PROCEEDING BOOK

EGE 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İZMİR
10 - 11 EYLÜL 2022

EGE
6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

EGE
6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

ISBN : 978-605-71938-6-5

EGE
6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SEPTEMBER 10- 11, 2022
IZMIR

Edited By
DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conferece: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Dr. Zemfira Abbasova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Doç.F.ü.f.d., İradə Kərimova
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Sevinc Sadıqova
Organizing Committee Member: Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Könül Səmədova
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu

All rights of this book belong to UBAK Conferences Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsibleboth ethically and juridically.
UBAK Conference–2022 ©

Issued: 20.09.2022
ISBN: 978-605-71938-6-5

CONFERENCE ID

EGE
6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
SEPTEMBER 10- 11, 2022
IZMIR

ORGANIIZATION
ACADEMY CONFERENCES
UBAK INTERNATIONAL SCIENCES ACADEMY

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Malaysia. United Arab Emirates - United States- Israel- Spain – Japan- Nigeria- Poland- Algeria- India- Sweden- Italy- Ghana- UK- Iran- Egypt- China- Kazakhstan- Indonesia- Lebanon- RA- Bangladesh- Azerbayjan- Philippines- México- West Africa- Cameroon- Pakistan- Nepal- Lithuania- France- Thailand- Croatia- Hungary- Eritrea- Portugal- Morocco- Bulgaria- Belarus- Australia- Georgia- Maldives.

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
45% FROM Turkey And 55% From Other Countries
110 papers from Turkey and 144 papers from other conutries

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDIBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

EGE

6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

September 10- 11, 2022 - Izmir

CONFERENCE PROGRAM
Online Presentation

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

10. 09. 2022	10: 00 – 12:00
Meeting ID: 875 0688 8156	Passcode: 11120922
HALL: 1 SESSION: 1	MODERATOR: **DOÇ. DR. GÜNEŞ SALI**
DOÇ. DR. RECAİ AKKUŞ ARŞ. GÖR. BEDİRHAN TEKE	Öğretmen Adayı Belirleme, Öğretmen Yetiştirme Programları Ve Öğretmen Atama Süreçleri Kapsamına Yönelik Karşılaştırmalı Bir Çalışma
PROF. DR. MEHMET ÖZBAŞ	The Most Basic And Important Problems Faced By Romani Population
HAYATİ DOKDEMİR PROF. DR. MEHMET ÖZBAŞ	Humanism In The Early Republic Period And Its Effect On Education
DR. ÖĞR. ÜYESİ, SEBAHATTİN KARTAL DR. ÖĞR. ÜYESİ, AYSEL ARSLAN	Şehzade Oyuncaklarının Çocukların Gelişim Alanlarına Etkisinin İncelenmesi
DR. ÖĞR. ÜYESİ, AYSEL ARSLAN DR. ÖĞR. ÜYESİ, SEBAHATTİN KARTAL	Okul Öncesi Çocuklarının Dokunma Duyusunu Geliştirmeye Yönelik Eğitim Temelli Duyu Bütünleme Materyali Geliştirme Çalışması
YÜKSEK LİSANS ÖĞR. KAMURAN EROL DAĞ	Triggering Primary Traumas Of Secondary Traumas: Migration Phenomenon
DOÇ. DR. GÜNEŞ SALI	Üstün Yetenekliler Alanında Yapılmış Tezlerin Analizi
DOÇ. DR. GÜNEŞ SALI	Türkiye'de Okul Öncesi Öğretmenlerinin Ve Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Drama Hakkındaki Görüşleri İle İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi
ASSİST. PROF. DR. EMRULLAH AKCAN	Investigation Of The Relationship Between The Life Studies Lesson Attitudes And Critical Thinking Tendencies Of Primary School 3rd Grade Students
DR. İLYAS KARA AHMET İNANOĞLU	The Place And Importance Of Non-Governmental Organizations In Environmental Education
DR. İLYAS KARA AHMET İNANOĞLU	Approaches Of Social Studies Teachers Towards Teaching Practice II

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 2 SESSION: 1 MODERATOR: DR. NURKAN YILMAZ

EYYÜP YILDIRIM MESUT BULUT ÖMER FARUK TUTAR	Ortaokul Öğrencilerinin Beden Eğitimi Ve Spor Dersine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi
EYYÜP YILDIRIM	Spor Seyircilerinin Zorbalık Davranışlarının İncelenmesi (Futbol Taraftarı Örneği)
DR PARASURAMA D	Relationship Between Achievement And Intelligence In CT And TBCT Classroom: A Linear Regression Analysis
ARİFE PEKER PROF. DR. İLKAY ULUTAŞ	Duygu Odaklı Resimli Öykü Kitaplarında Duygularla Baş Etme Yolları
DR. BURCU BAĞCI ÇETİN	Annelerin Ebeveynlik Stres Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi
ZOHAIB HASSAN SAIN	Challenges in Quality of Education in Higher Education Institutions (HEIs) of Pakistan
ƏLİYEVA VÜSALƏ SƏRDAR QIZI	Məktəbəqədər Yaşlı Uşaqların Öyrənmə Maraqlarının Artırılması Yolları.
ELNARE İSAKHAN GİZİ VELİYEVA	Opportunities Of Performing Proper Names In Written Literature
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, ÜLKÜ TOKOĞLU	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görev Yaptıkları Çevrenin Yerel Tarihi İle İlgili Uygulamaları Ve Karşılaşılan Problemler
DR. NURKAN YILMAZ	Examination Of Flexibility And Explosive Power Scores Of Sedentary Individuals After Regular Trainings
RESEARCHER, KADİR AYRILMAZ ASSIST. PROF., KURTULUŞ ÖZLÜ	Investigation Of The Relationship Between Physical Education Teachers'; Subject Area Competencies, Teaching Styles And Their Value Perceptions

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 3 SESSION: 1 MODERATOR: DR. ERDAL KURTÇU

PROF. DR. ASSİYE AKA	Twitter Üzerinden Bazı Dugulara/Panoptik Etkilere Sosyolojik Bakış
ZEMFİRA ISAKHAN GİZİ ABBASOVA	Phonographic Implicit Symbols In Azerbaijani Literary Texts As One Of The Means Of Expression Creating Imagery
ARZU SABİR GİZİ KARİMOVA	Language Policy In The Baltic States After The Collapse Of The USSR
ÖĞR. GÖR. İLKNUR İLĞAR	Türkiye'deki Eğitim Sorunlarının Çözümü Üzerine
ÖĞR. GÖR. İLKNUR İLĞAR	Öğrencilerin Üstbiliş Farkındalıkları Ve Bilişüstü Öğrenme Stratejileri Kullanmalarının Akademik Başarıları Üzerindeki Etkisi
PROF. DR. AHMET ÜSTÜN MERVE ALICI	A Review Of The Increase Of The IBDP: International Baccalaureate Diploma Program Schools In Turkey In Recent Years
ARŞ. GÖR. DR. ERDAL KURTÇU	Detection And Analysis Of Ottoman Turkish Musical Texts As A Component Of Historical Musicology Studies In Turkey
YAHYA OCAK PROF. DR., MUSTAFA SAĞDIÇ	Web 2.0 Animasyon Araçları Kullanımının Sosyal Bilgiler Öğretimindeki Yeri
DR., SEZGİN ELBAY DOÇ. DR., TUBA ŞENGÜL BİRCAN	Ortaokul Seçmeli Hukuk Ve Adalet Dersi Kazanımlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00
Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 4 SESSION: 1 MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDÜLHAKİM BAHADIR DARI

AYODEJI OLUWATOBI OJETUNDE	Ghrelin As A Potential Therapeutic Agent For Aging-Related Sarcopenia
DR. ÖĞR. ÜYESİ, GÜLŞAH BARĞI FZT, NİRAN ÇAKIR FZT, ROJDA KAYMAZ FZT, İLAYDA KAYAPINAR	Covid-19 Pandemi Sürecinde Ekran Karşısında Çalışan Bireylerde Göz Yorgunluğu, Baş Ağrısı, Fiziksel Ve Mental Yorgunluk
DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDÜLHAKİM BAHADIR DARI	The Public Service Announcements About The Harms Of Smoking To The Natural Environment
DR. ÖĞR. ÜYESİ SERVET AŞKIN, ÖĞRETMEN HALİM YIMAZ	Examination The Effect Of Volcanic Geology İn Apricots The Arsenic, Selenium And Lead Element Concentrations
ÖĞRETİM GÖREVLİSİ, ESRA KARABULUT	Ağlayan Hasta İle Etkili İletişim
ÖĞRETİM GÖREVLİSİ, ESRA KARABULUT	Terapötik İletişimin, Ölümü Yaklaşan Birey İle Etkileşimdeki Önemi Ve Yeri
EDA NUR ÇAKIR AYDAN MOROVA GÜLİZAR PETEK İREM ERKILIÇ NERGİZ DEMET ÖZMAN NİSA HIZIROĞLU PROF. DR. ALİYE ÖZENOĞLU	The Impact Of The Use Of Social Media On Health Promotion In Adolescents
DR. CEMRE BOLGÜN	Sosyal Hizmet Eğitiminde Eleştirel Bir Yaklaşım: Paulo Freire Ve Ezilenlerin Pedagojisi
CEVRİYE ÜNAL YAŞAR TATAR KADRİYE AĞAN- YILDIRIM CENGİZ KARAGÖZOĞLU ADİL DENİZ DURU	Havalı Tabanca Atıcılarında Atış Performansına Göre Tetik Düşme Öncesi Ve Tetik Düşme Sonrasında Eeg Alfa Gücünün Karşılaştırılması

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00
Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 5 SESSION: 1 MODERATOR: DOÇ. DR. FATİH KAR

ARŞ. GÖR. HAVVA NUR ATALAY PROF. DR. RECEP YÜCEL	Risk Factors In Health Institutions
PROF. DR. RECEP YÜCEL ARŞ. GÖR. HAVVA NUR ATALAY	Patient Safety And Leadership In Health Institutions: Content Analysis
ASSİST. PROF. DR. BURAK ÖNAL	Ascorbate May Reduce Atherosclerosis By Controlling ICAM-1 and VCAM-1 Expression
DOÇ. DR. FATİH KAR	Akut Böbrek Hasarında Yeni Biyokimyasal Belirteçler
OP. DR. AYHAN ERDEMİR	Safra Kesesinde Heterotopik Pankreas Dokusu
EREN TİMURTAŞ HALİT SELÇUK	Synchronous And Asynchronous Telerehabilitation Methods Have Similar Effects In Individuals With Non-Specific Neck Pain
HALİT SELÇUK EREN TİMURTAŞ	Short-Term Effects Of Telerehabilitation On Outcomes For People With Knee Osteoarthritis: A Preliminary Report
RUKİYE ADA BENDER RENGİNAR AKBULAK ALİ ŞENGÜL	Can Asymptomatic Sars-Cov-2 Infection Cause Spontaneous Abortion? Covid-19 And Spontaneous Abortion
DR.,FATMA CAVUS YONAR DR.,BERİL ANILANMERT	Adli Toksikoloji Perspektifinden Fentanil
DR.,BERİL ANILANMERT DR.,FATMA ÇAVUŞ YONAR	Cure Or Poison?

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 6 SESSION: 1 MODERATOR: GİZEM GEDİK

UJAS NATWARLAL PANDYA	Digital Literature: A Paradigm Shift
SİTARE HASANOVA YAŞAR BARUT	Psikolojide Kariyer Yelkenlisi Modeli Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme
ARŞ. GÖR. ELİF BARTAN DR. ÖĞR. ÜYESİ GAYE SOLMAZER	Mutluluk Paylaşımı Ve Duygusal Yeme Davranışı Arasındaki İlişkide Temel Psikolojik İhtiyaçların Aracı Rolü
ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ, GİZEM GEDİK	Çocukluk Çağı Travmaları Ve Kişilik Örüntüleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
YASEMİN TÜTER	Narsisistik Kişiliğin Tutum Ve Davranışlara Etkisi
YASEMİN UYAR DÜZGÜN	Siyah Deri Beyaz Maskeler: Sömürgecilik Bağlamında Psikoloji Kültür İlişkisini Yeniden Düşünmek
AGİT AKYEL	Tekinsiz Vadi: Sosyal Robotlarla Etkileşimde İnsan Psikolojisi

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 1 SESSION: 1 MODERATOR: **CLEMENTE LOBATO FRAILE**

YUNOS ZAHRI AB HAMID R. SUSANTY AHMAD MUSTAFFA	Cyber Security Situational Awareness among Students: A Case Study in Malaysia
A. BOUABID B. BIELENBERG S. AINANE N. PASHA	Learning Outcomes Alignment across Engineering Core Courses
CHRISTINE K. FULMER	Proposing Problem-Based Learning as an Effective Pedagogical Technique for Social Work Education
AGAH TUĞRUL KORUCU HANDAN ATUN	The Cloud Systems Used in Education: Properties and Overview
RIAM ABU-MUCH MUHAMAD HUGERAT	Lab Activities for Introducing Nanoscience to Teachers and Students
NAGORE GUERRA BİLBAO CLEMENTE LOBATO FRAILE	Elaboration and Validation of a Survey about Research on the Characteristics of Mentoring of University Professors' Lifelong Learning
ABDUL HALIM ABDULLAH NUR LIYANA ZAINAL ABIDIN MAHANI MOKHTAR	Using Thinking Blocks to Encourage the Use of Higher Order Thinking Skills among Students When Solving Problems on Fractions
FAHAD SULEIMAN	Students' Views on Mathematics Learning: A Cross-Sectional Survey of Senior Secondary Schools Students in Katsina State of Nigeria
SALINA BUDIN SHAIRA ISMAIL	Undergraduates Learning Preferences: A Comparison of Science, Technology and Social Science Academic Disciplines in Relations to Teaching Designs and Strategies
SHAHLAN SURAT SAEMAH RAHMAN SAADIAH KUMMIN	Inquiry on the Improvement Teaching Quality in the Classroom with Meta-Teaching Skills
ETSUO MORISHITA	Project and Experiment-Based Fluid Dynamics Education

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 2 SESSION: 1 MODERATOR: **SAMIA AIT ALI YAHIA**

M. M. MUHAMMED O. KHUZAIMA	21st Century Islam: Global Challenges of Islamic Representation and Knowledge Acquisition
DOROTA KOBUS-OSTROWSKA	Theory and Reality on Working Life of People with Disability: The Case in Poland
MURITALA BABATUNDE HASSAN	The Politics of Foreign Direct Investment for Socio-Economic Development in Nigeria: An Assessment of the Fourth Republic Strategies (1999 - 2014)
KEHINDE AUGUSTINA ODUKOYA	Sexualization of Women in Nigerian Magazine Advertisements
SAMIA AIT ALI YAHIA	The Cave Paintings of Libyc Inscriptions of Tifra, Kabylia, Algeria
DINABANDHU MAHATA AMIT KUMAR AMBARISH KUMAR RAI	Female Work Force Participation and Women Empowerment in Haryana
NURAN ÖZE	Communication and Devices: Face to Face Communication versus Communication with Mobile Technologies
MOHD YUSRI IBRAHIM	Developing Measurement Model of Interpersonal Skills of Youth
UCHENNA BELLA ONU	Preservation of Artistic Heritage: Effect of Modernization on Antiquities and Traditional Murals in Nigeria
ANDERS TROEDSSON	From Risk/Security Analysis via Timespace to a Model of Human Vulnerability and Human Security

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 3 SESSION: 1 MODERATOR: **DEWI FATMANINGRUM**

NUNTAPORN AUKKANIT	Effect of Different Oils on Quality of Deep-fried Dough Stick
ABTEHAL Y. ANAAS MOHD NAZMI BIN ABD. MANAP	Association between Single Nucleotide Polymorphism of Calpain1 Gene and Meat Tenderness Traits in Different Genotypes of Chicken: Malaysian Native and Commercial Broiler Line
AMIR SABER GHARAMALEKI, BEITOLLAH ALIPOUR ZEINAB FAGHFOORI AHMAD YARIKHOSROUSHAHI	Prophylactic Effects of Dairy Kluyveromyces marxianus YAS through Overexpression of BAX, CASP 3, CASP 8 and CASP 9 on Human Colon Cancer Cell Lines
KHAIRUL BARIAH SULAIMAN TAJUL ARIS YANG	Color Characteristics of Dried Cocoa Using Shallow Box Fermentation Technique
AHMED M. S. HUSSEIN SAHAR Y. AL-OKBI	Evaluation of Bakery Products Made from Barley-Gelatinized Corn Flour and Wheat-Defatted Rice Bran Flour Composites
MAMTA KUMARI SHASHI JAIN	Screening of Potential Sources of Tannin and Its Therapeutic Application
KUBRA SAYIN DERYA ARSLAN	Antioxidant Properties, Ascorbic Acid and Total Carotenoid Values of Sweet and Hot Red Pepper Paste: A Traditional Food in Turkish Diet
ASHRAF S. HAKIM RANDA M. ALAROUSY	Incidence of Fungal Infections and Mycotoxicosis in Pork Meat and Pork By-Products in Egyptian Markets
DEWI FATMANINGRUM ADE WIRADNYANI	Inadequacy of Macronutrient and Micronutrient Intake in Children Aged 12-23 Months Old: An Urban Study in Central Jakarta, Indonesia
ABTEHAL Y. ANAAS MOHD NAZMI BIN ABD. MANAP	Association between Single Nucleotide Polymorphism of Calpain1 Gene and Meat Tenderness Traits in Different Genotypes of Chicken: Malaysian Native and Commercial Broiler Line

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 4 SESSION: 1 MODERATOR: **SALEEM Z. RAMADAN**

ABHIMANYU PATI KRISHNA KUMAR VELURI	Oracle JDE Enterprise One ERP Implementation: A Case Study
CSABA I. HENCZ ISTVÁN Á. HARMATI	Improving the Quality of Transport Management Services with Fuzzy Signatures
ATUL DEV PANKAJ JHA	Beyond Taguchi's Concept of the Quality Loss Function
YUSUF S. DAMBATTA AHMED A. D. SARHAN	Surface Roughness Analysis, Modelling and Prediction in Fused Deposition Modelling Additive Manufacturing Technology
E. ASADOLLAHI-YAZDI J. GARDAN P. LAFON	Integrated Design in Additive Manufacturing Based on Design for Manufacturing
OSAMA ELGADI MARTIN BIRKETT WAI MING CHEUNG	Identifying the Barriers behind the Lack of Six Sigma Use in Libyan Manufacturing Companies
SALEEM Z. RAMADAN	Binary Programming for Manufacturing Material and Manufacturing Process Selection Using Genetic Algorithms
MENGIST HAILEMARIAM SILMA YOSEPH	Improving Production Capacity through Efficient PPC System: Lesson from Leather Manufacturing
FAHANIM ABDUL RASHID MUHAMMAD AZZAM ISMAIL	Embodied Carbon Footprint of Existing Malaysian Green Homes

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 5 SESSION: 1	MODERATOR: **MONA SALAH EL-DIN HASSANEIN**
ASMA MEHAN	Public Squares and Their Potential for Social Interactions: A Case Study of Historical Public Squares in Tehran
M. AMINU SANDA K. EWONTUMAH	Organizational Involvement and Employees' Consumption of New Work Practices in State-owned Enterprises: The Ghanaian Case
YESUSELVI MANICKAM TAN SOON CHIN	Assessment on Communication Students' Internship Performances from the Employers' Perspective
MAJEED MOHAMMED MIDHIN CLARE FINBURGH	Tom Stoppard: The Amorality of the Artist
AHMED USMAN EGYE HAMZA MUHAMMAD	Analysis of Poverty Reduction Strategies as Mechanism for Development in Nigeria from 1999-2019
NINO ABESADZE MARINE MINDORASHVILI NINO PARESASHVILI	Investigation of the Main Trends of Tourist Expenses in Georgia
SAMIA AIT ALI YAHIA	Analysis of Steles with Libyan Inscriptions of Grande Kabylia, Algeria
SAYANTAN KHANRA ROJERS P. JOSEPH	Adoption and Diffusion of E-Government Services in India: The Impact of User Demographics and Service Quality
NAEEM AHMED	Social Work Practice to Labour Welfare: A Proposed Model of Field Work Practicum and Role of Social Worker in India
MONA SALAH EL-DIN HASSANEIN	From Victim to Ethical Agent: Oscar Wilde's The Ballad of Reading Gaol as Post-Traumatic Writing

10. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 6 SESSION: 1 MODERATOR: **SAULE MUSSABEKOVA**

MUHAMMAD NAVEED YANG CAIXIA	Need of National Space Legislation for Space Faring Nations
ANTONIOS MANIATIS	Human Rights in Armed Conflicts and Constitutional Law
SAULE MUSSABEKOVA	Forensic Medical Capacities of Research of Saliva Stains on Physical Evidence after Washing
FAHAD ALANAZI ANDREW JONES	A Method to Enhance the Accuracy of Digital Forensic in the Absence of Sufficient Evidence in Saudi Arabia
KHADIJA ALI	Sexual and Gender Based Crimes in International Criminal Law: Moving Forwards or Backwards?
UMAR UBANDAWAKI	Controlling Youths Participation in Politics in Sokoto State: A Constructive Inclusiveness for Good Governance in Nigeria
ABDUL SALIM AMIN	Judicial Institutions in a Post-Conflict Society: Gaining Legitimacy through a Holistic Reform
DINI DEWI HENIARTI	Military Court's Jurisdiction over Military Members Who Commit General Crimes under Indonesian Military Judiciary System in Comparison with Other Countries
KHODR FAKIH	The Ombudsman: Different Terminologies Same Missions
ARMEN YEZEKYAN	The Legal Procedure of Attestation of Public Servants

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 1 SESSION: 2 MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ ENDER UZABACI

ÖĞR. GÖR. AYDIN SEVER DR. AR. GÖR. GÖZDE ARKALI AR. GÖR. EDANUR GÜLER PROF. DR. MEHMET ÇAY	The Effect Of Selenium Application On Oxidative Values In Rats Exercising Until Depletion
ÖĞR. GÖR. AYDIN SEVER PROF. DR. MEHMET ÇAY DR. AR. GÖR. GÖZDE ARKALI	The Effect Of Selenium On Swimming Endurance, Oxidative Stress And Nrf2/HO-1 Protein Expressions In Rats
DOÇ. DR. SEMRA KAYA ARŞ. GÖR. GÖKHAN KOÇAK	Üreme Mevsimindeki Romanov Koyunlarında Senkronizasyon Protokolleriyle Birlikte D Vitamini Enjeksiyonunun Bazı Üreme Parametreleri Üzerine Etkisi
ARŞ. GÖR. GÖKHAN KOÇAK	Koyunlarda Seksüel Senkronizasyon Ve Östrusun Uyarılması
DR.ÖĞR.ÜYESİ ENDER UZABACI	The Effect Of Synbiotics On Broiler Growth Performance: A Meta-Analysis
DR. ÖĞR. ÜYESİ NEHİR KAYMAK DR. ÖĞR. ÜYESİ NESRİN EMRE DR. F. BANU YALIM	Barajlı Bir Nehrin Balık Topluluk Yapısının Uzunlamasına Ve Zamansal Değişimi: Aksu Çayı, Antalya
DR.ÖĞR.ÜYESİ, NÜVİT COŞKUN	Proteins Encoded By Canine Distemper Virus, Their Importance In Pathogenesis And Molecular Diagnosis

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 2 SESSION: 2 MODERATOR: ASST.PROF., YEŞİM ESGİN

DR. BHAVNA B. TERAIYA	Knowledge Management in the Digital Library using Technology
ASST.PROF., YEŞİM ESGİN	A Study Of Social Proof And Consistency Strategies For Software As A Service (Saas) Products In The Digital Music Market As In The Context Of Persuasion
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ, MÜJDE AKSOY	Online Anlık Satın Alma Davranışında Influencer Pazarlamanın Etkisi Üzerine Bir Araştırma
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ, MÜJDE AKSOY	Dijital Tüketim Olgusu Ve Dijital Tüketici Trendleri
RES. ASSİST. DR. HAKAN ÖNDES	Forecasting Of Housing Sales In Turkey With Artificial Neural Networks And Hybrid Techniques
DR. HASAN YALÇIN	Favök (Ebitda) Kavramı Ve Muhasebe Tahminlerinin Favök Üzerine Etkisi
DR. ÖĞR. ÜYESİ ,ERKİN NEVZAT GÜDELCİ İLYAS ÖZER	Finansal Raporlama Dili XBRL Ve XBRL Hakkında Yazılmış Makalelerinin Şekil Ve İçerik Analizi
DR. BURCU YİĞİT	The Conceptual And Theoretical Investigation Of The Role Of Mobbing In The Relationship Between Job Stress And Burn Out Syndrome

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 3 SESSION: 2 MODERATOR: **DOÇ.DR. GÜLDEN ŞİŞMAN**

ELMER M. SORIANO BENJAMIN T. SABATER III DELBERT JEWEL M. NATAGOC SHANNEN LEIGH A. UY	The Philippine Fintech Industry And Its Impact On The Digital Efficiency Of The Local Government In Metro Manila
MURAT KARA	Süleyman Demirel Üniversitesinde Uygulanan Askıda Yemek Sosyal Sorumluluk Projesinin Ekonomik Etkilerinin Analizi
MURAT KARA	Kovid-19 Döneminde Türkiye'de Pazarlama Trendleri
DR. ÖĞR. ÜYESİ, CANAN YILDIRAN	Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Yönelimlerinin Demografik Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi
ASST. PROF. DR. FULYA ZARALI	Evaluation Of The Logistics Performance Of G7 Countries With MCDM Method
ARŞ. GÖR. SAMET ÖZDEMİR	En Etkin 50 Üst Düzey İnsan Kaynakları Yöneticisinin (CHRO) Linkedin Profillerinin İncelenmesi
NURFİGEN FESLİOĞLU DR. KANSU GENÇER	An Example Of Sustainable Gastronomy Tourism: Tequila Tourism In The UNESCO Cultural Heritage Agave Region
DOÇ.DR. GÜLDEN ŞİŞMAN	Ödeme Kaydedici Cihazlara Yapılan Müdahalenin Kaçakçılık Suçu Açısından Değerlendirilmesi
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, BETÜL ÇELİK	Uluslararası Ticarette Müdahale Araçları Olarak Kullanılan Tarife Dışı Engeller Ve Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 4 SESSION: 2 MODERATOR: DOÇ. DR. ÇİĞDEM TANYEL BAŞAR

SEGUN AYODELE	Improving Compliance To International Humanitarian Laws Amongst The North East Nigerian Troops During Counter-Insurgencies
ÖĞR. GÖR. DR., HAKAN IRAK	Dijitalleşen Demokrasi Ve Yeni Bir Siyasi Dönüşüm Olarak Dünyada Ve Türkiye'de Elektronik Siyasi Partiler
ZEYNEP SÖNMEZ	An Assessment On The Concept Of Modern Science And Progress
DR. GÜLLER ŞAHİN ÖĞR. GRV. DR. FATİH VOLKAN AYYILDIZ	The Relationship Of Globalization, Natural Resources And Ecological Footprint
DR. MEHTAP DOĞAN	A Discussion on Artificial Mind: Fading Qualia
DOÇ. DR. ÇİĞDEM TANYEL BAŞAR	Experimental Approaches To The Concept Of Migration From Different Disciplines

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 5 SESSION: 2	MODERATOR: **DOÇ. DR. MEHMET NURİ ÇINARCI**
DR.ÖĞR.ÜYESİ, ALEV ÖNDER	Bir Değişim Romanı Olarak Manves City'de Kimlik, Yitirilen Geçmiş Ve Bellek
DR. ÖĞR. GÖR., GÖKÇE ULUS	Fakir Gencin Hikâyesi'nde Anlatıcının Kimliği
DOÇ. DR. MEHMET NURİ ÇINARCI	A Translation Of Gulistan The Author Of Which Is Unknown In Library Of Behram Begova
DOÇ. DR. MEHMET NURİ ÇINARCI	The Works Of Ibnu'l-Arabi As A Source In Turkish Mesnevi Commentaries
ÖĞR. GÖR. DR. HÜSEYİN SELİM KOCABIYIK	Batılı Çeviribilimcilerin Kuramları Işığında Necib Mahfuz'un "Başkan'ın Öldürüldüğü Gün" Adlı Romanındaki Dil Oyunlarının Türkçe Çevirisinin Analizi
DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDÜLHAKİM BAHADIR DARI	An Analysis Of Images In Anti-War Public Service Announcements In The Light Of Louis Hjelmslev's Indicative Model
DR. ÖĞR. ÜYESİ, MEHMET FATİH ELMAS	Camus'nün "Varoluşçuluk"U Üzerine
F.Ü.F.D.NƏRMİN CAHANGİROVA	Lu Sinin "A-Künün Həqiqi Hekayəsi" Povestinin İdeya-Bədii Xüsusiyyətləri

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 6 SESSION: 2 MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi TÜLAY KORKUSUZ POLAT

SEEMANT TIWARI	Data Set Clustering Using K-Means
OMAR SAGBAN AL-BUTTI PROF.DR. MUSTAFA BURUNKAYA	Comparison Between Using Genetic Algorithm And Fmincon Methods For Solving The Optimal Power Flow Of Ieee-30 Bus Standard System
CEMAL KÖR PROF.DR. MUSTAFA BURUNKAYA	Iot Tabanlı, Mobil Cihazlar İle İzlenebilen Ve Kontrol Edilebilen Yeni Ve Modern Bir Hassas Mantar Tarım Sistemi
MÜH. SEZGİN CEYLAN PROF. DR. MUSTAFA BURUNKAYA	Uçuş Simülatörü Hareket Sistemleri İçin Fpga Tabanlı Düşük Gürültülü Gerçek Zamanlı Veri Toplama Sistemi
AHMET KIZMAZ	Akıllı Şebekelere Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Entegrasyonunun Çevre Açısından İncelenmesi
EKİN BERFİN BIYIK CÜNEYT TEKİN TÜLAY KORKUSUZ POLAT	Bir Makine İşletmesinde Ergonomik Risk Analiz Yöntemi Kullanılarak Proses İyileştirme
ELİF ALADAĞ TÜLAY KORKUSUZ POLAT	Bir Treyler Firması İçin Üretim Sürecinin Analizi
BUSE YÜKSEL	Aşındırıcıların Fren Balatası Sürtünme Performansı Üzerine Etkileri (Poster)

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 1 SESSION: 2 MODERATOR: **MOHAMED M. ELSHERBINY**

AKM REZAUL KARIM TANIA SHARAFAT ABU YUSUF MAHMUD	Cognitive Emotion Regulation in Children Is Attributable to Parenting Style, Not to Family Type and Child's Gender
SHEILA MARIE G. HOCSON	Career Counseling Program for the Psychological Well-Being of Freshmen University Students
MOHAMED M. ELSHERBINY	The Effectiveness of Cognitive Behavioural Intervention in Alleviating Social Avoidance for Blind Students
ASIF ALI, DAUD SALIM FARUQUIE	A Quasi-Systematic Review on Effectiveness of Social and Cultural Sustainability Practices in Built Environment
VESILE EVRIM ALIYU AWWAL	Effect of Personality Traits on Classification of Political Orientation
MARZIEH TALEBZADEH SHOUSHTARI	The Effectiveness of Metaphor Therapy on Depression among Female Students
ASMITA SHUKLA SOMA PARIJA	Impact of Personality and Loneliness on Life: Role of Online Flow Experiences
A. GAGAT-MATUŁA	Family Relationships and Coping with the Stress of Young People from Migrant Families with Cerebral Palsy
ABDULKAREEM HUSSEIN BIBIRE	Job Satisfaction and Motivation as Predictors of Lecturers' Effectiveness in Nigeria Police Academy

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 2 SESSION: 2 MODERATOR: **RAJAMANI DORAISWAMI**

ANUPAM KUMAR ABDUL HAMID BHAT PRAMOD AGARWAL	Reduced Rule Based Fuzzy Logic Controlled Isolated Bidirectional Converter Operating in Extended Phase Shift Control for Bidirectional Energy Transfe
G. KHAMOOSHIAN	Designing a Robust Controller for a 6 Linkage Robot
AHMAD ZAHRAN AHMED HERZALLAH AHMAD AHMAD MAHRAN QURAAN	Modular Harmonic Cancellation in a Multiplier High Voltage Direct Current Generator
RAJESH KUMAR PUNEET AGGARWAL	Integration of Virtual Learning of Induction Machines for Undergraduates
MOHD TARIQ	Five-Phase Induction Motor Drive System Driven by Five-Phase Packed U Cell Inverter: Its Modeling and Performance Evaluation
RAJAMANI DORAISWAMI LAHOUARI CHEDED	Adaptive Kaman Filter for Fault Diagnosis of Linear Parameter-Varying Systems
ZAKIR HUSAIN NEEM SAGAR NEERAJ GUPTA	Steady State Analysis of Distribution System with Wind Generation Uncertainity
MAMIDI RAMAKRISHNA RAO	Optimization of Doubly Fed Induction Generator Equivalent Circuit Parameters by Direct Search Method
ALPANA AGARWAL AKHIL SHARMA	Inverter Based Gain-Boosting Fully Differential CMOS Amplifier

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)
Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 3 SESSION: 2 MODERATOR: **NILIMA D. GAJBHIYE**

KARUPPAIYA MARUTHAI VIRUTHAGIRI THANGAVELU MANIKANDAN KANAGASABAI	Statistical Screening of Medium Components on Ethanol Production from Cashew Apple Juice using Saccharomyces diasticus
EMMA K. SALES NILDA G. BUTARDO	Molecular Analysis of Somaclonal Variation in Tissue Culture Derived Bananas Using MSAP and SSR Markers
NILIMA D. GAJBHIYE	Toxic Effect of Sodium Nitrate on Germinating Seeds of Vigna radiata
E. BINAEIAN SH. SOROUSHNIA	Investigation on Toxicity of Manufactured Nanoparticles to Bioluminescence Bacteria Vibrio fischeri
ADNAN Y. ROJEAB	Magnetic Properties Govern the Processes of DNA Replication and the Shortening of the Telomere
SOMAYYEH AZIZI SAEED KABOLI ATSUSHI YAGI	Evolutionary Distance in the Yeast Genome
ARPITA SONI SAPNA MITTAL	Smart Motion
NADIA EL ALAMI EL HASSANI, SOUKAINA MOTIA BENACHIR BOUCHIKHI NEZHA EL BARI	Synthesis of Highly Sensitive Molecular Imprinted Sensor for Selective Determination of Doxycycline in Honey Samples

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)
Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 4 SESSION: 2 MODERATOR: **MOHAMMAD ABDOLLAHI**

ABU SALIM MUSTAFA	Microbial Contaminants in Drinking Water Collected from Different Regions of Kuwait
MANISHA CHAUDHARY JOYDIP DHAR GOVIND PRASAD SAHU	Mathematical Model of Depletion of Forestry Resource: Effect of Synthetic Based Industries
NOOR MOHAMMAD	The Agricultural Governance in Bangladesh: A Case Study
OQBA BASAL ANDRÁS SZABÓ	The Effects of Drought and Nitrogen on Soybean (Glycine max (L.) Merrill) Physiology and Yield
GERALD AMATRE JULIUS BUNNY LEJJU MORGAN ANDAMA	Jigger Flea (Tunga penetrans) Infestations and Use of Soil-Cow Dung-Ash Mixture as a Flea Control Method in Eastern Uganda
MOHAMMAD ABDOLLAHI	Application of Metarhizium anisopliae against Meloidogyne javanica in Soil Amended with Oak Debris
MUHAMMAD IMRAN IQRA BASİT MOBUSHİR RİAZ KHAN SAJİD RASHEED AHMAD	Analyzing the Impact of Spatio-Temporal Climate Variations on the Rice Crop Calendar in Pakistan
KUNWAR D. YADAV DAYANAND SHARMA	Vermicomposting of Textile Industries' Dyeing Sludge by Using Eisenia foetida

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 5 SESSION: 2 MODERATOR: **NGUYEN VIET TAN**

TRAVIS MORRIS	Analyzing Environmental Emotive Triggers in Terrorist Propaganda
JORGE A. SCHIAVON	Federalism and Foreign Affairs: The International Relations of Mexican Sub-State Governments
A. BAHAR GANIYEVA M. SABUHI TANRIVERDIYEV	The State Support to the Tourism Policy Formation Mechanism in Black Sea Basin Countries (Azerbaijan, Turkey, Russia, Georgia) and Its Impact on Sustainable Tourism Development
YVONNE AYERKI LAMPTEY	Behavioural-Orientation and Continuity of Informality in Ghana
TRIYANTO RIMA VIEN PERMATA HARTANTO	Recognition and Protection of Indigenous Society in Indonesia
NGUYEN VIET TAN	Identifying the Traditional Color Scheme in Decorative Patterns Used by the Bahnar Ethnic Group in the Central Highlands of Vietnam
MOHSEN DAVARZANI EHSAN LAME MOHAMMAD TAGHI HASSAN ZADEH	Reviewing the Relation of Language and Minorities' Rights
PUTHSODARY TAT	A Theory-Based Analysis on Implications of Democracy in Cambodia
JAILAN MOHAMED EL DEMERDASH	Millennials' Viewpoints about Sustainable Hotels' Practices in Egypt: Promoting Responsible Consumerism
MUHAMMAD NAVEED YANG CAIXIA	Need of National Space Legislation for Space Faring Nations

10. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 6 SESSION: 2 MODERATOR: **MUSA BALA ZAKARI**

AHMAD ALSOLAMI DARREN MUNDY MANUEL HERNANDEZ-PEREZ	A Structured Mechanism for Identifying Political Influencers on Social Media Platforms: Top 10 Saudi Political Twitter Users
NANCHE BILLA ROBERT	Income Inequality and the Poverty of Youth in the Douala Metropolis of Cameroon
MUSARRAT JABEEN	Conceptualizing Thoughtful Intelligence for Sustainable Decision Making
MUSA BALA ZAKARI MARK BUTTON	Insiders' Perspectives of Countering Public Sector Corruption in Nigeria: Identifying and Targeting Its Nature, Characteristics and Fundamental Causes
HASHEM DEHGHANNIRI	A Goal-Driven Crime Scripting Framework
MUJEEB SAIF MOHSEN AL-ABSY KU NOR IZAH KU ISMAIL SITRASELVI CHANDREN	Corporate Governance Mechanisms, Whistle-Blowing Policy and Earnings Management Practices of Firms in Malaysia
JAILAN MOHAMED EL DEMERDASH	Millennials' Viewpoints about Sustainable Hotels' Practices in Egypt: Promoting Responsible Consumerism
NAEEM ULLAH KHAN KALSOOM KHAN	Evolving Paradigm of Right to Development in International Human Rights Law and Its Transformation into the National Legal System: Challenges and Responses in Pakistan
MOHAMMAD TIPU SULTAN FARZANA SHARMIN KE XUE	Sharing Tourism Experience through Social Media: Consumer's Behavioral Intention for Destination Choice

11. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)
Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 1 SESSION: 1 MODERATOR: KADRİ KURT

M. MUSTAFA BEYDAĞI DOÇ.DR. A. FATİH ÖZCAN PROF.DR. İLHAN İÇEN	Alt-Or-Mat Köprüsü
M. MUSTAFA BEYDAĞI PROF.DR. İLHAN İÇEN DOÇ.DR. A. FATİH ÖZCAN	Zit Kenar Dik Üçgen
ASST. PROF. DR. ADEM YOLCU ASSOC. PROF. DR. TAHA YASİN ÖZTÜRK	Some New Results On Pythagorean Neutrosophic Soft Topological Spaces
ASST. PROF. DR. ADEM YOLCU ASSOC. PROF. DR. TAHA YASİN ÖZTÜRK	Some Operations On Pythagorean Neutrosophic Soft Topological Spaces
PROF. DR., ÖMÜR DEVECİ RES. ASSİST., ÖZGÜR ERDAĞ	The Narayana-Padovan Sequence Modulo *m*
RES. ASSİST., ÖZGÜR ERDAĞ PROF. DR., ÖMÜR DEVECİ	The Representation And Finite Sums Of The Narayana-Padovan Numbers
ASST. PROF. DR. YEŞİM AKÜZÜM	The Narayana-Jacobsthal Sequence Modulo *m*
ASST. PROF. DR. YEŞİM AKÜZÜM	The Representations And Finite Sums Of The Narayana- Jacobsthal Numbers
ÇİĞDEM CENGİZ MEHMET SAİT CENGİZ	Volumetric Lighting In Architectural Design
ÇİĞDEM CENGİZ MEHMET SAİT CENGİZ	Use Of White Light In Living Spaces
KADRİ KURT	Prunus Armeniaca L. Ekstraktından Gümüş Nanopartiküllerin Sentezi ve Yapısının Aydınlatılması

11. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)
Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 2 SESSION: 1	MODERATOR: DR. GAMZE ALP
ÖĞR. GÖR. DR. BARIŞ DEMİREL	Çocuk Koruma Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: "Çöp Evde Bulunan Çocuk Koruma Altına Alındı"
NESLİHAN CEYLAN	Çalışan Kadınlar Ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkiyi Ortaya Koyan Araştırmaların İçerik Analizi
ARŞ. GÖR. HAVVA NUR ATALAY PROF. DR. RECEP YÜCEL	Paternalistic Leadership In Healthcare Management
PROF. DR. RECEP YÜCEL ARŞ. GÖR. HAVVA NUR ATALAY	Workplace Incivility In Healthcare Management: Content Analysis
RESS ASST. HÜLYA YILDIZ	Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Kadının Güçlendirilmesinde Eğitimin Rolü
ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ DR. GAMZE ALP	JCI Belgeli Sağlık Tesislerinin Web Sitelerinin İncelenmesi
NURSİMA ŞAHKULUBEY BAYKAL	Kurumsal İtibarın Kurumsal Kimlik Üzerine Etkisinde Etik İklimin Aracılık Rolü

11. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 3 SESSION: 1	MODERATOR: DOÇ.DR., ZUHAL AKMEŞE DEMİR
DR. ÖĞR. ÜYESİ, AYLİN GÜNGÖR	Gerçek Ötesi Bir Yaklaşımla Viral Reklamlar: Simpsons Örneği
DR. ÖĞR. ÜYESİ, AYLİN GÜNGÖR	Bir Mecra Olarak Tasarımcının Sanal Portfolyosu: Instagram
DR. ÖĞR. ÜYESİ DİLAVER BAYINDIR PROF. DR. MEHMET IŞIK	Göç Belgeseli Çekmek: Otoetnografik Bir Bakış
DR. ÖĞR. ÜYESİ DİLAVER BAYINDIR PROF. DR. MEHMET IŞIK	Türk Sinemasının İlk Salgın Hastalık Konulu Filmi Salgın (1954) Üzerine Tespitler
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, AHMET ENES BUDAK	20. Yüzyılda Ontoloji Akımları ve Sanat Akımları İlişkisi
DOÇ. DR. MEHMET FATİH KALIN	Aydınlanma Dönemi Sonrasında Değişen "Kutsal" Düşüncesinin Sanat Anlayışına Etkisi
DOÇ.DR. PINAR TOKTAŞ ARŞ. GÖR.ASLI SEDA AKBAŞ	Ankara Milli Kütüphane Ve Harvard Üniversitesi Kütüphanesi Açık Erişimde Yer Alan İki Mushaf-I Şerif'in Serlevha Bezemelerinin İncelenmesi
DOÇ. DR. ÖZCAN DEMİR	Klasik Anlatı Sinemasında Süper Kahraman Stereotiplerini Dönüşümü
M. FURKAN CAN HALİTOĞLU DOÇ. DR. ÖZCN DEMİR	Klasik Anlatı Unsurlarından Katharsis Ve Özdeşleşme Kavramlarının İnteraktif Sinema Filmlerinde Kullanımı: Black Mirror Bandersnatch Filmi Örneği
DOÇ.DR., ZUHAL AKMEŞE DEMİR	Covid-19 Pandemisinin Sinema Alanına Etkileri Üzrine Bir Değerlendirme
DOÇ.DR., ZUHAL AKMEŞE DEMİR	Edebiyattan Sinemaya Uyarlanan Filmler: Mutluluk İlmi Üzerine Bir Değerlendirme
ÖĞR. GÖR. OLGUN KÜÇÜK DR. ÖĞR. ÜYESİ MEVLÜT CAN KOÇAK	Yeni Medyadaki Komedi Programlarında Suçun Mizahi Sunumu

11. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 4 SESSION: 1 MODERATOR: ARŞ. GÖR. ECEM KARA

JERICHO N. MOLOBOCO GRACIELA MAE D.P. BREQUILLO EMMANUEL JOHN B. SOLIVA ESTEFANIE R. CORTEZ	The Urban Expansion Vs. The Sustainability Of Agri-Fishery In The Philippines: A Case Study Of "Tahong" Industry In The Municipality Of Jiabong, Samar
RAMCES M. DILI GLENZY KIN A. GINEZ PATRICIA M. ROMAN	Towards The Economic Development Of The Philippines: Achieving Sustainable Development And Food Security Through Urban Agriculture
DOÇ. DR. VALEH K. ŞUKUROV ÖĞRETİM GÖREVLİSİ. MEDİNE H.ABIŞOVA	Hacikent Ormanlarında Antropojenik Değişimler Ve Restorasyon Sorunları
TOLGAHAN AHMET COSKUN SUMER HORUZ	Phosphite Treatments to Control Tomato Bacterial Canker and Wilt
SERKAN YENER DOÇ. DR. MEHMET SAĞIROĞLU	Oflak Dağı (Kaynarca) Ve Çevresinin Florasına Katkılar
ARŞ. GÖR. ECEM KARA DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖKHAN BAKTEMUR	Determining The Effects Of Some Heavy Metal Applications On White Cabbage (Brassica Oleracea Var. Capitata F. Alba) In In Vitro Conditions

11. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 5 SESSION: 1 MODERATOR: ASSIST. PROF. MERİH ANGIN

GÖKHAN ÇAKMAK	Sayıştayın Denetim Ve Yargı Alanı
ASST. PROF. DR. DENİZ DİNÇ	Nationalist and Populist Ideologies of the Three Rival Political Actors in Tatarstan during the Collapse of the Soviet Union
BATTAL ŞENER	FIDIC Sözleşmeleri Kapsamında Uluslararası Tahkim
ARŞ. GÖR. DR. AZER EBRU MUTLU	The Evaluation Of The Principle Of Continuity And Change, From The Public Service Measurement Principles, In Terms Of The Library Services Offered By The Administration
DR. ÖĞR. ÜYESİ, EMRAH UTKU GÖKÇE	Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında Karma Yöntem Yaklaşımının Kullanılması
YL. ÖĞRENCİSİ, GİZEM AYDIN	Turkey's Attitude Towards The International Criminal Court
ASSİST. PROF. MERİH ANGIN	An NLP Approach For Identifying Relevance To Sustainable Development Goals
HÜSNE TEMUR DOÇ. DR., SEÇİL GÜL MEYDAN YILDIZ	Türkiye'de Konut Politikaları Gelişiminin Kalkınma Planları Persfektifinde Değerlendirilmesi
HÜSNE TEMUR DOÇ. DR., SEÇİL GÜL MEYDAN YILDIZ	Ulusal Kalkınma Planlarında (1963-2023) Afet Yönetimi
Fidan Bahruz qızı Allahyarova	Legal issues regarding regulation of mediation payment

11. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 1 SESSION: 1 MODERATOR: **CHUKIAT CHAIBOONSRI**

SANDHYA RIJAL SAROJ ADHIKARI RAMESH R. PANT	Non-Timber Forest Products and Livelihood Linkages: A Case of Lamabagar, Nepal
ERIC HAWKINSON EDGARAS ARTEMCIUKAS	Simplified Mobile AR Platform Design for Augmented Tourism
NGONO MINDZENG TERENCIA	Community Based Tourism and Development in Third World Countries: The Case of the Bamileke Region of Cameroon
ELDAH EPHRAIM BUBA	An Evaluation of Tourism Education in Nigeria's Higher Institutions
BITA MASHAYEKHI MOHAMMAD ARA	Activity-Based Costing in the Hospitality Industry: A Case Study in a Hotel
CHUKIAT CHAIBOONSRI SATAWAT WANNAPAN	Asymmetrical Informative Estimation for Macroeconomic Model: Special Case in the Tourism Sector of Thailand
MAJA MARTINOVIC VALENTINA ZARKOVIC HRVOJE MALJAK	Potential of Croatia as an Attractive Tourist Destination for the Russian Market
CHUTIMA KLAYSUNG	Behaviors and Factors Affecting the Selection of Spa Services among Consumers in Amphawa, Samut Songkhram, Thailand
RADWA MABROOK	Collaborative and Experimental Cultures in Virtual Reality Journalism: From the Perspective of Content Creators
SADHANA GHNAYEM	The Impact of Socio-Economic and Type of Religion on the Behavior of Obedience among Arab-Israeli Teenagers

11. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)
Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 2 SESSION: 1 MODERATOR: **LASZLO VARI**

LASZLO VARI	Freedom with Limitations: The Nature of Free Expression in the European Case-Law
EREZ COHEN	The Impact of Globalization on the Development of Israel Advanced Changes
GERGELY HORVÁTH	The Two Layers of Food Safety and GMOs in the Hungarian Agricultural Law Authors: Gergely Horváth
MARÍA JOSÉ BENÍTEZ JIMÉNEZ	Jurisprudencial Analysis of Torture in Spain and in the European Human Rights System
MOHSEN DAVARZANI EHSAN LAME MOHAMMAD TAGHI HASSAN ZADEH	Reviewing the Relation of Language and Minorities' Rights
ADA YURMAN	The Social Reaction to the Wadi Salib Riots (1959) as Reflected in Contemporary Israeli Press
DIYA SARKAR PRAFULLA C. MISHRA	An Analytical Study on the Politics of Defection in India
ISAIAS TEKLIA BERHE	The Ethio-Eritrea Claims Commission on Use of Force: Issue of Self-Defense or Violation of Sovereignty
MARISA CATARINA DA CONCEIÇÃO DINIS	Directors' Duties, Civil Liability, and the Business Judgment Rule under the Portuguese Legal Framework
JÚLİA SZŐKE	Negotiating Across Cultures: The Case of Hungarian Negotiators

11. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 3 SESSION: 1 MODERATOR: **BADR M. ALSHAMMARI**

MAHA BENHAMAD ALI SNOUSSI AMMAR BEN BRAHIM	A Simulation Model and Parametric Study of Triple-Effect Desalination Plant
NUR SARMA PAUL M. TUOHY SINIŠA DJUROVIĆ	Investigation of Grid Supply Harmonic Effects in Wound Rotor Induction Machines
JOSE D. HERRERA MARIO A. RIOS	A Multiobjective Damping Function for Coordinated Control of Power System Stabilizer and Power Oscillation Damping
IDRIS A. ELFEITURI	Exergy Based Performance Analysis of a Gas Turbine Unit at Various Ambient Conditions
AHMAD K. JASSIM RAHEEM KH. AL-SUBAR	Studying the Possibility to Weld AA1100 Aluminum Alloy by Friction Stir Spot Welding
EKOW A. KWOFIE EMMANUEL K. ANTO GODFRED MENSAH	Determination of the Optimal DG PV Interconnection Location Using Losses and Voltage Regulation as Assessment Indicators Case Study: ECG 33 kV Sub-Transmission Network
H. SHAYEGHI, A. SAFARI H. A. SHAYANFAR	Multimachine Power System Stabilizers Design Using PSO Algorithm
M. EMAMI R. TARIGHI R. GOODARZI	Simulation of Reflection Loss for Carbon and Nickel-Carbon Thin Films
MOSES C. SIAME KAZUTOSHI HAGA ATSUSHI SHIBAYAMA	Treatment of Low-Grade Iron Ore Using Two Stage Wet High-Intensity Magnetic Separation Technique
MOHAMED YOUSEF MAGDY SAMUEL MAHA EL-MELIGY TAHER EL-BITAR	Hot Deformability of Si-Steel Strips Containing Al

11. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)
Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 4 SESSION: 1 MODERATOR: **AHMAD H. ABDELGWAD**

R. SEKULA	Material Concepts and Processing Methods for Electrical Insulation
ALLURU GOPALA KRİSHNA THELLA BABU RAO	Performance Assessment of Carbon Nano Tube Based Cutting Fluid in Machining Process
AYHAN AYDOĞDU ERCAN CEYHAN ALİ KAHRAMAN NURSEL ÇÖL	Effects of Plant Densities on Seed Yield and Some Agricultural Characteristics of Jofs Pea Variety
AYMEN LAADHARİ	An Implicit Methodology for the Numerical Modeling of Locally Inextensible Membranes
AHMAD H. ABDELGWAD	Microstrip Patch Antenna Enhancement Techniques
LOCHAN BASYAL	Email Based Global Automation with Raspberry Pi and Control Circuit Module: Development of Smart Home Application
SHAIBU BAANNI AZUMAH WILLIAM ADZAWLA	Effect of Urea Deep Placement Technology Adoption on the Production Frontier: Evidence from Irrigation Rice Farmers in the Northern Region of Ghana
NURLIANI, IDA ROSADA	Strategy in Controlling Rice-Field Conversion in Pangkep Regency, South Sulawesi, Indonesia
AYUKO ITSUKI SACHIYO ABURATANI	Comparative Analysis of Soil Enzyme Activities between Laurel-Leaved and Cryptomeria japonica Forests

11. 09. 2022 10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 5 SESSION: 1 MODERATOR: **MOHAMED H. GABR**

A. K. SINGH, CHHOTU RAM	Electrochemical Corrosion of Steels in Distillery Effluent
MOHD SHAHNEEL SAHARUDIN JIACHENG WEI ISLAM SHYHA FAWAD INAM	Flexural Properties of Halloysite Nanotubes-Polyester Nanocomposites Exposed to Aggressive Environment
SHAHRAZED MEDEGHRI SAAD HAMZAOUI, MOKHTAR ZERDALI	The Manufacturing of Metallurgical Grade Silicon from Diatomaceous Silica by an Induction Furnace
ROMAN KNIZEK DENISA KARHANKOVA LUDMILA FRIDRICHOVA	Two and Three Layer Lamination of Nanofiber
MOHAMED H. GABR KIYOSHI UZAWA	Effect of Different Types of Nano/Micro Fillers on the Interfacial Shear Properties of Polyamide 6 with De-Sized Carbon Fiber
SUTAR RANI ANANDA M. V. MURUGENDRAPPA	Structural and Electrical Characterization of Polypyrrole and Cobalt Aluminum Oxide Nanocomposites
ALI RABIEE HESSAM GHASEMNEJAD	Effect of Stitching Pattern on Composite Tubular Structures Subjected to Quasi-Static Crushing
R. SEKULA	Material Concepts and Processing Methods for Electrical Insulation
SUPRIYA GUPTA PARESH CHOKSHI	Polymer Mediated Interaction between Grafted Nanosheets

11. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 1 SESSION: 2 MODERATOR: DOÇ. DR. SABRİ ARICI

ENVER EMRE ÖCAL	Tam Bağımsızlık Ekseninde Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikları
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ, HÜSEYİN AYDOĞAN	Plotinos'un Göksel Cisimlerin Yapısına Dair Görüşleri
UBEYDULLAH SAKİN	Local Governments In Turkey Within The Framework Of Miller's Living Systems Theory: Gaziantep Metropolitan Municipality System
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ HACI ÇİÇEK	An Evaluation On The News That "God Will Be Supported For Her Servants" In The Context Of Verse 137 Of Sûrat Al-Baqara
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ HACI ÇİÇEK	An Evaluation Of The Attribution Of "Idiot" Among The Slanders Thrown At The Prophets During The Invitation Process
MIHDAT AKTULGA	Zerdüştilikte Kötülük Problemi Ve İnsanın Rolü
DOÇ. DR. SABRİ ARICI	Phokaıa'nın Roma Dönemi'ndeki Durumu
DOÇ. DR. SABRİ ARICI	Phokaıa - Pers İlişkileri Üzerine Tespitler
UZM.ÖĞRT. AYHAN NİŞANCI PROF.DR.MUSA BİLGİZ	Kur'an'da Rahmet Ve Merhamet Üzerine Kavramsal Bir Analiz
UZM.ÖĞRT. AYHAN NİŞANCI	Kur'an'da Fıtrat Ve Fıtratullah'ın Kavramsal Analizi

11. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 2 SESSION: 2 MODERATOR: DOÇ.DR. ZEHRA NURAY NİŞANCI

RES. ASST. İLKNUR KÜLEKÇİ	The Relationship Of Insurance Premium Production With Money Supply And Inflation In Turkey
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ ARİF ÇETİN	Samsun'un Sağlık Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir İnceleme
DOÇ. DR. ULUÇ ÇAĞATAY PROF. DR. AHMET UÇAR	Akıllı Kent Kavramı Ve Uygulamalarının Üniversite Öğrencileri Arasında Nasıl Algılandığını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma
DOÇ. DR. ULUÇ ÇAĞATAY PROF. DR. AHMET UÇAR	Assessment Of The Tourism Goals Included In The Regional Plans
RES. ASSİST. DR. HAKAN ÖNDES	Analysis Of Nonlinear Relationship Between Inflation And Unemployment Rate: The Case Of Turkey
DOÇ.DR. ZEHRA NURAY NİŞANCI	İslami Girişimcilik Ve Müslüman Girişimciler Üzerine Bir Değerlendirme
DOÇ.DR. ZEHRA NURAY NİŞANCI	Din Girişimcilik İlişkisinde İslam'ın Girişimciliğe Bakışı Üzerine Bir Değerlendirme
FATİH SONMEZ	Examining The Effects Of Covid-19-Induced Mortality Threat On Subjective Wellbeing, Risk Aversion, And Environmental Concern

11. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 3 SESSION: 2 MODERATOR: DOÇ. DR. GÜLLÜ KIRAT

PROF. DR. SENAR AYDIN MİHRİBAN YÜKSEL PROF. DR. MEHMET EMİN AYDIN	Kentsel Atıksudaki Nikel Ve Çinkonun Ceratophllyum Demersium L. İle Giderimi
PROF. DR. SENAR AYDIN ZEKİYE İNCİ CAN DR. ÖĞR. ÜYESİ ARZU ULVİ PROF. DR. MEHMET EMİN AYDIN	Yerüstü Sularında Mikroplastikler Ve Mikroplastiklere İlintili Klorlu Ve Fosforlu Pestisitler
DOÇ. DR. SERPİL SAVCI DOÇ. DR. GÜLLÜ KIRAT	Toprakta Nadir Toprak Elementleri (NTE) Ve Kimyasal Davranışları
DOÇ. DR. GÜLLÜ KIRAT DOÇ. DR. SERPİL SAVCI	Nadir Toprak Elementlerinin (NTE) İnsanlar Üzerindeki Etkisi
ASST. PROF. DR. ESMA NUR GEÇER	Cytotoxic Effect Of Origanum Syriacum Methanol Extract On Various Cell Lines
YÜKSEK KİMYA MÜHENDİSİ, ZEYNEP ECE GÜDEN PROF. DR., DUYGU KAVAK	El Dezenfektanı Endüstrisi Atık Suyunun Nanofiltrasyon Yöntemi İle Koi Giderim Veriminin İncelenmesi
YÜKSEK KİMYA MÜHENDİSİ, ZEYNEP ECE GÜDEN PROF. DR., DUYGU KAVAK	Tıbbi Maske Endüstrisi Atık Suyunun Nanofiltrasyon Yöntemi İle Renk Giderim Veriminin İncelenmesi

11. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 4 SESSION: 2 MODERATOR: **PROF. DR. M. KAYHAN KURTULDU**

ÜMİT ÖZKANLI	Boston Güzel Sanatlar Müzesine Dair Bir İnceleme
ÜMİT ÖZKANLI	Sanatın Konservasyonu Olarak Tate Müzeleri
ANIL ALTINDAŞ PROF. DR. SELDA MANT MENAY	Dynamism And Aesthetics Of Speed In Futurism
ÖZGE BODUR PROF. DR. SELDA MANT MENAY	Body And Marina Abramovic Example In Performance Art
SEHERGÜL KAYNAK PROF. DR. M. KAYHAN KURTULDU	Piyano Eğitiminde Bona Ve Solfej Çalışmasının Esere Adaptasyon Sürecine Etkisi
PROF. DR. M. KAYHAN KURTULDU SEHERGÜL KAYNAK	Piyano Eğitiminde Forte Ve Piyano Terimlerinin Öğretilmesinde Anlamlandırma Stratejisinin Etkisi göndereecek
DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞERİFE GÜVENÇOĞLU	Açık Ders/Open Course Sistemi İçin Model Önerisi
DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞERİFE GÜVENÇOĞLU ARAŞ. GÖR. ORKUN ZAFER ÖZGELEN	Türk Makam Müziği'nde Makam Ve Seyir Kompozisyonu

11. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Istanbul (GMT+3)

Meeting ID: 875 0688 8156 Passcode: 11120922

HALL: 5 SESSION: 2 MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ EBRU KANYILMAZ POLAT

DR .SUMANTA BHATTACHARYA	Integrating Science, Technology, And Natural Approaches To Ensure Global Food Security And Achieve Sustainability
ARZU TAY BAYRAMOĞLU ESRA AKPOLAT	The Role Of Women In Economic Development: A Regional Level For The Turkish Economy
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA ORHAN ÖZER	Ekonomik Özgürlük Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: MINT Ülkelerinden Kanıtlar
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEYNEP DEMİRCİ ÇAKIROĞLU	Bibliometric Analysis Based On Web Of Science (Wos) Database: Published Articles In Public Finance
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ SERKAN IŞIK	Türkiye'de Kamu Sağlık Harcamaları İle Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
DR. ÖĞR. ÜYESİ EBRU KANYILMAZ POLAT	Türkiye'de Sendikal Tutum Ve Algı Konusunda Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi
ALİ OSMAN ÖZEKİNCİ	Türkiye'de Lojistik Sektörü Ve Lojistik Köyler
ARŞ. GÖR. DR. DİLEK ALMA SAVAŞ YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ MELEK NUR ALMA	Vergi Uyumu Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi
DR. ÖĞR. ÜYESİ, NİHAN BİRİNCİOĞLU	İş Yaşamında Gelecek Zaman Algısı Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmalarının Yapılması

11. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 1 SESSION: 2 MODERATOR: **K. BUSKO**

MOHD FARIDZ AHMAD AMIRUL HAKIM HASBULLAH	The Effects of Electrical Muscle Stimulation (EMS) towards Male Skeletal Muscle Mass
MAYOWA ADEYEYE	Psychological Variables of Sport Participation and Involvement among Student-Athletes of Tertiary Institutions in South-West, Nigeria
KEYVAN MOLANOROUZI SELINA KHOO TONY MORRIS	The Relationship between Motivation for Physical Activity and Level of Physical Activity over Time
ELLIE ABDI SUSANA JUNIU	Interdisciplinary Integrated Physical Education Program Using a Philosophical Approach
ABDUL RAHIMAN KANNAM KULAM	Repercussions of Ritual Dances to Personal Adjustment - A Perspicacious Study among School Children
K. BUSKO	Changes of Power-Velocity Relationship in Female Volleyball Players during an Annual Training Cycle
AHMAD HASHIM MOHD SANI MADON	Objectivity, Reliability and Validity of the 90º Push-Ups Test Protocol Among Male and Female Students of Sports Science Program
HARRI JALONEN	Social Media as a 'Service' for Value Co-Creation by Integrating Sponsoring Companies, Sports Entities and Fans

11. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 2 SESSION: 2 MODERATOR: **Ashkan Mirzay Fashami**

ABDELGHANI BOUDIAF	Implementation of the Quality Management System and Development of Organizational Learning: Case of Three Small and Medium-Sized Enterprises in Morocco
R. KENOVA K. ANGUELOV R. NİKOLOVA	Research of the Factors Affecting the Administrative Capacity of Enterprises in the Logistic Sector of Bulgaria
HAYTHAM YASSINE	Understanding How Money Laundering and Financing of Terrorism Are Conducted through the Real Estate Sector in the Middle East and North Africa Region
ASHKAN MIRZAY FASHAMI	1865 An Exploratory Study Regarding the Effects of Auditor Switch, Auditee's Industry, and Auditee's Location on Audit Fees in Australia
AZAZ ZAMAN MIRAZUR RAHMAN	Investment Trend Analysis of Dhaka Stock Exchange: A Comparative Study
AZAZ ZAMAN IMTIAZ UDDIN CHOWDHURY MOHAMMAD SHARIFUL ISLAM	Branding Good Corporate Governance: A Pathway to Strengthen Investors' Perception and Brand Equity
MARIAM VARDIASHVILI	Some Issues of Measurement of Impairment of Non-Financial Assets in the Public Sector
NAZİRA KAKULİA TSOTNE ZHGHENTİ	Institutional Determinants of Economic Growth in Georgia and in Other Post-Communist Economies
RAZAN SALEM	Gender Differences in Risk Aversion Behavior: Case Study of Saudi Arabia and Jordan
SAIF UL HAQ	Impact of Safety and Quality Considerations of Housing Clients on the Construction Firms' Intention to Adopt Quality Function Deployment: A Case of Construction Sector

11. 09. 2022 14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 816 5724 8099 Passcode: 10110922

HALL: 3 SESSION: 2 MODERATOR: **Elham Shirvani-Ghadikolaei**

ETIM VICTORIA ENEFIO DADA OLUSEYI AKINTUNDE BASSEY OKON	A Prevalence of Phonological Disorder in Children with Specific Language Impairment
SHEENA CHRISTABEL PRAVIN M. PALANIVELAN	Analysis of Linguistic Disfluencies in Bilingual Children's Discourse
ELHAM SHIRVANI-GHADIKOLAEI	Embodied Cognition as a Concept of Educational Neuroscience and Phenomenology
AAIDHA HAMMAD	Code-Switching in Facebook Chatting Among Maldivian Teenagers
SALEEM ABU JABER KHALED IGBARIA	Spacial Poetic Text throughout Samih al-Qasim's Poetry
AFIA SHAHID	Towards a Deconstructive Text: Beyond Language and the Politics of Absences in Samuel Beckett's Waiting for Godot
ISMAIL BANIADAM, NAFISA TADAYYON, JAVID FEREIDONI	Investigating Medical Students' Perspectives toward University Teachers' Talking Features in an English as a Foreign Language Context in Urmia, Iran
MAASSOUMEH BEMANI NAEINI	Morphological Analysis of English L1-Persian L2 Adult Learners' Interlanguage: From the Perspective of SLA Variation
YUKIKO SASAKI ALAM SHAHID ALAM	tudy of Syntactic Errors for Deep Parsing at Machine Translation
SAHAR KHEDR DINA SAYED AYMAN HANAFY	Arabic Light Stemmer for Better Search Accuracy

11. 09. 2022	14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)
Meeting ID: 816 5724 8099	Passcode: 10110922
HALL: 4 SESSION: 2	MODERATOR: **KEVIN MOUSTAPHA**
HARUO OKABAYASHI	The Formation of Mutual Understanding in Conversation: An Embodied Approach
ARMAGHAN ESLAMI NASRIN ARSHADI	Effect of Organizational Competitive Climate on Organizational Prosocial Behavior: Workplace Envy as a Mediator
NOOR ATTAR	Facilitating Familial Support of Saudi Arabians Living with HIV/AIDS
FARIDE PEÑA TERESITA CASTILLO CONCEPCIÓN CAMPO	Child Sexual Abuse Prevention: Evaluation of the Program "Sharing Mouth to Mouth: My Body, Nobody Can Touch It"
ABDULKAREEM HUSSEIN BIBIRE	Job Satisfaction and Motivation as Predictors of Lecturers' Effectiveness in Nigeria Police Academy
ASIF ALI DAUD SALIM FARUQUIE	A Quasi-Systematic Review on Effectiveness of Social and Cultural Sustainability Practices in Built Environment
MOHAMED M. ELSHERBINY	The Effectiveness of Cognitive Behavioural Intervention in Alleviating Social Avoidance for Blind Students
MARZIEH TALEBZADEH SHOUSHTARI	The Effectiveness of Metaphor Therapy on Depression among Female Students
KEVIN MOUSTAPHA	Psychopathic Disorders and Judges Sentencing: Can Neurosciences Change This Aggravating Factor in a Mitigating Factor?
ZUZANA KOMRSKOVÁ	The Use of Emoticons in Polite Phrases of Greetings and Thanks

INTERNATIONAL SCIENCES ACADEMY
UBAK

CONTENT

CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
FULL TEXTS OF PRESENTED PAPERS IN THE CONGRESS	
Hayati Dokdemir & Mehmet Özbaş	1
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE HÜMANİZMA VE EĞİTİM ALANINDAKİ ETKİSİ	
Mehmet ÖZBAŞ	16
ROMANLARIN KARŞILAŞTIĞI EN TEMEL ve ÖNEMLİ PROBLEMLER	
Aysel Arslan & Sebahattin Kartal	22
OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARININ DOKUNMA DUYUSUNU GELİŞTİRMEYE YÖNELİK EĞİTİM TEMELLİ DUYU BÜTÜNLEME MATERYALİ GELİŞTİRME ÇALIŞMASI	
Sebahattin Kartal & Aysel Arslan	29
ŞEHZADE OYUNCAKLARININ ÇOCUKLARIN GELİŞİM ALANLARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	
Kamuran Erol Dağ	36
İKİNCİL TRAVMALARIN BİRİNCİL TRAVMALARI TETİKLEMESİ: GÖÇ OLGUSU	
Güneş Salı	50
TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN VE OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DRAMA HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	
Güneş Salı	58
ÜSTÜN YETENEKLİLER ALANINDA YAPILMIŞ TEZLERİN ANALİZİ	
ALEV ÖNDER	73
BİR DEĞİŞİM ROMANI OLARAK MANVES CİTY'DE KİMLİK, YİTİRİLEN GEÇMİŞ VE BELLEK	
İlyas KARA & Ahmet İNANOĞLU	85
ÇEVRE EĞİTİMİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YERİ VE ÖNEMİ	
Elnare İsakhan gizi Veliyeva	95
OPPORTUNITIES OF PERFORMING PROPER NAMES IN WRITTEN LITERATURE	
NURKAN YILMAZ	101

DÜZENLİ ANTRENMANLAR SONRASI SEDANTER BİREYLERİN ESNEKLİK VE PATLAYICI GÜÇ SKORLARININ İNCELENMESİ	
Zemfira İsaxan qızı Abbasova	105
AZƏRBAYCAN BƏDII MƏTNLƏRINDƏ FONOQRAFIK IMPLISTIK SIMVOLLAR OBRAZLILIQ YARADAN IFADƏ VASITƏLƏRINDƏN BIRI KIMI	
Arzu Sabir qızı Kərimova	110
BALTİKYANI DÖVLƏTLƏRDƏ SSRİ-NIN SÜQUTUNDAN SONRA DİL SİYASƏTİ	
Ahmet ÜSTÜN & Merve ALICI	115
TÜRKİYE'DEKİ ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI (IBDP: INTERNATİONAL BACCALAUREATE DİPLOMA PROGRAMME) OKULLARININ SON YILLARDAKİ ARTIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME	
UJAS NATWARLAL PANDYA	126
DIGITAL LITERATURE: A PARADIGM SHIFT	
Sitare HASANOVA & Yaşar BARUT	132
PSİKOLOJİDE KARİYER YELKENLİSİ MODELİ ÜZERİNE KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	
Yasemin Tüter	140
NARSİSİSTİK KİŞİLİĞİN TUTUM VE DAVRANIŞLARA ETKİSİ	
Bhavna B. Teraiya	153
KNOWLEDGE MANAGEMENT IN THE DIGITAL LIBRARY USING TECHNOLOGY	
Yeşim Esgin	160
A STUDY OF SOCIAL PROOF AND CONSISTENCY STRATEGIES FOR SOFTWARE AS A SERVICE (SAAS) PRODUCTS IN THE DIGITAL MUSIC MARKET AS IN THE CONTEXT OF PERSUASION	
MÜJDE AKSOY	169
DİJİTAL TÜKETİM OLGUSU VE DİJİTAL TÜKETİCİ TRENDLERİ	
MÜJDE AKSOY	180
ONLİNE ANLIK SATIN ALMA DAVRANIŞINDA INFLUENCER PAZARLAMANIN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	
Hakan ÖNDES	193
TÜRKİYE'DE KONUT SATIŞLARININ YAPAY SİNİR AĞLARI VE HİBRİT TEKNİKLERLE ÖNGÖRÜLMESİ	
Hakan ÖNDES	202
ENFLASYON İLE İŞSİZLİK ORANI ARASINDAKİ DOĞRUSAL OLMAYAN İLİŞKİNİN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	
Erkin Nevzat GÜDELCİ & İlyas ÖZER	212

FİNANSAL RAPORLAMA DİLİ XBRL VE XBRL HAKKINDA YAZILMIŞ MAKALELERİNİN ŞEKİL VE İÇERİK ANALİZİ	
Çiğdem TANYEL BAŞAR	227
FARKLI DİSİPLİNLERİN GÖZÜNDEN GÖÇ KAVRAMINA DENEYSEL YAKLAŞIMLAR	
Barış DEMİREL	241
ÇOCUK KORUMA POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: "ÇÖP EVDE BULUNAN ÇOCUK KORUMA ALTINA ALINDI"	
Mehmet Nuri Çınarcı	252
BEHRAM BEGOVA KÜTÜPHANESİNDE MÜELLİFİ BİLİNMEYEN BİR GÜLİSTAN TERCÜMESİ	
Mehmet Nuri Çınarcı	258
TÜRKÇE MESNEVİ ŞERHLERİNDE BİR KAYNAK OLARAK İBNÜ'L-ARABİ'NİN FUSÛSÜ'L-HİKEM'İ	
Mehmet Fatih ELMAS	265
ALBERT CAMUS'NÜN "VAROLUŞÇULUK" U ÜZERİNE	
RECEP YÜCEL & HAVVA NUR ATALAY	278
SAĞLIK YÖNETİMİNDE İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ: İÇERİK ANALİZİ	
Havva Nur ATALAY & Recep YÜCEL	285
SAĞLIK HİZMETLERİNDE PATERNALİST LİDERLİK	
Hülya YILDIZ	292
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAPSAMINDA KADININ GÜÇLENDİRİLMESİNDE EĞİTİMİN ROLÜ	
Gamze ALP	301
JCI BELGELİ SAĞLIK TESİSLERİNİN WEB SİTELERİNİN İNCELENMESİ	
Aylin GÜNGÖR	314
VIRAL ADVERTISEMENTS WITH A POST TRUTH APPROACH: THE SIMPSONS EXAMPLE	
Aylin GÜNGÖR	323
VIRTUAL PORTFOLIO OF THE DESIGNER AS A MEDIUM: INSTAGRAM	
DİLAVER BAYINDIR & Mehmet IŞIK	337
GÖÇ BELGESELİ ÇEKMEK: OTOETNOGRAFİK BİR BAKIŞ	
DİLAVER BAYINDIR & Mehmet IŞIK	344
TÜRK SİNEMASININ İLK SALGIN HASTALIK KONULU FİLMİ SALGIN (1954) ÜZERİNE TESPİTLER	

Ahmet Enes Budak	354
20. YÜZYILDA ONTOLOJİ AKIMLARI VE SANAT AKIMLARI İLİŞKİSİ	
Özcan Demir	371
KLASİK ANLATI SİNEMASINDA SÜPER KAHRAMAN STEREOTİPLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ	
M. Furkan Can Halitoğlu & Özcan Demir	379
KLASİK ANLATI UNSURLARINDAN KATHARSİS VE ÖZDEŞLEŞME KAVRAMLARININ İNTERAKTİF SİNEMA FİLMLERİNDE KULLANIMI: BLACK MİRROR BANDERSNATCH FİLMİ ÖRNEĞİ	
Zuhal AKMEŞE DEMİR	391
COVİD-19 PANDEMİSİNİN SİNEMA ALANINA ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
Zuhal AKMEŞE DEMİR	399
EDEBİYATTAN SİNEMAYA UYARLANAN FİLMLER: MUTLULUK FİLMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
Olgun KÜÇÜK & Mevlüt Can KOÇAK	408
YENİ MEDYADAKİ KOMEDİ PROGRAMLARINDA SUÇUN MİZAHİ SUNUMU	
Gökhan ÇAKMAK	420
SAYIŞTAYIN DENETİM VE YARGI ALANI	
GİZEM AYDIN	429
ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN TUTUMU	
Hüsne TEMUR & Seçil Gül MEYDAN YILDIZ	439
TÜRKİYE'DE KONUT POLİTİKALARI GELİŞİMİNİN KALKINMA PLANLARI PERSFEKTİFİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	
Hüsne TEMUR & Seçil Gül MEYDAN YILDIZ	450
ULUSAL KALKINMA PLANLARINDA (1963-2023) AFET YÖNETİMİ	
Fidan Bahruz qızı Allahyarova	458
LEGAL ISSUES REGARDING REGULATION OF MEDIATION PAYMENT	
HÜSEYİN AYDOĞAN	461
PLOTİNOS'UN GÖKSEL CİSİMLERİN YAPISINA DAİR GÖRÜŞLERİ	
Mıhdat AKTULGA	475
ZERDÜŞTİLİKTE KÖTÜLÜK PROBLEMİ VE İNSANIN ROLÜ	
ARİF ÇETİN	485

SAMSUN'UN SAĞLIK TURİZMİ POTANSİYELİ ÜZERİNE BİR İNCELEME SAMSUN'DAKİ HASTANELER ÜZERİNE BİR İNCELEME	
ULUÇ ÇAĞATAY & AHMET UÇAR	489
AKILLI KENT KAVRAMI VE UYGULAMALARININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA NASIL ALGILANDIĞINI BELİRLEMEYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	
ULUÇ ÇAĞATAY & AHMET UÇAR	506
ASSESMENT OF THE TOURISM GOALS INCLUDED IN THE REGIONAL PLANS	
ZEHRA NURAY NİŞANCI	516
DİN GİRİŞİMCİLİK İLİŞKİSİNDE İSLAM'IN GİRİŞİMCİLİĞE BAKIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
Fatih SONMEZ	523
EXAMINING THE EFFECTS OF COVID-19-INDUCED MORTALITY THREAT ON SUBJECTIVE WELLBEING, RISK AVERSION, AND ENVIRONMENTAL CONCERN	
Ümit ÖZKANLI	531
BOSTON GÜZEL SANATLAR MÜZESİNE DAİR BİR İNCELEME	
Ümit ÖZKANLI	538
SANATIN KONSERVASYONU OLARAK TATE MÜZELERİ	
Anıl ALTINDAŞ & Selda MANT MENAY	551
FÜTÜRİZMDE DİNAMİZM VE HIZIN ESTETİĞİ	
Özge BODUR & Selda MANT MENAY	566
PERFORMANS SANATINDA BEDEN VE MARİNA ABRAMOVİC ÖRNEĞİ	
Sehergül KAYNAK & M. Kayhan KURTULDU	580
PİYANO EĞİTİMİNDE BONA VE SOLFEJ ÇALIŞMASININ ESERE ADAPTASYON SÜRECİNE ETKİSİ	
M. KAYHAN KURTULDU & SEHERGÜL KAYNAK	587
PİYANO EĞİTİMİNDE FORTE VE PİYANO TERİMLERİNİN ÖĞRETİLMESİNDE ANLAMLANDIRMA STRATEJİSİNİN ETKİSİ	
ŞERİFE GÜVENÇOĞLU	594
AÇIK DERS/OPEN COURSE SİSTEMİ İÇİN MODEL ÖNERİSİ	
ŞERİFE GÜVENÇOĞLU & ORKUN ZAFER ÖZGELEN	602
TÜRK MAKAM MÜZİĞİ'NDE MAKAM VE SEYİR KOMPOZİSYONU	
Sumanta Bhattacharya	611
INTEGRATING SCIENCE, TECHNOLOGY, AND NATURAL APPROACHES TO ENSURE GLOBAL FOOD SECURITY AND ACHIEVE SUSTAINABILITY	
Mustafa Orhan ÖZER	618
EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: MINT ÜLKELERİNDEN KANITLAR	
Zeynep DEMİRCİ ÇAKIROĞLU	628

WEB OF SCIENCE (WoS) VERİ TABANINA DAYALI BİBLİYOMETRİK ANALİZ: MALİYE ALANINDA YAYIMLANMIŞ MAKALELER	
SERKAN IŞIK	638
TÜRKİYE'DE KAMU SAĞLIK HARCAMALARI İLE SAĞLIK HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	
Gökçe ULUS	649
FAKİR GENCİN HİKÂYESİ'NDE ANLATICININ KİMLİĞİ	
EMRAH UTKU GÖKÇE1	659
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARINDA KARMA YÖNTEM YAKLAŞIMININ KULLANILMASI	
MURAT KARA	667
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİNDE UYGULANAN ASKIDA YEMEK SOSYAL SORUMLULUK PROJESİNİN EKONOMİK ETKİLERİNİN ANALİZİ	
MURAT KARA	675
KOVİD-19 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE PAZARLAMA TRENDLERİ	
Canan YILDIRAN	680
MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMLERİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	
SAMET ÖZDEMİR	693
EN ETKİN 50 ÜST DÜZEY İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİCİSİNİN (CHRO) LİNKEDIN PROFİLLERİNİN İNCELENMESİ	
Hacı ÇİÇEK	701
BAKARA SURESİ'NİN 137. AYETİ BAĞLAMINDA "ALLAH'IN KULLARINA YETECEĞİ" HABERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME	
Hacı ÇİÇEK	720
DAVET SÜRECİNDE PEYGAMBERLERE ATILAN İFTİRALARDAN "SEFİH" NİTELEMESİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME	
AYODELE &Segun Moses	735
IMPROVING COMPLIANCE TO INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAWS AMONGST THE NORTH EAST NIGERIAN TROOPS DURING COUNTER-INSURGENCIES.	

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE HÜMANİZMA VE EĞİTİM ALANINDAKİ ETKİSİ

HUMANISM IN THE EARLY REPUBLIC PERIOD AND ITS EFFECT ON EDUCATION

Hayati DOKDEMİR[1] **Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ[2]**

[1] Milli Eğitim Bakanlığı, Tarih MA, Tarih Öğretmeni, İzmir, Türkiye.
ORCID ID: 0000-0003-0735-4859
[2]Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Erzincan, , ORCID ID: 0000-0002-7830-4763

ÖZET

Bu çalışmamızda, Hümanizma kavramı ile Hümanizm düşüncesinin, Osmanlının son dönemlerinden itibaren, özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi eğitim ve kültür anlayışı üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Genel olarak kabul edildiği üzere Hümanizm; 'İnsanı evrendeki herşeyin merkezi ve ölçüsü olarak ele alan, onun akıl ve anlama gücüne, dünyayı kavrama ve değiştirme yetisine olan sonsuz güveni' ifade etmektedir. Hümanizma, özellikle Rönesans döneminden itibaren etkili bir akım olmaya başlamış ve insanı en önemli değer olarak kabul eden bu anlayış, bir bakıma, insanı adete unutan Ortaçağ skolastik anlayışına bir tepki olarak gelişmiştir. Avrupa'da ticaret sayesinde zenginleşip güçlenen burjuvazinin, insanların doğuştan bazı haklara sahip olduğu teziyle kendi varlığını ve iktidarını meşrulaştırma teziyle ürettiği ve geliştirdiği bir anlayıştır. Bu anlayış, antik Yunan ve Latin döneminin ' İnsanı herşeyin ölçüsü ' olarak gören düşünce geleneğinden de güç almıştır. Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Hümanizmaya yönelik farklı bakış açıları ve kimi eleştirilere rağmen, Ortaçağ'ın İnsan'ı ihmal eden anlayışı karşısında, yine de süreç içerisinde çeşitli gelişim aşamalarından geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Latince humanismus sözcüğünden üretilen Hümanizm; insancıl, insani, insana ait vb. anlamlara gelmektedir. Ünlü Romalı düşünür Cicero (d. MÖ 106 - ö. MÖ 43), humanitas sözcüğünü ' İnsan ülküsü ' manasını içerecek şekilde kullanmıştır. Çalışmamızda, Hümanizma anlayışının Türkiye'de Cumhuriyet dönemi yönetici ve elitlerinin benimsedikleri modern laik kimliğin güç aldığı bir kavram olmasına değinilerek, Batı medeniyetini oluşturan değerlerin ve kültürün topluma aşılanmasında önemli rol oynadığı üzerinde durulmaktadır. Gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyet dönemi elitleri ve aydınları arasında Hümanizm, Batılılık ve Batı Uygarlığı bağlamlarında tartışılan bir anlayış olmuştur. Özellikle Erken Cumhuriyet dönemi aydınları ve yöneticileri, Hümanizm anlayışını temel alan Batı medeniyetini ' Muasır medeniyet/Çağdaş Uygarlık ' şeklinde ifade ederek, buna dayalı akılcılık- pozitivizm- Laiklik anlayışlarını Cumhuriyet döneminin eğitim ideolojisi ve uygulamalarına temel olarak almışlardır.

Anahtar Sözcükler: Hümanizm, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışı, Eğitim.

ABSTRACT

In this study, the effects of the concept of humanism and the idea of Humanism on the understanding of education and culture from the last periods of the Ottoman Empire, especially the Early Republican Period, are discussed. As is generally accepted, Humanism refers to the 'infinite confidence in the power of reason and understanding, the ability to comprehend and

change the world, which considers man as the center and measure of everything in the universe'. Humanism, especially since the Renaissance, has become an influential current, and this understanding, which considers man to be the most important value, has developed as a reaction to the medieval scholastic understanding, which, in a way, almost forgot about man. It is an understanding that the bourgeoisie, which has become rich and stronger thanks to trade in Europe, has produced and developed with the thesis of legitimizing its own existence and power with the thesis that people have certain rights from birth. This understanding has also been strengthened by the tradition of thought of the ancient Greek and Latin periods, which considered 'Man as the measure of everything'. Especially in the XIX century. despite the different perspectives and some criticisms directed at humanism since the XVIII century, in the face of the neglecting understanding of Man of the Middle Ages, it has nevertheless passed through various stages of development in the process and has reached the present day. Humanism, derived from the Latin word humanismus; humane, humanitarian, belonging to man, etc. meaning. The famous Roman thinker Cicero (b. 106 BC - BC. 43 BC) used the word humanitas to include the meaning of 'human country'. In our study, it is emphasized that the understanding of humanism is a concept that is strengthened by the modern secular identity adopted by the rulers and elites of the Republican period in Turkey, and that the values and culture that make up Western civilization play an important role in instilling them into society. Both Dec the Ottoman and Republican elites and intellectuals of the period, Humanism, Westernism and Western Civilization have been discussed in the context of an understanding has been discussed. In particular, intellectuals and rulers of the Early Republican period expressed Western civilization as a 'Muasır civilization / Modern Civilization' based on the understanding of Humanism, and took their understanding of rationality-positivism-Secularism based on it as the basis of the educational ideology and practices of the Republican period.

Keywords: Humanism, Republican Era Educational Understanding, Education.

GİRİŞ

Hayden White[1], " *İnsan nedir? sorusunu sormak istediğimizde (...) alacağımız cevap tarihtir*"[2] ifadesini kullanır ki; bir bakıma insanı ve eğitim tarihini ele alan bu çalışmamızda cevabını bulmaya çalıştığımız Hümanizm kavramı ve bunun Erken Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışı üzerindeki etkisini arayacağımız mecrayı da bize işaret etmektedir. Tarihsel bakımdan özellikle Rönesans döneminden itibaren yaygın şekilde kullanılan Hümanizm kavramının kökeni nedir? ve bunun çeşitli dönemlerdeki evrimi hakkında neler biliyoruz? Kavramın Batı uygarlığı ve onun gelişiminde taşıdığı önem nedir? Batı Ortaçağı'nın skolastik düşünce anlayışında İnsan'ın yeri neydi? ve İnsan bu dönemde neden ihmal edilmiş ve ikincil bir konuma düşürülmüştü? Ortaçağ'da özellikle Avrupa Hristiyan dünyasında dinin ve din kurumunun (Kilise), insanı,

[1] Hayden White (1928 – 2018), son yarım yüzyılın en önemli kuramcısı olarak kabul edilmektedir. Onun başyapıtı olan ***Metatarih: On Dokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda Tarihsel İmgelem*** adlı eserde, XX. ve XXI. Yüzyıla damgasını vuran " *metatarih* " görüşünü açımlamıştır. White, bir Ortaçağ tarihçisi olmakla beraber, çalışmalarında Avrupa'nın modern entelektüel tarihi ve tarih teorisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Tarih'i bir bilim olmasının yanında bir sanat olarak da gören White, tarih yazmanın gerçekleri toplamak kadar anlatı oluşturmak olduğunu da iddia eden bakışıyla ün kazandı. Tarih'i bir hikaye anlatıcılığı olarak görmek gerektiğini belirterek, bu yazma sanatına önem verilmediği takdirde tarih disiplininin diğer entelektüel ve akademik alanlarla yarışamayacağını öne sürdü. Bu düşüncelerini, başyapıtı olarak görülen *Metatarih: On Dokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda Tarihsel İmgelem* adlı çalışmasında olgunlaştırdı, bk. Hayden White, ***Metatarih: On Dokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda Tarihsel İmgelem***, çev. Mehmet Küçük, Ketebe yay., İstanbul 2022.

[2] White, s. 11.

aklı ve bilimi ikincil plana iten ve ihmal eden anlayışı ile yine Ortaçağ'da İnsanı, aklı ve bilimi merkeze alan ve önceleyen İslam-Doğu dünyası arasında bir kıyaslama yapmak ve yargıya varmak, bu çalışmanın amaçları arasında yer almıyor. Kanaatimizce, bu çok önemli ve geniş konu, başka ve çok daha hacimli çalışmaların konusu olabilir. Biz, bu çalışmamızda, Batı uygarlığına ait bir kavram ve anlayış olan Hümanizm'in içeriği ve Batı uygarlığı açısından taşıdığı önem üzerinde durarak, Batılılaşmayı Muasır Medeniyet/Çağdaş Uygarlık hedefi doğrultusunda amaç edinen Erken Cumhuriyet dönemi yönetimleri ile elitleri üzerindeki etkisini ve bunun eğitim alanına yansımalarını ele almaya çalışacağız.

I. HÜMANİZMA KAVRAMI: ANLAMI VE GELİŞME SEYRİ

Hümanizma, " İnsan'ı Evren'deki herşeyin ölçüsü olarak kabul eden, tüm varlık ve oluşun merkezine İnsan'ı yerleştiren, onun aklına ve dünyayı anlama ve değiştirme gücüne sarsılmaz bir inancı"[3] ifade etmektedir. Hümanizm, XIV. ve XV. yüzyıllarda önce İtalya'da belirip, kısa zaman içinde hemen hemen tüm Avrupa'ya yayılan, klasik kültüre dayalı ve bu kültürün öz değerlerini günün koşulları içinde yeniden yaşatmayı amaç edinen kültür akımıdır. Hümanizmin, Rönesansın hazırlanışında büyük etkisi olmuştur. XV. yüzyıl hümanizmi, öncelikle klasik kültüre ait metinleri araştırarak, onları günışığına çıkarmaya yönelik bir filoloji hareketi izlenimi vermekle beraber, daha derin bir bakışla, hümanizmin, aynı zamanda klasik kültürün insan ve evren anlayışından esinlenerek Ortaçağ'a göre yeni bir insan anlayışını içeren bir düşünce akımına yol açtığı görülmektedir.[4]

Hümanizm, Hümanizma, Humanism, Hümanizm veya İnsancılık sözcükleri, etimolojik bakımdan Latince *humanismus* teriminin hafifçe değişim geçirerek çeşitli Batı dillerine ve günümüz Türkçesinin kelime hazinesine girmiş durumdadır. Zekiyan, *Humanismus* teriminin tarihçesine yer vererek, Latince'de sözcüğün kullanılışı üzerinde durmuştur. Ona göre, sözlük anlamı " insanlık " demek olan bu terim birbirine yakın ve birbiriyle bağlantılı çeşitli kavramları içermektedir; *insan tabiatı, insanlar topluluğu, insana özgü davranış ve erdemler* gibi. Sözcüğün Yunan dilinde karşılığı bulunmamaktadır. Humanitas sözcüğünün, yazarı bilinmeyen ve MÖ. 83 – 84 yıllarına ait *Rhetorica ad Herennium* adlı eserde ilk defa kullanıldığı kaydedilmiştir. Humanitas (insanlık) sözcüğünü Latince'ye tam anlamıyla yerleştiren Cicero (d. MÖ 106 - ö. MÖ 43), MÖ. 80 yılında, ' *insan ülküsü* ' anlamında kullanmıştır. Cicero'ya göre bu ülkü başlıca şu unsurları içermektedir: bilgi, kültür, ahlak ve ruh eğitimi, terbiye ve nezaket, kibarlık, ruh asaleti ve yüceliği, haysiyet, iyilik, iyiniyetlilik, özveri, adalet, eliaçıklık, kadirbilirlik, arkadaş ruhlu olmak, şen ve neşeli olmak, şakacı ve nükteci olmak, ölçülü olmak, zevk sahibi olmak.[5] " İnsan Ülküsü " kavramını ifade eden *humanitas*, bir eğitim yöntemi anlamına da gelmektedir. Cicero, bu eğitim yöntemiyle ilgili olarak studia humanitatis (insanlık öğrenimi) kavramını kullanmaktadır. Bu bakımdan *humanitas* kavramı, Yunanca paideia / παιδεια, yani eğitim anlamına gelmektedir.[6] Cicero, insan olmanın koşulunu eğitim ve bilimle bağlantılandırarak, şu şekilde ifade etmiştir: " *Hepimize insan deniyor, ancak sadece bilimler aracılığıyla uygarlaşmış olanlarımız insandır* ".[7]

---

[3] Vedat Günyol, " Hümanist Kültür ", ***Ulusal Kültür***, Sayı: 1, Temmuz 1978, s. 27.
[4] Boğos Zekiyan, ***Humanizm (İnsancılık) Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenler***, İnkılâp ve Aka yay., İstanbul 1982, s. 1.
[5] Zekiyan, s. 16 – 17.
[6] Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu, ***Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı***, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 5.
[7] Çiğdem Dürüşken, ***Antikçağ'da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica – Roma'da Rhetorica Eğitimi***, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2001, s. 54.

Çalışmamızın bu kısmında, Hümanizm'in insanlığın çeşitli dönemlerinde taşıdığı anlam ve işlevini açıklamaya çalışarak; kavramın, özellikle Antikçağ, Rönesans ve Aydınlanma dönemi ile Modern dönemdeki izlerini sürdükten sonra, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde Hümanist kültüre olan ilgi ve yaklaşımlar üzerinde durarak, bunun eğitim anlayışı üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışacağız. Bu çerçevede ilk önce Antikçağ döneminde Hümanizmin izlerini sürmeye başlayabiliriz.

I. 1- ANTİKÇAĞ DÖNEMİ'NDE HÜMANİZM

Ortaçağ'ın skolastik anlayışı çerçevesinde düşünce hürriyeti ve dini anlayışların dışında farklı fikirleri savunmanın baskılanmasının tersine, Antikçağ Yunan dünyasında, gerçeği ve doğruyu ortaya çıkarma yolunda düşünceleri serbestçe ifade etme ve bunun bir formu olarak diyaloğun geliştiğini görmekteyiz. Gerçekten de bu dönemde Yunan felsefesinin en etkili şekilde gelişmesinde diyalog tarzının etkili olduğu bilinmektedir. Bu durum elbette insan zihninin üretimlerine değer verilmesinin bir göstergesi ve sonucudur. Antik dönemde Yunan dini de " Anthropomorfist " yani " insanbiçimci " nitelikteydi ve Yunan tragedyalarında düşünce özgürlüğünün yansımaları görülmektedir.[8] Tragedyalarda İnsan herşeyin merkezindedir ve hayat mücadelesi ile eylemlilikleri içinde ele alınmaktadır. Antik Yunan tragedyaları, her yeni durumda yeniden düşünme, yeniden ölçüp biçme alışkanlığını telkin etmektedir.[9] Tüm bunlardan çıkarabileceğimiz sonuç, Antik Yunan uygarlığının, insansılığını yükseltme çabası içinde olduğudur. Fakat gerek Yunan uygarlığı ve gerekse ondan etkilenmiş olan Roma uygarlığı köleci toplum olmaları nedeniyle, çeşitli çelişkileri de yansıtmaktadır. Atina'da nüfusun neredeyse yarısı kölelerden oluşmaktaydı ve köleler, hukukî statüleri bakımından adeta " insan " olarak kabul edilmezlerdi, sadece üretim aracı olarak telakkî edilmekteydiler.[10] Roma uygarlığında da köleler benzer bir işleve sahip olup, özgür yurttaşlardan çok daha sınırlı haklara sahiptiler. Romalı özgür yurttaş yönetime katılma hakkına sahip ve yaşamını kölelere özgü işlerden birinde fiziksel emek harcayarak kazanması gerekmeyen Romalı erkek yurttaştı.[11]

Antikçağ'da Stoa felsefesi, hümanist kültüre katkı bakımından en önemli düşünsel değerlerden birisidir. Yaşamın amacını, insanın doğaya uygun şekilde bir hayat sürmesi olarak gören Stoacılık, bunun yolunun da doğayla işbirliği içinde olacağı şeklinde ifade etmektedir. Tüm insanların doğa karşısında eşit olduğu tezini savunan Stoa felsefesi, yoksul veya zengin tüm insanların eşit olduğunu ileri sürmekteydi. Doğal yaşamdan kaynaklanan evrenseli arama amacı, Stoacılığı, iyiliğin, mutluluğun, erdemin toplumdan topluma değişiklik göstermeyeceği, bunların heryerde ortak değerler olduğu düşüncesine ulaştırmıştır.[12] En önemli temsilcileri arasında Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius gibi isimlerin bulunduğu Roma Stoacılığı, kölelerin de diğer insanlarla benzer haklara sahip olduğunu ileri sürmekteydi. Bu isimler arasında yer alan Seneca (d. Córdoba, İspanya MÖ 4 - ö. Roma, MS 65), doğal yaşamdan uzaklaşmanın tüm olumsuzlukların başı ve aynı zamanda insanlar arasındaki eşitsizliğin de temeli olduğunu ifade etmekteydi. Başlangıçta insanlar arasında eşitlik, kardeşlik ve birlik

---

[8] André Bonnard, ***Antik Yunan Uygarlığı 1 – İlyada'dan Parthenon'a***, çev. Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004, s. 588 – 589.
[9] Sevda Şener, " Antik Yunan Tragedyasında Değer Yargılarının Sınava Çekilmesi ", ***I. Simpozyum- Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür***, TTK Yay., Ankara 1977, s. 65 – 73.
[10] Oktay Uygun, ***Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlakî Boyutları***, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 2003, s. 86 – 88.
[11] Charles G. Nauert, ***Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü***, çev. Bahar Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 17.
[12] Çetin Yetkin, ***Siyasal Düşünceler Tarihi***, Otopsi yay., İstanbul 2005, s. 165 vdd.

beraberlik mevcutken, daha sonra insanın açgözlülüğü ve hırsları, daha çok şeye sahip olma arzusu kendisi için çalışıp emek harcayacak kimselere olan ihtiyacını artırmıştı. İnsandaki bu mal hırsı, kimi insanlar aleyhine yoksulluğa ve kölelik kurumunun yerleşmesine yol açmıştı. Seneca, köleci toplum düzeninin, doğal yaşamdan kopmanın bir sonucu olduğunu ileri sürmekteydi.[13] Seneca, öğretisinde erdem sahibi olmaya önem vermektedir. Ona göre insan geçici hırslarından arınmalı, servet ve şöhret düşkünlüğünden uzak durmalıdır: "*…aklın verdiği iyilikler gerçektir, sağlamdır ve süreklidir, yok olmaz, hatta azalmaz bile…Bu yüzden ilahi bir kıvılcıma sahip olan aklı, yaşamın en küçük ayrıntısında dahi doğruyu yanlıştan ayırt edecek tek ölçüt olarak aramak gerekir…*"[14] Tüm bu düşüncelerden anlaşılan temel fikir, Roma Stoacılığına göre, insanı erdeme kavuşturacak en önemli araç akıldı. İnsan aklına duyulan bu güven ve inanç, XV. yüzyıl Rönesans Hümanizminin de en önemli temelini oluşturacaktır.

2- RÖNESANS DÖNEMİ'NDE HÜMANİZM

Rönesans'ın anavatanı ve ilk ortaya çıktığı yer olan İtalya yarımadasında tüccar şehir devletlerinde ticaret sermayesinin bireyci anlayışı güçlendirdiği görülmektedir. *İtalya'da Rönesans Kültürü* adını taşıyan artık klasikleşmiş eserinde Jacob Burckhardt, Rönesans'ın İtalya'da ortaya çıkmasının nedenleri arasında, bu ülkenin bireyselleşmede diğer ülkelere nispetle daha ileri seviyede olmasını ve bunun da hümanist anlayışın gelişmesine olan etkisini ileri sürmektedir. İtalya'daki kent devletlerinin Ortaçağ anlayışından uzaklaşmasında bu bireyci yaklaşımın önemli rolü olmuştur.[15] İtalya'da bazı şehirler hümanist kültürün gelişip yerleşmesinde ön plana çıkmışlardır. Özellikle Floransa'da, Medici ve Salutati gibi köklü ailelerin önderliğinde hümanist anlayışın geliştiği görülmektedir. Burckhardt, İtalya'da hem bilginlerin hem de halkın klasik kültürü destekleyip, koruduklarını belirterek, " *kültür doğrudan doğruya kendi eski büyüklüğünün hatırasıdır* " ifadesini kullanmaktadır.[16] Ayrıca İtalya'da Latince kökenli ortak dil anlayışı da, Dante (1265 – 1321), Petrarca (1304 – 1374), Giovanni Boccaccio (1313 – 1375) gibi aydınlar antik çağın klasiklerinden ilham alarak, hümanist anlayışla eserlerini üretmişlerdir.[17] Rönesans İtalyası'nda Antik kültüre yöneliş ve ilgi, eğitimi ve özellikle de üniversiteleri etkisi altına almış, bazı üniversiteler kilise kurumunun değil de kent yönetimlerinin idaresine bağlanmıştı. Bu gelişmeye ilâve olarak, hümanist sanatçıların İtalyan kent devletlerinin yönetimleri tarafından himâye edilmesi, sekülerleşme sürecine de ivme kazandırmıştı.[18] Rönesans döneminde insanı ve onun evrendeki yerini ortaya koymayı amaçlayan tüm çabalar, hümanist arayışların neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu arayışların temel rehberi ise antikçağ edebî eserleri olmuş, özellikle XIV. yüzyıldan başlayarak aydınlar ve sanatkârlar arasında antik yazılı ve maddî kültüre yöneliş hız kazanmıştı. Antik edebî eserler keşfedilerek bunların çeviri ve yorumları yapılmıştır. Rönesans döneminin başlangıcındaki bu filolojik ağırlıklı çalışmalar nedeniyle, Hümanizma akımının daha çok filolojik yönelimli olduğu yolunda yanlış bir algı da oluşmuştur.[19]

---

[13] Çetin Yetkin, ***a.g.e.,*** s. 192 vdd.
[14] Seneca, ***De Providentia – Tanrısal Öngörü***, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı yay., İstanbul 2007, s. 16.
[15] Jacob Burckhardt, ***İtalya'da Rönesans Kültürü I***, çev. Bekir Sıtkı Baykal, Devlet Matbaası, Ankara 1974, s. 207 vdd.
[16] Jacob Burckhardt, ***a.g.e.,*** s. 270.
[17] Şükrü Akkaya, " Hümanizm'in Çıkışı ve Yayılışı ", ***Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi***, Ankara 1947, c. 5, s. 205 – 207.
[18] Jacob Burckhardt, ***a.g.e.,*** s. 321 vdd.
[19] Süheyla Öncel, ***Petrarca'nın Hümanizmi***, TTK Yay., Ankara 1970, s. 23 vdd.

İnsanı anlama çabası Rönesans döneminin en önemli düşünsel etkinliğini oluşturmuştur. Özellikle Macchiavelli (1469 – 1527), Antikçağ'a büyük hayranlık besler ve bu çağ hakkında şu ifadeleri kullanır: " *İnsana en büyük değer olarak bu dünyadaki yaşayışı öğütleyerek onu hayata bağlamıştır, bu yüzden ilkçağ insanı doğasını olduğu gibi duyabilmiş, bu doğanın ana içgüdüsü olan egemen olmayı engelsiz yaşayabilmiştir* ".[20] Rönesans döneminin edebî yapıtlarında hümanist düşünce, özellikle Fransız, İngiliz ve İspanyol edebiyatlarında en güçlü biçimde ifade edilme mecrasını bulmuştur. Bu çerçevede; Montaigne'in *Denemeler*'i, Shakespeare'in çoğu yapıtları ile Cervantes'in insanı tanıma ve anlama yolunda önde gelen isimler olarak kabul edilmeleri mümkündür. *Don Kişot*'un yazarı Cervantes'in Rönesans dönemi gerçekçi edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olduğu ve sonraki dönemleri de etkilediği bilinmektedir.[21] Hümanist düşüncenin Siyaset bilimi alanına kadar uzanan etkileri olmuştur. Bu alanda özellikle İngiliz hukukçu, filozof ve devlet adamı Thomas More'un ünlü eseri *Ütopya*, tasarladığı yeni toplum düzeniyle, insanlar arasındaki eşitsizliğe eğitimle ve mülkiyet anlayışındaki değişimle son verilmesini tahayyül etmektedir. Ütopya, günümüzde dahi etkisini muhafaza eden en önemli hümanist eserlerden biri olarak kabul edilmektedir.[22]

3 – AYDINLANMA DÖNEMİ VE MODERN ÇAĞ'DA HÜMANİZM

Gerek Antikçağ'da ve gerekse XV. Yüzyıl Rönesans'ı üzerinde etkili olan Stoa felsefesi, XVIII. Yüzyıl Aydınlanma dönemi üzerinde de önemli tesirlerde bulunmuştur. Öyle ki, Stoa düşüncesi Rönesans üzerinden Aydınlanma dönemine uzanan bir köprü olarak kabul edilmektedir. Stoa okulunun ahlak anlayışı, değerler bakımından dünyayı daha iyiye doğru taşıma potansiyeline sahip olup, insanın kendini aşarak kendi efendisi olması ve böylece özgürleşerek, mutluluğu elde etmesini sağlayacak niteliğe sahiptir. Burada temel amaç insanın kendini aşarak, aklını iradesi yönünde kullanacak yetkinliğe ulaşmasıdır.[23] Temelinde Stoa düşüncesinin etkisi bulunan Aydınlanma, insanın daha da insanlaşması sürecindeki en önemli atılımlardan birisidir. Aydınlanma, insan aklına yüklediği anlam ve değerle, dini inanç ve geleneksel değerleri tartışmaya açmıştır.[24]

XIX. Yüzyıl'da Alman romantizminin tesiriyle idealist felsefenin bir uzantısı ve Yunan – Alman hümanizmasının bileşimi olarak " *Neo Hümanizma* " (Yeni Hümanizm) anlayışının ortaya çıktığı görülmektedir. *Yeni Hümanizma* fikrinin başlıca öncüleri ve taşıyıcıları arasında Johann Wolfgang Von Goethe (1749 – 1832), Wilhelm von Humboldt (1767-1835), Friedrich Wilhelm Schlegel (1772 - 1829), Friedrich von Schiller (1759 – 1805) gibi önemli isimler bulunmaktadır. *Yeni Hümanizma*'nın Rönesans dönemi hümanizmasından başlıca farkı, Antik Yunan kültürüne olan bariz yakınlığı ile Johann Gottfried von Herder'in (1744 - 1803) öncülük ettiği yeni bir dil ve tarih anlayışına dayanmasıdır.[25] Bu dönemin Alman Aydınlanması, Antikçağ'ın insan aklını önceleyen şüpheci özelliklerinden ayrışarak, Alman ulusuna, onun gücüne ve dehasına dayanmıştır. Özellikle Goethe, bu dönemin Alman aydınlanmasında, *hümanizma*yı gerçekçi ve özgün bir anlayışla yorumlayan isim olarak ön plana çıkmıştır. Onun akılcılığı: " *klasik olan sağlıklı olandır, duygucu olan hastalıklı olandır* " ifadesinden de

[20] Macit Gökberk, ***Felsefe Tarihi***, Remzi Kitapevi, İstanbul 1985, s. 170.
[21] Afşar Timuçin, ***Düşünce Tarihi 2 – Gerçekçi Düşüncenin Gelişimi (Rönesans'tan XIX. Yüzyıla)***, Bulut Yay., İstanbul 2005, s. 92 – 95.
[22] Charles G. Nauert, ***a.g.e.***, s. 165.
[23] Afşar Timuçin ve Ali Timuçin, ***Aydınlanma***, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2010, s. 24 vdd.
[24] Afşar Timuçin ve Ali Timuçin, ***a.g.e.***, s. 19.
[25] Boğos Zekiyan, ***a.g.e.***, s. 30.

anlaşılacağı üzere, aklı önceleyen bir temele sahiptir. Goethe, tüm yaşamı boyunca insanı eserlerinin merkezine yerleştirmiş, hümanizma anlayışına önemli katkılarda bulunmuştur.[26]

Alman hümanizmasının Aydınlanma düşüncesine yaptığı katkılara ilave olarak, XIX. Yüzyılda Hümanizma anlayışına Pozitivizm ve Marksizm gibi iki ilerlemeci ideolojinin de önemli katkıda bulunduğunu görüyoruz. Fransız devrimine karşıt monarşinin himâyesinde bir ilerleme anlayışını temsil eden Pozitivizm, bir insanlık dini oluşturarak toplumu biçimlendirme amacını taşımaktaydı. Gerçek bilginin kaynağı olarak olguları kabul eden ve metafiziği tamamen yadsıyan Pozitivizm, ilerlemeci anlayışı benimseyerek, eğitimi bu yolda en önemli araç olarak kabul etmiştir. Pozitivistler, eğitimde din ve metafiziğe asla yer verilmemesi ilkesini temel almışlar, ilerlemenin yolu olarak " *insan aklının doğal gelişimi* " anlayışını benimsemişlerdir. Bunu temin edecek eğitim sisteminin oluşturulması görevi ise, toplumun ilerlemesini amaç edinen yetkin aydınlar tarafından yerine getirilecekti.[27] Pozitivizmi, Antik dönemin hümanizminden farklı kılan yön, insanı toplumun ilerlemesi ve gelişmesi adına ele alan yaklaşımıdır.

İdeolojik temelleri Karl Marks (1818 – 1883) ve Friedrich Engels (1820 – 1895) tarafından atılan Marksizm, modern çağın hümanizm anlayışında gerçek bir kırılma noktasını temsil etmektedir. İnsanlık tarihini, çeşitli toplum sınıfları arasındaki mücadeleler toplamı olarak ele alan Marksizm, *soyut* bir insan anlayışına karşı, " *sömürülen gerçek insan için mücadele etmeyi* " amaç edinen bir hümanizm anlayışını temsil etmektedir. *Kutsal Aile* adlı eserde Marks ve Engels, Alman idealist felsefesine ve onun en önemli isimlerinden Hegel'in idealist felsefesine eleştiriler getirerek, onun insan tanımlamasının eksiklerine değinmektedirler: *Gerçek hümanizmin Almanya'da ondan daha tehlikeli bir düşmanı yoktur. Gerçek bireysel insanın yerine "öz-bilinç" veya "ruh"u ikame eden spiritüalizm veya spekülatif idealizm*".[28] Çevrenin insanın yetişmesindeki önemi üzerinde duran *Kutsal Aile*, bu önemi nedeniyle çevrenin insanca düzenlenmesinin gerekliliği üzerinde durarak, bunun da insanı toplumcu (sosyalist) bir anlayışa ulaştıracağını belirtmektedir. Marks'a göre insan tarihsel, toplumsal bir varlık olması nedeniyle, ancak toplumsal ilişkilerinin bütünlüğü içinde bir anlam ifade etmekteydi.[29]

Antikçağ hümanizminin eğitim yoluyla insanı yetkinleştirme anlayışı, Avrupa Ortaçağ'ındaki fasılanın ardından, Rönesans döneminde yeniden devreye girmiş, insan aklını en yüce değer olarak gören Aydınlanma Çağı'na ve Modernizme temel oluşturmuştur. Hümanizma, tarih içindeki gelişimi boyunca çeşitli nüanslarıyla varlığını ve etkisini devam ettirmiş, bu çerçevede; klasik hümanizma, Alman hümanizması, Neo-hümanizma, Marksist hümanizma gibi farklı isimler altında etkisini sürdürmüştür. Hümanizma, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı aydınları üzerinde de etkili olmaya başlamış, daha sonra yeni Türkiye Cumhuriyeti döneminde de gerek kurucu kadrolar ve gerekse entelektüeller arasında revaç bulmaya devam etmiştir. Çalışmamızın takip eden kısmında, Hümanizmanın Osmanlı – Türk Modernleşmesi ve Erken Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışı üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

---

[26] Afşar Timuçin, ***Düşünce Tarihi 3 – Gerçekçi Düşüncenin Çağdaş Görünümü (XIX. ve XX. Yüzyıllar)***, Bulut Yay., İstanbul 2005, s. 158 – 159.
[27] Afşar Timuçin, ***a.g.e***., s. 263 vdd.
[28] Karl Marx and Frederick Engels, ***The Holy Family Or Critique Of Critical Criticism***, Collected Works, Digital Edition Copyright © Lawrence & Wishart 2010, s. 7 vdd.
[29] Yakup Şahan, " Marksçılığın Klasiklere Bakışı ", ***Varlık***, Sayı 970, Temmuz 1998, s. 6.

OSMANLI – TÜRK MODERNLEŞMESİ'NDE HÜMANİZM'İN ETKİSİ

Çokuluslu yapısı ve İslâm hilâfetini temsil etmesi niteliğiyle ön plana çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nda münevverlerin ve yönetici elitlerin Aydınlanma düşüncesi ve hümanist kültüre ilgileri ne ölçüdeydi? Özellikle XVIII. Yüzyıldan itibaren Batılılaşma çabalarının yoğunlaşmasıyla birlikte laik ve akılcı anlayışa yönelik eğilimin belli kesimlerde güçlenmesine rağmen, Osmanlı yönetimleri aslında bu Batılı değerleri hiçbir zaman tam anlamıyla benimsememiş, bu nedenle de sözkonusu değerler bütün toplum kesimlerince yeterince içselleştirilmemişti. Batı toplumlarında yüzlerce yıla ve çağlara yayılarak evrimleşen ve yerleşiklik kazanan Hümanizma ve Aydınlanma değerlerinin, Osmanlı toplumuna kabul ettirilme ve özümsetilme iradesinin ne derece güçlü ve yeterli olduğu da tartışma konusudur.[30]

Osmanlı dönemi aydınları arasında Hümanist kültüre dair tartışmalar Batılılık ve Batılılaşma konusu bağlamında yoğunlaşmıştır. Batı uygarlığının gücünü ve kaynağını Hristiyanlıktan değil, klasik Antikçağ düşünce geleneğinden aldığı konusunda aydınlar arasında neredeyse ortak bir eğilim belirmiştir. Bu aydınlardan birisi olan Suat Sinanoğlu (1918 – 2000), *Batılı nedir*? sorusuna cevap olarak şu fikirleri kaydetmiştir: " *O halde Batılı nedir sorusunun cevabı şudur: bu evrim processus'u içine giren, ona katılan her insan, her toplum Batılıdır; bu processus'un dışında kalan, onu benimsemeyen insan, her toplum Batılı değildir. Başka bir deyimle, akılcı ve insancı değerler sistemine dayalı düzen içinde yaşayan toplumlar, bu düzeni benimseyen insanlar Batılıdır; onun dışındakiler ise Batılı değildir* ".[31]

Osmanlı – Türk modernleşmesi, Batılılaşmayı daha ziyade pragmatist gâyelerle takip etmiş; askerî alanda özellikle XVIII. Yüzyıldan başlayarak Avrupalı güçler karşısında yenilgiye uğraması nedeniyle, bilim ve teknolojik alanlardaki gelişmeyi hedef edinmiştir. Yani Osmanlı – Türk modernleşmesi, Antik Yunan ve Roma uygarlıklarını, felsefî – Hümanist zihniyetiyle öyle kökten bir inceleme ve kabullenme neticesinde içselleştirerek benimsemiş değildir. Son dönem Osmanlı aydınlarından Celal Nuri İleri'ye (1882-1936)[32] göre, Batı'nın yalnızca teknik medeniyeti örnek alınmalıdır.[33] Benzer bir yaklaşımla Ziya Gökalp (1876-1924)[34], Uygarlığın uluslararası, kültürün (hars) ise ulusal olduğu tezini savunmuştur.[35] Gökalp'in uygarlık – kültür ayrımına mukabil, Türk çağdaşlaşmasının lideri Mustafa Kemal, bu ayrımlamaya katılmaz ve icraatıyla da *Söylev ve Demeçleri'*yle de bunu açıkça vurgular: " *Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı izah için hars ne demektir tarif edeyim: A- Bir insan cemiyetinin devlet hayatında; B- fikir hayatında, yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda; C- İktisadî hayatta yani ziraatte, sanatta, ticarette, kara, deniz ve hava münakalâtçılığında (nakliyatçılık/taşımacılık) yapabildiği şeylerin muhassalasıdır (toplamıdır). Bir milletin medeniyeti dendiği zaman hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından hariç*

---

[30] Betül Çotuksöken, " Modernliğin Vazgeçilmez Koşulu Olarak Laiklik ", ***Kavramlara Felsefe İle Bakmak***, İnsancıl Yay., İstanbul 1998, s. 151 vdd.

[31] Suat Sinanoğlu, " Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür ", ***I. Simpozyum-Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür***, TTK Yay., Ankara 1977, s. 10 vdd.

[32] Celal Nuri İleri, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devrinin tanınmış gazetecisi, fikir ve siyaset adamıdır. Hayatı ve çalışmaları hakkında bk. Recep Duymaz, " Celal Nuri İleri ", ***TDV İslâm Ansiklopedisi***, İstanbul 1993, c. 7, s. 242 – 245.

[33] Tarık Zafer Tunaya, ***Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri***, Yedigün Matbaası, İstanbul 1960, s. 80 – 81.

[34] Ziya Gökalp, Türkçülük akımının nazariyatçısı, fikir adamı, sosyolog ve eğitimci. Hayatı ve eserleri hakkında bk. M. Orhan Okay ve Süleyman Hayri Bolay ve Suat Anar, " GÖKALP, Ziya ", ***TDV İslâm Ansiklopedisi***, İstanbul 1996, c. 14, s. 134 – 137.

[35] Hasan Bülent Kahraman ve E. Fuat Keyman, " Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite ", ***Doğu Batı (Doğu Ne? Batı Ne?)***, Yıl 1, Sayı 2 (Şubat, Mart, Nisan 1998), s. 83.

ve başka bir şey olamayacağını zannederim…Hars mefhumunda milletlerin güç ve geç değişen bazı ırkî, fitrî (doğuştan) hasletlerine, karakterlerine hasrederler ve buna çok kıymet ve ehemmiyet verirler…Bu telâkki ve izah doğru değildir…Hars medlûlünü (anlamını) seciye diyebileceğimiz karakter mefhumuna indirmemelidir. Bu arz ettiğim telakki birbirinden ayırt edilmesi güç olan, medeniyet ve harsın tarif, izah ve anlaşılmasından kolaylığı da mucip olur…".[36]

Mustafa Kemal'in önderlik ettiği Türk modernleşmesinin, '*Batı'ya rağmen Batılılaşma'* şeklinde bir çağdaşlaşma çabası olduğu genellikle kabul edilmektedir. Zira yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Batılı emperyalizme karşı gerçekleştirilen bir bağımsızlık mücâdelesi neticesinde kurulmuştu ve bu bakımdan '*düvel-i muazzamanın'* baskısı ve zorlamasıyla reform hareketlerini gerçekleştiren Osmanlı modernleşmesinden farklılık göstermektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bir yandan Batı'ya karşı mücâdele ederken, öte yandan " *Batı gibi olma* " hedefi de takip edilmiştir. Yeni Türkiye'nin aydınları ve yönetici zümresi, " *muasır medeniyet* " olarak niteledikleri Batı'nın pozitivist yöntemlerini, laiklik ve akılcılık anlayışlarını benimseme konusunda oldukça hevesli bir tutum sergilemişlerdir. Tarık Zafer Tunaya'nın kaydetmiş olduğu şu fikirleri de bunu açıkça ifade etmektedir: "*…TBMM'nin istediği, bağımsız bir Türkiye'nin kurulmasıydı. Yeni Devlet, Batı demokrasisi örneğinde vücuda getirilmek isteniyor, Batı camiasına katılmak gayesini güdüyordu. Tarihin bu safhasında, Türkler Batılı olmak için Batı ile savaşmışlardır. Bu olay, Batılılaşma problemi bakımından atılmış kesin bir adımdır. İmparatorluğun başaramamış olduğu bir harekettir. Anadolu hareketine inkılap vasfını verdiren âmillerden en kuvvetlisi " ideolojik istiklâl " olarak böylece ortaya çıkmaktadır.*[37]

Buraya kadar olan açıklamalardan, hümanist kültürle temasın Türkiye'deki Batılılaşma çabalarıyla bağlantılı şekilde geliştiğini görmekteyiz. Yine bu çerçevede, XIX. yüzyılın Pozitivizm ideolojisinin de Osmanlı – Türk çağdaşlaşması üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Aklı ve Bilimi önceleyen, metafizik anlayışları reddeden Pozitivizm, gerek Osmanlı'nın son döneminde ve gerekse Mustafa Kemal önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Batılılaşma/Çağdaşlaşma çabalarında önemli rol oynamıştır. Pozitivizmin ilerlemeci anlayışı, yeni Türkiye'de gerçekleştirilen tüm reformlarda; laik hukukun benimsenmesi, dini kurum ve sembollerin laiklik ilkesi doğrultusunda düzenlenmesi, dinin toplumsal hayat üzerindeki rolüne son verilmesi ve bireyin vicdânî hayatıyla sınırlanması, kadın haklarındaki atılımlar, akıl ve bilimle bağdaşmayan simge ve uygulamaların ortadan kaldırılması gibi pekçok konuda etkili olmuştur. Mustafa Kemal, 1925 yılında yeni Türk devleti için ulusal bir sembol bulmak amacıyla yapılan yarışmada birinci gelen ve eski Türk efsanelerinde önemli bir simge olan Bozkurt sembolünü uygun bulmamış ve şu çarpıcı değerlendirmeyi yapmıştır: *" Masalları bırakınız, herşeyin kaynağı insan zekâsıdır. Siz bana bir zekâ timsali arayınız "*.[38] Bu örnek, Türk modernleşmesinin önderi Mustafa Kemal'in Pozitivizm'in akıl ve bilimi önceleyen yaklaşımına ne derece önem verdiğinin bir yansımasıdır.

Türk modernleşmesi üzerinde etkisi olan Hümanizm ve Pozitivizme yönelik olarak Türkiye'de muhafazakâr aydın kesimlerden eleştiriler de gelmiştir. Özellikle dini alanda yapılan reformlar; laiklik ilkesi doğrultusunda Tevhîd-i Tedrisat Yasası ile eğitim öğretimin birleştirilmesi, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması gibi uygulamalar, muhafazakâr yazar ve aydınlar tarafından olumsuz şekilde değerlendirilmiştir. Özellikle Pozitivizmin ilerlemeci anlayışı, Kemalist yönetime otoriter – merkeziyetçi bir modeli uygulama imkânı vermesi

---

[36] Afet İnan, ***Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1981, s. 278 – 279.
[37] Tarık Zafer Tunaya, ***a.g.e.***, s. 103 vd.
[38] Sabahattin Özel, ***Büyük Milletin Evlâdı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük***, Derin Yay., İstanbul 2008, s. 183.

bakımından eleştirilmiştir. Mustafa Kemal'in " *muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak* ", " *dünyada herşey için, medeniyet için, hayat için en hakiki mürşit ilimdir, fendir* " ifadeleri, Pozitivizmin ilerleme anlayışının Türk devriminin önderliği tarafından benimsendiği konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır.[39] Muhafazakâr aydınlar tarafından, postmodernist tenkit anlayışıyla, Hümanizmaya yönelik de oldukça sert eleştiriler yöneltilmiştir. Yümni Sezen, *Hümanizm ve Atatürk Devrimleri* adlı eserinde Hümanizm hakkında şu düşünceleri kaydetmektedir: " *Hümanizmin gerçek mânâsı, insanı tanrı yerine koymadır. Antropomorfizm: İnsan merkezciliktir. İnsantanrı: Tanrıinsan. Ernest Renan'a göre hümanizm, insana ait olan her şeyin kültüdür…İster Auguste Comte'da olduğu gibi Allah yerine insanlık, ister Emil Durkheim'de olduğu gibi Allah yerine cemiyet konsun, ister ferdiyetçi veya Marksist felsefelerde olduğu gibi iktisâdî insan (homoeconomicus) onun yerine geçsin, sonuçta insantanrı vardır ve hepsi hümanist felsefenin tezahürleridir. Bunlarda din yerine sosyoloji, müspet ilim yerine iktisat geçmiştir… Her şeyin insanla kuşatılması ve insanla sınırlandırılması, diğer yönüyle merkeze insanın konulması, ölçünün insan olması, insanın da sınırlarının aşılmaması, aşkınlığın reddedilmesi, insandan üstün bir şey kabul edilmemesi, akılcılıkla izdivaç, bazen tabiatçılığa sığınma, bütün bunların evrensellik ilkesine uygun götürülmesi, işte bunlar hümanizmin özündekilerdir…*".[40] Sosyolog Orhan Türkdoğan, Türkiye'deki hümanistlerin anlayışını " *Tanrı'nın dışlandığı materyalist bir Robenson dünyası*" olarak vasıflandırır. Türkdoğan, Türk toplumunun mensup olduğu İslâmiyetin, " *Tanrı'yı dışlayan bu paganist hümanist anlayışa karşıt bir düşünce sistemini oluşturduğunu ve Türk hümanistlerinin 'markası silinen bir din' anlayışına resmî teori içinde yöneldiklerini, millî köklerden kaydıklarını ve meta-mitlere yöneldiklerinin farkına varamadıklarını*" ifade etmektedir.[41] Muhafazakâr kesime mensup aydınlardan hümanizme yönelik eleştiriler daha ziyade Türk toplumunun mensup olduğu İslâmiyet'in temelini oluşturduğu geleneksel ve dinî değerlerin özgün konumuna yapılan vurguyla dikkat çekmektedir.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİMİ ÜZERİNDE HÜMANİZMİN ETKİSİ

Mustafa Kemal ve Cumhuriyetin kurucu kadrosu, Osmanlı – İslâm geçmişi yerine seküler temellere dayalı bir Cumhuriyet rejimi kurarken, bu yeni rejimin eğitim anlayışını, yukarıda izah etmeye çalıştığımız hümanizm ve pozitivizm ideolojisine dayandırmışlardır. 1923 – 1945 yılları arasındaki süreci kapsayan Erken Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışı, siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümü gerçekleştirmek amacını taşımaktaydı. Eğitim vasıtasıyla toplum dinsel ve geleneksel bağlardan kurtarılabilir, seküler okullar vasıtasıyla halkın uzak olduğu modernlik, sekülarizm, akılcılık ve modern bilim ülke sathına yayılabilirdi. Burada eğitim iki bakımdan işlev görmeliydi. Bir taraftan Osmanlı-İslâmî kimlik bağları zayıflatılacak, diğer taraftan seküler cumhuriyetçi kimlik güçlendirilecekti.[42] Bu amaç doğrultusunda, 1930'lu yıllarda hümanist eğilimli aydınlar tarafından yapılan Antik kültüre ve klasiklere dönük çeviri faaliyetlerinin hız kazandığını görüyoruz. Bu çerçevede; Ruşen Eşref Ünaydın 1929'da Publius Vergilius Maro'nun[43] *Ekloglar*'ını, *Çoban Şiirleri* başlığıyla

[39] Erol Özbilgen, ***Pozitivizm Kıskacında Türkiye***, Ağaç Yay., İstanbul 1994, s. 114 vd.; Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu, ***a.g.e.***, s. 40.
[40] Yümni Sezen, ***Hümanizm ve Atatürk Devrimleri***, Ayışığı Kitapları, İstanbul, s. 25.
[41] Yümni Sezen, ***a.g.e.***, s. 9.
[42] Ufuk Şimşek – Birgül Küçük – Yavuz Topkaya, " Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri ", ***Turkish Studies***, Volume 7/4, Fall, 2012, s. 2817.
[43] Publius Vergilius Maro (MÖ 70 - MÖ 19), ünlü bir Romalı şairdir. Roma İmparatorluğu'nun destanı olarak kabul edilen Aeneis'in de yazarıdır. Bk. **https://www.worldhistory.org** › trans › vergilius

Türkçe'ye tercüme ederken, Yakup Kadri Karaosmanoğlu Horatius'un[44] şiirlerini *Odlar-Epodlar-Hicviyeler-Nameler* adıyla aynı yıl Türkçe'ye çevirmişti. Bunları 1931'de Nüzhet Haşim Sinanoğlu tarafından yapılan *Grek ve Romen Mitolojisi* çevirisi izlemiştir. Mehmet Emin Erişirgil'in *Sokrat* kitabı ise 1931 yılında yayımlanmıştır.[45] Diğer taraftan, 1932'de toplanmış olan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Türk ulusçuluğunun inşasında, Antik Yunan uygarlığına esas oluşturan Batı Anadolu İyon Medeniyeti'ne atıfla, bu uygarlık kanalıyla Türk kültürü ve Yunan medeniyeti arasında bağlantı tesis edilmek suretiyle Antik kültür üzerinden Batı uygarlığıyla akrabalığın temeli oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonraları 1950'li yıllarda Türkiye'de Mavi Anadolucular diye adlandırılan Cevat Şakir Kabaağaçlı, Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Derman Bayladı, Vedat Günyol, Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Cengiz Bektaş gibi aydınların oluşturduğu hümanist grubun da, İyonya Uygarlığıyla birlikte Anadolu tarihinde geçen bütün toplumları ve kültürleri kucaklayan bir anlayışa sahip oldukları bilinmektedir.[46]

Erken Cumhuriyet döneminde hümanist aydınların tercüme faaliyetleri ve Tarih Kongreleri marifetiyle Antik kültür yoluyla hümanist Batı uygarlığına dayalı bir eğitim anlayışı oluşturma çabalarına ilâve olarak, özellikle Hasan Âli Yücel'in hümanizmi temel alan faaliyetleri de son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. 1931 yılında Mustafa Kemal'in üç buçuk ay süren Anadolu gezisine katılan Yücel, 1935'de İzmir milletvekili seçilerek Meclis'e girmiş, eğitim alanındaki yetenek ve birikimini 1938'de İnönü hükûmetinde Maarif Vekâleti'ne getirildikten sonra daha işlevsel şekilde kullanma şansını elde etmiştir.[47] Onun Maarif Vekâleti döneminde 17 – 29 Temmuz 1939 tarihleri arasında toplanan Birinci Maarif Şûrası'nda hümanizmaya yönelim konusunda oldukça net bir tavır takınılmıştır. Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, Şûra'nın açılış konuşmasında, özellikle Lise eğitiminde hümanist yaklaşımın ağırlıklı rol oynayacağını şu sözleriyle ifade etmiştir: " *Lise meselesine gelince; müsbet ilim zihniyetinin, millî kültürün ve millî kültür tekevvünü (oluşumu) içinde hümanizm ruhunun hal ve istikbalini bu müessese tayin edecektir. Bu düşünce iledir ki birinci kabinesinin Millet Meclisinde okuduğu program nutkunda Sayın Başvekilim Dr. Refik Saydam, liselerimizi keyfiyetçe yükseltmek mecburiyetinde ve dileğinde olduğumuzu bilhassa tebarüz ettirmişlerdi. Bu itibarla yüksek tahsile temel olacak umumî kültürü vermek ve münevver sınıfı yetiştirmekle mükellef olan bu müesseselerimizde randımanı kıymetlendirmek, ısrarla takip edeceğimiz bir gayedir* ".[48] Maarif Vekili Yücel, liselerde hümanizm kültürünün ne şekilde verileceği konusu ile lise programlarında Latince ve Yunanca derslerinin okutulması hususuna değinmemişti. Bu konularda, Ortaöğretim Komisyonu'nun çalışmaları kapsamında söz alan Maarif Vekâleti Teftiş Heyeti Reisi Cevat Dursunoğlu şu fikirleri ifade etmiştir: " *…Atatürk inkılâbı, büyük bir tarih dönümü yapmıştır. Bu dönüm de izaha hacet yok, İslâm medeniyeti ve şark medeniyeti adını verdiğimiz medeniyet zümresi içinden çıkarak, garp medeniyeti zümresi içine girmiş olmamızdır…Atatürk nutuklarından birinde bu zümre değiştirmesine işaret ederek: ' Avrupa'nın hududu, bizim şarkımızdan başlar' demişti. Yani artık Garbe teveccüh etmiyoruz, Garp medeniyeti içindeyiz…bir taraftan bu kültürün ana kaynağına gitmek, diğer taraftan kendi ana*

---

[44] Quintus Horatius Flaccus (MÖ 65 - MÖ 8), Augustus döneminin en önemli Romalı şairiydi. Bk. **https://tr.wikipedia.org ›** wiki › Horatius.

[45] Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu, ***a.g.e***., s. 68.

[46] Mavi Anadolucular hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Barış Karacasu, " Mavi Kemalizm – Türk Hümanizmi ve Anadoluculuk ", ***Kemalizm, c. 2***, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 334 – 343; Kaya Akyıldız, " Mavi Anadoluculuk ", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Modernleşme ve Batıcılık, c. 3, İletişim Yay. İstanbul 2004, s. 478 vdd.; Emre Yıldırım, Modern ***Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluculuk Hareketi***, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Tez Danışmanı Doç. Dr. Hikmet Kırık) İstanbul, 2012.

[47] Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu, ***a.g.e***., s. 111.

[48] ***Birinci Maarif Şûrası 17 – 29 Temmuz 1939 – Çalışma Programı Konuşmalar Lâhikalar***, Maarif Vekilliği Yay., 1939, s. 12.

kaynağımızla bu müstakbel inkişafa kendi rengimizi vermek. Bu kültürün ana kaynağının kadim humanism olduğunu hepimiz biliyoruz. Humanism fikrinin anlaşılması, yayılması, bu kültür içindeki milletlerin yürüdükleri yoldan olabilecektir. Bunun vasıtası Latince ve Grekçe tedrisattır. Bu ana kaynağa ancak bu iki klasik ölü dilden gidilir. Ben burada dâvanın hallini teklif ediyorum…".[49] Bu fikirlere Şûra'ya katılan bazı eğitimciler tarafından itirazlar da vâki olmuş, fakat Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, bu itirazları ' *insanlıktan korkmak* ' olarak nitelendirmiştir. Bu tartışmalara en önemli katkılardan birini Maarif Vekâleti müfettişi Halil Vedat Bey yaparak, Şûra'da oluşan millî ve hümanist eğilimlere şu fikirlerle seslenmiştir: " *Liselerde lâtince ve yunanca okutulması meselesi de bence, bu lise mefhumu içinde toplanır. Liselerde okutulan latince ve yunanca rönesansla Avrupa'da teşekkül eden hür zihniyetin vasıtalarıdır. Bu iki dil, çocukları bugünkü medeniyetin kaynaklarına, eski Yunan ve Roma medeniyetinin kaynaklarına götürecektir. Vasıta aslın yerini tutmaz. Fakat asla erişmek için vasıtaya muhtacız. Klasik lise, mutlaka bu vasıtalara muhtaç olacaktır…Lise ve üniversitelerimiz rengini millî kaynaklarımızdan alacaktır. Fakat bu millî kaynaklara ancak beşerî metotlarla gidilir…*".[50]

Liselerde Latince ve Yunanca derslerini içeren klasik eğitimin verilmesi konusundaki yoğun tartışmalara rağmen Birinci Maarif Kongresi'nde bu konuda bir karara varılamamıştır. Ancak, daha 1936'da yükseköğretimde klasik eğitim için bazı adımlar atılmış, bu çerçevede Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi içinde Yunan, Latin Dili Edebiyatı kürsüleri faaliyete geçirilmiştir. Böylece hümanist kültüre yönelik çalışmalar yükseköğrenim düzeyinde başlatılmış oldu. Fakat Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, birkaç lisede klasik kolun kurulmasını sağlayarak, bu okullarda Latince'nin öğrenilmesinin yolunu açmıştır. Klasik liselerde Latince dili haftada beş saat okutulmakla beraber, antikiteye yöneliş sadece klasik liselerle sınırlı kalmamış, 1943 yılından itibaren diğer liselerin tarih ders programlarında da bu alana yer verilmiştir. Bu kapsamda, 1948'de klasik liselerde Latince öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla Prof. Dr. George Rohde ve Doç. Dr. Samim Sinanoğlu tarafından hazırlanan *Lingua Latina: Lâtince Ders Kitabı I* adlı kitap Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Fakat Klasik kol, 1949'da toplanan Millî Eğitim Şûrası'nın izni ve haberi olmadan kapatılmıştır. Bu kolun kapatılmasının sebebi olarak, Bakanlığın kolun önemini anlamamış olması ile bir kısım lise yöneticisi ve öğretmenlerin ideolojik yaklaşımlar sergileyerek bu eğitime karşı çıkmaları gösterilmiştir.[51]

Erken Cumhuriyet dönemi eğitim faaliyetlerinde hümanist kültürün Latince ve Yunanca yoluyla okullarda etkili olmasının yanısıra, bu dönemde klasik eserlere dönük yoğun tercüme faaliyetleri de benzer bir işleve sahip olmuştur. Ankara'da 2 Mayıs 1939'da toplanan Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde açılış konuşması yapan Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, Batı medeniyetinin önemli eserlerinin Türkçe'ye tercüme edilmesi yoluyla Batı uygarlığıyla bütünleşmenin gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Kongre çalışmaları kapsamında oluşturulan Tercüme İşleri Encümeni üyeleri arasında eğitimci, gazeteci ve mebuslardan oluşan şu önemli isimler yer almaktaydı: Sebahattin Eyüboğlu, Mustafa Nihat Özön, Bedrettin Tuncel, Burhan Belge, Halit Fahri Ozansoy, Suut Kemal Yetkin, Orhan Şaik Gökyay, Yaşar Nabi Nayır.[52] Encümenin çalışmaları neticesinde, tümü klasik yapıtlardan oluşan Dünya edebiyatına ait 294 eserden oluşan bir liste hazırlanarak, bunların Türkçe'ye tercüme edilmesi önerilmiştir. Encümen tarafından hazırlanan raporda, çeviri görevi Maarif Vekâleti'nin sorumluluğuna

---

[49] ***A.g.e***., s. 393 – 394.
[50] ***Birinci Türk Neşriyat Kongresi. Teklifler, Müzakere Zabıtları***, Maarif Vekilliği Yay., Ankara 1939, s. 410 – 411.
[51] Suat Sinanoğlu, ***Türk Hümanizmi***, TTK Yay., Ankara 1980, s. 93. Erken Cumhuriyet döneminde Liselerde klasik eğitim konusundaki tartışmalar için bk. Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu, ***a.g.e***., s. 128 – 129.
[52] ***Birinci Türk Neşriyat Kongresi. Teklifler, Müzakere Zabıtları***, s. 35.

bırakılmış ve özellikle hümanist kültüre has eserlerin tercümelerine ağırlık verilmesine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Maarif Vekâleti'ne bağlı bir Tercüme Bürosu'nun kurulması ve aylık yayımlanacak *Tercüme Mecmuası*'nın neşredilmesine karar verilmiştir. 1940 yılında Maarif Vekâleti bünyesinde oluşturulan *Tercüme Heyeti* derhal çalışmalarına başlamış ve çoğu Batı edebiyatına ait şu eserler listelenerek tercüme edilmesi onaylanmıştır: 1) Sofokles'e ait Kral Oidipus, Oidipus Kolonos'ta, Aias, Filoktetes, Antigone, Elektra, Trakyalı Kadınlar 2) Erasmus'a ait Deliliğin Methiyesi 3) Cervantes'e ait Don Kişot 4) Shakespeare: Kral Lear, Hamlet, Antonius ve Kleopatra, Kuru Gürültü, Fırtına 5) Moliére: İnsandan Kaçan, Tartuffe, Bilgiç Kadınlar, Kadınlar Okulu 6) J. J. Rousseau: Emile 7) Goethe: Wilhelm Meister 8) Stendhal: Kırmızı ve Siyah 9) Balzac: Vadideki Zambak 10) Aiskhylos: Külliyatı 11) Platon (Eflatun): Devlet yahut Cumhuriyet 12) Caesar: Galya Muharebeleri 13) Sadi: Gülistan 14) Machiavelli: Hükümdar 15) Swift: Gulliver'in Seyahatleri 16) Voltaire: Felsefe Mektupları ve Felsefe Sözlüğü'nden Seçmeler 17) J. J. Rousseau: İtiraflar 18) Lessing: Laocoon 19) Tolstoy: Harp ve Sulh. Ayrıca, Homeros'un İlyada ve Odysseia destanları ile Dante'nin İlahi Komedya adlı eseri de tercüme edilen yapıtlar arasında yer almıştır.[53]

SONUÇ

Erken Cumhuriyet döneminde Türk Modernleşmesini gerçekleştirme çabalarında Osmanlı-İslâm geçmişine mesafeli bir duruşun yanında, Batı Uygarlığına yönelim doğrultusunda pozitivist – hümanist kültürün eğitim yoluyla yeni kuşaklara aktarılması ana gâye olmuştur. Gerek Latince ve Yunanca gibi Batı Uygarlığının düşünsel birikimini sağlayan dillerin ve klasik kültürün okullarda müfredat içine alınması ve gerekse klasik kültüre ait eserlerin tercüme edilmesi için gösterilen çabalar, Batı Uygarlığına çok daha köklü şekilde dâhil olma iradesinin göstergeleridir. Cumhuriyet yöneticilerinin bu çabaları, hiç kuşkusuz, bir Türk hümanizmasının gelişimine temel oluşturmak, yeni kuşakların hümanizm kültürünü içselleştirerek bir ayakları Türkiye coğrafyasında, diğer ayakları evrensel uygarlık dairesinde olmak üzere, klasik kültürü özümsemiş çağdaş dünya vatandaşları olarak yetişmelerini temin etmekti. Batı Uygarlık dairesinde sağlam şekilde yer alabilmenin, ancak onun temellerini oluşturan klasik kültüre aşinalıkla olabileceği, tartışmaya yer bırakmayacak denli açık bir husustur. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, aydın ve bürokrat zümreler kuşkusuz ki bunun farkındaydı ve bu nedenle de eğitimde hümanist kültürün önemini kavrayarak, Cumhuriyet ve Demokrasi gibi değerlerin de ancak bu yolla daha sağlam şekilde benimsenip, uygulanabileceğini düşünmekteydiler.

KAYNAKÇA

Akkaya, Şükrü, " Hümanizm'in Çıkışı ve Yayılışı ", ***Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi***, Ankara 1947, c. 5, s. 119 – 222.

Akyıldız, Kaya, " Mavi Anadoluculuk ", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Modernleşme ve Batıcılık, c. 3, İletişim Yay. İstanbul 2004, s. 465 – 481.

Birinci Maarif Şûrası 17 – 29 Temmuz 1939 – Çalışma Programı Konuşmalar Lâhikalar, Maarif Vekilliği Yay., 1939.

[53] Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu, ***a.g.e.***, s. 142 – 145.

Birinci Türk Neşriyat Kongresi. Teklifler, Müzakere Zabıtları, Maarif Vekilliği Yay., Ankara 1939.

Bonnard, André, ***Antik Yunan Uygarlığı 1 – İlyada'dan Parthenon'a***, çev. Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004.

Burckhardt, Jacob, ***İtalya'da Rönesans Kültürü I***, çev. Bekir Sıtkı Baykal, Devlet Matbaası, Ankara 1974.

Çotuksöken, Betül, " Modernliğin Vazgeçilmez Koşulu Olarak Laiklik ", ***Kavramlara Felsefe İle Bakmak***, İnsancıl Yay., İstanbul 1998, s. 146 – 163.

Duymaz, Recep, " Celal Nuri İleri ", ***TDV İslâm Ansiklopedisi***, İstanbul 1993, c. 7, s. 242 – 245.

Dürüşken, Çiğdem, ***Antikçağ'da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica – Roma'da Rhetorica Eğitimi***, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2001.

Gökberk, Macit, ***Felsefe Tarihi***, Remzi Kitapevi, İstanbul 1985.

Günyol, Vedat, " Hümanist Kültür ", ***Ulusal Kültür***, Sayı: 1, Temmuz 1978, s. 27 – 31.

Hacıibrahimoğlu, Işıl Çakan, ***Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı***, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012.

İnan, Afet, ***Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1981.

Kahraman, Hasan Bülent ve Keyman, E. Fuat, " Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite ", ***Doğu Batı (Doğu Ne? Batı Ne?)***, Yıl 1, Sayı 2 (Şubat, Mart, Nisan 1998), s. 75 – 88.

Karacasu, Barış, " Mavi Kemalizm – Türk Hümanizmi ve Anadoluculuk ", ***Kemalizm, c. 2***, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 334 – 343.

Marks, Karl and Engels, Frederick, ***The Holy Family Or Critique Of Critical Criticism***, Collected Works, Digital Edition Copyright © Lawrence & Wishart 2010.

Nauert, Charles G., ***Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü***, çev. Bahar Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Okay, M. Orhan ve Bolay, Süleyman Hayri ve Anar, Suat, " GÖKALP, Ziya ", ***TDV İslâm Ansiklopedisi***, İstanbul 1996, c. 14, s. 134 – 137.

Öncel, Süheyla, ***Petrarca'nın Hümanizmi***, TTK Yay., Ankara 1970.

Özbilgen, Erol, ***Pozitivizm Kıskacında Türkiye***, Ağaç Yay., İstanbul 1994.

Özel, Sabahattin, ***Büyük Milletin Evlâdı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük***, Derin Yay., İstanbul 2008.

Seneca, ***De Providentia – Tanrısal Öngörü***, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı yay., İstanbul 2007.

Sezen, Yümni, ***Hümanizm ve Atatürk Devrimleri***, Ayışığı Kitapları, İstanbul.

Sinanoğlu, Suat, " Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür ", ***I. Simpozyum-Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür***, TTK Yay., Ankara 1977, s. 4 – 14.

Sinanoğlu, Suat, ***Türk Hümanizmi***, TTK Yay., Ankara 1980.

Şahan, Yakup, " Marksçılığın Klasiklere Bakışı ", ***Varlık***, Sayı 970, Temmuz 1998, s. 6-7.

Şener, Sevda, " Antik Yunan Tragedyasında Değer Yargılarının Sınava Çekilmesi ", ***I. Simpozyum-Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür***, TTK Yay., Ankara 1977, s. 65 – 73.

Şimşek, Ufuk – Küçük, Birgül –Topkaya, Yavuz, " Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri ", ***Turkish Studies***, Volume 7/4, Fall, 2012, s. 2809 – 2823.

Timuçin, Afşar, ***Düşünce Tarihi 2 – Gerçekçi Düşüncenin Gelişimi (Rönesans'tan XIX. Yüzyıla)***, Bulut Yay., İstanbul 2005.

Timuçin, Afşar ve Timuçin, Ali, ***Aydınlanma***, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2010.

Timuçin, Afşar, ***Düşünce Tarihi 3 – Gerçekçi Düşüncenin Çağdaş Görünümü (XIX. ve XX. Yüzyıllar)***, Bulut Yay., İstanbul 2005.

Tunaya, Tarık Zafer, ***Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri***, Yedigün Matbaası, İstanbul 1960.

Uygun, Oktay, ***Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlakî Boyutları***, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 2003.

White, Hayden, ***Metatarih: On Dokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda Tarihsel İmgelem***, çev. Mehmet Küçük, Ketebe yay., İstanbul 2022.

Yetkin, Çetin, ***Siyasal Düşünceler Tarihi***, Otopsi yay., İstanbul 2005.

Yıldırım, Emre, ***Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluculuk Hareketi***, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Tez Danışmanı Doç. Dr. Hikmet Kırık) İstanbul, 2012.

Zekiyan, Boğos, ***Humanizm (İnsancılık) Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenler***, İnkılâp ve Aka yay., İstanbul 1982.

ONLİNE ERİŞİMLER

https://tr.wikipedia.org › wiki › Horatius

https://www.worldhistory.org › trans › vergilius

ROMANLARIN KARŞILAŞTIĞI EN TEMEL ve ÖNEMLİ PROBLEMLER

THE MOST BASIC and IMPORTANT PROBLEMS FACED by ROMANI POPULATION

Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Erzincan.
mozbas@erzincan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7830-4763

ÖZET

Bu çalışmada, dünyada ve Türkiye'de sosyolojik, ekonomik, politik ve kültürel olarak Romanların yaşadığı problemler üzerinde durulması amaçlanmıştır. Etnik ve antropolojik olarak hiçbir doğruluk değeri bulunmadığı halde Romanların bütün dünyada en çok dışlanma ve ön yargıya maruz kalan insan topluluğu olduğu anlaşılmaktadır. Romanların dünyanın hemen her yerinde temel insan hak ve hürriyetlerinden yararlanma konusunda problemler yaşadığı görülmektedir. Bilinçlice ve dışlayıcı bir biçimde Romanların bütün insanların elde ettikleri temel hak ve hürriyetlerden yararlanmaları engellenmektedir. Romanlar geri kalmış, gelişmemiş, antidemokratik ülkelerde yaşadıkları her türlü hak gaspı ve eşitsizliği demokratik ülkelerde de yaşamaya devam etmektedirler. Romanlar başta Avrupa ülkeleri olmak üzere demokratik rejimlerde bile ırkçı bir ayrımcılığa, sosyal dışlanmaya tabi tutulmaktadırlar. Romanlar, bulundukları ülkelerde genel olarak başta kültürel haklar olmak üzere bütün temel insan hak ve hürriyetlerinden yararlanamamaktadırlar. Romanların antidemokratik ülkelerde yaşadıkları baskılara benzer problemleri demokratik ülkelerde de yaşadıkları anlaşılmaktadır. Romanlar, sosyal, ekonomik, politik haklar açısından yaşadıkları eşitsizlikleri; ne yazık ki eğitim, sanat, spor vb. alanlarda da en derin bir şekilde yaşamaya devam etmektedirler. Bu araştırmada, Romanların yaşadığı eşitsizliklerin sosyal yaşam pratiklerine dayalı olarak geniş bir bakış açısıyla ortaya konulmasına çalışılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen gözlemlere göre, Romanların yaşadıkları mikro sosyo-ekonomik çevrelerde kitlesel yoksulluk yaşadıkları görülmektedir. Romanların yaşadığı kitlesel yoksulluğun zamanla dezavantajlılık yarattığı ve bu durumun nesiller boyu süren olumsuz etkilerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Romanlar arasında ebeveynin öğrenim durumu yetersizliğinin; özellikle anne öğrenim düzeyinin düşük olmasının Roman çocuklarının diğer çocuklara göre daha fazla sosyo-ekonomik eşitsizlik yaşamasına neden olduğu saptanmıştır. Romanların sosyal hayatta etkili bir sosyal statü edinmesinin ön koşulunun nitelikli bir eğitim yaşantısına bağlı olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Romanlar, sosyal dışlanma, ayrımcılık, eğitimsizlik.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to focus on sociological, economic, political and cultural problems faced by Romanies in the world and Turkey. It is understood that Romanies are individuals who are exposed to the most exclusion and prejudice all over the world, even though they don't have ethnic and anthropological truth value. It is seen that Romanies have problems in benefiting from basic human rights and freedoms almost everywhere in the world. Consciously and exclusionarily, Romanies are prevented from enjoying fundamental rights and freedoms that all people have acquired. Romani people continue to experience all kinds of right violations and inequalities that they have experienced in underdeveloped and anti-democratic countries as well as in democratic countries. Romanies are subjected to racial discrimination and social exclusion, even in democratic regimes, especially in European countries. Romanies can't

benefit from all basic human rights and freedoms, especially cultural rights, in the countries they live in. It is understood that Romanies experience similar problems they experience in antidemocratic countries as well as in democratic countries. Unfortunately, they experience inequalities in terms of social, economic and political rights and they deeply continue to experience inequalities in terms education, art, sports etc. In this research, it has been tried to reveal the inequalities experienced by Romanies from a broad perspective, based on their social life practices According to observations obtained from this research, it is seen that Romanies experience mass poverty in their micro socio-economic environments. It has been revealed that mass poverty experienced by Romanies creates disadvantage over time and this situation has negative effects for generations. According to the results of the research, it has been determined that lack of education of parents among Romanies, especially low educational level of mothers, causes Romani children to experience more socio-economic inequalities than the other children. It is seen that the prerequisite for Romanies to achieve an effective social status in social life depends on a qualified education experience.

Keywords: Discrimination, Lack of Education, Romanies, Social Exclusion.

1. GİRİŞ

Milyonlarca yıllık geçmişi ile yerküre insanlığa çok önemli bir yaşam merkezi olmuştur. Birçok yıkım ve yok oluşla karşılaşan yaşlı dünyamız ne yazık ki bazı ırklar ve etnik topluluklar için de umutsuzluğun ve üzüntünün merkezi haline gelmiştir. Bu etnik kimliklerden biri ve belki de en önemlisi Romanlardır. Romanlar, yerküre üzerinde her türlü olumsuzluk ve yoksunluğu bir arada yaşayan insan topluluklarının en önde gelenlerinden biridir. Romanlar, yoksulluğu, dışlanmayı ve insanlığın yaşadığı bütün imkânsızlıkları sistematik olarak yaşayan etnik bir kimliktir.

1.2. Problem Durumu

Romanlar için Çingene adı başta olmak üzere birçok yönden ötekileştirici, aşağılayıcı ve ön yargılı sosyal tanımlamalar, genellemeler, efsane ve anlayışlar mevcuttur (Clark, 2022). Romanları atasözleri ve deyimlerle küçümseyen insanlık dışı tanılamalar yapılmaktadır. Romanlar genel olarak Çingenelik imgesi adı altında çeşitli dışlanma uygulamaları, mitler ve olumsuz ifadeler uydurularak yıpratılmaya çalışılmaktadır. Çingenelik hakkındaki bakış açılarının, anlayışların, Romanlar tarafından baskı ve engellemeler yoluyla içselleştirilmesi beklenmektedir (Berger, 2000; Bozkurt, 2004; İlhan ve Fırat, 2017; Lynch, 2000). Romanlar için farklı toplumların ya da insanların ortaya koyduğu olumsuz tavır ve anlayışlar, kabul ve algılar, önyargılar, dışlayıcı tutumlar kabul edilemez özellikler, alışkanlıklar ve mantıksal yanlışlıklar içermektedir (Mezarcıoğlu, 2010). Bilimsel, sosyolojik ve antropolojik gerçeklerden uzak yaklaşımlar, Romanların geniş sosyolojik tabaka ve çevrelerden, yaşam alanlarından uzak, kendilerine özgü mikro sosyo-ekonomik çevrelerde yaşama tutunmalarına neden olmaktadır. Sosyal dışlanma pratikleri, Romanlar açısından aynı zamanda öğrenilmiş çaresizlik de yaratmaktadır. Bu durum, aynı zamanda Romanların küreselleşen ve evrenselleşen dünyanın çağdaş gelişmelerinden yararlanmalarını olumsuz yönde etkilemektedir.

2. AMAÇ

Bu araştırmanın temel amacı, Romanların hem Türkiye'de hem de dünya üzerinde yaşamış oldukları önemli problemleri, saha araştırmalarına uygun bir bakış açısıyla doğal gözlemler yoluyla ortaya koymaktır.

3. YÖNTEM

Araştırma, Romanların yaşadıkları problemleri, sosyal çevre incelemelerine ve doğal gözlemlere dayalı olarak ortaya koymayı amaçlayan betimsel modelde desenlenmiş bir çalışmadır. Tarama modelinde gerçekleştirilen bu çalışmada Romanların yaşadığı problemlerin var olan özellikleri ile birlikte bütünsel olarak ortaya konulması amaçlanmıştır.

4. ROMANLARIN YAŞADIKLARI TEMEL PROBLEMLER

Romanların yaşadığı yoksulluk, dezavantajlılık ve eşitsizlik problemi; öncelikle başka toplumların, toplulukların ya da toplumsal kesimlerin; Romanları toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel hayatın dışına itmelerinden kaynaklanan cehaletin yol açtığı bir problemdir. Yerkürenin saygın bir insan topluluğu olan Romanların, başka topluluklarca aşırı genellemeler yapılarak, saygı sınırlarını aşacak şekilde, bilinçsizce tanımlamalara tabi tutulmaları insani olmaktan çok uzak, ön yargılardan oluşmuş bir anlayıştır. Romanların genellenmiş, basit ve bilinçsizce düşüncelerden oluşturulmuş ilkel anlam örüntülerine yerleştirilmeye çalışılması; insanoğlunun Romanlara yaşatmaya çalıştığı temel problemlerdir. Bu genel yanlış ya da yanılgı, Romanların dünya genelinde yaşadıkları/yaşatıldıkları yaygın bir problemdir. Romanların yaşadığı problemler, gerçekte antropolojik bir olgudan değil, diğer insanların Romanlara karşı gerçek dışı algılarından kaynaklanan yapay anlayışlardır (Özbaş, 2017).

4.1. Romanların Dünya Genelinde Karşılaştıkları En Temel ve En Önemli Problemleri Aşağıdaki Gibi Sıralayabiliriz:

1. Kitlesel yoksulluk (Özbaş, 2016),
2. Kitlesel dezavantajlılık: Dezavantajlılık, daha çok yoksulluğun nesiller boyu kronik hale gelmiş bir halidir; bu sosyo-genetik problemin çözümü de yüz yıllar alabilecek bir olgular bütünüdür.
3. Roman çocukların özellikle temel eğitimin başlangıcını oluşturan okul öncesi eğitim (Türkiye'de okul öncesi eğitim halen zorunlu eğitim kapsamında değildir) ile zorunlu eğitimin son kademesini oluşturan ortaöğretim (liseler)'den çok olumsuz düzeylerde ve oldukça yüksek oranlarda yararlanamamaları / yararlandırılamamaları.

Romanlar adına, Türkiye için en güzel ve en olumlu gelişmelerden biri, Türkiye'de halkın, Romanları, geniş kapsamlı bir şekilde kitlesel olarak dışlamamasıdır. Bu durum, Türkiye'de genel toplumsal tabakalar ile Romanlar arasında oluşan sevgi ve dostluk bağlarının güçlenmeye başladığının bir göstergesidir.

Türkiye'de Romanların son yıllarda, kentlerin kenar mahallelerinden merkeze doğru –az da olsa- yerleştiklerine tanık olunmaktadır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmanın sosyal saha çalışmalarından ve alan incelemelerinden elde edilen sonuçlara göre, Romanların genel olarak kent merkezlerinin sahip olduğu üst düzey imkânlardan çok uzaklarda, kentlerin kenar mahallerinde ve genellikle kendi etnik kimliklerinden insanlardan

oluşan mikro sosyolojik tabakalar içerisinde yaşadıkları saptanmıştır. Romanlar, arasında çok çocuklu ve geleneksel büyük aile tipi yaygındır. Romanlar; sosyo-ekonomik yetersizliklerinden dolayı genel olarak, en temel gereksinimlerini karşılamakta bile zorlanmaktadırlar. Romanların kozmopolit olarak, geniş sosyal kitleler içerisinde; ait olma, kendine güven ve ego ile kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, yeterince desteklenip güçlendirilemedikleri görülmektedir. Romanlara, sosyal statülerinin artırılması ve geliştirilmesi için, etkili sosyal ve kamusal destek sağlanamadığı izlenmektedir. Romanların sosyal gereksinimlerinin karşılanma düzeyinin çok düşük seviyelerde olduğuna tanık olunmaktadır. Roman çocukları, temel ve zorunlu eğitim süreçlerini oluşturan en önemli öğrenim kademeleri içerisinde de sosyolojik baskılar ve aşağılanmalar yaşamaktadırlar.

Romanların etnik, kültürel, sosyolojik ve antropolojik olarak karşılaştıkları temel problem, bütün yerküre üzerinde mikro sosyolojik çevrelerde yaşamaya mahkûm edilmeleridir. Romanlar genel olarak kentlerin her türlü alt ve üst yapı hizmetlerine sahip merkezi yerleşim birimleri dışında, insani yaşam imkânlarından yoksun mikro sosyo-ekonomik çevrelerinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Romanlar, kendileri gibi yalnızca diğer Romanların oluşturduğu kent çeperlerinde, varoşlarda, gecekondu semtlerinde yaşamlarını ikame ettirmektedirler. Bu durum Romanların, bütün dünya üzerinde geniş sosyolojik çevrelerden dışlanmış ve yalıtılmış bir şekilde kendi etnik kimlikleri içinde kümelenmelerine neden olmaktadır. Romanların yaşadıkları aşağılanma ve sosyal dışlanma olgusu; geniş sosyolojik tabakalarca gerçekleştirilen sosyal baskının da temellerini oluşturmaktadır. Romanlar, ayrıca yaşadıkları ülkelerde genel olarak daha düşük sosyal statüye sahip olarak varlıklarını sürdürmektedirler (Özbaş, 2020). Romanların bulundukları ülkelerde ya da çok daha geniş sosyolojik tabakalar içerisinde düşük sosyal statüye sahip olmalarının en önemli nedenleri sosyal dışlanma, politik temsil yeteneğinden mahrumiyet, eğitimsizlik, geleneksel ilişki ağlarından yoksunluk ile ekonomik imkânsızlar gibi etkenlerdir (Berland ve Rao, 2004; Bozkurt, 2004). Bu araştırmadan elde edilen yukarıda açıklanan sonuçlara dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Dünyanın bütün demokrasilerinde olduğu gibi Türkiye'de de en etkili ve sürekli sosyal statü edinmenin, kişisel gelişimin en doğru ve kalıcı yolu eğitimdir. Bu nedenle Roman çocukların başta temel eğitim olmak üzere, zorunlu eğitimde % 100 düzeyinde okullaşmaları sağlanarak, öğretim yaşantılarından yararlandırılmaları gerekir.
2. Çocukluk döneminde eğitimden yararlanamayan Romanların, yetişkin eğitimi veya hayat boyu öğrenme imkânları aracılığıyla eğitimden faydalanmaları sağlanmalıdır.
3. Romanlar arasında, istihdam problemlerine yönelik geniş kapsamlı ihtiyaç analizleri yapılması çok önemlidir. İhtiyaç analizlerinin sonuçlarına göre, Romanların nitelikli bir eğitime dayalı sürekli istihdam imkânlarına kavuşmaları için profesyonel mesleki eğitim görmeleri gerekir.
4. Romanlar arasında, kız çocukları başta olmak üzere "Sokak Çocuğu ya da Sokakta Yaşama" problemlerinin çok acilen çözülmesi önemsenmelidir. Bu bağlamda, Roman Çocuklarının ekonomik sömürüsünün (ekonomik istismarının) önlenmesi için başta aileleri olmak üzere, eğitim ve okul yönetimleri ile öğretmenlerden kaynaklanan; okullaşmayı engelleyen ihmallerin cezalandırılması gerekir.
5. Roman Çocukların "Çocuk Yaşta Evlendirilmeleri ile İlgili İstismar Probleminin Çözülmesi": Bu problemin çözümüne yönelik olarak, başta kız çocukları olmak üzere, çocuk (erken) yaşta evliliğe engel olabilmek için çocukların devlet korumasında zorunlu eğitimlerini tamamlamaları sağlanmalıdır.
6. Roman Çocuklarının üniversiteye erişimlerinin sağlanması için "pozitif ayrımcılık" yapılmalıdır. Çünkü Romanlar gibi alt sosyolojik tabakalardan öğrencilerin ya da bireylerin

belli bir sosyal statüye sahip olabilmelerinin ön koşulu çok nitelikli üniversite öğreniminden geçmektedir.

7. Roman nüfusun yoğunlukta yaşadığı yerleşim birimlerinde, kamu hizmetleriyle temel altyapı hizmetlerinin sosyal adalete uygun bir şekilde sunumu konusunda kararlılık sergilenmelidir. Bu noktada, kamu ve yerel yönetim yetkililerinin, Romanlara sunulan yerel ve genel kamu hizmetlerinin etkililik düzeyini Türkiye kamuoyuna, şeffaf bir hesap verebilirlik anlayışı ile kanıtlamaları gereklidir.

8. Romanların demokratik olarak politik katılımı ve temsili konusunda, genel ve yerel seçimlerde, nüfus yoğunluğuna dayalı "seçim kotası" uygulanması için gerekli zorunluluklar yaptırım haline getirilmelidir.

9. Roman Çocukların eğitim gördükleri bütün okullarda, geleneksel ya da klasik eğitim anlayışından vazgeçilerek, "psikolog, sosyolog, aile ve sosyal hizmet uzmanı, profesyonel eğitim ve okul yöneticileri ile öğretmen istihdamına" öncelik verilmelidir.

10. Roman ailelere, çocuklarının eğitimine destek için "evde öğretmen desteği" ve "öğretim teknolojilerine erişim imkânı" verilmelidir.

11. Roman ailelerde, istihdamı artırmak ve sosyal güvenceyi sürekli hale getirmek için "kişilere özel yeteneklerine uygun mesleki eğitim" sağlanmalıdır. Her bir Roman ailesinde, başarılı bir mesleki eğitime dayalı olarak, en az bir bireyin, insan onuruna yaraşır bir ücretle sürekli istihdamı kamu ve yerel yönetimlerce zorunlu olmalıdır.

12. Çocuklarını okula göndermekte, temel ihtiyaçlarına bağlı zorluklar yaşayan Roman ailelerin çocuklarının, okullarına ve ailelerine yakın noktalarda, yatılılık ve bursluluk imkânlarından yararlandırılmaları teşvik edilmelidir. Ayrıca bu şekilde eğitim imkânlarından yararlandırılan Roman Çocukların, haftanın belli günlerinde, ailelerinin de yanında ikamet etmelerine fırsat verilerek, okullarına "tam zamanlı devamları, erişimleri" desteklenmelidir.

13. Roman ailelerin yerleşmiş oldukları sosyal çevrelerde, toplum yararına örgütlü faaliyetler içerisinde yer almaları sağlanarak demokratik katılım bilinçlerinin artırılmasına çalışılmalıdır.

14. Romanların bütün toplumsal çevrelerde, önyargısız bir şekilde, genel toplumsal kabul düzeylerinin artırılması için "hoşgörü eğitiminin" yaygınlaştırılması gerekir.

KAYNAKÇA

Berland, J. C. & Rao, A. (2004). *Unveiling the Stranger: A New Look at Peripatetic Peoples.* (Editors: J. C. Berland & A. Rao). Customary Strangers New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa, and Asia (pp. 1-30). Westport, Connecticut, London: Praeger.

Berger, H. (2000). Çingene mitolojisi. (Çev.: Musa Yaşar Sağlam). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Bozkurt, T. (2004). Poşalar örneğinde etnisite ve toplumsal cinsiyet ilişkisi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara:

Clark, C. (2022). Counting backwards: The Roma 'numbers game' in central and eastern Europe. Web Page: http://www.mailbase.ac.uk/lists/traveller-acad/ Erişim Tarihi: 31/07/2022.

İlhan, S. ve Fırat, M. (2017). Bir inşa süreci olarak Çingenelik: Kuramsal bir çözümleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi-The Journal of International Social Sciences, 27,* 2, ss. 265-276.

Lynch, K. (2000). *Research and theory on equality and education.* (Ed. Hallinan). Handbook of the sociology of education (pp. 85-105). New York: Plenum Press.

Mezarcıoğlu, A. (2010). Çingenelerin kitabı. İstanbul: Cinius Yayınları.

Özbaş, M. (2016). *Sokak çocuklarının sosyo-ekonomik özelliklerine ilişkin aile görüşleri.* (Editörler: Hayrettin ÖKÇESİZ, Gülriz UYGUR, E. İrem AKI ve Nadi-re ÖZDEMİR. Editör Yardımcıları: Elif Çağla YILDIZ ve Duygu HATİPOĞLU). HFSA Hukuk Felsefesi ve

Sosyolojisi Arkivi. “Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Ba-kışlar-VII” Sempozyumu. İstanbul Barosu - HFSA Bildiriler (İstanbul). 27. Kitap (ss. 313-325). Genel Yayın Sıra No: 2016/12. ISBN: İSBN 978-605--9446-02-0. Yayın Sertifika No: 12457. www.istanbulbarosu.org.tr • dergi@istanbulbarosu.org.tr İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

Özbaş, M. (2017). *Yoksulluk ve Romanlar: En çok ihmal edilenler.* ISBN No.: 978-605-9221-56-6 e-posta: info@siyasalkitap.com http://www.siyasalkitap.com Ankara: Siyasal Yayınevi.

Özbaş, M. (2018). Dezavantajlı sosyolojik tabakalarda zorunlu eğitim sürecini etkileyen değişkenler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26 (4), 1143-1154. DOI: 10.24106/kefdergi.434262

Özbaş, M. (2020). The educational inequalities in the disadvantaged social strata of Romani population. Wiley Online Library. http://www.psocommons.org/proceedings DOI: 10.1002/pop4.287. www.onlinelibrary.wiley.com/toc/.../pop4.287 Online ISSN: 1944-2858. *Poverty & Public Policy – P& PP*, 12, 3, pp. 218-235.

OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARININ DOKUNMA DUYUSUNU GELİŞTİRMEYE YÖNELİK EĞİTİM TEMELLİ DUYU BÜTÜNLEME MATERYALİ GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Dr. Öğr. Üyesi, Aysel ARSLAN[1], Dr. Öğr. Üyesi, Sebahattin KARTAL [2]

[1]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

- ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

[2]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,

- ORCID ID: 0000-0003-0976-0965

ÖZET

Duyu, bireyin çevreden gelen uyarıcılardan gelen her türlü verinin göz, kulak, burun, deri, dil uzuvları tarafından algılanarak bir çıkarımda bulunmasıdır. Tüm duyular birbirleriyle koordinasyon içinde çalışmaktadır. Bireyin çevreyle kurduğu iletişim ve etkileşimin temel araçları olan duyular çocuk daha anne karnındayken gelişmeye başlamaktadır. Hatta gebeliğin üçüncü haftasında bebek içinde bulunduğu amniyon sıvısının basınç ve sıcaklığını hissetmektedir. Bu ısı ve dokunmaya yönelik ilk somatik duyu deneyimi olarak kabul edilmektedir. Doğumdan sonra da birey duyular aracılığıyla içinde yaşadığı çevreye adapte olmakta, sosyalleşmekte, bedenini kontrol etmekte, bilişsel isteklerini yerine getirmekte, öğrenmekte ve yaşamını devam ettirmektedir. Duyuların işlenmesi, organize edilmesi, yorumlanabilmesi, çevreye uygun şekilde yanıt verebilmesi, yani duyusal girdilerin düzenlenmesi "duyusal bütünleme" kavramı ile açıklanmaktadır. Duyusal bütünleme sürecini sağlıklı bir şekilde yaşamayan çocuklar, yaşamsal becerilerini yerine getirmekte, aktivitelere katılmakta gecikmeler yaşayabilmektedir. Bunun sonucunda ise gelişimsel alanlarda yetersizlik durumları ortaya çıkabilmektedir. Ebeveynler çoğunlukla bu durumun farkında olmamakta ya da geç far etmektedir. Okul öncesinde öğrenme sürecinde duyu bütünlemeye yönelik olarak materyallerin kullanılması yaşanan gecikmeleri gidermede, geliştirmede ve diğer duyularla ilişki kurularak işlevsel hale getirilmesine katkı sunmaktadır. Burada kullanılan duyu bütünleme materyallerinin temel amacı duyuların gelişimi olmakla birlikte çocukların öğrenme konularıyla da ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. Dokunma duyusu deri ile gerçekleşen ve kapsam alanı olarak en geniş duyu alanıdır. Dokunma duyusunun mümkün olduğu kadar erken dönemde sağlıklı bir şekilde gelişiminin sağlanması önemlidir. Bu konuda kullanılan materyallerin de büyük önemi bulunmaktadır. Okul öncesi dönemde dokunma duyusu temelinde geliştirilen eğitim amaçlı duyu bütünleme materyallerin çok az olduğu ve bu konuda yeni materyallerin geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. Bu çalışmada okul öncesi dönem çocuklarına yönelik olarak geliştirilen dokunma duyusu temelli üç farklı duyu bütünleme materyalinin tanıtılması, gelişimsel ve eğitim alanına yönelik etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Geliştirilen bu materyaller sırasıyla *Ayrıştırmalı Giz Torbası, Ahşap Doku Standı* ve *Duyu Halısı* olarak adlandırılmıştır. Dokunma duyusu temelinde ayrıştırmalı giz torbası materyali çocukların geometrik şekilleri öğrenmeleri, ahşap doku standı sayısal becerilerini geliştirmeleri, duyu halısı yer-yön kavramları ve yönerge takip etme becerilerinin geliştirilmesi amacıyla tasarlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duyu, Dokunma Duyusu, Duyu bütünleme, Çocuk, Eğitim

1. GİRİŞ

Dokunma duyusu bedenin tamamını kaplayan deride yer alan alıcılar aracılığıyla çevreden deriye temas eden farklı uyarıcılardan gelen her türlü girdiyi beynin yorumlamasıdır. Çevredeki bir nesneye dokunsal olarak temas edilmesi durumunda sinir sistemi bu bilgiyi alarak nesnenin yüzey, ısı, doku, baskı, çekim, büyüklük, şekil, materyal vb. her türlü özelliğine ilişkin bir yargı oluşturur (Szczesniak, 2002). Bu sayede dokunulan nesnenin ne olduğuna ilişkin ayırt edici bir bilgi ortaya çıkar. Dokunma duyusu zarar bedene zarar verici bir durumla karşılaştığında acı ve ağrı hissini, beyne ulaştırarak bedenin olası daha büyük zararalar görmesini engeller (Colombetti, 2014). Ayrıca dokunma duyusu ile beden hoşuna giden dokunmaları ayırt ederek zihne bu mesajı gönderir. Dokunma duyusu ile beyindeki duygusal merkezler arasında kurulan bağlantı yaşamsal deneyimler açısından önemlidir (Hultén, Broweus ve Dijk, 2009). Bu sayede dokunma ile hissedilen duygusal durumlar hakkında kararlar alınarak ayrıntılar hatırlanır ve bir sonraki benzer durumlarda uygun tepki üretilir. Örneğin sıcak bir nesneye dokunan çocuğun aynı nesneye tekrar dokunmak istememesini ya da çocuğun bakmadan elini oyuncak kutusuna elini sokarak şeklinden yaptığı tahminle en sevdiği oyuncağı almasını sağlar. Dokunma duyusu denilince ilk başta ellerin akla gelmesine karşın bedenin dış yüzeyinin tamamındaki alıcılar dokunma duyusuyla ilişkilidir (Fulkerson, 2009). Yere basıldığında ayağın altındaki alıcılar sayesinde nasıl bir zemine basıldığı bilinir, yaslanılan yerde zarar verici bir unsur varsa hissedilir.

Dokunma duyusu işlevini tam olarak yerine getirdiğinde çocuklar bedenlerindeki var olan diğer tüm duyusal bilgilere başvurarak hissettiklerini doğru bir şekilde değerlendirerek zihinlerine kaydederler. Aldıkları dokunma duyusu girdilerine doğru yanıt vererek tepkilerini organize ederler ve bedenlerini zararlardan korurlar. Ayrıca daha önce bildikleri bir girdi karşısında gereksiz tepki üretmezler. Örneğin kıyafetin bedene değmesi ya da rüzgârın ansızın yüzde hissedilmesinde bunun çok önemli bir tehdit olmadığını bildikleri için bu girdiyi filtreler ve dikkatleri dağılmaz. Dokunma duyusu iyi gelişmiş bir çocuk oyun oynarken dokunduğu nesnelerle doğru ilişki kurar, akranlarıyla kolay iletişim kurar ve oyuncaklarla kolaylıkla oynar.

Dokunma duyusu ilk ve temel iletişim şekli olarak kabul edilmektedir (Mercuri vd., 2019). Çocuk henüz anne karnındayken bulunduğu ortamla arasındaki ilişkiyi dokunma duyusuyla kurmaktadır. Anne karnındaki bebek 4-7. haftalarda dokunma duyusu alıcıları gelişmeye başlar, 7. haftada dokunulduğunda tepki üretir, 12. haftada, kavrama refleks tepkileri verir (Bremner ve Spence, 2017). Annenin karnına dokunulduğunda uyarımları fark ederek yanıt üretir. Henüz yeni doğan bir bebeğin ellerine dokunulduğunda kavrama hareketini gösterir (Castiello vd., 2010). Bebek dokunma duyusu aracılığıyla annesine ya da annesinin yerine bakım veren kişiye bağlanarak güven duygusunu hissetmektedir. Bebeklerin hissettikleri güven duygusu hayatları boyunca diğer insanlarla kuracakları ilişkilerdeki güven düzeyinin belirlemektedir (Schultz, 2013).

Dokunsal duyumların günlük yaşamdaki tecrübe ve davranışlar üzerindeki belirleyiciliği bilinmektedir. Ancak dokunmanın önemi sadece yaşamda kalmak, çevreden gelen uyarıcılara uygun tekiler üretmek, bedenin korunmasını sağlamak değildir (Bremner ve Spence, 2017). Eğitim alanında duyu bütünleme ile ilgili çalışmaların ağırlıklı olarak özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar üzerinde olduğu görülmektedir. Duyularla öğrenme özel eğitime ihtiyacı olan çocukların yanı sıra diğer tüm çocuklara yönelik olarak yapılmalıdır. Çünkü duyular ne kadar erken gelişirse çocukların öğrenme, algılama, tepki üretme hızları o kadar erken gelişmektedir. Çocukların dokundukları nesneleri şekil, büyüklük, doku, ısı vb. özellikleri bakımından hızlı bir şekilde ayırt etmeyi öğrenmelerini sağlayacak alanyazında yeterli düzeyde materyalin bulunmadığı belirlenmiştir. Bu amaçla araştırmacılar tarafından okul öncesi dönemdeki çocukların dokunma duyularını geliştirmek amacıyla materyal geliştirme çalışmaları yapılarak

üç farklı materyal geliştirilmiştir. Geliştirilen bu materyaller Ayrıştırmalı Giz Torbası, Doku Standı, Duyu Halısı olarak adlandırılmıştır.

1.1. Ayrıştırmalı Giz Torbası

"Ayrıştırmalı Giz Torbası" çocukların hem dokunma duyusunu hem de dokuları ayırt etme özelliklerini geliştirmeyi hedefleyen bir materyaldir. Çocukların dünyaya geldikleri ilk andan itibaren çevrelerini tanımada kullandıkları en önemli organ parmaklarıdır. Bu açıdan bakıldığında çocukların bilgiye ulaşmada dokunarak öğrenmeleri kalıcı öğrenmelere yol açabilmektedir.

Materyalde Kullanılan Malzemeler:

Doğal ahşap kullanılarak yapılmış geometrik şekiller

Polar Kumaş

Keçe

Yapıştırıcı

Pamuklu kumaştan yapılmış torbalar

İnce jüt halat ip

Polar yumuşak göz bandı

Mukavva Materyal Kutusu

Kullanım Şekli:

Kutu İçerisinde üç torba bulunmaktadır. Torbalardan birine önceden hazırlanmış yüzeyleri polar kumaş ve keçe ile kaplanmış ahşap geometrik şekiller konulur. Diğer iki torbaların yüzeyleri polar ve keçe özelliğini gösterecek şekilde hazırlanır. Çocuklara göz bandı taktırılarak ilk torbadan herhangi bir geometrik şekil çıkarması istenir, çıkarttığı geometrik cismin yüzeyine dokunarak kumaşın cinsinin ne olduğuna karar vermesi istenir. Daha sonra yüzeyin cinsine karar verdikten sonra diğer torbaların yüzeylerini de kontrol ederek ilgili torbanın içerisine bırakılması istenir. Bu materyalin en önemli özelliklerinden biri de sadece doku (yüzey) farklılarını öğrenmeyip üç boyutlu geometrik şekilleri de tanıyıp ayrıştırması bakımından önemlidir. Ayrıca öğretmen yardımıyla bu materyal oyunlaştırılabilir diğer çocuklarla sosyal iletişim kurmaları sağlanabilir. Çocuklarda duyu gelişimine önemli katkı sağlayacağı

düşünülen "Ayrıştırmalı Giz Torbası", aynı zamanda Özel Eğitim Gereksinim ihtiyacı olan pek çok engel gurubunda da kullanılabileceği düşünülmektedir.

1.2. Doku Standı

Ana hedefi çocukların farklı dokulara dokunarak duyu algısını geliştirmek olan bu materyal, günlük yaşantılarında gördükleri nesnelere daha anlamlı bakmalarını sağlaması, farklı nesneleri algılamaları, ince motor gelişimlerini desteklemesi vb. pek çok kazanımı edinebilmeleri açısından önemlidir. Doku Standı, üç farklı boyutu olan görsel materyalleri geometrik şekillerin biçim, büyüklük özelliklerini farklılıklarının dikkate alınarak ayırt etme, eşleştirme, sıralamalarını yapmakta kullanılmaktadır. Ayrıca çocukların yaşadıkları çevreye ait duyarlılıklarını geliştirme, ağır-hafif ayrımını yapabilmelerini sağlama açılarından da önemli katkılar sunmaktadır.

Dokunsal sistem olarak tasarlanan fiziksel, zihinsel ve duygusal insan davranışını belirlemede önemli rol oynadığı düşünül bu materyalde kullanılan malzemeler;

Doğal ağaçtan yapılmış dolap (30x30x2 cm) boyutunda

Ahşap 4 Adet dolap iç rafı (28x30x2 cm)

Dolap iç rafları üzerine monte edilmiş farklı dokulardan oluşan 18 adet rakam ve şekiller (6,5x3,5 cm)

2 Adet materyal şekil torbası

Farklı renk ve dokularda kumaşlar,

Yapıştırıcı,

Farklı Kumaşlar

Eva

2 adet bez torba

Levha mıknatıslar,

Zımpara

Materyalin Kullanımı:

Farklı dokulardaki rakam ve şekillerden iki adet bulunmaktadır. Bunlardan birer tanesi ahşap raflar üzerine sabitlenmiş olup diğerleri torbaların içerisinde bulunmaktadır. Gözleri kapalı olarak çocuktan doku standı üzerindeki rakam ve şekillere dokunması istenip aynı şekli veya dokuyu torbaların içerisinden bularak ilgili şeklin altında bulunan mıknatıslı alana yerleştirmesi istenir.

1.3. Duyu Halısı

Geliştirilen bu materyal duyu halısı bileşenlerini bir oyun kapsamında derlemektedir. Burada kartlar ya da semboller yerine doğrudan öğrencilerin kendileri ile oynanmaktadır.

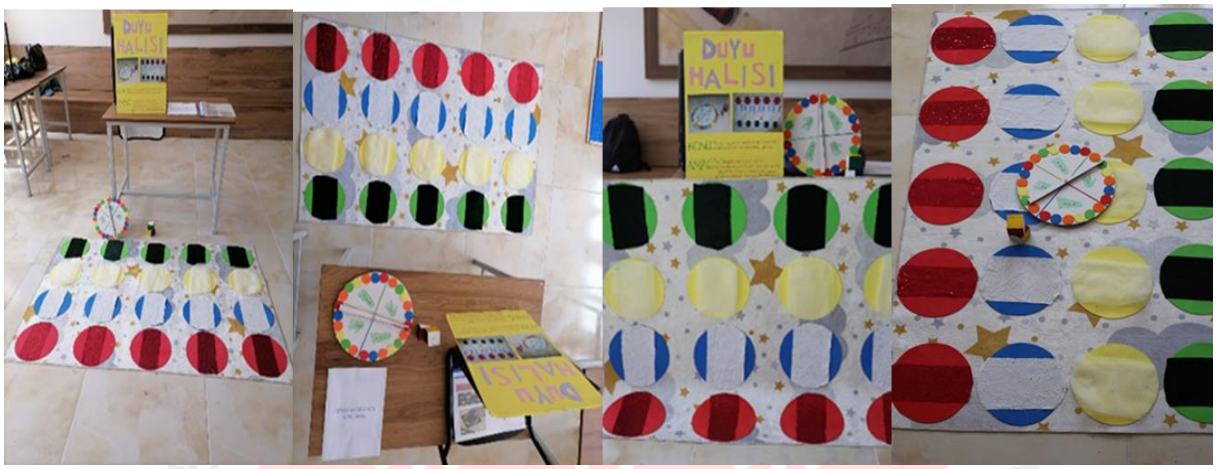

Çocuğun birden fazla duyusunu kullandırarak geliştirilen bu materyalle;

Çocukları erken yaşlarda başlayarak ileriki hayatına bedenen ve psikolojik olarak hazırlamak,

Çocukların kaba motor gibi etkinliklerini geliştirmek,

Gelecekteki yaşamlarında karşılaşacağı durumlara karşı bedensel ve zihinsel olarak hazırlanmak,

Materyaldeki renk ve dokuları algılama

Materyalin oyun kurallarına göre, el ya da ayağıyla hareket etme süreci sağlayarak çocuğun zihninin ve zekâ gelişimini sağlamak gibi kazanımları bulunmaktadır.

Materyalde Kullanılan Malzemeler:

Ahşap Çark

Farklı renklerde kumaşlar

Muşamba

Dokunma için kumaş

Halı için Kumaş

Kodlama kartları

Oyun Halısı (Matı)

Bu eğitim materyalinde kullanılan malzemeleri seçerken, çok büyük ve çok küçük olmamasına, çocuğun gelişim düzeyine uygunluğuna, çocuğa zarar verecek araç-gerecin olmadığına dikkat ederek belirlendi.

Materyalin Kullanımı:

Öncelikle çocuklara bilgi verilir. Üç ya da daha fazla çocuk halının yanına alınır hepsi aynı hizada durdurulur. Çark çevrilir her çocuk için çarkta çıkan talimatlar ve renkler doğrultusunda çocuklar hareketleri yapmaya çalışır. Kodlama olarak, çocuklar halının yanına alınır, çocuklara kurallar anlatılır, çocuklara kodlama kartları arasından bir tane seçtirilir ve karttaki kodlamayı halı üzerinde yapması istenir. Bu uygulama sırasında bazı kurallar ve yöntemler bulunmakta olup, bunların uygulanması halinde oyun doğru bir şekilde oynanabilmektedir.

Duyu Halısı Oyununun Kuralları:

Duyu Matının dairesinde sadece bir el veya ayak durabilir.

Duyu halısı dairesinde elini ve ayağını koymayı başaran ilk oyuncu orada durmaya hak kazanır.

Hakemin söylediği hareketi yaptıktan sonra oyuncular kıpırdayamaz. Sadece hakem gerek görürse, başka bir oyuncunun el veya ayağını geçirmesi için elini veya ayağını kıpırdatmasına izin verilebilir.

Duyu halısı üzerindeki daireler doluysa çark tekrar çevrilir.

Eğer elin ya da ayağın hakemin söylediği pozisyondaysa, alini veya ayağını aynı renkteki başka bir duyu halısı dairesine hareket ettirilmesi gerekir. Yine hakemin söylediği daireler doluysa çark tekrar çevrilir.

Burada en önemli amaç oyuncuların elleri ya da ayaklarıyla dokunduğu nesnelerin ne olduğunu söylemesi ve açıklama yapmasıdır.

Kodlama diğer bir oynama şekli olup çocuklar ellerindeki yönerge kartlarına göre hareket etmeleri istenerek hedefe ulaşmaları ve dokunduğu yüzeylerin (hayvan, meyve, sayı veya renk) özellikleri hakkında bilgiler vermesi istenir.

2. SONUÇ

Duyular hayatın devam ettirilebilmesi, çevreyle iletişim kurulabilmesi, bireysel isteklerinin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Dokunma duyusu anne karnında başlayarak birerin tüm hayatı boyunca kullandığı bir duyusu olup diğer tüm duyularla işbirliği içindedir. Nesnelerin şekil, boyut, ısı, hacim, yoğunluk, sertlik, yumuşaklık, doku gibi özelliklerini ayırt etmek için dokunma duyusuna ihtiyacımız bulunmaktadır. Duyu bütünleme çalışmaları son dönemlerde öne çıkan çalışma alanlarından biri olup eğitimle birlikte ele alınmaktadır. Duyu bütünleme genel olarak özel eğitimde kullanılmakla birlikte bunun dışında da eğitimde kullanılması gerekmektedir. Özellikle okul öncesi dönemdeki çocuklara yönelik olarak yapılacak duyu bütünleme çalışmaları onların duyularının erken gelişimini desteklediği için öğrenmeleri üzerinde de olumlu etki oluşturmaktadır. Dokunma ile ilgili yapılacak duyu bütünleme çalışmalarında kullanılabilecek yeterli düzeyde materyal bulunmamaktadır. Bu amaçla geliştirilen materyaller alan yazını destekleyecektir. Bu çalışmada geliştirilen üç farklı materyalin tanıtımı yapılmıştır. Hem bu materyallerin daha farklı nasıl şekillenebileceği gerekse dokunma alanına yönelik yeni materyal geliştirme çalışmaları devam etmektedir.

3. KAYNAKÇA

Bremner, A. J. & Spence, C., The Development of Tactile Perception. In *Advances in Child Development and Behavior*, (Vol. 52, pp. 227-268), 2013.

Castiello, U., Becchio, C., Zoia, S., Nelini, C., Sartori, L., Blason, L. & Gallese, V. (2010). Wired to be Social: The Ontogeny of Human Interaction. *Plos One, 5*(10), e13199. https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0013199

Colombetti, G., *The Feeling Body: Affective Science Meets The Enactive Mind.* MIT Press, 2014.

Hultén, B., Broweus, N. ve Dijk, M. V., What Is Sensory Marketing? In *Sensory Marketing* (pp. 1-23). Palgrave Macmillan, London, 2009.

Fulkerson, M., *The First Sense: A Philosophical Study of Human Touch*, Cambridge, MA: MIT Press, 2013.

Mercuri, M., Stack, D. M., Trojan, S., Giusti, L., Morandi, F., Mantis, I. ve Montirosso, R. (2019). Mothers' and fathers' early tactile contact behaviors during triadic and dyadic parent-infant interactions immediately after birth and at 3-months postpartum: Implications for early care behaviors and intervention. *Infant Behavior and Development, 57*, 101347. https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2019.101347

Schultz, A. H. (2013). Some factors ınfluencıng the socıal lıfe of prımates ın general and oı" early man ın partıcular. *Social Life of Early Man, 16*, 58. https://opus4.kobv.de/opus4-Fromm/frontdoor/index/index/docId/20092

Szczesniak, A. S. (2002). Texture is a sensory property. *Food quality and preference*, *13*(4), 215-225. https://doi.org/10.1016/S0950-3293(01)00039-8

ŞEHZADE OYUNCAKLARININ ÇOCUKLARIN GELİŞİM ALANLARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, Sebahattin KARTAL[1], Dr. Öğr. Üyesi, Aysel ARSLAN[2]

[1]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,

ORCID ID: 0000-0003-0976-0965

[2]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

- ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

ÖZET

Çocuk ve çocukluk dönemi deyince ilk akla gelen kavramlar arasında oyun ve oyuncaklar yer almaktadır. Tüm dünyada arkeolojik çalışmalarda elde edilen bulgular oyun ve oyuncağın neredeyse insanlığın tarihiyle eşdeğer bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Ancak geçtiğimiz yüzyıla kadar oyun, genellikle çocukların eğlence amaçlı yaptıkları eylem, oyuncak ise bu eylemi gerçekleştirdikleri nesne olarak kabul edilmiştir. Çocukluk dönemi ile ilgili çalışmalar arttıkça oyun ve oyuncağın çocukların gelişim alanlarına olan etkisinin bu kabulün çok ötesinde olduğu anlaşılmıştır. Oyun ve oyuncakların çocukların yaratıcılıklarını, hayal güçlerini, iletişim becerilerini, sosyalleşmelerini, bilişsel becerilerini, hareket becerilerini vb. birçok konuda büyük katkıları olduğu belirlenmiştir. Bu durum da oyun ve oyuncağa bakış açısını değiştirerek bunların eğitimde de kullanılmaları sonucunu doğurmuştur. Çocukların doğduğu andan itibaren oynamaya başladıkları oyuncakların seçiminde daha dikkatli olunmaya başlanmıştır. Bu konudaki bilincin artmasıyla birlikte oyuncakların eğitici ve öğretici olarak nitelikli olmasına da özen gösterilmeye başlanmıştır. Bu durum eğitim sektöründe eğitici oyuncak kavramını öne çıkararak çocukların yaş, düzey ve hazırbulunuşluklarına uygun olarak oyuncaklar üretilmiştir. Elbette yeni oyuncakların yanı sıra çocukların asırlardır oymadığı oyuncakların özellikleri de eğitimsel açıdan incelenmeye başlanmıştır. Bu çalışmada da Osmanlı döneminden kalan ve Şehzade Oyuncakları olarak adlandırılan oyuncaklardan üçünün yapısal özellikleri incelenerek çocuğun gelişimsel alanlarına yönelik etkileri ortaya konulmuştur. İncelenecek oyuncaklardan ilki ÇınÇın Araba, ikincisi Dönme Dolap, üçüncüsü ise Tokmaklı Araba'dır. Yapılan incelemelerde bu oyuncakların çocuklara sesle ilgili olarak sesin kaynağını belirleme, seslerin farkındalığını ayırt etme, sesin yönünü bulma, ritim duygusunu keşfetme, hareket ve kuvvetle ilgili olarak belirli bir kuvvet uygulayarak nesneleri hareket ettirme, kuvvetin hızlandırıcı ve yavaşlatıcı, yön değiştirmeyi sağlayıcı etkisini algılama alanlarında öğretici olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ince ve kalın kasları koordineli olarak amaca uygun şekilde kullanabilmeyi; el ve göz kontrol ve koordinasyonunun gelişimini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oyun, Oyuncak, Çocuk, Şehzade oyuncakları

1. GİRİŞ

Oyun, geçmişten günümüze kadar geçen her çağda tüm çocuklar için vazgeçilmez ve en önemli etkinlik olarak kabul edilmiştir. Çocukların oyunlarına genel olarak büyükler de saygı göstermişler ve onların oyunlarına karışmamışlardır. Hatta çocuklar için oyuncak olarak adlandırılan farklı oyun materyalleri üreterek destek olmuşlardır. Çocuklar için oyunun; gelişigüzel olarak yapılabilecek bir etkinlik, zaman, mekân ve gerçeklik algısının esnetildiği, dürtüsel olarak hareket edilen, kendi içinde bir resmiyeti olan, ilgi çekici ve zevk alınan bir etkinlik olduğu belirtilmektedir (Aycan, Türkoğuz, Arı ve Kaynar, 2002). Oyun; en az bir kişi tarafından olmakla birlikte kişi sayısında üst sınırı

olmayan, belirli kuralları olan ya da olmayan bilişsel, bedensel, sosyal olarak eğlence amaçlı yapılan, gönüllülük esasına dayalı davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Coşkun, Akarsu ve Karaiper, 2012). Gerçekte olan olayların oyun içeriğinde çocukların gözlemlerinden geçirilmiş haliyle yansımaları yer almaktadır. Dolayısıyla hayatın içinde yer alan paylaşma, rekabet, iletişim, etkileşim, kendini ifade etme, deneyim kazanma, farklı yetişkin rollerini sınama gibi sayısız alanda çocuklar yetkinliklerini oyunlar aracılığıyla öğrenmektedir. Bu açıdan bakıldığında çocukların oynadıkları oyunların yetişkinlikleri için bir nevi prova özelliği taşıdığı, öğrendiklerini ilerideki hayatlarına yansıttıkları kabul edilebilir. Oyun oynarken öğrendikleri tutum, davranış ve becerileri içselleştirir, şekillendirerek netleştirir. Bu bağlamda çocukların oyun oynarken farklı yetenek ve becerilerinin keşfedilebileceğine de dikkat çekilmektedir. Keşfedilen yetenek ve becerilerin üzerine giderek onların dikkatlerinin çekilerek doğru teknikleri kullanarak yönlendirilebileceği belirtilmektedir (Boddy, Watson ve Aubusson, 2003).

Oyun aracılığıyla çocuklar sahip oldukları yeteneklerini pratiğe dönüştürmekle ve çevresindeki insanlar ve nesneler hakkında belirli bir algı oluşturmakla kalmayıp oyun sürecinde farklı kişi, karakter ve meslek rollerine girmektedirler. Bu onların duygusal, sosyal, hayla gücü, yaratıcılık, iletişim becerilerinin gelişimlerine katkı sunmaktadır (Arslan ve Dilci, 2018). Oyun çocuklar için çoğunlukla bilişsel bir uyarıcı olup oyun oynarken analitik düşünmekte, karşılaştıkları engelleri aşmak, sorunları çözmek, karışık durumların içinden çıkmak için çaba göstermektedirler (Egemen, Yılmaz ve Akil, 2004). Tüm bunların sonucunda anlama ve idrak becerileri de geliştiği için bilişsel gelişimleri de sağlanmaktadır. Çocuk oyun oynarken kendiliğinden gelişen, içinde eğlence unsurunun yoğun olarak yer aldığı bir ortamda olmaktan zevk almaktadır. Oyun tüm içerdiği unsurlarla birlikte ele alındığında oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan insan davranışlarının dinamik bir süreci olduğu görülmektedir (Bayırtepe ve Tüzün, 2007). Çocukların oynadıkları oyunların yaşamsal becerileri üzerindeki etkisi fark edildikten sonra eğitsel ve gelişimsel açılardan etkilerinin de araştırılmasına başlanmıştır (Arslan, 2017). Eğitim bilimleri, çocuk gelişimi, psikoloji, sosyoloji gibi birçok farklı bilim tarafından araştırma konusu olarak kabul edilmiştir. Her bir disiplini oyunu kendi çalışma alanı içinde ele alarak yorumlamıştır. Bu bağlamda disiplinlerin oyuna bakışı açıları da farklılık göstermektedir. Eğitim alanında yapılan tanımlarda genel olarak bilişsel, zihinsel, duygusal alanlarda çocukların gelişimini destekleyen yaratıcılığının ortaya çıkmasını sağlayan, yetişkinlere çocukların sahip oldukları bilgi, beceri, yetenek, ruhsal durum, problem durumları hakkında ipuçları veren bir anahtar niteliğinde bir etkinlik olduğu belirtilmektedir (Özyürek ve Çavuş, 2016; Tuğrul, Ertürk, Özen-Altınkaynak ve Güneş, 2014).

2. OYUNCAK

Oyun ve oyuncak birbirinden ayrılmaz olarak kabul edilen birinden bahsedince diğeri akla gelen kavramlardır (Jackson, 2001). Oyunun tarihiyle oyuncağın birbirine paraleldir. Çocukların oyun sürecindeki gelişimlerini desteklemek için bir nevi araç olarak kullanılan oyuncaklar olmadan aslında bir oyun düşünülemez (Özdemir ve Ramazan, 2012). Oyuncaklar oyuna şekil veren, düzen getiren, gelişim alanlarını destekleyen, hayal gücünü destekleyen, hayal güçlerinin gelişiminde etkisi olan oyun malzemeleridir (Dilci ve Arslan, 2017; Poyraz, 1999). Oyuncaklar yetişkinler tarafından çocukların oynamaları için yapılabildiği gibi çocuklar da kendi oyuncaklarını yapabilir. Ayrıca bu konuda uzmanlaşmış şirketler tarafından oyuncak üretimi yapılmaktadır. Oyuncaklar cinsiyete, yaşa, kullanılan malzemeye, kültüre, yaşanılan çağa göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin kız ve erkek çocukları farklı oyuncak türlerini tercih ederken farklı yaş gruplarında farklı oyuncaklar tercih edilmektedir. Geçmişte oyuncaklar daha çok doğal malzemelerden oluşurken günümüzde daha sanayi tipi oyuncakların olduğu görülmektedir (Dilci ve Arslan, 2017). Her toplumun kendine özgü yapısı, geçmişi, tarihi ve tecrübeleri oyuncaklara da

yansımıştır. Toplumlarda benzer yapıda oyuncaklar bulunmakla birlikte belirli bir topluma özgü oyuncaklar da bulunmaktadır. Yaşanılan çağ açısından oyuncaklara bakıldığında; yine geçmişte daha çok basit yapılı oyuncaklar kullanılırken günümüzde daha karmaşık, teknolojik oyuncakların çocukların ilgisini çektiği görülmektedir. Yapılan arkeolojik çalışmalarda elde edilen oyuncaklar ilgili toplum hakkında bilgi sunmaktadır. Oyun ve oyuncaklar çocukların eğlence aracı olmasının yanı sıra bir kültür aktarıcısı olma özelliği de göstermektedir. Tüm toplumlarda geçmiş ataların oynadıkları oyun ve oyuncakların izleri güncel oyuncaklarda yer almaktadır. Türk oyun ve oyuncak kültürü açısından bakıldığında topaç, çelik çomak, körebe, misket, beştaş bu oyunlardan sayılabilir (Arslan, 2017).

Oyuncakların eğitsel özelliklerinin oldukça önemli olduğu, nasıl olması, taşıması gereken özellikler, yaş grubuna yönelik oyuncak seçimi vb. konularda araştırmalar bulunmasına karşın geçmişte var olan oyuncakların günümüz çerçevesinden bakılarak taşıdıkları eğitsel özelliklerin incelendiği çalışmaların sayısının sınırlı olduğu görülmektedir (Dilci ve Arslan, 2017). Bu çalışmada Osmanlı döneminde Şehzade oyuncakları olarak tanımlanan oyuncakların eğitsel açıdan incelemesi yapılacaktır. Eyüp oyuncakları olarak bilinen Şehzade oyuncakları tamamen doğal ahşap malzemeden yapılmaktadır. Oyuncaklar farklı renklere boyanarak çocuklar için daha cazip hale getirilmektedir. Bu oyuncakların çoğunluğuna bakıldığında birçok farklı eğitsel alana yönelik katkılarının olduğu, fizik kurallarının farkında olmadan kavranılmasına ilişkin yapılarının olduğu görülmektedir. İncelenecek oyuncaklardan ilki ÇınÇın Araba, ikincisi Dönme Dolap, üçüncüsü ise Tokmaklı Arabadır.

2.1. ÇınÇın Araba

Osmanlı döneminde Şehzade Oyuncakları ya da Eyüp Oyuncakları olarak bilinen oyuncaklar arasında yer alan ÇınÇın Araba oldukça farklı bir tasarıma sahiptir. Çocukların tutacakları uzun bir çubuğun ucunda yer alan parçalar itme kuvveti uygulandığında farklı yönlere dönerek ses çıkarmaktadır. Bu anlamda mekaniğin iyi kullanıldığı, oldukça ince işçilik ve dikkatle bir araya getirilen parçalardan oluşan ÇınÇın Araba hem farklı renkler kullanılarak hem de çıkardığı ses itibariyle cazip hale getirilen çok yönlü gelişime uygun iyi bir oyuncaktır. Bu oyuncağın tasarımının bugün mekanik olarak da çeşitleri bulunan birçok oyuncağın atası olduğu kabul edilebilir. Tamamen Genel Fizik kurallarına göre düşünülerek yapılmış (Belki de farkında olmadan) ÇınÇın araba, fiziğin en önemli bölümlerinden birisi olan Mekanik kısmının bütün özelliklerini taşımakla birlikte Kimyanın da temel alanlarına girmekte olup boya türleri ve boya karışımlarından elde edilen yeni renkleri içerisinde barındırması düşünüldüğünde tam bir bilimsel oyuncak olarak nitelendirilebilir. ÇınÇın Araba ile çocukların MEB'in Kuvvet ve Hareket kazanımlarına yönelik farkındalık oluşturdukları söylenebilir.

ÇınÇın arabada kullanılan malzemelerin tamamında doğal ağaç ve boyalar kullanılmıştır. Oyuncakların tamamen geri dönüştürülebilir ve antibaktariyel özellik taşıması oyuncak güvenliğini de ortaya çıkartmaktadır. Bu sayede ebeveynlerin rahatlıkla tercih edebilecekleri nitelikleri taşımaktadır. Bu oyuncak mekaniğin temel konularından Kuvvet, Hareket, Sürtünme, Doğrusal ve dairesel hareket ilişkisi, araçların diferansiyel dişli kutularındaki hareketleri anlama ve ses konularını kapsamaktadır. Çocuk bu oyuncakla doğrusal olarak itelediği arabanın Kuvvet-Hareket ilişkisini anlayacak tekerinin sürtünme kuvveti nedeniyle üst silindirlerin nasıl döndüğünü görmesi en önemli kazanımlardan biri olup günlük yaşantımızla doğrudan ilgilidir. Özellikle sürtünme kuvvetinin varlığını hissetmesi bilimsel bilginin artmasına ve bilimsel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlayacaktır. ÇınÇın araba yine doğrusal hareket ve dairesel hareketin birbirine nasıl dönüştüğünü göstermesi açısından oldukça ilginç bir oyuncaktır. Viraja giren bir aracın iç tekerleğinin daha az ve dış tekerleğinin daha hızlı dönmesini en basit bir göstermesi açısından araçların diferansiyel kısmını açıklayıcı özellikler barındırması açısından oldukça ilginç bir örnektir. İsteğe bağlı olarak dönme silindirlerine bağlanan ziller ile merkezkaç kuvvetinin varlığı hissedilebilir, sesin nasıl çıktığı duyulabilir.

2.2. Dönme Dolap

Dönme Dolap Aynı ÇınÇın arabada olduğu gibi Mekanik Fiziğinin temel alanlarını bünyesinde barındırdığını söylemek mümkündür. Tamamem doğal ahşap ve zararsız boyalar kullanılarak yapılmıştır. Tamamen Geri dönüştürülebilir olan bu oyuncak Kuvvet-Hareket, dairesel hareket, dairesel ivmelenme, döndürme momenti gibi pekçok fizik kurallarını bünyesinde barındırmaktadır. Duyu Bütünleme açısından bakıldığında Görme, Hareket ve denge duyularını ortaya çıkarttığı görülmektedir.

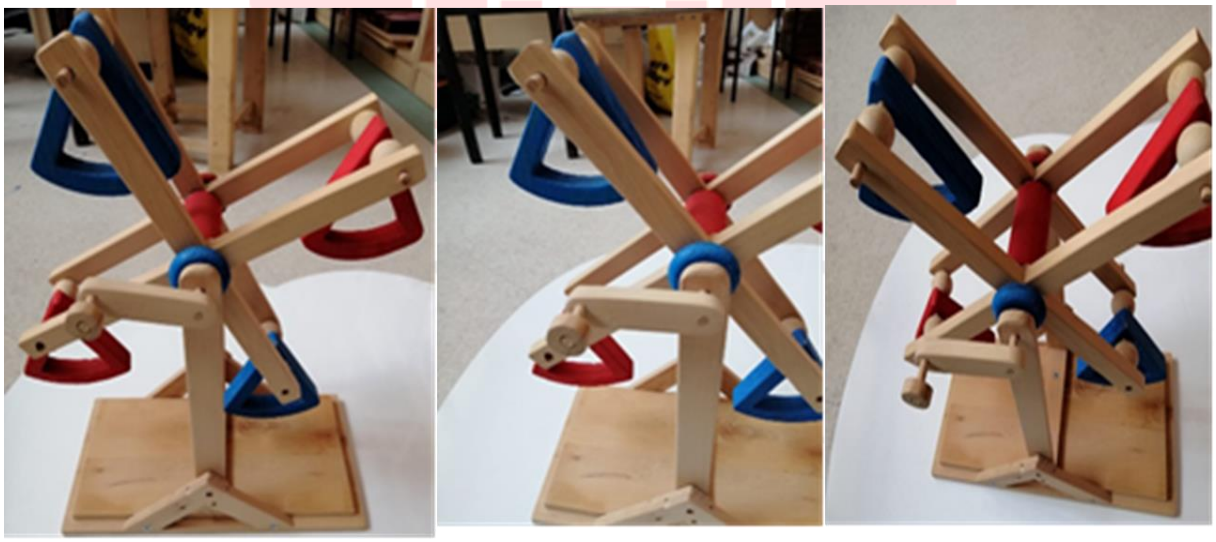

Okul öncesi dönemde hareketlerin nedenleriğne ilişkin farkındalık kazandırılması ilkokul ve sonrasında öğrencilerin kuvvet ve hareket konularını anlamalarını kolaylaştıracaktır. Aslında okullarda çocuklara anlatılan birçok konunun basit şekilde oyuncaklar yardımıyla anlatılması çocukların fizikteki neden sonuç ilişkilerini kurmalarında yardımcı olmaktadır. Dönme Dolap dönme, itme, güç kullanma, yavaşlama, gücün etkisi, sallanma, gibi birçok farklı etken ve sonucu çocukların rahatlıkla gözlemleyebilecekleri bir oyuncaktır. Çocukların itme ile hareket kazanan nesnenin dönme hızında, yine güç kullanarak hareket eden nesneyi durdurmada etkili olan güç dengesini anlamalarını sağlayacaktır. Bu oyuncağı ders ortamlarına getirmek

koşuluyla hem değerlerimizin farkındalılığı hem de kuvvet ve hareket konusu ile bağlantı kurulabileceği görülmektedir.

2.3. Tokmaklı Araba

Şehzade oyuncakları olarak ta bilinen "Tokmaklı Araba" Hareket ve sesin birleştirildiği tipik bir bilimsel oyuncaktır. Hareket ve Kuvvetle ilgili barındırdığı tüm özellikler yukarıda verilen "Çın Çın araba" ve "Dönme Dolap" oyuncaklarının kazanımlarıyla benzerlik taşımaktadır. Bu oyuncakta ayrıca sesin yapısının önemli özellikleri gözlenebilir.

Bu oyuncağın özellikle ses konusu ile ilişkilendirilebileceği görülmektedir. Çocuklar bu oyuncakla oynarken tokmakların hareketleri ile çıkan sesin yayılması, sesin kuvvetine göre gidebileceği uzaklığı tahmin etmeleri, sesin yayıldığı ortamların farklılığının ses üzerindeki etkisi, tokmakların altına konulan farklı cisimlerin çıkardıkları ses değişimlerini algılamaları ve sesin hangi cisme ait olduğunu tahmin etmeleri üzerinde etkilidir. Ayrıca sesin yayılma hızı, maddelerle etkileşimi, maddelerin sesi soğurma-yansıtma nedenleri, mekân akustiği konularına ilişkin ilk bilgileri edinmesinde fayda sağlamaktadır. Sesin katılarda nasıl yayıldığı, sesin yayılabildiği ortamları tahmin edebilmesi kazanımlarının direk ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca sıralı seslerin oluşması çocuklarda ritim algısını da geliştirebilir. Oyuncak üzerinde küçük değişimler yapılarak, farklı cisimlerde üretilen seslerin farklılığı, ortamlara göre ses farklılaşması, ses kaynağının sesin değişimi üzerindeki etkisini keşfedebilmesine yardımcı olmaktadır. Sesin yayıldığı ortamın değişmesiyle farklı işitildiğini deneyerek keşfedebilmesi "Tokmaklı Arabanın" diğer önemli kazanımları olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

3. SONUÇ

Bu oyuncakların atölye çalışmaları yapıldığında, çocukların gelişim alanlarına yönelik uygulamalar yapıldığında çocukların özellikle STEM becerilerini ortaya çıkartması açısından oldukça önemli olup kültürel ve tarihsel geçmişinin tartışılması çocuklarda önemli kazanımlar ortaya çıkartacağı düşünülmektedir. Geçmişten günümüze kültürel miras olarak aktarılan birçok oyuncağın eğitim üzerindeki etkilerinin ve hangi gelişim alanlarına etki ettiğinin belirlenmesi hem bu oyuncakların tanıtımını sağlayacak hem de genel olarak tamamen doğal

malzemeden üretilen bu oyuncakların özellikle okul öncesi dönemde yer alan çocuklar için uygunluğunu gözler önüne serecektir. Günümüzde yaygın olan ahşap oyuncakların tercihi noktasında birçok işlevi olan bunlar ve bunlar gibi birçok oyuncak gerek okul öncesi kurumlarda eğitime yardımcı olarak gerekse ailelerin tercihiyle evlerde oynayabileceği özelliklere sahip olarak kullanılabilir. Bu oyuncaklar çocukların yaş gruplarına uygun şekilde demonte olarak üretilebilir. Parçaları bir araya getirerek gerekirse kendi boyadığı bir oyuncağa sahip olan çocuklar için bu oyuncakların eğitimsel niteliği çok daha fazla alanda gerçekleşmiş olur.

4. KAYNAKÇA

Arslan, A. (2017). Examination of the game and toy characters played from past to present (sample of sivas). *International e-Journal of Educational Studies*, *1*(2), 69-87. https://dergipark.org.tr/en/pub/iejes/issue/33337/371040?publisher=jcer;?publisher=jcer

Arslan, A., & Dilci, T. (2018). Çocuk oyunlarının çocukların gelişim alanlarına yönelik etkilerinin geçmiş ve günümüz bağlamında incelenmesi (Sivas ili örneklemi). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *28*(1), 47-59. https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatsbed/issue/34969/388064

Aycan, Ş., Kaynar, Ü. H., Türkoğuz, S., ve Arı, E., İlköğretimde *Kullanılan Fen Bilgisi Ders Kitaplarının Bazı Kriterlere Göre İncelenmesi*. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, 246-252, Ankara, 2002.

Bayırtepe, E., ve Tüzün, H. (2007). Oyun-tabanlı öğrenme ortamlarının öğrencilerin bilgisayar dersindeki başarıları ve öz-yeterlik algıları üzerine etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *33*(33), 41-54. http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/998-published.pdf

Boddy, N., Watson, K., ve Aubusson, P. (2003). A trial of the five Es: A referent model for constructivist teaching and learning. *Research in science education*, *33*(1), 27-42. https://link.springer.com/article/10.1023/A:1023606425452

Coşkun, H., Akarsu, B., ve Kariper, A. (2012). bilim öyküleri içeren eğitsel oyunların fen ve teknoloji dersindeki öğrencilerin akademik başarılarına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*(1), 93-109. https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/59493/855095

Dilci, T. ve Arslan, A. (2017). Çocuk oyuncaklarının çocukların gelişım alanlarına yönelık etkılerının günümüz bağlamında incelenmesi (Sivas ili örneklemi). *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(13), 35-47. https://dergipark.org.tr/en/pub/kilissbd/issue/30840/310190

Egemen, A., Yılmaz Ö., ve Akil, İ. (2004). Oyun, oyuncak ve çocuk. *ADU Tıp Fakültesi Dergisi*, *5*(2), 39-42. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ897997.pdf

Jackson, K. M. (2001). From control to adaptation: America‘s toy story. *Journal of American and Comparative Cultures*, 1 (2), 139-145. https://www.proquest.com/openview/0956366515f163953c80f17cd20d9d82/1?cbl=29587&pq-origsite=gscholar

Özdemir, A. A., ve Ramazan, O. (2012). Oyuncağa çocuk, anne ve öğretmen bakış açısı. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 1-16. https://www.eduscires.com/articles/child-mother-and-teacher-perspective-on-toy.pdf

Özyürek, A., ve Çavuş, Z. S. (2016). İlkokul öğretmenlerinin oyunu öğretim yöntemi olarak kullanma durumlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *24*(5), 2157-2166. https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/27735/316751

Poyraz, H., *Okul öncesi dönemde oyun ve oyuncak*. Ankara: Anı Yayıncılık, 1999.

Tuğrul, B., Ertürk, H. G., Özen-Altınkaynak, Ş., ve Güneş, G. (2014). Oyunun üç kuşaktaki değişimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *27*(1), 1-16. https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/CN3Yk.pdf

İKİNCİL TRAVMALARIN BİRİNCİL TRAVMALARI TETİKLEMESİ: GÖÇ OLGUSU

Yüksek Lisans Öğrencisi, KAMURAN EROL DAĞ

İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı , 0000-0001-5473-1990

ÖZET

'Travma' kavramı günümüzde insanların daha kolay ve sık kullandığı bir terim haline gelmiştir. Bu durum kavramı normalleştirme yolunda bir adım olarak önemlidir. Fakat 'travma' kavramının önemini ve daha da önemlisi sonrasında ki süreci azımsamamak gerekmektedir. Bu çalışma ikincil travmalarında, birincil travmalar kadar önemli olduğunu ve ikincil travmatik stresin, kişinin birincil travmalarını tetikleme ihtimalinin ehemmiyeti üzerine planlanmış bir çalışmadır. İnsan ırkı; ilk insandan, ilk uygarlıktan bu zamana kadar ayrımcılığa ve ötekileştirmeye maruz kalmış bir ırktır. İnsan, travma kavramını tetikleyen ve hatta kalıcı(yerleşik) hale getiren birçok etken, birçok yaşantı ve fazlasıyla uyarana maruz kalarak yaşamını sürdürmektedir. Bu duygular ve yaşantılar, kişi üzerinde bir yük gibi taşınmaktadır. Taşınan bu yükün ağırlığı, çoğu zaman somatik tepkilerle kendini göstermektedir. Travma sonrası stres bozukluğu yaşayan kişilerin genel şikayeti bedenin kontrolü ele geçirmesi yönündedir. Bir olayın travma olarak tanımlanabilmesi için beklenmedik ve derinden sarsıcı olması, doğrudan ve/veya dolaylı olarak kişinin bu olaya maruz kalması gerekmektedir. Bu çalışmada *Travma* kavramı ile çağın problemi olan *Göç* Olgusu incelenmiştir. Bu konu, Dünyada ve ülkemizde doğrudan ve/veya dolaylı azımsanamayacak oranda mağdur bir kitle yaratmaktadır. Üstelik dolaylı yönden maruz kalan kitlelerde de neredeyse birincil travma kadar etki bırakan kendilerinden sonraki kuşakları da etkileyen ikincil travmatik stres belirtileri gösterdiği yönünde bilgiler edinilmiştir. Maruz kalınan bu ikincil stresin, kişilerin travmalarını tetikleme ihtimalinin önemliliği üzerinde durulmaktadır. Göç kavramı incelendiğinde bölge fark etmeksizin, en çok istismar edilen ve en çok etkilenen kesimin kadınlar ve çocuklar olduğu aktarılmıştır. Buna rağmen yine de kadınlar yeni koşullarla daha iyi baş edebilmektedir. Mağdur bireylerde tekrar potansiyeli yüksek olan dolaylı yönden olaya ve yaşantılamaya maruz kalan bireylerde de gelişme potansiyeli yüksek olan ikincil Travmatik stres kavramı çok önemlidir. Bu çalışma birçok çalışmanın ışığında oluşturulmuş derleme bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Travma, Travma Sonrası Stres, İkincil Travmatik stres, Göç

TRIGGERING PRIMARY TRAUMAS OF SECONDARY TRAUMAS: MİGRATİON PHENOMENON

SUMMARY:

In these days, the concept of trauma has become a term that people use more easily and frequently. This is an important step to normalize concept , however importance of concept of trauma and time interval of the post-traumatic experience should not be forgotten. This study

focuses on importance of secondary trauma as important as primary traumas possibility of secondary traumatic stress triggering primary traumas of the person; It is a study that structured with the concept of migration. In order for an event to be defined as trauma. It must be unexpected and deeply shocking and person must be directly or indirectly exposed to this event. The human race; It is a race that has been subjected to discrimination and marginalization since the first human and the first civilization. People continue their lives by being exposed to many factors, many experiences and most stimuli that trigger the concept of trauma and even make it permanent. These feelings and experiences are carried on the person like a bag that filled with heavy stones, the weight of this is often manifested by somatic (bodily) responses. The general complaint of people who are post traumatic stress disorder , is that the body take over control. The concept of trauma and the concept of migration have been examined simultaneously. The problem of migration create substantiation number of victims directly or indirectly and this is valid for all countries.

Moreover, masses who exposed indirectly, be affected almost as critic as primary trauma and there is high probability to affect other generations. The importance of the possibility of triggering the trauma of this secondary stress that people are exposed to emphasizing when the concept of trauma is examined through the phenomenon of migration: It has been reported that the most abused and most affected segment are women and children (regardless region). Despite these women are still able to cope better with the new conditions. The concept of secondary traumatic stress which has high potantial for repetition in victims, and high development potential in individuals who indirectly exposed to the event and experience is very important with in the frame work of migration. This study is a compilation study that created in the light of many studies.

Key words: Trauma ,Post-Traumatic Stress, Secondary Traumatic Stress, Migration

GİRİŞ

Stres kavramı travmanın temelinde yer almaktadır. Stres; başarının, sağlığın hatta insanlığın tehdidi olarak görülmektedir. Stresi oluşturan birçok faktör bulunmaktadır. Temelde akademik olarak, stresi meydana getiren olaylar ‘stres vericiler’ (stressor) bu olaylara insanın psikolojik ve fizyolojik düzeyde verdiği tepkiler ise ‘stres’ (stress) terimi ile ifade edilmektedir. (Baltaş, 2021: 23) Bu stres vericiler olumsuz yaşam olaylarının kişilerin üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerinin daha da artması, normal olanın daha abartı algılanması, yaşanılan durumun ve sıkıntının içinden çıkılamayacakmış gibi hissetme boyutunda kişiye çift yönlü (psikolojik ve fizyolojik) baskı uygulamaktadır. Daha net ifade edilmesi gerekirse psikolojik olarak alınan olumlu veya olumsuz her etkinin, her yaşantının fizyolojik olarak da bir tepkisi bulunmaktadır.

Sağlıksal nedenler; bir hastalığın teşhisi, sağlık hizmeti alamamak Kişinin fiziksel ve ruhsal sağlığı kast edilmektedir. Son 2 yıldır dünya genelinde süren pandemi iklimi doğrudan ve dolaylı etkileriyle son derece yıpratıcı olması temelinde ve Covid-19 Pandemi döneminin yetersiz sağlık koşulları, İçinde bulunulan zorlu ekonomik koşullar (Bireysel, ülkesel ve küresel düzeyde düşünülerek özellikle 2022 yılı merkezinde düşünüldüğün de artan hayat pahalılığı, gittikçe zorlaşan koşullar, yıllara oranla giderek artan enflasyon oranları, ekonomik buhran) Dünya genelinde hissedilmektedir. İşsizlik (sürekli ve düzensiz artan nüfus sayısı, azalan iş kollar ters bir orantıda işlemektedir), kayıp yaşantısını deneyimleme (yakınların kaybı, ev kaybı, iş kaybı, uzuv kaybı), Doğal Afetler (sel, deprem, yangın, patlama...) yeni yaşam koşulları (hamilelik, evlilik, yeni bir iş kurma) Tüm bu belirtilen değişkenler; yaşanılması potansiyel stres için zemin hazırlamaktadır. Stres, davranışları, duyguları bazı durumlarda

bilişsel faaliyetleri etkileyen, olumsuz çağrışımları tetikleyen önemli bir değişkendir. Stres, birçok hastalığa zemin hazırlayan çoğu zaman hastalığın hızlı ilerlemesine sebebiyet veren hayati bir faktördür. Bireyin biyopsikososyal yaşantılarını etkileyen ve var olan homeostasis (denge) durumunu bozan bir etkendir. Strese verilen tepki, kişiden kişiye ve bireyin içinde bulunduğu yaşamsal döneme ve dönemin koşullarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Stresi anlamlandırılma sürecinin kişinin özelinde verdiği tepkiler açısından önemli olduğu ileri sürülmüştür (Öztürk ve Uluşahin, 2008; Kahil ve Palabıyıkoğlu, 2018: 60).

TRAVMA

Travma terimi psikoloji alanına tıp biliminden alana kazandırılan bir kavramdır. Travma: Bir organ veya vücudun bir bölümünün deri, kemik ve kafatası gibi koruyucuların dayanamayacağı bir güç ile aniden yaralanması ya da Vücudun kendi başına onaramayacağı fiziksel yaralanmalar olarak tanımlanmaktadır. (Akcanbaş, 2022: 23)

Örselenme (Travma) kavramı halk dilinde krizler için addedilen bir kavram olsa da teknik olarak travma aniden ortaya çıkarak bireyin ruhsal ve bedensel varlığını çok değişik biçimlerde sarsan, inciten, yaralayan her türlü olay için kullanılmaktadır. (Öztürk ve Uluşahin 2016: 380) Travma: Kişinin geçmiş yaşamında bulunan olumsuz ve derin yaşantılarının atlatılamaması, bu yaşantılarının kişide açtığı telafisi ve iyileşmesi güç *'derin yara'* olarak tanımlanmaktadır.

Örseleyici olayın ortak özellikleri:

Acı veren darbenin çok ağır oluşu (kişinin kaldırabileceği ve üstesinden gelebileceğinin üstünde bir yaşantı olması bu yaşantıya kiminle veya kim tarafından maruz bırakıldığı da önemlidir)
Zorlanmanın beklenmedik ve önceden tahmin edilemeyen niteliği (şok etkisi olması)
Bireyin olay karşısında kontrol gücünün olmaması (çaresizlik hissi)
Çevre desteklerinin yetersizliği (sosyal destek) Sosyal destek son dönemde yapılan araştırmalarda kapsamı genişletilerek ele alınmış ve aktarılmıştır. Kişinin travma sonrası döneminde belirleyici ve düzenleyici bir rolü bulunmaktadır. (Öztürk ve Uluşahin., 2016: 387) Travma insanların bağlarını koparmasına sebebiyet vermektedir. Travma kişinin kendisini bedeninden, zihninden, sevdiği insanlardan, kalbinden, maneviyatından, en sonunda da gerçek kimliğinden bütün benliğinden kopmuş hissetmesine sebep olabilmektedir. (Darsa, 2020; Onan, 2022: 14) Travma kavramı literatürde iki farklı grupta toplanarak ayrışmaktadır. Doğal nedenlerden ortaya çıkan travmalar, İnsan kaynaklı travmalar olarak belirtilmektedir. Doğal nedenlerden ortaya çıkan travmalar: deprem, sel, yangın, tsunami gibi doğal felaketler olarak adlandırılan sarsıcı doğa olayları olarak belirtilmektedir. İnsan kaynaklı travmalar ise: Savaş, zorunlu göç, istismar, katliamlar, işkence, tecavüz, motorlu taşıt kazaları, iş kazaları gibi durumlar olarak belirtilmektedir. (Akcanbaş, 2022: 24) Travma söz konusu olduğunda kişi özelinde ele almak ve o koşullar içerisinde değerlendirmelerde bulunmak önem arz etmektedir. Özellikle tecavüz, terör, İşkence gibi saldırganın insan olduğu hallerde kişi, kendini değersiz ve lüzumsuz hissetmektedir. Kişi insandan çok bir objeye benzediğini düşünmektedir. Öz güven ve inanç sistemi yıkılmış bir haldedir. Kişilik yitimi ve kapana kısılma duygularının ruhsal ve fiziksel olarak net olarak görüldüğü durumlar ise işkenceye maruz kalan insanlar ve toplama kampında esir tutulan kişiler olarak belirtilmiştir. (Akcanbaş, 2022: 24-25)

Travma bilişsel, sosyal, psikolojik ve biyolojik süreçleri sekteye uğratan, tam 'sağlık' halini örseleme ihtimali yüksek bir süreçtir. Kişiyi hazırlıksız yakalayan ani gelişen ve şok edici etkisi bulunan bir süreçten bahsedilmektedir. Kişinin travmaya maruz kalma süreleri

değişkenlik göstermektedir. Travmanın süresi travma sonrası etkiyi etkileyen bir faktördür. Kişi üzerinde bırakılan ilk şok etkisi Travmanın '*beklenmedik'* oluşundan kaynaklanmaktadır. Ciddi ölçüde kişisel anlatıya ve yaşamın sekteye uğramasına belirgin bir müdahalede bulunur. (Tedeschi ve Calhoun,1995; Akt. Boniwell, Hefferson, 2011, 115) Kişi farkında olmadan doğrudan ve/veya dolaylı olarak bu travmayı besleyebilmektedir. Travma: Gerçek bir ölüm veya ölüm tehdidinin bulunduğu, ağır yaralanmanın veya fiziksel bütünlüğe yönelik bir tehdidin ortaya çıktığı ve kişinin kendisinin yaşadığı ya da şahit olduğu olaylar olarak tanımlanmaktadır (APA, 2014). Bazı durumlarda kişilerin şahit oldukları olaylar kendi başlarına gelen bir travmadan daha fazla hasara yol açabilmektedir. Travmaya uğrayan kişi ile yakınlık derecesi ve travmanın türü burada önemli ve belirleyici rol üstlenmektedir. DSM-V' e kadar yapılan daha önceki tanımlamalarda sadece direkt yaşantıyı deneyimleyen kişi, travma mağduru kabul edilirken artık 'dolaylı travma' faktörü de travmatik olarak kabul edilmekte ve tanımlanmaktadır. Travma yaşayan kişilerin koşullar karşısında yaptıkları ya da yapamadıkları şeylerden duydukları utanç fazladır. Korktukları bağımlı ve kontrolsüz bir şekilde davrandıkları ya da öfkelendikleri için kendilerini sürekli küçümserler. 'Daha farklı şekilde davranabilirdim' yinelemelerle kendilerini zorlamaktadırlar. (Van Der Kolk.2021: 13) Travmatik yaşantı yöntemsel anıda tutulmaktadır. Böylece otomatik eylem ve tepkilerde, duyum ve tutumlarda saklanan travma (panik ve anksiyete gibi) viseral duyumlar, bedensel hareketler ya da kabuslar ve 'flashback'ler (Geriye dönüş) gibi görsel imgeler olarak yeniden ortaya çıkarak kendisini göstermektedir. (Janet, 1973, Akt. Levine,2020:13) Tüm bu belirtiler kişinin yaşam kalitesinde düşüşe sebebiyet vermektedir. Azınlık olarak kabul edilse de aksi yönde örnekler de bulunmaktadır. Kişi ağır şokun etkisiyle, benlik bütünlüğünü tehlikeye sokacak kadar tehlike arz eden travmatik yaşantıyı, yoğun baskılamanın sonucunda zihninden tamamen sildiği durumlarında olduğu literatürde belirtilmiştir. Bir olayın travmaya dönüşebilmesi için çok yoğun ve baskılı duyguların, anıların düzgün bir biçimde işlenilmesinin engellenmesi gerekmektedir. Ardından travmatize olmuş kişiler travmayı hatırlatan unsurlara, orijinal anısında var olan tehdide verilen tepkiye yakın bir tepkiyle karşılık vermektedirler. Verilen bu tepkiler böylesi bir durumda tümüyle yersiz olarak nitelendirilmektedir. Olay ve tepki doğru orantıda olmamaktadır. Parça parça hatırlanan durumlarda çoğu zaman olay ve tepkinin şiddeti ise ters ve anlamlandırılamayan orantıdadır. (Janet, 1973, Akt. Levine,2020:14) Yaşanılan travmanın öncesinde ve sonrasında çok ciddi bir dikkat ve algı değişimi söz konusudur. Önceden dikkat edilmeyen uyaranlara travmatik yaşantı sonrasında algıda seçicilik yapılarak aşırı tepkiler verildiği birçok araştırmada saptanmıştır. Parça parça gelen görüntüler, sesler, kokular, hatırlamalarla, travmatik anının parçaları birleşirken, tam resmin uzun bir süre net olamaması da kişi üzerinde panik ve agresyon durumlarına sebebiyet vermektedir. Bazı durumlarda bu resim hiç tamamlanamamaktadır. Kişi böyle durumlarda anıyı tamamen hatırlayabilmek adına kendisini sürekli zorlamaktadır. Travma psikolojik dayanıklılığı oldukça düşüren bir etken olarak nitelendirilmektedir.

TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU (TSSB)

TSSB, deneyimlenen ya da şahit olunan travmatik bir olayın ardından ortaya çıkan, uzun süreli devam eden ve kişinin günlük yaşamını kesintiye uğratan birtakım belirtileri içermektedir. Bu belirtiler; yeniden yaşama, kaçınma, artmış uyarılma (sürekli tetikte olma durumu) biliş ve duygu durumda olumsuz değişiklikler başlıkları altında düzenlenmiştir. (APA, 2014) Travmatik Nevroz gibi birçok değişik isim altında anılan bu rahatsızlık ilk olarak 1954 yılında Amerikan Psikoloji Birliği tarafından yayınlanan Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel Rehberine (DSM-I) Büyük Stres Reaksiyonu adı altında geçici bir rahatsızlık olarak girmiştir. 1968 yılında yayınlanan DSM-II' de Yetişkinlik Yaşamındaki Uyum Reaksiyonu ismini almıştır. 1980 yılında yayınlanan DSM-III' te Kaygı Bozukluğu olarak belirtilen ana başlık altında Travma Sonrası Stres Bozukluğu olarak ilk defa yer almıştır. 1994 yılında

yayınlanan DSM- IV ve 2000 yılında yeniden düzenlenilmiş hali olan DSM- IV-R' de yapılan bu revize sonrasında Akut Stres Bozukluğu TSSB' den ayrı tutularak koşulları genişletilmiştir. 2013 yılında yayınlanan DSM-V halen kullanılmaktadır. DSM-V' te TSSB Kaygı Bozuklukları kategorisinden çıkartılarak yeni olarak açılan Travma ve Stresör Bağlantılı Bozukluklar kategorisine alınmıştır. (Akcanbaş; 2022: 1)

DSM-I' den DSM-V' e kadar olan süreçte, travma ile ilgili bozukluklar önce bir arada ele alınmıştır. DSM-II' de ise ayrıntılı biçimde tanımlanmamıştır. Dönemin siyasal iklimine uygun olarak (savaş döneminde baskıcı siyasal rejimler savaşın bir erkeklik bir hakimiyet bir güç göstergesi olmasını savunmuş basına da bu şekilde yansıtmışlardır. Savaş travmatik bir yaşantı olarak değil yaşanması gereken doğal bir süreç olarak gösterilmiştir.) başlangıçta sadece büyük ölçekli felaketler travma olarak tanımlanırken DSM-III ile beraber travmanın öznel deneyimi vurgulanmış ve travma ile ilişkili bozukluk kavramı netleştirilmiştir (Çolak, Kokurcan, Özsan, 2010,23).

Yapılan araştırmalarda travma sonrasında görüşülen kişilerden çoğu zaman 'Bedenimin içinde değildim. Bedenime karşıdan, yukarıdan bakıyordum. Sanki tüm bu olanlar benim bedenime yapılmamıştı' şeklinde geri bildirimler alındığı görülmüştür. Kişi adeta hissizleşmektedir. Travmatik anı ve sonrasındaki donukluk ve süreçler kişide depresyona sebebiyet verebilmektedir. Depresyon ise genel hatlarıyla kişinin çaresizlik ve isteksizlik hislerini beslenmektedir. Depresyon- ruhsal çökkünlük- ruhsal rahatsızlıklar arasında en eski tanımlamalardan biridir. 'Günlük dildeki karşılığı ile depresyon, insanın kendisi için önem taşıyan bir şeyi yitirdiği zaman yaşadığı hüzün durumudur.' (Türkçapar, 2021: 21)

Travma yaşayan kişinin yaşı ve cinsiyeti önemli faktörlerden ikisini oluşturmaktadır. TSSB her yaşta gelişebilmektedir. Belirleyici ve ayırıcı oranda fark gösteren bir yaş aralığı olarak genç erişkinlik dönemi belirtilmektedir. En sık genç erişkinlerde görülmesinin sebebi, bu yaş grubunun örseleyici zorlanmalarla karşılaşma olasılığının daha yüksek bir ihtimal taşıması olarak belirtilmiştir. Kadınlarda TSSB gelişme riskinin erkeklerden iki kat daha fazla olduğu saptanmıştır. Travmanın kişi üzerinde ki etkisini ve şiddetini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır bunlardan en önemlilerinden biri de cinsiyet faktörüdür. Şimdiye kadar yapılan araştırmalar da istatistiksel olarak ulaşılan sonuçlar erkeklerin yaşamları boyunca daha çok travma ile karşılaştıklarını fakat TSSB tanısı alan kadın sayısının erkeklerin iki katı düzeyinde olduğunu göstermektedir. Kadınlar TSSB geliştirmesi bakımından erkek bireylerden daha fazla risk taşımaktadır. Cinsiyet faktörü açısından farklılıklara bakıldığında; Yaşamları boyunca TSSB oranı kadınlarda %10,4 iken erkeklerde %5 olarak saptanmıştır. Kadınlarda görülen TSSB belirtilerinin şiddeti erkek bireylere göre daha yüksek olarak saptanmıştır. Süre bakımından da farklılıklar belirtilmiştir. Kadınlarda TSSB gösterme süresi ortalama 4 yıl olarak saptanarak erkeklerden 1 yıl daha uzun sürdüğü aktarılmıştır. Kadınlarda yeniden yaşama, kaçınma ve aşırı uyarım belirtilerinin daha güçlü yaşandığı da vurgulanmıştır. Ayrıcı ve belirleyici bir başka değişken ise travmanın çeşidi olarak belirtilmiştir. Erkekler genelde kaza, askeri çarpışma, saldırı türü olaylara daha sık maruz kalırken, kadınların cinsel saldırı, çocuk istismarı gibi daha ciddi travmatik olaylarla karşılaştıkları belirtilmiştir. (Akcanbaş, 2022: 46) Yaşanılan travmalar kişilerde çeşitli patolojilere sebebiyet verebilmektedir. (Bilişsel Kopuşlara ve bölünmelere sebep olabilmektedir.) Savaşlar, *göçler,* şiddet, tehdit, taciz, tecavüz, doğal afetlerin tümü, iflas, ebeveyn kaybı, eş kaybı, işsizlik gibi durumlar kişi üzerinde kapanması zor bir yara açmaktadır. Kişinin bu durumlardan kaçını aynı anda yaşadığı, bu yaşantıları esnasında tüm durum ve koşulları (cinsiyeti, medeni durumu, eğitim seviyesi, yaşı, ekonomik koşulları, kronik rahatsızlıkları…) sonrasında gördüğü veya göremediği sosyal destek, travmanın boyutlarını ve etkisini belirlemektedir. Ağır yaşantılar sonrasında; kişinin gündelik yaşamında gündelik rutinlerini sürdüremeyecek kadar güçlük çekmesi, güne ve içinde

bulunduğu ana odaklanamayacak kadar geçmiş yaşantı anılarında ve düşüncelerinde takılı kalmasına sebebiyet veren bir rahatsızlıktır. Çoğu zaman başına gelen durumlardan ötürü kurban psikolojisine girerek kendisini suçlamaktadır. 'Neden benim başıma geldi?' Neden o saatte oradaydım ki? Bu yaşadıklarımı hak ettim… Ben çok aptal ve çok salak bir insanım? Doğruyu anlatsam da kimse bana inanmayacaktır… Zaten kötü şeyler hep benim başıma gelir… şeklinde sorularla, suçlamalarla ve yanlış inanışlarla kişi, kendisini bu cümleleri sürekli tekrar ederek, kısır bir döngü olarak adlandırılan kurban- mağdur psikolojisin derinliklerine itmektedir. Kişi mağdur ve suçlayıcı rolünü aynı anda kendisine yüklediğinde ise kaldırılması zor olan durum daha da zor ve ağır bir durum halini almaktadır. Bu kişinin hiçbir sosyal desteği olmadığı durumlarda ise bu durum onu giderek artan ve daha da derinleşen bir kısır döngünün içine sokmaktadır. Bazı durumlarda vücut somatik(bedensel) tepkiler vererek bazen de kendini kilitleyerek travmanın ağırlığını kaldıramadığını kişiye aktarmaktadır. TSSB' nin ilk evresini Kurban süreci oluşturmaktadır. Sonrasında hayatta kalma süreci (ve onun yarattığı suçluluk duygusu ile baş etme süreçleri) ve en son Başarma süreci ile son bulmaktadır. Travma sonrasında kişi öz güvenini tamamen yitirme noktasına gelmiş, duygusal, fiziksel ve finansal anlamda başkalarına bağımlı duruma gelmiştir. Bağımlılık durumu kişiyi istismara açık hale getirme tehlikesini de taşımaktadır. Bu noktada artık kişi travmanın kendisine verdiği zararı İnkar ve kabul olguları arasında dalgalanmalar yaşayarak kurban sürecinden hayatta kalma sürecine geçiş evresine doğru geçme aşamasındadır. Kişi kurban süreci içerisinde tamamıyla bastırılmış acılarına yönlenmiş ve ciddi bir yüzleşmeye zeminin hazırlanması gerektiren yıpratıcı bir süreçten çıkmıştır.

Kişi hayatta kalma sürecinde travma ve travmanın kendisinin üzerinde bıraktığı etkilerden kopmaya çalışarak, bu travmatik anıyı bilinçdışından çıkartmaya ve etkilerinden kurtulmaya çalışmaktadır. Bu süreçte kişi travmanın kendisi üzerinde bıraktığı ruhsal ve bedensel etkilerini bastırmaktan vazgeçip, travmayı yaratan olayı bilinç düzeyine çıkartıp, yüzleşemediği korku, his ve baskı altında tutulan duyguları ile yüzleşerek, kabullenme durumu ile tüm bu olumsuz his, duygu ve korkuları aşmaya çalışmaktadır. Bu durum kişinin kendi ile ve başkaları ile olan ilişkilerinde yaşadığı olumsuz etkileri azaltmaktadır. Başarma sürecinde ise kişi artık mağdur psikolojisinden yavaş yavaş kurtularak, incinme odaklı olmaktan çıkarak, kendi geleceğine yönelen bir pozisyonda yer almaktadır. Eğitim hayatı, iş hayatı, aile düzeni yeni planlar gündeminde yer alabilmektedir. Travmanın etkileri devam etse de kişi bu durum ile baş etmeyi öğrenerek ve travmanın etki düzeyi ve belirtilerinin sıklıklarının düşüşte olması sebebiyle kişinin iç huzura sahip bir düzeyde olduğu söylenilebilmektedir. Şeklinde aktarılmıştır. (Akcanbaş, 2022: 12)

Travmada Kurban Psikolojisi

Literatürde de travmatik yaşantıya maruz kalan bireyler için travma kurbanları denilmektedir. Bu yaşantı sonrasını tam karşılayan bir kavram olarak nitelendirilse de 'kurban' kavramı olumsuz- negatif bir söylem olarak eleştirilmektedir. Araştırmalar travma kurbanları arasında birçok benzerliklerin olduğunu göstermektedir. Bu benzerliklere odaklanıldığında: Yaşamış oldukları travma sonrası belirtiler için kendilerini suçluyor olmaları, travmatik geçmişi küçümsüyor oluşları, geçmişin üstesinden gelemedikleri için yeterinde güçlü ve yeterli olmadıklarını düşünüyor olmaları ve en önemli faktörlerden biri olan kendilerini sevmiyor olma durumları ile karşılaşıldığı belirtilmiştir. (Onan, 2022; Darsa, 2020: 10)

Travma kurbanlarının genel ruh durumları kederli ve üzüntülü olarak tasvir edilmektedir. Keder uğraşılması en güç TSSB problem ağlarından birini oluşturmaktadır. TSSB söz konusu olduğunda en çok acı veren belirtilerden biri keder olmaktadır. Keder Kompleks (karmaşık) bir

duygu olarak tanımlanmaktadır. 3 boyuttan oluşmaktadır. İlki kurbanların kayıp ettikleri kişiler, maddi veya duygusal, inançsal ya da fiziksel öğelerden oluşan boyuttur. İkinci Keder boyutu: Çaresizlik ve güçsüzlüğün öğrenilmesi olarak belirtilmiştir. Üçüncü keder boyutunda kurbanın üzüntüsü ölüm duygusu merkezinde yoğunlaşmaktadır. Kurbanlar travma sonrasında yaşamış oldukları kayıpları için derin keder hissederken kendileri içinde travma esnasında karşılaşmış oldukları ölüm olgusundan dolayı kederli olmaktadırlar. Keder süreci beş aşamadan oluşmaktadır: İnkar, öfke, pazarlık, depresyon, kabullenme. Evrelerinin benzediği kadar süreside yas süreci ile benzeşim göstermektedir. Keder sürecinin uzun bir zaman dilimine yayılmakta olduğu belirtilmiştir. Özellikle TSSB mağdurları oluşabilecek yeni travmalara karşı diğer insanlardan daha fazla tepki vermektedir. Dolayısıyla tepki ile doğru orantıda daha fazla keder hissedeceklerdir. Geçirmiş oldukları travmaların kurbanların duyarlılıklarını ciddi oranda etkilediği belirtilmektedir. (Akcanbaş, 2022: 131-135) Araştırmalarda yapılan beyin tarama görüntüleri; travma yaşayan kişilerin korkularının ne kadar kalıcı olduğunu ve günlük deneyimin çeşitli şekillerde bu korkuları nasıl kolayca tetiklediğini göstermiştir. Bu kişiler edindikleri tecrübeleri, günlük yaşamın olağan akışına katamıyorlar ve aslında yaşama katılamıyorlardı. Sürekli 'orada'- 'travma-da' olmaya devam ederek bir türlü anın içinde olamadıkları için 'anı yaşamanın' nasıl bir şey olacağını bilmiyorlardı. Şeklinde aktarılmıştır. (Van Der Kolk, 2021: 47)

Atlatılması güç yaşanması ağır olan yaşantılar; savaşlar, felaketler ve diğer travma yaratan olaylarla iç içe yaşamaya alışmış olan toplumlarda yardıma gereksinim duymanın veya kurban olmanın yadırganmadığı belirtilmiştir. Bangladeş son iki yüzyılda dünyada yaşanan tüm felaketlerin %40'ının etkilendiği bir devlet olarak saptanmıştır. Dolayısıyla Bengali toplumlu; acıma duygusuna, sosyal dayanışmaya ve destek almaya alışmış ve en önemlisi de mağdurları dışlamayan bir yapıya sahip bir toplum olarak kayıtlara geçmektedir. Tarihsel olarak şanslı toplumlarda ise travma sonrası kurban sürecinin oldukça acılı geçtiği belirtilmiştir. Sahipsiz ve desteksiz kalmış kurbanlar kötü niyetli pek çok kişinin saldırısına uğrama ihtimali taşımaktadırlar. Örneğin yaşadıkları bir deprem sonrasında evsiz kalan insanlara barınak sağlamakta yetersiz veya geç kalınması; hırsızlık, tecavüz, gasp ve yağma gibi olaylara davetiye çıkarmaktadır. Bu durum kurbanların acı ve zararlarını arttırmakta hatta öz güvenlerinin ve öz saygılarının neredeyse tamamen yok olmasına sebebiyet vermektedir. (Akcanbaş, 2022: 114)

İKİNCİL TRAVMATİK STRES (İTS)

İkincil travmatik stres örseleyici yaşantısı olan bireyle iletişimde olan kişinin davranış ve duyguları üzerindeki olumsuz etkilerini ele almaktadır. Travmaya maruz kalan kişilere yardım etmek durumunda kalan kişilerde neredeyse travmayı yaşayan kişinin yaşadığı strese benzer bir travmatik stres yaşamaktadırlar. (Yılmaz, 2007: 139)

İkincil Travmatik stres en çok Dolaylı Travmatizasyon kavramıyla karıştırılmaktadır. Ayrım yapılması gerekirse; Dolaylı Travmatizasyon kişinin bilişindeki olası ve olması potansiyel değişimleri açıklayan bir kavramdır. Stres belirtileri travmanın doğasına göre değişmektedir. İnsanın insana yaptığı şiddetin yarattığı travmalara göre, doğal yollarla meydana gelen travmaların daha az ikincil travmatik stres geliştirdiği saptanmıştır. (Dunkley ve Whelan 2006. Akt., İçöz, Zara, 2015: 16) Kişinin, geçmişinde bir travmaya maruz kalmış olmasının ikincil travmatizasyonda önemli olduğu vurgulanmaktadır. Kişisel travma geçmişine sahip olmanın ikincil travmatik stresi geliştirme konusunda güçlü bir etken olduğu ortaya çıkmıştır. (Baird ve Kracen 2006., Akt. İçöz, Zara, 2015: 16).

Hastayla psikoterapi ilişkisinde travmatik olayın detaylı bir şekilde dinlenilmesi, tartışılması ve canlandırılmasıyla, insanın zalimliğinin yarattığı sonuçlara tanık olmanın travmatik stres belirtilerine neden olduğu öne sürülerek İkincil Travmatik Stres Sendromu

kavramı önerilmiştir. Örseleyici yaşantılar travma mağdurunun ailesi veya yakın arkadaşlarını, ona yardım eden ya da müdahalede bulunan meslekten bireyleri de etkileyebilmektedir (Figley 2002; Kahil ve Palabıyıkoğlu, 2018: 60) Bu çerçevede travmaya maruz kalmış kişiye destek veren kişinin kendi travmalarını tetiklenebilmektedir. Bazen bazı destek amaçlı yaklaşımlarda daha fazla yaralanmaya sebebiyet verebilmektedir. İnsanlar bazı durumlarda kişileri yaşamış oldukları travmalarından doğrudan veya dolaylı yönden sorumlu tutan davranışlar sergilemektedir. Olumsuz yargılar: suçlu ve saldırgan kişi yerine mağdur olan kişiyi cezalandırmak, adil davranmamak, alay etmek, hor görmek, kişinin travma sonrası stresini ahlaksızlık, aptallık gibi olumsuz olarak yargılamak, ima ederek veya açıkça kişinin maddi çıkar veya dikkat çekmek için bu belirtileri gösterdiğini söylemek gibi yaralayıcı söylem ve davranışlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Travma mağdurlarının alabilecekleri tıbbi, manevi ve maddi yardımları gereksinimleri olmadığı ya da formaliteler düşünülerek alamazlarsa bu durumlarda ikincil yaralanmalara sebebiyet vermektedir. Örneğin tecavüz ve işkenceye maruz kalmış kişilere diğer kişiler tarafından; Acıyı fazla abartıyorsun! Hak etmişsin! Asıl suç sende! Türünde verilen mesajlar kişilerin yaşamış oldukları olayı doğru kavramalarını engellemektedir. Bu söylem ve tavırlar, travmatik etkiyi arttırmakla kalmayarak ikincil yaralanmalara da yol açılmaktadır. (Akcanbaş, 2022: 47-48) İkincil Travmatik Stres Sendromu kavramının anlaşılmasında Eşduyum Yorgunluğu ve Dolaylı Travma kavramlarının tanımlanması faydalı olacaktır (McCann ve Pearlman 1990 Akt. İçöz, Zara, 2015: 16) Bazı meslek gruplarının ikincil travmatik stres geliştirme konusunda daha çok risk altında olduğu görülmektedir. Sağlık çalışanları, sosyal hizmetler çalışanları, ruh sağlığı alanında çalışan kişiler, (psikiyatri, psikolog) yardım, arama- kurtarma çalışanları, Güvenlik güçleri (askerler, polisler, zabıta, bekçiler, güvenlik görevlileri) doğrudan veya dolaylı travma geliştirmenin yüksek olduğu meslek gruplarını oluşturmaktadır.

Eşduyum(empati) yorgunluğu: Eşduyum yorgunluğu, birey için önemli bir kişinin yaşadığı travmatize edici olayları bilmekten kaynaklanan, doğal davranış ve duygu olarak travmaya uğramış birine yardım etme ya da yardım etmeyi istemekten kaynaklanan stres olarak tanımlanmaktadır. (Figley 1995., Akt Hiçdurmaz ve İnci, 2015: 296) Sağlık çalışanlarında çok görülmektedir. Araştırmalar da empati yorgunluğu kavramı merhamet yorgunluğu olarak da geçmektedir. Travma mağdurlarıyla çalışma sonucunda ortaya çıkan belirtiler ve duygusal tepkiler olarak tanımlanmaktadır. Eşduyum yorgunluğu; duygusal tepkiler üzerinde yoğunlaşırken dolaylı travmatitazson *olası bilişsel değişimler* üzerinde yoğunlaşmaktadır. Eşduyum doyumu ile eşduyum yorgunluğu arasındaki dengenin yorgunluk lehine bozulduğu durumlarda ikincil travmatik stres belirtileri ortaya çıkmaktadır. Eşduyum yorgunluğu yaşayan kişiler; tükenmişlik hissi ile hiç *şefkati* kalmadığını hissedebilmektedir. Tüm bu tanımlamalar, kavram analizleri *İkincil travmatik Stresin kişiler üzerinde en az birincil travmalar kadar etki bıraktığını ön görmektedir.* Araştırmalara göre; travmatik bir olaya ikincil yoldan maruz kalan bir birey, olaya doğrudan maruz kalmış bir kişinin deneyimlediği belirtilere benzer belirtiler sergileyebilmekte ve TSSB geliştirme riski altında olabilmektedir. İkincil yoldan travmaya maruz kalmanın olumsuz etkilerinin, travmayı bizzat yaşayan kişinin tepkileri ile neredeyse aynı olduğunu belirten araştırmacı, aradaki farkın bir başkası tarafından deneyimlenen örseleyici bir olayın ikinci bir kişi tarafından yaşanan yıkıcı bir olay haline gelmesi olduğunu ileri sürmüştür (Figley 1995; Kahil ve Palabıyıkoğlu, 2018: 62) Travma doğrudan ya da dolaylı maruz kalındığı fark etmeksizin kişi üzerinde derin yaralar açmaktadır. Travma, TSSB ve İTS kavramlarının ilişkisi 2000'li yılların ciddi bir sorununu teşkil eden *'göç olgusu'* zemininde ele alındığında kişilerin travmaları ve oluşması muhtemel ikincil travmalarının, yaşamlarını ve hatta kendilerinden sonra gelen kuşakların yaşamlarını şekillendirmesi üzerine yoğunlaşıldığında bağlamın daha açıklayıcı olacağını düşünülmüştür.

GÖÇ OLGUSU

İnsanlık en başından bu yana bir '*seyir*' halindedir. Tarih sahnesine bakıldığında (yakın tarihten, uzak tarihe) bütün tarihin; göç, ilişkiler ve temas üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Medeniyetler, boylar, şehirler, ülkeler sürekli göç almış ve göç vermiştir. Göç: siyasal, toplumsal ya da ekonomik nedenlerle bireylerin ya da toplulukların bulundukları, oturdukları yerleşim yerini bırakarak başka bir yerleşim yerine ya da başka bir ülkeye gitme eylemi olarak tanımlanmaktadır. (TDK,1996) Göç; Toplumun sosyal, psikolojik, siyasal ve kültürel dinamikleriyle yakından ilişkili olan ve bu dinamikleri önemli ölçüde etkileyen kümülatif bir süreci kapsamaktadır. Göç kavramı inceleneceği için ilk öncelikle göçmen kavramının tanımlamasını yapmak gerekmektedir. Sebebi ise göç ve göçmen ilişkisinin girift, kompleks ve kavranması zor bir ilişki olmasıdır. Küreselleşme olgusu da bu karşılıklı ilişkiyi etkileyerek daha da sofistike hale getirmektedir. Söz konusu karmaşık yapı, göç çalışmalarının önünde büyük bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. En birincil yapılması gereken, göç ve göçmen ayırımı yaparak çalışmaları özelleştirmektir. (Çağlayan, 2006: 68)

Göçmen: (muhacir), bir ülkeden başka bir ülkeye yerleşmek amacıyla göç eden kişidir. (TDK, 1996) Göçmen, en temel haliyle, göç etme kararını veren ve bu eylemi belirli bir uzam dahilinde gerçekleştirmek suretiyle yer/mekân değiştiren kişi olarak tanımlanmaktadır. (Derin, 2020: 48) Göçmen tanımının kapsamına giren *Mültecilik ve Sığınmacı* kavramları bulunmaktadır. Bir göçmen olarak *mültecilik* statüsü, ırk, din ve etnik köken gibi haklı sebepler ve gerekçelerle bulunduğu vatanda kötü muamele göreceğini düşünerek yaşamakta olduğu ülkeyi terk eden kimselere verilmektedir. Bu statüyü alan kimseler, diplomatik açıdan korunma altına alınmaktadır. *Sığınmacı* ise, bir göçmen olarak, haklı ve gerekçeli nedenlerden ötürü korkulara sahip olduğunu kanıtlayabilen ancak resmi olarak mültecilik statüsünün tanınmadığı kişilere verilen isimdir (Usanmaz ve Güven, 2013: 150; Öztürk, Erdoğan ve Çalıcı, 2019: 215. Akt. Derin, 2020: 49) 2010 yılında Kuzey Afrika'da ortaya çıkan ve daha sonraları Arap Baharı olarak ifade edilen süreç Türkiye'nin de içinde bulunduğu coğrafya başta olmak üzere dünyanın pek çok yerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir (Ekici, Tuncel, 2015: 10)

Göç; bireysel bir süreç olabileceği gibi kitlesel bir dalga olarak da yaşanılabilmektedir. Zorunlu göç; terör, savaş, sürgün gibi sebeplerle, hayati tehlike durumu ve hızlılık aciliyeti barındıran bir süreçken, istekli-gönüllü göç etme durumunda, sürece yayılan sürdürebilirliği olan, önceden yapılan plan dahilinde hareket edilen, yaşam koşullarını iyileştirmek, gelecek nesillerin daha 'kaliteli' yaşam standartlarının olması açısından yapılan bir süreçtir. Birtakım olaylar sonrasında yapılan 'toplu göç' ten bahsedildiğinde ise bu yaşanan göç süreci aynı afet olayları gibi belirli bir coğrafyada ansızın ortaya çıkan, bireysel stresin yanı sıra kolektif stres yaratan önemli kayıplara yol açarak toplumun yaşantısını olumsuz yönde etkileyerek sekteye uğratan doğal yollarla veya insan kaynaklı gelişebilen olaylardır. (Karancı ve Erdur-Baker, 2012; Erdur- Baker, 2020: 4) Afet, trafik kazalarından doğa olaylarına kadar çok geniş bir yelpazede adlandırılabilecek travmatik olayların kendisi değil sonucu olarak tasvir edilmiştir. Afet, travma ve kriz kavramları zaman zaman birbiri yerine kullanılabilen farklı disiplinler söz konusu olduğunda anlam içerikleri farklılaşan kavramlardır. (Erdur- Baker, 2020: 4-5) Burada travmatik olarak ele alınacak süreç *zorunlu göçtür*. Fakat göz ardı edilmemesi gereken bazı durumlarda, koşullar göz önünde bulunarak, isteyerek, refah için yapılan göç etme durumunda bazen istenmeyen sonuçlarla karşılaşılabilinmektedir. (Ekici, Tuncel, 2015: 19) Göç sürecinin beraberinde getirdiği kayıplar, kültür şoku, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim eksikliği, ayrımcılık, damgalanmaya sıkça maruz kalınması, çalışma izninin olmaması ya da bu izni almada yaşanan zorluklar, *göçmen*lerce travmatik yaşantılar olarak hissedilebilmektedir. Zorla hatta bazen fiziksel şiddete maruz kalarak kendi ülkesinden ayrılmak zorunda bırakılan göçmenler; savaş, çatışma ve kaotik bir ortam ile identik olan anavatanlarından ayrılsalar dahi

bu yolculuk genellikle diğer travmatik olaylara maruz kalabilecekleri uzun ve meşakkatli bir sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. (Derin. 2020: 47)

Dünya nüfus istatistiklerine bakıldığında yaklaşık 280 milyon kişinin kendi ülkesi dışında göçmen statüsünde yaşadığı görülmektedir. Bu rakam dünya nüfusunun %3,5 gibi bir oranına tekabül etmektedir. Türkiye son 5 yılda en fazla göç alan ülkelerin başında gelmektedir. Mülteci Derneğinin raporlarına göre Türkiye en çok sığınmacı alan ülke olarak belirtilmiş. Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli sayısı 3 Milyon 652 bin 813 kişi olarak belirtilmiştir. (https://multeciler.org.tr/) Türkiye'nin 6 milyon göçmene ev sahipliği yaptığı düşünülmektedir. (Kayıtlı olan göçmenler ve yasa dışı yollarla, kayıt dışı kalanlar göz önünde bulundurulduğunda bu rakamın ciddi oranda artacağı ön görülmektedir.) Bu sayı 2010 yılında 1 milyon 300 bin olarak belirtilmiştir. Türkiye yıllardır. Düzenli bir göç dalgası ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum beraberinde birçok sorun; doğrudan ve dolaylı olarak birçok problemi beraberinde getirmektedir. (Kılıç, 2021: 21) Türkiye' den sonra 1,3 milyon sığınmacı kabul eden Almanya en çok mülteci kabul eden ikinci ülke konumunda yer almaktadır. Türkiye Sistematik göçü kaldıramamasının etkilerini sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak yaşamaktadır.

Güvenlik sebebiyle göç eden kişilerde gitmeye çalıştıkları ülkelerde ve/veya geçtikleri göç güzergahında maruz kaldığı psikolojik, fiziksel, cinsel şiddet, yaşadıkları kayıplar (eş, evlat, ebeveyn, iş, ev…) yalnızlık, güvensizlik, yersizlik, yurtsuzluk hissi, kullanılmaya sömürüye açıklık (ucuz işçi gücü ve sigortasız işçi faktörü oluşturmaları sebebiyle) kişilerde kalıcı travmalar oluşturmaktadır. Bu kişiler, *Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri* gösterme olasılığı taşımaktadır. Travma Sonrası Stres Bozukluğu belirtileri gösteren kişilerde; Duyum eşiğinde aşırı hassasiyet, Uykuya dalmada güçlük, sık sık ve etkisi sarsıcı kabuslar görme, flashback (geri dönüş) lerle sık sık travmatik yaşantının her defasında başka bir ayrıntısı hatırlayacak kadar zihninde tekrar tekrar yaşanmasına maruz kalmaktadır. Bu kişiler için gündelik yaşantının sürdürülmesi zor ve yıpratıcı olmaktadır. Çalışmalardan elde edilen bulgulara göre başlangıçta göçmenler daha sağlıklı olsalar bile gittikleri ülkede kalış süreleri uzadıkça, sağlık durumlarının yaşadıkları ülkedekine benzer olmakta olduğu saptanmıştır. (Kılıç, 2021:23) Özellikle stresle tetiklenen kronik rahatsızlıklarda önemli bir faktör oluşturmaktadır. Hem göç süreci hem de göç sonrasında ortaya çıkabilecek psikolojik sorunlar, göçmenlerde travma kökenli psikopatolojilerin gelişmesine sebep olabilmektedir (Laban ve ark., 2008: 507; Schouler-Ocak, 2015: 5. Akt, Derin, 2020: 47) Kişinin geçmiş travmalarının yeni oluşan anılarla tetiklenmesine örnek oluşturmaktadır.

Akhtar, göçün niteliğine ve sebeplerine göre birey üzerindeki psikolojik sonuçlarının da değişebileceğini savunmaktadır. Bu sonuca hükmeden değişkenler; *göçün koşulları ve sebepleri, duygusal ikmale erişim, göç etme yaşı, göç öncesi kişilik, terk edilen ülkenin yapısı, kültürel farkların büyüklüğü, ev sahibi nüfus tarafından karşılanma, yeni ülkede yetkin olma deneyimi, kültürerarası evlilikler ve yeni ülkede çocukların doğumu* şeklinde sınıflandırılmıştır. Göçmenle sürgün arasındaki farka vurgu yapan Akhtar, her iki grubun yas ve uyum sürecinin de farklılaştığının altını çizmektedir. (Akhtar, 2018: 6-7)

S.Akhtar'a (2018) göre, Süreçlerin sonlarına etki eden psikososyal değişkenlerin ilki *göçün koşulları ve sebepleridir.* Göçün ardından hangi psikolojik olayların geleceğinin belirlenmesinde, göçü çevreleyen koşullar ve onu üstlenmenin arkasındaki güdüler ve bu güdülenmelerin arkasındaki değişkenler önemli ölçüde rol oynamaktadır. Dört değişken göz önünde bulundurulmuştur. *Göçün geçici mi kalıcı mı olacağı* (süresi), *Kişinin ayrıldığı yerden ne düzeyde kendi seçimiyle ayrıldığı ve kendini buna hazırlamak için ne kadar zamanı olduğu* (göç durumunun ani olup olmaması), *Kişinin göç ettiği yeri yeniden ziyaret edip edemeyeceği* (Dönebilme ihtimali olup olmaması, savaş gibi durumlarda bu çok mümkün olmamaktadır.)

Kişini ayrılma nedenleri (Ekonomik sıkıntı, siyasal zulüm ya da etnik çatışmadan dolayı mı yoksa yeni fırsatlara yeni ufuklara yelken açmak için mi göç edildiği)

S. Akhtar'a göre ikinci değişken; *duygusal ikmale erişim*dir. Furer'in öne sürdüğü bu kavram; yürümeye yeni başlayan bir çocuğun giderek genişleyen dışsal uyaranlara karşı atılımlarından sonra sık sık annesine geri dönmesini ifade eder.

Üçüncü değişken *göç etme yaşı*dır; Göç eden çocukların durumu yetişkin bireylere göre daha zor ve karmaşıktır. *Beş yaş* en çok tahrip edici yaşam olaylarından biri olarak aktarılmaktadır. Bireylerin iyilik halleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Araştırmacılar önceki iyi oluş sevilerine dönmenin yaklaşık beş ile yedi yıl süreceğini ileri sürmüşlerdir. (Clark ve diğ. 2008., Akt Boniwel ve Hefferon, 2014: 63) Ebeveynin yaşadığı; *kayıp, kaygı* ve *yas*ın yoğun olması durumunda çocuğa gerekli olan benlik desteğinin sağlanılamaması ile sonuçlanabilmektedir. Yetişkinlerde ise sözde orta yaş krizleri belirtileri olabileceği üzerinde durulmuştur. Göçte en ağır kabul sürecini atlatan kişileri yaşlılar oluşturmaktadır. Yaşlı bireyler değişiklik ve yeni koşullara adapte olmak konusunda direnç göstermektedirler. Yeniliğe ve yeni bilgiye açık olmamak dışında umutsuzluk ve bıkkınlık duygu durumunun etkisinde olmaktadırlar. Gelecekteki gün sayılarını geçmişteki gün sayılarından az olarak görmektedirler.

Dördüncü değişken; *göç öncesi kişilik*tir. Kişilik örgütlenmesi göç eden kişilerin yeni yerleşim yerlerine adaptasyonlarında önemli bir rol oynamaktadır. Bireyleşme yetisi sınırlı olan kişilerde uyum daha zor olmaktadır. S. Akthar'a göre nesneye yapışan kişiler, (Bu kişilerde kayıpların telafisi daha zor olmaktadır.) göçün erken evrelerinde daha fazla zorluk yaşayabilirler. Nesneden kaçınanlar ise yeni ortamdaki özgürlüğün tadına varabilme ihtimali taşımaktadır.

Beşinci değişken *terk edilen yerin yapısı*dır. Terk edilen yerin yapısı, iklimi, ekonomik, eğitim, sağlık, sosyal koşulları, iş imkanları ve yeni göç edilen yerin koşulları önemli bir karşılaştırma unsurunu oluşturmaktadır. Karşılaştırma sonucunda gelinen yerin olanakları terk edilen yerden statü ve konfor olarak daha altta kaldığı taktirde kişinin, eksiklik, özlem ve *suçluluk* duygularını beraberinde getirme olasılığı yüksektir. Dünyanın siyasi ya da bölgesel olarak istikrarsız ülkelerinden çıkmak zorunda kalan kişilerin yas durumundan çıkmakta oldukça zorlandıklarının gözlemlendiği aktarılmıştır. (Suriye'den, Afganistan'dan göç edenler için bu olasılık düşünülebilmektedir.) Bir diğer suçluluk ise 'sağ kalım' suçluluğudur. Diğerleri yaşamlarını kaybetmişken sağ kalma durumu suçluluk hissini beslemektedir. Kişiler arası ilişkiler dahilinde nedensellik ilişkisi içerisinde çoğu zaman iletişimde olunan çevre tarafından her davranış için 'neden öyle davranıldığı' konusunda açıklama yapılması beklenilmektedir. Eğer kabul edilebilir bir sebep sunulabilirse, o zaman zamanla davranış ve/veya davranışlar maruz görülmektedir. Zamanla bu sebeplerin önceliği içselleştirilebilir. Bir şeyi yapmak için geçerli nedenleriniz olduğuna inanıldığı taktirde bunu yapmak zorunda olunduğuna daha çok inanılmaktadır. Böylece zorlayıcı sebepler eylemlerin önüne geçmeye başlamaktadır. (Bilgen, 2021: 236)

Altıncı değişken *kültürel farklılıkların büyüklüğü*dür. Terk edilen ülke ile göç edilen ülke arasındaki kültürel farkların oranı ile göçün yarattığı psikolojik sorunlar arasında doğru bir orantı olduğu aktarılmıştır. Din, dil, giyim, söylem, coğrafya, gelenekler, görenekler, müzik, mizah, yemek, aile yapılanmaları, toplum dinamikleri, cinsellik, toplumsal normlar, sevgi ve saygı anlayışları, nesillerin arasındaki iletişim boyutları hepsi önem arz etmektedir. Din ve Dil belirleyici rolde ön plana çıkmaktadır. Din kişinin inanışlarını ve yaşam tarzını belirlemektedir. Dil ise kişinin düşünme tarzını ve hatta düşüncelerini belirlemektedir. Kişi hangi dilde konuşuyorsa o dilde düşünmektedir. Özellikle dilsel farklılık göçmenin incinmiş kimliğini onarmasını güçleştirmektedir. Dil, kültürü ve kişiliği etkileyen en önemli faktörlerden birini

oluşturmaktadır. Bir dili öğrenmek için ilk önce o kültürü öğrenmek gerekmektedir. 'Avrupa dillerinde şahıs ön plandadır. Asyalı dillerde ise zaman.' Bu temelde çok Önemli bir fark oluşturmaktadır. Batılı zamanın lineer olmasına karşılık Doğu'nun çoğu toplumunda zaman döngüsellik hakimdir. Böylece batı müziği çizgiselken Doğu müziği Sarmal bir yapıdadır. (Geçtan, 2017: 93)

Yedinci Değişken *ev sahibi nüfus tarafından karşılanma*dır. Önyargı ile karşılanmaları neredeyse ilk olası tepkiyi oluşturmaktadır. Paranoid kaygıdan idealleştirilmeye kadar birçok karışık duyguya sebebiyet verebilme ihtimali yüksektir. Yeni gelen kişi tacizkar veye bir kurtarıcı olarak görülebilir. Bir yanda önyargı ve yabancı düşmanlığı(zenofobi) diğer yanda ise aşırı nezaketin yanında hayal kırıklığı ve reddedilme ile karşılaşma durumları söz konusudur. Cusack ve ark., (2007) yapmış oldukları bir araştırmaya göre Afrika kökenli Amerikalıların daha çok etnik yargılardan, Avrupa kökenli Amerikalıların ise cinsel istismardan kaynaklanan problemler yaşamakta olduklarının saptandığı aktarılmıştır. (Erdur- Baker, 2020: 16)

Sekizinci değişken yeni ülkede *yetkin olma deneyimi* olarak belirtilmiştir. Kişi mesleki kimliğini koruyup sürdürebildi mi? Göç ettiği ülkede yetkin hissediyor mu? 'Kendine yetebilme' ile özdeş bir orantıda işlemektedir. 'işe yarama' ve potansiyel 'işi sürdürme' hissi kişiyi olumlu anlamada besleyici bir nitelik taşımaktadır.

Dokuzuncu değişken *kültürlerarası evlilikler*; Benzeşim ve uyum sürecine katkı sağlamaktadır. Fakat tabi ki eşler arasında ki çatışma ve/veya uyum aile içi dinamikleri etkilemektedir. Egemenlik değil bir dengenin ve saygının hakim olduğu bir düzende sağlıklı ilerleyebileceği ön görülmektedir.

Onuncu ve son değişken *çocukların doğumu*; çocuklar hangi kültürün hangi dilin içerisine doğuyorlar? Ailenin içerisine doğan, yeni çocuk; göç edilen kültürün içine doğarak bu dil ile harmanlanacaktır. Köklerinin salınması, soylarının farklı bir coğrafyada sürdürülmesi durumu aidiyet hislerinin de benimsenmesine zemin hazırlamaktadır. Çocuk, ailenin tüketim alışkanlıklarını da değiştirdiğinden kültüre adaptasyon ve mecburi etkileşime sebebiyet verileceği aktarılmıştır. Tüm değişkenlerin birbirleri ile etkileşim içerisinde olduğu ve tamamlayıcı özelliği taşıdığını unutmamak gerekmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanın yaşadığı bölge ve o bölgede kurduğu sosyal bağlar kimliğinin bir parçası konumundadır. Göç eden kişiler ile yapılan araştırmalarda kendi söylemleriyle 'gittikleri yerde kimse onları tanımadığı için hiç kimse' olma korkusu bulunmaktadır. Ruh sağlığı uzmanları ve akademisyenler, kendi iradeleri dışında yer değiştirmek zorunda kalan göçmenlerin, travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluklar başta olmak üzere psikiyatrik bir tanıya sahip olma açısından en savunmasız ve en yüksek riskli gruplardan biri olduğunu vurgulamaktadır (Bhugra ve ark., 2014: 110. Akt. Derin, 2020: 51). Göç olgusunun, kişiler üzerinde travma oluşturan ve travma sonrası stresi tetikleyen ikincil travmaların oluşumuna zemin hazırlayan bir olgu olduğu ön görülmektedir. Göç yolunda kuralları hukuk, din, toplum, ailenin koyduğu kuralları çiğnemiş olmaktan kaynaklanan suçluluğa hüzün eşlik etmektedir. Kişi travmayı hiç yaşamamış olmayı dileyerek fenomenolojik kavşakta suçluluğun pişmanlıkla benzeşmeye başladığı bir ana geçiş yapmaktadır. (Akthar, 2020: 72) Göç sadece eylemi gerçekleştiren nesli değil kendisinden sonra gelen kuşakların yaşamını, kişiliğini, kültürünü, dilini etkilemesi sebebiyle çok önemli bir dönüm noktası durumundadır. Oluşturulan ve oluşacak olan potansiyel yeni bağlar yeni bir kültürün içinde eski kültürle birlikte veya bağımsız bir şekilde yeniden oluşturulmaktadır. 2000'li yıllarda 'travma' kavramına daha fazla odaklanıldı. Travma sonrası süreç, dolaylı travma ve ikincil travmalar

çokça çaba ve araştırmalar sonrasında DSM' de ve toplumda yer bulabildi. Travma sonrasında birçok kayıp söz konusudur. Duygusal kayıp ve zararlar, maddi kayıp ve zararlar, tıbbi ve fiziksel zararlar, İnançsal ve ahlaki kayıp ve zararlar… Kişi travma sonrasında artık travmadan önceki insan değildir. Bu noktada birçok faktörle uğraşması gerekmektedir. Travmalar söz konusu olduğunda birçok belirleyici değişken söz konusudur. Cinsiyet faktörü de travma sonrası dönemin üzerinde durulurken ayırıcı ve belirleyici bir değişken olma özelliği taşımaktadır. Kadınların Erkeklere oranla TSSB geliştirme risklerinin daha yüksek olmasına rağmen sürece ve sürecin getirdiği koşullara erkeklerden daha hızlı uyum sağladığını vurgulanmaktadır. Dolayısıyla göçü yaşayan erkek ile kadın arasında yas ve uyum hususunda farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Kadınların insan ilişkilerinde mesafeden ziyade yakınlık kurmaya meyilli olması, annesel benliğin kadını hemcinsleriyle karşılaşmalarda kültürel bilgi alışverişine yönlendirmesi, kadınların yerleşilen ülkeye daha iyi uyum sağlamalarına zemin hazırlamaktadır. (Akhtar., 2018: 27). Travma yaşandığı andan sonra kişinin yaşamını değiştiren bir durumdur. Kişi travma sonrasında ikincil travmalara çok açık vaziyettedir. Ve ikincil travmalar beslenerek birincil travmaları tetikleme riski taşımaktadır. Travmaların önemi sebebiyle; Üçüncü nesil terapilerin büyük bir çoğunluğu 'travma' sonrası için aktif yöntemler geliştirebilmek amacıyla ortaya çıktıklarını belirtmektedirler. Davranışçı veya bilişsel ekollerin çoğu travma kavramında ki kilit noktaları ve ana anıları işleyip kişinin sonrasında kaliteli bir yaşama kavuşabilmesi, eski günlerinde ki 'ben' e geri dönebilmesi ve gelecek inşası için içlerinde umut ve güç bulabilmelerinin peşinde hareket etmektedir.

Travma, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, İkincil Travmatik stres kavramlarının kişilerin, ülkelerin hatta dünyanın bu kadar gündeminde olmasının merkezinde ise yakın geçmişte meydana gelen savaşlar, patlamalar, soykırımlar, *göç(ler)* sonrasında yüzyıllar süren etkileri bulunmaktadır. İkincil travmaların kişilerin ve kuşakların üzerinde bıraktıkları etki hayatlarının birçok noktasında varlığını sürdürmekte ve hissettirmektedir.

Özellikle travma mağduru kişilerin yaşamında; olay sonrası pozitif ve sorumluluğu paylaşıcı, destekleyici bağlantılar yoksa, diğer (fizyolojik, ekonomik, coğrafi) koşulları da elverişli değilse, kişide tahribat yüksek olacaktır. İkincil Travmalar, bizzat yaşanan travmalar kadar önemli ve baş edilmesi zor bir etki (stres) bırakmaktadır. Bu çalışma Travma sonrasının, 'göç' gibi bir durumda, yaşanılan travma anından daha önemli olduğunu, yaşanılan travmayı veya travmaları besleyici ve tetikleyici bir etki yapabileceğini, ikincil travmalarında en az birincil travmalar kadar önemli olduğu 'göç olgusu' zemininde açıklamaya çalışmak amacıyla yola çıkılarak yapılandırılmış derleme bir çalışmadır.

KAYNAKÇA :

Akcanbaş, M. *Travma ve Psikolojisi*, Nobel Akademik, Ankara, 2022.
Akthar, S. *Acının Kaynakları*., (Çev. E. O. Gezmiş). İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2020.
Akhtar, S. *Göç ve Kimlik, Kargaşa, Sağaltım ve Dönüşüm*. A. Sedef (Çev., Ed.). Sfenks Kitap, İstanbul, 2018.
APA. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5*. (Çev E. Köroğlu). American Psychiatric Publications Incorporated, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2014.
Baltaş, A., & Baltaş, Z. *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021.
Bilgen, İ. *Terapide Psikolojik Esneklik*, Epsilon, İstanbul, 2021.
Boniwell, I.,& Hefferon, K. *Pozitif Psikoloji*. (T. Doğan Çev. Ed.) Nobel Akademik, Ankara, 2014.

Çağlayan, S., Göç Kuramları Göç ve Göçmen ilişkisi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi. (17): 67-91, 2006.
Çolak, B., Kokurcan, A.& Özsan Hüseyin, H., DSM'ler Boyunca Travma Kavramının Seyri. Kriz Dergisi, 18 (3), 2010.
Darsa. K. Travma Haritası., (Çev. Ö. Onan). Doğan Novus, İstanbul, 2022.
Derin, G. Travma ve Göç: Bir Gözden Geçirme. Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, 5 (2), 46-55, 2020.
Ekici, S., & Tuncel, G., Göç ve insan. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 9-22. 2015.
Erdur- Baker, Ö. & Doğan, T. (Eds.). *Afetler, Krizler, Travmalar ve Psikolojik Yardım.* Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, Ankara, 2020.
Erdur- Baker, Ö. Afetler, Travmalar Krizler ve Travmatik Stres Tepkileri. İçinde Erdur- Baker, Ö. & Doğan, T. (Eds.). *Afetler, Krizler, Travmalar ve Psikolojik Yardım*, (3-24) Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, Ankara, 2020.
Gençtan, E. *Hayat, Metis*, İstanbul, 2017.
İçöz, F. J., Zara, A., Türkiye de Ruh Sağlığı Alanında Travma Mağdurları ile Çalışanlarda İkincil Travmatik Stres. Klinik Psikiyatri Dergisi, (18): 15-23, 2015.
İnci, F. A., Hiçdurmaz, D., Eşduyum Yorgunluğu: Tanımı, Nedenleri ve Önlenmesi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 7(3):295-303, 2015.
Kahil, A., Palabıyıkoğlu N. R. İkincil Travmatik Stres. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 10(1): 59-70, 2018.
Kılıç, E. Z. Kim Göçer Kim Kalır? Psikeart Dergisi, (78): 21-23, 2021.
Levine, P. *Travma ve Anı.* Gündoğdu, B.(Ed.), (Çev. P. Savaş). İstanbul: Butik Yayıncılık, İstanbul, 2020. (Orjinal eserin yayın tarihi 2015)
Öztürk, O., Uluşahin, A., *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Nobel Tıp, Ankara, 2016.
Türkçapar, H. *Depresyon.* Epsilon, İstanbul, 2021.
Van Der Kolk, A., *Beden Kayıt Tutar.* (Çev. N. Maral). Ö.Kavakçı ve H. Demirci (Çev., Eds.) Nobel Akademik, Ankara, 2020.
Yılmaz, B., Yardım Görevlilerinde Travmatik Stres. Klinik Psikiyatri Dergisi. 10(3): 137-147, 2007.

Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Ağustos 2022 – Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (multeciler.org.tr) (Erişim Tarihi: 5.9.2022)

TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN VE OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DRAMA HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Güneş SALI

BOZOK ÜNİVERSİTESİ (ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5719-8618)

ÖZET

Bu araştırma, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama hakkındaki görüşleri ile ilgili 2000-2019 yılları arasında yapılmış yayınları çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla planlanmıştır. Çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama hakkındaki görüşleri ile ilgili 24 makale, 28 yüksek lisans tezi ve 7 doktora tezi olmak üzere toplam 59 yayın incelenmiştir. Tarama modelli nitel araştırma deseninde olan bu araştırmada araştırma bulguları için nitel araştırma desenlerinden belge/doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. İncelenen bilimsel çalışmaların, yayınlandıkları yıla, çalışmanın türüne (makale, doktora ve yüksek lisans tezi olma durumuna göre), kullanılan araştırma desenine ve bilimsel çalışmaların yapıldıkları üniversitelere göre analizi yapılmıştır. Bu yönüyle de okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama hakkındaki görüşlerine ilişkin on dokuz yıllık süreçte nasıl bir durum izlediği ortaya konulmuştur. Bu çalışma kapsamında incelenen bilimsel çalışmalarda dramanın okul öncesi dönem çocuklarının sosyal-duygusal gelişim, motor gelişim, sözel dil becerileri gelişimi, matematik becerileri, muhakeme yeteneği gibi becerileri geliştirdiğine yönelik konuların ele alındığı, okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama kullanımı hakkında kendilerini yeterli bulma düzeylerinin incelendiği saptanmıştır. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda gelecekte yapılacak çalışmalar için araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Okul öncesi eğitim, okul öncesi öğretmeni, okul öncesi öğretmen adayı drama, lisansüstü tez, makale.

GİRİŞ

Okul öncesi dönem, yoğun bilgi aktarımının olmadığı bir süreç olması nedeniyle, çocukları tüm gelişim alanlarında destekleyen, öğrenmeye karşı ilgi ve merakı uyandıran, yaratıcılıklarını ve özgüvenlerini geliştiren eğitim ortamlarının oluşturularak kendilerini ifade etme olanağı sunmak çok önemlidir. Bu dönemde çocuklarının ifade aracı oyundur ve zihinsel, sosyal, duyuşsal, dilsel, devinişsel gelişimleri için oyuna ihtiyaç duyarlar. Bundan büyük keyif alırlar. Her fırsatı oyuna dönüştürürler. Oyunların geliştirilmiş yanı olan drama, okul öncesi eğitim döneminde bir yöntem ve başlı başına bir etkinlik olarak yer almaktadır (Adıgüzel, 2011). Drama, bireyin kendini ifade edebilmesini ve yaratıcı olmasını sağlayan, empatiyi ve sosyal farkındalığı destekleyen, katılımcıların bir lider tarafından yönetildiği oyunsu süreçlerin ve tiyatro tekniklerinin birlikte kullanıldığı, kazanılan deneyimlerin kişisel çözüm ve seçeneklerin gerçek problemlere de uyarlanabildiği canlandırmalar olarak tanımlanabilir (Aslan, 2001; Güneysu, 1991; Okvuran, 2003). Okul öncesinde drama, çocuğun yaparak yaşayarak öğrenmesini amaçlayan, bütün gelişim alanlarını destekleyen, daha önceden belirlenmiş amaçları olan, olayları sözel veya sözel olmayan iletişim yöntemleriyle ifade etmeye dayalı, içinde canlandırmaların olduğu etkinlikleri kapsar (MEB, 2013). Dramanın çağdaş eğitimle ortak birçok amacı vardır. Drama etkinlikleri çocuğun hayal gücünü, yaratıcılığını, estetik gelişimini, zihinsel kapasitesini geliştirir; karar verme ve eleştirel düşünme becerisine katkıda bulunur; duygularının farkına varmasına, kendini ifade etmesine, iletişim becerilerine ve sosyal

gelişimine olumlu katkıda bulunur. Bunların yanı sıra çocuğun problem çözme becerilerinin ve iş birliği içinde çalışma yeteneğinin gelişmesine yardımcı olur; ahlak ve manevi değerlerin gelişimi, kendini tanıma, başkalarının değerlerine ve kültürel geçmişlerine değer verme konularında çocuğu destekler. Genel öğrenci performansına da olumlu katkı sağlar (Aral, Köksal Akyol & Can Yaşar, 2007; Arieli, 2007; Brewer, 2007; Freeman, Sullivan & Fulton, 2003; Hendrix, Eick ve Shannon, 2012; Mantione & Smead, 2003; McCaslin, 2006; O'Hara, 1984; Önder, 2003; Rances, 2005; Turner vd., 2004). Drama etkinliklerinde öğretmenin rolü çok önemlidir. Bu nedenle öğretmen sınıfındaki çocukların her birinin tek ve diğerlerinden farklı olduğunu benimseyerek çocukları olduğu gibi kabul etmelidir. Bunun yanı sıra öğretmen drama etkinliklerinde çocukların ilgilerine, ihtiyaçlarına, yaşlarına ve gelişim düzeylerine uygun kullanışlı materyaller seçmelidir (Gönen ve Uyar Dalkılıç, 2002; Ömeroğlu, 2003; Ömeroğlu, Ersoy, Şahin Tezel, Kandır & Turla, 2003; Önder & Dibek, 2006; Toye & Prendiville, 2000; Tuğrul, 2006).

Drama; ısınma (hazırlık), canlandırma ve değerlendirme (tartışma) olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Drama etkinliklerinde ısınma; dans, spor ve harekete dayalı etkinliklerden oluşan yani bedenin harekete geçtiği, hareket halinde olduğu çalışmaları içeren, uzamsal farkındalık geliştiren, katılımcıların dikkatlerinin yoğunlaşmasını sağlayan, oyuna katılma isteğini arttıran ve grup liderinin yönlendiriciliğinde yapılan açılış aşamasıdır. Bu aşamada beş duyu kullanılır, gözlem yetisi gelişir, bedensel dokunsal alıştırmalar yapılır, tanışma, etkileşim kurma, güven ve uyum gibi özellikler katılımcıya kazandırılır. Canlandırma; bir konu çerçevesinde lider tarafından verilen ve bir başlangıç noktası olan doğaçlama, rol oynama ve diğer tekniklerin kullanılarak birinin kılığına, kişiliğine girip onun oynandığı, etkin bir duruma gelmesinin sağlandığı, geçmiş bir olayın ya da durumun göstererek yaşatıldığı aşamadır. Canlandırma aşaması çocukların kendilerine verilen bir rolü, kendi yorumları ile belirli kurallara sadık kalarak oynamaları esasına dayanır. Drama sürecinin canlandırma aşamasının uygulanmasında, ulaşılması hedeflenen amaca yönelik birçok teknik kullanılmaktadır. Bu yöntem ve teknikler; rol oynama, doğaçlama, parmak oyunu, rol değiştirme, pandomim, zihinde canlandırma, kukla draması ve öykü/olay canlandırma olarak sıralanabilir. Bu tekniklerden hem canlandırma aşamasında hem de diğer aşamalarda faydalanılabilir. Değerlendirme; öğrenilenlerin kazanıma dönüşüp dönüşmediği, bu durumun gelecek yaşantılara etkisinin olup olmayacağı, tüm drama süreçlerinin nasıl algılandığına yönelik duygu ve düşüncelerin paylaşıldığı, konuşulduğu ve tartışıldığı aşamadır. Bu aşamada genellikle öğretmen tarafından değerlendirme soruları sorulur, çocukların görüşleri öğrenilmeye çalışılır, ayrıca çocuklardan konu ile ilgili afiş hazırlamaları, resim yapmaları da istenebilir (Adıgüzel, 2015; Çalışkan ve Karadağ, 2014; Karadağ, 2001; MEB, 2013; Nuhoğlu & Çakmakçı, 2007; Önder, 2016). Eğitim sistemleri içerisinde öğretmenin rolü, öğrencilere yalnızca bilgi aktarmak değil, aynı zamanda öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini keşfetmek, yaratıcı ve eleştirel bakış açıları kazandırarak problem çözme ve ifade becerilerini geliştirmek olmalıdır (Başcı & Gündoğdu, 2011). Tüm bu bahsedilen yetenekleri okul öncesi dönemdeki çocuklara kazandırabilmenin ve onları tüm gelişim alanlarında desteklemenin en etkin yollarından biri de sık sık drama uygulamalarına yer vermektir. Okvuran (2000) yaptığı çalışmasında öğretmen adaylarının hizmet öncesinde drama konusunda yeterli düzeyde eğitim almadıkları yönünde görüş belirttiklerini ifade etmiştir. Bu bağlamda okul öncesi eğitim programı içerisinde yer alan drama etkinliklerine yer verme ve uygulama konularında okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının görüşleri önem kazanmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama hakkındaki görüşleri ile ilgili YÖK Ulusal Tez Merkezinde indekslenen yüksek lisans ve doktora tezleri ile ULAKBİM ve Google Scholar Veri Tabanında yer alan makaleleri çeşitli

değişkenler açısından incelemek amacıyla yapılmıştır. İncelenen bilimsel çalışmalar; yayınlandıkları yıla, çalışmanın türüne (makale, doktora ve yüksek lisans tezi olma durumuna göre), kullanılan araştırma desenine ve bilimsel çalışmaların yapıldıkları üniversitelere göre analizi yapılmıştır. Bu yönüyle de okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının drama hakkındaki görüşlerine ilişkin on dokuz yıllık süreçte nasıl bir durum izlediğini ortaya koyarak, alanyazına önemli katkılar sağlayacak bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Çalışma sonuçları, gelecekteki uygulama ve araştırmalara rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

Bu amaca uygun olarak okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama hakkındaki görüşleri ile ilgili 2000-2019 yılları arasında yapılan araştırmaların;

1- Yayınlandıkları yıllara göre dağılımı nasıldır?
2- Yayın türüne göre (makale, doktora ve yüksek lisans tezi olma durumuna göre) dağılımı nedir?
3- Araştırma desenine göre dağılımı nasıldır?
4- Yapıldıkları üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırma tarama modelli nitel araştırma deseninde planlanmıştır. olan bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama hakkındaki görüşlerinin incelendiği YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılan lisansüstü tezler ile ULAKBİM ve Google Scholar veri tabanlarında ulaşılan makaleler incelenmiştir. Nitel araştırmalar; gözlem, görüşme ve mülakat gibi veri toplama yöntemlerin kullanıldığı olguların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde gözlendiği araştırma türüdür. Araştırmacının deneyimleri, topladığı ve analiz ettiği bilgiler sonucu şekillenir (Creswell, 2012). Araştırma bulguları için nitel araştırma desenlerinden belge/doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Belge/döküman analizi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesine dayalı bir yöntemdir (Şimşek & Yıldırım, 2011). Yapılacak çalışma ile ilgili olan belgeleri ve kayıtları belirli bir sisteme göre kodlama işlemine dayanır (Çepni, 2012). Hem basılı hem elektronik materyalleri gözden geçirmek ve değerlendirmek için kullanılan sistematik bir yöntem olan doküman incelemesinde (Bowen, 2009), veriler diğer çalışma yöntemlerine göre daha kısa sürede toplanabilir (Koyuncu, Şata, & Karakaya, 2018).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, 2000-2019 yılları arasında okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının drama hakkındaki görüşlerinin incelendiği YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılan 35 lisansüstü tezi ile ULAKBİM ve Google Scholar veri tabanlarında ulaşılan 24 makale olmak üzere toplam 59 yayın oluşturmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Alan yazın taraması, yüksek lisans ve doktora tezleri için Ulusal Tez Merkezi, makale çalışmaları için ULAKBİM ve Google Scholar veri tabanlarında yapılmıştır. Tarama yapılırken, “drama”, “okul öncesi öğretmeni”, “okul öncesi öğretmen adayı” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Bu kriterler sonucunda 24 makale, 28 yüksek lisans tezi ve 7 doktora tezi olmak üzere toplam 59 yayına ulaşılmıştır.

2.3.Verilerin Analizi

Araştırmada ulaşılan yayınlar içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Nitel araştırmalarda içerik analizi, insan davranışlarını ve yönelimlerini dolaylı yollarla ortaya çıkaran, yazılı araştırma dokümanlarını belirli kodlamalarla, sistematik bir şekilde ortaya koyan bir tekniktir (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2012). İçerik analizinde elde edilen veriler daha

önceden belirlenen başlıklar altında özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu süreçte 24 makale, 28 yüksek lisans tezi ve 7 doktora tezi; yayınlandıkları yıla, çalışmanın türüne göre, kullanılan araştırma desenine ve bilimsel çalışmaların yapıldıkları üniversitelere göre incelenmiştir. Çalışmada içerik analizi süreci birebir izlenmiştir. Önce verilere ulaşılmış ve hazır hale getirilmiştir. Daha sonra analiz birimi tanımlanmış, kodlama şemaları ve kategoriler geliştirilmiştir. Kategori ve tema tanımlamaları yapılmış ve sonuçlar rapor edilmiştir (Tavşancıl & Aslan, 2001).

3. Bulgular

Bu araştırmada, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama kullanımı hakkındaki görüşleri ile ilgili yapılmış lisansüstü eğitim tezlerinin ve makalelerin tematik dağılımları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara ait grafikler araştırma sorularının sıralanışına uygun olarak aşağıda verilmiştir:

Örnekleme dâhil edilen yüksek lisans, doktora tezlerinin ve makalelerinin yıllara göre dağılımı Şekil 1'de verilmiştir.

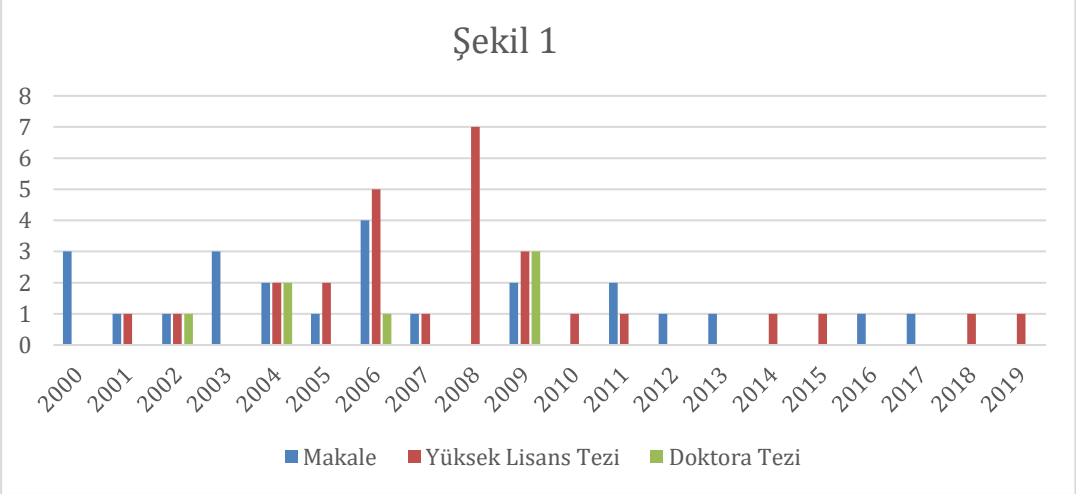

Şekil 1 Lisansüstü tezlerin ve makalelerin yıllara göre dağılımı

Şekil 1 incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama kullanımı hakkındaki görüşleri konusunda yapılmış lisansüstü tezlerde ve makalelerde 2000-2011 yılları arasında dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Bu yıllar arasında toplam 20 makale, 24 yüksek lisans tezi, 7 doktora tezi yapılmıştır. 2000 yılından 2007 yılına kadar her yıl makale yapılmıştır. 2013 yılından sonra ise ikişer yıl ara ile makale yapıldığı dikkati çekmektedir. 2002 yılında 1 tane doktora tezinin yapıldığı, en son 2009 da 3 doktora tezinin yapıldığı görülmektedir. Yıllara göre dağılımda okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama kullanımı hakkındaki görüşleri konusunda makale ve yüksek lisans tezlerinin yeterli sayıda, doktora tezinin yeterli sayıda olmadığı düşünülmektedir.

Örnekleme dâhil edilen yayınların türüne göre dağılımı Şekil 2'de verilmiştir.

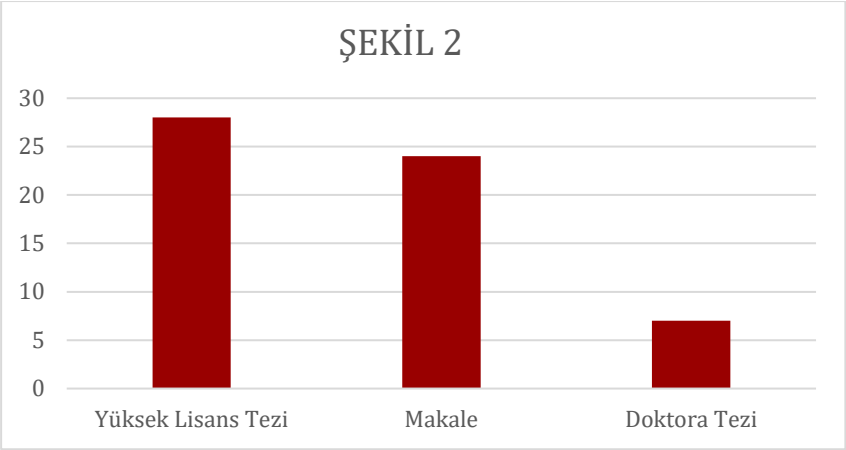

Şekil 2 Araştırmaya dahil edilen yayınların türüne göre dağılımı

Şekil 2'de, örnekleme dahil edilen okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama kullanımı hakkındaki görüşleri konusunda yapılmış bilimsel çalışmaların 28 tanesinin yüksek lisans tezi, 24 tanesinin makale, 7 tanesinin doktora tezi olduğu görülmektedir.

Örnekleme dâhil edilen lisansüstü tezlerin ve makalelerin araştırma desenine göre dağılımları Şekil 3'te verilmiştir.

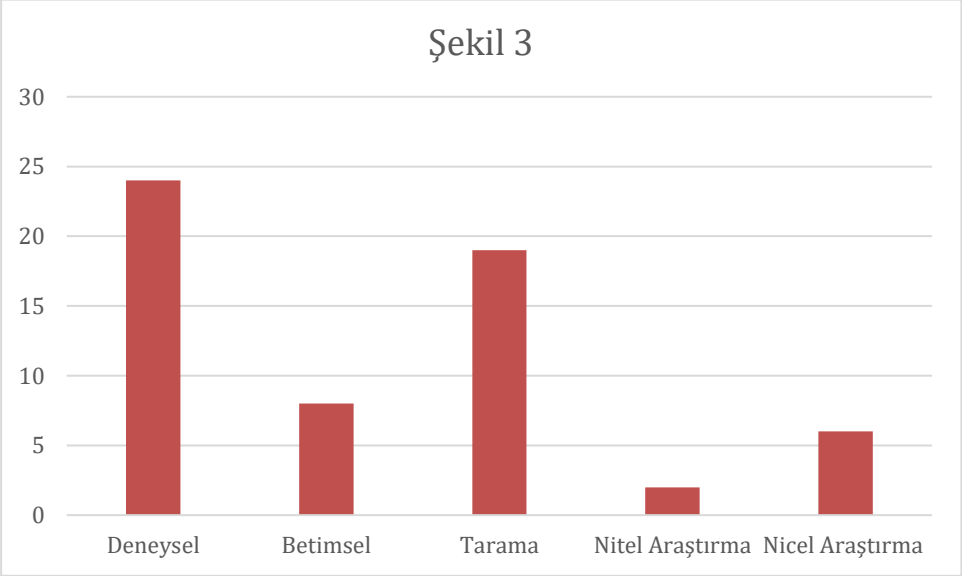

Şekil 3 Lisansüstü tezlerin ve makalelerin araştırma desenine göre dağılımı

Şekil 3 incelendiğinde, örnekleme dahil edilen okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama kullanımı hakkındaki görüşleri konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin 24 tanesinde deneysel araştırma deseni, 8 tanesinde betimsel araştırma deseni, 19 tanesinde tarama araştırma deseni, 2 tanesinde nitel araştırma deseni ve 6 tanesinde nicel araştırma deseninin kullanıldığı görülmektedir.

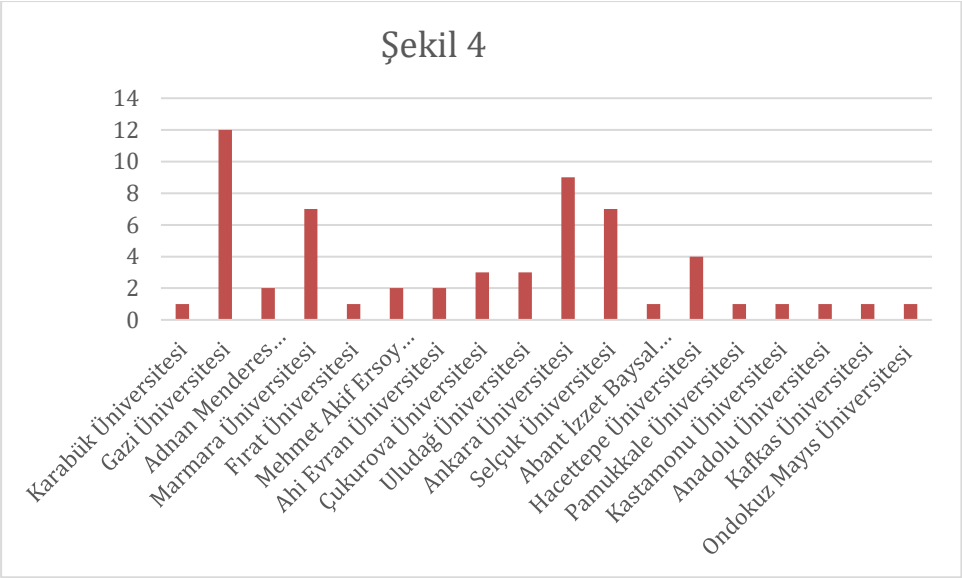

Şekil 4 Lisansüstü tezlerin ve makalelerin üniversitelere göre dağılımı

Şekil 4 incelendiğinde, örnekleme dahil edilen okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama kullanımı hakkındaki görüşleri konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin 12 tanesinin Gazi Üniversitesi'nde, 7 tanesinin Marmara Üniversitesi'nde, 9 tanesinin Ankara Üniversitesi'nde, 7 tanesi Selçuk Üniversitesi'nde, 4 tanesinin Hacettepe Üniversitesi'nde yapıldığı, diğer üniversitelerde ise 1-2 lisansüstü tez çalışması yapıldığı görülmektedir. Bu dağılıma göre okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama kullanımı hakkındaki görüşleri konusunda bilimsel çalışmalarda ilk sırada Gazi Üniversitesi'nin yer aldığı göze çarpmaktadır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının drama hakkındaki görüşleri ile ilgili 2000-2019 yılları arasında yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesi sonucunda, ilk yıllarda drama alanında makale, yüksek lisans ve doktora tezlerinin yapıldığı, sonraki yıllarda ise doktora tezinin yapılmasının durakladığı ve 2018-2019 yıllarında drama ile ilgili sadece yüksek lisans tezi yapıldığı görülmüştür. 2000-2019 yılları arasında öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının drama hakkındaki görüşleri konusunda yapılan bilimsel çalışmalara genel olarak bakıldığında, 2008-2010-2014-2015-2018-2019 yıllarında sadece yüksek lisans tezi yapıldığı, bunlardan 7 tanesinin 2008 yılında yapıldığı ve ayrıca 2008 yılının tüm yıllar arasında bu alanda en çok bilimsel çalışmanın yapıldığı yıl olduğu belirlenmiştir. 2000-2019 yılları arasında son olarak yapılan doktora tezinin 2009 yılında yapıldığı görülmüştür. Okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmen adaylarının drama kullanımı hakkındaki görüşleri konusunda lisansüstü tezlerin ve makalelerin yıllara göre dağılımları incelendiğinde makale ve yüksek lisans tezlerinin yeterli sayıda, doktora tezinin yeterli sayıda olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca örnekleme dahil edilen lisansüstü tezlerin ve makalelerin çoğunluğunun deneysel araştırma desenine göre planlandığı ve üniversiteler arasındaki dağılımda Gazi Üniversitesi'nin ilk sırada olduğu saptanmıştır.

Günümüzde okul öncesinde drama kullanımı oldukça önemlidir. Drama okul öncesi çocuklarının gelişim alanlarının ve yaratıcılıklarının gelişiminde son derece önemli bir yere sahiptir. Drama çalışmaları düşünce, duygu ve yetilerin öğrenme sürecine katılarak, yaparak yaşayarak kalıcı öğrenmeyi sağlamaktır. Ezbere dayalı kuramsal bilgilerden ziyade daha çok pratikte yapılacak çalışmalardır. Drama çalışmaları yaşantı ile ilişkilendirilmelidir. Drama

çalışmalarında asıl amaç kendini ifade edebilen, yaratıcı, empati kurabilen bireyler yetiştirmektir. Kalıcı öğrenmeyi sağlamak için drama eğitimde sıkça kullanılmalıdır. Okul öncesi dönemde yaparak-yaşayarak öğrenme fırsatı sunması açısından drama çalışmaları oldukça önemlidir.

Sonuç olarak okul öncesi öğretmenlerinin drama kullanımı hakkındaki görüşleri konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bu alanda daha çok bilimsel çalışma yapılması önerilebilir.

Bu alanda yapılmış ve yapılacak lisansüstü tez ve makale çalışmalarına okul öncesi öğretmenlerinin ve öğrencilerinin dikkati çekilebilir. Bu alanda yapılan lisansüstü tezler ve makaleler okul öncesi öğretmenlerine drama kullanımında ışık tutabilir, böylece dramayı derslerinde kullanarak kalıcı öğrenme sağlayabilirler.

Benzer şekilde okul öncesi öğretmen adaylarının ise meslek öncesinde drama kullanımında kendilerini geliştirmeleri konusunda desteklenebilir.
Bu açıdan bakıldığında alanda yapılacak çalışmalar oldukça önemlidir. Bu nedenle bu konuda farklı ölçme araçlarının ve farklı araştırma desenlerinin kullanıldığı yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Kaynakça

Adıgüzel, Ö. (2011). Okul öncesinde dramaya giriş. A. Öztürk (Ed.), *Okul Öncesinde drama* içinde (ss.1-15). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Adıgüzel, Ö. (2015). Eğitimde yaratıcı drama. Ankara: Pegem Akademi.
Aral, N., Köksal Akyol, A. & Can-Yaşar, M. (2007). *Okul öncesi dönemde drama etkinlikleri*. Ankara: Oluşum Yayıncılık.
Arieli, B. (2007). The integration of creative drama into science teaching. Unpublished doctoral dissertation, Kansas State University, Manhattan, Kansas. Aslan, N. (1997). Eğitimde alternatif bir yöntem: Yaratıcı drama. *Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi Üç Aylık Yayını,* 1, 2-9
Başçı, Z. & Gündoğdu, K. (2011). Öğretmen adaylarının drama dersine ilişkin tutumları ve görüşleri: Atatürk Üniversitesi örneği. *İlköğretim Online, 10*(2), 454-467
Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27-40.
Brewer, J. A. (2007). Introduction to early childhood education: Preschool through primary grades. Boston-U.S.A.: Pearson Education, Inc.
Çalışkan, N. & Karadağ, E. (2014). *Eğitimde drama: Teorik temelleri ve uygulama örnekleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
Çepni, S. (2012). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş.* Trabzon: Celepler Matbaacılık.
Freeman, G. D., Sullivan, K. & Fulton, C. R. (2003). Effects of creative drama on self-concept, social skills, and problem behavior. *Journal of Educational Research, 96*(3), 131-139. doi: 10.1080/00220670309598801
Güneysu, S. (1991). Eğitimde drama. *7. okul öncesi eğitimi geliştirme semineri* içinde (ss.84-88). Eskişehir: Ya-Pa Yayınları.
Gönen, M. & Uyar Dalkılıç, N. (2002). *Çocuk eğitiminde drama: Yöntem ve uygulamalar*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
Hendrix, R., Eick C. & Shannon, D. (2012). The integration of creative drama in an inquiry-based elementary program: The effect on student attitude and conceptual learning. *Journal of Science Teacher Education, 23*(7), 823–846. doi: 10.1007/s10972-012-9292-1
Karadağ, A. (2001). *Okul öncesinde dramatik etkinlikler.* Ankara: Kök Yayıncılık

Koyuncu, M. S., Şata, M., & Karakaya, İ. (2018). Eğitimde ölçme ve değerlendirme kongrelerinde sunulan bildirilerin doküman analizi yöntemi ile incelenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 9*(2), 216-238.
Mantione, R. & Smead, S. (2003). *Weaving through words: Using the arts to teach reading comprehension strategies*. Delaware: International Reading Association.
McCaslin, N. (1984). *Creative drama in the primary grades*. London: Longman.
McCaslin, N. (2006). *Creative drama in the classroom and beyond*. New York, NY: Pearson Education.
M.E.B. (2013). *36-72 aylık çocuklar için okul öncesi eğitim programı.* Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı
Nuhoğlu, M. & Çakmakçı, C. (2007). *İlköğretim birinci kademede drama ve etkinlikler*. Zonguldak: Kök Yayıncılık.
O'Hara, M. (1984). Drama in education: A curriculum dilemma. *Theory into Practice, 23*(4), 314-320. doi: 10.1080/00405848409543133
Okvuran, A. (2000). *Yaratıcı dramaya yönelik tutumlar.* Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Okvuran, A. (2003). Drama öğretmeninin yeterlilikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 36*(1-2), 81-87.
Ömeroğlu, E. (2003). Yaratıcı drama etkinliklerinde öğretmenin rolü. E. Ömeroğlu ve diğ. (Eds.), *Okul öncesi eğitimde drama* içinde (ss.73-80). Ankara: Kök Yayıncılık.
Ömeroğlu, E., Ersoy, Ö., Şahin Tezel, F., Kandır, A. & Turla, A. (2003). *Okul öncesi eğitimde drama. Teoriden uygulamaya*. Ankara: Kök Yayıncılık.
Önder, A. (2003). *Okul öncesi çocukları için yaratıcı drama uygulamaları.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
Önder, A. (2013). Okul öncesinde eğitici drama uygulamalarının önemi ve uygulama ilkeleri. R. Zembat (Ed.), *Okul öncesinde özel öğretim yöntemleri* içinde (ss.). Ankara: Anı Yayıncılık.
Önder, A. (2016). *Yaşayarak öğrenme için eğitici drama: Kuramsal temellerle uygulama teknikleri ve örnekleri.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
Önder, A. & Dibek, E. (2006). *Okul öncesi öğretmenlerinin eğitici drama konusunda kendilerini yeterli görmeleri ile uygulamaları arasındaki ilişkilerin incelenmesi.* 1. Uluslararası Okul Öncesi Eğitim Kongresi, 30 Haziran-3 Temmuz 2004. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
Rances, J. N. (2005). *Student perceptions of improving comprehension through drama as compared topeotry and fiction in college English freshman composition courses. Unpublished doctoral dissertation*, Widener University, Chester, PA
Şimşek, H. & Yıldırım, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Tavşancıl, E. & Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri.* Epsilon Yayınları: İstanbul.
Toye, N. & Prendiville, F. (2000). *Drama and traditional story fort the early years*. London: Routledge Falmer
Turner, H., Mayall, B., Dickinson, R., Clark, A., Hood, S., Samuels, J., et.al. (2004). *Children engaging with drama: An evaluation of the National Theatre's drama work in primary schools* 2002-2004. London, England: Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.
Tuğrul, B. (2006). Drama ve öğrenme-öğretme. A. Öztürk (Ed.), *Çocukta yaratıcılık ve drama* içinde (ss.121-138). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın no: 1488, Açıköğretim Fakültesi yayın no:798

ÜSTÜN YETENEKLİLER ALANINDA YAPILMIŞ TEZLERİN ANALİZİ

Doç. Dr. Güneş SALI

BOZOK ÜNIVERSİTESİ (ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5719-8618)

ÖZET

Bu araştırma, Türkiye'de üstün yetenekliler ile ilgili 2016-2020 yılları arasında yapılmış yayınları çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla yapılmıştır. Doküman inceleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada üstün yetenekliler ile ilgili 85'i yüksek lisans, 26'sı doktora tezi olan toplam 111 lisansüstü tez incelenmiştir. İncelenen tezlerin yayınlandıkları yıllara, çalışmaların yapıldıkları üniversitelere, çalışılan alanlara, tezlerin uygulandığı eğitim kurumu ve eğitim kademesine, bölüm bazında konulara, tezlerin araştırma desenlerine, tezlerde kullanılan ölçme araçlarına ve tezlerin örneklem büyüklüklerine göre analizi yapılmıştır. Bu yönüyle üstün yeteneklilerin beş yıllık süreçte tezlere konu olmasında nasıl bir durum izlediği ortaya konulmuştur. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; ülkemizde yapılan üstün yetenekliler alanındaki tezlerin en çok 2019 yılında yapıldığı, en çok Gazi, Hacettepe, İnönü, Bahçeşehir, ve Aydın Üniversite'lerinde çalışıldığı, tezlerin konulara göre dağılımına bakıldığında durum saptamanın en çok çalışılan konu olduğu, BiLSEM'lerin (BİLİM SANAT MERKEZİ) üstün yeteneklilerle çalışma için kullanılan önemli merkezler olduğu, bölüm bazında genellikle ilköğretim, eğitim, fen, özel eğitim ve rehberlik alanlarında bu konunun çalışıldığı, tezlerin daha çok nicel olarak desenlendiği, tezlerin yaklaşık yarısında araştırmacı tarafından geliştirilen ölçme araçlarının kullandığı, tezlerde farklı büyüklüklerde örneklem ve çalışma gruplarının yer aldığı belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda gelecekte yapılacak çalışmalar için araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Üstün yetenek, lisansüstü tez.

1. GİRİŞ

Üstün yetenekli çocuk tanımı ile ilgili birçok görüş ileri sürülmesine karşın, günümüzde hala ortak bir tanıma rastlamak güçtür. Stanford-Binet IQ testinin yaratıcısı ve aynı zamanda Amerika'da üstün yetenekliler ve onların özellikleri üzerinde en uzun süre boylamsal araştırmalar yapmış olan Terman, zekayı genel faktör olarak kabul etmektedir (Terman, 1921). Zeka bireyin üst düzey performansının karmaşık dinamiklerinin parçası olarak ifade edilebilir ve bilişsel gelişim sürecinin bir parçası olarak görülür (Freeman, 2004). Thurstone ve Gardner gibi psikologlar ise zekanın bir çok boyutu olduğunu ifade ederler. Bu psikologlar zekayı, bütünsel olarak ölçmek için var olan ölçme araçları ile değerlendirmek yerine, bireysel yaratıcı düşünmenin merkezinde yer alan karar verme becerisinin zeka ile ilişkili önemli bir bileşen olduğunu ileri sürmektedirler (Gardner, 2011; Thurstone, 2013). Renzulli (1986) ise üstün yetenekli bireylerin birbiriyle ilişkili üç alanda akranlarına göre üstün performans sergilediklerini belirtmiştir. Bireyin genel ve özel yeteneği, yaratıcılığı ve bir işteki motivasyonu bireyin üstün yetenekliliğinde belirleyici faktörlerdir. Genel yeteneklere örnek olarak sözel sayısal yetenek, soyut düşünce, hafıza ve dilde akıcılık verilebilir. Özel yetenekler ise teknik alanlarda görülen; müzik, tiyatro, fizik, kimya, matematik ve bilim alanlarında görülen yeteneklerdir. Motivasyon bireyin nitelikli bir iş alması, yaptığı işe yüksek düzeyde odaklanması ve işini iyi bir şekilde yapma becerisidir. Yaratıcılık ise yeni fikirlerin ortaya konulması ve bunların problem çözmede kullanılmasını ifade eder. Bireyin üstün yetenekli

olarak ifade edilebilmesi için bütün bu alanlarda toplumun %85'inden daha başarılı olması ya da bu alanların en az birinden toplumun % 98'inden daha yüksek performans sergilemesi gerekmektedir. Ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) resmi tanımına göre üstün yetenekli birey; "Zekâ, yaratıcılık, sanat, spor, liderlik kapasitesi veya özel akademik alanlarında akranlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren bireydir" (Milli Eğitim Bakanlığı, 2009). Bir başka tanıma göre üstün yetenekli birey, özel yetenek alanlarında üstün performans gösteren ve alan uzmanları tarafından tanılanmış olan bireylere denir. Bu bireyler kendi potansiyellerini ortaya koymak ve topluma katkıda bulunmak için farklılaştırılmış bir eğitim programına ihtiyaç duyarlar (The Maryland Report, 1972). Üstün yetenekliler akranlarına göre çok meraklı, sürekli soru soran, hızlı öğrenen ve kolayca hatırlayabilen bireylerdir (Ataman, 1998). Akranlarına göre dünyaya daha farklı bir pencereden bakarlar. Bir şeylerin nasıl çalıştığına dair kafa yorduklarında derin merakları onları zor çıkmazlara sokabilir. Yüksek bir enerjiye sahip olan üstün yetenekliler hem çok hassas hem de mükemmeliyetçi olabildikleri gibi bazı durumlarda çabuk sıkılabilmekte bazen de öfke nöbetleri gösterebilmektedirler (Smutny, Walker & Meckstroth, 2000). Üstün yetenekli çocuklar hayal kurma, oyun oynama ihtiyacı duyarlar. Bütün yaşlardaki bireylerle iletişime geçmek ve gündelik yaşamın bir parçası olma ihtiyacı hissederler (Farrall & Henderson, 2015). Dolayısıyla çocuklara gündelik yaşam içerisinde, ihtiyaçlarına yönelik zengin uyarıcılı bir çevre sunulması önemlidir. Zengin uyarıcılı çevre çocuğun özerkliğini sağlayacak ve çocuğun yaratıcılık ve kritik düşünme becerilerini destekleyecektir (Hertzog, 2017). Psikolojik değişkenler üstün yetenekli bireyin yeteneğini ortaya koymasında etkilidir. Risk almaya isteklilik, zorlukların üstesinden gelme, eleştiriye açık olma, rekabet, motivasyon gibi faktörler bireyin yeteneğini daha da ileriye taşımada belirleyici faktörler olmaktadır. Bu nedenle psikososyal farkındalık ve yetenekler üstün yetenekli bireyin eğitiminde yer alan uzmanlar ve aileler tarafından dikkate alınmalıdır (Subotnik, Olszewski-Kubilius & Worrell, 2011). Freeman (1998) ise erken yıllarda üstün yetenekli bireylerin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralar; Parlak zeka: Üstün zekalı çocukların en belirgin özelliği parlak zekalı olmalarıdır. Örneğin sözcükleri ve dili çok iyi kullanma yeteneğine sahiptirler. Çoğu zaman çok küçük ayrıntılara dikkat ederler. Bazı fikirlerde sıradışı bağlantılar kurma yeteneğine sahiptirler. Farkındalık: Küçük çocukların zihinleri bilgiyi almak ve emmek için sürekli açıktır. Bazen cümlenizi tamamlamadan anlatmak istediğinizi anlarlar. Başkalarının davranışlarını taklit eder ve deneyimleriyle çok hızlı öğrenirler. Bazen yaşına göre hayli büyük görünürler. Öğrenme yeteneği: Öğrenmeye çok arzuludurlar. Hızlı anlarlar. Hafızaları çok güçlüdür. Her ortamda ve her koşulda zihinleri bilgiyi emer. TV'den, insanların konuşmalarından, öğretmenden ve diğer bütün kaynaklardan hızlı bir şekilde bilgi öğrenir ve bilgiyi içselleştirmeye çalışırlar (Heller, 2004). Bağımsızlık: Okulun ilk günlerinde bile yeterli oldukları gözlenir ve oldukça bağımsız davranırlar. Diğer çocukların basit uğraşlarla ve basit etkinliklerle uğraştıklarını gördüklerinde şok yaşarlar. Bazıları kendileri için özel ilgi alanları ve uğraşlar bulurlar. Üstün yetenekli çocuklar eğitim sistemimiz içerisinde risk altında bulunmaktadırlar (Levent, 2011). Üstün yeteneklilerin tanılanması ve eğitimleri konusunda müfredat ve program uygulamaları yetersiz kalmaktadır (VanTassel-Baska, 1986). Üstün yeteneklilerin eğitimi konusunda öğretmenlere yönelik yeterince eğitim verilmemekte ve bu konudaki hizmet içi eğitimlerde yok denecek kadar azdır (Gross, 1999). Okullar çocukların ihtiyacı olan akademik alanlarda kendilerini geliştirmeli, öğretmenlere eğitimler vermeli ve çocukların ihtiyaçlarına uygun müfredat geliştirmelidir. Bu yüzden derin bilgiye sahip ve teknik yeteneği olan öğretmenlere daha çok ihtiyaç vardır (Subotnik vd., 2011). Üstün yetenekli bireylerin kendi akranlarından farklı öğrenme ihtiyaçları vardır. Özel eğitim programları ile bu bireylerin bütün potansiyellerini ortaya koymaları sağlanmalıdır. Bu çocukların iyi bir eğitim almaları için ilk adım doğru bir biçimde tanılanmalarıdır. Bir çocuk üstün yetenekli olarak tanılandığı zaman, okul çocuğa uygun eğitim programı, ortam ve materyal sağlamalıdır (Hodge, 2013). Üstün yeteneklilere çeşitli eğitim

uygulamaları ve politikaları ile destek verilmesinin iki temel nedeni ekonomik faktör ve eşitlik ilkesidir. Gelecek, üretkenliği ve yaratıcılığı artan toplumların olacaktır. Ayrıca dezavantajlı grupların kendi potansiyellerini ortaya koyabilmeleri için desteklenmeleri gerekmektedir. Üstün yetenekli bireyler özel öğrenme ihtiyaçları nedeniyle dezavantajlı duruma gelebilmektedirler (Watters & Diezmann, 2003). Üstün yetenekli bireyler diğer bireylerden daha farklı düşünüp öğrenmede farklı stratejiler kullanmaktadırlar. Bu öğrencilerin eğitiminde öz düzenleyici öğrenme stratejileri daha etkili ve daha sık kullanılmalıdır. Üstün yeteneklilerin eğitiminde gruplama, hızlandırma ve zenginleştirme en fazla kullanılan stratejilerdir (Freeman, 2004).

Yukarıda genel olarak üstün yeteneklileri, ihtiyaçlarını ve onlara yönelik uygulamaları konu alan alanyazın taraması ülkemizde üstün yeteneklilerle ilgili politikaları içeren çalışmaların az sayıda olduğu sonucuna götürmüştür (Levent, 2011). Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan, Üstün Yetenekli Bireyler Strateji ve Uygulama Planı (2013)'nda bu alandaki zayıflıklar; konuyla ilgili yeterince akademik çalışma olmaması, çocukların tanılanmasında problemler olması ve yeterince ölçme aracı olmaması olarak ifade edilmektedir. Bunun yanında üstün yetenekli bireylerin ihtiyacına uygun müfredatın sınırlı olması, bu alanın ihmal edilmesi ve üstün yetenekli çocukların eğitiminde yer alacak nitelikli öğretmenlerin olmaması da başka bir problem alanı olarak ifade edilmektedir (Metin & Kangal, 2012; Sak, 2011).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Üstün yetenek, çoğu kişi tarafından merak edilen, ilgi çekilen, düşünülen ve konuşulan bir konudur. Bu nedenledir ki geçmişten günümüze pek çok disiplin üstün yeteneklilik konusuna eğilmiş ve bu konuda çalışmalar ortaya koymuştur. Alanda yapılan bu araştırmalar, sorunların politika belirleyicilerin gözünden görülmesine yardımcı olması açısından önemlidir.

Ülkemizde üstün yeteneklilerle ilgili konuların, tez çalışmalarında araştırılmasına yönelik çalışmalara 1990'lı yılların başlarında başlanmıştır. 1990-2016 yılları arasında bulunan, YÖK (Ulusal Tez Merkezi) veri tabanında kayıtlı olan tezlerin incelenmesine yönelik olarak daha önce yapılan bir araştırmada 128 doktora ve yüksek lisans tezi incelenmiştir (Kardeş, Akman & Yazıcı, 2018). Bu araştırmada ise YÖK-Ulusal Tez Merkezi veri tabanında bulunan 2016-2020 yılları arasında üstün yetenekliler ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Bu araştırma ülkemizde üstün yeteneklilerle ilgili olarak lisansüstü düzeyde yapılan çalışmalara bütüncül bir bakış açısı sağlaması açısından önemlidir. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1) Tezlerin yayınlandığı yıllara göre dağılımı nasıldır?
2) Tezlerin yapıldığı üniversiteye göre dağılımı nasıldır?
3) Tezlerin alanlara göre dağılımı nasıldır?
4) Tezlerin uygulandığı eğitim kurumu ve eğitim kademesine göre dağılımı nasıldır?
5) Tezlerin bölüm bazında konulara göre dağılımları nasıldır?
6) Tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımı nasıldır?
7) Tezlerin kullandıkları ölçme araçlarına göre dağılımı nasıldır?
8) Tezlerin örneklem büyüklüklerine göre dağılımları nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yapılacak çalışma ile ilgili olan belgeleri ve kayıtları belirli bir sisteme göre kodlama işlemine denir (Çepni, 2012). Hem basılı hem elektronik materyalleri gözden geçirmek ve değerlendirmek için

kullanılan sistematik bir yöntemdir (Bowen, 2009). Etkili bir yöntemdir ve diğer çalışma yöntemlerine göre veriler daha kısa sürede toplanabilir (Koyuncu, Şata & Karakaya, 2018).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, 2016-2019 yıları arasında yayınlanmış Üstün yeteneklilerin incelendiği ulaşılabilen, yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. 2016-2020 yılları arasında yayınlanmış 85'i yüksek lisans tezi, 26'sı doktora tezi olan toplam 111 lisansüstü tez alınmıştır.

Veri Toplama Süreci

Alan yazın taraması, yüksek lisans ve doktora tezleri için Ulusal Tez Merkezi, Tarama yapılırken, "Üstün yetenekli" anahtar kelimesi kullanılmıştır. Bu kriter sonucunda, 85'i yüksek lisans tezi, 26'sı doktora tezi olan toplam 111 lisansüstü tez alınmıştır. Tezlerden 109'u erişime açık 2 tanesi ise erişime kapalıdır. Bu nedenle erişime kapalı olan 2 tezin sadece özet bölümleri incelenebilmiştir.

2.4.Verilerin Analizi

Araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizin temel amacı araştırma sonucunda elde edilen verilerin belirlenen temalara göre yorumlanmasıdır. Elde edilen analiz bulguları önce düzenlenir, yorumlanır ve sonuçlara ulaşılır. Araştırmacı elde ettiği yorumlara göre tahminlerde bulunabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Analiz sonucunda elde edilen sonuçlar yayınlandıkları yıla, çalışmanın türüne göre, kullanılan araştırma desenine, kullanılan ölçme araçlarına ve bilimsel çalışmaların yapıldıkları üniversitelere göre kategorilerinde tablolaştırılarak sunulmuştur.

3. BULGULAR

Türkiye'de üstün yetenekliler alanında 2016-2020 yılları arasında yapılan tezlerin incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmadan elde edilen bulgular kategorilerinde tablolaştırılarak aşağıda verilmiştirr. Tezlerin yayınlandığı yıllara ilişkin bulgular aşağıda Tablo'1'de verilmiştir.

Tablo 1

Tezlerin Yayınlandığı Yıllara Göre Dağılımı

Tezlerin Yayınlanma Yılı	Yüksek Lisans f	Doktora f	Toplam	%
2016	12	11	23	20,74
2017	14	4	18	16,21
2018	19	7	26	23,40
2019	29	3	32	28,83
2020	11	1	12	10,82
Toplam	85	26	111	100

Tablo 1'de tezlerin yayınlandıkları yıllara göre dağılımına bakıldığında üstün yetenekliler alanında 2019 yılında (29; %28,83) yüksek lisans tezlerin sayısının daha yüksek olduğu, doktora tezinde ise 2016 yılında (11; %20,74) yazılan tezlerin daha yüksek olduğu görülmüştür. Tablo incelendiğinde göze çarpan bir diğer ayrıntı ise 2020 yılında yüksek lisans tezlerinin ve doktora tezlerinin (11; %10,82) olduğu ve önceki yıllara göre yazılan tezlerin sayısında oldukça bir düşüş meydana geldiği görülmüştür. Ancak bu düşüşün, 2020 yılında yapılan tezlerin bir kısmının döküman incelemesinin yapıldığı sırada (2020'nin Eylül Ekim aylarında) sisteme henüz yüklenmemiş olmasından kaynaklandığını da belirtmek gerekir. Tezlerin yapıldığı üniversitelere göre dağılımları ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo:2

Tezlerin Yapıldığı Üniversiteye Göre Dağılımı

Tezlerin Yapıldığı Üniversiteye Göre Dağılımı	Yüksek Lisans f	Doktora f	Toplam f	%
Gazi üniversitesi	6	7	13	11,74
Hacettepe üniversitesi	3	2	5	4,51
İnönü üniversitesi	3	2	5	4,51
Bahçeşehir üniversitesi	5	-	5	4,51
İstanbul Aydın üniversitesi	5	-	5	4,51
Orta Doğu teknik üniversitesi	1	3	4	3,62
Karadeniz teknik üniversitesi	1	3	4	3,62
Eskişehir Anadolu üniversitesi	1	3	4	3,62
Ankara üniversitesi	2	1	3	2,70
Sakarya üniversitesi	3	-	3	2,70
Necmettin Erbakan üniversitesi	3	-	3	2,70
Marmara üniversitesi	3	-	3	2,70
Diğer üniversiteler	49	5	54	48,60
Toplam	85	26	111	100

Üstün yetenekliler alanında yazılan tezlerin üniversitelere göre dağılımına bakıldığında bu alanda en çok tezin (13; %11,74) 13 tez ile Gazi Üniversite'sinde yapıldığı görülmektedir. Hacettepe, İnönü, Bahçeşehir, İstanbul Aydın üniversitesiteleri 5' şer (5; %4,51) tez yazıldığı, Ortadoğu teknik, Karadeniz teknik ve Eskişehir Anadolu üniversiteleri 4'er (4; %3.62) tane tez ve Ankara, Sakarya, Necmettin Erbakan, Marmara üniversitesiteleri ise 3'er (3; %2,70) tez yazıldığı görülmektedir. Yazılan tezlerin yaklaşık dörtte biri yani (25; %22,57) 25 tezin Ankara'daki üniversitesitelerde yazıldığı görülmektedir. Üniversitelerde yapılan tez çalışmalarının alanlara göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo: 3
Tezlerin Alanlara Göre Dağılımı

Tezlerin Alanlara Göre Dağılımı	f	%
İlköğretim	26	23,41
Eğitim ve Öğretim	21	18,92
Fen ve Matematik	17	15,30
Özel Eğtim	15	13,52
Rehberlik	12	10,83
Bilim ve Teknoloji Bölümleri	5	4,50
Psikoloji	5	4,50
Beden Eğitimi ve Spor	2	1,81
Çocuk Gelişimi	2	1,81
Diğer Alanlar (Okul öncesi eğitimi, Dil bilim, Engelli çalışmaları Sosyal hizmetler Hemşirelik ve İşletme)	6	5,40
Toplam	111	100

Üstün yetenekliler alanında yazılan tezlerin alanlara göre dağılımına baktığımızda, tezlerin genel olarak ilköğretim ve eğitim ve öğretim başlığı altında yoğunlaştığı görülmektedir. İlköğretim alanı (26; %23,41), eğitim ve öğretim alanı (21; %18,92), fen ve matematik (17; 15,30), özel eğitim alanı (15; %13,52) rehberlik alanı ise (12; %10,83) oranı ile yapılan tez çalışmalarınını alana göre dağılımında ilk sıralarda yer almaktadır. Bilim ve teknoloji bölümleri (5; 4,50), psikoloji (5; %4,50), beden eğitimi ve spor (2; %1,81), çocuk gelişimi (2; %1,81) olduğu görülmektedir. Diğer alanlar ise okul öncesi eğitimi (1; %0,93), dil bilim (1; %0,93), engelli çalışmaları (1; %0,93), sosyal hizmetler (1; %0,93), hemşirelik (1; %0,93) ve işletme (1; %0,93) birer tez yazıldığı görülmektedir. Tezlerin uygulandığı eğitim kurumları ve eğitim kademelerine göre dağılımları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo: 4

Tezlerin Uygulandığı Eğitim Kurumu ve Eğitim Kademesine Göre Dağılımı

Tezlerin Uygulandığı Eğitim Kurumu ve Eğitim Kademesine Göre Dağılımı	f	%
Okul Öncesi	4	3,61
İlkokul	27	23,36
Ortaokul	64	57,70
Lise	14	12,62
Üniversite	2	1,84
Toplam	111	100

Bilsem'lerde uygulanan tezler	82	73,81
Normal eğitim kurumlarında uygulanan tezler	29	26,19
Toplam	111	100

Tablo 4 incelendiğinde tezlerin yarısından fazlasının ortaokul kademesinde (64; %57,70) uygulandığı, (27; %23,36)'sının ilkokul kademesinde, (14; %12,62)'sinin ise lise kademesinde uygulandığı görülmektedir. Okul öncesi eğitim kademesinde (4; %3,61) ve üniversitesite kademesinde (2; %1,84) ise pek fazla tez çalışması yapılmadığı görülmüştür. Normal eğitim kurumlarında (29; %26,19) ve BiLSEM (82; %73,81)'lerde yapılan çalışmaların birbirinden farklı olduğu, daha çok BiLSEM'lerin üstün yeteneklilerle çalışma için kullanılan önemli merkezler olduğu görülmektedir. Tezlerin bölüm bazında konularına göre dağılımları aşağıdaki tabloda görülebilir.

Tablo: 5

Tezlerin Bölüm Bazında Konulara Göre Dağılımları

Tezlerin Yazıldığı bölüm/anabilim dalları/Program	Tezlerin Konulara Göre Dağılımı	f	%
İlköğretim	Durum saptama (ilgi, ihtiyaç, etki, algı, inceleme ve farkındalık çalışmaları)	14	24,84
	Üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren çocukların karşılaştırılması	8	12,48
	Öğrenciye ve öğretmene yönelik program geliştirme	4	6,24
	Üstün zekalı tanılama ve testleri	2	3,12
	Aileye yönelik program program geliştirme ve çalışmalar geliştirme	1	1,56
	Öğretim materyali veya etkinlik geliştirme	1	1,56
Eğitim ve Öğretim	Durum saptama (ilgi, ihtiyaç, etki, algı, inceleme ve farkındalık çalışmaları)	8	12,48
	Öğrenciye ve öğretmene yönelik program geliştirme	4	6,24
	Üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren çocukların karşılaştırması	3	4,68
	Öğretim materyali veya etkinlik geliştirme	2	3,12

	Üstün zekalı tanılama ve testleri	1	1,56
	Aileye yönelik program geliştirme ve çalışmalar geliştirme	1	1,56
Matematik ve Fen	Durum saptama (ilgi, ihtiyaç, etki, algı, inceleme ve farkındalık çalışmaları)	7	10,92
	Öğrenciye ve öğretmene yönelik program geliştirme	2	3,12
	Üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren çocukların karşılaştırılması	3	4,68
	Öğretim materyali veya etkinlik geliştirme	5	7,08
Özel Eğitim	Durum saptama (ilgi,ihtiyaç, etki, algı, inceleme ve farkındalık çalışmaları	6	9,36
	Öğrenciye ve öğretmene yönelik program geliştirme	4	6,24
	Üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren çocukların karşılaştırması	3	4,68
	Öğretim materyali veya etkinlik geliştirme	2	3,12
Rehberlik	Durum saptama (ilgi, ihtiyaç, etki, algı, inceleme ve farkındalık çalışmaları)	5	7,08
	Öğrenciye ve öğretmene yönelik program geliştirme	2	1,56
	Üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren çocukların karşılaştırması	1	1,56
	Öğretim materyali veya etkinlik geliştirme	2	3,12
Bilgisayar ve öğretim teknolojileri	Durum saptama (ilgi, ihtiyaç, etki, algı, inceleme ve farkındalık çalışmaları)	3	4,68
	Öğrenciye ve öğretmene yönelik program geliştirme	2	3,12
Psikoloji	Durum saptama (ilgi, ihtiyaç, etki, algı, inceleme ve farkındalık çalışmaları)	2	3,12
	Üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren çocukların karşılaştırması	3	4,68
Beden Eğitimi ve Spor	Durum saptama (ilgi, algı, etki, inceleme ve farkındalık çalışmaları)	1	1,56

	Üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren çocukların karşılaştırması	1	1,56
Çocuk Gelişimi	Durum saptama (ilgi, ihtiyaç, etki, algı, inceleme ve farkındalık çalışmaları)	2	3,12
Diğer Alanlar	Durum saptama (ilgi, ihtiyaç, etki, algı ve inceleme ve farkındalık çalışmaları)	5	7,08
	Üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren çocukların karşılaştırması	1	1,56
Toplam		111	100

Tezlerin konulara göre dağılımına bakıldığında algı, durum tespiti, inceleme, etki gibi çalışmaları içeren durum saptamanın (53; %84,24) tezle en çok çalışılan konu olduğu görülmektedir. Üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren çocukların karşılaştırmasının yapıldığı çalışmaların (23; %79,16), öğrenciye ve öğretmene yönelik program geliştirme çalışmalarının (16; %20,28), öğretim materyali veya etkinlik geliştirme çalışmalarının (12; %18), üstün zekalı tanılama testlerinin (3; %4,68) ve aileye yönelik program geliştirme çalışmalarının ise (2; %3,12) oranında olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda tezlerin kullanılan araştırma desenlerine göre dağılımı görülmektedir.

Tablo: 6

Tezlerin Kullanılan Araştırma Desenlerine Göre Dağılımı

Araştırma Desenleri	f	%
Nicel Araştırma	60	56,24
İlişkisel Tarama Araştırmaları	34	44,95
Deneysel Araştırmalar	18	24,85
Nedensel Karşılaştırma Araştırmaları	5	6,95
Betimsel Araştırmalar	3	4,57
Nitel araştırmalar	35	29,56
Durum Çalışması(Örnek olay)	22	26,18
Eylem Araştırması	6	7,14
Olgu Bilim(Fenomenoloji)	5	6,70
Belge Doküman İncelemesi	1	5,69
Gömülü Teori Araştırması	1	5,69
Karma Desen Araştırma	16	14,20

Toplam	111	100

Tablo 6'ya baktığımızda yapılan tezlerde araştırma yöntemi olarak nicel araştırma (60; %56,24) yönteminin en fazla tercih edilen yöntem olduğu görülmektedir. Nitel araştırma yöntemi (35; %29,56) oluşturmakla birlikte son yıllarda yapılan Karma desendeki çalışmaların (16; %14,20) sayısında düşüş olduğu görülmektedir. Üstün yetenekliler alanında yapılan tezlerde kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo: 7

Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Araçları	f	%
Araştırmacı tarafından ölçme aracı geliştirilmiş tezler	52	46,83
Başkası tarafından geliştirilen ölçme araçları kullanılmış tezler	43	38,72
Doküman incelemesi yapılan tezler	16	14,45
Toplam	111	100

Tezlerde kullanılan veri toplama araçlarına baktığımızda araştırmacıların yarısına yakınının (52; %46,83) kendileri tarafından geliştirilen veri toplama araçlarını kullandıkları, diğer araştırmacıların başkaları tarafından geliştirilen veri toplama araçlarını kullandıkları (43; %38,72) ve bazı araştırmacıların veri toplama aracı kullanmadan doküman analizi (16; %14,45) yaptıkları görülmüştür. Bazı araştırmalarda araştırmacının hem kendi geliştirdiği veri toplama aracını hem de başkaları tarafından geliştirilen veri toplama araçlarını kullandığı görülmektedir. Son olarak üstün yetenekliler alanında yazılan tezlerin örneklem büyüklüklerine göre dağılımları ise aşağıda Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo: 8

Tezlerin Örneklem Büyüklüklerine Göre Dağılımları

Kişi Sayısı	f	%
0-20 kişi	32	28,80
20-50 kişi	26	23,43
50-100 kişi	12	10,82
100-200 kişi	23	20,63
200-400 kişi	10	9,10
400 ve üzeri kişi	8	7,22

Toplam	111	100

Üstün yetenekliler alanında yazılan tezlerdeki örneklem büyüklüğüne dair bilgilere bakıldığında örneklem sayılarının tezlerde farklılaştığı görülmektedir. Az sayıda örneklemle çalışılan tezler olduğu gibi örneklem grubu oldukça geniş olan tezler de bulunmaktadır. Sonuç olarak incelenen tezlerde farklı büyüklüklerde örneklem ve çalışma gruplarının yer aldığı görülmektedir.

3. Sonuç ve Tartışma

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "Zekâ, yaratıcılık, sanat, spor, liderlik kapasitesi veya özel akademik alanlarında akranlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren birey" (MEB, 2009; Kardeş, Akman & Yazıcı, 2018) olarak tanımlanan üstün yeteneklilerle ilgili çalışmalar giderek artmaktadır. Bu araştırmada da ülkemizde üstün yetenekliler ile ilgili tezleri analiz etmek ve bu tezlerdeki çalışma konularını araştırmacıların, eğitimcilerin dikkatine sunmak amaçlanmıştır. Araştırmanın bulguları incelendiğinde ülkemizde yazılan üstün yetenekliler alanındaki tezlerin hazırlanmasında büyük üniversitelerin öncü olduğu, tezlerin genellikle ilköğretim, eğitim öğretim, fen ve matematik, özel eğitim, rehberlik, bilgisayar ve öğretim teknolojileri, psikoloji ve çocuk gelişimi alanlarında yapıldığı belirlenmiştir. Özellikle eğitim fakültelerinin lisansüstü eğitimlerinin belli başlı üniversitelerde ve belli bölümlerde olduğu göz önüne alındığında, üstün yeteneklilerle ilgili çalışmaların belli üniversitelerde yapılmış olması beklendik bir durumdur. Veri toplama aracı olarak hem araştırmacı tarafından geliştirilmiş, başkaları tarafından geliştirilmiş araçların kullanıldığı, yapılan araştırmalarda BİLSEM'lerin daha da yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. 1992 yılında BİLSEM'lerin kurulmasıyla birlikte üstün yetenekliler alanında yapılan çalışmaların yoğun artış gösterdiği daha önce yapılan araştırma sonuçlarında da belirtilmiştir (Dağlıoğlu & Suveren, 2013; Kardeş, Akman & Yazıcı, 2018). Araştırmada tez çalışmalarının daha çok ortaokul, ilkokul ve lise kademesine odaklandığı ve okul öncesi ve üniversitesite kademelerinde yapılan tez çalışmalarının çok sınırlı olduğu görülmüştür. Yapılan başka araştırma sonuçlarına bakıldığında da okul öncesi eğitim çağındaki çocuklarla yapılan araştırmaların daha az olduğu görülmektedir (Metin, Özbay & Dağlıoğlu. 2008; Kardeş, Akman & Yazıcı, 2018). Okul öncesi dönemde akademik becerilerin azlığı ve okul müfredatındaki kazanımların yetersizliği bu dönemde tanılamanın ve üstün yetenekliler eğitiminin zorluğu olarak ifade edilebilir (Dümenci, Gürsoy & Aral, 2017; Kardeş, Akman & Yazıcı, 2018). Kettler, Oveross & Salman (2017) da yaptıkları araştırmada okul öncesi eğitim kurumlarında üstün yetenekli çocuklara yönelik herhangi bir politika olmadığı, üstün yeteneklilere yönelik politika ve hizmetlerin öncelik oluşturmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Türkiye'de de üstün yeteneklilere yönelik nitelikli ve kapsamlı bir eğitim politikası olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Cevher Kılıç, 2015; Kardeş, Akman & Yazıcı, 2018).

Tüm gelişim alanlarında en hızlı gelişimin gözlemlendiği, kişiliğinin temellerinin atıldığı okul öncesi eğitim çağında üstün yeteneklilere yönelik çalışmaların arttırılması ve çocukların bu dönemde tanılanması oldukça önemlidir. Kadıoğlu Ateş & Mazı, (2017)'nın "Türkiye'de Üstün Yetenekli Öğrenciler ile İlgili Yapılan Yükseköğretim Tezlerinin İçerik Analizi" çalışmasının sonuçlarına bakıldığında da BİLSEM'lerin yoğun olarak kullanıldığı ve araştırmalarda benzer örneklemler seçildiği görülmektedir. Kardeş, Akman & Yazıcı (2018)'nın "Türkiye'de üstün yetenekli öğrencilerle ilgili yapılan lisansüstü eğitim tezlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi" başlıklı çalışmasının ve Nacar'ın (2015) "2005-2014 yılları arasında üstün yeteneklilerin matematik eğitimi üzerine yapılan çalışmaları" incelediği araştırmasının da bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşen nitelikte, tezlerin ilköğretim kademesinde ve BİLSEM'lerde çalışıldığı ve

tezlerin büyük çoğunluğunda nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Özenç & Özenç, 2013; Kardeş, Akman & Yazıcı, 2018). Sak vd. (2015) yaptıkları araştırmada üstün yeteneklilere yönelik uygulamalar içeren kurumların standart bir programdan yoksun oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu durum, alanda program geliştirmeye dönük yapılan tezlerin yeterli olmadığı ya da bu konudaki tezlerden elde edilen sonuçların yaygınlaştırılmasının yeterince yapılmadığının göstergesi olabilir. Yine MEB Üstün Yetenekli Bireyler Strateji ve Uygulama Planı (2013)'nda farklı eğitim modellerini içeren akademik çalışma sayısının az olduğu ifade edilmiştir (Kardeş, Akman & Yazıcı, 2018). Türkiye'de üstün yetenekliler ve üstün zekâlılar alanında yapılmış akademik çalışmaların çeşitli değişkenler açısından incelendiği bir başka araştırmanın (Güçin, 2014; Kardeş, Akman & Yazıcı, 2018) sonuçları ise üstün yetenekliler alanında en fazla durum saptama çalışmalarının yapıldığı, en düşük oranda ise üstün yetenekli bireyleri tanılama çalışmalarının yer aldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Cao, Jung & Lee (2017) yaptıkları araştırmada "üstün yeteneklileri değerlendirme" çalışmalarının yeterli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Sonuç olarak, üstün yeteneklilerle ilgili olarak en çok 2019 yılında çalışma yapıldığı, en çok Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi, ve Aydın Üniversite'sinde çalışıldığı, tezlerin konulara göre dağılımına bakıldığında durum saptamanın en çok çalışılan kategori olduğu, BiLSEM'lerin üstün yeteneklilerle çalışma için kullanılan önemli merkezler olduğu, bölüm bazında genellikle ilköğretim, eğitim, fen, özel eğitim ve rehberlik alanlarında bu konunun çalışıldığı, tezlerin daha çok nicel olarak desenlendiği, tezlerin yarısına yakınında araştırmacının kendisinin geliştirdiği veri toplama araçlarının kullandığı, tezlerde farklı büyüklüklerde örneklem ve çalışma gruplarının yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca konu bazında üstün yetenekli bireyleri tanılama testleri ve aileye yönelik program geliştirme çalışmalarına yeterince yer verilmediği görülmüştür.

Öneriler

1. Üstün yetenekliler konusunun ilköğretim, eğitim ve öğretim, fen ve özel eğitim dışında da farklı alanlar tarafından sıklıkla çalışılmaya başlanması,
2. Yaş gruplarının çalışılmasında erken çocukluk dönemindeki çocuklarla ve üniversitesite öğrencileri üzerinde daha fazla çalışılma yapılması,
3. Üstün yetenekli bireylerin ihtiyaçlarını ortaya koyacak, farklı modellerin, yaklaşımların sunulduğu çalışmaların yapılması,
4. Tez konuları belirlenirken MEB üstün yeteneklilere yönelik strateji planında yer alan, üstün yetenekli alanındaki ihtiyaçlara öncelik verilerek (tanılama, öğretmen eğitimi, müfredat vb) problem alanlarına da odaklanılması önerilebilir.
5. Üstün yetenekli bireyleri tanılama testleri ve aileye yönelik program geliştirme çalışmalarına yer verilmesi önerilebilir.

Kaynaklar

Ataman, A. (1998). *Üstün zekalılar ve üstün yetenekliler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bowen, G.A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27-40.

Cao, T.H., Jung, J.Y., & Lee, J. (2017). Assessment in gifted education: a review of the literature from 2005 to 2016. *Journal of Advanced Academics, 28*(3), 163-203.
Cevher Kılıç, V. (2015). Türkiye'de üstün ve özel yetenekli çocuklara yönelik bir eğitim politikası oluşturulamaması sorunu üzerine bir değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(12), 145-154.
Çepni, S. (2012). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş.* Trabzon: Celepler Matbaacılık.
Dağlıoğlu, H., & Suveren, S. (2013). Okul öncesi dönem üstün yetenekli çocukların belirlenmesinde öğretmen ve aile görüşleri ile çocukların performanslarının tutarlılığının incelenmesi. Kuram ve Uygulamada *Eğitim Bilimleri, 13*(1), 431-453.
Dümenci, S.B., Gürsoy, F., & Aral, N. (2017). Türkiyede okul öncesi dönemdeki üstün potansiyelli ve üstün zekâlı olan çocukların eğitimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24*(5), 2469-2480.
Farrall, J. & Henderson, L. (2015). Supporting your gifted and talented child's achievement and well-being: A resource for parents. 12 Haziran 2022 tarihinde http://www.ais.sa.edu.au/__files/f/201292/2014%20Parent%20Booklet%20May%2 03.pdf adresinden erişilmiştir.
Freeman, J. (1998) *Educating the very able: Current international research*. London: The Stationery Office.
Freeman, J. (2004). Teaching the gifted and talented. *Education Today*, 54, 17- 21.
Gardner, H. (2011). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. Basic books.
Gross, M.U. (1999). Small poppies: Highly gifted children in the early years. *Roeper Review, 21*(3), 207-214.
Güçin, G. (2014). Türkiye'de üstün yetenekliler ve üstün zekâlılar alanında yapılmış akademik çalışmaların çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
Heller, K.A. (2004). Identification of gifted and talented students. *Psychology Science, 46*(3), 302-323.
Hertzog, N.B. (2017). Designing the learning context in school for talent development. *Gifted Child Quarterly, 61*(3), 219-228.
Hodge, K. (2013). *Gifted and talented education. ACT Government. Education and Training.* 08/05/2022 tarihinde
http://www.det.act.gov.au/__data/assets/pdf_file/0007/587311/Identification2. PDF adresinden erişilmiştir.
Kadıoğlu Ateş, H. & Mazı, M.G. (2017). Türkiye'de üstün yetenekliler eğitimi ile ilgili yapılan lisansüstü tezlere genel bir bakış. *ÜZEYAD Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi, 4*(3), 33-57. http://jgedc.org
Kardeş, S., Akman, B., & Yazıcı, D.N. (2018). Üstün yetenekliler alanında yapılmış tezlerin analizi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science],11*(3), 411-430.
Kettler, T., Oveross, M.E., & Salman, R.C. (2017). Preschool gifted education: perceived challenges associated with program development. *Gifted Child Quarterly, 61*(2), 117-132.
Koyuncu, M.S., Şata, M., & Karakaya, İ. (2018). Eğitimde ölçme ve değerlendirme kongrelerinde sunulan bildirilerin doküman analizi yöntemi ile incelenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 9*(2), 216-238.
Levent, F. (2011). *Üstün yetenekli çocukların hakları.* İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
Marland, S.P. (1972). Education of gifted and talented. Washington D.C. : US Office Education.
Metin, N., & Kangal, S.B. (2012). Bilim Sanat merkezlerine devam eden 12–14 yaş grubu üstün yetenekli çocukların benlik algılarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 37*(163), 3-16.

Metin, N., Özbay, Y., & Dağlıoğlu, E. (2008, June). A preliminary report on the project of identification and education of gifted and talented children in preschool. In 2nd *International Conference on Special Education Abstract Book* (p. 114), Marmaris, Turkey.
MEB Özel eğitim ve rehberlik hizmetleri genel müdürlüğü (2009). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. 10.05.2022 tarihinde https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf adresinden erişilmiştir.
MEB Özel eğitim ve rehberlik hizmetleri genel müdürlüğü (2013). *Üstün yetenekli bireyler strateji ve uygulama planı* (2013-2017). 10.05.2022 tarihinde http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/10_ek- 1_ustunyetenekliler.pdf adresinden erişilmiştir.
Nacar, S., (2015). 2005-2014 yılları arasında üstün yeteneklilerin matematik eğitimi üzerine yapılan çalışmalar (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İnönü Üniversitesi, Malatya.
Özenç, M. & Özenç, E.G. (2013). Türkiye'de üstün yetenekli öğrencilerle ilgili yapılan lisansüstü eğitim tezlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi. [Multidimensional examination of post-graduate theses on gifted students in Turkey]. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171, 13–28.
Renzulli, J.S. (1986). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. In R.J. Sternberg & J.E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (67-69). Cambridge: Cambridge University Press.
Sak, U. (2011). Üstün yetenekliler eğitim programları modeli (ÜYEP) ve sosyal geçerliği. *Eğitim ve Bilim, 36*(161), 213-229.
Sak, U., Ayas, M.B., Sezerel, B.B., Öpengin, E., Özdemir, N.N., & Gürbüz, S.D. (2015). Türkiye'de üstün yeteneklilerin eğitiminin eleştirel bir değerlendirmesi. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi, 5*(2), 110-132.
Smutny, J.F., Walker, S.Y., & Meckstroth, E.A. (2000). *Teaching young gifted children in the regular classroom.* Arlington: The Council for Exceptional Children Press.
Subotnik, R.F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F.C. (2011). Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science. *Psychological Science In The Public Interest, 12*(1), 3-54.
The Maryland Report, (1972). Marland, S.P., Jr. (1972). Education of the gifted and talented: Report to the Congress of the United States by the U.S. Commissioner of Education and Background Papers Submitted to the U.S. Office of Education, 2 vols. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. (Government Documents Y4.L 11/2: G36) [Marland, SP, Jr (1972). Üstün Zekalıların ve Yeteneklilerin Eğitimi: ABD Eğitim Komiseri tarafından Birleşik Devletler Kongresine Sunulan Rapor ve ABD Eğitim Ofisine Sunulan Arka Plan Belgeleri, 2 cilt. Washington, DC: ABD Hükümeti Basım Ofisi. (Devlet Belgeleri Y4.L 11/2: G36)]
Terman, L. M. (1921). Intelligence and its measurement. *Journal of Educational Psychology, 12*(3), 127-133.
Thurstone, L.L. (2013). *The nature of intelligence.* Routledge. 08/05/2022 tarihinde https://books.google.com.tr/books?id=oQX-AQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false adresinden erişilmiştir.
Üstün yetenekli bireyler strateji ve uygulama planı (2013). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
VanTassel-Baska, J. (1986). Effective curriculum and instructional models for talented students. *Gifted Child Quarterly, 30*(4), 164–169.
Watters, J.J., & Diezman, C.M. (2003). The gifted student in science: Fulfilling potential. *Australian Science Teachers Journal, 49*(3), 46-53.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin.

BİR DEĞİŞİM ROMANI OLARAK MANVES CİTY'DE KİMLİK, YİTİRİLEN GEÇMİŞ VE BELLEK

Dr.Öğr.Üyesi, ALEV ÖNDER [1]

[1] Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, aonder@atu.edu.tr - 0000-0003-4012-3403

ÖZET

Mekân taşıdığı ve yansıttığı bireysel ve toplumsal değerler ile fiziksel yapı olmanın ötesine geçen önemli bir unsurdur. Mekânda bırakılan izler kimlik ve belleğin kurucu bileşenlerini ifade eder. Latife Tekin'in *Manves City* romanı değişen mekân ile karakterler arasındaki etkileşimi ortaya koyarken kimlik ve belleğe dair bu bileşenleri merkeze alır. Erice başta olmak üzere değişip dönüşen mekânlar karakterlerin öznel deneyimleri üzerinden tasvir edilir. Sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin yarattığı değişim kimlik ve bellek üzerindeki etkileri ile yansıtılırken mekânsal farklılaşma vurgulanır. Sanayileşme nedeniyle doğanın tahribatı romanda insan-çevre etkileşimine odaklanarak ele alınırken kapitalizmin etkisi ile yaşanan bozulma ve çürümeye eleştirel bir yaklaşım söz konusudur. Bu çalışmanın amacı *Manves City* romanında mekânın ve insan-çevre ilişkisinin kimlik ile bellek inşasındaki rolünü irdelemektir. Kapitalizmin başta fabrika işçileri olmak üzere bireylerin yaşamını alt üst edişi bellek mekânların kurgusu üzerinden tahlil edilmektedir.

Manves City romanında mekânsal unsurlar hatırlama ve unutma pratiklerini nasıl şekillendirir? Nergis ve Ersel başta olmak üzere karakterlerin benlik inşası ve geçmiş zaman ile ilişkileri kurgulanırken bireyin ve toplumun tarihi ve belleği romanda nasıl resmedilir? Bu soruların yanıtları araştırılırken metin tahlilinde esere dönük eleştiri yöntemi kullanılmaktadır. Romanda geçmişin kurucu değer olarak bireylerin zihinsel yaşamlarının odağında yer alışı ön plandadır. Yoksulluk, kapitalist zihniyetin ürünü olan eşitsizlik, rekabet ve tüketim odaklı yaklaşımlar ile çıkar odaklı ilişkiler karakterlerin düne, bugüne ve yarına bakışını yeniden inşa eder. Bu bakışın merkeze alındığı *Manves City* romanı, eski ve yeni hâli hem bireyin hem de mekânın yıkıma uğratılan kimlik ve belleğine ışık tutarak yansıtır.

Anahtar Kelimeler: Latife Tekin, Manves City, kimlik, bellek, mekân.

ABSTRACT

Space is an important element that goes beyond being a physical structure with the individual and social values it carries and reflects. The traces left in the space express the constituent components of identity and memory. Latife Tekin's novel *Manves City* puts these components of identity and memory at the center while revealing the interaction between the changing space and the characters. Changing and transforming places, such as Erice, are depicted through the subjective experiences of the characters. While the changes created by social, cultural, and economic developments are reflected with their effects on identity and memory, spatial differentiation is emphasized. While the destruction of nature due to industrialization is handled by focusing on human-environment interaction in the novel, there is a critical approach to the deterioration and decay experienced through the effect of capitalism. The aim of this study is to examine the role of space and human-environment relationship in the construction of identity and memory in the novel *Manves City*. Capitalism's destruction of the lives of individuals, especially factory workers, is analyzed through the fiction of memory spaces.

How do spatial elements shape the practices of remembering and forgetting in *Manves City*? How are the history and memory of the individual and society portrayed in the novel, while the self-construction of the characters, especially Nergis and Ersel, and their relationship with the past are fictionalized? While investigating the answers to these questions, the method of criticism towards the work is used in the analysis of the text. In the novel, the focus of the past

as a founding value in the mental lives of individuals is at the forefront. Poverty, inequality as a product of the capitalist mentality, competition and consumption-oriented approaches, and interest-oriented relations reconstruct the characters' view of yesterday, today and tomorrow. The novel *Manves City*, in which this view is centered, reflects the old and the new state by shedding light on the destroyed identity and memory of both the individual and the space.
Key words: Latife Tekin, Manves City, identity, memory, space.

BİR DEĞİŞİM ROMANI OLARAK MANVES CİTY'DE KİMLİK, YİTİRİLEN GEÇMİŞ VE BELLEK

GİRİŞ

1980 sonrası Türk Edebiyatının öncü yazarları arasında yer alan ve eserlerinde özgün bir söyleyiş ile dikkat çeken Latife Tekin yoksulluk, gecekondu yaşamı, göç, doğa-insan ilişkilerini anlattığı romanları ile ön plana çıkmıştır. Yazar, "1980'lerde klasik gerçekçi Türk roman geleneğinin sınırlarını aşarak yeni bir roman türü arayan akımı başlatanların arasında yerini almış ve edebiyatımıza taze bir hava getirmiştir" (Moran, 2016:93). Geleneksel anlatılardan da faydalanarak kendine has bir şiirsel dille eserlerini kaleme alan Latife Tekin için kurmacanın bir direniş alanı olarak tanımlanması söz konusudur. Yazarın muhalif dili ve masalsı söyleyişi onun dünya görüşünü estetize ederek edebî esere dönüştürmesinde önemli bir araca dönüşür.

Yoksul kimselerin "macerasını içerden bir yerden izlemeye, kavramaya" (Özer, 2020: 80) gayret gösterdiğini açıklayan, kurmaca dünyasını kendi yaşam deneyimlerinden yola çıkarak inşa eden Latife Tekin'in eserlerinde özellikle kadınların sesleri ve görünürlüğü önemlidir. Sönmez'in de belirttiği gibi baskın eril söylemde ikincil konumdaki kadın öznelerin ataerkil kültürün dayatmacı tavrı ile şekillenen ilişki biçimlerini eserlerinde dönüştürmesi kadın edebiyatı bakımından önem arz eder (Sönmez, 2004: 99-100).

Bu çalışmada ele alınan *Manves City* romanı eşitsiz ilişkilere ayna tutarak kadının ve doğanın sömürüsüne, baskı altına alınışına dikkat çeker. Latife Tekin'in "roman yazmayı, yazınsal olmaktan çok düşünsel, felsefî ve politik bir uğraş ve arayış olarak" (Balık, 2013: 57) algıladığını ortaya koyan eserleri arasında yer alan *Manves City*, kapitalist ve ataerkil düzene yönelik eleştirel bakışı mekân, kimlik ve belleğin tahribatı üzerinden resmeder. Bu çalışmada mekânın değişim dönüşümü ile kimlik ve bellek inşası arasındaki ilişki değerlendirilmektedir.

Manves City romanında Erice'nin uğradığı yıkım tasvir edilirken karakterlerin alt üst olan yaşamları ve parçalanan benlikleri iç içe kurgulanır. "[M]ekân hatıralarımızın korunması, kolektif düşüncenin oluşması ve temsili için en uygun koşulları sağlar; bu da toplumsal niteliğiyle ilgilidir" (Özaloğlu, 2017: 13). Romanda Erice'de toplumsal değerleri muhafaza eden mekânların tahrip edilmesi hem bireysel hem de toplumsal bellekte önemli kırılmalar yaratır. Karakterler kendi geçmişleri ile inşa edilmiş bellek mekânların yıkımına üzülürken insan-mekân etkileşimi romanın odak noktalarından birine dönüşür. Yazar, nüfus artışı ile zarar gören doğanın yeniden canlandırılması ve bellek mekânların korunması hususunun önemini roman karakterleri aracılığıyla anlatır.

İstanbul'dan Bodrum'a taşınan ve çevre bilincini eserlerinde yansıtan Latife Tekin, Çamlıca Tepesi'nden İstanbul'a bakarken bostanları sökülen şehre yas tutup "Yoksuluna mı üzüleceksin, çileğine, lahanasına mı? (…) Kokusu var zamanın, sarar soluğunu insanın, dalı yaprağı yok, görünmez ağacı boşluğun demişler, vurup devirdiler hepsini" (Tekin, 2009:182) der. Bu yas ve ağıt *Manves City* romanında da zamanın kokusu ile her yere yayılır. Hem "bu şehir bize üzgün" hem de "biz bu şehre üzgünüz" diyen yazar, mekânın insan ruhu ile ilişkisini *Manves City*'de ön plana çıkarır. Romanda özellikle fabrika işçilerinin yaşadığı yerler coğrafi mekânlar olarak değil, sahip oldukları/yitirdikleri ruh merkeze alınarak resmedilir.

Gecekondu mahallelerini görerek sakinlerinin yaşamını daha iyi anlamak ve mekânların kendilerine has hikâyelerini sakinlerden doğrudan dinlemek için gayret gösteren yazar, fabrikalar için de benzer bir çaba sergilemiştir. Fabrikada işçi hakları için yapılan grevler, dayanışma için önem arz eden sendikalaşma süreçleri, direnişlere katılan insanların duygu ve düşünce dünyası edebî metinlerin doğrudan malzemesidir (Özer, 2020: 76). Başta Ersel ve Nergis olmak üzere roman karakterlerinin benlik inşasında fabrikalarda ve yoksul semtlerde edindikleri deneyimlerin içten bir söyleyişle aktarımında bu malzeme etkilidir.
"Deneyimler, bağlantıları dünyayla önceki karşılaşmalar tarafından biçimlendirilmiş olan beyin ağları tarafından kodlanır. Önceden var olan bu bilgi yeni anıları nasıl kodladığımızı ve depoladığımızı güçlü bir biçimde etkiler" (Schacter, 2017: 22). Roman karakterlerinin geçmişi de şimdiki zaman ve gelecek için kurucu unsurdur. Bu çalışmada karakterlerin deneyimlerinin, sezgi ve gözlemlerinin bellekte bıraktığı izlerin mekânlar aracılığıyla ortaya çıkma biçimleri irdelenmektedir.
Kurmaca dünyanın ana bileşenleri arasında yer alan mekân, karakterlerin bireysel ve toplumsal kimliğini yansıtırken bellek ile önemli bir etkileşim söz konusudur. Sosyal yaşamın bir aktörü olarak mekân hem bireyin hem de toplumun değerlerinin taşıyıcısı konumu bakımından hatırlama ve unutma pratikleri ile bağlantılıdır. *Manves City* romanında Erice başta olmak üzere mekânların değişim ve dönüşümü psikolojik derinliğe dikkat çekilerek aktarılırken karakterlerin kimlik ve belleğinde yaşanan kırılma ve parçalanma merkeze alınır. Hem karakterlerin hem de mekânların uğradığı değişim dönüşümü yansıtan anlam dizgesi kültürel, sosyal, ekonomik ve politik koşulların etkisiyle şekillenir. *Manves City* romanı kimliğin ve belleğin değişim dönüşümünü mekâna odaklanarak ele alırken bireysel ve toplumsal tarihin unsurlarının önemli rolüne dikkat çeker.

Değişen Dönüşen Erice'de Kimlik ve Bellek

Manves City romanında beş yıl yattığı hapisten çıkıp Erice'ye dönen Ersel adlı karakter ve çocukluk arkadaşı Nergis'in iç yolculuğu ve arayışı mekânın değişim ve dönüşümü ile birlikte anlatılır. Çocukluk yıllarından itibaren tarla ekimi, toplamacılık gibi pek çok farklı işte deneyim sahibi olan Ersel, Fumoten, Sunarteks'te numuneci olarak görev yapmıştır. Geçmişte çalıştığı fabrikada çıkan bir yangın olayında iftiraya uğrayıp hapse atılmıştır. Fabrikada süren işçi eylemlerinde onun kundaklama suçundan hapis yatması karakterin hayatını alt üst eder. Hapisten çıktıktan sonra Erice'ye döndüğünde mekânın şirketler ve holdingler nedeni ile uğradığı değişime tanık olurken kendi ruhu gibi yıkıma uğramış bir mekânda dolaşmaktadır. Pek çok kişinin birbirine üvey olduğu yer olarak tanımlanan beldede aidiyet sorunu söz konusudur. Bellek mekânları değişime uğradıkça karakterlerin çocukluk ve gençlik yıllarının anıları yitirilmektedir. Üvey amcası Serco ile kaçan Zeynur tarafından terk edilen Ersel, sokaklarında yürüdüğü mekânda üvey kızı Eda'yı arama serüveninde kendi benliğinin dağılan parçalarını yeniden birleştirme çabası içerisindedir.
"Aklıselimin parçası olan hafıza" (Yates, 2020:78) varoluş için en temel kaynaklar arasında yer aldığından hatırlama ve unutma pratikleri Ersel'in kimlik ve bellek inşasında önemli rol taşır. Onun eski yaşamına dönüşünde "ev" kavramının anlamı irdelenirken artık ev/yurt/yuva olarak bir sığınağın olmadığına işaret edilip mekânda kimlik kurulumundan ziyade parçalanmanın ve yitimin söz konusu olduğu anlaşılır. Ersel'in Erice'ye dönüşü "eve dönüş hikâyesi" olarak okunsa da onun "kurtarıcı" kimliğine sahip olmadığı (Gürbilek, 2020: 41) bir kaybediş/yitim öyküsüdür.
Manves City romanında Ersel ve Nergis'in yitirdikleri ve özledikleri geçmiş zamana dair bilgi aktarılırken onların çocukluk yıllarında "aynı kuru duvarlara yaslanmış" (Tekin, 2018: 12) kişiler oldukları belirtilir. İkisinin de uzaklaştığı, koptuğu ve ardından geri döndüğü, eski duygusal bağlarını aradığı mekân artık eski yer değildir. Duvarların kuruluğuna rağmen sırt dayadıkları yerler adeta kuşatılmış ve yok edilmiştir. Nüfus artışı ve sanayileşmenin yarattığı

değişim Pırasa Ovası, Yemişlik ve Ovaçeşme gibi Ersel ve Nergis'in çocukluk ve gençlik döneminin yaşandığı önemli yerlere zarar vermiştir.
Çocukluk yıllarının mekânları hatırlama figürü nesneleri ile doludur. Nesneler geçmişin önemli simgeleri olarak mekânın rolünü belirgin kılar. Çocukluk döneminin önemli mekânları karakterler için "aidiyet ve aşinalık" hususunda anahtar kavramlardır. Onların mekâna dair kendi tecrübeleri "süreklilik" duygusu arayışlarının etkisinde şekillenen çevre ile etkileşimlerinde belirleyicidir.
Romanın giriş cümleleri mekânda yaşanan değişimin altını çizerken kimlik ve bellek ilişkisine ayna tutarak mekânın tarihselliğini aidiyet ve aşinalık kavramlarının anlamsal derinliği üzerinden düşündürür: "Şu Ersel'in Yağderesini dolaşıp da o işçi deryası sanayi dünyasında, beş yıl önce çalıştığı fabrikanın kapısını bulamayışını kim anlatabilir ki?" (Tekin, 2018: 11)
Bireyler için süreklilik duygusunda etkili olan mekân ile ilişkide aidiyet hissetme bağlamında "uyumsuzluk meselesi, bireyin iç dünyası için sorun teşkil eden bir husustur" (Lambert vd. 2015: 260). Romanın başlangıcında Yağderesi'nin değişimi karşısında hayal kırıklığı yaşayan karakterin kapıyı bulamayışı onun zorlu içsel yolculuğunu anlamlandırmada önemli bir ipucudur. Bu duruma rağmen Ersel'in kendi bireysel tarihine tutunma gayreti söz konusudur:
"Zamanın sırrını kim çözebilmiş, beş yılda dünya yıkılır yeniden kurulur, Erice değişmiş çok mu, onlar için ne fark ederdi ki, her durumda aynı çaresizliği yaşayacaklardı, iş kapısı yüzlerine kapanmazsa yüzlerine kilitlenecek. Zoru da kolayı da düşünerek çıkıp gelmişti Ersel, Yağderesi'nde bir tarihi vardı hiç olmazsa" (Tekin, 2018: 23).

Bireysel tarihin Ersel için tutunacak bir dal olması "Saul Bellow'un bellek hayattır" sözünü anımsatır. Geçmişe ait hatıralarla dolu bellek mekânların ve doğanın tahribi "kişisel kimlik ve özfarkındalık mefhumlarımızın yittiği bir dünya" (Schacter, 2017: 16) anlamına gelir. Romanda hem Ersel hem de Nergis'in kendi öz benleri ile yüzleşmeleri bireysel ve toplumsal tarihin verileri ışığında aktarılır.
Romanda Ersel'in çocukluk arkadaşı olup aralarında sağlam duygusal bağ olduğu düşünülen Nergis, Ersel'in canlandırmaya çalıştığı tarihinin önemli bir öznesidir. Serco'nun terk ettiği Nergis, Ersel'in acılarına benzer acılar yaşayıp savrulmuş, kendi hayatını yeniden kurma çabasında, dirençli bir kadın karakterdir. Bir gazetede yazdığı yazılar aracılığıyla sesini yükseltirken kasabanın uğradığı yıkımı, doğanın ve kadının sömürüldüğü acımasız düzeni eleştirel bakışla dile getiren Nergis, Ersel'in arayış yolculuğunun önemli bir figürüdür. Kâğıt fabrikasındaki işinden atılan Nergis, seralarda pazarlarda çalıştıktan sonra Erice Drama Merkezi'nde ve *Erice Postası* adlı gazetede görev almıştır. "Gönül Penceresi" adlı köşesinde yazan Nergis, Ersel ile çocukluk yıllarına dair hatıralarını sık sık anımsar. Bu anımsamada gelincik tarlaları, papatya tarlaları başta olmak üzere sonsuzluk ve sürekliliği, güzelliği çağrıştıran mekânlar ön plandadır.
"Yine bir gelincik mevsimi geldi, halen yoksun" diyerek bir anda geçmişe dalıp giden Nergis yağan siparişler nedeni ile işçilerin nefes almadan çalıştıklarını da eş zamanlı olarak düşünür. Bilincinde hem iyiliğin güzelliğin çocukluk masumiyetinin hem de kötülüklerin çirkinliklerin işgal ettiği yere ışık tutulur. Nergis, baharı işe giderken bindiği ulaşım taşıtının camından koklamakla yetinen emekçilerden biridir. Yoğun ve kötü çalışma koşulları işçilerin zaman ve mekân algısını alt üst edecek kadar güçlüdür. Uzama ve zamana yabancılaşan kadın öznenin geçmişi hatırlama an'ı "yolun iki kıyısında hatıralar açmış gibi, bilmiyorum hayalinde yaşatıyor musun, o tarladaki kayboluşumuz aklıma düştü Ersel…" (Tekin, 2018: 11) deyişi ile aktarılır. Mekânların taşıdığı semboller belleği doğrudan etkiler. Mekânda kaybolan değerler söz konusu ise bireysel bellek ile çatışma hâli ortaya çıkar. Yaşanılan mekânlara müdahale ve ekolojik dengede bozulmalar hem bireyin hem de toplumun kimliğine ve belleğine zarar verir.
Nergis'in yazılarında ekofeminist bir bakış ortaya konulurken doğanın tahribatının bellek ile ilişkisi vurgulanır. Eko-sosyalizm ve eko-feminizm Latife Tekin'in romanlarını önemli ölçüde besler (Balık, 2013: 57). Latife Tekin, çocukluk ve gençlik yıllarından itibaren kendisinin gidip

ağaçların altında iyileştiğini dile getirirken toprağa yatmanın sağaltıcı gücünün altını çizer. İnsanı "doğanın içinde yaşaması gereken bir canlı" (Andaç, 2004: 241) olarak tanımlar. Başta Nergis olmak üzere kadın karakterlerin doğaya dair duyarlığı onların yazarın sözcüsü konumunda olduklarını düşündürür. Doğanın tahribinin kadın öznenin gözünden yansıtılmasında ekofeminist bir bakış söz konusudur.

"Kendimizi doğa ve biz, insanlar gibi böyle bir ikilem, yapı kurarak düşünüyoruz aslında. Oysa biz de doğanın bir parçasıyız." (Can, 2018: 51) düşüncesini savunan Latife Tekin, *Manves City* romanının ilk sayfasından itibaren mekânların ve karakterlerin kimliğinin eş zamanlı olarak tahrip edilme hâllerini işler. Çevre duyarlığına sahip bir kadın karakter olan Nergis "bizim gelincik tarlamız da bir dahaki bahara yok, Manves almış orayı da, üst yamacından çevirmeye başlamışlar bile, telefon fabrikası kuracaklarmış. (…) Bu gidişle Pırasa Ovası'nda tarla bırakmayacak Manves…" (Tekin, 2018:16) sözleri ile bir kuşatmanın/işgalin varlığını ortaya koyar. Bu bağlamda "Manves City, derin ekoloji ile benmerkezci insanın yol açtığı felaketlerin gösterimi olarak okunabileceği gibi, artık Tekin'de klasikleşmiş bir biçim olarak tahrip edilen kadın ile doğa koşutluğu ekseninde ekofeminizmin olanakları ile de okunabilir" (Yavuz, 2019: 257). Romanda Nergis "Benim Erice'm" başlıklı yazısında kadın öznelerin mekânı özgürce kullanma hakkı başta olmak üzere geçmişte sahip oldukları hakların nasıl yitirildiğini sitemle ifade ederken kadın ve bellek ilişkisinin altını çizer.

Manves City romanında değişen dönüşen mekânın kimliğine ve belleğine öncelikle kadınların sahip çıkması gerektiği vurgusu ön plandadır. Göç dalgaları mekânda nüfus artışı ile birlikte yoksulluk ve işsizliğe neden olurken yaşamı farklı açılardan tehdit eden gelişmeler ortaya çıkmıştır. Sanayileşme doğanın dengesini alt üst edip ekolojik sorunlar doğururken başta fabrika işçileri olmak üzere alt gelir gruplarının kimlik ve belleğini tahrip eden değişiklikler yaşanır. Romanda Nergis'in sözleri mekân-insan etkileşimine özellikle de kadın karakterlerin gündelik yaşam alışkanlıklarında yaşanan değişime dikkat çeker:

"Erice'de yaşamak güzeldi eskiden, hoş kokulu, yumuşak toprağına yağmur gibi insan yağmadan önce geceleri evlerde toplanılıp çay sefası yapılır, sabahları güle söyleşe tarlaya, fabrikaya yürünürdü. Erice, Erice'ye sığmaz olup taştı sonradan (…)beraberliği bitmiş yalnız kadınlar serbestçe dolaştıkları huzurlu günlerini özlüyor (…)ümitsizliğimizi aşmak için hepimiz adına sorup hatırlatmak istiyorum. Kadınlar için şirin bir ilçe değil miydin sen?" (Tekin, 2018: 32)

Nüfus artışı, endüstrileşme, hız ve kâr odaklı çalışma biçimleri, sürekli üretim anlayışı Erice'de gündelik yaşamı etkilerken mekân, kimlik ve bellekte derin izler bırakır. Hem bireysel hem de kültürel belleğin uğradığı yıkım köksüz kalma, yersiz yurtsuz oluş hâline neden olur. Yitirilen sadece doğal güzellikler değil bireyin ve mekânın kendine has kimliğidir.

"Hayatlarınızı sarın geriye, çocukluğunuzu bulursunuz da Erice'nin sizi bugüne getiren tabiat harikası doğasını bulamazsınız. (…) Bohçasını kiraz ağacının altında açanla, betona sarıp yayan bir olur mu? Kadınların adak yeri, dilek pınarı Üç Oluk kuruduktan sonra dünya dönse bize ne, dönmese ne" (Tekin, 2018: 33) sözleri ile kültürel belleğin mekânlarla ilişkisine dikkat çeken Nergis, kaybedilen değerlerin yaşamsal önemini ifade eder.

"Ben kimliğinin toplumsal bir yapı olduğunu" savunan Assmann'ın altını çizdiği "ortak simgesel sistem" bu bağlamda hatırlanır. Ortak bilgi ve bellek "anıtlar, resimler, coğrafyalar, yol ve sınır işaretleri" (Assmann, 2015:149) başta olmak üzere pek çok kurucu unsuru içerir. Değerlerle inşa edilen kültürel kimlik ve belleğin tahribi hem birey hem de toplum için yok oluş tehlikesi uyandırır. *Manves City* romanında Nergis ile Ersel'in konuşmasında değişen yer adlarının ifade edildiği bölümde ad değişiminin hem karakterlerin hem de mekânın kimliğine verdiği zarara işaret edilir:

"Ersel zorlamasa hatırlamak istemeyeceği şeyleri anlatıp duruyordu Nergis. Meydan Lokantası, -"Meydan Yemek Dünyası" olmuştu adı şimdi – Yavşanlı Mesire Yeri – "Dostluk Bahçesi" - , At Pazarı Kahvesi – "Yüz'de 100 Kahve" – derken…" (Tekin, 2018: 26)

Hatırlama kültürü için önemli birer kaynak konumundaki mekânlar adları ve nitelikleri ile ortak yaşantılardan iz taşır ve "kültürel belleğin aracı" (Assmann, 2015: 68) rolüne sahip olur. *Manves City*'de Ersel de Nergis gibi yitirilen mekânların adeta yasını tutar. Ersel, Pırasa Ovası'ndan trenin geçişi sırasında "gelincik tarlalarını görecekmiş gibi" cama başını yaslamıştır. "Manves'in altında kalan gençlik anıları içini yakmış. *Gölgide'nin yolu batak sevdiğim, Bademli'yi aş da gel.*" (Tekin, 2018: 24)

Metinde italik olarak yer alan şarkı ve türkü sözleri hem bireysel hem de kültürel belleğin inşa malzemeleri arasında önemli yer tutar. Toplumun farklı tabakalarının duygu dünyasının dışavurum aracı olan türkü örnekleri Latife Tekin için oldukça önemlidir (Arvas, 2020: 2677). Manves'in yok ettiği çocukluk ve gençlik anıları bu ezgilerde muhafaza edildiğinden Ersel de Nergis de savruldukları hayatta onlara tutunma gayreti içindedir. Kendi yiten parçalarını bir araya getirebilmek için geçmişe kurucu değer olarak ihtiyaç duyduklarından mekânların eski ve yeni hâlleri tarihin canlılığı açısından büyük anlam kazanır.

Kenar Semtlerde Bir Gezinti'de Tanpınar'ın vurguladığı gibi bir mekânda bulunurken "canlı bir tarihin içine katılmış olursunuz. Zaman kervanı sizin için yolunu değiştirir ve gerisin geriye, tesadüflere göre menzil menzil sizi taşır." (Tanpınar, 2020: 238) Ersel ve Nergis'in arayışında da canlı bir tarihin parçası olma meselesi karakterlerin duygu ve düşünce dünyasında baskındır. Nergis, "Benim Erice'm" vurgusu ile yazdığı yazılarda yaşlı kimselerin anlattıklarını bilinçli şekilde ön plana çıkardığında da "zaman kervanı" ile iç yolculuk söz konusudur:

"Büyüklerimizin yeşil deniz dediği Pırasa Ovamızda iki pulluğun döneceği kadar yer kalmadıysa, nereye gidiyoruz diye sormaya vaktimiz gelmiş demektir. Hayallerimizi omuzlayıp diz boyu papatyalar arasından geçerek işimize yürüyebilecek miyiz? (…) Siz de yağmurdan sonra toprağın üstüne çıkan boncukları topladıysanız sakın bana o günlerin sevincini tatmadım demeyin. Erice'nin altında tarihten kalma bir çarşının yattığını söylerdi büyüklerimiz. Her aileden bir defineci çıkmasına sebep olacak beyaz altın hikâyesini, her anlattıklarında ilk defa duyuyormuş gibi dinleyip zevkle kendimizden geçerdik biz çocuklar" (Tekin, 2018: 45).

"Benim Erice'm" ifadesinin tekrarlanması kültürel unsurların "biz" inşasında önemini vurgular. Anlamsız bir yığın olmayı önleyen ve aidiyet duygusu yaratan değerleri koruyan temel unsur mekândır. *Manves City* romanında şirketler ve holdingler başta olmak üzere güç odaklarınca tahakküm altına alınmış "biçimlendirilmiş, tasarlanmış ve dönüştürülmüş" doğanın tahribi ve yok olma olasılığının insanoğlunu da "yok oluşa sürüklenmekle tehdit ettiği" (Lefebvre, 2022: 52) gerçeği ifade edilmektedir. Para ve kâr odaklı sistem, şiddet unsurlarını besleyen bir kaynak olduğundan toplumsal huzuru ortadan kaldıran yabancı bir atmosfer oluşur. Nergis, fırsat bulamadığı için "kuaförler sokağında yaşananları, Erice cinayetlerini" yazamadığını not düşerken "geceleri silah sesinden uyunmuyor, ölümüzü bile havai fişekle gömeceğimiz bilinçsiz günler yakındır, başımı ellerimin arasına alıp hepimiz adına düşündüm bu defa da (…) Bak ne diyor üzüntünün sesi kâğıda. Hani ev, hani yuva? " (Tekin, 2018: 71) der. Anlamsal bağları inşa eden değerler kaybolduğunda ev/yuva/yurt kavramlarının da içinin boşaldığını, derin anlam dünyasının yitime uğradığını hatırlatır.

Yitirilen kayıp geçmiş ve ona duyulan özlem romanda hem Nergis hem de Ersel'in bakış açısıyla ifade edilirken hüzün tonu ağır basar. Sevdikleri kimselere kavuşamayan, farklı işlerde çalışmak zorunda kalan, hem iş hem de özel yaşamlarında aradıkları huzuru elde edemeyen Ersel ve Nergis'in hatırladıkları onların duygu durumu ile doğrudan bağlantılıdır. "Kederli ve yalnız kişi hatıraları arasından onu daha da kederlendirecek olanları bulup çıkarır." düşüncesi duygu durumu ile zihinde öne çıkan hatıra arasındaki ilişkiye dikkat çeker (Draaısma, 2016:54). Bu noktada iki karakter de yitimlere odaklanır. "Çarşın gibi çocukluğumuz da yalan oldu desem derinden bir iç geçirir misin?" (Tekin, 2018: 45) sorusunu mekâna sitemle yönelten Nergis, Ersel gibi hakikatlerin arayışındadır. Erice'de yaşanan yabancılaşma kimlik ve belleğin her an farklı açılardan zarara uğratılması ile belirgin hâle gelir. Ayaklarının altından kayan toprakta kendilerine dair gerçeklik için yer bulmakta güçlük çeken karakterlerin birbirlerine tutunma

çabası sürer. "Yabancılaşmayı azaltmanın yolu, hatırlamanın gücünden, dile ve söze sahip çıkmaktan, başka bir ifade ile bir tarih duygusu kazanmaktan ve dayanışmadan geçecektir" (Aydemir, 2022:177-178).
"Dile, söze sahip çıkma" meselesi romanın odak noktaları arasında yer alır. "Hani Ev, Hani Yuva" başlıklı yazısında aidiyet, göç, göçmenlik kavramlarını irdeleyen ve "Erice düşüncede neresi, hayalde neresi, umutta neresi?" sorularının yanıtlarını araştıran Nergis "sessiz göçmenlere tercüman olmak için" (Tekin, 2018:57) yazdığını belirtir. Dilsiz kimselere dil olma çabası bu noktada yoksul kimselerin kimlik ve bellek inşasına dair sorular yöneltilmesini sağlar. "Yoksulluğu hep bir dilsizlik olarak" (Gürbilek, 1999: 39) tanımlayan Latife Tekin, yoksul kimselerin mırıltı şeklindeki iç konuşmalarına odaklanır. Dilsizler için onlar adına kullanılan bir dil anlayışı söz konusudur.
Manves City romanında dilsizleşmenin kimliğin ve belleğin yitimi ile doğrudan bağlantılı olduğunun altı çizilir. Yazar, mekânı kuşatan ve ilerleme adı altında yapılan her şeyin özellikle alt gelir grubunda yer alan kimseleri yalnızlık ve mutsuzluğa sürükleyen bir işgal olduğunu savunur. Romanda sömürü ve tüketim odaklı kapitalizmin sebep olduğu değişim dönüşüm eleştirel bir bakışla irdelenir.

Kapitalizmin Mekân, Kimlik ve Bellekte Yarattığı Yıkım

Manves City romanı karakterlerin kimlik ve belleğinde tahribata neden olan hızlı makineleşme ve ileri teknoloji meselelerini özellikle fabrika bölgesinde yaşanan değişimden yola çıkarak anlatır. Sermaye akışının yön verdiği iş yaşamında neoliberal politikaların geçim derdi ile her koşulda çalışmak zorunda kalan bireyleri modern zamanın kölelerine dönüştürdüğüne işaret edilir. İşsizlik, doğanın tahribi, azalan kaynaklar, istihdam problemleri, kültürel kimliğin yitimi neoliberalizmle oluşan dönüşümün yansımalarıdır. Yaşanan değişim dönüşüm kapitalizmin göstergesi niteliğindeki yeni mekânlara yer açarken bellek mekânlarını yıkıma uğratır. Sanayileşme ile ilerleme vaadi, rekabete dayalı ağır çalışma koşullarında her şeyin metaya dönüşmesi ile sonuçlanır.
Manves City iktidar aygıtlarının tahakkümü altında yaşananlara ışık tutarken mekân ile para odaklı üretim biçimleri arasındaki bağı ortaya koyar. Fabrika işçileri başta olmak üzere umutsuz ve kaygılı özneler, kendi kimliklerine yabancılaşmaya başlamıştır. Romanda betimlenen beldede sosyo-ekonomik düzenin değişimi insanlar arasında çıkar odaklı ilişkiler inşa edilmesine neden olmuş, rant sağlama hususu temel gayeye dönüşmüştür. Sosyalist ve çevreci kimliğinin ürünü olan fikirlerini edebî eserlerinde sıkça yansıtan (Akyol, 2021:140) Latife Tekin "işverenlerin işçilere ve doğaya karşı olan sömürgeci tutumunun ve yerel insanların özel hayatlarındaki çöküşe paralel olarak gittikçe yok olan doğanın" (Akyol, 2021: 140) merkeze alınmasını sağlar.
Manves City romanında Erice'de hem yoksul kesimin hem de yaşanan yıkımdan memnun olan çıkar gruplarının olduğuna işaret edilir. Ersel ve Nergis'in gündelik yaşam deneyimleri aktarılırken sosyal ilişkilerin belirleyicisinin de para ve sosyal statü olduğu vurgulanır. Hapisten çıkıp üvey kızı Eda'yı aramaya gelen Ersel kendi kimliğinin savrulup yiten parçalarını ararken hem dün hem de geleceğe dair zihinsel karmaşa içerisindedir. Daha önce numuneci olarak çalışan Ersel hapishanede tanıştığı Amir sayesinde bir çiftlikte geçici bir iş bulur. Çiftlikte Ogün Bey ile Ersel'in konuşmasında Manves Barajının bereketli vadinin tüm topraklarını "yuttuğu" dile getirilir. Sürükleme, yutma, kaplama/kuşatma kasabada yaşananları ifade etmede anahtar sözcüklerdir. Ogün Bey spor kulübünde mühendislerin ve mimarların "Erice kentleşiyor" diyerek memnuniyet duymalarından rahatsızdır. "Erice'nin adı yaşasa kendi silinecek ortadan, değişimin önüne geçmek imkânsız, Manves tüm ovayı kapladı." (Tekin, 2018: 59) cümlesi tehlikenin boyutunu göz önüne serse de yıkımlara neden olan güçlü kimseler kazanç odaklı yaklaşımlarında ısrarcı davranırlar.

Romanda mekânların ruhunun yitirilmesi, Manves adlı şirketin yayılmacı politikasında hiçbir değere saygı duymadan sadece paranın egemen olduğu sistemin bir sonucudur. "Mekân ve mülkiyet kavramları ile doğrudan ilişkili" (Tüzer, Hüküm, 2019:178) olan bireysel ve kültürel bellek hız ve kâr odaklı düzen nedeni ile büyük zarar görür. Ersel yürüdüğü yollarda ve gezdiği sokaklarda geçmişi, an'ı ve geleceği eş zamanlı olarak düşünür. Bellek "somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmış" (Nora, 2006: 19) olduğu için romanda mekân tasvirleri önemli ilişki ağlarını ortaya koyar. Ersel'in yürüdüğü yola dair bilgi verilirken Fumoten Sokağının artık caddeye dönüştüğü ve İşçi köprüsünün kaldırıldığı belirtilir. Genişleme ya da ilerleme gibi algılanan değişimin kendi yaşam alanlarını daraltan, kazançlarını azaltan, geçmişle bağlarını koparan bir dönüşüm olduğunu fark eden duyarlı karakterler çaresizce bu tabloya tanıklık ederler. Geçmiş, an ve yarın arasındaki köprüleri yok eden bir zihniyetin yarattığı değişimin anlatıldığı romanda mekânların adlarının sembolik olduğu anlaşılır.

Romanda işçilerin dikimhanelere giderken kullandıkları köprü artık yerinde değildir. Yüksek duvarlarla çevrili fabrikanın kapısını ararken etrafta hiç kimsenin olmadığını fark eden Ersel ıssızlığa tanıklık eder. Yitirilen her şeyin ardından derin boşluklar ortaya çıkmıştır. Yenilik adı altında özellikle alt gelir gruplarının yaşamında eksiltici, yok edici kıyımların olduğu mesajına dikkat çekilir. Ersel'in yürüdüğü yolda tek başına direnerek "Mobbinge Hayır!" (Tekin, 2018: 74) diyen bir kadın işçiyi görmesi küresel para politikalarının ezici gücüne rağmen her dönemde tek başına da olsa bireyin direnme eğiliminin sürdüğünü düşündürür. Ersel, VedPlast'la Manves City arasındaki tarla kıyısına doğru döndüğünde duvara karşı dikilip eylem yaptıklarını fark ettiği üç işçi "bahar bulutlarının altında direnen işçiler" olup, "İşçi Depolarına Hayır!" (Tekin, 2018: 75) diyerek ses yükseltmektedir. Rastladığı işçilere bakarken kendi çocukluk ve gençlik yıllarını anımsayan Ersel, Yemişlik yamacında "eskiçağ yerleşiminin görkemli giriş kapısını andıran bir kapı" görür. Mekânın büyük şirketler, firmalar, holdingler tarafından ele geçirildiğini düşündürmeye yönelik bir yüzleşme an'ı "kapı" metaforu ile anlatılır.

"Manves Üretim Tesisleri'nin ana kapısının önüne gelmişti, "Manves Şehrine Hoş Geldiniz", kapının üstünde tıpkı böyle yazıyordu. Geçmişle gelecek arasında bilinmedik bir zamanın içine çekilmiş gibi şaşkın bir havayla içeriye doğru eğildiğinde (…) kapıdaki dev dışbükey aynada kendini görüp bakakaldı (…) " (Tekin, 2018: 75)

Aynada karakterin yaşadığı yüzleşmeye işaret edilen bu bölümde yolların, köprülerin ve sokakların sadece fiziksel varlıkları üzerinden tanımlanamayacağı "bir felsefe ve bir düzen anlayışının sonucunda ortaya çıkmış birimler" (Tekin,2002:138) olarak görülmesi gerektiğinin altı çizilir. Ayna, Ersel'in kendisi ile hesaplaşmasını ifade ederken çevre ile de etkileşiminin dönüştürücü gücü bu yürüyüş sırasında belirginleşir.

Romanda Ersel'in farklı deneyimlerinin tanığı olan eşyalar ve mekânlar süreklilik ve uyum kavramlarını çağrıştırmaları açısından işlevseldir. Ersel'in nesne ve mekânlara bakışında geçmişin parçalarını görme eğilimi söz konusudur. Kolektif kimlik kazanmak için "bireylerin kendilerini ortak birliğin bir parçası olarak hissetmelerini sağlayacak ölçüde duygusal yatırıma ihtiyaç duyulur" (Melucci, 2014: 84). Oysa Erice'nin yeni hâlinde "işçinin makinelerle yarıştırılıp dövüştürüldüğü üretim arenası" (Tekin, 2018:18) karşısında hiçbir değerin tutunamadığı ve kültürel belleğin yara aldığı anlaşılır. Ersel ile Ogün Bey'in diyalogunda geçen "karanlık fabrika kuracaklarmış, insansız fabrika, enerji tüketimi sıfır, robotlar yapacak üretimi, Erice'nin nereye gittiğini düşünüp hayal etmeye çalış bu söylediğimden" (Tekin, 2018: 60) uyarıları karakterlerin artık uyumlu bir birliğin parçası olamayacaklarını düşündürür. Duygusal yatırımı değil kâr odaklı bakışı önceleyen ekonomik ilerleme "toplumun yapısının geçirdiği, kapitalist dünya pazarının doğuşuyla hızlanan geniş çaplı değişikliktir" (Connerton, 2019: 111). Sosyolojik, ekonomik, kültürel ve politik boyutları olan "büyüme ideolojisi" toplumları niceliğe önem vermeye iterken daha fazla araba, televizyon, çamaşır makinesi vs üretimi ile sınırsız şekilde gelişimin sağlanacağına inandırır (Lefebvre, 2022: 114) Üretim artışı insani

değerlerin yitimine neden olan acımasız bir sisteme hizmet ederken romanda ilgi çekici adlarla anılan bazı uygulamalardan söz edilir. HİKİ Kontrol Sistemi, emekçi sınıf için cehenneme dönüştüğü belirtilen fabrikalarda "Her İşe Koşan İşçi" uygulamasını (Tekin, 2018: 14) ifade eder. Bu tür uygulamalar işçileri insanlıktan çıkaracak kadar kötü olduğundan kimi zaman protestolara neden olur.

İşçilerin kendilerinin bir su sebili talebine dahi kulak vermeyen sermaye sahiplerine karşı sendikal faaliyetleri ve fabrikadan atılan diğer işçilerin ardından gerçekleştirdikleri şiddetli protestolar da geçmişin direniş ve onur kaynağı olarak aktarılır. Fren fabrikası işçileri ve Belmot'a çalışan koltuk kılıfı fabrikası işçileri başta olmak üzere pek çok çalışan geçmişte gösterilere katılır. Yemişlik, Destan Evler, Kurşundere Sitesi'nden direniş bölgesine çok sayıda insan destek amaçlı gelir. Yitmiş geçmişe ev sahipliği yapan "[h]afıza mekânları, unutulma tehdidi altındaki tükenmiş bir geçmişle kurduğumuz duygusal ilişkiyi muhafaza etme ihtiyacımızı karşılar" (Traverso, 2018: 145). Bu bağlamda adları sayılan yerleri Ersel ve Nergis direniş mekânları olarak gördüklerinden onların değişip dönüşmesini istemezler. Direniş günlerinde depo işçileri ile görüşmeye gittiği anda orada çıkarılan yangından sorumlu tutulup beş yıl sürecek hapislik sürecini yaşayan Ersel, Nergis'in mektuplarından öğrendiği bilgilerle mutsuz olur:

"Nergis'in daha ilk aylarda sözünü ettiği değişimin yol açtığı gelişimin, onları nasıl felakete sürüklediğini yazdığını anımsadı, o ilk mektuplarında çocukluk günlerine dönmüş gibiydiler (…) ovayı kaplayan hangar fabrikaları görmek sarsmıştı onu, Yağderesi'nde İşçi Depoları dönemine girilmişti" (Tekin, 2018: 80).

Nergis ve Ersel işçi haklarını savunmak üzere direnen grupta yer aldıklarından cezalandırılmış karakterlerdir. "Taksi plakası alır gibi maden arama ruhsatı satın alan aileler" nedeni ile doğanın dönüşsüz biçimde tahrip edilmesi tüm yerel halkın yaşamını alt üst etmektedir. Ersel ve Nergis "[d]ağlardan denize kadar Enerji Şehri." (Tekin, 2018: 87) olacak Manves City'de yaşayan herkesin kendi kimliklerine yabancılaşmak zorunda kalacağına dair farkındalığa sahip olsalar da çaresiz kalırlar.

Nergis "enerji şehri" inşa etme çabasındaki güçlü sermayedarların Karlıca'dan Belmot bayırına dek toprakları kuşattığını, kuyulara asit atıldığını belirterek "elektrik üretmek için bir kasaba, içinde yaşayan insanıyla feda ediliyor." (Tekin, 2018: 87) der. Kasabanın feda ediliş sürecinde yaşananlar fabrika işçilerinin insani koşullardan uzak çalıştıkları atmosferin acımasız gerçekleri ile örtüşür. Üretim sözcüğü refah vaad etse de tükenişi simgeler. Eski vardiya amirlerinden İrfan Usta: "[M]üdür lafı da kalktı ortadan, CEO'ların elinde işçi, kime çalıştığından haberi yok" diyerek yeni düzeni eleştirir. Kaizen adlı uygulamaya geçen işçiler, bilmeden anlamadan deneyimledikleri yeni sistem nedeni ile birbirilerine düşman kesilmiştir (Tekin, 2018: 68). "Kaizen, kaizen şemsiyesi, 6 Sigma" gibi ifadeler işçilerin romanda taleplerini ifade eden notlarda da yer alır. Kelime anlamını dahi bilmedikleri bu tarz konularda eğitim talep eden işçiler, üretim hızları yavaşladığı için düşen performans notları nedeni ile de sıkıntılıdır. (Tekin, 2018: 77)

Romanda "sayın insan kaynakları" diye başlayan dilekçeler başta olmak üzere işçilerin taleplerini dile getiren ve büyük harflerle yazılmış yazılara yer verilmesi dilsizliğe, suskunluğa hapsedilen grupların duygu ve düşüncelerine tercüman oluşa işaret eder. "KAMERALAR SORUN TEŞKİL EDİYOR, ALTMIŞKEN YETMİŞE ÇIKARILDI. SANİYEMİZ İZLENİYOR. NEFES ALMAKTA ZORLANIYORUZ." (Tekin, 2018: 76) diye isyan eden işçiler "gözetleme ve denetim" kültürünün aygıtlarından rahatsız olsa da bu baskıcı ortamda çalışmaya mecbur bırakılır. Foucault, gündelik yaşamda söz ve davranışlarımızın "kendi aralarında ilişkili birçok iktidar sistemine nasıl bağlandığını" (Foucault: 2016:185) açıklarken bu tabloda üretici güçlerin ve teknolojinin gelişiminin büyük etkisi olduğunu vurgular.

Modern cihazların "güvenlik" amaçlı kullanımına rağmen suç oranlarında yaşanan artış, kültürel erozyona ve derinleşen yoksulluğa işaret eder. "[Ç]alıştırılacak sahipsiz ve yoksul

insanların çok olmasını bir yerleşim yerinin sanayileşmesinin nedenleri içinde belirt[en]" (Zeka, 2020: 23) Latife Tekin, fabrika işçilerinin yaşamlarına tanık olarak yazdığı eserde mekân-insan etkileşimini ayrıntılı biçimde ifade eder. Yazar, İlerici Kadınlar Derneği'nin genç şube başkanlarından biri olarak "fabrikaların, işçi hareketinin yoğun olduğu bir bölgede" çalışmıştır. Erkeklerin kontrolü altında "onların hiyerarşi tutkusunun hâkim olduğu" (Özer, 2020: 114) harekette kadın öznenin önce "mırıldanma" ardından "konuşması" için dil arayışının altını çizmiştir.

Manves City romanında Nergis tarafından yazılan yazılar başta olmak üzere kadın öznelerin varoluş kaygılarını ortaya koyan ifadeler ataerkilliğe ve kapitalizme yönelik açık eleştirinin göstergesidir. Kadın öznenin romanın sonunda mekâna seslendiği "Gitmiş Gibisin" başlıklı bölümde yer alan sözleri romanın ana sorunsalını vurgular:

"Söylemedin, sormadın deme bana sakın, savunmasız çıplak halimizle gerçek suçluyu biz mi kovalayacağız Erice'm? (…) başka kurban bulamıyor musun kendine? (…) Zaman susuyor diye başına gelecekleri söylediğimi inkâr mı edeceksin (…) dün gibi gözümün önünde dönüyor yazdıklarım (Tekin, 2018:147) Hızla değişiyorsun Erice'm, her gün yeni bir kılığa bürünürken, ölüm haberleri düşürürken kulaklarımıza duymuyorsun çığlıklarını kimsesizlerin (…)" (Tekin, 2018: 148).

Fumoten'in küçük patronu, VedPlast'ın sahibi, büyük işadamı Vedat Bey'in lüks villasının havuzunda boğulması ve cinayet şüphelisi olarak Ersel'in gözaltına alınması haberinin ardından yazılan bu yazıda isyan sesi ön plana çıkar. Nergis, Eda'nın ve onu arayan üvey babası Ersel'in "kurban" figürler olduğunu savunur. Sonuç bölümünün başlığının "gitme" edimine işaret etmesi önemli bir ayrıntıya ışık tutar. Değişen dönüşen Erice kendi ruhunu yitirmiştir. Mekâna dair yaşanan kayıplar karakterlere de yansımıştır. Ersel ve Nergis yaşadıkları acı dolu deneyimlerde fiziksel ve ruhsal yaralar almış kimselerdir. Çocukluk ve gençlik anıları dahi artık onlardan uzaktır. Parçalı kimlikleri ile kendilerini tümleme/bütünleme arayışları olsa da ağır yaşam koşulları buna izin vermemektedir.

"Yeryüzüyle barışmanın yolu beton, metal ve plastik esaretindeki kentli yaşam tarzının değiştirilmesinden geçer. Bu doğayla olduğu kadar kendimizle de barışık olacağımız yoldur." (Fukuoka, 2013; Akt Gülersoy, 2022: 129) görüşünü savunduğu anlaşılan Latife Tekin, romanın sonunda kapitalizmin acımasız yüzüne rağmen ayakta kalmaya çalışan karakterlerin her şeye rağmen direncin ve umudun sesi ile konuşmalarına çaba sarf eder.

Üvey kızı Eda'nın izini süren Ersel, Vedat Bey'in katil zanlısı olarak gözaltına alınır. Nergis başta olmak üzere olayın ayrıntılarını bilenler Ersel'e tuzak kurulduğundan emindir. Romanın sonunda Eda'nın ölüm haberinin de gelmesi karakterlerin geleceğe dair umutları tamamen mi kayboluyor sorusunu uyandırır. Fakat Nergis'in zaman ve mekânın tanıklığına güvenini ortaya koyan sonuç cümleleri ile iyimserliğin korunmaya çalışıldığı düşünülür:

"O yumuşak kalbinle katil olamazsın ki
Erice de biliyor
Zaman da biliyor bunu
Kurtarmaya geliyoruz seni (…) (Tekin, 2018: 149) diyen Nergis uzun yıllar boyunca sistemin "kurban" öznesi olmaya zorlanan figürlerin çaresizce itildikleri karanlığı aydınlatacak umuda ses verir. Kurtarılmayı bekleyenin sadece yoksul ve masum özneler olmadığı, aynı zamanda talan edilen mekân ve belleğin de büyük tehdit altında olduğu anlaşılır. İşgal altındaki mekânın ve belleğin yitimi *Manves City* romanının odağında yer alır. Eda'nın ölümüne neden olan güç odaklarının Erice'yi ve doğayı yok eden kimseler olması kurguda bilinçli bir seçimin ürünü olabilir. Kapitalizmin ve ataerkilliğin yaşam hakkı vermediği yoksul kadın öznelerin Nergis'in son sözlerinde belirttiği üzere gerçek anlamda bir kurtuluşa "biz" dili, biz olma bilinci, birlik duygusuna yeniden inanç ile kavuşacakları mesajı yazarın dünya görüşü ile uyumludur.

SONUÇ

Manves City romanı doğal yaşamın tahrip edilmesinin ve bellek mekânlarının yok edilmesinin kasabada yaşayan halkın varlığına/benliğine yönelik bir tehlikeye dönüşme serüvenini resmeder. İnsan kadar doğayı da önceleyen bir yaklaşım ile hareket eden Latife Tekin, doğadaki bozulma ve kirlenme ile karakterlerin kimliklerinin uğradığı değer yitimini iç içe aktarır. Ekofeminist yaklaşımın belirgin olduğu metinde başta Nergis olmak üzere çevre duyarlığına sahip karakterlerin iç dünyalarında kopan fırtına ile sanayileşmeden kaynaklanan yıkımın dış çevreyi tahrip edişi paralel şekilde anlatılır.

Erice adlı beldenin sanayileşme ile kalkınma yaşayacağı iddiası ile doğaya zararlı yatırımların art arda yapıldığı mekânda üretim değil tüketimin/tükenişin merkeze alınması söz konusudur. Her şeyin nesne olarak görülmeye başlandığı bir sosyal yaşam başta fabrika işçileri olmak üzere karakterlerin günlük hayatlarında telafisiz kayıplara neden olur. Yerleşim alanlarındaki genişleme olumlu bir gelişme gibi algılansa da insanlara ve doğaya verilen zarar nedeni ile bu yayılmacılık eleştirilir. Küçülme, eksilme, daralma ve yitimle sonuçlanan bir sürecin anlatımı söz konusudur. Başta Nergis ve Ersel olmak üzere roman karakterlerinin mekân ile ilişkileri onların iç yaşantıları doğrultusunda tasvir edilir. Özel yaşamlarında yalnız ve mutsuz karakterler için kapitalizmin daha fazla ve hızlı kazanç sloganı ile yok ettiği geçmiş artık bir sığınak değildir.

Roman karakterlerinin zihinsel süreçlerine tutulan ayna aynı zamanda mekânın kimlik ve belleği üzerine düşünülmesini sağlar. Algı, sezgi ve deneyimle zihinde depolanan her şey hem bireyin hem de mekânların kimlik inşasında önemli etki gücüne sahiptir. *Manves City* romanı bu etkileşimi roman karakterlerinin yitik geçmişi algılama biçimlerine odaklanarak yansıtır. Bir arayışın, bir yolculuğun romanı olarak okunan eserde Erice'ye gelen Ersel eski beninden uzaktır. Onun aşina olduğu, kendisini var eden değerlerinin mekânları değiştirilmiştir. Şirketler ve holdingler sadece tabelalara değil yerel halkın kimlik ve belleğine de el koymuştur. Özneleşme sürecinde hatırlama edimi çok önemli misyona sahip olduğu için yıkılan her mekân kültürel kimlik ve belleğe verilen bir zarara dönüşür. Yaralı bilinç ile Erice'ye dönen karakterlerin iyileşmeyen ruhsal yaralarının derinleşmesi söz konusudur.

Manves City romanı iktisadi değişime odaklanıp toplumun kimliğini ve kültürünü yok sayan iktidar sahiplerinin sebep olduğu dönüşümü sistemin dışına itilmiş kimselerin yaşamından kesitlerle anlatır. Teknolojik gelişmelerin geleceğe yönelik yeni ümitler doğuracağı fikrinin hayal kırıklığı ile sonuçlanışına dikkat çeker. İnsanoğlunun hem zarar verdiği hem de zarar gördüğü tabiat romanda sadece arka plan/fon değildir. Sömürgeci zihniyet alt gelir gruplarını ötekileştirirken doğa da öteki kılınmaktadır. Sistemin dışına savrulanları anlama çabası ile yazan Latife Tekin, Manves'e dönüşürken kendi değerlerini kaybeden Erice'ye her koşulda "Benim Erice'm" diye seslenmeyi sürdüren Nergis'in umutlu sesi ile romanı noktalar.

Latife Tekin'in romanı, vahşi yüzünü giderek daha belirgin biçimde gösteren kapitalizmin doğaya ve kültüre verdiği zararları, ortaya koyduğu yıkımları ve içinde bulunduğumuz tarihsel dönemi yeniden düşünme ve sorgulama imkânı verir. Özellikle geçmişe, yitirilen mekânlara ve hatırlamaya ilişkin vurgulamalar aynı zamanda insanın ve doğanın geleceğine yönelik derin kaygılar ve beklentilerle de bağıntılıdır. Geçmişi olduğu gibi geleceği de kaybetmek istemiyorsak, yaşanan değişim sürecinin farkındalığı temelinde savunulması gereken değerlerden vazgeçmemek gerektiğinin altı çizilir. Bu bağlamda Tekin'in romanı çağıyla hesaplaşan bir edebiyatçının etik ve estetik çağrısını dile getirir.

KAYNAKÇA

Akyol, Ö. (2021). An Ecosocial Reading of Slow Violence in Latife Tekin's Manves City . *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 46,139-152.

Andaç, F. (2004). *Edebiyatımızın Kadınları,* Dünya Yayıncılık, İstanbul.

Arvas, H. (2020). Latife Tekin'in Sürüklenme Ve Manves City Romanlarında Halk Edebiyatı Unsurları, *International Social Sciences Studies Journal*, 6 (64), 2676-2686.
Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
Aydemir, F. (2022). Latife Tekin'in Manves City ve Sürüklenme Romanlarında Yoksulluk Halleri: İşçi Deneyimi, Sürüklenen Özneler, Direniş ve Umut. *Söylem Filoloji Dergisi*, 7 (1) , 157-180.
Balık, M. (2013). *Latife Tekin'in Romancılığı,* Akçağ Yayınları, Ankara.
Can, A. (2018). *Latife Tekin'in Romanlarında Doğa Ve İnsan İlişkisi,* Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar,* Çev. Alâeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
Draaısma, D. (2016). *Sıla Hasreti Fabrikası* Çev. Dürrin Tunç Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Foucault, M. (2016). *Entelektüelin Siyasi İşlevi Seçme Yazılar 1*, "İktidar Üzerine Diyalog" Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 179-193.
Gülersoy, A. E. (2022). "Türkiye'de Çevre Hızla Kirleniyordu: Birinciliği Kentlere Verdiler" *Dert Yükü Mekânlar* Ed. Gazanfer Kaya, Aziz Şeker, Nika Yayınevi, Ankara, 129 – 167.
Gürbilek, N. (1999). *Ev Ödevi*, Metis Yayınları, İstanbul.
Gürbilek, N. (2020). *İkinci Hayat,* Metis Yayınları, İstanbul.
Lambert A. J. vd. (2015). *Zihinde ve Kültürde Bellek,* Haz. Pascal Boyer, James V. Wertsch, Çev. Yonca Aşçı Dalar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
Lefebvre, H. (2022). *Şehir Hakkı II, Mekân ve Siyaset,* Çev. Metin Yetkin, Sel Yayıncılık, İstanbul.
Melucci, A. (2014). "Süreç Olarak Kolektif Kimlik" Çev. Ömer Mollaer, *Kimlik Politikaları*, Ed. Fırat Mollaer, Doğu Batı Yay. Ankara, 79-104.
Moran, B. (2016). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3,* İletişim Yayınları, İstanbul.
Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları,* Çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
Özaloğlu, S. (2017). "Hatırlamanın Yapıtaşı Mekânın Bellek ile ilişkisi üzerine" *Bir Varmış Bir Yokmuş Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar,* Derl. Tahire Erman, Serpil Özaloğlu, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 13- 19.
Özer, P. (2020). *Latife Tekin Kitabı*, Söyleşi: Pelin Özer, Can Yayınları, İstanbul.
Schacter, D. L. (2017). *Belleğin İzinde Beyin, Zihin ve Geçmiş,* Çev. Eda Özgül, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Sönmez, A. (2004). *Latife Tekin'in Romanlarında Öznellik ve Anlatı,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Tanpınar, A. H. (2020). *Yaşadığım Gibi,* Dergâh Yayınları, İstanbul.
Tekin, L. (2018). *Manves City,* Can Sanat Yayınları, İstanbul.
Tekin, L. (2009). *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri,* Doğan Kitap, İstanbul.
Tekin, M. (2002). *Roman Sanatı,* Ötüken Yayınları, İstanbul.
Traverso, E. (2018). *Solun Melankolisi Marksizm, Tarih ve Bellek*, İletişim Yayınları, İstanbul
Tüzer, İ. ve Hüküm M. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi Edebiyata Sosyolojiden Bakmak*, Akçağ Yayınları, Ankara.
Yates, A. F. (2020). *Hafıza Sanatı* Çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul .
Yavuz, Y. (2019). Edebiyat Ve Ekoeleştiri: Latife Tekin'in "Manves City" Ve "Sürüklenme" Adlı Romanları, *Edebi Eleştiri Dergisi Eleştiri Kuramları Özel Sayısı,* 3 (3), 245-259.
Zeka, S. (2020). Latife Tekin'in Manves City Romanına Yansıyan Türkiye, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,*6 (1) ,13-24.

ÇEVRE EĞİTİMİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YERİ VE ÖNEMİ

Dr. İlyas KARA [1], Ahmet İNANOĞLU [2]

[1] Milli Eğitim Bakanlığı, - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4755-0037

[2]Milli Eğitim Bakanlığı, - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9993-0686

ÖZET

İnsanoğlunun içinde yaşadığı çevresine bakışı son yüzyılda özellikle son çeyrek yüz-yılda farklı bir boyut kazanmıştır. Onun çevre ile olan ilişkilerinde toplumun tüm katman-larında farklı sesler duyulmasına neden olmuştur. Ancak bu noktada müşterek olan tek mesele, içerisinde yaşanılan doğayı ve insanlığı koruma isteğinin yaygınlaşması ve buna yönelik bir davranış biçimi oluşturma için gösterilen gayretlerin artmasıdır. Diğer taraftan her toplumda devlet kurumları ve devletin dışında kalan bir işleyiş hep var olmuştur. Bu işleyişte önemli bir noktada sivil toplum kuruluşları yerini almıştır. Geride bıraktığımız yüzyılda endüstriyel ve tarımsal üretim, servet birikimi şirketleri ve devletleri hızla büyütmüştür. Fakat bu büyümenin arkasında kesilen ormanlar, kirlenen ırmaklar, asit yağmurları, çöller ve bataklıklar, yok olan bitki ve hayvan türleri kalmıştır. Sonunda küresel denge bozulmuş, çevre sorunları tüm insanlığı tehdit edecek hale gelmiştir. Bu büyüyen sorunlara artık dur demek için devletler bazında değil toplum ve insanlık noktasında müdahale zamanı gelmiştir. İşte bu noktada söz konusu farklı sesler bir araya gelerek sivil toplum örgütlerini oluşturmuşlardır. Sivil toplum örgütlerinin devreye girmesiyle de gerek ulusal gerekse uluslararası platformda başta doğa olmak üzere insanlığı tehdit eden durum ve olaylara karşı hareket edilmektedir. Sivil toplum kuruluşları, insanlığın yararına görmedikleri konularda karar alıcıları etkileyerek farklı kararlar almalarına veya kararlarını gözden geçirmeye sevk etmektedirler. Bu yolla siyasal ve sosyal hayata, ayrı bir güç unsuru olarak katkı sağlamaktadırlar. Fakat var olan farklı seslere daha fazla ses katabilmek için bu yapının daha iyi anlaşılması ve daha iyi tanıtılması gerekmektedir. Çünkü sivil toplum kuruluşları her alanda olduğu gibi eğitim alanında da oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu araştırmada çevre eğitiminde sivil toplum örgütlerinin yerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Eğitimi, Çevre Eğitimi, Sivil Toplum Kuruluşu (STK), Eğitim

THE PLACE AND IMPORTANCE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN ENVIRONMENTAL EDUCATION

ABSTRACT

The view of the human being on the environment s/he lives has taken on a different dimension during the last century especially quarter century. In his/her relations with the environment this has caused to be heard different reactions in all the stratums of the society. But at this point the only common issue is the demand for protecting the nature and humanity and the increase in forming a way of behaviour for it. On the other hand in each institution a process, out of the government structures and the government, is available. Within that period at an important point non-governmental organisations have taken place. During the last century industrial and agricultural production help companies and governments grow rapidly. But in the background of this growth there have been cut forests, polluted rivers, acid rains, deserts, marshes and extinct plant and animal species. Finally global balance has been destroyed and environmental problems has become a threat for the whole humanity. To say stop to those growing problems it is time for interference not as governments but as society and human. At this point different mentioned reactions have buıilt up non-governmental organisations. By getting involved of non-governmental organisations either in national or international platforms it has been taken action against the events threatening humanity especially nature. Non-governmental organisations direct policy makers to make different decisions or review their decisions for the topics not for the benefit of humanity. In this way they contribute to political and social life as a seperate power factor. But this structure is need to be understood and introduced more to get more support. Because non-governmental organisations have an important place in education as well as in all fields. In this study it is aimed to be examined the place of non-governmental organisations in environmental education.

Key Words: Geography Education, Environmental Education, Non-governmental Organisation, Education.

1. GİRİŞ

Günümüz kurum ve kuruluşları dünya sistemi içerisinde ulusal veya uluslar arası örgütsel bir yapılanma içindedirler. Bu yapılanma içerisinde “sivil toplum” anlayışı önemli bir toplumsal gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayış ile oluşturulmuş olan hak ve özgürlüklerden, eğitime, demokrasiden, çevre sorunlarına kadar kendini göstermekte olan sivil toplum, bu konular dâhilinde olan her dalda kendini göstermektedir. Sivil toplum bir devletin iç politikasını

etkilediği gibi devletlerarası boyutta da politikalara etki edebilmekte böylece sosyo- politik hayata yön vermektedir. Bu durumda sivil toplum kavramı ve tabi sivil toplum kuruluşları, siyaset ve sosyal alanlarda göz ardı edilemeyecek bir konu ve durum haline gelmiştir. Söz konusu kavram ve kuruluşların öneminin günümüz dünyasında büyük yer etmesi çalışmamızın yapılış amacını açıklamaktadır.

Çevre Eğitiminin Tanımı

1964 yılında W. Satpp'ın yapılmış olan çevre eğitiminin tanımı, sonra ki bilim insanları ve bilimsel çalışmalar için temel sayılmıştır. Stapp'a göre "çevre eğitimi biyofizik çere ile ilgili problemler konusunda bilgili, bu problemlerin nasıl çözülebileceğinin farkında ve bu problemlerin çözümü için çalışmaya güdülenmiş birey yaratmaya yönelik bir eğitimdir" (Örnek, G. 1994). Çevre için eğitim her ortamda verilmeli ve çevre eğitiminin konusu, hem de ortam ve aracı olarak kullanılmalıdır (Geray, C. 1997). Çevre eğitimi disiplinler arası bir çalışma alanı olup bu eğitiminin esasları bilgilendirme, haberdar oluş ve ilgilenme oluşturmaktadır. Çevre için eğitimin hem bilişsel hem duyuşsal amaçları vardır. Bilişsel alandaki maçları, bireyleri ekolojik kültürünü, çevre-okur yazarlığını arttırmak, duyuşsal alandaki maçları ise çevre ve çevre sorunları konusuna karşı duyarlı davranış ve tutum oluşturmaktır (Doğan, M. 1997)). Çevre eğitimi sadece ekolojik duyarlılığı ve çevre bilinci yüksek, eko birey yaratmaya yönelik bir eğitim değildir. Aynı zamanda sağlıklı yaşama ve sorumluluk alabilme eğitimidir. Öte yandan sürekliliği olan yaşam küresel barışın ve toplumsal huzurun garantisidir. Şöyle ki çevre eğitimi farklı ekolojik bilgilerin benimsenmesi ve yaşam boyu savunulması, yaşam biçimi haleni dönüştürülmesi kadar; çevre kültürünün, bölgenin, ülkenin hatta gezegenin ve evrenin sorumluluk bilinci ile ömür boyu devam edecek olan eğitim-öğretim sürecidir. Bu süreçte olumlu ve duyarlı davranış değişikliği kazandırmak amaçlanmakla beraber temel gaye çevreye karşı duyarlı, çevre bilincini yaşam felsefesi haline dönüştürmüş dünya vatandaşı yetiştirmektir. Çevre konusunda birçok bilim insanı farklı bakış açılarıyla tanımlar yapmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır (Atasoy, E. 2005):

Good'a göre çevre eğitimi insanın, sosyo-kültürel ve biyofiziksel çevresiyle olan ilişkilerini tutumlarını, değerlerini tanıması, onları fark edip, ayırt etmesini kapsar. Good, çevre eğitiminde amacın dünyada yaşanan ve yaşanması muhtemel sorunlardan bireyin haberdar olan, bu sorunlara çözüm oluşturma konusunda fikir sunabilen ve tüm bunları gönüllü yapabilen bireyler yetiştirmektir. Çünkü çevre eğitiminin temellerini bilgilenme, haberdar etme ve ilgilenme oluşturmaktadır (Atasoy, 2005).

Bütüncül olarak çevre eğitimine bakıldığında bireysel ve toplumsal bir bakış ile çevresel sorunlara karşı ilgili, sorunlara karşı çözüm oluşturacak gerekli önlemleri alabilen, motivasyonu yüksek, bilgi ve beceri olan dünya vatandaşları yetiştirme sürecidir (Ayvaz, Z. 1998).

Çevre eğitimi bireyin çevresi ve kültürü arasındaki bağları anlaması için ilgili davranış ve becerileri geliştirmeye yarayan fark ettirici değerler ve açıklayıcı kavramlar sürecini kapsar (Gökler, İ. & Yılmaz, İ.1999). Çevre eğitimi ile ilgili tanımlara ve açıklamalara bakıldığında; çevre eğitimi, küresel bir boyut kazanmış çevre sorunlarından haberdar olan, bu sorunların ortadan kalkması veya başka sorunların ortaya çıkmaması için çaba sarf eden tüm bunları bilinçli ve gönüllülük temelinde yapan bireyler yetiştirmek olarak tanımlanabilir.

Çevre Eğitiminin Amacı

Çevre eğitiminin temel amacı; insanın çevresinde olup bitenden haberdar olan, çevresini sorgulayan ve eleştiren, çevresine karşı hassas, girişken ve bilinç sahibi vatandaşlar yetiştirmektir. Diğer taraftan çevre eğitimi almış bireyler yalnız yakın çevresine ve milletine karşı değil tüm uluslara ve kültürlere hatta tüm canlılara aynı derecede önem vermeli, onlara karşı duyarlı olmalı ve korumalıdır. Kısacası çevre eğitimi almış bilinçli bir birey çevreye karşı duyarlı olmayı yaşam felsefesi haline getirmeli ve benimsemelidir. Çünkü çevre eğitimi almış bir birey her türlü ön yargıları ve kalıp yargıları reddeden gerek etnik ve dinsel gerekse kültürel hoşgörüde herkese örnek olmalıdır (Atasoy, 2005).

Geray (1997) çevre eğitiminin temel amacını açıklarken "*bireyin çevresini bir bütün olarak kavraması, çevreyle etkileşiminde eleştirici bir bakış, çevreyle ilgili konularda duyarlılık, bilinçlilik, girişkenlik sahibi bir yurttaş, kenttaş olarak yetişmesidir*" şeklinde açıklamıştır. Geray'a göre çevre eğitiminde temel amaç bireyin çevre ile ilgili kararlara katılması, karar süreçlerinde etkili olması, girişken katılımcı ve sonuçları değerlendirmede kendini göstermesidir. Ayrıca çevreye zarar vermeden çevreden yararlanmanın gerektirdiği yasal, toplumsal ve siyasi her türlü girişimlerde bulunması, sivil toplum örgütlenmelerini geliştirme kazanımlarına sahip olması diğer başlıca amaçlar olarak belirtilmiştir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde çevre eğitiminde temel amacın eğitim öğretim süreçlerini de içine alacak şekilde bireyleri çevre konularında duyarlı ve sorumlu davranışlar sergileyebilecek yetileri kazandırma ve ayrıca teşvik edici değer yargılarına sahip bilinçli vatandaşlar yetiştirmek olmalıdır.

Çevre eğitiminin temel iki esası vardır ki bunlardan birincisi, bireylerin sağlığını ve yaşadığı çevreyi korumak, ikincisi doğal ve antropojen sistemlerin kuralları hakkında bilgi sahibi

olmaktır. Bu iki esas aslında birbiriyle bağlantılıdır. Nitekim çevre biliminin kanunları, ilkeleri ve yaklaşımlarını anlamlandıramadan öğrencilerin çevre bilinci ve duyarlılığı kazanmaları mümkün görülmemektedir (Ayvaz, Akt: Atasoy, 2005). Bir başka ifadeyle doğayı, doğa kanunlarını, doğanın farklı boyutlarını, doğanın işlevini, önemini ve özelliklerini bir birey anlamadan onlara doğaya karşı saygı ve sevgi kazandırılamaz. Öyleyse çevre eğitiminde ilk adımın çevreyi tanımak olmasını söylemek mümkündür.

Sivil Toplum

Sivil toplum kavramının birbirinden uzak iki kelimeden oluştuğu görülmektedir. bu nedenle öncelikle bu iki kelimeden ilki olan "sivil" kelimesine bakmak uygun olacaktır. Şöyle ki *sivil* kelimesi daha çok *asker* kelimesinin zıttı olarak kullanılmakta ve anlaşılmaktadır. Fakat sivil kelimesinin bir anlamdı da "medeni" demektir. Fransızca ve İngilizce dillerinde medeni kökünden türetilerek kullanılan sivil kelimesi "civilization" kelimesi şeklinde medeniyet, uygarlık ifadelerine karşılık gelmektedir. Diğer taraftan aynı kelimler ile *Civil Law* yani *Medeni Hukuk, Civil Marriage* yani *Medeni Nikah* ifadelerinin de türetildiğini ve Türçeye yerleştiğini görmekteyiz. İngilizcede ki *citizen* kelimesinin bir başka anlamı da *medeni* yani *şehirli*dir. Sivil toplum kavramının Almancası ise Türkçe burjuva topluma anlamına gelen bürgerliche gesellschaft'tır. bu kavramların şehirciliği ima ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şehircilik ise medenilikle beraber çeşitliliği de akla getirmekte ve bu durumun ise kavramın mesleklere göre farklı anlamlara getirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca "sivil" kelimesi hangi meslekte kullanılırsa kullanılsın "sade vatandaş" olarak da kullanılmaktadır. Şöyle ki "çivil liberty" ifadesi; insan hakları ve bireysel özgürlük anlamına gelmektedir. Bu manada kullanımında ise anayasal düzen ve vatandaşlara, yöneticilere vurgu yapılmıştır. "Civil rights" vatandaş hakları anlamına gelmektedir. Burada ki anlamıyla ise mutlak yönetimlere karşı bireyin dokunulmaz alanlarını, hak ve hürriyetlerini korumak adına anayasal devlet ve hukuk devleti tabirlerine karşılık gelmektedir (Tunçay, 2003). İşte tam bu noktada sivil toplum kavramının dahil olduğunu görmekteyiz.

Sivil toplum kuruluşu ise bireylerin devletten izin almadan gerçekleştirebildiği etkinlikler ve girebildiği toplumsal ilişkiler olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplum kuruluşları kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda birey, toplum ve kurumların işbirliği ve bütünlük içeresinde çalışmasından meydana gelmektedir (Anheier ve Carlson, Akt: Akat, 1991).

Bireyler, toplumsal hayatta oluşturdukları ilişki ağlarıyla sivil toplum kuruluşlarının yapısını sürekli yaşatırlar. Bu ilişki ağı içinde belli idealler etrafında oluşan, çoğu zaman yasal-

demokratik birlikteliklere sivil toplum kurulusu denir. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşları devletle ilişkisi, hizmet anlayışı ve küreselleşmeyle kavramlarıyla ilişkilendirilerek farklı şekillerde tanımlanmaktadır (Ferrington & Babbington, Sollis,; Maclure, 2000; Akt: Akat, İ 1991). Sivil toplum kurulusunun literatürde yer alan tanımlarından bazıları aşağıda sıralanmıştır. Bu tanımlar da göz önünde bulundurulduğunda iki temel yaklaşımın ön plâna çıktığı görülmektedir. Birinci grup tanımlarda vurgu, *toplumun devlet dışında kendi inisiyatifi ile örgütlenmesi* üzerine yapılmaktadır: İkinci grup tanımlarda ise devlet ve özel sektörden ayrı olarak *ekonomik boyutu da olan üçüncü bir sektör olması* dikkat çekmektedir. Sivil toplum kuruluşları, en genel anlamda ise vatandaşların çıkar, bakış, talep ve duyarlılık noktalarında ortak bir bakış açısı sunması, gönüllü olarak bir araya gelerek hukuki, idari, üretici ve kültürel alanların dışındaki alanlarda oluşturdukları sivil girişim, vakıf, dernek gibi ilişki ağlarından oluşan yapılardır. Kısacası toplumsal meselelerde gönüllü olarak görev alan onları çözmeyi hedefleyen örgüt olarak tanımlanabilir (Anbarlı, 1999; Arslan, 1999;Usta, 2006; Duman, 2008; Karataş, 2008).

ÇEVRE EĞİTİMİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ VE ETKİSİ

Dünya nüfusunun sürekli artması küresel sorunları tetiklemiştir. Doğal kaynakların kıt olması, gelişmiş ülkelerde, gelişmekte ve gelişmemiş ülkelerin kaynaklarını ele geçirme arzusunu daha da arttırmıştır. Bu arzu siyasi, ekonomik ve askeri rekabeti doğurmuş ve zaman zaman bu rekabet dozunu kaçırmış, insanların ve hatta toplumların hayatına mal olmuştur. Bu durum bütün insanlık için önü alınmaz felaketlere neden olabilmiştir. Çünkü dünyanın her hangi bir yerinde yaşanan problem bütün insanlığı etkileyebilmektedir. Bu duruma teknolojinin her alanda hızla ilerlemesinin neden olduğu belirtilebilir. Özellikle bilgi, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin geldiği nokta sınırların çabucak aşılmasını ve bu sınırların öneminin azalmasını sağlamıştır. Bu durumun olumlu sonuçları olsa da olumsuz sonuçları da oldukça çoktur. Örneğin bir ülkede meydana gelen salgın hastalık diğer ülkelere çabucak yayılabilmektedir. Bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde dünyanın artık küçük bir köy olduğu söylenebilir. Tabi ki daha önce toplumsal ve ulusal olarak değerlendirilen pek çok problemin de artık küresel problem olduğu ifade edilebilir. Dolayısı ile doğal, çevresel, ekonomik, siyasi ve sağlık gibi alanlarda yaşanan küresel problemlerle küresel çapta mücadele etme gerekliliği doğmuştur. Çünkü insanlığın geleceği için bütün ülkelerin elini taşın altına koyması son derece önemlidir. Hatta sadece ülkelerin ve yönetimlerin değil vatandaşların da bu konuda sorumluluk üstelenmeleri gerekmektedir. Devletler ve hükümetler aynı anda pek çok problemle tek başına mücadele edemeyebilir ve vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarının yardımına ihtiyaç

duyabilir. Ayrıca yönetimlerin alacağı kararlarda sivil toplum kuruluşlarının da etkisinin olması daha isabetli kararların alınmasını sağlayacak ve bu konuda da yönetime yardımcı olunacaktır. Bu bağlamda ele alındığında toplumların ve ülkenin geleceği için sivil toplum kuruluşları önemli bir yere sahiptir.

İnsanlığın yaşadığı en önemli sorunlardan biri de çevreyle ilgili problemlerdir. Küresel ısınmanın etkileri hızla artmakta ve insanların, hayvanların ve diğer bütün canlıların yaşamını tehlikeye atmaktadır. Küresel ısınmaya ise çevre, su, toprak ve hava kirliliği gibi faktörler neden olmaktadır. Bugün gelinen noktada pek çok canlının nesli tükenme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Öte yandan su kaynakları azalmış ve toplumsal su sorunu yaşamaya başlamıştır. Özellikle sıcak bölge ülkelerinde su problemi çok ciddi boyutlara varmıştır. Küresel ısınmanın bir diğer sonucu, doğar afetleri tetiklemesidir. Dengesi bozulan doğada doğal afetler daha sık yaşanmaya başlamıştır. Kasırgalar, seller, fırtınalar, hortumlar, heyelanlar ve kuralıklar daha sık ve şiddetli yaşanır olmuştur. Çünkü insanoğlu; gereğinden fazla tüketerek, doğayı kirleterek, ormanları ve diğer canlıları hızla yok ederek doğanın kendi kendisine kurmuş olduğu dengeyi bozmaktadır. Bu ise çevre sorunlarına neden olmaktadır.

Yukarıda sıralanan bütün problemlerin aşılması ise ancak eğitimle mümkün olmaktadır. Çevresel sorunların en aza indirilmesi etkili bir çevre eğitimi ile mümkündür. Eğitim her ne kadar devletin temel görevlerinden biri olsa da bu konuda sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Sivil toplum kuruluşları her alanda ülke ve dünya için önemli bir yere sahiptir. Hem yapmış oldukları çalışmalarla hem de ülke yönetimi üzerindeki etkileriyle insana ve doğaya yönelik faydalar sağlamaktadırlar. Çevre eğitiminde de sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Sivil toplum kuruluşları özellikle de çevreyle ilgili sivil toplum kuruluşları hem çevreye verilen zararın telafi edilmesi hem de önleyici tedbir olarak etkili bir çevre eğitiminin verilmesi hususunda vazgeçilmez öneme sahiptir. Öyle ki yapmış oldukları çalışmalar ile çevreyi iyileştirebilirler ve vatandaşları bu konuda bilinçlendirerek farkındalık oluşturabilirler. Sivil toplum kuruluşlarının bağımsız olarak ve kamu kurumları ile işbirliği içerisinde gerçekleştireceği çevre eğitimine yönelik faaliyetler insanoğlunun geleceği için yapılacak en önemli çalışmalar arasında olacaktır. Bu noktada sivil toplum kuruluşları çevre eğitimi ve çevresel farkındalık oluşturma gibi konularda son derece önemlidir.

Çevre Sorunlarıyla ilgili Türkiye'deki ve Dünya Çapındaki Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye'deki Sivil Toplum örgütlerinden bazıları (Tosun, 2009):

Çevre Koruma, Araştırma ve Doğa Sporları Derneği
Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı (ÇEV-KOR)
Çevre Koruma ve Yaşatma Derneği (ÇEKO)
Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL)
Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD)
Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV)
Türkiye Çevre Vakfı (TÇV)

Dünyada doğayı koruma alanında faaliyet gösteren STK'lar için su örnekler sayılabilir (Alp, 2008):

Uluslararası Doğa Koruma Birliği
Dünya Doğayı Koruma Vakfı
Uluslararası Koruma
Doğal Hayatı Koruma Derneği
Kraliyet Kuşlarını Koruma Derneği

SONUÇ

İnsanın yaşadığı çevresine bakışı son yüzyılda özellikle son çeyrek yüzyılda farklı bir boyut kazanmıştır. Bu durum insanoğlunun çevre ile olan ilişkilerinde toplumun tüm katmanlarında farklı sesler duyulmasına neden olmuştur. Ancak bu noktada müşterek olan tek mesele, içerisinde yaşanılan doğayı ve insanlığı koruma isteğinin yaygınlaşması ve buna yönelik bir davranış biçimi oluşturma için gösterilen gayretlerin artmasıdır. Diğer taraftan her toplumda devlet kurumları ve devletin dışında kalan bir işleyiş hep var olmuştur. Bu işleyişte önemli bir noktada sivil toplum kuruluşları yerini almıştır. Geride bıraktığımız yüzyılda endüstriyel ve tarımsal üretim, servet birikimi şirketleri ve devletleri hızla büyütmüştür. Fakat bu büyümenin arkasında kesilen ormanlar, kirlenen ırmaklar, asit yağmurları, çöller ve bataklıklar, yok olan bitki ve hayvan türleri kalmıştır. Sonunda küresel denge bozulmuş, çevre sorunları tüm insanlığı tehdit edecek hale gelmiştir. Bu büyüyen sorunlara artık dur demek için devletler bazında değil toplum ve insanlık noktasında müdahale zamanı gelmiştir.

İşte bu noktada söz konusu farklı sesler bir araya gelerek sivil toplum örgütlerini oluşturmuşlardır. Sivil toplum örgütlerinin devreye girmesiyle de gerek ulusal gerekse uluslararası platformda başta doğa olmak üzere insanlığı tehdit eden durum ve olaylara karşı hareket edilmektedir. Sivil toplum kuruluşları, insanlığın yararına görmedikleri konularda karar

alıcıları etkileyerek farklı kararlar almalarına veya kararlarını gözden geçirmeye sevk etmektedirler. Bu yolla siyasal ve sosyal hayata, ayrı bir güç unsuru olarak katkı sağlamaktadırlar. Fakat var olan farklı seslere daha fazla ses katabilmek için bu yapının daha iyi anlaşılması ve daha iyi tanıtılması gerekmektedir. Çünkü sivil toplum kuruluşları her alanda olduğu gibi eğitim alanında da oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda hem Türkiye'de hem de dünyanın diğer ülkelerinde çevrenin korunması ve çevre eğitimi gibi konularda hizmet veren ulusal ve uluslararası pek çok sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşların amacı ve yapmış oldukları çalışmalar incelendiğinde çevre ve çevre eğitimi için vazgeçilmez bir öneme sahip oldukları görülmektedir.

EGE 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
10 - 11 EYLÜL 2022

KAYNAKÇA

Akat, A. S. (1991). *Sivil toplum ve ekonomi, sivil toplum*. İstanbul: TÜSES Yayınları.

Anbarlı, S. (1999). *Sivil toplum örgütlerinin siyasi iktidara etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Arslan, O. (1999). *Kuramsal ve tarihsel aşamalarıyla sivil toplum ve Türkiye gerçeği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Atasoy, E. (2005). *Çevre için eğitim: İlköğretim öğrencilerinin çevresel tutum ve çevre bilgisi üzerine bir çalışma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Ayvaz, Z. (1998). *Çevre eğitiminde temel kavramlar el kitabı.* İzmir: Çevre Eğitim Merkezi Yayınları.

Doğan, M. (1997). *Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı Eğitim ve Katılım Grubu Raporu.* Ankara: DPT Müsteşarlığı ve Türkiye Çevre Vakfı.

Duman, F. (2003). *Sivil Toplum.* Ankara: Siyaset Yayınları.

Erdoğan, M. (2005). Eğitim, üniversite ve sivil toplum. *Sivil Toplum Dergisi*, 3, 42-55.

Geray, C. (1995). Çevre koruma bilinci ve duyarlılığı için halk eğitimi. *Yeni Türkiye Dergisi*, 1(5), 63-72.

Geray, C. (1997). *Çevre için eğitim, insan çevre toplum*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Gökler, İ. & Yılmaz, İ. (1999). *Okul öncesi çevre eğitimi*. İzmir: Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı Çevre Eğitim Merkez Yayınları.

Örnek, G. (1994). *Çevre eğitimi ve lise eğitim programlarındaki yeri. Ankara:* Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Tosun, H. (2009). Türkiye'deki çevreci hareketler. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Tunçay, M. (2003). Sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili kavramlar. *Sivil Toplum Dergisi*, 1, 56-68.

Usta, S. (2006). *Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde sivil toplum kuruluşları: Sivil toplum, demokrasi ve güven*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

OPPORTUNITIES OF PERFORMING PROPER NAMES IN WRITTEN LITERATURE

Elnare İsakhan gizi Veliyeva
School No. 45 named after Nariman Narimanov
English teacher

Summary

Onomalogy is a new science. However, this branch of science should be developed in order to learn more deeply about our past and present. Because onomastic studies provide us with information about the history, language and lifestyle of our own people in many areas. In onomastic names, the most ancient meanings of words and linguistic structures, the origin, myths, and spiritual spirit of the existing society have been preserved and preserved. Proper nouns (also called proper nouns) are words that name specific people, organizations, or places. They always start with a capital letter. Onomastic unites and their groups which are used in the writer's creation. Our main aim to group onomastic unites which are used creation. In this article different groups of onomastic unites have been explained. The definite part of onomastic unites has been researched and also interesting thoughts have been classified in the article.
Key words: Onomastics, toponym, anthroponym, hidronym, ethnonym, zoonym, linguistics, proper nouns.

Learning onomastic concepts helps to obtain important findings not only in the field of linguistics, but also in the sciences of history and geography.

To research proper names, it is necessary to gather information about them in advance. Literary products written in this language are among the most important sources for collecting onomastic names in Azerbaijani Turkish. As it is known, Azerbaijani Turkish is a language with ancient literary products among Turkic languages. Therefore, collecting onomastic names in literary products and researching them in the linguistic field are considered important studies. The famous Azerbaijani toponymist T. M. Ahmedov, who has this idea; He wrote (AHMEDOV; 1991) "It should not be forgotten that in collecting and researching proper names, literary products from folklore examples (epics, tales, etc.) should be used".

• Every part of a person's name is a proper noun – Lynne Hand, Elizabeth Helen, Ruth Jones.
• Names of companies, organizations or trademarks: - Microsoft, Rolls Royce, Round Table.
• Given or pet names – Lassie Triger Sam.
• Names of cities and countries and words derived from these proper names – Paris, London, England
• Geographic and Celestial Names– Red Sea, Mars.
• Monuments, buildings, meeting rooms – Taj Mahal, Eiffel Tower.
• Historical events, documents, law and periods – Civil War, Industrial Revolution,World War 1.
• Month, days of the week, holidays – Monday, Christmas, December.
• Religions, gods, scriptures – God, Christ,
Jehovah, Christianity, Judaism, Islam, Bible, Torah, Quran.
• Awards, vehicles, vehicle models and names – Nobel Peace Prize, Scout Movement, Ford Focus, Bismarck, Hoover.

Although many researches have been carried out in the field of onomastics in recent years, there are still problems waiting to be solved in this field. It should be noted that it is of great importance to differentiate the works of different authors in terms of onomastics. All these researches also provide the opportunity to learn the author's personal style.

There are proper names in the dictionary composition of every language that exists in the world. If there is no name, it is not possible to distinguish anything from each other. All proper names in our language constitute onomastics. This branch of science that studies proper names is called onomalogy. The term onomalogy comes from the Greek words onoma (name) and logy (science). Onomalogy is a branch of linguistics that examines proper names that form a part of our vocabulary, their changes, developments, structures and origins.

The history of the study of onomalogical names dates back to ancient times. The scholars of the ancient period tried to learn the proper names and expressed their thoughts on them.

The first serious scientific contributions to onomastic names were made by XIX century later. In this period, scientific researches and annotated dictionaries of proper names were published in the middle of the 19th century, onomastic names attracted a lot of attention not only from linguists, but also from historians and geographers in the middle of the century, toponyms received more attention at the beginning of the 20th century, serious researches on the examination of onomastic names were started in many countries of the world, in Russia, France, England, Germany and other countries.

Many scientific publications on private names were suppressed, and various ideas were put forward.

We can cite the "General Theory of Proper Names" published by the English scholar Allan Gordiner in London in 1940, as an example to these works.

The name, especially the names of people, should not hinder the development of the individual. A well-chosen name encourages the individual, beautifies him, and adopts the beauty of our language. When we say beauty of language, we are talking about the most liked words. In our society's understanding of aesthetics, a perspective towards language has always been at the forefront. (CEVADOV; 1967) When we generalize all this, we conclude that the study of onomastic names is important in several respects.

a) Onomastic names are extremely important to reveal the characteristic structure of the dictionary content of a language.

b) Since many of the onomastic names have traces of structures and functions that are not present in the present language, examining them can be considered the most complex field of linguistics, and the history of language can reveal important tools for dialects and styles.

c) Learning onomastic tools will pave the way for the sciences of history, ethnology, sociology, and geography along with linguistics.

ç) Knowing or writing onomastic names correctly is one of the factors affecting the general culture of the individual.

Considering all this, we can segment onomastic names as follows, based on Afad Kurbanov's classification:

1. Anthroponyms
2. Ethonyms
3. Toponyms
4. Hydronyms
5. Zoonyms
6. Cosmonyms
7. Ctematonyms

We come across examples of all parts of onomastic names. However, I would like to draw your attention to something that in our reviews, anthroponyms, toponyms and ctatonyms come to the fore in the works of the author.

The authors have kept the written language rich by making use of both real onomastic names and unique narrative and fantastic onomastic names in their works.

We mostly come across anthroponyms in the writings of the authors. There are enough products of anthroponymic names in Azerbaijan onomastic resources. The role and task of anthroponyms

in language are not the same. In various historical scales, anthroponyms used among the people are separated from each other. Some of these were just personal names. At the same time, these names have also taken on a descriptive structure. The names of people used in the Book of Dede Korkut are among the best examples that can be given to them. In the mentioned period, surname, father's name, title, nickname etc. anthroponymic names are either not used completely or they are given very little place. However, the name and the father's name were used together, presumably in the middle ages. In the traditions of the Azerbaijani society, the surname is mainly HIH. century was included. In general, anthroponyms are processed in two structures in the dictionary content of the contemporary Azerbaijani language: (KURBANOV; 1988)

a) Main names

b) Auxiliary names

Anthroponyms are divided into "ordinary" and "extraordinary" in the style of the Azerbaijani language.

When we pay attention to the origin of the anthroponyms used by the authors in their writings, we see that along with nationalism, there are also Arab, Persian, Russian and European anthroponyms. This shows that the author's point of view is not limited to Azerbaijan, but is also closely interested in world literature. It is seen that the anthroponyms created by the authors during their lifetime combine various human faces and characters in an interesting way.

When researching anthroponyms in the authorship of E., their morphological features attract more attention.

1. Names derived from the name: Kizil Musayev, Norwegian Malibey, Dürdane...
2. Nouns derived from adjective: Safura, Necibe, Şirinhanım...
3. Names derived from verb: Solmaz, Transparent, Beşparmak...

In addition to these, there are also names derived from adverbs and exclamation points.

In the authorship of our authors, apelyativ onomastic names of Russian - European and Arab - Persian origin are also included, along with the daily spoken language of pure Azerbaijani Turkish. We can see this in the author's works that we have mentioned before. For example, anthroponyms of Russian-European origin; Tereza, Çarli Çaplin, Pikasso, Medrano, Lolitta, Sança... As for anthroponyms of Arab-Persian origin; Yusuf, Ya Allah, Jinn, Satan, Ali, Fetulah, Mehmet, Müseyyip, Mütealip... can be given. For names of Azerbaijani origin, Senuber, Necibe, Beyler, Elsever, Şirinhanım, Nazhanım, Ağasadık, Zakir... can be given as examples. n the study, we often come across special nicknames among anthroponyms. In general, some of the anthroponymic names in the language consist of nicknames. Nicknames belong to the group of "auxiliary names" in the anthroponymic system. Compared to "personal names" and "title", which are among these groups, "nicknames" are more common in the spoken language of the society. In the written language, the term nickname has already been used.

Onomastic units also differ according to the amount of components. eg.

a) with one componented:

b) with two componented:

c) with three componented:

The different aspects of onomastic units from the general word is that they cannot be translated with words borrowed from other languages.

Onomastic units have stronger and more enlightened national characteristics. They are not only distinctive, but also a mark of nationality.

Onomastic units are generalizations in language. All members of society can benefit equally from them.

There are certain principles of onomastic vocabulary. When confirming onomastic units, attention should be paid to meaning and content. Words that express the same quality and

specific meaning are united in a special group. Taking all this aspect into account and based on the region of A. Gurbanov, onomastic units can be divided into the following groups.
1.Anthroponyms, 2.Etnonyms, 3.Toponyms, 4.Hydronyms, 5.Zoonimler, 6.Kosmonimler, 7.Ktematonimler.

Anthropology is the halfwayman who learns anthroponyms. Anthroponym comes from the combination of the Greek words anthropos (human) and onoma (name). The meaning of this term is the name of the person. Here, the person's name, surname, nickname and tehellus are taught.

In the ethnology half-group, ethnonyms are learned. In linguistics, the names of tribe, tribe, people, nation are called ethnonym. The ethnonym is formed from the combination of the Greek words ethnos (people) and onoma (name) and means the name of the people.

Topology teaches toponyms. Toponym is of Greek origin and is formed by combining the words topos (place) and onoma (name), meaning place name. Here city, city, mountain, village, hill, etc. names are learned.

In hydrology linguistics, it teaches special words that describe the names of water facilities or water resources. Hydronym is a Greek word, formed by combining the words Hidros (water) and onoma (name). Here, names of ocean, sea, gulf, lake, stream, arc, channel etc. terms are taught.

In our zoology language, it is the semi-branch that learns the special names given to animals, zoonyms. Zoonim is derived from the Greek words zoon (animal) and onoma (name).

Cosmology teaches cosmonies that describe the names of celestial bodies. The cosmony is derived from the Greek words cosmos (sky) and onoma (name).

Ctematology is a collection of works related to spiritual culture in our literary language, private goods predmets, basin, publishing, etc. teaches ktematonyms with nouns. Ctematonym is formed by combining the Greek words ktematos (real estate) and onoma (name).

Azerbaijan onomastics has focused on special linguistic studies in recent years. Some scholars have tried to isolate onomastics from the research obyec of linguistics. But we cannot separate Onomastics from linguistics.

Folk etymology is sometimes used in the study of proper nouns in the language. But most parts of the issue under investigation by folk etymology may be true.

The Azerbaijani language has transformed into the account of national language units and today's official; reached the level of the state language. Azerbaijani language is one of the richest languages in the world. It is understood from the researches that the history of most of the national language units processed in our language is very old.

Most of the names of the people of Azerbaijan are Arabic-Persian words. But this does not mean that all names are quotations. There is a certain idea in linguistics that the lexical content of any of the languages existing in the world is pure, that is, not just their own words. Prof. Aydın Pashayev divided the onomastic units available in the language into 2 large groups: (AHMEDOV; 1991,)

1. Onomastika is the branch of linguistics that learns all real-life onomastic units.
2. The field of onomastics, which learns onomastic units processed in artistic literature, is called poetic onomastics. (CEVATOV; 1967,156).

In this respect, poetic onomastics should be accepted as a complex and meaningful branch of onomastics. Poetic onomastic research requires the use of the stylistic onomastic method.

The stylistic method in onomastic interprets the methods and rules of learning proper names in artistic literature.

The selection of characters (real name, surname, father's name, nickname, titul, etc.) and toponymic names in artistic works, their structure patterns, distinctive features, etc. in various literary genres. Although many articles have been written about it, poetic onomastics, the largest and most complex area of artistic style, still awaits its own broad analysis.

In fact, stylistic onomologists examine the stylistic possibilities of proper names in artistic works. (EFENDIEV; 1968, 24).
Afat Gurbanov in his book "Onomalogia of the Azerbaijani language" recommends learning onomastic units in 2 ways. a) Onomastic units in oral literature; b) Onomastic units in written literature.
Until now, the onomastics of works of art in Azerbaijani linguistics has not been systematically learned. Form possibilities of onomastic units are mentioned in certain works. (Az.T.A.S.; 2007, 293-294).
Issues of poetic onomastics were widely discussed in a separate part of the conference on problems of Azerbaijani onomastics held in 1986. (KURBANOV; 1988, 196).
Studies show that onomastic units in oral literature differ from written literature in terms of their lexical-semantic style. Most of the onomastic units are used in fairy tales and epics.
In addition, most of the personal names in oral folk literature are made up of names. eg. Yaradangulu, Zorcahan, Hanak station, Dog Station, Silk station and p. (EFENDIEV; 1968, 251).
In written literature, real names predominate. Onomastic units in both oral and written literature have rich stylistic possibilities. (KURBANOV; 1988, 479).
Afat Gurbanov stated that from the stylistic possibilities of onomastic units in written literature, the name given to positive and negative forms in artistic works is primarily related to the author's relationship to the image and the genre of the work. We can say this about toponyms as well. Authors attach great importance to the selection of onomastic units in oral works and try to adapt them to the purpose of the work. We do not find that this and other authors use the same name in their other works. This is related to the author's perspective on names.
Names used in oral works serve a certain purpose. One issue should be particularly noted here. The noun is used to name verbal characters. All dramas, novels, stories etc. we can include operand names. In written literature, artists make use of proper names in two ways.
1. Real onomastic units reflected by the public.
2. Poetic onomastic units that are only the product of the author's own creativity.
All writers use real onomastic units to the same degree that most of them create real fantasies in the reader about certain historical events, places, and people.
In poetic onomastic units, character becomes stronger. Such onomastic units can be processed in works written in various branches and styles.
We can also specify the processing of onomastic vocabulary in oral works with the following situations.
1. Hopeful nouns are used as the names of either positive or negative characters. So much so that the name of a positive character in one work can be given as an image to a negative character in another work.
2. Sometimes the author took the names of negative heroes from popular and popular real names in many oral works.
3. Real units are used in artistic works for the purpose of skirting the lived events.
4. In written literature, sometimes the artist may use the name of a hero from history to give the idea of heroism more vivid, character. For example, Elçin Efendiyevin uses the names of Shah İsmail Hatayi, Uzun Hasan and other in his work "Mahmud and Meryem", and Mircafer Bagirov, Beriya and other historical figures in his novel "Ezizimin Cefası".5. In written literature, a people's rich literary heritage is sometimes noted by citing a few classical names.
6. In written literature, especially in poetry, the names of Leyla and Mecnun, Ferhat and Şirin, Yusuf and Züleyha, Aslı and Kerem, who are the protagonists of the famous eastern epics, are often written together for the purpose of epithet, simile and metaphor, especially in poetry.
Nicknames are used a lot in artistic works. Many nicknames were used in the content of the Elçi's creativity.

In the fine arts, we come across the interesting features of the nicknames and the following craftsmanship maqams. On this subject, A. Gurbanov says:

1. It is processed in a place with the name it is nicknamed; eg: Let's pay attention to examples of the ambassador's creativity. Gızıl Museyib, Phaetonçu Geysebdül, Gızıldiş Adil, Beşbarmag Esedağa, Çopur Necefgulu etc.

2. The nickname is processed as an addition to the name; eg: Mammad person – "I can see you, Memmed person", Mother-in-law – My mother-in-law who is the son of Guyugazan Hesengul, Mehdi – Mehdi, the ancestor of Garavulçu Hesennulla.

3. The nickname is processed before the name of the person. For example: Horekpaylayan Cefergulu, Clarinetist Muhtar, Broomstick Nastya, Pyaniske Emirgulu etc.

4. The name is only given in a place with the nickname it was given. I can see Mammed person.

5. A few nicknames are listed anonymously and vivid imaginations form about negative faces. Grigori Mikhailovich (This was Hesennulla's nickname) - from the "Dolça" povesti.

6. A copy is given several nicknames. Itsahlayan, Garavolçu, Hesennulla (from "Dolça" povesti).

7. In written literature, proper nouns are used a lot as a comic tool. There are various methods of such use. (KURBANOV; 1988, 147).

This type of use of proper names is mainly found in satirical works. Here, the inner world of the character, in which the artist is caught in the fire of satire, finds a place in his name.

8. The zoonyms reported in the written literature, that is, the names of animals, birds, general phytonyms, that is, the names of fruits, vegetables and other plants are treated as proper nouns at the allegorical point.

This kind of poetic specialization manifests itself mainly in representations and sometimes in works belonging to another genre.

9. In written literature, toponyms also have a special method load. Sometimes the author predicts the event that he affects not for a concrete land, but under the conditions of a specific place and space.

10. Social, political, historical, cultural, economic, etc. relations of our people with other peoples in Azerbaijani written literature. while their relevance is described and chanted, onomastic units of other languages are processed.

Searches and researches show that onomastic units belonging to the languages of many peoples and nations of the world have been processed in Azerbaijani literature from ancient times to this day.

Learning this layer of onomastic vocabulary in our literature can add valuable information to the investigation of our people's multifaceted relationship with other peoples and nations. Unfortunately, little research has been done in this direction so far.

REFERENCES

1.AHMEDOV, Tofik, 1991, "Basics of Azerbaijan Toponyms", BDU, Baku.

2.Encyclopedic Dictionary of Azerbaijan Toponyms, 2007, I. and II. Skin, Baku.

3.CEVADOV, E.1967, "The Use of Personal Names in Literary Works, Azerbaijan Linguistics Problems", Baku.

4.KURBANOV, Afat, 1988, "Onomalogy of the Azerbaijani Language", Baku.

DÜZENLİ ANTRENMANLAR SONRASI SEDANTER BİREYLERİN ESNEKLİK VE PATLAYICI GÜÇ SKORLARININ İNCELENMESİ

Dr. NURKAN YILMAZ
İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
– 0000-0002-8845-7093

ÖZET

Fiziksel performansın ve fitnesin önemli bir bileşenlerinden olan esneklik ve güç, fiziksel uygunluğun beş temel değişkenleri arasında yer almaktadır (Knudson, 2018; Leite ve ark., 2015). Dolayısıyla kasın zindeliği için güç, dayanıklılık ve esneklik önemlidir (Kirandi, 2016). Ayrıca, optimal kas-iskelet fonksiyonu ve eklemlerde yeterli hareket açıklığının korunması da önem arz etmektedir (Baranda ve Ayala, 2010). Buradan hareketle, güç ve esneklik pratikleri kas zindeliğini arttırarak bireylerin daha sağlıklı bir yaşam sürmelerinde öncü rol üstlenmektedirler (Kirandi, 2016). Araştırmanın amacı, düzenli antrenmanlar sonrası sedanter bireylerin esneklik ve patlayıcı güç gelişimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya, yaş ortalamaları 20,32±1,96 yıl, boy ortalamaları 171,46±6,71 cm ve vücut ağırlık ortalamaları 63,12±8,48 kg olan toplam 50 genç birey katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcılar, haftada 4 gün olmak üzere toplamda 16 hafta aerobik ve anaerobik antrenmanlar yaptı. Elde edilen veriler, "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, esneklik ölçümü için otur-eriş testi ($p=0,000$) ve patlayıcı güç ölçümü için durarak uzun atlama ($p=0,000$) değişkenlerinde istatistiksel anlamlılık tespit edildi ($p<0.05$). Sonuç olarak, yapılan aerobik ve anaerobik antrenmanlar, bireylerin otur-eriş esnekliği ile durarak uzun atlama parametreleri üzerinde pozitif etkiler sağladığı tespit edildi.

Anahtar Kelimeler: Güç, Esneklik, Antrenman, Sedanter

EXAMINATION OF FLEXIBILITY AND EXPLOSIVE POWER SCORES OF SEDENTARY INDIVIDUALS AFTER REGULAR TRAININGS

ABSTRACT

Flexibility and strength, which are important components of physical performance and fitness, are among the five basic variables of physical fitness (Knudson, 2018; Leite et al., 2015). Therefore, strength, endurance and flexibility are important for muscle fitness (Kirandi, 2016). It is also important to maintain optimal musculoskeletal function and adequate range of motion in the joints (Baranda ve Ayala, 2010). From this point of view, strength and flexibility practices increase muscle fitness and play a leading role in individuals leading a healthier life (Kirandi, 2016). The aim of the study was to examine the flexibility and explosive power development of sedentary individuals after regular training. A total of 50 young individuals with a mean age of 20.32±1.96 years, a mean height of 171.46±6.71 cm and a mean body weight of 63.12±8.48 kg were included in the study. Participants did aerobic and anaerobic training 4 days a week for a total of 16 weeks. The obtained data were analyzed with the "Paired Simple T Test". The significance level in the study was determined as $p<0.05$. According to the pre-test and post-test analysis results, statistical significance was determined in the sit-reach test for flexibility measurement ($p=.000$) and standing long jump ($p=.000$) for explosive power measurement

(p<0.05). As a result, it was determined that aerobic and anaerobic trainings provided positive effects on long jump parameters by standing with sit-reach flexibility.

Keywords: Strength, Flexibility, Training, Sedentary

1. GİRİŞ

Dünya nüfusunun en büyük payına sahip olan hareketsiz yaşam, fiziksel olarak yapılan birçok günlük işlerin teknolojinin ilerlemesi neticesinde birtakım araç gereçlerle yapılmasıyla günümüzde daha da artmıştır (Aydemir ve Dağ, 2021; Çolakoğlu ve Karacan, 2006). Artan durağan yaşam insan bedeninde bazı fonksiyonel yetenekleri azaltacağı ve bu fonksiyonel yetersizliklerin de hipokinetik hastalıklar olarak tanımlanan birçok hastalığa sebep olacağı bilinmektedir (Çolakoğlu ve Karacan, 2006). Dolayısıyla bireyler, sağlıklı bir yaşamın temel prensiplerinden biri olan egzersizi yapmakla sorumludurlar (Tortop ve ark., 2010). Çünkü egzersizle birlikte vücudumuzda ortaya çıkabilecek bozulmalara, hastalıklara ve ağrılara karşı koyabiliriz (Aksu ve Bağış, 2019). Diğer taraftan fiziksel uygunluğun beş temel değişkenleri arasında yer alan esneklik ve güç, fiziksel performansın ve fitnesin önemli bir bileşenlerinden olmasından dolayı egzersiz yapmak daha önemli olmaktadır (Knudson, 2018; Leite ve ark., 2015). Çünkü kasın zindeliği için güç, dayanıklılık ve esneklik önemlidir (Kirandi, 2016). Optimal kas-iskelet fonksiyonu ve eklemlerde yeterli hareket açıklığının korunması da önem arz etmektedir (Baranda ve Ayala, 2010). Spor performansını ve günlük işlevlerde iyileştirme sağlayan tam eklem hareket açıklığı için yeterince esneklik egzersizleri yapılmalıdır. Yeterli esnekliğe sahip olanlar, zayıf esnekliğe sahip olanlardan daha az yaralanma riskine sahiptir. Yeterli esneklik yaşam kalitesini artırır ve çoğu popülasyon için germe önerilir (Santos ve ark., 2010). Buradan hareketle, güç ve esneklik pratikleri kas zindeliğini arttırarak bireylerin daha sağlıklı bir yaşam sürmelerinde öncü rol üstlendiklerini söyleyebiliriz (Kirandi, 2016). Buradan hareketle araştırmanın amacı, düzenli antrenmanlar sonrası sedanter bireylerin esneklik ve patlayıcı güç gelişimlerinin incelenmesidir.

2. MATERYAL VE METOD

Çalışmaya, daha önce düzenli ve planlı bir antrenman programına dâhil olmamış ve uzman spor eğitmenler ile antrenman programına alınmış yaş ortalamaları 20,32±1,96 yıl, boy ortalamaları 171,46±6,71 cm ve vücut ağırlık ortalamaları 63,12±8,48 kg olan toplam 50 sedanter genç birey katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcılar, haftada 4 gün, günde 120 dakika olmak üzere toplamda 16 hafta aerobik ve anaerobik antrenmanlar yaptı. Antrenmanlar kapalı spor salonu ve açık sahada yapıldı. Antrenmanlar öncesi ve sonrası katılımcılara, esneklik ölçümü için otur-eriş testi ve patlayıcı güç ölçümü için durarak uzun atlama testi ölçümleri yapıldı. Standartların sağlanması adına ölçümler testlerin protokollerine göre yapıldı.

3. BULGULAR

Elde edilen verilere normallik testleri uygulandı ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edildi. Bir sonraki aşamada veriler "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi p<0.05 olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, esneklik ölçümü için otur-eriş testi (p=0,000) ve patlayıcı güç ölçümü için durarak uzun atlama (p=0,000) değişkenlerinde istatistiksel anlamlılık tespit edildi (p<0.05).

4. TARTIŞMA

Bu araştırmamızda 16 haftalık aerobik ve anaerobik antrenmanlarının katılımcıların fiziksel uygunluk bileşenlerinden esneklik ve güç parametrelerinde oldukça maksimum seviyede pozitif etkiler sağladığı ortaya kondu. Literatür incelendiğinde, Kirandi (2016), sedanter bireylerde düzenli egzersizin fiziksel uygunluk düzeylerine etkisini araştırdığı çalışmasında, belirli bir egzersiz programı olmasa bile düzenli aktivite ve egzersizin sedanter bireylerin fiziksel uygunluk düzeyleri üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Tortop ve ark., (2010), genç bayanlarda 12 hafta uygulanan step-aerobik egzersiz programının, bazı fiziksel uygunluk parametreleri üzerine etkisini incelemişlerdir. Çalışmaya göre; bireylerin vücut ağırlığı, vücut kitle indeksleri, sırt kuvvetleri, esneklik, sağ ve sol el kavrama kuvvetleri, dikey sıçrama ve aerobik güç (MaxVO2) değerlerinde istatistiki açıdan ileri derecede anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0,01$). Sonuç olarak, 12 haftalık aerobik egzersizin bireylerin bazı fiziksel uygunluk parametrelerinde olumlu değişikliklere neden olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmamızda literatürle aynı sonuçları ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmaya gönüllü olan bireylerin, fiziksel performansını ve günlük işlerini yerine getirmede aerobik ve anaerobik egzersizlerin esneklik ve güç parametrelerini 16 haftalık antrenmanlarla olumlu yönde etkilediğini söyleyebiliriz. Özellikle günlük hareket yetersizliği olan bireyler için düzenli ve uzun süreli planlanmış egzersizlerin önemi yadsınamaz. Dolayısıyla bu bireylerin yeterli hareketi, iyi planlanmış bir egzersiz programıyla hayatına katmasında çok fayda vardır.

KAYNAKÇA

1. Aydemir, İ., & Reyhan, D. A. Ğ. (2021). Düzenli Pilates Egzersizlerinin Sedanter Kadınlarda Biyomotor ve Fizyolojik Parametreler Üzerine Etkisi. *Spor Eğitim Dergisi*, *5*(3), 70-78.
2. Aksu, S. & Bağış, Y. E. (2019). Sedanter kadınlara uygulanan pilates egzersizlerinin fiziksel uygunluk özelliklerine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *10*(4), 413-417.
3. De Baranda, P. S., & Ayala, F. (2010). Chronic flexibility improvement after 12 week of stretching program utilizing the ACSM recommendations: hamstring flexibility. *International journal of sports medicine*, *31*(06), 389-396.
4. Çolakoğlu, F., & Karacan, S. (2006). Genç Bayanlar ile Orta Yaş Bayanlarda Aerobik Egzersizin Bazı Fizyolojik Parametrelere Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *14*(1), 277-284.
5. Kirandi, O. (2016). The Effects of Regular Exercise on the Physical Fitness Levels. *International Journal of Environmental and Science Education*, *11*(16), 9457-9468.
6. Knudson, D. V. (2018). Warm-up and Flexibility. In *Conditioning for strength and human performance* (pp. 212-231). Routledge.
7. Leite, T., de Souza Teixeira, A., Saavedra, F., Leite, R. D., Rhea, M. R., & Simão, R. (2015). Influence of strength and flexibility training, combined or isolated, on strength and flexibility gains. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, *29*(4), 1083-1088.
8. Santos, E., Rhea, M. R., Simão, R., Dias, I., De Salles, B. F., Novaes, J., ... & Bunker, D. J. (2010). Influence of moderately intense strength training on flexibility in sedentary young women. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, *24*(11), 3144-3149.
9. Tortop, Y., Ön, B. O., & Öğün, E. S. (2010). Bayanlarda 12 hafta uygulanan step-aerobik egzersiz programının bazı fiziksel uygunluk parametreleri üzerine etkisi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, *12*(2), 91-97.

AZƏRBAYCAN BƏDII MƏTNLƏRINDƏ FONOQRAFIK IMPLISTIK SIMVOLLAR OBRAZLILIQ YARADAN IFADƏ VASITƏLƏRINDƏN BIRI KIMI

Zemfira İsaxan qızı Abbasova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə

Azərbaycan bədii mətnlərində obrazlılıq yaradan vasitələr sırasında implistik simvollar da mühüm yerlərdən birini tutmaqla bədii üslubda mənalı hissələrə çevrilir və söz sənətkarları tərəfindən onların rəngarəng növlərindən istifadə olunur. Bədii mətnin dinamik və emosional keyfiyyətlərinin genişlənməsində fəal iştirak edən implist simvollar ifadə vasitələrinə görə rəmzi məna daşıyan bəzi hərfləri, rəng bildirən sözləri, idiomatic ifadələri, frazeoloji vahidləri, əfsanəvi şəxs adlarını, məcaz növlərini, atalar sözü və məsəlləri, bəzi bitki, meyvə, heyvan və quş adlarını, rəvayətli ifadələri və sairəni ifadə etməklə bədii obrazlılığı daha aydın, daha canlı və düşündürücü tərzdə səciyyələndirməyə geniş imkan yaradır. İmplistik simvolların əsas xarakterik cəhətlərindən biri və birincisi bir məfhumun səciyyəvi xüsusiyyətlərinin başqa bir məfhumun üzərinə köçürülməsi ilə müqayisə və bənzətmə əsasında qeyri-adi bədii və poetik obrazlılığın formalaşdırılmasıdır. Belə formalaşdırma söz sənətkarının yaradan təxəyyülündə gedən çox mürəkkəb assosasiya prosesinin nəticəsi olaraq şəxs, əşya və hadisələr arasında ən ümumi oxşarlıq əlaqələrinin yaranmasına xidmət göstərir. Bədii üslubda implist simvolların rəngarəng ifadə vasitələrindən yararlanma da şübhəsiz, estetik tələblərdən irəli gəlir və onların ifadə vasitələrini səciyyələndirərkən belə bir cəhəti də əlavə etməliyik ki, gizli simvolların eksplist və implist formaları və mənalarının xarakterizə edilməsinə daha çox diqqət yetirilməlidir. Bədii mətnlərin müvafiq yerlərində ifadə olunan implist simvollar obrazlılıq yaradan vasitə kimi olduqca cazibəli, cəlbedici görünür və onlar ayrı-ayrı söz sənətkarının qələmində poetik tapıntı səviyyəsinə qaldırılmaqla bir tərəfdən oxucunu gərgin düşüncələr aləminə qərq edirsə, digər tərəfdən üslubi istiqamətdə yiyələnərək oxucunun estetik zövqünü oxşayır. Məqalədə fonoqrafik implist simvolların ifadə vasitələrinə geniş yer verilməklə, onların bədii üslubdakı mündəricənin obrazlılıq keyfiyyətlərini yüksəltməsi yollarından danışılır.

Açar sözlər: Bədii mətn, implist simvol, obrazlılıq, ifadə vasitələri, fonetik-qrafik simvollar, obrazlı vahidlərin eksplikasiya və implikasiyası.

PHONOGRAPHIC IMPLICIT SYMBOLS IN AZERBAIJANI LITERARY TEXTS AS ONE OF THE MEANS OF EXPRESSION CREATING IMAGERY

Summary

Implicit symbols occupy one of the important places among the tools that create imagery in Azerbaijani artistic texts and become meaningful parts in the artistic style, and their colorful types are used by wordsmiths. Implicit symbols that actively participate in the expansion of the dynamic and emotional qualities of the artistic text are some letters that have symbolic meaning according to the means of expression, words that indicate color, idiomatic expressions, phraseological units, legendary person names, types of metaphors, proverbs and proverbs, some plants, fruits, animals and by expressing the names of birds, narrative phrases and so on, it creates a wide opportunity to characterize the artistic imagery in a clearer, more vivid and thought-provoking manner. One of the main characteristics of implicistic symbols and the first is the formation of unusual artistic and poetic imagery based on comparison and analogy by transferring the characteristic features of one concept onto another concept. Such formation

serves to create the most general similarity relationships between people, objects and events as a result of the very complex process of association that takes place in the creative imagination of the word artist. The use of colorful means of expression of implicit symbols in the artistic style is undoubtedly derived from aesthetic requirements, and when characterizing their means of expression, we should add such an aspect that more attention should be paid to characterizing the explicit and implicit forms and meanings of hidden symbols. Implicit symbols expressed in appropriate places of literary texts look very charming and attractive as a means of creating imagery, and if they are raised to the level of poetic findings in the pen of an individual word artist, on the one hand, they immerse the reader in the world of intense thoughts, on the other hand, by mastering the stylistic direction, they please the reader's aesthetic taste. In the article, giving ample space to the means of expression of phonographic implicit symbols, it talks about the ways in which they increase the figurative qualities of the content in the artistic style.
Key words: Artistic text, implicit symbol, imagery, means of expression, phonetic-graphic symbols, explication and implication of figurative units.

Azərbaycan dilində implist simvolların ifadə vasitələri geniş dil-nitq sfera və diapozonunu əhatə edir. Onlardan biri də qədim və müasir qrafik işarələrin (hərflərin – Z.A) metaforkləşmə yolu ilə yaranan simvollardan ibarətdir. İstər tarixən, istərsə də müasir bədii üslubda qrafik vasitələrlə yaqradılmış simvollardan müəyyən məqsədlərlə ifadə olunmuşdur. Fikrimizcə, bədii düşüncənin hərf şəkilləri ilə ifadəsi iki məqsədə xidmət göstərmişdir: 1) gözəl bədii tərtibatçılığa; 2) müqayisə yaratmağa. Hər iki istiqamətdə yaradılan simvollardan implikasiya güclü olur, nəsr dili ilə müqayisədə şeir dilində daha geniş işləklik intensivliyi qazanır. "Qrafik vasitələrdən – danışıq səslərinin yazıdakı işarəsi olan hərfləri simvollaşdırmaq, təşbeh yaratmaq, obrazlı lövhələr canlandırmaq, obrazı "ekranlaşdırmaq" baxımından təhlil edərkən" (1, 126) birinci növbədə Azərbaycan klassik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı göz önündə dayanır. Məlumdur ki, XIX əsrdə Azərbaycanda hürufilik (hərflərin cəmi – Z.A) cərəyanı geniş yayılmışdı və bu dini təriqətin yaradıcısı və banisi Nəsiminin müəllimi Fəzlullah Nəimi olmuşdur. İnsanın surətində hərflərin cəmləşdiyini göstərən bəzi təriqət nümayəndələrinin yaradıcılığında hərf adlarından ibarət təşbehlərdən geniş şəkildə istifadə olunmuşdur. Azərbaycan dilçisi Y.Seyidov yazır ki, "Nəsiminin "Əlif, lam və tərs əlifba" adı ilə verilən bir neçə şeiri var. Bu şeirlərin ya beyti, ya da hər misrası əski Azərbaycan yazısının hərflərinin adları ilə başlanır. Məsələn, *əlif – Allah, bey – bilindi, tey – Türabilər", sey – sərab, cim – cəmal, hey – həyat, xey – xəbərdar, dal – dəlil, zal – Zakir, rey – rəhmanir – rəhim, zey – Zahid, sin – səadət, sin – şəhid, sad – sadiq, zat – zəlalət, tey – tahir, zey – zahir, eyn - əyan, ğeyn – qeyrət, fu – fəna, qaf – qövseyn, kaf – kəlamhulla, lam – ləb, mim – mələk, kah – nihan, vav – vəch, hey – hidayət, yey – yuvəşnəs, pey – pənah, çim-çəhar, ji – jalə, kaf – könül*" (2, 72-73). 15 beytdən bu şeir mətnində hər misrada bir hərf mənalandırıb rəzm kimi işlədilməklə 30 hərf simvolizə olunmuşdur. Təhlilin həcmini şişirtməmək məqsədilə Nəsiminin həmin şeirindən bir neçə beyti verməyi lazım bilirik:

Əlif-əla *qamətin hər kim görər, bican olur,*
Bey-bəşarət *buldu hər kim, dilbəri sultan olur.*
Nun – Necə *baxdım mən əndər rovşeyeyi-boyuna,*
Vav-vallah *sənsizin cənnət mana zindan olur.*
Hey *– həvəslənib dilərmək sol qəmər tək üzünü,*
Lam. Əlif-la *dolğunub baxsam cahan viran olur* (3, 534).

Bu tərzdə qurulmuş şeir modeli simvollardan ibarət olmaqla "mətnin interperetasiyası üçün əsas təşkil edir. O, mətndə implisist olaraq və ya olması nəzərdə tutulan mövcud olan biliklər daxil olmaqla bütün məlumatı əhatə edir" (4,163).

Hərflərin metaforikləşdirilməsi, mənalandırılması "klassik Şərq poetikasında "Jahmül-vəsl" adlanır və geniş şəkildə işlənən şeir dilinin stetikasına xidmət edən bədii ifadə vasitəsi kimi dəyərləndirilir"(5, 118). Onun mənası birləşmə vasitəsilə işarə deməkdir: "Jahmül" birləşmə

"vəsl" ifadə anlamını daşıyır. Bu ifadə üsulundan yalnız nəhəng söz ustadları yararlana bilmişlər. Azərbaycan folklore ədəbiyyatında Aşıq Ələsgərin "Əlif-lam" adlı şeiri misilsizliyi və orijinallığı ilə daha çox diqqəti cəlb edir. Şeirin hər bir misrasında Allaha işarə vardır və bu "əlif" və "cam" hərflərinin birləşməsindən düzəldilir. Qüdrətli söz ustadının – aşığın qələmində həmin şeirin qurulma mexanizmi elədir ki, burada hərflərin adlarıincə metafora üzərində simvolizə edilərək poetic obrazlılıq yaratmağa xidmət göstərir. Hər bir misrası hecalılı əsasında tərtib eilən həmin şeirin hər bir misrasında Allah adına işarə edilərək, bu müqəddəs varlığın, yaradıcı cəhətlərinin, mənəvi dünyasının ən önəmli xarakteristikası obrazlaşdırılır:

İbtidası "əlif" – Allah,
"Bey" – birliyə dəlalətdi,
"Tey" – təkdi, vahidi – yekta,
Arif bu elmə bələddi (6, 73).

Bu bənddə 3 fonoqrafik ("əlif", "bey", "tey") vasitədən istifadə edilərək "Allah" söü yaradılmış, onun birliyi, təkliyi, vahidliyi, yekliyi (Allahdan başqa Allah yoxdur – Z.A) simvolizə olunmuşdur. İkinci bənddə:

"Sey" – sabitdi doğru yola,
"Cim" – ucadı, bax cəlala,
"Hey" – mehribanda halala,
Münkir ondan xəcalətdi (6, 73).

Burada da alliterasiya və assonans fonetik hadisələrinə geniş yer verilməklə, yaxud da bəndin səslənmə keyfiyyətinə ciddi diqqət yetirilməklə Allahın daima sabit olmasına, insanları doğru yola dəvət etməsinə, onun ucalığına, möhtəşəmliyinə, halalla yaşayanlara mehribancasına yanaşmasına ekspeist şəkildə işarələnmələr mövcuddur. Üçüncü bənddə:

"Xey" – birdi xaliqi -əkbər,
"Dal – doğru doqquz fələklər,
"Zal" – zikr eylə dillə əzbər,
"Rey" – rəsuli - əhməddi (6, 73).

Bu bənddə Allah birdir, xaliqin, cəmi dünyanın böyüdür, doğru doqquz məqamlıdır, sən onun adını daima dilində zikrlə, cünki o, rəsulu-əhməddi kimi fikirlərlə bu müqəddəs varlıq vəsf olunur.

"Jamül-vəsl" janrında yazılmış Aşıq Ələsgərin "əlif-lam" şeirinin digər bənd və ayrı-ayrı misralarında *"sin", "sat", "zat", "zay", "ayn", "gayn", "sey", "kaf", "lam", "mim", "nun", "vav", "hey", "yey"* hərfləri metarikləşdirərək həm implistik, həm də məzmun daşıyaraq simvoluk vəzfəsini layiqincə yerinə yetirir ki, bu da söz sənətkarının misilsiz istedadını əyaniləşdirir.

Müasir dünya dillərinin bəzilərində "simvollar fonetikası" adlı müstəqil elm sahəsi formalaşmışdır. Həmin elmin nəzəri əsaslarına görə, "səslərlə məna arasında birbaşa əlaqənin olmasını iddia edən bu elm sahəsində samit hərflərin işarəvilik xüsusiyyəti ön plana çəkilir" (7,61). Azərbaycan və müxtəlifsistemli dillərdə müəyyən hərflərin, səslərin etimoloji mənaları var və bu etimolojiləşdirmə məqamında həmin səslərin simvolik funksiyaları da əsas götürülür. Ə.Dəmirçizadənin nəzərincə, "Dildə olan səslərin, demək olar ki, hamısı bu və ya digər məna çalarlığına malikdir; məs: ***y*** səsi ***uğultu, gurultu, qurultu*** və buna bənzər hadisələrin səs rəngini vermək üçün; ***ş*** səsi ***atışmaq, çapışmaq*** kimi əməliyyatın və ya ***şırıltı, xışıltı*** kimi hadisələrin, yaxud, ***şaqraqlıq, şənlik*** kimi psixi-ictimai halların səs rəngini vermək üçün; ***s*** səsi ***sakitlik, süstlük*** kimi hadisələrin səs rəngini vermək üçün əlverişli səslər hesab olunur" (8, 78). Q.Mustafayevanın fikrincə, "***n,m*** səsləri dərd-qəm, inilti ifadəsi üçün; ***ç, c, ş-j*** kimi səslər su şırıltısı, at çapışı, fişəng, güllə atışı, ot çalmaq, şıqqıldamaq, şadlanmaq və bu kimi halların təsviri üçün; t, d, n, b kimi səslər daha çox titrəyişli, tappıltılı halları təsvir etmək üçün bir araya gətiririlərək bir səs cərgəsi düzəldə bilər" (9, 81). Bədii üslubda belə səslərin metaforik, təşbeh mövqelərində işlədilməsi funksional simvolizmə əsaslanır. Azərbaycan folklor və yazılı

mətnlərində portretli obrazlılıq yaratmada fonoqrafik vasitələrin rolu misilsizdir. Müşahidələrimiz göstərir ki, iştər şifahi, istərsə də yazılı mətnlərin dilində "əlif" və "nun" hərfləri təşbeh funksiyasında daha çox işlədilir. Məs: *Əlif qəddim nuna döndü* – misrasında "əlif" hərfi ilə düz qamətə, "nun"səsi ilə isə düz qamətin qocalıqla bağlı olaraq, əyilməsinə işarə edilir, orijinal təşbeh yaradılır. Yazılı ədəbiyyatda belə təşbehləndirmə hallarına tez-tez rast gəlirik. Məsələn, Nəsimidə:

Qamətinə əlif deyən, gör nə uzun xəyal eylər,
Hər ki, dilər vüsalini, arizeyi-məhəl eylər (3, 119).

Füzulidə:

Xamidə qamətim kim dağı – dildən qanə qərq eylər,
İçindəki nöqtəsi ki, qan altındakı nunlur (10, 46).

Ərəb dilinə məxsus fonoqrafik işarələrin, hərflərin Azərbaycan sözləri ilə qarşılaşdırılması Füzuli yaradıcılığı üçün mühüm xarakterik xüsusiyyətlərdən biri olub, simvolik effekt yaratma yolunda mühüm dəyər kəsb edir:

Könlün gözü qaşa olsa məftun,
Gör dideyü eynü əbruyi nun (10, 103).

Hərf metaforlardan ibarət implistik simvollardan klassik poeziyada daha çox, həm də yuxarıda qeydetdiyimiz kimi Nəsiminin əsərlərində istifadə olunmuşdur. Məs:

***Favü – zadü -lamə** düşdü könlümüz,*
Kəbəvi ehramə düşdü könlümüz (3, 109).

Bu mətndə qeyd olunmuş sözlərin hər biri ayrı-ayrılıqda ərəb dilinə məxsus hərfi işarələrdir, ***f, z, l*** hərflərinin adlarıdır. Bu hərflərin aktual birliyi sayəsində "fəzl" sözü adlanır. Müasir ərəb dilində bu söz 7 mənada işlənir: "1) dəyər, məziyyət; 2) ləyaqət, fəzilət; 3) comərdlik; 4) üstünlük, yüksəklik; 5) bəxşiş, mərhəmət; 6) fayda, xeyir, bərəkət; 7) qalıq, artıq" (11, 667). "Fəzl" – Nəsiminin mənsub olduğu hürufilik təriqətinin banisi Fəzlullah Nəimiyə işarədir. Mənası "*Fəzlullah Nəimi könlümə düşdü*" deməkdir (1, 106-107).

Müasir bədii üslubda, xüsusən də şeir mətnlərində fonoqrafik vasitələr məcazi məna daşıyaraq, implistik xüsusiyyət kəsb edərək obrazlılığı özündə əyaniləşdirmək, təcəssüm etdirmək gücünə malik olur. Müasir Azərbaycan dilində yeganə hərfdir ki, "o" səsi ilə işarələnmə funksiyası yerinə yetirilir və bu baxımdan Çingiz Əlioğlunun aşağıdakı poetik bəndi olduqca səciyyəvidir:

Açıldı heyrətdən ağızları açıla qaldı,
Ağızlar yumru "o" hərfləridi.
Hər ağızda bir ox sədası
Yumru sabun köpüyü kimi
Havada asılı qaldı (13, 96).

Müasir Azərbaycan poeziyasında fonoqrafik vasitələrlə implistik simvolizəyə təsadüfü hallarda rast gəlinməsinə baxmayaraq klassik poeziyada hərflərin təşbeh, metafora mövqeyində işlədilməsinə kifayət qədər təsadüf olunur. Məsələn, M.Füzulinin bir qəzəlindən aşağıdakı verəcəyimiz beytdə fonoqrafik vasitələrdən olan "yav" (y), "sin" (s), "tav" (t), hav (h) hərfləri ilə implikativ şəkildə "Allaha müraciət edilərək" "Qurani-şərifin" otuz altıncı "Yasin" və iyirminci "Taha" surələri ilə Məhəmməd peygəmbərin bəyənilməsi və şərəflənməsinə işarə vurulur" (14, 76-77).

Səndən bulubdur Əhmədi-mürsəl məqami-qürb,
Təhsini "Ya"vü "sin" ilə təşrifi "ta"vü "ha" (10, 201)

Azərbaycan aşıq poeziyasının korifeylərindən olan Ələsgərin yaradıcılığında fonoqrafiklərin mənalandırılması və implistik dona bürünməsi şübhəsiz ki, klassik yazılı poeziyanın onun yaradıcılığına güclü təsiri nəticəsində meydana çıxmışdır. Aşıq Ələsgərin müxtəlif misra və bəndlərində fonoqrafik vasitələrdən olan "yey" (y), "dul" (d), "rey" (r), "mim" (m), "nun" (n), "sin" (s), "kaf" (k), "lam" (l), "sad" (s) hərflərinin bədii təsvir ifadəçiləri

kimi implikasiya cəhətləri olduqca füsünkar, heyrət doğuran keyfiyyətli əlamətlərdən hesab etsək, bədii keyfiyyəti yüksək səviyyədə əks etdirən şeir mətnlərinə nəzər salaq:

Ələsgərəm, xəddi çıxdı çal indi,
"Hey"i "ye"yə, "dali" "re"yə çal indi (6, 180);

İsmin üç hərfdi, ay çeşmi xumar;
Biri "mim"di, biri "nun"du, biri "sin"(6, 162);

İsmini üç hərflə eylərəm bəyan,
Biri "kaf"dı, biri "lam"dı, biri "sad" (6,54).

Beləliklə, Azərbaycan bədii mətnlərində əksini tapan hərflərlə, fonoqrafik vasitələrlə ifadəsini tapan implistik simvollar oxucunun beynini, təfəkkürünü silkələmək, onu gərgin düşünməyə sövq etmək gücünə malik olmaqla formal qrafik şəkli məqsəd daşımır, mənalandırılaraq bədii-estetik faktorlar kimi şeir dilinin ən önəmli cəhətlərindən birini ödəyir.

Ədəbiyyat

Hüseynov M.Ə. Dil və poeziya (1960-1980-ci illər Azərbaycan poeziyasının materialları əsasında). Bakı, "Elm", 2008, - 434 s.
Seyidov Y. Nəsiminin dili. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1996, - 272 s.
Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Maarif", 1985, - 440 s.
Abdullayev Ə.Ə. Mətni anlama modelləri. Bakı, "Səda", 1999, - 344 s
Adilov M. Klassik ədəbiyyatımızda dil və üslub. Bakı, "Maarif", 1991, -234 s.
Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Elm", 1999, - 326 s.
Kohler K. Eingführung in dil Phonetik des Dentscher. Berlin, 1995.
Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı, Azərtədrisnəşr, 1962, -272 s.
Mustafayeva Q. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı, "Elm", 2010, 392 s.
Füzuli M. Seçilmiş əsərləri. Azərb.SSR EA nəşriyyatı, I cild, Bakı, 1958, 301 s.
Ərəb və fars sözləri lüğəti (Azərbaycan klassik ədəbiyyatını oxumaq üçün), Bakı, "Yazıçı", 1985, -1037 s.
Cabbarov X. Bədii ədəbiyyatda obrazlılıq. Bakı, "Yazıçı", 1986, - 221 s.
Əlioğlu Ç. Bədii ədəbiyyatda obrazlılıq. Bakı, "Gənclik". 1984, - 200 s.
Quliyeva M. Klassik Şərq poetikası. Bakı, "Yazıçı", 1991, -128 s.

BALTİKYANI DÖVLƏTLƏRDƏ SSRİ-NIN SÜQUTUNDAN SONRA DİL SİYASƏTİ

Arzu Sabir qızı Kərimova,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,

XÜLASƏ

Açar sözlər: milli azlıqlar, dil siyasəti, etnik qruplar, siyasi proseslər.

SSRİ dörddə üç əsr yaşadı. Bütün bu müddət ərzində oradakı hakim kommunist elitası ölkənin sırf etnik əhalisindən ibarət vahid siyasi millət formalaşdırmaq siyasətini həyata keçirdi. Bu xalq sovet xalqı adını aldı ki, bu da müasir elmi baxımdan tam düzgün deyil.Sovet xalqı beynəlmiləlçilik, yəni bütün etnik qrupların bərabərliyi prinsipləri əsasında qurulmuşdu.Bu bərabərliyi təmin etmək üçün etnik qrupların əsas hissəsi kommunistlərin tabeliyində öz dövlət birləşmələrini aldı: ittifaq və muxtar respublikalar, rayonlar, hətta bir müddət rayon və kəndlər. Yaradılmış dövlət birləşmələri çərçivəsində bu etnik qruplar öz dillərini və mədəniyyətlərini sərbəst şəkildə inkişaf etdirmək, məktəb və universitetlər açmaq, öz kütləvi informasiya vasitələrini yaratmaq, ana dilində kitab, qəzet və jurnal nəşr etmək imkanı əldə etmişlər.Bir çox etnik qruplar ilk dəfə olaraq öz yazılı dillərini əldə edə bildilər. Onlar daha aşağı sosial statusa və etnik inkişaf üçün əhəmiyyətli dərəcədə az imkanlara malik idilər.

Rus dili SSRİ-də rəsmi dil kimi istifadə olunurdu.Buna səbəb rus əhalisinin çoxluğu idi. SSRİ-də güclü sovetləşmiş rus mədəniyyəti üstünlük təşkil edirdi. Bunun səbəbi məhz rus mədəniyyətinə məxsus müəssisələrin inkişafı, onların çoxlu sayda yüksək keyfiyyətli "mədəniyyət məhsulları" istehsalı idi. Lakin SSRİ rus xalqının dövləti deyildi.Rusların öz dövlət qurumu, hakim kommunist partiyasının öz qolu belə yox idi. Sovet xalqının qurulması prosesində hakim elita etnik münaqişələrin yaranmasına imkan vermirdi. Ayrı-ayrı etnik qruplar arasında münasibətləri idarə etmək üçün əsas vasitə hakim kommunist ideologiyası idi.Lakin ümumbəşəri bərabərlik ideyaları işə yaramayanda kommunistlər güc tətbiq etmək zərurətindən də çəkinmirdilər.

LANGUAGE POLICY in the Baltic states after the collapse of the USSR

ABSTRACT

Keywords: national minorities, language policy, ethnic groups, political processes.

The USSR lived for three quarters of a century. During all this time, the ruling communist elite there implemented the policy of forming a single political nation consisting only of the country's ethnic population. This people received the name of the Soviet people, which is completely incorrect from a modern scientific point of view.The Soviet nation was founded on the principles of internationalism, that is, the equality of all ethnic groups.To ensure this equality, the main part of the ethnic groups received their state formations under the communists: union and autonomous republics, regions, and even for a while, districts and villages.

Within the framework of the created state associations, these ethnic groups had the opportunity to freely develop their language and culture, open schools and universities, create their own mass media, publish books, newspapers and magazines in their native language.Many ethnic groups were able to acquire their own written languages for the first time. They had a lower social status and significantly fewer opportunities for ethnic development.

Russian was used as an official language in the USSR. The reason for this was the large Russian population. The USSR was dominated by a strongly Sovietized Russian culture.The reason for this was the development of enterprises belonging to Russian culture, their production of a large number of high-quality "cultural products". But the USSR was not the state of the Russian people. Russians did not even have their own state institution, their own branch of the ruling

communist party. In the process of building the Soviet nation, the ruling elite did not allow ethnic conflicts to arise. The dominant communist ideology was the main tool for managing relations between different ethnic groups. But when the ideas of universal equality did not work, the communists did not hesitate to use force.

Etnik ziddiyyətli elitalar sosial statuslarından məhrum edilərək öz kütlələrindən ayrılırdılar.Çox zaman münaqişəli xalqların kütləvi şəkildə yeni yaşayış yerinə köçürülməsindən və onların dövlət birləşmələrinin ləğvindən istifadə olunurdu. Rus xalqı da bu baxımdan istisna deyildi. Lakin Sovet İttifaqının mövcudluğunun son illərində kommunistlər həm sosial, həm də etnik münaqişələrin həlli prosesində güc tədbirləri tətbiq etməkdən imtina edirdilər.Sonra ictimai şüura, o cümlədən millətlərarası münasibətlər sektoruna nəzarəti zəiflətdilər. Nəticədə 1986-cı ildən sonra başlayan demokratik islahatların gedişində bütün ittifaq və əksər muxtar respublikalarda milli kommunistlər hakimiyyətə gəldilər.Onlar bütün resursları öz xeyrinə və doğma etnik qrupların xeyrinə yenidən bölüşdürməyə başladılar. Beynəlmiləlçi ideyalar tamamilə rədd edildi. Bütün bunlar əvvəllər kommunistlər tərəfindən uğurla aradan qaldırılan etnik münaqişələrin dərhal təzahürünə səbəb oldu.

Ermənistanla Azərbaycan, Gürcüstanla Abxaziya və Cənubi Osetiya, Moldova ilə Dnestryanı arasında əsl etnik müharibələr gedirdi. Qırğızıstan və Tacikistan daxilində etnik zəmində vətəndaş müharibələri başladı. Özbəkistan və Qırğızıstan arasında etnik münaqişə qismən güc yolu ilə həll olundu. Çeçenistan, Tatar və Başqırd Muxtar Respublikalarında etnik toqquşmalar baş verdi.Bütün bu etnik toqquşmaların zərbələri altında SSRİ on beş müstəqil dövlətə parçalandı. Latviya, Litva və Estoniya yerli milli kommunistlər tərəfindən təşkil edilən əhali kütlələrinin dinc etiraz dalğası ilə SSRİ-dən çıxdı.

Bununla belə, yeni Baltikyanı elitaları öz respublikalarında yaşayan qeyri-milli əhali ilə, ilk növbədə, ruslarla açıq qarşıdurmaya getmədilər.Bunun bir neçə səbəbi var idi.

Birincisi, yerli əhali hesab olunan keçmiş milli kommunistlər əvvəlcə yalnız sovet dövründə toplanmış ictimai sərvətin mənimsənilməsini qarşılarına məqsəd qoymuş və bunun üçün şəxsən özləri üçün riskə getməyə hazır deyildilər.

İkincisi, Rusiya əhalisi son dərəcə sovetləşmişdi və öz elitası yox idi və buna görə də ona qarşı "yumşaq" etnik ayrı-seçkilik siyasəti aparıla bilərdi.

Üçüncüsü, 1993-cü ilə qədər Baltikyanı respublikalarda açıq zorakılığa məruz qalan rus əhalisini müdafiə edə bilən rus qoşunları yerləşirdi.

Dördüncüsü, Baltikyanı ölkələrdə milli radikalların həddindən artıq fəaliyyətini Baltikyanı ruslara görə bu ərazidə üçüncü dünya müharibəsi başlatmaq niyyətində olmayan ABŞ cilovladı.[1:108]

Məhz ABŞ-ın təklifi ilə Baltikyanı postsovet dövlətlərində hökumət rejimləri formalaşmağa başladı, bu rejimlərdə bütün güc və sərvət yerli elitaların əlində cəmləşdi, yerli hesab olunmayan əhali kütləsi isə sosial nərdivanların - etnokratiyanın aşağı pillələrində olmağa məhkumdur.O dövrdə bu rejimləri yaratmaq üçün bütün zəruri ilkin şərt var idi: keçmiş milli kommunistlər yerli əhali kütlələrini effektiv şəkildə manipulyasiya edə bilirdilər, lakin rus əhalisinin öz elitaları yox idi və etnik cəhətdən onlar zəif səfərbər idi. Bu mövqeyi uzun müddət möhkəmləndirmək üçün Latviya və Estoniyada qeyri-vətəndaşlıq institutu tətbiq olundu ki, bu da yerli olmayan əhalinin böyük əksəriyyətini siyasi proseslərdə iştirak etmək imkanından məhrum etdi.

Bundan əlavə, qeyri-milli əhali xaricə zorla qovulmağa, ağır etnik ayrı-seçkiliyə və mənəviyyatsızlığa məruz qaldı.Zərbə, ilk növbədə, ABŞ-ın yaxın geosiyasi düşməni sayılan Rusiyanın potensial dayağı hesab olunan Baltikyanı ruslar və ruslaşdırılmış milli azlıqlara hesablanmışdı.Güman edilirdi ki, kifayət qədər qısa müddət ərzində ruslar marjinallaşdırılacaq, sonra isə assimilyasiya ediləcək.Eyni zamanda, Litvada yaşayan polyaklar da etnokratik zərbənin altına düşdülər, baxmayaraq ki, onlara qarşı, eyni zamanda Litva ruslarına qarşı vətəndaşlıqdan məhrum etmə alətindən istifadə olunmadı.

Baltikyanı ölkələrdə etnokratik rejimin qurulması nəticəsində hətta sovet dövründə qismən qüvvədə olan latqaliyalılar, samogitlər, setoslar kimi kiçik etnik qruplara qarşı etnik ayrı-seçkilik də qorunub saxlanılmışdır.Lakin hakim Baltik elitasının və onların arxasında duran ABŞ-ın hesablamaları özünü doğrultmadı.[1:188]

2000-ci illərin əvvəllərində alman üslubunda Baltik adlandırılmağa başlayan hər üç Baltikyanı ölkədə rus icmalarını formalaşdırmağa başlayan elitalar meydana çıxdı.Litvada güclü polyak icması formalaşmağa başladı.Onlar öz müstəqil etnik mövcudluq hüquqlarını müdafiə etməyə başladılar.

Bundan sonra Baltikyanı ölkələrdə etnik münaqişələr gizli formadan açıq formaya keçdi.Hər üç Baltikyanı ölkədə rus dilində təhsilin məhdudlaşdırılmasına qarşı kütləvi etiraz hərəkatları yarandı.Litvadakı polyaklar Polşa məktəblərinin qorunub saxlanması üçün mübarizəyə başladılar.Estoniyada rus əhalisi öz milli simvolunu - Tallindəki azadedici əsgərin abidəsini təhqir etdiyi üçün hakimiyyətlə münaqişəyə girdi.Latviyada rus dilinə ikinci dövlət dili statusu verilməsi üçün referendum təşkil edildi.Tamamlandıqdan sonra vətəndaşsızlıq institutunun aradan qaldırılması üçün referendum başladı və hakimiyyət onun keçirilməsini qanunsuz olaraq qadağan etdikdən sonra kütləvi müxalifət təşkilatı - qeyri-vətəndaşların qurultayı yaradıldı.Bu təşkilat faktiki olaraq respublikanın rus icmasının maraqlarını təmsil etməyə başlayan təmsil olunmayan parlamentə seçkilər keçirdi.

SSRİ-nin dağılmasından sonra ilk illər Rusiya daxili problemlərini həll etməklə məşğul olduğundan xaricdə yaşayan soydaşlarına praktiki olaraq dəstək vermədi.Yalnız 2000-ci ilin əvvəlindən rus dilinin, təhsilinin və mədəniyyətinin qorunması, xaricdə yaşayan soydaşların etnik hüquqlarının qorunması sahəsində fəal siyasət aparmağa başladı.Maddi dəstək fondları yaradıldı, Rusiya səfirliklərində həmvətənlərin əlaqələndirmə şuraları yaradıldı, onların respublika və beynəlxalq konfranslarının keçirilməsinə köməklik göstərildi.Səfirliklərin köməyi ilə müxtəlif mədəni-maarif layihələr həyata keçirildi.[1: 34]

Rusiya Xarici İşlər Nazirliyinin gündəliyinə Baltikyanı ölkələrdə kütləvi vətəndaşsızlıq və soydaşlara qarşı ayrı-seçkiliklə mübarizə məsələləri daxil edilmişdi.2000-ci illərin əvvəllərindən Litvada polyak azlığının vəziyyəti də Polşa Xarici İşlər Nazirliyinin diqqət mərkəzində olmuşdur.Polşa xaricdə və ölkə daxilində yaşayan polyakların hüquqlarını bərabərləşdirən "Polyak kartı" tətbiq etmək qərarına gəlir.Hökumət Litvada Polşa məktəblərinin qayğısına qalır.Müstəqil Baltikyanı ölkələr yaranandan bəri onlarda etnik münaqişələr, əksər hallarda, ingilis-sakson alimlərinin hökumətləri üçün apardıqları qapalı tədqiqatların mövzusu olmuşdur.Onların nəticələri ümumi elmi ictimaiyyətə məlum deyildi.Baltikyanı rəsmi tədqiqatçılar öz ölkələrində əcnəbilərə qarşı etnik ayrı-seçkilik faktlarına məhəl qoymamağa üstünlük verirdilər.Rusiya hakimiyyəti yalnız rus soydaşlarından danışırdı və onların ayrı-seçkiliyinin açıq-aşkar anti-Rusiya xarakteri daşıdığına diqqət yetirmirdi.Buna səbəb Rusiyanın öz daxilində "Rusiya məsələsi" üzrə güc mövqelərinin ifadəsi ilə bağlı qeyri-müəyyənlik olub.Eyni səbəbdən xaricdəki rusların etnik ayrı-seçkiliyi məsələləri praktiki olaraq rus alimlərinin tədqiqat dairəsinə düşmürdü və yalnız vətənpərvər rus ictimai xadimlərini maraqlandırırdı.

Baltikyanı ölkələrdə milli azlıqların dillərinin statusu ilə bağlı yalnız iki milli azlıq dilinin çoxalma mexanizmi, yəni məktəb şəbəkəsi var : rus və polyak. Litvada (2007/08-ci ildə 11300 şagirdin olduğu 64 məktəb) və Latviyada (2010/11-ci ildə 1147 şagirdin olduğu 5 məktəb, onlardan 3-ü orta məktəbdir) polyak dilli məktəb şəbəkəsi mövcuddur.Qətnamə hazırlanarkən regional Latviyada, Litvada rus soydaşlarının konfransları və 2011-ci ildə Estoniya, Baltikyanı ölkələrdə rus dilinin xüsusi rolunu göstərən müqayisəli statistik məlumatlar toplanmışdır.Bu qətnamədə rus dilinin statusu belə əks etdirildi."Hər üç ölkənin konstitusiyasında milli çoxluğun ana dili yeganə dövlət dili kimi qeyd olunub.Rus dilinin (Litvada polyak dili ilə birlikdə) üstünlük təşkil etdiyi milli azlıqların dilləri Latviya və Estoniyanın normativ aktlarında qeyri-təbii olaraq xarici adlanır.[2:3]

Rus dili dövlət idarəçiliyindən və məhkəmə icraatından çıxarılıb, coğrafi xəritələrdən və şəxsi sənədlərdən silinib, hətta rusların çoxluq təşkil etdiyi bölgələrdə də hakimiyyət orqanları ilə bu dildə ünsiyyətə qadağa qoyulub.Latviya nümunəsindən sonra yerli dövlət dilləri əsassız olaraq Estoniya və Litvada da milli azlıqların təhsil sisteminə tədris dili kimi daxil edilir.Rus dili artıq milli çoxluğun təhsil aldığı məktəblərdə məcburi fənn hesab edilmir, bu da gənc nəsil tərəfindən həmin dil üzrə biliklərin kəskin şəkildə zəifləməsinə səbəb olmuşdur.Estoniya Konstitusiyasında və hər üç Baltikyanı dövlət tərəfindən ratifikasiya olunmuş Milli Azlıqların Müdafiəsi üzrə Çərçivə Konvensiyasında öz dillərinin qorunması üçün təminatlar praktikada işləmir.Baltikyanı ölkələrin əhalisinin 60 faizinin səlis danışdığı və dünyada ən çox danışılan dillərdən biri olan rus dili hazırda hüquqi baxımdan hətta kiçik bir qrup insanın ləhcəsindən daha aşağı səviyyədədir. Baltikyanı ölkələrdə milli azlıqların dillərində təhsil sisteminin ləğvi iki yolla həyata keçirilir:

- əhalinin əksəriyyətinin dilinin milli azlıqların məktəblərində əsas təhsil dili olması barədə qanunvericilik aktının tətbiqi;
- aparıcı (yerli millətin məktəbləri ilə müqayisədə) milli azlıqların məktəblərinin sayının azalması.

Öncə Latviya rus dilində təhsil almaq imkanlarının məhdudlaşdırılması ilə bağlı addımlarını atmışdı.1995-ci ildə "Təhsil haqqında" Qanuna əsas məktəblərdə ən azı iki, orta məktəblərdə isə üç fənnin latış dilində tədris edilməsi haqqında müddəa daxil edildi.2000-ci ildən başlayaraq əsas məktəblərə yalnız tədris saatlarının sayına görə fərqlənən, tədrisin latış dilində aparıldığı 4 model proqram tətbiq edilmişdir.

Milli azlıqların ümumtəhsil məktəblərinin tam şəkildə latış dilində tədrisə keçirilməsi layihələri 1996-cı ildən başlayaraq 8 il müddətində nəzərdən keçirilib və kütləvi etirazlara səbəb olub. Nəticədə hər iki tərəfi qane etməyən kompromis qəbul edildi: 2004-cü il sentyabrın 1-dən dərs saatının 40%-dən çox olmayan həcmində ana dilində tədrisə icazə verilir.Estoniyada da 2004-cü ilin Latviya modelinə uyğun olaraq orta məktəbdə "islahat" həyata keçirilir: gimnaziya səviyyəsində (10-cu sinifdən 12-ci sinfə qədər) tədrisin eston dilinə keçidinə 2011-ci ilin sentyabrında başlanmışdır və (eston dilində tədris saatlarının ən azı 60%-i olanadək) 2013-cü ilə qədər tamamlanmışdır.[4:6]Fərq ondadır ki, Estoniyada rus məktəblərində tədrisi rus dilində davam etdirmək üçün icazə alınmalıdır.6 Narva və 11 Tallin gimnaziyası ərizə ilə müraciət etmişdi, lakin hökumət onlardan yalnız ikisinə– axşam məktəbinə icazə vermişdi.Qalanları narazılıqlarını bildirmək üçün məhkəmələrə müraciət etsələr də birinci instansiya məhkəməsindəuduzmuş, verilən apellyasiya şikayətlərinə isə hələ də baxılmamışdır.[6:5]

Litva rəhbərliyi hələlik məktəb islahatının yalnız birinci mərhələsi ilə bağlı qərar verir. Yəni milli azlıqların məktəblərində üç məcburi fənnin tədrisi milli dildə təqdim edildi.Bu, təşəbbüskarları və iştirakçıları əsasən polşalı müəllim və tələbələrdən ibarət olanların şiddətli etiraz nümayişlərinə səbəb oldu.

Polşa Xarici İşlər Nazirliyi baş verənlərə səfirin "məsləhətləşmələr üçün" geri çağırılmasına qədər çox kəskin reaksiya verdi. Və Polşanın bunu etmək hüququ var idi, çünki Polşa ilə Litva arasında Litva məktəblərinin Polşa ərazisində və əksinə, pulsuz fəaliyyətinə və dövlət dəstəyinə zəmanət verən müqavilə vardı.

Polşa və Latviya arasında da belə bir razılaşma var. Lakin Latviyadakı milli azlıqların məktəblərinin müqayisə olunmayacaq dərəcədə çətin olan vəziyyətinə Polşa hökuməti heç bir reaksiya vermir, həmvətənlərinə qarşı ölkəyə xas olan ikili standartlar siyasətini nümayiş etdirirdi.

1994-cü ildə Estoniya və Rusiya arasında bağlanmış oxşar hökumətlərarası sazişə gəlincə, 2013-cü ilin iyulunda Estoniyada rus məktəbinin mövcudluğuna dair təminatlar ləğv edildi.Dövlət dillərində təhsil alan bütün ölkələrin məktəbliləri üçün sovet demoqrafik siyasətinin müsbət təsiri XXI əsrin əvvəllərində də hiss olundu.

Latviya və Estoniyada azlıqların dillərində, Litvada isə rus dilində təhsil alan məktəblilərə gəldikdə isə, 2001-ci ilə qədər olan dövrdə onların sayının azalması ölkədən yaşlıların müvafiq qruplardan çıxarılması sürətinə uyğun idi.Növbəti onillikdə milli çoxluğun nümayəndələri ilə müqayisədə azlıqlar arasında doğum nisbətinin əhəmiyyətli dərəcədə azalması və uşaqların əksər məktəblərdə oxumağa göndərilməsi səbəbindən proses sürətləndi.
Litvada ilk on ildə polyak dilinin tədrisinin müsbət dinamikası üçüncü azlıqların dillərinə lazımi dəstək olmadan hər bir respublikada sovet ikidillilik prinsipinin tətbiqinin nəticələrinin aradan qaldırılması ilə bağlıdır.Son on ildə ixtisar prosesi Polşa məktəbinə də təsir etdi.
Latviya və Estoniyadan fərqli olaraq, etnik rusların sayı ilə müqayisədə Litvada rus məktəbi haqqında verilən məlumatlar onun qeyri-rus etnik qrupların məktəblilərinin təhsilində mühüm rolu indiyədək itirilməmişdir.Latviyada rus dilində təhsil verən məktəblərin sayı latış dilində təhsil verən məktəblərin sayından dörd dəfə azdır.[5:7]
Latviya tarixində bir çox hadisələr iki əsas icma tərəfindən birmənalı şərh edilməmişdir.Qızğın müzakirələrə səbəb olan əsas hadisələr əsasən 1940-cı illə bağlıdır – Latviyanın SSRİ-yə könüllü və ya məcburi daxil olması, sakinlərin Sibirə deportasiyası, İkinci Dünya Müharibəsi başa çatdıqdan sonra legionerlərin və milli partizanların rolu, habelə Latviyanın SSRİ-nin tərkibində olmasının bütün 50 illik dövrünün ölkənin və ümumilikdə onun sakinlərinin həyatına təsiri.
Ölkədə Rusiyaya münasibət və onun Latviya tarixinin şərhinə təsiri də birmənalı deyildir.Tarixi yaddaş cəmiyyəti birləşdirən çox mühüm qüvvədir.
Topladığım məlumatlara əsasən qeyd etmək olar ki,Latviya sakinlərinə və SSRİ-yə qoşulmağa münasibətdə cəmiyyətin latışdilli və rusdilli hissələri arasındakı baxışlarda nəzərəçarpacaq qədər fərq vardır.Ailədə latış dilində danışan sakinlərin əksəriyyəti hesab edir ki, 1940-cı ildə Latviya sakinlərinin əksəriyyəti Latviyanın SSRİ-yə qoşulmasını dəstəkləməyib, ailədə rus dilində danışan sakinlər isə əks fikirdədirlər.

Ədəbiyyat

1. M. Cepurītis, R. Gulbis. Ārpolitikas mīti Latvijā: Eiropas Savienība un Krievija (Внешнеполитические мифы в Латвии: Европейский союз и Россия), Rīga, Latvijas Vēstures mazās bibliotēkas atbalsta fonds, 2012 г., 108 стр.
2.http://data.csb.gov.lv/DATABASE/tautassk_11/2011.gada%20tautas%20skaitīšanas%20galīgie%20rezultāti/2011.gada%20tautas%20 skaitīšanas%20galīgie%20rezultāti.asp
3.Результаты переписи населения Латвии 2011 г. (см. 25.09.2012).
4.Национальный состав Латвии: Табл. № TSG11-06.
5.Используемый разговорный язык в семье среди населения: Табл. № TSG11-07.
6.Государственная принадлежность жителей Латвии: Табл. № TSG11-05.
7.Ю.Алексеева и А.Манакова «Народ сету: между Россией и Эстонией» (Москва. Издательство «Европа», 2005 год).

TÜRKİYE'DEKİ ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI (IBDP: INTERNATİONAL BACCALAUREATE DİPLOMA PROGRAMME) OKULLARININ SON YILLARDAKİ ARTIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN[1], Merve ALICI[2]
[1]Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi,
ORCID: 0000-0002-2457-5381
[2]Doktora Öğrencisi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi,
ORCID: 0000-0002-1636-4672

ÖZET

Tüm dünyanın ortak bir paydada buluştuğu dil olarak İngilizce, eğitim alanında da uluslararası düzeyde yer almaktadır. Özellikle bilimsel faaliyetlerde ortak bir anlayış bulunabilmesi için geçmişte olduğu gibi bugün de uluslararası çalışmalar İngilizce denklik istemektedir. Bu bakımdan öncelikle çeşitli sebeplerle uluslararası bir kimliğe bürünen bilimsel faaliyetler ve eğitim seminerlerinin herkes tarafından aynı şekilde anlaşılabilmesi için bir yol izlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dünyanın neresinde olursa olsun kabul gören bir sisteme ihtiyaç duyulmuş ve bu sebeple üniversitelerdeki bilimsel faaliyetlerin herkes tarafından anlaşılabilmesi için ortak dersler ve konular belirlenmiştir. Özellikle lise eğitimde ülkelerin kendi eğitim sistemine göre verilen derslerin yanı sıra bu tür uluslararası dersler de öğrenciler tarafından alınarak dünyada ilk sıralarda yer alan okullara kabul görmelerinin kolaylaşması sağlanmıştır. Uluslararası Bakalorya Diploma Programı ile bu hedef gerçekleştirilmiş ve bugün dünya çapında 5.500 okul IB (International Baccalaureate) programlarını okullarına dâhil etmiştir. Yoğun bir çalışma ve emek isteyen bu programlar ülkemize 90'lardan itibaren giriş yapmıştır. Bu tür programların ders yükünün oldukça ağır olması sebebiyle Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarından ziyade özel okullar tercih etmişlerdir. Son yıllarda rağbetin ve rekabetin artması sebebiyle devlet okulları da programlara katılmışlardır. Yurt dışı olanaklarını genişleten ve daha iyi bir eğitim hayaliyle yurt dışında okumayı hedefleyen öğrenciler için zorlu bir eğitim süreci olan IB eğitimi, tüm zorluklarına rağmen sayısı gittikçe artmıştır. Bu çalışmada artışın sebepleri ve okulların neden bu tür eğitimleri tercih ettikleri araştırma konusu olacaktır. Sistem hakkında bilgi ve öğrencilerden beklenen davranışların neler olduğu ortaya koyulacak ve öğrencilerin bu programlara uygunluğunun ne düzeyde olduğu tespit edilecektir. Uluslararası denklik programlarına neden ihtiyaç duyulduğu konusunda son yıllardaki araştırmalar gözden geçirilecek ve eğitim sistemimizin bu tür programlarla denkliği ve benzerlik oranı araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Eğitim, Denklik, Eğitim Sistemi

A REVIEW OF THE INCREASE OF THE IBDP: INTERNATIONAL BACCALAUREATE DIPLOMA PROGRAM SCHOOLS IN TURKEY IN RECENT YEARS

ABSTRACT

English, as the language where the whole world meets on a common ground, is also at the international level in the field of education. As in the past, international studies require

equivalence in English, especially in order to find a common understanding in scientific activities. In this respect, first of all, it has emerged that scientific activities and educational seminars, which have an international identity for various reasons, must be followed in order to be understood by everyone in the same way. A system that is accepted everywhere in the world was needed, and for this reason, common courses and topics were determined in order for the scientific activities in universities to be understood by everyone. Especially in high school education, in addition to the courses given according to the countries' own education system, such international courses are also taken by the students, making it easier for them to be accepted to the schools that are in the first place in the world. This goal has been achieved with the International Baccalaureate Diploma Programme, and today 5,500 schools worldwide have included IB (International Baccalaureate) programs in their schools. These programs, which require intensive work and effort, have entered our country since the 90s. Due to the heavy course load of such programs, they preferred private schools rather than state schools affiliated to the Ministry of National Education. Due to the increase in demand and competition in recent years, public schools have also participated in the programs. IB education, which is a challenging education process for students who expand their opportunities abroad and aim to study abroad with the dream of a better education, has increased in number despite all the difficulties. In this study, the reasons for the increase and why schools prefer this type of education will be the subject of research. The knowledge about the system and the behaviors expected from the students will be revealed, and the level of students' suitability for these programs will be determined. Recent studies on why international equivalence programs are needed will be reviewed and the equivalence and similarity ratio of our education system with such programs will be investigated.

Keywords: International Education, Equivalency, Education System

1.GİRİŞ

İnsanın ihtiyaçları en temelinden karmaşığına kadar benzer özellikler göstermektedir. Dünyanın neresinde yaşıyor olursa olsun temel ihtiyaçlar herkes için gerekli ve yaşaması için hayati bir öneme sahiptir. Bunun en önemli kanıtı ise temel ihtiyaç olarak bahsedilen noktaların vazgeçilmez unsurlar olmasından kaynaklanmasıdır. Bir diğer deyişle yeri değiştirilemez ve aksatılamaz ihtiyaçlardır. Nefes alma, yeme-içme, giyinme, barınma, güvende hissetme gibi insanın en temel ihtiyaçları birbirinin yerine geçemediği gibi herhangi birinden feragat de edilememektedir. Diğer taraftan bu ihtiyaçlara kişinin yaşadığı sosyal, kültürel ve ekonomik şartlara göre değişiklik yapılamayacağı gibi hemen herkesin eşit şekilde faydalanması gereken ihtiyaçlar olarak kabul edilmiştir. Akademik çalışmalarda adından sıkça söz edilen Maslow'un "İhtiyaçlar Hiyerarşisi" de bu basamakların gruplandırılması ve en temelinden en özel ihtiyaca göre sıralanması biçiminde oluşturulmuştur (Maslow, 1943: 370). En temel basamakta yer alan ihtiyaçlar karşılanmadığı sürece diğer ihtiyaçların karşılanıp karşılanmamasının bir önemi kalmamaktadır. Bu yüzden insanın yaşayışını etkileyen temel unsurlar tamamlanmadan diğer tüm ihtiyaçları ele almak olanaksız hale gelmektedir.

Bahsi geçen ihtiyaçların ardından sırasıyla daha kişisel ihtiyaçlar sıralanmakta ve çağdaş medeniyetlerde bu ihtiyaçlar daha da çeşitlenmektedir. Özellikle günümüzde çok çeşitli görev anlayışı, sofistike hayat standartları ve kişisel beklentileri karşılayacak ortamların çoğalması sebebiyle pek çok ihtiyaç türü ortaya çıkmaktadır. 20. yüzyılın sonu itibariyle makineleşme ve teknolojiye ilk adımların atılması ile birlikte daha öncesinde ihtiyaç olup olmadığı bile bilinmeyen teknolojik donanım ihtiyacı artık hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Bugün özellikle ergenlik çağı itibariyle her bireyin teknolojik donanıma ihtiyacı yadırganan bir durum olmaktan çıkmış ve herkesin bu konuda hemfikir olduğu bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bağımlılık

riskini de beraberinde getiren teknolojik donanım ihtiyacı diğer ihtiyaçlara göre kontrol altında tutulması gereken bir türü olarak göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Ektiricioğlu, Arslantaş ve Yüksel, 2018: 53).

Günümüzde temel ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin geçmiş yıllara göre daha çok çaba gösterildiği ve özellikle sosyal devlet anlayışının daha ileri boyutta olduğu görülmektedir. Burada sözü edilen sosyal devlet anlayışı, içerisinde bulunulan toplumun ihtiyaçlarını gözeterek bu ihtiyaçlara yönelik çalışmalar yapma anlayışına sahip devlet yönetme modeli olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Türk devletlerinde çok eski zamanlardan beri var olan bu anlayış, batı ülkelerinde 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmış ve şu anda da yayılım göstermiştir (Yay, 2014: 147). Bu sebeple temel ihtiyaçlar bütün dünyada tam olarak giderilmese de çok büyük oranda özellikle yerleşik şehir ve çevrelerinde yaygın biçimde karşılanmaktadır. Bu ihtiyaçlardan biri olarak eğitim ihtiyacı ele alındığında dünyanın her yerinde en az temel ihtiyaçlar kadar önem taşıdığı görülmektedir. Çünkü bilginin aktarımı ancak eğitim yoluyla tamamlanmakta ve ileri seviyeye taşımada bir araç olarak kullanılmaktadır. Her ülkenin kendi kültürüne ait eğitim modelleri olabildiği gibi uluslararası standartlara sahip eğitim modelleri üzerine de araştırmalar yapılmakta ve genel olarak bölgesel nitelikte kullanılmaktadır. Bilginin aktarımı konusunda yapılan çalışmalar, yerini alternatif eğitim modellerine bırakmış ve hem eğitimciler hem de eğitim kurumları bu süreç içerisinde kendilerine uygun görünen eğitim modelini seçerek geliştirmeye devam etmişlerdir. Eğitim modellerinin oluşturulmasındaki en önemli etken verilebilecek iyi bir bilgi aktarım yolu bulma çabasıdır. Diğer taraftan ortak eğitim modeli anlayışı, uluslararası nitelikteki birçok iş için son derece kolaylık sağlayacak başka bir amaca da hizmet etmektedir. Bu eğitim modelleri şu şekilde sıralanabilmektedir (Edx, 2022):

Ana Akım Eğitim Modelleri

Genel bir eğitim modeli olarak adına "Klasik eğitim modeli" de denilen eğitim modelidir. Ana akım eğitim modellerinin en temel özellikleri verilecek eğitim için önceden belirlenmiş bir müfredata sahip olmasıdır. Özellikle eğitimi verecek kişilerin belirlenen bu eğitim müfredatına uyma yükümlülükleri bulunmaktadır. Her ne kadar ders süresi içerisinde eğitimcinin anlatım biçimi ve konularda esneklik payı bulunsa da müfredatın dışına tamamen çıkabilmeleri mümkün değildir. Burada eğitimciler için müfredata uygun şekilde hazırlanmış çalışma planları, çizelgeler ve kitaplar bulunmaktadır. Ana akım eğitim modellerinde her yaş grubuna ve her sınıfa uygun farklı müfredatlar hazırlanmaktadır. Ülkemizde oldukça yaygın biçimde kullanılan eğitim modeli ana akım modelidir.

Tam Öğrenme Modeli

Öğrenmek için en uygun ortamın okul olduğunu savunan bu model Bloom ve Carroll modeli olarak da bilinmekle birlikte istenilen ortam sağlandığında herkesin yeteri kadar öğrenebileceğini öne sürmektedir. Bu modelde asıl amaç ortalama başarıyı sağlamaktır. Bir başka deyişle kişiye özel bir eğitim modeli değil, ortalama olarak hemen herkesin vakıf olduğu bir noktaya getirme amaçlanmaktadır. Eleme yöntemi ile de öğrenmeyen öğrencilerin tekrar çalışabilmesi için dersten geçmemeleri beklenir.

Montessori Modeli

Bu modelde ise daha çok küçük yaştaki çocuğun ilgi ve beklentisine göre geliştirilen ortamın sağlanması amaçlanmaktadır. Montessori modelinde çocuk, hangi bilgiyi ne kadar almak istediğini de bilgiyi almak için ihtiyacı olan gereçleri de kendisi seçer. Burada yapılması amaçlanan hedef herkesin severek yaptığı işi bulmaktır. Sebebi ise her çocuk farklıdır ve her çocuk kendisine özgü olduğu için farklı davranılmalıdır. Diğer modellerde olduğu gibi

genelleme yapıldığı takdirde öğrenilmesi hedeflenen bilgi iyi öğrenilmeyecek ve benimsenmeyecektir. Montessori modeli ile özellikle ilk altı yıl çocukların gelişimindeki en önemli dönemi olduğu için bu dönemdeki isteklerinin doğru şekilde yerine getirilmesi onları bilinçli öğrenme konusunda teşvik edecektir. Ülkemizde son yıllarda özellikle anaokullarında ve ailelerin çocukları için düzenlemiş olduğu çocuk odalarında bu ismi sıkça görmek mümkün hale gelmiştir. Eğitim modeli olarak çocuğa görelik, sadelik ve işlevsellik kelimeleri ile bağdaştırılmıştır.

Özgür Okullar Modeli

1921 yılında İngiltere'de Summerhill Okulu olarak da bilinen özgür okullar modeli Neill tarafından kurulmuştur. Bir tür yaşama hazırlık okulu olarak ortaya çıkan bu eğitim modelinde demokrasi, öğretim seçiciliği esastır. En çok vurgulanan alan ise öğrencilerin her konuda özgür olup seçimlerini kendilerinin yapması ve hayata olduğu gibi hazırlanmalarını sağlamaktır. Özgür bir karakter yetiştirmenin önemini vurgulayan bu modelin elbette dikkatli bir eğiticinin elinde şekillenmesi gerekmektedir. Çünkü özgür eğitimin sınırları tamamen açık uçlu bırakılırsa sonuçlar da bir o kadar değişkenlik gösterecektir. Türkiye'de bu eğitim modelini görmek pek mümkün değildir. Daha çok gayri resmi kurumlarda, müfredata bağlı kalmadan hobi amaçlı eğitim kurumlarında görülebilmektedir. Fakat sayıları yok denecek kadar azdır.

Ev Okulları Modeli

Ev okulları modeli zorunlu eğitime adeta bir başkaldırı niteliğindedir. İlk olarak 1960'lı yıllarda ABD ile yaygınlaşsa da son zamanlarda başka ülkelere de yayılmıştır. Bu model de özgür okul modeli gibi öğrencinin kendi kendine düşünüp istediği her bilgiyi öğrenebilecek bir birey olmasını sağlamak amaçlanmaktadır. Bu yüzden okul ortamından da çıkılarak herkesin kendi konfor alanında istediği şekilde eğitim alması şeklinde yorumlanabilmektedir. Aileler çalışma saatlerini kendileri belirleyebilmektedir. Her eğitim modeli kendi içerisinde en iyi eğitimi verebilmek adına geliştirilmiştir. Ancak niteliksel açıdan evde verilen eğitimi kıyaslamak diğer eğitim modellerine göre oldukça düşüktür. Uluslar arası standartlardan tamamen uzak bu eğitim modelinde tıpkı Amerika'nın ruhu gibi özgür bir eğitim modelinin benimsendiği görülmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Yukarıda verilen eğitim modelleri ve bu modellerin işlevselliği hakkında yapılacak yorumlamalar çeşitlilik gösterebilir. Ancak üzerinde durulması gereken asıl mesele eğitimi belli bir standart üzerinde değerlendirebilmektir. Bu bakımdan kültürel faaliyetler ve özelliklere göre sıralamak yerine kapsayıcı olması bakımından uluslar arası kimlikteki eğitim modellerine odaklanmak gerekmektedir. Son yıllarda oldukça yaygınlaşan her yerde geçerliliği olan diploma programlarının öğrenciler tarafından talep edilmesinin nedenleri bir araştırma konusu olmuştur. Daha çok lise sonrası üniversite eğitimini yurtdışında ve İngilizce almak isteyen öğrencilerin sayısındaki artışın nedenlerinin ne olduğu üzerinde durulması gerekmektedir. Dünyanın birçok yerinde geçerliliği olan ve ülkemizde de yaygınlaşan bir uluslararası diploma programı olan IB (International Baccalaureate)'nın tarihi ve gelişimi, hemen ardından da ülkemizdeki yaygınlığı ve sebeplerinin neler olduğu incelenecektir.

Uluslararası Bakalorya Diploma Programı (IBDP: International Baccalaureate Diploma Programme) Nedir?

Adından da anlaşılacağı üzere, eğitimin uluslararası bir kimlik kazanması fikri ilk olarak yalnızca ona erişebilecek güçte olan aristokrat ya da siyasi kimliğe sahip kişiler ve çocukları

için düşünülmüş, daha sonra başarı temelli bir eğitim izlenmesi sebebiyle ortak bir nokta belirlemek için geliştirilmiş bir modeldir. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası ülkeler arasındaki gerginliği azaltmak ve kültürel boyutta kişilerin birbirleri ile temasını artırmak amacıyla barışın sağlanması ve çocuklar için daha iyi bir geleceğin kazandırılması için eğitimin birleştirici gücü kullanılmıştır. Farklı ülkelerdeki eğitimcilerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkarılan bu fikirde kar amacı gütmemek ve anaokulundan başlayarak üniversiteye kadar tüm seviyelerde eşit bir eğitim oluşturma esas alınmıştır. Parça-bütün ilişkisine bağlı IB Programları şu ana kadar dünyanın her yerinde beş binin, Türkiye'de ise yüzün üzerinde okulda uygulanmaktadır.

Rekabetin çoğalıp, iş gücü ihtiyacının arttığı son dönemlerde bireysel olarak yükselmenin ve potansiyeli ortaya çıkarmanın yöntemlerinden biri olan çok yönlülük, artık bir tercih meselesi olmaktan çıkıp gerekli hale gelmiştir. Bu bakımdan çocukluktan itibaren dil eğitimine önem veren, dengeli ve potansiyeli ortaya çıkaran eğitim modellerinin sayısı gittikçe artmaktadır. IB Diploma Programlarının amacı da dünyanın neresinde olursa olsun kendisini idame ettirebilecek, yetenekli, özgüvenli ve sağlam psikolojiye sahip bireyler yetiştirerek onları geleceğe hazırlamaktır. İçe kapanık ülkeler ve o ülkede yaşayan toplum iletişim güçlüğü yaşanmakta hatta bu içe kapanıklık kültürel bir mesele haline gelmektedir. Özellikle ülkemizde dil öğretme becerileri açısından toplumun büyük bir kısmı hem dil yapısını öğrenmede hem de özellikle o dili aktif bir şekilde konuşmada zorlanmaktadır. İşte bu sebeple yaşanılan coğrafyanın insan üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Bu problemi aşmak için IB Diploma Programları çeşitli hedefler belirleyerek temelden başlayıp ileri seviye bir eğitim programına dâhil etmektedir. Bu hedefler şu şekilde sıralanabilir:

Öncelikle dünyaya ve yaşadığı çevreye duyarlı, tüm bunlara katkı sağlama bilinci ile yetişen bireyler yetiştirmek,

Olaylar ve durumlar karşısında farklı bakış açıları geliştirerek problemleri ele alan, konuyu haber ve makale gibi bilimsel kaynaklardan çalışan, kendi kararlarını verirken farklı bakış açılarına saygı duyan açık görüşlü bireyleri bir araya getirmek,

Öğrencilerin başkalarının fikirlerini de dinleyerek kendi bakış açısını geliştiren, eleştirel düşünme becerisi kazanan ve takım çalışmasına ayak uydurarak zaman planlaması yapabilmelerini sağlamak,

Tüm derslerde başarılı olmanın ön koşulu olarak iletişimin, dil becerilerini etkili bir şekilde kullanmanın ve tüm bu becerileri disiplinler arası bir bakış açısıyla harmanlamanın önemini vurgulamak,

Standartın içindeki farklılığı yakalayabilme becerisi kazandırmak amaçlanmaktadır (Onur, 2021: 89).

Uluslararası kimliğe sahip eğitim programlarının çok yönlü olması ve standart olarak dünyanın neresinde olursa olsun geçerliliğinin bulunması sebebiyle her geçen gün daha çok ülke bu tür programlara kapı açmakta, Türkiye de yakın geçmişten günümüze değin bu programları bünyesine dâhil etmektedir. Yalnızca öğrenciler için değil aynı zamanda bu okullardaki öğretmen ve yönetici kimliklerinin de değiştiği ve kendilerini her an gelişime açık kişiler olarak gördükleri için bu tür programların her alanda etkisini gösterdiği görülmektedir. Birbirinden farklı ülkelerdeki eğitimcileri bir araya getiren ve yapılan projeleri bir arada görme fırsatı yakalayan bu program ile her an kendilerini geliştirebilmeleri de artı bir özellik olarak görülmektedir. Sosyal organizasyonlarla bir araya gelen öğretmen, öğrenci ve yöneticilerin okul süreci dışında da hayata atılma konusunda bir tür staj niteliği de taşımaktadır. Diğer taraftan geleneksel eğitim modellerinin dışında farklı bir bakış açısı kazandıran bu programlarda müfredat merkezli eğitim modelinden çıkılarak öğretmen ve öğrenci modelli bir sistem de sunulmaktadır. Derslerin planlanması ve yürütülmesinde sorgulama ve araştırma içerisinde olmanın çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. IB Programları derslerinin planlanmasında Disiplinlerüstü (Transdisciplinary),Disiplinlerarası (Interdisciplinary) ve

Disipliner (Disciplinary) yaklaşımlar dikkate alınırken, hayatla bağ kurularak ders içerikleri birbirleriyle ilişkilendirilmektedir (Onur, 2021: 90).
Bu sistemde öğrencilerin almakla yükümlü olduğu dersler bulunmaktadır. Özellikle dil eğitimi, matematik, fen ve sosyal bilimler gibi alanları seçmeleri gerekmektedir. Seçmiş oldukları dersler en az iki yıl boyunca devam etmekte ve bu sebeple az sayıda ders olsa bile yoğun bir dönemden geçmektedirler. Türkiye'de durum elbette anadil sebebiyle farklı seyretmektedir. Öğrenciler hem kendi ülkelerinin eğitim öğretim programına uygun, müfredat temelli eğitime tabi tutulurken aynı zamanda IB programının yükümlülüklerini yerine getirmektedir. Her ne kadar öğrencilerin bu konuda zorlanmaları beklense de bu programları seçen öğrencilerin konuyu özümseyerek üstesinden gelmesi ve kendisini program bittiğinde donanımlı olacağı gerçeği ile motive etmesi gerekmektedir. Oldukça geniş bir perspektif açı yakalayan öğrencilerin her ne kadar zor bir süreçten geçseler de hem üstesinden gelecek donanıma sahip olarak hem de zamanlarını iyi kullanarak hayatları boyunca onlara avantaj sağlayacak bilgiye ve tecrübeye sahip bir şekilde mezun oldukları görülmektedir. Diğer taraftan bu programlar Milli Eğitim Bakanlığı müfredat programından çok da aykırı olmamakla birlikte IB eğitimcileri iki programı birleştirerek öğrencilerin daha fazla adapte olmalarını sağlamaktadırlar. Bilgi kuramı da dâhil olmak üzere öğrenciler almış oldukları eğitimi en verimli şekilde kullanmaları adına okullardan mezun olmaktadırlar. Diğer tüm IB okullarında öğrencilerin belirli bir profile ulaştıklarını gözlemleyebilmek adına çeşitli kriterler oluşturulmuş ve bu kriterlerin tüm öğrencilere uyması beklenmiştir. Bir başka deyişle "Öğrenen Kriterleri" şu şekilde sıralanabilmektedir:
Araştırma odaklı, tek yönlü bakmayan ve bilgiyi sorgulayan,
Bilgi kuramına hâkim, kendisini geliştiren,
Keşfeden, keşfettikleri hakkında düşünüp mantık çerçevesine oturtabilen,
Akranları ve her yaştan insan ile doğru şekilde iletişim kurabilen,
Prensipleri doğrultusunda doğru kararlar vererek hareket eden,
Bakış açısı geniş, farklı fikirler karşısında açık görüşlü,
Çevresine ve tüm dünya adına duyarlı,
Çeşitli konular hakkında risk alıp gerektiği yerde öne çıkabilen,
Hayat ve akademik başarı arasında denge kurabilen,
Konuları düşünme sırasına koyabilen bireyler yetiştirebilmektir.

IB öğrencileri kadar bu eğitimi verecek öğretmenler de seçilirken de bazı kriterler dikkate alınmaktadır. Öncelikle Türkiye gibi ana dili İngilizce olmayan ülkelerde bu eğitimi verecek öğretmenlerin İngilizceye hâkim olmaları beklenir. Diğer taraftan her beş yılda bir yenilenen akreditasyonlar ve düzenlenen çalıştaylar ile öğretmenlerin kendilerini yenilemeleri beklenmektedir. Elbette bu, öğretmenler için oldukça önemlidir çünkü bilgilerin ve programların güncel kalması sağlanır (IBO, 2022).

Türkiye'deki IB Okulları

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen müfredata uygun şekilde ders programları belirlenir ve öğrenciler bu program üzerinden edindikleri beceriler sonucunda kendilerine mesleki bir yol çizerler. Bu anlamda her Türk gencinin en az 12 yıl boyunca almış olduğu eğitim süresinin sonunda ve yetenekleri doğrultusunda hayatını şekillendirmesi beklenir. Çağın değişmesi ve yeni ihtiyaçların doğması ile hem mesleki açıdan çeşitlilik artmış hem de işverenlerin çalışanlarından beklentisi yükselmiştir. Oluşan rekabet ortamının sonunda bir zamanlar sadece soylu ailelerin çocuklarının ulaşabileceği uluslar arası eğitimler gün geçtikçe daha çok kişinin ulaşabileceği başarı temelli bir seçime doğru evirilmiştir. Bahsedildiği üzere Türkiye'de yabancı dilde eğitim veren kurumların yanı sıra IB gibi çift

programla yetişen öğrencilerin sayısında da artış görülmeye başlamıştır. Özellikle Covid-19 pandemi süresince insanların eve kapanması ve internet üzerinden verilen eğitimlerin çoğalması ile aileler çocukları için daha verimli ders geçirmeleri için neler yapabileceklerini araştırmış ve eğitim kalitesini artıran çözüm yolları ile uluslar arası eğitimlere olan yönelim de artmıştır (Çetin ve Kıral, 2021: 31). Özel okulların da birbirleri ile rekabetini güçlendiren ve potansiyel taşıyan öğrencileri kendi bünyelerine katmayı hedeflen planları doğrultusunda her geçen gün daha çok okul IB eğitim programına katılmaya başlamıştır. Türkiye'deki IB okulları şu şekilde sıralanabilmektedir:

Çizelge 1: Türkiye'de IB Diploma Programı Uygulayan Okullar (Kirman, 2021)

Okul Adı	Şehir	IB Otorizasyonu	Web Sitesi
ACI İzmir Amerikan Lisesi	İzmir	2 Ekim 2005	https://acischools.k12.tr/
ALKEV Özel Anadolu Lisesi	İstanbul	20 Şubat 2018	https://www.alkev.k12.tr/
Ankara ABC Lisesi	Ankara	6 Şubat 2020	https://www.abc.k12.tr/
Ankara Türk Telekom Sosyal Bilimler Lisesi	Ankara	6 Mayıs 2016	http://asbl.meb.k12.tr/
Balıkesir Açı Koleji	Balıkesir	22 Aralık 2020	https://acikoleji.k12.tr/
Beşiktaş Sakıp Sabancı Anadolu Lisesi	İstanbul	23 Mart 2021	http://sabancilisesi.meb.k12.tr/
Bodrum Özel Marmara Koleji	Muğla	9 Mart 2015	http://www.mek.k12.tr/
FMV Ayazağa Işık Lisesi	İstanbul	20 Şubat 2014	http://fmvisikokullari.k12.tr/frame.html
FMV Erenköy Işık Lisesi	İstanbul	4 Nisan 2014	http://fmvisikokullari.k12.tr/frame.html
Gazi Üniversitesi Vakfı Özel Anadolu Lisesi	Ankara	21 Haziran 2011	http://kolej.gazi.edu.tr/
Gaziantep Kolej Vakfı Özel Cemil Alevli Anadolu Lisesi	Gaziantep	12 Aralık 2014	http://www.gkv.k12.tr/
Hüseyin Avni Sözen Anadolu Lisesi	İstanbul	19 Mart 2020	http://hasal.meb.k12.tr/
IELEV Özel Lisesi	İstanbul	20 Mart 2017	https://www.ielev.k12.tr/
Işıkkent Anadolu Lisesi	İzmir	26 Temmuz 2016	https://www.isikkent.k12.tr/
İDV Özel Ankara Bilkent Laboratuar Lisesi	Ankara	7 Mart 1996	http://blisankara.org/en/home/
İDV Özel Bilkent Laboratuar Lisesi	Erzurum	15 Mart 2010	http://bels.bilkent.edu.tr/
İstek Antalya Lara Anadolu Lisesi	Antalya	7 Kasım 2021	https://antalya.istek.k12.tr/
İstek Özel Acıbadem Anadolu Lisesi	İstanbul	7 Temmuz 2014	https://www.istek.k12.tr/acibadem-kampusu
İstek Özel Atanur Oğuz Anadolu Lisesi	İstanbul	19 Mart 2020	https://www.istek.k12.tr/atanur-oguz-kampusu

İTÜ Gelistirme Vakfi Özel Ekrem Elginkan Lisesİ	İstanbul	27 Nisan 2010	https://www.itugvo.k12.tr/lise
Kartal Anadolu İmam Hatip Lisesi	İstanbul	9 Mart 2016	http://kartalaihl.meb.k12.tr/
Kırmızı Çizgi Koleji	Antalya	27 Haziran 2021	https://www.kirmizicizgikoleji.com/
Nilüfer Anadolu İmam Hatip Lisesi	Bursa	11 Ekim 2021	https://niluferanadoluihl.meb.k12.tr/
Özel Acarkent Doğa Anadolu Lisesi	İstanbul	19 Nisan 2010	https://www.dogakoleji.k12.tr/Sayfa.aspx?/tr/istanbul-kolejler/acarkent-doga-koleji
Özel Aka Lisesi	İstanbul	26 Şubat 2004	http://www.akakoleji.k12.tr/
Özel Alev Anadolu Lisesi	İstanbul	25 Mayıs 2016	https://alev.k12.tr/
Özel Ankara Zafer Anadolu Lisesi	Ankara	22 Mayıs 2017	http://www.zaferkoleji.com.tr/dunya-okulu/
Özel Antalya Toplum Koleji Anadolu Lisesi	Antalya	15 Mart 2021	https://www.antalyatoplumkoleji.com/
Özel Arı Anadolu Lisesi	Ankara	26 Mart 2015	https://www.ariokullari.k12.tr/
Özel Bilkent Lisesi	Ankara	18 Ekim 2008	http://www.obl.bilkent.edu.tr/index.php/en/
Özel Çakır Anadolu Lisesi	Bursa	26 Haziran 2014	https://www.cakir.k12.tr/lise
Özel Enka Lisesi	İstanbul	9 Ekim 2005	https://www.enka.k12.tr/
Özel Eyüboğlu Koleji	İstanbul	30 Ocak 1995	http://www.eyuboglu.k12.tr/tr/default/
Özel Gökkuşağı Anadolu Lisesi	İstanbul	8 Mayıs 2015	https://gokkusagi.k12.tr/
Özel Jale Tezer Anadolu Lisesi	Ankara	19 Temmuz 2019	https://www.jaletezer.k12.tr/tr
Özel Kocaeli Bahçeşehir Anadolu Lisesi	Kocaeli	4 Mayıs 2017	http://kocaelianadolulisesi.bahcesehir.k12.tr/tr/
Özel Kocaeli Marmara Anadolu Lisesi	Kocaeli	19 Mart 2020	http://en.mek.k12.tr/colleges/detail/IB-DIPLOMA-PROGRAMME/3867/11465/0
Özel Kültür 2000 Koleji	İstanbul	14 Mayıs 2008	http://www.kultur2000.k12.tr/
Özel Marmara Koleji	İstanbul	23 Nisan 2008	http://www.mek.k12.tr/
Özel Mef Anadolu Lisesi	İstanbul	11 Eylül 1998	https://www.mefis.k12.tr/istanbul/
Özel Nesibe Aydın Anadolu Lisesi	Ankara	8 Nisan 2014	https://www.nesibeaydin.k12.tr/index.php?eylem=anasayfa&k=1&ln=tr

Özel Nun Anadolu Lisesi	İstanbul	3 Nisan 2018	https://www.nunokullari.com/
Özel Yeni Yol Anadolu Lisesi	Eskişehir	6 Ocak 2020	https://www.yeniyolokullari.com/tr
Özel Yüce Koleji	Ankara	28 Ekim 2006	http://www.yuce.k12.tr/
Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sosyal Bilimler Lisesi	İstanbul	5 Temmuz 2007	http://isbl.meb.k12.tr/
SEV Amerikan Koleji	İstanbul	5 Mayıs 2016	https://www.sevkoleji.k12.tr/
Tarsus Amerikan Koleji	Mersin	22 Kasım 2004	https://www.tac.k12.tr/
TED Ankara Koleji	Ankara	7 Temmuz 1999	https://www.tedankara.k12.tr/
TED Bursa Koleji	Bursa	9 Mart 2006	http://www.tedbursa.k12.tr/index2.php
Terakki Vakfı Şişli Terakki Lisesi	İstanbul	23 Nisan 2013	https://www.terakki.org.tr/lise-levent/egitim-ogretim/ibdp/
Terakki Vakfı Şişli Terakki Tepeören Lisesi	İstanbul	2 Mayıs 2018	https://www.terakki.org.tr/lise-tepeoren/
Uluslararası Murat Hüdavendigar Anadolu İmam Hatip Lisesi	Bursa	3 Kasım 2020	http://murathudavendigaraihl.meb.k12.tr/
Üsküdar Amerikan Lisesi	İstanbul	16 Mayıs 2014	https://www.uaa.k12.tr/
Vefa Anadolu Lisesi	İstanbul	25 Haziran 2019	http://vefalisesi.meb.k12.tr/
Vehbi Koç Vakfı Koç Özel Lisesi	İstanbul	18 Şubat 1994	http://www.kocschool.k12.tr/
Yusuf Ziya Öner Fen Lisesi	Antalya	12 Ocak 2021	https://antalyafenlisesi.meb.k12.tr/

Yukarıda verilen listede 2021 yılı itibariyle IB Diploma Programlarını kabul eden okullar bulunmaktadır. Yeni eğitim öğretim yılı itibariyle sayılarının artması beklenmektedir. Çizelge incelendiğinde okulların büyük bir çoğunluğunun özel okul olduğu görülmektedir. Hem bu eğitimi karşılayacak gerekli donanıma sahip olması hem de velilerin beklentileri sebebiyle özel okullarda IB Diploma Programlarının daha çok olması beklenmektedir. Diğer taraftan Milli Eğitime bağlı okullarda da başarı temelli bir yol izlenmiş ve Fen-Anadolu liseleri gibi okullarda bu programın kabul edildiği görülmüştür.

3.TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bireyin doğumundan ölümüne kadar karşılaması gereken ihtiyaçları karşılandığında toplumsal bir fayda sağlaması adına sosyal bir yeterliliğe de sahip olması gerekmektedir. Bu sosyal çevrenin oluşturulabilmesinde bireyin kendi isteği doğrultusunda sosyal kimlik becerilerini kullanması ve bunun için gerekli ortamı sağlaması gerekmektedir (Zirpoli ve Melloy, 1997). Burada bahsedilen sosyal yeterliliğe ulaşma anlayışı bireyin sosyal ortama girmeyi istemesi, toplumdan seçeceği arkadaş çevresi, yine içinde bulunduğu topluluğa ait davranışsal becerileri sergilemesi ve tüm bunları olağan akışında, bir gerçeklik içinde buluşturabilmesi önemlidir (Akkök, 1999).

Bu çevre içindeki uyumu sağlayabilmesi kişisel ve sosyal çevre bilincini yakalaması açısından bireye önemli görevler yüklenmektedir. Bu görevler, bireyin sorumluluk bilincine ve özgüvene sahip olması, çağdaş toplum düzenine ayak uydurabilmesi, duygu ve düşüncelerini ifade ederken özgür bir tavır sergilemesi, işbirliğinin gücüne inanan paylaşımcı bir yapıya sahip olması ile sosyal ilişkileri dengede tutabilmesidir (Akkök, 1999; Çağdaş, 2002). Bu konuda en iyi ortamı sağlayan da şüphesiz okul ve aile ortamlarıdır. Çünkü ilk eğitimin verildiği yer olan aile daha sonrasında çocuğunun gelişimini sağlayabilmesi adına onun en iyi eğitimi almasını istemektedir (Özeke Kocabaş, Akkök, 2007).

IB eğitimi üzerine yapılan araştırmada da bahsedildiği üzere başarı temelli, öğrenciyi hedef alan ve yeteneklere göre ayrılan bir eğitim sistemini ulusal sınırlardan çıkarıp uluslar arası bir boyuta taşıma amacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple gerek dünyanın farklı yerlerinde gerekse ülkemizde bu eğitimin verilmesi, öğrencilerin dünyanın neresinde olursa olsun kendilerini rahatça ifade edebildikleri, kültürel kimlikten çıkıp evrensel bir tema eşliğinde kendilerini gerçekleştirmeleri beklenir. Son yıllarda IB Diploma Programını uygulayan okulların artışı da bu eğitimin bir ayrıcalık olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak hem öğrencileri hem de onun çevresini oluşturan öğretmen, veli ve yöneticileri hedef alan ve çağdaş eğitimin temelleri atılırken ortak bir anlayışa yönelten IB Diploma Programı, ülkemizde artış gösterse de özellikle bu programa uygun kriterlerin taşınıp taşınmadığı da başka araştırmalara ışık tutabilmektedir. Diğer taraftan sayının artmasının kaliteyi ne yönde etkileyebileceği de düşünülmesi gereken bir konudur. Özel okulların rekabet içinde her geçen gün kendi eğitim programlarına bu modeli eklemesi beraberinde bu soruları da getirmiştir. Bu sebeple IB Diploma Programlarının ülkemizdeki kullanımı ile ilgili öneriler şu şekilde sıralanabilir:

Uluslararası Bakalorya Diploma Programının gerekliliklerine uygun şekilde hazırlanan tanıtımlar hazırlanarak okulların bu programa uygunluğu ile ilgili genel bir analiz yapılabilir,

IB Diploma Programından mezun olabilmek için gerekli diploma programı çekirdek elementleri ve 6 grup dersinden oluşan Bilgi Kuramı dersi (TOK – Theory of Knowledge) , 6 ders alanından 4000 kelimelik Bitirme Tezi ve CAS (Creativity, Activity, Service) Yaratıcılık, Etkinlik ve Toplum Hizmeti gibi yoğun çalışma programı hakkında öğrenciler bilgilendirilebilir

IB Diploma Programında öğrencilerin anadil, yabancı dil, bireyler ve toplumlar, fen bilimleri, matematik, sanat ve seçmeli derler gibi belirtilen her gruptan 6 tane ders alırlar Türkiye'de, "Ana Dil" ve "20. Yüzyılda Türkiye" dersleri Türkçe, diğer dersler ise İngilizce olarak almaları gerektiği için bu sorumluluğu alabilecek öğrencilere üstesinden gelebilecek psikolojik destek rehber öğretmenleri tarafından verilebilir,

IB Diploma Programına erken yaştaki çocuklardan başlanarak onların ilerleyen yaşlara kadar programa adapte olması sağlanabilir.

Görüldüğü üzere yaklaşık çeyrek yüzyıldır ülkemizde de var olan bu program halihazırda herkesin bildiği veya en az bir kez duyduğu bir program olmamakla birlikte artık başarılı öğrencileri de hedef alan bir program olmuştur. Bu yüzden potansiyeli olan her öğrenci için IB Diploma Programlarının tanıtılması gelecek dönüm için büyük fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akkök, F. (1999). *İlköğretimde sosyal becerilerin geliştirilmesi (Anne baba el kitabı).* İstanbul: Özgür Yayınları.
Çağdaş, A. (2002). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Çetin, M. & Kıral, B. (2021). Pademi, veli ve çocuk yönetimi. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Eğitimde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD), 1 (1), 30-44.
Edx. com. tr. https://edx.com.tr/dunyadaki-en-yaygin-egitim-modelleri/ Erişim Tarihi: (06.09.2022).
Ektiricioğlu, C., Arslantaş, H., & Yüksel, R. (2020). Ergenlerde çağın hastalığı: Teknoloji bağımlılığı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *29*(1), 51-64.
Ibo. Org. https://www.ibo.org/programmes/diploma-programme/ Erişim Tarihi: (06.0.2022).
Kirman, Y. (2021). Türkiye'deki IB Okulları. https://yesimkirman.com/2021/12/09/turkiyedeki-ib-liseleri/ Erişim Tarihi: (06.0.2022).
Kocabaş Özeke, E., & Akkök, F. (2007). Uluslararası Bakalorya (IB) ve normal lise programına devam eden öğrencilerin aile içi iletişimleri ve sosyal beceriler açısından karşılaştırılmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *3*(27), 157-164.
Maslow, A. H. (1943). *A Theory of Human Motivation.* Psychological Review, 50, 370-396.
Onur, J. (2021). Sınır tanımayan eğitim modeli: IB. / The education model without borders: IB. Maltepe Üniversitesi Kütüphane ve Bilgi Merkezi, Uluslararası Eğitim International Education, Science Up, Şubat.
Özeke Kocabaş, E. (2002). *Yayınlanmamış araştırma verileri.* Ankara.
Özeke Kocabaş, E. ve Akkök, F. (2007). Comparing Students in the International Bacholar and the Regular Lycee Program on the Family Communication Patterns and the Social Skills Acquired . Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal , 3 (27) , 157-164 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21447/229780
Yay, S. (2014). Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet. 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 3(9), s. 147.
Zirpoli, T. J. ve Melloy, J. K. (1997). *Behavior Management: Application for teachers and parents.* (2nd ed.). New Jersey:Prentice Hall.

DIGITAL LITERATURE: A PARADIGM SHIFT

UJAS NATWARLAL PANDYA

SDJ International College, Vesu

ABSTRACT

With the advancement of the digital era, numerous changes occurred. Literature is one of the fields that has changed, such as the emergence of digital literature. Digital literature employs educational methods, technology, and resources to improve literature study. Personal computers introduced digital publishing in the 1960s or 1970s.

This paper discusses ways digital tools could engage students more deeply with the texts they must learn to read critically. By including us in the interpretation process, these tools enable us to take a fresh look at our material and convey our thoughts in non-traditional ways, so transforming the instructor into a facilitator who allows her pupils to learn. Through a shift of viewpoint, the process of instruction can become more engaging for both the student and the instructor, and it can be maintained even when the annoyances of physical distance and the inability to look a class in the eye are no longer an issue

Keywords: Digital literature, literacy, computer, digital tools, students, text, literary works, twenty-first century

Literature has withstood the test of time, despite its form undergoing numerous alterations. It accurately reflects, as a mirror would, the events of society. Literature in the twenty-first century has a deep and extensive foundation in social networks, the effects of environmental studies on literature, etc. It is affected by how contemporary literary scholars engage with and study literature. Twenty-first-century literature can be grouped into three distinct categories: instructive, environmental, and digital. The most recent trend of the twenty-first century is the postmodern introduction of the digital platform for literature study. This literature is generated to encourage the interchange of ideas and to expand the accessibility of literary works via e-books, blogs, and websites that include audio and images. The benefits of digital literature include easy accessibility and interactive digital information that is entertaining and motivating. In addition, online texts and web pages are always available. Literature, digitization, interactivity, society, and demand are some key terms.

As stated by Electronic Literature Organization, Digital Literature is "[W]ork with an important literary aspect that takes advantage of the capabilities and contexts provided by the stand-alone or networked computer" (Rowland). It is still a very imprecise definition, and like the others, it provides no rules for what constitutes digital literature. Nevertheless, I believe it works. Because, like the others, it indicates that technology is its primary component. In addition, it leaves opportunities for emerging technologies such as smartwatches, smartphones, virtual reality, and platforms like Twine. Technology that did not exist in 2007 when the ELO wrote its definition.

It is essentially a new medium for literature. It utilizes technology for both writing and presenting a piece of text. There is a great deal of ambiguity surrounding what constitutes digital literature, as it comes in numerous forms, but think of it as the middle ground between e-books and video games. Alternatively, it may be viewed as the junction of digital media and textuality.

Therefore, it is not digital literature if you compose a novel on a computer and print it. However, this is considered digital literature if you compose a novel and publish it in a blog or social media while interacting with your audience.

Before the advent of digital media in the 1990s, book accessibility was at its highest. The twenty-first-century literature is impacted by how contemporary scholars engage with and study literature. Since print is the most identifiable medium of physical textual media, it is not surprising that digital literature is juxtaposed with print. These criteria try to emphasize innovation as a step toward establishing the arrival of digital literature through national and international funding. At the same time, the form's complex materiality reveals the inadequacy of its underlying structure. The infrastructure and expenditures required to preserve print are insignificant compared to those associated with maintaining a service.

A comprehensive definition of digital literature must consider various platforms, such as mobile phones, projectors, and exhibitions, with durations ranging from a single tweet to millions of lines of code. "In the following I describe transitional phases of electronic literature I perceive to be relevant. I should note that perhaps the most important aspect in the development of electronic literature is its transdisciplinarity and the possibility of interactive creation and participation".

Montfort (2005) believed that "early works of digital literature relied on an intersection of the two as the output of the computer was printed on continuous paper. Forms of inscription with

greater permanence have often been favoured due to their durability, although by nature the permanence restricts the ability to creatively explore the work's materiality".

Digital Literature

The most recent trend of the twenty-first century is the postmodern introduction of the digital platform for the study of literature. This literature is produced to encourage the interchange of ideas and to expand the accessibility of literary works via e-books, blogs, and websites that include audio and images. In addition to the novels converted to the e-book format, new creative concepts such as hypertext fiction, interactive fiction, and video games with literary narrative methods are emerging in digital literature. The change of literary culture based on taste and value is shifted to a visual medium. Visual pictures express the literary culture of electronic or digital literature. Writing's imagery functions as a potent simile, and this visual imagery is an elevated idea, particularly in modern literature.

The discoveries and development of digital technologies have included a larger platform than any other invention that has progressed over time. As a reflection of society or culture, the pervasiveness of technology is exemplified by the fact that it often breaks down barriers through simple accessibility. A history of electronic literature can assist scholarship and the teaching of literature because "literary history makes evident diachronically the great and extremely complex connections between periods in time" (Pope xvii). A priori knowledge of digital media reveals that the internet and media are overwhelmed with information comparable to that of literature.

Literature via the website is one of the oldest and largest electronic literature providers. It is the most popular and applicable type of electronic literature, as each individual can participate and share their interpretation via websites and web pages. This also provides consumers with quick access to download free e-books on digital devices such as personal computers, smartphones and Kindle. In addition, it provides access to classical works and other undiscovered materials in other languages by incorporating translation tools into these online technical advances. Millions of books, poetry, and novels are included in this electronic literature that is accessible worldwide.

This is because the history of electronic literature is also the history of digital technologies. Therefore, if literature experts wish to define electronic literature acceptably, they must situate

it within the context of digital technologies, as I argue. This perspective aims to avoid the situation in the history of print literature where fields such as the history of the book, including printing technology, and empirical readership studies have only become areas of study in the last few decades, thereby enhancing our knowledge of literature and its history.

Since the growing adoption of digital technology in all spheres of social and professional life, education has unquestionably faced numerous obstacles. In a multi-media environment, the teaching of literature in college classrooms is undoubtedly losing ground. As a result, curriculum realignment and a shift in emphasis in literary studies are more important than ever. In the last two decades, discussions on the convergence of digital technology with academic and cultural studies could have served as a springboard for another sort of convergence at the intersection of higher education, digital technology, and literature. The current society's dynamic is reflected by incorporating popular books into higher education. At the same time, the transition to Information and Communication Technologies (ICTS) helps students become familiar with the new hierarchies and relationships that have emerged in the new media age.

Changes in the prevalent ideologies and hierarchies in the industrialized world have resulted from the shift from the stability and standardization desired by mass production in post-industrial periods to the postmodern emphasis on specialization. Due to the magnitude of technological breakthroughs, societal structures and organizations have had to reconsider the power and control relationships in their respective domains. Innovative literary and writing styles have emerged due to the rise of new hyper-media and multi-media. New digital forms, such as e-books, hypertext literature, videogames, and the World Wide Web, are gradually transforming into instructional and methodological instruments that may provide immersive, user-interactive experiences. By exposing students to various innovative literary works, such as electronic literary fiction for e-readers and hypertext fiction available online or on CDs, instructors can help students understand the narrative possibilities made possible by new media technologies.

Since cultural conditions and settings are in flux, teaching approaches must be revised through the lens of a critical pedagogy that is attuned to the students' ever-changing needs, capacities, and interests. In addition, contemporary artefacts can be evaluated critically and compared to older means of expression. Digital literacy permits the merging of classic literary genres and discourses in a broader context of interdisciplinary studies, while both teachers and students are encouraged to investigate the hybrid genres and texts that emerge. Both are seen as explorers

traversing cultural and social formations, as well as technological and virtual areas, with the goal of mapping their readings and appreciations of the most recent literary and cultural objects generated for the electronic medium.

"Stephen King is a popular fiction writer who has been pushing the limits of literary writing in a hypermediated environment" (Feleki). King's literary works have had to be reterritorialized since the book is no longer the only medium for expressing and circulating literature.

The hypertextual structuring of aural, visual, and kinesthetic inputs increases the user's immersion in the virtual reality of the website and permits multiple interpretations of literature. The World Wide Web provides the ideal environment for converging many modes of representation, genres, and technology. With its black typefaces on a bluish electronic page, varied paragraphing and spacing, and collage-like elements that underline its constructedness, the basic style of the website rehabilitates the electronic newspaper. All types of visual information serve as signifiers and contribute to the visual diversity of the website, while graphic pictures and stills from his films accentuate the eerie mood of his digital inscriptions.

Conclusion

Twenty-first-century literature can be grouped into three distinct categories: instructive, environmental, and digital. Digital literature is generated to encourage the interchange of ideas and to expand the accessibility of literary works via e-books, blogs, and websites that include audio and images. Since print is the most identifiable medium of physical textual media, it is not surprising that digital literature is juxtaposed with print. A comprehensive definition of digital literature must consider various platforms, such as mobile phones, projectors, and exhibitions, with durations ranging from a single tweet to millions of lines of code. A priori knowledge of digital media reveals that the internet and media are overwhelmed with information comparable to that of literature.

Literature experts must situate electronic literature in the context of digital technologies, as I argue. This perspective aims to avoid the situation in the history of print literature where fields such as printing technology have only become areas of study within the last few decades. In a multi-media environment, the teaching of literature in college classrooms is undoubtedly losing ground. Curriculum realignment and a shift in emphasis in literary studies are more important

than ever. By exposing students to various innovative literary works, instructors can help students understand the narrative possibilities made possible by new media technologies.

Teaching approaches must be revised through the lens of a critical pedagogy attuned to the students' ever-changing needs, capacities, and interests. Digital literacy permits merging classic literary genres and discourses in a broader context of interdisciplinary studies.

Works Cited

Rowland, Rey. "What Is Digital Literature? Understanding the Genre." *BOOK RIOT*, 8 July 2021, bookriot.com/digital-literature.

Montfort, N. & Bogost, I., 2009. Racing the Beam: The Atari Video Computer System, Cambridge: MIT Press.

Pope, Randolph D. "The Importance of Literary History in a Cultural Context." Hispania 95.3 (2012): xvi-vii.

Pawlicka, Urszula. "Towards a History of Electronic Literature." CLCWeb: Comparative Literature and Culture 16.5 (2014).

Feleki, Despoina. "Digital Literature in the College Classroom."

PSİKOLOJİDE KARİYER YELKENLİSİ MODELİ ÜZERİNE KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Sitare HASANOVA[1], Yaşar BARUT[2]

1 Psikolojik Danışmanlık ve Rehbelrik Bölümü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora öğrencisi, Samsun, Türkiye

2 Doç.Di, Eğitim fakultesi, Ondokuz Mayıs univeristesi, Samsun, Türkiye

https://orcid.org/0000-0002-3318-3398

Öz

Bu makalede Psikolojide "Kariyer Yelkenlisi Modeli" (KYM) ele alınmaktadır. Buna göre KYM kariyer gelişimi ve seçimi etkileyen faktörleri, temel unsurları, bireysel, toplumsal, sistemle ilgili fatörler ve şans olarak dört grupta değerlendirilen bu özelliklerin etkileşiminin bir kişinin kariyer kararı verme sürecinde etkili olduğu tavsiyelerde bulunulmuştur. KYM ilgili yapılan araştırmalarda modelin anlaşılabilir, şans faktörünün farklı ve hoşlanılabilir olduğuna dair araştırmalar değerlendirilerek okullarda uygulanabileceği tartışılmıştır. Buna bağlı olarak bu modelin kariyer psikolojik danışmanları insanların dünya görüşlerine temel tutum, değer ve normlarını içinde bulunduğu kariyer seçimlerini ve faktörleri değerlendirmektedir.

Anahtar kelimeler: Kariyer yelkenlisi modeli, kariyer seçiminde kararlılık, kuramsal değerlendirme.

A Theoretical Evaluation on the Career Sailing ModelAbstract

Abstract

This article discusses the "Career Sailing Model". Accordingly, the Career Sailing Model has been advised that the interaction of these characteristics, which are evaluated in four groups as factors affecting career development and choice, basic elements, individual, social, system-related factors and chance, is effective in a person's career decision-making process. In the researches about the Career Sailing Model, it has been discussed that the model can be understood, the luck factor is different and can be applied in schools by evaluating the researches. Accordingly, the career counselors of this model evaluate the career choices and factors in which people's world views are based on basic attitudes, values and norms.

Keywords: Career sailing model, determination in career choice, theoretical evaluation.

GİRİŞ

Meslek seçimi ve gelişimi yaşam boyu süren bir prosestir. İlk once okullar ve pek çok kurum, bu anlamda büyük önem taşıyorlar. Okullarda görev yapan psikolojik danışmanlardan beklenen hizmetlerden bir diyeri de ihtiyaç duyan öğrencilere kariyer gelişimle ilgili hizmetleri sağlamaktır. Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği (MEB, Mevzuat, 2009) konusunda Milli Eğitim Bakanlığı′nın (MEB) belirtiği üzere eğitim sürecinde olan her bir öğrenciye; mesleki tercih yapmak, öğrencinin kendisine uygun bir mesleğe başvurması, iş hayatına ve mesleğe hazırlanmasında gerekli olan rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri sağlaması belirtilmektedir.

Ulusal Kariyer Geliştirme Derneği (National Career Development Association-NCDA, 2009) tarafından belirlenen kariyer danışmanlığı ile ilgili yeterlilikler Okullarda rehberlik ve psikolojik danışma hizmetinin mesleğe hazırlanmada nemli olması ve öğrencilere bu süreçte yardımcı olabilmek için geliştirilmiş teoriler ve modeller vardır. Kariyer danışmanlığı modelleri, bu hizmetin sağlanmasında daha öncü bir rol oynamaktadır. Yurtdışında Amerika′da (Hansen, 1996), Kanada′da (Amundson, Poehnell ve Pattern, 2005) ve Avustralya′da (Monash University, 2015) bu bağlamda geliştirilmiş bazı modeller bulunabilmektedir. Bu modeller bireylerin kariyer planlamalarında yardımcı olan yurt dışında geliştirilen modeler olsa da Türkiye de geliştirilmiş bir modele rastlanmamışır. Türkiye'de de bu amaç doğrultusunda geliştirilen Kariyer Yelkenlisi Modeli (Korkut-Owen, Açıkel, Arıcı, Çağ, Demirtaş, Emir ve arkadaşları, 2010) isimli bir model var.

Kariyer Yelkenlisi Modeli

Kariyer planlamasıdna yardımcı olabilecek yurtdışında geliştirilmiş modeller olmasına ragmen Türkiye'de geliştirilmiş bir modele rastlanmadığından model oluşturmanın mantıklı olacağı düşünülerek KYM modeli Korkut-Owen ve arkadaşları tarafından 2010 yılından itibaren oluşturulmaya başlanmıştır. KYM, önce bireyin kendisini ve fırsatlarını inceleyerek kariyer amaçalarını belirlemesi ve karar verebilmesi süreciyle ilgilenmektedir. Modelde meslek seçme süreci, mecazi olarak yolunu (rotasını) belirlemeye çalışan ve bu rotada gitmek isteyen bir yelkenlinin yolculuğu gibi bir durumdur. Kişilerin meslek yolculuklarının yönünü belirleyen önemli etkenlerden olan bireysel özellikleri kariyer yelkenlisinin gövdesi biçiminde sembolleştirilmiştir. Meslek seçimini ve gelişimini etkileyen faktörlerin ikincisi olan sosyal özellikler modelde, kariyer yelkenlisinin bir yelkeni ile temsil etmektedir. Bir yelkenli geminin ikinci yelkeni politik, ekonomik, yasal ve sistematik özellikleri simge durumunda vermektedir.Yelkenli geminin hareket etmesi için, ancak yönetilmeyen, beklenmedik rüzgar ve dalga etkileri inkar edilmemesi gereken bir faktördür , bir başka başka değişle şansı temsil eder.

Bundan başka Korkut-Owen (2015) tarafından, psikolojik rehberik ve danışmanlık anabilim dalında verilen kariyer psikolojik danışması adlı yüksek lisans dersi kapsamında ortak proje olarak öğrencilerle kariyer yelkenlisi modeli geliştirildi. Bu model, okul danışmanları tarafından öğrencilerle beraber test dışı/niteliksel teknikler kullanan uygulamaya dayanmaktadır. Psikolojik danışma ve rehberlik alanında üçüncü sınıf öğrencisi olan ve mesleki rehberlik uygulaması dersi alan 12 gönüllü öğrenciye odak grup çalışması yapılmış ve modele ilişkin geri bildirim alınmıştır. Burada kariyer yelken modelinin kariyer gelişimini ve seçimini etkileyen faktörleri, kişisel, toplumsal, sistemle ilgili fatörler ve şans olarak dört geniş grupta ele alarak bu niteliklerin etkileşiminin bir kişinin kariyer kararı üzerinde bu sürecin etkililiğini belirtmektedir. Bu modeli tanıtarak ve bu model hakkında bir odak grup aracılığı elde ederek bulguların paylaşılmasını sağlaya bilmiştir. Bu dersi alan ekip, geliştirilen KYM ilk olarak 2010 yılında bir kongrede sunarak, ardından ekipte yer alan Korkut-Owen, Demirtaş-Zorbaş ve Mutlu (2015), model üzerinde çalışma yapmaya devam etmişler.

Korkut-Owen, Arıcı, Demirtaş-Zorbaz ve Mutlu (2015) tarafından oluşturulan KYM, kendilerine uygun liman arayanlar için çalışma el kitabı olarak isimlendirilmiştir. Modelde, kendileri ve içinde hayatlarını devam ettirdiği toplumdaki eğitim ve kariyer olanağını daha net öğrenmeleri ve bu farkındalıklar yönünde verilen kararlara göre kariyer planlaması için kariyer psikolojik danışmanlığı kapsamında üç aşama dikkate aalınarak belirtilmiştir. Bu kitap, bireylerin profesyonel desteği ve isterlerse bireysel çalışabilecekleri bir yapı göstergesi olarak belirtilmiştir

Seçilen bu model kendisini algılama şekli, kendini ifade etme yöntemleri, gelir düzeyi, sosyal statüyü, kişisel yaşamı, toplumsal ilişkileri bir dizi özelliklerini etkiler. Kariyer seçim kararlarıyla ilgili gelecek, psikolojik refah, sağlık ve ömür boyu sosyal kabul mevzusunda, önemli sonuçları olacağı düşünüldüğünde kararın önemi belirginleşmektedir (Korkut-Owen, 2008).

Bireysel faktörler

KYM kariyer gelişimini ve seçimini etkileyen faktörlerden olan bireysel faktörler şunlardır:

1)**İlgi,** bireyin etkinliğI yapmakla ilgili istemesi veya istememmesi ve ya yapmayı sevmesi ve ya sevmemesine dair bir terimdir. Bireylerin ilgilendikleri işi yapması iş doyumunun derecesini belirler.

2)**Yetenek,** doğuştan gelen beceriklerin eğitim ve çevreyle etkileşimi zamanı gelişen kısmı olarak belirtilmektedir. Yetenek kavramı, bireyin bir eylemi kolayca gerçekleştirmesine izin verir. Bazen ilgi ve yetenek terimleri karıştırıldığı için, bireyler bir konuda oldukça yetenekli olmaları çoğunlukla o alana olan ilgilerini tatmin etmiyor.

3)**Değer**, bir bireyin haraketlerini yönlendiren inançlardır ve bireyler için neyin önemli olduğunu ifade eder. Bireyler aslında en büyük kararı aslında değerlerini göz önüne alarak verirler.

4)**Beceri,** kariyer gelişimi ve kariyer kararı vermede önemli beceriler üç grupta ele alınır: kendini idafe etme, transfer edebilme, yapılacak işle göre özel becerilerdir. Gelecek için hedefler ve beklentiler mesleki gelişimi ve seçimi ekilemektedir. kimi bireyler liseyi bitirip, ardından iş bulmayı amaçlarken, bazı bireyler de doktora yapmayı, bazıları ise kendilerine tanınmışlık sağlayacak işi bulmayı istemektedir.

5)**Cinsiyet**, kariyer seçiminde biolojik faktörden çok kültürel factor olarak verilen cinsiyet rollerine dayanarak bireylerin seçimlerini etkileyebilmektedir.

6)**Başarı**, kişinin eğitimi sırasında elde ettiği akademik sonuçlar üzerine olsa da yetişkinler için başarı, önceki işlerinde elde ettiği başarıya da bağlantılı olabilmektedir. Akademik başarı her zaman çok iyi bir geleceğin garantisi olmasa da kolaylaştırıcı bir etken olarak görülüyor.

7)**İşler ve iş yaşamına yönelik düşünceler**, bu bireylerin kariyer seçimini etkileyen ekendir. Bazı işlerin daha prestijli veya daha kazançlı olduğunu düşünmek, o işe yönelik tutumu ile bağlantılıdır.

8)**Kişilik özellikleri**, bazı yaklaşımlarda kariyer seçiminde bireysel özelliklerin mesleğin gereklerini karşılaması beklenmektedir Bu konuda kişiler bireysel özelliklerine uygun olan ortamlar ararlar ve Her mesleğin gerektirdiği bazı kişilik özellikleri vardır. Her mesleğin de kendine özgü gerektirdiği bazı kişlik özlellikleri vardır .

9)**Kişisel deneyimler ve geçmiş yaşantılar,** bireylerin deneyimlemiş olduğu ve kendilerine ilişkin algılarını etkilemekle birlikte mesleklerle ilgili algılarına da etki göstermektedir .

10)**Fiziksel özellikler,** kariyer sürecini negative veya psozitif olarak etki göstermektedir.

11) **Bireylerin kariyerleri ve kendileriyle ilgili inançları,** kariyerle ilgili bazı mifler, bireyin kariyer karar sürecinde yanlış genellemelere ve varsayımlara yol açmaktadır. Ayrıca bireyin kedi hakkındaki pozitif inançları da bireyin kariyer karar verme sürecini olumlu etkilemektedir.

12)**Sevilen ve ya önem verilen kişiler,** kariyer karar vermede etkili faktörlerden birisi de sevilen, modellenen ve birey için önemli olan insanlardır. Bu insanlar kendileri hakkında bireyin daha önce anlamadığı ve eğitim ve kariyer planlarında faydalı olabilecek şeyler söylemiş olabilirler ya da model alınan kişinin mesleği bireye çekici gelmiş olabilir (Kokut-Owen, 2015).

13)**Kariyer olgunluğu,** Super′a (1957) göre bu faktör, kişinin çocukken hayalı seçimler döneminden başlayarak, emekli alanakadar çalışma hayatından ayrılma kararlılığına kadar süren meslek gelişim sürecinin her katagorisinde kariyer gelişimi bakımından bulunduğu konumdur.

14)**İdeal iş algısı**, bu faktör anlaşılacağı üzere, kişiden kişiye farklılık göstersede Bireylerin yaşadığı toplum veya cinsiyet rolleri tarafından biçimlenmektedir. Millward, Brown ve Barrett (2006) tarafından yapılan çalışmada, genç kız ve erkeklerin benzer bir ideal iş algıları grülmüştür. Araştırma sonucunda, saygılı, güvenli, çok paralı, seyahat sağlayan, değişiklik gösteren, iş ve aileyi dengeleyen işlerin, gençler tarafından ideal bir iş olarak algılandığı görülmüştür.

15)**Öz yeterlik,** kişinin belirli bir performans göstermek için gerekli faaliyetleri organize edip başarılı bir şekilde yürütme yeteneği hakkında kendisi hakkında yargısı olarak belirlenmektedir (Bandura, 1997). Güçlü kimliklere sahip bireyler zor bir görevle karşılaştıkları zaman bu durumdan kaçınmak yerine üstesinden gelinmesi gereken bir görev, iş olarak görürler. Bireysel faktörlerle ilgili etkinlikler var.

Tataroğlu, Özgen ve Alkan′nın (2011) tarafından Matematik bölümü olan bir okul öncesi öğretmeniyle yapılan bir araştırmada, gelecekteki öğretmenlerin neredeyse yarısı alana olan ilgileri nedeniyle bu bölümü seçtikleri, yaklaşık beşte biri aldıkları puanın Diğer seçenekler yetersiz görüldüğü için seçtikleri belirtilmiştir.

Sosyal faktörler

Bu etmenler aile, akranlar, eğitim kurumları, medya, işyerleri, toplumdaki gruplar gibi sosyal yapıları içermektedir. Aile, kültürel gelenekler, çevre, cinsiyet, medya gibi etmnler kariyer seçimini etki gösterenler bu grupta değerlendirilmektedir. Sosyolojik boyutlarının yanı sıra Psikolojik boyutlara sahip olan faktörlerden öncelikle ailesel etmenler üzerinde durulmaktadır (Korkut- Owen, 2015)

Bir bireyin kariyer seçimini etkileyen biolojik faktorler, ebeveynlerinden aldığı genler iken yeteneklerini sergilemek için bir ortam sunan bireyler diğer bir deyişle ebeveynler bir aile ortamıdır (Pişkin, 2002). Kültür ise, bireyin içinde yaşadığı toplum, aldığı eğitim, inançlarıyla ilgili düşünce tarzını, dolyısıyla seçimlerine etki göstermektedir. Örnek, birey Dansçı olmak istese de çevresi tarafından onaylanmayacağı için farklı bir mesleğe yönelmesi kültürün etkisini göstermektedir.

Korkut-Owen, Kepir Özdemir Ulaş ve Yılmaz (2012) tarafından, yapılan araştırmada çevresel faktörlerin bölüm seçiminde orta sıralarda etkili olduğu saptanmıştır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla bölüm seçiminde ailelerinden daha çok etkilendikleri ve seçilen bölümde cinsiyetin uygunluğuna daha fazla çok önem verdikleri açıklanmıştır. Hemşirelik bölemende okuyan öğrencilerle yapılan çalımada Tunç, Akansel ve Özdemir (2007), öğrencilerin üçtü birinin çevresel bir faktör olan yakın çevre ve aileleri tarafından meslek seçimine yönlendirildikleri tesbit edilmiştir. Clutter (2010) ailelerin bir bireyin kariyer seçiminde en güçlü faktör olduğunu belrtmektedir. Türkiyede yapılan bir çok çalımalarda da ailenin sosyo-ekonomik düzeyine göre kariyer seçimlerinin değiştiğini açıklamaktadır. Örneğin, eğitim fakultesi bölümlerine yönelenlerin bir çoğu orta sosyo-ekonomik düzeye sahip oldukları belirtilmiştir. (Akbayır, 2003: Erden,1995).

Şans Faktöri

Bazen kariyer seçimleri, bireysel seçimlerden ziyade koşullara ve fırsatlara dayanmaktadır. Meslek seçimini etkileyen faktörlerden biri kontrolsüz, öngörülemeyen olaylar, beklenmedik karşılaşmalar, doğal afetler, savaşlar, hastalıklar, kazalar, Son raddede değişen yasal koşullar, dünya veya ülke ekonomisindeki eğilimler, ekonomik veya politik krizler gibi tesadüfi (şans) faktörlerdir (Kokut-Owen, 2015). korkut-Owen, kepir, özdemir, ulaş ve yılmaz , 2012, tarafından Unoversite öğrencilleriyle yapılan bir çalışmada öğrencilerin %6′sı kısmı bölüm seçiminde şans faktörünün önemli olduğunu tesbit etmişlerdir.

Aslında tüm bu faktörler bireyin kendini tanıması, ülkenizdeki çevresel faktörlerin, sistemle ilgili eğitim ve iş fırsatlarının farkında olmak ve şans faktörünü hesaba katmak gerektiğiyle alakalıdır. Kişi bu faktörleri göz önüne bulundurarak mesleki kararı vermesi ve kariyer planı yapması bekleniyor beklenilmektedir (Kokut-Owen, 2015)..

Sistemle İlgili Faktörler

Yaşanılan toplumun siyasi yapısı, yönetim tarzı, kanunlar, eğitim sistemi, istihdam fırsatları ve işgücü piyasası, ekonomik koşullar, eğitim kurumları ve iş için sınavlar. Değişik yönetim tarzına sahip ülkelerde güvenilir veya kabul edilebilir meslekler birbirinden farklıdır. Örneğin baskın olan bazı inanç sistemleri yönetim şekliyle ülkelerde kadınlar için geçerli olan mesleklerin sayısı minimumdur. Toplumun ekonomik yapısı, gelir dağılımını bireylerin meslek gelişimi ve seçimlerini etkilemektedir. Bir ülkenin ekonomik yapısı sağlıklı görülmüyorsa insanlar devlet garantili işlere başvuruyorlar (Kokut-Owen, 2015).

Esinlenen Yaklaşım ve Teoriler

KYM bir çok kuramdan ve yaklaşımdan esinlenerek meydana gelmiştir. Sistem kuramı, Bronfenbrenner′in (1994), dünya görüşüne dayanarak oluşturulmuş, KYM geliştirilirken sistem kuramında yer alan kariyer gelişimini etkileyen faktörlerden yararlanılmıştır. Bunlar: bireysel sistemler, sosyal sistemler, çevresel-sosyal sistemler. Kariyer glişimiyle ilgili Cook, Heppner ve O'Brien (2002), bireylerin düşüncelerle kişilerarası ilişkileri ve sosyokültürel düzeyleri içerisinde yer alan pek çok faktöre dayanmaktadır.

Planlanmış Şans Teorisinde yer alan şans ile ilgili Mitchell, Levin ve Krumboltz (1999), tarafından önerilen bakış açısından istifade edilmiştir. Planlanmış Şans Teorisine göre kişisel kariyer seçimleri ve kariyer süreci boyunca planlanmamış değişik yaşam olaylarından ve durumlarından etki almaktadır.

Amundson, Poehnell ve Pattern'in (2005), Mesleki teleskop modeli, KYM nin oluşturulması sürecinde çok etkili olan model olmaktadır. Model bir teker diyagramı aracılığı ile bir dizi alıştırma yaptırarak kişilerin bireysel ve kariyer hayatına ilişkin bilgileri düzenlemesine yardımcı olmuştur.

Patton (2005), yapılandırmacı bakış açısından bakıldığnda kişinin kariyere dayalı yeterliliklerini geliştirmesinin sadece kendisi, iç dünyası ve içeriği ile ilgili bilgilerini sıralaması gibi bilişsel bir aktiviteden daha fazlası olduğunu açıklamaktadır.

Yapılandırmacı yaklaşım, çok fazla anlam ve gerçeğin olduğuna inanır (Niles ve Harris-Bowlsbey, 2013). Dolayısıyla kişisel verileri işlerken kendisine uygun bilgi ve becerilere göre yapılandırılmaktadır. KYM'de de kişinin kendisi, kariyeri ve yaşam alanları hakkında bilgi gelişimi, kendi hikayesini yazması ve onun için ulaşılacak limanların tespitini kolaylaştıracak şekilde planlanmıştır.

KYM de kariyer plnalama aşamalrı vardır. Bunlar, 1)kendini keşif-bireyin kendi özelliklerini keşfetmesi ile ilgili boyuttur. Bu amaçla geiştirilmiş bir dizi test ve test dışı tekniğin bir arada kullanılması önemlidir. 2) Eğitim/iş olanaklarını araştırma-bireyin kendisnin, ailesinin içinde yaşadığı toplumun özeliklerini dikkate alarak eğitim ve iş olanaklarının öğrenmesiyle ilgili boyuttur. 3)karar verme ve hedef oluşturma bu aşama - Bu süreçte birey alacağı kararların olumlu ve olumsuz yanalrını ele alarak bir seçim yapmak durumundadır. Bu süreç her zaman planlı ve akılcı olmadığından dolayı, bireyler mesleki kararsızlık yaşayabilir ve süreci rahat olarak atlatamayabilirler (Kokut-Owen, 2015).

Korkut-Owen (2015), KYM kariyer gelişimini ve seçimini etkileyen faktörleri; bireysel faktörler, sosyal faktörler, şans, sistemle ilgili faktör olarak dört ana başlık kapsamında değerlendirmektedir. Bu dört faktörün birleşimi kişinin meslek seçimi üzerinde etkisi olmaktadır. Bu faktörlerden bazıları kişilerde baskın role sahip olsa da genel olarak bakıldığında hepsinin ortak etkileşimi sonucu kişinin kariyer seçimi biçimlendirmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde ilgili literatüre bağlı olarak önerilerde bulunulmuştur. KYM modelini çalışacak uzmanların öncelikle kariyer yönümlü danışmada meslek gelişimi ve süreci düşünülmektedir. Kariyer danışmalığında, kariyer yelkenlisi modeli hakkında bilgi edinerek elde ettiği bilgiler doğrultusunda yön verebilir.

Sonuç olarak KYM bir dizi çok yaklaşımdan esinlenerek bireysel, sosyal, sistemle ve şansla ilgili faktörlerin etkileşimi ve karar sürecinde temel alınmıştır. Değerlendirmelerin teorik incelemesi modelde, yapılandırmacı yaklaşımın tavsiye verdiği gibi bireylein kendi kariyerlerinin hikayesini yaratması gerektiği savunulmaktadır. Model değerlendirme sonuçları dikkate alındığında modeli bir yelkenli gemi olarak simgelenmesinin kariyer seçimini etkileyen faktörlerin etkileşimini anlamada yararlı olduğu düşünülmektedir. Kuramsal inceleme sonucunda model tanımlanırken üzerinde durulabilecek bazı yeni düşünceler oluşmuştur. Bu değerlendirmelerin elde edilmesi, Okullarda mesleki rehberlik uygularken KYM'nin kullanılabilir olarak yorumlandırlmıştır.

KYM'da her bireyin kariyer gelişimi bir deniz yolculuğunda yelkenli gemiye benzetilmesi, seyahatlerini tamamlamak için meydana gelen değişiklikler nedeniyle kendilerini düzenlemeye teşvik etmesine önem verilmektedir. Öğrencilerin kariyer karar verme sürecini hızlandırmak için psikolojik danışmanlar kendileri de amaçlı faaliyetler geliştirebilir modelin etkinliği mevzusunda da incelemeler oluşturulabilir. psikolojik danışmanlar Model kullandıkları

öğrencilerden modelle ilgili geribildirimler alabilirler. Aynı zamanda kariyer planları yapan öğrencileri müşahide ederek planladıkları limanlara ne kadarının ulaşabildikleri, limanlara ulaşma sürecin zamanı nelerle karşılaştıklarıyla bilgi toplanma yapılabilir. Kariyer danışmanlığı anlamda farklı modellerin de üzerinde çalmalaryapılması faydalı oabileceği düşünülebilir.

Kaynakça

Akbayır, K. (2003). Öğretmenlik mesleğine yönelmede ailenin ve branş seçiminde cinsiyetin rolü.
http://infobank.fedu.odtu.edu.tr/ufbmek5/netscape/b_kitabi/PDF/OgretmenYetistirme/Bildiri/t271d.pdf aşağıdaki adresten alınmıştır.
Amundson, N., Poehnell, G. ve Pattern, M. (2005). Careerscope: Looking in, looking out, looking around. *Richmond, BC*: Ergon Communications

Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. *W H Freeman/Times Books*/ Henry Holt & Co.

Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. http://www.psy.cmu.edu/~siegler/ 35bronfebrenner94.pdf. adresinden alınmıştır.

Clutter, C. (2010). *The effects of parental influence on their children's career choices*. (Yüksek lisans tezi). Kansas State University, Manhattan.

Cook, E. P., Heppner, M. J. ve O.Brien, K. M. (2002). Career development of women of color and white women: Assumptions, conceptualization, and interventions from an ecological perspective. *Career Development Quarterly* 50(4), 291-305.

Erden, M. (1995). Öğretmen adaylarının öğretmenlik derslerine yönelik tutumları, Eğitim *Fakültesi Dergisi*, 11, 99-104.

Hansen, R. (1996). CAREER Model for career development success. 12 Şubat 2014 tarihinde http://www.careerdoctor.org/CAREER_Model.html adresinden alınmıştır.

Korkut O. F., Süral T. M., Şahin F. A. ve Zorbaz S. D. (2015). *Kariyer Yelkenlisi Modeli*. Anı Yayıncılık

Korkut Owen, F. (2008). Meslek seçimini etkileyen etmenler, (Ed. R. Özyürek), *Mesleki yolculuk Ankara*: Ulusal Ajans, ss.1-16

Korkut Owen, F. , Açıkel, M., Arıcı, F., Çağ, P., Demirtaş, S., Emir, E. …….Ülker, G. (2010). Kariyer danışmanlığı için bir model önerisi: Kariyer Yelkenlisi Modeli, *12.Rehberlik Sempozyumu, AREL Okulları*, İstanbul.

Korkut-Owen, F. Demirtaş–Zorbaş, S. ve Mutlu-Süral, T. (2015). Career Sailboat Model as a tool for the Guidance Counsellor, Published by the National Centre for Guidance in Education (NCGE) as an article for the School Guidance Handbook

Korkut-Owen, F. Demirtaş–Zorbaş, S. ve Mutlu-Süral, T. (2015). Career Sailboat Model as a tool for the Guidance Counsellor, Published by the National Centre for Guidance in Education (NCGE) as an article for the School Guidance Handbook

Korkut-Owen, F., Kepir, D.D., Özdemir, S., Ulaş U. ve Yılmaz, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin bölüm seçme nedenleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 135-151.

Milli Eğitim Bakanlığı Mevzuat (2009). Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği, Nisan 2009/2619 TD,

Millward H., Brown D. ve Barrett M. (2006). Young People's Job Perceptions and Preferences. *Department of Psychology School of Human Sciences University of Surrey Guildford*

Mitchell, K.E., Levin, A.S. ve Krumboltz, J.D. (1999). Planned Happenstance: Constructing unexpected career opportunities. *Journal of Counselling and Development*, 77(2), 115-124.

Monash University, (2015). DOTS: A career-planning model, http://www.monash.edu.au/careers/students-grads/plan-your-career/career-planning.html sayfadan alınmıştır.

National Career Development Asociation (2009). Career counseling competencies, http://www.ncda.org/aws/NCDA/pt/sd/news_article/37798/_self/layout_ccmsearch/true

Niles, S.G. ve Harris-Bowlsbey J. (2013). Career development interventions in the 21st century (4th Edition). New Jersey: Pearson.

Patton, M.Q. (2005). Qualitative research. encyclopedia of statistics in behavioral science. New Jersey: John Wiley & Sons.

Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 2.531-562

Super, D. E. (1957). The psychology of careers; an introduction to vocational development. Harper & Bros. https://psycnet.apa.org/record/1957-06230-000

Tataroğlu, B., Özgen, K. ve Alkan, H.(2011). Matematik öğretmen adaylarının öğretmenliği tercih nedenleri ve beklentileri. 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications. *Ankara: Siyasal Kitabevi*.

Tunç, G. Ç., Akansel, N. ve Özdemir, A. (2007). Hemşirelik ve sağlık memurluğu öğrencilerininmeslek seçimlerini etkileyen faktörler. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3(1), 24-31.

NARSİSİSTİK KİŞİLİĞİN TUTUM VE DAVRANIŞLARA ETKİSİ

Yükseklisans Öğrencisi Yasemin Tüter

İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı - 0000-0003-1695-8072

ÖZET

İnsan doğası gereği yaşam boyu farklı insanlarla ilişkiler kurmaktadır. Söz konusu ilişkilerin doğal bir sonucu olarak bir sevgi bağı ve yakınlık oluşur. Fakat kimi kişiler iletişim kurarken empati yapmaktan yoksundur ve baskın olmayı fazlaca severler. Bu durum kişinin sosyal ilişkilerini etkiler bir düzeye geldiğinde kişilik bozukluğundan bahsetmek mümkündür. İnsanları hayatları kişilik bozukluklarından kaynaklı olarak ciddi derecede etkilenmektedir. Bu nedenle kişilik bozukluklarına yönelik bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Psikoloji dünyasının ele aldığı kişilik bozukluklarında biri olan Narsisistik kişilik bozukluğuna sahip kişilerin temel problemi kendini aşırı sevme ve başkalarından farklı görmesidir. Kendilerine çok güvenme ve kendini önemli görme sorunları ile karakterize olan narsisizm gösteren kişiler ilişkilerinde kendi istek ve arzularını daha ön planda tuttuğu için diğer kişilerin duygularını istismar etme eğilimi göstermektedir. Bu kişiliğe sahip insanlar makyavelist tutumlar sergilemektedir. Daha baskın ve karşı tarafa psikolojik şiddet uygulama eğiliminde oldukları için ilişkilerinde zorluklar yaşamaktadırlar. Herhangi bir problem karşısında karşı tarafı haksız göstermeyi tercih ederler ve bu durum ilişkiyi değersizleştirmeye neden olmaktadır. Her şeyin odağında kendilerini görmeleri sebebiyle çevrelerindeki insanlarla sağlıklı ve iyi ilişkiler kuramamaktadırlar. Her konuda savunma mekanizmalarını devreye sokması ve ön planda olma isteği çevresindeki insanları itmektedir. Bu kişilerin böyle görünmesindeki temel sorun yetersizlik duygusudur. Sürekli kendi öz benliklerinin yüceltilmesi ile bu yetersizlik duygusunun dolabileceğini düşünmektedirler. Söz konusu olan yetersizlik duygusu onları bu tür davranışlara sevk etmektedir. Diğer taraftan ise bir kırılma yaşadıklarında diğer insanlardan bir aynalanma görmediklerinde oldukça utangaç ve çekingen bir tipe de dönüşebilmektedir.

B tipi kişilik bozukluklarından narsisistik kişilik bozukluğu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Öncelikle bir literatür taraması ışığında narsisist kişilik özellikleri, narsist kişilik bozukluğunun alt tipleri, narsist kişilerin davranış-tutumları ve ilişkilerinde yaşadığı problemler incelenerek alana katkı sağlamaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Narsisizm, duygusal istismar, narsisistik kişilik bozukluğu, psikolojik şiddet.

ABSTRACT

Due to human nature, he establishes relationships with different people throughout his life. As a natural consequence of these relationships, a bond of love and intimacy is formed. However, some people lack empathy when communicating and they like to be dominant. When this situation affects the social relations of the person to a level, it is possible to talk about personality disorder. People's lives are seriously affected by personality disorders. Therefore, it is necessary to have knowledge about personality disorders. Narcissistic personality disorder is one of the personality disorders that the world of psychology deals with. This personality disorder is one of the 12 personality disorders of the DSM. The main problem of people with this disorder is that they love themselves excessively and see themselves as different from others. People with narcissism, which is characterized by self-confidence and self-importance problems, tend to abuse other people's feelings because they prioritize their own wishes and

desires in their relationships. People with this personality exhibit machiavellian attitudes. They experience difficulties in their relationships because they are more dominant and tend to apply psychological violence to the other party. They prefer to show the other party unfair in the face of any problem, and this causes the relationship to be devalued. Because they see themselves in the center of everything, they cannot establish healthy and good relations with the people around them. Activating defense mechanisms in all matters and the desire to be in the forefront pushes the people around him. The main problem with these people appearing like this is a sense of inadequacy. They think that this feeling of inadequacy can be filled by constantly exalting their own self. The feeling of inadequacy in question leads them to such behaviors. On the other hand, when they experience a break, they can turn into a very shy and shy type when they do not see a mirroring from other people.

Narcissistic personality disorder, one of the B-type personality disorders, is the main subject of the study. First of all, in the light of a literature review, narcissistic personality traits, subtypes of narcissistic personality disorder, behavior-attitudes of narcissistic people and problems in their relationships were examined and tried to contribute to the field.

Keywords: Narcissism, emotional abuse, narcissistic personality disorder, psychological violence.

Giriş

Dünyayı, olayları, diğer insanları, diğer insanlarla ilişkimizi en temel etkileyen şey kişiliktir. Kişilik, karakter ve mizaç(huy) gibi iki belirleyici bileşenden oluşmaktadır. Bu kavramlara açıklık getirmek gerekmektedir. Mizaç kişiliğin doğuştan getirdiği genetik yönüdür. Karakter ise kişiliğin zaman içinde öğrenilen toplumsal boyutudur. İnsanlarda söz konusu her iki bileşenin etkisiyle de farklı davranış eğilimleri gözlemlenmektedir. Kişilik özelliklerini bir mozaik gibi düşünmek mümkündür. Tüm kişilik boyutları insanların kişiliklerinde bulunmaktadır. Ancak kimi olumsuz özellikler aşırı artmaya başladığında hayatı, ilişkileri ve işi ciddi anlamda olumsuz etkilemektedir. Söz konusu durumda hayatla ilişkimizi bozan, ergenlik ile 20'li yaşlarda oturan, uzun süre değişmeyen yaklaşımlar bulunmaktaysa bu noktada kişilik bozukluğundan bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte birey kendinden beklenen davranışların ve dünyayı deneyimleme biçiminden belirgin sapma göstermektedir. Söz konusu kişilik bozuklukları ise duygu, düşünce ve dürtü kontrolünü etkilemektedir. Bunlardan hareketle kişisel ve sosyal hayatı olumsuz anlamda etkilediğinden bahsetmek mümkündür.

Bu bozukluklardan biride narsisizm olarak karşımıza çıkmaktadır. Narsisizmi kısacası bireyin kendi benliğine duyduğu aşırı hayranlık durumu olarak ifade etmek mümkündür. Benmerkezciliğin kişilik haline gelmesi durumudur. İnsanların optimal bir boyutta kendini sevmesi hayatta kalması için gerekli bir şeydir. Ancak narsist kişilerde bu boyut olması gerekenin çok üstündedir. Aynı zamanda daha çok kendi benliğinin önemli olduğuna inanan ve diğer insanları baskılayan bir yapıya sahiptirler. Bu durumda diğer insanlara zarar veren tipoloji olarak narsistik kişilik yapılanmasından bahsetmek mümkündür. Narsist kişilerin kibir, tepeden bakma, kin gibi tutum ve davranışları ile bireyi diğer sağlıklı bireylerden ayırmaktadır. Kendilerini diğer insanlardan üstün ve özel görmeleri durumu empati körlüğüne de sebep olmaktadır. Başka insanların istek ve ihtiyaçlarını görmekten yoksun bir hayat sürdürmektedirler. Narsisizmin ileri boyutu ise tıp dilinde "narsisistik kişilik bozukluğu" olarak ifade edilmektedir. Çağımızın önemli hastalıklarından biri olan narsisizm aynı zamanda yukarıda sözü edilen nedenlerden kaynaklı olarak kişisel gelişimin önünde de ciddi bir engeldir.

1.1 Narsisizm ve Narsist Kişilik Özellikleri

Psikolojik rahatsızlıklara verilen isimler genelde Yunan mitolojisinden gelmektedir. Narsisizm kavramı DSM-III ile birlikte daha bilindik bir noktaya gelse de kökeni diğer psikolojik rahatsızlıkların birçoğu gibi Yunan mitolojisindeki bir karakterden gelmektedir. Yunan mitolojisindeki yakışıklı avcı Narkissos su içmek için nehre eğilir ve kendi yansımasına aşık olur. Kimseyi sevmediği kadar kendi siluetini sever, nehirde yemeden içmeden kendi yansımasını izleyerek orda olur. Narsisizm kelimesi kökenini bu efsanenin kahramanından almaktadır. TDK'ya göre narsisizmin karşılığı özseverliktir. TDK, özseverlik kelimesini "kişinin kendi bedensel ve ruhsal benliğine karşı duyduğu hayranlık ve bağlılık, narsistlik, narsisizm" olarak ifade etmektedir.[1] Narsisizm temelinde kişinin kendisini en güzel, kusursuz ve zeki olarak gördüğü bir kişilik bozukluğudur. Narsisizmin kişilik bozukluğu olarak tanımlanması ilk kez DSM-III tarafından gerçekleştirilmiştir.

Sigmund Freud'un kuramına göre insanlığın temelinde kişiliğin 3 ana parçası vardır: Kişilik bu birimlerin etkileşimi ile birlikte biçimlenmektedir.

Görsel 2. İd, Ego, Süper Ego ve Narsisizm

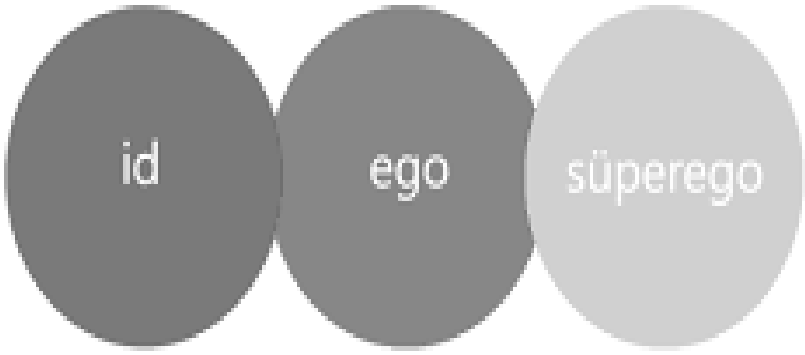

İnsanlarda bulunan bu üç ana parçanın farklı özellikler mevcuttur. Süper ego düzenleyen, denetleyen ve kişiliğin vicdani boyutudur. Doğru ve yanlış gibi değer yargılarının depolandığı bir bölümdür. Ego, id ile süper ego arasındaki denge ve uyumu sağlamaktadır. Kişiliğin daha mantıksal yönüdür. İd ise kişiliğin daha çok bencil boyutudur. Sadece kişisel isteklerin tatmin edildiği bir boyuttur.[2] Sağlıklı bireylerde bu üç ana parça denge ve uyum içinde ilerlemektedir. Ancak ego ile id arasında bir sınır çizilemediği taktirde narsisizm ortaya çıkmaktadır. Narsist kişilerde id ağır basmaktadır. Bununla beraber tüm arzuların, isteklerin ve ihtiyaçların anında tatmin edilmesi beklenir.

[1] Cemre Koç Ekinci, Erişkinlerde Narsistik Kişilik Özelliklerinin Mizaç Ve Karakter Boyutları İle Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2018, S.2.

[2] Zeynep Oktuğ, Freud'un Kişilik Birimleri (İd-Ego-Süperego) İle Reklam İletisinin İzleyici Üstünde Yarattığı Etkiler Arasındaki Bağlantı : "Magnum, Kalbim Benecol Ve Lösev Reklamları Üzerine Bir Araştırma", İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2007, S.6.

Görsel 1. Narsistik Kişilerin Yansıması

Narsistik özellikler her insanın doğasında bir miktar bulunabilmektedir. Bu noktada önemli olan kriter narsisizmin boyutudur. Örneğin sağlıklı bireyler eleştiri karşısında ciddi komplekslere girmek yerine eksiklerini giderirken narsistik kişilerde bu durum tam zıddını göstermekte ve kişiyi depresyona kadar götürebilmektedir. Yani sağlıklı bireylerde narsisizm koruyucu ve yaşamı yoluna sokma özelliğine sahipken, bu kişilik bozukluğu haline gelmiş bireylerde ise olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Narsistik kişilerin özgüveni gerçek hayatla uyumlu olmamakla beraber ruhsal sağlığı da olumsuz etkileyebilmektedir. Çevreden gelen herhangi bir olumsuz yorum dahi kişinin ruhsal çöküntüsüne neden olabilmektedir. Aynı zamanda narsistik kişilerde bir hak görme durumu vardır. Her şeyi kendilerine hak görmektedirler ve kıskanma-kıskanılma konusunda ciddi bir zaafları vardır. Kıskanılmak hoşlarına giderken içten içe kendileri de kıskançlık göstermektedir. Narsistiklerin ciddi bir sevgi ve ilgi ihtiyaçları da vardır. Bunun yanında bir aşağılık kompleksinden bahsetmek mümkündür. Bunu bastırmak için bir üstünlük gösterip karşıdaki kişiyi aşağılamayı tercih ederler. Özsaygıları ise başkalarının kendilerine hayran olmasına bağlıdır. Duyguları dışsal tanınmayı sağlayıp sağlayamadığına göre dibe iner ya da yukarı çıkar.

Narsisizmin görülme sıklığı toplumda %1 iken, klinik ortamda %1 ile %16 arasındadır. Kadınlara kıyasla erkeklerde daha sık görüldüğü tespit edilmiştir. Narsisistik kişilik bozukluğu tanılı hastaların %70'i erkektir. Daha çok ergenlik ve ilk yetişkinlik döneminde ortaya çıkan bir rahatsızlık olarak bilinmektedir. Aynı zamanda kardeş sayısı azaldıkça narsistik eğilimler artmaktadır.[3]

Narsisizmin çeşitli nedenlerinden bahsetmek mümkündür:

Şımartılmış çocuk en yaygın sebeplerden biridir. Bu kişiler erken çocukluk döneminde ebeveynleri tarafından her istediği yapılan ve yapılmadığında bu durum ile nasıl baş edeceği

[3]Uğur Doğan ve Tuğba Seda Çolak, Narsisistik Kişilik Envanteri-13 (NKE-13)'nin Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 2020, 15(26), S.4169.

öğretilmemiş ve sınır konulmamış çocuklardır. Böyle çocuklarda ise kendilerinde istedikleri her şeyi hak görebilir ve karşılıksız alma dürtüleri ortaya çıkar.

Bağımlı çocuk bir diğer teoremdir. Erken çocukluk döneminde tüm ihtiyaçları aile tarafından karşılanan bu çocuklar farkında olmadan bağımlı hale gelmiştir. yetişkinlikte de bu bireyler ihtiyaçlarının başkaları tarafından karşılanacağı düşüncesine sahiptir. Bu da bireyin diğerlerinden daha üstün olduğu algısını yaratmaktadır.

En çok kullanılan bir diğer teorem ise duygusal anlamda yoksun çocuk teoremidir. Bu çocuklar çocukluk döneminde ebeveynleri tarafından koşullu bir sevgiye tabi tutulmuştur. Bu ebeveynler çocuklarını mükemmel olduğu derecede sevmiş ve aksi takdirde değersiz hissettirmiştir. Bu çocuklar her zaman ebeveyninin onayını kazanma ve mükemmel olma çabası içinde büyümektedir.[4] Böyle bir ortamda yetişen çocuklar büyüdüklerinde acımasız ve mükemmeliyetçi bir noktaya gelmişlerdir.

Bu nedenlerin içinde biyolojik ve çevresel faktörlerden de bahsetmek mümkündür.

Özellikle ergenlikten yetişkinliğe geçiş sürecinde narsisizm kendini baskın şekilde göstermektedir. Narsistik kişilerin temel özelliklerinden birisi sürekli ben noktasını vurgulayarak hayatı yaşamalarıdır. Bu durum ile bağlantılı olarak narsistik kişilerin en yüksek sevdiği nesne de kendisidir. Bunu çevresindeki insanlara da baskı psikolojik bir baskı ile kabullendirme eğilimindedirler.[5] Kendilerini reddetmede çok iyi olar narsistler her zaman çok ve en iyi oldukları düşüncesinden sıyrılamazlar. Diğer insanlardan farklı bir ilgi ve özel muameleye layık oldukları düşüncesindedirler. Her zaman ilgi ve sevgiye aç alan bu kişilerin özgüvenleri oldukça düşüktür. Herhangi bir eleştiriye kapalıdırlar. Bir eleştiri alma durumunda bunu kabul etmezler. Ya da bir kırılma yaşadıklarında kendilerini dış dünyaya kapatabilirler. Hatta söz konusu durum zaman zaman ciddi boyutlara da gidebilmektedir. Olumlu kendilik imgelerine yönelik tehditlerle karşı karşıya kaldıklarında ciddi derecede sıkıntı yaşamaktadırlar. Özgüven eksikliği ve hassasiyetlerine karşın aldıkları eleştiriler narsistik kişileri depresyona kadar götürebilmektedir.

Narsisizm bir kişilik bozukluğu olarak ilk kez DSM-III ile karşımıza çıkmıştır. Erkeklerde daha fazla görüldüğü tespit edilmiştir. Diğer insanların daha aşağıda görüldüğü ve kendilerinin ön planda tutulduğu bu rahatsızlık farklı türler altında incelenebilmektedir.

Narsist Kişilik Bozukluğunun Alt Tipleri

DSM'e göre narsist kişilik bozukluğu b kümesine ait bir kişilik bozukluğu olarak kategorize edilmektedir. Patolojik narsisizmi tek başına incelemek mümkün değildir. Bu bağlamda Heinz Kohut ve Otto Kernberg patolojik narsisizme katkıları ile öne çıkan iki isimdir. Kohut ve Kernberg'in yaptığı narsisizm tanımları ile narsisizmin alt türleri oluşmuştur. Narsisizm 'aşırı büyüklenmeci/teşhirci' ve 'kırılgan/hassas' olarak iki alt tipe ayrılmıştır.

[4] Sadet Kocagöz Uzun, Narsisizm Ve Dindarlık İlişkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, S.24.

[5] Ana Schmıdt, Kernberg ve Kohut'un Narsisistik Kişilik Bozukluğu Kuramlarının Karşılaştırması, Türk Psikiyatri Dergisi, Gözden Geçirme Yazısı, 2019, 30(2), S.138.

Büyüklenmeci Narsisizm: Teşhircilik, sınırsız gösterişçilik, hak göre, kendine aşırı önem verme, dikkat çekme arzusu, diğerlerinin ihtiyaçlarını görmeme ve yalnızca kendini görme gibi özellikler büyüklenmeci narsisizmin belirgin özellikleridir.[6] Ebeveynin grandiyöz beklentileri çocuğa yansıtılmıştır. Ebeveynin kendi olamadığı şey, çocuğu onun yerine olmalıdır. Bu durumda çocuk yalnızca beklentileri karşılandığında mutlu olur ve ona tapıldığını hisseder. Büyüklenmeci narsistik özellikler gösteren bu bireyler kendilerinin aşırı üstün ve benzersiz görmektedirler. Bu algıyı korumak için saldırgan, öfkeli ve anti sosyal özellikler gösterebilmektedir. Büyüklenmeci narsisizmin en önemli özelliklerinden biri de tek taraflı ve karşılıksız ilişki dinamikleri ile yaşam sürdürmeleridir. Büyüklenmeci narsistler, diğerlerinden sürekli olarak zaman, sabır, çaba, fedakarlık, hayranlık ve maddi destek beklerken kendileri bu konularda karşılık verme ihtiyacı hissetmezler. Bu kişiler toplum içinde çok sevilen insanlar olmamaktadır. İstediklerine ulaşamadıklarında baskıcı tavır içine girerler. İhtiyacı olan bu duyguyu elde edebilmek için birçok yolu denemektedirler. Bu yollardan en sık karşılaşılanları da fiziksel saldırganlık, baskınlık için itici güçtür. Öfke ve kıskançlık narsisizmin bu türünde belirgin şekilde ifade edilebilmektedir.[7]Büyüklenmeci narsisizmde bireyin her şeyi kendine hak görmesi ve her konuda en iyi olma çabası şeklinde görülmektedir. Bu durum her zaman onun istediği şekilde gerçekleşmez. Bu noktada bazı ortamlarda dikkat çekmek için anlamsız ve küçük düşürücü davranışlarda bulunabilmektedirler. Büyüklenmeci narsistlerde arzuya ulaşamama diğerlerini aşağılama ve onlara saldırma şekline dönüşebilmektedir.

Kırılgan Narsisizm: Bir diğer ifade ile gizli narsisizm olarak da bilinmektedir. Büyüklenmeci narsisizmin zıt kutbu gibi görülmektedir. Tüm narsisizmler büyüklenici ve vurdumduymaz değillerdir. Kimi narsistler oldukça kırılgandır. Kırılgan narsisizm, aşırı alçak gönüllülük, eleştire hassasiyet, yüksek kaygı düzeyi, çekingenlik, devamlı stres altında olma, diğerleri ile kurulan yakın ilişkilerde fark edilebilecek kendilikle ilgili büyüklenmeci beklentiler gibi özellikler olarak tanımlanmıştır.[8] Büyüklenmeci narsistlerden farklı olarak bu kişiler arzularına ulaşmayı içe kapanarak ve uzaklaşarak yapmayı tercih ederler. Bu noktada insanların onlara adım atarak problem olarak gördüğü sorunu çözmesini beklerler. Bu gerçekleşmezse daha fazla uzaklaşabilirler. Geri çekilme ve uzaklaşmayı tepki olarak ortaya koyarlar. Tekrar iletişime geçildiğinde o kişiye istendiği verildiğinde hiçbir şey olmamış gibi iletişime devam ederler. Çok nadiren kendileri adım atar, adım attıklarında da karşı tarafa özür dileme fırsatı verdikleri için bunu yapmaktadırlar. Terk edileceklerini düşündüklerinde ilişkilerini kendileri bitirir ya da sosyal ortamda ihtiyaçları giderilemeyeceği fark ettiklerinde o ortamı terk ederler. Bu nedenle bazı kırılgan narsistler asosyal ya da sosyalfobik olabilmektedirler. Sessiz büyüklenmecilik, eleştiriye yönelik aşırı hassasiyet, bireyin başkaları tarafından değerlendirme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ise kendisini sanki tüm ışıklar ona yöneltilmiş gibi hissetmesi ve kaçma davranışları göstermesi ile karakterize edilmektedir. Yoğun utanç, boşluk ve çaresizlik duygusu, depresyon ile yakın ilişkili olduğu keşfedilmiştir.
Bu iki alt tipi birbirinden ayıran keskin farklılıklar bulunmaktadır. Wink, söz konusu farklılıklardan kaynaklı olarak narsisizmin bu iki türünü ”narsisizmin iki yüzü” olarak ifade etmektedir.[9] Bununla beraber bu alt türlerin birkaç ortak noktasından da bahsetmek

[6] Esranur Köymen, Büyüklenmeci Narsisizm Ve Kırılgan Narsisizm İle Bilişsel Duygu Düzenleme Ve Kişilerarası Problemlerin İlişkisi, İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, S.10.
[7] Elif Üzümcü, Büyüklenmeci Ve Kırılgan Narsisistik Kişilik Özellikleri İle İlişkili Faktörlerin Şema Terapi Modeli Çerçevesinde İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, S.12.
[8] Dilay Eldoğan, Ezgi Tunçel, Kırılgan Narsisizm ve Sosyal Kaygı Bozukluğu: Benzerlikler ve Farklılıklar, Nesne Psikoloji Dergisi, 2017, 5(11), S.430.
[9] Esranur Köymen, Büyüklenmeci Narsisizm Ve Kırılgan Narsisizm İle Bilişsel Duygu Düzenleme Ve Kişilerarası Problemlerin İlişkisi, İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış

mümkündür. Hem büyüklenmeci hem de kırılgan narsisizm fazlaca benmerkezci ve kendilerinden olağan dışı beklenti içindedirler. Yetersizlik duygusuna karşı her zaman savunma mekanizmaları devreye girmektedir.

NARSİST KİŞİLERİN DİĞER İNSANLARA DAVRANIŞ-TUTUMLARI VE İLİŞKİLERİNDE YAŞADIĞI PROBLEMLER

Narsisizm yalnızca kişinin hayatını değil, çevresindekilerin de hayatı zorlaştıran bir rahatsızlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzdeki koşullarda kaynaklı olarak narsisizm pek çok insanda görülmeye başlanmış ve derecesi çeşitlilik göstermektedir. Anlaşılabilme ümidini kaybeden insanlar diğerleri ile olan ilişkisini beğenilme üzerine kurma eğilimi göstermektedir. Beğenilme, önde olma ve üstünlük sağlama eğilimi gösteren insanlar temelinde dış dünyadan fark edilemeyecek kadar iyi maskenlenmiş bir depresyon yaşamaktadır. Ancak bunu diğer insanlara fark ettirmedikleri için başlangıçta her şey olağan gider. Yani ilk başlarda narsist kişi gayet çekici yaklaşır bu da karşı tarafın ona kapılmasını sağlar. Narsist insanı tanıdıkça, kapris ve prensiplerini gördükçe bu kişilerle yaşam zorlaşır. Belli bir süre sonra narsist kişilerin çevresindekilerin çoğu kendini geri çekme gereği duyar. Narsisizmin zor özelliklerinden dolayı ilişki sorunları yaşamaya sebep olmaktadır. Bu nedenle narsisizmi kişiler arası ilişkilerin katili olarak ifade etmek mümkündür. Özellikle duygusal ilişkiler narsisizmden olumsuz etkilenebilecek en yaygın yaşam alanları arasındadır. Benlik saygısı ile ilgili ciddi sorun yaşamakla beraber savunma mekanizmalarını fazlaca kullanmaları da insanları uzaklaştırmaktadır. Söz konusu durumlardan kaynaklı olarak sosyal hayat sorunu ve iletişim sıkıntıları görülmektedir.

Narsist kişiler için güç ve özgürlük çok önemlidir. Bu iki bağlılıkları için daha çok gerçek yakın ilişkilere uzak bakmaktadırlar. İlişkilerinin daha çok menfaat ve çıkar üzerine kurulu olduğunu görmek mümkündür. Bu konuya yönelik yapılan bir araştırmada narsist kişilerin ilişkilerinin kısa düreli olduğu ve bu ilişkilerin daha çok ihtiyaçlarının karşılanması için kurulduğu tespit edilmiştir.

Kişilerarası ilişkilerinin bozulmasında temel nedenler bir kaç madde ile ifade etmek mümkündür:

Empati körlüğü,

Kıskançlık,

Kibir,

Başkalarından faydalanma ya da çıkarcılıktır.

İlişkilerindeki sorunların oluşumundaki temel yapı taşları bunlardır. Bu tarz olumsuz özelliklere sahip bireyler ile ilişki kurmak oldukça güçtür. Özellikle kıskançlıklarını duygusal ilişkilerinde ve iş hayatlarında fazlaca görmek mümkündür. Kıskançlığın temel sebebi yetersizlik duygusu ile ilişkilidir. Bu bağlamda örgütsel alanlarda da narsist bireyler ile karşılaşılması mümkündür. İş hayatında başka birinin başarısı ya da yeteneği narsist kişiyi oldukça rahatsız etmektedir. Çünkü onu kıskanır ve kendini yetersiz hisseder. İş hayatında her zaman lider konumunda olmak istemektedirler. Bu noktada karşı tarafa karşı bir kıskançlık ve kin meydana gelmektedir. Böyle durumlarda narsist kişiler oldukça tehlikeli bir hal alabilmektedir. Kendilerinin en iyi ve en başarılı gözükmesi için karşıdakini bir düşman gibi görebilir ve savaşırlar. İş hayatında tuttuğunu koparan, her konuda 'en' olan, iş dünyasının narsist yöneticiler tarafından işgal edilmesine de neden olmaktadır. İş dünyasında narsist yöneticilerin bulunması ciddi sıkıntılara

Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, S.11.

neden olmaktadır. Bu konuya yönelik son yıllarda araştırmalar da yapılmaktadır. McFarlin, Sweeney vb. araştırmacılar çalışmalarında narsist yöneticiler üzerinde durmuştur. Narsist yöneticilerin iş yerlerinde negatif bir etki yaydığı hakkında hemfikir olan bu araştırmacılar konuya ilişkin açıklamalar da yapmışlardır.

Bunların birkaçını ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

Düşük çalışan memnuniyeti ve motivasyonu,

Ücret dağılımındaki eşitsizlikler,

İletişim sorunları,

Takım ruhunda zayıflama,

İş ortamındaki bütünlüğün hızla azalması,

Gergin bir çalışma ortamı.

Yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı üzere kariyer basamaklarını hızla çıkan narsistlerin kişisel başarısı ve iş hayatına etkisi ters orantılıdır. En iyi olma hırsı ve kıskançlık gibi özellikleriyle bu bireyler istediklerini elde etmekten çekinmezler. İstedikleri noktaya geldiklerinde ise iş hayatında ciddi hasarlar bırakabilmektedirler. İş dünyasında güç elde ettiklerinde onlara karşı gelinmesine ya da eleştirilmesine asla tahammülü yoktur. Söz konusu durumlarda gücünü kalıcılaştırmak için çalışan kişileri işten kovarlar. Bu kişilerin iş dünyasında da kişisel çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinden bahsetmek mümkündür. İş hayatında karanlık yüzlerin olduğundan da bahsetmek mümkündür. Çalıştığı şirketler için kötü sonuçlar doğuracak eylemlerde bulunabilir. Finansal suçlar, işbirlikçi olmaktan kaçınma, iş ve mevki uğruna çeşitli suçlar işleme olasılıkları yüksektir. Narsisistlerin sömürücülük, yetki alma ve şiddete karşı eğilimlerinden dolayı şirket içinde kontrol mekanizmasının kusursuz bir şekilde çalışması sağlanmalıdır. Aynı zamanda narsisizm ile işyerindeki şiddet arasında doğrudan bir ilişki olduğu unutulmamalıdır.[10]

Narsistik kişiler aşırı kontrolcüdürler ve her zaman kendi söylediklerinin doğruluğuna inanırlar. Çevresindeki insanların da bu doğrularla hareket etmelerini isterler. Bu baskıcı özelliklerinden dolayı ise için insanlarla ilişkilerinde problemler yaşarlar. Narsistik kişiler için ötekilerin hiçbir anlamı bulunmamaktadır. Öteki insanların hak, hukuk, hürriyet, fikir ve isteklerine sağır olmaktadırlar. Kendilerini diğer insanlardan ayırırlar. Ayrılmadıkları takdirde ise öfke duyarlar. Kişiler arası ilişkilerinde oldukça talepkar ve emredici olmaktadırlar. Bu durum tamamen kişinin kendini diğerlerinden farklı ve özel görmesiyle ile alakalıdır.

Narsistik kişilerin ilişkilerinde en yıkıcı özelliklerinden biri de ise empati yoksunu olmalarıdır. Empati yapamadıkları için olaylara ya da kişilere yönelik realist karar veremeyebilirler. Bu da sağlıklı sonuçlar doğurmamaktadır. Narsistik biriyle yakın ilişkide olanlar sıklıkla o kişi tarafından aşağılandığından ve değersiz hissettirildiğinden yakınmaktadırlar. Bunun yanında karşı tarafa verdiği zararın farkında değildir. Bu durumu anlayış ile karşılamaları imkânsızdır. Kendi yaptığını normal gördüğü için diğerlerinin olumsuz etkilenmesini sorun olarak görürler. Narsisist kişiye göre çözülmesi gereken konu onun yaptığı davranışlar değil o davranışa verilen tepkidir. Empati yoksunluğu ve kendine olan aşk nedeni ile ilişki ve evliliklerde de aldatma sorunu sıklıkla yaşanmaktadır. Sevilmeye, ilgi görmeye ve beğenilmeye ihtiyaç duydukları için farklı kişilerden gelen bu eylemlere karşı koyamazlar. Başkalarının onlar hakkında güze şeyler

[10] Kürşat Timuroğlu, Ö.Faruk İşcan, İşyerinde Narsisizm Ve İş Tatmini İlişkisi, İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 2008,22(2), S.245.

söylemesine ihtiyaç duydukları için gündem sürekli kendileridir ve hep kendilerinin konuşulmasını isterler. İltifat almak ve kendilerinin her zaman başkalarından üstün olması onlar için çok önemlidir. Kişinin kendisi yükselirken başkalarının düşüşünden keyif alılar. Sadece karşı taraftan aldığı ilgi nedeni ile bile diğer insanlarla yakın ilişkiler kurmaktadırlar. Başka insanların kendileriyle alakalı düşüncelerine aşırı önem göstermektedirler. Bu yüzden de yaptığı şeyleri iyi gösterir ve başka insanların ilgisini çekmeyi severler. Bu durumla bağlantılı olarak da dış görünüşlerine aşırı önem verirler. Başkalarının onlar hakkında olumlu görüşler biriktirmesi için sahte bir kimlik oluşturabilirler. Karşı taraftan istedikleri ilgiyi aldıkları süre boyunca her şey yolundadır. Ancak bu ilginin azaldığını hissettiklerinde bir anda ortadan kaybolabilirler. Bu yüzden ilişkilerinde güvenilir kişiler değillerdir. Çok fazla mükemmeliyetçi olmaları da ilişkilerini zedeleyen bir başka faktördür. Başkalarının yaptıklarının asla taktiri hak ettiğini düşünmezler, çünkü onlar için sadece kendi yaptıkları en doğru ve taktiri hak edendir. Toksik davranışların en temel sebebi ise en değerli ilişkilerinin kendileriyle olanı olarak görmeleridir. Narsist kişiler ile konuşarak problem çözmek pek de mümkün sayılmamaktadır. Mükemmeliyetçilikleri kadar eleştiriye de kapalılardır. Bir olay karşısında eksik yanlarının söylemesi umurlarında olmamaktadır. Bu gibi durumlarda muhakkak karşı tarafı suçlayıcı bir yol izlemektedirler.

Narsist insanlarla ilişkiler oldukça zordur. Özellikle duygusal ilişkilerde daha tehlikeli bir boyut almaktadır. Sürekli olarak bu kişinin ilgi ve ihtiyaçları giderilmelidir. Aksi takdirde bu kişiler ya terk eder ya da aldatır. Narsist bireyler olumsuz geri bildirim, ego tehditleri veya şişirilmiş benlik imgesine karşı son derece hassastır ve ego tehditlerine karşı saldırgan (açık veya örtük) ve dürtüsel olarak tepki verebilmeye fazlaca açıktır.[11]

İlişkilerin ilk başlarında çok iyi davranır, insanların zaaflarını öğrenir ve kullanmaya başlarlar. Kendisine tamamen bağlanıldığını fark ettiği zaman ise kendini iyi hissetmek için karşı tarafı değersizleştirir. Çünkü bu onun beslenme kaynağıdır. Zamanla karşı tarafı suiistimal ve istismar etmeye başlar. Söz konusu durumda karşı taraf yaşadığı duygusal istismarla birlikte değersizlik duygusuna da kapılır. Değersizleştirme evresinde narsist kişinin esas benliği ortaya çıkar. Daha çok karşısındaki kişiyi aşağılar ve onu değersizleştirme yoluna gider. Duygusal yakınlık gerektiren; partner, aile, arkadaşlık ve iş ilişkilerinde ortaya çıkabilen narsisistik istismar, patolojik düzeyde narsisistik özelliklere sahip olan bireylerin manipülatif yollarla başkalarına zarar vermesi olarak tanımlanır.[12] Değersizleştirme ya da duygusal istismar karşısında birey oldukça yıpranır. Narssit kişinin uyguladığı bu duygusal istismar yöntemi zaman içinde kişini kendisinden şüphe duymasına da yol açmaktadır. Narsist kişi bu durumun tamamen farkında olarak hareket etmektedir. Her şeyin farkında olup umursamamak da narsist bireyin bir diğer özelliğidir. Narsist kişiler söz konusu duygusal istismarı bazen "sessiz muamele tekniği" ile de göstermektedirler. Kişinin karşısındakini yokmuş gibi sayarak ya da sessiz kalarak hoşnutsuzluğunu ifade etme biçiminidir. Bu teknik narsistler tarafından meslek arkadaşlıkları, duygusal ilişkileri, aile ilişkileri başta olmak üzere pek çok ilişkide tercih edilmektedir. Kişiler arası ilişkilerde uygulanan bu duygusal istismar oldukça sinsi şekilde yapılır ve karşı tarafa hissettirilmez. Narsist kişiler bu konuda oldukça profesyonel davranmaktadır. Narsist kişilerin ilişkilerinde uyguladıkları bir diğer yöntem ise gaslighting yöntemidir. Bu, narsist kişinin partnerinde kafa karışıklığı ve duygusal çarpıtmalara neden olan bir duygusal istismar tekniğidir. Başlangıçta narssit kişiler bu tekniği ufak yalan ve inkarla ile kullanmaya başlar ve zaman içinde bunun sıklığı artmaktadır. Bu teknik karşı tarafı haklı olsa dahi kendini

[11] Esranur Köymen, Büyüklenmeci Narsisizm Ve Kırılgan Narsisizm İle Bilişsel Duygu Düzenleme Ve Kişilerarası Problemlerin İlişkisi, İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, S.8.

[12] Aslı Dila Akiş, Erdinç Öztürk, Patolojik Narsisizm: Duygusal İstismar ve "Gaslighting" Perspektifinden Kapsamlı Bir Değerlendirme. Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, 2021, 6 (2), S.9.

sorgulayacak bir duruma getirmektedir. Bireyi psikolojik olarak ciddi derecede manipüle edebilmektedir. Kişinin psikolojik algısına yapılan bu saldırı genellikle diğer yöntemler gibi hissettirilmeden yapılmaktadır. Kendini dev aynasında görür gaslighting yöntemi ile karşı tarafın yaşam alanını gasp etmektedir. Narsist kişinin kurbanı bir hamur gibi yoğrulur ve şekillendir. Bu noktadan itibaren de karşı koymaz bir noktaya gelir. Bireylerin bilinçaltına olan itimadını yok eder ve karar veremez duruma getirmektedir.

Narsistlerde ciddi bir psikolojik şiddetten bahsetmek mümkündür. Yaşadığı kişilerarası ilişiklerde istenenin zıddı durumlarda psikolojik şiddet uygulamaktadırlar. Narsistlerde fiziksel şiddet ise çok nadir görülür. Buna karşın uyguladıkları psikolojik şiddet fiziksel şiddetten çok daha ağır bir boyuttadır. Aynı zamanda psikolojik istismar fiziksel istismardan çok daha kalıcı hasar bırakabilmektedir. Özellikle ikili ilişkilerinde psikolojik şiddetle birlikte karşı tarafı manipüle etmektedirler. Bu noktada iki önemli beyin bölümlüden bahsetmek gerekmektedir. Beynin iki önemli bölümü olan amigdala ve hipokampüsun bu psikolojik şiddetle yakından ilişkisi vardır. Hipokampus, beynin hafıza merkezi olarak bilinmekte ve beynimizdeki limbik sistemin içinde yer alan bir bölgedir. Kayıt tutma, hatıra oluşturma işlemleri bu bölgede gerçekleşmektedir.[13] Sağlıklı bir hipokampus olmadığında bunlar gerçekleşememektedir. Amigdala da tehlikelere karşı mücadele veren bir bölgedir. Korku ve yoğun strese maruz kalındığında ise stres hormonlarını salgılatabilmektedir. Söz konusu narsist kişiler diğer insanlara ciddi stres yaşatmaktadır. Bu da psikolojik çöküntüye neden olmaktadır. Karşı taraf bu istismardan dolayı sürekli kortizon üretir bu da ruh sağlığını etkilemektedir. Böyle bir döngüden etkilenen hipokampus ve amigdala ile insan unutkanlığa, algıda geriliğe ve zayıf özgüvene kadar gitmektedir.

Narsistik kişiler ile evlilik de oldukça güçtür. Onların vitrin eşleri bulunmaktadır. Menfaat ve itibarını güçlendirmek için başka insanları kullanırlar. Yani tamamen kendisine yarar sağlayan ve onu yücelten eşler seçme tarafındadırlar. Yüklü bir para ya da mevki için eşten vazgeçilebilmektedir. İhtiyaçları karşılanmadığında da yine bu vitrin eşleri terk edilir. Narsistik kişiler benliğinin yüceltilmesi için partnerini dahi bir araç olarak görebilecek kibre sahiptirler. Genelde narsistlerin biten ilişkilerinde onun istek ve arzularını karşılanamadığı düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle de evliliklerde narssit kişiler aldatmaya meyillidir. İstek ve ihtiyaçları karşılanmadığında daha iyi bir seçenek bulabileceği düşüncesi içine girerler ve eşlerini genellikle aldatmayı tercih ederler. İstismarcı kişi, ayrılık noktasında partnerinin onun üzerinde hiçbir hükmü ve değeri olmadığı düşüncesi içindedir. Bu nedenle karşıdaki kişiyi aşağılayan ve rencide edici tavırlar sergileyerek psikolojik olarak itibarsızlaştırır. Daha sonra onu terk etme aşamasına gelir. Narsistler önce o insanların hayatının merkezi durumuna gelir sonra onları terk ettiklerinde ise hayatlarını altüst etmektedirler. Narsist bir kişi ile ilişki sürdüren bireylerin aldığı hasarlar arasında en çok saptananı ise özgüven eksikliği ve ilişki bağımlılığıdır.

[13] Aslı Konaç, Çağrı Temuçin Ünal, Çoklu Bellek Sistemleri Bakış Açısı ile Nörogelişimsel Bozuklukların, Stres ve Ergenlik Dönemi ile İlişkili Psikopatolojilerin İncelenmesi: Bir Derleme Çalışması, Ayna Klinik Psikoloji Dergisi, 2022, 9(1), S.34.

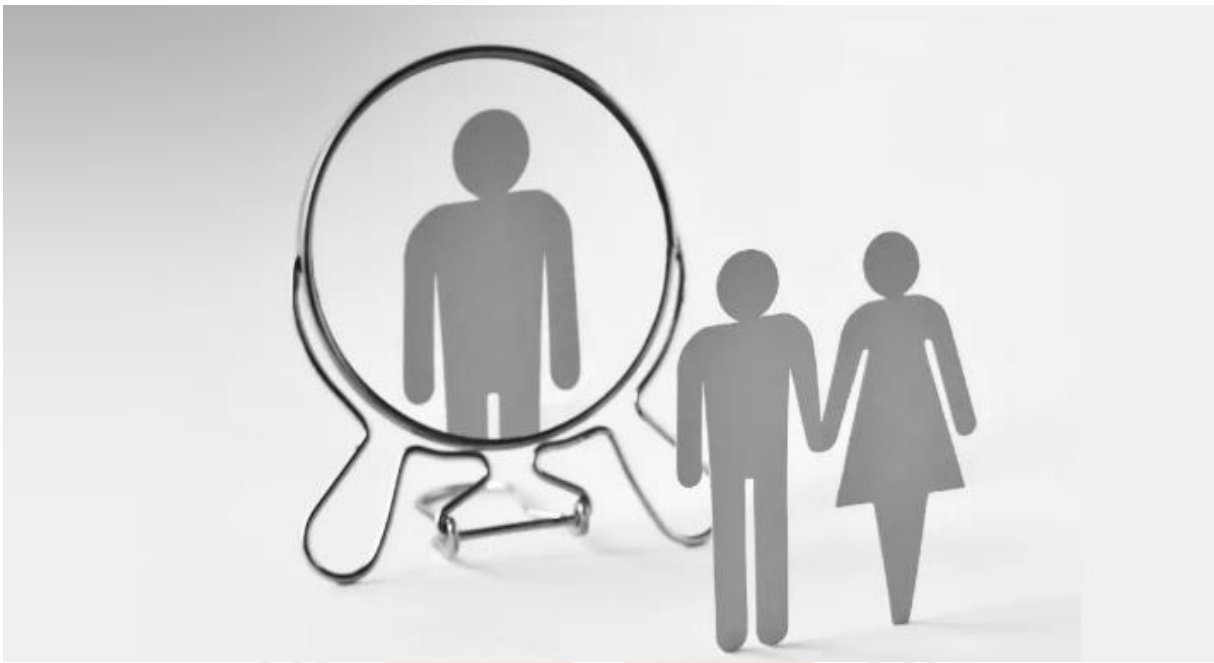

Görsel 3. Narsist Kişi İle Evlilik

Narsistik kişilerin ilişkilerinde bu denli davranışlarının sebebi diğer insanlar üzerinde sınırsız söz sahibi olma, hüküm sürdürme ve üstünlük düşüncesi yatmaktadır. İlişkilerde sadece kendinin baskın olmasını istemektedir bu da bir süre sonra partnerinin ona karşı olan tutumlarına ve ilişkisine zarar vermektedir.

Narsist bir kişi birini gerçek anlamda sevdiğinde de yine aynı davranışları sergilemekten vazgeçemez. Narsisizmin en karakteristik özelliği olan istismar, narsist kişinin tüm ilişkilerini içermektedir. Çok sevdiği bir kişi olduğunda bu kez ona kendisinin uzantısı gibi davranır ve sürekli kontrolcü davranmaktadır. Narsistlere göre sevdiği insanlar üzerindeki kontrolü kaybetmek vücudundaki bir parçayı kaybetmekle eşdeğer durumdadır. Bu aşırı kontrolcülükleri belli bir noktadan sonra karşı tarafı zorlamaktadır. Narsistlerden bağımsız şekilde davranılması ise onları ciddi anlamda sarsmaktadır. Onların bir diğer zor özelliği ise nankör olmalarıdır. İlişkilerinde her zaman kendilerini üstün gördükleri ve problemleri çözülsün istedikleri için ilgi ve ihtiyaçları bir adım öndedir. Başkaları için çok bir şey yapmayan narsistler, kendilerine yapılan iyilikleri de çabuk şekilde unutmaktadırlar. Yani onlar içini yapılmış iyilik hayatlarında pek iz bırakmamaktadır. Özetle narsist kişilerin diğer insanlara karşı davranışları ilişkilerinde ciddi problemlere neden olmaktadır. Bununla da kalmayıp karşı tarafı yıpratıcı bir sürece sokmaktadır. Bu nedenle narsist kişilerle yaşanan her ilişki oldukça zorlayıcıdır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

12 kişilik bozukluğundan biri olarak, kişilik bozukluğu çerevesinde tanımlanan narsisizm, insanlarla ilişkimizi bozan, genellikle ergenlik ile 20'li yaşlarda görülen bir rahatsızlıktır. Çağımızın önemli hastalığı olarak günümüz şartlarında da yayılmaya başlamıştır. Narsistik kişilik bozukluğu ile birlikte birey kendinden beklenen davranışların ve dünyayı deneyimleme biçiminden belirgin sapma göstermektedir. Bu sapma özellikle kişinin kendi bedensel ve ruhsal benliğine karşı duyduğu hayranlık ve bağlılık, kendinin en üstün ve mükemmel olduğu düşüncesini dış dünyaya yansıtması ile görülmektedir.

Söz konusu durumlardan hareketle kişisel ve sosyal hayatı olumsuz anlamda etkilediğinden de bahsetmek mümkündür. Narsistik kişilerin optimal boyutun üzerinde kendini sevmesi ve diğer insanlardan üstün olduğunu algılaması, aşırı beğenilme, onaylanma ihtiyacı hissetmesi kendisini ve çevresiyle olan ilişkisini etkilemektedir. Narsistik kişilik özellikleri bireyin çevresiyle olan iş, aile ve duygusal ilişkilerde ciddi derecede sorun yaratmaktadır. Narsist kişilerin ilişkilerinde yaşadığı sorunların en büyük nedenleri; empati körlüğü, kıskançlık, kibir, başkalarından faydalanmadır. Narsistler tamamen kendi çıkar ve menfaatlerinden beslenen ve ötekine saygı duymayan kişilerdir. Bu çıkar durumu, kıskançlık, aşırı benmerkezcilik gibi çeşitli sorunlar karşı tarafa psikolojik şiddet, değersizleştirme ve manipülatif yollar ile hissettirilmektedir. Narsistlerde ciddi bir psikolojik şiddetten bahsetmek mümkündür. Zaman zaman fiziksel şiddetten üstün olan bu psikolojik şiddet özellikle ikili ilişkilerde karşı tarafı manipüle etmek için kullanılan bir yöntemdir. Narsist kişilerin ilişkilerinde uyguladıkları bir diğer yöntem ise gaslighting yöntemidir. Bu, narsist kişinin partnerinde kafa karışıklığı ve duygusal çarpıtmalara neden olan bir duygusal istismar tekniğidir. Narsist kişilerin bu yöntemler ile insanlar üzerinde hüküm sürebilmesinde yatan ana neden ise üstünlük düşüncesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Yakın ilişki dinamiklerinde narsisizm oldukça zor bir rahatsızlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişiler arası ilişkileri ciddi derecede etkilediği ve karşı tarafta olumsuz etkiler yarattığı için narsisizmden ilişkilerin katili diye bahsetmek mümkündür. Çalışmanın sonucu olarak narsist kişilerin kendisini sevilmeye değer gören, gergin, baskıcı, sosyal hoşgörüye sahip olmayan insanların özelliklerini taşıdıkları sonucuna varılabilir. Bunun yanı sıra narsistlerin psikolojik şiddet ve karşı tarafı değersiz hissettirme eğilimleri oldukları sonucuna da varılmıştır. Tahammül ve sabır isteyen bu rahatsızlığın uzman bir hekim ve terapi desteği ile çözülmesi bireyin ruhsal sağlığı için oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Akiş, A., Öztürk, E., Patolojik Narsisizm: Duygusal İstismar ve "Gaslighting" Perspektifinden Kapsamlı Bir Değerlendirme. Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, 6 (2),1-31, 2021.

Doğan, U., Çolak, S., Narsisistik Kişilik Envanteri-13 (NKE-13)'nin Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15(26), 4166 – 4184, 2020.

Ekinci, C., Erişkinlerde Narsistik Kişilik Özelliklerinin Mizaç Ve Karakter Boyutları İle Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2018.

Eldoğan, D., Tunçel, E., Kırılgan Narsisizm ve Sosyal Kaygı Bozukluğu: Benzerlikler ve Farklılıklar, Nesne Psikoloji Dergisi, 5(11), 426-448, 2017.

Karaaziz, M., Erdem,İ., Narsisizm ve Narsisizmle İlgiliAraştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme. Nesne Dergisi, 1 (2), 44-59, 2013.

Kocagöz, S.,Narsisizm Ve Dindarlık İlişkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Koç, C., Erişkinlerde Narsistik Kişilik Özelliklerinin Mizaç Ve Karakter Boyutları İle Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2018.

Konaç, A., Ünal, T., Çoklu Bellek Sistemleri Bakış Açısı ile Nörogelişimsel Bozuklukların, Stres ve Ergenlik Dönemi ile İlişkili Psikopatolojilerin İncelenmesi: Bir Derleme Çalışması, Ayna Klinik Psikoloji Dergisi, 9(1), 34-55, 2021.

Köymen, E.,Büyüklenmeci Narsisizm Ve Kırılgan Narsisizm İle Bilişsel Duygu Düzenleme Ve Kişilerarası Problemlerin İlişkisi, İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi İstanbul, 2019.

Oktuğ, Z., Freud'un Kişilik Birimleri (İd-Ego-Süperego) İle Reklam İletisinin İzleyici Üstünde Yarattığı Etkiler Arasındaki Bağlantı : "Magnum, Kalbim Benecol Ve Lösev Reklamları Üzerine Bir Araştırma", İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , 2007.

Schmıdt, A., Kernberg ve Kohut'un Narsisistik Kişilik Bozukluğu Kuramlarının Karşılaştırması, Türk Psikiyatri Dergisi, Gözden Geçirme Yazısı, 30(2), 137-141, 2019.

Timuroğlu, K., İşcan, Ö., İşyerinde Narsisizm Ve İş Tatmini İlişkisi, İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, ,22(2), 239-264, 2008.

Üzümcü, E., Büyüklenmeci Ve Kırılgan Narsisistik Kişilik Özellikleri İle İlişkili Faktörlerin Şema Terapi Modeli Çerçevesinde İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2016.

KNOWLEDGE MANAGEMENT IN THE DIGITAL LIBRARY USING TECHNOLOGY

Dr. Bhavna B. Teraiya

Shree J.D. Gabani Commerce College & Shree Swami Atmanand Saraswati College of Management

ABSTRACT

The library is a resource of utmost importance for expanding and progressing knowledge. The ever-increasing demand for knowledge management has influenced every aspect and function of a library. Improvements in information organization, communication, and the ability to associate data with particular individuals and events are crucial to the success of any knowledge management initiative. The concept of document management has evolved into information management due to technological advancements and its implementation in libraries and archives, and the entire information management landscape has begun shifting toward knowledge management.

The current study intends to address the following questions: The question is how libraries can leverage KM[1] to enhance LIS[2] services. Where can I learn more about library knowledge management technologies and practices? What obstacles do librarians and other information professionals face when integrating KM techniques and Technology? This article focuses on knowledge management and the role of librarians and information experts in its digital implementation. Organizational knowledge management involves a vast array of activities, including knowledge production, acquisition, preservation, and distribution; library and information science experts excel in all of these areas. This report also describes how libraries and other information hubs have adopted and implemented ICT.

---

[1]Knowledge Management, [2]Library and Information Services

Keywords: Knowledge Management, Library and Information Services, digital library, data

Knowledge Management Process

"Knowledge management is the process by which an enterprise gathers, organizes, shares, and analyzes its knowledge in a way that is easily accessible to employees. This knowledge includes

technical resources, frequently asked questions, training documents and people skills" (Amsler). Knowledge managers "push" data to end users so that it can be accessed quickly and easily. Developing knowledge management is the first step as a strategy to examine the organization's current needs and priorities, and then thoroughly examine the tools (both historical and modern) necessary to fulfil those needs. One of the trickiest parts of selecting a knowledge management system is locating or creating software that works well within the framework of the overall strategy and motivates users to contribute to and benefit from the system. The primary goals of knowledge management are to increase organizational efficiency and to make knowledge readily available. In addition, knowledge management aims to ensure that the right data is available to the right people at the right time. There are two basic knowledge management approaches: technology-focused and people-focused (Sveiby, 2001).

This is achieved by collecting and categorizing information in a knowledge management system for use in solving business problems, disseminating that information to those who can use it, improving processes and infrastructure to make relevant information more accessible, and encouraging the creation of new knowledge to fuel ongoing education.

By centralizing information, as with knowledge management, companies can do away with information silos. In addition, it provides a repository for institutional knowledge, preventing the loss of institutional memory when staff move on.

Why Knowledge Management Is Necessary Boost the company's intelligence by helping curious employees find the answers they need. The level of customer happiness and employee understanding can be increased by fostering better relationships. Reduce costs and speed up innovation by improving the efficiency and quality of decision-making. Lessen the time and effort spent on training and repeating the process of creating new knowledge, lowering expenses and boosting customer satisfaction.

Knowledge management starts with a bang: a flurry of information gathering. This is the most crucial phase in managing knowledge. However, the quality of the information you gain can suffer if you acquire false or irrelevant data. As a result, conclusions based on such data may be flawed.

Data collecting makes use of a wide variety of methods and tools. Therefore, the knowledge management procedure should begin with data acquisition. All participants in the data collection process need to document and strictly adhere to these guidelines.

Some data collection points will be specified by the method of data collection. Some of this may function as a synopsis of regular reporting. Methodologies and tools for data extraction are also outlined alongside data gathering points. For example, while the daily attendance report may be saved directly online in the database, the sales report may be a paper-based report requiring a data entry operator to enter the data into the database physically. This phase also involves determining data storage in addition to data gathering sites and extraction procedures. Most businesses today use database software for this very reason.

The collected information has to be sorted. Usually, specific guidelines dictate the parameters of such an arrangement. The organization establishes these norms. For instance, a single database table can have all of an organization's sales or employee data. This setup makes it easier to keep database information in good shape. In addition, procedures like "normalization" can be used to organize and decrease duplication in a database with a lot of data.

Summarization is the third phase of data management. At this point, we distill the data into a concise summary. The massive amount of data is tabulated and displayed graphically. Software programmes, infographics, and different approaches are just some resources at your disposal regarding summarizing.

Analysis constitutes the fourth stage. This phase involves analyzing the data for patterns, similarities, and discrepancies. Due to the importance of this task, it should be delegated to a professional or team of professionals. Most reports are written after data has been analyzed.

Synthesis comes after. Here, information becomes understanding. When separate analytical findings are combined, new ideas and products emerge. One thing's behaviour can shed light on another, and the organization as a whole will have amassed a body of knowledge that can be put to use in various ways. This information is stored in the company's knowledge base for future reference. Knowledge bases are typically implemented in software that can be accessed online from anywhere in the world. This knowledge base software is commercially available and freely available as an open-source fork.

As a final point, I'd like to emphasize the importance of incorporating knowledge into decision-making. For instance, earlier estimation information could be used when estimating a particular type of project or activity. This both cuts the efforts it takes to estimate and calculate and improves the accuracy of those estimates. To put it another way, the long-term benefits and cost savings from properly managing an organization's knowledge are as follows.

Knowledge Management in Libraries

Digital innovation has altered the intellectual role of conventional libraries. A group of decentralized endeavours can be built upon the infrastructure of digital libraries. On top of that, it's a convenient one-stop shop for fast and dependable shipping. "The scale and diversity of documents and information within the digital library are immense, so existing information service systems are unable to find, organize, access and maintain the information required by users. Therefore a knowledge service mechanism is needed to resolve the said problems" (Zhang 2004). Libraries are increasingly being digitized to meet the rising demand of their users. Libraries are the latest establishment to adopt the content management strategy.

"More importantly, in the long-term, these products provide easy to use services that enable groups to interact in much more deep and useful ways than can be provided through traditional tools such as e-mail. Familiar concepts such as threaded discussions can be provided in various ways, allowing people to create threads that are open to everyone or limited to specific teams. In addition, virtual work spaces can be created which allow geographically dispersed staff to come together in real time, sharing documents and virtual whiteboards while streaming video and audio to create a truly integrated work environment. Furthermore, automation of common tasks (such as project timetable review, travel expense reimbursement, or time entry) and not so common activities can be provided as well" (Cervone 2011).

Information management's top priority is to set up a system for sharing information and expertise. High-calibre library resources encourage creative problem-solving, broadened perspectives, and professional growth among knowledge workers, making them indispensable in today's knowledge-based economy. Knowledge managers of today face new opportunities and challenges beyond the traditional realm of database and content organization, especially in the areas of information acquisition and curation. These aspirations originate from the belief that those already working in the information field are most suited to the chief information officer (CIO) job due to their extensive knowledge and positive outlook. Organizations rely on information professionals because of their knowledge of information sources, ability to comprehend client demands, expertise in organizing and developing databases, and expertise in searching for and providing access to explicit knowledge in the form of documents. These abilities are crucial from the viewpoint of Knowledge Management because they facilitate professionals' internalization of explicit knowledge and the combination approach to

knowledge conversion. The American Library Association (ALA) and the Special Library Association (SLA) are only two examples of the many professional groups that have issued suggestions for the cultivation of new competencies in response to the growing importance placed on Knowledge Management. "The quality management process, the roles involved in the process, and the underlying knowledge supply chain vary considerably in different quality management contexts like private universities, schools, public universities, etc.

Furthermore, quality management processes and mediation policies are subject to change. Therefore, the e-Qualification framework systematically supports the stakeholders involved in the quality management process in contributing, depending on their roles, to the refinement and evolution of mediation policies and processes".The foundation of an information professional's skill is their familiarity with information sources, users' knowledge, and the use of information technology to the advantage of users and the management of information resources.

It wasn't until after India's independence in 1947 that the government began a series of national development and reconstruction programmes that the importance of Library, Information Systems, and Services in India's educational, scientific, industrial, and overall socioeconomic development was fully appreciated. Some factors that have emphasized the importance of developing these systems and services are the vast proliferation of information and knowledge in the universe and the resulting document/information explosion in the world, as well as the diverse and complex needs of users for information in research and developments activities, educational and research programmes, and other fields of human activity. As a result, during the past several years, the country has built up a substantial Library, Information Systems, and Services infrastructure.

The informational value of libraries has shifted since the digital revolution. For many kinds of decentralized endeavours, digital libraries are the starting point. On top of that, it's a convenient one-stop shop for fast and dependable shipping. Libraries are increasingly being digitized to meet the rising demand of their users. Libraries are the latest establishment to adopt the content management strategy.

Information management's top priority is to set up a system for sharing information and expertise. Quality library services are crucial in a knowledge society because they inspire those who work in the knowledge economy to think creatively. It is anticipated those information professionals would be promoted from their current roles as managers of the company's information centre to those of chief knowledge officers, with expanded duties. These

aspirations are founded on the belief that information professionals make the best chief knowledge officers because they already possess the requisite foundational abilities and mindset for the role.

While technological advancements have made sharing information simpler, some workplace cultures may discourage such behaviours. Working together is strictly forbidden in certain societies, and individualism is given far too much weight. One of the challenges to knowledge achievement is the absence of a knowledge culture. Users, especially those with specialized knowledge, will be protective of their information if libraries don't foster a culture of sharing. Even if knowledge management aims to avoid repeating past mistakes, scientists and engineers may be reluctant to share bad experiences and lessons gained based on failure in scientific and technological libraries for fear of retribution.

Conclusion

Knowledge management organizes, shares, and analyses an organization's knowledge. Data is "pushed" to end users via knowledge managers. Knowledge management aims to boost organizational efficiency and make knowledge accessible. Companies may eliminate silos by centralizing data. Boost the company's intelligence by helping employees get the answers they need.

Improve decision-making to cut expenses and speed innovation. A knowledge management system collects and organizes information. Data analysis involves finding patterns, similarities, and discrepancies. Summarizing is the final step in analyzing and distilling data. Information management's top priority is exchanging knowledge and information.

High-quality library materials promote innovative problem-solving, expanded views, and professional advancement. Digitizing libraries to fulfil user demand. To meet user demand, libraries are digitizing. Information management's top priority is exchanging knowledge and information. Quality library services stimulate innovative thinking in a knowledge society.

Works Cited

Amsler, Sarah. "Knowledge Management (KM)." *SearchContentManagement*, 19 Jan. 2021, www.techtarget.com/searchcontentmanagement/definition/knowledge-management-KM.

Sveiby, K-E. (2001), "What is knowledge management?", available at: www.sveiby.com/articles/KnowledgeManagement.html.

Cervone, H. F. (2011). Knowledge management as a method for supporting digital library projects. OCLC Systems & Services: International Digital Library Perspectives, 27(4), 272 274. doi:10.1108/10650751111182579 10.1108/10650751111182579.

M. Fuchs; C. Muscogiuri; C. Niederée; M. Hemmje (2004). Digital libraries in knowledge management: an e-learning case study. , 4(1), 31–35. doi:10.1007/s00799-003-0060-x.

Zhang, X. (2004). Knowledge Service and Digital Library: A Roadmap for the Future. In: Chen, Z., Chen, H., Miao, Q., Fu, Y., Fox, E., Lim, Ep. (eds) Digital Libraries: International Collaboration and Cross-Fertilization. ICADL 2004. Lecture Notes in Computer Science, vol 3334. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-30544-6_11.

A STUDY OF SOCIAL PROOF AND CONSISTENCY STRATEGIES FOR SOFTWARE AS A SERVICE (SaaS) PRODUCTS IN THE DIGITAL MUSIC MARKET AS IN THE CONTEXT OF PERSUASION

Yeşim ESGİN [1]

[1] Asst.Prof., Istanbul Medipol University, Communication Faculty, 0000-0003-1603-4216

ABSTRACT

In this study, the software as a service (SaaS) products YouTube Music and Spotify are examined in the context of persuasion strategies. The consistency strategy, which is frequently applied in the context of persuasive strategies on digital platforms, has been studied at in relation to commitment and customization. Social proof strategy, on the other hand, has been examined in the context of uncertainty and similarity. The methodology of research chosen is content analysis. The study's findings revealed that both SaaS products utilize consistency and social proof strategies, albeit to different degrees. So, it has been revealed that while Spotify prioritizes the consistency strategy to increase retention rates YouTube Music prefers to implement mostly the social proof strategy. It has also been found that the research samples utilize both strategies to convince their consumers to engage with the products. So, social proof strategies become more significant for music SaaS products, particularly when users are uncertain of their musical preferences or are having difficulty making a decision. On the other hand, it has been noted that listing what "like-minded" music fans listen to when users are uncertain about which music listen to, within the framework of similarity, provides ease of use. In addition, it has been also observed that both samples use the consistency strategy, especially within the framework of personalization. Finally, the study has been revealed that social proof and consistency strategies may effectively be applied to music SaaS products.

Keywords: Persuasion, Software as a Service (SaaS), Digital Music

1. INTRODUCTION

It is vital to update previous models and theories as technology advances and the marketing discipline becomes more and more integrated with digital technologies. These theories and tactics could sometimes turn out to be inaccurate, and other times they might need to be reviewed. As a matter of fact, the digital transformation has altered how businesses operate. Brands now need to have a digital presence. New strategies have also been created, and they are referred to as a variety of marketing technologies, including search engine optimization, social media marketing, website content management, and e-commerce management. In recent years, services as products have entered the market. In contrast to traditional marketing, new marketing strategies are used to manage these digital products, also called as Software as a Service (SaaS). It is understood that these products' customer lifecycles, compared to traditional product marketing, are markedly different. Even though there are few studies in the literature in this field, it is obvious that SaaS marketing is widely used in the field. Following are definitions of the SaaS that is examined in the study; SaaS (Software as a Service) is a method of software delivery that allows data to be accessed from any device with an internet connection and a web browser. SaaS refers specifically to business software applications that

are delivered via the cloud (Short & Spiller, 2022). SaaS providers assert that by using SaaS more widely throughout the organization for business-critical, businesses may boost speed, agility, and possible cost savings while also promoting growth, innovation, and improved competitive edge (Aung, 2014, s.66). Customers pay a monthly or annual subscription fee under the SaaS model, which is often less expensive than the cost of a permanent license. Users can access the software online, while SaaS companies provide it remotely using cloud-based technology. SaaS businesses sometimes offer free access to full-featured services for a certain period to attract new clients (Hongshuang Li, 2022, s.2185). Selling SaaS solutions in a digital environment with an emphasis on digital channels and content marketing is the goal of a SaaS marketing strategy. To attract in new consumers who will sign up for the long term, marketing efforts for SaaS solutions must stand out in the rapidly growing market (Brown, 2021). In contrast to other products, SaaS companies' customers could ask clarifications on unfamiliar words or ask for customized trials to understand how the SaaS product would function. (Brown, 2021). It is also significant to note that data is vital to SaaS marketing (Patel, 2022). In this regard, with the gathered data, it appears plausible to do targeted marketing as well.

One of the best-known SaaS products all around the globe in digital music market are Spotify and YouTube. In this context, it is thought that understanding their mission statement as important as analyzing their persuasion and user retention strategy. Spotify mission statement is "To *unlock the potential of human creativity—by giving a million creative artists the opportunity to live off their art and billions of fans the opportunity to enjoy and be inspired by it*." When Spotify has been launched in 2008, completely changed how people listened to music. Over 80 million recordings, including over 4 million podcast episodes, are available for free discovery, management, and sharing, according to company statistics. Also, it is possible to access to Spotify Premium's exclusive music features, such as better sound quality and an on-demand, offline, and ad-free music listening experience, by paid version. With 433 million users, including 188 million customers, across 183 markets, the company is currently the most widely used audio streaming subscription service in the world (Spotify, 2022).

On the other hand, YouTube Music mission statement is "*To give everyone a voice and show them the world. We believe that everyone deserves to have a voice, and that the world is a better place when we listen, share and build community through our stories*." (About YouTube, n.d.). It is important to note that according to Midia research; YouTube Music is used by 8% of the 523.9 million music subscribers as of the end of Q2 2021. Unsurprisingly, Spotify has the greatest share with 31% (Li, 2022).

Consuming digital content is considerably different from learning how to utilize software. Therefore, Hongshuang Li gives point to managers and researchers need to consider these variations and produce fresh insights to drive everyday practice at SaaS organizations rather than just imposing the knowledge or experience from conventional software with perpetual licenses or similar business models with free samples (Hongshuang Li, 2022, s.2189). Based on this approach, the use of social proof and commitment strategies as persuasive content in user engagement processes for two of the leading SaaS products in the digital music industry Spotify and Youtube Music, has been examined in the study.

2. SOCIAL PROOF AND CONSISTENCY STRATEGIES

Social proof and consistency strategies are terms used in the context of persuasion strategies. Many research have been undertaken in this field, and the influence on individuals as well as the strategies for using it have been revealed. It is considered that understanding and explaining these principles in digital platforms is equally important as it is in conventional media.

2.1. Social Proof

In persuasion strategies, social proof refers to the tendency of the target audience to respond in the same manner by witnessing how others behave. Social proof is most effective in two

scenarios. These are "uncertainty" and "similarity." (Cialdini, 2014, s.180). When a situation is uncertain, the behavior of others is considered accurate by looking at their behavior, according to the social proof strategy. Within the context of marketing communication, this technique is frequently utilized on e-commerce sites with headlines such as best sellers, top sellers, popular items, most viewed, and so on. Furthermore, according to studies that have been conducted, it has been revealed that purchase intent was higher among respondents who were exposed to an online popular statement (94% of customers bought this product after viewing this site) than among those who were not (Fenko, Keizer, & Ad, 2017, s.1). Especially on e-commerce sites, social proof cues are used to highlight the popularity of a service by indicating how many individuals have previously subscribed on a platform or reviewed a product (Roethke, Klumpe, Adam, & Benlian, 2020, s.3).

Others are more influenced by the behavior of people who are similar to them in the setting of similarity. Social proof, according to Festinger, works when people see the behaviors of those who are like them (Cialdini, 2014, s.180). People, on the other hand, follow the behaviors of people who are like them more than the acts of an unfamiliar person, according to many research. In reality, as a negative example, the influence of similar people's acts on human behavior can be seen in the combined suicidal statistics. This phenomenon, first identified by sociologist David Philip in 1974, is also known as the Werther effect. These statistics suggest that persons with issues like those of a suicide victim chose to commit suicide in the aftermath of widely publicized suicide news (Cialdini, 2014, s.208). It has been observed that media coverage of celebrity and well-known people's suicides leads to an increase in suicide rates. This impact was also confirmed by running several time periods and geographic locations (Fahey, Matsubayashi, & Ueda, 2018, s.19). In this context, it is also proven how the social proof influence can have both positive and harmful consequences in addition to product sales, marketing, or gaining public consent.

In addition, social proof strategy is supported by social learning theory as well. Most human behavior is learned through observation and modeling, according to Bandura, who wrote Social Learning Theory in 1977. "*By observing others, one develops an understanding of how new behaviors are performed, and on later occasions, this coded information serves as a guide for action*." he writes (Berkeley, 2022). As a result, it appears that individuals are more likely to imitate learned behaviors in both similarity and uncertainty circumstances. On digital platforms, social proof is used in a variety of ways, although its use varies depending on the service, target audience, need, and sector, its fundamental motivation remains still constant.

2.2. Consistency

Consistency strategy is another significant persuasion strategy which has been practiced by individuals. The strategy based on the idea that people like to repeat their prior statements or actions in a consistent manner (Cialdini, 2022). In other words, in accordance with past judgments, an individual does not feel the need to provide complete facts in situations like to those he or she may come across in the future. Instead, individuals recall their former choices and react to it consistently. In this regard, it can be shown that consistency makes individuals feel at ease and helps them make decisions in their daily life (Cialdini, 2014, s.147). One of the best example of how the strategy works is in the following; By allowing patients rather than staff to record appointment information on the future appointment card, one recent study found that missed appointments at medical centers were decreased by 18% (Cialdini, 2022). Thus, individuals desire consistency in their ideas, attitudes, and actions. Once they have spoken their view on an issue, they frequently feel under pressure to follow through on it, even if they don't want to, in order to avoid being inconsistent in the future. People who feel pressured to attend an event because they were invited and they accepted previously are examples of this. Persuasion masters use this knowledge of people's desire to appear consistent in their feelings,

attitudes, and behaviors. But it is more than just a norm; actually it is a cognitive process. It can be revealed as the primary factor in the effectiveness of the consistency strategy. So, the strategy refers to cognitive dissonance in psychology. Festinger's cognitive dissonance theory is explained as follows: *"Cognitive dissonance as a state of psychological and physiological tension and discomfort between conflicting cognitive elements. Because dissonance is highly uncomfortable, individuals experiencing it should be motivated to reduce or resolve the dissonance. Festinger identified two paths to reduce dissonance: (1) changing behaviors or cognitions to achieve consonance and (2) avoiding further information and situations that would generate dissonance."* (Ploger, Dunaway, Fournier, & Soroka, 2021, s.203). Because of this, stating the opposing opinion after a person has expressed an opinion on a subject or said they enjoy something, leads to cognitive dissonance. To avoid the dissonance, people prefer to commit to their prior choices. It explains how the persuasion process works in terms of the commitment process. On the other hand, it can be noticed that this strategy shows itself in a unique way during the design of the user experience for digital products. The program regularly prompts the user their previous choices with various headlines when they navigate in an e-commerce site or an application. For instance, headlines such as last seen, last bought, last visited, most watched serve to remind the user of his prior decisions (Esgin, 2018, s.64). Thus, the user will be able to follow the previous decisions by avoiding making a new decision. To create this experience process, it is necessary to customize digital products. So, the system reminds the user of his/her last actions and reminds them to be consistent with them. Additionally, it saves the consumer's time and makes things simple for them to utilize. Because commitment and customization as persuasive strategies on digital platforms have share the same basic motivations, it is evident that both should be evaluated within the consistency category.

3. RESEARCH METHODOLOGY

Software as a service (SaaS) products Spotify and YouTube Music were chosen as the study's sample. In the literature part, it is examined how the SaaS products persuade their consumers to be an active user through social proof and consistency strategies. The study's research methodology is a case study. The case study type that is chosen is observational case study (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2013). The approach for gathering data is content analysis. Between July and August 2022, the data were gathered by checking at the sample SaaS products' mobile pages. These samples were selected because to Spotify having the largest market share and YouTube Music's ability to make major investments and rapid grow in SaaS marketing as it is an Alphabet Inc. / Google company (Li, 2022). The analysis of the headlines used by Spotify and YouTube Music products to persuade users is the focus of our research. The analysis excludes headlines that indicate genre and design elements. The data were digitized and presented in both frequency and percentage values after the coding charts were prepared during the analysis of the data. The obtained results have been examined. The purpose of the study is to determine how frequently, and with which headlines the SaaS products that operate in the digital music sector use social proof and consistency strategies. As a result, the research aims to identify the fundamental tactics that will increase user engagement in the user experience design process for developers of digital music services. It also aims to add to the literature by taking a different perspective on the research that will be conducted in the digital music industry within the framework of digital communication.

4. FINDINGS

The frequency analysis of consistency and social proof strategies were used to generate the content analysis coding table. The research examined at the consistency strategy under the

categories of customization and commitment. In addition, social proof strategy is examined under the categories of similarity and uncertainty. The content analysis table below lists the headlines in which both strategies are utilized. (See Tab. 1).

It is observed that 14 headlines have been used in the context of consistency strategy for Spotify. The same percentages (50% each) of customization and commitment were utilized. Spotify used 4 headlines as part of the social proof strategy. The same percentages of similarity and uncertainty (50%) were used as well.

Spotify uses consistency strategy under the category of customization and commitment. The listed headlines are as follows; Your Playlists, Your Programs, Special Sections for You, Your Favorite Artists, The Recently Played, The Most Popular Mixes You've Listened, Your Special Selections, The Songs You Enjoy at the Moment, Your Old Favorites, The Songs You Enjoy, The 2020's Songs You've Played to Most, The Programs You May Enjoy*, A Collection of Popular Albums Just for You*, Collection for (Username)* It uses the Social Proof strategy under the following headings; The Popular Among the Listeners, The Other Artists that Fans Enjoy, The Popular (Songs), The Popular Programs.

Table 1. Content Analysis Table / Spotify's Utilization of Consistency and Social Proof Strategies

Coding Category		Consistency	f		Social Proof	f
Analysis Units	Customization	Your Playlists	1	Similarity	The Popular Among the Listeners	1
		Your Programs	1		The Other Artists that Fans Enjoy	1
		Special Sections for You	1	Uncertainty	The Popular (Songs)	1
		The Programs You May Enjoy*	1		The Popular Programs	1
		Your Favorite Artists	1			
		A Collection of Popular Albums Just for You*	1			
		Collection for (User Name)*	1			
	Commitment	The Recently Played	1			
		The Most Popular Mixes You've Listened	1			
		Your Special Selections	1			
		The Songs You Enjoy at the Moment	1			
		Your Old Favorites	1			
		The Songs You Enjoy	1			
		The 2020's Songs You've Played to Most	1			
		Total	14		**Total**	4

One of the persuasion strategies, the "authority" strategy, is also part of the headlines mentioned. However, because they are customizable as well, these headlines are also shown in the table. These headlines, which are highlighted* in the table, consist of; The Programs You May Enjoy, A Collection of Popular Albums Just for You, Collection for (Username). On the other hand, it has been observed that 13 headlines have been used in the context of social proof strategy for YouTube Music (See Tab. 2). 84% of the headlines used are in the uncertainty category and 16% are in the similarity category. A total of 5 headlines were used under the title of consistency strategy. It has been observed that all the titles used are under the customization category. YouTube Music did not utilize any headlines under the commitment category.

YouTube Music uses its consistency strategy under the headings of customization and commitment with the following headlines: The Most Popular Turkish (Category Name) Songs,

Hit Songs of the Day, Top 100 Songs, The Most Popular 100 Music Videos, The 20 Trendy Video in Turkey, The Most Popular 100 Global Songs, Featured Playlists, Popular Artists, Trendy, 100% Hits, Agenda, Community Playlists, From the Community. In addition, under the following headings, it uses the Social Proof strategy; My Mixed List, My Super Mix, Your Favorites, Hello (Username), The Music to Motivate You.

Table 2. Content Analysis Table / YouTube Music's Utilization of Consistency and Social Proof Strategies

Coding Category		Social Proof	f		Consistency	f
Analysis Units	Uncertainty	The Most Popular Turkish (Category Name) Songs	1	Customization	My Mixed List	1
		Hit Songs of the Day	1		My Super Mix	1
		Top 100 Songs	1		Your Favorites	1
		The Most Popular 100 Music Videos	1		Hello (Username)	1
		The 20 Trendy Video in Turkey	1		The Music to Motivate You*	1
		The Most Popular 100 Global Songs	1	Commitment		
		Featured Playlists	1			
		Popular Artists	1			
		Trendy	1			
		100% Hits	1			
		Agenda	1			
	Similarity	Community Playlists	1			
		From the Community	1			
		Total	13		**Total**	5

One of the persuasion strategies, the "authority" strategy, is also part of the headline mentioned. However, because it is customizable as well, the headline is also shown in the table. The heading, which is highlighted* in the table, consist of; The Music to Motivate You. In all, 14 headlines with the consistency strategy were utilized by Spotify in its mobile product, as seen in the table above. It has been also noted that under this strategy, the customization and commitment strategies are both utilized equally effectively. In addition, total of 5 headlines were utilized by YouTube Music.

Table 3. Comparative Usage of Social Proof and Consistency Strategies for Spotify & YouTube Music

SaaS Product Samples	Consistency				Social Proof			
	Customization		Commitment		Similarity		Uncertainty	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Spotify	7	50	7	50	2	50	2	50
YouTube	5	100	0	0	2	16	11	84

It has been observed that customization is highlighted across both two SaaS products (See Tab. 3). It has been revealed that YouTube Music doesn't generate headlines for the commitment strategy. It was also noted that Spotify used 4 headlines as part of the social proof strategy. The same percentages (50% each) of similarity and uncertainty were utilized. YouTube Music, on the other hand, has utilized a total of 13 strategies under this category. It is used 11 headlines under the uncertainty category while only utilizing 2 items under the similarity category.

5. RESULTS AND DISCUSSION

It has been found that the strategies listed in the coding table are applied in sample products in the study, which attempts to demonstrate if and/or how consistency and social proof strategies are utilized in SaaS products. (See Tab. 3). In this context, it is conceivable to argue that these strategies can be applied to SaaS music products.

YouTube Music has 5 consistency strategies, compared to Spotify's 14 strategies. The customizable headlines were utilized by both SaaS products at comparable rates. So, it is evident from the context that both samples of digital music products benefit from customization. YouTube Music, on the other hand, did not utilize any headlines, while Spotify used 7 headlines under the commitment category. This appears to indicate like Spotify utilizes the consistency strategy to increase user engagement and retention rates.

When the social proof strategy is examined, it is found that YouTube Music utilizes 13 whereas Spotify only uses 4. Although at various rates, it is understood that both SaaS products consider similarity and uncertainty aspects. On the other hand, it is noted that YouTube Music has utilized social proof more as a strategy and has benefitted, in particular, from the element of uncertainty, in order to increase the time that its users spend using the product. When results from the study findings are evaluated in this context, it is noticeable that customization under the category of consistency is the essential strategy to increase user activity in digital music products. Personal music tastes provide ease of use for customers and motivate them to use the product again. So, it is understood that different digital music products utilize this strategy at different rates.

The fact that the SaaS products utilize the similarity headlines at least under the social proof category, is another result from the study's findings. It has been seen that the concept of similarity is not too stressed in these products, where personal tastes take center stage. However, it's essential to remember that there is also a slight customization taking on here. Instead of these headlines, which particularly utilize the keywords "community" and "fan", more sincere and like-minded keywords that set the user apart from the crowd can be used, such as your buddies or your friends. It is therefore thought that selecting keywords that remain in the context of customization might increase the success of the selected headlines.

There are many different strategies in the context of persuasion strategies. It is understood that these strategies can be applied in the SaaS products that is discussed in this study. As a matter of fact, it has been seen that both strategies are used by the world's largest digital music services. On the other hand, by determining which strategy each user responds to the most favorably, customized headlines may soon be available because to technological advances in artificial intelligence. These items, which seek to deliver happiness and enjoyment to their users, are designed to make things simple for them to use, much like all digital music products provide. Based on this, customization within the category of commitment is considered to be one of the most significant marketing methods to be utilized in the music industry in the years ahead. In addition, although channels and platforms vary, it has been revealed that the basic human psychological motives may also be triggered on digital music SaaS products.

REFERENCES

Short , T., & Spiller, L. (2022, January 5). *What is SaaS? 10 FAQs About Software-as-a-Service*. Retrieved August 06, 2022, from Software Advice: https://www.softwareadvice.com/resources/saas-10-faqs-software-service/

Aung, T. (2014, September 01). SaaS in Business: Exploring Strategic Benefits and Considerations of Software as a Service (SaaS) Model in Business Organizations. *Master In Services Engineering And Management*. Porto: Faculty of Engineering of the University of Porto.

Berkeley. (2022). *Berkeley People & Culture*. (B. U. California, Producer) Retrieved August 03, 2022, from How Social Learning Theory Works: https://www.verywellmind.com/social-learning-theory-2795074#toc-what-is-social-learning-theorys

Brown, N. (2021, June). *What is SaaS Marketing?* Retrieved Ağustos 05, 2022, from Accelerate Agency: https://accelerateagency.ai/saas-marketing-strategy#what-is-saas-marketing-strategy

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem.

Cialdini, R. B. (2014). *İknanın Psikolojisi.* İstanbul: Mediacat.

Cialdini, R. B. (2022). *Influenceatwork*. Retrieved August 13, 2022, from The Science of Persuasion:https://www.influenceatwork.com/7-principles-of-persuasion/#consistency

Esgin, Y. (2018). *İkna Teknolojileri.* İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Fahey, R., Matsubayashi, T., & Ueda, M. (2018, December 17). Tracking the Werther Effect on social media: Emotional responses to prominent suicide deaths on twitter and subsequent increases in suicide. *Social Science & Medicine*(219), 19-29.

Fenko, A., Keizer, T., & Ad, P. (2017). Do Social Proof And Scarcity Work In The Online Context ? . *16th International Conferences on Research in Advertising, ICORIA 2017*, (pp. 1-7). Ghent,Belgium.

Hongshuang Li, A. (2022, January 6). Converting free users to paid subscribers in the SaaS context:The impact of marketing touchpoints, message content, and usage. 2185. doi:10.1111/poms.13672

Li, A. (2022, January 19). *YouTube Music grew over 50% in 12 months and 'particularly resonates' with Gen Z*. Retrieved August 10, 2022, from 9to5Google: https://9to5google.com/2022/01/19/youtube-music-gen-z/

Patel, N. (2022). *How SaaS Marketing is Different from Every Other Type of Marketing*. Retrieved August 07, 2022, from Neil Patel: https://neilpatel.com/blog/how-saas-marketing-is-different/

Ploger, G., Dunaway, J., Fournier, P., & Soroka, S. (2021). The psychophysiological correlates of cognitive dissonance. *Politics and the Life Sciences*, *40*(2), 202-212. doi:doi:10.1017/pls.2021.15

Roethke, K., Klumpe, J., Adam, M., & Benlian, A. (2020, April). Social influence tactics in e-commerce onboarding: The role of social proof and reciprocity in affecting user registrations. *Decision Support Systems*, *131*, 1-12.

Spotify. (2022, August 13). *About Spotify*. Retrieved 2022, from For The Record: https://newsroom.spotify.com/company-info/#:~:text=Our%20mission%20is%20to%20unlock,and%20be%20inspired%20by%20it.

YouTube. (n.d.). *About YouTube*. Retrieved August 11, 2022, from YouTube: https://about.youtube/

DİJİTAL TÜKETİM OLGUSU VE DİJİTAL TÜKETİCİ TRENDLERİ

Dr. Öğretim Üyesi, MÜJDE AKSOY[1]

ÖZET

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve internetin yaygınlaşması tüketicilerin günlük hayatlarını değiştirdiği gibi tüketim alışkanlıklarında ve satın alma davranışlarında da değişimlere neden olmuştur. Günümüz küresel pazarlarında dijital tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanarak, müşteri memnuniyeti yaratabilmek amacıyla dijital tüketim ve tüketici kavramlarının ayrıntılı şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada öncelikle her geçen gün pazarlama literatüründe daha da önem kazana tüketimde yaşanan dijital dönüşüm ele alınmış, dijital tüketici kavramı ve dijital tüketici trendleri tüm boyutlarıyla incelenerek, bu alandaki ürün ve hizmet sağlayıcılara öneri ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital Tüketim, Dijital Tüketici, Dijital Pazarlama

ABSTRACT

Developments in information and communication technologies and the widespread use of the internet have changed the daily lives of consumers as well as their consumption habits and purchasing behaviors. By meeting the expectations and needs of digital consumers in today's global markets, ın order to create customer satisfaction, the concepts of digital consumption and consumer need to be examined in detail. In this study, first of all, the digital transformation in consumption, which is gaining more importance in the marketing literature, is discussed, the concept of digital consumer and digital consumer trends are examined in all dimensions, and suggestions and recommendations are made to product and service providers in this field.

Key Words: Digital Consumption, Digital Consumer, Digital Marketing

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcı ile birlikte ortaya çıkan tüketim olgusu; insanoğlunun varlığını sürdürebilmesi amacıyla üretilen ürün ve hizmetleri kullanarak ihtiyaçlarını karşılaması olarak tanımlanmaktadır. İhtiyaçlarını karşılamak için tüketmek ve tüketici olmak doğumdan ölüme kadar süren tüm bireylere has bir özelliktir. Tüketim kavramı zaman içerisinde farklılaşmış ve günümüzde temel ihtiyaçları karşılayan işlevsellik özelliğinden öteye geçerek, tüketicilerin dış dünyaları ile iletişim kurmalarına ve kimliklerini ifade etmelerine yardımcı olan sembolik bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Bu kapsamda yoğun rekabet ortamında işletmelerin tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde müşteri memnuniyeti yaratacak ürün ve hizmetleri üreterek rekabet avantajı kazanabilmesi için gerekli olan kritik unsur ise, tüketici davranışlarını başarılı şekilde analiz ederek tüm pazarlama stratejilerini bu yönde belirlemek ve uygulamaktır.

Kültürel, sosyal, kişisel ve psikolojik faktörlerden etkilenen tüketici davranışları özellikle son 20 yılda yaşanan dijital dönüşüme bağlı olarak büyük bir değişim yaşamıştır. Yapılan araştırmalar dijital

[1] Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Manyas Meslek Yüksek Okulu, -0000-0002-2995-0371

dönüşümün en önemli sosyal sonuçlarından birinin, yıllardır ileri gelen tüketim alışkanlığını değiştirmesi olduğunu göstermektedir. Dijital teknolojilerin yaygınlaşması hem işletmelerin operasyonlarını hem de tüketicilerin bilgi edinme, etkileşim kurma ve satın alma şekillerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu kapsamda günümüzde dönüşümün uzantısı olarak "Dijital Tüketim" ve "Dijital Tüketici" kavramları ortaya çıkmıştır. İlgili literatür incelendiğinde Web 2.0 ve sonrası nesil internet teknolojisini destekleyen dijital araçların kullanımı ile gerçekleştirilen tüketim dijital tüketim olarak adlandırılırken, dijital tüketici ise satın alma işleminin bir kısmını veya tamamını internet üzerinden dijital teknolojileri kullanarak gerçekleştiren tüketiciler olarak tanımlanmaktadır. Dijitalleşme yönünde değişen çevre şartlarına uyum sağlayarak varlıklarını sürdürebilme çabası içerisinde olan işletmelerde pazarlama stratejilerinde, dijital tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ileri teknoloji kullanımına odaklanmışlardır.

Günümüz küresel pazarlarında dijital tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanarak müşteri memnuniyeti yaratabilmek amacıyla dijital tüketim ve tüketici kavramlarının ayrıntılı şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda kavramsal olarak tasarlanan çalışmada öncelikle tüketimde yaşanan dijital dönüşüm ele alınmış, dijital tüketici kavramı ve dijital tüketici trendleri tüm boyutlarıyla incelenerek, bu alandaki ürün ve hizmet sağlayıcılara ve araştırmacılara öneri ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Tüketim Olgusu ve Tüketimde Dijital Dönüşüm

Doğada var olan tüm canlılar gibi insanlarda varlıklarını sürdürebilmek için doğumlarından ölümlerine kadar ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu içerisindedir. İhtiyaç kişinin duyduğu yoksunluk yani herhangi bir şeyin eksikliği hissidir ve bu eksiklik hissinin tatmin edilmemesi psikolojik ve fizyolojik zararlar verebildiğinden, insanlar bilinçli veya içgüdüsel olarak bu ihtiyaçlarını tatmin etmeye çalışırlar (Koç, 2022). İşte tam bu noktada insan hayatı için vazgeçilmez bir kavram olarak tüketim olgusu; ihtiyaçların tatmin edilmesi amacıyla ürün ya da hizmetlerden yararlanma olarak tanımlanmaktadır (Odabaşı, 2006:4; Kavalcı, 2015). Günümüzde ise tüketim kavramı fizyolojik ihtiyaçları karşılamanın çok ötesine geçmiş, zorunlu ihtiyaçlara göre şekillenen tüketim faaliyetleri psikolojik tatmin odaklı olarak insanların çevre ile kurdukları iletişimin temelini oluşturan bir araç haline gelmiştir. Sonuç olarak bugün, kullanılan ürün ve hizmetlere yönelik olarak birçok duygunun deneyimlendiği süreci ifade eden tüketim olgusu, temel ihtiyaçları karşılayan fonksiyonel ürünlerin satın alınıp kullanılması süreci olarak algılanmamaktadır (Guo vd., 2011; Hudson ve So, 2021).

İnsanların ihtiyaç ve arzularını tatmin etme odaklı olarak ürün ve hizmetlerin satın alınması ve kullanılması sürecini ifade eden tüketim olgusu bireysel bir faaliyet olmanın ötesinde ekonomik, toplumsal, kültürel ve psikolojik bir olgudur (Aytekin ve Ay, 2015; Öztokmak, 2018; Sexana vd., 2021). Sosyo-kültürel, ekonomik, psikolojik ve demografik değişkenlerden etkilenen tüketim ve tüketici davranışları olgularının (Akcan, 2009; Chen vd., 2016) değişimlerindeki en önemli faktörlerden birinin, pazarlamanın tarihsel gelişimi çerçevesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin olduğu görülmektedir (Ünal ve Bozkurt, 2015; Cochoy vd., 2020; Alankuş, 2021). 1900'lü yıllara kadar üretim anlayışının hakim olduğu "Geleneksel Pazarlama" döneminde "ihtiyaçlar giderilebilir" felsefesi çerçevesinde tüketim ve tüketici davranışlarına ilişkin belirleyici unsurlar; kıt kaynaklar ve hayatta kalma güdüsüyken temel amaç fizyolojik ihtiyaçların karşılanması olmuştur. 1900-2000 yılları arası "Modern Pazarlama" döneminde ise "ihtiyaçlar ve istekler giderilmek içindir" mottosunun hakim olduğu pazarlama anlayışında; ürün ve hizmetlerde arz fazlasının yaşanmaya başlaması, rekabetin artması ve tüketicilerin bilinç düzeylerinin yükselmesi

tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanması sonucunda daha seçici hale gelmelerine sebep olmuştur. 2000' li yıllara gelindiğinde ise belli bir standart içerisinde yaşayan tüketiciler, bilgi ve iletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişmeler ile tüm istek ve ihtiyaçlarına bir tıkla erişebilmenin kolaylığı ve rahatlığı sonucunda rasyonel düşünen karakterinden uzaklaşmış ve arzularının peşinden koşan, duygusal tatmine öncelik veren postmodern bir kimliğe bürünmüştür (Şahin ve Kaya, 2019; Alankuş, 2021, Koç, 2022). Sonuç olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte insanların istek ve ihtiyaçlarını karşılamanın çok ötesine geçen tüketim kavramında dijital bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır.

2.2. Dijital Tüketim Olgusu

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi, internet ve mobil cihazların günlük hayatın bir parçası haline gelmesi ile birlikte, eğitimden sağlığa, üretimden finansa tüm sektörlerde başlayan dijital dönüşüm, toplumların yaşam tarzlarından tüketim tercihlerine kadar köklü bir değişim yaratmıştır (Nadkarni ve Prügl, 2021). Bu kapsamda işletmelerde tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılama konusunda ileri teknolojinin imkânlarından yararlanarak pazarlama stratejilerinde dijitalleşme yoluna gitmişlerdir. En genel tanım ile dijital tüketim, tüketicilerin ihtiyaçlarını fiziksel mağazadan karşılamaları yerine, satın alma davranışlarını dijital platformlar üzerinden gerçekleştirmesidir. Son zamanlarda yapılmış pek çok araştırma, işletmelerin geleneksel medyaya ayırdıkları bütçeleri zarar etmesi nedeni ile dijital platformlara taşıdığını göstermekte ve dijital reklamlar ile mobil pazarlamanın pazarlama harcamalarının kayda değer bir bölümünü kısa süre içerisinde oluşturacağını varsaymaktadır (Clow ve Baack, 2016).

Tüketicilerin satın alma süreçlerini kolaylaştıran bir ticari yöntem olarak dijital tüketim (Taydaş ve Çoruh, 2017) olgusuna adapte olmaya çalışan işletmelerde, pazarlama stratejilerinde dijital platform ve dijital kanallar aracılığıyla ürün ve hizmetlerini tanıtıp daha erişebilir kılarak daha az maliyetle daha geniş pazarlara ulaşmaya çalışmaktadırlar (Ryan, 2016). Temeli, ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla tüketicilerle dijital platformlar üzerinden iletişim ve etkileşime girmeye dayanan dijital tüketim; sosyal medya, yeni nesil alışveriş platformları, mobil pazarlama ve özellikle internet kullanımının yaygınlaşmasına paralel olarak milyarlarca insanın günlük yaşamında yaptığı rutin bir eylem haline gelmiştir (Stephen, 2016). Dijital tüketimin başlangıcı olarak 1990- 2000'li yıllarda elektronik ticaretin ortaya çıkışı gösterilmektedir. Elektronik ticaret, herhangi bir mal ya da hizmetin bir ya da birden fazla elektronik kanal aracılığı ile tüketiciyle buluşturulmasıdır. Dijital tüketimin gelişimi Web 1.0' dan Web 4.0' a geçiş sürecine paralel olarak gerçekleşmiştir. 1990' larda Web 1.0 ile müşteri katılımının çok az olduğu basit ve spesifik özellikleri başaracak nitelikteki internet siteleri oluşturulmuş, Web 2.0 ile birlikte ise, internet siteleri daha sosyal temelli ve müşteri odaklı olarak Facebook ve MySpace gibi sosyal ağ siteleri ile birlikte müşterilere deneyim yaratmaya odaklanmıştır. Çevrim içi kanalları ile işletmelerin tüketicilerle gerçek zamanlı iletişim kurmalarına olanak sağlayan Web 3.0, anlık iletişim ve mesajlaşma, günlük sohbet aracılığıyla dijital tüketimi bir adım öteye taşımıştır. Son aşamada gelinen Web 4.0 ise akıllı telefon ve tablet kullanımlarının artması ile farklı dijital platformlar aracılığıyla markalar ile müşterileri herhangi bir yer ve zamanda buluşturabilmektedir (Clow ve Baack, 2016; Zlateva,2020; Luppicin, 2020).

Teknolojide yaşanan hızlı gelişim sayesinde dijital tüketim artık çok sayıda dijital aygıt kullanılarak, çok farklı platformlarda gerçekleştirilebilmektedir. Geleneksel tüketim karşısında her geçen gün çok daha hızla büyüyen dijital tüketimin en önemli unsurları; sosyal medya, yeni nesil alışveriş platformları ve mobil pazarlamadır (Keskin ve Baş, 2015; Stephen, 2016). Sosyal

medya, kişilerarası çevrimiçi etkileşim yoluyla bilgi üretimi ve eş zamanlı içerik paylaşımı sağlayan interaktif medya platformlarıdır (Kirtiş ve Karahan, 2011). 2003 yılında ilk olarak Linkedın' in kurulmasını takiben, 2004 yılında facebook ve MySpace, 2005 yılında YouTube ve 2006 yılında da Twitter'ın kurulmasıyla hızla gelişen sosyal medya bugün milyonlarca kullanıcının yer aldığı bir platforma dönüşmüştür (Clow ve Baack, 2016; Hudson, 2020). Dijital tüketime yönelik olarak her geçen gün farklı bir mecra ve trend oluşturan sosyal medya platformlarında; müşteriler ürün ve hizmetlerine yönelik deneyimlerini paylaştıkları içerikler oluşturabilmekte, işletmeler anlık bir pazarlama mesajı ile gerçek zamanlı pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirebilmekte, interaktif bloglarda ziyaretçiler yorumlarını ve yazılarını gönderebilmekte ve yine müşteriler ürün ve hizmetlere yönelik görüş ve beğenilerini aktif olarak birbirlerine aktarabilmektedirler (Wu vd., 2020; Li vd., 2021; Koç, 2022).

Dijital tüketimin bir diğer önemli unsuru da işletmelerin e-ticaret sitelerine paralel olarak mobil uygulamalar aracılığı ile geliştirdikleri yeni nesil alışveriş platformlarıdır. Bu platformlar ile müşteriler internet erişimini sağlayabildikleri herhangi bir yerden fiziksel mağazaya gitmeden alışverişini tamamlayabilmektedir. Yeni nesil alışveriş platformları müşteriye özel sunduğu deneyim ile kişiselleştirme, her yerde ulaşılabilir olma, etkileşim ve potansiyel müşterilerin konumunu belirleyen hedefleme özelliği ile dijital tüketimde müşteri memnuniyeti ve sadakatini pozitif yönde etkilemektedir (Becan, 2021). Tüketicilerin mobil ürünleri kullanarak alışveriş yapmalarını sağlayan mobil pazarlama ise, display reklamlar, arama reklamları, video reklamcılık, metin mesajları, QR kodlar ve coğrafi hedefleme türleri ile markaların tüketiciler ile etkileşime geçmek amacıyla kullandıkları interaktif uygulamalardır (Clow ve Baack, 2016; Albayrak ve Baydemir, 2022).

2.3. Dijital Tüketici ve Dijital Tüketici Davranışı

Tüketici davranışı, bireylerin veya grupların, ürün ve hizmetleri, deneyimleri seçmesi, satın alması, tüketmesi, kullanması ve kullandıktan sonra elden çıkarması sürecini ele alarak inceleyen bir pazarlama alt disiplinidir (Koç, 2022). Günümüz yoğun rekabet ortamında işletmelerin dijital ortamlarda ürün ve hizmetlerini daha geniş kitlelere ulaştırarak müşteri memnuniyeti ve sadakati yaratacak şekilde karlılıklarını arttırabilmeleri için dijital tüketici ve dijital tüketici kavramlarının ayrıntılı şekilde analiz edilerek pazarlama stratejilerinin bu yönde belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Dijital tüketici, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak ihtiyaç ve isteklerini bir kısmını veya tamamını dijital mecralar üzerinden satın alan birey ve gruplardır (Tiryaki, 2008; Taydaş, 2015; Mete, 2021). Dijital tüketiciler bir markanın fiziksel mağazasının eski bir müşterisi olmakla birlikte, istediği zamanda ve istediği yerde marka ile iletişim kurarak istek ve ihtiyaçlarının hızlı şekilde karşılanmasını istemektedir. Bu durum geleneksel tüketici davranışlarını dijital tüketici davranışlarından ayıran en önemli özelliklerden biridir. Yine dijital tüketiciler markayla ilgili duygusal yanı az olan satın alma davranışı sergilemektense, deneyim yaşayarak satın alma yollarını aramaktadır.

Goodridge (2013) tarafından yapılan bir araştırmada dijital tüketiciler; temel dijital tüketiciler, perakende araştırmacıları, marka araştıranlar, dijital güdümlüler, dijital temelliler ve haricen dijital alışveriş yapanlar olmak üzere altı gruba ayrılmıştır. Temel dijital tüketiciler bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda çok bilgiye sahip olmamakla birlikte rahat şekilde dijital ortamlarda alışveriş yapabilen grup iken, ikinci grupta yer alan perakende araştırmacıları ise; geleneksel ve dijital tüketim yönelik bir farkındalığı bulunmayan ve tek seferlik internet üzerinden alışveriş yapan gruptur. Geleneksel mağazalardan alışveriş yaparken, bir markaya yönelik olarak dijital ortamda araştırma yapıp yine o markaya yönelik dijital alışveriş yapanlar üçüncü grubu oluştururken, dijital güdümlü grup ise geleneksel tüketimden kaçınan ve daha çok dijital tüketim gerçekleştiren gruptur. Dijital temelli grup ise tıpkı dijital tüketiciler gibi markaya odaklanarak dijital ortamda alışveriş kararı verirken fiyat kriterini de göz önünde

bulunduran gruptur. Son olarak haricen dijital alışveriş yapan grup ise hangi ürün ve hangi markayı alacağına dair alternatifleri değerlendiren ve ağırlıklı olarak dijital ortamda elektronik ürünleri satın alan gruptur (Tamer, 2020; Varol, 2021).

Dijital tüketicilerin tüketim kültürlerinin yapısı incelendiğinde ise; "deneyimsel alışveriş ve faydacı (amaç odaklı) alışveriş" olmak üzere iki temel alışveriş aktivitesi tespit edilmiştir. Deneyimsel amaçlı alışveriş yapmaya yönelimli dijital tüketiciler daha çok macera, sosyal etkileşim, neşelenmek ve haz aramak için dijital ortamlarda alışveriş yaparken, faydacı (amaç odaklı) alışveriş yapmaya yönelimli dijital tüketiciler ise psikolojik tatminden ziyade rasyonel düşünerek ürün ve ya hizmetlere yönelik bilgi toplamak ve satın almak için dijital tüketim gerçekleştirmektedirler (Hoffman vd., 2003; Moe, 2003; Stephen, 2016; Ene, 2017). Pazarlama uzmanları tarafından dijital tüketicilerin davranışlarını analiz etmeye yönelik araştırmalardaki sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Hawkins ve Mothersbaugh, 2010; Jap vd., 2014; Understanding Digital Consumers, 2017; Varol, 2021);

Dijital tüketiciler bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda bilgi ve deneyim düzeyleri oldukça yüksektir. Bu sebeple internet ortamında iyi bilgilendirilmeleri gerekmektedir.
Hızlı, istediği anda ve zahmetsizce bilgiye ulaşmak isterler.
Deneyimlerini aktarabilecekleri platformları yoğun olarak kullanırlar.
Daha fazla harcama eğilimindedirler.
Alışverişin dışında haberleşmeden bilgi almaya, iletişimden eğlenceye kadar dijital olarak tüketen bir kitle profili çizmektedirler.
Hayatı kolaylaştıran ürün ve hizmetleri tercih etmektedirler.
Rekabetçi fiyat ve kampanyalara öncelikle dikkat ederler.

2.4. Dijital Tüketici Trendleri

İşletmelerin tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda ürün ve hizmetleri üretmeleri varlıklarını sürdürebilmeleri için kritik bir öneme sahiptir. Özellikle günümüzde ürün ve fiyat ile farklılaşmanın giderek zorlaştığı yoğun rekabet ortamında, işletmelerin pazarlama stratejilerini tüketicilerin düşüncelerini, hislerini, yaşam tarzlarını ve satın alma süreçlerine etki eden tüm faktörleri yakından takip ederek belirlemeleri müşteri memnuniyeti ve sadakati yaratarak pazar paylarını arttırmalarını sağlayacaktır. Bu kapsamda işletmelerin tüketici profillerini belirleyerek satın alma trendlerini yakından takip etmeleri gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde dijital tüketici trendlerinin incelenebilmesi amacıyla, 2012 yılından bu yana düzenli olarak Küresel Mobil Kullanıcı Anketi (GMCS) düzenleyen Deloitte' nin, 2021 yılında 14 ülkenin katılımıyla gerçekleştirdiği Dijital Tüketici Trendleri (DCT) anketinin sonuçları irdelenecektir. Türkiye'den 1000 kişinin katıldığı anketin sonuçları 4 ana başlık altında ele alınarak her ülkenin değerlerinin ortalaması, global ortalama ile kıyaslanmıştır. Ankete ilişikin dört başlık aşağıdaki gibidir;

Çevrim içi hayat: Cihazlar ve alışkanlıklar
Bağlantı tercihleri: Yükselen beklentiler ve 5G
Dijital hizmetlerin yükselişi: Abonelikler
Bilgide güvenlik endişeleri: Yalan haberler ve veri gizliliğidir.
Çevrim içi hayat: Cihazlar ve alışkanlıklar başlığı altında dijital tüketicilerin sahip olduğu cihazlar, bu cihazlarla hangi aktiviteleri gerçekleştirdikleri, cihazları kullanma sıklıkları, cihazları ne zaman ve nereden aldıkları ile eski cihazlarını nasıl değerlendirdiklerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Katılımcıların %91 oranında akıllı telefon, %77 oranında diz üstü bilgisayar ve %65 oranında kablosuz kulaklığa sahip olduğu tespit edilirken, bir önceki yıla göre kullanımı en çok artan

cihazlar, 12 puan artışla %34 paya sahip olan akıllı saat ve 8 puan artışla %20 paya sahip olan fitness bilekliği olmuştur.
Dijital tüketicilerin akıllı saat, fitness bilekliği ve akıllı telefon gibi cihazlar aracılığı ile en fazla takip ettiği metrikler sağlıklı yaşam trendi çerçevesinde adım sayısı, nabız, kilo, uyku düzeni ve kalori alımı olmuştur.
Yine araştırma sonuçlarına göre; Türkiye' de son iki yıl içerisinde telefon değiştirme sıklığı 2019 yılına göre 9 puan azalarak %49' a düşmüştür.
Dijital tüketiciler akıllı telefon satın alırken sırasıyla en çok şarj ömrü (49%), işlemci hızı (37%) ve depolama kapasitesi (36%)'ne göre karar vermişlerdir.
Katılımcıların %49'u mevcut telefonlarını fiziksel mağazadan, %27'si ise çevrim içi kanallardan satın almıştır. Araştırmanın bir diğer önemli sonucu da fiziksel mağazalardan satın almaların %5 azaldığı, çevrimiçi kanallardan satın almaların ise %6 oranında arttığıdır.
Eski telefonlarını yeni telefon satın aldığında yedek olarak saklayanların oranı ise %41 iken, %27'si eski telefonlarını aile fertlerine ya da arkadaşlarına vermişlerdir.
Türkiye' de katılımcıların en fazla sahip olduğu akıllı nesne %66 oranı ile akıllı TV' ler, %37 kablosuz hoparlörler, %30 oranında TV' ye bağlanabilen video akış cihazları ve yine %30 oranında oyun konsollarıdır.
Pandemi nedeniyle evde geçirilen zamanın artışı ile eğlence kategorilerinde değişim gözlenirken, akıllı ev uygulamalarının tercih edilmesindeki ana nedenler uzaktan kullanım kolaylığı ve zaman ayarlama özellikleri olmuştur.
Tüm akıllı nesne kategorilerinde, 25-34 yaş grubu katılımcılar tüm akıllı nesne kategorilerinde en yüksek sahiplik ve erişim oranlarına sahiptir.
En yüksek kullanım sıklığına sahip cihaz %87 oranı ile akıllı telefonlar olurken, %75 oranla diz üstü bilgisayarlar 2. Sırada yer almıştır. En yüksek kullanım sıklığına akıllı telefonların sahip olma sebepleri; akıllı cihazlar ile bağlantılı diğer cihazların kontrol edilebilmesi, bankacılık, sağlık vb. hizmetlerine ilişkin uygulamalar, mesajlaşma ve sosyal medya uygulamalarıdır.
Türkiye' de internet üzerinden alışveriş sitelerine göz atma ve satın alım aktiviteleri, banka hesap kontrolleri, internet aramaları ve oyun oynamak için en fazla tercih edilen cihaz da akıllı telefonlar olmuştur.
Katılımcıların %34'ü gıda kategorisinde, %29'u ise gıda dışı kategorilerde pandemi öncesine kıyasla daha fazla çevrim içi alışveriş yapmıştır.
Akıllı telefonlar üzerinden yapılan satın almalarda ilk sırada yer alan yöntem %76 oranı ile farklı markaları ve ürünlerin bir arada sunumunu sağlayan Pazar yeri uygulamalarıyken, ikinci sırada yer alan yöntem %42 oran ile perakendecinin internet siteleri, üçüncü sıradaki yöntem ise sosyal medya uygulamaları olmuştur.
Katılımcıların akıllı telefonlardaki uygulamalar üzerinden alışveriş yapmalarının ilk sıralardaki nedenleri hızlı teslimat (%35), indirim ve hediyelere kolay erişim (%27), kolay gezinme (%26) ve güvenlik (%24)'tir.
Bağlantı tercihleri: Yükselen beklentiler ve 5G başlığı altında ise katılımcılara; internet erişimlerini hangi yollarla sağladıkları, COVID-19 pandemisiyle hangi değişikliklere ihtiyaç duydukları, 5G teknolojisine karşı nasıl bir tutum izledikleri ve operatörlerden beklentiler konuları ele alınmaktadır.

Türkiye'deki katılımcıların %77'si ev internet hizmetini sabit geniş bant internet sağlayıcılarından almaktadır.
COVID-19 pandemisi ile birlikte katılımcı ülkeler arasında evde internet hizmetleri konusunda %68 oran ile en fazla değişiklik yapan ülke olmuştur. Evde internet hizmetleri konusundaki değişime ilişkin global ortalama ise %35'tir.
Katlımcılar evde internet hizmetlerindeki değişimin başlıca sebeplerini; bağlantı hızını arttırma (%34), daha iyi bir pakete geçme (%24), daha kaliteli bir pakete geçme (%17) olarak belirtmişlerdir.

Türkiye' de özellikle 25-34 yaş aralığındaki dijital tüketicilerin 5G ağına yönelik tutumları daha olumluyken, katılımcıların %51'i ağına geçmek konusunda olumlu görüş bildirmişlerdir.
Katılımcıların yarısından fazlası 5G teknolojisine dair yeterli bilgiye sahip olmadığını düşünmekte ve her 5 katılımcıdan biri bu teknolojinin olumlu özellikleri hakkında bilgi sahibi olması durumunda kullanabileceğini belirtmektedir.
Türkiye'de ki katılımcılar global ortalamaya göre %20 oranından daha fazla 5G teknolojisini 4G'ye göre daha hızlı ve güvenilir bulmaktadır.
Katılımcılardan mobil operatör uygulamaları kullananlar arasında %51 oranı ile en sık yapılan işlem sözleşmeler / paketler hakkında bilgi almaktır.
Mobil operatör uygulamaları kullananlar arasında en sık yapılan işlem %51 oranı ile sözleşmeler / paketler hakkında bilgi almak olmuştur
"Dijital hizmetlerin yükselişi: Abonelikler" kısmında, COVID-19 pandemisinin dijital kullanım alışkanlıklarının hangi alanlarda değiştirdiği, kullanıcıların hangi abonelik hizmetlerine erişiminin bulunduğu, video yayın hizmetlerine ilişkin abonelik trendleri ve tüketicilerin tercihlerine ilişkin yanıtlara yer verilmiştir.

COVID-19 pandemisi ile beraber evlerde geçirilen sürelerin artışına paralel olarak ekran başında geçirilen sürelerde artış görülmüştür.
Ankete Türkiye'den dahil olan katılımcılar, pandemi döneminde daha fazla film, dizi, video izlediklerini, sosyal medya platformlarında vakit geçirdiklerini, haber okuduklarını ve podcast dinlediklerini belirtmiştir.
Cinsiyet dağılımları incelendiğinde kadınların belirtilen aktiviteleri erkeklere kıyasla Covid öncesi döneme göre daha fazla artırdığı gözlenmektedir.
Yaş grubu dağılımına bakıldığında ise 25-34 yaş grubundaki her iki kişiden birinin pandeminin etkisiyle ilgili platformlar aracılığıyla daha fazla film, dizi ve video izlediği dikkat çekmektedir.
Ücretli hizmet veren abonelik bazlı kanallar incelendiğinde Türkiye'deki kullanıcıların en fazla müzik yayınları için ödeme yaptığı görülmüştür.
Global katılımcılara bakıldığında paralel bir trendle izlenmekle beraber Türkiye'deki oranın %36 ile global ortalamanın 7 puan üzerinde olduğu göze çarpmaktadır.
Son bir yıl içerisinde Türkiye'deki katılımcıların yarıdan fazlası yeni bir abonelik başlattığını veya daha önceden iptal ettirdiği aboneliğini yenilediğini belirtmiştir.
Global katılımcıların ise yarıya yakınının aboneliklerindeki mevcut durumu korudukları görülmüştür.
Bilgide güvenlik endişeleri: Yalan haberler ve veri gizliliği bölümünde ise tüketicilerin güncel olaylara dair bilgi kaynağı tercihleri, bilgi kaynaklarına duyulan güven ve yalan haberler ile veri gizliliğinin tüketici davranışları üzerinde etkileri incelenmiştir.

İnternet kullanımının yaygınlaşması, bilgi kaynaklarının çeşitlenmesini ve bilgilerin geleneksel kanallara kıyasla çok daha hızlı yayılma imkanı bulmasını beraberinde getirmiştir.
18-34 yaş aralığında yer alan katılımcılar, güncel olaylar hakkında bilgi edinmek için sosyal medya platformlarını tercih ederken, 35-55 yaş aralığındaki katılımcılar ise televizyon haberleri ve haber sitelerini tercih ederken her 2 katılımcıdan 1'i her gün en az bir kez akıllı telefonları üzerinden haber uygulamalarını kullanmaktadır
Türkiye'deki katılımcıların %84'ü yalan haberleri günümüzün büyük bir sorunu olarak kabul etmekte ve %64'ü hangi bilginin doğru olup olmadığını ayırt etmenin zor olduğunu ifade etmektedir.
Katılımcıların %27'si yalan haberler, veri gizliliği vb. gerekçelerle sosyal medya kullanımlarını geçici veya kalıcı olarak durdurmuştur.

3. SONUÇ

Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birlikte son 20 yılda yaşanan dijital dönüşüme paralel olarak tüketici davranışlarında büyük bir değişim yaşamıştır. Dijital teknolojilerin yaygınlaşması hem tüketicilerin bilgi edinme, etkileşim kurma ve satın alma şekillerini hem de işletmelerin pazarlama operasyonlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu kapsamda günümüzde bu dönüşümün uzantısı olarak "Dijital Tüketim" ve "Dijital Tüketici" kavramları ortaya çıkmıştır. En genel tanım ile dijital tüketim, tüketicilerin ihtiyaçlarını fiziksel mağazadan karşılamaları yerine, satın alma davranışlarını dijital platformlar üzerinden gerçekleştirmesiyken, dijital tüketici ise bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak ihtiyaç ve isteklerinin bir kısmını veya tamamını dijital mecralar üzerinden satın alan bireyler ve gruplardır. Günümüz küresel pazarlarında dijital tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanarak müşteri memnuniyeti yaratabilmek amacıyla dijital tüketim ve tüketici kavramlarının ayrıntılı şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda kavramsal olarak tasarlanan bu çalışmada öncelikle her geçen gün pazarlama literatüründe daha da önem kazana tüketimde yaşanan dijital dönüşüm ele alınmış, dijital tüketici kavramı ve dijital tüketici trendleri tüm boyutlarıyla incelenerek, bu alandaki ürün ve hizmet sağlayıcılara ve araştırmacılara öneri ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

İşletmelerin tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda ürün ve hizmetleri üretmeleri varlıklarını sürdürebilmeleri için kritik bir öneme sahiptir. Özellikle günümüzde ürün ve fiyat ile farklılaşmanın giderek zorlaştığı yoğun rekabet ortamında, işletmelerin pazarlama stratejilerini tüketicilerin düşüncelerini, hislerini, yaşam tarzlarını ve satın alma süreçlerine etki eden tüm faktörleri yakından takip ederek belirlemeleri müşteri memnuniyeti ve sadakati yaratarak pazar paylarını arttırmalarını sağlayacaktır. Bu kapsamda işletmelerin tüketici profillerini belirleyerek satın alma trendlerini yakından takip etmeleri gerekmektedir. Son zamanlarda yapılmış pek çok araştırma, işletmelerin geleneksel medyaya ayırdıkları bütçeleri zarar etmesi nedeni ile dijital platformlara taşıdığını göstermekte ve dijital reklamlar ile mobil pazarlamanın pazarlama harcamalarının kayda değer bir bölümünü kısa süre içerisinde oluşturacağını varsaymaktadır.

Çalışmada 2012 yılından bu yana düzenli olarak Küresel Mobil Kullanıcı Anketi (GMCS) düzenleyen Deloitte' nin, 2021 yılında 14 ülkenin katılımıyla gerçekleştirdiği Dijital Tüketici Trendleri (DCT) anketinin sonuçları incelenmiştir. Araştırma sonuçları tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi ile beraber evlerde geçirilen sürelerin artışının, dijital tüketicilerin davranışlarına yansıdığını göstermektedir. Araştırmaya göre tüketiciler dijital dünyayla olan bağlantılarını arttırarak ve günlük yaşantının parçası olan birçok faaliyeti sahip oldukları çeşitli cihazlar aracılığıyla gerçekleştirmeye başlamışlarıdır. 2021 Dijital Tüketici Trendleri açısından Türkiye' de en fazla sahip olunan cihaz %91 oran ile akıllı telefonlardır. Son yıllarda yükselişte olan sağlıklı yaşam trendi ve pandemin de etkisi akıllı saat ve fitness bilekliği kullanımını arttırmıştır. Evde geçirilen zamanın artışı ile eğlence kategorilerinde değişim gözlenmiştir. 2019'a kıyasla sahiplik oranı en çok artan nesneler arasında bağlı set üstü kutular (+17 puan) ve akıllı TV'ler (+7 puan) yer alırken oyun konsolu sahipliği 1 puan artış ile stabil kalmıştır. Katılımcılar alışveriş, finansal işlemler ve oyun oynamak için en fazla akıllı telefonlarını kullanmayı tercih ederken, pandemi öncesine göre çevrim içi alışveriş %34 oranında gıdada, %29 oranında ise gıda dışı kategorilerde artmıştır.

Sonuç olarak araştırma bulguları da göstermektedir ki, günlük hayatın bir parçası haline gelen dijital tüketim ve dijital tüketim araçlarından biri olan yeni nesil alışveriş platformlarının kullanımı pandemi dönemi ile birlikte daha da artış göstermiştir. Bu kapsamda işletmelerin dijital pazarlama alanında başarılı stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Bunun için

işletmelerin sunacakları kişiselleştirilmiş bilgilerle, potansiyel ve mevcut müşterileri hedefleyen ve işletmenin ürünleri ile müşteriler arasında bağ kurulmasını sağlayan interaktif pazarlama uygulamalarını hayata geçirmeleri gerekmektedir. Yine işletmelerin uygulayacağı bir diğer strateji de potansiyel müşterilere ürün kullanım çözümleri ve yararlı bilgiler sunan içerik pazarlama uygulamalarının hayata geçirilmesidir. Benzer şekilde lokasyon temelli pazarlama ve tüketicilerin satın alma davranışlarını takip eden davranışsal hedefleme uygulamaları da işletmelerin uygulayabileceği dijital stratejiler arasında yer almaktadır. Son yıllarda her geçen gün izlenme oranları daha da artan çevrim içi videolarda yapılacak reklamlar, ürün tanıtımları gibi uygulamalar ve bloglar, bültenler ve e-posta pazarlaması da işletmelerin dijital ortamlarda pazar paylarını yükseltmelerini sağlayabilecek stratejilerdir.

Kaynakça

Akcan, E., 2009 Hedonik Tüketim Davranışını Belirleyen Demografik Faktörlerin Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Alankuş, Z. (2021). Covıd-19'un Gölgesinde Dijital Pazarlama Ve Yeni Yaklaşımlar. *Uluslararası Halkla İlişkiler Ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, *4*(1), 94-125.

Albayrak, A. S., & Baydemir, E. (2022). Mobil Pazarlamanın Tüketici Satınalma Davranışlarına Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *14*(1), 497-531.

Aytekin, P., C. Ay, 2015 "Hedonik Tüketim Ve Anlık Satın Alma İlişkisi". Niğde Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8/1,141-56.

Becan, C. (2021). Covıd-19 Pandemi Döneminde Dijital Tüketim Alanı Olarak Yeni Nesil Alışveriş Platformlarına Yönelik Motivasyon Faktörleri Üzerine Bir Saha Araştırması. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İnif E-Dergi)*, *6*(1), 53-78.

Chen, H., Zhou, J., & Yu, J. (2016). Consumer Perceptıon And Consumptıon Behavıor Regardıng Luxury Products In The Fashıon Industry. *International Journal Of Business, Marketing, & Decision Science*, *9*(1).

Clow, K. E., & Baack, D. (2016). Bütünleşik Reklam, Tutundurma Ve Pazarlama İletişimi. *Öztürk, G. Çev.), İstanbul: Nobel Yayıncılık*.

Cochoy, F., Licoppe, C., Mcıntyre, M. P., & Sörum, N. (2020). Digitalizing Consumer Society: Equipment And Devices Of Digital Consumption. *Journal Of Cultural Economy*, *13*(1), 1-11.

Ene, J. I. (2017). Gender Inequality, Income And Growth: Are God Times Good For Women? (Vol. 1). Washington, D.C. Development Research Group, The World Bank.

Guo, X., A. Hao, "Consumer Perceptions Of Brand Functions: An

S. Xiaoyan, 2011 Empirical Study İn China". Journal Of Consumer Marketing, 28/4, 269-79. Doi: 10.1108/07363761111143169.

Hawkins, D.I. ve D.L. Mothersbaugh. (2010).Consumer Behavior: Building Marketing Strategy Mcgraw-Hill/Irwin, New York (2010).

Hoffman, D. L., Novak, T. P., & Duhachek, A. (2003). The İnfluence Of Goal-Directed And Experiential Activities On Online Flow Experiences. Journal Of Consumer Psychology, 13(1-2), 3-16.

Hudson, J. (2020). Coping With İnformation Overload İn The Covıd-19 Age: A Compilation Of Trustworthy İnformation Sources. *Jgcr*, *7*(1), 43.

Jap T, Tiatri S, Jaya Es, Suteja Ms. (2014). The Development Of Indonesian Online Game Addiction Questionnaire. Plos One 8(4): E61098. Doi:10.1371/Journal.Pone.0061098.

Keskin, S., Ve Baş, M. (2015). "Sosyal Medyanın Tüketici Davranışları Üzerine Etkisinin Belirlenmesi". *T.C. Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 51-69.

Kavalcı, K. (2015). *Tüketici Karar Verme Tarzları Ve Öğrenme Stillerinin Y Ve Z Kuşakları Açısından Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma,* Atatürk Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Koç, E. (2022). Tüketici Davranışı Ve Pazarlama Stratejileri Global Ve Yerel Yaklaşım, Seçkin Yayıncılık, 9. Baskı.

Kirtiş, A. K., & Karahan, F. (2011). To Be Or Not To Be İn Social Media Arena As The Most Cost-Efficient Marketing Strategy After The Global Recession. *Procedia-Social And Behavioral Sciences*, *24*, 260-268.

Li, F., Larimo, J., & Leonidou, L. C. (2021). Social Media Marketing Strategy: Definition, Conceptualization, Taxonomy, Validation, And Future Agenda. *Journal Of The Academy Of Marketing Science*, *49*(1), 51-70.

Luppicini, R. (2020). Digital Transformation And İnnovation Explained: A Scoping Review Of An Evolving İnterdisciplinary Field. *Interdisciplinary Approaches To Digital Transformation And İnnovation*, 1-21.

Mete, M. H. Dijital Medyada Programatik Reklamcılık Ve Etik Sorunlar. *Trt Akademi*, *6*(12), 426-449.

Moe. W.(2003). Buying, Searching Or Browsing: Differentiating Between Online Shoppers Using İn-Store Navigational Clickstream Journal Of Consumer Psychology, 13 (1) (2003), Pp. 29-39.

Nadkarni, S., & Prügl, R. (2021). Digital Transformation: A Review, Synthesis And Opportunities For Future Research. *Management Review Quarterly*, *71*(2), 233-341.

Odabaşı, Y., 2006 Postmodern Pazarlama, 2. Bs. İstanbul, Mediacat Yayınları.

Öztokmak, Z. (2018). Yeni Tüketim Kültürü Ve İnovasyon Çerçevesinde Konya İlinde Bulunan Üniversite Öğrencilerinin Fast Food Tüketim Alışkanlıklarının İncelenmesi/Examination Of Fast-Food Consumption Habits Of University Students İn Konya City Within The Framework Of New Consumption Culture And İnnovation.

Ryan, D. (2016). *Understanding Digital Marketing: Marketing Strategies For Engaging The Digital Generation*, Kogan Page Publishers.

Saxena, R., Kalia, A., Aggarwal, C., & Goyal, S. (2021). Role Of Consumer Psychology And Culture İn Luxury Goods Consumption. *Advances İn Social Sciences Research Journal*, *8*(6).

Stephen, A. T. (2016). The Role Of Digital And Social Media Marketing İn Consumer Behavior. *Current Opinión İn Psychology*, *10*, 17-21.

Şahin, E. Ve Kaya, F. (2019). Pazarlamada Yeni Dönem: Endüstri 4.0, Yapay Zeka Ve Akıllı Asistanlar. Ankara: Çizgi Yayınevi.

Tamer, E.G. (2020). Dijital Tüketim Açısından Covıd-19 Pandemi Döneminde Tüketicilerin Yeni Nesil Alışveriş Platformlarına Yönelik Satın Alma Davranışı Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Taydaş, S., & Çoruh, E. (2017). Dijital Tüketicilerin Giysi Satın Alma Davranışlarının İncelenmesi. *Tekstil Ve Mühendis*, *24*(106), 101-110.

Understandıng Reach First Inc. Digital Consumers, 2017 Https://Www.Reachfirst.Com/Understanding-Digital-Consumers/.

Ünal, A Ve Bozkurt, M. (2015). Meslek Yüksek Okulları İçin Pazarlama, M. Bozkurt (Ed.). Genel Olarak Pazarlama Kavramı Ve Pazarlama Yaklaşımlarındaki Değişimler (2-16). Ankara: Paradigma Akademi Yayınları.

Varol, M. (2020). Lüks Marka Kullanımında Dijital Tüketicilerin Hedonik Tutumlarının Dönüşümü: İkinci El Moda Siteleri Üzerine Bir İnceleme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Wu, C. W., Guaita Martínez, J. M., & Martín Martín, J. M. (2020). An Analysis Of Social Media Marketing Strategy And Performance İn The Context Of Fashion Brands: The Case Of Taiwan. *Psychology & Marketing*, *37*(9), 1185-1193.

Zlateva, D. (2020). Digital Transformation Of Marketing Communications. *Икономика И Управление*, *17*(1), 171-181.

https://www2.Deloitte.Com/Tr/Tr/Pages/Consumer-Business/Articles/Dijital-Tuketici-Trendleri-2021.Html

ONLİNE ANLIK SATIN ALMA DAVRANIŞINDA INFLUENCER PAZARLAMANIN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğretim Üyesi, MÜJDE AKSOY[1]

ÖZET

Dijital dünyanın gelişmesiyle birlikte klasik tutundurma yöntemlerinin yeterli olmadığını gören işletmeler rekabet avantajı elde edebilmek amacıyla ürün ve hizmetlerinin tanıtımında alternatif yöntemler geliştirmeye odaklanmışlardır. Bu yöntemlerden biri de, binlerce kişiye tek bir paylaşımla ulaşan influencerlar aracılığıyla uygun hedef kitleye, uygun mesajlarla ürün ve hizmetlerin tanıtımını amaçlayan influencer pazarlamadır. Bu araştırmada markalarının mesajlarını daha büyük kitlelere ulaştırmak amacıyla kullandıkları yeni nesil fikir liderleri olarak sosyal medya fenomenlerinin (ınfluencer) tüketicilerin online anlık satın alma davranışlarındaki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket yolu ile sosyal medya fenomenlerini takip eden 247 tüketiciden kolayda örnekleme yöntemi ile sosyal medya fenomenine ilişkin algıları ve online anlık satın alma davranışlarına ilişkin veriler toplanmış ve yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılarak öngörülen hipotezlere ilişkin analizler gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Influencer Pazarlama, Online Anlık Satın Alma, Yapısal Eşitlik Modellemesi

ABSTRACT

With the development of the digital world, businesses that see that classical promotion methods are not sufficient have focused on developing alternative methods in the promotion of their products and services in order to gain competitive advantage. One of these methods is influencer marketing, which aims to promote products and services with appropriate messages to the appropriate target audience through influencers that reach thousands of people with a single share. In this research, it has been tried to determine the effect of social media phenomena (influencers) as the new generation opinion leaders, which their brands use to deliver their messages to larger masses, on the online impulse buying behavior of consumers. Data on their perceptions of social media phenomena and online impulse buying behaviors were collected by convenience sampling method from 247 consumers who follow social media phenomena by means of a questionnaire, and analyzes were carried out on the hypotheses predicted by using structural equation modeling.

Key Words: Influencer Marketing, Online Impulse Purchase, Structural Equation Modeling

1.GİRİŞ

Son yıllarda internet kullanımında ve dijital teknoloji alanında yaşanan baş döndürücü gelişmeler tüketici davranışları üzerinde de etkilerini göstermiş ve yeni satın alma davranışları ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda geleneksel satın alma davranışı yerini hızla online alışveriş

[1] Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Manyas Meslek Yüksek Okulu, maksoy@bandirma.edu.tr-0000-0002-2995-0371

davranışına bırakmıştır. Yapılan araştırmalar, online alışverişin sağladığı uygun fiyat, kalite, hız ve bilgiye erişim kolaylığı gibi avantajların, tüketicileri ihtiyaçları doğrultusunda geleneksel satın alma davranışı gerçekleştiren kişilerden, plansız ve duygusal tatmin odaklı şekilde spontene olarak gelişen anlık satın alma davranışı sergileyen kişilere dönüştürdüğünü göstermektedir. Online anlık satın alma davranışı tüketicilerin öncesinde herhangi bir satın alma fikri yok iken, çevrimiçi alışveriş kanallarında planlamadan ani şekilde karar vererek anlık olarak gerçekleştirdikleri satın alma davranışını ifade etmektedir. Temeli hedonik tüketime dayanan online anlık satın alma davranışı, fiziksel ihtiyaçtan çok duygusal ihtiyaçların tatminine odaklı günümüz tüketim toplumlarında giderek önem kazanmakta ve pazar hacmi genişlemektedir.

İlgili literatür incelendiğinde online anlık satın alma davranışını etkileyen faktörlerin zaman tasarrufu, uygun fiyat, web sitesinin tasarımı, kullanışlılığı ve etkileşim olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise işletmelerin tutundurma faaliyetlerinde markalarının mesajlarını daha büyük kitlelere ulaştırmak amacıyla kullandıkları yeni nesil fikir liderlik olarak sosyal medya fenomenlerinin (ınfluencer) tüketicilerin online anlık satın alma davranışlarındaki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Kelime anlamı olarak etkileyen kişi anlamına gelen ınfluencerlar takipçilerinin satın alma kararlarında büyük etkiye sahiptir. Bu amaç doğrultusunda nicel yöntemde ve betimsel tarama (survey) deseninde tasarlanan araştırmada tüketicilerden anket tekniği kullanılarak takip ettikleri sosyal medya fenomenine ilişkin algıları ve online anlık satın alma davranışlarına yönelik toplanan veriler, Yapısal Eşitlik Modellemesi ile analiz edilecek ve elde edilen bulgular ışığında değerlendirmeler yapılarak literatüre katkı sağlanacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İnfluencer Pazarlama

Günümüzde tüketiciler internet ve mobil pazarlamanın yaygınlaşması ile günlük hayatlarındaki tüm aktivitelerinde sosyal medyayı yoğun olarak kullanırken, işletmelerde daha geniş kitlelere erişerek markalarını tanıtabilmek amacıyla sosyal medyayı bir reklam platformu olarak kullanmaya başlamışlardır (Evans vd., 2017). Bu kapsamda sosyal platformlarda ürün ve hizmetlerin tanıtımı amacıyla grupları etkileyebilen ve "influencer" olarak da isimlendirilen kişilerin kullanılması önemli bir pazarlama yöntemi haline gelmiştir. Influencer bilgisi, otoritesi, statü ve ilişkileri ile kitleleri etkileyebilen ve özellikle tüketicilerin satınalma tercihlerinde etkisi olan kişilerdir (Arslan, 2018). Yapılan araştırmalar tüketicilerin, satınalma karar aşamasında satın almak istediği ürün veya hizmeti daha önce deneyimleyen kişilerin fikirlerinden etkilendiğini göstermektedir (Koç, 2022). Influencerlar ürün ve hizmetlere yönelik deneyimlerini hedef kitle ile paylaşarak onların belirli bir markaya yönelik satın alma tercihlerini etkilemeye çalışan kişilerken, ınfluencer pazarlama ise popüler, etki düzeyi yüksek ve takipçileri tarafından güven duyulan kişiler tarafından markaya ilişkin bilgilerin geniş kitlelere yayılması için yürütülen pazarlama faaliyetleridir (Murphy ve Schram, 2014; Veirman vd., 2017).

Ağırlıklı olarak sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen ınfluencer pazarlama, işletmelerin doğrudan müşterilerle birbirleri ile iletişim ve etkileşim kurmalarına imkân yaratmaktadır. 32 farklı ülkede yürütülen bir araştırmanın sonuçlarına göre işletmeler; marka farkındalığı oluşturma (%93), müşteri sadakati oluşturma (%76) ve müşteri bulma/satış oluşturma (%75) gibi amaçlarla ınfluencer pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirmektedir (Kreutzer vd., 2017). Influencerlar, teknolojiden modaya, mizahtan sanata, politikadan turizme birçok dalda ürün ve hizmetlere yönelik olumlu görüşlerini paylaşarak takipçilerinin tutumlarını değiştirmekte ve satın alma kararlarını etkilemektedirler (Amelina ve Zhu, 2016; Glucksman, 2017).

Influencerların ürün ve hizmetleri değerlendirerek tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemek için profesyonel veya gönüllü olarak marka elçilikleri yapmakta, markaların etkinliklerini yorumlamakta ve ürünlere ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadırlar (Sağlık, 2019).

Farklı özelliklere sahip kişilerden oluşabilen sosyal medya ınfluencerları arasında ünlüler, takipçi sayıları 100.000 kişinin altında sosyal medya içerik üreticileri olarak mikro ınfluencerlar, sektör uzmanları ve kanaat önderleri, bloggerlar, içerik üreticileri ve sosyal medya fenomenleri sayılabilir (Vilander, 2017; Armağan ve Doğaner, 2018). Tüketiciler üzerinde doğru etkiyi bırakabilmek için sosyal medya ınfluencerlarının sahip olması gereken bazı özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Geppert, 2016; Yaman, 2018):
Ürün veya hizmetlere ilişkin bilgi sahibi olması
Ürüne veya hizmete ilgi duymaları
Alanında kanaat önderi veya uzman olması,
Hikayeler, videolar, resimler ve yazılar gibi içerikleri nasıl oluşturması gerektiğini iyi bilmesi,
İlgili sosyal medya kanallarında yeterli takipçi sayısına sahip olması,
Ticari iş birliğine ve pazarlama anlayışına yatkın olması,
İyi iş birliği yeteneklerine sahip olması ve en önemlisi yapılacak çalışmanın değerini iyi anlaması.
Yapılan araştırmalar, ınfluencerlar ile tüketiciler arasında iletişim ve etkileşim sürecini ve tüketicilerin ınfluencerlara yönelik tutumlarını etkileyen en önemli unsurların; ınfluencerların uzmanlıkları, güvenilirlikleri ve çekicilikleri olduğunu göstermektedir (Aral ve Walker, 2012; Lee ve Watkins, 2016; Xiang vd., 2016). Avcı ve Yıldız (2019) tarafından yapılan araştırmada Influencerların güvenilirlik ve çekicilik özelliklerinin etkileşimde bulunulan takipçilern tutumlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilirken, uzman ve güvenilir bir kaynak tarafından yapılan paylaşımların alıcıların inanç, fikir, tutum ve davranışlarında etki yaratabileceğine yönelik araştırmalar da mevcuttur (Colliander ve Dahlen, 2011; Gunawan ve Huarng, 2015; Ballantine ve Yeung, 2015; Xiang vd., 2016). Bu bağlamda tüketicilerin takip ettikleri fenomene yönelik tutumları üzerinde; uzmanlıklarının, çekiciliklerinin ve güvenilirliklerinin etkisi olabileceği düşünülerek aşağıdaki hipotezler ileri sürülmüştür;

H1: Fenomenin uzmanlığı tüketicilerin fenomene yönelik tutumları üzerinde etkilidir.
H2: Fenomenin çekiciliği tüketicilerin fenomene yönelik tutumları üzerinde etkilidir.
H3: Fenomen güvenilirliği tüketicilerin fenomene yönelik tutumları üzerinde etkilidir.

2.2. Online Anlık Satın Alma Davranışı

Pazarlama yazınında 1940' lı yıllardan bu yana ele alınan anlık satın alma tüketicilerin her zaman ve her yerde sergileyebileceği bir satın alma davranışı olarak; hem geleneksel pazarlama kanallarında hem de teknolojik alanda yaşanan gelişmelerle de birlikte online kanallarda da giderek önem kazanan bir konu haline gelmiştir (Tüfekçi vd., 2014). O an itibari ile karar verilerek plansız olarak gerçekleştirilen anlık satın alma davranışının en önemli özelliği öncesinde herhangi bir ihtiyacı karşılama niyetinin bulunmamasıdır (Kaytaz Yiğit, 2020). Anlık satın alma davranışının temelinde rasyonel bir karar verme sürecinden ziyade tüketicinin bir ürün ya da hizmete yönelik duyduğu güçlü bir arzu ve heyecan yatarken, tüketici bu isteğini tatmin etmek için düşünmeden, amaçsızca ve aniden satın alma kararı vermekte ve dürtüsel bir satın alma deneyimi ortaya çıkmaktadır (Yang vd., 2021). Yapılan araştırmalar anlık satın alma davranışının tüketicinin ruh haline ve duygusal tepkilerine bağlı olarak spontene ortaya çıkan anlık satın alma davranışının mağazadaki satışların ortalama %40' ını oluşturduğunu göstermektedir (Vohs ve Faber, 2007; Aytekin ve Ay, 2015). İlgili litaratür incelendiğinde anlık satın alma davranışının özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Hung, 2008; Xiao ve Nicholson, 2012; Abdelsalam vd., 2020);
Heyecan ve heves uyandıracak güçlü bir duygu ile başlar, bilişsel değerlendirme azalmıştır.

Önceden satın alma niyeti yoktur, planlanmamıştır ve spontene olarak gelişir.
Uyaranlara tepki olarak anında satın alma gerçekleşir.
Satın alma davranışının altında yatan motivasyonun tanımlanması zordur ve rasyonellikten uzaktır.
Sonuçlar hesaplanmadığı için satın alma sonrasında psikolojik bir dengesizlik hali söz konusudur ve pozitif ile negatif duygular arasında gidip gelinir.
Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak ürün ve hizmetlere erişimin kolaylaşmış olması tüketicilerin anlık satın alma davranışlarının online alışveriş platformlarında daha da yaygınlaşmasına neden olurken (Chan vd., 2017), yapılan araştırmalar anlık satın alama davranışı sergileme eğiliminin online platformlarda geleneksel mağazalara göre daha spontene ve yüksek olduğunu göstermektedir (Park vd., 2012; Akram vd., 2017). Online anlık satın alma davranış eğilimindeki artışın altında yatan sebepler; online alışveriş platformlarında geleneksel mağazalara göre tüketicilerin zaman kazanması, ürün ve hizmetlere yönelik bilgiye erişimin kolay olması, alternatifler arasında özellikler ve fiyatlar açısından daha rahat karşılaştırma yapılabilmesi ve teslimat seçeneklerindeki hız ve esneklik gibi online satın alma davranışının pozitif yönleri sayılabilir (Punj, 2011; Algür ve Cengiz, 2011; Rezaei vd.,2016; Telli ve Gök, 2021).
Tüketicilerin online anlık satın alma davranışı kararları üzerinde çeşitli faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Tüketicilerin ihtiyaçları ortaya çıktıktan sonra bu ihtiyaçların tatmin edilmesine yönelik güçlü duyguların başlattığı satın alma sürecinde anlık satın alma davranışının oluşumuna etki eden başlıca faktörler zaman tasarrufu, ürün çeşitliliği, kullanım kolaylığı, uygun fiyat, online alışverişin yapıldığı web sitesinin tasarımı ve müşterilerle kurulan iletişim ve etkileşim gücüdür (Wu vd., 2016; Taşkın ve Özdemir, 2017). Kimi tüketiciler online alışveriş esnasında bir ürünün kullanım kolaylığından etkilenirken bir diğeri de fiyatından etkilenerek anlık şekilde satın almaya karar verebilmektedir. Yine web sitesinin kalitesi, görsel çekiciliği, güvenilirliği, kullanım kolaylığı ve etkileşim derecesi de tüketicilerin anlık satın alma davranışlarını etkilemektedir.
Bu çalışmada ise günümüzde tüketicilerin satın alma kararlarında önemli etkiye sahip olan ve markaların mesajlarını daha büyük kitlelere ulaştırmak amacıyla kullandıkları sosyal medya fenomenlerinin (ınfluencerlar) tüketicilerin online anlık satın alma davranışları üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Yapılan araştırmalar, sosyal medya fenomenlerinin marka tanıtımlarını sponsorsuz şekilde yapmalarının tüketicilerin markaya yönelik ilgi ve güvenilirlik düzeylerini yükselterek marka ile olan etkileşimlerini olumlu yönde arttırdığını, bu durumunda tüketim niyeti ve satın alma davranışını etkilediğini göstermektedir (Xiang vd., 2016; Sokolova ve Kefi, 2019; İmamoğlu, 2020, Zhou vd., 2021; Akdeniz ve Uyar, 2021). Orhan (2021) ise 517 sosyal medya kullanıcısı üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında ınfluencer pazarlamanın online anlık satın alma davranışı üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda tüketicilerin takip ettikleri fenomene yönelik tutumlarının online anlık satın alma davranışı üzerinde etkisi olabileceği düşünülerek aşağıdaki hipotez ileri sürülmüştür;

H4: Tüketicilerin fenomene yönelik tutumları online anlık satın alma davranışı üzerinde etkilidir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırmada bir alternatif pazarlama türü olarak ınfluencer pazarlamada tüketicilerin sosyal medya fenomenlerine ilişkin tutumlarının tüketicilerin online anlık satın alma davranışları üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda neden sonuç ilişkisine dayalı olarak tasarlanan çalışmada; ilgili literatürün incelenmesi sonucunda kavramsal

çerçevede ileri sürülen hipotezlerin test edilmesi amacıyla oluşturulan araştırma modeli Görsel 1'de sunulmuştur.

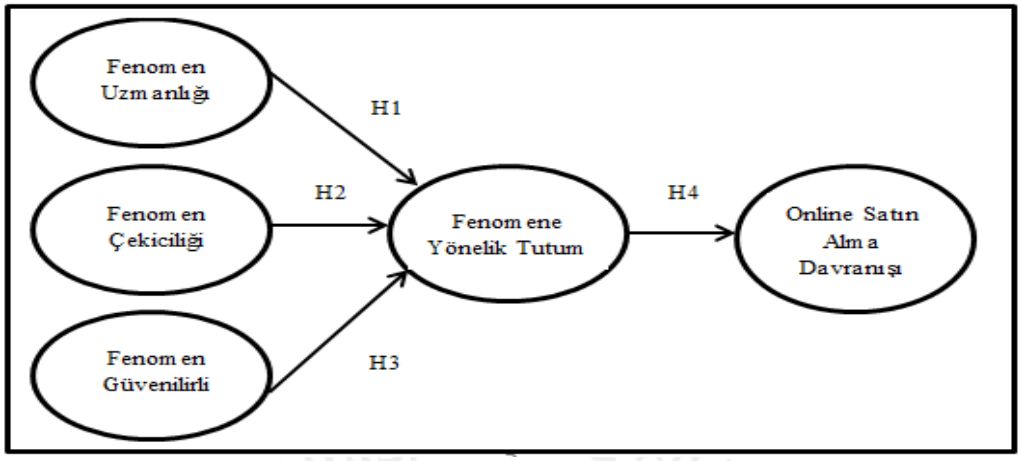

Görsel 1: Araştırma Modeli

3.2. Anakütle ve Örneklem

Araştırmada 356 tüketiciden anket yolu ile veri toplanmış ve bu anketlerden katılımcılara yöneltilen "Sosyal medya fenomenlerini takip ediyor musunuz?" sorusuna "Hayır" yanıtı veren 72 anket değerlendirme dışı bırakılarak, "Evet" yanıtını veren 284 tüketiciye ait anket ile çalışmaya devam edilmiştir. Ana kütle boyutunun tam olarak tespit edilememesi nedeni ile "tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme" nin kullanıldığı çalışmada uygun örneklem sayısını belirleyebilmek adına Shirsavar, Gilaninia ve Almani (2012) tarafından geliştirilen yaklaşım kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre ulaşılması gereken örneklem sayısı; q değeri ankette yer alan öğe sayısını ifade etmek üzere (n): $5q \leq n \leq 15q$ şeklinde formülize edilmiştir. Dolayısı ile bu yaklaşıma göre araştırmada ulaşılması gereken örneklem miktarının 175 ile 525 arasında olmasının yeterli olduğu tespit edilmiştir (5*35)= $175 \leq n \leq 525$= (15*24).

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Veri toplama yöntemi olarak anket uygulamasının kullanıldığı araştırmada hazırlanan anket formu, demografik sorularla birlikte tüketicilerin fenomene yönelik algı ve tutumları ile online anlık satın alma davranışlarını ölçmeye yönelik daha önce çeşitli araştırmacılar tarafından geliştirilen ölçekleri içeren toplam 42 sorudan oluşmaktadır. Katılımcıların ilgili ifadeye katılım düzeylerini ölçmeye yönelik 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Fenomene yönelik uzmanlık, çekicilik, güvenilirlik, fenomen marka uyumu ve fenomene yönelik tutum ile ilgili Kayapınar (2022) tarafından geliştirilen ölçek ile online anlık satın alma davranışını ölçmek için de Rook ve Fisher (1995) tarafından geliştirilen ve Türkçe' ye uyarlaması Genzileli (2019) tarafından yapılan ölçek kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Yapısal Model İçin Verilerin Hazırlanması ve Kestirim Yönteminin Seçimi

Araştırmada verilerin hazırlanması ve yapısal modele ilişkin kestirim yöntemine karar verebilmek amacıyla SPSS 23 paket programı kullanılarak Beklenti Maksimizasyonu (EM) yöntemi ile veri setindeki kayıp veriler tamamlandıktan sonra çoklu uç değerlerin tespiti için Mahalanobis Uzaklığı (MU) analizine tabi tutulan verilerden kritik değerin üstündeki 37 veri çıkarılarak analizlere 247 veri üzerinden devam edilmiştir. Kullanılacak analiz yöntemine karar

verebilmek amacıyla gerçekleştirilen normallik analizi sonucunda ise verinin hem birim bazlı hem de çoklu normallik sağlamadığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda modelin keşifsel bir yapıya sahip olmasından da ötürü "Kısmi En Küçük Kareler Yöntemine Dayalı Yapısal Eşitlik Modellemesi" yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir (Ringle vd., 2015).

4.2. Model Testleri

Çalışmanın modeline ilişkin analizler SmartPLS 3.2.8 istatiksel paket programı kullanılarak ölçüm modeli ve yapısal model analizi olmak üzere iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Ölçüm modeli doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuş ve elde edilen ifadelerle iç tutarlılık güvenirliği (internal consistency reliability), birleşme geçerliği (convergent validity) ve ayrışma geçerliği (discriminant validity) değerlendirilmiştir. İkinci aşamada ise güvenilirlik ve geçerliliği sağlanan modele ilişkin hipotezler test edilmiştir.

4.2.1. Ölçüm Modeline İlişkin Test Sonuçları

Çizelge 1 'de araştırmada yer alan yapılara ilişkin iç tutarlılık güvenirliği ve birleşme geçerliği ile ilgili sonuçlar sunulmuştur.

Çizelge 1: Ölçüm Modeli Sonuçları

				CR	***α***	***rho_A***
Fenomen Uzmanlığı	Uzmanlığı olan (yetenekli, nitelikli, bilgili, deneyimli) sosyal medya fenomenleri daha fazla saygı görür.	0.890	0.750	0.90	0.897	0.914
	Uzman bir sosyal medya fenomeninin paylaşımları dikkat çekicidir.	0.950				
	Uzman bir sosyal medya fenomeni tarafından paylaşılan markalar güvenilirdir.	0.749				
Fenomen Çekiciliği	Sosyal medya fenomeninin fiziksel olarak çekici olması marka imajını etkiler.	0.835	0.772	0.878	0.867	0.872
	Çekici bir sosyal medya fenomeni tarafından paylaşımı yapılan markanın hatırlanması daha kolaydır.	0.920				
Fenomen Güvenilirliği	Güvenilir (sözüne güvenilen, içten, dürüst) sosyal medya fenomeni paylaşımlarında olumlu dönüşler alır.	0.927	0.792	0.910	0.912	0.937
	Sosyal medya fenomeninin güvenilir olması marka imajını etkiler.	0.990				
	Güvenilir bir sosyal medya fenomeni tarafından paylaşımı yapılan marka daha saygın ve caziptir.	0.713				
Fenomene Yönelik Tutum	Ürün/marka tanıtımlarına, yorumlarına güvenmediğim fenomenleri takipten çıkarırım.	0.726	0.595	0.80	0.809	0.814
	Sosyal medya fenomeninin profesyonel hayatındaki tutarsızlıklar marka üzerinde olumsuz etkiye sahip olur.	0.835				
	Sosyal medya fenomeninin toplum içinde iyi bir imajı olması, marka imajını etkiler.	0.730				
Online Anlık Satın Alma Davranışı	Çoğunlukla durduk yere online olarak bir şeyler satın alırım.	0.817	0.520	0.843	0.837	0.847
	Online satın alma yöntemim "sadece satın al" üzerine kuruludur.	0.694				
	Sık sık düşünmeden online olarak bir şeyler satın alırım.	0.746				

Bazen kendime "şimdi online olarak bir şeyler satın almam" derim.	0.667
O anki hislerime göre online olarak bir şeyler satın alırım.	0.665

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda faktör yükleri 0,40' ın altında olan "Fenomen Çekiciliği" ne yönelik bir ifade, "Fenomene Yönelik Tutum" dan 6 ve "Online Anlık Satın Alma Davranışı" dan ise 5 ifade çıkarılarak (Hair vd., 2014), doğrulayıcı faktör analizine ilişkin adımlar tekrar edilmiştir. Ölçüm modeline ilişkin Çizelge 2' de sunulan değerler incelendiğinde; yapıların Cronbach Alpha (α) değerleri birleşik güvenirlik katsayı (CR) değerleri ve rho_A değerleri kritik değer olan 0,70 üzerinde tespit edildiği için iç tutarlılık güvenilirliğinin (Ringle vd., 2015), birleşme geçerliliğinin de her bir yapıya ait faktör yüklerinin ≥0,70 ve ortalama varyans değerlerinin ≥0,50 olması nedeniyle sağlandığı görülmektedir (Hair vd., 2014). Yapıda faktör yükü 0,60 ile 0,70 arasında olan üç adet ifade ise AVE ve CR değerleri eşik değerin üzerinde olduğu için ölçekten çıkarılmamıştır.

Çizelge 2' de Fornell ve Larcker kriterine ilişkin analiz sonuçları ve çizelge 3' de ise HTMT (Heterotrait-Monotrait Ratio) kriterine ilişkin analiz sonuçları sunulmuştur. Çizelge 3' de ki değerler incelendiğinde ilgili değişkenin AVE değerlerinin karekökü aynı sütundaki korelasyon katsayılarından büyük olduğu görülmektedir. Çizelge 4'de görüldüğü üzerede HTMT değerlerinin kritik değer olan 0,90'nın altında olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular ışığında ölçüm modeline ilişkin yapıların ayrışma geçerliliğini sağladığı görülmektedir.

Çizelge 2: Ayrışma Geçerliği Sonuçları (Fornell ve Larckell Kriteri)

	Fenomen Güvenilirliği	Fenomen Uzmanlığı	Fenomen Çekiciliği	Fenomene Yönelik Tutum	
Onlıne Anlık Satın Alma Davranışı	0.493	0.453	0.346	0.476	0.720
Fenomene Yönelik Tutum	0.854	0.546	0.646	0.765	
Fenomen Çekiciliği	0.608	0.705	0.879		
Fenomen Uzmanlığı	0.468	0.867			
Fenomen Güvenilirliği	0.885				

Çizelge 3: Ayrışma Geçerliği Sonuçları (Heterotrait-Monotrait Ratio Kriteri)

	Fenomen Güvenilirliği	Fenomen Uzmanlığı	Fenomen Çekiciliği	Fenomene Yönelik Tutum	Onlıne Anlık Satın Alma Davranışı
Fenomen Güvenilirliği					
Fenomen Uzmanlığı	0.465				
Fenomen Çekiciliği	0.601	0.711			
Fenomene Yönelik Tutum	0.721	0.546	0.640		
Onlıne Anlık Satın Alma Davranışı	0.504	0.455	0.353	0.478	

4.2.2. Yapısal Model Analizi

Araştırmada öne sürülen hipotezlerin test edilmesi amacıyla oluşturulan yapısal eşitlik modeli Görsel 2' de sunulmuştur.

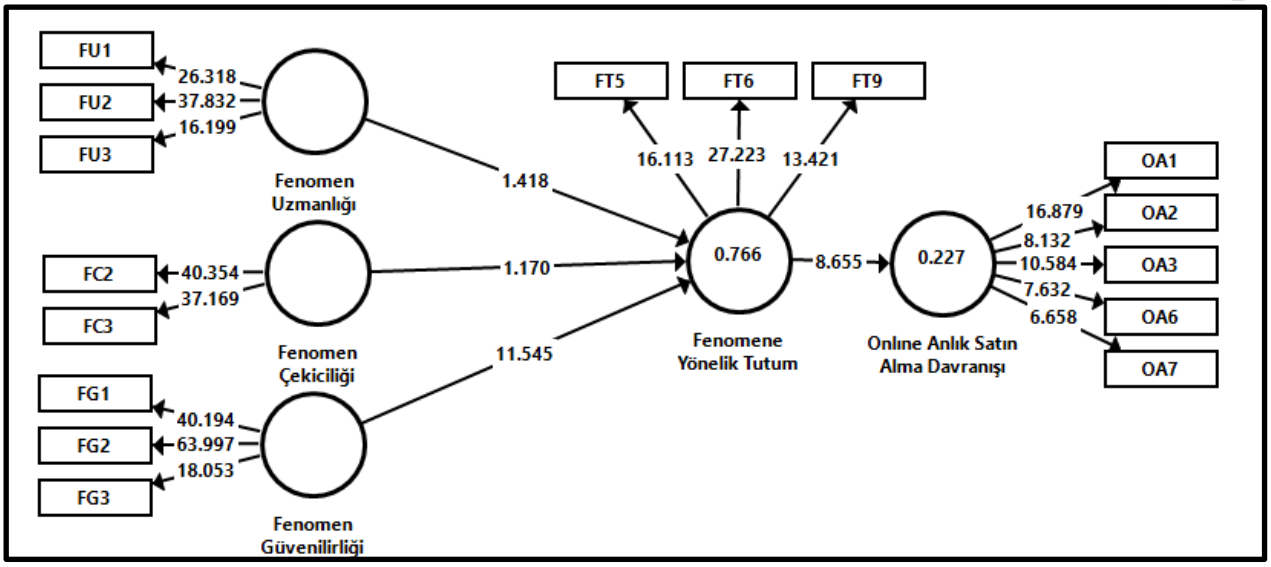

Görsel 2: Yapısal Eşitlik Modeli

Araştırma modeli PLS-SEM algoritması ile SmartPLS 3.2.8 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına ilişkin VIF, R 2 , f 2 ve Q2 değerleri çizelge 4'de sunulmuştur. İlgili değerler incelendiğinde VIF değerlerinin eşik değer olan 5'in altında olması nedeni ile doğrusallık problemi olmadığı sonucuna varılmıştır (Hair vd., 2014). Model katsayıları R 2 değerleri açısından incelendiğinde fenomene yönelik tutum değişkeninin % 0.76 ve online anlık satın alma davranışının da %27 oranında açıklandığı görülmektedir. Tablodaki Q2 değerlerinin sıfırdan büyük olması ise araştırma modelinin; fenomene yönelik tutum online anlık satın alma davranışı değişkenlerini tahmin gücüne sahip olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2014).

Çizelge 4: Araştırma Modeli Katsayıları (Toplam Etki)

Fenomen Uzmanlığı → Fenomene Yönelik Tutum	2.010		0.030	
Fenomen Çekiciliği → Fenomene Yönelik Tutum	2.491	0.766	0.024	0.414
Fenomen Güvenilirliği → Fenomene Yönelik Tutum	1.593		1.422	
Fenomene Yönelik Tutum → Online Anlık Satın Alma Davranışı	1.000	0.227	0.293	0.192

Çizelge 6' da ise araştırma modeli doğrudan etki katsayıları sunulmuştur. Değerler incelendiğinde fenomen uzmanlığının ve fenomen çekiciliğinin fenomene yönelik tutum üzerindeki etkisinin istatiksel yönden anlamlı olmadığı, fenomen güvenilirliğinin ise fenomene yönelik tutum (β=0,720, p<0,01) ve fenomene yönelik tutumunda online anlık satın alma davranışı üzerindeki etkisinin pozitif yönlü ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda H1 ve H2 hipotezleri reddelirken, H3 ve H4 hipotezleri kabul edilmiştir. Tüketicilerin fenomene yönelik güvenilirliklerindeki 1 birimlik artış, fenomene yönelik tutumda 0.720 birimlik artış yaratırken, fenomene yönelik tutumdaki bir birimlik artış ise online anlık satın alma davranışında 0.475 birimlik artışa neden olmaktadır.

Çizelge 5: Araştırma Modeli Doğrudan Etki Katsayıları

	Standardize β	Standart Hata	t değeri	p değeri
Fenomen Uzmanlığı -> Fenomene Yönelik Tutum	0.125	0.084	1.418	0.157
Fenomen Çekiciliği -> Fenomene Yönelik Tutum	0.125	0.102	1.170	0.243
Fenomen Güvenilirliği -> Fenomene Yönelik Tutum	0.720	0.063	11.545	0.000
Fenomene Yönelik Tutum -> Onlıne Anlık Satın Alma Davranışı	0.475	0.055	8.655	0.000

5. SONUÇ

Son yıllarda dijital dünyada yaşanan gelişmelerle birlikte işletmeler ürün ve hizmetlerini klasik tutundurma yöntemleri ile tanıtmanın yeterli olmadığını görmüşler ve her geçen gün sosyal medyayı daha da yoğun olarak kullanan tüketiciler ile iletişim ve etkileşimlerini arttırabilmek için sosyal medyayı bir reklam platformu olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu kapsamda sosyal platformlarda kendine özgün içerikler üreten ve hayran kitlesi oluşturarak ürün ve hizmetlerin tanıtımı amacıyla grupları etkileyebilen sosyal medya fenomenlerinin (Influencer) kullanılması önemli bir pazarlama yöntemi haline gelmiştir. İşletmeler pazarlama stratejilerini geliştirirken ürün ve hizmetlerinin tanıtımlarına yönelik eylemlerini influencerlar aracılığıyla sosyal medyada duyurmaya başlamışlardır. Bu araştırmada markalarının mesajlarını daha büyük kitlelere ulaştırmak amacıyla kullandıkları yeni nesil fikir liderleri olarak sosyal medya fenomenlerinin (ınfluencer) tüketicilerin online anlık satın alma davranışlarındaki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında anket yolu ile sosyal medya fenomenlerini takip eden 247 tüketiciden kolayda örnekleme yöntemi ile sosyal medya fenomenine ilişkin algıları ve online anlık satın alma davranışlarına ilişkin veriler toplanmış ve yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılarak öngörülen hipotezlere ilişkin analizler gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre fenomen uzmanlığının ve fenomen çekiciliğinin fenomene yönelik tutum üzerindeki etkisinin istatiksel yönden anlamlı olmadığı, fenomen güvenilirliğinin ise fenomene yönelik tutum (β=0,720, $p<0,01$) ve fenomene yönelik tutumunda online anlık satın alma davranışı üzerindeki etkisinin pozitif yönlü ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Tüketicilerin fenomene yönelik güvenilirliklerindeki 1 birimlik artış, fenomene yönelik tutumda 0.720 birimlik artış yaratırken, fenomene yönelik tutumdaki bir birimlik artış ise online anlık satın alma davranışında 0.475 birimlik artışa neden olmaktadır. Güvenilirlik tüketicinin bilgi kaynağını inandırıcı bulması ve ona inanması ile ilgilidir (Gunawan ve Huarng, 2015). İlgili litaratür incelendiğinde güvenilir bulunan bir kişi tarafından paylaşılan bilgilerin ve içeriklerin, alıcıların inanç, fikir, tutum ve davranışlarında etki yaratabileceğine yönelik araştırmalar mevcuttur (Colliander ve Dahlen, 2011; Gunawan ve Huarng, 2015; Arıcı ve Yıldız, 2019; Akdeniz ve Uyar, 2021). Benzer şekilde fenomene yönelik tutum ile online anlık satın alma davranışı arasındaki ilişkiye yönelik sonuç, geçmiş litaratür açısından incelendiğinde ise fenomene yönelik tutumun online anlık satın davranışını olumlu yönde etkilediğine yönelik çeşitli araştırmalara rastlanmaktadır (McCormick, 2016; Gong ve Li, 2017; Breves vd., 2019; İmamoğlu,2020; Zhou vd., 2021). Bu kapsamda araştırmada öne sürülen iki hipoteze ilişkin sonuçların geçmiş literatür ile desteklendiği görülmektedir.

Tüketicilerin hedonik tüketime dayanan ve çevrimiçi alışveriş kanallarında planlamadan ani şekilde karar vererek anlık olarak gerçekleştirdikleri online anlık satın alma davranışı, duygusal ihtiyaçları tatmin odaklı günümüz tüketim toplumlarında her geçen gün daha fazla gözlenmektedir. Pazar hacmi büyüyen online anlık satın alma davranışı yoğun rekabet ortamında işletmelerin karlıklarını arttırarak onlara rekabet avantajı yaratacak önemli bir unsur

haline gelmiştir. Bu araştırmada bulguları tüketicilerin sosyal medya fenomenleri olarak ınfluencerlara yönelik tutumlarının, online anlık satın alma davranışını olumlu yönde etkileyeceği sonucunu göstermektedir. Bu kapsamda işletmelerin satış hacimlerini arttırmaları için kendi ürün ve hizmetlerinin özelliklerine ve markalarına en uygun ınfluencerları belirleyerek seçmeleri ve iş birliği yoluna gitmeleri önem arz etmektedir. Bunun için işletmelerin amaçlarını ve stratejilerini belirleyerek kendi markaları ile uyumlu alanlarında uzman ve güvenilir ınfluencerlarla birlikte ürün ve hizmetlerinin tanıtımına yönelik hedef kitleleri ile etkileşime girmeleri tavsiye edilebilir.
Bu araştırmanın kuramsal çerçeve açısından ulaşılabilen alan yazınla sınırlı olması ve kolayda örnekleme yönteminin kullanılması araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Gelecekte yürütülecek araştırmalarda sonuçların genellenebilirliğini ve güvenilirliğini arttırmak için tesadüfiye dayanan örnekleme yöntemlerinin seçilmesi tavsiye edilmektedir. Zaman ve maliyet gibi kaynakların yetersizliği nedeniyle örneklem sayısı 247 kişi ile sınırlandırılmasından dolayı bulgularının genellenebilmesi için daha büyük örneklemler ile çalışılması gerekmektedir.

Kaynakça

Abdelsalam, S. I., ve Sohail, M. (2020). Numerical Approach Of Variable Thermophysical Features Of Dissipated Viscous Nanofluid Comprising Gyrotactic Micro-Organisms. *Pramana*, *94*(1), 1-12.

Akdeniz, P. C., ve Uyar., K.(2021). Tüketicilerin Satın Alma Niyetlerinde Sosyal Medya Fenomenleri İle Kurulan Parasosyal Etkileşimin Rolü. *Erciyes Akademi*, *35*(4), 1669-1688.

Akram, U., Hui, P., Khan, M. K., Saduzai, S. K., Akram, Z., ve Bhati, M. H. (2017). The Plight Of Humanity: Online İmpulse Shopping İn China. *Human Systems Management*, *36*(1), 73-90.

Algür, S., ve Cengiz, F. (2011). Türk Tüketicilere Göre Onlıne (Çevrimiçi) Alışverişin Riskleri Ve Yararları The Rısk And Benefıt Perceptıons Of Onlıne Shoppıng Accordıng To The Turkısh Consumers. *Journal Of Yasar University*, *22*(6), 3666-3680.

Amelina, D., ve Zhu, Y. Q. (2016). Investigating Effectiveness Of Source Credibility Elements On Social Commerce Endorsement: The Case Of İnstagram İn Indonesia.

Aral, S., ve Walker, D. (2012). Identifying İnfluential And Susceptible Members Of Social Networks. *Science*, *337*(6092), 337-341.

Arslan, C. (2018). Dijital Yeniden Üretim Çağında Sanat Eseri: "Aura" Kavramının Dijital Sanat Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi. Art-Sanat Dergisi, Cilt Sayı:9. Ss. 405-413.

Avcı, İ. ve Yıldız, E. (2019). Fenomenlerin Güvenilirlik, Çekicilik Ve Uzmanlık Özelliklerinin Marka Tutumu, Satın Alma Niyeti Ve Elektronik Kulaktan Kulağa Pazarlama Üzerindeki Etkileri: Instagram Örneği. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 38, 85-107.

Aytekin, P., ve Ay, C. (2015). Hedonik Tüketim Ve Anlık Satın Alma İlişkisi. *Academic Review Of Economics ve Administrative Sciences, 8*(1).

Ballantine, P. W., ve Yeung, C. A. (2015). The Effects Of Review Valence İn Organic Versus Sponsored Blog Sites On Perceived Credibility, Brand Attitude, And Behavioural İntentions. *Marketing Intelligence ve Planning*.

Breves, P. L., Liebers, N., Abt, M., ve Kunze, A. (2019). The Perceived Fit Between İnstagram İnfluencers And The Endorsed Brand: How İnfluencer–Brand Fit Affects Source Credibility And Persuasive Effectiveness. *Journal Of Advertising Research, 59*(4), 440-454.

Colliander, J., ve Dahlén, M. (2011). Following The Fashionable Friend: The Power Of Social Media: Weighing Publicity Effectiveness Of Blogs Versus Online Magazines. *Journal Of Advertising Research, 51*(1), 313-320.

Doğaner, M. C. ve Armağan, E., 2019. Sanal Marka Toplulukları Ve Marka Sadakati: Nikon Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*. **33** (3), Ss. 715-736.

Evans, N. J., Phua, J., Lim, J., ve Jun, H. (2017). Disclosing Instagram İnfluencer Advertising: The Effects Of Disclosure Language On Advertising Recognition, Attitudes, And Behavioral İntent. *Journal Of İnteractive Advertising, 17*(2), 138-149.

Fornell, C., ve Larcker, D. F. (1981). Structural Equation Models With Unobservable Variables And Measurement Error: Algebra And Statistics.

Genzileli, E. Y. (2019). *Web Sitesi Kalitesi Ve Satış Geliştirme Faaliyetlerinin Online Anlık Satın Alma Davranışına Etkisi* (Doctoral Dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Geppert, G. How İnfluence Marketing Differs From Celebrity Endorsement. ConvinceveConvert. Url: Http://Www.Convinceandconvert.Com/Digital-Marketing/İnfluence-Marketing-Differs-From-Celebrity-Endorsement/. Accessed: 30th October 2016.

Glucksman, M. (2017). The Rise Of Social Media İnfluencer Marketing On Lifestyle Branding: A Case Study Of Lucie Fink. *Elon Journal Of Undergraduate Research İn Communications, 8*(2), 77-87.

Gong, W., ve Li, X. (2017). Engaging Fans On Microblog: The Synthetic İnfluence Of Parasocial İnteraction And Source Characteristics On Celebrity Endorsement. Psychology ve Marketing, 34(7), 720-732.

Gunawan, D. D., ve Huarng, K. H. (2015). Viral Effects Of Social Network And Media On Consumers' Purchase İntention. *Journal Of Business Research, 68*(11), 2237-2241.

Hair Jr, J. F., Sarstedt, M., Hopkins, L., ve Kuppelwieser, V. G. (2014). Partial Least Squares Structural Equation Modeling (Pls-Sem): An Emerging Tool İn Business Research. European Business Review.

İmamoğlu, F. (2020). Sosyal Medyada Güncel Pazarlama Yaklaşımlarının Tüketicilerin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi. (Yaymlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul.

Koç, E. (2022). Tüketici Davranışı Ve Pazarlama Stratejileri Global Ve Yerel Yaklaşım, Seçkin Yayıncılık, 9. Baskı.

Kreutzer, R.T., Land, Kh. (2017). Influencer-Marketing – Andere Für Sich Sprechen Lassen. In: Digitale Markenführung. Springer Gabler, Wiesbaden. Https://Doi.Org/10.1007/978-3-658-08547-6_8

Lee, J. E., ve Watkins, B. (2016). Youtube Vloggers' İnfluence On Consumer Luxury Brand Perceptions And İntentions. *Journal Of Business Research*, *69*(12), 5753-5760.

Mccormick, K. (2016). Celebrity Endorsements: Influence Of A Product-Endorser Match On Millennials Attitudes And Purchase İntentions. *Journal Of Retailing And Consumer Services*, *32*, 39-45.

Murphy, T., ve Schram, R. (2014). What İs İt Worth? The Value Chasm Between Brand And İnfluencers. *Journal Of Brand Strategy*, *3*(1), 31-40.

Park, E. J., Kim, E. Y., Funches, V. M. Ve Foxx, W. (2012). Apparel Product Attributes, Web Browsing, And E-İmpulse Buying On Shopping Websites. *Journal Of Business Research*, 65(11), 1583-1589.
Punj, G. (2011). Effect Of Consumer Beliefs On Online Purchase Behavior: The İnfluence Of Demographic Characteristics And Consumption Values. *Journal Of Interactive Marketing*, *25*(3), 134-144.

Rezaei, J., Nispeling, T., Sarkis, J., ve Tavasszy, L. (2016). A Supplier Selection Life Cycle Approach İntegrating Traditional And Environmental Criteria Using The Best Worst Method. *Journal Of Cleaner Production*, *135*, 577-588.

Ringle, C., Da Silva, D., ve Bido, D. (2015). Structural Equation Modeling With The Smartpls. Bido, D., Da Silva, D., ve Ringle, C.(2014). Structural Equation Modeling With The Smartpls. Brazilian Journal Of Marketing, 13(2).

Rook, D. W., ve Fisher, R. J. (1995). Normative İnfluences On İmpulsive Buying Behavior. *Journal Of Consumer Research*, *22*(3), 305-313.

Shirsavar, H. A., Gilaninia, S., ve Almani, A. M. (2012). A Study Of Factors İnfluencing Positive Word Of Mouth İn The Iranian Banking İndustry. Middle-East Journal Of Scientific Research, 11(4), 454-460.

Sokolova, K., ve Kefi, H. (2020). Instagram And Youtube Bloggers Promote İt, Why Should I Buy? How Credibility And Parasocial İnteraction İnfluence Purchase İntentions. *Journal Of Retailing And Consumer Services*, *53*, 101742.

Taşkın, Ç., ve Özdemir, Ö. (2017). Online İtkisel Satın Alma Davranışının Öncülleri Üzerine Bir Araştırma-A Research On The Antecedents Of Onlıne Impulse Buyıng Behavıour. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(18), 251-270.

Telli, G., ve Gök, A. (2021). Çevrimçi Araştır Mağazadan Satın Al Yönteminin Anlık Satın Alma Davranışına Etkisi: Türkiyede Sigorta Brokerliğinde Çalışanların İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *13*(4), 3375-3391.

Tüfekçi, İ., Erciş, A., ve Bahar, T. Ü. R. K. (2014). Moda Odakli İçgüdüsel Satin Alma Davranişina Etki Eden Faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*(4), 587-606.

Veirman, M.D., Cauberghe, V. Ve Hudders, L. (2017). "Marketing Through Instagram İnfluencers: The İmpact Of Number Of Followers And Product Divergence On Brand Attitude". Int J Advert 36, 798–828.

Vilander, J. (2017). Personal Branding On Social Media And Social Media Based Entrepreneurship.

Vohs, K. D., ve Faber, R. J. (2007). Spent Resources: Self-Regulatory Resource Availability Affects İmpulse Buying. *Journal Of Consumer Research*, *33*(4), 537-547.

Wu, J. F., ve Chang, Y. P. (2016). Multichannel İntegration Quality, Online Perceived Value And Online Purchase İntention: A Perspective Of Land-Based Retailers. *Internet Research*.

Xiang, L., Zheng, X., Lee, M. K., ve Zhao, D. (2016). Exploring Consumers' İmpulse Buying Behavior On Social Commerce Platform: The Role Of Parasocial İnteraction. *International Journal Of Information Management*, *36*(3), 333-347.

Xiao, S. H., ve Nicholson, M. (2013). A Multidisciplinary Cognitive Behavioural Framework Of İmpulse Buying: A Systematic Review Of The Literature. *International Journal Of Management Reviews*, *15*(3), 333-356.

Yaman, F. (2021). Tüketici Davranışında Bir Fikir Lideri Olarak Influencerlar. *Alanya Akademik Bakış*, *5*(2), 953-970.

Yang, F., Tang, J., Men, J., ve Zheng, X. (2021). Consumer Perceived Value And İmpulse Buying Behavior On Mobile Commerce: The Moderating Effect Of Social İnfluence. *Journal Of Retailing And Consumer Services*, *63*, 102683.

Yiğit, M. K. (2020). Consumer Mindfulness And İmpulse Buying Behavior: Testing Moderator Effects Of Hedonic Shopping Value And Mood. *Innovative Marketing*, *16*(4), 24.

TÜRKİYE'DE KONUT SATIŞLARININ YAPAY SİNİR AĞLARI VE HİBRİT TEKNİKLERLE ÖNGÖRÜLMESİ

FORECASTING OF HOUSING SALES IN TURKEY WITH ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS AND HYBRID TECHNIQUES

Arş. Gör. Dr. Hakan ÖNDES[1],

[1] Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
, 0000-0002-0618-7705

ÖZET

Talebin modellenmesi ve öngörülmesi kişilerin ya da kurumların ileriye yönelik oluşturacağı stratejilerde ve alacakları önlemlerde değerli bir faaliyet olarak kabul edilmektedir. Bu faaliyet ürün veya hizmetlerin gelecekte yaşanacak talep için gerçeğe en yakın ve tutarlı olarak hesaplanması aşamasını içermektedir. Bu açıdan ele alındığında öngörü, özellikle işletmelerin ürünlerinin ya da verdikleri hizmetlerin devamlılığı bakımından ciddi öneme sahiptir. Günümüzde iktisadi değişkenlerin model içinde tahmini ve öngörü değerlerinin tutarlılığı açısından yapay sinir ağları ve melez yapılar etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışma kapsamında konut piyasası ele alınmıştır. Konut piyasası konutların aynı standartta olmaması sebebiyle heterojen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla konut satışlarının modellenmesi ve öngörülmesi süreci kendi içerisinde farklılık göstermektedir. Türkiye'de konut sektöründe meydana gelen hızlı değişim ve konut satışını etkileyen faktörlerin yapısı sistematik risk oluşturmaktadır. Bu riskler, sektörün yakından takibini ve bilimsel çalışma ihtiyacını gerektirmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de konut satışlarını etkileyen unsurlar incelenerek konut satış sayılarının dönem içi öngörülerinin elde edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma Türkiye için Ocak 2013- Haziran 2022 dönemleri kapsayacak şekilde oluşturulmuş olup konut satışları ile döviz kuru, enflasyon, işsizlik oranı, konut birim fiyatı, konut fiyat endeksi, tüketici güven endeksi ve faiz oranı değişkenleri arasındaki ilişki için zaman serisi modelleri oluşturulmuştur. Benzer model yapısı için etkileri incelenen değişkenler girdi ve konut satışlarının çıktı olduğu ileri beslemeli geri yayılımlı yapay sinir ağları modellenmiştir. Son aşamada ise yapay sinir ağlarına bağlı zaman serisi modelleri yapısını içeren hibrit teknikler incelenmiştir. Gerçekleştirilen farklı modellere ilişkin tahminler hata kareler ortalamasına göre karşılaştırılmıştır. Öngörü performansları için de yapılan karşılaştırmalar sonucunda hibrit tekniğin daha başarılı olduğu sonucu elde edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de konut satış modeli için yapay sinir ağlarına dayalı zaman serisi modellerinin etkin ve tutarlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konut Satışı, Doğrusal Olmayan Zaman Serileri Analizi, Yapay Sinir Ağları, Hibrit Modeller

ABSTRACT

Modeling and forecasting of demand is considered as a valuable activiy that individuals or institutions will create strategies and take measures for the future. This activity includes the stage of calculating the products or services in the most realistic and consistent way for the future demand. From this point of view, forecasting is of great importance, especially in terms of the continuity of the products or services of the enterprises. Today, artificial neural networks and hybrid structures are used effectively in terms of the estimation of economic variables in the model and the consistency of their forecast values. In this study, the housing market is discussed. The housing market has a heterogeneous structure due to the fact that the houses are not of the same standard. Therefore, the process of modeling and forecasting housing sales

differs in itself. The rapid change occurring in the housing sector in Turkey and the structure of the factors affecting the housing sales constitute a systematic risk. These risks require close follow-up of the sector and the need for scientific study. In this study, it is aimed to obtain the forecasting of the number of house sales within the period by examining the factors affecting the house sales in Turkey. The study was created for Turkey to cover the period between January 2013 and June 2022, and time series models were created for the relationship between housing sales and the variables of exchange rate, inflation, unemployment rate, housing unit price, housing price index, consumer confidence index and interest rate. For a similar model structure, feedforward backpropagation artificial neural networks are modeled, where the variables whose effects are examined are input and housing sales are output. In the last stage, hybrid techniques including the structure of time series models connected to artificial neural networks are examined. Estimates of the different models performed were compared according to the mean squared error. As a result of the comparisons made for the forecasting performances, it was concluded that the hybrid technique was more successful. Therefore, it has been determined that time series models based on artificial neural networks give effective and consistent results for the housing sales model in Turkey.

Keywords: Housing Sales, Nonlinear Time Series Analysis, Artificial Neural Networks, Hybrid Models

1. GİRİŞ

Ekonominin önemli faktörlerinden birisi de inşaat ve konut imalatına dayalı alt gruplardır. Genel anlamda konut, bireylerin barınma gereksinimini karşılayarak dış etmenlerden koruyan ve yaşamlarını sürdürmelerini sağlayan yapı olarak tanımlanmaktadır (Henilane, 2016: 168). Konut dolayısıyla hem barınmayı sağlamakta hem de insanların üretkenliğine imkan vererek üretime destek olmaktadır(Yıldırım ve Başkaya, 2006:2). Bireysel konut talebinin barınma ve getiri amaçlı iki farklı boyutu bulunmaktadır. Konut ihtiyacı konut açığının toplumsal boyutunu konut talebi ise ekonomik boyutunu ortaya koymaktadır (Arslan, 2007, s.74). Konut sektörü çarpan etkisiyle beraber alt sektörleri (çimento, demir- çelik, plastik v.b.) de harekete geçirerek büyüme ve istihdam da etki oluşturmaktadır (Çelik ve Kıral, 2018: 1012). Konut satışlarındaki hareketlilikleri görebilmek için konut kredileri, kur, faiz oranları, tüketici güven endeksi , gayri safi yurt içi hasıla gibi ekonomik faktörler ile demografik faktörleri dikkate almak gerekmektedir. Beğeni ve beklentiler, insanların gelenek ve görenekleri olmak üzere konut satışlarını etkileyen farklı unsurlar olmakla birlikte konut satışları genel anlamda ekonomik ve demografik faktörlerden etkilenmektedir. Ekonomik faktörler olarak gelir, konut fiyatları, konut kredilerine ilişkin faiz oranları, hanehalkı tüketimi, konut maksatlı tasarruflar ve konut talebinin getirisi sayılırken; demografik faktörlerden işsizlik oranı, kentleşme oranı, göç ve nüfus artışı konut satışlarını etkilemektedir.

Konut piyasasının heterojenliğinden konut satışların modellenmesi ve öngörülmesi süreci kendi içerisinde farklılık göstermektedir. Çalışma Türkiye için Ocak 2013- Haziran 2022 dönemleri kapsayacak şekilde oluşturulmuş olup konut satışları ile döviz kuru, enflasyon, işsizlik oranı, konut birim fiyatı, konut fiyat endeksi, tüketici güven endeksi ve faiz oranı değişkenleri arasındaki ilişki için zaman serisi modelleri oluşturulmuştur.

Türkiye'de inşaat sektörü içeriğinde birden fazla fonksiyon bulundurmaktadır. Bu heterojen yapı konut fiyatlarını plan ve projeye göre değiştirmektedir. Dolayısıyla satışlar da bundan etkilenmektedir. Böylece konut sektörünün daha alt piyasalara ayrılması sonucu ortaya çıkmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışma kapsamında Türkiye'de konut piyasasına ilişkin zaman serisi ve yapay sinir ağlarına dayalı çalışmalar literatür taramasında incelenmiştir.

Selim ve Demirbilek (2009) çalışmalarında Türkiye'de konut kira değerlerini etkileyen etmenleri 2004 Hanehalkı Bütçe Anketi'nden yararlanarak analiz etmişlerdir. Oluşturulan model doğrusal olmayan yapıya sahip olduğu için hedonik regresyona alternatif olarak Yapay Sinir Ağları (YSA) kullanılmıştır. Konutların kira değerlerinin tahminlemesinde yapay sinir ağlarının hedonik regresyona göre daha anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Ecer (2014) çalışmasında İzmir ili için 2013 yılına ait konut satışlarından rassal örnek seçilerek fiyat tahminleri için hedonik ve yapay sinir ağı modelleri karşılaştırılmıştır. MAPE, RMSE, MAD değerleri için fiyat tahmininde yapay sinir ağı modellerinin daha başarılı olduğu elde edilmiştir.

Yılmazel v.d. (2018) çalışmalarında Eskişehir ili için konut fiyatlarının tahmininde yapay sinir ağlarının kullanılmasını araştırmışlardır. Birçok farklı özelliğin konut fiyat tahmininde etken olarak kullanıldığı çalışmada yapay sinir ağlarının başarısı ortaya konmuştur. Klasik zaman serilerinde yer alan pek çok varsayım yapay sinir ağlarında yer almadığından analizin başarısı artmaktadır.

Çelik ve Kıral (2020) konut fiyatlarını etkileyen faktörler Türkiye'de 81 il için 2008-2015 dönemleri bazında dengeli panel yapısında sabit etkili modeller ve yapay sinir ağları ile incelenmiştir. Konut fiyatı üzerinde modele ilişkin pek çok makroekonomik değişkenin anlamlı çıktığı tespit edilmiştir.

Yılmaz ve Tosun (2020) makalelerinde Antalya ili konut talep tahminini 2013-2017 yılları arası aylık veriler olarak çok değişkenli regresyon ve ileri beslemeli geri yayılımlı yapay sinir ağları ile tahmin etmiş ve karşılaştırmışlardır. Çok değişkenli regresyon için hata payı %9 iken yapay sinir ağları için bu oran %1 olmuştur.

Güner (2021) çalışmasında 2013 Ocak- 2019 Kasım dönemler için, dolar kuru, faiz oranı, tüketici güven endeksi, sanayi üretim endeksi ve inşaat güven endekslerinin alınarak Ankara'nın illere ve yıllara göre konut satış sayılarının YSA yöntemi ile tahmin edilmesi amaçlamıştır. İleri beslemeli ağ elman geri beslemeli ağa göre daha başarılı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Selçi (2021) makalesinde, 2013:01-2019:12 dönemleri için konut satış değerlerini etkileyen eski ve yeni konut fiyat endeksi, yabancılara yapılan konut satışı, konut kredilerine uygulanan faiz oranı, döviz kuru ve tüketici fiyat endeksi arasındaki ilişkiler NARX (Doğrusal Olmayan Otoregresif Dışsal model) modeli ile tahmin edilmiş ve bir ay sonrası için öngörülmüştür. Analiz sonucunda yapay sinir ağları gerçeğe oldukça yakın değerler üretmiştir.

Türkiye'de konut çalışmalarının geneli için yapay sinir ağları yaklaşık 10 yıldır etkin olarak kullanılsa da çalışmanın özgün yanını oluşturan hibrit tekniğin henüz bu alanda kullanılmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma bu alandaki eksikliği gidermek amacıyla yapılmıştır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışma kapsamında ele alınan değişkenler TCMB EVDS sistemi ve TÜİK'ten elde edilmiştir. Bağımlı değişken olarak konut satış sayısı bağımsız değişkenler olarak da metrekare bazında konut birim fiyatı, endeks olarak konut fiyat endeksi ve tüketici güven endeksi, döviz kuru, faiz oranı, enflasyon ve işsizlik oranı kullanılmıştır.

Çalışmada öncelikle klasik regresyon modeli ile değişkenler arasındaki ilişki tahmin edilmiştir. Tahmin işlemi gerçekleşmeden önce serilerin hangi düzeyde kullanılacağına ilişkin durağanlık testleri gerçekleştirilmiştir. Geleneksel yapıda mı kırılmalı mı ya da kırılma sayısından bağımsız kosinüs ve sinüs fonksiyonlarına bağlı olacağı ilgili birim kök testlerine göre değerlendirilmiştir.

Gerçekleştirilen en küçük kareler tahmini sonrasında yapay sinir ağları yapısı ele alınmıştır. Yapay sinir ağı 1943 yılında neurophysiologist Warren Mc. Culloch ve matematikçi Walter Pitts, gerçekleştirdikleri çalışmada elektrik devrelerinden hareketle ilk kez modellenmiştir. İnsan beyni ve sinir sisteminin en temel elemanı olan nöron(lar), bağlantılara biçimsel ve işlevsel olarak benzeyen, biyolojik olarak sinir sistemine ilişkin matematiksel model şeklinde işlev gören yapı yapay sinir ağları olarak adlandırılır. Yapay sinir ağları, ilişkili hücrelerin meydana getirdiği bir sistem ile biyolojik sinir sistemine ilişkin bilgiyi depolama, kullanma ve işleme kabiliyetlerini simule etmeyi ve robotik olarak insan gibi karar verme yeteneğine sahip sistemler elde etmeyi amaçlamaktadır.

Yapay sinir ağları; zaman serilerini öngörebilmenin, öğrenebilmenin, genelleme yapabilmenin yanı sıra verilere ilişkin optimizasyon, örüntü oluşturma ve sınıflandırma işlemlerinde de başarı sağlamaktadır. Görsel 1'de yer aldığı üzere, yapay sinir hücresi; girdiler, ağırlıklar, toplama fonksiyonu ve transfer (aktivasyon) fonksiyonu ile çıktılar olmak üzere beş elemandan oluşur.

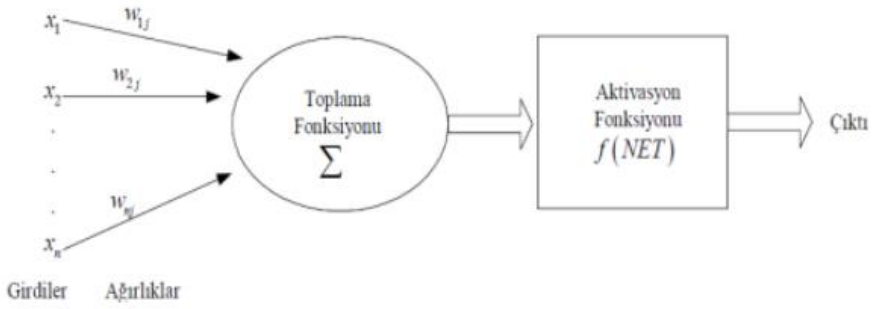

Görsel 1. Yapay Sinir Hücresi (Örkçü, 2009)

Bilginin ağa ilk tanıtıldığı bölümü oluşturan girdi katmanı, ağın dış kaynak ile bağlantıyı sağlar. Girdi katmanından aktarılan bilgiler gizli katmanda işlenir. Gizli katman tek veya birden çok alt katmandan meydana gelebilir. Gizli katmanda yer alan nöronlar bilgileri, aktivasyon (transfer) fonksiyonları vasıtasıyla işlerler. Son olarak; biyolojik nöron yapısında aksona denk gelen çıktı katmanı ise, gizli katmandan veriyi işleyerek çıktıyı ortaya çıkarır ve dış kullanıcıya aktarır (Akbilgiç, 2011: 21).

Çalışma kapsamında yapay sinir ağlarının basamaklı ileri beslemeli, ileri beslemeli, Elman geri beslemeli, tekrarlayan katmanlı, çok katmanlı perceptron ve radyal tabanlı yapıları modellenmiştir. Her bir yapının girdi katmanından gizil katmanına ulaşması ve çıktı katmanına geçiş sürecinde farklı döngüler ve fonksiyon yapıları göstermesi bakımından farklılığı bulunmaktadır. Hangi ağ tipinin en uygun model yapısı göstereceği minimum hata kareler ortalaması ile tespit edilir.

Sonraki aşamada Zhang'ın 2003 yılı çalışmasında geliştirdiği zaman serisi tahmin süreçlerinde modelde yer alan hata terimlerinin doğrusal olmayan bileşeninden hareketle bu bileşeni model katsayılarında kullanarak yapay sinir ağına dayalı hibrit yöntemi literatüre kazanmıştır. Çalışma kapsamında en küçük kareler ile tahmin edilen zaman serisi modelinin hata terimi modeldeki katsayılar ile çarpılarak yapay sinir ağının girdileri olarak kullanılmıştır. Hangi modelin öngörü performansının en iyi olacağını tespit etmek için RMSE (Root Mean Square Error- Ortalama Hata Kareler Karekökü), MAPE(Mean Absolute Percantage Error- Ortalama Mutlak Yüzde Hata) ve Theil-U bilgi kriterleri kullanılmıştır. Minimizasyon bilgi kriterleri için en iyi sonuçları vermektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Analiz aşamasında öncelikle serilerin durağanlığı test edilmiş olup aşağıdaki çizelgede sonuçlar gösterilmiştir.

Çizelge 1. Birim Kök Testleri

Değişken	Test	Test İstatistiği (Kritik Değerler)	Karar
KS	ADF	-8.422(-3.489,-2.887,-2.580)	Düzeyde Durağan(I(0))
DDKBF	ADF	-4.785(-4.044,-3.451,-3.151)	Fark Durağan (I(2))
DDKFE	ADF	-3.596(-4.044, -3.451,-3.151)	Fark Durağan (I(2))
TGE	LS	-4.501(-4.099,-3.592, -3.342)	Düzeyde Durağan (I(0))
ENF	FFADF	-4.313(-4.50,-3.90,-3.60)	Düzeyde Durağan (I(0))
DİO	FFADF	-3.712(-4.50,-3.90,-3.60)	Fark Durağan (I(1))
FO	LS	-4.380(-4.099, -3.592,-3.342)	Düzeyde Durağan (I(0))
DDK	ADF	-7.032(-4.042,-3.451,-3.150)	Fark Durağan (I(1))

Birim kök testi sonuçlarının yer aldığı Çizelge 1'e göre konut satış sayısı, tüketici güven endeksi, enflasyon ve faiz oranı uygulanan farklı yapılardaki birim kök testlerine düzey değerlerinde durağan iken işsizlik oranı ile döviz kuru birinci farkında durağan hale gelmektedir. Konut birim fiyatı ve konut fiyat endeksi ikinci dereceden fark durağan yapıdadır. Çalışmanın genel model yapısı ise aşağıdaki eşitlikteki gibidir:

$$KS_t = \beta_0 + \beta_1 KBF_t + \beta_2 KFE_t + \beta_3 TGE_t + \beta_4 DK_t + \beta_5 ENF_t + \beta_6 İO_t + \beta_7 FO_t + u_t \quad (1)$$

Çizelge 2'de modelde kullanılacak değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisine yer verilmiştir.

Çizelge 2. Korelasyon Tablosu

	DDKBF	DDKFE	TGE	ENF	DİO	FO	DDK
DDKBF							
DDKFE	**0.926**						
TGE	-0.206	-0.258					
ENF	0.318	0.288	-0.630				
DİO	-0.209	-0.170	0.140	0.032			
FO	0.078	0.136	-0.490	0.272	0.129		
DDK	-0.242	-0.012	-0.466	0.650	0.163	0.087	

Korelasyon tablosuna göre değişkenler arasındaki ilişki konut birim fiyatı ile konut fiyat endeksi arasında %92.6 olup aynı yönlü ve yüksek şiddetlidir. Değişkenlerden biri modelden çıkartılıp zaman serisi modellenmiştir. Model sonuçlarına Çizelge 3'te yer verilmiştir.

Çizelge 3. Klasik En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T İst.	Olasılık Değeri
C	257572.3	61997.44	4.154564	0.0001
DDKFE	-1329.084	1248.909	-1.064196	0.2897
TGE	-1574.189	611.9894	-2.572248	0.0115
ENF	-1586.658	2308.770	-0.687231	0.4935
DIO	-10445.90	7942.876	-1.315128	0.1913
FO	-802.4700	837.7637	-0.957871	0.3403
DDK	29052.99	10456.51	2.778458	0.0065
Değişkenler		VIF Değerleri		
DDKFE		1.217		
TGE		2.367		
ENF		2.494		
DIO		1.210		
FO		1.491		
DDK		2.084		
Otokorelasyon		0.721(0.490)		
Değişen Varyans		0.374(0.891)		

Klasik En Küçük Kareler (KEKK) tahmin sonucunda modelde herhangi bir ekonometrik sorun ile karşılaşılmamış olup bundan sonraki aşamada KEKK modeline ilişkin Ocak 2022- Haziran 2022 dönem içi öngörü sonuçlarına yer verilmiştir.

Çizelge 4. Dönem İçi Öngörü (Ocak 2022- Haziran 2022)-KEKK

Dönem	Konut Satış Sayısı (Gerçek)	Konut Satış Sayısı (Öngörü)
Ocak 2022	88306	98385
Şubat 2022	97587	126622
Mart 2022	134170	149884
Nisan 2022	133058	123515
Mayıs 2022	122768	147265
Haziran 2022	150509	192005

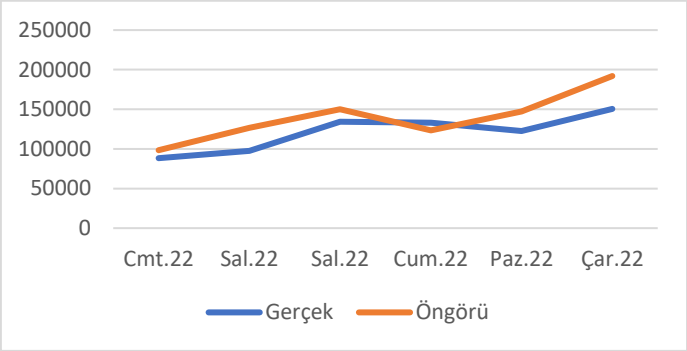

Görsel 2. KEKK Dönem İçi Öngörü

Sonraki aşamada yapay sinir ağları modellerine ilişkin tahmin sonuçlarına geçilmiştir. Model sonuçları aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir. 114 gözlem için 102 gözlem eğitim olarak 6 gözlem geçerlilik olarak 6 gözlem de son 6 ay için test verisi olarak kullanılmıştır.

Çizelge 5. Yapay Sinir Ağı Model Sonuçları

Ağ Tipi	Yapay Sinir Ağı Yapısı	Eğtim Algoritması	HKO Performansı
Kademeli İleri Beslemeli	**7-12-8-1**	**Levenberg-Marquardt**	**0.0000628**
İleri Beslemeli	7-15-11-9-1	Powell-Beale eşlenik gradyan	0.0000644
Elman Geri Beslemeli	7-18-1	Fletcher-Powell eşlenik gradyan	0.0000671
Tekrarlayan Katmanlı	7-14-11-1-	Levenberg-Marquardt	0.0000653
Çok Katmanlı Perceptron	7-13-22-11-1	BFGS-quasi Newton	0.0000718
Radyal Tabanlı	7-19-24-1	Levenberg-Marquardt	0.0000662

Gerçekleştirilen yapay sinir ağı model tahminlerine göre çift katmanlı kademeli ileri beslemeli yapay sinir ağı konut satış tahmininde en düşük hata kareler ortalamasına sahiptir. Aşağıdaki çizelgede de son 6 ay için öngörü sonuçlarına yer verilmiştir.

Çizelge 6. Dönem İçi Öngörü (Ocak 2022- Haziran 2022)-YSA

Dönem	Konut Satış Sayısı (Gerçek)	Konut Satış Sayısı (Öngörü)
Ocak 2022	88306	84029
Şubat 2022	97587	99423
Mart 2022	134170	128046
Nisan 2022	133058	136229
Mayıs 2022	122768	128553
Haziran 2022	150509	147285

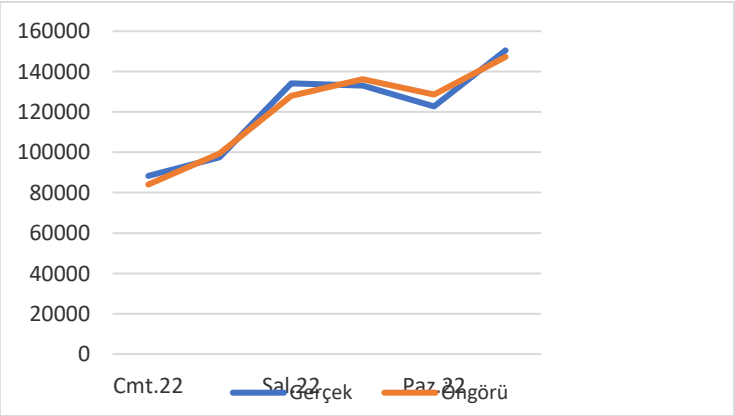

Görsel 3. YSA Dönem İçi Öngörü

Model tahmin sonuçları için son olarak en iyi sonuçlar vereceği düşünülen hibrit model sonuçlarına yer verilmiştir.

Çizelge 7. Hibrit Model Tahmin Sonuçları

Ağ Tipi	Yapay Sinir Ağı Yapısı	Eğtim Algoritması	HKO Performansı
EKK-YSA	7-13-1 (Tek Katman)	Powell-Beale eşlenik gradyan	0.00000334
EKK-YSA	**7-18-22-1 (Çift Katman)**	**Levenberg-Marquardt**	**0.00000291**
EKK-YSA	7-16-21-17-9-1 (Çok Katman)	Levenberg-Marquardt	0.00000362

Hibrit model tahminleri için en uygun yapının çift katmanlı EKK-YSA yapısında olduğu elde edilmiştir. Bu yapıya ilişkin öngörü sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

Çizelge 8. Dönem İçi Öngörü (Ocak 2022- Haziran 2022)-Hibrit

Dönem	Konut Satış Sayısı (Gerçek)	Konut Satış Sayısı (Öngörü)
Ocak 2022	88306	87329
Şubat 2022	97587	96923
Mart 2022	134170	137934
Nisan 2022	133058	132018
Mayıs 2022	122768	124495
Haziran 2022	150509	151066

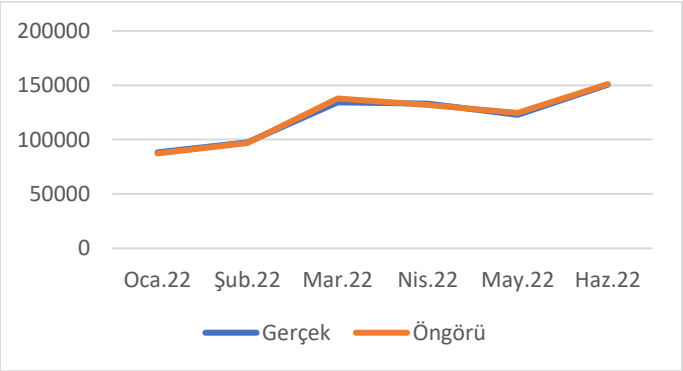

Görsel 4. Hibrit Dönem İçi Öngörü

Öngörü için farklı model tahminlerinin hangisinin başarılı olduğu aşağıdaki performans bilgi kriterlerine göre belirlenmiştir.

Çizelge 9. Öngörü Performansı Karşılaştırma

KSS	RMSE	MAPE	Theil-U
EKK	0.256	78.381	0.335
YSA	0.144	69.446	0.248
EKK-YSA	**0.109**	**50.773**	**0.196**

Model sonuçları çalışmanın hipotezine uygun bir şekilde hibrit yapının öngörüdeki başarısını ortaya koymuştur. Çalışma kapsamında son olarak Temmuz 2022 için simülasyonlarla değişkenlerin bir dönem sonrası için öngörüsü tahmin edilmiş ve grafiği aşağıdaki görselde gösterilmiştir.

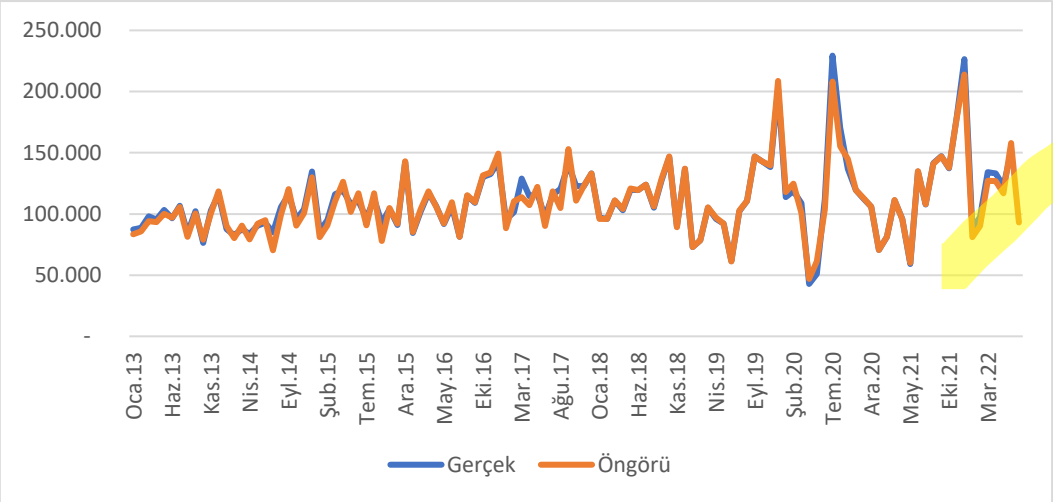

Görsel 5. Dönem Dışı Öngörü Grafiği

Dönem dışı öngörü değeri 93066 konut satışı olarak öngörülmüştür. Yayımlanan resmi rakamlara göre 93968 konut satışının Temmuz ayında gerçekleştiği belirtilmiştir. Bu bakımdan hibrit model resmi rakamlara göre %99.7'lik bir başarı sağlamıştır. Haziran ayında 150509 konut satışı var iken bu rakam Temmuzda 93968'e düşmüştür. Hibrit model bu düşüşü yakalamış olup konut piyasasında gelire bağlı olarak bir önceki aya göre %38 oranında daha az konut satılmıştır.

KAYNAKÇA

[1] Akbilgiç, O. *Hibrit Radyal Tabanlı Fonksiyon Ağları ile Değişken Seçimi ve Tahminleme: Menkul Kıymet Yatırım Kararlarına İlişkin Bir Uygulama.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2011.

[2] Arslan, İ. *Konut Ekonomisi*, Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Sakarya: Sakarya Yayıncılık. 2007.

[3] Çelik, C., Kıral, G. Panel Veri Analizi ve Kümeleme Yöntemi ile Türkiye'de Konut Talebinin İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32(4), ss.1009-1026. 2018.

[4] Çelik, C., Kıral, G. Panel Verileri ile Türkiye'de Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Tespiti ve Yapay Sinir Ağları Yaklaşımı. ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(2), 1-21.2020.

[5] Güner, Ş. N. Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Konut Satışlarının İncelenmesi: Ankara İli Örneği. Fiscaoeconomia, 5(1), 359-371. 2020.

[6] Ecer, F. Türkiye'deki Konut Fiyatlarının Tahmininde Hedonik Regresyon Yöntemi ile Yapay Sinir Ağlarının Karşılaştırılması. International Conference On Eurasian Economies. 1-10. 2014.
[7] Henilane, I. Housing Concept and Analysis of Housing Classification. Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management 4(1):168-179.2016.
[8] McCulloch, W., Pitts, W. A Logical Calculus of The Ideas Immanent in Nervous Activity, The Bulletin of Mathematical Biophysics, 5:115-133.1943.
[9] Örkçü, H. *Ayırma Analizine Matematiksel Programlama ve Yapay Sinir Ağları Yaklaşımları*. Yayınlanmış doktora tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.2009.
[9] Selim, S., Demirbilek, A. Türkiye'de Konutların Kira Değerinin Analizi: Hedonik Model ve Yapay Sinir Ağları Yaklaşımı. Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi. (1). 73-90. 2009.
[10] Selçi, B.Y. Türkiye'nin Konut Satışı Değerlerinin Yapay Sinir Ağları ile Öngörülmesi. Journal of Econometrics and Statistics, 35, 19-32. 2021.
[11] Yıldırım, K., Başkaya, A. Farklı Sosyo-ekonomik Düzeye Sahip Kullanıcıların Konut Ana Yaşama Mekânını Değerlendirmesi, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 21(2), 285-291. 2006.
[12] Yılmaz H., Tosun, Ö. Aylık Konut Satışlarının Modellenmesi ve Antalya Örneği. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 11 (21), 141-158. 2020.
[13] Yılmazel, Ö., Afşar, A., Yılmazer, S. Konut Fiyat Tahmininde Yapay Sinir Ağları Yönteminin Kullanılması. UİİİD-IJEAS, 2018 (20):285-300. 2018.
[14] Zhang, P. Time Series Forecasting Using A Hybrid ARIMA and Neural Network Model, Neurocomputing, 50: pp.159-175. 2003.

ENFLASYON İLE İŞSİZLİK ORANI ARASINDAKİ DOĞRUSAL OLMAYAN İLİŞKİNİN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ANALYSIS OF NONLINEAR RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND UNEMPLOYMENT RATE: THE CASE OF TURKEY

Arş. Gör. Dr. Hakan ÖNDES[1],

[1] Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
hondes@bandirma.edu.tr, 0000-0002-0618-7705

ÖZET

Ülkelerin ekonomik sorunlarının temelinde fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış (enflasyon) ile işsizlik yer almaktadır. Bu iki ciddi sorun ile karşı karşıya kalan ülkeler, bu durumun üstesinden gelmek için farklı stratejiler ya da politikalar geliştirmektedir. Ekonomide istikrarın sağlanabilmesi adına kritik unsurlardan birisi düşük oranlı enflasyon ve işsizliğe dayalı politikanın hayata geçirilmesidir. Fakat uygulamada bu ekonomik sorunlardan eş zamanlı olarak kurtulmak, her iki değişken arasındaki ters yönlü ilişki nedeniyle olanaklı görülmemektedir. Bir başka deyişle, enflasyonun yüksekliği düşük işsizlik oranına, enflasyonun düşüklüğü ise yüksek işsizlik oranına neden olmaktadır. Bu temel iki ekonomik değişken arasındaki ilişki teoride Phiilips Eğrisi ile ele alınmıştır.

Yukarıda adı geçen teoriden hareketle 1997 Ocak- 2022 Haziran dönemleri arasında Türkiye ekonomisine ait enflasyon ve işsizlik oranı arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile, ilgili dönemde Phillips Eğrisinin doğruluğu sınanmıştır. Enflasyon değişkeni olarak Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)'ndeki aylık logaritmik değişimler ve mevsimsellikten arındırılıp logaritması alınmış işsizlik oranı analize tabi tutulmuştur. Öncelikle serilerin doğrusal olup olmadığı Harvey v.d. (2008) testi ile incelenmiş test sonuçlarına göre doğrusal olmayan Sollis (2009) ve Kruse (2011) birim kök testleri uygulanmıştır. Her iki değişkende düzey değerlerinde durağan bulunması sonrasında seriler arasındaki ilişki doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikme modeli (NARDL) ile ele alınmıştır.

Kısa dönem tahminlerine dayalı olarak ECM (Hata Düzeltme Modeli)'de enflasyondan işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik elde edilmiştir. Yine kısa ve uzun dönem sonuçları enflasyon ile işsizlik arasında asimetrik ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Uzun dönem için negatif asimetri ilişkisi ve eşbütünleşme etkisi sağlanamasa da pozitif yönde asimetri etkisi elde edilmiştir. Enflasyonda meydana gelen yüzdelik değişim işsizlik oranını %0.45 birim arttırmıştır. Bulgular ışığında ele alınan dönemde Türkiye'de Phillips eğrisi hipotezinin geçersiz olduğu ve stagflasyon olgusunun yaşandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, İşsizlik, Doğrusal Olmayan ARDL, Türkiye

ABSTRACT

On the basis of the economic problems of the countries are the continuous increase in the general level of prices (inflation) and unemployment. Faced with these two serious problems, countries develop different strategies or policies to overcome this situation. One of the critical factors to ensure stability in the economy is the implementation of a policy based on low inflation and unemployment. However, in practice, it is not possible to get rid of these economic problems simultaneously due to the inverse relationship between both variables. In other words, high inflation causes low unemployment rate and low inflation causes high unemployment rate.

The relationship between these two basic economic variables has been dealt with in theory with the Phillips Curve.
Based on the above-mentioned theory, the existence and direction of the relationship between inflation and unemployment rate in the Turkish economy between 1997 January and 2022 February constitutes the purpose of the research. In other words, the accuracy of the Phillips Curve was tested in the relevant period. The monthly logarithmic changes in the Consumer Price Index (CPI) and the seasonally adjusted and logarithmed unemployment rate were analyzed as inflation variables. First, Harvey et al. (2008) test was used for nonlinearity of series. According to the test results, nonlinear Sollis (2009) and Kruse (2011) unit root tests were applied. After the level values of both variables were found to be stationary, the relationship between the series was handled with a nonlinear autoregressive distributed lag model (NARDL).
Based on short-term predictions, one-way causality from inflation to unemployment was obtained in the ECM (Error Correction Model). Again, the short and long term results revealed that there is an asymmetrical relationship between inflation and unemployment. Although negative asymmetry relationship and cointegration effect could not be achieved for the long term, positive asymmetry effect was obtained. The percentage change in inflation increased the unemployment rate by 0.45%. In the light of the findings, it is seen that the Phillips curve hypothesis is invalid and stagflation phenomenon is experienced in Turkey.

Keywords: Inflation, Unemployment, Non-Linear ARDL, Turkey

1. GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik sorunlarının en başında enflasyon ve işsizlik gelmektedir. Bu sorunlardan kurtulmak adına ülkeler farklı politikalar uygulamaktadır. Her ne kadar farklı politikalar uygulansa da enflasyon ve işsizlik oranı arasında bulunan negatif yönlü ilişki bu politikaların kullanımını olanaklı kılmamıştır. Bir diğer ifade ile, enflasyon oranındaki artış işsizlik oranını düşürmekte buna karşılık işsizlik oranındaki artış ise enflasyon oranını düşürmektedir. İktisadi literatüründe bu durum Phillips eğrisi ile analiz edilmektedir. Bu çalışmada enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ters yönlü ilişkiyi ele alan orijinal Phillips eğrisi incelenmiştir. Zaman serileri analizi kapsamında iki değişken arasındaki ilişki 1997 Ocak ile 20222 Haziran dönemleri için ele alınmıştır.

1.1. Teorik Çerçeve

Genel anlamda Phillips eğrisi analizinde ücret artışları enflasyon oranları olarak kullanılır. Aşağıdaki görselde enflasyon ile işsizlik oranları arasındaki ilişkiye yer verilmiştir.

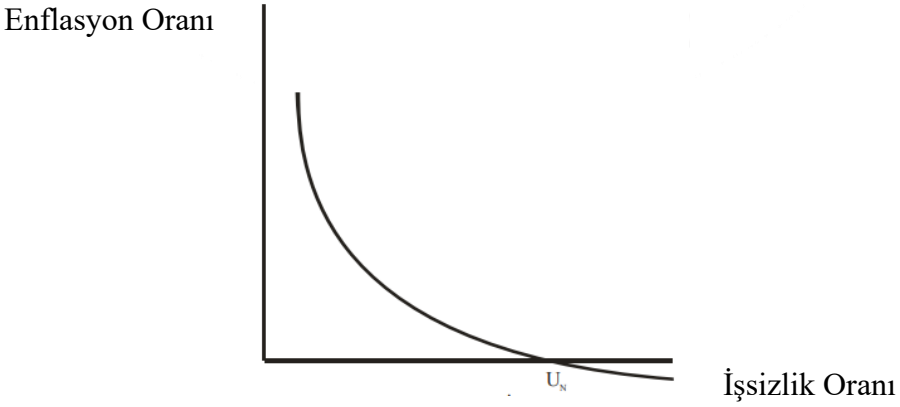

Görsel 1. Enflasyon İle İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki (Uysal ve Erdoğan: 2004)

Görsel 1'de gösterilen enflasyon ile işsizlik oranları arasında ters yönlü ilişkide, U_N noktası enflasyonun bulunmadığı işsizlik oranını göstermektedir. Literatür kapsamında bu durum doğal işsizlik oranı olarak adlandırılmaktadır (Colander,1998:368).
Zaman içerisinde Phillips eğrisine dayalı olarak işsizlik oranı ve enflasyon oranı arasındaki ilişkinin istikrarlılığı ve uzun dönemde geçerli olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu sorgulama ile birlikte iktisatçılar iki değişken arasındaki uyumun kısa ve uzun dönem analizlerinde farklılaştırılmasından dolayı Phillips analizi geliştirilmiştir. Bu kapsamda kısa dönem analizi için negatif yönlü olan ilişkinin uzun dönemde görülmeyeceği düşüncesi hakimdir. Orijinal Phillips eğrisinde enflasyon beklentisine yer verilmemiş olmasından dolayı Phillips eğrisi enflasyonist beklentilere bağlı olarak yukarı doğru kayacaktır. Bu ilişki Görsel 2'de gösterilmiştir.

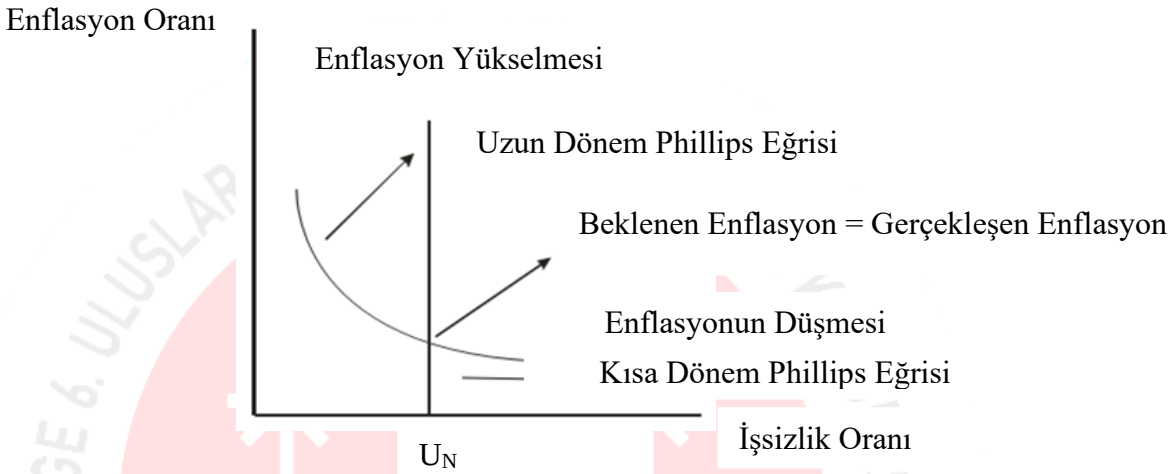

Görsel 2. Kısa ve Uzun Dönem Phillips Eğrisi (Uysal ve Erdoğan: 2004)

Görsel 2'ye göre kısa dönemde Phillips eğrisi enflasyonist beklentilere göre yukarı ve aşağı kayma gösterir. Uzun dönemde beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon birbirine eşit olmaktadır. Görseldeki dikey çizgi uzun dönem eğrisini göstermekte olup işsizlik ile enflasyon arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır (Ünsal, 2000: 248).

1.2. Literatür Taraması

Enflasyon ile işsizlik oranı arasında literatürde pek çok araştırma mevcuttur. Çalışma kapsamında Türkiye için yapılan enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi ve Phillips eğrisi baz alan çalışmalar değerlendirilmiştir.
Uysal ve Erdoğan (2004) çalışmalarında Türkiye için 1980-2002 yılları kapsamında enflasyon ve işsizlik oranı arasında pozitif bir ilişkinin varlığı ve işsizlik oranlarının fiyat düzeyini etkilediğini elde etmişlerdir.
Mangır ve Erdoğan (2012) çalışmalarında 1990-2011 seneleri için üçer aylık dönemlerde nedensellik ilişkisi bazında Phillips eğrisini test etmeyi amaçlamışlardır. Ancak işsizlik oranı ile enflasyon arasında herhangi bir anlamlı nedensellik tespiti olmadığı için ilgili dönemlerde Türkiye'de Phillips eğrisinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.
Güven ve Ayvaz 2016 yılında yayınladıkları makalelerinde 1990-2014 yılları arasında enflasyon ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Nedensellik testi ile işsizlik oranından enflasyona doğru bir ilişki saptanmışsa da veri sayısının zaman serisi analizleri için yeterliliğinin sorgulanması gerekmektedir.
Saraç ve Yıldırım (2016) çalışmalarında Türkiye'de 2005:01-2016:02 dönemleri arasında Markov rejim değişim modeli ile Phillips eğrisini analiz etmiştir. Daralma dönemi için işsizlik oranlarının enflasyonu negatif yönde etkilediği sonucunu elde etmişlerdir.

Maden v.d. (2018) ortaya koydukları çalışmada 1980-2016 yılları arasında enflasyon ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Uzun dönemde eşbütünleşmenin varlığı ve hata düzeltme modelinin doğru bir şekilde çalıştığı ortaya çıkmıştır.
Şahin (2019) çalışmasında 2005:01- 2018:04 dönemi için aylık verilerle Türkiye ekonomisinde Phillips eğrisinin geçerliliğini test etmiştir. Gerçekleştirdiği eşbütünleşme testi sonrasında anlamlı ilişkin bulup işsizlik oranı ve enflasyon arasında çift yönlü nedenselliği tespit etmiştir.
Salman ve Uysal (2019) Türkiye'de Phillips eğrisinin geçerliliği için 2006:01-2018:02 dönemlerini hem kısa dönemde hem de uzun dönemde test etmişlerdir. Kısa dönemde işsizlik oranı ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik tespit edilirken uzun dönemde herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır.
Akiş (2020) makalesinde 2005:01-2020:2 dönemleri arasında Phillips eğrisinin geçerliliğini test etmek için enflasyon ve işsizlik arasındaki uzun dönem ilişkiyi ele almıştır. Enflasyondan işsizlik oranına doğru tek yönlü nedenselliğin elde edildiği çalışma için eğrinin geçerli olduğu sonucu ortaya konmuştur.
Özer (2020) çalışmasında Türkiye'de 2006-2017 dönemi için enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Fourier yaklaşımı ile ele almıştır. Eşbütünleşme varlığı ışığında işsizliğin enflasyonu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Sonuçlar için Phillips eğrisinin geçerli olduğu fikri ortaya konmuştur.
Ele alınan çalışmalar incelendiğinde hiçbir çalışmada değişkenlerin doğrusal olup olmadığı ve buna karşılık analizlerin değişip değişmeyeceği ele alınmamıştır. Bu çalışma bu anlamda bir farklılık ortaya koymaktadır.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Phillips eğrisinden hareketle 1997 Ocak- 2022 Haziran dönemleri arasında Türkiye ekonomisine ait enflasyon ve işsizlik oranı arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile, ilgili dönemde Phillips Eğrisinin doğruluğu sınanmıştır. Enflasyon değişkeni olarak Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)'ndeki aylık değişimler ve mevsimsellikten arındırılmış işsizlik oranı analize tabi tutulmuştur.

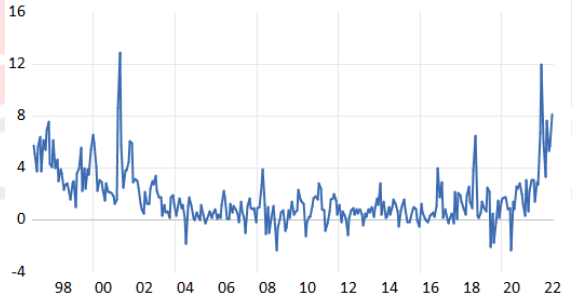

Görsel 3. Enflasyon

Görsel 4. İşsizlik Oranı

Öncelikle serilerin doğrusal olup olmaması gerçekleştirilecek analizlerin tutarlılığı açısından önemlidir. Bu kapsamda Keenan (1985), Tsay(1986), Harvey ve Leybourne (2007) ile Harvey v.d. (2008) testleri serilerin doğrusallığı sınanmıştır.

Doğrusallık durumuna göre serilerin durağanlık sınaması farklılık göstermiştir. Bu da serilerde yaşanabilecek farklı kararların önüne geçmesi açısından önemlidir. Serilerin doğrusal dışı yapı göstermesi açısından Caner ve Hansen (2001), Sollis (2009) ve Kruse (2011) testlerine çalışma kapsamında yer verilmiştir. Serilerin düzeyde durağan olduğu aşağıdaki bölümde gösterilecektir. İlgili doğrusallık ve birim kök testlerinin teorik yapılarına sayfa kısıtlamasından dolayı yer verilmemiştir.

Çalışma kapsamında Shin, Yu ve Greenwood-Nimmo (2014)'nun geliştirdiği NARDL (Nonlineer Autoregressive Distributed Lag) analizi ile kısa ve uzun dönemde işsizlik ile enflasyonun birbiriyle olan ilişkisi incelenmiştir. NARDL modeli, kısa ve uzun zaman boyutunda pozitif ve negatif değişimler için bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Pozitif ve negatif ayrışımlar literatürde asimetri olarak adlandırılmaktadır. Asimetri genel anlamda bir değişkenin belirli bir değer etrafında iki farklı yapıda olduğunu ifade etmektedir. İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelerken asimetrik durumların dikkate alınmaması tahmin hatalarına neden olmaktadır. Böylece yanlış çıkarımların meydana gelmesi ve sorunun çözümünün gerçekleşmemesine neden olabilir.

NARDL testinde asimetri etkisi bağımlı değişkendeki etkiyi tespit etmek açısından önemlidir. Ek olarak NARDL testinde kısa ve uzun dönem etkilenir gözlemlenmesi ve değişkenlerin durağan düzeylerinin sadece I(2) bazında kalmaması önemli avantajlarındandır.

NARDL modeli, Pesaran, Shin ve Smith (2001)'in geliştirdiği ARDL (otoregresif gecikmesi dağıtılmış) modelinin simetrik olmayan halidir. Doğrusal ARDL modelinde standart hata düzeltme modeli aşağıdaki eşitlikte gösterilmiştir.

$$\Delta y_t = \alpha + \theta y_{t-1} + \delta x_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \pi_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-1} \mu_i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

1 no lu denklemde α sabit terimi, π_i ve μ_i parametreleri ile δ ve θ parametreleri de uzun dönem için katsayıları ifade etmektedir. ε_t ise hata terimidir.

Asimetrik yapının ele alındığı NARDL modeli için eşbütünleşme denklemi aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \sigma^+ x_t^+ + \sigma^- x_t^- + u_t \quad (2)$$

Eşitlik 2 'de σ^+ ile σ^- katsayıları x_t vektörünün uzun dönem katsayılarını ifade etmektedir. x_t vektörü aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$x_t = x^0 + x_t^+ + x_t^- \quad (3)$$

Denklem 1 ve 2'deki doğrusal ARDL ve asimetrik yapı birleştirildiğinde asimetrik hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$\Delta y_t = \alpha + \theta y_{t-1} + \delta^+ x_{t-1}^+ + \delta^- x_{t-1}^- + \sum_{i=1}^{p-1} \pi_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-1} (\mu_i^+ \Delta x_{t-i}^+ + \mu_i^- \Delta x_{t-i}^-) + \varepsilon_t \quad (4)$$

Denklem 4'e göre μ_i^+ ve μ_i^- , x_t'deki değişimlere ilişkin kısa dönem katsayılarını göstermektedir. Kısa ve uzun dönem tahminciler elde edilirken serilerin I(0) veya I(1) düzeylerinde durağan olması gerekmektedir. Denklem 4 öncelikle En Küçük Kareler ile tahmin edilir. Sınır testi ile sırasıyla F istatistikleri ve t istatisikleri kullanılarak y_t, x_t^+ ve x_t^- serileri için asimetrik uzun dönemli ilişkiler tahmin edilir. Burada F istatistiği eşbütünleşme varlığına karşılık eşbütünleşmenin olmadığını içeren sıfır hipotezini sınamak için kullanılır. Uzun ve kısa dönem için hipotezler sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$H_0 : \theta = 0$$
$$H_1 : \theta < 0 \quad (5)$$
$$H_0 : \theta = \delta^+ = \delta^- = 0$$

$$H_0 : \theta \neq \delta^+ \neq \delta^- \neq 0 \quad (6)$$

Uzun ve kısa dönem için sıfır hipotezler reddedilirse NARDL modeli aşağıdaki şekilde ifade edilir:

$$\Delta y_t = \alpha + \theta y_{t-1} + \beta t + \delta x_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \pi_i \Delta y_{t-1} + \sum_{i=0}^{q-1} (\mu_i^+ \Delta x_{t-i}^+ + \mu_i^- \Delta x_{t-i}^-) \varepsilon_t \quad (7)$$

$$\Delta y_t = \alpha + \theta y_{t-1} + \beta t + \delta^+ x_{t-1}^+ + \delta^- x_{t-1}^- + \sum_{i=1}^{p-1} \pi_i \Delta y_{t-1} + \sum_{i=0}^{q-1} \mu_i \Delta x_{t-1} + \varepsilon_t \quad (8)$$

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Analiz aşamasında öncelikle serilerin doğrusallığı test edilmiş olup Çizelge 1 ve 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Doğrusallık Testleri (Enflasyon Değişkeni)

Değişken: ENF	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Gecikme Uzunluğu
Keenan Testi	10.151	0.001	13
Tsay Testi	12.51	0.000	13

Harvey v.d.2008-Harvey ve Leybourne (2007)	W_λ	$W^*_{\%10}$	$W^*_{\%5}$	$W^*_{\%1}$
ENF	7.60	24.16	24.23	24.37
Kritik Değerler	4.3	14.8	11.16	5.0

Çizelge 2. Doğrusallık Testleri (İşsizlik Oranı Değişkeni)

Değişken: İO	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Gecikme Uzunluğu
Keenan Testi	3.512	0.062	7
Tsay Testi	3.468	0.000	7

Harvey v.d.2008-Harvey ve Leybourne 2007	W_λ	$W^*_{\%10}$	$W^*_{\%5}$	$W^*_{\%1}$
İO	28.29	25.50	25.79	26.32
Kritik Değerler	4.0	6.8	5.9	3.1

Gerçekleştirilen testler için enflasyon ve işsizlik değişkenlerinin doğrusal dışı bir yapı gösterdiği elde edilmiştir. Dolayısıyla ilgili dönemlerde bu değişkenler için doğrusal yapıyı içeren ve buna göre yapılan analizler gerçekçi olmayacaktır. Sonraki aşamada serilerin doğrusal olmayan birim kök testi ile durağanlıkları incelenmiştir.

Çizelge 3. Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri (Enflasyon Değişkeni)

Sollis 2009 (AESTAR Tipi)	Ham veri test istatistiği	Ortalamadan arındırılmış veri için *t*est istatistiği	Ortalama ve trendden arındırılmış veri için *t*est istatistiği
ENF	25.437	27.318	26.409
k*	0	0	0
Kritik Değerler (%10, %5, %1)	3.49, 4.29,6.06	4.17, 4.97, 6.80	5.59, 6.59, 8.95
Kruse 2011 (ESTAR Tipi)	Ham veri test istatistiği	Ortalamadan arındırılmış veri için *t*est istatistiği	Ortalama ve trendden arındırılmış veri için *t*est istatistiği
ENF	29.401	27.217	29.115
k*	1	1	1
Kritik Değerler (%10, %5, %1)	7.85, 9.53, 13.15	8.60,10.17,13.75	11.10, 12.82, 17.10
Caner ve Hansen 2001 (SETAR Tipi)	Test İstatistiği (k^*)		Kritik Değerler (%10, %5, %1)
ENF	18.49(11)		12.04, 14.03, 18.24

Çizelge 4. Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri (İşsizlik Oranı Değişkeni)

Sollis 2009 (AESTAR Tipi)	Ham veri test istatistiği	Ortalamadan arındırılmış veri için *t*est istatistiği	Ortalama ve trendden arındırılmış veri için *t*est istatistiği
İO	3.984	2.204	10.677
k*	3	3	3
Kritik Değerler (%10, %5, %1)	3.49, 4.29,6.06	4.17, 4.97, 6.80	5.59, 6.59, 8.95
Kruse 2011 (ESTAR Tipi)	Ham veri test istatistiği	Ortalamadan arındırılmış veri için *t*est istatistiği	Ortalama ve trendden arındırılmış veri için *t*est istatistiği
İO	8.771	4.414	21.358
k*	3	3	3
Kritik Değerler (%10, %5, %1)	7.85, 9.53, 13.15	8.60,10.17,13.75	11.10, 12.82, 17.10
Caner ve Hansen 2001 (SETAR Tipi)	Test İstatistiği (k^*)		Kritik Değerler (%10, %5, %1)
İO	59.150(9)		25.42, 29.44, 37.39

Çizelge 3 ve 4'e göre hem enflasyon hem de işsizlik oranı değişkenleri düzey değerlerinde durağan olup I(0) özelliği göstermektedir. Dolayısıyla birim kök içermezler ve NARDL analizleri için uygun yapıya sahiptirler.
Analizde sonraki aşamada kısa dönem için NARDL tahmin sonuçlarına yer verilmiştir.

Çizelge 5. NARDL (1,0,9) Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T İst.	Olasılık Değeri
C	0.290282	0.147854	1.963308	0.0506
IO(-1)	0.944784	0.018447	51.21629	0.0000
ENF_POS	0.011813	0.001341	8.808152	0.0000
ENF_NEG	-0.020187	0.002781	-7.258534	0.0000
ENF_NEG(-1)	-0.080134	0.035062	-2.285514	0.0230
ENF_NEG(-2)	0.039761	0.034862	1.140529	0.2550
ENF_NEG(-3)	-0.013470	0.003496	-3.852952	0.0000
ENF_NEG(-4)	0.014464	0.003511	4.118613	0.0000
ENF_NEG(-5)	-0.003929	0.003512	-1.118682	0.2510
ENF_NEG(-6)	0.024727	0.003536	6.992481	0.0000
ENF_NEG(-7)	-0.073110	0.036459	-2.005287	0.0459
ENF_NEG(-8)	-0.046671	0.036534	-1.277478	0.2025
ENF_NEG(-9)	0.104961	0.027163	3.864158	0.0001

Kısa dönem tahminleri için enflasyonun pozitif ve negatif asimetrisinin işsizlik oranı üzerinde istatistiksel anlamlılığı mevcuttur. Bir başka deyişle kısa dönemde NARDL modeli için Phillips eğrisi analizi geçerlidir. Tabloya göre, kısa dönemde enflasyondaki bir birimlik artış işsizlik oranında 0.011 birimlik artışa neden olurken, enflasyondaki bir birimlik artış işsizlik oranını 0.020 birimlik oranında azalışa neden olmaktadır. Böylece kısa dönemde enflasyondaki eşik seviyesine kadar pozitif eğimli Phillips Eğrisi geçerliyken eşik değerden sonra Phillips Eğrisi negatif eğimli olmaktadır.
Bundan sonraki aşamada NARDL uzun dönem ilişki katsayıları ve sınır testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Çizelge 6. NARDL Uzun Dönem Asimetri Etkileri ve Katsayıları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T İst.	Olasılık Değeri
ENF_POS**	0.011813	0.001341	-8.808152	0.0000
ENF_NEG**	-0.013216	0.013404	-0.985942	0.3250

ENF_POS	0.453950	0.124399	3.632982	0.0016
ENF_NEG	-0.239344	0.241648	-0.990466	0.3228

Uzun dönemde hem asimetri etkisinin hem de eşbütünleşme katsayısı için sadece enflasyondaki pozitif beklentilerin işsizlik oranı üzerinde anlamlı etkisi vardır. Bir başka ifadeyle enflasyonist beklentiler işsizlik oranını arttırmıştır. Uzun dönemde enflasyondaki pozitif değişim işsizlik oranını %0.45 birim arttıracaktır. Negatif asimetrinin anlamlı çıkmaması Phillips eğrisinin geçerliliğinin yitirilmesine neden olmuştur.

Çizelge 7. Sınır Testi

Test İstatistiği	Değer	Anlamlılık Yüzdesi	I(0)	I(1)
F-statistic	3.217601	10%	3.27	4.14
k	2	5%	3.79	4.85
		2.5%	4.41	5.52
		1%	5.15	6.36

Sınır testi için gerçekleştirilen F testi değeri 3.217 hesaplanan kritik değerlerden küçük olduğu için eşbütünleşme ilişkisi geçerli değildir.
Gerçekleştirilen model tahminlerine ilişkin tanısal testler ve istikrarlılık ortaya konulmuştur.

Çizelge 8. Tanısal Testler

Testler	Olasılık Değeri ve Sonuç
Otokorelasyon (Breusch-Godfrey)	0.9122(Yok)
Değişen Varyans (ARCH)	0.7788(Yok)
Ramsey Reset Spesifikasyon Testi	1.287 (İstikrarlı)

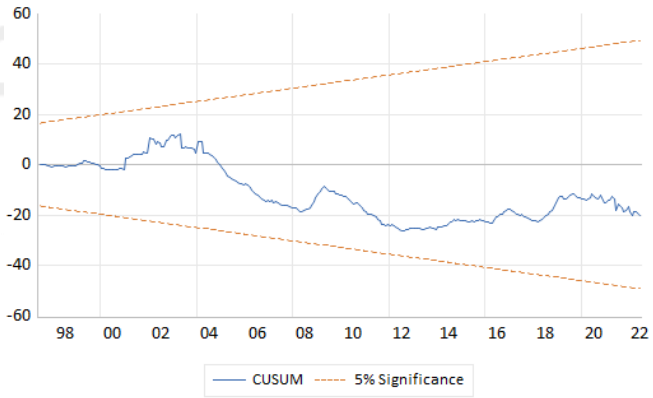

Görsel 5. Cusum Grafiği

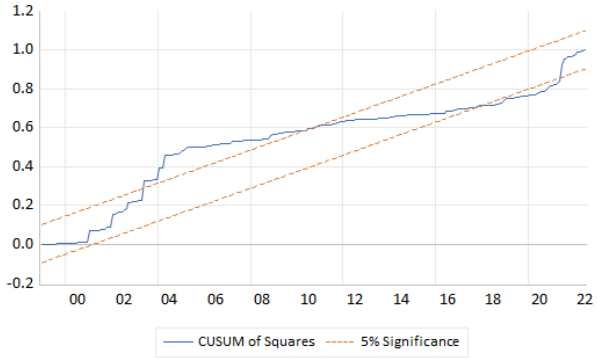

Görsel 6. Cusum² Grafiği

Tanısal testler model spesifikasyonunda herhangi bir ekonometrik sorun olmadığını göstermektedir. Cusum grafiği dönem boyunca istikrarlı bir yapı göstermiş olup NARDL modelinin tutarlılığını ifade etmektedir. Cusum² grafiğinde ise modelin istikrarlılığı bazı dönemler uç değerlerden sapmalar gösterse de genel yapı kararlı bir dengeyi ifade etmektedir. Analizde son olarak Hata Düzeltme Modeli ile enflasyondan işsizlik oranına doğru nedensellik testi gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 9. Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T İst.	Olasılık Değeri
C	0.290282	0.123814	2.344498	0.0197
D(ENF_NEG)	0.020187	0.025487	0.792072	0.4290
D(ENF_NEG(-1))	-0.046731	0.025008	-1.868678	0.0627
D(ENF_NEG(-2))	-0.006971	0.025105	-0.277664	0.7815
D(ENF_NEG(-3))	-0.020441	0.025365	-0.805867	0.4210
D(ENF_NEG(-4))	-0.005977	0.025423	-0.235103	0.8143
D(ENF_NEG(-5))	-0.009906	0.025505	-0.388411	0.6980
D(ENF_NEG(-6))	0.014821	0.027055	0.547803	0.5843
D(ENF_NEG(-7))	-0.058289	0.026961	-2.161966	0.0315
D(ENF_NEG(-8))	-0.104961	0.026978	-3.890534	0.0001
CointEq(-1)*	**-0.055216**	**0.017710**	**-3.117855**	**0.0020**

Hata düzeltme modelinde hata düzeltme katsayısının 0 ile -1 arasında olması modelin çalıştığını göstermektedir ve enflasyondan işsizlik oranına doğru tek yönlü ilişki bulunmaktadır.
Çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak serilerin doğrusallık yapıları ele alınarak doğrusal dışı model üzerinden Phillips eğrisi ele alınmıştır. Kısa dönemde asimetri etkileri anlamlı olup geriye dönen Phillips eğrisi geçerli iken uzun dönemde negatif asimetri ve eşbütünleşmenin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar teorik olarak kısa dönemde geriye dönen Phillips eğrisinin geçerli olduğu uzun dönemde ise bu etkinin varlığından söz edilmeyeceğini göstermiştir. Uzun dönemde enflasyonla birlikte işsizlik oranının artması iktisatta durgunluk olarak ifade edilen stagflasyonu içermektedir.
Stagflasyon doğrultusunda ekonomide birtakım tedbirler alınması gerekmektedir. Gelirler doğrultusunda fiyat ve ücret artışlarını durdurarak fiyat ve ücretleri dondurmak, firma ve sendikaları uygun artışlar hususunda ikna etmek gibi yollar izlenilmesi; vergi açısından düşük ücret ve fiyat artışlarını kabul eden işçiler ve firmaların daha düşük vergilerle ödüllendirilmesi; cari ücret artışlarının cari enflasyon oranına indekslenmesi; üretim teşvikleri politikası ile toplam arz, üretim ve istihdam artırılması politikaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Akiş, E. Türkiye'de Enflasyon ile İşsizlik Arasındaki İlişki (2005-2020). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı: 49, Ss. 403-420. ISSN: 1302-6879.2020.
[2] Caner, M., Hansen, B.E. Threshold autoregression with a near unit root. Econometrica 69, 1555–1596. 2001.
[3] Colander, David C. *Macroeconomics*, McGraw-Hill Company, 3th edition, 1998.
[4] Güven Ayvaz, E. Türkan, Ayvaz, Y. Yüksel. Türkiye'de Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Zaman Serileri Analizi. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi. 1: 241-262.2016.
[5] Harvey, D. I., Leybourne, S. J. Testing for time series linearity, Econometrics Journal, 10, 149-165.2007.
[6] Harvey, D. I., Leybourne, S. J., Xiao, B. A powerful test for linearity when the order of integration is unknown', Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics, Vol. 12, Article 2. 2008.
[7] Keenan, D. A. Tukey Nonadditivity-Type Test For Time Series Nonlinearity. Biometrika, 72, 39-44, 1985.
[8] Kruse, R. A New Unit Root Test Against ESTAR Based on A Class of Modified Statistics, Statistical Papers, 52:71-85. 2011.
[9] Maden, S. I., Baykul, A., Akgün, E. Türkiye'de 1980 Sonrası Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri ile Analizi, Kesit Akademi Dergisi, 13, 53-63. 2018.
[10] Mangır, F., Erdoğan, S. Türkiye'de Enflasyon ile İşsizlik Arasındaki İlişki (1990-2011). Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi. 49: 77-98. 2012.
[11] Özer, M. O. Türkiye'de Enflasyon ve İşsizlik Oranları Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi: Phillips Eğrisine Fourier Yaklaşımı. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 39, 179-192.2020.
[12] Pesaran, M. H. Shin, Y, Smith, R. J. Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships, Journal of Applied Econometrics, 16, 289–326. 2001.
[13] Salman, G., Uysal, D. Türkiye'de enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkinin tespiti: 2006:Q1- 2018:Q2 VAR model analizi. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 3(1), 1-20.2019.
[14] Saraç, T.B., Yıldırım, A.E. Enflasyon İle İşsizlik Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/Sonbahar, Sayı: 32. 2016.
[15] Shin, Y., Yu, B., Greenwood-Nimmo, M. Modelling *Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers in a Nonlinear ARDL Framework.* Chapter 9. Springerlink. 2014.
[16] Sollis, R. A Simple Unit Root Test Against Asymmetric Star Nonlinearity With An Application To Real Exchange Rates İn NORDIC Countries. Econometric Modelling 26, 118–125. 2009.
[17] Şahin, B. E. Türkiye'de enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkinin vektör hata düzeltme modeli ile analizi. Mali Çözüm, 29(152), 63-75.2019.
[18] Tsay R. Nonlinearity Tests for Time Series, Biometrica, 73(2), 461–466. 1986.
[19] Uysal, D., Erdoğan S. Enflasyon ile İşsizlik Oranı Arasındaki ilişki ve Türkiye Örneği (1980-2002), Selçuk Üniversitesi, İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 35-47.2004.

FİNANSAL RAPORLAMA DİLİ XBRL VE XBRL HAKKINDA YAZILMIŞ MAKALELERİNİN ŞEKİL VE İÇERİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi, ERKİN NEVZAT GÜDELCİ [1], Yüksek Lisans Öğrencisi, İLYAS ÖZER[2]
[1] Batman Üniversitesi, İİBF, , 0000-0002-4163-7433
[2]Batman Üniversitesi, İİBF, , 0000-0003-1667-0183

ÖZET

Günümüzde internet ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerden muhasebe dünyası giderek artan şekilde etkilenmektedir. Artık işletmeler finansal tablolarını internet ortamında bilgi kullanıcılarına sunabilmektedirler. İşletmeler genellikle finansal raporlarını HTML veya PDF şeklinde bilgi kullanıcılarına sunmaktadırlar. Ancak işletmelerin finansal raporlarının HTML ve PDF tabanlı olması birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu formatlarda yayınlanan finansal raporlardaki veriler kullanıcılar tarafından kendi programlarına aktarılmak zorunda kalmaktadır. Günümüzde finansal bilgilerin dönem sonu gibi belirli dönemlerde izlenmesinin yeterli olmadığı, sürekli olarak izlenmesi gerektiği düşünüldüğünde, farklı formatlarda verilerin sunumunun zaman ve maliyet kaybına yol açacağı açıktır. XBRL bu uyumsuzluk sorunlarını ortadan kaldırmak amacı ile kullanılmaktadır. XBRL veriyi metin şeklinde PDF gibi formatlarda sunmak yerine, bilgisayarın okuyup işleyebileceği bir dil şeklinde sunmaktadır. Bu sayede verilere istenildiği anda ulaşılması ve işlenmesi mümkün olabilmektedir. XBRL önemi göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu alana dönük Türkiye'de yapılan akademik çalışmaların durumunun ortaya konması önem arz etmektedir. Bu kapsamda XBRL hakkında teorik bilgiler temel hatları ile verildikten sonra, bugüne kadar Türk akademisyenleri tarafından yazılmış olan XBRL ile ilgili 27 makaleye dönük şekil ve içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan şekil ve içerik analizi sonucunda, çalışma sayılarının yıllık olarak birin altına düştüğü görülmektedir. Ayrıca çalışmaların teorik açıklamalar ve XBRL'in finansal raporlama açısından incelenmesi boyutunda kaldığı görülmektedir. Uygulamaya dönük yapılan çalışmaların az sayıda olduğu gibi, ayrıca bu çalışmaların frekans analizi ile sınırlı kaldığı da görülmektedir. Yapılan atıf sayıları açısından çalışmalar incelendiğinde, yayın başına atıf sayısının 7,48 gibi makul bir seviyede olduğu görülmektedir. Teorik çalışmalar yerine, anket çalışması gibi birinci veri sağlayacak çalışmalara ağırlık verilmesinin, konunun derin bir şekilde incelenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: XBRL, Şekil ve İçerik Analizi, Muhasebe, Bilgi Teknolojileri

FINANCIAL REPORTING LANGUAGE XBRL AND FORM AND CONTENT ANALYSIS OF ARTICLES WRITTEN ABOUT XBRL

ABSTRACT

Today, the world of accounting is increasingly affected by the developments in the internet and information technologies. Now businesses can present their financial statements to information users on the internet. Businesses usually present their financial reports to information users in HTML or PDF format. But the fact that the financial reports of businesses are based on HTML and PDF brings many problems. The data in the financial reports published in these formats have to be transferred by the users to their own programs. Considering it is not enough to monitor financial information at certain periods, such as the end of the period, it is obvious that the presentation of data in different formats will lead to loss of time and cost. XBRL is used to eliminate these incompatibility issues. XBRL presents data in a language that a computer can read and process, rather than in text formats such as PDF. In this way, anyone can access and

process data at any time. Considering the importance of XBRL, it is important to explain the status of academic studies conducted in Turkey in this field. In this context, after giving basic theoretical information about XBRL, a form and content analysis of 27 articles about XBRL written by Turkish academics was carried out. As a result of the form and content analysis, it is revealed that the number of studies falls below one annually. In addition, it is obvious that the studies remain in the dimension of theoretical explanations and examination of XBRL in terms of financial reporting. In addition, there are few practical studies, it is seen that these studies are limited to frequency analysis. When the studies are looked through in terms of the number of citations, it is seen that the number of citations per publication is reasonable level at 7.48. It is thought that focusing on studies that will provide primary data, such as surveys, instead of theoretical studies, will contribute to the in-depth presentation of the subject.
Keywords; XBRL, Form and Content Analysis, Accounting, Information Technology

1. GENİŞLEYEBİLİR İŞLETME RAPORLAMA DİLİ (XBRL) KAVRAMI

İnternet ve bilgi teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler sayesinde muhasebe kayıt ve raporlarının internet ortamında eş zamanlı olarak yapılabilmesi sağlanmıştır. Ortaya çıkan gelişmeler ile birlikte daha önceleri basılı olarak hazırlanan finansal raporların, PDF (Portable Document Format) veya HTML (Hyper Text Mark-Up Languange) formatlarından biriyle internet ortamında sunulduğu görülmektedir. Bilgi kullanıcıları bu raporlardan kendi ihtiyaçları olan bilgileri edinmektedir (Yüksel vd., 2018, 114).

HTML internette yer alan metinleri ve görüntüleri göstermeye yarayan bir internet sayfası dilidir. Bu dil sayesinde video, metin, grafik ve görüntüler internet sayfasında okunabilmektedir. HTML, tarayıcı dediğimiz (Crome, Explorer vb.) programları üzerinden görüntülenmektedir. Tarayıcı olmaksızın bu bilgilerin okunması mümkün değildir. Dolayısıyla kullanıcılar tarayıcı üzerinde aldıkları bilgileri kullanmak istiyorlar ise bunları kendi uygulamalarına aktarmak zorunda kalmaktadır. HTML ve PDF olarak sunulan bilgilerin işletmenin uygulamaları ile uyumsuz olmasından dolayı kullanıcılar zaman kaybetmekte ve maliyete katlanmaktadır (Acar ve Öksüz, 2013, 72). Ayrıca veriler sunulurken ki farklılıklar birçok sorunun da ortaya çıkmasına da neden olmaktadır (Yardımcıoğlu ve Özer, 2011, 84).

Son zamanlarda mali tabloların elektronik ortamda hazırlanabiliyor olması, yatırımcılar, denetçiler ve diğer bilgi kullanıcıların analizlerini kolayca yapabilmelerine olanak sağlayacak bir raporlama ihtiyacını ve gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Yüksel vd., 2018, 114). Ekonomide ve piyasalarda meydana gelen değişimler yatırımcılara dönük bilgilerin daha sıklıkla ve daha detaylı olarak farklı bir elektronik formatta sunulmasını da gerekli kılmaktadır (Shin, 2003, 61). XBRL, finansal raporlardaki bilgilerin kullanımından kaynaklanan karmaşıklığı ve doğru bilgi paylaşımının gerçekleşmesini sağlayan, tüm bilgisayarların anlayabileceği standart bir dildir. XBRL, XML (Genişletilebilir İşaretleme Dili) üzerine kurulmuştur. XML, bigileri bilgisayarların okuyabileceği şekilde etiketleyen ve kodlayan bir işaretleme dilidir. XBRL ise XML'e dayanan ve finansal bilgilerin raporlanmasında kullanılan bir dildir (Çıtak, 2009, 4). Bu kapsamda XBRL, aynı formatta sunulan finansal verileri doğru ve güvenilir olarak sunulmasını sağlamaktadır (Aktaş ve Başçı, 2007: 2). XBRL'in temel amacı finansal bilgileri bir metin şeklinde veya basılı olarak sunmak yerine, sunulan bilgiler için eşsiz birer kimlik oluşturmaktır. Bu sayede bu kimlikler bilgisayarların okuyabilecekleri formatlara dönüştürülebilmektedir. Örneğin "öz sermaye" için ayrıcalıklı bir kimlik oluşturulmaktadır (Sevinç ve Kılınç, 2011: 3).

Çizelge 1. XBRL Açıklama Tablosu

XBRL Nedir?	XBRL Ne Değildir?
XBRL standartlarına uygun olarak verileri etiketlenmektedir	XBRL bir muhasebe standardı değildir veya bu standartları değiştirmeye çalışmamaktadır.
XBRL, finansal verilerin hazırlanmasını, tekrar kullanımını, raporların hazır edilme sürecini ve analizi kolaylaştırmaktadır.	XBRL raporları değiştirmemekte ve bilgilerde herhangi bir değişiklik yapmamaktadır.
XBRL sayesinden bilgilere her yerden ulaşmak mümkündür.	XBRL ulusal değil, uluslararasıdır.
XBRl mükerrer olarak girilecek olan veri girişi hatalarını engelleyecek otomatikleşmeyi sağlamaktadır.	XBRL, ortaya çıkabilecek tüm muhasebe sorunlarının çözümünü sağlayacak bir yapıda değildir.
XBRL, kişiselleştirme olanakları sağlayan esnek bir yapıya sahiptir	Özel bir teknoloji değildir ve ücretsiz olarak herkesçe kullanılabilecek bir programlama dilidir.

xbrl.org (erişim tarihi:25.08.2022)

2. XBRL'İN ORTAYA ÇIKIŞI

1988 yılında AICPA tüm bilgisayarlarda verilerin kolayca paylaşımını ve kullanımını sağlayacak bir biçimlendirme dili projesine başlamıştır. Bu projenin ismi "Genişletilebilir Finansal Raporlama Dili" (Extensible Financial Reporting Markup Language – XFRML) olarak konmuştur. 1999 yılında yapılan ilk XFRML toplantısına, AICPA, Arthur Andersen, Cohen Computer Constalting, Deloitte & Touche, E-content Company, Ernst & Young, Freeedgar.com (şu an EDGAR Online), FRX Software Comporation, Great Plains, Microsoft, PWC, KPMG ve Woodburn Group kuruluşları katılmıştır. Bu toplantıda XBRL sisteminin uluslararası alanda kullanımına dair ilk temeller atılmıştır. Bu toplantıda ayrıca XFRML yerine XBRL kısaltmasının kullanılmasına karar verilmiştir (Kernan, 2009: 14).

3. XBRL'İN ÇALIŞMA ŞEKLİ

XBRL yeni bir muhasebe standartları seti değildir. XBRL sayesinde muhasebe standartlarına dayalı bilgiler finansal tablo kullanıcılarının bilgisayarlarınca okunabilecek elektronik bir dil ile sunulmaktadır. XBRL sayesinde finansal raporlama süreçleri elektronik ortama ortak bir dil vasıtasıyla aktarılmakta, bu sayede bir işletmenin finansal verileri ile diğer işletmelerin finansal verileri eş zamanlı olarak kolaylıkla karşılaştırılabilmektedir. (Erhan, 2012: 167). XBRL şartnamesinde finansal raporlama ile ilgili iki tür belge tanımlanmıştır. Bu belgeler;

Sınıflandırma Belgesi (Taxonomy Document)

Örnek Belgesi (Instance Decument)

Bu iki belge farklı işlevleri yerine getirmekte ve iki belge birlikte işletme raporunu oluşturmaktadır. Sınıflandırma belgeleri, raporlanacak olan kavramları içermektedir. Kavramlar raporlardaki temel bilgi parçalarıdır. Sınıflandırma ile kavramlar ve kavramlar arasındaki ilişkiler tanımlanmaktadır. Örneğin basit bir şekilde bilanço üzerinden sınıflandırma şu şekilde oluşturulabilir (Çalışkan, 2014).

Görsel 1. Sınıflandırma Belgesi

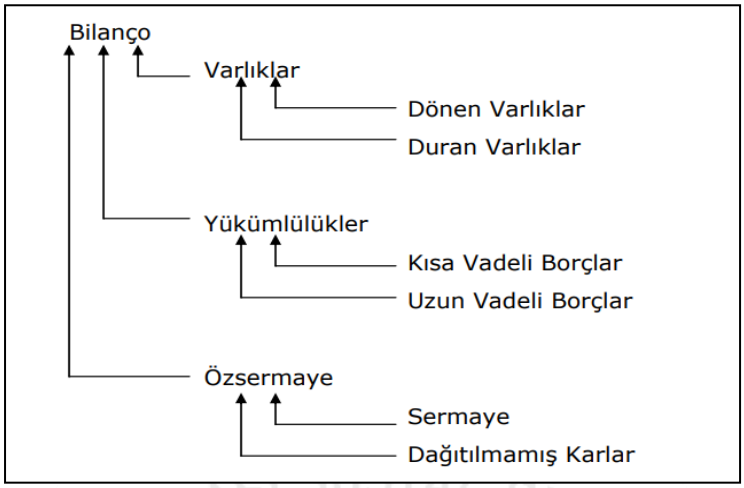

us.kpmg.com, aktaran Çalışkan, 2014

Sınıflandırmada, kavramlar ve birbirleriyle olan ilişkiler tanımlanmaktadır. Örnek belgesinde ise bu kavramlara ait değerler yer almaktadır. Örneğin bilançodaki kavramlara ait değerler şu şekilde belirtilmektedir (Çalışkan, 2014).

Görsel 2. Örnek Belgesi

Değerler		
Kavram (Sınıflandırmadan)	Değer	Tarih itibariyle
Kısa Vadeli Borçlar	90	31.12.2009
Dönen Varlıklar	150	31.12.2009
Uzun Vadeli Borçlar	25	31.12.2009
Duran Varlıklar	375	31.12.2009
Dağıtılmamış Karlar	120	31.12.2009
Sermaye	290	31.12.2009

us.kpmg.com, aktaran Çalışkan, 2014

Görsel 3. Birleştirilmiş Bilanço

31.12.2009 itibariyle Bilanço	
Varlıklar	
Dönen Varlıklar	150
Duran Varlıklar	375
Toplam Varlıklar	525
Yükümlülükler	
Kısa Vadeli Borçlar	90
Uzun Vadeli Borçlar	25
Toplam Yükümlülükler	115
Özsermaye	
Sermaye	290
Dağıtılmamış Karlar	120
Toplam Özsermaye	410
Toplam Pasifler	525

us.kpmg.com, aktaran Çalışkan, 2014

Sınıflandırma belgesinde tanımlandığı şekliyle kavramlara ait 2019 veriler Görsel 2'de gösterilmiştir. Bu şekilde zaman içerisinde veriler değiştikçe yeni birleştirilmiş raporlar elde edilebilecektir. Ayrıca verilerin geçmişe dönük izlenmeside bu sayede sağlanabilecektir.

4. XBRL'IN FAYDALARI

XBRL, taksonomi adı verilen standart ifadeler ile raporlama yapmaya imkan sağlayan kurallar oluşturarak farklı dillerde ve para birimiyle raporlama yapmayı mümkün kılmaktadır (www.xbrl.org, erişim Tarihi: 12.04.2021).

XBRL'nin temel özelliği, belirli bir şekilde hazırlanan finansal tabloların, bilgisayar uygulamalarınca kullanılabilir ve izlenebilir olmasını sağlamasıdır. HTML ya da PDF dosyaları başka dosya türlerine dönüştürülemeyeceği için kullanıcılar tarafından verilerin el ile tekrar girilmesi gerekmektedir. XBRL de hazırlanmış veriler istenen formata kolayca dönüşebileceği için verilerin aktarılması sorunu ortadan kalkmış olmaktadır. Bu sayede finansal verilere erişim ve diğer işletmelerle karşılaştırma olanağı artmaktadır. Ayrıca finansal verilerin el ile aktarımı sırasında ortaya çıkabilecek hatalarında önüne geçilmektedir (Çıtak, 2009, 8).

XBRL dosyaları kütüphanelerdeki katalog sistemine benzemektedir. Örneğin bir kütüphanedeki kitapların hepsi barkod ile etiketlendiği için elektronik okuyucular tarafından okunabilmekte ve bu sayede kitabın yazarı, basım tarihi, raf bilgileri elde edilebilmektedir. XBRL bilgilerine de aynı mantık çerçevesinde ulaşılmaktadır (Abdolmohammadi vd., 2002, 25).

XBRL, farklı şekillerde finansal tablo hazırlama zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Bu sayede finansal tablolar daha kısa sürede hazırlanabilmekte, maliyetler azaltmakta ve farklı finansal tablolar hazırlama sırasında ortaya çıkabilecek hatalar en aza indirilmektedir. XBRL sayesinde bilgi kullanıcıları finansal verileri istedikleri şekilde internet üzerinden kolaylıkla okuyabilmektedir. Ayrıca XBRL'de kullanılan etikler sayesinde finansal tabloların içinde arama yapmakta çok daha kolay olmaktadır. XBRL ile hazırlanmış olan finansal tabloların denetimi de daha etkin ve verimli şekilde yapılabilmektedir (Rezaee, 2002: 149).

5. MAKALELERİN ANALİZİ

5.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, XBRL ile ilgili Türkiye'de yayın yapan akademik dergilerde yayımlanmış makaleleri şekil ve içerik olarak analiz etmektir. Amaca uygun olarak "XBRL, Genişleyebilir İşletme Raporlama Dili, GİRD, anahtar kelimeler ile Google Scholar web tabanında detaylı bir tarama yapılmıştır. Yapılan bu tarama sonucunda başlığında ve veya anahtar kelimelerinde, bu kavramları içeren 27 adet makaleye ulaşılmıştır.

5.2. Çalışmanın Bulguları

Çizelge 2. Çalışmaların Yayın Dillerine Göre Dağılımı

Yayın Dilleri	Sayıları
Türkçe	26
İngilizce	1

Çizelge 2'de belirtildiği üzere 26 çalışma Türkçe, buna karşılık bir çalışma ise İngilizce olarak yazılmıştır

Çizelge 3. Yayınların Index Dağılımları

Ulusal	Uluslararası	Ulusal/Uluslararası
8	16	3

Çizelge 3'de makalelerin 16'sının uluslararası indekslerde yayın yapan dergiler olduğu görülmektedir. 8 tanesi ulusal, 3 tanesi ise hem ulusal hem de uluslararası dergilerde yayın yapan dergilerde yer almaktadır.

Görsel 4. Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

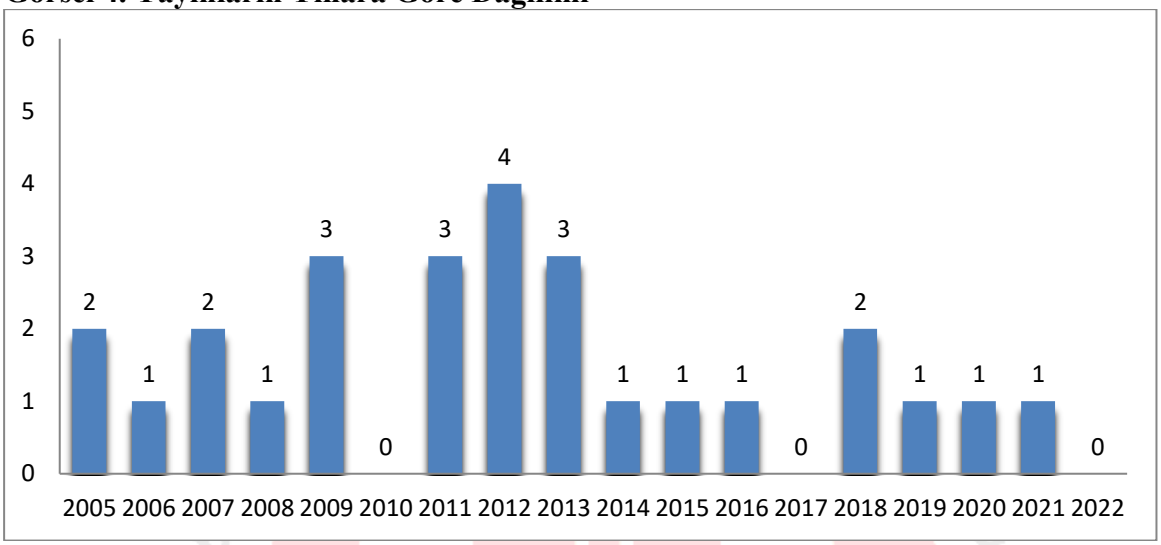

Görsel 4 incelendiğinde yayınların 2005-2022 arasını kapsadığı görülmektedir. Faaliyet açısından yayınların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, üç döneme ayrıldığı görülmektedir. Birinci dönem sabit bir yayın sayısı istikrarı göstermeyen 2005-2010 başlangıç dönemidir. Bu dönemde her yıla düşen yayın sayısı ortalaması 1,5 yayın olarak tespit edilmiştir. İkinci dönem 2011-2013 dönemi kapsamaktadır ve büyüme dönemi olarak değerlendirilmektedir. Bu döneme ait yıllık yayın ortalaması ise 3,33 olarak tespit edilmiştir. Üçüncü dönem 2014-2022 dönemini kapsayan gerileme dönemidir. Bu dönemdeki yıllık yayın ortalaması 0,8 yayın olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 4. Yayınların Index Dağılımları

Yazar Kurumu	Yayın Sayısı
Çukurova Üniversitesi	4
Dumlupınar Üniversitesi	3
Niğde Üniversitesi	2
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2
Uludağ Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	1
Balıkesir Üniversitesi	1
Bilkent Üniversitesi	1
Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1
Kahramanmaraş S.İ. Üniversitesi	1
Selçuk Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1
Başkent Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	1
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	1
İstanbul Ticaret Üniversitesi	1

İzmir Demokrasi Üniversitesi	1
Manisa Celal Bayar Üniversitesi	1
Marmara Üniversitesi	1
Sakarya Üniversitesi	1
Uşak Üniversitesi	1
Yaşar Üniversitesi	1

Çizelge 4 incelendiğinde yayınların kurumsal olarak dağılımına bakıldığında Çukurova ve Dumlupınar, Niğde ve Ondokuz Mayıs üniversitelerinin, diğer üniversitelerden az da olsa farklılaştığı görülmektedir. Bu dört üniversite dışında kalan üniversiteler açısından yayınların homojen bir dağılım gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla kurumsal olarak yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, üniversitelerdeki akademisyenlerin XBRL ile ilgili çalışmalarını çeşitlendirecek ve derinleştirecek yeni çalışmalar yapmadıkları görülmektedir.

Çizelge 5 Yayınların Kurumlara Göre Dağılımları

Dergi	**Yayın**	**Atıf**	**Yayın Başı Atıf**
Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	4	22	5,5
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi	3	13	4,33
Vergi Sorunları Dergisi	2	8	4
Mali Çözüm Dergisi	2	18	9
Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi	1	18	18
Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi	1	0	0
Yaşar Üniversitesi E-Dergisi	1	10	10
Muhasebe ve Finansman Dergisi	1	4	4
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. İİBF Dergisi	1	9	9
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1	20	20
Vergi Raporu Dergisi	1	0	0
Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi	1	13	13
Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1	3	3
Social Mentality and Researcher Thinkers Journal	1	0	0
Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi	1	19	19
Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF dergisi	1	18	18
Gazi İktisat ve İşletme Dergisi	1	1	1
Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi	1	13	13
Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi	1	3	3
Aktif Dergisi	1	10	10
TOPLAM	**27**	**202**	**7,48**

Çizelge 5 incelendiğinde, yayınların genel itibari ile iki grupta toplandığı görülmektedir. Birinci grupta daha çok birden fazla yayın ile muhasebe alanı üzerine yayın yapan dergiler, ikinci grupta ise homojen bir dağılım gösteren diğer dergiler grubu yer almaktadır. Her bir yayın için ortalama atıf sayısının 7,48 olduğu görülmektedir. Medyan 10, mod1 13 ve mod2 18 olarak bulunmuştur. Bu sayılar, XBRL'in muhasebe de dar bir alanı kapsamasına ve yeni yayınların sayısının azalmasına karşılık Türk literatürün ilgi çekmiş bir alan olduğunu göstermektedir.

Görsel 5. Anahtar Kelimeler Bulutu

Görsel 5'de makalelerin en çok tekrarlanan anahtar kelimeleri bulut grafik şekliyle gösterilmiştir. Birinci sırada 26 tekrar ile XBRL", ikinci sıradaki anahtar kelimenin 11 tekrar ile "finansal raporlama", üçüncü sıradaki kelimenin dört tekrar ile "XML", dördüncü sıradaki kelimenin ise üç tekrar ile "bilgi teknolojileri" olduğu görülmektedir.

Çizelge 6 Makalelerin Analiz Açısından Dağılımı

Sıra No	Başlık	Yıl	Kullanılan Veri Toplama Yöntemi	Yapılan Analiz
1	Finansal Bilgilerin Elektronik Ortamda Paylaşımı ve E-Defter Uygulamaları	2013	Literatür İncelemesi	HTML, XLM,XBRL ve Eloktronik e-defter uygulaması açıklamaları
2	XBRL (Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili) ve Geleneksel Finansal Raporlama Sistemlerindeki Sorunların Çözümüne Katkıları	2012	Literatür İncelemesi	XBRL'in teknik alt yapının incelenmesi ve mevcut finansal raporlama sistemleriyle karşılaştırılması
3	Yeni Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Finansal Raporlama Sistemlerin Etkileri	2012	Bir Uygulama Örneği	XBRL, tek düzen hesap planına açısından incelenmiştir
4	Geleceğin Finansal Bilgi Paylaşım Platformu: XBRL (Extensıble Busıness Reportıng Language-Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili)	2009	Literatür İncelemesi	XBRL'nin Bilgi yönetimine yapmış olduğu katkılar, Finansal analiz açısından yapmış olduğu katkılar,

				işletme yatırımcı ilişkisi açısından katkılar nelerdir.
5	Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili'nin (XBRL) Finansal Raporlama Gelişimine Katkısı ve TMS Taksonomisi Uygulaması	2018	Anket Çalışması (526 kişi, işletmenin muhasebe departmanı nda çalışanlar)	Frekans Analizi
6	Güvenilir Finansal Raporlama Açısından Genişletilebilir İşletme Raporlama Dilinin (XBRL) Önemi ve Dünya Ülkelerindeki Uygulaması	2009	Lietratür İncelemesi	XBRL, XBRL ile ilgili ABD başta olmak üzere Avrupa ve Asya'da ne gibi çalışmalar yapılmaktadır.
7	Genişletilebilir İşletme Programlama Dili (XBRL)	2011	Literatür İncelemesi	XBRL hakkında geniş bilgiler verilerek XBRL'in neden önemli olduğu üzerine durulmuştur.
8	Sürdürülebilirlik Raporlaması ve XBRL	2018	Literatür İncelemesi	,sürdürülebilirlik raporlaması, XBRL ve GRI XBRL ile ilgili bilgiler verilmiştir
9	Muhasebe-Finans Dünyasının Gelişen Dili: XBRL	2012	Literatür İncelemesi	XBRL hakkında detaylı bilgiler vermektedir.
10	Finansal Tabloların Sunumunda XBRL Kullanımı: ABD Örneği ve Türkiye'de Kullanılabilirliği	2014	Anket Çalışması (118 kişi, firma yöneticileri)	Frekans Analizi
11	Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (GİRD) Extensıble Business Reporting Language (XBRL)	2011	Literatür incelemesi	XBRL ve XBRL'in Vergisel boyutta incelenmesi
12	Finansal Raporlama ve XBRL (Genişletilebilir Kurumsal Raporlama Dili)	2005	Literatür İncelemesi	XBRL Kavramı ve Elektronik Finansal Raporlama Detaylı olarak anlatılmıştır.
13	Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (XBRL): Eleştirel Bir Bakış	2013	Literatür İncelemesi	XBRL'in Sağlayıcı Yararlar ve Maliyet etkisi detaylı olarak İncelenmiştir.
14	Elektronik Defter Standardı: XBRL	2015	Literatür İncelemesi	XBRL ve işleyişi detaylı şekilde incelenmiştir

15	XBRL ile Finansal Kodlamada Türkiye'nin Hazır Bulunuşluk Seviyesi Üzerine Bir İnceleme	2019	Anket Çalışması (13 kişi, işletme yöneticileri	Frekans Analizi
16	Finansal Bilgilerin IAS/IFRS'ye Göre Raporlanmasında Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (XBRL) Kullanımının İncelenmesi	2020	Literatür İncelemesi	a XBRL hakkında geniş bilgiler verilmiş, IAS/IFRS açısından ele alınmıştır,
17	Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (Gird) ve Gelir İdaresince Kullanımı	2008	Literatür İncelemesi	XBRL in detaylı açıklaması ve Gelir idaresi tarafından kullanımı
18	Bilgi Teknolojilerindeki Değişimin Finansal Tabloların Bağımsız Denetimine Etkisi: Sürekli Denetim	2016	Literatür İncelemesi	Sürekli Denetim ve XBRL hakkında bilgi vermek
19	Digital Reporting In Accounting: XBRL and İntegration to Accounting Department Curriculum	2021	İçerik Analizi	İlgili üniversitelerin ders programları ele alınarak analiz gerçekleştirilmiştir.
20	Yeni Türk Ticaret Kanunu Ortamında Elektronik Raporlama Tekniklerinin Finansal Raporlama ve Denetime Katkısı	2012	Literatür İncelemesi	Bu çalışmada, yeni Türk Ticaret Kanunu başta olmak üzere ifade edilen gelişmelerin, işletmelerin muhasebe sistemleri içinde finansal raporlama, analiz ve denetim fonksiyonlarına etkileri tartışılmıştır
21	Basel-II Sürecinde XBRL Gerekliliği	2007	Literatür İncelemesi	Basel-II sürecinde XBRL gerekliliği özellikle üçüncü yapısal blok çerçevesinde ele alınacaktır
22	Bilgi Teknolojileri Destekli Elektronik Muhasebe Uygulamalarına Bütüncül Bir Yaklaşım	2013	Literatür İncelmesi	elektronik ortamdaki muhasebe uygulamaları incelenmiş ve bu uygulamarın XBRL ile ilişkisi ele alınmıştır
23	XBRL (Genişleyebilir İşletme Raporlama Dili) Ve XBRL'in Finansal Tabloların Niteliksel Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi	2011	Literatür İncelemesi	XBRL ve işleyişi detaylı şekilde incelenmiştir. XBRL Muhasebe kavramları açısından ele alınmıştır
24	Sürekli Güncellenebilen Kapsamlı Bir Finansal Veri Tabanı Aracı Olarak Xbrl (Extensıble Busıness	2009	Literatür İncelemesi	XBRL ve XBRL'nin işleyişi, hakkında bilgiler,

	Reportıng Language; Genişleyebilir İşletme Raporlamadili) Ve Finansal Raporlama Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi			finansal bilgi kullanıcılarına yararlarının ne olduğu ve finansal raporlama ile ilişkisi ele alınmıştır
25	Elektronik Ortamda Finansal Raporlamada Genişleyebilir Finansal Raporlama Dilinin (XBRL) Kullanılması	2007	Literatür İncelemesi	XBRL ve Finansal Raporlamaya Etkileri
26	Geleceğin Finansal Raporlama Dili: XBRL	2006	Literatür İncelemesi	Bu çalışma ile XBRL nin farklılıkları, faydaları ve kullanım alanları tartışılacaktır.
27	Türkiye'de XBRL standardı: Sektörel bilanço verileri üzerine bir uygulama.	2005	Bir Uygulama Örneği	XBRL'nin Türkiyede kullanımı ve örnek bir uygulama ele alınmaktadır.

Çizelge 6'da çalışmanın isimleri, yayın tarihleri, analiz yöntemleri ve analiz ile ilgili açıklamalar verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde çalışmaların 21 tanesinin literatür incelemesi olduğu, üç adet çalışmanın anket çalışması olduğu, iki adet çalışmanın bir uygulama örneği çalışması ve bir adet çalışmanın da içerik analizi çalışması olduğu görülmektedir. Literatür incelemesi çalışmaları incelendiğinde, aşağıdaki konuların ele alındığı görülmektedir.

XBRL ve ilişkili kavramların (HTML ve e defter, XML vb) tanımlanması ve açıklanması,

XBRL'in teknik işleyişinin incelenmesi ve geleneksel finansal raporlama sistemleriyle karşılaştırılması,

XBRL'in çeşitli kesimlere yapmış olduğu katkıların (yönetim, yatırımcı vb) incelenmesi,

ABD, Avrupa ve Asya'da XBRL'in işleyişi ve bu bilgiler ışığında Türkiye için getirilen öneriler,

Vergilendirme açısından XBRL raporlamasının incelenmesi,

XBRL'in sağlayıcı yararlar ve maliyet etkisinin incelenmesi,

XBRL'in IAS/IFRS ile ilişkisinin incelenmesi,

XBRL'in Gelir idaresince kullanımı,

Sürekli denetimin XBRL açısından incelenmesi,

Basel II sürecinde XBRL gerekliliği ele alınmıştır,

XBRL'in Finansal raporlamaya etkileri incelenmiştir,

XBRL muhasebe kavramları açısından ele alınmıştır,

Yapılan 3 adet anket çalışması incelendiğinde çalışmaların ikisinin yöneticiler üzerine yapıldığı, geri kalan çalışmanın ise muhasebe departmanında çalışanlar üzerine yapıldığı görülmektedir. Çalışmaların tamamında frekans analizi kullanıldığı ve çalışmaların tamamının XBRL'ın kullanabilirliği üzerine olduğu görülmektedir.

Uygulama örneği çalışmaları incelendiğinde, iki adet çalışmanın mevcut tek düzen muhasebe sisteminde XBRL'in uygulanmasına yönelik örnek uygulamalar olduğu görülmektedir.

Geri kalan bir adet içerik analizi çalışmasının da, İlgili üniversite ve bölümlerin ders programları ve ders içeriklerinin incelenmesine dönük bir çalışma olduğu görülmektedir.

SONUÇ

İşletmelerin sunmuş oldukları raporlamaların HTML ve PDF tabanlı olması, bilgi kullanıcıların bunlardan aldıkları veriyi tekrar kendi veri formatlarına çevirmelerini gerekli kılmıştır. HMTL veya PDF olarak yayınlanan finansal raporların uyumsuzluğu verilerin sürekli izlenmesini engellemektedir. Bunun yanında uyumsuzluktan dolayı iş gücü ve maliyet kayıpları da yaşanmaktadır. XBRL tüm bilgisayarların kullanabileceği elektronik bir dildir. XBRL sayesinde veri kaynaklarının farklılığından kaynaklanan karmaşıklıklar giderilmektedir. XBRL verileri bir metin şeklinde sunmak yerine, veriler için bir kimlik oluşturup bilgisayarın okuyabileceği bir formata dönüştürmektedir. XBRL bir muhasebe standarttı değildir verilerin tüm bilgisayarlarca etkin bir şekilde okunmasını ve işlenmesini sağlayan bir dildir. Bu sayede işletmeler aynı dilde yazılmış verileri istedikleri zaman elde edebilmekte ve benzer işletmeler ile karşılaştırabilmektedirler.

XBRL önemi göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu alana dönük Türkiye'de yapılan akademik çalışmaların durumunun ortaya konması önem arz etmektedir. Bu amaç doğrultusunda şekil ve içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan 27 makalenin analizi sonucunda, aşağıda maddeler halinde verilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmaları 3 döneme ayırmak mümkündür; başlangıç dönemi, gelişme dönemi ve gerileme dönemi. Bugün itibariyle yapılan çalışma sayısının yılda 0,8'e düştüğü görülmektedir.

Yayınların kurum açısından dağılımı incelendiğinde, homojene yakın bir dağılım görülmektedir. Bu ise XBRL ile ilgili kurum akademisyenlerinin çalışmalarında çeşitlendirme ve derinleştirmeye gitmediğini göstermektedir.

Makaleler atıf sayıları açısından incelendiğinde, yayın başına 7,48 atıf düştüğü görülmektedir. XBRL muhasebe de dar bir alan olmasına karşın, ilgi gören bir alan olduğu söylenebilir.

Makalelerin anahtar kelimeleri tekrar yoğunluğu açısından incelendiğinde, en çok tekrarlanan kelimelerin sırasıyla "XBRL", "Finansal Raporlama", "XML" ve "bilgi teknolojileri" olduğu görülmektedir. En çok tekrar eden kelimelerin XBRL ve ilişkili unsurları açıklamaya dönük olduğu görülmektedir.

Yapılan çalışmaların çoğunun, XBRL'i açıklamaya, finansal raporlama açısından XBRL'in işleyişinin incelenmesine dönük olduğu görülmektedir. Bu yönüyle çalışmaların daha çok genel itibariyle XBRL'i teorik açıdan incelemek ile sınırlı kaldığı söylenebilir.

Yapılan anket çalışmalarının tamamının XBRL'in kullanılabilirliği ile ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca yapılan anket çalışmalarının tamamında frekans analizi ile sınırlı kaldığı, farklı ilişkileri açıklayacak analizlerin yapılmadığı görülmektedir.

Anket yöntemini gibi birincil veri sağlayacak çalışmalara ağırlık verilmesinin konunun derinleşmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmaların çoğunun kamu üniversitelerindeki akademisyenler tarafından yapılmış olması, özel üniversitelerin XBRL konusundaki çalışmalarda zayıf olduğu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Yüksel, F., Kayalı, C. ve Kayalı N. (2018). Sürdürülebilirlik Raporlamasi ve XBRL. *Journal of Accounting and Taxation Studies*. (10, yıl Özel sayısı) s.110-131.

Acar, V. ve Öksüz, Ö. (2013). Finansal Bilgilerin Elektronik Ortamda Paylaşımı ve E-Defter Uygulamaları. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, *5*(8), s.62-89.
Yardımcıoğlu, M. ve Özlem, Ö. (2011). Genişletilebilir İşletme Programlama Dili (XBRL). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(2), s.79-106

Shin, R. Y. (2003). XBRL, Financial Reporting and Auditing. *The CPA Journal*, 73(12), s.61-63

Çıtak, N. (2009). Güvenilir Finansal Raporlama Açısından Genişletilebilir İşletme Raporlama Dilinin (XBRL) Önemi ve Dünya Ülkelerindeki Uygulaması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 2(2), s.1-19.

Aktaş, R. ve Başcı, E. S. (2007). Elektronik Ortamda Finansal Raporlamada Genişleyebilir Finansal Raporlama Dilinin (XBRL) Kullanılması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, *9*(1), 39-60.

Sevinç, Ö. ve Erdal K. (2011). XBRL Bilanço ve Gelir Tablosu Analizi ve Semantik Web'e Uyarlanması. İnternet Teknolojileri Konferansı, İzmi

https://www.xbrl.org/the-standart/the-consorrtium/ erişim tarihi: 25.08.2022

Kernan, K. (2009). The Story of Our New Language. https://www.aicpa.org /InterestAreas/FRC/AccountingFinancialReporting/XBRL/DownloadableDocuments/XBRL_09_web_final.pdf erişim tarihi:01.07.2022

Erhan, D.U. (2012). Yeni Türk Ticaret Kanunu Ortamında Elektronik Raporlama Tekniklerinin Finansal Raporlama ve Denetime Katkısı. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 14(3), s.157-176.

Çalışkan, B. (2014). XBRL–Muhasebe ve Finansal Raporlamadaki Yeri ve Önemi, http://www.dt-audit.com/dosyalar/Kutuphane/XBRL erişim tarihi: 02.08.2022

Abdolmohammadı, M, J. Harris ve K. Smith. (2002). Government Financial Reporing on The Internet: The Potential Revolutonary, *The Journal of Government Financial Management*; 51 (2).

Rezaee, Z., Sharbatoghlie, A., Elam, R. ve Mcmickle, P.L. (2002). Continuous Auditing: Building Automated Auditing Capability. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 21(1), s.147-163.

Karabınar, S. ve Yılmaz, E. (2012). XBRL (Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili) ve Geleneksel Finansal Raporlama Sistemlerindeki Sorunların Çözümüne Katkıları. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, *5*(2), s.1-24.

Esendemir, E. (2012). Yeni Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Finansal Raporlama Sistemlerin Etkikleri . *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* , 7 (25) , s.4268-4280.

Sevim, A., & Temizel, F. (2009). Geleceğin Finansal Bilgi Paylaşım Platformu: XBRL (Extensıble Busıness Reportıng Language-Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili). *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *9*(17), s.261-285.

Arsoy, A. P., Ertan, Y. ve KILINÇARSLAN, T. B. (2018). Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili'nin (XBRL) Finansal Raporlama Gelişimine Katkısı ve TMS Taksonomisi Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (79), s.1-12.

Elçin, A. B. (2013). Muhasebe-Finans Dünyasının Gelişen Dili: XBRL (2013). http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/xbrl.pdf erişim tarihi:10.08.2022

Yıldırım, M ve Sağlar, J. (2014).Finansal Tabloların Sunumunda XBRL Kullanımı: ABD Örneği ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (4) s.69-82.

Koç, F. (2020). Finansal Bilgilerin IAS/IFRS'ye Göre Raporlanmasında Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (XBRL) Kullanımının İncelenmesi. *Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (38), s.2419-2431.

Karasioğlu, F. ve Eryiğit, O. (2005). Finansal Raporlama ve XBRL (Genişletilebilir Kurumsal Raporlama Dili). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(2), s.133-152.

Doğan, M. (2013). Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (XBRL): Eleştirel Bir Bakış. *World of Accounting Science*, *15* (2). s.125-141

Tercan, Y. (2015). Elektronik Defter Standardı: XBRL. *Vergi Sorunları Dergisi*, *38*(322), s.71-85.

Sağlar, J. ve Işık, Y. (2019). XBRL ile Finansal Kodlamada Türkiye'nin Hazır bulunuşluk Seviyesi Üzerine Bir İnceleme *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), s.193-223.

Tekin, İ. ve Gümüş, A. T. (2011). Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (GİRD) Extensible Business Reporting Language (XBRL). *Vergi Raporu Dergisi*, (140), s. s. 7-14

Toraman, C. ve Abdioğlu, H. (2008). Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (GİRD) ve Gelir İdaresince Kullanımı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(2), s.79-109.

Şen, İ.K. (2016). Bilgi Teknolojilerindeki Değişimin Finansal Tabloların Bağımsız Denetimine Etkisi: Sürekli Denetim. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *6*(1), s.383-404.

İşbil, N., Köroğlu, A. G. N. ve Zaif, F. (2021). Digital Reporting in Accounting: XBRL and Integration to Accounting Department Curriculum. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, *7*(3), s.189-202.

Erhan, D. U. (2012). Yeni Türk Ticaret Kanunu Ortamında Elektronik Raporlama Tekniklerinin Finansal Raporlama ve Denetime Katkısı. *World of Accounting Science*, *14*(3) s.157-176.

Koşan, L. (2007). Basel-II Sürecinde XBRL Gerekliliği. *Mali Çözüm Dergisi*, (80), s.85-97.

Şençiçek, F. T. (2013). Bilgi Teknolojileri Destekli Elektronik Muhasebe Uygulamalarına Bütüncül Bir Yaklaşım. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *5*(2), s.79-90.

Yılmaz, E. ve Gelmedi, O. (2011). XBRL (Genişleyebilir İşletme Raporlama Dili) ve XBRL'in Finansal Tabloların Niteliksel Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi. *World of Accounting Science*, *13*(2), s.211-238

Deran, A. ve Hatipoğlu, A. G. (2009). Sürekli Güncellenebilen Kapsamlı Bir Finansal Veri Tabanı Aracı Olarak XBRL (Extensıble Busıness Reportıng Language; Genişleyebilir İşletme Raporlama dili) ve Finansal Raporlama Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *8*(16), s.37-58.

Koşan, L. (2006). Geleceğin Finansal Raporlama Dili: XBRL. *Mali Çözüm Dergisi,* (77) s.108-120.

Tokel, Ö. E., Yücel, E. M. (2005), Türkiye'de XBRL Standardı: Sektörel Bilanço Verileri Üzerine Bir Uygulama, Active Dergisi, TemmuzAğustos, 1-10

FARKLI DİSİPLİNLERİN GÖZÜNDEN GÖÇ KAVRAMINA DENEYSEL YAKLAŞIMLAR
EXPERIMENTAL APPROACHES TO THE CONCEPT OF MIGRATION FROM DIFFERENT DISCIPLINES

Doç. Dr. Çiğdem TANYEL BAŞAR[1]

[1]İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5740-336X

Özet

Dünyada gün geçtikçe daha önemli hale gelen göç kavramı; sosyal, ekonomik, kültürel durumlar başta olmak üzere pek çok açıdan incelenmekte ve tartışılmaktadır. Genel bir bakışla göçü, insanların ve dolayısıyla kültürlerin hareketi olarak tanımlayabiliriz. Dini özgürlük, ekonomik güvence arayışı, nitelikli eğitim isteği ya da savaştan kaçma gibi birçok farklı sebeplerden kaynaklı olarak göç kararı gerek isteyerek gerekse zorunluluktan alınmaktadır. Göç, kim olduğumuzun ve buraya nasıl geldiğimizin hikayesidir. Kitlesel boyutunun dışında, bireysel olarak kendi göç yolculuğumuza bakışımızı ve bunu sanatsal platforma nasıl aktardığımızı ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırma, nitel araştırma desenine göre yapılandırılmıştır. Araştırma, 2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Döneminde, İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Bölümü lisansüstü programında Proje: Tasarım dersi alan 6 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Veriler; araştırmacının Google Form aracılığıyla hazırladığı yarı-yapılandırılmış görüşme formlarına yansıtılan görüşler, proje süreç dosyaları, proje manifestoları ve sanatsal çalışmalardan elde edilmiştir. Ulaşılan veriler, nitel veri analiz programı NVivo aracılığıyla, tematik analiz yöntemine göre incelenmiş ve sunulmuştur. Öğrencilerin sanatsal projeleri ise oluşturulan rubrik form aracılığıyla değerlendirilmiştir. Araştırma sonunda, resim, tekstil tasarımı, grafik tasarım ve sinema gibi farklı disiplinlerden gelen öğrenciler kendi yaşamlarında göç ile ilişkilerini, günümüzün sanatsal ifade formlarıyla sanatsal ürüne dönüştürmüşlerdir. Çağdaş sanat anlayışında deneysel ifade olanakları ile birlikte 6 farklı ve özgün göç hikayesini ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: Çağdaş sanat, göç, deneysel yaklaşım.

Abstract

The concept of migration, becoming more critical daily in the world, is examined and discussed from many aspects, primarily social, economic, and cultural situations. Generally, we can define migration as the movement of people and cultures. The decision to migrate is taken voluntarily and out of necessity for many different reasons, such as religious freedom, the search for economic security, the desire for qualified education, or escaping from the war. Migration is the story of who we are and how we got here. Apart from its mass dimension, this research aims to reveal our personal view of our migration journey and how we transfer it to the artistic platform. It is structured according to a qualitative research design. The research was carried out in the Spring Semester of the 2021-2022 Academic Year, with the participation of 6 students who took the Project: Design course in the graduate program of the Art and Design Department of the Social Sciences Institute of Izmir Democracy University. Data; The opinions reflected in the semi-structured interview forms prepared by the researcher via Google Form were obtained from the project process files, and project manifests, and artistic works. The data were analyzed and presented using the thematic analysis method through the qualitative data

analysis program NVivo. Finally, the students' creative projects were evaluated through the created rubric form. At the end of the research, students from different disciplines such as painting, textile design, graphic design, and cinema transformed their relations with migration into artistic products with today's creative expression forms. Six different and original migration stories were revealed, together with the experimental expression possibilities in understanding contemporary art.

Keywords: Contemporary art, migration, experimental approach.

1.GİRİŞ

Bireylerin dolayısıyla kültürlerin yer değiştirmesi olarak tanımlanan göç, tüm dünyada farklı dönemlerde özel bir ilgi ve dikkat gerektiren bir konu olmuştur. Kültürel, sosyal, ekonomik pek çok boyuttan ele alınan göç kavramının, bireysel tercih olduğu kadar siyasi baskılar ve savaş gibi zorunluluktan da gerçekleştirilebildiği görülmektedir. Adıgüzel'e (2016) göre uluslararası göç, genel ifadeyle devletlerarası sınırın aşılmasıyla oluşan, sürekli ya da geçici olarak gerçekleştirilen, ülkelerin siyasi sınırlarının aşılmasını ifade etmektedir. Buna göre fiziki boyutunun dışında göçü psikolojik, sosyolojik olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Penninx, Berger ve Kraal "The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe" isimli kitapta, göç kavramını Avrupa ölçeğinde değerlendirmiş ve sonuçlarını sunmuştur. Birleşmiş Milletler' in raporundan elde ettikleri verilere göre; 1985 yılında doğup dünya çapında doğdukları ülke dışında yaşayan insan sayısı 105 milyondan fazla iken, 2000'li yıllarında başında bu rakam 200 milyona ulaşmıştır. Bu da Avrupa ülkelerinde yaşadıkları ülke dışında doğanların hızla arttığını göstermiştir. Rakamlar değerlendirildiğinde bu Avrupa'nın bir göç kıtası konumunda olduğu ve fazlasıyla tercih edildiğini göstermektedir. Avrupa'nın dışında Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık' ta da yaşadığı ülke dışında doğum oranı yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Skeldon, Birleşik Krallık' ta 2015 yılında, toplam nüfusun yaklaşık yüzde 13,5'i yabancı doğumluyken, bu oran Londra'nın merkezindeki toplam nüfusun yüzde 41'ine yükselmiş ve bu da ülkedeki toplam yabancı doğumlu sayısının yüzde 37'sini oluşturduğunu aktarmıştır (McNeill, 2017; akt. Skeldon, 2018: 2). Bu verilere göre uluslararası göçmenler ülke ekonomileri için de önem arz ettiğinden ülkelerin kentleşme tartışmalarını artık yerel değil, uluslararası ölçekte değerlendirmeleri gerekmektedir.

İnsanlar farklı sebeplerden dolayı göç eylemini gerçekleştirmektedir. Koçak ve Terzi'nin (2012: 182) ifadesiyle insanlar daha iyi bir yaşama sahip olmak, sağlık ve iş imkanlarından yararlanabilmek için kentlere göç etmektedir. Benzer bir düşünceye sahip olan Oral ve Çetinkaya'ya (2017: 4) göre göç savaş, afet, dini ya da siyasi baskılar gibi zorlayıcı etkilerin yanı sıra, iyi bir gıda, eğitim, sağlık ve yüksek yaşam standartlarına sahip olmak istendiği için de gerçekleştirilebilmektedir. Göçün ülke içinde ya da dışında olması farketmeksizin yaşanılan bölgedeki olumsuz koşullardan bir kaçış ve yeni yerin sunacağı imkanlara ulaşım amacından kaynaklı olarak temelde ekonomik sebeplerden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Göçü hem tarihsel hem de tarihötesi olarak nitelendiren Sarıaslan (2018: 92), insanların ve kültürel biçimlerin her dönemde göç etmesi anlamında tarihötesi, 20. ve 21. Yüzyıllarda karakterinin değişmesi anlamında ise tarihsel olduğu görüşünü ifade etmiştir. Sanat alanına odaklanan Sarıaslan, sanat dünyasının Batı ile Batı dışı, Kuzey ve Güney bölgeler arasında seyahat eden ve çalışan birçok göçmen sanatçı ile övünç duymakta olduğuna değinmiştir.

Sanat ve göç kavramı ilişkisine baktığımızda, günümüz sanatçılarının bu kavrama duyarsız kalmadıklarını görürüz. Pek çok sanatçı gerek kitlesel göçlerin hikayelerini gerekse kendi göç

deneyimlerini çağdaş ifade formlarıyla bizlere aktarmaktadır. Bu anlamda Ocak 2019 tarihinde Boston'da açılmış olan "When Home Won't Let You Stay: Migration" isimli sergi farklı ülkelerden 20 sanatçıyı bir araya getirmesi ve kitlesel göçün çağdaş biçimlerle yorumlanması bakımından önemlidir. İsmini mültecilerin deneyimlerini dile getiren Somalili- İngiliz şair Warsan Shire'ın şiirinden almıştır. Kolombiya, Küba, Fransa, Hindistan, Irak, Meksika, Fas, Nijerya, Filistin, Güney Kore, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nden 20 sanatçının 2000 yılından itibaren ürettikleri çağdaş sanat eserlerinden oluşan sergide, kişisel heykel, yerleştirme, resim, video gibi araçlarla üretilmiştir. Sayej'e (2019) göre sergide dikkat çeken çalışmaların başında Hintli sanatçı Reena Saini Kallat'ın 2011 ve 2016 yılları arasında yarattığı sanat eseri olan "Woven Chronicle" isimli çalışması gelmektedir (Görsel 1). Çalışma, sözleşmeli işçilerden mültecilere karar pek çok göçmenin seyahat ettiği küresel rotaları takip eden iplikten yapılmış bir duvar haritasıdır.

Görsel 1. Reena Saini Kallat, Woven Chronicle, Enstalasyon, 2011–2016

Sanatçıların sadece dünyayı yansıtmakla kalmayıp, onunla ilişki kurduğuna değinen Lescaze 19 Haziran 2018 tarihinde The NewYork Times'da yer alan "13 Artists On: Immigraiton" isimli yazısında, Amerika Birleşik Devletleri'nde 10 ila 15 milyon belgesiz göçmenin yaşadığını söyleyerek bu anlamda çalışma ortaya koyan 13 sanatçıya özel olarak yer ayırmıştır. Bu isimler arasında Felipe Baeza, Raúl de Nieves, Tatyana Fazlalizadeh, Ramiro Gomez, Kimsooja, Alfredo Jaar gibi çağdaş sanatçılar yer almaktadır.

Türkiye'de de Ferhat Özgür, Gülsüm Karamustafa, Seçkin Aydın gibi sanatçılar, göç üzerine sorgulamalar yapmış ve çağdaş eserler üretmişlerdir. Sanatçılar göç kavramıyla ilgili olarak "aidiyet, mekan, kimlik, bellek, ötekileşme, yabancılaşma, karşıt kültür, arabesk kültür" konularını sıklıkla sanatsal çalışmalarına konu etmişlerdir. Göçü disiplinlerarası yaklaşımlarla inceleyip kişisel tarihleri üzerinden yeniden kurgulamışlardır (Çelebi Erol, 2020: 400).

Bu araştırmanın genel amacı farklı sanatsal disiplinlerden gelen lisansüstü öğrencilerinin göç kavramını nasıl sanatsal ürüne dönüştürdüklerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

Öğrencilerin göç kavramına ilişkin düşünceleri nelerdir?

Öğrenciler göç kavramına yönelik sorgulama ve deneyimlerini sanatsal ürüne nasıl aktarmaktadır?

Öğrenciler göç kavramıyla ilişkili olarak ortaya koydukları süreçte ne gibi problemler yaşamışlardır?

Öğrencilerin proje oluşturma sürecini nasıl değerlendirmektedir?

Araştırma, 2021-2022 Eğitim- Öğretim yılı bahar döneminde, İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anasanat Dalında sanatın farklı disiplinlerinden gelen 6 öğrenci ile Proje: Tasarım dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler göç kavramı üzerine sorgulamalar, araştırmalar yapmışlar ve göç kavramı ile ilişkilerini yorumlamışlardır. Süreç sonunda her bir öğrenci kendi sanatsal disiplinine uygun olarak bir kavramsal proje ortaya koymuştur. Çalışmalar üniversite fuaye alanında sergilenmiş ve sonrasında öğrencilerle Google Form üzerinden yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir.

2. YÖNTEM

Nitel araştırma türlerinden doküman analizine göre yapılandırılan araştırmada veriler, Google Form aracılığıyla uygulanmış görüşme formları, öğrencilerin sanatsal çalışmaları ve çalışmalarının kavramsal yapısını açıklayan manifestolarından oluşmuştur. Elde edilen veriler nitel veri analizi programı NVivo yardımı ile tematik analiz yöntemiyle incelenip sunulmuştur. Öğrenci çalışmaları ise üç uzman tarafından hazırlanan rubrik formlar aracılığıyla değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen veriler görüşme formunda yer alan sorulara göre sunulmuştur. Aynı zamanda süreç sonunda ortaya çıkan sanatsal ürünlerin değerlendirmeler de yer almaktadır.

3.1. Katılımcı Profili

Araştırma 2021-2022 Eğitim- Öğretim Yılında İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Bölümünde Proje: Tasarım dersini alan 6 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Araştırmaya dahil olan öğrenciler farklı disiplinlerden gelmiştir. Buna göre öğrencilerin hangi disiplinden geldiğine yönelik bilgiler aşağıdaki çizelgede (Çizelge 1) yer almaktadır:

Çizelge 1. Öğrencilerin Sanatsal Disiplinleri

Katılımcı	Bölüm
Ö1	Film Tasarım Bölümü
Ö2	Moda ve Tekstil Tasarım
Ö3	Endüstriyel Tasarım Bölümü
Ö4	Resim Bölümü
Ö5	Resim Bölümü
Ö6	Moda ve Tekstil Tasarım

3.2. Öğrencilerin Göç Kavramı ile Kurdukları İlişkiye Yönelik Bulgular

Proje geliştirme sürecinde öğrencilerin her birisi göç kavramının kendi yaşamlarındaki karşılığı ya da etkisi üzerine sorgulamalar gerçekleştirmişlerdir. Ortak temanın göç kavramı olmasına karşılık, hepsi kendi içinde göçe odaklanmış ve buna göre ürün ortaya koymaya çalışmışlardır. Çizelge 2'de öğrencilerin proje geliştirme sürecinde göçü ele alış biçimleri gösterilmektedir:

Çizelge 2. Öğrencilerin Göç Kavramını Ele Alış Biçimleri

Katılımcı	Kavram İlişkisi
Ö1	Göç etme isteğinin sebeplerini sorgulama
Ö2	Çocukluk yıllarındaki göç hali
Ö3	Göç eyleminin çocuk üzerindeki etkileri
Ö4	Göç sonrası kültürel adaptasyon
Ö5	Yaşamın sürecinin bir göç olması
Ö6	Aile üyelerinin göç deneyimi

3.3. Öğrencilerin Göç Kavramıyla Ortaya Koydukları Projelerine Dair Düşüncelerine İlişkin Bulgular

Öğrencilere kendi projeleri hakkında ne düşündükleri sorulduğunda, genel olarak ortaya çıkan sanatsal üründen memnun oldukları görülmektedir. Alınan yanıtlar incelendiğinde üç tema ortaya çıkmıştır. Buna göre belirlenen temalar Çizelge 3'te gösterilmiştir:

Çizelge 3. Öğrencilerin Proje Hakkındaki Düşünceleri

Proje Hakkındaki Düşünceleri
Anlaşılma
Farkındalık
Anlamlılık

Bu konuda Ö1 "Göç etmek isteme nedenlerimi geçmişimle ilişkilendirmemin ve bunu sanat aracılığıyla ifade etmemin anlamamı ve anlaşılmamı kolaylaştırdığını düşünüyorum" sözleriyle daha net anlaşıldığı konusuna vurgu yapmıştır. Çocukluk döneminde kaybolan eşyalarının hatıralarından ve hayallerinden yola çıkılmış resimleri, şiirleri tekstil alanına uyarlayarak sunan Ö2, bu ifade aracılığıyla şiir yazma özelliğinin farkına varmış ve bunu kağıt yerine kumaş üzerinde göstermiştir. Düşüncelerini, çalışmasında tamıyla yansıttığını belirten Ö3, kişisel olarak her ne kadar zorlansa da sürecin kendisi için anlamlı olduğunu ifade etmiştir.

3.4. Öğrencilerin Projelerini Gerçekleştirme Sürecine Yönelik Bulgular

"Ürün ortaya koyma aşamasında nasıl bir süreç geçirdiniz?" sorusuna alınan yanıtlar incelendiğinde, üç tema ortaya çıkmıştır. Buna göre temalar aşağıdaki Çizelge 4'te gösterilmektedir:

Çizelge 4. Öğrencilerin Proje Geliştirme Süreci

Proje Süreci
Süreci planlama
Eskiz yapma
Görüşme yapma

Öğrenciler, proje geliştirme sürecinde planlama, eskiz ve projelerine dahil olan kişilerle görüşme gerçekleştirmişlerdir. Öğrencilerden Ö1, proje sürecinde planlama yaptığından bahsederek süreç içerisinde karşılaştığı şeyleri projeye dahil ettiğini söylemiştir. Süreç değişken bir yapıda olduğundan yaptığı planlamaya ek durumları dahil etmiştir. Sürecin eskiz aşamasına dikkat çeken Ö2, düşüncelerini "Eskiz ile planlama yaptıktan sonra çalışmak zor olmadı. Malzemeleri topladıktan sonra çizim aşamasına geçtim. Çizim yapmak ve çocukluk çizimlerimi incelemek projenin en eğlenceli kısmı oldu..." sözleriyle aktarmıştır. Babaannesinin göç hikayesinden yola çıkarak proje gerçekleştiren Ö6 ise, bu süreçte babaannesinin göç sürecine dair anılarını ses kaydına almış ve o dönemi daha iyi anlamaya ve sanatsal olarak bunu nasıl aktaracağına dair planlama yapmıştır.

3.5. Projede Kullanılan Malzemelerin Ele Alınan Kavram ile İlişkisine Yönelik Bulgular

Öğrencilerin "Projede kullandığınız malzemeler ile ele aldığınız kavramı nasıl ilişkilendirdiniz?" sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde, her öğrencinin sanatsal ifade biçimine göre malzeme seçtiği ve bunu belirledikleri kavram ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Projesini video art aracılığıyla ortaya koyan Ö1 "Kendi geçmişimdeki izleri, objeleri "hatırladığım" kadarıyla ve bugünün gerçekliğiyle videoya aldım. Videonun zamanda ve mekânda yarattığı kırılmaları göç ile ilişkilendirdim." ifadesiyle kurduğu ilişkiyi açıklamıştır. Ö6 ise babaannesinin göç hikayesini aktardığı projesindeki düşünce-malzeme ilişkisini "Dönemi yansıtabileceğine inandığım resimler dantel ve vitrin formunu verebilmek adına da motifsel ve ahşap formunda ürünler kullanmaya özen gösterdim." sözleriyle aktarmıştır. Ö4, projesinde kullandığı deseni herkesin hayatında bilindik bir motif olarak seçmesini, hayatın bir yansıması olarak değerlendirmiştir. Öğrencilerin malzeme-kavram ilişkisini nasıl kurduklarına yönelik temalar Çizelge 5'te gösterilmiştir:

Çizelge 5. Malzeme- Kavram İlişkisi

Katılımcı	Malzeme- Kavram İlişkisi
Ö1	Videonun zaman ve mekânda yarattığı kırılmalar
Ö2	Çocukluk yıllarındaki göç hali
Ö3	Koli bandı- taşınma eyleminin sürekliliği Çizimlerin soluklaşması/ tükenmişlik
Ö4	Kumaş deseni/ hayatın temsili
Ö5	Kolaj, dijital baskı, objeler/ geçmiş yaşantılar
Ö6	Vitrin, dantel, ahşap/ tarihsel dönem temsili

3.6. Öğrencilerin Proje Oluşturma Sürecinde Karşılaştıkları Problemlere Dair Bulgular

Öğrencilere sorulan "Projenizi oluşturma sürecinde herhangi bir problemle karşılaştınız mı?" yönelik verilen cevaplar incelendiğinde bazı temalar ortaya çıkmıştır. Buna göre öğrencilerin karşılaştığı problemlere yönelik temalar Çizelge 6'da sunulmuştur:

Çizelge 6. Proje Sürecinde Karşılaşılan Problemler

Proje Sürecinde Karşılaşılan Problemler
Teknik problemler
Özgün fikir oluşturma
Maddi problemler

Öğrencilerin proje geliştirme sürecinde yaşadıkları problemler teknik problemler, özgün fikir geliştirme problemleri ve maddi problemler olmak üzere üç tema altında toplanmıştır. Buna göre Ö1 video art çalışmasında yaşadığı teknik sıkıntıyı "Videonun çekim/kurgu aşamalarıyla alakalı birkaç problemle karşılaştım. Klonlama için gerekli ışığın/rengin tutmadığı durumlarda mekan değişikliğine gittim" şeklinde ifade etmiştir. Ö4 ise teknik bir sıkıntı yaşamadığını ancak ekonomik anlamda kendisini sınırlı hissettiğini, bu sebepten dolayı hayalinde kurguladığı ortamı yaratamadığını söylemiştir. Aynı zamanda projesiyle ilgili olarak profesyonel bir dikim atölyesi bulma konusunda sorunlar yaşadığını sözlerine eklemiştir. Öğrencilerden Ö5 özgün fikir üretme konusuna dikkat çekerek kendisi ile göç kavramını ilişkilendirmekte sıkıntı yaşadığını ancak sonrasında istediği bağlantıyı kurduğunu ve daha kolay ilerleme kaydettiğini belirtmiştir. Benzer sıkıntıları Ö6 da yaşadığını ifade etmiştir. Öğrencilerden Ö2 ise bu süreçte herhangi bir problem yaşamadığını ifade etmiştir.

3.7. Öğrenci Projelerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular

Öğrencilerin göç kavramıyla ilişkilendirdikleri sanatsal ürünler incelendiğinde, her öğrencinin kendi düşüncesini yansıtacak ifade biçimini seçtiği görülmektedir. Buna göre öğrencilerin sanatsal ifade biçimleri Çizelge 7'de görülmektedir:

Çizelge 7. Öğrencilerin Sanatsal İfade Biçimleri

Katılımcı	İfade Aracı
Ö1	Video art
Ö2	Yerleştirme
Ö3	Yerleştirme
Ö4	Performans
Ö5	Yerleştirme
Ö6	Yerleştirme

Yukarıdaki çizelgeyi incelediğimizde öğrencilerden dördünün ifade aracı olarak yerleştirme sanatını seçtikleri, birisinin video art, diğerinin ise performans sanatından yararlandıkları görülmektedir. Öğrenci ürünleri değerlendirme rubrik formuna göre ortaya çıkan sonuçlara

bakıldığında, öğrencilerin malzeme seçimi ile düşünceleri arasında bağlantı kurma aşamasında sıkıntı yaşadıkları görülmüştür. Kavramsal bir sanatsal çalışmada malzeme seçimi konusunda Özayten (1992), kavramsal sanat eseri gerçekleştirirken bazı durumlarda hataya düşüldüğünü belirterek, bu hataların en dikkat çekeninin izleyiciye sorgulama payı bırakmadan her şeyi olduğu gibi aktarılması olduğunu ifade etmiştir. Öğrenci çalışmaları bu açıdan değerlendirildiğinde, Özayten'in de bahsettiği gibi sanatsal ürünlerde izleyiciye düşünme fırsatı vermeden çok fazla nesne kullanıldığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin ilk kavramsal çalışmaları olduğundan bu tarz bir hataya düşmeleri oldukça doğal karşılanmaktadır.

4. SANATSAL ÇALIŞMALAR

Öğrencilerin her biri kendi disiplinine uygun olarak sanatsal ürünlerini ortaya koymuştur. Bu süreçte

Tavşan Çukuru (Ö1)

Göçün doğrudan kendisinden öte, kendi içerisindeki göç etme isteğinin sebepleri üzerinden sanatsal çalışmasını oluşturan Ö1, video art ifade formuyla bunu sunmuştur. Ö1 düşünsel temasını şu sözlerle yansıtmıştır:

"Göç benim için içerisinde engellenmeyi barındıran bir kelimedir. Göç etme fikri aklıma düştüğünde sesimin kısıldığını hissederim. İhtiyaçlarıma, isteklerime ve duygularımı ifadeye yer vermeyen bir ortamın varlığı beni öfkelendirir. Kimi zaman öfkeyle kimi zamansa bilinçle yola çıkmam gerektiğine karar veririm. Hayat yolculuğumdaki duraklardan birine vardığımı anladığımda ilk adım benim için kolay olmaz çünkü bütün engellemelerim sonucu dönüştüğüm kişi olarak yola çıktığımı bilirim." (Manifesto Ö1).

Çalışmasını gerçekleştirmeden önce her bir sahnenin görsel içeriğini yansıtan storyboard tasarımını (Görsel 2) gerçekleştiren Ö1, sonrasında çekimlerini gerçekleştirmek için mekan arayışına girmiştir. Çektiği görüntüleri kurgulayarak çalışmasını oluşturarak kurgu problemlerini çözümlemiş ve sonlandırmıştır. Sergileme esnasında videoda kullandığı bazı nesneleri fiziki olarak da sergileme alanında bulundurarak (Görsel 3), çalışmasının etkisini artırmıştır.

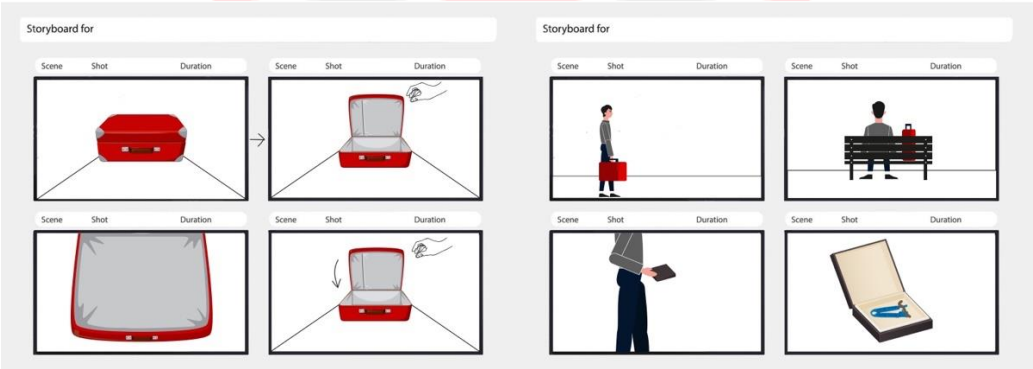

Görsel 2. Ö1'in Proje Sürecine Dair Storyboard Çalışması

Görsel 3. Ö1'in Sergi Sunumu

Çocukken (Ö2)

"Çocukken" ismini verdiği çalışmasında Ö2, çocukluk yıllarında Kıbrıs'tan İzmir'e olan göçünün kendisi üzerindeki yansımasından, o dönemki hislerinden yola çıkarak bir yerleştirme projesi gerçekleştirmiştir. Çalışmasının düşünsel boyutunu şu sözlerle ifade etmiştir:

"Göç kavramına karar verdikten sonra tek aklıma gelen şey eşyalarımdı. Bir yerden başka bir yere giderken gelmeyen eşyalarım. Daha çok küçüktüm ama yeni bir yere benim olan eşyalarla gitmek isterdim. Hatıralarımda yaşayan hatıra olarak kalan birçok unsuru tek tek işledim. Hala benimle yaşadıkları için ve artık çocuk olmadığım için sadece yazabilirdim. Sayfalarca yazılar, sözler hepsi birer anı cümlesi, hepsi bir yaşanmış hikayeydi…" (Manifesto Ö2).

Birisi tül, diğeri dokulu olmak üzere iki uzun kumaş üzerine çocukluk imgelerini ve o dönemde kendi yazdığı şiiri nakışla işleyen Ö2, aynı zamanda o dönemi yansıtacak çeşitli objelere de çalışmasında yer vermiştir (Görsel 4). Projesini gerçekleştirmeden önce çocukken yazdığı küçük şiir defterini ve o dönemi yansıtan kendisiyle ilişkili nesne ve fotoğrafları incelemiş ve bunları sanatsal ifadeye nasıl dönüştürebileceği konusunda araştırmalar yapmıştır.

Görsel 4. Ö2'nin Proje Sunumu

İsimsiz (Ö3)

Memur bir aileye sahip olan Ö3, bu sebepten dolayı sık sık şehir değiştirdiklerini ve bu sürecin kendisi üzerindeki olumsuz etkilerinden yola çıkarak gerçekleştirmiştir (Görsel 5). Yeni mekan değişikliği ile kendisini yeniden ifade etmek zorunda olmasının, üzerindeki olumsuz etkilerini sorgulamış ve o dönemdeki hislerini sanatsal projeye dönüştürmüştür. Projesini geliştirme sürecindeki düşünsel temasını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Göç, ailem için kabullendikleri bir durum olsa da 9 yaşındaki bir çocuk için geri dönülemez bir yıkımın başlangıcıydı. Eşyalarımızı kolilerle taşıyabildik, fakat ilişkilerimiz, anılarımız ve benliklerimiz eski şehirde kaldı. Eski benliğimi ve hevesle yaptığım çizimlerimi kapalı kolilerde bırakırken kendimi tanıyamamaya başladım. Yeni insanlara ve düzene ayak uydurmak adına eski sevdiğim benliğimi, arkadaşlarımı ve sığınağımı geride bıraktım." (Manifesto Ö3).

Görsel 5. Ö3'ün Proje Sunumu

Kabuk (Ö4)

Göçün kültürel adaptasyon boyutunu ele alan Ö4, projesini gerçekleştirirken performans sanatından yararlanmıştır (Görsel 6). Projesinde performansı kendisi değil tiyatro öğrencisi bir arkadaşından destek almıştır. Ö4, projesinin düşünsel temasını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Kişinin benliğinden koparak yeni bir ortamda var olma çabasıyla kimlik kazanım yoluna gitmesi ve bu sürecin getirdiği edinimlerin normalleştirilmeye çalışılan ve ortaya konulan sonuçların bizleri bu adaptasyon konusuna sürüklediği görülmektedir. Çalışmamda kullandığım desenlerin, renklerin ve farklı kültürel özelliklerin kabuklaşarak atılması ve yeniden farklı şekilde varoluşunda kişinin değerleri konusunda geçirdiği süreci göç olarak adlandırabiliriz." (Manifesto Ö4).

Görsel 6. Ö4'ün Proje Sunumu

Anda Kalanlar (Ö5)

Hayatının tamamını göç olarak algılayan Ö5, 23 yıllık ömründe kendisi için önemli anları her yıla bir görüntü gelecek şekilde, film şeridi temsili uzun bir kumaş üzerine resim, kolaj, asamblaj gibi tekniklerle aktarmıştır (Görsel 5). Bu konuyla ilgili düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştır:

"Hayatım da göç nedir nasıl ifade etmeliyim bilmiyorum. Göç kavramının bende uyandırdığı şey genelde yaşam döngüsünden gidiyordu. Spesifik bir hal alması için çok düşündüm. Düşündükçe hayatımı hatırladım aslında hayat göç kelimesinin eş anlamı gibiydi geride bıraktığım tüm anılarım o zaman o yaşımda güzel ve özeldi belki de şu an bana bir bebek alınsa altıncı yaşım kadar mutluluk vermeyecekti. Duygularımı anılaştıran her şeyi geride bırakmam, istesem de aynı duyguyla sahip olamamam bana göç olabileceğini düşündürttü. Bu düşünceye dayanarak bu çalışmayı yapmak istedim. Çalışmam yaşımı temsil etmesi için 23 kareden oluşmaktadır. Her bir karenin boyutu 40x40 olacak şekilde arasında 2 cm boşluk bırakacağım. Kareler yan yana bir görüntü oluşturacak bu şekilde de film bandı görüntüsünü almayı amaçladım her bir karede yaşım olan anıyı canlandıracağım. Bir kare içinde farklı teknikleri kullanacağım ve birçok çizim, fotoğraf ya da objeye yer vereceğim." (Manifesto Ö5).

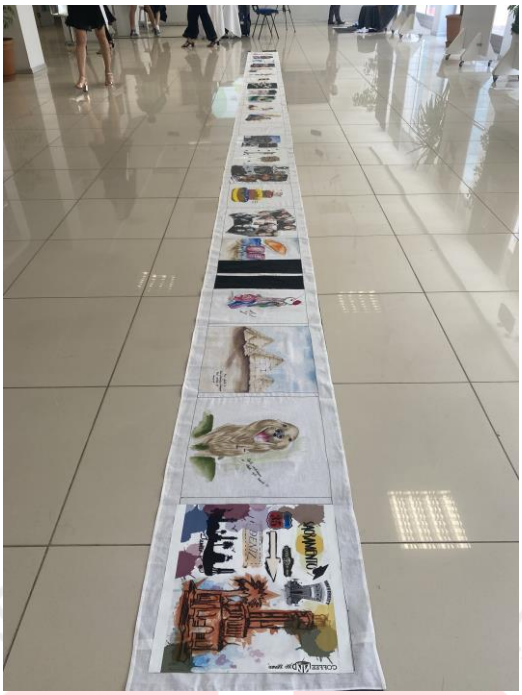

Görsel 7. Ö5'in Proje Sunumu

Göçün Arka Perdesi (Ö6)

Aile büyüklerinin göç hikayesinden yola çıkarak proje ortaya koyan Ö6, bu çalışmasını yerleştirme sanatı ile ifade etmeyi seçmiştir. Bu konu hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştır:

"Bir göç arkasında neler getirebilir, eşya, umut ya da kocaman bir aile mi? Benim ailemde iki kişinin çıktığı göç yolculuğu tüm aile üyelerini arkasından getirmiş. Maddi değeri olmayan sadece yaşamı kolaylaştırılması beklenen eşyalarla çıkılan göç yolunda umutlar yeşermiş, aile büyümüş. Zorluklarla baş etmeye çalışırken, ailesiyle sımsıkı sarılabilenler için, umudun arka perdesi, evin en güzel köşesi olarak seçilen o büfe sizinle." (Manifesto Ö6).

Görsel 8. Ö6'nın Proje Sunumu

Projesinde öncelikle babaannesinin göç hikayesini anlayabilmek adına onunla görüşme yapmış ve ses kayıdı almıştır. Aile büyüklerinin yer aldığı eski fotoğrafları incelerken, fotoğrafların hep o dönemi en iyi şekilde yansıtan büfe önünde çekildiğini farketmiş ve bunun üzerine o büfenin ölçülerinde bir kumaş üzerine yeniden üretimini gerçekleştirmiştir. Tıpkı fotoğraflardaki gibi önüne eski bir kilim ve sandalye koyarak o ana tanıklık etmemizi sağlamıştır. Büyük boyutlu kumaş üzerine büfeyi yansıtacak şekilde dantelleri, çeşitli objeleri ekleyerek çalışmasını tamamlamıştır.

SONUÇ

Dünya üzerinde eski tarihlerden günümüze kadar pek çok göç dalgası yaşanmış ve bunlar temelde sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerle gerçekleşmiştir. Günümüzde de ülkeler yaşanan kitlesel göç ile ilişkili olarak bir politik duruş ve tavır sergilemektedir. Göç olgusuna çağdaş sanatçılar da duyarsız kalmamış, bunu kendilerine has deneyim ve sanatsal ifade araçlarıyla ortaya koymuşlardır. Sanatçılar göç olgusunu; yersiz-yurtsuzluk, kimlik, kültürel adaptasyon, ötekileştirme gibi kavramlar çerçevesinden yorumlayıp sunmuşlardır. Her sanatçının bu anlamdaki deneyimi, bakışı, ifade biçimi kendisine özgü olmuş ve bu araç ile birlikte ele aldığı durumu eseriyle tüm toplumlarda görünür kılmayı başarmışlardır.

Farklı disiplinlerden sanat öğrencilerinin göç kavramına bakışını ve bunu sanatsal ürüne dönüştürme sürecini ele alan bu araştırmada, her öğrencinin kendi disiplinine uygun formda proje ortaya koyduğu görülmektedir. Projeler incelendiğinde, genel olarak sanatsal açıdan başarılı çalışmalar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan eserlerde bazı eksiklikler görülse de öğrencilerin ilk defa böyle bir süreci yaşadıkları ve bir kavramı sanatsal ürüne dönüştürdükleri göz önünde bulundurulmalıdır. Göç kavramı üzerine düşünmeye başladıklarında, kendileri ile kavramı nasıl ilişkilendirecekleri yönünde sıkıntılar yaşamışlardır. Fikir süreci sonunda ele aldıkları düşünceyi hangi malzemelerle ve hangi ifade aracı ile sunacakları konusunda

kararsızlıklar yaşadıkları görülmüştür. Bu noktada çalışmaların genelinde malzeme-kavram ilişkisi kurarken izleyicinin çok da düşünmesine ve sorgulamasına olanak tanımadan fazla malzeme kullanımını tercih etmişlerdir. Kavramsal sanatta her bir nesnenin, ele alınan düşünceyi destekleyen bir nitelikte eserde yer alması gerekir. Farklı disiplinlerden geldiklerinden, üretim sürecinde karşılaştıkları sıkıntılara çözüm üretirken birbirlerinin bilgilerinden ve görüşlerinden yararlanmışlardır. Sonuç olarak öğrenciler günümüzde belki de en dikkat isteyen ve üzerine düşünülmesi gereken bir konuda sanatsal ürün ortaya koyabilmişler, izleyiciyi de bu sorgulama içine çekebilmişlerdir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çelebi Erol, C. (2020). Göçün öteki yüzü, Türkiye çağdaş sanatında göç olgusu. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*. 47, ss. 400-407. doi: 10.7816/ulakbilge-08-47-02

Koçak, Y., Terzi, E. (2012). Türkiye'de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt 3, Sayı 3, ss. 163-184

Lescaze, Z. (2019, June 19). 13 Artist on: Immigration. The NewYork Times. https://www.nytimes.com/2018/06/19/t-magazine/immigration-art.html (Erişim tarihi: 09.08.2022)

Oral, B., Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik bir olgu olarak göç, tanımı, nedenleri ve göç kuramları. *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı Özel Dergisi*, 3(1), 1-8.

Özayten, N. (1992). *Batı'da Obje Sanatı/ Kavramsal Sanat/ Post-Kavramsal Sanat ve Türkiye'de 1965-1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Penninx, R, Berger, M and Kraal, K. (2006). *The Dynamics of Migration and Settlement in Europe: A State of the Art*, Amsterdam: Amsterdam University Press, https://doi.org/10.1515/9789048504176.

Reena Saini Kallat, Woven Chronicle, Enstalasyon, 2011–2016. https://kontrastdergi.com/en/gulser-gunaydin-bunlar-da-var-reena-saini-kallat-54-sayi/. (Erişim tarihi: 09.08.2022).

Sariaslan, L. (2018). The art of migration: contemporary visual artists beyond the boundaries of Turkey. *Mobile Culture Studies. The Journal*, *4*.

Sayej, N. (2019, October 2019). When home won't let you stay': artwork addressing global migration. The Guardian. https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/oct/21/when-home-wont-let-you-stay-artwork-addressing-global-migration. Erişim Tarihi: 08.08.2022

Skeldon R. (2018). *International migration, internal migration, mobility and urbanization: Towards more integrated approaches.* Migration Research Series N° 53. International Organization for Migration (IOM). Geneva.

ÇOCUK KORUMA POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: "ÇÖP EVDE BULUNAN ÇOCUK KORUMA ALTINA ALINDI"

Öğr. Gör. Dr. Barış DEMİREL
Kırıkkale Üniversitesi, Delice MYO, Sosyal Hizmetler Pr.,
ORCID ID: 0000-0001-5916-4999

ÖZET

Çocuklar biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimleri dikkate alındığında daha fazla özen gösterilmesi gereken ve korunmaya gereksinimi olan bir nüfus grubudur. Biyo-psiko-sosyal gelişimleri dikkate alındığında ihmal ve istismara açık olma riskleri söz konusudur. Temel istatistiksel veriler de bu durumu destekler niteliktedir. Türkiye'de çocukların dörtte birinin ihmale maruz kaldığı; ihmal edilirken en fazla yalnız bırakıldıkları sonucu söz konusudur. Ayrıca duygusal istismar alanında istenmeyen davranışlara maruz kalma tüm 7-18 yaş grubu çocuklarında % 50; fiziksel istismara maruz kalma oranı ise % 45'tir (SHÇEK & UNICEF, 2010). Dolayısıyla çocukların korunması ve haklarının net bir biçimde ortaya konması önemli bir gereksinimdir.

Çocuk koruma politikaları açısından Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi önemli bir kazanımdır. Türkiye sözleşmeyi imzalayan ilk ülkeler arasında olmakla birlikte TBMM'de sözleşmenin onaylanarak yürürlüğe girmesi 9 Aralık 1994'de gerçekleşmiştir (TOÇEV, 2019). Bu durum o tarihe kadar çocuk koruma politikalarının olmadığı anlamına gelmemekte aksine çocuk koruma politikalarına daha fazla önem verileceği ve yeni politikalar geliştirileceği anlamını taşımaktadır.

Türkiye'de çocuk koruma politikaları başta olmak üzere çocuklara yönelik refah hizmetlerinden Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) sorumludur. Tarihsel olarak uzun bir süre (1983-2011) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) olarak anılan yapı, 2011 yılında etkinlik alanı genişletilerek bakanlık haline getirilmiş; bakanlık çatısı altında da Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÇHGM) adında bir yapı inşa edilmiştir. Çocuk politikalarının geliştirilmesi, koordinesi ve uygulaması adına bu tarz bir yeniliğin olması önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Çocuk koruma alanında 2828 sayılı sosyal hizmetler kanunu ve 5395 sayılı çocuk koruma kanunu Türkiye'deki yasal zemini oluşturmaktadır. Özellikle çocuk koruma kanunu kapsamında ortaya konulan danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma şeklindeki koruyucu ve destekleyici tedbir kararları sürecin yürütülmesine katkı sağlamaktadır.

24 Temmuz 2022 tarihinde Bursa'da çöp evde bulunan çocuk C.M.A'nın ulusal basına yansıyan haberi üzerine bu çalışma kurgulanmıştır. Ulusal basında yer alan haberlerin büyük bir kısmında C.M.A'nın yaklaşık bir yıldır bir çöp evde tutulduğu, ihmal ve istismara maruz bırakıldığı ve tıbbi, psikolojik ve sosyal açılardan acil müdahaleye gereksinimi olduğuna yer verilmiştir (Anadolu Ajansı ve İhlas Haber Ajansı, 2022). Çocuğun fiziksel değişimi, görünümü ve çevresindekilerle kurduğu iletişim dikkate alındığında ihmale dayalı olarak belirgin bir şekilde fiziksel istismar mağduru olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle işleyen bir çocuk koruma sisteminin yanı sıra mevcut politikalar ve uygulamaların iyileştirilmesi, koruyucu ve önleyici boyutta çalışmalara ağırlık verilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada, koruyucu-önleyici çocuk koruma politikaları, Aile ve Sosyal Destek Programı (ASDEP), ülkemizde etkinlik kazanmamış olsa da Okul Sosyal Hizmeti ve kuruluş örgütlenmesi açısından Sosyal Hizmet Merkezlerinin (SHM) yapılanması başta olmak üzere

genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu gereklilik çerçevesinde iyileştirme adına atılması gereken adımlar konusunda önerilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, Çocuk İhmali, Çocuk İstismarı, Çocuk Koruma Politikaları.

GİRİŞ

Çocukluk dönemi, 18 yaşın altındaki döneme karşılık gelmektedir. Yani 18 yaşın altındaki her bir birey çocuk olarak kabul edilir. Çocuğun gelişimi dikkate alındığında yetişkinlerden biyo-psiko ve sosyal boyutlarda farklılaştığını ve gereksinimlerinin giderilmesi noktasında kişisel inisiyatiflerinin ve olgunluk düzeyinin yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu gereksinimlerin giderilmesi noktasında çocuklara yönelik bakım verenlerin birinci derecede sorumluluk sahibi olmaları gerekir. Bakım veren konumunda bulunanlar başta ebeveynler olmak üzere yakın akrabalar ve çocuk koruma sisteminde faaliyet gösteren sosyal hizmet kuruluşları olabilir. Bakım verenler sorumluluklarını ne kadar yerine getirebilirse aslında çocukların iyilik hali ve gelişimi de o denli iyi bir noktaya ulaşabilir. Buradan hareketle tam tersi bir tutumla bakım verenlerin, çocukların gereksinimlerine cevap vermemesi bazı temel olumsuzlukları da beraberinde getirebilir. Olumsuzluklara neden olmasından önce ise çocuğun maruz kaldığı bu durum bir çocuk ihmal ve istismarı örneği olarak nitelendirilmektedir.

Çocukların ihmal ve istismara maruz bırakılma riskinin oldukça yüksek olması çocukların korunması konusunda yalnızca ebeveynleri sorumlu tutmaktan ziyade daha makro boyutta tüm toplumu ve politika yapıcıları sorumlu bir noktaya taşımaktadır. Çocukların korunması ve gereksinimlerinin giderilmesi adına ortaya konan çabalar kıymetli olarak görülürken eksik kalan yanlarının tartışılması ve politikaların iyileştirilmesi de önemli bir gereksinim olarak varlığını korumaktadır.

24 Temmuz 2022 tarihinde Bursa'da çöp evde bulunan çocuk C.M.A'nın ulusal basına yansıyan haberi, mevcut çocuk koruma sistemini yeniden gözden geçirme gereksinimini doğurmuştur. Ebeveyn bakımından uzak kalan, annesi tarafından kendisine ulaşılamadığı ifade edilen ve babası hakkında pek bir bilgiye ulaşılamayan çocuğun; anneannesi ölene kadar anneannesi tarafından bakıldığı sonrasında ise teyzesinin bakımında ihmal ve istismara maruz kaldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu güncel bilgi doğrultusunda ebeveynlik yükümlülükleri, çocukların nasıl korunması gerektiği, çocukların ihmal ve istismarını önlemeye yönelik neler yapılabileceği önemli birer tartışma konusu olarak yeniden gündem haline gelmiştir.

Görsel 1. C.M.A'nın ilk görüntüsü
Kaynak: TRT Haber İnternet Sitesi, 2022

Bu çalışmada, ulusal basında yer alan vaka özelinden genele yönelik bir değerlendirme yapılmakta olup mevcut durumun analizi yapılmakta ayrıca mevcut çocuk koruma politikalarının daha iyi bir noktaya ulaşması adına önerilere yer verilmektedir.

ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI

İhmal çocukların elde etmeleri gereken en temel düzeydeki beslenme, barınma, temizlik, ilgi, sevgi, saygı görme gibi fiziksel, psikolojik ve sosyal gereksinimlerinin giderilmemesi halinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çocuğun gelişimini ve sağlığını riske edecek şekilde muamelelerde bulunulmasını da ifade etmektedir (Taner ve Gökler, 2004). Yani bir çocuk sağlıklı bir gelişim için beslenmesi gerektiği gibi beslenmiyorsa bu durum bir ihmal olarak nitelendirilir. Bir diğer örnekle çocuğun hijyenik koşullarda tutulmaması, temizliği ve bakımının sağlanmaması da bir ihmaldir.

İstismar ise bir diğerine yönelik olumsuz eylem içine girilmesini ifade eder. Çocuğa yönelik kötü muamelede bulunmak çocuk istismarı olarak nitelendirilir. İstismar süreci; fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel boyutlarda gerçekleşebilmektedir. Toplum tarafından en fazla fiziksel istismara vurgu yapılmasının aksine toplumdaki en yaygın istismar türünün duygusal istismar olduğunu ifade etmek mümkündür. Dünya Sağlık Örgütü verilerinde de duygusal istismar % 36, cinsel istismar % 26, fiziksel istismar % 23, % 16 olarak da çocukların ihmale maruz bırakıldığına yer verilmiştir (DSÖ, 2018).

Çocuk ihmal ve istismarını riskini artıran bazı durumlar söz konusudur. Bu durumlar çocuk ve aile özellikleri çerçevesinde şekillenebilir. Çocuğun yaşının küçük olması, gelişimsel bazı gerilikleri veya farklılıklarının bulunması, engelli olması vb. gibi hususlar çocuğun ihmal ve istismar riskini artıran unsurlar olarak ifade edilebilir (https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/ruh-sagligi/ihmal-istismar.html). Ayrıca aile özelliklerine bakıldığında; ebeveynlerinin bulunmaması, varsa alkol ya da madde bağımlılığının olması, ebeveyn sorumluluklarının farkında olmama, zihinsel yetersizlik, ekonomik yoksunluk vb. gerekçeler de yine ihmal ve istismar riskini artırmaktadır (Yolcuoğlu, 2010). Çocuk koruma sistemi dikkate alındığında çocukların korunmasını gerektiren durumlar her zaman varlığını korumakta ve risk olarak kendini göstermektedir. Ayrıca yaşanan olumsuz bir durum beraberinde bir diğer olumsuzluğu yaşama olasılığını artırabilir.

Bursa ilinde çöp evde yaklaşık bir yıl süredir kilitli tutulan C.M.A'nın durumu da bir çocuk ihmal ve istismarıdır. Diğer istismar türlerinden herhangi birine maruz kalıp kalmadığına dair net bir veri olmamakla birlikte ulusal basına yansıyan verilerden sürecin içinde ciddi bir fiziksel istismarın olduğu anlaşılmaktadır. Sürecin yaşanmasıyla ilgili olarak da ebeveyn sorumluluğunun yerine getirilmemesi ve çocuğun teyzesinin bakımına bırakılmış olması belirleyici bir neden olarak görünmektedir. Bu vakadan hareketle çocuğun korunması kapsamında sorulması gereken bazı temel sorular bulunmaktadır. Bunlar:

Ebeveynler bakım sorumluluğunu neden yerine getirmedi? Bu duruma yönelik yasal bir yaptırım uygulandı mı?
Çocuğun bakımı neden önce anneanneye sonrasında teyzeye bırakıldı?
Çocuk eğitim çağında olduğundan okul takibi yapıldı mı?
Çocuğun takibi safhasında sağlık ve sosyal hizmet birimlerinin bir çalışması oldu mu?
Bir toplumsal sorumluluk olarak sosyal çevrenin (komşu, akraba vb.) bu duruma ilişkin bir farkındalığı gelişmedi mi?

ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Dünyada çocukların, yetişkinlerden farklı gelişim gösteren ve farklı özelliklere sahip bireyler olduklarının kabulü kolay olmamıştır. Özellikle teknoloji, sanayi ve bilimin gelişimiyle birlikte çocuk ve çocukluğu karşı bakış açısında pozitif bir değişim yaşandığı ifade edilebilir. Özellikle

çocukların, yetişkinlerin küçük ölçekte birer kopyası olarak değerlendirildiği; gelişim, gereksinimler ve sosyal normlar açısından farklı olarak değerlendirilmediği bir yapı söz konusu idi. Bu yapı tarih öncesi dönemde, Antik Yunan'da ve Orta Çağ Avrupası'nda çocukların değersiz olarak görüldüğü bir tutumla kendini göstermiştir (Karadoğan, 2019). Ne yazık ki çocukların ihmali ve istismarı da bir çocuğun bir yetişkinden farklı olmadığının düşünüldüğü o dönemlerde normal bir olgu olarak görülmüş ve çocuklar şiddetin birçok çeşidiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Çocukluk tanımı ve algısındaki bu değişim hiç kuşkusuz bilimsel gelişmelerle ortaya konulmuş ve çocukların biyo-psiko-sosyal açılardan yetişkinlerden farklı olduğu gerçeği anlaşılmıştır. Bu algıdaki değişim çocukların artık risklere açık olmadığı ya da korunmaya gereksinimleri olmayacağı anlamında değerlendirilmemelidir. Bilhassa çocukların farklılığı ve korunma gereksinimlerine yönelik sağlanan farkındalık özel önlemlerin ve uygulamaların gelişimini sağlamıştır.

Dünya'nın birçok ülkesinde farklı bir kronolojide ilerleyen gelişmeler olmakla birlikte yakın geçmişte Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konan "Çocuk Hakları Sözleşmesi" önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin de dahil olduğu bu sözleşmeyle birlikte çocukların haklarının bulunduğu, refahlarının artırılması gerektiği ve çocukların korunmasına vurgu yapılmıştır. Bu sözleşmeye taraf olan ülkelerin attığı en önemli adımlar da "Çocuk Koruma" alanında kendini göstermiştir. Çocuk hakları sözleşmesi ilkeleri; ayrımcılığın önlenmesi, eşitlik, adalet, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, çocuklara sevgi, hoşgörü, çocuğun kendisiyle ilgili süreçlere katılımı ve görüşlerinin alınması boyutlarını içermektedir. Başka bir ifadeyle bu sözleşmede; yaşama, gelişme, korunma, bakım ve katılım hakları çerçevesinde çocukların yaşam standartları tanımlanmıştır (Cılga, 2001). Belirtilen temel haklardan yoksun kalınması halinde çocukların dezavantajlı durumlarla karşılaşma riski ön plana çıkmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kapsamında UNICEF tarafından 2020 yılında yapılan bir çalışmada dünyadan 182 ülkede çocuk haklarına olanak tanınması ve çocukların yüksek yararının gözetilerek uygulamalarda bulunmasını esas alan bir sıralamaya yer verilmiştir. Bu sıralamada yaşam hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, korunma hakkı ve çocuk hakları için elverişli ortam kriterleri temel belirleyiciler olmuştur.

Çizelge 1. Çocuk Haklarını Korumada En iyi 10 Ülke

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İzlanda	İsviçre	Finlandiya	İsveç	Almanya	Hollanda	Slovenya	Tayland	Fransa	Danimarka

Kaynak: UNICEF, https://www.childinthecity.org/2020/06/01/which-countries-are-the-best-at-protecting-childrens-rights/?gdpr=accept

Çizelge 1'de yer verilen verilere ek olarak Orta Afrika Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Sierra Leone, Afganistan ve Çad çocuk haklarını korumada en kötü ülkeler olarak belirlenmiştir.

Özetle, Çocuk koruma politikalarının temelinde çocukların iyilik halini koruyarak aileleri yanında bakımının sağlanması bir idealdir. Bu kapsamda eğer aile koşulları uygunsa çocuk ve ailesine yönelik sağlanacak desteklerle aile bütünlüğünün korunması hedeflenir. Bu destekler ekonomik, psikolojik ve sosyal destekler olarak kendini göstermektedir. Bu yaklaşımın temel hedefi çocuğun korunmaya ihtiyacı olan çocuk olarak kuruluş bakımı hizmetine gelmesinin önlenmesidir. Bu bağlamda sosyal hizmetin koruyucu ve önleyici boyutunun öne çıkarılması gerekmektedir. Yani koruyucu-önleyici sosyal hizmet uygulamaları toplumda yaygınlaştırılır ve etkili bir mesleki uygulama süreci yürütülürse belli bir oranda çocukların korunmaya gereksiniminin azalması beklenmektedir.

DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN ÇOCUK KORUMA SİSTEMİNE DAİR BAZI TEMEL VERİLER

Dünya nüfusunun ortalama % 30'u çocuklardan oluşmaktadır. AB-27 ülkesinde ise ortalama çocuk nüfus oranı % 18,1 olarak belirlenmiştir. Türkiye'de ise bu oran % 26,9 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2022). Buna göre Türkiye'nin ortalama çocuk nüfusu dünya ortalamasının gerisinde; AB-27 ülkesinin ise üzerinde görünmektedir. Küresel olarak 2-17 yaşları arasındaki 1 milyara yakın çocuğun 2015 yılında fiziksel, cinsel veya duygusal şiddet veya ihmale maruz kaldığı tahmin edilmektedir (Hillis vd., 2016). Dünyadan çocuk koruma sistemine dair veriler paylaşılırken bazı seçilmiş ülke örnekleri üzerinden gidilmektedir. Buna ek olarak Türkiye özelindeki verilere de içerikte yer verilmektedir. Yeni Zelanda, Belçika ve Hollanda, Türkiye'ye ek olarak seçilen diğer ülke örnekleridir.

Yeni Zelanda, Liberal refah rejimine dahil olan bir Avrupa ülkesidir. Sosyal Kalkınma Bakanlığının bir birimi olarak Çocuk, Gençlik ve Aile servisi aracılığıyla hizmetler sürdürülürken Savunmasız Çocuklar Bakanlığı olarak faaliyet göstermekte; çocuk ve gençlerin güvenli, istikrarlı ve sevgi dolu bir yuvaya sahip olmalarını sağlamak için çalışmaktadır (Hyslop, 2017). Ayrıca çocuklar açısından acil bir durum olduğu düşünülürse 111 numaralı acil çağrı hattına başvuru yapılması yönünde hükümetin bir telkini bulunmaktadır (https://www.education.govt.nz/early-childhood/child-wellbeing-and-participation/child-protection/#:~:text=If%20you%20believe%20a%20child,edassist%40ot.govt.nz).

Nüfusunun yaklaşık % 1,1'inin istismar veya ihmal edildiği tespit edilmiştir. Yeni Zelanda'daki tüm çocukların % 0,7'si duygusal istismar, % 0,3'ü fiziksel istismar, % 0,3'ü ihmal ve % 0,1'i cinsel istismara maruz kalmaktadır (https://www.orangatamariki.govt.nz/assets/Uploads/About-us/Research/Data-analytics-and-insights/At-A-Glance-Harm-to-Children-in-New-Zealand.pdf)

17 yaşına gelindiğinde, çocukların % 23,5'inin çocuk koruma hizmetleriyle ilgili en az bir başvuruda bulunduğu anlaşılırken, bunların yaklaşık % 10'unun kanıtlanmış istismar veya ihmale maruz kaldığı, % 3'ünün koruyucu aile veya alternatif bakıma alındığı belirlenmiştir. UNICEF'e göre ise Yeni Zelanda'da, çocuk bakanlığına her yıl 150.000'den fazla çocuk istismarı bildirimi gelmekte ve bu oran yüksek bir oran olarak değerlendirilmektedir (https://www.theguardian.com/world/2018/mar/08/study-one-in-four-new-zealand-children-reported-welfare-agencies#:~:text=By%20the%20age%20of%2017,with%20boys%20being%20more%20affected).

Yeni Zelanda'da okul sosyal hizmeti aktif olarak uygulanan bir hizmet modelidir. Bu hizmet aracılığıyla çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalara ağırlık verilmektedir. Savunmasız çocuklar yasası kapsamında çocuk ihmal ve istismarına yönelik çalışmalar yapılırken okulların ve polis merkezlerinin sürekli bağlantı halinde olduğu çocuk odaklı entegre bir sistem söz konusudur (https://www.police.govt.nz/advice-services/personal-community-safety/school-portal/information-and-guidelines/child-protection).

Belçika, Muhafazakar refah rejimine dahil olan bir Avrupa ülkesidir. Çocuk koruma sistemine yönelik yasal düzenlemeler 1912 yılında hayata geçirilmiş olup 8 Nisan 1965 yılında Çocuk Koruma kanunu yürürlüğe konulmuştur. Öncesinde merkezi yönetim düzeyinde, günümüzde ise yerel yönetimler aracılığıyla süreç sürdürülmektedir. Çocuk istismarı ile mücadelede ve uygulamalar için hastanede doktor, hemşire, sosyal hizmet uzmanları, psikolog ve dil ve konuşma terapisti unvanlı uzmanların oluşturduğu "Confidential Doctor Centres/Confidential Centres" birimi aracılığıyla hizmetler verilmektedir (Price-Robertson vd., 2014). Merkezlerde; krize müdahale, danışmanlık, çocuk ve aile terapisi ve hastanede yatılı konaklama yer almaktadır. Buradaki ana amaç, ebeveynlerin eylemlerini kabul etmelerine ve gelecekte çocuklarına zarar vermemek için sorumluluk almalarına yardımcı olmaktır. Bir merkeze başvurulduğunda, aile durumunu değerlendirmek ve çocuğun acil korumaya ihtiyacı olup olmadığını belirlemek için uzman aile ile görüşmeler gerçekleştirir. Bir çocuğun can güvenliği riskinin olduğu veya tehlikede olduğu düşünülürse, hastanede tutulmasına karar verilmektedir (Price-Robertson vd., 2014). Sonraki aşamada çocuğun ihmali ve istismarı kanaati gelişirse aslında son aşamada değerlendirilen ev dışı bakım hizmetleri devreye alınmaktadır.

"Vertrouwenscentrum Kindermishandelling" olarak bilinen Çocuk İstismarı merkezi aracılığıyla da destekler sağlanmaktadır. Ayrıca her şehirde faaliyet gösteren Gençlik Servisi uygulaması söz konusudur. 1712 numaralı acil çağrı hattı da ihmal ve istismar ihbarları için ücretsiz olarak hizmet sağlamaktadır (https://www.vlaanderen.be/en/reporting-violence-and-child-abuse).

Hollanda, Sosyal demokrat refah rejimine dahil olan bir Avrupa ülkesidir. Hollanda hükümeti tarafından paylaşılan verilere göre; her sene ortalama 119 bin çocuğun fiziksel ve cinsel istismar ile ihmal süreçlerine maruz kaldığı paylaşılmaktadır. Bu kapsamda hükümet olarak ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusunda desteklenmesi, bakım ve destek hizmetleri arasında işbirliğinin inşa edilerek çocuk ihmal ve istismarının asgari düzeye indirilmesi hedeflenmektedir (https://www.government.nl/topics/child-abuse). Çocuğa yönelik istismarın erken dönemde durdurulması ve çocuğa yönelik zararın asgari düzeye indirilmesi için Hollanda hükümeti tarafından öne çıkan bazı uygulamalar aşağıdaki gibidir (https://www.government.nl/topics/child-abuse/strategy-against-child-abuse/preventing-and-identifying-signs-of-child-abuse):

Ebeveynlik Desteği: Bu uygulamada örnek iyi uygulamaların merkezi hükümet tarafından tüm yerel yönetim birimlerine yaygınlaştırılması söz konusudur. Hükümetin ortaya koyduğu AR-GE (mali kaynak aktarımını içerir) çalışmalarıyla hangi uygulamanın daha iyi olduğuna karar verilmekte; yerel yönetimler ve Hollanda Gençlik Enstitüsü finansal anlamda hükümetçe desteklenmektedir. Çocuk istismarının genellikle hane içinde gerçekleşmesinden referansla ebeveynler veya bakım verenler, çocuk bakımıyla yeteri kadar ilgilen(e)mezse bazı problemler gelişebilir. Bu açıdan belediyeler, Gençlik ve Aile Merkezleri, bebek ve çocuk klinikleri aracılığıyla ebeveynlere destekler sunulmakta; öneriler verilmektedir. Bu süreçte hane ziyaretleri de sorunun büyüklüğüne göre sıklaştırılıp, seyreltilebilir.

Çocuk İstismarı Hakkında Toplumu Bilgilendirme Çalışmaları: Kamuoyunun farkındalık düzeyinin artırılması ve çocuklara yakın olan bireylerin harekete geçmesini hedefleyen bir uygulamadır. Ayrıca aile içi şiddetin nasıl anlaşılabileceği yönünde topluma yönelik alınması gereken önlemlere yer verilmektedir.

Gelecekte Çocuk Hizmetlerinde Çalışacak Profesyonelleri Çocuk İstismarı Hakkında Bilgilendirme: Eğitim kurumları çalışanları başta olmak üzere, sağlık ve sosyal hizmetler alanlarında istihdam edilmesi olası olan bireylerin çocuk istismarı odaklı programlara katılmaları desteklenmektedir.

Çocuk Pornografisi Hakkında Ek Önlemler: Özellikle dijitalleşen bir dünyada çocukların risklere karşı bilgilendirilmesi olağan olarak karşıladıkları durumların sonuçları hakkında farkındalık kazanmalarını içerir. Bu bağlamda internet kullanımının riskleri konusunda çalışmalar yapılmaktadır.

Gençlik Bakımındaki Gençlerin Cinsel İstismarının Önlenmesi: 1945'ten bu yana küçüklerin gençlik bakımında istismarına ilişkin soruşturmalar yürütülmektedir. Cinsel istismar mağdurları, yardım için 0900 9999 001 numaralı telefondan "Cinsel İstismar Yardım Hattı" ile iletişime geçebilmektedir.

Türkiye *ise,* Güney Avrupa refah rejimine dahil olan bir Avrasya ülkesidir. Yasal mevzuata bakıldığında 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu Türkiye'de tüm nüfus gruplarını ilgilendiren sosyal refah uygulamalarının ana kaynağını oluşturmaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine taraf olunmasının yarattığı gelişmelerle çocuk koruma odaklı hizmetler ve uygulamalar 5395 sayılı "Çocuk Koruma Kanunu" ile yürütülmektedir. Bu bağlamda da; danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma şeklinde koruyucu ve destekleyici tedbir kararları çocuklara ve bakım verenlerine yönelik uygulanmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı temel ilgili kurumdur.

Çizelge 2. Türkiye Çocuk Koruma Sisteminin Aşamaları

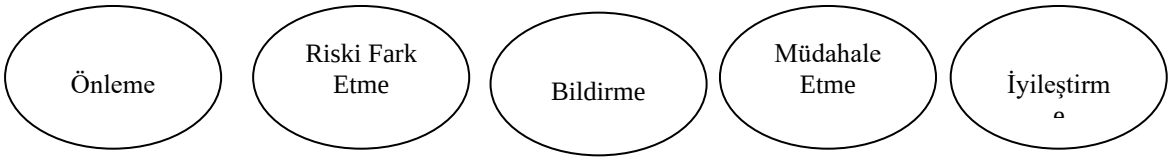

Kaynak: Çocuk Koruma Merkezlerini Destekleme Derneği, 2016.

Türkiye'de "kuruluş bakımı" ve "aile yanında sağlanan destekler" şeklinde koruma sisteminin iki önemli ayağı bulunmaktadır. Kuruluş bakımı hizmeti yaşanan herhangi bir olumsuzluk (ihmal-istismar vs.) sonrası uygulamaya konulmaktadır. Bu çerçevede çocukların temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve devletin ortaya koyduğu bakım hizmetinden yararlanması söz konusu olacaktır. Çocuk evleri, Sevgi evleri, Çocuk evleri sitesi, Çocuk destek merkezleri vb. kuruluşlar bu misyonu yürüten kuruluşlardır. Çalışmanın öznesi olan C.M.A'nın durumu da ihmal ve istismar neticesinde koruma ve bakım altına alınmasıyla devam etmektedir.

Koruyucu ve önleyici boyutta; Çocuk Erken Tanı ve Uyarı Sistemi (ÇETUS) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından TÜBİTAK ile işbirliğiyle bir sosyal hizmet uygulaması olarak hayata geçirilmek istenmiştir (UNICEF, 2013). Ancak günümüz dikkate alındığında bu uygulamanın etkin olmadığı ifade edilebilir.

Çizelge 3. 2021 Yıl Sonu Verileriyle Çocuklara Sağlanan Hizmetler

Hizmet Türü	Yararlanan Çocuk Sayısı
Kuruluş Bakımı	13302
Korunma Kararı Olmaksızın Aile Yanında Destekleme	137863
Toplam Evlat Edindirme	18391
Koruyucu Aile Bakımı	8459
Koruyucu Aile Sayısı	6978
Özel Kreş ve Gündüz Bakımı (Ücretsiz Kontenjan)	2775

Kaynak: Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, https://www.aile.gov.tr/media/108736/kurumsal-istatistikler.pdf

Çizelge 3 incelendiğinde korunma kararı olmaksızın aile yanında desteklenen çocuk sayısının en yüksek olduğu görülmektedir. Bu olumlu bir durum iken bu sayının büyük bir kısmının hizmet talebiyle başvuran çocuklardan oluştuğu ifade edilmelidir. Arz odaklı bakış açısıyla bu hizmetin toplum geneline yaygınlaştırılması bugünkü durumu daha iyi bir noktaya taşıyabilir. Eğer çocukların aile yanında desteklenmesi mümkün değilse çocukların bakım tedbiri aracılığıyla sosyal hizmet kuruluşlarına alınması söz konusudur (Bkz. Çizelge 4).

Çizelge 4. 2021 Yıl Sonu Verileriyle Kuruluş Bakımında Kalan Çocuklar ve Kuruluşları

Kuruluş Türü	Kuruluş Sayısı	Bakımı Sağlanan Çocuk Sayısı
Çocuk Evleri Sitesi	112	6160
Çocuk Evleri	1193	5649
Çocuk Destek Merkezi	65	1493
TOPLAM	1369	13302

Kaynak: Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, https://www.aile.gov.tr/media/108736/kurumsal-istatistikler.pdf

Ailesi yanında desteklenmesi mümkün olmayan çocuklara ilişkin veriler Çizelge 4'te paylaşılmaktadır. Özellikle cinsel istismar, çocuk suçluluğu ve bağımlılık odaklı faaliyet

gösteren Çocuk Destek Merkezleri de neredeyse her şehirde bir tane olacak noktaya yaklaşmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk ihmal ve istismarı dünya genelinde ve ülkemizde var olan bir olgudur. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin 16.2 numaralı hedefi, "*çocuklara yönelik istismar, sömürü, insan ticareti ve her türlü şiddet ve işkencenin sona erdirilmesi*"dir. Bu kapsamda dünyanın ve ülkemizin çocuk ihmal ve istismarının önlenmesi adına ve çocukların korunması için ortaya koyduğu politikalar bulunmaktadır. Ancak politikaların ülke özelinde sürekli iyileştirme gereksinimi de söz konusudur. Bu bağlamda çocuk ihmal ve istismarının önlenmesi ve çocuklara yönelik şiddeti sona erdirmek için yedi strateji (INSPIRE) ortaya konulmaktadır: (DSÖ, https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children):

Yasaların uygulanması: Örneğin, şiddet içeren durumun yasaklanması; alkol ve ateşli silahlara erişimin kısıtlanması gibi.

Normlar ve değerlerin değişmesi: Örneğin, kızların cinsel istismarına veya erkekler arasında saldırgan davranışlara göz yuman normların değiştirilmesi gibi.

Güvenli ortamların tesisi: Örneğin, mahallelerin ve bölgelerin şiddet haritalarının çıkarılması ve ardından sorun odaklı polislik ve diğer müdahaleler yoluyla yerel nedenlere eğilme gibi.

Ebeveyn ve bakıcı desteği: Örneğin, ilk kez çocuk sahibi olan ebeveynlere eğitim verilmesi gibi.

Gelir ve ekonomik güçlendirme: Hem gelir desteği sağlanması hem de gelirin kullanımında cinsiyet eşitliğini temel alan danışmanlıkların sağlanması gibi.

Müdahale hizmetlerinin sağlanması: Örneğin, şiddete maruz kalan çocukların etkili acil bakıma erişebilmelerini ve uygun psiko-sosyal destek alabilmelerinin sağlanması gibi.

Eğitim ve yaşam becerilerinin verilmesi: Çocukların okula gitmesini sağlama, yaşam ve sosyal beceri gibi hayata hazırlayan eğitimler verme gibi.

Şiddetin önlenmesi adına ortaya konulan temel yedi madde önemli bir çerçeve sunmaktadır. Çocuk ihmal ve istismarının da bir şiddet olduğu dikkate alındığında paylaşılan yedi madde önem arz etmektedir. Dünya Sağlık Örgütünün ortaya koyduğu temel ilkelere ek ve bağlantılı olarak şu öneriler de değerlendirilebilir:

Çocuğun psiko-sosyal gelişiminin desteklenmesi,
Ebeveynlerin farkındalıklarının artırılması ve ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesi,
Engelli, yoksul, madde bağımlısı vb. gibi riskin daha yüksek olduğu bireylerin bulunduğu hanelerin daha sıkı takibi,
Bireylerin sosyal içerme süreçlerini destekleyecek uygulamalar yapılması,
Sosyal, ekonomik ve psikolojik destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması önerilir.

Türkiye'deki uygulamalar dikkate alındığında ise özel olarak şu önerilere yer verilmektedir:

Mevcut durumun bu noktaya gelmemesi adına bir önceki kısımda ortaya konulan sorulara yönelik neler yapılabileceğine yer vermekte yarar vardır. Buna göre koruyucu önleyici-bağlamda çocuk koruma sisteminde elimizde bulunan ikisi aktif biri pilot uygulamalarla sürdürülen 3 temel argüman üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Bunlar Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP), Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) ve Okul Sosyal Hizmeti alanıdır.

ASDEP, ailelerin takibi ve sosyal hizmet gereksinimlerinin belirlenerek erken müdahalede bulunmayı destekleyen çok önemli bir uygulama olarak Türkiye'de hayata geçirilmiştir. Hane ve arz odaklı bir sosyal hizmet uygulaması olan ASDEP kapsamında sosyal çalışmacı, psikolog, psikolojik danışman, sosyolog, çocuk gelişimcisi ve aile ve tüketici bilimi mezunları istihdam edilmiştir. Hanelerin mevcut durumunun belirlenmesi, risklerinin analiz edilmesi ve uygun sosyal hizmet müdahalesinin belirlenerek iyilik halinin artırılması hedeflenmiştir. Öncelikle sosyal yardım uygulamalarına katılan aileler üzerinden başlayan uygulamanın tüm topluma yaygınlaştırılması önemli bir hedef olarak ortaya konulmuştur. C.M.A vakasındaki durum bu kapsamda değerlendirildiğinde ASDEP'in özellikle personel kaynağı açısından güçlendirilerek yürütülmesi gerektiği; özellikle de ASDEP personeli başına düşen hane sayısının minimum seviyelere düşürülmesi sağlanan verimi azami düzeye çıkarabilir. İyi bir uygulama örneği olan ASDEP'in bu kapsamda düşünülerek yeniden yapılandırılması başta C.M.A vakası olmak üzere yaşanabilecek olumsuzlukların asgari seviyeye indirilmesini sağlayabilir.

SHMler, Türkiye'de sosyal hizmetlerin taşradaki örgütlenmesinde önemli bir görevi üstlenerek Toplum Merkezlerinin yerine ikame edilen kuruluşlardır. SHMlerin taşrada örgütlenmesi çerçevesinde yeniden bir düzenleme yapma gereksinimi yine C.M.A vakasıyla paralel olarak öne çıkmaktadır. Yani mevcut SHMlerin sayısının artırılması ve tüm ilçelerde örgütlenmesi başta çocuk koruma alanı olmak üzere sosyal hizmetin tüm uygulama alanlarında yaşanabilecek olumsuzlukların asgari seviyeye indirilmesini sağlayabilir. Toplumun tüm kesimlerine hızlı ve etkili müdahaleyi gerçekleştirebilir.

Okul sosyal hizmeti, dünyada öne çıkmış ve birçok ülkede uygulaması bulunan bir sosyal hizmet alt dalıdır. Okul sosyal hizmeti, adıyla müstesna bir şekilde okullarda sosyal hizmetin yapılanmasını içermektedir. Bu yapılanma ülkemizde dönemsel olarak pilot uygulamalarda kendini gösterse de aktif sosyal hizmet uygulamaları arasına girmiş değildir. Özellikle çocuk koruma alanı açısından diğer uygulama alanlarına kıyasla daha önemli bir uygulama alanı olduğu düşünülen Okul Sosyal Hizmeti'nin aktif hale getirilmesi ve en azından her bir okula bir sosyal çalışmacı istihdamının sağlanması yaşanabilecek olumsuzlukların asgari seviyeye indirilmesini sağlayabilir.

Son olarak ÇETUS uygulamasının hayata geçirilmesi için 2013 yılında atılan adımın yeniden değerlendirilerek yürürlüğe konması ve yaygınlaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Cılga, İ. (2001). Çocuk Hakları ve Eğitimi. *MEB Milli Eğitim Dergisi.* Sayı:151.

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü https://www.aile.gov.tr/media/108736/kurumsal-istatistikler.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.22).

Dağlı, T. (2016). Çocuk Koruma Sistemleri. *Çocuk Koruma Merkezlerini Destekleme Derneği*, İstanbul.

Dünya Sağlık Örgütü (2018). Child maltreatment infographics. Erişim adresi: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/child/Child_maltreatment_infographic_EN.pdf (Erişim Tarihi: 05.08.22).

Hillis, S., Mercy, J., Amobi, A., & Kress, H. (2016). Global prevalence of past-year violence against children: a systematic review and minimum estimates. *Pediatrics*, *137*(3).

Hollanda Hükümet Sitesi (t.y.). https://www.government.nl/topics/child-abuse (Erişim Tarihi: 07.08.22).

Hyslop, I. (2017). Child protection in New Zealand: A history of the future. *British Journal of Social Work*, *47*(6), 1800-1817.

Karadoğan, U.C. (2019). Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, *4*(7), 195-226.

Price-Robertson, R., Bromfield, L. ve Lamont, A. (2014). International Approaches to Child Protection, CFCA PAPER NO. 23 2014.

Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/ruh-sagligi/ihmal-istismar.html (Erişim Tarihi: 28.07.22).

SHÇEK ve UNICEF (2010). Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Raporu, https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/t%C3%BCrkiyede-%C3%A7ocuk-istismari-ve-aile-i%C3%A7i-%C5%9Fiddet-ara%C5%9Ftirmasi-%C3%B6zet-raporu-2010 (Erişim Tarihi: 27.07.22).

Taner, Y. ve Gökler, B. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali: Psikiyatrik yönleri. *Acta Medica*, 35(2), 82-86.

The Guardian İnternet Sitesi, https://www.theguardian.com/world/2018/mar/08/study-one-in-four-new-zealand-children-reported-welfare-agencies#:~:text=By%20the%20age%20of%2017,with%20boys%20being%20more%20affected (Erişim Tarihi: 08.08.22).

TOÇEV (2019). Türkiye'deki Risk Altındaki Çocuklar Raporu.

TRT Haber İnternet Sitesi, https://www.trthaber.com/haber/turkiye/cop-evde-atiklarin-arasinda-bulunan-cocuk-tedavi-altinda-696965.html (Erişim Tarihi: 25.07.22).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Dünya Nüfus Günü 2022, Sayı: 45552, Yayım Tarihi: 06 Temmuz 2022.

UNICEF, (2013). Çocuk Refahı Bilgisi, https://www.unicef.org/turkiye/media/4131/file (Erişim Tarihi: 29.07.22).

UNICEF, (2020). https://www.childinthecity.org/2020/06/01/which-countries-are-the-best-at-protecting-childrens-rights/?gdpr=accept (Erişim Tarihi: 03.08.22).

Yeni Zelanda Eğitim Bakanlığı (t.y.), https://www.education.govt.nz/early-childhood/child-wellbeing-and-participation/child-

protection/#:~:text=If%20you%20believe%20a%20child,edassist%40ot.govt.nz (Erişim Tarihi: 02.08.22).

Yeni Zelanda Polis Hizmetleri (t.y.), https://www.police.govt.nz/advice-services/personal-community-safety/school-portal/information-and-guidelines/child-protection (Erişim Tarihi: 02.08.22).

Yolcuoğlu, İ. G. (2010). Çocukların ihmal-istismara uğramasında aile ve çocuklara yönelik risk faktörleri ve sosyal hizmet müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *21*(1), 73-83.

Diğer İnternet Kaynakları

https://www.orangatamariki.govt.nz/assets/Uploads/About-us/Research/Data-analytics-and-insights/At-A-Glance-Harm-to-Children-in-New-Zealand.pdf (Erişim Tarihi: 09.08.22).

https://www.vlaanderen.be/en/reporting-violence-and-child-abuse (Erişim Tarihi: 07.08.22).

https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children (Erişim Tarihi: 09.08.22).

BEHRAM BEGOVA KÜTÜPHANESİNDE MÜELLİFİ BİLİNMEYEN BİR GÜLİSTAN TERCÜMESİ

A TRANSLATION OF GULISTAN THE AUTHOR OF WHICH IS UNKNOWN IN LIBRARY OF BEHRAM BEGOVA

Mehmet Nuri Çınarcı[1]

ÖZET

Sa'dî-i Şirâzî'nin kaleme aldığı *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserler tarih boyunca hem şark hem de garp dünyasında çokça okunmuş ve okutulmuş önemli eserler arasında yer lmaktadır. Özellikle Osmanlı medreselerinde bu her iki eserin ders kitabı olarak okutulduğu Türk eğitim tarihinin malumudur. Kıssadan hisse anlayışıyla insanlara çeşitli hususlarda ders vermeyi gaye edinen bu eserler Farsça yazıldıkları için başta Osmanlı dönemi olmak üzere sık sık Türkçeye çevrilmiş hatta şerhleri yapılmıştır. Seyf-i Serâyî'nin 1391 yılında Kıpçak Türkçesiyle kaleme aldığı ilk Türkçe *Gülistan* tercümesi Anadolu sahasında ise Mahmud bin Kadî-i Manyas tarafından yapılmıştır. Tarihin çeşitli dönemlerinde bu gelenek devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Bugün yurtiçi ve yurtdışı el yazması kütüphanelerinin önemli bir kısmında *Gülistân*'ın Türkçe tercümelerine rastlamak mümkündür. Bosna-Hersek'in Tuzla şehrinde bulunan Behram Begova Kütüphanesi de bu yazmalardan birine ev sahipliği yapan yurtdışı kütüphanelerinden birisidir. Kütüphanenin el yazmaları içerisinde Türkçe yazılmış Osmanlı dönemine ait birçok eser bulunmaktadır. Bu el yazmaları içerisinde telif tarihi ve müellifi bilinmeyen bir *Gülistân Tercümesi* de mevcuttur. Eserin giriş sayfasında yazmanın Su'dî-i Bosnevi'ye ait olduğu ve Sa'dî ile Su'dî'nin eserlerini hangi tarihlerde kaleme aldıklarına dair bilgiler yer almaktadır. Fakat yazmanın içeriğine bakıldığında eserin Su'dî'ye ait olmadığı görülmektedir. Gülistan'ın Türkçe tercümesi olan bu eserde yer yer kimi beyit ve cümlelerin de şerh edildiği görülür. Bu bildiride Behram Begova Kütüphanesi'nde bulunan *Gülistân Tercümesi* hakkında bilgi verilerek eserde bulunan tercüme metodu ve bu tercümenin diğer tercümeler arasındaki yer hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gülistan, Sadî, Gülistan Tercümesi, Behram Begova Kütüphanesi.

ABSTRACT

Bostân and Gülistân, written by Sadî-i Şirâzî, are among the important works that have been widely read and taught in both the Eastern and Western world throughout history. It is known in the history of Turkish education that these two works were taught as textbooks, especially in Ottoman madrasahs. These works, which aim to teach people on various issues with the understanding of sharing from the story, were often translated into Turkish, especially in the Ottoman period, and even commented on, since they were written in Persian. The first Turkish translation of Gulistân, written by Seyf-i Serâyî in Kipchak Turkish in 1391, was made by Mahmud bin Kadî-i Manyas in the Anatolian field. This tradition has continued in various periods of history and has survived to the present day. Today, it is possible to come across Turkish translations of Gulistân in a significant part of the manuscript libraries in Turkey and

[1] Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, https://orcid.org/0000-0001-7493-3872

abroad. Behram Begova Library, located in Tuzla, Bosnia and Herzegovina, is one of the libraries abroad that hosts one of these manuscripts. In the manuscripts of the library, there are many works from the Ottoman period written in Turkish. There is also a Gulistân Translation, whose copyright date and author is unknown, among these manuscripts. On the entrance page of the work, there is information about the fact that the manuscript belongs to Sudî-i Bosnevi and when Sadî and Sudî wrote their works. However, when the content of the manuscript is examined, it is seen that the work does not belong to Sudî. In this work, which is a Turkish translation of Gulistan, it is seen that some couplets and sentences are also annotated from time to time. In this paper, information about the Gulistân Translation in the Behram Begova Library will be given and information will be given about the translation method in the work and the place of this translation among other translations.

Keywords: Gulistan, Sadî, Translation of Gulistan, Library of Behram Begova.

Giriş

Sa'dî'nin yaşadığı devrin hükümdarlarından Sa'd bin Zengi için 1258 tarihinde kaleme aldığı *Gülistân,* içerdiği konular itibariyle dünyaca tanınan Farsça eserlerden biridir. "Gülün solup gittiğini ancak kendi *Gülistân'*ının hiçbir zaman solmayacağını belirten" Sa'dî, verdiği mesaj itibarıyla aslında eserinde işlediği temel değerlerin evrensel nitelikte bir değer taşıdığını ve hedef kitlenin bütün insanlık olduğunu söylemektedir. İnsanların iyi ve kötü davranışları şeklinde sınıflandırılabilecek toplumsal değerler penceresinden bakıldığı zaman da bu değerlerden çoğunun *Gülistân'*da var olduğunu söylemek mümkündür. Sevgi, saygı, hoşgörü, yardımlaşma ve dayanışma, sorumluluk, dürüstlük, barış ve özgüven gibi değerler *Gülistân'*da tespit edilen temel değerlerdendir (Güven, 2014: 511). Mesnevi nazım şekliyle yazılan *Gülistân,* münacat, nat ve sebeb-i telifin yer aldığı bir mukaddime ve 8 bölümden oluşmaktadır. Eserini cennete teşbih etmesi sebebiyle 8 kısımdan halinde yazan Sa'dî, "ilk bölümde padişahların hal ve hareketlerini, ikinci bölümde dervişlerin ahlakını, üçüncü bölümde kanaatin faziletini, dördüncü bölümde susmanın faydalarını, beşinci bölümde aşk ve gençliği, altıncı bölümde güçsüzlük ve ihtiyarlığı, yedinci bölümde terbiyenin etkisini ve sekizinci bölümde ise sohbet adabını" (Yazıcı, 1996: 240) anlatmaktadır. Sa'dî'nin eserinde anlattığı bu evrensel değerlerin hiç şüphesiz hareket noktası ve beslendiği kaynak İslam dinidir. Çünkü eserin genelinde herhangi bir ahlaksal değer anlatıldığında müellifin ayet ve hadislere sık sık atıfta bulunduğu görülmektedir. *Gülistân,* Farsça yazılmasına rağmen başta Türkçe olmak üzere İngilizce, Fransızca, Almanca, Flemenkçe, Rusça ve Lehçe gibi birçok dünya diline çevrilmiştir.

İkinci beylikler ve Osmanlı devletinin ilk dönemlerinde Anadolu ve İran'da Farsça yazılmış dini-ahlaki-didaktik konulu eserlerin bazen toplumun ihtiyaçlarına binaen bazen de devrin hükümdarı tarafından Farsçaya çevrildiği bilinmektedir. İlk dönem çevirisi yapılan bu eserlerin daha sonraki zamanlarda toplum tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için şerhleri yapılmaya başlanmıştır. Bu eserler içerisinde Mevlana'nın *Mesnevî'*si Sa'dî'nin *Gülistân* ve *Bostân'*ı Feridüddin-i Attâr'ın *Mantıku't-tayr'*ı ve Molla Camî'nin *Bahâristân'*ı yer almaktadır. İsimleri zikredilen eserlerin ortak yönleri ise dinin ve onun paralelinde tasavvufun şekillendirdiği ahlaki bir dünya görüşünün varlığına sahip olmalarıdır. Özellikle tasavvufa dair hayat anlayışı ve süluk mertebelerinin anlatıldığı eserler, zahiri yönlerinden ziyade batıni tarafları ağır bastığı ve bu nedenle kolayca anlaşılmadıkları için sık sık şerh edilmişlerdir.

Gülistân[2] da içerdiği mesajlar açısından hem Anadolu hem de Anadolu dışındaki Türk müellifler tarafından tercüme edilmiştir. *Gülistân'*ın bilinen ilk tercümesi Seyf-i Serâyî tarafından *Kitâbu Gülistân Bi't-Türkî* adıyla 1391 tarihinde Kıpçak Türkçesine çevrilen eserdirş. Seyf-i Serâyî bu tercümesinde *Gülistân*'ın aslına pek bağlı kalmamıştır (Kartal, 2001: 103). *Gülistân'*ın ikinci tercümesi ise Sibicâbî adlı bir müellifin 1397-98 tarihinde Çağatay Türkçesine *Gülistân-ı Türkî* adıyla yapmış olduğu tercümedir. Anadolu (Osmanlı) sahasında ise *Gülistân*'ın Türkçeye ilk tercümesini, II. Murad devrinin âlimlerinden olan Mahmûd b. Kâdî-i Manyas'ın yaptığı kabul edilmektedir (Özkan, 1992: 3). Mahmûd bin Kâdî, eserini 1430 tarihinde kaleme almış ve devrin Osmanlı hükümdarı II. Murad'a sunmuştur. Müellif, eserini manzum ve mensur olmak üzere iki ayrı şekilde hazırlamıştır.

Mahmûd b. Kâdî'nin *Gülistân'*ı tercüme ettiği tarihten günümüze kadar özellikle Osmanlı dönemi tercüme sahasında *Gülistân'*ın hemen hemen her yüzyılda birden fazla tercüme ya da şerhi yapılmıştır. Günümüzde dahi bu tercüme faaliyetlerinin halen devam ettiği görülmektedir. Öte yandan *Gülistân* üzerine yapılan tercüme ve şerh faaliyetlerinin yanı sıra *Gülistân'*ın dibacesine ayrıca şerhler yazıldığı, okuyucunun *Gülistân'*ı okurken onu daha rahat anlayabilmek için lügatler hazırlandığı ve hatta kimi divan şairlerinin *Gülistân'*ın etkisinde kalarak bu minvalde eserler yazdıkları bilinen bir durumdur. Bugün dünya kütüphanelerinin çoğunda *Gülistân'*ın el yazması nüshalarına rastlandığı gibi özellikle Osmanlı'nın bir dönem hüküm sürdüğü bölgelerdeki ülkelerin kütüphanelerinde de Türkçe *Gülistân* yazmalarına rastlamak mümkündür. Bosna-Hersek de bu ülkelerden biridir. Bu bildirimizde Bosna-Hersek'te bulunan ve yarı resmi bir niteliğe sahip olan Behram Begova Kütüphanesi'ndeki müellifi belli olmayan bir *Gülistân* tercümesi hakkında bilgi vereceğiz. Yazmanın kütüphanedeki kayıt bilgileri, fiziksel özellikleri ile ilgili bilgi verilecek akabinde yapılan tercümenin niteliği ve bu sahada yapılmış diğer *Gülistân* tercümeleri içerisindeki yerine değinilecektir.

Gülistân Tercümesi

Bosna-Hersek'in Tuzla kantonunda yer alan Behram Begova Kütüphanesi, 3 Haziran 1993 tarihinde hizmet vermeye başlamıştır. İlk etapta Tuzla İslam Birliği binası içerisinde faaliyet gösteren kütüphane 2005 yılında müstakil bir binaya taşınmıştır. Kütüphanenin kurucuları Bosna-Hersek İslam Birliği Meclisi ve Tuzla Kantonu Meclisi'dir. Behram Begova Kütüphanesi'nde Arapça, Türkçe, Farsça ve Boşnakça yazılmış toplam 131 el yazması mevcuttur (Baboviç, Maşiç, 2021: 187). Ağırlıklı olarak dini konular içeren kitapların bulunduğu kütüphanede 78 adet el yazması dijital ortama aktarılmıştır. R-28 numaraya kayıtlı olan *GülistânTercümesi* kalın karton kapaklı, yazıları son derece okunaklı ve 207 varaktan oluşan el yazması bir eserdir.

Yazmanın hemen girişinde Ahmed Nureddin tarafından sonradan yazıldığı anlaşılan *Gülistân* ve Su'dî'nin kaleme aldığı *Gülistân Şerh'*ine dair kayıtlar bulunmaktadır. Kitaptaki kayda göre *Gülistân* H. 659 (1260-1261), Su'dî'nin şerhi ise 1004 (1595-1596) tarihinde

[2] Gülistân'a yapılan Türkçe tercüme ve şerhler için bkz.: Özkan, M., *Mahmûd b. Kâdî-i Manyas, Gülistân Tercümesi, (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük),* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992. Kartal, A. Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân İsimli Eserinin Türkçe Tercümeleri", *Bilig Dergisi,* S. 16 Kış, 2001, Yılmaz, O. *16. Yüzyıl Şarihlerinden Su'dî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı,* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008., Çelik, A., *Türk Edebiyatında Gülistân ve Hasan Rızâyî'nin Cûy-ı Rahmet Adlı Manzum Gülistân Şerhi,* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017.

yazılmıştır. Tabii kitabın içeriğine bakıldığında eserin Su'dî-i Bosnevî'nin *Gülistân Şerhi*[3] olmadığı aşikârdır. *Gülistân*'ın tercümesine geçmeden önce eseri kaleme alan müellif, metne ilk olarak kitabın sahibine dua talep eden Farsça bir kıt'aya yer verir. Bununla birlikte Farsça kıt'anın Türkçe tercümesini de yapar:

Sâhib-i in kitâb-râ yâ Rab
(Bu kitâb sâhibi ya Râb)
Ez-belâhâ-yı dehr âmâneş
(Dünyânın belâlarından âmân vir)
Maksûd-ı men nedânem ki çîst maksûdeş
(Ben bilmezem ki anın maksûd[ı] nedir
Ançe maksûd-ı ost aneş deh
(Ol kim anın maksûdıdır anı vir)

Bu kıt'adan hemen sonra ise yazmanın iki yüz elli beş akçeye satın alındığına dair başka bir not mevcuttur. Akabinde müellif, *Gülistân*'ın dibacesinden başlamak suretiyle eseri Türkçeye tercüme etmeye başlar. Klasik Türk edebiyatında *Gülistân*'a dair yapılan tercümelerde her mütercimin kendine has bir yol belirlediği ve tercümesini de esas aldığı bu yola göre yaptığı görülmektedir. Türk edebiyatında yapılmış *Gülistân* tercümelerinin nasıl bir metotla tercüme edildiğini Mustafa Özkan şu şekilde izah etmektedir:

a. Kelime kelime yapılan "aynen tercümeler"

b. Muhtevaya sadık kalınarak yapılan "muhtasar tercümeler"

c. Metnin aslına bağlı kalınmakla birlikte konuyla ilgili başka hikaye ve meseller de içine alan "geniş ve ilaveli tercümeler"

d. Metnin tercümesiyle birlikte Farsça kelimelerin dilbilgisi bakımından açıklanmasını da ihtiva eden "şerh"ler (Özkan, 1992: VII).

Üzerinde çalıştığımız metin bu tercüme tarzları içerisinde dördüncü kategoriye dâhil olmaktadır. Mütercim metni tercüme ederken lüzum gördüğü kimi sözcük veya ifadelerle ilgili sayfaların köşelerine haşiyeler yazmaktadır. Yazılan bu haşiyeler kimi zaman sözcüğün lügati manası zaman da bir cümlede aktarılan anlam ile ilgilidir.

Minnet Hudây-ra
(Şükür Tanrı Ta'ala'ya)

[Minnet şol ni'mete dirler ki i'tâ iden ecr ü 'ivaz tâleb itmeye. Men sıgasında müştakdır ki kat' ma'nâsınadır.(Gülistan, vr. 1a)

Tercüme metni içerisinde bulunan haşiyeler sadece ilk sayfalarda yer almaktadır. 19. varaktan sonra haşiyelerin sayılarında ciddi bir düşüş olduğu görülmektedir. Mütercim, kendi haşiyelerinin yanı sıra Lami'î, Surûri ve Su'dî gibi *Gülistân* şarihlerinin de şerhlerinde yer verdikleri açıklamaları haşiye olarak kullanmıştır.

Fürûş fürûhten lafzında sıga-ı emirdür. Bu makâmda vasf terkibidür. Gevher satıcı dimekdür. (Lami'î) (Gülistâni vr., 8b).

[3] Su'dî'nin Gülistân şerhi için bkz.: Yılmaz, O. *16. Yüzyıl Şarihlerinden Su'dî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı,* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Bilindiği gibi Gülistân hem manzum hem de mensur parçaları olan bir eserdir. Mütercim, tercüme metninin birçok sayfasında hem nesir hem de nazım parçalarını tercüme etmiş ama aynı zamanda da metnin ihtiyaç duyulan kimi kısımlarını da açıklamak için sayfa kenarlarına haşiyeler yazmıştır. Öte yandan birçok sayfada eserin bazı yerlerinin tercüme edilmediği ve boş bırakıldığı görülmektedir. Bu durum da eserin tam bir tercüme metni olmadığını ortaya koymaktadır. Kitabın son sayfasında balgam söktürücü bir ilacın tarifinde hangi maddelerin bulunması gerektiği ve ilacın nasıl kullanılacağına dair bir not bulunmaktadır. Tercümenin orijinal metni ise bu sayfadan bir sayfa önce bitmektedir. Yazı karakterleri ve içeriklere bakıldığında 1078 (1667) tarihi bulunan bu yazının tercüme metninin bir parçası olmadığı anlaşılmaktadır.

Tercümenin son sayfasına gelindiğinde ise mütercim kitabını bitirdiğini ve okuyanlardan dua talep ettiğine dair Farsça beyitlere yer vermiştir.

Her ki haned du'â tam'a darem
Zi an ki men bende-i güneh-kârem[4] (Gülistân, 207a)

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında özellikle tercüme ve şerh geleneği içerisinde Sa'dî'nin kaleme aldığı *Gülistân* adlı mesnevi önemli bir yer tutar. *Gülistân'*ın içerik bakımından dini-ahlaki-didaktik bir eser olması tebası Müslüman olan Osmanlı devletinin ilgisini çekmiş, devrin şarih ve mütercimleri de bu ilgiye kayıtsız kalmamışlardır. 1430'da Mahmud bin Kâdî-i Manyâsî tarafından başlatılan Gülistân'ı Türkçeye çevirme faaliyeti günümüze kadar gelmiş ve bu etkinlik halen de devam ettirilmektedir. Osmanlı devletinin hâkim olduğu coğrafyaların çoğunda kurulmuş olan ülkelerin el yazması kütüphanelerinde az ya da çok *Gülistân* tercümelerine rastlamak mümkündür. Bu ülkelerden biri olan Bosna-Hersek'in Tuzla şehrinde bulunan Behram Begova Kütüphanesi de içerisinde çokça Türkçe el yazmalarının bulunduğu kütüphanelerden biridir. Kütüphane içerisinde başta dini eserler olmak üzere değişik konularda Boşnakça, Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış 131 yazma eser bulunmaktadır. Çalışmamızın konusu olan *Gülistân* tercümesi de müellifi ve telif tarihi belli olamayan Türkçe yazılmış eserlerdendir. *Gülistân'*ı Türkçeye çeviren müellif eserini sadece bir çeviri metni olmakla sınırlandırmamış yer yer kimi sözcükleri veya cümleleri de izah etme ihtiyacı hissetmiştir. Mütercim *Gülistân'*ın Farsça yazılmış tüm metnine yer vermesine rağmen bazı manzum ve mensur parçaları ise tercüme etmemiştir. Yani bir bakıma elimizdeki bu *Gülistân* tercüme eksik bir tercümedir. Yazmanın son sayfasında 1078 (1667) şeklinde bir tarih kaydı yer almasına rağmen bunun orijinal tercüme metninin bir parçası olmadığı yazının içeriği ve karakterinden belli olmaktadır.

[4] Günahkâr bir köle olduğum için okuyup dua eden herkese gıpta ederim.

Kaynakça

Baboviç, D., Maşiç, M., Kulturna Baştina Bosne I Hercegovine: Digitalizirani Rukopisi Specijalne Biblioteke "Behram-Beg" u Tuzli, *Sarajevo Şarkiyat Enstitüsü Dergisi,* C. 71, 2021.

Çelik, A., *Türk Edebiyatında Gülistân ve Hasan Rızâyî'nin Cûy-ı Rahmet Adlı Manzum Gülistân Şerhi,* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017.

Kartal, A., Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân İsimli Eserinin Türkçe Tercümeleri, *Bilig Dergisi,* S. 16 Kış, 2001.

Özgüven, A. Z., Gülistan ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmes, *Turkish Studies,* S. 9/6 Spring, 2014.

Özkan, M., *Mahmûd b. Kâdî-i Manyas, Gülistân Tercümesi, (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük),* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Yazıcı, T., "Gülistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 14, 1996.

Yılmaz, O. *16. Yüzyıl Şarihlerinden Su'dî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı,* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008.

TÜRKÇE MESNEVİ ŞERHLERİNDE BİR KAYNAK OLARAK İBNÜ'L-ARABİ'NİN FUSÛSÜ'L-HİKEM'İ

IBNU'L-ARABI'S FUSUSU'L-HİKEM AS A SOURCE IN TURKISH MESNEVI COMMENTARIES

Mehmet Nuri Çınarcı[1]

ÖZET

Mevlana'nın en önemli eserlerinden olan Mesnevî, tarih boyunca birçok kez tercüme ve şerh edilmiştir. Mesnevîyi şerh etme geleneği günümüzde dahi devam etmektedir. Dönemin aydın tabakasına mensup ve aldığı eğitim itibariyle birçok akli ve nakli ilimden nasiplenen şarihler, Mesnevî'nin halk tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için onu açıklama ihtiyacı duymuşlardır. Tabii, Mesnevî gibi zahir yönünden ziyade batın tarafı ağır basan bir eserin izahı için de şarihler, fikri ve edebi birçok kaynağa başvurmuşlardır. Başvurulan fikri kaynaklar içerisinde tasavvuf anlayışını en ince detayına kadar işleyen İbnü'l-Arabî'nin eserleri önemli bir yer tutmaktadır. Eserlerinde tasavvuf felsefesine ve tasavvuf terminolojisine genişçe yer veren İbnü'l-Arabî, aktardığı bilgiler açısından tasavvufa meyleden salikler için yol gösterici bir mahiyet taşır. İbnü'l-Arabî'nin özellikle *Fusûsü'l-hikem* ve *Futûhât-ı Mekiyye* adlı eserleri şarihlerin şerhlerinde isimlerini sıkça zikrettikleri kaynaklar arasındadır. Şarihler, bilhassa Mesnevî'nin anlatım itibariyle kapalı olduğuna inandıkları beyitlerin izahı için tasavvufa dair teorik bilgiler içeren bu eserlere sık sık başvurmuşlardır. Bu bildiride İsmail Rusûhî'nin *Mecmû'atu'l-Letâ'if ve Matmûrâtu'l-Ma'ârif*, Muhammed Es'ad Dede'nin *Şerh-i Mesnevî,* Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî,* Ahmed Avni Konuk'un *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, adlı Mesnevî şerhlerinde İbnü'l-Arabi'nin *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserinden nasıl yararlandıkları örnekler verilerek aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, Şerh, Şerh Kaynakları, İbnü'l-Arabî, Fusûsü'l-hikem.

ABSTRACT

Mesnevi, one of the most important works of Mevlana, has been translated and annotated many times throughout history. The tradition of commenting on the Mesnevi continues even today. The commentators, who belonged to the intellectual class of the period and who benefited from many intellectual and transplant sciences due to the education they received, needed to explain the Mesnevî so that it could be better understood by the public. Of course, commentators have applied to many intellectual and literary sources for the explanation of a work like Mesnevi, which outweighs the inward side rather than the outward side. Among the referenced intellectual resources, the works of Ibnu'l-Arabi, who processed the understanding of mysticism down to the finest detail, have an important place. Ibnu'l-Arabi, who extensively includes the philosophy of Sufism and the terminology of Sufism in his works, is a guide for those who incline to Sufism in terms of the information he conveys. Ibnu'l-Arabi's works, especially *Fususu'l-hikem* and *Futûhât-ı Mekiyye*, are among the sources whose names are frequently mentioned in the commentaries of the commentators. Commentators have frequently referred to these works, which contain theoretical information on Sufism, especially

[1] Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, , https://orcid.org/0000-0001-7493-3872

for the explanation of the couplets that they believe are closed in terms of expression. In this paper, İsmail Rusûhî's *Mecmû'atu'l*-Letâ'if and Matmûrâtu'l-Ma'ârif, Muhammed Es'ad Dede's *Şerh-i Mesnevî,* Sarı Abdullah Efendi's *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevi*, Ahmed Avni Konuk's *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, it will be tried to convey how made use of Ibnü'l-Arabi's *Füsusu'l-Hikem* in his Mesnevî commentary titled by giving examples.

Keywords: Mesnevi, Commentary, Sources of Commentary, İbnü'l-Arabî.

Giriş

Bilindiği gibi şerh, ıstılahi anlamda bir edebi eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp izah ederek, ihtiva ettiği bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlamanın özlü ifadesi olarak tarif edilebilir (Doğan, 1999: 422-427). Mevlana'nın en önemli eseri olan Mesnevî, bugüne kadar birçok kez tercüme ve şerh edilmiştir. Farsça kaleme alınan Mesnevî, o dönem Anadolu insanı tarafından daha rahat anlaşılsın diye Türkçeye çevrilmiştir. Mesnevî'nin şerh edilme sebebi ise zahir yönünün yanı sıra batın bir anlatıma da sahip olmasıdır. Bu yüzden şarihler, Mesnevî'de anlaşılması güç beyitleri yani görünürdeki anlamdan ziyade arka planda yer alan manayı insanlara aktarmaya çalışmışlardır. Bu açıdan bakıldığında bütün Mesnevî şerhlerinde şarihlerin üzerinde durdukları iki önemli husus söz konusudur;

1. Metnin gramer özellikleri
2. Metnin anlam dünyası

Bir metnin ait olduğu dilin gramer özellikleri ile anlam dünyası hakkında açıklama yapabilmek için ciddi manada bir bilgi birikimine ihtiyaç duyulur. Nitekim Mevlana da Mesnevî'yi yazarken başta ayet ve hadisler olmak üzere tasavvuf büyüklerinden Muhiddin İbn Arabî, Hâkim Senâ'i, Feridüddin-i Attâr ve Beydaba gibi birçok kişinin eserlerinden istifade etmiştir. Dolayısıyla Mesnevî'nin şekil ve muhteva açısından sahip olduğu özellikleri izah etmek isteyen bir şarihin mutlak surette iyi derecede Farsça ile Arapça bilmesi ve Mesnevî'nin düşünsel dünyasını besleyen kaynaklara vakıf olması gerekmektedir. Bu niteliklere sahip olmayan birçok şarihe ait Mesnevî şerhlerinin başka şarihler tarafından eserlerinde eleştirildikleri görülür. Mesnevi'ye yazılan şerhlerin tarihçesine bakıldığında ise ilk şerhin 1436 yılında Muiniddin b. Mustafa tarafından yapıldığı ve şarihin Mesnevi'nin sadece ilk cildini manzum olarak şerh ettiği görülür. Tarihsel süreç içerisinde Mustafa Şem'i'nin XVI. yüzyılda kaleme aldığı şerhle Mesnevi'nin tüm ciltleri şerh edilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra Mesnevî'nin bir bölümünün veya Mesnevî'den yapılan seçmelerin şerh edildiği eser sayısı ise kırkın üzerindedir (Özdemir, 2016: 465). Günümüzde dahi Mesnevi şerhlerinin halen yapıldığı görülmektedir.

Mesnevi şarihlerinin şerhlerindeki en belirgin ortak yönleri istisnasız hepsinin de az ya da çok, bir şekilde kaynaklardan yararlanmış olmalarıdır. Elbette her şarih, kültürel birikimi, dil vukufiyeti ve özellikle dini-tasavvufi eserlere dair yaptığı okumalar oranında kaynak yelpazesini geniş tutmuştur. Tabi buna şarihin dünya görüşü, tarikat mensubiyeti ve yetiştiği ortamın sağladığı kültürel olanakları da gözardı etmemek gerekir. Mesnevî şerhlerine bakıldığında başta Kur'an-ı Kerim ve hadisler olmak üzere tasavvufi ve dini kaynaklar, lügat ve gramer kitapları, Mesnevî ve başka eserlere yazılmış olan şerhler, tarih ve biyografi kitapları, Mevlana'nın Mesnevî dışındaki diğer eserleri ve şarihin yaptığı şerh dışındaki kitapları gibi

kaynaklara başvurulduğu görülür. Hatta şarih, anlatıma canlılık katmak amacıyla çoğu kez din ve tasavvufla doğrudan ilişkisi bulunmayan divan şairlerinin din dışı şiirlerine de yer vermiştir. "Türkçe Mesnevî Şerhlerinin Kaynakları"[2] adlı farklı bir çalışmada aşağıda her yüzyıldan seçilmiş Mesnevî şerhlerinin metinleri gözden geçirilerek kaynak tespitleri yapılmıştır.

Mustafa Şem'î "*Şerh-i Mesnevî*" (16. yy.)

Ankaravî İsmail Rusûhî, "*Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif*" (17. yy.)

İsmail Hakkı Bursevî, "*Rûhu'l-Mesnevî*" (18. yy.)

Muhammed Murad Mollâ, "*Hülâsatu'ş-Şurûh*" (19. yy.)

Ahmed Avni Konuk, "*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*" (20. yy.)

Mesnevi'nin tüm ciltlerine yapılan Türkçe şerhlerin içeriklerine bakıldığında kullanılan kaynaklara dair karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

1. Dini Kaynaklar

1.1. Temel Kaynaklar

1.1.1. Kur'an-ı Kerim

1.1.2. Hadisler

1.1.3. İncil ve Tevrat

1.2. Yardımcı Kaynaklar

1.2.1. Tasavvufi Kaynaklar

1.2.1.1. Fikri Kaynaklar

1.2.1.2. Edebi Kaynaklar

1.2.2. Dini-Milli-Ahlaki-Didaktik Eserler

1.2.3. Kur'an-ı Kerim Tefsirleri ve Hadis Kitapları

1.2.4. Kelam, Fıkıh, Akaid

1.2.5. Dinler Tarihi ve Evliya Menkıbeleri

2. Lügatler ve Gramer Kitapları

3. Mesnevî Şerhleri ve Diğer Şerhler

4. Din Dışı Şiirler

5. Mevlana ve Şarihin Kendi Eserleri

6. Tarih ve Biyografi Kitapları

7. Diğer Eserler (Belagat, Astronomi, Felsefe vb.)

[2] Bkz.: Çınarcı M. N. Botaliç, M. Türkçe Mesnevî Şerhlerinin Kaynakları, Social Sciences and Humanities Studies, S. 19, 2022.

Bu kaynaklar içerisinde özellikle yardımcı dini kaynaklar başlığı altında bulunan tasavvufun fikri kaynaklarının şerh metinlerinde önemli bir yeri vardır. Mesnevi şerhlerinde kullanılan tasavvufun fikri kaynakları içerisinde başta Muhiddin ibn Arabî olmak üzere İmam Gazalî, Kuşeyrî, Hucvirî, Ebu Talib-i Mekkî ve Abdulganî-i Nablusî'ye ait kitapların önemli bir yeri vardır. Bu müelliflerin tasavvufa dair kaleme aldıkları kaynakların ortak yönü ise tasavvufun düşünsel temellerinden bahsetmeleridir. Bu düşünürler içerisinde hiç şüphesiz Türkçe Mesnevî şerhleri metinlerinde İbn Arabi'nin müstesna bir yeri vardır. İbn Arabi'nin kaleme aldığı ve yine tasavvuf öğretisini anlatan *Fusûsü'l-hikem* ve *Fütûhâtu'l-mekiyye* Mesnevî şerhlerinde özellikle Mevlana'nın tasavvufi görüşlerini açıklamak için müracaat edilen kaynakların başında gelmektedir. Bu çalışmamızda Muhiddin ibn Arabî'ye ait *Fusûsü'l-hikem* adlı eserin Muhammed Esad Dede, İsmail Rusûhî, Sarı Abdullah Efendi ve Ahmed Avni Konuk'un Mesnevi şerhlerinde nasıl kullanıldığını ve hangi konularda bu şerhlere müracaat edildiğini örneklerle açıklamaya çalışacağız.

1. Muhiddin İbn Arabî ve Fusûsü'l-Hikem

Tasavvuf otoriteleri ve şarihler tarafından şeyhü'l-ekber olarak anılan İbn Arabi, İslami düşünce sistemi ve tasavvuf felsefesinin önde gelen sufi şahsiyetlerinden biridir. Endülüs'te doğduktan sonra doğuya doğru gelip, altı-yedi sene Malatya, üç sene Konya'da olmak üzere ömrünün yaklaşık on yılını Anadolu'da geçirmesi, Ka'be'de murâkabede iken aldığı, Anadolu'ya git! manevî işâreti üzerinedir. (Kılıç, 2004: 50). Aslen Endülüs Müslümanlarından olan İbn Arabi'nin şarihler tarafından üzerinde en sık durulan düşünsel yönü, ontoloji yani varlığa dair görüşleridir. İbn Arabi'ye göre hakikatin temelini oluşturan mutlak vücut ya da diğer adıyla külli vücuttur. Mutlak vücuttan kasıt ise Allah'tır ve mutlak vücudun mahiyeti bilinemez. Âlemdeki şeyler yani mevcûdat ise bu vücûdun değişik mertebelerdeki tezâhürleri, taayyünleridir (Kılıç, 1999: 499). İbnü'l-Arabî vücudun batından zahire çıkma sürecini dörde ayırarak anlatır.

1. Vücud-ı mutlak: Allah

2. Maddeden soyutlanmış mevcud, ruhani akıllar

3. Mekân kabul eden mevcud, cisimler

4. Bizatihi değil bittabia hayyiz kabul eden varlıklar (Kılıç, 1999: 501)

İbn Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem* adlı eseri de Allah, yaratılış ve varlık arasındaki ilişkiyi peygamberler ve onlara yüklenilen çeşitli sıfatlar açısından anlatan bir kitaptır. Hikmetlerin yuvası anlamına gelen *Füsusu'l-hikem,* yirmi yedi peygamberin her birinin hikmetlerine izafeten 27 bölüme ayrılmıştır. Kısa bir mukaddimeden sonra Hazreti Adem'le başlayan kitap Hazreti Muhammed'le sona ermiştir. Hikmetin asıl kaynağının nebevi olduğuna işaret edilen kitapta zatiyyet, uluhiyyet, vahiy, imamet, ruh, akıl, nefis, nübüvvet vb. birçok konuya İbn Arabî tarafından açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Eserin üzerine bina edildiği anahtar terim de bu "kelime" (logos) yahut "hakîkat-i Muhammediyye" denilen kavramdır (Kılıç, 1996: 231). *Füsusu'l-hikem*'de bulunan her bir bölüme füsusun tekili olan fass adı verilmiştir. Şimdi her bir şerh metninden örnekler vererek durumu izah etmeye çalışalım.

2. Türkçe Mesnevî Şerhlerinde Fusûsü'l-Hikem

Türkçe Mesnevî şarihlerinden İsmail Rusûhî, Sarı Abdullah, Muhammed Es'ad Dede ve Ahmed Avni Konuk, şerhlerinde özellikle tasavvufi izahlar için İbn Arabî'nin *Fusûsü'l-*

hikem adlı eserine müracaat eden şarihlerdendir. Şimdi her bir şarihin Mesnevî şerhinde başvurdukları *Fusûsü'l-hikem'*in çeşitli bölümlerinden örnekler verelim. İlk olarak Ahmed Avni Konuk Mesnevî şerhinde aşağıda yer verdiği beytin izahını yaptıktan sonra *Fusûsü'l-hikem'*in Fass-ı Nûhî yani Hazreti Nuh'tan bahseden kısmına şu şekilde atıf yapar:

آتش است این بانک نای و نیست باد
هر که این آتش ندارد نیست باد

'Nitekim Nuh kavmi hakkında 'رب لا تذر على الارض من الكافرين ديارا' yani Yâ Rab yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan bir kimse bırakma! buyurdu. Hz. Şeyh-i ekber, Fusûsü'l-hikem'de fass-ı Nûhî'de bunun şu beyânda hayır duâ olduğunu beyân eder: Ya Rab kâfirler senin ism-i zâhirinin ahkâmına müstağrâk oldular ve gizli ve aşikâr olarak da'vet ettiğim hâlde senin ism-i batının ahkâmına yaklaşmadılar. Sen onların cisîmlerini ism-i zâhirinden ism-i batınına nakl et ki rûhları bu suretle kemâl bulsun. (Tahralı, Eraydın, 2011: 81).

*Fusûsü'l-hikem'*de İbn Arabî'nin Nuh sözcüğüne atfettiği anlam "Subbuhiyye" yani tesbih manasıdır. Bu bölümde İbn Arabî'ye göre Cenâb-ı İlahî'nin tenzihi onu sınırlama ve kayıtlamanın ta kendisidir. Dolayısıyla tenzih eden kimse ya cahildir ya da edepten yoksundur (İbn Arabî, 2021: 39). Ancak Hak, zahir ve batın olan her şeyde zuhur eder. Yani onu belirli noktalarda sınırlandırmak haşa ona noksanlık atfetmektir. Şarih burada Nuh suresinin 26. ayetine atıfta bulunarak İbn Arabî'nin bu konudaki görüşlerine yer vermektedir. Buna göre Nuh'un iman etmeleri için çağrıda bulunduğu kâfirler Allah'ın sadece ism-i zahirine takıldıkları için ism-i batını algılayamadılar. Bundan dolayı da İbn Arabî, Allah'a kâfirlerin zahirden batına yani şekilden manaya geçmeleri için dua ediyor. Diğer Mesnevî şerhi olan Muhammed Es'ad Dede'nin Mesnevî şerhinde ise *Fusûsü'l-hikem* şöyle geçmektedir:

Bî-hiss u bî-gûş u bî-fikret şevîd
Ta hitâb-ı irci'î-râ bişnevîd

Ve cenâb-ı şeyh-i ekber Füsusu'l-hikem'de Fass-ı İsmâ'illiye'de ma'nâ-yı bâtınîsini lisân-ı işâret ile tefsîr buyurmuşlardır ki şu veçhiledir ki; evvelâ her bir mahlûkun Rabb'i vardır ve Rabb dahi o mahlûktan râzıdır zîrâ ki o mahlûk o ismin mazhârıdır ve o isim o mahlûkun Rabb'idir. Zîrâ ki kendi âsârını o mahlûkda izhâr eder ve o mahlûkta o âsârı kabûl eder. (Öktay, 2008: 379).

Muhammed Es'ad Dede ise bu beyti şerh ederken beytin batıni manasını izah etmek amacıyla *Fusûsü'l-hikem*'in Hazreti İsmail'in lafız manasını konu ettiği İsmailliye bölümüne müracaat etmektedir. İbn Arabî bu bölümde İsmail lafzı için hikmet-i aliyye ifadesini kullanmıştır. Mevlana "irci'i" yani Fecr Suresi'nin 28. ayetinde geçen "İrci'î ilâ rabbiki râdiyeten merdiyye" (O, senden sen de ondan hoşnut olarak Rabbine dön) halini yaşamak için duymadan, düşünmeden ve hissiz bir şekilde kalınması gerektiğini ifade eder. Muhammed Es'ad Dede de *Fusûsü'l-hikem*'in ilgili bölümüne dayanarak her varlığın bir Rabbi olduğunu ve Rabb'ın yarattığı varlıkta kendi eserini izhar ettiğini ve yine o mahlûkun yaratıcının eseri olduğunu belirtir. *Fusûsü'l-hikem*'in kendisinde ise bu ifade "Bil ki Allah olarak adlandırılan, zatıyla tek (ahad) ve isimleriyle bütündür (İbn Arabi, 2021: 73) şeklinde yer almaktadır. Diğer bir Mesnevî şarihi olan İsmail Rusûhî, yukarıda isimleri zikredilen şarihlerden farklı olarak *Fusûsü'l-hikem* ve onun ilgili bölümün ismini belirtmesine rağmen izahın ne olduğu hakkında bilgi vermez. Sadece kaynağın ilgili bölümüne atıfta bulunur.

Pes melâyikra çü mâ hem yâr dân

Cilve-ger hurşîdrâ berâsmân

...Fusûs'da Hazret-i Şeyh-i Ekber fass-ı İdrîsiyye'de bu ma'nâya işâret eylemişlerdir ve buraya münâsib olan kelimât nakş-ı fusûsa olan Hamza'da ol mahalde tafsilen mezkûr olmışdur. (Tanyıldız, 2010: 1253)

Fusûsü'l-hikem'de fass-ı İdrisiyye hikmet-i kuddusiye olarak nitelendirilmiştir. Şerh metninde bahsedilen ve atıf yapılan Fass-ı İdrisiyyede İbn Arabi, mekân ve mekânda olmaklık dediği ve sadece Hazreti Muhammedin dinine mensup olan insanların tabi olacağı bir makamdan bahseder. Ona göre insan-ı kâmilin mevcudatın en yücesinin olmasını sağlayan da bu özelliğidir. Nitekim İbn Arabî, çoğu eserinde de Hazreti Muhammed'in ümmetinden daha mükemmel bir ümmet olmadığı görüşünü savunmaktadır.

کیف مد آلظل نقش آولیاست
کاو دلیل نور خورشید خدآست

الم تر الی ربگ کیف مد الظل ولو شاء

Bahr-ı zehhâr-ı hakâyık Şeyh Muhyiddîn 'Arabî fass-ı Yûsufiyyede bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyururlar ki, ...Ya'nî ol zıll-ı memdûd vücûd-ı Hak'da bi'l-kuvve olup zuhûra gelmezdi. Hak te'âlâ buyurur ki sükûn-ı zılla meşiyyet-i ilâhiyye müte'allika olaydı Hak sübhânehu ve te'âlâ zıllı izhâr içün mümkinâta tecelli eylemezdi. (Salmani, 2020: 671)

Bu Mesnevî şerhinde ise Sarı Abdullah Efendi Mesnevî'deki bir beyti izah etmek amacıyla bir ayete müracaat etmiş akabinde ise ayetin tefsiri için *Fusûsü'l-hikem*'in fass-ı Yûsufiyye bölümüne başvurmuştur. Yusufiyye fassını hikmet-i nuriyye olarak tanımlayan İbn Arabî, Sarı Abdullah Efendi'nin müracaat ettiği Furkan Suresi'nin 45. ayetini şöyle izah eder: "Sen Rabbi'nin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? Dileseydi, onu sakin kılardı...(Furkan Suresi 25/45)—yani, açığa çıkmamış olarak O'nda olurdu. Ve bu şu demeye gelir: Hak teala gölgeyi zahir kılmadan önce mümkün şeylere tecelli etmeseydi, bu gölge, varlıkta ayn'ı zahir olmayan mümkün şeyler gibi (yoklukta) kalırdı." (İbn Arabî, 2021: 91).

Sonuç

Mevlana'nın en önemli eseri olan Mesnevî'yi Türkçe şerh etme geleneği, tarihsel olarak çok köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Mesnevî'nin Türk halkının kültürel muhayyilesinde önemli bir yer tutması çeviri ve izahını da zorunlu kılmıştır. Farsça yazılmış olan Mesnevî'nin önce Türkçe tercümeleri yapılmış akabinde ise daha rahat anlaşılması için şerhler kaleme alınmıştır. Mesnevî'nin kimi zaman sadece belirli beyitleri ya da ciltleri şerh edilirken bazen de hacimli olmasına rağmen altı cildi de şerh edilmiştir. Mesnevî'yi şerh eden şarihlerin izah tarzları ve çeviri mantıkları her ne kadar birbirinden farklı olsa da hepsinin mutabık kaldıkları temel nokta kaynak kullanımıdır. Şerh metinlerde dini ve tasavvufi kaynaklardan lügat ve dilbilgisi kitaplarına; farklı Mesnevî şerhlerinden Mevlana'nın kendi eserlerine kadar birçok farklı kaynağa rastlamak mümkündür. Mesnevi şerhlerinde en çok kullanılan tasavvufi kaynakların başında da İbn Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem* adlı eseri gelmektedir. Şarihler, varlık anlayışından, insan-ı kâmile, Kur'an tefsirinden vücudun mertebelerine kadar birçok konuda İbn Arabî'nin bu eserine başvurmuşlardır. Şarihler genellikle *Fusûsü'l-hikem'*e müracaat ederken sadece eserin ismini zikretmemiş çoğu defa da atıf yaptıkları bölümün ismini de söylemişlerdir. Öte yandan kimi şarihler, *Fusûsü'l-hikem*'den yaptıkları alıntıyı izah etme yoluna giderken kimi şarihler ise gerekli izahatın *Fusûsü'l-hikem*'de yapıldığını ve merak edenlerin oraya müracaat edebilecekleri şeklinde telkinde bulunmuşlardır.

Kaynakça

Doğan, M. N., *Metin Şerhi Üzerine,* (Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Özdemir, M., Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri, *Turkish Studies,* S. 11/20, 2016.

Güleç, İ., *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri,* Pan Yayınları, İstanbul, 2008.

Kılıç, M. E., "Fusûsü'l-Hikem" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 13, 1996.

Kılıç, M. E., "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 20, 1999.

Kılıç, M. E., *Sûfî ve Şiir (Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

Muhyiddin İbn Arabi, *Fusûs El-Hikem,* (Çev.; Ersin Balcı), Kopernik Yayınları, İstanbul, 2021.

Öktay, N., *Muhammed Esad Dede ve Mesnevî Şerhi,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Salmani, M., *Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si I. Cilt (İnceleme-Metin),* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Tahralı, M. Eraydın, S., *Mesnevî-i Şerif Şerhi, Ahmed Avni Konuk,* Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.

Tanyıldız, A., *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük),* Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.

ALBERT CAMUS'NÜN "VAROLUŞÇULUK"U ÜZERİNE

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Fatih ELMAS
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9728-2635

ÖZET

Düşünce ve kültür tarihine önemli katkılar sunmuş olan düşünürlerin görüşleri bazı yorumcular tarafından -düşünürlerin asla kabul etmek istemeyeceği şekilde- çeşitli tarzlarda çerçevelenerek belli akımlar altında konutlanabilmektedir. Kategorileştirmelerden nasibini alan düşünürlerden biri de 20. yüzyılda gerek edebiyat gerekse felsefe alanında seçkin bir yeri olan Albert Camus'dür. Henüz hayattayken isminin Sartre'la birlikte varoluşçuluk akımı altında anılmasını şaşkınlıkla karşılayan Camus her fırsatta bir varoluşçu olmadığının altını çizmiş, fakat bu vurgu onun varoluşçuluk kategorisinde değerlendirilme çabalarının önünü alamamıştır. Bu bildiride Camus'yü varoluşçuluk akımı dışında konutlayan ve aynı zamanda onu varoluş filozofu kılan nedenler üzerine bir irdeleme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Varoluş, Varoluşçuluk, Öz, Anlam.

GİRİŞ

Her insan anlamak, anlamlandırmak ister. Bazı dönemlerde ise anlam arayışı varoluşsal bir ihtiyaç olarak daha yoğun olarak duyumsanır. 20. yüzyıl bu türden arayışların olduğu bir dönemdir. Bu arayışta büyük sorulara dönüş yapılır; söz gelimi, "yaşam nedir?", "ölüm nedir?", "insan nedir?", "anlam nedir?" vb. Dünya savaşları, 1917 Sovyet Devrimi, 1929 Ekonomik Krizi, teknolojik gelişmelerin yaşandığı bu yüzyılda maruz kalınan sorunlar, düşünen kesimi pozisyon almaya sevk etmiş ve temel düşünme konularından biri "anlam" olmuştur. Çünkü 18. ve 19. yüzyıllarda insanlığa vaat edilen ideallerin (müreffeh, özgür ve barışçıl bir yaşam) gerçekleşmesi bir yana, insanlık –tahrip gücü en yüksek- sosyal, siyasal, ekonomik bunalımlarla toplu kıyımların yaşandığı bir dünyayla karşı karşıya kalmıştır. Bunalımlar nedenleri itibariyle olmasa da, en azından sonuçlar bakımından varoluşsal sorunlar üretmiştir. Bu dönemde duyumsanan yalnızlık, korku, ölüm, sefalet, esirlik, sürgünlük, umutsuzluk, yabancılaşma karşısında insan için yürünebilir yeni bir yol açma amacıyla anlam arayışında olan akımlardan biri Kıta Avrupası'nda ortaya çıkan varoluşçuluktur. Amaç, bir birey olarak insanın haysiyetini korumak ve diğer her şey karşısında etik olana öncelik vermektir. Bu

bağlamda, geliştirilen bakış açılarının neredeyse tümünde bulunabilecek ortak bir yön, totaliteryanizme karşı ve inatla başkalığa veya farklılığa saygı duymaktır.

Olanlar ve olaylar arasındaki bağıntıyı görme ve bu görüye uygun bir dile getirme faaliyeti olarak felsefede varoluşçuluk her şeyden önce bir bunalım çağı karşısında alınan tavırdır. Varoluşçuluk genel olarak 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde ortaya çıkmış bir akım/tavır/yöneliştir; insan yaşamının anlamı ekseninde başkalarıyla bir arada ve mutlu bir şekilde yaşamanın olanağını ortaya koymak üzere girişilen arayışlar arasında en seçkin olanıdır. Bir başka deyişle, çeşitli baskılar altında mutsuzluğa, umutsuzluğa savrulan insanın mutluluğuna, umuduna, özgürlüğüne sahip çıkabilmesinin bir yoludur. Bu kategorizasyon içinde düşünme nesnesi/konusu doğrudan insandır, insan üzerinedir, insanın varoluşuna dairdir.

Bir akım olarak değilse bile, en azından bir anlayış olarak varoluşçuluğun kökleri daha gerilere taşınabilir.[1] Varoluşçuluk kimine göre ilk kez Kierkegaard tarafından önerilip kullanılagelen bir sözcük (Wahl, 1999: 10), kimine göre II. Dünya Savaşı öncesinde Jaspers tarafından uydurulmuş bir sözcüktür (Colette, 2006: 17). Üzerinde uzlaşılabilecek olan görüş, sözcüğün I. ve II. Dünya Savaşı aralığında Almanya civarında oluşarak, çeşitli formlarda diğer ülkelere yasal ya da kaçak yolla giriş yapan bir felsefe akımının adı olmasıdır (Bollnow, 2004: 9). Fakat sözcük o kadar esneklik kazanmış olmalı ki Fransa'daki yenilikçi sanat sever, pesimist felsefî doktrin yanlısı, rasyonalizm karşıtlığında Alman düşünce taraftarı kimseleri etiketleyecek kadar anlam çevreni genişler (Özaltıok, 2018: 17). Yine özellikle üç ülke özelinde kaydedilen aşamaların şu şekilde belirlenmesi de yaygındır: İlk aşamada 1840'larda Danimarka'da eserlerini veren Kierkegaard tarafından temsil edilirken, ikinci aşama önemli ölçüde 1880-1940 yılları aralığında Nietzsche, Husserl, Jaspers, Heidegger gibi isimlerin olduğu Alman Dünyası'nı ihtiva eder. Üçüncü aşama ise 1930-1970 yıllarında nispeten daha etki gücü yüksek

[1] Bu durum varoluşçuluk üzerine yazmayı ya da üzerinden bir değerlendirme yapmayı bir yandan kolay kılmakta, fakat diğer yandan zorlaştırmaktadır. Çünkü bazı yorumcular sırf yaşam ve ölümün anlamı ya da özgürlük ve seçimin önemi gibi tematikleri işledikleri için varoluşçuluk karteksine Sokrates-öncesi düşünürleri, Sokrates'I, Augustinus'u ve dahi Kant'ı dahil etmektedir (Gündoğdu, 2007: 96). Hatta o kadar gerilere kazılır ki şaşırtıcı bir şekilde (!) insanlığın başlangıcına sabitlendiği de olur. Musa'yı ve diğer peygamberleri de sözcüğün gerçek anlamıyla varoluşçu kabul edenler vardır. Akılgücüyle değil de, hayalgücüyle ön planda olan peygamberleri varoluşçu kabul edenler öyle görünüyor ki sadece varlıkla ya da bilgiyle ilgili bir takım soyut ya da kavramsallaştırılmış fikirleri varoluşçuluğa kriter saymıyorlar, fakat daha ziyade gördüğü ya da görülediği şeyleri hayalgücüne bağlı olarak imge düzeyinde nakletmeyi de hesaba katıyorlar. Bu yorumcular peygamber ya da Azizlerin insanın yazgısı ve mevcut durumunun kökeni üzerine soyut olmayan bazı hakikatleri dile getirmesi bakımından bir varoluşsal öğreti sunduğunu düşünürler. Söz gelimi, İsa peygamber kendisine inananların kurtuluşa ereceğini ileri sürmüştür. Çünkü inanmanın insandaki kaygıyı ya da çaresizliği ortadan kaldıracağı düşünülür.

olan, Camus, Marcel, Beauvoir, Ponty ve şüphesiz Sartre gibi Fransız felsefecileriyle belirlenir (Bolea, 2014: 63).

Gelgelelim, Albert Camus bu kategori altında değerlendirilmek istememiştir. Açıkçası, 20. yüzyılda yalnızca Camus değil, varoluşçuluk akımı içerisinde konumlanmak istemeyen çok sayıda düşünür sıralalabilir: Heidegger, Jaspers vd. Buna karşın, pek çok düşünürün varoluşçuluk çatısı altında birbiriyle bağlantılı şekilde okunabiliyor olması, onları bu akım altında konutlamayı da gerekli kılabiliyor. Esasen, varoluşçuluk kavramının anlam çevreni genişleyip, Nietzsche, Kierkegaard ve dahi Sokrates'e kadar geri taşınınca, kavram bir kategori haline gelmiş ve Camus'nün felsefesi de özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından bu kategoriye dahil edilmiş görünmektedir. Hatta bu konuyla ilgili literatüre bakıldığında, Sartre'ın felsefesi için *varoluşçuluk* terimini kullanan yorumcular, diğerleri söz konusu olduğunda *varoluşçu/varoluşsal felsefe* ifadesini tercih ederler. Bu durumda "bir düşünürün geliştirdiği dile getirdiklerini, kendisinin ısrarla etiketinden kaçındığı varoluşçuluk tematiği altında okumak ne ölçüde doğrudur/sağlıklıdır?" şeklinde bir soru zihne çarpıyor. Bilindiği gibi, Camus, felsefi denemelerin yazarıdır. Ele aldığı konular da varoluşçuluğun karteksindedir. Peki, bu iki durum üzerinden Camus'den "varoluşçu bir filozof" çıkarsanabilir mi ya da çıkarsanmalı mıdır?

Camus'yü varoluşçu olarak etiketlemeyi ya da etiketleyememeyi mümkün kılan kriterler nelerdir? Şüphesiz ki şöyle ya da böyle varoluşçu kılan unsurlar tespit edilebileceği gibi, şu ya da bu bakımdan da varoluşçu olarak etiketlenemeyeceği de ileri sürülebilir. Öyleyse, bu durumda varoluşçuluk sözcüğünden esasen ne anlaşılması gerektiğini ortaya koymak gerekir ki bu sözcük fiilen Sartre'la birlikte anılageldiği için, Camus'nün eserlerinin Sartrecı bir varoluşçuluk açısından hesaba çekilmesini de gerektirir.

Varoluşçuluk Nedir?

Varoluşçuluk gerçekte nedir? Şüphesiz, varoluşçuluk sözcüğünü belirli sözlük tanımlarına bağlı kalarak çerçeveleyip, bir düşünürün eserlerini bu tanımlara dayalı değerlendirmek en pratik yol gibi görünür. Sözlüklerde ya da ansiklopedilerde genellikle varoluşçuluk maddesiyle ilgili şunlara rastlanır: "İnsanı varoluşsal bir varlık olarak ele alan felsefelerin tümü. Bireysel varoluş araştırmalarının temeline yerleştirilen felsefelerin tümü. Bireyi somut gerçeklik olarak ele alıp inceleyen felsefi öğreti. İnsanın önceden belirlenmiş bir varlık olmadığını ve özgür eylemi içinde kendini var ettiğini öne süren felsefi öğreti" (Timuçin, 2004: 490). Fakat ısrarla

belli bir çerçevede yer almaması gerektiğini düşünen bir düşünürün eserlerine tatbik ederken ihtiyatlı olmak gerekir. Çünkü salt yaşam, ölüm, absürd, kaygı, özgürlük sair tematikleri işlediği için bir felsefeye varoluşçu ya da bir düşünüre varoluşçu etiketi yapıştırmak doğru bir değerlendirme tavrı değildir. Bu tematiklerin hangi varoluşçu ilkelere göre işlendiğini ortaya koymak gereklidir ki bunun için de evvela ilkelerin tespit edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte "varoluşçu" diye anılan düşünürün neden bu çerçeveden kaçmak istediği, dolayısıyla esas derdinin ne olduğu üzerinde durmak gerekir. Şu halde, yapılması gereken iki iş vardır. Birincisi, düşünürün bu tematik altında kuramındaki hangi unsurların göz ardı edileceğine dair endişesinde derinleşmek; ikincisi ise bu tematiğin düşünürün kuramına hangi bakımlardan katkı sunduğunu ortaya koymaktır.

Öncelikle varoluşçuluğa ilişkin belli kriterler saptayarak, onu bir tanıma sıkıştırmanın, çerçevelemenin ne ölçüde olanaklı olduğuna bakalım. Camus şöyle der: "Ben de Sartre da Tanrı'ya inanmıyoruz, doğrudur. Mutlak rasyonalisme de inanmıyoruz.[2] Fakat Jules Romains, Malraux, Stendhal, Paul de Kock, the Marquis de Sade, André Gide, Alexandre Dumas, Montaigne, Eugène Sue, Molière, Saint-Evremond, the Cardinal de Retz, or André Breton için de durum aynı" (Camus, 1970: 283). Bezirci, varoluşçulukla ilgili her biri bir yönüne dikkat çeken tanımları şu şekilde özetler: "Varoluşçuluk nedir? Şimdiye değin çeşitli karşılıklar verilmiş bir sorudur bu. Sözgelişi, Weil'e göre varoluşçuluk bir bunalım, Mounier'ye göre umutsuzluk, Hamelin'e göre bunaltı, Banfi'ye göre kötümserlik, Wahl'e göre başkaldırış, Marcel'e göre özgürlük, Lukacs'a göre idealizm (düşüncülük), Benda'ya göre usdışıcılık (irrationaisme), Foulquié'ye göre saçmalık felsefesidir" (Bezirci, 2010: 7). Açıkçası, problemlerin pek çok düşünür tarafından çeşitli kavramlar ışığında (absürd, başkaldırı, bulantı, hiçlik, kaygı, umutsuzluk, titreme sair) dile getirildiği dikkate alındığında, hiç de kolay görünmüyor. Çünkü varoluşçuluk gerçekte birbirine çok da benzemeyen, hatta aralarında aşılamaz ayrılıklar bulunan birçok öğretinin[3] terkibi olarak kullanılan bir sözcüktür. Kaufmann varoluşçuluğun bir düşünce okulu olmadığına, bu bakımdan bir ilkeler dizisine indirgenemeyeceğine dikkat çeker. Ona göre Jaspers, Heidegger ve Sartre [ve Marcel] gibi varoluşçuluk denildiğinde akla gelen üç isim arasında bile temel konularda bir uzlaşma sağlamak çok güçtür (Kaufmann, 2001: 7). Gerçi daha derli toplu, tutarlı, sistematik bir tavır

[2] Camus gibi düşünürler için absürd sorunu tam da trans-rasyonalizm olması bakımından önemlidir. Absürd bir düzene, anlamsızlığa karşı bir mücadeleyi, alternatif anlamlar geliştirmeyi hazırlar (Bolea, 2014: 70).

[3] Sartre: "Varoluşçuluk bir hümanizmadır" derken, buna karşın Heidegger "Varoluşçuluk bir hümanizm değildir" başlıklı bir makaleyle mukabelede bulunur.

olarak rasyonalizm için dahi benzer bir şey söylenebilir. Pek çok düşünürü aynı anda rasyonalist yapan kriterler tespit etmek güçtür. Belirlenebilecek olan kriterlerden biri-ikisi birine, üçü başka birine uyarlanabilir, fakat tüm düşünürlere aynı sayıda kriter uyarlanabilir değildir. Varoluşçuluk her ne kadar rasyonalizm gibi bir öğreti değil, bir tür felsefe yapma tavrı olarak seçkinleşmesine rağmen, yine de varoluşçu tüm bu öğretiler arasında belirlenebilecek bazı ortak noktalar tespit edilebilir[4]; söz gelimi tüm şeyleri sonsuz bir tözün tezahürü olarak gören tüm öğretilere karşı bireycilikte ısrarcı olmak[5], tekliğinde insanın varoluşuna yönelmek, varoluşun zamansallığına yaptığı vurguyla varlığın anlamını araştırmak, rasyonel sistemlerin kifayetsizliğine inanmak, herhangi bir felsefî ekole bağlı kalmamak gibi (Bezirci, 2010: 9). Ritter'in varoluşçuluk tanımı da kuşatıcı görünmektedir: "köklerinden kopmuş (…), temelini yitirmiş, geçmişe, tarihe güvenini kaybetmiş (…), toplumda yabancılaşmış (…), mutsuz, huzursuz insan varlığını dile getiren bir felsefedir" (Bezirci, 2010: 10). Yine sözcüğün çevrenini anlamak için Gündoğdu'nun işaret ettiği şu beş özellik önemlidir: (1) insanın merkeziliği, (2) insanın tikel, somut bir varlık, bir birey olarak alınması; (3) varoluşun öze önceliği; (4) hakikatın öznelliği; ve (5) felsefenin aktörün bakış açısından yapılması (Gündoğdu, 2007: 95-131).

Varoluşçu düşüncenin en temel argümanı varoluşun özden önceliği üzerinedir. Özün varoluştan önce gelmesi fikri ise tıpkı sanatçının zihnindeki bir modele ya da kavrama göre bir eser ortaya koymasına benzetilir. 17. yüzyılda işlenmiş olan bu düşüncenin sonraki dönemlerde de bir Tanrı fikrinin ya da inancının var kalmasını sağladığı bilinir.Varoluşun özden önce geldiğini savunanlar için insan özgür bir fail olarak önce kendi bilincine varır ve sonra tanrısız bir dünyada kendi özünü kurmaya mahkum olur. Sartre "varoluş özden önce gelir"i şu şekilde izah eder:: "İnsanoğlu ilkin vardır, sonra şu ya da budur. Kısacası, insanoğlu, kendi özünü, kendi eliyle yaratmak zorundadır; kişiliğini, dünya sahnesine atılarak, acı çekerek, kavga ederek yavaş yavaş belirler ve tanımlama sonuna dek açıktır; insanoğlu ölmeden, insanlık yok olmadan ne oldukları söylenemez" (Sartre, 1981: 322). Buna göre insan doğası diye bir şeyden söz etmek anlamlı değildir; insan kendisini nasıl yaparsa, öyledir. Camus de benzer şekilde dile getirir: "Evet, insan kendinde başlayıp kendinde biter, ötesi yoktur. Bir şey olmak istiyorsa bu yaşam içinde olur. Şimdi bunu fazlasıyla biliyorum" (Camus, 2007: 91).

[4] Sartre gerek teist gerekse ateist kanattan varoluşçular arasındaki birkaç ortak düşünceyi şöyle belirler: "varoluş, sözden önce gelir" veya "öznellikten hareket etmek gerekir" (Sartre, 2010: 37).
[5] Aslında bu konuda da bir uzlaşma yaratmak çok güçtür. Çünkü Kierkegaard'ın bireyi ile Camus'nün, Sartre'ın ya da Heidegger'in veya Jaspers'in bireyi bir ve aynı birey midir?

Varoluşçuluk ahlakı insanın kökten/radikal/mutlak özgürlüğüne dayandırır. Bu konuda herhangi bir nesnel değeri zemin kabul etmez. Çünkü değer alanında dışsal hiçbir mutlaklığa yer yoktur. Buna göre insan özgür olmaya mahkûmdur (Sartre, 2010: 102). Bir başka deyişle, insan özgürlüktür. Hiçbir aşkın güç, Bir ya da Varlık gibi bir belirleyici tarafından ne amaçla yaşaması gerektiği kendisine dikte edilemez. Aşkın bir belirleyici güç tarafından belirlenemez olması aynı zamanda yaşamı onun için değer ve anlamdan yoksun hale getirir. Sartre, Tanrısız evren hakkında şunları söyler: "Dostoyevski, 'Tanrı olmasaydı her şey mubah olurdu!' diye yazmıştı. (İşte bu söz, varoluşçuluğun çıkış noktasıdır.) Gerçekten de Tanrı yoksa her şey yeğdir (mubahtır), hiçbir şey yasak değildir. Bu demektir ki insan, kendi başına bırakılmıştır. Ne içinde dayanacak bir destek vardır ne de dışında tutunacak bir dal" (Sartre, 2010: 47). Tanrısız, yabancı bir dünyada insan yapayalnız kalır; yaşamı anlamsız, içinde bulunduğu durum umutsuzdur (Korkut Raptis, 2020: 503). Hem dünya hem de varolma ya da dünya-içinde varolma anlamsızlaşır. Tanrı yoksa, anlam ve kavranırlık zemini ortadan kalkar. Yine Sartre şöyle yazıyordu: "Tanrının olmaması çok sıkıntılı bir durum yaratır. Tanrı ortadan kaldırılınca, kavradığımız evrendeki değerleri bulmak olanağı da ortadan kalkar: Bizim adımıza iyiyi düşünecek sonsuz ve yeterli bir bilinç (yani Tanrı) var olmadığından 'iyi' diye 'önsel' bir şey de var olamaz artık; çünkü iyinin var olduğu ve kişinin dürüst olması, yalan söylememesi gerektiği hiçbir yerde yazılı değildir artık; çünkü biz, ancak insanların var olduğu bir ortamda yaşarız artık" (Sartre, 2010: 47).

Varoluşçu perspektifte insan, varolduktan sonra kendisini kavradığı halidir. Bu bağlamda, insan kendi varlığının sorumluluğunu sırtlanmak durumundadır. O, ne olduğundan sorumludur. Onun sorumluluğu salt bir kendinden sorumluluk değil, fakat başkalarına kuşatır. Çünkü insan kendi olmak istediği kişiyi seçerken, tüm herkesin nasıl olması gerektiğini de seçer; "herkes için iyi olmayan şey, bizim için de iyi olamaz" (Sartre, 2010: 41). Öyleyse, kendini seçmek demek, gerçekte, insanı seçmek demektir.

Bireyin yapması gereken şey, şu durumda, kendi varoluşunu belirleme, kendi kaderini çabasına bağlı şekilde çizmektir; bireyin özgürlüğünün beraberinde getirdiği sorumluluk budur. İnsan olanaklar evreninde seçimlerinden sorumlu olmak durumundadır. Şüphesiz birçokları kendini aldatarak, yazgısından kaçmak isteyebilir, fakat esas olan absürd olan yaşam alanında karar verme özgürlüğümüzü kullanarak, varlığımızı anlamlı kılmak, böylece kendimizi değerli bir varlık haline dönüştürmektir.

İnsan fırlatıldığı bu dünyada kendi özünü kendi özgür seçimleriyle kurmalıdır. Çünkü evren kendi başına saçmadır, ancak insanla ilişkisinde bir anlam kazanır. İrade ve bilinçten yoksun olan nesneler alanına irade ve bilinçle fırlatılmış olan insan dünyasını anlamlandırmaya yönelik bir felsefî yönelim olarak varoluşçuluğu tarif etmek için ayrıca Tanrı'nın reddi, yaşam aşkı, kaygı, yabancılaşma duygusu, ölüme karşı mücadele, mit kullanımı gibi kriterlere de müracaat edilebilir. Burada irade ve bilinç ön plana çıkmaktadır. Diğer varolanlar arasında kendi varoluşunu bir problem olarak önüne koyabilen yegane varolan insandır. Yaşam dünyasında saçmayı ya da yabancılaşmayı duyumsayabilmek için farkındalık gerekir; yaşamın birörnekliğinin farkındalığı bilincin devinimini başlatır ve saçma duyumsanır. Öyleyse, kişinin kendine ve yaşamına yabancılaşabilmesi için öncelikle kendi ve yaşamı üzerine düşünmesi gerekmektedir. Fakat salt düşünme evresinde kalındığında, yaşam anlamlı hale gelmeyecektir, bu durumda kişi sadece kaygıya düşecektir. Varoluşçuluk adı altında ismi sıralanan düşünürlerin neredeyse tümünde işlenen ortak bir tema da kaygıdır. İç sıkıntısı, kaygı, sıkışmışlık ya da daralma gibi haller modern dönemde varoluşçu akımın ayak sesleri olarak düşünülebilir. Bu bağlamda, Kierkegaard çok özel bir yere sahiptir. O, özellikle rasyonalist kanada yaptığı eleştiriyle seçkinleşir. Hegel'le anılan "aklî olanın gerçek ve gerçek olanın da aklî" olduğuna ilişkin görüşün ve bu çizgide geliştirilen tüm öğretilerin evreni rasyonalize etme çabasını beyhude görür. Çünkü ona göre insanın varoluşu soyut bir takım akılyürütmelerle anlaşılabilir değildir. İnsan yaşamını anlamak için somut olana, tekil varoluş durumlarına yönelmek gerekir.

Albert Camus: "Bir Varoluşçu Değilim!"

Stockholm'de kendisine varoluşçuluktan yana mı yoksa ona karşı mı olduğu sorulduğunda Camus, "şüphesiz eleştirmenler her ne kadar kategoriler yapmakla mükellef olsalar da, ben bir varoluşçu (*existentialist*) değilim. İlk felsefî izlenimlerimi Greklerden edindim, felsefesi bugünün Fransız varoluşçuluğunun temeli olan 19. yüzyıl Almanya'sından değil"[6] diyerek pozisyonunu belirlemiştir. Camus, defalarca kez varoluşçuluğa karşı pozisyonu hakkında açıklama yapmıştır. Örneğin, 15 Kasım 1945'te *Les Nouvelles Littéraires*'te *Jeanine* Delpech'e verdiği bir röportajda kendisinin bir varoluşçu olmadığının altını çizer. Her daim birinin isminin geçtiği yerde ötekinin isminin akla geldiği bir gerçekse de, Camus varoluşçuluk esasında Sartre

[6] Todd, O. (1998). *Albert Camus: A Life*", (çev. B. Ivry), New York: Alfred A. Knopf Book, *Chapter Forty-six, The Prize to Pay*.

ile birlikte isimlerinin bağlantılı şekilde anılmasını şaşkınlıkla karşılar. Hatta bu konuda Sartre'la birlikte aralarında hiçbir ortak nokta olmadığına dair bir bildiri dahi yayımlamayı düşündüklerine yönelik nüktedanlık yapmadan da geçmez. Ama bu konudaki tavrı nettir. Şöyle der: "Sartre bir varoluşçudur ve yayımladığım tek fikir kitabı olan *Sisifos Efsanesi* bu sözümona varoluşçu filozoflara karşı yazıldı" (Camus, 1970: 283). Öyle anlaşılıyor ki Camus özellikle Sartre'ın felsefesine referansla kullanılan varoluşçuluk terimiyle etiketlenmek istememiştir. O, varoluşçuluğun peşinden gidenlerin kendilerini ortadan kaldıran şeyi kutsadıklarını, negasyonu bir tür dine dönüştürdüklerini düşünür ve bu bağlamda onu felsefi intihara[7] benzetir.

Camus'nün bir varoluşçu olarak nitelenmek istememesinin ardında, aşırı övgü ve sövgüye, sloganik sanasyonlara (varoluş, özden öncedir ya da cehennem başkalarıdır) maruz kalmış olan Sartre tarzı bir varoluşçuluğun Sartre'ı da şaşırtan kötü bir ünle yankılanması da saklı olabilir. Öyle ki günlük hayatta ağzından uygunsuz bir söz kaçıran kişinin "ben de varoluşçu mu oluyorum ne!" dediği bilinmektedir. Sartre'ın dikkat çektiği gibi, varoluşçuluk sözcüğünü kullanmak bir moda haline gelmişti, fakat sözcüğün kullanımı anlamını yitirecek ölçüde yaygınlaşmıştı (Sartre, 2010: 36). 1956'da bir Harward öğrencisi olan Nicolas Danilo'ya yazdığı mektupta şöyle der: "Ben terimin şimdiki anlamıyla bir varoluşçu değilim. Sartre'ın varoluşçuluğu bana bolca kafa karışıklıklarının ve kötü niyetin olduğu bir felsefe olarak görünüyor. Otoriteye karşı özgürlük problemine doğru düzgün bir çözüm getirmek bir yana, varoluşçuluk yalnızca köleliğe götürebilir".[8]

Camus'nün eleştirileri bir yana gerçekten de Sartre varoluşçuluğuna çokça eleştiri yöneltilmiştir. Bu felsefenin çelişik ve tutarsız, bir sistemden ziyade içerisinde ne ararsanız bulabileceğiniz ekleklik bir yapı olduğu; bilime ve dine sırtını dönen, insanın toplumsal yanını ıskalayan bir felsefe olduğu; varoluş, insan, özgürlük, gerçeklik gibi kavramları somut içeriğinden arındırarak, soyutlaştırdığı, nihayetinde irrasyonalizme ve metafiziğe battığı ve sair ileri sürülmüştür. Bu eleştiriler yalnızca bir kesimden değil, fakat Katoliklerden, Marksistlere ve çeşitli aydınlara uzanan geniş bir yaylım hattından gelir (Bezirci, 2010: 14-15). Bir eleştirmen, varoluşçuluğu "aklın bir marazı" olarak hesaba çekmiştir (Sartre, 2010: 27). Sartre, tüm bu eleştirileri 1946'da yayımlanan *L'existentialisme est un humanism* (*Varoluşçuluk Bir*

[7] Felsefi intihar, Camus'ye göre, kurtuluşu tanrı'da arayan zihinlerin dünyayı inkar etmleri, dünyadan vazgeçmelerini ifade eder. Burada bir yadsıma söz konusudur; insan aklı yadsınarak, Tanrı ayakta tutulur. Bu bağlamda, *Sisifos Söyleni*'nde Chevtov, Kierkegaard ve Husserl gibi isimlerden örnekler verir. Bu üç düşünür de ona göre absürdü sürdürmek yerine, ondan kurtulmaya çalışmıştır.

[8] Todd, O. (1998). *Albert Camus: A Life*", (çev. B. Ivry), New York: Alfred A. Knopf Book, *Chapter Forty-three, The Prisoner's Shout*.

Hümanizmadır) adlı konuşmasında karşılamaya çalışır. Ancak bu yanıtları da hem sağ kanattan hem de sol kanattan çok sayıda eleştiriye maruz kalmıştır. Öyle ki *L'existentialisme est un humanism*'e karşı talebesi Jean Kanapa *L'existentialisme n'est pas un humanisme*'yı (*Varoluşçuluk Hümanizma Değildir*) yayımlar. Ona göre varoluşçuluk bir hümanizma değil, aksine insanlık düşmanıdır; bir burjuva felsefesidir.

Sartre kendi öğretisine yöneltilen tüm eleştirilere kısa kısa değindikten sonra varoluşçuluktan ne anladığını şu şekilde ifade eder: "Varoluşçuluk deyince, insanın yaşamasına yol veren ve her gerçeğin, her eylemin bir çevreyi, bir insancıl öznelliği kucakladığını gösteren bir öğreti (doctrine) anlıyoruz" (Sartre, 2010: 35).

Açıkçası, Camus töz gibi tümel bir kavramdan/gerçeklikten değil, fakat doğrudan insan varoluşundan, bireysellikten hareket ettiğinden, bir varoluşçu olarak etiketlenmesi anlaşılabilirdir. Çünkü öncelikle varoluşun bireyselliğine dikkat çeken varoluşçuluğun insanı mutlak bir tözün tezahürü olarak konutlayan her türden öğretiye karşı bir tavır olduğunu teslim etmek gerekir. Buna göre bir bütün olarak varlık insanla olan ilişkisinde işlenmelidir. Kendi başına varlığın anlamıyla meşgul olmak, tıpkı Heidegger'in söylediği gibi, beyhudedir: "Varlığın anlamına ilişkin soru, en evrensel ve içi boş olandır. Ama aynı zamanda bu soruda, hususi Dasein'a odaklanarak kendini en keskin biçimde münferitleştirme imkanı da bulunmaktadır" (Heidegger, 2008: 40).

Camus kendisini Sartre'ın takipçisi olarak görmüyordu, birçok açıdan ondan farklıydı. Camuscü absurdizm ile Sartrecı existensiyalizm arasında fark vardır: İlki insanın anlam bulma ihtiyacı ile dünyanın bu ihtiyaca karşılık vermemesi arasındaki derin ilişkisizliği ifade etmesi bakımından, ikincisinden ayrılır. Camus, Sartre gibi, absürdü saf varolanda beliren bir şey olarak düşünmez. Absürd olan, insan zihninin ve evrenin birlikte varoluşunu gerektirir. Camus absürdü şöyle tarif eder: "Uyumsuz olan, bu usa aykırı [dünya] ile çağrısı insanın en derin yerinde çınlayan bu çılgın açıklık isteğinin karşı karşıya gelmesidir. Uyumsuz, dünyaya bağlı olduğu kadar insana bağlıdır" (Camus, 2007: 31). Yaşamın tek düzeliği, zamana ilişkin algılar, bir başına bırakılmışlık, yabancılık, ölüm fikri gibi duygular absürdü duyumsatır. Absürd duygusu karşısında insanın yapabileceği iki şeyden biri intihar etmek, diğeri ise iyileşmeyi istemektir. Absürd olan, insan ile dünya arasında tek bağdır ve bu bağı bilebilmek gerekir. Böylece, Camus okuyucuyu absurdum düşünsel boyutuna geçirir. Varoluşunun absürtlüğünün farkındadır insan, fakat bu durumuna başkaldırırcasına anlam arayışını sürdürür. Çünkü kendini öldürmek, artık yaşamın çabalamaya değer bulmamaktır (Camus, 2007: 17).

Bir varoluşçu, anlamsız bir dünya karşısında kendisi için bir anlam yaratmakla meşguldür. Oysa, Camus, kendimize özgü anlamımızı yaratmaya çalışmaktan ziyade, anlamsızlığı kabul etmeyi ve yaşamın tüm anlamsızlığına rağmen onu evetlemeyi, tadını çıkarmayı salık verir. Gerçekten mutlu olmanın tek yolu budur: "Dünyanın uyumsuzluğunu sürdürmekte metafizik bir mutluluk vardır" (Camus, 2007: 97). Yine bir röportajda şunları söyler: "Hiçbir şeyin bir anlamı olmadığını varsayarsak, o zaman bundan dünyanın absürd olduğu sonucunu çıkarsamak durumundayız. Ancak hiçbir şeyin anlamı yok mu? Bu noktada kalabileceğimize hiçbir zaman inanmadım. *Sisifos Söyleni*'ni yazarken bile daha sonra yazacağım başkaldırma üzerine – Absürd duygusunun farklı yönlerini betimledikten sonra başkaldıran insanın (tamamlamakta olduğum kitabın başlığı bu) farklı tutumlarını tarif etmeye çalıştığım- denemeyi düşünüyordum Ve sonra müşahedeyle edinilen şeyleri zenginleştiren ya da doğrulayan yeni olaylar, yaşamın sunduğu, daha önceki deneyimlerinizle uzlaştırmak zorunda olduğunuz sürekli dersler var. Yapmaya çalıştığım şey bu…gerçi doğal olarak hala herhangi bir hakikate sahip olduğumu iddia etmiyorum" (Camus, 1970: 293).

Camus dar anlamda (Sartrecı) varoluşçuluk kavramı ekseninde değil, fakat geniş tarihsel anlam çevreninde bir varoluş filozofu olarak görülmelidir. Ancak yorumculardan biri en azından absürd felsefesinde konstrüktif ve moral pessimizmi, *Yabancı*'da geliştirdiği yabancılaşmış adam Mersault karakterinin tasviri bakımından bir varoluşçu olduğuna dikkat çeker (Baker, 1993: 53; aktaran Özyön, 2012: 89). Şüphesiz, bu yorum isabetlidir. Camus, varoluşçu olmadığını ilan ettiği yıldan üç yıl önce 1942'de yayımladığı *Yabancı*'da insan yaşamının varoluşsal buhranlarını işler. *Yabancı* çağının insanının içinde bulunduğu ahlaki durumun, varoluş koşullarının bir dışavurumu olarak, duyumsanan yoğun boşluk hissiyatını tecrübe eden metafizik bir yabancıyı, "gerçek uğruna ölümü kabullenen bir adamın hikayesi"ni (O'brien, 1984: 21) konu edinen bir sanat eseridir. Eserde başkahraman Mersault'nun yapıp-etmeleri, diğer insanlarla ilişkisi ekseninde durumlar karşısındaki tavırları yansıtılır; hiçbir derin anlam aramadan annesinin ölümünü kabullenişi, cenazesine geldiğinde cesedi görmek istemeyişi, yas tutmaması, cenazeye gelmek için işten izin alma konusunun kendisinde daha fazla endişe yaratması, Marie ile ilişkisi, Arap'ın öldürülmesi, yargılanması gibi hususlar Meursault için yaşamın varoluştan başka hiçbir anlamı olmadığını ortaya koyar. Örneğin, Arap'ı öldürmeden önce onu vurmaya hiç mi hiç niyetlenmemişti ya da Arap bıçağını çektiğinde dahi kendisini asıl rahatsız eden, ateş etmesine neden olan şeyin bıçak değil, fakat güneşin yoğun ısısı olmasıydı. Bu yönüyle, eser daha ziyade varoluşçuluk optiğiyle okunmayı olanaklı ya da zorunlu kılmaktadır.

Açıkçası, Camus'nün genel olarak pozisyon alışında biraz da mütevazı duruşunun belirleyici olduğunu ifade etmek gerekir. Öyle ki Aix-en-Provence'daki Fransız Enstitüsü'ndeki yabancı öğrencilere yazarın işi hakkında yaptığı konuşmada kendisine solcu bir entelektüel olup olmadığı sorulduğunda, "Entelektüel olduğumdan emin değilim ve geri kalanına gelince, istemesem de istemeseler de sol cenahı destekliyorum"[9] yanıtını vermiştir. Bununla birlikte, Camus bir varoluşçu olmadığına dikkat çektiği kadar, bir filozof olmadığının da altını çizer. Yine, Todd'un aktardığına göre, Camus kendisini tipik bir Fransız entelektüeli gibi görmüyordu. Şöyle demiştir: "Ben bir filozof değilim, çünkü bir sisteme inanacak kadar akla inanmıyorum. Beni ilgilendiren, nasıl davranmamız gerektiğini ve daha doğrusu biri Tanrı'ya ya da akla inanmadığında nasıl davranması gerektiğini bilmektir".[10] Elbette ki Camus Platon, Aristoteles, Spinoza, Kant ya da Heidegger gibi bir filozof olarak değerlendirilemez. Zaten kendisi de bunun farkındadır, ne filozof ne de varoluşçuyum, der. Camus, akla yeterince inanmadığı için sistem felsefelerine karşı mesafelidir, fakat uyarıcı bir düşünür olmak için filozof olmak şart değildir. Her ne kadar kendisini varoluşçu çevreye ait hissetmese de, onun özellikle *Sisypos Söyleni* adlı denemesindeki fikirleri yönlendiren esaslı deneyim varoluşçuluğun kök bulduğu düşünce iklimini aktarması bakımından son derece önemlidir. Çünkü içinde bulunduğu dönem, totaliterliğin kol gezdiği, Nazizmin gücünün doruk noktasında olduğu karanlık bir dönemdir. Varoluşsal düşüncenin önemli bir anlatımı olan bu denemede Sisyphos'u[11] mutlu düşünmemiz gerektiğini söyler. Sisyphos, ne tanrıya ne de akla inanan absürd bir kahramandır, tıpkı kendisi gibi. Oysa, Sartre gibi bir varoluşçu bu denemeyi yazsaydı, Camus'ye göre, Sisyphos kayanın kendinde varlığını temaşa ederken, bulantı yaşayacaktı. Camus absürdü temel ve ilk gerçek olarak belirler (Camus, 2007: 39). İlk gerçek olması nedeniyle de onu muhafaza etmek gerektiğine dikkat çeker. Sisyphos'un çabası esasen bir metafizik başkaldırı örneğidir; insanın insan olma şartlarına, ölümlülüğüne, evrenin isteklerine sağır kalışına, Tanrı'ya ve dine olan bir başkaldırı. Yaşamak için insanın nedeni, bizzat yaşamanın absürdlüğünde aranmalıdır. Bir başka deyişle, bu dünya ile kendimiz arasındaki uyumsuzluğun vermiş olduğu ıstırap, insan yaşamının bir parçasıdır ve bundan kurtuluş yoktur. Bu nedenle, insanın ölüm fikrini yüklenerek yaşamayı becerebilmesi gerekir.

---

[9] Todd, O. (1998). *Albert Camus: A Life*", (çev. B. Ivry), New York: Alfred A. Knopf Book, *Chapter Forty-nine* Grand'rue de l'Eglise.

[10] Todd, O. (1998). *Albert Camus: A Life*", (çev. B. Ivry), New York: Alfred A. Knopf Book, *Chapter Forty-nine* Grand'rue de l'Eglise.

[11] Camus'ye göre Sisyphos işlediği suçlardan ötürü haklı bir biçimde cezaya çarptırılmış biridir. Oysa 20. yüzyılın absürd insanına hiç de hak etmediği bir ceza verilmiştir ve absürd insan tüm bunların *bilincindedir*.

Sisyphos'la anlamsız bir dünyaya anlam vermek üzere hiç durmadan sırtında bir kayayı tepeye doğru yuvarlayan insanın durumu betimlenir. Camus'nün amacı açıklamak değil, anlamak/anlamlı kılmaktır. Çünkü anlamlandırılamayacak olan bir dünya tümüyle irrasyonelliktir (Camus, 2007: 36). Amaç, evren, insan, yaşam, ahlak, varoluş gibi birbiriyle bağlantısı koparılmış kavramları tekrar birleştirmektir. Gerçekten de anlamsız bir dünyada anlam arayan bir kişinin pozisyonu üzerine düşünmek hiç de kolay bir iş değildir. Camus için çağının maruz kaldığı manzarada insanın sırtını yaslayabileceği bir hakikat yoktur. Herkes yabancılaşmış topluluklar içerisinde yaşamaktadır. Böyle bir nihilistik düzende anlam kendisine yer bulmaz. Nietzsche'nin tanımladığı gibi, nihilist, "dünyayı sanki olmaması gerektiği gibi bir dünyaymış gibi ve olması gerektiği gibi bir dünya yokmuş gibi yargılayan insandır. Bu görüşe göre, varoluşumuzun (eylem, ıstırap, istençli olma, duygu) hiçbir anlamı yoktur…" (Nietzsche, 2010: 585a). Bu düzeni dönüştürmenin yolu, Camus için, başkaldırıdır. Başkaldırma saçmanın bilincini sürdürmeyi, saçmanın ortaya koyduğu gerçeği korumak amacıyla ondan kaçmanın tüm yollarını yadsımak suretiyle, yaşama bir yandan meydan okuyan diğer yandan ona hakiki değerini verecek olan bir tavırdır. Camus, absürdü inkar etmeden, ona karşı verilen mücadelede yaşamı anlamlı kılabilecek olan toplu bir dayanışma olanağı bulur: "Başkaldırıyorum, öyleyse varız" (Camus, 2004: 19). Başkaldırmanın anlamı, absürdü yok etmesinde değil, yaşatmasında gizlidir (Camus, 2007: 59). Hep bir haksızlığa karşı, ister kendi ezilmişliği olsun, isterse bir başkasınınki olsun, esasen insanın içinde uyanan haklılık duygusuyla (Camus, 2004: 21) gelişen başkaldırma faaliyeti hep bir değer yaratmak üzere gerçekleşir. İnsanın başkaldırısıyla korunmak istenen değer, insanlık üzerine tesis edilir. Öyleyse, yaşamı anlamlı kılacak tek çaba, ne bilinci ne de dünyayı birbirine feda etmeksizin, absürdü yaşamın bir gerçeği olarak yaşatmak ve aynı zamanda yine yaşamın bir gerçeği olan başkaldırmaktır. Nitekim *Başkaldıran İnsan*'ın ilk cümleleri şöyledir: "Kimdir başkaldıran insan? Hayır diyen biri. Ama yadsırsa da vazgeçmez; evet diyen bir insandır da, hem de daha ilk deviniminde" (Camus, 2004: 16).

KAYNAKÇA

Bezirci, A., Önsöz, *Varoluşçuluk* içinde, Say Yayınları: İstanbul, 2010.
Bolea, Ş., "What Is Existentialism? A Revision Of Contemporary Definitions", Studia Ubb. Philosophia, Vol. 59 (2014), No. 2, pp. 63-72, 2014.
Bollnow, O. F., *Varoluş Felsefesi*, (çev. M. Beyaztaş), Efkâr Yay: İstanbul, 2004.
Camus, A., *Lyrical and Critical Essays*, Edited and with notes by Philip Thody Translated by Ellen Conroy Kennedy, Vintage Books: New York, 1970.
Camus, A., *Başkaldıran İnsan*, (çev. T. Yücel), Can Yayınları: İstanbul, 2004.
Camus, A., *Sisifos Söyleni*, (çev. T. Yücel), Can Yayınları: İstanbul, 2007.
Colette, J., *Varoluşçuluk*, (çev. I. Ergüden), Dost Kitabevi: Ankara, 2006.
Gündoğdu, H., "Varoluşçu Felsefelerdeki Bazı Ortak Özellikler", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII , sayı: 1: 95-131, 2007.
Heidegger, M., V*arlık ve Zaman*. (çev. K. H. Ökten), Agora Kitaplığı: İstanbul, 2008.
Kaufmann, W., *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk*, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2001.
Kierkegaard, S., *Kaygı*, (T. Armaner), İş Bankası Yayınları: İstanbul, 2012.
Korkut Raptis, B., "Nietzsche'nin Bakışından Varoluşçuluk", *Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (II): 500-517, 2020.
Nietzsche, F., *Güç İstenci*, (çev. N. Epçeli), Say Yayınları: İstanbul, 2010.
O'brien, C. C., *Camus*, (çev. F. Özgüven), Afa Yayınları: İstanbul, 1984.
Özaltıok, B. A., *Oğuz Atay'ın Romanlarında Varoluşçuluk*, Çukurova ÜniVersiTesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyati Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adana: 2018.
Özyön, A., "Camus's Meursault: From an Existentialist Angle", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, s. 89 -104, 2012.
Sartre, J. P., *Varoluşçuluğun Savunulması*, (çev. B. Onaran), Türk Dili, Yazın Akımları Özel Sayısı, Ocak, 1981.
Sartre, J. P., *Varoluşçuluk*, (çev. A. Bezirci), Say Yayınları: İstanbul, 2010.
Timuçin, A., *Felsefe sözlüğü*, Bulut Yayınları: İstanbul, 2004.
Wahl, J., *Varoluşçuluğun Tarihçesi*, (çev. B. Onaran), Payel Yay: İstanbul, 1999.

SAĞLIK YÖNETİMİNDE İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ: İÇERİK ANALİZİ

WORKPLACE INCIVILITY IN HEALTHCARE MANAGEMENT: CONTENT ANALYSIS

Prof. Dr. RECEP YÜCEL[1] Arş. Gör. HAVVA NUR ATALAY[2]

[1] Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Yönetim ve Organizasyon ABD,

-0000-0002-4755-417X

[2] Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 0000-0002-2805-1921

ÖZET

Günümüzde, işyerinde çalışanın iş yaşamı; bir günlük yaşamının üçte birini kullandığı uzun ve etkili bir zamanını ayırmasının yanı sıra, oldukça önemli bir değer yarattığı süreci kapsayan bir ortamdır. Alan yazına dayanılarak, iş yeri nezaketsizliği; saygısız ve kaba tavırları içeren ve kişiyi inciterek zarar veren olumsuz bir davranış biçimi olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile çalışma ilişkileri ile bakımından çalışanın karşı karşıya kalacağı işyeri nezaketsizliğinin, onu tüm iş ve faaliyetlerini yapma hususunda olumsuz etkisi söz konusu olmaktadır. Ayrıca, bu etki bununla kalmayıp, çalışanın doğrudan olmasa da dolaylı olarak iş dışı yaşamı üzerinde de olumsuz yönde etkide bulunmaktadır. Bu temel görüşlere dayanılarak araştırmanın kapsamında 2010-2022 yılları arasında sağlık yönetiminde iş yeri nezaketsizliği konusunda erişim sağlanarak, Web of Science veri tabanında, 5; Science Direct veri tabanında, 2; Ebscho veri tabanında, 3 ve Emerald veri tabanında 4 olmak üzere toplamda 14 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılabilen çalışmalar içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, uluslararası veri tabanında alanda yapılan iş yeri nezaketsizliğine ilişkin çalışmaları incelemek suretiyle, sağlık yönetimindeki, bu hususlardaki durumu tespit etmek alan yazındaki boşluğu ortaya koyabilmektir. Çalışmanın araştırma kısmının sonucunda, sağlık yönetiminde iş yeri nezaketsizliğinin konusunda ilgili yapılan çalışmaların; otantik liderlik ve etik iklim, hemşirelikte iş yeri nezaketsizliği ile merhamet yeterliliği ve psikolojik sermaye, duygusal ve mesleki tükenme, rol içi iş performansı ve yenilikçi iş performansı, duygusal tükenme ve tükenmişlikler, işyerinde dışlanma ile iş kaygısı ve yenilikçi iş davranışı, kabalık ve hizmetkâr liderlik, kabalık deneyimleri ve işyeri kabalığı, zorbalık ve meslektaşlık uygulaması, etik iklim ve iş yaşam kalitesi, hasta nezaketsizliği ve düşmanca önyargı yüklemesi, kabalık deneyimleme ve duygusal yorgunluk, iş performansı ve işten ayrılma niyetleri davranışı konularıyla ilgili olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş yeri nezaketsizliği, Sağlık yönetimi, İçerik Analizi.

ABSTRACT

Today, the work life of the employee; it is an environment that encompasses the process of creating a very important value, as well as using a long and effective time that he devotes one third of his daily life. Based on the literature, workplace incivility; it is accepted as a form of negative behavior that includes disrespectful and rude attitudes and hurts the person. Therefore, on the basis of working relations; it is believed that the employee's encounter with workplace incivility will negatively affect his morale, motivation and work efficiency in doing all his

work and activities. On the other hand, it is possible that the continuation of the same effect will be reflected indirectly, not directly, but in the non-work life of the employee in a similar way. Within the scope of the research, by providing access to workplace incivility in health management between 2010-2022; A total of 14 studies were accessed, including Web of Science 5, Science Direct 2, Ebscho 3 and 4 in the Emerald database. The aim of this study is to examine the studies on workplace incivility in the international database and to determine the situation in these issues in health management and to reveal the deficiency in the literature. In the results of working, on workplace incivility in health management; it has been understood that authentic leadership and ethical climate, workplace incivility and compassion adequacy and psychological capital in nursing, emotional and professional exhaustion, in-role job performance and innovative job performance, emotional exhaustion and burnout. In addition, exclusion and work anxiety and innovative work behavior, rudeness and servant leadership, rudeness experiences and workplace rudeness, bullying and colleague practice, ethical climate and quality of work life, patient incivility and hostile bias attribution, experience rudeness and emotional fatigue, work performance and it has been seen that the intention to leave the job is related to the behavior issues.

Key Words: Workplace Incivility, Healthcare Management, Content Analysis.

1. GİRİŞ

Toplumlarda belirli davranış kalıpları vardır ve bu davranışlar bireylerin iletişim biçimlerini düzenler. Hoşgörü, saygı, alçakgönüllülük gibi davranış kalıpları bireylerin ilişkilerinde pozitif rol oynamaktadır. Bireysel hayatta olduğu gibi iş hayatında da bu kurallar varlığını sürdürmektedir. Ayrıca çalışma hayatında bu kurallara bireysel tercihlerden ve bireysel ön yargılardan bağımsız olarak uyulması gerekmektedir (Bal Taştan, 2014, s. 63). Nazik davranışlar genellikle bireyin çevresindeki insanlardan beklediği tutum ve davranışlardır. Nezaketsiz davranışlar ise bireyin çevresinden görmek istemeyeceği saygısızca ve kaba davranışlardır (Polatcı ve Özçalık, 2013). Bu davranışların çalışma ortamındaki görünümü ise işyeri nezaketsizliği olarak adlandırılmaktadır. İşyeri nezaketsizliği, niyetin belirsiz olduğu, karşılıklı saygı için işyeri normlarının ihlal edildiği zamanlarda oluşan ve kişiler arasında gerçekleşen kötü davranışların bir biçimi şeklinde tanımlanabilmektedir (Blau ve Andersson, 2005, s. 596).

İşyeri nezaketsizliğinin diğer olumsuz kişilerarası işyeri davranışsal yapılardan ayırt edilmesine yardımcı olan önemli unsurlar, şiddetinin düşük olması ve zarar verme niyetinin belirsiz olmasıdır. Çünkü saldırganlık ve zorbalık gibi kin ve nefret içermemekte ve kasıtlı olarak yapılıp yapılmadığı belirlenememektedir (Schilpzand, De Pater ve Erez, 2016, s. 57). Diğer bir deyişle iş yeri nezaketsizliği üretkenliği engelleyen diğer iş davranışlarından farklıdır. Çünkü zarar verme niyetiyle yapılan bireysel saldırı davranışlarından ziyade nezaketsizliğin kasıtlı veya kötü niyetli olmama ihtimali de vardır (Kumral ve Çetin, 2016, s. 155; Milam, Spitzmueller ve Penney, 2009, s. 59).

Sağlık kurumlarında işyeri nezaketsizliği ve zorbalığı ele alacak politika ve programların eksikliği, genel olarak önemsiz görülmektedir. Ancak hemşirelik çalışanları, liderleri ve politika yapıcılar, güvenli bir çalışma ortamı sağlamak için mesleki sorumluluklarının finansal veya yönetimsel gündemler kadar önemli olduğunu bilmelidir (LaGuardia ve Oelke, 2021). Genel olarak işyeri nezaketsizliği, sağlık kuruluşları üzerinde finansal bir baskıya neden olabilecek olumsuz sonuçlarla ilişkilendirilmiştir (Armstrong, 2018, s. 403).

Bu doğrultuda çalışmanın amacı uluslararası veri tabanında alanda yapılan iş yeri nezaketsizliğine ilişkin çalışmaları incelemek suretiyle, sağlık yönetimindeki, bu hususlardaki durumu tespit etmek alan yazındaki boşluğu ortaya koyabilmektir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın kapsamında 2012-2022 yılları arasında sağlık yönetiminde iş yeri nezaketsizliği konusunda erişim sağlanarak, Web of Science veri tabanında, 5; Science Direct veri tabanında, 2; Ebscho veri tabanında, 3 ve Emerald veri tabanında 4 olmak üzere toplamda 14 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılabilen çalışmalar içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir.

2.1. Verilerin Analizi

İçerik analizi, bir mesajda (kitap, makale, video, fotoğraf vb.) neyin bulunduğunun ve ne anlatıldığının analiz edilmesidir (Prasad, 2008, s.2). Ayrıca içerik analizi, kelimelerin veya görsellerin tekrarlarının yeniden kategorize edilerek sıklıklarının belirlenip veri gruplandırmak için de kullanılmaktadır (Stemler, 2000). Bu doğrultuda çalışmada yapılan içerik analizi sonucunda ulaşılan bulgular çizelge, şekil ve grafik olarak verilerek frekans yöntemi ile yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde çalışma kapsamında yapılan analiz doğrultusunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 1. Yayınlanan Araştırma Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı

Yayım Yılı	Makale Sayısı
2012	-
2013	-
2014	-
2015	-
2016	-
2017	-
2018	1
2019	5
2020	4
2021	2
2022	2
TOPLAM	**14**

Sağlık yönetiminde iş yeri nezaketsizliğini konu alan araştırma çalışmalarının yıllara göre sayısal dağılımı Çizelge 1'de yer almaktadır. Buna göre, 2012-2022 yılları arasında iş yeri nezaketsizliği kavramını konu alan 14 adet çalışma yapılmıştır. Ayrıca, sağlık yönetiminde iş yeri nezaketsizliği ile ilgili yapılan çalışmaların 2019 yılından itibaren artan bir eğilim gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışmaların yapıldığı araştırma yöntemlerine bakıldığında büyük çoğunlukla nicel(n=10) araştırma yönteminin kullanıldığı bunu takiben de nitel(n=4) araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir.

Çizelge 2. Yayınlanan Makalelerde Sağlık Yönetiminde İş Yeri Nezaketsizliği ile İlişkilendirilen Konular

Konular	
Otantik liderlik, etik iklim	Azeem Qureshi and Hassan (2019)'ın Karaçi'deki sağlık sektöründeki 127 katılımcıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarının bulgularına göre, otantik liderlerin işyeri nezaketsizliğini olumsuz etkilediğine ve otantik liderlik işyeri nezaketsizliği ilişkisinde etik iklimin kısmi aracılık etkisine sahip olduğuna ulaşılmıştır.
Hemşirelikte iş yeri nezaketsizliği	Taşkaya ve Aksoy (2020)'un Web'de 269 çalışmanın sonucuna göre, işyeri ile ilgili hemşirelikte nezaketsizlikle ilgili yeterli çalışma olmadığı; Amerika Birleşik Devletleri'nde hemşirelik nezaketsizliğine ilişkin yapılan çalışmaların çok arttığına yönelik sonuçlara ulaşılmıştır.
Merhamet yeterliliği, psikolojik sermaye	Woo ve Kim (2019)'in 192 Koreli hastane hemşiresi ile yaptıkları çalışmaya göre, işyeri nezaketsizliği, hemşireler arasında merhamet yeterliliği ile negatif ilişkili bulunmuş ve bu ilişkide psikolojik sermayenin aracı değişken etkileri sonucuna ulaşılmıştır.
Duygusal ve mesleki tükenme	Samad, Memon ve Maitlo (2021)'nun, Pakistan'da 265 hemşire ile yaptıkları çalışmaya göre, işyerinde nezaketsizlik nedeniyle kamu sağlık hizmetlerinde duygusal ve mesleki tükenmenin yüksek olduğunu göstermektedir.
Rol içi iş performansı, yenilikçi iş performansı	Jiang ve diğerleri (2019)'nin, Çin de 727 hastane çalışanı ile yaptıkları çalışmaya göre, işyeri nezaketsizliğinin hem rol içi iş performansı hem de yenilikçi iş performansı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.
Duygusal tükenme, tükenmişlikler	Chang ve diğerleri (2019)'nin, 200 spor ve fitness çalışanı ile yaptıkları çalışmaya göre, çalışanların duygusal tükenme ve tükenmişliklerinin işyeri nezaketsizliği ve hizmet iklimi ile yüksek oranda ilişkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
İşyerinde dışlanma, iş kaygısı ve yenilikçi iş davranışı	Samma ve diğerleri (2019)'nin, Pakistan'da 254 KOBİ çalışanı ile yaptıkları çalışmaya göre, işyerinde dışlanmanın ve işyeri nezaketsizliğinin yenilikçi iş davranışı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu doğruladığını; ayrıca iş kaygısının, işyerinden dışlanma, işyeri nezaketsizliği, iş kaygısı ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide aracılık ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır.
Kabalık, hizmetkâr liderlik	Neubert, Hunter ve Tolentino (2020)'nun, ABD'de 29 hastanede görevli 1.485 hemşire ile yaptıkları çalışmaya göre, birçok iş yeri yaygın kabalıkla, müdahale etmenin gereğini, erdemli bir iklim yaratmak için her düzeyde hizmetkâr liderliğin teşvikini, sağlık hizmetlerinde kabalığın kötü etkilerini azaltmaya yönelik bu pratik yaklaşımı desteklediği sonuçlarına ulaşmışlardır.
Kabalık deneyimleri, işyeri kabalığı	Mammen, Hills ve Lam (2018)'ın, Avusturalya'da 8 katılımcı ile nitel araştırma ile yaptıkları çalışmaya göre, yeni mezun hemşirelerin deneyimlediği kabalık deneyimleri hakkında daha fazla derinlik ve anlayış sağlayarak geçici istihdamın işyeri kabalığına maruz kalmanın başlıca nedensel unsur olduğuna ulaşmışlardır.
Zorbalık, meslektaşlık uygulaması	La Guardia ve Oelke (2021)'nin, yaptıkları kavramsal çalışmada, sağlık sistemi içinde işyeri nezaketsizliği ve zorbalığın, şüphesiz kuruluşların, çalışanların ve hastaların sağlığına zararlı olduğunu ve hemşireler de dâhil tüm sağlık çalışanlarının, saygılı bir iş yeri ve meslektaşlık uygulaması sağlayarak bu sorunun çözümüne katılmasının çok önemli olduğuna işaret etmişlerdir.

Etik iklim, iş yaşam kalitesi	Itzkovich, Dolev ve Shnapper-Cohen (2020)'nin, İsrail'de 148 hemşireden toplanan nicel verilerle yaptıkları çalışmaya göre, nezaketsizliğe tanık olmanın, hemşirelerin çalıştıkları birimin etik iklimine ilişkin algılarını ve algıladıkları iş yaşam kalitelerini etkilediğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca, nezaketsizlik ile hemşirelerin algıladıkları iş-yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin kısmen algıladıkları etik iklim aracılığıyla aracılık ettiği sonuçlarına ulaşmışlardır.
Hasta nezaketsizliği, düşmanca önyargı yüklemesi	Andel ve diğerleri, (2020)'nin, 187 hemşire ile üç haftalık bir boylamsal çalışma göre, hasta nezaketsizliğinin, tüm hemşirelerde daha fazla yüzeysel davranmaya yol açtığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca, çok özel olarak, iş arkadaşı kabalığı, düşmanca önyargı yüklemesi daha yüksek olan hemşireler arasında daha fazla yüzeysel davranışa ve iş arkadaşı kabalığı, düşmanca önyargı yüklemesi daha düşük olanlar arasında daha az derin davranışa yol açtığını bulmuşlardır.
Kabalık deneyimleme, duygusal yorgunluğu	Park, Martinez ve Xu (2022)'nun, ABD'de 92 hemşire ile öz-bildirim anketleri ve günlük boylamsal tasarımı kullanılarak yaptıkları çalışmaya göre, kabalık deneyimlemenin uyku kalitesini olumsuz etkilediğini ve bunun da yüzeysel oyunculuk ve duygusal yorgunluğu artırdığını ve ayrıca kabalık ve uyku kalitesi arasındaki olumsuz ilişkinin, daha uzun süre görev yapan hemşirelerde azaldığına işaret etmişlerdir.
İş performansı, işten ayrılma niyetleri	Faheem ve diğerleri, (2022)'nin, Pakistan'da 318 hemşire ile yaptıkları çalışmaya göre, işyeri nezaketsizliği ile iş arkadaşının işten ayrılma niyetleri ve hemşirelerin iş performansı üzerindeki sapkın davranışları arasındaki ilişkili olduğunu ve ayrıca, iş arkadaşlarının sapkın davranışlarının işten ayrılma niyetleri ve hemşirelerin iş performansı üzerinde etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda ele alınan konular Çizelge 2'de yer almaktadır. Buna göre otantik liderlik, etik iklim, tükenmişlik, iş performansı, hizmetkâr liderlik gibi birçok kavramla birlikte incelenen iş yeri nezaketsizliği kavramının birçok liderlik türü ile de araştırıldığı görülmektedir. Ayrıca çalışmalar incelendiğinde iş yeri nezaketsizliğin işten ayrılma niyetini artırdığı, iş yaşam kalitesini düşürdüğü ve tükenmişliği artırdığı belirlenmiştir.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada uluslararası veri tabanlarında sağlık hizmetleri kapsamında yapılan iş yeri nezaketsizliğine ilişkin çalışmaları inceleyerek sağlık yönetimindeki durumu tespit etmek ve alan yazındaki boşluğu ortaya koyabilmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada literatürde 2012-2022 yılları arasında sağlık yönetiminde işyeri nezaketsizliği ile ilgili yapılan çalışmalar taranmış ve içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Yapılan analiz sonucunda 2012-2016 yılları arasında yapılan bir çalışma tespit edilememiştir. Ayrıca en çok çalışmanın 2019 yılında yapıldığı belirlenmiştir. Analize tabi tutulan çalışmalar iş yeri nezaketsizliğinin ilişkilendirildiği kavramlar açısından incelenmiştir. Bu doğrultuda iş yeri nezaketsizliğinin en çok duygusal özellikler ile birlikte çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen çalışmaların genel olarak içeriğine bakıldığında ise iş yeri nezaketsizliğinin işten ayrılma niyetini ve tükenmişliği artırırken iş performansını azalttığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak, iş yeri nezaketsizliğinin her ne kadar zorbalıktan farklı olarak bilinç dışı da gerçekleşebileceği vurgulansa da iş yaşamında ve sağlık hizmetlerinde olumsuz etkilerinin

olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda sağlık hizmetlerinde iş yeri nezaketsizliğini azaltarak çalışan motivasyonunu ve performansını artıracak etmenlerin neler olduğunun belirlenebilmesi için aracılık çalışmalarının yapılması literatür için gelecek çalışmalara önerilebilmektedir.

KAYNAKÇA

Andel, S. A., Porter, C. O., Amber, B., & Lukjan, K. P. (2020). Differential effects of rude coworkers and patients on nurses' safety performance: an emotional labor perspective. Journal of Managerial Psychology. 37(3), p. 224-242.

Armstrong, N. (2018). Management of Nursing Workplace Incivility in the Health Care Settings. Continuing EduCation, 66(8), 403–410. doi:10.1177/2165079918771106.

Bal Taştan, S. (2014). İşyeri Nezaketsizliğini Öngören Örgütsel ve Durumsal Önceller İle Çalışanların Davranışsal Sonuçları Arasındaki İlişkinin Ve SosyoPsikolojik Kaynakların Rolünün İncelenmesi: Sağlık Kurumlarında Yapılan Bir Araştırma. Cilt, 16(3), s. 60–75. doi:10.4026/1303-2860.2014.0255.x.

Blau, G. & Andersson, L. (2005). Testing a measure of instigated workplace incivility. Journal of Occupational and Organizational Psychology, 78(4), p. 595–614. doi:10.1348/096317905X26822.

Chang, C.-M., Liu, L.-W., Huang, H.-C., & Hsieh, H.-H. (2019). The Influence of Workplace Incivility on Employees' Emotional Exhaustion in Recreational Sport/Fitness Clubs: A Cross-Level Analysis of the Links between Psychological Capital and Perceived Service Climate. Healthcare, 7(4), p.159-171. doi:10.3390/healthcare7040159.

Faheem, M. A., Ali, H. Y., Akhtar, M. W., & Asrar-ul-Haq, M. (2022). Turn the table around: workplace incivility, coworker deviance, turnover intentions and nurses' job performance. Kybernetes. DOI 10.1108/K-09-2021-0837.

Faheem, M. A., Ali, H. Y., Akhtar, M. W., & Asrar-ul-Haq, M. (2022). Turn the table around: workplace incivility, coworker deviance, turnover intentions and nurses' job performance. Kybernetes. DOI 10.1108/K-09-2021-0837.

Itzkovich, Y., Dolev, N., & Shnapper-Cohen, M. (2020). Does incivility impact the quality of work-life and ethical climate of nurses?. International Journal of Workplace Health Management, 13(3), p. 301-319.

Jiang, W., Chai, H., Li, Y., & Feng, T. (2019). How workplace incivility influences job performance: the role of image outcome expectations. Asia Pacific Journal of Human Resources, 57(4), p. 445-469.

Kumral, T. ve Çetin, C. (2016). İşyeri Nezaketsizliği Üzerine Bir Yazın İncelemesi. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences Sonbahar Autumn, 1, s. 153–171. doi:10.9775/kausbed.2016.038.

LaGuardia, M. & Oelke, N. D. (2021). The impacts of organizational culture and neoliberal ideology on the continued existence of incivility and bullying in healthcare institutions: A discussion paper. International Journal of Nursing Sciences, 8(3), p. 361–366. doi:10.1016/J.IJNSS.2021.06.002.

LaGuardia, M., & Oelke, N. D. (2021). The impacts of organizational culture and neoliberal ideology on the continued existence of incivility and bullying in healthcare institutions: A discussion paper. International journal of nursing sciences, 8(3), p. 361-366.

Mammen, B., Hills, D. J., & Lam, L. (2018). Newly qualified graduate nurses' experiences of workplace incivility in Australian hospital settings. Collegian, 25(6), 591-599.

Milam, A. C., Spitzmueller, C. & Penney, L. M. (2009). Investigating Individual Differences Among Targets of Workplace Incivility. Journal of Occupational Health Psychology, 14(1), p. 58–89. doi:10.1037/a0012683.

Neubert, M. J., Hunter, E. M., & Tolentino, R. C. (2020). Modeling character: Servant leaders, incivility and patient outcomes. Journal of Business Ethics, 178, p.1-18.

Park, L. S., Martinez, L., & Xu, S. (2022). Job experience as a buffer against incivility: a daily diary study. Journal of Managerial Psychology. 37(3), p. 243-263.

Polatcı, S. ve Özçalık, F. (2013). Yapısal ve Psikolojik Güçlendirmenin İşyeri Nezaketsizliği ve Tükenmişliğe Etkisi . Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergis, 1, s. 153–171.

Prasad, B. D. (2008). Content analysis. Research methods for social work, 5, p. 1-20.

Qureshi, M. A., & Hassan, M. (2019). Authentic Leadership, Ethical Climate & Workplace Incivility: How Authentic Leadership Prevents Deviant Work Behavior-A Case from Pakistan. Abasyn University Journal of Social Sciences, 12(1), p.144-163.

Samad, A., Memon, S. B., & Maitlo, A. A. (2021). Workplace incivility and turnover intention among nurses of public healthcare system in Pakistan. Independent Journal of Management & Production, 12(5), p.1394-1412.

Samma, M., Zhao, Y., Rasool, S. F., Han, X., & Ali, S. (2019). Exploring the Relationship between Innovative Work Behavior, Job Anxiety, Workplace Ostracism, and Workplace Incivility: Empirical Evidence from Small and Medium Sized Enterprises (SMEs). Healthcare, 8(4), p. 508-523. doi:10.3390/healthcare8040508.

Schilpzand, P., De Pater, I. E. & Erez, A. (2016). Workplace incivility: A review of the literature and agenda for future research. Journal of Organizational Behavior, 37, p. 57–88. doi:10.1002/JOB.1976.

Stemler, S. (2000). An overview of content analysis. Practical Assessment, Research, and Evaluation, 7(1), p. 1-6. doi: https://doi.org/10.7275/z6fm-2e34.

Taşkaya, S., & Aksoy, A. (2021). A bibliometric analysis of workplace incivility in nursing. Journal of nursing management, 29(3), p. 518-525.

Woo, C. H., & Kim, C. (2019). Impact of workplace incivility on compassion competence of Korean nurses: Moderating effect of psychological capital. Journal of Nursing Management, 28(3), p. 682-689.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE PATERNALİST LİDERLİK

PATERNALISTIC LEADERSHIP IN HEALTHCARE MANAGEMENT

Arş. Gör. Havva Nur ATALAY[1] **Prof. Dr. Recep YÜCEL[2]**

[1] Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,

- ORCID ID: 0000-0002-2805-1921

[2] Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
- ORCID ID: 0000-0002-4755-417X

ÖZET

Hastalıkların teşhis ve tedavi edilmesinin yanında toplumun sağlık statüsünün korunmasının ve geliştirilmesinin de amaçlandığı sağlık hizmetleri; depolanamama, ertelenememe, ikame edilememe gibi özellikler bakımından diğer üretim ve hizmet sektörlerinden ayrılmaktadır. Bu özellikler doğrultusunda, sağlık kurumlarının her kademesinde görev alan yöneticilerin uyguladığı ya da sahip olduğu liderlik tarzları da farklılık göstermektedir. Örneğin sağlık hizmetlerinin ertelenemez olması, bir yöneticinin keskin ve net kararlar vermesini gerektirirken, bilgi asimetrisinin varlığı ahlaki kararlar almasına işaret eder. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, hem otoriterlik hem ahlaklılık hem de yardımseverlik özelliklerini barındıran paternalist liderliğin sağlık hizmetlerindeki durumunun araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan literatür taraması kullanılmıştır. Alana yapacağı katkı ise çalışmanın önemine işaret etmektedir. Çalışmada sağlık hizmetleri, sağlık hizmetlerinin özellikleri, liderlik, paternalizm ile paternalist liderlik kavramları tanımlanmış ve ayrıca sağlık hizmetlerinde paternalist liderlik ele alınmıştır. Çalışma sonucunda; sağlık hizmetlerinde paternalist liderlik, dönüşümcü liderlik, etkileşimci liderlik, işgören sessizliği, örgütsel sinizm, işten ayrılma niyeti, yenilikçi davranış, iş gören performansı ve işe bağlılık kavramları ile ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Böylece sağlık hizmetlerinde paternalist liderlik tarzlarının kullanılmasının; örgüte bağlılığı, işgören performansını, örgüte güveni arttırdığı yapılan literatür taraması doğrultusunda elde edilen bir diğer sonuçtur. Ayrıca otoriter yönü ağır basan paternalist liderliğin benimsendiği bir sağlık kurumunda; yüksek güç mesafesi, hiyerarşinin katılığı ve cezalandırmanın yüksek olması sebebiyle işgören yaratıcılığının olumsuz yönde etkileneceği belirlenmiştir. Genel olarak ele alındığında ise paternalist liderliğin, sağlık kurumlarında hem olumlu hem olumsuz sonuçlar oluşturacağı tespit edilmiştir. Bu temel görüş ve düşüncelere dayanılarak; yalnızca sağlık hizmetlerinde değil, aynı zamanda tüm hizmet ve üretim işletmelerinde, her liderlik tarzının doğru yerde, doğru zamanda ve doğru şekilde benimsenmesi gerektiğine inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, paternalist liderlik, sağlık hizmetleri.

ABSTRACT

Health services that aim to protect and improve the health status of the society as well as the diagnosis and treatment of diseases; it differs from other production and service sectors in terms of features such as not being able to be stored, delayed or substituted. In line with these characteristics, it is thought that the leadership styles applied or possessed by the managers working at all levels of health institutions also differ. For example, while the non-deferribility of health services requires a manager to make sharp and clear decisions, the presence of

information asymmetry indicates moral decisions. In this direction, the aim of the study is to investigate the situation of paternalistic leadership, which includes both authoritarianism, morality and benevolence, in health services. For this purpose, literature review, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. Its contribution to the field indicates the importance of the study. In the study, health services, the characteristics of health services, leadership, paternalism and paternalist leadership concepts were defined and also paternalist leadership in health services was discussed. In the results of working; it has been determined that it is associated with the concepts of paternalistic leadership, transformational leadership, interactionist leadership, employee silence, organizational cynicism, intention to leave, innovative behavior, employee performance and work commitment in health services. Thus, the use of paternalistic leadership styles in health services; another result obtained in line with the literature review is that it increases organizational commitment, employee performance, and trust in the organization. In addition, in a health institution where paternalist leadership with a predominant authoritarian aspect is adopted; it has been determined that employee creativity will be negatively affected due to high power distance, rigidity of hierarchy and high punishment. When considered in general, it has been determined that paternalist leadership will create both positive and negative results in health institutions. Based on these basic views and thoughts; it should be believed that every leadership style should be adopted in the right place, at the right time and in the right way, not only in health services, but also in all service and production businesses.

Keywords: Leadership, paternalistic leadership, healtcare management.

1.GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar gelen süreçte otoriter liderlik, otokratik liderlik, katılımcı liderlik, demokratik liderlik, etik liderlik, karizmatik liderlik gibi birçok liderlik tarzı araştırmalara konu olmuştur.[1] Çalışmalarda ele alınan bu liderlik tarzlarından birisi ise paternalist liderliktir.

Paternalist liderlikte ast-üst ilişkisi baba ve oğul arasındaki ilişkiye benzer şekilde gerçekleşmektedir. Baba figürü astı için en iyisini düşünen bir yöneticiyi temsil etmektedir (Dağlı ve Ağalday, 2018). Literatürdeki çalışmalar, paternalist liderliğin özellikle doğu toplumlarında sergilendiğini belirtmektedir. Bu noktada toplumsal ve kültürel karakteristiğin örgütlere yansıdığı görülmektedir (Köksal, 2011). Farh ve Cheng (2000) paternalist liderliğin babacan yardımseverlik ile güçlü otoritenin ve disiplinin birlikte yer aldığı bakıcı, bağlı, besleyici fakat otoriter, talep eden ve disiplinli olan bir baba figürüne ait olan geleneksel toplumlardaki değerler sonucunu oluştuğunu öne sürmüştür. Yardımseverlik ve babacanlık özellikleri nedeniyle paternalist liderlik, lidere kişisel bağlılık ve sorgusuz sualsiz itaat gibi değerlere dayanmaktadır (Pellegrini ve Scandura, 2008). Paternalist liderliğin temelinde genel olarak, kendi kişisel çıkarlarını göz ardı eden, diğer insanların faydasını gözeten, sevgi dolu ve korumacı anlayış ile karakterize edilen baba figürü yatmaktadır (Sungur ve ark., 2019).

Paternalist lider, organizasyonu bir aile olarak çalışanları da bu ailenin birer parçası olarak görmekte ve çalışanlara bunu hissettirmektedir. Bunun için yapılacak her işi önce açıklar, yol gösterir ve gerektiğinde ödüllendirir veya cezalandırır (Keklik, 2012). Bu doğrultuda üst, astının görevleri eksiksiz olarak tamamlamasını ve ona itaat etmesini beklerken ast da kendisine

[1] Konuya ilişkin kapsamlı bilgi için "Aslan, Ş. (2019). Geçmişten günümüze liderlik kuramları (2.Baskı). Eğitim Yayınevi" kaynağı incelenebilir.

verilen görevleri eksiksiz bir şekilde yaparak üstüne duyduğu bağlılığı ve güvenini belirtir (Çetinkaya, 2021, s. 1663).

Paternalist liderliğin hâkim olduğu bir organizasyonda çalışanlar, liderlerinden bireysel ve ailesel ilgi, sağlıkları ve eğitimlerine ilişkin ilgi beklerken, liderler ise çalışanlardan organizasyona bağlılık ve aidiyet beklemektedir (Cerit, 2013, s. 841). Böylece liderin babacan tavrı çalışanların kafalarındaki negatif duyguları gidermekte ve daha yüksek motivasyonla çalışmalarını sağlamaktadır (Çetinkaya, 2021, s. 1664).

Sağlık kurum ve kuruluşlarının emek yoğun olması, ekip çalışmasına dayalı olması ve verdiği hizmet nedeniyle hayati önem taşıması nedeniyle kendine has liderlik tarzlarının oluşması oldukça önemlidir (Kılınç, 2018).

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, paternalist liderliğin sağlık hizmetlerindeki durumunun araştırılmasıdır.

2. SAĞLIK HİZMETLERİNDE PATERNALİST LİDERLİK

Sağlık hizmetlerinin diğer hizmet ve üretim işletmelerinden farklı birçok özelliği vardır. Bu özellikler aşağıda yer almaktadır (Aba ve Ateş, 2015; Tengilimoğlu, Işık ve Akbolat, 2014; Kavuncubaşı, 2000):

Sağlık hizmetleri emek yoğun hizmetler arasındadır.
Sağlık hizmetlerinin tüketimi rastlantısaldır.
Sağlık hizmetlerinin ikamesi yoktur.
Sağlık hizmetlerinin talebi belirsizdir, tesadüfi bir şekilde ortaya çıkar.
Sağlık hizmetleri ertelenemez.
Sağlık hizmetlerinde bilgi asimetrisi vardır, hizmetin kapsamını hekim belirler.
Sağlık hizmetlerinin kalitesini önceden belirlemek zordur.
Sağlık hizmetlerinde tüketici davranışları irrasyoneldir.
Yukarıda sayılan bu özellikler doğrultusunda sağlık hizmetlerinin yönetilmesi de zorlaşmaktadır. Bu sebeple sağlık hizmetlerinde profesyonel yöneticilere ve liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca emek yoğun olan sağlık hizmetlerinde çalışanların işlerini yapmaları için motivasyona ve değerli hissetmeye ihtiyaçları vardır. Paternalist liderlerin de bu ihtiyaca karşılık üç boyuta sahip olduğu bilinmektedir. Bu boyutlar yardımseverlik, otoriter liderlik ve etik liderlik olarak ele alınmaktadır. Buna göre (Bedi, 2020; Farh ve Cheng, 2000; Liu ve Liu, 2017, s. 207; Bai, Lu ve Liu, 2019):

Ahlaki liderlik, liderlerin adalet imajı oluşturması ve rol model olmasıdır. Böylece liderler ile çalışanlar arasındaki güven duygusu güçlenmektedir. Ahlaki liderlik, liderlerin bencil olmayan bir şekilde hareket ederek ve örnek olarak gerçekleştirdiği ahlak ve dürüstlük içeren davranışlarıdır.

Yardımsever liderlik, liderlerin astlarının hem bireysel hem de ailesel refahı için bütüncül endişesini ifade etmektedir.

Otoriter liderlik, çalışanların korkusuna neden olacak ve çalışanların mutlak itaat göstermesini sağlayacak sert önlemlerle koşulsuz olarak itaat etmelerini sağlayan liderlik tarzıdır. Diğer bir deyişle, otoriter liderlik, liderlerin astları üzerinde mutlak güç ve kontrol uyguladıkları ve onlardan sorgusuz sualsiz itaat etmelerini bekledikleri liderlik tarzıdır.

Kaynak: Aycan (2006) kaynağından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Aycan (2006), paternalist liderliğin beş boyuttan oluştuğunu belirtmiştir. Bu boyutlar Şekil 1'de yer almaktadır. Buna göre paternalist lider, hem astları ile bireysel ilişkiler kurmakta hem de aradaki statükoyu korumaya çalışmaktadır. Paternalist lider, çalışanların hem özel hem de profesyonel hayatlarına destek olan, onlara iş ve özel hayata dair nasihatlerde bulunan ve çalışanlarıyla adeta aile ortamı oluşturarak kişisel olarak ilgilenen liderlerdir (Erben ve Ötken, 2014; He ve ark., 2021).

Araştırmacılar paternalist liderlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı (Tang ve Naumann, 2015), örgüte bağlılık (Chen, Zhou ve Klyver, 2019), performans (Yang ve ark., 2019) ve memnuniyet (Zhang, Huai ve Xie, 2015) gibi birçok kavramı ilişkilendirmiştir. Literatürde paternalist liderlik üzerine yapılmış olan çalışmaların birkaçı aşağıda yer almaktadır.

Sungur ve ark., (2019) tarafından yapılan bir çalışmada paternalist liderlik modelinin hemşirelerin sağlık kurumlarında diğer meslek gruplarıyla daha barışçıl bir ortamda çalışması için önemli olduğu ortaya konmuştur.

Erben ve Ötken (2014) tarafından yapılan bir çalışmada, kişinin iş-yaşam gelişimi ile paternalist liderliğin yardımseverlik boyutu arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna ek olarak paternalist liderliğin otoriter boyutu ile işin kişisel yaşama etkisi boyutu arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki; iş-yaşam gelişimi boyutu arasında ise negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Chen ve ark., (2014) tarafından Çin'de yapılan bir çalışmada ise örgütsel güven ile paternalist liderlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Nal ve Tarım (2017) tarafından sağlık yöneticilerinin paternalist liderlik davranışlarının sağlık çalışanlarının iş doyumu üzerindeki etkisini ölçek amacıyla yapılan çalışmada paternalist liderliğin çalışanların iş doyumu üzerinde pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Korkmaz, Gökdeniz ve Zorlu (2018)'nun çalışmasına göre, paternalist liderlik algısının örgütsel özdeşleşmeyi artırdığı ve işe tutkunluk düzeyinin de bu ilişkide kısmi aracılık rolünün bulunduğu tespit edilmiştir.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sağlık hizmetlerinin kendine has özellikleri, karmaşık yapısı, hayati önem taşıması ve emek yoğun olması, alanında uzman ve kaliteli yöneticilere ve liderlere duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Ayrıca emek yoğun olan bu hizmet sektöründe sağlık çalışanlarının motivasyonu ve organizasyona aidiyeti de oldukça önemlidir. Bu doğrultuda çalışmada sağlık çalışanlarının motivasyonunu ve örgüte aidiyetlerini sağlayacağı düşünülen paternalist liderlik ele alınmıştır.

Yapılan literatür taramasına göre paternalist liderliğin, tatlı-sert davranışlarla gerçekleştirildiği ve astların liderlerinden hem çekindiği hem de sevgi ve saygı ile bağlı oldukları bir tarz olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca paternalist liderliğin yardımseverlik ve ahlaki boyutunun genellikle iş yaşamını, memnuniyeti, performansı vb. olumlu yönde etkileyerek artırdığı belirlenmiştir. Sağlık kurumlarında genel olarak çalışmaların hemşireler ile yürütüldüğü ve paternalist liderliğin hemşirelerde de olumlu algılandığı ve tükenmişliği azalttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla paternalist liderliğin organizasyonlarda ve sağlık kurumlarında kullanılması gereken bir liderlik tarzı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mevcut durumu ortaya koymak ve sağlık kurumlarında paternalist liderliğin kullanılabileceğinin tespit edilmesi için yapılan bu literatür taramasından sonraki çalışmalarda alanda sağlık çalışanları ile bir çalışma yapılması önerilmektedir. Doğu toplumlarında görüldüğü için birkaç ülke karşılaştırılarak yapılacak olan çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.KAYNAKÇA

Aba, G. ve Ateş, M. (2015). Sağlıkta Eşitsizlikler. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

slan, A. ve Erdirençelebi, M. (2014). Paternalist Liderlik ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (27), 253–274.

Aslan, Ş. (2019). Geçmişten günümüze liderlik kuramları (2.Baskı). Eğitim Yayınevi.

Aycan, Z. (2006). Paternalism: Towards conceptual refinement and operationalization. In K. S. Yang, K. K. Hwang, & U. Kim (Eds.), Scientific Advances İn Indigenous Psychologies.

Bai, S., Lu, F. ve Liu, D. (2019). Subordinates' responses to paternalistic leadership according to leader level. Social Behavior and Personality, 47(11), 1–14. doi:10.2224/sbp.8430

Bedi, A. (2020). A Meta-Analytic Review of Paternalistic Leadership. Applied Psychology, 69(3), 960–1008. doi:10.1111/apps.12186

Cerit, Y. (2013). Paternalist Liderlik ile Öğretmenlere Yönelik Yıldırma Davranışları Arasındaki İlişki. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13(2), 839–851. https://www.lib.byu.edu/cgi-bin/remoteauth.pl?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=87343951&site=ehost-live&scope=site adresinden erişildi.

Çetinkaya, F. F. (2021). Paternalist Liderliğin Örgütsel Sinizme Etkisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20(80), 1662–1681. doi:10.17755/esosder.839080

Chen, X.-P., Eberly, M. B., Chiang, T.-J., Farh, J.-L. ve Cheng, B.-S. (2014). Affective Trust in Chinese Leaders: Linking Paternalistic Leadership to Employee Performance . Journal of Management, 40(3), 796–819. doi:10.1177/0149206311410604

Chen, Y., Zhou, X. ve Klyver, K. (2019). Collective Efficacy: Linking Paternalistic Leadership to Organizational Commitment. Journal of Business Ethics, 159, 587–603. doi:10.1007/s10551-018-3847-9

Dağlı, A. ve Ağalday, B. (2018). Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarının İncelenmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(66), 1–17. doi:10.17755/esosder.341663

Erben, G. S. ve Ötken, A. B. (2014). Paternalist Liderlik ve İşe İlişkin İyilik İlişkisinde İş-Yaşam Dengesinin Rolü. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 22, 103–121. doi:10.11611/JMER192

Farh, J.-L. ve Cheng, B.-S. (2000). A Cultural Analysis of Paternalistic Leadership in Chinese Organizations. J. T. Li (Ed.), Management and Organizations in the Chinese Context içinde (ss. 84–127). doi:10.1057/9780230511590_5

He, G., Wang, Y., Zheng, X., Guo, Z. ve Zhu, Y. (2021). Linking paternalistic leadership to work engagement among Chinese expatriates: a job demand-resource perspective. International Journal of Manpower, 43(4), 889–909. doi:10.1108/IJM-07-2020-0322

Kavuncubaşı, Ş. (2000). Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Keklik, B. (2012). Sağlık Hizmetlerinde Benimsenen Liderlik Tiplerinin Belirlenmesi: Özel Bir Hastane Örneği. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 14(1), 73–93.

Kılınç, E. (2018). Sağlık Kurumlarında Paternalist Liderlik Modelinin İncelenmesi . Journal of Healthcare Management and Leadership , (1) , 1-12 . DOI: 10.35345/johmal.518870.

Köksal, O. (2011). Bir Kültürel Liderlik Paradoksu: Paternalizm. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 101–122.

Korkmaz, F., Gökdeniz, İ. ve Zorlu, K. (2018). Paternalist Liderlik Davranışının Örgütsel Özdeşleşme Üzerindeki Etkisinde Çalışanların İşe Tutkunluk Düzeylerinin Aracılık Rolü. İşletme Araştırmaları Dergisi, 10(3), 950–973. doi:10.20491/isarder.2018.508

Liu, H. J. ve Liu, X. B. (2017). Relationship Between Paternalistic Leadership and employee's Voice Behavior Based On Regression Analysis. Journal of Discrete Mathematical Sciences and Cryptography, 20(1), 205–215. doi:10.1080/09720529.2016.1178917

Nal, M. ve Tarım, M. (2017). Sağlık Yöneticilerinin Paternalist (Babacan) Liderlik Davranışlarının Çalışanların İş Doyumu Üzerine Etkisi. AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 117–141. doi:10.22466/acusbd.341461

Pellegrini, E. K. ve Scandura, T. A. (2008). Paternalistic Leadership: A Review and Agenda for Future Research †. Journal of Management, 34(3), 566–593. doi:10.1177/0149206308316063

Sungur, C., Özer, Ö., Saygili, M. ve Uğurluoğlu, Ö. (2019). Hospital Topics Paternalistic Leadership, Organizational Cynicism, and Intention to Quit One's Job in Nursing. Hospital Topics, 97(4), 139–147. doi:10.1080/00185868.2019.1655509

Tang, C. ve Naumann, S. E. (2015). Paternalistic leadership, subordinate perceived leader–member exchange and organizational citizenship behavior. Journal of Management & Organization, 21(3), 291–306. doi:10.1017/jmo.2014.84

Tengilimoğlu, D., Işık, O. ve Akbolat, M. (2014). Sağlık İşletmeleri Yönetimi. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Yang, F., Liu, J., Wang, Z. ve Zhang, Y. (2019). Feeling Energized: A Multilevel Model of Spiritual Leadership, Leader Integrity, Relational Energy, and Job Performance. Journal of Business Ethics, 158, 983–997. doi:10.1007/s10551-017-3713-1

Zhang, Y., Huai, M. Y. ve Xie, Y. H. (2015). Paternalistic leadership and employee voice in China: A dual process model. Leadership Quarterly, 26(1), 25–36. doi:10.1016/J.LEAQUA.2014.01.002

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAPSAMINDA KADININ GÜÇLENDİRİLMESİNDE EĞİTİMİN ROLÜ

Arş. Gör., Hülya YILDIZ

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, , 0000-0001-9403-2780

ÖZET

Kalkınma, mevcut kaynakların etkili bir şekilde kullanılması ile ekonomik, sosyal, çevresel ve insani kalkınmanın eşzamanlı olarak gerçekleşmesidir. Kalkınmanın sürdürülebilir olması ve kuşaklararası adaleti sağlayacak şekilde gerçekleşmesi son yıllarda öncelenen konulardır.

Kadının güçlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınma amaçlarından bir tanesidir. Kadının eğitim düzeyinin yükseltilmesi onu güçlendirme yolunun ilk adımıdır. Eğitim düzeyi yüksek kadınların işgücüne katılım oranlarının yüksek olduğunu gösteren birçok istatistiki sonuç bulunmaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısının kadın olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kadınlar için eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, diğer sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşılmasını da kolaylaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, kadın, istihdam, eğitim.

GİRİŞ

Kalkınma, insani, çevresel ve ekonomik kaynakların en etkin şekilde kullanılarak ekonomik, sosyal, çevresel ve insani kalkınmanın eşzamanlı olarak gerçekleşmesidir. Ekonomik kalkınma önceleniyor olmasına rağmen tek başına yeterli değildir. İnsani kalkınma, temel ihtiyaçların karşılanmasından, kendini gerçekleştirmeye kadar bireyin bütün gereksinimlerinin en ideal şekilde karşılanmasını hedeflemektedir. Kalkınma, bireyler, aileler, gruplar, topluluklar ve toplumların gerçek olarak katkı sağlamasını gerektiren, diğer yandan bireylerin potansiyellerinin gelişmesine de olanak sağlayan karşılıklı etkileşime dayalı bir süreçtir (Özmete, 2012:125).

Sürdürülebilir bir gelecek için yoksullukla, açlıkla mücadele edilmesi, temel yaşam koşullarının yükseltilmesi, temiz su ve sanitasyon, hiç bir ayrım gözetmeksizin insan haklarının korunması, barış, adalet, güçlü kurumlar, kaliteli eğitim, cinsiyet eşitliği, sağlığa erişim, güvenli şehirler, sorumlu üretim ve tüketim, kadınların güçlendirilmesi, çocukların korunması, sosyal eşitliğin sağlanması ve çevrenin korunması gerekmektedir.

Kalkınmanın ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutları bulunmaktadır. Ekonomik kalkınmada; mal ve hizmetlerin üretilmesi, iç ve dış borçların yönetilmesi ve sektörel gelişmeler önemlidir. Ekolojik/çevresel kalkınmada; kaynak varlığının sabit tutulması, biyolojik çeşitliliğin ve atmosfer dengesinin korunması, yenilenebilir kaynak sistemlerinin geliştirilmesi değerlendirilir. Sosyal kalkınmada ise eşitlik, insan hakları, politik ve toplumsal katılım kavramları tartışılır (Özmete, 2010:81).

1992'de Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan sonra birçok ülke sürdürülebilir kalkınmayı gündemine almıştır. Eylül 2015'te gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi (2030 Agenda for Sustainable Development), 193 ülkenin imzasıyla kabul edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmada "kimseyi geride bırakmama" sloganı benimsenmiştir.

Kabul edilen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı (SKA) ve bu amaçlar altındaki 169 hedef, Bin Yıllık Kalkınma Hedeflerinden (BKH) daha kapsamlıdır.

Çizelge 1. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

SKAları, yoksulluğu ve açlığı bitirmek, sürdürülebilir tarımı desteklemek, sağlıklı ve kaliteli yaşamı her yaşta güvence altına almak, nitelikli eğitimi sağlamak, yaşam boyu öğrenim, cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek, temiz su ve sanitasyon, sürdürülebilir enerji, tam ve üretken istihdam, sürdürülebilir sanayileşme, eşitsizlikleri azaltmak, güvenli şehirler, bilinçli üretim ve tüketim, iklim değişikliği ile mücadele, deniz ve karasal ekosistemleri korumak, biyoçeşitliliği korumak, barış ve adaleti tesis etmek ve küresel ortaklığı canlandırmak olarak özetlenebilir.

EĞİTİM

Eğitim; istendik davranış oluşturma sürecidir. Eğitim, bireylerin self determinasyonu ve insani kapitallerini açığa çıkarma noktasında önemli bir ayraçtır. Bireyin almış olduğu eğitim, aynı zamanda onun toplumdaki konumunu da belirler. Eğitim, toplumların gelişmesini ve kalkınmasını sağlayan önemli faktörlerdendir. Eğitimde başarılı olmuş toplumların gelişme ve kalkınmada da belli bir seviyeye ulaştıkları görülmektedir.

Türkiye özelinde 2021 itibarıyla yaklaşık 18 milyon öğrencinin aktif olarak eğitim sürecinde yer aldığı düşünüldüğünde; eğitimin kaliteli, etkin ve çağın beklentilerini karşılar yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilmesi ve insani kapitali en kalifiye hale getirmeyi hedefleyerek ilerlenmesi durumunda ne kadar mükemmel sonuçlar alınacağı öngörülebilir.

Çizelge 2. Meb 2021 Verileri

Eğitim kademesi	Okul/Kurum	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Sayısı
Örgün Eğitim	67 125	18 085 943	1 112 305	732 381

Eğitimin işgücü kalitesini artırmak, istihdama tam katılımı sağlamak, aile gelirini yükselterek yoksulluğu azaltmak, kaliteli beslenmeyi destekleyerek sağlık sorunlarını azaltmak gibi işlevleri bulunmaktadır. Dolayısı ile bir toplumun ekonomik, sosyal, politik ve ekolojik kalkınma hedeflerine ulaşmasında pozitif yönlü bir katkı sağlamaktadır.

Bir toplumdaki eğitimin özellikleri, politik yapıya, toplumun kalkınmışlık düzeyine, sosyal sınıf farklılıklarına ya da toplumdaki meslek gruplarına bağlı olarak şekillenmektedir. Eğitim alanında kadın-erkek arasında büyük bir eşitsizlik vardır ve bunun ekonomik olanaklar, iç göçler, düzensiz kentleşme, kültürel dengesizlikler, bölgesel farklılıklar, toplumun kadına bakış açısı gibi birçok nedeni bulunmaktadır.

KADINLARIN EĞİTİM ve İSTİHDAMI

Kadınların eğitimi, uluslararası gelişmeyi ölçen temel göstergelerden birisidir. Kalkınma planları, hükümet programları ve milli eğitim şuralarının tümünde kadınların eğitiminden söz edilmiş ve Türkiye'deki kadın eğitim düzeyinin yükseltilmesi hedeflenmiştir (Ereş, 2004:25). Ancak Türkiye özelinde kadınların eğitime katılım noktasında erkeklerin gerisinde olduğu görülmektedir. Tüik verilerine göre en az bir eğitim düzeyini tamamlayanların oranı cinsiyete göre incelendiğinde; 2008 yılında, kadınlarda %72,6, erkeklerde %89,8 olan bu oran, 2020 yılında sırasıyla %87,7 ve %98,1 olmuştur. Genel olarak artış olmasına rağmen kadınlarla ilgili oranlar her iki durumda da erkeklerin gerisindedir.

Çizelge 3. Cinsiyete Göre Seçilmiş Göstergeler, 2020

	Toplam	Erkek	Kadın
Okuryazar olmayan nüfus oranı (25+ yaş)	3,8	1,0	6,5
Yüksekokul ya da fakülteden mezun nüfus oranı (25+ yaş)	19,2	21,1	17,3
İstihdam oranı (15+ yaş)	42,8	59,8	26,3
İşgücüne katılma oranı (15+ yaş)	49,3	68,2	30,9
İşsizlik oranı (15+ yaş)	13,2	12,3	15,0

Kaynak: TÜİK İstatistiklerle Kadın, 2021

Türkiye için 25 yaş ve üzerinde okuryazar olmayan kadınların oranı % 6,5 iken erkeklerde sadece % 1,0, yüksekokul ya da fakülte mezuniyet oranları kadınlarda % 17,3 iken erkeklerde % 21,1dir. Yükseköğretimde çalışan kadın profesör ve doçent sayısında son yıllarda artış gözlenmesine rağmen bu oranlar erkeklerin oldukça gerisindedir. Kadın yönetici sayıları da yıllara göre artış göstermiş olsa da 2020 itibarıyla erkek yöneticilerin beşte biri oranındadır.

Kadınların Türkiye için 15 yaş ve üstü kadınların istihdam edilme ve işgücüne katılım oranları erkeklerin yarısı kadardır (Tüik, 2020). 2015-2019 yılları arasında kadınların istihdama katılımında belirli oranda artış görülse de OECD ülkeleri ve Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye' de kadın istihdamı üye ülke ortalamalarının oldukça altındadır (Yüceol, Kakı ve Çekçi, 2022:56) .

Eğitim seviyesi yükseldikçe kadın istihdamının arttığı görülmektedir. Tüik 2020 verilerine göre okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %12,4, lise altı eğitimli kadınların işgücüne katılım oranı %24,1, lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %29,9, mesleki

veya teknik lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %37,0 iken yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %65,6 oldu. Kadınlar için eğitimde fırsat eşitliği oluşturmanın kadın istihdamını arttırdığı görülmektedir.

Kadınların güçlendirilmesi amacında eğitimin önemi açıkça görülmektedir. Kadınların toplumun önemli bir parçası olduğu, toplum içerisindeki rolü, yeri ve gelişiminin önemi belirgindir. Kadın-erkek arasındaki eşitsizliği gidermek ve toplumdaki mevcut güç dengelerini yeniden kurmak ancak eğitimle olanaklıdır. İyi bir eğitim alarak yönetici pozisyonlarda ve karar verme mekanizmalarında yer alacak kadınların kendi sorunlarının çözümünde etkili çözümler üretmesi daha olasıdır.

20-22 Haziran 2012'de yine Rio de Janerio kentinde gerçekleştirilen Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı 'İstediğimiz Gelecek' Başlıklı Sonuç Bildirgesinin 283. maddesinin 15. bendinde kadının güçlendirilmesi ve geliştirilmesine vurgu yapılmaktadır. 31. maddede "Cinsiyet eşitliğinin ve kadınların güçlendirilmesinin sürdürülebilir kalkınma ve ortak geleceğimiz için çok önemli olduğunun farkındayız" ifadesi yer almaktadır. Kadının güçlendirilmesi dünyanın gündeminde ciddi bir şekilde yer almaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu'nun 2005 yılında kadının güçlendirilmesi konusunda yaptığı çalışmada "Güçlendirme kriterleri"ni (i) eğitim, (ii) sağlık ve refah, (iii) ekonomik katılım ve fırsatlar ile (iv) politik güçlendirme olarak sıralamıştır (Özmete, 2012:120-123).

Kadınların teknolojiye ayak uydurmalarında, bilgi beceri ve kapasitelerini artırmalarında ve gelecekleri konusunda özgür kararlar alarak konumlarını belirlemelerinde çok büyük bir etmen olan eğitim, aynı zamanda toplumların ve medeniyetin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır. Eğitimde cinsiyete dayalı eşitlik olmadığı sürece sağlıklı bir kalkınmadan bahsedilemez.

Çocuk refahı açısından baktığımızda da kadınların eğitimi çok önem arz etmektedir. Çocukların bütünsel gelişimine en etkin çevre ailedir. Ailedeki en etkin eğitici de annedir. Eğitimli ve güçlü nesiller için eğitimli ve güçlü kadınlara ihtiyaç vardır.

Kadınların güçlendirilmesinin önündeki engellerin kaldırılması kadınların yaşadığı sorunların irdelenmesi ve bu sorunların giderilmesine bağlıdır. Hiç kuşkusuz kadınların sorunları, ülkelerin genel ekonomik ve sosyal sorunlarından bağımsız değildir. Ancak kadınların yaşadıkları sorunlarda kaydedilecek ilerlemeler ülkelerin temel sorunlarının çözülmesinde de önemli bir role sahiptir (Tutar ve Yetişen, 2009:122). Özellikle kadınların maruz kaldığı, fiziksel, ekonomik ve psikolojik şiddet bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının eğitim seviyesi, sosyoekonomik statüsü ve toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün eşitsizliğine yönelik farkındalık arttıkça, kendisi üzerinde uygulanan psikolojik şiddeti tanımlama düzeyinin artacağı tahmin edilmektedir (Uluocak ve diğerleri, 2014:21).

Kadının, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sunabilmesi için eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve erkeklerde zihinsel dönüşümün hayata geçirilmesi gerekmektedir. Kadınların eğitim düzeylerinin erkeklere oranla düşük olduğu ülkelerde, kadınların iş bulma şanslarının da daha az olduğu bir gerçektir.

Gelişmekte olan ülkelerde eğitimin kişisel ve sosyal getirisi, gelişmiş ülkelere oranla daha yüksektir ve eğitimin kadınlara sağladığı getiri, erkeklere göre daha fazladır (Günday, 2011:47). Bunun için, eğitimdeki ayrımcılığın giderilerek, kızların okumasına yönelik politikaların desteklenmesi gerekmektedir. Cinsiyet ayrımcılığı, daha çok iş ve eğitim gibi alanlarda ortaya çıkmaktadır (Dökmen, 2010:118).

Ülkelerin eğitim başarı sıralamaları ile kadın istihdamına göre sıralamaları benzerlik göstermektedir. Aşağıda ülkelerin PISA fen alanı performans sıralamalarına göre OECD sıralamaları ile ülkelerin 15-64 yaş arası kadınların işgücüne katılım oranlarına göre sıralamaları verilmiştir.

Çizelge 4. Ülkelerın Pisa 2018 Fen Alanı Performanslarına Göre Sıralamaları

OECD	
1	Estonya
2	Japonya
3	Finlandiya
4	Kore
5	Kanada
6	Polonya
7	Yeni Zelanda
8	Slovenya
9	Birleşik Krallık
10	Hollanda
11	Almanya
12	Avustralya
13	Amerika Birleşik Devletleri
14	İsveç
15	Belçika
16	Çek Cumhuriyeti
17	İrlanda
18	İsviçre
19	Fransa
20	Danimarka

Meb Pisa 2018 Türkiye Ön Raporu

Pisa fen alanı performanslarına göre Estonya, Japonya, Finlandiya, Kore ve Kanada'nın ilk beş sırada yer aldığı görülmektedir.

Çizelge. 5. Ülkeler için 15-64 Yaş Arası Kadınların İşgücüne Katılım Oranları

YIL	2019	2019	2020	2020	2021	2021
Ülke	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**
İzlanda	87,7	82,0	86,1	80,7	87,6	82,2
İsveç	84,6	81,1	84,6	80,3	84,9	80,8
Hollanda	85,1	76,7	84,8	77,0	87,1	80,2
İsviçre	88,3	80,2	88,1	80,0	87,5	79,7
Norveç	80,7	75,7	80,4	75,8	82,1	77,7
Yeni Zelanda	85,2	76,7	85,2	76,1	85,7	77,5
Finlandiya	80,1	76,6	80,2	76,6	80,5	77,3
Litvanya	79,2	76,9	79,9	77,2	79,2	77,2
Estonya	82,0	75,7	81,8	76,9	81,4	76,8

Danimarka	82,0	76,0	81,8	76,0	82,6	76,5
Kanada	82,2	75,2	81,1	73,8	82,6	75,6
Avustralya	83,2	73,9	82,4	73,4	83,3	75,1
Birleşik Krallık	83,2	74,4	82,7	75,0	81,9	74,7
Almanya	83,5	74,9	82,5	74,5	82,7	74,6
Portekiz	78,9	73,5	77,7	72,6	79,1	73,9
Japonya	86,4	72,6	86,5	72,5	86,6	73,3
Letonya	79,8	75,0	80,7	75,8	78,8	73,0
Avusturya	81,8	72,3	81,0	72,1	81,9	72,6
Slovenya	78,0	72,2	77,1	71,9	77,8	72,0
Macaristan	80,0	65,3	80,3	65,3	81,1	71,2
İspanya	79,9	70,1	78,2	68,7	79,1	70,8
Slovakya	78,8	66,4	78,3	66,4	78,6	70,6
Fransa	75,3	68,2	74,5	67,6	76,2	70,0
Lüksemburg	76,4	67,4	75,4	68,8	76,4	69,9
Çek Cumhuriyeti	83,4	69,8	83,3	69,2	83,3	69,6
İrlanda	79,1	67,2	77,6	65,9	79,3	69,6
İsrail	74,2	69,2	72,1	67,7	71,8	68,5
ABD	79,5	68,9	78,3	67,8	78,7	68,2
Polanya	77,7	63,4	78,3	63,6	79,5	66,1
Belçika	73,1	64,9	72,6	64,5	73,7	65,7
OECD countries	80,7	65,0	79,4	63,7	80,1	64,8
Kore	78,8	60,0	77,9	59,1	78,0	59,9
Yunanistan	76,7	60,4	75,5	59,3	75,0	59,6
Kolombiya	84,6	62,2	81,4	56,8	83,4	58,5
Kosta Rika	82,4	57,6	80,6	55,7	80,4	56,6
İtalya	75,0	56,5	73,5	54,7	73,6	55,4
Şili	76,8	58,0	73,0	52,5	74,6	54,0
Meksika	81,8	48,8	79,3	46,7	80,7	48,3
Türkiye	78,2	38,7	74,6	35,1	76,9	37,3

OECD.Stat 2019-2020

OECD 15-64 yaş arası kadınların 2018, 2019 ve 2020 yıllarındaki işgücüne katılım oranları incelendiğinde istisnasız her ülkenin üç yıl için de erkek işgücüne katılım oranlarının kadın işgücüne katılım oranlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranları 2021 yılına göre azalarak sıralandığında üstte olan ülkelerde kadınların oranları ile erkeklerin oranları arasındaki makasın daraldığı görülmektedir.

Pisa sonuçlarına göre ilk yirmide yer alan on üç ülkenin kadın işgücüne katılım oranlarına göre de ilk yirmide yer alması eğitimli olmakla çalışma hayatında yer almak arasındaki güçlü bağı göstermektedir. Bu ülkeler; İsveç, Hollanda, İsviçre, Yeni Zelanda, Finlandiya, Estonya, Danimarka, Kanada, Avustralya, Birleşik Krallık, Almanya, Japonya ve Slovenya'dır.

Türkiye'nin listenin en sonunda yer alması üzücü bir durumdur. Sanayi devriminden günümüz ekonomik düzenine kadar kadının işgücüne katılım oranlarında ciddi bir artış olmuştur. Ancak, tüm olumlu gelişmelere rağmen kadın işgücü erkek işgücünün gerisinde kalmış ve ikincil işgücü statüsünden kurtulamamıştır (Peker ve Kubar, 2012:176). Kadını işgücü piyasasının dışına iten pek çok sebebin başında medeni durum, eğitim, ailede bilhassa 0-5 yaş grubunda çocukların varlığı, kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik hukuki düzenlemelerin yetersizliği ve kırsal alandan kente göç bulunmaktadır (Korkmaz ve Korkut, 2012:42).

SONUÇ

Kalkınmanın ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutları bulunmaktadır. Ekonomik boyut öncelikli olarak ele alınmış olsa da diğer boyutların önemine vurgu son yıllar da artmıştır. Eylül 2015'te gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde 193 ülkenin imzası ile Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi kabul edilmiş, "kimseyi geride bırakmama" sloganıyla 17 amaç ve bu amaçlar altında 169 hedef belirlenmiştir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), yoksulluk ve açlığı sona erdirmek, gıda güvenliğini sağlamak, sürdürülebilir tarımı desteklemek, sağlıklı ve kaliteli yaşamı her yaşta güvence altına almak, kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak, yaşam boyu öğrenimi her yaş için teşvik etmek, cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek, herkes içi temiz su ve atıksu hizmetlerini ve sürdürülebilir su yönetimini sağlamak, sürdürülebilir enerji, tam ve üretken istihdam, herkes için insana yakışır işleri desteklemek, sürdürülebilir sanayileşme, ulusal ve uluslararası eşitsizlikleri azaltmak, şehirleri güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak, bilinçli üretim ve tüketim, iklim değişikliği ile mücadele, deniz ve karasal ekosistemleri ve biyoçeşitliliği korumak, barış ve adaleti tesis etmek ve bu amaçlara ulaşırken küresel ortaklığı canlandırmak olarak sıralanmıştır.

Halihazırdaki kaynakların gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi göz önünde bulundurularak akıllıca kullanmanın ve korumanın hedeflendiği bu amaçlarla çok boyutlu bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

5.SKAda kadın ve kız çocuklarının tarih boyunca süregelen problemlerinin çözülmesi ve siyasi, ekonomik ve sosyal hayatın her kademesine güçlü bir şekilde katılmalarını sağlayacak her türlü faaliyetin, uygulamanın ve politikanın teşvik edilmesi ve desteklenmesinin amaçlandığı görülmektedir. Kadına yönelik her türlü ayrımcılık, şiddet ve istismarın engellenmesi, erken yaşta evliliklerle mücadele edilmesi, hane içi işlerin adaletli paylaşılmasını sağlayacak politika ve uygulamaların geliştirilmesi kadını güçlendirmenin adımları olarak sıralanmıştır. Bu adımlar atılırken teknolojinin gücünden ve kolaylaştırıcılığından faydalanılması önerilmiştir.

Eğitim, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında belirlenen amaç ve hedeflere ulaşılırken kullanılması gerekli olan belki de en önemli araçtır. Bireylerin bilinçlendirilmesi ve ekonomik, ekolojik ve sosyal kalkınma için gerekli hususlarla ilgili hedeflenen farkındalıkların sağlanmasında faydalı olma potansiyeli taşımaktadır.

Türkiye özelinde 2021 itibarıyla yaklaşık 18 milyon öğrenci ve 1 milyon 100 bin öğretmen aktif olarak eğitim sürecinde yer almaktadır. Tüik verilerine göre en az bir eğitim düzeyini tamamlama oranları hem erkekler hem de kadınlar için artış gösterse de kadınların oranları erkeklere göre daha düşük seyretmektedir. Türkiye için değerlendirildiğinde kadınların okuryazarlık oranı, yükseköğrenim tamamlama, akademik hayatın içinde üye olarak yer alma ve herhangi bir kurumda yönetici olarak çalışma oranları erkeklerin oldukça gerisindedir. İşgücüne katılım oranları da OECD ve AB ülkelerinin ortalamalarının oldukça altındadır. Kaliteli eğitim, bireylerin fizyolojik, psikolojik ve sosyal olarak iyi oluşlarını yükseltmektedir. Kadınların kaliteli eğitime erişimi, kadına dair sorunların ortadan kaldırılmasında ve hayatın her kademesinde yer alabilen güçlü kadın hedefine ulaşılmasında etkili sonuçlar vermektedir.

2018 Pisa sonuçları fen bilimleri performanslarına göre incelendiğinde ilk yirmide yer alan on üç ülkenin, OECD ülkelerinin 15-64 yaş arası kadınların işgücüne katılım oranlarına göre sıralamasında da ilk yirmide yer alması tesadüf değildir. Ayrıca Tüik 2020 verilerine göre kadınların eğitim seviyesi arttıkça istihdam edilme oranları da artmaktadır. Kaliteli eğitim, kadınların işgücüne katılım oranlarını artırmaktadır ve kadının güçlenmesini sağlamaktadır. Bu güçlenmenin ekonomik boyutu daha görünür olsa da bağlantılı olarak kadının ailesinde, sosyal çevresinde ve çalışma hayatında söz sahibi olmasını ve karar alma süreçlerine katılımını

kolaylaştırmaktadır. Çalışma hayatında aktif katılım sağlayarak karar alma süreçlerinde söz sahibi olan kadınların kendi sorunlarının çözümünde deneyim ve tecrübelerinden de faydalanarak işlevsel ve etkili yollar bulma olasılıkları daha yüksektir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından kadının güçlendirilmesi ile ilgili kız çocukları için eğitimde fırsat eşitliğini sağlayacak uygulamaların daha yoğun olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir. Eğitim alan kadınların iş hayatında yer almalarının ve üretime katılmalarının önündeki engeller bertaraf edilmelidir. Kadın ve erkeğin insan olduğu için değerli ve aynı haklara sahip bir şekilde yaşayabilmesinin sağlanması, erkeklerin düşünce yapısında da bir dönüşümü gerektirmektedir. Bu konuyla ilgili farkındalık çalışmalarının yapılması da önemlidir.

Hem işyerinde hem de evde çalışan kadının çocuk bakımı yükü de göz önünde bulundurulduğunda mesleğinde ilerlemesi ve erkeklerle eşit şartlara sahip bir şekilde üretebilmesi için destekleyici önlemler ve uygulamaların gerekliliği açıktır. Kadının ev içi emeğinin ekonomik olarak anlam kazanması ve çocuk bakımında kreş imkanı ile desteklenmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Dökmen, Y Z (2010), “ Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar”, Remzi Kitabevi, İstanbul, s:118.

Ereş, F (2004), “Eğitim Yönetiminde Stratejik Planlama”, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı:15, s:25.

Günday, P. D (2011),” Ekonomik Kalkınmada Kadın’ın Önemi ve Katkısı”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Genel İktisat Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, s:47.

Korkmaz, . D. & Korkut, A. (2012). Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 17 (2) , 41-65 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/20821/222845

MEB PISA 2018 Türkiye Ön Raporu

Özerdinç, F., Kızılay, E. & Hamalosmanoğlu, M. (2022). Eğitimde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili yapılan çalışmaların analizi: Bir meta-sentez çalışması. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 33-51. doi: 10.38122/ased.62.3

Özmete, E (2010), “Sosyal Hizmette Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı: Kavramsal Analiz”, Aile Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, Cilt:6, Sayı:22, s:81.

Özmete, E (2012), “Kırsal Kalkınma İçin Kadınların Güçlendirilmesi: Sosyal Hizmet Modelleri”, Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, s:120-125.

Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı 'İstediğimiz Gelecek' Başlıklı Sonuç Bildirgesi

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu 2019

Tutar, F ve Yetişen, H (2009), "Türkiye'de Kadının Ekonomik Kalkınmadaki Rolü", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 2, Sayı:2, s:122.

TÜİK İstatistiklerle Kadın, 2021

Uluocak, Ş, Gökulu, G, Bilir, O, Etizer Karacık, N ve Özbay, D (2014), "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet Çanakkale Örneği Ve Çanakkale'de Kadın Haklan Konusundaki Sosyal Hizmet Çalışmalarının Kısa Tarihçesi", Paradigma Akademi, Ankara, s:21.

Yüceol, N. , Kakı, S. & Çekçi, I. (2022). Covid-19 Pandemisinin Türkiye'de Kadınların Çalışma Hayatına Katılımı ve İş-Yaşam Dengesine Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi , 6 (1) , 45-64 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukatcad/issue/70747/947928

2020 BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forum Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2018-2020 Türkiye Gelişmeleri

EGE 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
10 - 11 EYLÜL 2022

JCI BELGELİ SAĞLIK TESİSLERİNİN WEB SİTELERİNİN İNCELENMESİ

Araştırma Görevlisi Dr. Gamze ALP

Bitlis Eren Üniversitesi, Kanık Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,

- 0000-0002-6925-280X

ÖZET

Dünya çapında milyonlarca kullanıcısı olan internetin, sağlık sektöründe de geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Sağlık tesisleri; tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirmek, hizmet almak isteyen hasta ya da sağlık turistlerini bilgilendirmek, iletişim kurmak gibi amaçlarla internetten daha fazla yararlanmaktadır. Farklı ülke ya da destinasyonlardan hizmet almak isteyenler, çoğu bilgiyi internet üzerinden (forumlar, bloglar, web siteleri vb.) elde edebilmektedir. Bu konuda hastanelerin ana sayfalarının ziyaretçiler ve tüketiciler için ilk temas noktasını oluşturduğu düşünülmektedir. Bu nedenle de web sitelerinin kolay anlaşılır olması, hızlı bir şekilde açılması, güncel veriler taşıması, yeterli bilgiyi sunması ve iyi tasarlanmış olması önem kazanmaktadır. Verilen bilgiler doğrultusunda çalışmanın amacı, Türkiye'de JCI belgesine sahip olan sağlık tesislerinin kurumsal web sitelerini; Nibbler yazılımını kullanarak analiz etmek ve sağlık tesislerinin kullanıcılara sundukları hizmetlerin kalitesine ilişkin bulgular elde etmek olarak belirlenmiştir. Çalışmanın evrenini Türkiye'de JCI belgesine sahip olan 34 adet sağlık tesisi oluşturmaktadır. Örneklem olarak tam sayım yöntemi kullanılarak tüm web siteleri değerlendirilmeye alınmıştır. Ancak bazı engellerden ve hata kodu vermesinden dolayı 4 adet sağlık tesisinin web sitesi Nibbler yazılımı tarafından değerlendirilememiştir. Çalışma kapsamında ele alınan 30 adet sağlık tesisinin web siteleri, Nibbler yazılım programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Yazılım; web sitelerini erişilebilirlik, pazarlama, teknoloji, popülerlik, Twitter ve bağlantılar gibi farklı farklı 19 kriter açısından değerlendirerek 10 üzerinden puanlamaktadır. Araştırma sonuçları JCI belgeli sağlık tesisi web sitelerinin mobil (9.9), sayfa başlıkları (10), gelen bağlantılar (9.6) ve güncellik (9.5) açısından tatmin edici sonuçlar vermesine rağmen, genel olarak popülerlik (6.5), Twitter (6.8) ve yazdırılabilirlik (5.3) açısından önemli gelişmelere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Özel Tınaztepe Buca Hastanesi (9.3) sağlık tesisinin web sitesinin ise araştırma kapsamında tüm kriterler açısından en yüksek ortalamaya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Web sitesi, Sağlık tesisi, Nibbler

1. GİRİŞ

Son yıllarda internet, yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Dünyanın her yerinden milyarlarca insan, işletmelerin sunduğu hizmetler ve ürünler hakkında bilgi aramak, haberleri takip etmek ve dünyanın her yerinden insanlarla iletişim kurabilmek adına internetten yararlanmaktadır (Hemann ve Burbary, 2013). 2022 yılı istatistiklerine göre, Afrika'da 652.865.628, Asya'da 2.934.186.678, Avrupa'da 750.045.495 ve Kuzey Amerika'da ise

349.572.583 internet kullanıcısı bulunmaktadır. Bu verilere göre Afrika nüfusunun %46.8'i, Asya'nın %67.4'ü, Avrupa'nın %89.6'sı ve Kuzey Amerika'nın %93.4'ü internet kullanmaktadır (Internet World Stats, 2022). İnternetin kullanım alanındaki genişlik sağlık sektöründe de etkisini göstermiştir. Maifredi vd. (2010), internet üzerinden dünya genelinde yapılan aramaların %4-5'inin sağlıkla ilgili olduğunu ifade etmektedir. İleri (2018), hastane web sitelerinin sağlıkla ilgili başvurularda dünyada ilk sıralarda yer aldığını belirtmektedir. ABD'de yapılan bir anket, internetin sağlıkla ilgili bilgi toplamak amacıyla kullanılma oranının çevrimiçi destek gruplarına katılma oranından daha fazla olduğunu göstermektedir (Atkinson vd., 2009).

Kullanıcı sayısının artmasının yanı sıra, sağlık tesisleri ve hastanelerin interneti kullanma alanlarında da artış yaşanmaya başlanmıştır. Sağlık tesisleri bilgi sunumlarını genişletmek ve aynı zamanda iletişim uygulamalarını kullanmak için kendi web kaynaklarını geliştirmiştir (Patsioura vd., 2009). Çünkü hastaneler için web siteleri, tesislerinin dışında bilgi sunma ve iletişim hizmetlerini gerçekleştirme araçlarıdır (Bodkin ve Miaoulis, 2007). Web siteleri, sağlık hizmeti almak isteyen bireylere; verilen tedaviler ve doktorlar hakkında bilgi sunma, fiyat karşılaştırması yapma gibi olanaklar sağlamaktadır (Loncaric vd., 2013). Sağlık hizmeti almak isteyenler, gidecekleri sağlık tesisini seçmeden önce internet araştırması yaparak ön bilgilendirmeye sahip olmaya çalışmaktadır (Öksüz ve Altıntaş, 2017). Bu hususta, web sitelerinin kaliteli, kolay kullanımlı ve hızlı olması hastalar açısından önemli olarak görülmektedir (Ford vd., 2013). Çünkü hasta kişiler bazen müşteri gibi davranarak, internet sitesinde daha fazla bilginin yer aldığı ve daha hızlı bilgi edinebileceği hastanelere yönelmeye karar verebilmektedir. Bu nedenle de iyi yapılandırılmış bir web sitesinin hasta güveninin kazanılmasında etkili bir yol olduğu unutulmamalıdır (Norem ve Moen, 2004).

İnternetin sağlık sektöründeki konumundan dolayı çalışmanın amacı, JCI belgesine sahip olan sağlık tesislerinin web sitelerinin incelenmesi ve kullanıcılara web sitelerinin kalitesine ilişkin bilgiler sunulması olarak belirlenmiştir. Sağlık tesislerinin web siteleri Nibbler yazılımı aracılığıyla 19 kriter (genel puan, erişilebilirlik, deneyim, pazarlama, teknoloji, Twitter, analitik, popülerlik, dahili bağlantılar, görüntüler, güncellik, meta etiketleri, ana başlıklar, içerik miktarı, mobil, sayfa başlıkları, gelen bağlantılar, yazdırılabilirlik ve URL biçimi) açısından incelenmiştir. Önceki çalışmalarda JCI akreditasyonlu sağlık tesislerinin web siteleri inceleyen (Birdir ve Buzcu, 2014; Mesci ve Sağlık, 2020), Web Crawler yazılımını kullanarak hastane web sitelerini puanlayan (Huerta, Walker ve Ford, 2016), Nibbler yazılımını kullanarak kamu ve özel hastanelerin web sitelerini inceleyen (Boydak ve İleri, 2021) çalışmalar olsa da Nibbler yazılımını kullanarak JCI belgeli sağlık tesislerinin web sitelerini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, JCI belgeli sağlık tesislerinin web sitelerini Nibbler yazılım programı kullanarak incelemesi açısından önem taşımaktadır.

1.1. JCI (Joint Commission İnternational) Akreditasyonu

Akreditasyonlar, kurum veya kuruluşların belli profesyonel standartlara sahip olduklarını gösteren uluslararası standartlar olarak bilinmektedir (Grepperud, 2015). Sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesinde kullanılan ve ülkelere göre farklılık gösterebilen uluslararası akreditasyonlar; ABD'de JCI, Kanada'da CCHSA, Hindistan'da NABH, Avustralya'da ACHS, Yeni Zelanda'da QHNZ ve Fransa'da ANAES olarak bilinmektedir. Ülkeler tarafından en çok

tercih edilen ve Türkiye'deki sağlık tesislerinin sahip olduğu akreditasyon ise ABD merkezli olan JCI akreditasyonudur (Tabrizi vd., 2011; Donahue ve Ostenberg, 2000).

JCI; dünya çapında 160000 aktif üyesi ile sağlık hizmetlerinin kalitesi ve güvenliğini artırmayı amaç edinmiş bir kurumdur. Kurum, belli kriterler açısından sağlık tesislerinin kontrolünü ve denetlemesini yaparak uluslararası akreditasyon belgesi vermektedir. JCI standartları hasta ve kurum odaklı olmak üzere 2'ye ayrılmaktadır. Hasta odaklı grupta 322 standart maddesi, kurum odaklı grupta ise 1218 standart maddesi bulunmaktadır. Belgeyi almak isteyen sağlık tesisleri kuruma başvurmakta, sonrasında ise kurum yöneticileri tarafından bu standartları sağlayıp sağlamadıkları açısından kontrol edilmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de 2022 yılına ait verilere göre 34 adet JCI belgeli sağlık tesisi yer almaktadır. Bu sağlık tesislerinden 4'ü Adana'da, 22'si İstanbul'da, 4'ü Ankara'da, 3'ü İzmir'de ve 1'i Kocaeli'de bulunmaktadır (Joint Commission International, 2022).

2. YÖNTEM

Araştırmanın amacı; Türkiye'de JCI belgesine sahip olan sağlık tesislerinin kurumsal web sitelerini; Nibbler yazılımını kullanarak genel puan, erişilebilirlik, deneyim, pazarlama, teknoloji, Twitter, analitik, popülerlik, dahili bağlantılar, görüntüler, güncellik, meta etiketleri, ana başlıklar, içerik miktarı, mobil, sayfa başlıkları, gelen bağlantılar, yazdırılabilirlik ve URL biçimi kriterleri üzerinden analiz etmek ve sağlık tesislerinin kullanıcılara sundukları hizmetlerin kalitesine ilişkin bulgular elde etmektir.

Araştırmanın evrenini Türkiye'de JCI belgesine sahip olan tüm sağlık tesislerinin web siteleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi kapsamında herhangi bir seçim yöntemi yapılmamış, tam sayım benimsenerek ülkedeki JCI belgesine sahip olan bütün sağlık tesisleri değerlendirmeye alınmıştır. Sağlık tesislerinin internet sayfalarına arama motorları kullanılarak tek tek erişilmeye çalışılmıştır. Ancak yazılım kapsamında denetlenmesi yasaklı olan 1 adet sağlık tesisinin (*İstanbul Florence Nightingale Hastanesi*) web sitesi ve zincir bir hastanenin (Memorial) 3 şubesinin (*Memorial Ankara Hospital, Memorial Bahçelievler Hospital ve Memorial Şişli Hospital*) yazılımda denetlenmesi için hata vermesinden dolayı, 4 adet sağlık tesisi çalışma kapsamında değerlendirmeye alınamamıştır. Bu kapsamda ilde JCI akreditasyonu belgesine sahip olan 34 adet sağlık tesisinden 30 tanesinin web sitesine ulaşılarak, 19 kriter üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

2.1. Verilerin Analiz Biçimi

Sağlık tesislerinin web siteleri, "Nibbler" aracılığıyla, 24.08.2022 – 02.09.2022 tarihleri arasında analiz edilmiştir. Nibbler herhangi bir web sitesini erişilebilirlik, deneyim, pazarlama ve teknoloji dâhil olmak üzere pek çok alanda test eden ve 10 üzerinden puanlayan bir programdır. Program ilk sayfaya bakarak ve bu sayfalardan diğer sayfalara giden bağlantıları izleyerek web sayfalarını bulmaya çalışan otomatik bir bilgisayar programıdır (Nibbler, 2022). Program, web sitelerinin eksik ve geliştirmesi gereken özelliklerini çok detaylı şekilde analiz edebilmektedir (Boydak ve İleri, 2021). Ancak Nibbler; web sitesinin Flash'tan yapıldığı, web sitesine girmek için form doldurulması gerektiği ya da web sitesinin spam engelleyici yazılımlar kullandığı durumlarda tam olarak çalışamamaktadır. Program, web sitesinin bulduğu yalnızca 5 sayfayı test etmektedir. Bulunan sayfalar raporun altında görülebilmektedir. Twitter

ve Google testleri, test edilen 5 sayfa içinde Twitter hesabına veya Google sayfasına bir bağlantı bulabilirlerse ve bu sayfa ya da hesap web sitesine geri bağlanırsa çalışabilmektedir. Bu durum sayfa ya da hesabın web sitesine ait olduğunun teyit edilmesi açısından yapılmaktadır (Nibbler, 2022).

Çalışma kapsamında Türkiye'de JCI belgesine sahip olan 30 sağlık tesisinin web sitesini 19 kriter açısından inceleme imkânı sunan Nibbler yazılımının kullandığı kriterler aşağıda açıklanmıştır (Nibbler, 2022):

1. **Genel Puan (*Overall*):** Web sitesinin genel puanını ifade etmektedir.
2. **Erişilebilirlik (*Accessibility*):** Mobil ve engelli kullanıcılar için web sitesinin ne kadar erişilebilir olduğunu kontrol etmektedir.
3. **Deneyim (*Experience*):** Web sitesinin görsel ve içerik yönünden kullanıcıları ne kadar memnun edeceğini kontrol etmektedir.
4. **Pazarlama (*Marketing*):** Web sitesinin pazarlanma ve popülerlik seviyesini kontrol etmektedir.
5. **Teknoloji (*Technology*):** Web sitesinin tasarlanma kalitesini kontrol etmektedir.
6. **Twitter (*Twitter*):** Kurumun Twitter hesabı olup olmadığını ve tüm sayfaların Twitter'a bağlantılarını kontrol etmektedir.

Twitter'daki bir web sitesi ve diğer sosyal medya araçları hakkındaki aktivite miktarı, web sitesinin ne kadar iyi pazarlandığını göstermektedir. Program, web sitesini test ederken tüm sayfaların Twitter'a bağlantılarını taramaktadır. Bulduğu Twitter hesaplarının her biri için atılan tweet ve takipçi sayısını öğrenmektedir. Bulunan Twitter hesaplarından da herhangi birinin web sitesiyle ilgili olup olmadığını belirlemek, test edilen web sitesinin listelenip listelenmediğini görmek için Twitter hesabının ayrıntılarını kontrol etmektedir.

7. **Analitik (*Analytics*):** Bu test kurumun analitik bir çözüm kullanıp kullanmadığını anlayabilmek adına web sitesini test etmektedir. Çünkü iyi bir web sitesinin devamlılığının sağlanmasında, analitik önemli bir husustur. Modern analitik çözümleri, web sitesinin sahibine zengin bilgiler sağlayabilmektedir.
8. **Popülerlik (*Popularity*):** Web sitesinin diğer web sitelerine kıyasla ne kadar popüler olduğunu ve popülerliğinin yükselip yükselmediğini karşılaştırmalı olarak (X web sitesi Y web sitesinden daha popülerdir gibi) test etmektedir. Bu test için Alexa sıralaması kullanılmaktadır. Alexa, ilk 5 milyondaki web siteleri için sıralama verebilmektedir. Sonuçlar sıralama yükseldikçe daha doğru sonuçlar vermektedir. Sonuçlarda bazı önyargılar olsa da uygun şekilde kullanıldığında hala faydalı bulunmaktadır. Sıralama, mutlak şekilde değil daha çok karşılaştırmalı olarak yapılmaktadır (X web sitesi Y web sitesinden daha popülerdir gibi).
9. **Dahili Bağlantılar (*İnternal links*):** Bu test, web sitesinin diğer sayfalara dahili ve harici olarak nasıl bağlantı verdiğini kontrol etmektedir.
10. **Görüntüler (*Images*):** Ziyaretçilerin erişilebilirlik sorunları yaşamasına engel olmak ve sayfa yükleme sürelerini azaltmak için; web sitesindeki resimlerin web formatına uygun olup olmadığını kontrol etmektedir. Çünkü web sitelerinin görsellerini, sayfalarına kötü şekilde eklemesi ziyaretçiler açısından erişilebilirlik sorunu yaratmakta ve sayfa yükleme sürelerini artırmaktadır.

11. **Güncellik (*Freshness*):** Web sayfasının en son ne zaman güncellendiğini kontrol etmektedir.
12. **Meta Etiketleri (*Meta Tags*):** Bu test, meta verilerin (web sayfalarındaki gizli bilgiler), var olup olmadığını ve doğru şekilde kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmektedir.
13. **Ana Başlıklar (*Headings*):** Ana başlıklar; sayfadaki başlıkların uygun kullanımını, daha açıklayıcı bir ifadeyle başlıkların doğru sırada kullanılıp kullanılmadığını ve doğru tanımlanıp tanımlanmadığını kontrol etmektedir.
14. **İçerik Miktarı (*Amount of content*):** Web sayfasında ne kadar içerik olduğunu görmek için test yapmakta ve her sayfadaki kelime sayısını saymaktadır.
15. **Mobil (*Mobile*):** Web sitesinin mobil cihazlar aracılığı ile ziyaret edilmesinin uygun olup olmadığını kontrol etmektedir.
16. **Sayfa Başlıkları (*Page titles*):** Web sitelerinde başlık olup olmadığını, başlığın anlamlılığını, başlığın web adresi olup olmadığını, uzunluğunu ve doğru kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmektedir.
17. **Gelen Bağlantılar (*Incoming links*):** Web sitesine bağlantı veren diğer sitelerin sayısal değerini kontrol etmektedir.
18. **Yazdırılabilirlik (*Printability*):** Web sitesinin yazdırılmaya uygun olup olmadığını kontrol etmektedir.
19. **URL Biçimi (*URL format*):** Bu test, sayfa adresi olarak da bilinen URL biçiminin web sitesine uygun olup olmadığını kontrol etmektedir.

Araştırma kapsamına dahil edilen sağlık tesislerinin web siteleri tek tek açılarak Nibbler programına yüklenmiştir. Nibbler kopyalanan URL adresleri üzerinden sağlık tesislerinin web sitelerini analiz etmiştir. Analiz sonrasında program, web sitelerini 0-10 puan aralığında değerlendirmiştir. Web sitelerinin aldığı 10 puan çok iyi anlamına gelirken, puanların düşmesi web sitelerinin o değerlendirme kriteri açısından gelişmeye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Literatürde bu yazılımı kullanarak değerlendirme yapan sadece bir çalışmaya (Boydak ve İleri, 2021) rastlanmıştır. Boydak ve İleri (2021) çalışmasında, 7 ve üzeri puan alan kriterleri başarılı olarak ele aldığından araştırma kapsamında da aynı değerlendirme sistemi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında Türkiye'de JCI belgesine sahip olan sağlık tesisleri illere göre gruplandırılmış ve numaralandırılmıştır. Çizelge 1'e göre JCI akreditasyonu sahibi sağlık tesislerinin büyük çoğunluğunun İstanbul'da yer aldığı görülmektedir. Koyu olarak yazılan sağlık tesislerinin web siteleri, belli kısıtlamalardan dolayı Nibbler yazılımı kapsamında değerlendirilememiştir.

Çizelge 1. JCI Belgeli Sağlık Tesislerinin İllere Göre Dağılımı

	Hastane İsimleri	**İller**
1	Acıbadem Adana Hastanesi	Adana
2	Acıbadem Altunizade Hastanesi	İstanbul
3	Acıbadem Maslak Hastanesi	İstanbul
4	Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Universitesi Atakent Hastanesi	İstanbul
5	Algomed Hastanesi	Adana
6	American Hastanesi	İstanbul
7	Anadolu Sağlık Merkezi	Kocaeli

8	Ankara Güven Hastanesi	Ankara
9	Bahçelievler Hastanesi (Medical Park Healthcare Group)	İstanbul
10	Bayındır Hastanesi	Ankara
11	Bht Klinik	İstanbul
12	Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Merkez Laboratuvarı (ÇÜMERLAB)	Adana
13	Dünya Göz Hastanesi	İstanbul
14	Göztepe Hastanesi (Medical Park Healthcare Group)	İstanbul
15	Hacettepe Üniversitesi Hastanesi	Ankara
16	Hisar Intercontinental Hastanesi	İstanbul
17	İstanbul Aydın Üniversitesi Hastanesi Dişçilik Fakültesi, Florya	İstanbul
18	**İstanbul Florence Nightingale Hastanesi**	**İstanbul**
19	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Gaziosmanpaşa Hastanesi	İstanbul
20	İzmir Ekonomi Üniversitesi Medical Point Hastanesi	İzmir
21	Kent Hastanesi	İzmir
22	Kolan Uluslararası Hastanesi, Şişli	İstanbul
23	Medipol Mega Hastaneleri	İstanbul
24	Medistate Kavacık Hastanesi	İstanbul
25	**Memorial Ankara Hastanesi**	**Ankara**
26	**Memorial Bahçelievler Hastanesi**	**İstanbul**
27	**Memorial Şişli Hastanesi**	**İstanbul**
28	Np İstanbul Beyin Hastanesi	İstanbul
29	Özel Medline Adana Hastanesi	Adana
30	Özel Pendik Bölge Hastanesi	İstanbul
31	Özel Tınaztepe Buca Hastanesi	İzmir
32	Sonomed Tıbbi Görüntüleme Merkezi ve Laboratuvarı	İstanbul
33	Yeditepe Üniversitesi Diş Sağlığı ve Araştırma Merkezi	İstanbul
34	Yeditepe Üniversitesi Hastanesi	İstanbul

Araştırma kapsamında Türkiye'de JCI belgesine sahip olan sağlık tesislerinin Nibbler yazılımındaki kriterlere göre aldıkları puanlar Çizelge 2'de görülmektedir.

Çizelge 2. JCI Belgeli Sağlık Tesislerinin Kriterlere Göre Aldıkları Puan Ortalamaları

	Genel Puan	Erişilebilirlik	Deneyim	Pazarlama	Teknoloji	Twitter	Analitik	Ana Başlıklar	İçerik Miktarı	Popülerlik	Mobil	Sayfa Başlıkları	Gelen Bağlantılar	Görüntüler	Dahili Bağlantılar	Meta Etiketleri	Yazdırılabilirlik	URL Biçimi	Güncellik	Ortalama
1	9.6	9.8	9.2	9.8	9.4	10	10	9	10	8.7	10	10	10	10	9.9	10	0	10	10	9.2
2	9.6	9.8	9.2	9.8	9.4	10	10	9	10	8.7	10	10	10	10	9.9	10	0	10	10	9.2
3	9.6	9.8	9.2	9.8	9.4	10	10	9	10	8.7	10	10	10	10	9.9	10	0	10	10	9.2
4	9.6	9.8	9.2	9.8	9.4	10	10	9	10	8.7	10	10	10	10	9.9	10	0	10	10	9.2
5	8.1	9.3	7.2	6.2	8	0	10	9.9	9.9	4.1	10	10	10	10	5.7	2	0	10	10	7.3
6	9.2	9.6	9.4	8.7	9.4	0	10	10	8.3	7.3	10	10	10	8.3	7.6	6.8	10	10	10	8.6
7	8.9	9.1	8.8	9.1	8.8	10	10	6	9.2	7.6	10	10	10	10	8.8	6.8	0	10	8	8.4
8	9.1	9.3	8.5	7.4	9	0	10	7.2	9.8	8.1	10	10	10	10	8.7	10	10	10	10	8.7
9	8.9	9.1	8.6	7.4	9.1	0	10	6	9	9	10	10	10	8.6	8.3	10	10	10	10	8.6

10	9	8.9	9.2	9	8.7	9.3	10	5.8	9	7.4	10	10	10	9.6	7.4	8.4	10	10	10	9
11	8.4	9.4	9	7.9	8.9	7.7	0	8.8	8.5	6.6	10	10	10	7.5	7.5	10	10	10	10	8.4
12	7.9	8.5	6.7	5.2	8.7	0	10	6	5	1.7	8.6	10	10	10	6.9	10	10	10	3.6	7.3
13	9	8.9	8.8	9.3	8.2	10	10	8.8	8.8	7.9	10	10	10	9.9	5.5	10	10	8.8	10	9.1
14	8.9	9.1	8.6	7.4	9.1	0	10	6	9	9	10	10	10	8.6	8.3	10	10	10	10	8.6
15	7.6	7.7	7.4	7.2	6.9	8.3	10	4.9	7.8	2.2	10	10	10	9.6	5.5	2	0	4	10	6.9
16	9	9.2	9.3	8.9	8.9	9.9	8	6	8.1	7.7	10	10	10	8.7	9.2	8.4	8	10	10	8.9
17	8.4	9.3	8.5	7.9	8.7	9.1	8	10	8.3	4.8	10	10	10	9.7	5.7	2	0	10	10	7.9
19	8.4	8	8.2	9.2	7.1	9.8	10	5	8.4	8.5	10	10	10	9.8	6	10	10	5.2	8.3	8.5
20	6.5	8.9	7	2.4	8.2	0	0	9	7.7	0	10	10	0	8.9	4.4	2	0	10	10	5.5
21	8.4	9.4	9.3	8	9.2	9.2	0	9	9.1	5.4	10	10	10	8.3	7.5	6.8	10	10	10	8.4
22	9	9.3	9	8.4	9	8.6	8	8	7.1	6.6	10	10	10	9.9	7.9	10	10	10	10	8.9
23	8.7	8.8	8.6	9.3	8.7	10	10	10	8.5	8.5	10	10	10	8.7	2.9	10	0	10	10	8.5
24	9.2	9.5	8.7	8.6	9.1	8.7	10	8.6	8.5	6.2	10	10	10	9.9	8.4	8.4	0	10	10	8.6
28	8.1	7.8	8.1	9	7.3	9.9	10	3.6	8.4	7.5	10	10	10	8.1	4.2	10	0	8.8	10	7.9
29	8.4	8.1	7.8	8.6	7.4	8.7	10	5.1	8.7	5.5	10	10	10	9.8	7.5	10	0	3.6	10	7.8
30	8.7	9.3	7.7	6.8	8.8	0	10	9	8.3	5.9	10	10	10	8.9	6.7	10	2	10	10	8
31	9.4	10	8.9	8.7	8.9	8.6	10	10	8.1	6.3	10	10	10	9.5	9.7	10	10	10	10	9.3
32	9.3	9.7	9.3	8.6	9.5	8.5	10	9.7	8.6	6	10	10	10	8.4	8.5	8.4	10	10	10	9.1
33	9.4	9.7	9.4	8.4	9.6	8.8	10	8	8.2	5	10	10	10	10	10	6.8	10	10	10	9.1
34	8.8	9	8.4	8.8	8	8.9	10	5	8.1	7.6	10	10	10	9.8	8.8	10	10	10	7	8.8
Kriter Ortalamaları	8.7	9.1	8.5	8.1	8.6	6.8	8.8	7.7	8.6	6.5	9.9	10	9.6	9.3	7.5	8.2	5.3	9.3	9.5	

Çizelge 2'ye göre genel puan kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin Acıbadem Hastaneleri (9.6) grubu olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise İzmir Ekonomi Üniversitesi Medikal Point Hastanesi (6.5) olduğu görülmektedir. Genel puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 8.7 olarak tespit edilmiştir.

Erişilebilirlik kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin Özel Tınaztepe Buca Hastanesi (10) olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise Hacettepe Üniversitesi Hastanesi (7.7) olduğu görülmektedir. Erişilebilirlik puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 9.1 olarak tespit edilmiştir.

Deneyim kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin American Hastanesi (9.4) ve Yeditepe Üniversitesi Diş Sağlığı ve Araştırma Merkezi (9.4) grubu olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Merkez Laboratuvarı (ÇÜMERLAB) (6.7) olduğu görülmektedir. Deneyim puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 8.5 olarak tespit edilmiştir.

Pazarlama kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin Acıbadem Hastaneleri (9.8) grubu olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise İzmir Ekonomi Üniversitesi Medical Point Hastanesi (2.4) olduğu görülmektedir. Pazarlama puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 8.1 olarak tespit edilmiştir.

Teknoloji kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin Yeditepe Üniversitesi Diş Sağlığı ve Araştırma Merkezi (9.6) grubu olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise Hacettepe Üniversitesi Hastanesi (6.9) olduğu görülmektedir. Teknoloji puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 8.6 olarak tespit edilmiştir.

Twitter kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesislerinin Acıbadem Hastaneleri grubu, Anadolu Sağlık Merkezi, Dünya Göz Hastanesi ve Medipol Mega Hastaneleri (10) olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesislerinin ise Algomed Hastanesi, Amerikan Hastanesi, Ankara Güven Hastanesi, Bahçelievler Hastanesi (Medical Park Healthcare Group), Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Merkez Laboratuvarı (ÇÜMERLAB), Göztepe Hastanesi (Medical Park Healthcare Group), İzmir Ekonomi Üniversitesi Medical Point Hastanesi ve Özel Pendik Bölge Hastanesi (0) olduğu görülmektedir. Twitter puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 6.8 olarak tespit edilmiştir.

Analitik kriterinde Ankara Güven Hastanesi, Bahçelievler Hastanesi (Medical Park Healthcare Group), Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Merkez Laboratuvarı (ÇÜMERLAB), Göztepe Hastanesi (Medical Park Healthcare Group), İzmir Ekonomi Üniversitesi Medical Point Hastanesi ve Özel Pendik Bölge Hastanesi'nin dışındaki tüm sağlık tesislerinin 10 tam puan aldıkları görülmektedir. Analitik puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması ise 8.8 olarak tespit edilmiştir.

Ana başlıklar kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin American Hastanesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Hastanesi Dişçilik Fakültesi, Medipol Mega Hastaneleri ve Özel Tınaztepe Buca Hastanesi (10) olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise Np İstanbul Beyin Hastanesi (3.6) olduğu görülmektedir. Ana başlıklar puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 7.7 olarak tespit edilmiştir.

İçerik Miktarı kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin Acıbadem Hastaneleri (10) grubu olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Merkez Laboratuvarı (ÇÜMERLAB) (5) olduğu görülmektedir. İçerik miktarı puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 8.6 olarak tespit edilmiştir.

Popülerlik kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin Bahçelievler Hastanesi (Medical Park Healthcare Group) (9) grubu olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise İzmir Ekonomi Üniversitesi Medical Point Hastanesi (0) olduğu görülmektedir. Popülerlik puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 6.5 olarak tespit edilmiştir.

Mobil kriterinde Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Merkez Laboratuvarı (ÇÜMERLAB) (8.6) haricinde tüm sağlık tesislerinin 10 tam puan aldığı görülmektedir. Mobil puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 9.9 olarak tespit edilmiştir.

Sayfa Başlıkları kriterinde tüm sağlık tesislerinin 10 tam puan aldığı görülmektedir. Sayfa başlıkları puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 10 olarak tespit edilmiştir.

Gelen Bağlantılar kriterinde İzmir Ekonomi Üniversitesi (0) haricindeki tüm sağlık tesislerinin 10 tam puan aldığı görülmektedir. Genel bağlantılar puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 9.6 olarak tespit edilmiştir.

Görüntüler kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesislerinin Acıbadem Hastaneleri grubu, Algomed Hastanesi, Anadolu Sağlık Merkezi, Ankara Güven Hastanesi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Merkez Laboratuvarı (ÇÜMERLAB) ve Yeditepe Üniversitesi Diş Sağlığı ve Araştırma Merkezi (10) olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise Bht Klinik (7.5) olduğu görülmektedir. Görüntüler puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 9.1 olarak tespit edilmiştir.

Dahili Bağlantılar kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin Yeditepe Üniversitesi Diş Sağlığı ve Araştırma Merkezi (10) olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise Medipol Mega Hastaneleri (2.9) olduğu görülmektedir. Dahili Bağlantılar puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 7.5 olarak tespit edilmiştir.

Meta etiketleri kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin Acıbadem Hastaneleri grubu, Ankara Güven Hastanesi, Bahçelievler Hastanesi (Medical Park Healthcare Group), Bht Klinik, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Merkez Laboratuvarı (ÇÜMERLAB), Dünya Göz Hastanesi, Göztepe Hastanesi (Medical Park Healthcare Group), İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Gaziosmanpaşa Hastanesi, Kolan Uluslararası Hastanesi, Medipol Mega Hastaneleri, Np İstanbul Beyin Hastanesi, Özel Medline Adana Hastanesi, Özel Pendik Bölge Hastanesi, Özel Tınaztepe Buca Hastanesi, Yeditepe Üniversitesi Hastanesi (10) olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise Algomed Hastanesi, Hacettepe Üniversitesi Hastanesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Hastanesi Dişçilik Fakültesi ve İzmir Ekonomi Üniversitesi Medical Point Hastanesi (2) olduğu görülmektedir. Meta etiketleri puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 8.2 olarak tespit edilmiştir.

Yazdırılabilirlik kriterinde en yüksek puanı alan sağlık tesisinin Amerikan Hastanesi, Ankara Güven Hastanesi, Bahçelievler Hastanesi (Medical Park Healthcare Group), Bayındır Hastanesi, Bht Klinik, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Merkez Laboratuvarı (ÇÜMERLAB), Dünya Göz Hastanesi, Göztepe Hastanesi (Medical Park Healthcare Group), İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Gaziosmanpaşa Hastanesi, Kent Hastanesi, Kolan Uluslararası Hastanesi, Özel Tınaztepe Buca Hastanesi, Sonomed Tıbbi Görüntüleme Merkezi ve Laboratuvarı, Yeditepe Üniversitesi Diş Sağlığı ve Araştırma Merkezi ve Yeditepe Üniversitesi Hastanesi (10) olduğu, en düşük puanı alan sağlık tesisinin ise Acıbadem sağlık grubu, Algomed Hastanesi, Anadolu Sağlık Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Hastanesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Hastanesi Dişçilik Fakültesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi Medical Point Hastanesi, Medipol Mega Hastaneleri, Medistate Kavacık Hastanesi, Np İstanbul Beyin Hastanesi ve Özel Medline Adana Hastanesi (0) olduğu görülmektedir. Yazdırılabilirlik puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 5.3 olarak tespit edilmiştir.

URL biçimi kriterinde Dünya Göz Hastanesi, Hacettepe Üniversitesi Hastanesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Gaziosmanpaşa Hastanesi, Np İstanbul Beyin Hastanesi ve Özel Medline Adana Hastanesi haricinde tüm sağlık tesislerinin 10 tam puan aldıkları görülmektedir. URL biçimi puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 9.3 olarak tespit edilmiştir.

Güncellik kriterinde Anadolu Sağlık Merkezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Merkez Laboratuvarı (ÇÜMERLAB), İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Gaziosmanpaşa Hastanesi ve Yeditepe Üniversitesi Hastanesi haricinde tüm sağlık tesislerinin 10 tam puan aldıkları görülmektedir. Erişilebilirlik puan kriterinin sağlık tesislerinin hepsi içindeki ortalaması 9.5 olarak tespit edilmiştir.

Türkiye'de JCI akreditasyonu sahibi sağlık tesislerinin genel olarak mobil (9.9), sayfa başlıkları (10), gelen bağlantılar (9.6) ve güncellik (9.5) açısından en yüksek ortalamalara sahip olduğu, popülerlik (6.5), Twitter (6.8) ve yazdırılabilirlik (5.3) açısından ise gelişmeye ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Özellikle Özel Tınaztepe Buca Hastanesi (9.3) sağlık tesisinin web sitesinin tüm kriterler bazında en yüksek ortalamaya sahip olduğu belirlenmiştir. İzmir Ekonomi Üniversitesi Medikal Point Hastanesi (5.5) ve Hacettepe Üniversitesi Hastanesi (6.9) web siteleri ise Boydak ve İleri (2021)'ye göre 7 puanın altında kalan ve gelişmeye ihtiyaç duyan web siteleri olarak belirlenmiştir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışma sonucunda, en yüksek puan ortalamasına sahip olan sağlık tesisinin Özel Tınaztepe Buca Hastanesi (9.3) olduğu görülmekte, bu sağlık tesisinin yer aldığı İzmir şehrinin ise Türkiye'nin en büyük illeri arasında yer alması dikkat çekmektedir. Türkiye genelinde JCI sahibi sağlık tesislerinin web sitelerinin en başarılı oldukları kriterlerin mobil (9.9), sayfa başlıkları (10), gelen bağlantılar (9.6) ve güncellik (9.5) olduğu, popülerlik (6.5), Twitter (6.8) ve yazdırılabilirlik (5.3) açısından ise gelişmeye ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarından da görüldüğü üzere, sağlık tesislerinin web sitelerinin popülerlik ve yazdırılabilirlik açısından oldukça düşük puan ortalamaları aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Popülerlik kriteri A web sitesinin B web sitesine göre ne kadar popüler olduğunu göstermektedir. Buna göre ülke genelindeki JCI belgeli sağlık tesislerinin zayıf popülerliğe sahip olduğu söylenebilmektedir. 85.839.173 nüfuslu Türkiye'nin 72.500.000 internet kullanıcısına (Internet World Stats, 2022) sahip olduğu düşünüldüğünde sağlık tesislerinin kullanıcılara online platformlardan ulaşmaya önem vermelerinin etkinliklerini artıracağı düşünülmektedir. Web siteleri Twitter açısından da çok düşük ortalamalara sahiptir. Bu kadar düşük ortalamalar, web sitelerinin çok azının Twitter bağlantısı içerdiğini ve bağlantı içerse bile Twitter sayfasıyla ilişkilendirilmediğini göstermektedir.

Sağlık tesislerinin web sitelerinin; başlıklarını ya da başlığın web adresinin olup olmadığını ve başlığın anlamlılığını inceleyen "sayfa başlıkları" kriteri açısından yüksek puan aldığı belirlenmiştir. Sayfa başlıkları, siteleri ziyaret sırasında ve arama sonuçlarında kullanıcıların karşısına çıkmaktadır. Sağlık tesislerinin web sitesine bağlantı veren diğer sitelerin erişim kalitesinin yüksek ve sayısal değerinin iyi olduğu belirlenmiştir. Gelen bağlantıların iyi olması kullanıcıların web sitelerine zorlanmadan ulaştığı anlamına gelmektedir.

Web sitelerinin mobil cihazlar aracılığı ile görüntülenmesinin ve ziyaret edilmesinin de başarılı olduğu görülmektedir. Bu durum, dünya genelinde yapılan internet aramalarının %4-5'inin sağlıkla ilgili olduğu (Maifredi vd., 2010) göz önüne alındığında, sağlık tesislerinin istediği bilgileri ziyaretçilere ulaştırmasını kolaylaştıracağını düşündürmektedir. Çünkü hastaneler için web siteleri, tesislerinin dışında bilgi sunma ve iletişim hizmetlerini gerçekleştirme araçlarıdır (Bodkin ve Miaoulis, 2007). Hatta, bir çok durumda hastanelerin ana sayfaları ziyaretçiler ve tüketicileri için ilk temas noktasını oluşturmaktadır (Revere ve Robinson, 2010).

Web sitelerini son güncelleme tarihi açısından inceleyen güncellik kriterine göre, web siteleri güncel konumdadır. Ziyaretçilerin güncel web sitelerini güvenilir olarak algıladıkları düşünüldüğünde bu durum web sitelerine avantaj kazandırabilmektedir (Gallant vd., 2007).

Ayrıca sağlık hizmeti almak isteyenlere verilen tedavi ve doktorlar hakkında bilgiler sunan, fiyat karşılaştırmaları yapılmasını sağlayan web siteleri (Loncaric vd., 2013), güncel olduklarında daha sık incelenmekte, aramalarda ön sıralarda konumlanmakta ve daha doğru bilgiler verebilmektedir (Boydak ve İleri, 2021).

Analiz edilen web sitelerinin diğer özelliklerine bakıldığında genel puan (8.7), mobil ve engelli kullanıcılar için erişilebilirliği (9.1), görsel ve içerik açısından kullanıcıları memnun edebilmesi (8.5), pazarlanma seviyesi (8.1), tasarlanma kalitesi (8.6), analitik çözümler kullanma durumu (8.8), sayfadaki başlıkların uygun kullanımını ya da başlıkların doğru sırada kullanılıp kullanılmaması (7.7), web sayfasından ne kadar içerik olduğunun belirlenmesi (8.6), web sitesindeki resimlerin web formatına uygun olup olmadığının kontrol edilmesi (9.3), web sitesinin diğer sayfalara dahili ve harici olarak nasıl bağlantı verdiğinin kontrol edilmesi (7.5), web sayfalarındaki gizli bilgilerin var olup olmadığının incelenmesi (8.2) ve sayfa adresi olarak da bilinen URL biçiminin web sitesine uygun olup olmadığının irdelenmesi (9.3) açısından tatmin edici sonuçlara sahip olduğu tespit edilmiştir.

19 kriter dahilinde yapılan analizler neticesinde, en yüksek puan ortalamasına Özel Tınaztepe Buca Hastanesi'nin (9.3) sahip olduğu görülmektedir. Uluslararası akreditasyon belgesi olan JCI'ya sahip olmasına rağmen, 19 kriterin her birinden en yüksek ortalamaya sahip olarak ilk sıralara yerleşen bir kamu hastanesinin olmadığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak incelenen sağlık tesislerinin web sitelerinin başarılı ortalamalara sahip oldukları kriterler olsa da geliştirilmesi gereken özelliklerinin de olduğu tespit edilmiştir. Sağlık tesislerinin web sitelerinde popülerliklerini yüksek seviyelere taşıyacak gelişmelere öncelik vermeleri ve sosyal medya hesaplarından biri olan Twitter gibi uygulamaların bağlantılarını kontrol etmeleri, takipçi sayılarını arttırmaları ve tesisler açısından faydalı olacaktır.

Çalışmanın sonuçlarının sağlık tesislerinin web sitelerini iyileştirmek için bir temel sağlayarak, web sitelerinin değerlendirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bazı kriterler kapsamında daha alt sıralarda yer alan sağlık tesisleri, web sitelerini daha iyi konuma getirebilmek adına yüksek ortalamalara sahip olan sağlık tesislerinin web sitelerini inceleyebilir. Sağlık tesislerinin düşük ya da yüksek ortalamalara sahip olması tamamen ya da yeniden bir web tasarımı gerektirmeyebilir. Bunun yerine bozuk bağlantıların kontrol edilmesi, yanlış yazılmış kelimelerin düzeltilmesi, sosyal medya hesaplarının bağlantılarının eklenmesi gibi basit çözümler de ortalamaların biraz yükseltilmesi konusunda yardımcı olabilir.

Araştırmanın kısıtlamalarına bakıldığında da birkaç tane sınırlama olduğu görülmüştür. Bunlardan biri bulguların her sağlık tesisinin web sitesinin mevcut durumunu incelemesidir. İnternetin hızla gelişen bir araç olduğu düşünüldüğünde web sitelerinin daha sonra tekrar incelenmesi durumunda sonuçların farklılık göstereceği düşünülmektedir. Diğer bir kısıtlama ise web sitelerinin değerlendirmesi için tek bir yazılım programının kullanılmasıdır. Kullanılan yazılım, web sitesinin bazı özelliklerini ayırt edemeyebilir ya da kullanılabilirliğini etkileyen web sitesi düzen sorunlarını gözden kaçırabilmektedir. Bu nedenle gelecek çalışmaların farklı yazılımlar kullanarak web sitelerini test etmesi, değerlendirme kriter sayılarının artırması ve farklı ülkelerdeki JCI belgeli sağlık tesisleri ile karşılaştırmalar yapması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Atkinson, N. L., Saperstein, S. L. ve Pleis, J. Using the Internet for Health-Related Activities: Findings From a National Probability Sample, J Med Internet Res, 11,1, 2009.

Birdir, K. ve Buzcu, Z. JCI Akreditasyon Belgesine Sahip Olan Sağlık Kuruluşlarının Web Sitelerinin Medikal Turizm Açısından Değerlendirilmesi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11,1), 2014.

Bodkin, C. ve Miaoulis, G. 2007. EHealth Information Quality and Ethics Issues: An Exploratory Study of Consumer Perceptions, International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing, 1, 1, 2007.

Boydak, S. ve İleri, Y. Y. Türkiye'deki Kamu ve Özel Hastane Web Sitelerinin İşleyiş Kalitesi, Güncellik ve Tasarım Altyapısı Bakımından Analizi, AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 12,44, 2021.

Donahue, K. T. ve Ostenberg, P.V. (2000). Joint Commission International Accreditation: Relationship to Four Models of Evaluation, International Journal for Health Care, 12,3, 2000.

Ford, E. W, Huerta, T. R, Diana M. L, Kazley A. S. ve Menachemi, N. Patient Satisfaction Scores and Their Relationship to Hospital Website Quality Measures, Health Marketing Quarterly, 30,4, 2013.

Gallant, L. Irizarry, C. Kreps, G. L. User-Centric Hospital Web Sites: A Case for Trust and Personalization, E-Service Journal, 5,2, 2007.

Grepperud, S. Is the Hospital Decision to Seek Accreditation An Effective One?, The International Journal of Health Planning and Management, 30,1, 2015.

Hemann, C. ve Burbary, K., *Digital Marketing Analytics: Making Sense of Consumer Data in A Digital World*, Pearson Education, 2013.

Huerta, T. R., Walker, D. M. ve Ford, E. W. An Evaluation and Ranking of Children's Hospital Websites in the United States, Journal of Medical Internet Research, 18,8, 2016.

Internet World Stats (2022). Internet Usage Statistics, https://www.internetworldstats.com/stats.htm (Erişim tarihi: 29.08.2022).

Internet World Stats (2022). Internet Usage Statistics, https://www.internetworldstats.com/stats.htm (Erişim tarihi: 29.08.2022).

İleri, Y.Y., Sağlık Yönetim Bilişim Sistemleri. Çizgi Kitabevi/Konya, 2018.

Joint Commission İnternational (2021). JCI Hospital Standards, https://www.jointcommissioninternational.org/accreditation/accreditation-programs/hospital/ (Erişim tarihi: 29.9.2021).

Loncarić, D., Bašan, L. ve Jurković, M., *Websites As Tool for Promotion of Health Tourism Offering in Croatian Specialty Hospitals and Health Resorts*, 1st International Conference on

Management, Marketing, Tourism, Retail, Finance and Computer Applications, 25-27, Croatia, 2013.

Maifredi, G., Orizio, G., Bressanelli, M., Domenighini, S., Gasparotti, C., Perini, E., ... & Gelatti, U. Italian Hospitals on the Web: A Cross-Sectional Analysis of Official Websites, BMC Medical Informatics and Decision Making, 10,1, 2010.

Mesci, G. ve Sağlık, E. (2020). Sağlık Turizminde Dijital İletişim: JCI Akreditasyon Belgesini Almış Hastaneler Üzerinde Bir Araştırma, Journal of Hospitality and Tourism Issues, 2,1, 2020.

Nibbler (2022). About Nibbler, https://nibbler.insites.com/en_US/about (Erişim tarihi: 24.08.2022).

Norem, J. ve Moen, M. A. The Websites of Norwegian Hospitals: Do They Meet National Guidelines and Patient's Expectations?, J Telemed Telecare, 10, 2004.

Öksüz, B. ve Altıntaş, V. Sağlık Turizminde Dijital İletişim Kanallarının Kullanımı, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 14, 1, 2017.

Patsioura, F., Kitsiou, S. ve Markos, A. I. Evaluation of Greek Public Hospital Websites. ICE-B, July, 2009.

Revere, L. ve Robinson, L. How Healthcare Organizations Use the Internet to Market Quality Achievements, J Healthc Manag, 55,1, 2010.

Tabrizi, J. S., Gharibi, F. ve Wilson, A. J. (2011). Advantages and Disadvantages of Health Care Accreditation Models, Health Promotion Perspectives an International Journal, 1,1, 2011.

VIRAL ADVERTISEMENTS WITH A POST TRUTH APPROACH: THE SIMPSONS EXAMPLE

Asst. Prof., Aylin GÜNGÖR [1]

[1] Balıkesir University, Fine Arts Faculty, Department of Graphic Arts, -

https://orcid.org/0000-0001-8204-2092

ABSTRACT

Advertising is one of the most effective ways to convey the feeling of purchasing to people more easily from past to present. With the introduction of television into the lives of individuals, the promotion of a product has left motion videos instead of two-dimensional designs used in daily life. These videos have become an integral part of the advertising industry by being arranged with various fictions they contain or by finding ways to appeal to the different emotions of individuals. Today, thanks to new media channels, advertisements have started to be used not only on television but also on websites, mobile applications and social media, and the more people watch or click on these advertisements, the more important the number of views and clicks for brands. Therefore, videos that have reached a certain number of people and audiences, that increase in number of clicks, that spread like an epidemic disease or virus and create the effect of being watched are called viral. In an effective viral advertisement, the point to be considered is the thought and content conveyed by the focal point rather than the brand. The fact that the brand suitable for the content participates in the viral advertisement prevents the consumer from getting bored and enables it to better convey its message to the target audience. Thus, viral advertising videos achieve their purpose. Sometimes, these viral video ads can be made not only for the feeling of buying, but also to raise social awareness in individuals or to provide predictions for the future. Compared to traditional advertisements, viral advertisements, which are cheaper and provide the target of reaching more people, can sometimes be much more attractive to the consumer with humorous elements. Based on all this information, in this study, first of all, the concept of post truth and viral advertisements will be explained, and then various viral advertisements will be examined through the transmitted information. In addition, in the context of the concept of post truth, the viral advertisement of Simpsons animation will be explained with descriptive analysis method and the research will be concluded with analysis and suggestions.

Keywords: Post-Truth, Viral Advertising, Simpsons, Graphic Design, New Media, Communication.

1. INTRODUCTION

Advertisements used in the promotion and sale of a product or service have affected both the communication sector and the design discipline from past to present. Especially after the Industrial Revolution, with the need for mass production and supply-demand, the most important communication tools of graphic design such as posters, brochures and packaging designs have enabled two-dimensional visual advertisements to spread more among the public, instead of word of mouth marketing/advertising. Afterwards, as the advertisements produced in the context of graphic design attracted attention and generated sales, more importance was given to design elements such as writing and illustration. Advertising has now enabled

individuals to buy not only what they need, but also what they do not want. When the definitions of advertising in the academic literature are examined in general; Advertising is "presenting a product, company or opinion in an impersonal way and for a fee with the aim of adopting it to the target audience" (Can, Tuncer and Ayhan, 2005: 344) or "Effective and strategic, made in order to influence or change human behavior in a desired direction. mass media forms" (West, 2012: 11). After the effect of advertisements on people is noticed; Many types of advertisements have emerged and there are studies in the literature on what the human mind remembers, likes and buys more. "With this point of view, images in advertisements are thought to have a lasting effect on memory as a result of our perceptions in daily life" (Karabulut, 2016: 96). As a matter of fact, the emergence of television and the internet, together with the developments in the mass media, enabled the advertisements to be organized in the form of video editing, and advertisements began to be watched in internet environments such as websites, applications, social media and banners. In fact, most individuals are dissatisfied with excessive exposure to these advertisements today. However, this situation continues whether people want it or not in every application or website entered with the advertising strategies. In this context, "it can be said that advertisements now dominate the process from the design of a product to its presentation" (Koca, 2019: 43). Thus, today, many brands both attach importance to design processes while promoting their products or services and try to improve themselves on how many people they reach, watched, clicked on and whether they reach their target audience in new media environments. Therefore, videos that reach a certain number of masses, increase the rate of views and clicks, and spread rapidly, just like in an epidemic or a virus, are called viral advertisements. "Viral advertising is the free user-to-user transmission of provocative content from an identified sponsor who uses the internet to persuade or influence viewers to deliver the message to others" (Porter and Golan, 2006: 29). Sometimes, various social predictions can be added to the video, either humorously or to raise awareness, in order for the viral advertisement to reach individuals effectively. In addition, in a viral advertisement, the most important point is that the brands should be absorbed into the content or not be taken into consideration without suffocating the target audience. Thus, individuals will encounter viral advertising videos on the internet when they least expect it, and they will face the feeling of purchasing. In the light of all this information, in this study, the importance of viral advertisements in the context of the concept of post truth will be discussed and various examples will be examined.

2. ON THE CONCEPT OF POST TRUTH

Post truth, which has increased its popularity in the last ten years, can be said to be famous because it is mostly used in political situations such as elections, although it is used a lot as a concept in many disciplines. In 2016, especially after being announced as the word of the year by the Oxford Dictionary, "post-truth" (Mcintyre, 2018: 1), ceased to be a technical or academic term and started to be used naturally in the mainstream media, art and education sector. The real boom of the word is during the US presidential election. For this reason, the word is also called "post truth politics" in election campaigns.

"The Oxford Dictionary defines "post truth" as "adjective" Relating to or denoting cicumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief". The Oxford Dictionary gave examples fit this definition and genre: "in this era of post truth politics, it's easy to cherry-pick data and come to whatever conclusion you desire 'some commentators have observed that we are living in a posth truth age'.

In Turkish, the concept is generally interpreted as follows: "The situation where objective truths/reals/phenomenons are less effective than emotions and personal opinions/beliefs in determining/forming public opinion on a particular subject". This definition, which is a translation, points to a name, not an adjective in Turkish" (Terzi, 2020: 81).

Post truth, which indicates situations where concrete facts are less effective in shaping public opinion than things that appeal to feelings or personal beliefs, can be translated into Turkish with the expressions "beyond reality", "after reality".

In fact, the prefix post was used in the word post modernism, which is often mentioned in art before the concept of post-truth. The word post modernism first appears in Europe in Jean François Lyotard's 1979 book Post Modern. Lyotard postmodernism; defines it as the last point of modernity. In this context, post modernism; While it has a place in the meanings of post-modernism inherent in modernism, post truth; It is used in the sense of "belonging to a time when the concept that it came to is no longer considered unimportant or unnecessary" (Teyit, 2016). Thus, when post-truth phenemenons are mentioned, they can be thought of as "the period or events in which the facts lose their importance" (Figure 1). As seen in Figure 1, the artist Shove uses the concept of post truth; Artist caricatured it based on a true, post-truth and modern point of view. In addition to all this information, "the word Post Truth was used for the first time in an article by American play writer Steve Tesich, published in The Nation magazine, and the word became widely circulated with The Posth Truth Era, published in 2004 by Ralph Kayes" (Uzunoglu, 2016).

Today, the concept of post-truth enables the masses to exist in these mediums with surreal approaches, thanks to new media environments. Modern individuals, who spend almost every day and minute in social media environments, sometimes encounter viral advertisements by moving away from the truth in a post-truth era with the videos and images they click and watch. Thus, people motivated by a post-truth approach more easily believe in viral advertisements, whether they are false or true information.

Figure 1. A study on the meaning of the concept of Post-Truth drawn by the cartoonist Shove.

3. VIRAL MARKETING AND VIRAL ADVERTISING VIDEOS

Consumers are now involved in the marketing process in the digital age, actively participating in the process through new media environments instead of traditional marketing for companies and organizations. In the past, individuals only reached the number of sales or people by word-of-mouth marketing by telling their relatives or family friends, but today, with over one million clicks and follower numbers, they turn into channels where advertisements can be made easily from social media environments. Therefore, viral marketing can be defined as the form of word-of-mouth marketing that is still used today and carried out over the internet. "Natural forms of viral marketing increase the voluntary participation of consumers in the marketing process. This situation enables the brand and the consumer to cooperate" (Altuntaş, 2021: 290). In this new order, where consumers are much more dominant, both the experiences and ideas of individuals are gaining importance. Thanks to the platforms where consumers come together, sharing their experiences among each other and sharing advertisements in a medium where real users

experience products or services increases the effect of viral videos. In addition, “the lack of brand visibility in viral advertisements enables users to adopt and voluntarily share the advertisement” (Golan and Zaidner, 2008: 962) (Figure 2).

Figure 2. Indicator of viral marketing influencing the target audience through social media.

The word viral was coined by Draper Fisher Juvertson in 1997 as a type of advertisement that spreads quickly and quickly among the target audience or consumers, by comparing it to a virus-related disease such as an epidemic. “Terms such as viral, marketing, virus marketing, buzz marketing and infectious marketing have begun to be used as equivalent to viral marketing” (Argan and Argan, 2006: 233). “As the first example of viral marketing method, Hotmail company is accepted to reach 12 million users from scratch without using any other method” (Deal and Abel, 2001: 38). On the other hand, “Justin Kirby mentions that viral videos are not the most efficient way to create brand awareness, and if used correctly together with other channels, it will be beneficial to increase brand awareness and to stand behind the brand by the consumer” (Kirby, 2006: 88). For example; The viral advertisement titled “Fulya's Revenge", organized by the gittigidiyor sales site in 2009, is one of the best examples of this. Fulya is a young girl abandoned by her boyfriend. And to take revenge on her boyfriend, she decides to sell all of his private belongings. The viral advertisement is so convincing that everyone who watches the video starts to follow this young girl on their social media accounts. From the main news bulletins to the newspapers, from the blogs to the social media accounts, this viral video advertisement makes the name of the company Gittigidiyor be heard by making people talk about itself (Figure 3). This viral advertisement, which is completely fictionalized with a surreal approach, has been worked on for a year with the preparation phase. In order for the advertisement to be believable, everything is conveyed to the audience with the feeling of a natural home environment.

Figure 3. An example of a viral ad of Gittigidiyor company called "Fulya's Revenge".

Consumers, who encounter millions of advertisements a day, can access viral advertisements on digital media against their individual wishes, but when humor, creativity or social responsibility are added to these advertisements, viral advertisements become more attractive to consumers. "In viral advertisements, information about the product, brand or service reaches a large number of consumers through social networks such as Youtube, Facebook, Twitter and Instagram, which are shown among social media tools, and thanks to these networks, the visibility rate increases" (Kaplan and Haenlein, 2011: 256). In this context, videos that spread rapidly among people who have a high number of clicks and reach their target audience are referred to as viral ads in the literature. The focus in the success of viral advertising depends on the reflection of the thought to be conveyed rather than the brand. By sharing these viral videos with each other in the social media environment, individuals enable them to reach more interaction, and the virus effect spreads more in this environment. Although there are many examples of viral video ads, its success depends on the visibility relationship with the brand. Because, the aim in viral advertisements is to reflect the idea that is wanted to be conveyed to the target audience rather than the brand. For example; Vakıfbank has published a very nice viral advertisement called "Feysbuk is becoming the 82nd Province" on this subject (Figure 4). When this viral video starts, it's just like an itinerary show that a host is seen talking to the villagers. The fact that Facebook, a social media name, is a province, was emphasized in the video, and features of Facebook such as liking, commenting and poking were tried to be reflected throughout the advertisement. However, as a brand, the name of Vakıfbank is mentioned at the end of the video, both arousing curiosity and increasing the number of clicks on the name of Vakıfbank in social media accounts. Thus, Viral advertisement is designed in an extremely creative way, making the viewer watch the video without boring it. In fact, it can be said that viral video is handled with a post-truth approach in terms of reflecting imaginary elements in this viral video.

Figure 4. Vakıfbank, a viral ad sample called "Feysbuk becomes the 82nd Province".

Viral videos should be watched, consumers should talk about these videos, tell each other about them and share them on social media. In addition, the videos are shot with a natural editing, and sometimes the amateur feeling can be given in these videos, both with the actors and the venue. For this reason, it is often aimed to spread the viral advertisement in a way that will allow everyone to talk, rather than the corporate identity of the brand. Viral ads are divided into two as end-user viral ads and viral ads made by the company, according to the type of construction. End-user viral ads are generally seen on video sharing sites. The way this type of advertisements spread is when users share the videos they have made on behalf of their favorite brands on the internet and spread them to other users. Viral advertisements made by the company are; These are viral advertisements made by a professional agency or team by ordering companies. Viral advertisements are not seen as a fictionalized video and can create an amateurish effect on the audience. (As cited in Tokel, 2017: 14).

Based on all this information, brands aim to be known by more people with viral advertisements and to increase their brand in value. Therefore, when viral videos that spread are investigated, it is seen that mostly entertainment, humor and informational advertisements are watched.

3.1. Simpsons Animation

Created by Matt Groening in 1989, The Simpsons Animation was produced for the Fox Broadcasting Company as a comedy series with humorous elements. The animation depicts the life and everyday life of a middle-class American family consisting of Homer, Marge, Bart, Lisa and Maggie. The Simpsons Animation took place in a fictional city called Springfield, and also provided the show of American family culture to the whole world. While its creator, illustrator Matt Groening, was initially considering proposing a cartoon band called Life in Hell for animation, he decided to tell a family he created by adding his own interpretation. Thus, the character "Bart" represents himself by giving the names of his real family members to the characters in the animation. When animation is examined in general, it has conveyed many issues from American daily life to politics, sometimes humorously, and sometimes by approaching it critically, enabling the subjects to be discussed from different angles. Especially in the 2000s, they tried to include in animation by making some references to the issues that were influential in American political life. In the episode titled Bart's Journey to the Future, filmed in 2000, it is seen that some information about American politics is given with an approach beyond the truth and estimations are made. In Bart's Journey to the Future Episode of The Simpsons, which aired on March 19, 2000, Bart sees that his sister Lisa is the US president instead of Trump (Figure 5).

Figure 5. The Simpsons Animation, Lisa USA president.

Screenwriter Dan Greaney talks about Lisa becoming the US president: “The important thing is that Lisa came to the presidency when America was in a helpless and vulnerable situation, and it was left to her as Trump's presidency. What we needed here was for Lisa to face bigger problems than she could solve, for things to go as badly as possible, and that's why we made Trump president before her” (Moreno, 2016). In this context, the Simpsons animation has reached millions of people, often virally, with its predictions from the future. In particular, the

fact that Trump became the president of the USA 15 years after this episode brought to the minds of individuals how "the Simpsons Animation predicted a surreal prediction that was also processed" (Figure 6). In fact, this situation has been one of the best examples of how to make a viral advertisement unnoticed.

Figure 6. Post-truth viral predictions in The Simpsons Animation.

The Simpsons animation has actually clarified many issues with its real-world approaches, both in terms of the characters created and the graphics and visual language used. Thus, while it was an animation that could only attract the attention of children, it turned into viral advertising videos that attracted the attention of people and adults from all over the world.

CONCLUSION

Today, brands are oriented towards viral videos that really attract attention to the target audience and where factors such as social media are used more, rather than just shooting an advertisement. Therefore, every stage of the advertisement, from the design to the strategy and even to the actors, is now examined in detail by the brands. In particular, the use of advertisements with design processes such as banners not only on television but also on social media, websites, mobile applications, and the fact that they appear spontaneously from almost anywhere, regardless of the viewer's desire to watch, cause the success levels of viral advertisements to increase. That's why these viral videos spread between people just like a virus. The biggest feature of a successful viral video is provided by the brand not being too conspicuous and not too visible. Because most of the time, viewers do not think of these viral ads as a real advertisement and may even think that they are a video shot by people. In this context, brands need to deliver these viral videos to their target audience without boring the consumer.

As a matter of fact, viral advertisements can sometimes be made to convey social responsibility or a humorous subject, not to make the target audience buy. In such viral advertising examples, individuals can also be given a useful source of motivation, such as raising social awareness and making predictions about the future. However, due to the changing discourses almost every day, sometimes unreal information can be discussed in these viral advertisements. Post truth thinking, which is used in fields such as politics, can sometimes be transferred to advertisements. Thus, people's perception of reality and their inability to grasp the truth may cause a wrong mindset for these viral videos. For example; When it comes to art, of course, this will not be a problem, and it will even lead to positive and innovative results for art. However, “when it comes to the perception of politics and society, this ambiguous reality will cause

various problems" (Özdemir, 2019: 1066). Therefore, it should always be kept in mind that viral videos are a part of the artwork, but creative viral videos should continue to be shot. Again, as can be seen in the examples given throughout the study, the convincing presentation of the subject in viral advertisements also increases its artistic value. While reflecting the idea rather than the brand's name and the target audience reaching these videos in line with their wishes without being subjected to any coercion, increase the viral ad viewing rates, the priority should be shaped according to the individual desires and behaviors of the consumers. In addition, in this study, the animation called The Simpsons was examined and it was tried to investigate whether there was a viral advertisement. With the messages given by the Simpsons animation, it is seen that it has transformed from a simple children's cartoon into a viral advertisement followed by adults. With these viral ads, The Simpsons became one of the most watched animated series in the world, with more views and clicks. Of course, the fact that people can share these viral videos with each other thanks to new media channels has a great impact on this situation. Based on all this information, it has been revealed that these viral videos have a great contribution to people with the effect of new media channels today. It is foreseen within the scope of this study that people lose their sense of reality in such environments, which makes these viral videos even more convincing.

REFERENCES

Altuntaş B.K., *Viral Reklamcılık. Erdoğan S. vd. Reklamcılığın Evrimi Kavramla, Süreç ve Yönelimler.* Gazi Kitapevi, İstanbul, 2021.

Argan, M., Argan, T. M., *Viral Pazarlama veya İnternet üzerinde Ağızdan Ağıza Reklam: Kurumsal Bir Çerçeve*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Ekim, 6, 2, 2006.

Batı, U., *Reklamın Dili,* Alfa Yayınları, İstanbul, 2012.

Can, H., Tuncer, D., Ayhan, D. Y., *Genel İşletmecilik Bilgileri.* Siyasal Kitapevi, Ankara, 2005.

Deal, M. and Abel, P., Brandweek (2001). Grass Roots: The Exponential Power of One, 26 (38). <http://findarticles.com/p/articles/mi_m0BDW/is_9_42/ai_71559697/ (Erişim Tarihi: 28.08.2022).

Golan, G., Zaidner, L. "Creative Strategies in Viral Advertising: An Application of Taylor's Six-Segment Message Strategy Wheel", Journal of Computer-Mediated Communication, 13, 4, 2008.

Karabulut, B., *Viral Pazarlamada Görsel Tasarım Unsurlarının Kullanımı: Viral Reklam Videoları Üzerine Görsel Analiz,* Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kaplan, A. M., Haenlein, M. Two Hearts in three-quarter time: How to Waltz The Social Media/ Viral Marketing Dance, Business Horizon, 54, 2011.

Kirby, J., Marsden. P. ed. Connected Marketing: The viral, buzz and word of mouth Revolution, Elsevier, 2006.

Koca, S., *Viral Reklam Stratejilerinin Ürün Kategorileri Çerçevesinde İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, (2019).

Mcintyre, L., Post-truth, The MIT Press Publications, ABD, 2018.

Moreno, D. (2016). The Simpsons Dan Greaney Writer Says Trump President in Episode Was Warning to America, https://www.kisa.link/Qd8J (Erişim Tarihi: 29.08.2022).

Porter, L., Golan, G. J. From Subservient Chickens to Brawny Men: A Comparision of Viral Advertising to Television Advertising, Journal of Interactive Advertising, 6, 2, 2006.

Polat, Karpat D. *Viral Reklamlar ve Offansıf Kullanımları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Terzi, A. Post Truth Kavramı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine, Türk Dili, 69, 80, 2020.

Teyit, (2016). Yılın Kelimesi pots-truth nedir? https://teyit.org/yilin-kelimesi-post-truth-nedir (Erişim Tarihi 28.08.2022).

Tokel, A., *Viral Reklamların Görsel İletişim Tasarımıyla İlişkisi,* Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 2017.

Uzunoğlu, S. (2016). Post Truth Nedir? Bu sirkte yaşamaya mecbur muyuz?, https://journo.com.tr/post-truth-nedir (Erişim Tarihi: 28.08.2022).

Özdemir, F. *Post Truth Çağda Görsel İletişim Aracı olarak Fotoğraf,* I. İletişim ve Yönetim Bilimleri Kongresi, 1056-1068, Malatya. 2019.

FIGURE REFERENCES

Figure 1. https://twitter.com/MartinShovel/status/804968341471457280

Figure 2. https://www.adssentialmarketing.com/viral-marketing/

Figure 3. https://hitogrencileri.wordpress.com/2016/11/17/682/

Figure 4. https://listelist.com/viral-reklam-ornekleri/

Figure 5. https://simpsons.fandom.com/wiki/Bart_to_the_Future

Figure 6. https://www.kisa.link/Qe9V

VIRTUAL PORTFOLIO OF THE DESIGNER AS A MEDIUM: INSTAGRAM

Asst. Prof., Aylin GÜNGÖR [1]

[1] Balıkesir University, Fine Arts Faculty, Department of Graphic Arts,

https://orcid.org/0000-0001-8204-2092

ABSTRACT

Portfolio design is one of the ways in which individuals can present themselves and their work in the best possible way in most business sectors today. However, as in the past, thick paper portfolios have been replaced by virtual and digital media. Today, a designer or artist mostly makes use of social media applications in order to reach more people and to interact with their works. In retrospect, the creation of digital channels where artists such as Deviantart can promote their works and the establishment of artist blogs, especially in the 2000, paved the way for designers to shape the social media used today in this context. Whether they are designers or artists, they can turn their work into a video by adding various effects in the social media world or open a live broadcast and show the production stage of their work to their followers. Sometimes it is important for these artists and designers to be able to see, criticize and follow each other's works in a sectoral sense, in order to increase the value of the market and to be in it. At the same time, the creation of such environments is not only important for designers and artists, young people and individuals who want to develop themselves in the field of art and design can both access works of art and designs more economically, and by following different designers and artists while searching for their unique style can develop their style. On the other hand, the creation of these virtual portfolios also provides social benefits for the global climate, reducing paper consumption and preventing deforestation. Based on all this information, in this study, firstly, the definition of portfolio design will be made and its importance for designers and artists will be mentioned. hen, the development process of portfolio designs from the past to the present will be included and the designer/artist portfolios on Instagram will be examined by descriptive analysis method. In the conclusion part, the findings will be interpreted in order to create data for future research.

Key words: Portfolio Design, Social Media, Virtual Portfolio, Instagram.

1. INTRODUCTION

As technology has changed in recent years, the materials used by designers and artists while doing their work, as well as the channels they use while promoting their work, are changing and developing. While the Internet turns into an indispensable element for a designer or artist, social networks that develop under the new media age enable each design or art object to be delivered to the masses in the easiest way with the virtual opportunities they provide. For this reason, when the definition of the word Portfolio is examined; “It seems that its etymological origins consist of the words “portare” (to carry) “folium” (paper, page) coming together as “portafoglio” in Italian and “portfolio” in English” (OED, 2011). Whether a designer or an artist, they have to use virtual media to promote their work today, instead of two-dimensional and paper products as in the past. This obligation actually depends on the technological perspective of the age and the conditions of digitalization. It is an important process for designers and artists to “select and organize certain works that go in line with the narrative flow and attract the attention of customers” (Wigan, 2012: 192). Such definitions now include not only customer satisfaction and attention, but also items such as follower likes and fan base.

Thanks to the portfolios of artists and designers opened in social media environments, the potential for both fan bases and customers to get work done more easily has increased. Thus, with these virtual portfolios, more people are reached and interaction with the works/designs increases.

Especially in the 2000s, the creation of channels where artists and designers such as Deviantart can promote their work and the establishment of blogs paved the way for social media to be shaped in this context today. With various effects and animations and live broadcasts, artists/designers can present the production phase to their followers. In addition, these virtual channels also provide sectoral placement so that artists and designers can see and criticize their works in order to follow the art community. Thus, increasing the value of the market, artists and designers lead young people who want to improve themselves so that they can develop their styles. Moreover, these virtual portfolios also contribute to the global climate by reducing paper usage. Based on all this information, in this study, first of all, information about what portfolio design is will be given and its history and formation processes will be explained. Then, the relationship between portfolio designs and social media will be examined and research will be developed by using descriptive analysis method on sample portfolios. In the conclusion part, the findings will be interpreted in order to be a source for future studies.

2. ON THE DEVELOPMENT OF THE PORTFOLIO

Portfolio design, in which a person can show his achievements and products on a regular basis, is a document that is desired to be seen first in recruitment processes today. There are many types of portfolios that enable individuals to turn works designed for a specific purpose into a collection. These can be expressed as business or presentation portfolios, documentation portfolios, work and development portfolios, and e-portfolios, social media applications, etc. increasing with the spread of the internet. Undoubtedly, “Portfolio is a graphic history of your achievements and skills and it should be seen not only as a design problem, but also as a tool to glorify yourself against potential employers and customers” (Çakır, 2009: 21). Portfolio, which is more important than a simple resume, should impress the person with its creative side, and should reflect the person's intelligence and humorous feelings in connection with the work in it. Defining the portfolio as a method of transmission, Ambrose and Harris stated that the purpose of the portfolio is "to introduce the talents and abilities of the designer to the prospective customers" (Ambrose and Harris, 2012: 146) (Figure 1). For example, as seen in Figure 1, the portfolio design resembles a box, but when opened, it can be viewed as a 5-fold brochure. The fact that the cover of the portfolio consisted of a white background and a typographic layout made the design look more striking.

Figure 1. Example of a typographic portfolio design

As a matter of fact, the result or design of a graphic product is as important as the portfolio itself. In portfolio design, priority should be placed by listing the best jobs selected according to the

identified business sector from start to finish. In this direction, it should not bore the viewer too much, and an order should prevail from the beginning to the end. In portfolio design, the portfolio itself need not be just a paper product, it can be wood, plastic, etc. if desired. It is possible to exhibit works with all kinds of materials. A portfolio is also an indicator of an artist's or designer's dedication to his work, his will, and his success in his field of expertise (Figure 2). For example; Figure 2 shows the portfolio design created with a yellow, black and gray understanding. The portfolio, which looks extremely impressive, is more attractive to the viewer thanks to the color harmony and typographic page contents used. Of course, this is due to the fact that the person who created the portfolio can reflect the basic design principles and elements very well

Figure 2. An example of a Photographic and Typographic portfolio design designed with a minimalist approach.

When the development process of portfolio design is investigated, it is seen that it extends from file systems to e-portfolios created on the internet, from deviantart to blogs such as behance dribble, and from applications to social media today. Today, portfolios created in the digital environment turn into a separate design area where all kinds of graphic elements such as audio text, text and illustration can be used, from quare code applications to animated videos, from photographs to animation. But the point to be noted here is; The positive and negative aspects of printed and virtual portfolios should be evaluated well.

> Today, as in all areas, there is a period in which technology-oriented solutions are sought intensively in the fields of design. This fact emerges as the intensive use of digital possibilities in graphic design and thus portfolio design. The increase in digital possibilities has brought up the comparison of the advantages and disadvantages of using portfolio designs in traditional or new media areas. I wonder if the designer has to evaluate digital possibilities in order to use the current language in his portfolio? Do traditional fields not remain valid? (Black, 2019: 49).

As an example of the advantages of printed and virtual portfolios; It is seen that virtual portfolios are both healthier in terms of protecting the environment and that younger generations can reach them more easily through the works of artists. As a disadvantage, it becomes easier to copy the works in virtual portfolios. In his article titled "Determination of Current Usage Preferences for Graphic Designer Portfolios in Turkey", Cem Kara listed these advantages and disadvantages as follows:

In order not to fall behind the digital age, which is accepted as a reality of today, and not to start working life 1-0 with a proper expression, presentations have shifted from the printed environment to the digital environment, therefore, especially the use of printed portfolios is approached with a distance,

In addition, elements such as intense content and speed that make up the digital environment bring the fact of copying, so face-to-face meetings are at least as important as digital portfolio reviews,

Although they prefer to create portfolios on social media or common online platforms, the necessity of creating a personal web portfolio site is placed in a separate place, and artists or designers use personal web portfolio sites below the average in our country,
A portfolio that is shaped to highlight personal characteristics, that is seen as a design product in a simple expression, shows a different presentation approach in which the idea stands out, on the other hand, has a design concern that will not get ahead of the content, is not crowded, contains a concise selection and is up-to-date, Successful It is understood that besides creating a portfolio, an effective presentation is also considered necessary (Kara, 2019: 58).

In addition to all these, "printed portfolios create a greater impact than digital portfolios in face-to-face meetings. One of the reasons for this effect is that the original work that can be included in printed portfolios can be felt. Thus, it will be possible to go down to smaller details compared to digital portfolios, and it will create a different effect on the viewer from the texture of the paper used to the color. Another important advantage is that printed portfolios prepared in the form of a book or with a special design in the form of boxes show a professional approach" (Kara, 2019: 168) (Figure 3). Although portfolios, both printed and virtual, that enable the person to show that he is good in his profession and in the recruitment processes, have become a necessity in this age, not only for individuals studying fine arts or graphic arts, but for everyone. Being creative and striking in the presentation and portfolio of their work, as well as the creativity in the works produced by artists or designers, is perceived by employers as an indicator of professionalism. However, in the design of portfolios, minimal designs should be used with a simple understanding and should not be exaggerated. Therefore, each design element, from the color used to the typography, from the photograph to the moving images, should harmonize with the works as a whole.

Figure 3. An example of an architectural student's portfolio design with packaging boxes.

3. Reviewing Some Artist and Designer Portfolios on Instagram

Today, a designer or artist can combine his/her art and design knowledge with contextual awareness and develop a creative, competent, planned and programmed approach, and generally transfer his/her virtual portfolio over social media networks such as Instagram. Whether it is a virtual portfolio or a printed one, it expresses who the designer is, how she/he

thinks, how long she/he produces, what quality she/he produces, his/her design and artistic ability, general culture, technology dominance and visual language, for [artists], designers and design students is of great importance (Demir, 2014: 81). Printed portfolios, which were created only for promotional and customer-oriented in the past, today also depend on how well artists and designers can use social media. Because it does not mean that every produced art object or design will be liked by everyone who uses social media. Therefore, designers and artists create their own target audiences and followers with the works they produce in a certain style. For example, French illustrator Malik Favre is one of the artists who best showcases his virtual portfolio on Instagram. First of all, when Favre's Instagram is entered, a profile photo consisting of a red lip and a black me is encountered. This approach, which describes the artist's own image, is illustrated in the minimal style that is Favre's general style. She also shares a web address where she can sell her works in her artist profile. It can be observed that Favre, whose Instagram portfolio consists of both multicolored and simple works, produces works on Pop art and Op art. Favre's work ranges from applied works to motion pictures, from printed books to framed illustrations. From time to time, the artist, who tries to reflect his artist personality on Instagram, can be seen sharing her personal photos along with his works (Figure 4, 5, 6). The artist shows his followers everything she produces in the same style through the live broadcast, reels and videos she recorded in her profile. That's why the artist is among the famous artist and designer profiles that get a blue tick on Instagram. Thus, followers and customers who want to reach Malika Favre can easily reach her thanks to the instagram virtual portfolio.

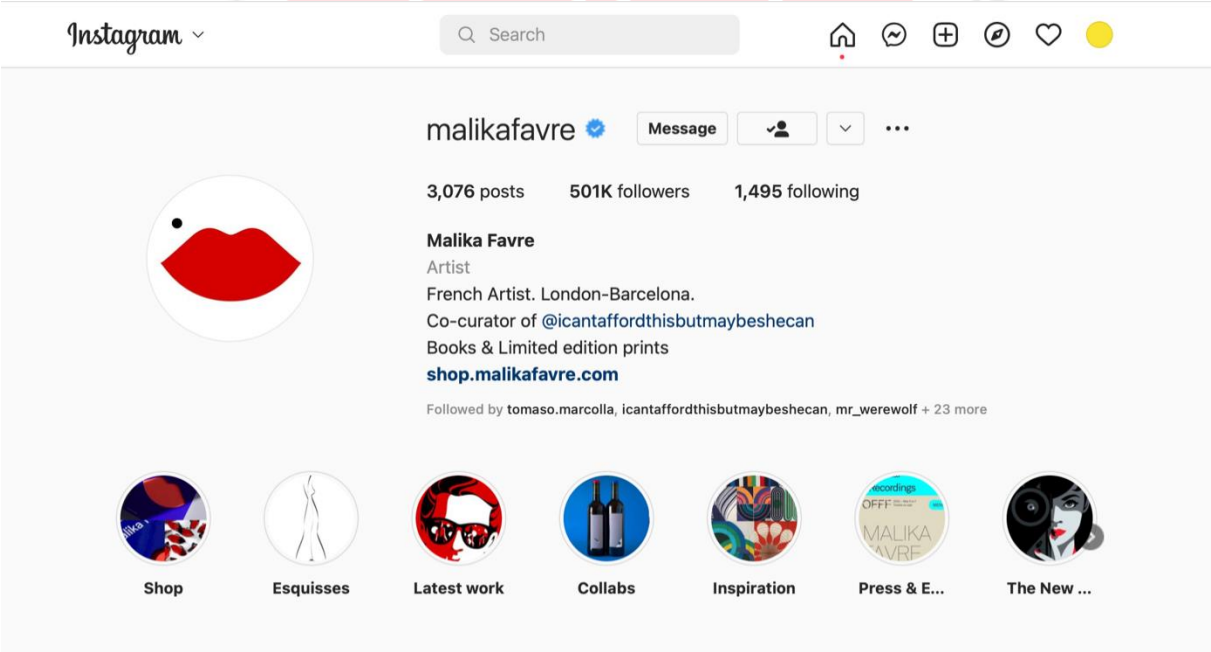

Figure 4. Malik Favre's Instagram profile page.

Figure 5. Some works from Malik Favre's virtual portfolio.

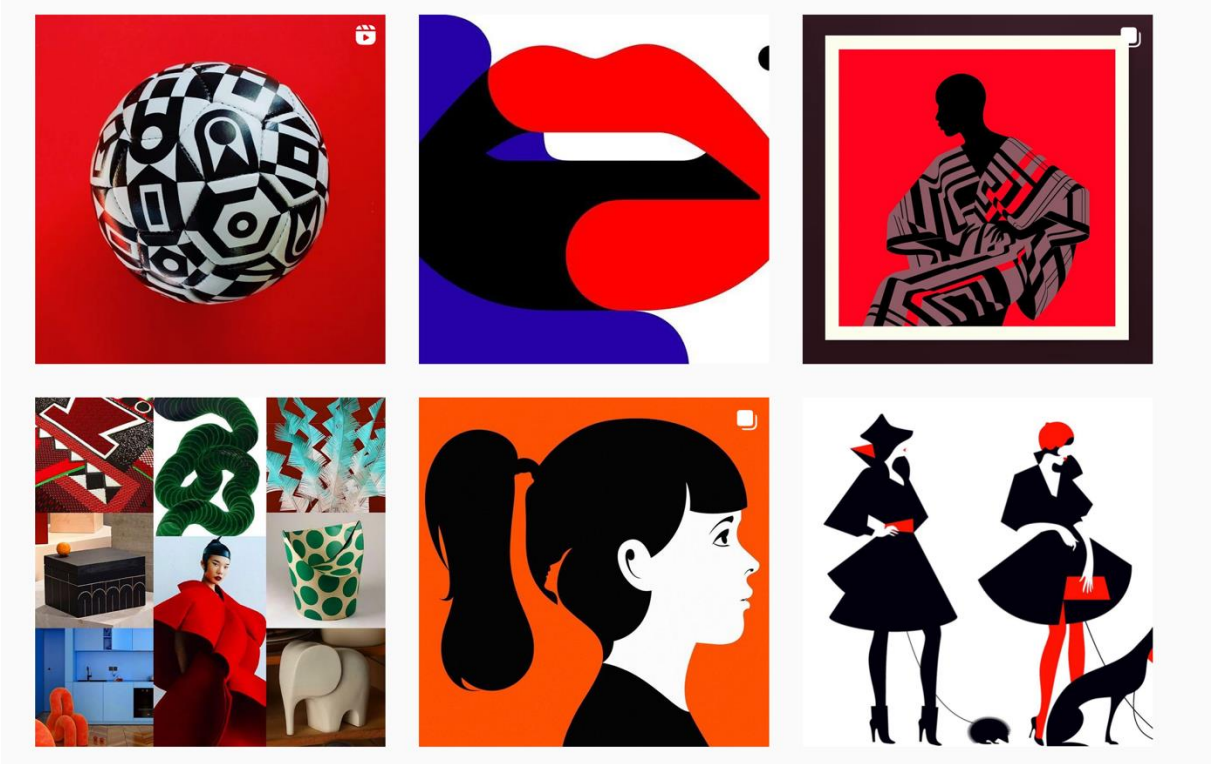

Figure 6. Some works from Malik Favre's virtual portfolio.

Indeed, it should not be forgotten that portfolios are "an important part of the designer's identity as a creative professional and an accepted tool for self-promotion and marketing to potential employers and clients." (Pibernik, Dolic and Kanizajü, 2014: 126). Therefore, it is important to create virtual portfolios through social media accounts such as Instagram in order to shape the sector and capture its dynamics, as well as the works produced for art.

"Portfolios are often designed with a specific audience in mind, and there are competing demands to appear very talented, while also tailoring projects to reflect the type of work the designer wants to do in the future. While the print portfolio has not completely disappeared, there has been a gradual transition to a digital portfolio in the form of a packaged web portfolio and an interactive PDF portfolio for easy distribution" (Scolere, 2019: 1894).

For example; Cem Güventürk, a Turkish illustrator and cartoonist from Izmir, has created a beautiful profile with his virtual Instagram portfolio. Using his own digital portrait as his profile photo, the artist shows that he shares his works for the sports brand Nike, which is his sponsor, and the works he has drawn for sleepless and head magazines in his portfolio. Thanks to the virtual portfolios created on Instagram, artists can agree with their drawings, designs and sponsor brands, where they can create their works. Because; "Instagram portfolios represent another way of connecting users to sponsored brand content" (Scolere, 2019: 1902).

A minimal and simple understanding is observed in the works produced by Güventürk, and the characters he produces on a figurative basis also contain a humorous feeling, accompanied by the typographic writings he uses. Using the Instagram virtual portfolio just like a comic book panel, the artist can have his target audience watch his cartoons, one after the other, through these panels. The artist, who sometimes shows the drawing stages and how he draws by opening a live broadcast, also shares various events such as workshops on his page (Figure 7, 8, 9).

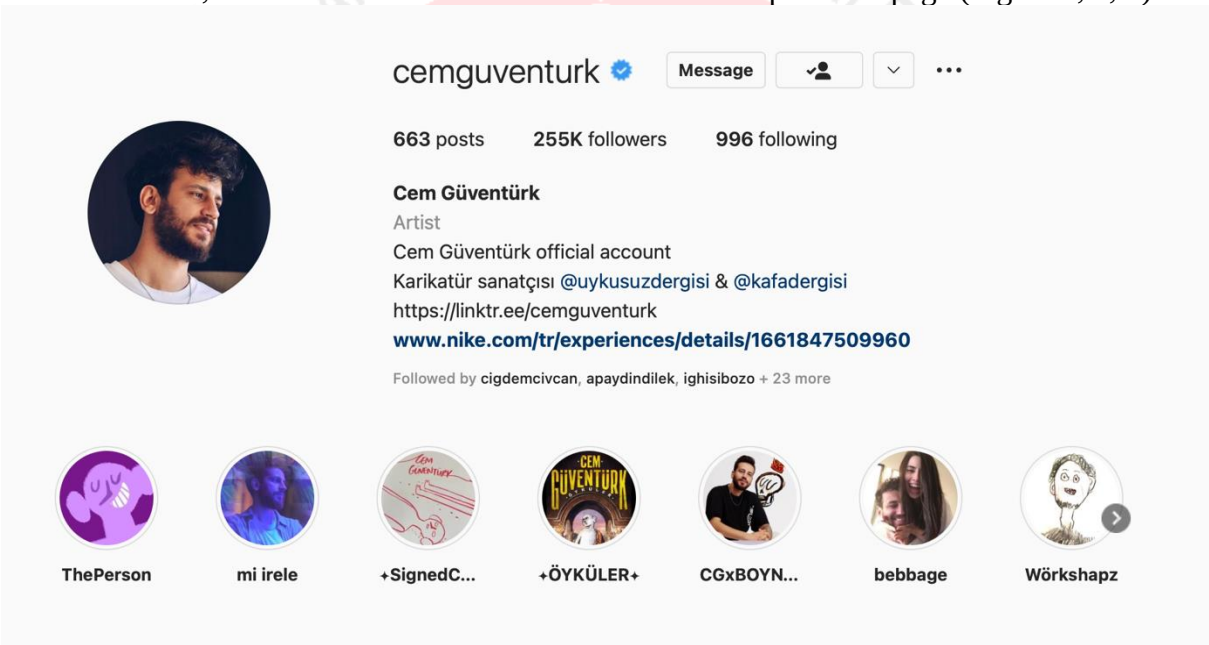

Figure 7. Cem Güventürk's Instagram profile page.

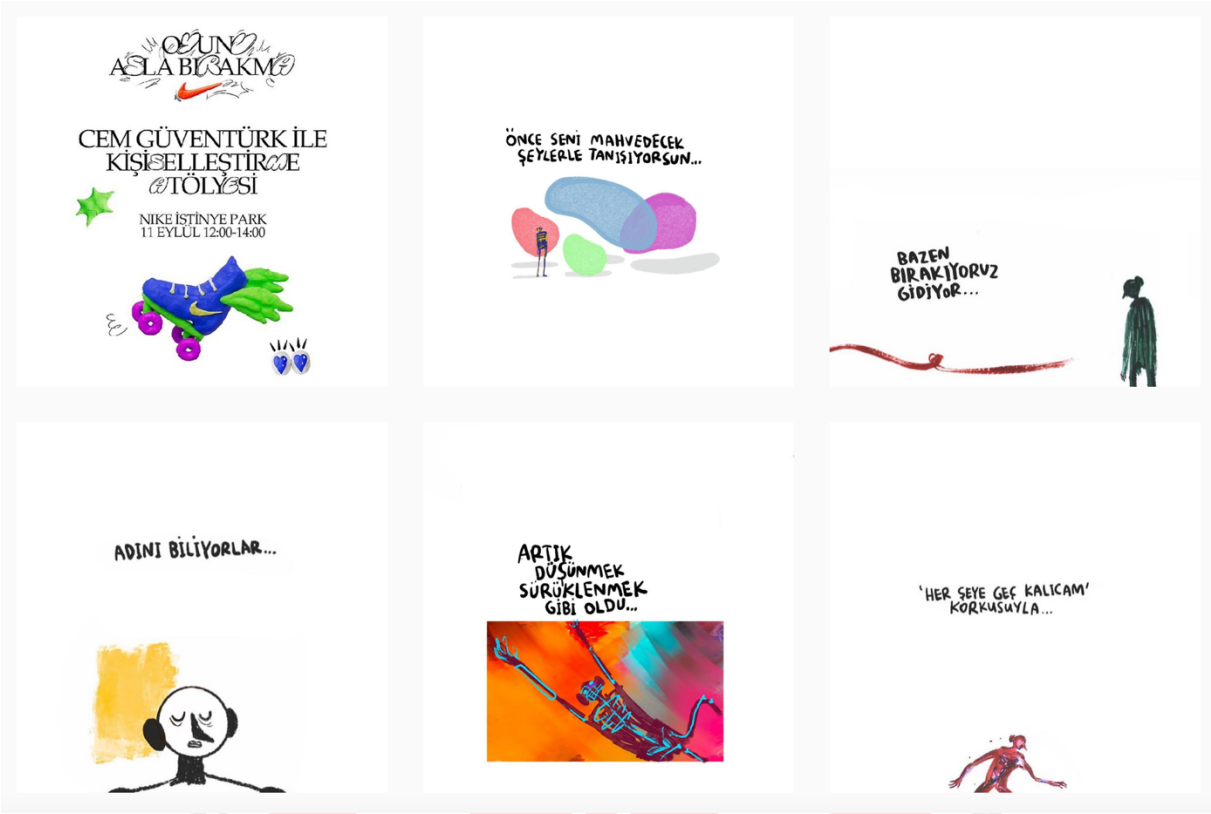

Figure 8. Some works from Cem Güventürk's virtual portfolio.

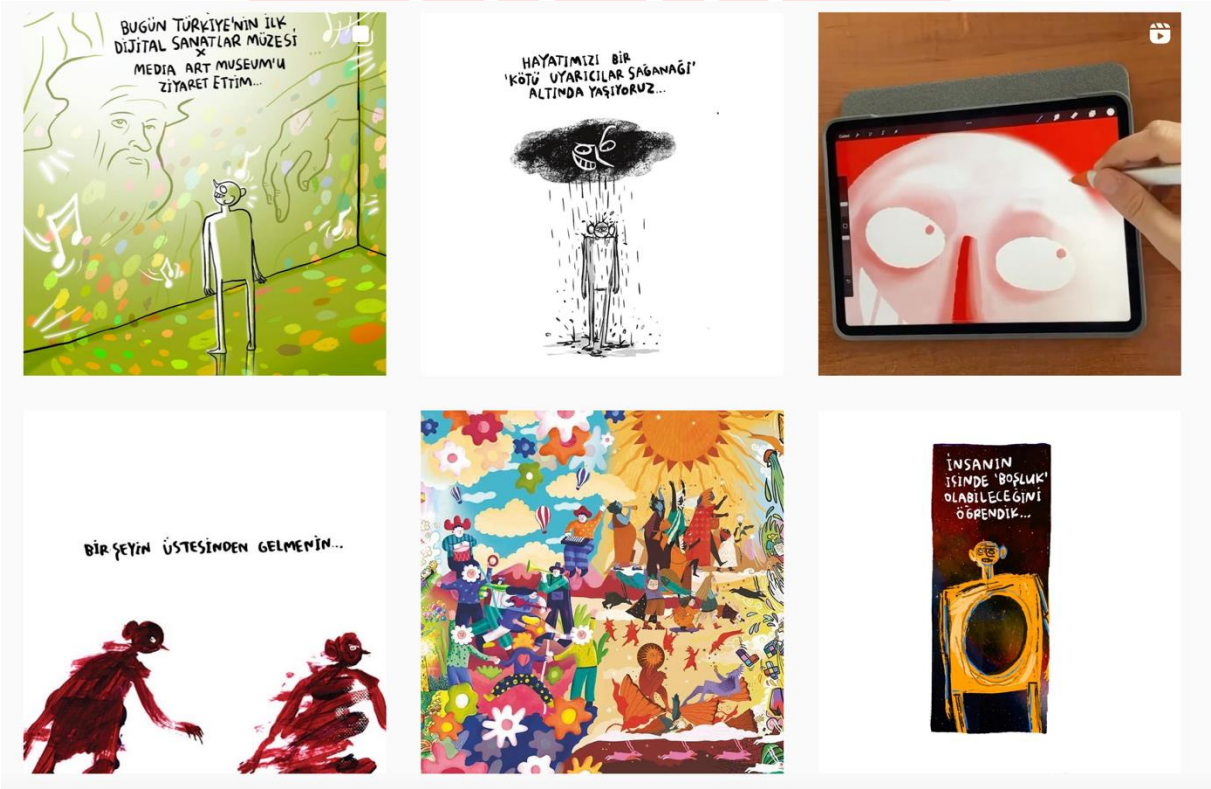

Figure 9. Some works from Cem Güventürk's virtual portfolio.

The biggest advantage of Virtual Social Media Portfolios is to animate two-dimensional works and to prevent forests from being slaughtered in terms of social benefit. These virtual portfolios enable potential customers to watch three-dimensional simulations and animations that cannot be followed in traditional portfolio studies through fast and highly technical environments where unique talents and skills can be exhibited (Öz, 2003: 34). Although printed portfolios allow the customer to see the work immediately, they are harmful to the world and forests due to paper waste. Considering the forests that burn every day due to the global climate, virtual portfolios such as Instagram created in a digital medium are more beneficial for the environment. In addition, virtual portfolios provide the opportunity for individuals who want to improve themselves in the field of art and design to follow the designers and artists they like and their work. For example; The instagram profile of Özge Güven, the art director of TBWA in Istanbul, who graduated from the graphic design department of Mimar Sinan Fine Arts University, is one of the best virtual portfolios. When Özge Güven's instagram profile is examined, it is seen that she also has her own website (Figure 10). Designer Özge Güven, who designs the Istanbul Art and Design Biennial, Alice in Wonderland Musical, produces works that will set an example for the next generation of designers (Figure 11, 12, 13, 14). Özge Güven, who likes to use colorful and lively images in her works, can produce both simple and impressive works with her poster designs, typography and illustrations. The designer, who also produces various designs for brands such as Beymen and Ikea, knows very well how to influence the target audience as a designer with some thought-provoking and some humorous works.

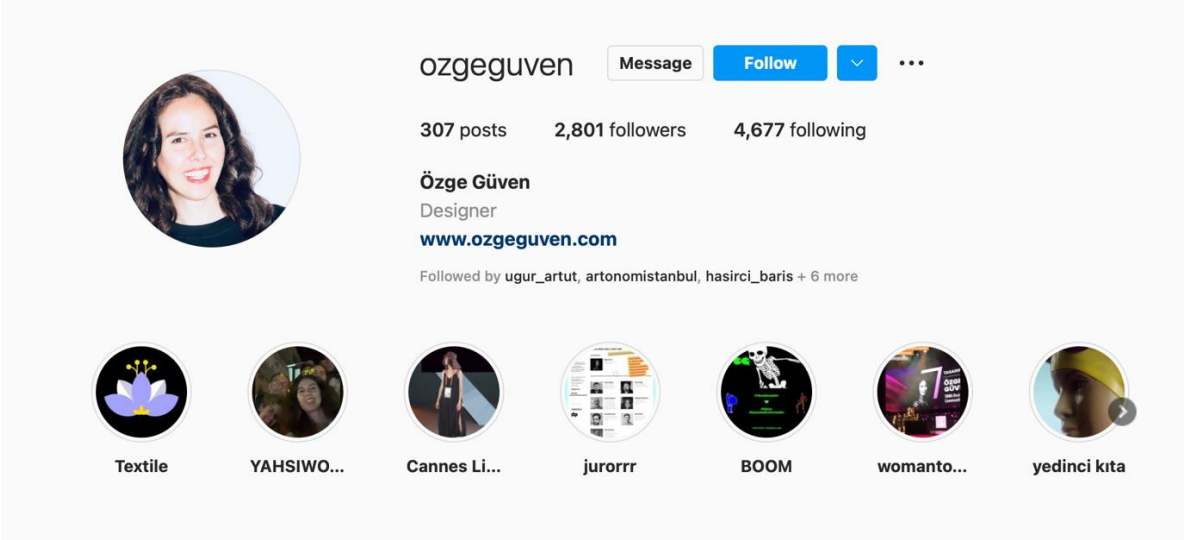

Figure 10. Özge Güven's Instagram profile page.

Figure 11. Some works from Özge Güven's virtual portfolio.

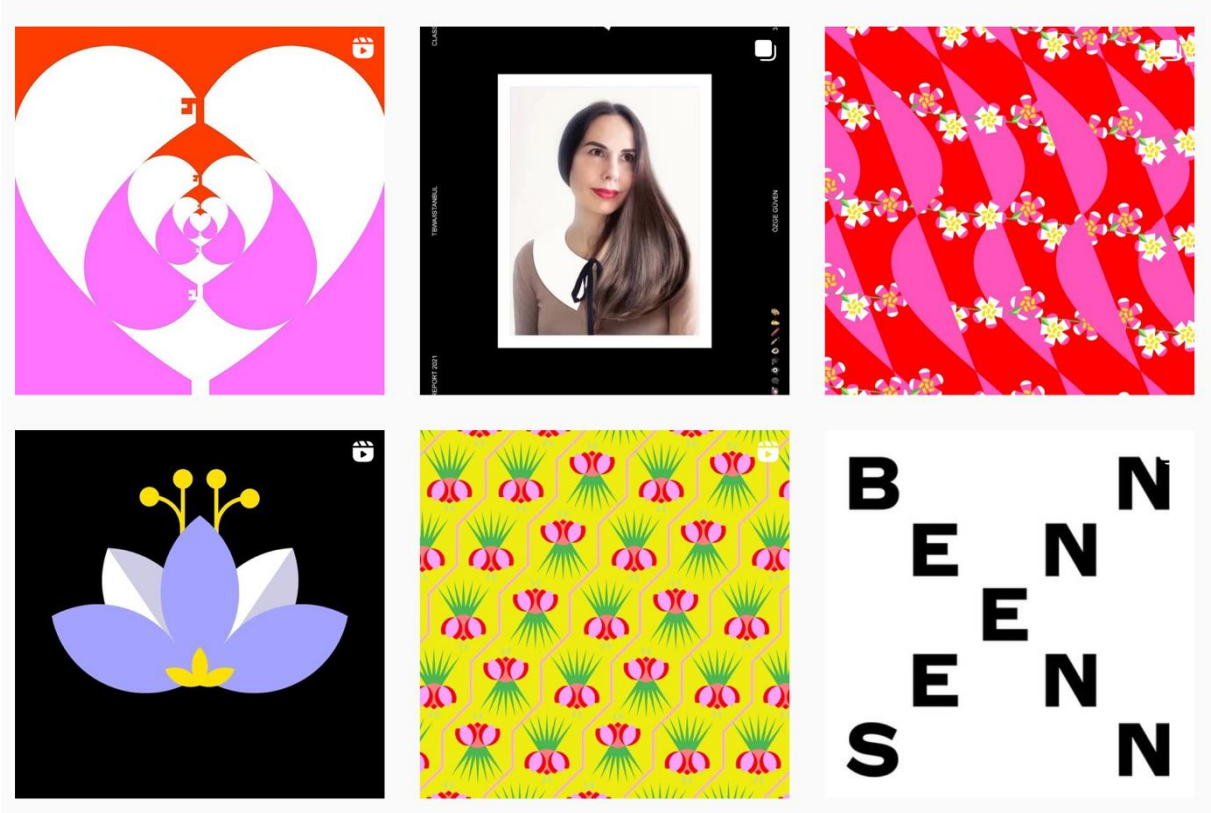

Figure 12. Some works from Özge Güven's virtual portfolio.

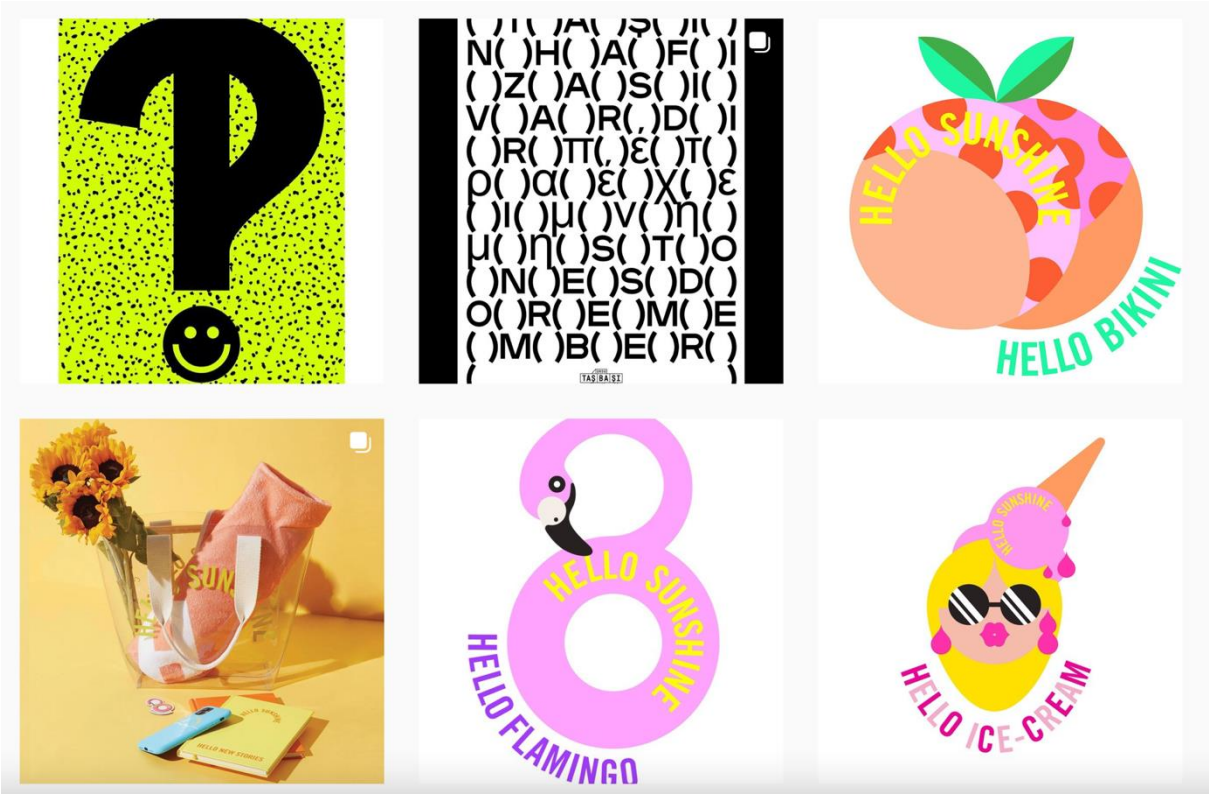

Figure 13. Some works from Özge Güven's virtual portfolio.

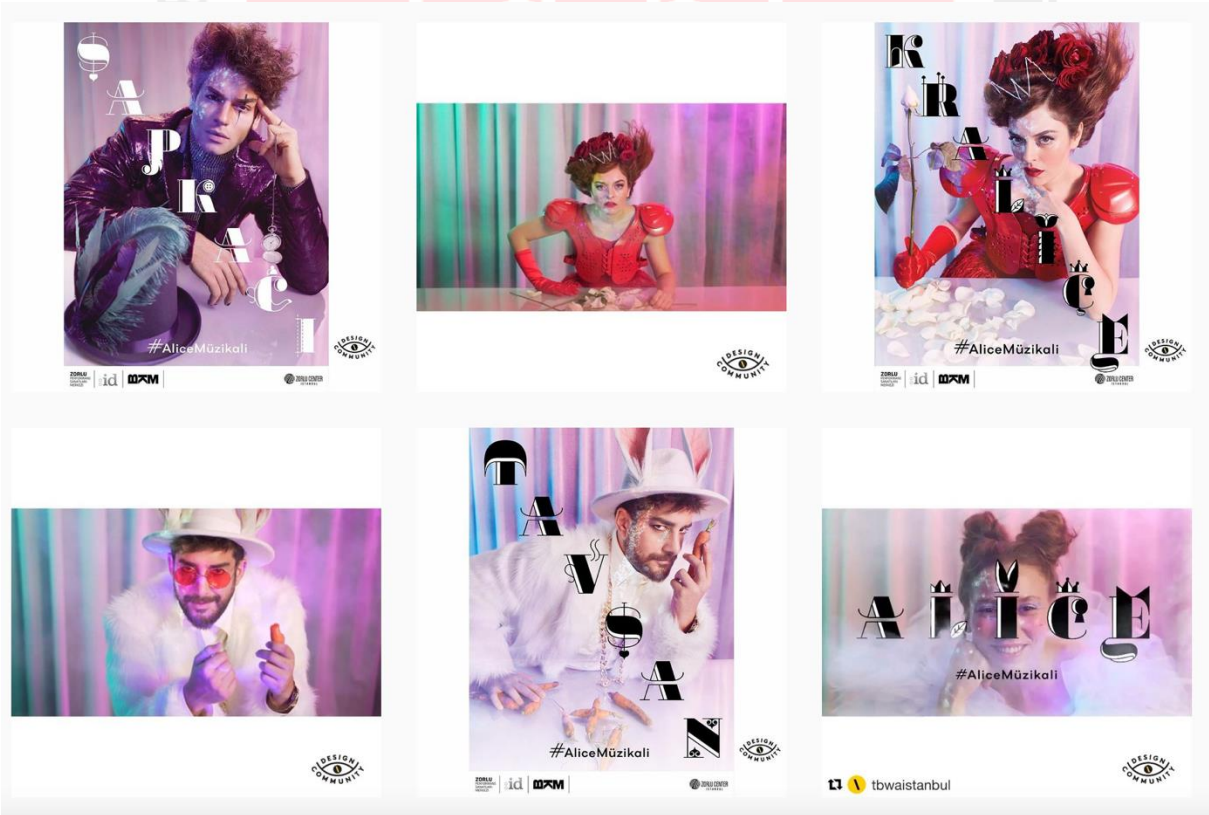

Figure 14. Some works from Özge Güven's virtual portfolio.

Figure 15. Some works from Özge Güven's virtual portfolio.

4. CONCLUSION

Portfolio Design is an application requirement used in recruitment processes in most business sectors today. Bosses who want to see how the employee they will hire does and who they are, first of all want to see the portfolio of this person. That's why "portfolios have been created for years by artists, photographers, writers, etc. to collect and show the best examples of their work" (Demirören, Aytuğ Koçan, & Palaoğlu, 2009: 20). With the technological developments and new media processes in our age, portfolio designs have left themselves to digital media instead of using a two-dimensional and printed material. This digital process, which started in the 2000s, started with artist blogs such as deviantart, behance, dribble, and tumblr, and has now moved to social media. Because in these channels, there are not only the works of designers or artists, but also information about their own lives and personal characteristics can be obtained easily. For example, consider a printed portfolio. Apart from designing this portfolio, it is also important to be able to effectively introduce and present it to the bosses in the recruitment processes. Professor Çiğdem Demir made the following statements regarding this situation: "One of the important facts that design students who have designed their portfolio and will step into professional life should remember is that the portfolio is often evaluated alone. Although the portfolio owner has an effective speaking ability, the portfolio will communicate alone after a certain point" (Demir, 2014: 91). In other words, as long as an artist or designer doesn't do his portfolio well, how he presents it doesn't matter, at least in printed portfolios. In this context, the idea emerges that designers and artists have to develop themselves and make new and better productions all the time. Because "The portfolio is an introductory record for the person produced. Every important turning point in a person's life is embodied through this set of documents. Therefore, it is not only a design problem, but also a whole of praise for a designer and artist" (Çorbacı, 2016: 26). In virtual portfolios, on the other hand, works can be easily displayed in the desired technique with various effects and animations, and business agreements

can be made with the customer without the need to make a presentation to the bosses. For this reason, virtual portfolios include the process of finding and getting a job from the sector more easily than printed portfolios. On the other hand, virtual portfolios also provide resources to young people for artists and designers they can follow for people who want to improve themselves in this field. Compared to printed portfolios, virtual portfolios also provide the opportunity to consume less paper. The only downside to virtual portfolios is that the work of artists and designers can be copied.

REFERENCES

Ambrose, G. ve Harris, P., *Grafik Tasarımın Temelleri*, İstanbul Literatür Yayınları, 2012.

Çakır, G., *Grafik Sanatlar Eğitimi Açısından Portfolyo Tasarımı,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Uygulamalı Sanatlar Eğitim Anabilim Dalı, Ankara, 2009.

Çorbacı, U., *Grafik Tasarım Ürünü Olarak Moda Portfolyosu ve Bir Moda Portfolyosu Şablonu,* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2016.

Demir, Ç., Portfolyo Tasarımı ve Portfolyo Tasarımı Ders Projeleri Üzerine Değerlendirmeler, Sanat Yazıları 30, 2014.

Demirören, M., Aytuğ Koşan, A. M. ve Palaoğlu, Ö., Bir Öğrenme ve Değerlendirme Yöntemi Olarak "Portfolyo", Ankara Tıp Fakültesi Mecmuası, 62(1), 2009.

Kara, C., Türkiye'deki Grafik Tasarımcı Portfolyolarına Ait Güncel Kullanım Tercihlerinin Belirlenmesi, *İdil Dergisi,* 8(53), 2019.

Kara, C., Grafik Tasarımcı Olmayanların Portfolyo Oluştururken Yaptığı Yaygın Tasarım Hataları ve İlgili Tasarım İlkeleri, Asos Journal, 7(87), 2019.

Pibernik,J., Dolic, J. and Kanizajü, B., What is creativity in web portfolio design?, Dijital Creativity, 25(2), 2014.

Scolere, L., Brand yourself, design your future: Portfolio-building in the social media age, New Media&Society, 21(9), 2019.

OED, Online Etymology Dictionary. Accessed from http://dictionary.reference.com/browse/portfolio on 29.08.2022, 2017.

Öz, H., Kişisel Sunum Açısından Dijital Portfolyonun İncelenmesi ve Dijital Portfolyo Denemeleri, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

Wigan, M., *Görsel İllüstrasyon Sözlüğü,* İstanbul Literatür Yayınları, 2012.

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Görsel 1: https://www.template.net/design-templates/portfolio-design/
Görsel 2: https://www.behance.net/gallery/101334781/Portfolio-Design
Görsel 3: http://artstyle.com.tr/blog/2016/10/mimari-portfolyo-nasil-hazirlanmali/
Görsel 4: https://www.instagram.com/malikafavre/
Görsel 5: https://www.instagram.com/malikafavre/
Görsel 6: https://www.instagram.com/malikafavre/
Görsel 7: https://www.instagram.com/cemguventurk/
Görsel 8: https://www.instagram.com/cemguventurk/
Görsel 9: https://www.instagram.com/cemguventurk/
Görsel 10: https://www.instagram.com/ozgeguven/
Görsel 11: https://www.instagram.com/ozgeguven/
Görsel 12: https://www.instagram.com/ozgeguven/
Görsel 13: https://www.instagram.com/ozgeguven/
Görsel 14: https://www.instagram.com/ozgeguven/
Görsel 15: https://www.instagram.com/ozgeguven/

GÖÇ BELGESELİ ÇEKMEK: OTOETNOGRAFİK BİR BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi DİLAVER BAYINDIR [1], Prof. Dr. Mehmet IŞIK [2]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, https://orcid.org/0000-0003-0348-2319

[2] Mardin Artuklu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,

https://orcid.org/0000-0002-1682-2610

ÖZET

En genç sanat dalı olan sinema, başlangıç yıllarından itibaren göç konusuna ilgi göstermiş ve göç hikâyelerini farklı şekillerde beyazperdeye taşımıştır. Bu ilgi tek taraflı olmamış göçmenler de sinemaya büyük ilgi göstermiş, başta Hollywood'un kurucuları olmak üzere tüm dünyada göçmen sinemacılar, başlangıç yıllarından itibaren sinema alanında etkili isimler olagelmişlerdir. Göçe ilişkin ilk filmleri çekenlerin göçmen olması ve sonrasında da en yetkin yapımların onlardan gelmesi, göç filmlerine otobiyografik bir nitelik kazandırır. Bu durum kurmaca filmlerde olduğu kadar belgesel filmlerde de geçerlidir. Bu çalışmada her ikisi de göçü deneyimlemiş ailelerden gelen yazarların göç konulu belgesel çekiminde karşılaştıkları zorluklar otoetnografik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde göç eden kişilerin çok kırılgan bir yapıya sahip olmaları sebebiyle onları kırabilecek sözcük ve kavramlar konusunda çok hassas olunması, bunun için belgesel çekimi yapılması planlanan topluluğun tarihine, kültürüne, gelenek göreneklerine ilişkin temel kaynakların gözden geçilmesi; görüşülenlerin kişisel verilerinin korunmasına özen gösterilmesi, aşırı derecede ısrarcı olunmaması, farklı görüşteki insanların görüşlerine olabildiğince dengeli şekilde yer verilmesi, belgeselin bir propaganda materyaline dönüşmemesi için titiz davranılması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: otoetnografi, zorunlu göç, gönüllü göç. göç belgeseli, göçmen,

1. GİRİŞ

Göç ve göçün neden olduğu sorunlar, tarih boyunca insanoğlunu meşgul eden en önemli sorun alanlarından birisi olagelmiştir. İnsanlar çok fazla bilgi sahibi olmadığımız ilk çağlardan itibaren yer değiştirerek; yani göç ederek hayatta kalabilmiş, göç ederek yeni yerleştiği yerlerde medeniyetler inşa edebilmiştir. Ancak bazen de yine göçler sonucu inşa edilen bu medeniyetler yıkılmış, yerini yenilerine bırakmıştır. İnsanlar her zaman zorunlu olarak göçmemiş, bazen de daha iyi bir yaşam aramak, yeni keşifler yapmak için de göç yollarına düşmüştür. Ancak ister zorunlu ister gönüllü olsun her göç insanda derin izler bırakır. Nitekim göçün neden olduğu özlem, acı, hüzün türkülerde, şiirlerde, resimlerde, masallarda, efsanelerde, halk oyunlarında yaşamaya devam etmektedir. Başka bir ifadeyle her göç bir hikâye bırakır ve bu hikâyeler başka göç hikâyeleriyle birleşerek gelişir, dönüşür ve farklı formlarda varlığını sürdürür.

Göç ve göçün neden olduğu sorunlara diğer sanat dalları gibi en genç sanat dalı sinema da başlangıç yıllarından itibaren ilgi gösterir. Ancak bu ilgi tek taraflı değildir. Göçmenler de sinema alanına daha başlangıç yıllarından itibaren büyük ilgi göstermiştir. İlk göç filmleri göçlerle kurulan dolayısıyla da göçün neden olduğu problemleri daha yoğun hisseden bir ülke olan ABD'de göçmen yönetmenler tarafından çekilir. Halen dünyanın en büyük ve etkili sinema endüstrisi durumundaki Hollywood'un kurucularının büyük bir kısmının göçmen

olması, Hollywood'un göçlere ve göçmenlere, diğer sinemalardan daha önce ve daha fazla ilgi göstermesinde etkili olmuştur.

Hollywood'un en büyük beş film şirketinden birisi olan Paramount'un kurucusu Adolf Zukor 1873 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırlarında Ricse kentinde Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğmuş ve 1891 yılında Amerika'ya göç etmiştir (Stephens, Christaldi, and Wanamaker, 2013, s.7-11). Warner Bross'un dört kurucusu da Yahudi (Aşkenazi) kökenli göçmen bir aileye mensuptur. Kardeşlerden Harry, Albert ve Sam Warner Polonya'nın Krasnosielc kasabasında en küçük kardeşleri Jack L. Warner ise ailenin göç ettiği Kanada'da doğmuştur (Nollen, 2016, s.15; Lee, 1999, s. 274). Colombia Pictures'ın kurucularından Yahudi kökenli Harry Cohn ve Jack Cohn kardeşlerin babaları Joseph Almanya, anneleri Bella Rusya doğumludur. Metro Goldwyn Mayer'ın (MGM) kurucusu Louis B. Mayer, Joseph Schenck ve Samuel Goldwyn Yahudi ailelerin çocukları olarak Rusya'nın Minsk ve Rybinsk şehriyle Polonya'nın Varşova kentinde doğmuştur. Diğer kuruculardan Marcus Loew ise Almanya'dan göçen Yahudi bir ailenin çocuğu olarak New York'ta dünyaya gelmiştir. Fox Film Şirketi'nin (1915) kurucusu William Fox, 1879'da Avusturya-Macaristan sınırlarında içerisinde bulunan Tolcsva'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğmuş ve henüz sekiz aylıkken ailesiyle birlikte Amerika'ya göç etmiştir (Eyman, 2021). Universal Film şirketinin kurucusu Carl Laemmle Almanya'da Laupheim kasabasında 1867 Yahudi bir ailenin çocuğu dünyaya gelmiş ve 17 yaşında Amerika'ya göç ederek bir sinema salonu zinciri kurmuştur (Matheson, 2019, s. 173)

Film endüstrisini kuranlar yanında ilk göç filmlerini yapanlar da genellikle göçmen sinemacılar olmuştur. İlk göç konulu filmlerden *Making an American Citizen'*ın (1912) yönetmeni Alice Guy-Blaché Fransız kökenli bir yönetmendir. Aynı zamanda ilk kadın yönetmen olan Alice Guy-Blaché 1910 yılında eşinin tayini nedeniyle Amerika'ya gitmiş ve orada eşiyle birlikte Solax film şirketini (7 Eylül 1910) kurmuş (Slide, 2022, s. 18) ve bundan sonraki sinema kariyerine Amerika'da devam etmiş, 1922 yılında Fransa'ya döndükten sonra film çekmemiştir. *The Cheat* (1915) filminin yönetmeni Cecil B. DeMille'nin annesi oyun yazarı Matilda Beatrice deMille Almanya'dan İngiltere'ye göçen Yahudi bir ailenin kızıdır ve Liverpool'da doğmuştur. Halen en iyi göç filmleri arasında gösterilen *The Immigrant*'ın (1917) yönetmeni Charli Chaplin 1889'da Londra'da doğmuş ve sinemaya, 1913 yılında göç ettiği Amerika'da başlamıştır.

Türkiye tarihinde de göçler her zaman belirleyici olmuştur. Tarihi göç yolları üzerinde bulunan Anadolu, hem göç almış hem de göç vermiş bir coğrafyadır. Osmanlı'nın toprak kaybetmeye başladığı 17. Yüzyıl sonlarında başlayan kitlesel göçler 1877 Osmanlı-Rus ve Balkan Savaşları ile yoğunlaşmış ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etmiştir. Bu zorunlu göç dalgalarına 1950'li yıllarda kırdan kente ve 1960'lı yıllarda başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine yönelen göçler eklenmiştir. Türkiye tarihinde göç böylesi büyük bir öneme sahip olması karşın göçün sinemanın ilgisini çekmesi uzun yıllar alır. İlk göç filmleri 1960'larda, ilk göç belgeselleri ise 1970'lerde çekilmeye başlar. Diğer ülkelere benzer şekilde Türkiye'de de sinemanın kurucu isimleri arasında göçmenler önemli yer tutar.

Türkiye'de sinemanın kurucuları arasında yer alan Sigmund Weinberg Romanya'nın Galiçya bölgesinde doğmuş ve yirmili yaşlarında İstanbul'a gelerek sinema faaliyetlerine başlamıştır. Sigmund Weinberg'den sonra Ordu Sinema Dairesi'nin başına geçen Fuat Uzkınay'ın babası Dilaver Bey Kafkas göçmenidir (Yağmur, 2020). Sinemanın ilk yıllarına tek başına damga vuran Muhsin Ertuğrul'un annesi Alman asıllı Fatma Dilruh Hanım'dır. Türkiye'nin ikinci film yapım şirketi İpek Film'in kurucuları Fahri ve İhsan İpekçi Kardeşler, Selanik'ten göç ederek İstanbul'a yerleşmişlerdir.

Göç filmi çeken ilk yönetmenler arasında da çok sayıda göçmen bulunur. İlk göç filmi kabul edilen *Gurbet Kuşları'*nın (1964) yönetmeni Halit Refiğ Balkan Savaşları sonrasında, 1913 yılında, Selanik'ten Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan bir anne ve babanın oğlu olarak 1934 yılında İzmir'de dünyaya gelmiştir (Türk, 2001, s.12). Göç üçlemesiyle Türk sinemasına damgasını vuran Ömer Lütfü Akad, Halep göçmeni bir babanın oğlu olarak 1916'da İstanbul'da doğmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'a gelen babası ve Kafkas cephesinde savaşa katılmış ve savaştan sonra evlenip İstanbul'a yerleşmiştir (Akad, 2004, s.108). *Dönüş* (1971) filmiyle Almanya'ya yönelen işçi göçüne ilişkin ilk filmi çeken Türk Sinemasının Sultanı Türkan Şoray, anne tarafından Selanik, baba tarafından Kafkas (Çerkez) göçmenidir (Şoray, 2017, s.10, 21). Bu örnekler çoğaltılabilir ve göç belgeseli çeken yönetmenler için de benzer tespitler yapılabilir.

Bu araştırmada göç ve göçmen konulu belgesel çekiminde karşılaşılan zorluklar otoetnografik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Bu incelemeye geçmeden önce otoetnografi sinema ilişkisi incelenmiş ardından da her ikisi de göç belgeseli çekmiş yazarların göç belgeseli çekerken dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin tespitlerine yer verilmiştir.

2. OTOETNOGRAFİ VE BELGESEL SİNEMA

Otoetnografi yeni bir kavramdır. İlk kez 1975 yılında Karl Heider tarafından *What do People do? Dani Auto-Ethnography* başlıklı makalede kullanılmıştır. Terim, Heider tarafından icat edilmiş olsa da şimdi kullandığımıza benzer bir anlamda kullanan ilk kişinin David Hayano, olduğu kabul edilmektedir. Hayano kavramı kültürel düzeydeki çalışmalarla sınırlandırmıştır (Ellis, 2004, s.38). Otoetnografinin üzerinde anlaşılmış genel geçer bir tanımı bulunmamaktadır. Yunanca kültürel grup anlamına gelen "ethnos"; tanımlama, betimleme, yazma anlamlarına gelen "graphie" sözcüklerinin birleşmesi sonucu elde edilen (Thyer, 2010: 417) ve insan ya da kültür hakkında yazma ya da tasvir etme anlamına gelen etnografi sözcüğüne (Aydın Çelikcan ve Aksoy, 2020, s.355-356) "auto" (kendi) ön ekinin eklenmesiyle elde edilen bir kavramdır. Bu konuda öncü çalışmaları gerçekleştiren araştırmacılardan Carolyn Ellis'e (2004) göre otoetnografi kısaca "otobiyografik ve kişisel olanı; kültürel, sosyal ve politik olana bağlayan araştırma, yazı, hikâye ve yöntem" (s. xix) olarak tanımlanabilir.

Carolin Ellis (2004) Stony Brook Üniversitesinde yüksek lisans öğrencisiyken, izole edilmiş bir balıkçı topluluğu (Fisher Folk) ile ilgili yürüttüğü çalışmasına devam ettiği sırada tarafsız bir gözlemci olmaya çalışarak, tıpkı bir fotoğrafçı gibi saha notlarının neler olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ancak bir süre bunda tam anlamıyla başarılı olamadığını, katılımcılar ile duygusal olarak ilgilenmeye başladığını fark etmiştir. İstemeden de olsa araştırmaya duygularını, hislerini ve kendisini etkileşimli bir biçimde katmış; böylece iç sesi ile zenginleştirdiği bu çalışmasıyla otoetnografinin kapılarını aralamıştır (Aydın Çelikcan ve Aksoy, 2020, s.355-356).

Otoetnografi, belgesel sinemayı da derinden etkilemiş bir yaklaşımdır. Kişisel olanın kültürel, toplumsal ve siyasal olanla bağlanması; bir "nesnellik" duygusunun güçlü bir şekilde desteklendiği geleneksel belgesellerden oldukça önemli bir kaymayı temsil eder. Kişisel ve toplumsalın birleşimi, genellikle güvenilirlik ve inandırıcılık oluşturmaya yardımcı olur; çünkü yönetmenler en iyi bildikleri şeyden –kişisel deneyimden- başlarlar ve oradan dışarıya doğru uzanırlar. Öznelliğin kendisi, bağımsız bir doğruluk aurası yerine; "kısmi ama önemli, yerleşik ama tutkulu bir bakış açısının" dürüstçe kabulüne zorlar. Yaklaşımın açıklığı ve samimiyeti, geleneksel belgesellere damgasını vuran bağımsız nesnellik havasıyla çarpıcı bir tezat oluşturur (Nichols, 2001, s.61). Başka bir ifadeyle otoetnografik yaklaşımla çekilen belgeseller tipik

olarak yönetmenin yaşam deneyimlerini ve fikirlerini yansıtır ya da bir konuyu yönetmenin öznel bakış açısıyla işler.

Otobiyografi ve anı gibi diğer kişisel anlatı yazılarından farklı olarak otoetnografi, araştırmacının davranış, düşünce ve deneyimlerinin toplumun diğer üyeleriyle ilişkisi içinde yorumlanmasının ve kültürel analizin önemini vurgular. Otoetnografi, otobiyografi ve etnografyayı birleştiren araştırma ve yazma yöntemlerini içermektedir. Terim, bu ikili anlamıyla, kişinin kendi grubuna yönelik etnografik çalışmasına veya etnografik gözlem ve analizi içeren otobiyografik yansımalara göndermede bulunur (Çelik, 2013, s. 1).

Otoetnografik yaklaşım, kültürel deneyimi (etno) anlamak için kişisel deneyimi (oto) tanımlamayı ve sistematik olarak analiz etmeyi (grafik) amaçlayan araştırma ve yazmaya yönelik bir yaklaşımdır" (akt. Adams, Jones ve Ellis, 2013, s. 356). Bu tanımı belgesel sinemaya uyarlarsak yönetmenin kendi çektiği belgesellerin, kültürel olanla bağını kendisinin kurmasına işaret eden bir yaklaşıma işaret eder. Bu bildirinin yazarları çok sayıda göç belgeseli çekmiş göçmen kökenli ailelerden gelen akademisyen sinemacılardır. Bu doğrultuda bu araştırmada göç belgeseli çekerken edindikleri tecrübeleri kendi bakış açılarına göre inceleyeceklerdir.

3. GÖÇ BELGESELİ ÇEKMENİN İNCELİKLERİ

İletişim ve ulaşım imkânlarındaki genişleme, bir yandan göçü kolaylaştırırken diğer yandan da göçün ve neden olduğu sorunların daha görünür hale gelmesini sağlamıştır. Bu durum belgesel sinema alanında da karşılık bulmuş ve göç belgeseli sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. Göç belgeseli çekmek titiz çalışma gerektiren, uzun soluklu ve zor bir etkinliktir. Ancak bu zorlu çalışma sonucunda çıkan ürün çoğu zaman tüm film ekibine hem büyük bir tecrübe kazandırır hem de ekibi mutlu eder.

Göç filmi çekmeye karar veren bir yönetmenin her şeyden kendisini de rahatsız eden bir sorun tespit etmesi gerekir. Araştırma konusu bulmakta zorluk çeken belgesel yönetmenlerinin temel problemi, odaklandıkları grup, kültür ya da olayı sorunlaştırmayı bilmemeleridir. Sorunlaştırma, herkesin görebildiği bir birey, grup, kültür, davranış ya da olayı geçmiş ve mevcut ilişkileriyle bütün olarak hem de onu oluşturan bileşenlerin birbiriyle durumunu görebilecek şekilde ayrıştırarak görünür hale getirmektir (Katari, 2017: 218). Yönetmen etrafına dikkatle baktığında çok sayıda sorun ve bu sorunlarla boğuşan çok sayıda insan ya da canlının bulunduğunu fark edecektir. Etrafında fark ettiği sorun onu rahatsız etmeye başladığında o sorunun belgeselini çekecek olgunluğa ulaşıldığı söylenebilir. Çekmeyi düşündüğü şey ne olursa olsun yönetmeni rahatsız etmiyorsa, film mutlaka eksik kalacak, yapay bir yapım hissi verecektir.

Her bilimsel ve sanatsal etkinlik gibi belgesel film de belli amaçlar için çekilir. Belgesel çekmeyi planlayan bir yönetmen, sorunu tespit ettikten belgeseli hangi amaçlarla çekeceğini ve elde etmeyi planladığı kazanımları belirlemelidir (Işık, 2020, s. 168). Bunlar belirlenmeden çekimlere geçilmesi emek, para ve zaman kaybına neden olabilir. Zaten kısıtlı olan olanakların en etkili şekilde kullanılabilmesi için amaç ve hedeflerin net bir şekilde belirlenmesi gerekir.

Belgesel çekmek için konunuzu, amaçlarınızı ve hedeflerinizi belirledikten sonra konu hakkında bir ön araştırma yapmanız yerinde olacaktır. Bunun için kitapları, gazeteleri, dergileri, interneti taramanız, sizden önce belirlediğiniz konuda yapılan çalışma ve varsa belgeselleri incelemeniz gerekir. Ayrıca çekeceğiniz mekânları gezmeniz ve ön görüşmeler yapmanız sonradan yaşanabilecek olumsuzlukları ve riskleri azaltacaktır. Bu sırada not tutmanız belgeselinizi projelendirmenizi kolaylaştıracaktır. Her film gibi belgesel filmin de bir maliyeti

vardır ve bu maliyet çoğu zaman yönetmenin tek başına altından kalkabileceğinden daha büyüktür. Belgesel fikrinizi projelendirmek sponsor bulmanıza yardımcı olabilir. Ayrıca projelendirme sırasında yaklaşık maliyet de belirleneceğinden çekimlerin mali nedenlerle kesilmesi olasılığı da büyük ölçüde ortadan kalkar. Yönetmen kendi imkânlarıyla da çekecek bile olsa bütçesine uygun bir belgesel çekecek gücünü aşan bir projeye girişmeyecektir. Bütün bu işlemler bittikten ve belgesel ekibi belirlendikten sonra çekimlere geçilebilir.

Çekime göçmenlerin tanıdığı ve güvendiği kişilerle gitmek hem karşılıklı güven tesisini kolaylaştırır hem de çıkabilecek krizlerin kolayca çözülmesine yardımcı olabilir. Ayrıca kadınlarla yapılacak görüşmelerde kadın ekip elemanlarının da bulunması iletişimi kolaylaştıracaktır. Yönetmen, film çekeceği çevredeki insanlarla sıcak, samimi ve güvene dayalı ilişkiler kurabilmelidir (Işık, 2020, s.168). Zorunlu ya da gönüllü olarak göç etmek zorunda kalan bireyler genellikle çok kırılgandırlar. Çok kolay bir şekilde alınabilir ya da yanlış anlayabilirler. Sürgün edilmişlik hissi sadece zorunlu ya da düzensiz göçmenlerde değil; çoğu zaman gönüllü göçmenlerde dahi vardır. Göç edenler hüzünlüdür, kalabalık büyük kentlerde yalnızlık çekerler ve her zaman özlem duyarlar, hasretlik çekerler. Zülfü Livaneli söylediği Sürgün şarkısının sözleri bu duygu durumunu özetler niteliktedir:

Fırtınada, ak ayazda.
Sürgün her yerde hep yalnızdır.
Gül açsa da, kuş uçsa da
Görmez, dargındır.

Bu nedenle göç konulu belgesel çekecek bir sinemacının çekeceği konuyu derinlemesine araştırması, konunun tarihini, gelişimini, şimdiki durumunu derinlemesine öğrenmesi ve anlaması gerekir. Bu süreçte konuya ilişkin kitap, sanat eseri, film, belgesel vb. yazılı ve görsel malzeme not tutularak taranmalı, film ekibi çalışılması planlanan göçmenlerin hassasiyetleri konusunda bilgilendirilmelidir. Sözcük seçimlerine çok dikkat edilmeli, üzerinde çalışılacak kişileri ya da izleyicileri rahatsız edebilecek sözcük ve kavramlar kullanılmamalıdır.

Otoetnografik yaklaşım belgesel filmlerdeki didaktikliği ve yapaylığı ortadan kaldırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımla çekilen belgesellerin, didaktik bir yapımdan çok etkileşimli yapımlar olması beklenir. Yönetmene potansiyelini ortaya çıkarma olanağı verilir ve yönetmen filmini çektiği insanlarla ya da olaylarla duygudaşlık kurmaktan korkmaz. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus propagandacı durumuna düşmemektedir. Yönetmenin duygularını işin içine katmasıyla beklenen şey, çekimi yapılan topluluk veya olayla ilgili acıları, hüzünleri, mutlulukları duyumsaması ve objektiflik adına bunu yansıtmaktan çekinmemesidir. Politik ya da ideolojik görüşlerin belgesele dâhil edilmesi, ya da çekimi yapılan topluluğun aşırı görüşlerinin benimsenmesi, belgeseli bir propaganda belgeseli haline getirebilir.

Özellikle zorunlu göçü konu alan belgesellerde yönetmenlerin istemeden de olsa propagandacı durumuna düştüğü görülebilmektedir. Belgesel sanatçısı, propaganda yaparak yeni düşmanlık tohumları atmamalıdır. Tam tersine barış içince bir dünya inşası için gerekli bilgi birikimine katkıda bulunmayı önceleyen bir yaklaşım içerisinde hareket etmelidir. Başka bir ifadeyle göç belgeseli çekenler, göç edenlerin göçün açtığı yaraları sararken elde ettikleri tecrübeyi diğer insanlara didaktizme ve yapaylığa düşmeden aktarabilmelidir. Burada amaç düşmanlık değil; dostluk ve barış inşa etmektir. İnsanların acılarını yeniden kanatarak yeni acılara zemin hazırlamak asla amaç olmamalıdır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göç insanlık tarihinin temel olgularından birisidir. İnsanoğlu göç ederek hayatta kalabilmiş, göç ederek yeni yerleştiği yerlerde medeniyetler inşa edebilmiştir. Ancak bazen de yine göçler nedeniyle bu uygarlıklar yıkılmış, yerini yenilerine bırakmıştır. Göç ve göçün neden olduğu sorunlar, en genç sanat dalı olan sinemanın da başlangıç yıllarından itibaren ilgisini çekmiş, ilk göç filmleri göçlerle kurulan dolayısıyla da göçün neden olduğu problemleri daha yoğun hisseden bir ülke olan ABD'de çekilmiştir. Halen dünyanın en büyük ve etkili sinema endüstrisi durumundaki Hollywood'un kurucularının büyük bir kısmının göçmen olması, Hollywood'un göçlere ve göçmenlere, diğer sinemalardan daha önce ve daha fazla ilgi göstermesinde etkili olmuştur. *Making an American Citizen* (1912), *Traffic in Souls* (1913), *The Cheat* (1915), *The lmmigrant* (1917), *The Making an American* (1920) ilk dönem Amerikan göç filmlerinin bazılarındandır.

Türkiye tarihinde de göçler her zaman belirleyici olmuştur. Tarihi göç yolları üzerinde bulunan Anadolu, hem göç almış hem de göç vermiş bir coğrafyadır. Osmanlı'nın toprak kaybetmeye başladığı 17. Yüzyıl sonlarında başlayan kitlesel göçler 1877 Osmanlı-Rus ve Balkan Savaşları ile yoğunlaşmış ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etmiştir. Bu zorunlu göç dalgalarına 1950'li yıllarda kırdan kente ve 1960'lı yıllarda başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine yönelen göçler eklenmiştir. Türkiye tarihinde göç böylesi büyük bir öneme sahip olmasına ve sinemanın kuruluşunda göçmenlerin önemli katkısı olmasına karşın göçün, sinemanın ilgisini çekmesi uzun yıllar alır. İlk göç filmleri 1960'larda, ilk göç belgeselleri ise 1970'lerde çekilmeye başlar. Bu araştırmada göç ve göçmen konulu belgesel çekiminde karşılaşılan zorluklar otoetnografik bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Yapılan araştırmalar sonucunda göç eden kişilerin çok kırılgan bir yapıya sahip olmaları nedeniyle onları kırabilecek sözcük ve kavramlardan konusunda çok hassas olunması, bunun için belgesel çekimi yapılması planlanan topluluğun tarihine, kültürüne, gelenek göreneklerine ilişkin temel kaynakların gözden geçilmesi, aşırı derecede ısrarcı olunmaması, farklı görüşteki insanların görüşlerine olabildiğince dengeli şekilde yer verilmesi, belgeselin bir propaganda belgeseline dönüşmemesi için titiz davranılması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Göç, dünya tarihi boyunca var olmuş bir olgudur. Bundan sonra da ister gönüllü ister zorunlu olsun göçler dolaysıyla da göçlerin neden olduğu sorunlar, var olmaya devam edecektir. Her göç bir tecrübe bırakır ve bu tecrübeler diğerleri için yol göstericidir. Belgesel sinema göçün neden olduğu sorunları ve bu sorunlarla baş etme yollarını kayıt altına alarak gelecek nesillere aktarılmasında önemli roller oynamaktadır. Bu noktada yönetmenin otoetnografik yaklaşım benimsemesi, kişisel deneyimlerini kültürel ve toplumsal olanla harmanlayarak daha nitelikli ve izlenir yapımlar ortaya koymasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Adams, Tony E., Stacy Holman Jones ve Carolyn Ellis. *Handbook of Autoethnography*. Routledge, 2016.

Akad, Lütfi. *Işıkla Karanlık Arasında*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Aydın Çelikcan, Huriye ve Şeniz Aksoy. Sanat Temelli Araştırma Yöntemi "Otoetnografi". Journal of Arts 3.4 (2020): 353-366.

Bowser, Eileen. *The Transformation of Cinema, 1907-1915*. Vol. 2. Univ of California Press, Berkeley, 1994.

Çelik, Halil. Kültür Ve Kişisel Deneyim: Bir Araştırma Yöntemi Olarak Otoetnografi . *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, (2016): 1-14.

Ellis, Carolyn. (2004). *The Ethnographic I: A methodological Novel about Autoethnography*. AltaMira Press, Walnut Creek, 2004.

Eyman, Scott. *20th Century-Fox: Darryl F. Zanuck and the Creation of the Modern Film Studio*. Hachette UK, 2021.

Heider, Karl G. What do people do? Dani auto-ethnography. *Journal of anthropological research* 31.1 (1975): 3-17.

Işık, Mehmet. "Türkiye'de Etnografik Film Çekmenin Tam Zamanı". (Ed.) Özden Toprak, *Tam Film Zamanı: Yaz, Çek, Kur*, (ss. 163-172), Doruk, İstanbul, 2020.

Lee, Laura. *The Name's Familiar: Mr. Leotard, Barbie, and Chef Boyardee*. Gretna: Pelican Publishing, 1999.

Matheson Sue, *The John Ford Encyclopedia*. London: Rowman & Littlefield, 2019.

Nichols, Bill. *Introduction to Documentary*. University of Indiana Press, Indiana, 2017.

Nollen, Scott Allen (2016). *Warners Wiseguys: All 112 Films that Robinson, Cagney and Bogart Made for the Studio*. North Caroline: McFarland.

Türk, İbrahim *Halit Refiğ: Düşlerden Düşüncelere Söyleşiler*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

Slide, Anthony. The Silent Feminists: America's First Women Directors. Scarecrow Press, 1996.

Stephens, E. J., Michael Christaldi, and Marc Wanamaker (2013). *Early Paramount Studios*. Arcadia Publishing, 2013

Şoray, Türkan. *Sinemam ve Ben*, İş Bankası, İstanbul, 2017.

Thyer, Bruce. *The Handbook of Social Work Research Methods*. Sage Publications, California, 2009.

Yağmur Memduh. Türk Sineması 106 Yaşında, *Başkentpostası.com*, https://baskentpostasi.com/makale/turk-sinemasi-106-yasinda-m1622.html.

TÜRK SİNEMASININ İLK SALGIN HASTALIK KONULU FİLMİ *SALGIN* (1954) ÜZERİNE TESPİTLER

Dr. Öğr. Üyesi DİLAVER BAYINDIR [1], Prof. Dr. Mehmet IŞIK [2]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, https://orcid.org/0000-0003-0348-2319

[2] Mardin Artuklu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,

https://orcid.org/0000-0002-1682-2610

ÖZET

Tarih boyunca salgın hastalıklar, insan hayatında büyük bir öneme sahip olmuştur. Hastalıklar nedeniyle binlerce hatta milyonlarca insan hayatını kaybetmiş, imparatorluklar ve medeniyetler çökmüş, yerlerine yenileri kurulmuştur. Atina Vebası (M.Ö. 430) Antik Yunan uygarlığının, Galen ya da Antonine Vebası (M.S 165-180) Roma İmparatorluğunun, Justinyen Vebası (541-750) Bizans'ın, çiçek hastalığı İnka ve Aztek uygarlıklarının çöküşüne zemin hazırlamışlardır. Salgın hastalıklar, sinemanın doğduğu 20. Yüzyıl başlarında da dünyanın önemli gündem maddelerinden birisi olmaya devam ettiğinden ilk yıllarından itibaren salgın hastalıklar sinemanın ilgi alanında olmuştur. Başlangıçta hastalıklarla mücadelede kullanmak amacıyla yalnızca eğitim filmleri çekilirken zamanla kurmaca filmler de çekilmeye başlamıştır. Türk Sinemasında da, diğer sinemalara benzer şekilde önce salgın hastalıklarla mücadeleye yönelik eğitici filmler çekilmiş, adından da kurmaca filmler gelmiştir. Bir salgın hastalığı konu alan ilk Türk filmi yönetmenliğini Ali İpar'ın yaptığı 1954 yılında gösterime giren *Salgın*'dır. Bu çalışmada *Salgın* filminde salgın hastalığın nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda *Salgın* filminin yalnızca ilk 25 dakikalık kısmının salgın konusuyla ilgili olduğu, filmin bu ilk kısmında salgın hastalığın her yaştan çok sayıda kişinin ölüme neden olan, hızla bulaşan, karantina ya da tecrit gerektiren, mücadele etmesi zor ancak tıbbi yollarla mümkün olan, sağlık personelinin insanüstü gayretleriyle üstesinden gelinebilecek bir sorun olarak temsil edildiği belirlenmiştir. Ayrıca film boyunca salgın hastalığın adının ne olduğu konusunda bir bilgi paylaşılmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk sineması, salgın, salgın filmi, Ali İpar.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca salgın hastalıklar insan hayatında büyük bir öneme sahip olmuştur. Yerleşik yaşama geçtiği tarihlerden bu yana insanlar, salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Hayvanların evcilleştirilmesi ve aynı yaşam alanlarını paylaşmaya başlamanın salgın hastalıkların ortaya çıkışına neden olduğu düşünülmektedir. Çiçek, kızamık, grip gibi bulaşıcı hastalıklara yol açan ve yalnızca insanlarda görülen mikroplar, hayvanlara hastalık bulaştıran benzer mikropların mutasyon geçirmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Hayvanları evcilleştiren insanlar, yeni yeni evrimleşen mikropların ilk kurbanları olur, ancak bu insanlardan hayatta kalabilenler yeni hastalıklara karşı önemli ölçüde bağışıklık kazanırlar. Daha önce bu mikropları hiç almamış insanlarla kısmen bağışıklık kazanmış insanlar karşılaştıklarında başlayan salgın hastalıklar, daha önce hiç bu mikropları almamış insanların % 99'a varan

oranlarda ölümüne neden olmuştur. Nitekim evcil hayvanlardan alınan mikroplar Avrupalıların; Amerikan yerlilerini, Avustralyalıları, Güney Afrikalıları, Büyük Okyanus adalarının halklarını egemenlikleri altına almalarında belirleyici rol oynamıştır (Diamond, 2010, s.102).

Tarih boyunca hastalıklar nedeniyle binlerce hatta milyonlarca insan hayatını kaybetmiş, imparatorluklar ve medeniyetler çökmüş, yerlerine yenileri kurulmuştur. Atina Vebası (M.Ö. 430) Antik Yunan uygarlığının, Galen ya da Antonine Vebası (M.S 165-180) Roma İmparatorluğunun, Justinyen Vebası (541-750) Bizans'ın, çiçek hastalığı İnka ve Aztek uygarlıklarının çöküşüne zemin hazırlamışlardır. Kara Veba (Black Plague) ya da Kara Ölüm (Black Death) olarak bilinen ve 1347-1351 döneminde 10 Avrupalıdan 3'ünün yani 24 milyon Avrupalının; dünya çapında ise 40 milyondan fazla insanın ölümüne neden olmuştur (Nelson ve Williams. 2014, s. 4). Dönemin en önemli güç merkezi durumundaki Kilise'nin soruna çözüm bulamaması, bu kuruma olan güveni sarsmış ve Avrupa'da Reform Hareketleri'nin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan iletişim ve ulaşım imkânlarındaki genişleme, salgın hastalıkların daha geniş alana, daha hızlı yayılmasını beraberinde getirir. Kolera, veba, çiçek, sarıhumma, sıtma, tifüs ve grip gibi salgınlar, yüzyıl boyunca kitlesel ölümlere neden olur. En genç sanat dalı kabul edilen ve salgın hastalıkların yoğun olarak yaşandığı bir dönemde 19 yüzyıl sonlarında ortaya çıkan sinema, başlangıç yıllarından itibaren salgın hastalıklara ilgi göstermiş ve özellikle başlangıç yıllarında salgın hastalıklarla mücadelede bir araç olabileceği düşüncesiyle çok sayıda eğitim filmi çekilmiştir. Edison Film Şirketi, 1910 yılından itibaren Amerikan Kızılhaç'ı gibi çeşitli sosyal yardım kuruluşları ve kurumlarıyla işbirliği içinde çalışmaya ve film üretme başlamış *The Red Cross Seal* (Aralık 1910), *The Awakening Of John Bond* (Aralık 1911), *The Convict's Parole* (Mayıs 1912) gibi filmler çekmiştir (Bowser, 1994, s.45).

Eğitici filmler 1930'lu yıllara kadar altın çağını yaşar. Bu dönemde kolera, veba, İspanyol Gribi ve frengi hakkında çekilen önemli yapımlardan bazıları şunlardır: Charles Swickard'ın *The Beggar of Cawnpore* (ABD, 1916) ve Giuseppe Sterni'nin *Storia di una Capinera* (İtalya, 1917), Kim Sorang'in *Life's Enemy: Cholera* (Korea, 1920), *Preventing Cholera* (Taiwan, 1922), Svend Gade'in *The Blonde Saint* (ABD, 1926) filmleri kolera; Henry Kolker'in *A Man's Country* (ABD, 1919), William Worthington'un *The Man Beneath* (ABD, 1919), Otto Rippert'in *Die Pest in Florenz/The Plague of Florence* (Almanya 1919), Benjamin Christensen'in *Häxan/Witchcraft Through the Ages* (Sweden/Denmark 1922), Friedrich Wilhelm Murnau'nun *Nosferatu: A Symphony of Horror* (Germany 1922) ve Mario Bonnard'ın *I Promessi Sposi /The Betrothed* (Italya, 1923) filmleri veba; Joseph Best'in *Dr. Wise on Influenza* (Birleşik Krallık, 1919) filmi İspanyol gribi; Edward H. Griffith'in *End of the Road* (ABD, 1919) ve Gilbert P. Hamilton'un *Open Your Eyes* (ABD, 1919) filmleri frengi hakkındaki (Han ve Curtis, 2022, s.138) önemli eğitici filmlerden bazılarıdır. Eğitici filmleri sayıları, 1930'lu yıllardan itibaren azalmaya başlamış ve melodram türündeki uzun metrajlı salgın filmlerine kurmaca filmlerin sayısı hızla artmıştır.

Benzer bir süreçten geçen Türk sinemasında da çok sayıda salgın filmi çekilmiştir. Bu filmlerde salgın hastalıkların nasıl temsil edildiği, filmlerin çekildiği dönemlerde salgın hastalıklara nasıl bakıldığına ve bu hastalıklarla mücadele yöntemlerine ilişkin değerli bilgiler içerir. Bu çalışmada Türk sinemasının salgın hastalık konulu ilk uzun metraj kurmaca filmi *Salgın*'da (1952) salgın hastalıkların temsili incelenecektir.

2. TÜRK SİNEMASINDA SALGIN HASTALIKLAR

Türkiye sinemasında salgın hastalık konusunun dünya sinemasına benzer bir gelişim çizgisi izlediği söylenebilir. Diğerlerinden farklı olarak Türkiye salgınla mücadeleye yönelik filmler çekmek yerine bunu satın alma yoluna gitmiş, eğitici filmlerin çekilmeye başlaması geç tarihlerde II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında sinema, o dönemde büyük bir halka sağlığı problemi olan sıtmayla mücadelede etkili bir araç olarak görülmüş ve bu hastalıkla mücadele için yabancı ülkelerde hazırlanan filmler ücretsiz olarak halka gösterilmiştir (Sezgin, 2015: 44). Genç Cumhuriyet halk sağlığına büyük önem vermiş, 1923 yılından itibaren geniş halk kitlelerine ulaşabilmek için Sıhhiye Vekâleti tarafından yoğun bir propaganda faaliyetine girişilmiştir. Sağlık propagandasının önemli bir aracı filmler olmuştur. Sağlık konulu filmlerin yurt dışından tedarik edilerek halka gösterilmesine 1928 yılında başlanılmıştır (Kılıç ve Acımış, 2021, s.32-33).

Bulaşıcı hastalıklar ve sağlıklı yaşamla ilgili 15 film, 1928 yılından itibaren sineması olan il ve ilçelere filmler gönderilmiş, sineması olmayan il ve ilçelere 6 mm'lik seyyar projeksiyon cihazları yollanmış ve bu cihazlar 1937-1939 yılları arasında kullanılmıştır. Elektrik tesisatı olmayan yerlerde ise eğitim verilebilmesi için, benzinle çalışan basit sabit filmler satın alınmıştır. "İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü", 1936 yılında, "Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü" haline getirilmiş, 1946 yılında Sağlık Bakanlığında bir sinema ekibi kurulmuş ve Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü ile yapılan işbirliği sonucunda İstanbul'da 505 m. uzunluğundaki 35 mm'lik bir *Sıtma* filmi çekilerek il ve ilçelerde gösterilmiştir (Göçmen ve Acımış, 2017, s. 14-15).

Bu erken dönemde Türk sinemacılar tarafından çekilen ilk salgın konulu eğitici filmin ne zaman ve kim tarafından çekildiğini tespit edemedik. Tespit ettiğimiz salgın konulu ilk eğitici film, Sağlık Bakanlığı'nın Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü işbirliğiyle İstanbul'da çekilen *Sıtma* (Göçmen ve Acımış, 2017, s. 14-15) filmidir. Ulus gazetesinde 27 Ağustos 1947 tarihinde yayınlanan "*Sıtma Savaşına Dair Bir Film Hazırlandı"* başlıklı haberde *"Yurtta yapılmakta olan sıtma savaşı çalışmalarının türlü safhalarını belirtmek ve alınmakta olan savaş tedbirlerini daha iyi ve canlı bir şekilde göstermek, aynı zamanda yurttaşları bu konuda aydınlatmak amacıyla, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca bir film hazırlattırıl(dığı)" ve "filmin gerek hazırlanış ve gerekse çekiliş itibariyle, çok beğenildiği ve filmcilik sanatı bakımından da başarılı sayılmaya değer olduğu ve iyi tertiplendiği*" bilgileri paylaşılmıştır. Adı ve künye bilgileri belirtilmeyen filmin iki bölümden oluştuğu ve kısa süre içerisinde yurdun çeşitli bölgelerinde halka gösterilmeye başlanacağı belirtilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkılarak *Sıtma* filminin 1946 ya da 1947 yılında çekildiği söylenebilir.

Sonraki yıllarda Türkiye'de sinemanın gelişmesi ve sinema okullarının artması ile birlikte sağlığın korunmasına ve salgın hastalıklarla mücadelede halkı bilgilendirmeye yönelik çok sayıda eğitici film ve kamu spotu çekilmiştir ve çekilmeye devam etmektedir. Halen etkilerini yaşamaya devam ettiğimiz COVİD-19 pandemi sürecinde de Sağlık Bakanlığı ve konuyla ilgili kurum kuruluşlar, çok sayıda eğitici kısa film ve kamu spotu hazırlamışlar ya da hazırlatmışlardır.

Dünya sinemasına benzer şekilde Türk sinemasında da eğitici filmleri kurmaca filmler takip etmiştir. Salgın konulu ilk Türk filmi 1952 yılında Ali İpar tarafından çekilen *Salgın*'dır. Bu filmden önce de bazı filmlerde bulaşıcı hastalık konusuna fon olarak yer verilmiştir. Tespitlerimize göre 1923 yılında Muhsin Ertuğrul tarafından çekilen *Kız Kulesi'nde Bir Facia* içeriğinde bir bulaşıcı hastalığa yer veren ilk Türk filmidir. Film, Kız Kulesi'nde bekçilik yapan bir babanın (Muhsin Ertuğrul), bir köpek tarafından ısırıldıktan sonra kuduz olan oğlunu

öldürmek zorundan kalmasının acıklı öyküsünü konu alır. Acılı baba oğlunu Kız Kulesi'nden atmak suretiyle öldürür. Senaryosu Pierre Antier ve Cloquemin'in *Les Gardiens de Phare/Fener Bekçisi* adlı oyunundan uyarlanan (Onaran, 1981, s. 175) filmin çekimleri yaklaşık bir buçuk yıl (Makal, 2003, s. 40) sürer.

Salgın filmini 1957 yılında Şakir Sırmalı'nın Alexandre Dumas'ın aynı adlı eserinden uyarladığı *Kamelyalı Kadın* izler. Verem hastalığına tutulmuş bir kadınla bir baba oğulun öyküsünü anlatan (Özgüç, 2012, s. 91) *Kamelyalı Kadın*, Yılmaz Gruda, Nijat Özön, Halit Refiğ, Metin Erksan gibi dönemin önemli sinemacıları tarafından ağır şekilde eleştirilmesi Şakir Sırmalı'nın yönetmenlik kariyerinin sona ermesine neden olur. Başrollerini Çolpan İlhan ve Fikret Hakan'ın paylaştığı film, Türk sinemasının kayıp filmleri arasında olduğundan izlenememiştir.

Bir diğer ulaşamadığımız kayıp film yönetmenliğini Behlül Dal ve Asaf Tengiz'in birlikte üstlendikleri *İnsanlık İçin*'dir. 1958 yılında çekilen filmin oyuncu kadrosunda Uğur Başaran, Bülent Oran, Rengin Arda, İnsan Aşkın, Sadri Karan, Ali Korkut, Teoman Atalay isimler yer alır. Film bir kuduz köpek tarafından ısırılan adamın öyküsünü konu alır (Özgüç, 2012, s. 98). Bazı kaynaklarda *Kuduz* olarak da geçen film, sansüre uğramış ve "Doktorun karısının Talat'ın evine girdiğini ve çıktığını göstermekle iktifa edilen evin içinde geçen sevişme sahnesinin" çıkarılması istenmiştir (Karadoğan ve Öztürk, 2022, s. 181-182).

Yönetmenliğini ve senaryo yazarlığını İlhan Engin'in yaptığı *İstanbul Dehşet İçinde* (1966), İstanbul'da içme sularına veba ve kolera mikrobu karıştırmak suretiyle 200 bin insanın ölümüne neden olup ardından da İtalya, Fransa, İngiltere ve Amerika'yı aynı şeyi onların başkentlerinde yapmakla tehdit ederek bir milyar dolarlık kazanç elde etmeyi planlayan uluslararası bir çeteyle bu çeteyle mücadele eden emniyet görevlisi Kemal'in macera dolu polisiye öyküsünü konu alır. Film boyunca Hollywood filmlerini andıran kovalamaca sahnelerine yer verilir. Çete elebaşının ellerindeki mikropla ilgili konuşması COVİD-19 pandemisi sürecinde sosyal medyada sık sık alıntılanmıştır:

> "Şuna dikkatle bakın. Size zararsız gibi gelen şu tüpte ne var biliyor musunuz? En az 1 milyon insanı öldürebilecek kadar veba ve kolera mikrobu. Ayrıca bu mikroplara doping yapılmıştır. Bilinen aşı ve antikorlarla yok edilemezler. Bu mikroplarla bu kobay şehirde büyük bir deneme yapacağız. Bizim istediğimiz sadece 200,000 ölü… Ama bunun arkasında yatan paranın miktarını bilseniz aklınız durur. Jamaika'daki merkezimiz, burada hastalık salgın haline geldiği zaman İtalya, Fransa, İngiltere ve Amerika hükümetlerini de mikrop harbiyle tehdit ederek tam bir milyar dolarlık altın isteyecek merkezimiz; bütçelerine göre tabii. Şunlara bir bakın; her mikrop bir altın, bir İngiliz altını bizim için..."

Salgın; salgın hastalıklara neden olan mikropların uluslararası çeteler tarafından silah olarak kullanabileceğine işaret eden ilk Türk filmidir. Bu yönüyle oldukça özgün bir yapımdır.

Kuduz konulu bir diğer önemli film, yönetmenliğini "1974'te *Civciv Çıkacak Kuş Çıkacak* adlı filmle gişe rekorları kırıp "seks komedileri furyası"nı hızlandıran" (Özgüç, 110) Nazmi Özer'in yaptığı *Ölümden Korkmuyorum*'dur (1971). Ayhan Işık ve Feri Cansel'in başrolünde oynadığı filmin oyuncu kadrosunda Kazım Kartal, Ceyda Karahan, Duygu Ankara, Erdoğan Üçkaya, Özdemir Akın, Ekrem Dümer, Nezihe Güler, Hasan Ceylan gibi isimlerin yer alır. Film, oğlu uyuşturucu kaçakçıları tarafından öldürülen babanın, intikam almak için mücadele ettiği sırada kuduz mikrobu alarak kudurmasını konu alır. Ayhan Işık'ın etrafını sararak kendisinden teslim

olmasını isteyen polislerin önünde kudurduğu sahne, kariyerindeki en ilginç performanslarından birisidir (Işık, 2022, s. 65).

Yönetmenliğini Yılmaz Duru'nun yaptığı *İbli*s (1972), ilginç konusuyla dikkat çeken bir yapımdır. Başrollerini İrfan Atasoy, Hamiyet Yankı, Bilal İnci ve çocuk oyuncu Kenan Özcan'ın paylaştığı film, şahitlik yaparak hapse girmesine neden olduğu ağanın oğlu tarafından kuduz köpeğe ısırtılan çocuğunu kurtarmak için büyük bir mücadele veren Mustafa'nın trajik öyküsü konu alır. Baba, oğlunu hastaneye götürmek için insanüstü bir gayret gösterse de ağanın oğlu Zühtü ve adamları tarafından engellenir. Kuduran oğlunu kendi elleriyle öldürmek zorunda kalan Mustafa, Zühtü ve adamlarını öldürerek intikamını alır. Film boyunca İrfan Atasoy ve Bilal İnci oyunculuklarıyla göz doldurur.

Melih Gülgen'in 1974 yılında çektiği *Oğul*, konusu açısından *İblis* (1972) filmiyle büyük benzerlikler taşır. Film, oğlu ağanın oğlu tarafından bir kuduz köpeğe ısırtılan Alişan'ın, oğlunu hastaneye götürme çabasının ağanın oğlu ve adamları tarafından engellenmesi sonucunda kuduran oğlunu öldürmek zorunda kalmasını ve kendisini engelleyen ağa, oğlu ve adamlarını öldürerek intikam almasını konu alır. Başrolünde Cüneyt Arkın'ın rol aldığı Oğul'un oyuncu kadrosunda Kahraman Kıral (çocuk oyuncu), Reha Yurdakul, Kazım Kartal, Hüseyin Zan, Süheyl Eğriboz gibi önemli isimler yer alır. Filmin müzikleri Yalçın Tura tarafından yapılmıştır.

Oğul (1974) sansüre uğrayan filmler arasında yer almaktadır. Filme ilişkin kararda (1975/26) "Kazım Kartal ve adamlarının, kuduz köpeğin çocuğu ısırdığı zaman zevkle seyrettikleri sahnenin", "Kahraman Kral'ın kudurmasından ölümüne kadar geçen sahnelerin tümünün çıkarılması" şartıyla filmin halka gösterilmesinde ve yurtdışına çıkarılmasında bir sakınca bulunmadığına hükmedil(diği)" belirtilmiştir (Karadoğan ve Öztürk, 2022, s. 405-406).

Erden Kıral'ın yönetmenliğini yaptığı ilk film olan *Kanal* (1979), incelediğimiz filmler arasında bulaşıcı hastalıklar konusunda sosyal mesajlara en fazla yer verenidir. Başrollerini Tarık Akan ve Meral Orhansoy'un paylaştığı filmin oyuncu kadrosunda Tuncer Kurtiz, Kamuran Usluer, Menderes Samancılar, Yusuf Çetin gibi önemli isimler yer alır. Film Osmaniye'de ve Adana'da çekilmiştir. Senaryosu İhsan Yüce tarafından yazılan bu film de sansüre uğrayan filmler arasındadır. Filmin senaryosuna ilişkin kararda (1978/116, Dosya No: 91134/248): "Filmlerin ve Film Senaryolarının Denetlenmesi Hakkında Tüzük'ün 18. maddesinde belirtilen nitelikleri taşımadığı, filmin çekiminde suça teşvik edici, kamu görevlilerini küçük düşürücü görüntülere yer verilmemesi şartıyla" senaryonun kabul edildiği belirtilmiştir (Karadoğan ve Öztürk, 2022, s. 214-215). Bir yıl sonra verilen filmin kabulüne ilişkin karara (1979/32, Dosya No: 91154/248) ise iki üye (İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü temsilcileri) şerh koymuştur. Onlara göre film, Filmlerin ve Film Senaryolarının Denetlenmesi Hakkında Tüzük'ün 18. maddesi (a), (f), (g) ve (j) fıkralarına dayanarak reddedilmelidir. Çünkü "Kanal isimli filme ait 1 Nolu Film Denetleme Kurulu tarafından 9.11.1979 gün ve 116 sayı ile verilen senaryo kararında filmin çekiminde suça teşvik edici ve kamu görevlilerini küçük düşürücü görüntülere [yer] verilmemek şartıyla filme alınmasına müsaade edildiği halde filmde yer alan birçok sayıda sahnelerin çekiminde senaryo kararına uyulmadığı saptanmıştır." (Karadoğan ve Öztürk, 2022, s. 171).

Kanal, çeltik tarlalarını mevzuata uygun olmayan bir şekilde ekip çok kazanmak isteyen Haşim Ağa'nın, ilçeye yeni atanan idealist kaymakamı bir dizi hile ile su kanalı kapaklarını açmaya ikna etmesi sonrasında yaşananları konu alır. Alacağı kira karşılığında okul ve sağlık ocağı yapmayı planlayan Kaymakam, Dr. Zeynep'in uyarılarıyla, suyu toprak ağalarına kiralamakla büyük bir hata yaptığını anlar. Dr. Zeynep kanaldan bırakılan suyun çeltikte kullanıldığını,

köyleri su altında bıraktığını, bu sulak ortamın sıtma hastalığının ortaya çıkmasına neden olarak 800-900 kadar çocuk ve bir o kadar da yetişkinin ölümüne neden olduğunu, bölgenin çeltik ekmek için gerekli yasal özelliklere (zemin özellikleri, beton kanallar, yerleşim yerlerinden 3 km uzaklık vb.) sahip olmadığını anlatarak onun gerçeğin farkına varmasına yardım eder. Zeynep'in hemen ardından sularının salınmasıyla ardından evleri su altında kalan köylülerde Kaymakamlığa gelerek benzer şikâyetleri dile getirirler. Bu noktadan itibaren Kaymakam'ın, köylülerle birlikte ağalarla mücadelesi başlar. Filmde sıtmayı önlemeye yönelik ilaç dağıtılması diğer filmlerde görmediğimiz bir özelliktir.

Çocuklar Çiçektir ya da diğer adıyla *Kuduz* yönetmenliğini Yaşar Seriner'in yaptığı 1983 yapım bir filmdir. Senaryosunu rekortmen sinemacı Safa Önal'ın yazmıştır. Başrollerini Tarık Akan ve Necla Nazır'ın paylaştığı film, İkinci Dünya Savaşı yıllarında kendisine Almanya'dan hediye olarak bir kurt köpeği gönderilen köy ağasının köpeğinin çocukları ısırması ve kaçması üzerine kuduz olduğunun anlaşılması ve sonrasında yaşanan olayları konu alır. Başlarında Ayşe nine olduğu halde aşı için kasabanın yolunu tutan çocuklar burada aşı bulunmayınca trenle şehre gönderilir. İstasyonda topal olduğu için babası sevdiği kızı vermeyen Yakup ve evden kaçan yavuklusu da onlara katılır. Ancak yolda trenin kazanı patlar ve yola yaya olarak devam etmek zorunda kalırlar. Köpek tarafından ısırıldığını söylemeyen ağanın oğlu dışındaki çocuklar kurtulur. İncelediğimiz diğer filmlerle benzer şekilde bu filmde de hastalık sadece bir fon işlevi görür.

Yönetmenliğini ve senaryo yazarlığını Ahmet Yüzüak'ın yaptığı *Cüzzamlı* (1987) kayıp filmler arasında yer alması nedeniyle izleyemediğimiz yapımlardandır. Oyuncu kadrosunda Salih Kırmızı, Pembe Mutlu, Recep Filiz, Yücel Aksoy, Remo Değerli, Semra Acar gibi isimler yer alır. Film cüzzam teşhisi konulan bir adamın tecrit edildiği hastaneden kaçması sonrasında yaşananları konu alır. İstanbul'da bir gecekondu mahallesinde karısı Yazgül (Pembe Mutlu) ve çocuklarıyla birlikte yaşayan Enver (Salih Kırmızı) vücudunda başlayan ağrılar nedeniyle doktora gider. Genç adama cüzzam teşhisi konulur ve hastalığının karısına ve çocuklarına geçmemesi için tecride alınır. Ancak Enver, korkudan kaçar ve tüm İstanbul'da aranmaya başlar (Özgüç, 2012, s. 678).

Türk sinemasında bulaşıcı ve salgın hastalık konulu filmler genel anlamıyla değerlendirildiğinde bu filmlerde, filme konu hastalık ya da hastalıklar konusunda çok az bilgi verildiği, hastalıkların yalnızca bir fon görevi gördüğü, genellikle aşk ya da macera filmlerinde bir yan unsur olarak kullanıldığı, filmlerde yer alan sağlık personelinin özellikle doktorların idealist karakterler olarak çizildiği, filmlerde Sağlık Bakanlığına ya da sağlıkla ilgili başkaca devlet kurumlarına doğrudan herhangi bir eleştiri getirilmediği, yalnızca doktor ve sağlık ocağı eksikliğinin neden olduğu sorunlara yer verilerek dolaylı şekilde eleştiriye yer verildiği belirlenmiştir.

3. *SALGIN* (1954) FİLMİNDE HASTALIKLARIN TEMSİLİ

Türk sinemasında salgın konulu ilk uzun metraj kurmaca film, daha önce de belirtildiği gibi 1952 yılında Ali İpar tarafından çekilen *Salgın*'dır. *Salgın* aynı zamanda ilk renkli çekilen uzun metraj film olmasına rağmen ilk gösterime giren renkli film Muhsin Ertuğrul'un 1953 yılında çektiği *Halıcı Kız*'dır. *Salgın* 1952 yılında çekilmesine karşın laboratuvar işlemleri için gönderildiği Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir laboratuvarda, iki yıl kadar beklediği için ancak 1954 yılında gösterime girebilir (Leaman, 2003, s.559). Bu yüzden literatürde genellikle ilk renkli Türk filmi *Halıcı Kız* olarak geçmektedir.

Senaryo yazarı da Ali İpar olan *Salgın*'ın görüntü yönetmeni ve kameramanı İlhan Arakon'dur. Film 16 mm el kamerasıyla sessiz olarak çekilmiş ve ardından dublajı yapılmıştır. Başrollerini o dönemde Ali İpar'ın eşi olan Virginia Bruce ile Kenan Artun'un paylaştığı filmin oyuncu kadrosunda Nubar Terziyan, Gloria Dowman, Metin Selener gibi isimler yer alır. Film, uzun yıllar kayıp filmler arasında yer aldıktan sonra 1985 yılında yapımcısının tavan arasında bulunmuştur (Dorsay, 1985, s. 140, Cumhuriyet, 20 Ekim 1985, s. 16). *Salgın*, küçük bir kasabada başlayan bir salgın hastalıkla mücadele için gönüllü olarak hastaların karantinaya alındığı bir kampa giderken gemide tanışan ve kampta birlikte çalışmaya başlayan bir doktor ve hemşirenin aşk öyküsünü anlatır.

Filmin jeneriğinde o dönemde Kızılay Başkanı olan Prof. Dr. Reşat Belger'e, filme verdiği destek için teşekkür edilir. Ardından bir dış ses, tarihi yarımadadan alınan görüntüler eşliğinde İstanbul hakkında bilgiler verir. Ardından kamera sonradan adının Selma (Virginia Bruce) olduğunu öğreneceğimiz sarışın kadına döner. Dış sesin verdiği bilgilerden bu sarışın kadının bir hemşire olduğunu, çocukluğunun İstanbul'da geçtiğini, gönüllü olarak hastalık bulaşan kişilerin tedavi edildiği bu kampta görev aldığını ve salgından dolayı tedirgin olduğunu öğreniriz. Seyir halinde oldukları sırada gemide bir patlama meydana gelir. Sert bakışlı bir adamın yaralılara yardım ettiğini gören hemşire bu kişinin doktor olduğunu anlayıp ona yardım eder. Soğukkanlılığı onu doktora hayran bıraktır. Ancak birkaç gün doktoru göremez. Son gece doktoru yalnız olarak güvertede otururken görür ve yanına giderek onunla konuşur.

Hemşire Nurşen karşı tepelerin arkasında salgın olduğunu, insanların yaprak dökümü gibi öldüğünü anlatır ve "Sebebiniz ne olursa olsun bir doktor için en asil ve güzel görevi üstleniyorsunuz" diyerek Dr. Erol'un (Kenan Artun) yaptığı fedakarlığın önemini vurgular. Dr. Erol ise hemşirenin gönüllü olarak salgın bölgesine gitmesini takdir eder; ancak hayatını tehlikeye attığını ifade eder. Nurşen ise hayat zaten tehlikelerden meydana gelmiyor mu? diyerek kararının kesin olduğunu belirtir ve salgın bölgesinde birlikte çalışmaktan duyacağı memnuniyeti dile getirir. Konuşmalarda Dr. Erol'un hayattan, insanlardan kaçtığını öğreniriz. Doktor: zaten o yüzden salgın bölgesine gidiyorum. Hemşire: Ertesi gün gemi küçük bir sahile yanaşır. Birlikte salgın nedeniyle kurulan Kızılay kulübelerine giderler.

Kızılay merkezine varan ikiliye bir araç tahsis edilir ve bu araçla dağlar üzerindeki toprak yoldan salgın bölgesine giderler. Kampa geldiklerini kendilerini başhekim karşılar ve yeni hasta sayısının her geçen gün arttığını belirterek kamptakilerin durumu hakkında kısaca bilgi verir ve kampının aşçısı olmadığını, aşçılık işinin hemşireler tarafından yerine getirildiğini söyler. Bu sözler üzerine Hemşire Selma çok iyi bir aşçı olduğunu, Dr. Erol ise ağır hastaları diğerlerinden ayırmanın daha yerinde olacağını, ağır hastalara kendisinin bakabileceğini ifade ederek çalışmaya başlarlar.

Salgın hızla yayılırken kamptaki bütün sağlık personeli insanüstü bir gayretle çalışmaktadır. Selma kamptaki durumu "Salgın acımasızca yayılıyordu. Kamptaki çalışma hızı son noktasına ulaşmıştı. Doktorlar, asistanlar, hemşireler hepimiz gücümüzün kat kat üzerinde çalışıyorduk. Kurtardığımız her hastanın yerine daha fazlası geliyordu. Acil durum gündelik hayat haline gelmişti. Doktor Erol'u sık sık ağır hastalara bakmak bakması için çağırmak zorunda kalıyorduk. Görünüşte her şey umutsuzdu. Ama Dr. Erdal motivasyonunu kaybetmiyordu. Geceleri çok geç saatlere kadar çalışıyorduk. Fakat aldırmıyorduk" sözleriyle özetler.

Selma'yı en çok üzen çocukların durumudur. Çocukların "hazin, korku dolu bakışları" onu derinden yaralamaktadır. Kendisini meleğe benzeten bir kız çocuğuna öylesine bağlanır ki ölümüyle sarsılır. Bu sırada en önemli desteği yavaş yavaş samimi olmaya başladığı Dr. Erol'dan görür. Birlikte ormana doğru yürüyüşler yapmakta sohbet etmektedirler. Bu

sohbetlerin birisinde Dr. Erol, Selma'ya şimdiye kadar nasıl evlenmediğini sorar. Bu soru üzerine Selma neredeyse evlenmek üzereyken nişanlısının kız kardeşiyle birlikte kaçtığını anlatır. Babası varlıklı bir insan olan Selma ailesi ve kız kardeşi Necla ile birlikte İzmir'deki köşklerinde mutlu bir hayat sürerken "…Geceyle gündüz kadar birbirimizden farklıydık. O durmadan yeni ilişkiler kurar, bir maceradan diğerine koşardı. Her zaman aşıktı." sözleriyle tarif ettiği Necla'nın evlenmek üzere olduğu nişanlısı Enver'le birlikte Paris kaçmasıyla yıkılır. Duruma hem üzülen hem de kırılan Selma, bir süre sonra toparlanır ve hemşire olmaya karar verir. Hemşirelik ona iyi gelmiş ve başkalarına yardımcı olmak, ona kendi dertlerimi unutturmuştur.

Dr. Erol'un hastalanması üzerine bakımını Selma üstlenir. Ağır bir hastalık döneminden sonra iyileşmeye başlayan Dr. Erol, bir gece "Selma, ben evliyim. Seni delice seviyorum. Çok geç. Çok üzgünüm. Karım benden boşanmaz. Kaç, kurtar kendini. Çok geç çok geç" şeklinde sayıklar. Bu duruma çok üzülen Selma, salgının gücünün de kırılmasıyla Dr. Erol'a bir mektup bırakarak kamptan ayrılır. İyileşen Dr. Erol, Selma'nın peşinden limana koşsa da limana geldiğinde gemi hareket etmiştir. Sahilden Selma Selma diye bağırır ancak sesini duyuramaz. Filmin bundan sonraki bölümünde salgına ilişkin bir bilgi ya da görüntü yer almaz.

Kamptan ayrılan Selma İstanbul'a döner. İstanbul'un kendisine salgını ve Erol'u unutturacağını düşünmektedir. Bu arada yıllardır görmediği kız kardeşini bulmaya karar verir. Yılların kız kardeşini değiştirdiğini düşünmektedir. Tek ipucu eski nişanlısı Avukat Enver'dir. Kötü bir iş hanından Enver'in yazanesini bulur. Enver'in Necla'dan çoktan ayrılmıştır. Enver'den adresini alır ve Necla'nın evine gider. Necla yeni evliliğininde de mutsuz olduğunu anlatır. Akşam eşinin geleceğini söyleyerek tanıştırmak için yemeğe kalmasını ister. Dr. Erol'un eve gelmesiyle Necla'nın eşinin Dr. Erol olduğu anlaşılır. Necla, kendisinden boşanmak isteyen Dr. Erol'a Selma'nın itikam almak için kendisiyle ilişki kurduğunu söyleyerek asla boşanmayacağını belirtir. Ayrıca bir hafiye (Nubar Terziyan) tutarak eşini ve ablasını takip ettirmeye başlar ve Selma'nın evine giderek onu bir telefonla basını ayağa kaldırmakla ve Erol'un doktorluk kariyerini bitirmekle tehdit eder.

Ablasının tehditleri üzerine Selma, Yalova'ya taşınır. Erol, Selma'nın Necla'nın yüzünden gittiğini tahmin eder ve Necla'yla konuşur. Necla'nın şantajla Selma'nın gitmesine neden olduğunu anlar. Necla'yı boşanmaya ikna etmeye çalışsa da başarılı olamaz. Erol'un boşanmakta kararlı olduğunu anlayan Necla eski eşi Avukat Enver'i arar ve onunla buluşur. Bu buluşmada Selma'yı takip ettirdiğini, Selma'nın Yalova'ya gittiğini, orada küçük bir ev tuttuğunu söyler. Birlikte bir tuzak hazırlar.

Necla kurdukları tuzağı işletmek için Selma'nın Yalova'daki evine gittiğinde Enver'in kendisine ilişkin bazı özel bilgileri dosyalayarak gerçekte kendisine tuzak kurduğunu fark eder. Selma'nın evinden hızla uzaklaştığı sırada kaza geçirir. Bu arada Enver'in tuzak telefonu ile Selma'nın kaza geçirdiğini zanneden Dr. Erol'da Selma'nın evine yaklaşmıştır. Yol kenarında Necla'nın kaza yapmış aracını görür ve onu arabasına alarak Selma'nın evine götürür. Geç kalınması halinde öleceğini anladığı Necla'yı Selma'nın da yardımıyla ameliyat eder. Filmin sonunda yaptıklarından pişman olan Necla kendiliğinden Dr. Erol'la boşanmayı kabul eder ve çifte mutluluk diler.

Film yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi temelde bir aşk öyküsünü anlatmaktadır. Melodram türünde sıkça rastladığımız unsurlarla örülü olay örgüsü içerisinde salgın sadece bir fon işlevi görür. Bununla birlikte filmin ilk 25 dakikalık kısmında salgının öldürücülüğü ve hızla bulaşabileceğine ilişkin bilgiler aktarılır. Örneğin film boyunca doktorların hastaların bulunduğu ortamlarda maskeyle çalıştığı görülür. Selma'nın hasta bir kız çocuğunun isteği

üzerine maskesini çıkarma teşebbüsü Dr. Erol'un sert müdahalesi ile engellenir. Ancak bir süre sonra aynı kız son nefesini vermek üzereyken kısa süreliğine maskesini çıkarmasına ses etmez.

Doktorlar maskeyle çalışmakla birlikte eldiven ve koruyucu elbise kullanmaz. Bazı sahnelerde başhekimin vefat eden hastaların gözlerini çıplak elle kapattığı ya da doktorların aynı şekilde vefat eden hastaların üzerini çıplak elle örttüğü görünür. Doktorlar ve diğer sağlık personeli kendi aralarında da mesafe kurallarına uymaz. Sosyal alanlarda gündelik hayat normal bir iş yerindekinden farksızdır. Maske sadece hastaların tecrit edildiği çadırlarda kullanılmaktadır.

Filmde doğrudan ya da dolaylı olarak devlet yöneticilerine ve devlet kurumlarına herhangi bir eleştiriye yer verilmez. Kampta aşçılık işinin dahi sağlık personeli tarafından yürütülmesinden bir rahatsızlık dile getirilmez. Başta doktorlar olmak üzere görevli ve gönüllü tüm sağlık personeli herhangi bir itiraz ya da talep dile getirmeksizin canla başla çalışmaktadır. Eksikliklerden ya da başkaca sebeplerden serzenişte bulunan bir kişi bile yoktur. Bu durumun Ali İpar dönemin iktidar partisi durumundaki Demokrat Parti yöneticileriyle ve Başbakan Adnan Menderes ile olan yakın ilişkilerinden başka bir ifadeyle otosansürden kaynaklabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim 27 Mayıs sonrasında açılan davalardan birisinin adı da "Ali İpar Davası"dır. Bu davada Ali İpar da yargınlanmış ve ceza almıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk sinemasında salgın konulu ilk uzun metraj kurgu film, yönetmenliğini ve senaryo yazarlığını Ali İpar'ın yaptığı *Salgın*'dır. Film 1952 yılında çekilmesine karşın Amerika'da laboratuvar işlemleri uzun sürdüğü için ancak 1954 yılında gösterime girebilmiştir. Bu nedenle renkli çekilen ilk film olmakla birlikte gösterime giren ilk renkli film değildir. Muhsin Ertuğrul'un çekimleri daha sonra başlayan Halıcı Kız filmi 1953 yılında gösterime girdiğinden literatürde çoğu zaman ilk renkli film olarak onun adı geçmektedir. Buna karşın ilk salgın hastalık konulu film olması, onu incelemeye değer kılmaktadır. Bu çalışmada salgın hastalık konulu ilk Türk filmi *Salgın* filminde salgın hastalığın nasıl temsil edildiği incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda Salgın filminde salgın hastalığın hızla bulaşan, çok sayıda ölüme neden olan, tecrit gerektiren, sağlık personelinin insanüstü gayretleriyle tıbbi yollarla baş edilebilecek bir sorun olarak temsil edildiği belirlenmiştir. Ana konusu aşk olan ve adı verilmeyen salgın hastalığın yalnızca bir fon işlevi gördüğü film boyunca hastalığın nedenlerine, nasıl yayıldığına, vatandaşların alabileceği kişisel korunma tedbirlerine ya da neler yapmaları gerektiğine ilişkin bir bilgi paylaşılmamıştır. Ayrıca devlet yöneticilerine ve devlet kurumlarına yönelik doğrudan ya da dolaylı herhangi bir eleştiriye de yer verilmemiştir. Filmde herhangi bir eleştiriye yer verilmemesinin aynı zamanda varlıklı bir iş insanı olan Ali İpar'ın dönemin iktidar partisi Demokrat Parti yöneticileriyle olan yakın ilişkisinden kaynaklanabileceği değerlendirilmektedir.

Yapılan incelemede *Salgın* filminin anlatı yapısıyla sonraki yıllarda çekilen salgın hastalık konulu filmleri de etkilediği belirlenmiştir. Daha sonra çekilen filmlerde de filme konu hastalık ya da hastalıklar konusunda çok az bilgi verildiği, hastalıkların yalnızca bir fon görevi gördüğü, genellikle aşk ya da macera filmlerinde bir yan unsur olarak kullanıldığı, filmlerde yer alan sağlık personelinin özellikle doktorların idealist karakterler olarak çizildiği, filmlerde devlet yöneticilerine ya da devlet kurumlarına doğrudan herhangi bir eleştiri getirilmediği belirlenmiştir. Tek önemli fark sonraki yıllarda çekilen filmlerde doktor ve sağlık ocağı eksikliğinin neden olduğu sorunlara değinilerek dolaylı şekilde eleştiriye yer verilmesidir. Bu durumun Ali İpar'dan sonra hastalık konulu film çeken yönetmenlerin de farklı gerekçelerle

kendi kendilerini sansür etmesiyle yani oto-sansürle ilgili olabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim sansür kararlarında salgın konulu filmlerden üçünün (İnsanlık İçin, Oğul ve Kanal) sansüre uğradığının görülmesi ve yalnızca *Kanal*'ın devlet yöneticilerine getirdiği eleştiriler nedeniyle sansürlenmesi bu tespitimizle uyumludur.

KAYNAKÇA

Bowser, Eileen. *The Transformation of Cinema, 1907-1915*. Vol. 2. Univ of California Press, Berkeley, 1994.

Diamond, J. *Tüfek, Mikrop ve Çelik: İnsan Topluluklarının Yazgıları*. TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2010.

Dorsay, A. İlk Renkli Türk Filmi Tavanarasında Bulundu. *Ve Sinema*, 1 (1985): 140-143.

Dorsay, A. İlk Renkli Türk Filmi Tavanarasında Bulundu. *Cumhuriyet* Gazetesi, 20 Ekim 1985, 16-16.

Göçmen, L. ve N. Meydan Acımış. Dünden Günümüze Türkiye'de Sağlığın Geliştirilmesi Serüveni. *Sağlık ve Toplum*, 27, 3, (2017): 14-19.

Han, Q. ve Daniel R. Curtis. *Infectious Inequalities: Epidemics, Trust, and Social Vulnerabilities in Cinema*, Taylor & Francis, New York, 2022.

Işık, M. *Zehir Kaçakçıları'ndan Beyaz Ölüm'e: Türk Sinemasında Uyuşturucu Temsili*. Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale, 2022.

Karadoğan A. ve Öztürk, S. K. Türkiye'de Sinema Sansürünün Tarihi: 1932-1988, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2022.

Leaman, Oliver, (ed.) ((2003). *Companion Encyclopedia of Middle Eastern and North African Film*. London: Routledge, 2003.

Makal, O. *Beyazperde ve Sahnede Nazım Hikmet*. YGS Yayınları, İstanbul, 2003.

Meydan Acımış, N. ve Kılıç, B. B. Cumhuriyet (1928-1973) Döneminde Sürdürülen Sağlığın Geliştirilmesi Mücadelesinde Halk Sağlığı Temaları. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi,* 11, (2021): 30-39.

Nelson, Kenrad E., and Carolyn Masters Williams, (eds.) *Infectious Disease Epidemiology: Theory And Practice*. Jones & Bartlett Publishers, Boston, 2014.

Onaran, A. Ş. *Muhsin Ertuğrul'un Sineması*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Özgüç, A. *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*, Horizon International, İstanbul, 2012.

Sezgin, D. Cumhuriyet Dönemi Sağlık İletişimi Uygulamalarında İlkler: Türkiye De Sıtma İle Mücadele. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi,* 50, (2015): 33-47.

20. YÜZYILDA ONTOLOJİ AKIMLARI VE SANAT AKIMLARI İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ahmet Enes Budak

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Felsefe Anabilim Dalı

, 0000-0002-3383-7718

ÖZET

Felsefe ve sanat birer insan etkinliğidir. İkisinin de aradığı hakikattir. Bu iki disiplin hakikati arayan insan etkinlikleri olması bakımından aynı temele dayanır. 20. yüzyıl hem felsefe tarihi hem de sanat tarihi açısından oldukça özel bir yüzyıldır. İnsanlık bu yüzyılda doğal olmayan bir hızla değişmiş ve dönüşmüştür. Bu değişim ve dönüşüm yaşamın bütün alanlarını etkilediği gibi felsefeyi ve sanatı da etkilemiştir. Bu çalışmada amacımız, ontolojik açıdan sanatın nasıl mümkün olduğunu araştırmaktır. Pozitivizm, fenomenoloji ve egzistansiyalizm gibi ontoloji akımlarının sırasıyla; empresyonizm, ekspresyonizm ve sürrealizm gibi sanat akımlarıyla nasıl ilişkili olduğunu göstermektir. Bu ilişkiyi ortaya çıkarabilmek için söz konusu ontoloji akımları, sanat eserlerinde işleniş biçimleriyle kıyaslanmıştır. Aynı zamanda sanatın ne olduğu ele alınmış ve sanat ontolojisinin imkânları felsefe tarihindeki örnekleriyle ortaya konulmuştur. Ontoloji, var olanları var olmaları bakımından inceleyen bir disiplindir. Sanat ontolojisi ise, insan yaratımı olan sanatı inceleyen ayrı bir disiplindir. Sanat eserinin kendisine has bir varlık alanı vardır. Sanat güzel olanı arar. Güzel kendisini ifşa ederken bunu sayısız yoldan gerçekleştirebilir. Bu konuda güzel, tıpkı hakikat gibi bir tavır takınır. Güzeli aradığımız etkinlik olan sanatın, hakikat arayışımızda nerede bulunduğunu saptamak varlığa dair yorumumuzu daha isabetli kılacaktır. Güzeli sadece sanatla ilişkilendirmek yetersizdir. Çünkü güzel, sanatın dışında da olabilir. Ama sanat kesinlikle güzel olmalıdır. Sanatın güzeli insanın yarattığı güzeldir. İnsanın güzel olana ilişkin özlemi vardır. İnsan ruha sahip olması bakımından arayan, hakikate talip olan bir varlıktır. Hayatını güzelliklerle geçirmek ister. Bu yüzden kendini, çevresini ve dünyayı güzelleştirmeye çalışır. Sanat etkinliği, insanın hem kendisinin hem de diğer insanların dünyasını güzelleştirmeyi hedefler. Felsefe insanı bütün yönleriyle anlamayı amaçlar. Sanat etkinliği de bu yönlerinden birisidir. Sanat filozofları, sanat eserinin niçin yaratıldığını ve insanların bunu niçin yaptığını anlamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Felsefesi, Ontoloji, Pozitivizm, Fenomenoloji, Egzistansiyalizm, Empresyonizm, Ekspresyonizm, Sürrealizm

ABSTRACT

Philosophy and art are human activities. What they both seek is the truth. These two disciplines are based on the same foundation as truth-seeking human activities. The 20th century is a very special century in terms of both the history of philosophy and the history of art. Humanity has changed and transformed at an unnatural rate in this century. This change and transformation affected all areas of life as well as philosophy and art. Our aim in this study is to investigate how art is possible from an ontological point of view. Ontology movements such as positivism,

phenomenology and existentialism are respectively; is to show how it is related to art movements such as impressionism, expressionism and surrealism. In order to reveal this relationship, the ontology movements in question were compared with the way they were handled in works of art. At the same time, what art is and the possibilities of art ontology are presented with examples in the history of philosophy. Ontology is a discipline that studies things in terms of their existence. Art ontology, on the other hand, is a separate discipline that studies art, which is human creation. The work of art has its own area of existence. Art seeks the beautiful. Beauty can do this in myriad ways as she reveals herself. It's nice about it, just like the truth. Determining where art, which is the activity in which we seek beauty, is located in our search for truth will make our interpretation of existence more accurate. It is not enough to associate beauty only with art. Because beautiful can be outside of art. But art must be absolutely beautiful. The beauty of art is the beauty created by man. Man has a longing for the beautiful. In terms of having a soul, man is a being who seeks and aspires to the truth. He wants to spend his life with beauty. That's why he tries to beautify himself, his environment and the world. Art activity aims to beautify both the world of the person himself and other people. Philosophy aims to understand man in all aspects. Art activity is one of these aspects. Philosophers of art try to understand why the work of art was created and why people do it.

Keywords: Philosophy of Art, Ontology, Positivism, Phenomenology, Existentialism, Impressionism, Expressionism, Surrealism

GİRİŞ

"Sanat nedir?" sorusunu hakiki bir sanatçıya soracak olursak kendisi için apaçık bir cevap verecektir. Sanat eserini yaratan kişiye sanatçı diyoruz. Sanat, sanatçı için bir yaratım sürecidir, bir faaliyettir. Sanatçı için bu faaliyetin kendisi sanattır. Sanatçı için Sanat; icrası veya icra sonunda dünyaya eklemlenen eser sanatın kendisidir. Sanat olarak kabul ettiğimiz şeyin her bir sanatçı için özgün, biricik olduğunu biliyoruz. Bu durumda "sanat nedir?" sorusunun muhatabı sanatçı olursa ne kadar sanatçı varsa o kadar sanat vardır noktasına geliriz.

"Sanat nedir?" sorusunu sormadan önce bu soruyu kime soracağımızı belirlemeliyiz. Pekala bir sanat eseri hakkında bir sanatçı, bir sanat eleştirmeni, bir estet, bir sanat tarihçisi yorumda bulunabilir, eserin alımlayıcı öznede hangi hisleri uyandırabileceği, sanat tarihi içerisindeki konumu hakkında detaylı malumatlar verebilirler. Psikologlar sanatın bilişsel, sosyologlar sanatın toplumsal yönünü inceler. Fakat bütün bu değerlendirmeler "Sanat nedir?"

sorumuza cevap vermez ve kuşatıcı değildir. Sanatın ne olduğu hakkındaki tümel yorumu ancak bir sanat filozofu vermeye çabalar. Sanat filozofu sanatın ne olduğunu, ilkelerini, işleyişini, fonksiyonunu, varlıkla ilgisini, bilgiyle ilgisini ve değerle ilgisini irdeler.

Aristoteles'e göre felsefe, var olanı ve özü gereği ona ait olanı araştıran özel bir bilimdir. Felsefenin ilgilendiği obje nedir diye soracak olursak felsefenin diğer bilimler gibi bir disiplin olmadığını fark ederiz. Bilim görünen nedenleri inceler; felsefe ise ilk ilkeler üzerine düşünür. Bu yüzden sanat ile sanat felsefesi farklı şeylerdir. bu ayrılık ikisinin birbirine derinden duyduğu bir ihtiyacını gösterir. Bilim filozofu İmre Lakatos, İmmanuel Kant'tan ilham alarak: "Bilimsiz felsefe boş; felsefesiz bilim kördür" demiştir. Bu ilişkinin benzerini sanat ve sanat felsefesi arasında kurabiliriz. Çünkü sanat ve bilim aksiyolojik alana aittir. İkisi de değer üreten insanın etkinliğidir. Yani sanat felsefesi yaparken, sanat nedir sorusuna cevap ararken insanı ve değeri de göz önünde bulundurmak durumundayız.

Sanat bir insan etkinliğidir. Peki niçin insanlar sanat eseri üretir veya sanat eserleri ile etkileşimde bulunur? Sanatın insanlığa bir yararı var mıdır? Sanat olmasaydı insanlık ve kültür ne kaybederdi? İnsan bir eylem varlığıdır. Bazı eylemler araçsaldır, var olmaları bir amaç uğrunadır. Basit bir gözlemle bazı eylemlerin amaçlarını kolayca kavrayabiliyoruz. Mesela bilim, öğrenme merakımızı giderir ve teknolojiye dönüşüp pratik yarar verebilir, ticaret maddi olarak yaşamımızı sürdürmeye yarar. Peki bir tablo duvara asmaktan başka ne işe yarar veya bir kemanın çıkardığı ses karnımızı doyurabilir mi? Eğer insana dair anlayışımız tek boyutlu ise sanatın niçin var olduğunu anlamamız zor olacaktır. Öncelikle insanı bütünlüklü olarak değerlendirmeliyiz. İnsan rasyonel bir varlıktır. İnsanı salt rasyonel bir varlık olarak tanımlarsak tanımımız kusurlu olur. İnsan akıl varlığı olduğu kadar duygu varlığıdır.

SANAT VE DEĞER

"Sanat, cansızlığın içindeki canı, beden içindeki ruhu görebilmeye vesile olan beşerî etkinliktir. Her bakan göremez, her işiten duyamaz, sanat, bu anlamda görme ve duyma yetkinliğidir. Sanat, bunlarla birlikte mekânı, zamanı ve imkânı işlemek ve güzel kılma faaliyetidir(Kala, 2018, p. 10)." Kala'ya göre sanat, bir yetkinlik ve beşerî bir etkinliktir. Sanat beşere özgü olmak ile birlikte icra edebilmek için beşer olmanın yeterli olmadığı bir şeydir. Burada sanatı icra etmek veya alımlamak fark etmeksizin, sanata katılım bir yetkinlik yani beceri, eğitim ve ruh inceliği şartları gerektiren bir faaliyettir. Bütün beşerler zaman, mekân ve imkân varlığıdır. Burada sanatsal yetkinliğin ayırt edici niteliği bütün beşeriyetin zorunlulukla

sahip olduklarını güzel kılma çabasıdır. Bu durumda sanat beşeriyet için bir zorunluluk değildir. Bir imkândır ve çabadır. Sanat, ruhun bir yetkinliğidir. Ruhun güzel olana dair bir tutumudur.

"Soykan, sanatın, ona belli bir bakışın, onun için belirlenmiş ve çizilmiş bir kuramın var olduğu yerde mümkün olduğunu belirtir. Sanat felsefesi ise bununla bağlantılı olarak yaşamı yansıtmakta olan sanat yapıtında yaşamı görmek ve görüleni dile getirme uğraşısı olarak karşımıza çıkar. Soykan, sanatın nesnesini, insana ilişkin doğrudan doğruya insan elinin değdiği ve kendisinde doğal olandan fazlasının bulunduğu değer nesnesi olarak görür. Sanat felsefesini ise o fazlalığı yerinde görüp, ifade etme çabası olarak anlar. Aslında bu manada insanda doğal halinden fazla olarak bulunan fazilet veya reziletlerle ahlâk alanını anlayacak olursak, ahlâk ve sanatın gerek insanda gerek doğada, tabii olarak bulunana insanın devreye girerek aklı ve iradesi yardımıyla kattığı fazlalıklara işaret ettiğini ifade edebiliriz(Kala, 2018, p. 11)." Sanat, sanat felsefesinin olduğu yerde ortaya çıkar. Benzer tanımlamaları bütün insani etkinlikler üzerine genişletebiliriz. İnsani etkinlikten anladığımız, doğada kendi başına var olmayan ve insanların çabaları ve yetkinlikleri ile doğaya eklediği şeylerdir. Bu yüzden bütün insani etkinliklerin temeline felsefeyi koymalıyız. Eğer bir etkinliğin temelinde o etkinliğin ne olduğunu, ne için gerçekleştirildiğini, ne fayda elde ettiğimizi, insanlığı ileri bir noktaya taşıyıp taşımadığımızı sorgulamıyorsak o etkinlik anlamsızdır ve değersizdir. Bu yüzden sanatçıları sanatçı, eserleri sanat eseri yapan şey sanat filozofudur. Sanat felsefesi olmadan sanat üzerine konuşamayız.

1.2. YARATMA ETKİNLİĞİ OLARAK SANAT

Burada Aristoteles'in ruh tanımı ve ruh parçalarının işlevleri hakkında düşünmemize fayda var. Aristoteles ruhu akıldan pay alan yön ve akıldan pay almayan yön olmak üzere ikiye ayırır. Akıldan pay alan yönünü ise zorunlu ilkeler üzerine yani başka türlü olamayacak nesnelere dair olan ve başka türlü olabilecek nesneler üzerinedir. Ruhun akıldan pay alan yönünün ilkeler üzerine olanını Aristoteles bilimsel yön olarak tanımlar. Bilimsel yönün nesneleri ilkelere tabi olduğu için ezeli ve ebedidir. Başka türlü olabilecek olanlar ise yaratılan nesnelerdir, aklın bu yönünün ismi muhakemedir. Başka türlü olabilecek nesnelerin ilkeleri ise yaratıcısından gelir. Aklın bilimsel yönü eylemde bulunurken; muhakeme yönü yaratır. Sanat, akılla giden bir yaratımadır. Sanat zorunlu ilkelere değil başka türlü olabilecek nesnelere dairdir(Aristoteles, 2015, pp. 115-118).

Sanat bir yaratma etkinliği olması bakımından insana özgüdür. Diğer canlılar yaratamazken insan yaratabilen varlıktır. İnsanın yaratabilmesinin nedeni ruha sahip olmasıdır.

Ruh ile anladığımız insanın Tanrısal özüdür. Fakat insanın yaratması tek yönlü bir yaratmadır. İnsanın ruhu onun Tanrısal özüdür ama insan Tanrı değildir. Tek yönlüden anladığımız; insan zorunluluğa dair olanı yani başka türlü olamayacak nesnelere dair olanları yaratamaz, onlar üzerine sadece düşünebilir. İnsanın yaratması aklın muhakeme yeteneği sayesindedir. Başka türlü olabilecek nesneler duyulara tabi olanlardır. Sözgelimi ben bir üçgenin iç açıları toplamının iki dik açıya eşit olmadığı bir durumu düşünemem çünkü üçgenin ilkeleri bir zorunluluktan gelir. Fakat bir portakalın mavi olabileceğini düşünebilirim. Üçgenin iç açıları hakkındaki yargım ile portakalın rengi hakkındaki yargım aklın farklı yönleri tarafından verilmektedir.

Zanaatsal yaratım maddi ihtiyaçların karşılanması ve konfor temellidir. Sanatsal yaratım ise duyguların belirginleşmesi ve aktarımı üzerinedir. Zanaatsal yaratım sonucu maddi bir doyum elde edilirken; sanatsal yaratım sonucunda manevi bir doyum elde edilir (Büyükdüvenci, 2006, p. 49). Yaratma sürecindeki sanatsal yaratım ile zanaatsal yaratım farklı tarzda yaratma biçimleridir. Zanaat yaratımı araç olarak var olanın kullanımlık değeri ile ilişkilidir. Sanat yaratımı sonucunda insanın ruhunda gerçekleşen arınma durumunu "katharsis" kavramı ile ifade ediyoruz. Sanat eserleri fiziksel bir eser olarak karşımızda bulunsalar da onların değerleri insan ruhunda yarattığı etki üzerinden değerlendirilmelidir. Zanaat insani yaratımın fiziksel yönüyle doğrudan ilişkili iken sanat metafizik bir yaratım biçimidir. Unutulmamalıdır ki hem sanat hem de zanaat teknik bir beceri talep etmektedir.

Her yaratma sanat değildir fakat bütün sanat olanlar bir yaratmadır. Ruh sahibi olanlar yani insan için yaratmanın alanı duyulara tabi olanlardır. Duyulara tabi olan nesneler hareketten, oluştan ve bozuluştan muaf değillerdir. Sanat duyulara ve duygulara hitap eder. Büyük sanatçılar eserleri hakkında konuşmaktan genellikle çekinirler. Sanat eseri izah talep etmez. Eserin anlatmak istediği arka plandadır, ön planda olan eserin uyandırdığı duygulardır. Sanat eseri bir şeyi anlatmak istemiş olabilir, ama anlatılan şey herhangi bir yöntemle değil de sanat yolu ile aktarılıyorsa, aktarılan sadece anlatılan değildir.

İnsanı tanımlamak başlı başına zor bir durumken duygular hakkında düşünmek oldukça çetin bir meseledir. Öncelikle şunu söyleyebiliriz ki duygular öznel durumlardır. Varoluşumuz üzerinde etkin bir motiftir. Duygu durumumuz kesinlikle sabit değildir, her an değişmektedir. Hareketli olması sebebiyle tanımlanmaları güçtür. Bazen öyle bir deneyim yaşarız ki o deneyimi paylaşırken "tarifsiz bir duygu" deriz. Aslına bakılırsa bütün duygular tarifsizdir. Mesela neşeli olduğumuzu söyleriz. Peki başkaları neşeli iken onların yaşadığı deneyim ile bizim yaşadığımız deneyimin ortak olduğundan nasıl emin olabiliriz ki. Bizi neşelendiren bir

durum başkalarına acı verebilir. Nihayetinde tek bir hayat yaşıyoruz ve yaşadığımız bütün deneyimler biriciktir. Hatta benzer deneyimler tekrarlandığında farklı duygulara gark olduğumuz olur, varoluşumuzun getirdiği bir şeydir bu. Peki duyguların öznel ve biricik olması bizi bir tür rölativiteye mi sürükleyecek? Kesinlikle hayır. Duyguların öznel olması ortak bir duygu zemini yaratmamıza engel değildir. Öznellik ile rölativite aynı anlama gelmez. Birey olarak insanın; deneyimleri, duyguları biriciktir ama insanlık kavramı genel ve kapsayıcıdır. Bu iki durum birbiriyle çelişmez. İnsan olma imkânını gerçekleştirerek büyük insanlık kümesinin bir elamanı olurken, kendi özgün şahsiyetimizi de inşa edebiliriz. Sanatı olanaklı kılan insani duygulardır. Sanatın insana özgü olduğunu söylemiştik. İnsan olmak verili bir durum değildir bir çaba ister. O halde sanat ile ilişkimiz de bir tür çabanın sonucunda kurulur.

İnsanlık duyguları, değerler üzerinedir. Sanat eserleri bu değerler üzerinedir. Yani sanat insanlık duygularının paylaşıldığı, aktarıldığı, artırıldığı kolektif bir disiplindir. Sanat eserlerinin zamanı ve mekânı aşabilmesinin nedeni onun kolektif duygulara hitap edebilmesidir. Bir sanat eserini klasik olarak, bir sanatçıyı büyük sanatçı olarak tanımlıyorsak aktardığı kolektif duyguların niteliği üzerinden bu tanımları yapıyoruz. On dokuzuncu yüzyıl Rusya'sındaki taşralı bir karakterin duygu durumu ile yirmi birinci yüzyılın Türkiye'sindeki bir okura dokunabilmesi Dostoyevski'nin eserlerini ölümsüz kılmaktadır. İnsanlık var oldukça Raskolnikov farklı bedenlerde yaşayacaktır.

Sanatsal bilgi üzerine konuşurken yeni bir bilgi kuramına ve yeni tanımlara ihtiyacımız vardır. Bilgi kuramının ölçütü doğruluktur, fakat sanatsal bilginin ölçütü güzellik olmalıdır. Bu yüzden sanatın nesnesi herhangi bir nesne değildir, sanatsal nesnedir. Sanatın öznesi de sanatsal öznedir. Sanatın bilgisi özne üzerine kuruludur. Fakat bu özne hem aşkınsaldır hem de ferttir. Hem kendisidir hem herkestir. İdeal olan güzeli görebilmesi için aşkınsal olmalı, ideal olan güzelden estetik haz alması için de fert olmalıdır. "Sanatın bilgisinin özneye bağlı olduğunu söylemedeki maksadımız, bu bilginin zaten özneden bağımsız olmayan bir nesnenin bilgisi olmakla, ister istemez öznel olacağını belirtmektir. O, öznenin kendisinin var ettiği bir nesnenin bilgisidir. Bu nedenle sanatsal var olan için bilgibilim ile varlıkbilim ayrımı yoktur(Soykan, 2015, p. 22)."

O halde sanat değerlendirilirken onun felsefesi yapılırken diğer varolanlardan ayrı bir muameleye, farklı bir yönteme ihtiyacımız var. Sanat insanın yarattığı bir şeydir. Ontoloji, var olanları var olmaları bakımından inceleyen bir disiplindir. Sanat ontolojisi ise bir insan yaratımı olarak sanatı inceleyen ayrı bir disiplin olmalıdır. Sanat eserinin kendisine has bir varlık alanı vardır. Bu varlık alanını ise sanat filozofu incelemelidir.

2.1. SANAT ONTOLOJİSİ

Sanat kendisine has bir var olandır. Sanatın hakikat ile olan bağlantısını güzel ideası ile kurabiliriz. O halde varlık felsefesinde ele aldığımız nesne kavramını sanat felsefesinden yeniden inşa etmeliyiz. Ontoloji söz konusunda olduğundan nesne kavramını varlık ile irtibatı üzerinden tanımlamaktayız. Sanatta ise nesne kavramı yerine eser kavramını kullanırız. Çünkü sanat eseri insanın yarattığı bir şeydir bu açıdan salt bir nesne değildir. Doğada kendi başına var olmayandır. Doğaya değer ile eklenendir. Sanatçının varlık ve değer anlayışı eserde kendisini gösterir. Bu durumda eseri; yaratıcısının yaşadığı dönemden, varlıkla, değerle girdiği etkileşimden bağımsız düşünemeyiz. Bu etkileşim ne kadar derinlemesine kurulabiliyorsa eserin eserliği o ölçüde derindir.

Heidegger öncelikle sanatçı, eser ve sanat kavramlarını ele alır. Bu üçü birbiri olmadan bir şey ifade etmez. Sanatçısı olmayan bir sanat dalından bahsedemeyiz. Eseri olmayan bir sanatçıdan da bahsedemeyiz. Köken, bir şeyin varlığının kaynağıdır. Sanat ise bir var olma biçimi olarak incelenme konusu olacaksa onun kökenini aramalıyız. Sanatçı ve eser karşılıklı olarak birbirlerinin kaynağıdır. Eser ustasını över. Eserin fail nedeni sanatçıdır. Sanatçının ise ereksel nedeni sanat eseridir. Sanatçılar bu dünyaya yaratmak için gelmiştir, onların bir nevi varlolma amaçları üretmektir. “Yazmasam deli olacaktım.” Sait Faik Abasıyanık böyle ifade etmişti kendisi için yazmanın nasıl bir mecburiyet olduğunu. Eserin sanatçıyı övdüğü kadar sanatçı da eseri ile övünür. Sanat, eser ile sanatçı arasındaki ilişkiyi isimlendirir. Sanat, onlara köken olduğu sürece sanatçı ve eser vardır. Heidegger’e göre sanat dediğimiz şey kendi başına bir gerçekliğe dokunmaz. Sanat, sanatçı ve eseri içerisine koyduğumuz bir çerçeve tasarımıdır(Heidegger, 2011, p. 9).

Eser ne demektir? Eser bir nesne midir? Heidegger eser ile nesne arasında bir ayrım yapar. Van Gogh’un bir müzeden diğer müzeye taşınan tablosu ile bir yerden başka yere taşınan kömürler aynı nesnellik içerisinde mi bulunur? Tablo için eser demiştik kömür için de nesne diyebiliriz. Heidegger sanat eserini “hiçbir şeye zorlanmayan salt nesneye” benzetir. Fakat sanat eserleri salt nesne değildirler çünkü kullanımlık değildirler. Bu yüzden kömür bir araçtır. Kendi başına ona değer yüklemeyiz. Yanıcı oluşu ile bir araçtır. O halde eser, araç ve salt nesne arasında hiyerarşik bir sıralamaya başvurabiliriz. Heidegger, sanat eserinin mütevaziliğinden bahseder. Mütevazilik, eserin araçsal bir durumda olmadığına işaret eder burada. Hâkim nesne tanımı nesnenin nesnelliğine, aracın araçsallığına ve eserin eserliğine gitmemiz önünde bir engeldir(Heidegger, 2011, pp. 23-24).

"Sanat yapıtı yalnızca uzam ve zamanda var olan bir nesne de değildir. Yapıtın elbette ki belirli bir biçimi vardır, belirli bir yerde ve zamandadır, ancak bunun dışında onu sanat yapıtı yapan başka özellikler de yok değildir. Yalnızca fayda sağlayabileceğimiz bir araç olmaklıktan uzak olan, *"yapma"* değil de bir *"yaratma"* sürecinin sonucu olan sanat yapıtının özünün ne olduğu da önemlidir(Kart, 2015, p. 83)."

İnsan doğa ile etkileşime girer. Nesneler doğada yalın halde bulunurlar. Nesnelerin belirli bir amaç uğruna dizayn edilmesine araç diyoruz. Aracın hakikatte ne olduğunu sanat eseri bize ima eder. Heidegger, Van Gogh'un "Bir çift ayakkabı" isimli tablosunu örneklendirir. Ona göre ayakkabının betimlenmesi veya raporlanması hakikate götüren bir süreç değildir. "Van Gogh'un resmi hakikatte aracın yani bir çift çiftçi ayakkabısının açılımıdır. Bu var-olan, onun varlığının mahremiyetine girer. Var-olanın hakikati sanat eserinde kendini esere koyar. "Koyma" durdurmak anlamındadır. Bir var olan, yani çiftçi ayakkabıları eserde varlığın ışığına durur. Var-olanın varlığı onun görünümünün sürekliliğine girer(Heidegger, 2011, p. 29)."

Araç, nesne ve eser hiyerarşisinde en üst noktaya eseri yerleştirdik. Bir şey uğruna var olan aracın ve salt nesnenin de varlık bakımından incelenmesi gerekmektedir. Sanat ontolojisi eser üzerinedir, araç ve nesne ile doğrudan irtibatlı değildir. Araç olan kalem yazmak için bir araçtır, yazmayan bir kaleme kimse değer vermez. Araçların değerleri işlevlerindeki başarılarından, amaca götürmelerindeki sebatlarından gelir. Salt nesne zaten var olandır, insan salt nesneyi işleyerek bir araca veya bir esere yükseltebilir. Salt nesnenin değeri onun malzeme varlığı olmasından gelir. Eğer sanat ontolojisine yaklaşımımız mimetik bir tarzda olursa araç-nesne-eser hiyerarşisinde eseri an aşağı katmanda buluruz. Amacı doğanın taklidi olan bir eserde hakikate yaklaşamayız ondan uzaklaşırız. Heidegger'in tabiriyle ifade edersek "Var-olanın hakikati sanat eserinde kendini esere koyar." Böyle bir sanat anlayışında mutlak varlığın bizler için aydınlatılması eserin; nesne ve araç varlıklar üzerindeki konumuyla mümkündür.

O halde ontoloji ve sanat ontolojisi arasında bir ilişkiyi tekrar gözden geçirmeliyiz. Ontoloji, var olanların var olmalarını sağlayan varlık ilkesini araştırır. Bu açıdan ontoloji trajik bir disiplindir. İnsan zihni ile hiçbir zaman kavranamayacak olanın peşine düşer ve bu peşine düşme farkında olsun veya olmasın bütün insanlar için bir zorunluluktan gelir. Bu bizim zihnimizin getirdiği bir zorunluluktur. Tüm insanlar filozof olarak doğarlar, çoğu insan dogmatik endoktirinasyona maruz kalarak hakikat araştırmasından elini eteğini çeker. Rahatına düşkün olmayı tercih etmeyen bir grup azınlık ise ömrü boyunca devam edecek bir sorgulama sürecinin içerisinde bulur kendisini. Ontolojinin sanat eserlerinin varlığı üzerine olanına sanat ontolojisi diyoruz. Eserin ontolojisinde hakikati yakalama olanağımız nesne ve araç varlıklara

nispeten daha yüksektir. Hakikatin tamamını insanın elde etmesinin imkânsız olduğunu söylemiştik fakat bu durum hakikatin parçalarına erişemediğimiz anlamına gelmez. Hakikat, kendisini her an ve her yerde ifşa etmektedir. İfşa edilen hakikatin idraki bir insani yetkinliğe dairdir. Tıpkı sanatın insani bir yetkinlik olması gibi. Hakikat kendisin sanat eserine koyar. Fakat hakikatin idraki sanat eğitimi ile mümkündür. Burada sanat eğitimini alışıla gelmiş anlamının dışında kullanıyoruz. Sanat eğitimi özünde ruh eğitimidir. İnsan ruhunun varlık ile kurduğu iletişimin niteliği ile ilgilidir. Güzel bakabilmeyi, eserdeki güzeli görebilmeyi bir kurs merkezinde öğrenemeyiz, ruhumuzu yetkinleştirerek görebiliriz. Hakikat kendisini sanat eserinde incelmiş ruhlara gösterir. Bu noktada sanat ontolojisini hiyerarşik olarak ontolojinin üzerine koyuyoruz. Onu ontoloji üst başlığının altına yazmış olsak da insan yaratımı olan eser ile irtibatı hasebiyle bu yüksek konuma erişiyor. Çünkü varlığın hakikati nesne ve araçtan daha bariz bir biçimde kendisini esere koyuyor. Hakikat kendisini esere koyarak "güzel" olarak göstermektedir.

Heidegger'e göre eserin, sanatçının, estetin kökeni sanattır. Sanat bir çerçeve tasarımıdır. Eserin eserliği çerçeve tasarım ile ortaya çıkar. Köken mevzusunu dil-edebiyat-şiir ilişkisi içerisinde de anlayabiliriz. "Dilin kendisi aslında edebiyattır. Dil, var-olan, var-olanın kendisini insan için açtığı gerçekleşim olduğu için, şiir dar anlamda edebiyat, asıl olarak ise edebiyatın kökenidir. Dil, şiirin ilk hali olduğu edebiyat değildir, bilakis, dil edebiyatın asli varlığını sakladığı için, şiir dilde gerçekleşir, buna karşın inşa etmek ve kurmak, her zaman söyleme ve adlandırmanın açıklığında gerçekleşir. Bunun tarafından yönetilir ve yönlendirilir. Bu yüzden onlar hakikatin nasıl etkili olacağının yolu ve tarzıdırlar. Dikkat edilmeksizin dilde gerçekleşen var-olanın aydınlığında kendine mahsus bir şiirselliktir(Heidegger, 2011, pp. 70-71)."

2.2. 20. YÜZYILDA ONTOLOJİ AKIMLARI VE SANAT AKIMLARI İLİŞKİSİ

Her çağın kendisine ait bir ruhu vardır. İnsanların yaşadıkları çağın çocuklarıdır. Yaşanılan çağ, bireyin varlık tasavvurunu etkilemektedir. Çağın ruhu yalnızca bireyi değil; kültürü, sanatı, toplumu kısacası insana ve insanlığa dair ne varsa yakından etkiler. Sanat eseri de yaşadığı dönemin izlerini taşır. Bazen sanat dönemin baskısından bir kaçıştır, bazen alegoriler ile gösterdiğini değil göstermediğini hissettir, bazen somut, bazen soyuttur. Hakikat eserin içerisine kendisini koyduğuna göre eser bir bakımdan zaman üzeri bir konum kazanır. Hakikat zamana tabii değildir. Eser bir yaratılan olduğuna göre belli bir anda var olandır, sonradan olandır. Bu yüzden sanat eserleri için ezeli diyemeyiz fakat onlar için ebedi diyebiliriz. Sanat eserleri ebediliğini kendilerinden almazlar. Eserin ebedi olması alımlayıcılar

sayesinde var olmaktadır. Bu yüzden eserin yaratılması kadar onun korunması da önemlidir. Herkes sanatçı değildir, olamaz da. Sanatçılık Tanrı'nın bazı insanlara bahşettiği bir lütuftur. Yeterli sanat eğitimi ve çaba ile birlikte bütün insanlar birer estet olabilir. Estet olmanın değeri bir sanat eseri yaratmasa da sanat eserinin koruyucusu olabilir. Eserin ebediliği eser alımlandığı sürecedir. Zira eser tüketimlik değildir, tıpkı hakikat gibi.

Peki akım nedir? Niçin tek bir sanat yok da sanat akımları var? Sanatta akımların olması onun felsefe gibi bir tarzda işlemesinden meydan gelmektedir. Nasıl ki felsefede tekelleşme hiçbir zaman olmayacağı gibi sanat için de tekelleşme hiçbir zaman olmayacaktır. Varlık tasavvuru insan var oldukça çağlar ilerledikçe kendisini yenileyecektir. Eser için ezeli olmayan fakat ebedi olmayan tanımını yapmıştık. Eser sanatçısından bağımsız düşünülemez. Sanatçı da belirli bir çağda yaşayan belirli bir dünya görüşüne sahip, bir varlık anlayışı olan bir insandır. Sanatta akımların olması farklı varlık anlayışına sahip olan insanların farklı tarzlarda yaratmalarına işaret eder. Sanat içerisinde akımların bolluğu sanat için bir zenginliktir. Bu zenginlik elbette akımların niteliksel kalitesi ile birlikte gider.

2.2.1. EMPRESYONİZM

Batı felsefe tarihinde Kant, önemli bir dönüm noktasıdır. Kant öncesinde epistemoloji, rasyonalizm ve empirizm kutuplaşması üzerine kurgulanmıştı. Bilgibilimsel bu ayrımı Kant'ın kritisizmi büyük ölçüde çözmüş gözükmekteydi. Fakat Kant'ın ontolojisi için iki önemli kavram olan "numen" ve "fenomen" kavramları yeni bir varlık tartışmasını gündeme getirmiştir. Bu iki kavram etrafında Kant sonrası felsefe, idealizm ve materyalizm akımlarıyla şekillenmiştir. Kant sonrası felsefenin kazandığı yeni bakış açısı beraberinde sanat felsefesinde de yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Modern sanat akımları, modern ontoloji anlayışlarına işaret eder. Klasik sanat anlayışına ilk başkaldırı resim sanatında Empresyonizm yani duyumculuk akımıdır. Duyumculuk pozitivist felsefenin resimdeki icrasıdır. "Empresyonizmin arka plânında bulunan ve empresyonizmi taşıyan felsefi düşünüş sistemi nedir? Bu felsefi düşünüş, pozitivizmdir, özellikle de Ernst Mach pozitivizmi. Mach pozitivizmine göre, varlık duyum denen elemanlardan meydana gelmiştir. Duyumlar hem fizik ve hem de psişik gerçekliğin en temel ve en son elemanlarıdır. Varlığı tanımanın manası, var olanları, nesneleri ve Ben'e ait fenomenleri elemanlarına, yani duyum elemanlarına geri götürmek ve varlığı bir duyumlar kompleksi olarak kavramak demektir. Bu pozitivist sisteme göre, bütün gerçeklikler, yani hem fizik ve hem de

psişik gerçeklik aynı duyum elemanına geri götürünce, buradan sübjektivist ve monist bir varlık tablosu meydana gelir(Tunalı, 1983, p. 54) .” Pozitivist felsefe, varlığı olgusal düzleme indirger. Olgularla test edilemeyen, insan tarafından algılanamayan varlıklara dair olumsuz bir tavır takınmıştır. Haliyle pozitivizmin sanat akımı olan empresyonizm soyut akımlara bir karşı çıkıştır. Sadece soyut değil konvansiyonel sanatın mimetik anlayışına da bir itirazı gündeme getirir. Önemli olan öznede uyanan izlenimlerdir, resim sanatı izlenimlerin tuvale aktarılışıdır. Empresyonizmin varlık anlayışı öznenin duyumları, izlenimleridir. Bu varlık anlayışıyla yaratılan eserlerde sanatçının duyumları ön plana çıkmaktadır. Empresyonizm ideal güzel kavramını kabul etmez. Bir idea olan güzel kendisini burada veya şurada göstermez kendisini. Güzel olgusal değildir. Peki olgusal olan nedir? Renkler ve ışıklar. Renkleri ve ışıkları gözümüz ile algılayabiliriz.

Pozitivist felsefe öncelikle toplumcu bir felsefedir. Toplumu ıslah etme gibi bir gayeyi merkeze koyarlar. Pozitivist felsefe, ortaya çıktığı dönemin toplumsal koşulları ile birlikte okunmalıdır. Pozitivizmin ortaya çıktığı dönem sanayi devrimini takip eden yıllardır. Bu yıllar toplumsal bir krize işaret eder çünkü üretim alışkanlıkları ve yaşam biçimleri organik olmayan bir biçimde hızlıca dönüşmüştür. Bu dönüşüm maddi olarak mutlu bir azınlık ve mutsuz bir çoğunluk yaratmıştır. Pozitivist düşünürler toplumun kurtuluşunu eşitlikçi bir modelde görmüşlerdir. Bu yüzden eşitliksiz yaratan bütün toplumsal unsurların ortadan kaldırılması bir zorunluluktu. Maddi eşitsizlik yaratan unsurların temelini metafizikten aldığını düşünen pozitivizm; metafiziği felsefeden ve toplumdan arındırmanın eşit bir toplumu yaratacağını ileri sürmüştür. Pozitivizm için metafizik olgusal olmayan bütün durumlara işaret eder. Özetle pozitivizm aksiyolojik bir hareket olarak matertyalist varlık anlayışını kendisine temel olarak alır. Maddeci görüşün sanat alanındaki tezahürü ise duyumculuktur. Duyumlar fenomenler ile varolurlar. Bizlere görünen doğanın özüne nüfuz etmemize imkân yoktur. Bu yüzden varlık bizlere göründüğü gibidir, ötesi hakkında çıkarım yapamayız. Sanat ise insana görünenin aktarımıdır.

“Sanat tarihinde görülenin kuşku konusu yapıldığı ilk akım izlenimciliktir. İzlenimcilik bu anlamıyla resim sanatında görmeyi konu edinen ilk akımdır. Artık ne öykü, ne kişisel duygular, ne değerler resmin konusu değildir. O gerçeklikle kurulan görsel ilişkinin ne olduğu yanıtlamak ister. Gerçeklik öğrendiklerimizde değil, şu anda karşımızda bulunandadır. İzlenimcilik bu yüzden resimde konturu, kütleselliği, durağanlığı feda eder. Bunun yerine belirsizlik, uçuculuk, değişkenlik gibi öğeler girer. Empresyonizme göre gerçekliği görmek istiyorsak, onunla karşılaşmak istiyorsak, geçmişe ait her şeyi yani belleğimizi dışarıda tutmamız gerekmektedir.

Gerçek şimdi karşımızda bulunan, anlık olarak duyumsadığımız şeydir. Duyumsadığımız şey ise sürekli değişim içindedir(Balcı, 2019, p. 66)."

İnsana görünenin aktarımı ile mimetik sanat anlayışı farklıdır. Mimetik anlayışa göre nesne kendi başına bir varlıktır. Kendi başına var olanın taklidi olarak eser vardır. Empresyonizme göre sadece öznenin duyumları vardır, nesnenin kendisinin ne olduğu veya kendi başına var olup olmadığı bilinemez. Empresyonist sanat için bütün var olanlar sanatın konusu olabilir çünkü değerli olan eserin ele aldığı şey değil (ki zaten kendinde varlık değil) sanatçının duyumuna düşenlerdir. "Konvansiyonel sanat, nesnelerin kendisini sanatın objesi yapıyordu. Ve konvansiyonel sanatta kaba bir mimetizm (taklitçilik) hâkimdi. Oysa, empresyonizmin ilgisi nesneye değil, nesnelerden gelen ışık ve renk empresyonlara, ışık ve renk duyumlarına dayanıyordu. Bunun sonucu olarak, empresyonistler isteyerek muhteva bakımından önemi olmayan resim konulan seçtiler. Bununla da şunu ispat etmek istediler ki, her şey ışık ve renk duyumları tarafından taşınır. Bunun için bir baş lahana ile güzel bir kadın başı resmetmek tamamen eşittir, zira her ikisi de yalnız ışık ve renk empresyon olarak kavranır(Tunalı, 1983, p. 55)."

2.2.2. EKSPRESYONİZM

Ekspresyonizm veya dışavurumculuk, empresyonizmin karşıtı bir akım olarak konumlandırabilir. Empresyonizm için duyumlar yani dış dünyanın getirdiği duyu verileri sanat eserinin yansıtması gereken verilerdir, çünkü maddenin ve duyumun ötesinde bir gerçeklik alanından bahsetmenin imkânsız olduğu düşünülüyordu. Fakat ekspresyonizm dış dünyanın ötesinde bir gerçeklik olarak bireyin iç dünyasını ele alıyordu. Ekspresyonizmin sanat ile ulaşmak istediği gaye görünenin arkasındaki görünmeyeni, kendinde varlığı başka bir ifadeyle numeni elde etmekti. Bu yüzden ele alınan varlıktan gelen duyumlar veya varlığın bir kopyası değildir. Ele alınan varlığın özüdür. "Şu an ve şurada bulunan bir nesnenin, bir var-olanın varlığı paranteze alınınca, geriye kalan şey, onun mahiyetidir, özüdür. Gerek ekspresyonizmin ve gerekse onu kucağında taşıyan aynı devrin felsefî hareketi olan fenomenoloji felsefesinin çıkış noktası budur(Tunalı, 1983, p. 59)." Pozitivizm ve empresyonizm arasındaki ilişkinin bir benzerini fenomenoloji ve ekspresyonizm arasında kurabiliriz.

Modern dönemde farklı varlık yaklaşımları kendilerini farklı sanat akımlarında temsil etmektedir. Ontoloji ve sanat arasında iki tarafında kazançlı çıktığı bir ilişkidir bu. Sanat farklı

akımlarla zenginleşirken felsefe de kendisini ifade edecek yeni formlar bulmuştur. Felsefe sanat sayesinde daha geniş kitlelerin huzuruna çıkmış oluyor. Ve dilin yollarında sanat eserleri kestirmeler buluyor. Fenomenoloji paranteze alma yöntemi ile varlığın mahiyetine, özüne ulaşmayı hedefliyor. Varlık görünüşlerden ibaret değildir duyumları aşan bir şeydir. Varlığın kendinde olanını yani görünenin arkasındaki görünmeyeni bulma felsefe tarihinde filozofların her zaman büyük bir arzusu olagelmiştir. Eski Yunan'da Arkhe filozoflarından bu yana farklı yöntemlerle varlığın mahiyeti inceleme konusu olagelmiştir. Ekspresyonizm, bir yöntem olarak sanatın hakikat arayışının hizmetine sunulabileceğini vurgulamaktadır. Fenomenolojinin haliyle ekspresyonizmin tanımladığı mahiyet, öz kavramı klasik töz metafiziğinden farklı bir kavramdır. Klasik töz metafiziği varlığın özünü bir form olarak tanımlamıştır; fenomenolojinin öz tanımı bir form değil içeriktir, hazır verili bir öz değil tam aksine paranteze alma yöntemi ile ulaşılan bir özdür(Mengüşoğlu, 2004, p. 177). Kurgusal yönleriyle töz metafiziğini eleştiren fenomenoloji yeni bir ontoloji inşa etmiştir. Bu yeni ontolojinin yani varlıkla kurulan yeni bağlantının sanat etkinliklerindeki tezahürü ekspresyonizmdir. Haliyle ekspresyonizm yalnızca empresyonizme karşıt bir konumda değildir, aynı zamanda konvansiyonel sanat anlayışına da bir karşı çıkıştır.

Ekspresyonizme göre sanat hakikate götürücü bir görev üstlenecekse bunu konvansiyonel sanatın form ve biçimleri ile başaramayacaktır. Ekspresyonizm form ve biçimden ziyade insanın duygularını, duyarlılığını ve bunların dışavurum biçimlerine odaklanmıştır. Çünkü hakikat insanın iç dünyasında inkişaf eder(Balcı, 2019, p. 71). Nasıl ki fenomenoloji gerçekliği töz metafiziğinin yöntemleriyle aramamaktaysa benzer biçimde Ekspresyonizm güzel olanı konvansiyonel sanat akımlarının yöntemleriyle aramamaktadır. Çünkü konvansiyonel sanat anlayışı gerçekliğin temsilini değil taklidini sunmuştu, Ekspresyonizm ise duygulardan arındırılmış herhangi bir şeyin gerçekliği temsil etmeyeceği iddiasındaydı.

Ekspresyonizm, sanata metafizik bir perspektif kazandırmıştır. Sanat, varlığın mahiyetini ortaya koyan bir hakikat aracıdır. Bu metafizik perspektif konvansiyonel sanatın mimetik anlayışından derin bir biçimde ayrılmaktadır. Mimetizme göre obje kendi başına bir varlıktır ve sanat, bu kendi başına var olan, varlığı şüphe götürmez, ötesinde bir şey olmayan gerçekliğin bir taklididir. Konvansiyonel anlayışta teknik ne kadar başarılı ise yani taklit ne kadar iyi bir taklitte sanat eseri o derecede sanatsaldır. Ekspresyonizm öncesinde sanat, var olana yönelirdi ve nesnesi yapardı. Ekspresyonizmle birlikte var olan paranteze alınmıştır ve var olanın özü sanatın nesnesi haline gelmiştir(Tunalı, 1983, p. 59).

Paranteze alma yöntemi sanat içerisinde nasıl kullanılır? Paranteze alma yöntemi var olanın realitesinden vazgeçerek yani realiteyi parantez içerisine alıp, parantez dışında kalan var olanın salt özünü yakalama yöntemidir. Demek ki sanatçı öncelikle realite ile bağını koparmalıdır. Resim tarihinde Pablo Picasso'nun kübizm hareketi paranteze alma yöntemine örnek teşkil etmektedir. Var olanın görünüşünden vazgeçer Picasso, görünüşü paranteze aldıktan sonra var olanın mahiyetine ulaşır yani geometrik formlara. ABD'li yönetmen Darren Aronofsky, 1998 yapımı "Pi" filminde Dünya'nın özünde geometrik şekillerden başka bir şey olmadığını düşünen bir matematikçinin hayatını ele alır.

Dışarıdaki görünüşlerin varlığın özünü vermediği düşüncesi beraberinde nesnelerin görüntülerinden vazgeçilmesini yani sanatın soyut bir formda işlenmesi gerektiği düşüncesini getirmiştir. Ekspresyonizm, soyut sanatın modern dönemde kurulmasına köken olmuştur. Sanatın soyut bir formda icra edilmesi sanat için bir ilerleme midir sorusu bu noktada gündeme gelir. Sanat veya bilim için ilerleme, gerileme gibi kavramların kullanılması pek doğru değildir. Sanat kendi içerisindeki akımlarda her zaman güzel iddiasını barındırır tıpkı bilimdeki paradigmaların doğruluk iddiasında bulunması gibi. Gerek sanat akımları gerek bilimsel paradigmalar temelinde farklı varlık yorumlarını barındırır. Temelde yatan varlık yorumu farklı tarzları, farklı icraları, farklı yöntemleri doğurur.

2.2.3. SÜRREALİZM

Yirminci yüzyıl insanlık tarihi için özel bir konuma sahiptir. Sanayi devrimini takip eden bu yüzyılda dünya daha hızlı dönmeye başlamıştır. Daha hızlı dönmekle kastettiğimiz fiziksel bir dönüş değil zihinsel, sosyal ve siyasi olarak büyük dönüşümler yaşanmıştır. Sanayi ile değişen üretim biçimleri devamında sosyal yapıyı ve nüfusu da etkilemiştir. İmparatorlukların yerlerini ulus devletlere bırakması akabinde popülerleşen totaliter rejimler ve patlak veren iki dünya savaşı yirminci yüzyılın ilk yarısının getirdiği büyük yıkımlar olarak karşımıza çıkar. Bütün bunlar önce felsefeyi doğal olarak da sanatı etkilemiştir. Varoluşçuluk bir savaş dönemi felsefesidir. Varoluşçu düşünürler bireyi merkezi bir konumda ele alırlar ve varlığın bir oluş, akış olduğunu iddia ederler. Varoluşçu ekolün temsilcilerinden Fransız filozof Albert Camus, varoluşu absürt kavramı ile ilişkilendirmiştir. Camus'a göre yirminci yüzyıla kadar felsefe varlığın-varoluşun rasyonel bir biçimde izah edilebileceğini düşünmüştür. Oysa varoluşumuz ve bir bilince sahip olmamız oldukça absürt bir durumdur. Absürt, yaşamın herhangi bir anında insanın yüzüne çarpabilecek bir gerçekliktir. Yaşam kendisini döngülerle,

tekrarlarla, rutinlerle sürdürürken en sıradan bir insan bile bütün bu olanların absürtlüğünü derinden hissedebilir. Döngüden kurtulma saçma olan ile karşılaşıldığında, ilginin dağıldığı anda karşıya çıkar. Yaşam bütün absürtlüğüne rağmen yaşamaya değerdir. Camus'a göre absürt olan anlaşıldığı andan itibaren bir tutkudur. Aynı zamanda tutkuların en can alıcısıdır. Ona göre bu tutkuyla yaşayabilmek esas sorunu teşkil eder. Saçma olan bir yandan yüreğimizi coştururken diğer yandan da derin yasaları benimsemeyi gerektiriyor. İnsan yazgısını sevmelidir. Bütün saçmalıklarla birlikte varoluş biriciktir ve kıymetlidir. Onu kıymetli yapan ise tam olarak kavranamayışıdır. Çünkü ona akıl ile bakmaya çalıştıkça o elimizden kayıp gidecektir. Tıpkı Sisifos'un dağına çıkarmaya çalıştığı kayanın her defasında düşmesine rağmen kayayı taşırken yüreğinde sevinç duyması gibi trajiktir. Camus'a göre insanı özgür kılan absürtlük ve ölümlülüktür.

Sürrealizm bilinçdışını sanatın odağı haline getirmiştir. Sürrealist sanatçılar kendi dünyalarını ve anlamsal düzlemlerini yaratırlar. Bu yaratım irrasyonel bir süreçtir. İmgeler aracılığıyla bilinçdışı mekanizmalar belirginleştirilir(Göğebakan & Kılınç, 2020, p. 24). Bilinçaltı veya bilinçdışı kavramları yirminci yüzyıla gelene kadar ne sanatın ne de felsefenin konusu olmuştur. En kadim sorumuz olan "İnsan nedir?" sorusuna felsefe, bilim, sanat gibi disiplinler ağırlıklı olarak insanın en ayırt edici özelliği olan rasyonel bir varlık olması bakımından ilgilenmiştir. Varoluşçu felsefe ve Psikanalitik kuramın öncülüğü ile birlikte insanı tanımlamada yüzyıllar boyunca ikinci planda tutulan insanın irrasyonel bir varlık olduğu gerçeği hak ettiği payeyi almıştır. Sürrealist sanat, insanın yaratmasındaki bilinçdışı süreçleri ön plana almıştır.

Camus'un varoluşçu edebiyatı aynı zamanda sürrealdir. Sürrealizm, real olanın ötesinde, görünüşlere uymayan, aykırı duran gibi anlamlara gelir. Sürreal sanatta mantık yoktur çünkü varoluşun kendisi de mantıklı değildir. Varoluşa ulaşmanın yolu rasyonel olandan sıyrılmakla mümkündür. Sürrealist sanat eserleri esasından birer rüya gibidir. Bilincin değil bilinçdışının bir dışavurumudur. İrrasyonel olanın kendine özgü bir güzel yanı vardır. Rüyalarımız günlük hayatta karşılaştığımız imgelerin bilinçdışı ile yorumlanışıdır. Rüyaları güzel kılan usun devre dışı kalışı ile absürt olanın deneyimlenmesidir. Benzer bir etkiyi sürreal sanat eserleri verir bize. Sürreal sanat bizlere tutkuların en can alıcısı olan absürdü yaşatır.

Camus felsefesini kendisine dayanak olarak alan sürrealizm akımı birçok sanat alanında kendisini ifade edebilmiştir. Katalan ressam Salvador Dali, sürreal resmin büyük ustasıdır. "Belleğin azmi" isimli tablosunda kullandığı imgelerle zaman, ölüm, insan gibi kavramları ustalıkla işlemiştir. Tablo, eriyen ve karıncaların istila ettiği saatler, canavarımsı bir insan figürü ve daha bunlar gibi bolca absürt ögeyle irrasyonalitenin bir dışavurumudur. ABD'li yönetmen

David Lynch'in filmleri tamamıyla absürttür. Klasik olay örgüsü ve zaman kavramı terk edilmiştir. Lynch, karakterleri yaratırken sadece karakter bilinci değil aynı zamanda karakter bilinçaltı inşa eder. İzleyiciler filmleri ilk izleyişlerinde kesinlikle bir şey anlamazlar fakat filmlerin uyandırdığı absürt haz filmleri tekrar tekrar izlettirir. Lynch filmlerinde bütün gördüklerimiz karakterlerin yaşamlarının yine karakterlerin bilinçaltı ile yorumlanışıdır. Tanrısal bakış açısı ile takip ettiğimizi düşündüğümüz olaylar silsilesi özünde birincil şahsın absürt yorumudur. 2001 yapımı "Mulholland Drive" filmi taşradan Hollywood'a sinema starı olmak hayaliyle gelen Betty'nin fantezileri aracılığı ile Hollywood'un yozlaşmış, liyakatten uzaklaşmış sistemini betimleyen sert bir eleştiridir. Sanatın ereği olan hakikatin taşıyıcılığı olma durumu sürrealizm ile varoluşun absürtlüğünü gün ışığına çıkarır.

SONUÇ

Bir insan etkinliği olan sanat "Güzel" olanı arar. Güzeli sanata indirgememiz mümkün değildir çünkü güzel olan sanatın dışında da olabilir. Ama sanat kesinlikle güzel olmalıdır. Sanatın güzeli insanın yarattığı güzeldir. Güzel kendi başına vardır, insanın ise güzel olana ilişkin özlemi vardır. İnsan bir ruha sahip olması bakımından arayan, hakikate talip olan bir varlıktır. Ölümlü yaşamını güzelliklerle geçirmek ister, bu yüzdendir ki kendisini, çevresini, dünyasının güzel kılmaya çabalar. O halde sanat faaliyeti insanın hem kendisinin hem de diğer insanların dünyasını güzelleştirmeyi hedefleyen bir insani yaratımdır.

İlk insandan son insana kadar olan bu güzel kılma faaliyetinin ismini güzel ve insan üzerine düşünen disiplin olan felsefe koymuştur. Felsefe, insanı bütün yönleri ile kavramayı hedefler, insan çok yönlü bir varlıktır sanat faaliyeti ise bu yönlerinden birisidir. Sanatçı sanatını icra ederken oldukça insani bir durumdadır, sanat felsefecisi bir adım geriye atar ve yaratılanın yani sanat eserinin niçin yaratıldığını, insanın niçin bunu yaptığını anlamaya çalışır. Güzel kendisini ifşa ederken bunu sayısız yoldan gerçekleştirir. Bu konuda güzel tıpkı hakikat gibi bir tavır takınır. Başka türlü söyleyecek olursak hakikate giden sonsuz yollardan bir kısmı da güzelin sonsuz yollarıdır. Heideggerci bir üslupla ifade edecek olursak: "Var-olanın hakikati sanat eserinde kendini esere koyar.". Var olanın hakikati sanat eserinde kendisini koyuyor ise sanat ontolojisi bizi hakikate ontolojiden daha çok yaklaştırmaktadır.

Var olana dair, yaşama dair, varlığın özüne dair yorumlar değiştikçe güzel ile olan ilişkinin biçimi de değişir. Bu yüzden ne kadar varlık yorumu varsa o kadar sanat akımı vardır diyebiliriz. Sanat akımları bilim paradigmalarına benzer, ontolojik bir yorumu kendilerine

temel alırlar. Modern dönemdeki sanat akımlarının niceliksel çokluğu modern dönemin ruhu ile izah edilmelidir. Modern dönemde merkezi varlık tartışması ve dünyanın yaşadığı büyük dönüşümden sanat da payını almıştır. Bu yüzden modern sanat ve konvansiyonel sanat arasındaki farklılıklar sadece sanat içerisinden bakılarak anlaşılamaz, zamanın ruhuna ve düşüncenin seyrine bakarak anlaşılması gerekmektedir.

Kaynakça

Aristoteles. (2015). *Nikomakhos'a Etik.* (S. Babür, Çev.) Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Balcı, F. (2019). Modern Sanatta Temsil Krizi. *Journal of Arts, 2(1),* 63-76.

Büyükdüvenci, S. (2006). Sanat ve değer. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi 2,* 47-50.

Göğebakan, Y., & Kılınç, E. (2020). Empresyonizm, Kübizm, Sürrealizm ve Ekspresyonizmde Tarz Olarak Soyutlama. *Sanat Dergisi, (35),* 19-31.

Heidegger, M. (2011). *Sanat Eserinin Kökeni.* Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.

Kala, M. E. (2018). Ahlaktan Sanata ve Sanattan Ahlaka -Ömer Naci Soykan'ın Düşüncelerinden Hareketle Bir Çözümleme Denemesi-. *TYB AKADEMİ,* 9-35.

Kart, B. (2015). Aristoteles ve Heidegger'in sanat kuramlarında "Poiesis" ve "Phronesis". *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi , (25),* 77-88.

Mengüşoğlu, T. (2004). *Felsefeye Giriş.* Ankara : Doğu Batı Yayınları.

Soykan, Ö. N. (2015). *Estetik ve Sanat Felsefesi.* İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Tunalı, İ. (1983). *Estetik Beğeni.* İstanbul: Say Yayınları.

KLASİK ANLATI SİNEMASINDA SÜPER KAHRAMAN STEREOTİPLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

THE TRANSFORMATION OF SUPERHERO STEREOTYPES IN CLASSICAL NARRATIVE CINEMA

Doç. Dr. Özcan Demir [1]
[1]Dicle Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, İletişim Bilimleri ABD, ORCID: 0000-0001-9273-7672

ÖZET

Süper kahraman filmleri, tür sinemasının bir dalı olarak insanüstü güçleri olan kahramanların dünya üzerindeki kötülükleri yenerek düzeni korumasını konu alan yapımlardır. İzleyiciler, filmlerin konusunu afişlerden, fragmanlardan ve tanıtımla ilgili her türlü dokümandan rahatlıkla anlayabilmektedir. Tür sinemasının diğer örneklerinde olduğu gibi genellikle karmaşık olmayan konulara sahiptirler. Temalarını yalın bir biçimde giriş, gelişme ve sonuç ekseninde anlatmaktadırlar. Özel efektlerin ve şiddet öğelerinin sıklıkla kullanıldığı yapımlardır. Özellikle, Hollywood sinemasında yoğun efektler, abartılı dekorlar ve yüksek teknoloji öğelerinin kullanılmaktadır. Süper kahraman filmleri, bilimkurgu türünün örneklerinde görüldüğü üzere güncel siyasi, toplumsal ve kültürel durumlara ilişkin referanslar sunmaktadırlar. Kültür endüstrisi ürünleri olarak değerlendirildiklerinde, propaganda materyalleri olarak kitlelere dünya ile ilgili referanslar sunduklarını, güncel politika, diplomasi ve toplumsal durumlara ilişkin görüşler sunduklarını belirtmek mümkündür. Bu bağlamda, süper kahraman filmlerinin insanlığın gündeminde olan ya da gündemine getirilmesi istenen durumlara bağlı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür. Klasik anlatı sineması ürünlerinde olduğu gibi süper kahraman filmlerinde de kahraman öykünün sürükleyicisidir. Anlatıyı oluşturan, çatışmayı süper güçleriyle bitirecek olan kişidir. Süper kahraman filmleri üretildiği dönemin toplumsal yapısından ve popüler unsurlarından etkilenmektedirler. Öykülerini anlatabilmeleri ve topluma istedikleri iletiyi aktarabilmeleri bu şekilde mümkündür. Süper kahraman filmlerinin ve süper kahramanların tarihsel süreçteki değişimlerini analiz etmek toplumsal süreç ile ilgili bilgi edinilmesine yardımcı olabilecektir. Bu çalışmada, değerlendirmeye alınan süper kahraman filmleri ve serileri metinsel çözümleme tekniğiyle analiz edilecek ve kahramanların tarihsel süreçteki değişimlerini etkileyen faktörler tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Klasik Anlatı, Süper Kahraman, Dönüşüm, Popüler Kültür

ABSTRACT

Superhero movies, as a branch of genre cinema are productions about heroes with superhuman powers, defeating evil in the world and maintaining order. Viewers can easily understand the subject of the films from posters, trailers and all kinds of promotional documents. As with other examples of genre cinema, they usually have uncomplicated subjects. They explain their themes in a simple way in terms of introduction, development and conclusion. These are productions where special effects and violent elements are frequently used. In particular intense effects, exaggerated decorations and high-tech elements are used in Hollywood cinema. Superhero movies offer references to current political, social and cultural situations, as seen in examples of the science fiction genre. It is possible to state that when they are evaluated as products of

the culture industry, they offer references about the world to the masses as propaganda materials, and offer opinions on current politics, diplomacy and social situations. In this context, it is possible to say that superhero movies are shaped depending on the situations that are on the agenda of humanity or that are wanted to be brought to the agenda. In superhero films, as in classic narrative cinema products, the hero is the main character of the story. The superhero is the person who will end the conflict with his superpowers. Superhero films are influenced by the social structure and popular elements of the period in which they were produced. In this way, it is possible for them to tell their stories and convey the message they want to the society. Analyzing the changes of superhero movies and superheroes in the historical process will help to obtain information about the social process. In this study, the evaluated superhero movies will be analyzed with the textual analysis technique and the factors affecting the changes in the heroes in the historical process will be determined.

Keywords: Cinema, Classical Narrative, Superhero, Transformation, Popular Culture

GİRİŞ

Edebiyatın ve sanatın pek çok alanında olduğu gibi sinemada da dünyanın ya da insanların hayatlarının kurtarıldığı epik öykülere yer verilmektedir. Cesur insanların fedakarlıklarıyla iyi insanların hayatları, ülkeler, dünya ya da galaksi kurtarılmaktadır. Epik öykülerde "kurtarma" edimi bu amaçla yola çıkan ordular ya da gruplarla olabildiği gibi tekil olarak kahramanlar tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Kahramanlar çoğu zaman liderlik etmek yerine tek başlarına büyük insan topluluklarının geleceklerini kurtarmaktadırlar. İnsanüstü canavarlara, dünya dışı varlıklara ya da büyük ordulara karşı tek başına mücadele ederken tek başlarına olsalar da insanüstü yetenekleriyle başarıya ulaşabilmektedirler. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü'nde; "savaşta veya tehlikeli bir durumda yararlık gösteren (kimse)" ve edebi eserler özelinde "roman, hikâye, tiyatro vb. edebiyat türlerinde en önemli kişi (Türk Dil Kurumu, 2019)" olarak tanımlanan kahraman, düşmanlarının gücüne karşı koyabilmek için bahsi geçen insanüstü yeteneklerle donandığında ona mitlerde "tanrı", "yarı tanrı"; günümüz edebiyatında ve sinemada ise "süper kahraman" denilmektedir.

"Nitelik, nicelik ve derece bakımından üstün olan (Türk Dil Kurumu, 2019)" anlamıyla Türkçeye geçen "süper" sözcüğü çeşitli doğaüstü güçleri ile diğer insanlardan güçlü olan, tek başına tüm insanlığı kurtarabilecek, en güçlü düşmanları yenebilecek kahramanlar için kullanılan "superhero" sözcüğünün Türkçe karşılığıdır. Popüler kültür alanında başlangıçta Amerikan çizgi romanlarında ortaya çıkan süper kahramanlar, zamanla tür sinemasında da kendilerine yer bulmuştur. Amerikan kültürünün ve ideallerinin temsilcisi olmaları, ticari anlamda kazandıkları başarılar Hollywood sinemasının süper kahramanlara ilgi duymasının başlıca nedenlerindendir.

Tür sineması, kendi özgün temaları, ikonografisi ve izleyici açısından kolay tüketilebilir anlatı yapısı ile ticari olarak Hollywood sinema sektörü için görsel-işitsel alanda hakimiyet olanağını sağlamıştır. Tür filmlerinin sunduğu ideoloji ve tüketim kalıpları kültür endüstrisinin belirlediği kalıpların küresel olarak yayılmasını sağlamıştır. Sanat ve estetik ile ilgili kavramları ve teknikleri kullanmalarına karşın kültür endüstrisi ürünleri temelde eğlence unsurunu ön planda tutmaktadır. Belirli bir dönemde popüler olan ya da kültür endüstrisinin güçleri ile popüler yapılan değerlerin yeniden üretiminin mecralarıdırlar.

Tür sinemasının bir parçası olan süper kahraman filmlerini de bu bakış açısıyla değerlendirmek mümkündür. Teknolojik ve kültürel boyutta, üretildikleri endüstrinin hâkim ideolojisinin oluşturduğu üstünlük algısının taşıyıcısı olmuşlardır. Teknolojik, askeri, siyasi ve sosyal

boyutta Amerikan üstünlüğü süper kahraman filmlerinin temel ideolojisidir. Popüler olan göstergeler ve imgelerin kullanıldığı filmler böylece izler kitle tarafından kolayca tüketilebilmekte ve mesajları istenildiği biçimde alımlanabilmektedir.

Süper kahraman filmleri, konuları ve anlatıları için oluşturulan evrenleriyle izleyicilerinin kolayca özdeşleşebildiği içeriklerdir. Ticari olarak karlılığı getiren özellikleri nedeniyle yıllar içerisinde çizgi romanlarında olduğu gibi süper kahraman filmlerinin de devam filmleri üretilmiştir. Kuşaklar boyu ilgiyle tüketilen yapımların ticari başarısında popüler olgulara ve yaşam pratiklerine göre değişiklikler gösterebilmelerinin etkisi önemlidir. İletileri çok fazla değişmeyen süper kahraman filmleri kültür endüstrisi tarafından popüler yapılan ya da toplumsal olarak ilgi duyulan olguları ve durumları kendi içeriklerinde dolaşıma soktuklarından; başka bir deyişle toplumsal düzeni içeriklerinde yeniden ürettiklerinden yeniden üretilmektedirler.

Tür sineması, teknolojinin yoğun biçimde kullanıldığı, görsel efektlerin ağırlıkta olduğu yapımlar ile karakterizedir. Süper kahraman filmlerinde bunların yanında şiddet öğesinin de kullanıldığını gözlemlemek mümkündür. Hareketli kurguları ile özellikle genç izleyicinin dikkatini çekmektedirler. Kültür endüstrisinin ürünlerinin genelinde gözlemlenen eğlendiricilik ve gerçeklerden uzaklaştırma işlevlerinin süper kahraman filmleri için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Süper kahraman filmlerinin sinema endüstrisi tarafından tercih edilmesinin temel nedenleri arasında izleyicinin ilgi gösterdiği cesur, güçlü, insanüstü yetenekleri olan, çok zeki, espritüel, teknolojik, zengin, dış görünüşü popüler estetik standartlarıyla uyumlu ve etkileyici kostümleri olan bireylerin stereotiplerini dolaşıma sokmaları gösterilebilir. “Sosyal bir grubun içinde olan ve içinde bulunduğu grubu en iyi temsil eden özellikleri taşıyan, örnek gösterilebilecek kişi” ya da “basmakalıp (düşünce) (Türk Dil Kurumu, 2019)” olarak tanımlanan stereotip kavramı, kültür endüstrisinin sıkça kullandığı kalıpların sistemleştirilmesini sağlamaktır. Kültür ve tüketim kalıpları değişkendir. Kitlelerin beğenilerinin de bu bağlamda dönemsel olarak değiştiğini söylemek mümkündür. Egemen güçlerin amaçları doğrultusunda dolaşıma soktuğu kültürel kabullerin ya da halkın beğenilerinin değişiminden bağımsız olarak tüketim kalıplarının farklılaşması, filmlerin hedef kitlelerinin değişmesi gibi etkenlerle süper kahraman stereotipleri de değişiklik gösterebilmektedir.

Bu çalışmada, örneklem olarak tespit edilen Superman ve Batman süper kahraman filmlerinde yer alan Superman ve Batman imgelerinin tarihsel süreç içerisindeki değişimi analiz edilecektir. Metinsel çözümleme yöntemi ile yapılacak analizle süper kahraman stereotiplerinin türe özgü popüler kavramların farklılaşması ile nasıl biçimlendiği tespit edilecektir.

POPÜLER SİNEMA ANLATISINDA SÜPER KAHRAMANLAR

Sanat eserleri belirli temalar çerçevesinde estetik ilkeler doğrultusunda üretilen biricik ürünlerdir. Değerleri, özgünlükleri ve üreticilerinin ifade güçleriyle ölçülmektedir. Sanayi toplumunun en önemli karakteristiklerinden birisi ise büyük miktarlarda yapılan kitlesel üretimdir. Sanayi toplumunda, sanatsal üretim sürmüştür. Bununla birlikte, sanatsal ilkelerin kullanıldığı, kitlesel düzeyde tüketim metaları da üretilmiştir. Diğer sanayi alanlarında olduğu üzere, kültürel alandaki eserler de kültür endüstrisi ürünleri olarak anılmaya başlanmıştır. Eleştirel düzeyde yapılan kültür endüstrisi sınıflamasına göre; kültürel ürünlerin üretimi ve dağıtımı kendi içerisinde endüstriyeldir. Kültür ürünleri birer meta haline gelmiştir. Kültür endüstrisi ürünleri egemen güçler tarafından üretilmekte ya da üretimleri ile ilgili süreçler bu güçler tarafından kontrol altında tutulmaktadır. Ortaya çıkan ürünlerin sanatsal ve estetik bütünlüğünden çok işlevlerine odaklanılmaktadır. Gündelik hayattan kaçış, eğlence ve zaman geçirme amaçlarıyla üretilmektedirler. Kitlelerin beğeninin sağlanması temel amaçtır.

Toplumsal düzeyde popüler olan ürünler ya da egemen güçler tarafından popülerleştirilen ürünler sistemin sürekliliği ve kendisini yeniden üretmesi doğrultusunda dolaşıma sokulmaktadır.

Kültür endüstrisinin görsel-işitsel alandaki ifade ortamı olarak değerlendirilebilecek olan klasik anlatı sineması; "serim, düğüm, çatışma, doruk nokta ve çözüm aşamalarından oluşmaktadır. Olay örgüsü ve neden-sonuç ilişkileri anlatı oluşturulmasında kullanılan temel ilkelerdir. Öykülerde gerçeklik kaygısı bulunmamaktadır. Ancak, gerçekçi öykülerle izleyicinin yapımı izlemeyi sürdürmesi amaçlanmaktadır (Demir, 2019, s. 568)." "Ana akım sinema yalnızca teknolojinin sunabildiği en gerçekçi 'imgeleri' değil, aynı zamanda antik dramanın sunduğu en gerçekçi 'anlatı yapısını' da kullanarak gerçek hayatın bir 'benzerini' yaratmaya çalışmaktadır (Ünal, Sinema Rüyaları Anlatır, 2015, s. 277)." Sinema filmi, senaryo, çekim ve kurgu aşamalarıyla üretilmektedir. Klasik anlatının oluşturulmasında tüm aşamalara rehberlik edecek detaylı biçimde oluşturulmuş bir senaryoya ihtiyaç durulmaktadır. "İşlevsel olarak giriş - gelişme ve sonuç yapısı, dramatik öykünün dikkatimizi çekme, ilgimizi tüm öykü boyunca elinde tutma ve bittiğinde de bize bir bütünlük duygusu verebilme gibi gereksinimlerini karşılar (Miller, 2016, s. 36)." Senaryo, sinematografik ilkelerin göz önünde bulundurulduğu bir çekim aşamasıyla görselleştirilmektedir. Yapımın anlatısının tam olarak oluşturulduğu aşama ise çekimlerin senaryo dahilinde birleştirildiği, sıralandığı kurgu aşamasıdır. Yapım sonrası aşamasında kurgunun hemen ardından ses ve görüntü yapımda hedeflenen sonuçlar doğrultusunda adeta yeniden biçimlendirilmekte gerekli görsel ve işitsel efektlerin eklenmektedir. Klasik anlatı sinemasında ana karakter ve aksiyon bütünlüğü temel gereksinimlerdendir. "Karakterleri yaşamayan bir drama bu yüzden 'ölü doğmuş' kabul edilir. …buradaki temel sorun özdeşleşme sorunudur (Ünal, Dram Sanatı ve Sinema "Klasik Anlatı Yapısının Kökenleri", 2015, s. 130)." İzleyici, çok boyutlu olarak tasarlanmış karakterlerin bakış açısıyla bir öyküyü takip etmekte, olayları onun gözünden yorumlamaktadır.

Temaları ve biçimsel özellikleri ile benzerlik gösteren tür filmleri özdeşim mekanizmasına dayanan öykü içerisinde yol alan kahramanların bakış açılarından ilerleyen anlatılardır. Sıklıkla örnekleri gözlemlenen western, korku, komedi, bilimkurgu ve müzikal gibi film türleri kendilerine özgü öyküleri, kahramanları, kurguları, ikonografileri ve sinematografileriyle birbirlerinden ayırt edilmektedir. Tür filmlerinin kendileriyle anılan oyuncuları ve yönetmenleri bulunmaktadır. İzleyici bir film türünü daha sinemaya gitmeden fark edebilmektedir. Filmin afişi, tanıtımları ve konusuna ilişkin yazılanlar gibi pek çok öğe yapım hakkında ön bilgi vermektedir. Böylece, Hollywood'un sektörel hedefleri doğrultusunda izleyici gruplanabilmektedir. Kültür endüstrisinin kitlesel üretim hedefi sinema alanında gerçekleştirilebilmektedir. Daha az riskle yapılan üretimler kendi izleyicisini hedef almaktadır. İzleyici açısından ise kolayca tüketilebilen, sürprize sadece film anlatısında dramatik çerçeve ile sınırlı olarak yer verilen eğlencelik yapımlar ortaya çıkmaktadır. Türler arasında geçişkenlik vardır. Bir filmi sadece tek bir tür başlığı altında değerlendirmek mümkün değildir. Yıllar içerisinde izleyici beğenisi ve sektörel tercihlerle ortaya çıkan tür geçişleri ile örneğin western türünde bir filmde bilimkurgu öğeleri görülebilir hale gelmiştir. Film türlerinin özellikleri tarihsel süreç içerisinde değişiklik göstermeye başlanmıştır. Hollywood'un sektörel hedefleri ile tür filmlerinde sinema teknolojisi izleyiciyi salonlara çekebilmek için yoğun biçimde kullanılmıştır. Özel efektler ile ses ve görüntü işleme teknikleri tür filmlerinde yoğun biçimde kullanılmıştır.

Temel işlevi eğlence ve zaman geçirme olarak tanımlanan tür filmleri farklı tarihsel süreçlerde değişik görevler de üstlenmiştir. Sinemanın gücünü keşfeden egemen güçlerin hedefleri doğrultusunda savaş, diplomatik kriz ve ekonomik hedefler ile tür filmleri birer propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Ulusların korkuları bilimkurgu filmlerinde kendilerine ifade

alanı bulmuştur. Uzaydan gelen bilinmeyen uzaylı tehdidi ya da soğuk savaş döneminin Sovyet tehdidi Hollywood tür sinemasında yerini almıştır. Yalın senaryolarla aktarılan korkular görsel efektlerle etkileyici biçimde ifade edilmiştir (Çoker, 2016, s. 84). Tür filmlerinin kahramanları yalnızca çevrelerindeki iyi insanları ve onların ailelerini değil ülkelerini, kültürlerini ve yaşam tarzlarını da sinema perdesinde kurtarmıştır. Böylece ait oldukları sosyal, kültürel ve ideolojik düzenin yeniden üretilmesini sağlamışlardır.

Bilimsel gerçekleri kendi amaçları doğrultusunda kısmen kullanan bilimkurgu türündeki filmlerde de buna benzer durumları gözlemlemek mümkündür. İnandırıcı olmak için bilimsel ilkelerden yararlanan bilimkurgu filmleri; zaman zaman seyircisini filmlerin üretimi için kullanılan teknolojinin mükemmelliğine de odaklayabilmektedir (Bould, 2015, s. 85). Bilimkurgu izleyicisi filmi izlemeye başlarken nasıl bir "teknoloji harikasına" tanıklık edeceğinin de bilincindedir. Filmlerin kendisi özel efektlerle, teknolojik dekorlarla ve evren tasvirleriyle oluşturulmuş uzamlarla tasarlanırken izleyici de bu tasarıma tanıklık etmek için filmi izlemektedir. Görüntü merkezli bir sanat olan sinemada görüntü elde etmek için kullanılan tekniklerin çeşitlenmesi verilmek istenen mesajın ve duyguların en etkileyici biçimde aktarılmasını sağlamaktadır (Güvenç, 2020, s. 71).

Teknolojinin çok üst düzeyde olduğu ütopik, distopik evrenlerde ya da günümüzde geçen öykülerde filmlerin hazırlandığı dönemlere ait değerler idealist bireyler ya da süper kahramanlar tarafından kurtarılmaktadır. Süper kahramanlar "dünyalı" ya da uzayın derinliklerinden gelen bireyler olabilmektedir. Bu noktada, bireysellik önemli bir vurgudur. Filmlerde, süper kahramanların dramaturjik düzeyde birer karakter olarak algılanabilmesi için kendileriyle ilgili pek çok bilgiye yer verilmektedir. İzleyici, klasik anlatının diğer örneklerinde olduğu gibi filmde yer alan karakterlerin kişilikleri hakkında bilgi edinmekte, tümdengelim yoluyla verilere ulaşabilmekte ve film anlatısı bağlamında kişilik hakkında bilmesine gerek olmayan verilere dahi ulaşabilmektedir (Foss, 2016, s. 137).

Süper kahramanlar, mitolojik destanlarda olduğu gibi sadece görevlerine odaklı ve kadersel süreç içerisinde maceraya çekilen bireyler olarak yansıtılsa da klasik anlatının özdeşleşme ilkesi doğrultusunda birer "karakter" olarak da tasarlanmaktadır. Çocuklukları, süper güçlerini edinme süreçleri, travmaları, istekleri, amaçları, sevdikleri şeyler, zayıf noktaları, zekâları ve kişilik özellikleri filmlerde sunulmaktadır. Hollywood süper kahramanı, kötülüklere karşı savaşmakta, doğuştan ya da sonradan edinilmiş doğaüstü güçleri ile tek başına tüm kötülükleri yenebilmekte, etkileyici kostümler giyinmekte ve sahip olduğu süper güçlerin niteliği ile diğer süper kahramanlardan ayrılmaktadır.

Her süper kahraman bireysel nitelikleriyle diğer süper kahramanlardan ayrı olarak görülse de kendisini tasarlayan ve dolaşıma sokan endüstrinin temel ideolojik isterlerini karşılamaktadır. Hollywood tür sinemasında ortaya çıkan süper kahramanlar bireyci, tüm güçlükleri tek başına aşabilen ve istekli ya da isteksiz olarak içinde bulunduğu sistemin devamını sağlayan nitelikler taşımaktadırlar. Bu onların stereotipini ortaya çıkarmaktadır. Temel ideolojik düzeydeki stereotip sabit kalsa da yıllar içerisinde kıyafet, kullanılan araç gereçler, rakipler, birtakım kişilik özellikleri ve yaşanılan çevre ile ilgili değişiklikler olmuştur. Değişikliklerin temel nedeni hedef kitlenin özelliklerinin farklılaşması, kültür endüstrisinin hedeflerinin değişmesi ve dünya üzerinde yaşanan diplomatik, siyasi, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişimlerdir. Hollywood süper kahramanının yıllar içerisindeki değişiminin incelenmesi kahramanın ortaya çıkış dönemi ve gelinen noktadaki farklılaşmanın popüler kültür alanındaki yansımasının tespiti açısından önemlidir.

BATMAN VE SUPERMAN FİLMLERİNDE SÜPER KAHRAMAN STEREOTİPLERİNİN DEĞİŞİMİ

Batman ve Superman Hollywood süper kahramanlarının temel niteliklerini yansıtmaları ve uzun yıllardır dolaşımda olmaları nedeniyle dikkat çekicidir. Başlangıçta çizgi roman kahramanı olarak ortaya çıkmışlardır. Bu bölümde; Batman ve Superman imgelerinin tarihsel süreç içerisindeki değişimi değerlendirilecektir.

Batman'in Bir Süper Kahraman Stereotipi Olarak Doğuşu ve Değişimi

Bu bölümde, pek çok kez sinemaya uyarlanan Batman'in sinema perdesindeki ana değişimlerini oluşturan filmlerle ilgili değerlendirme yapılacaktır. Batman, DC Comics isimli karikatür kitapları üreticisinin eserlerinde yer alan bir Süper kahramandır. Bob Kane tarafından yaratılmış ve öyküleri Bill Finger tarafından yazılmıştır. İlk kez 30 Mart 1939 tarihinde Detective Comics isimli derginin 27. sayısında yayımlanmıştır (Wikipedia, 2022). Doğaüstü güçlerini teknolojiye ve aile servetine borçlu olan Batman, Bruce Wayne isimli Amerikalı zengin iş adamının gizli kimliğidir. Ailesini çok küçükken bir soygun girişiminde kaybeden Wayne, kötüleri yenmek için bu kimliğe bürünmüştür. Yıllar içerisinde kötüleri alt etmek amacıyla onlara acımasızca davranan karanlık bir süper kahraman haline gelmiştir.

Batman, dahiyane zekâsı ile pek çok farklı teknolojik araç üretmekte, şirketinin ürettiği teknolojik araç-gereçleri de amaçları doğrultusunda kullanmaktadır. İyi bir dedektif gibi suçluların izini sürebilmekte, kullandığı dövüş teknikleri ve kas gücüyle onları kavgalarda yenip etkisiz hale getirmektedir. Kendi karakteri oluşturulurken yıllar içerisinde eklenen tüm bu özelliklerine karşın Batman 1960'lı yıllarda yayınlanan ilk televizyon dizisinde günümüzdeki karanlık, sert ve gizemli görünümünden uzak olarak yansıtılmıştır. Teknolojik araç ve gereçleri o dönemde de kullanmış, ünlü arabası batmobil ile olaylara çözümler aramıştır. Ancak, batman televizyon dizisi daha mizahi bir üslupla hazırlanmıştır. Dizide çok daha aydınlık bir atmosfer kullanılmıştır. Batman'in kostümü gri siyahtır.

Batman 1989 yılında hazırlanan Michael Keaton'un başrolde olduğu beyazperde uyarlamasında çok daha ciddidir. Daha kaslı bir kostümü olan Batman çağın gereklerine göre Hollywood erkek süper kahramanı özelliklerini yansıtmıştır. Daha az ciddi bir yüz ifadesi bulunmaktadır. Filmin genel atmosferi daha karanlıktır.

1940'lı yıllardan itibaren beyazperdeye yansıtılan Batman 20002li yıllarda çok daha karanlık bir atmosferde görselleştirilmiştir. Yönetmenliğini Christopher Nolan'ın yaptığı Batman Dark Knight (Batman Kara Şövalye - 2008) ses ve görüntü efektleriyle aynı zamanda yönetmeninin bakış açısını da yansıtan bir eser olmuştur. Dönemin özellikleri bağlamında hedef kitlenin beklentileri doğrultusunda daha kalın bir ses tonu ve daha sert çizgileri olan bir kostümle ortaya çıkmıştır. Batman'in düşmanı olan Joker, ayrıca karakterize edilmiş bir anti-kahraman olarak popüler olmuştur.

Superman'ın Bir Süper Kahraman Stereotipi Olarak Doğuşu ve Değişimi

Bu bölümde, Superman karakterinin beyazperdedeki değişimini oluşturan ana yapımlara değinilecektir. Superman, ilk olarak 1933 yılında yaratılmıştır. Jerry Siegel ve Joe Shuster tarafından üretilmiştir. İlk çizgi romanı Action Comics isimli dergide 18 Nisan 1938 tarihinde yayınlanmıştır (Wikipedia, 2022).

Isı Bakışı, olağanüstü güçleri ve dayanıklılığı, süper işitme, uçma ve soğuk hava üfleme gibi sayısız süper gücü olan Superman, Kripton gezeni yok olmadan önce ailesi tarafından dünyaya gönderilen bir bebektir. Clark Kent kimliğiyle dünyalı bir aile tarafından büyütülen Superman, süper güçlerini dünya gezegeninin atmosferinin üzerindeki etkilerine borçludur.

1978 yılındaki sinema uyarlaması ile dünya ölçeğinde dikkat çeken Superman 1938 yılındaki ilk çizgi romanına kadar dahi dış görünümünde pek çok değişiklik yaşamıştır. Saçlarından kostümüne kadar hedef kitlesinin ilgisini çekebilmesi için sürekli düzenlenmiştir. Christopher Reeve'in canlandırdığı Superman karakteri yakışıklı ancak silik bir gazeteci olan Clark Kent'in kimliğinde yaşamaktadır. Richard Donner'ın yönettiği filmde Superman, dünyayı kurtarmak için Lex Luthor (Gene Hackman) ile mücadeleye girişmektedir. Lois Lane (Margot Kidder) mücadelesinde kendisine yardımcı olan yarı-platonik aşkıdır. Dönemin Hollywood filmlerindeki durumla örtüşecek biçimde Superman, Lois etkileşimi platonik ve mizahi unsurlarla birlikte yansıtılmıştır.

Bryan Singer'ın yönettiği Superman Returns (Superman Dönüyor - 2006), 1978 yapımı Superman'ın görsel çizgilerini sürdürse de farklılıklar içermektedir. Görsel efektlerin bilgisayar destekli olduğu bu yapımda Superman kostümü de daha fazla üç boyutlu olarak tasarlanmıştır. Tür sinemasının bir özelliği olarak görsel efektler daha yoğun olarak kullanılmıştır.

Yönetmenliğini Zack Snyder'ın yaptığı Man of Steel (Çelik Adam - 2013) Superman logosunun da değiştirildiği bir yapımdır. Superman'ın kostümü de tıpkı Batman kostümü gibi daha fazla doku içerecek şekilde tasarlanmıştır. Superman daha sert bir kahraman olarak yansıtılmıştır. Filmin atmosferindeki gerçekçi öğeler görsel efektler ve renk düzeltmeleri yardımıyla daha yoğun olarak yansıtılmıştır.

SONUÇ

Kültür endüstrisi ürünleri olan tür filmleri arasında yer alan süper kahraman filmleri tarihsel süreç içerisinde toplumdaki hâkim beğeniler bağlamında değişiklikler göstermiştir. Çalışmaya konu olan Batman ve Superman filmlerinde karakterlerin kostümlerinden, davranış kalıplarına kadar pek çok alanda yapımların üretildiği dönemin beğenilerine göre değişim gösterdikleri gözlemlenmiştir. Günümüzde süper kahraman filmlerindeki karakterlerin daha sert davranış kalıpları gösterdikleri dikkat çekmiştir. Süper kahraman filmlerinde daha fazla görsel efekte yer verilmektedir. Süper kahramanların temel değerleri stereotip düzeyinde ilk ortaya çıktıkları dönemle önemli benzerlikler göstermektedir. Ancak, davranış kalıpları ve görsel tasvirleri çağın hâkim değerlerine göre biçimlenmiştir. Karakterlerin sesleri, filmlerde kullanılan ses efektleri çok daha sert ve gerçekçi bir atmosferi yansıtmaktadır. Sağlanmak istenen gerçeklik ise doğadaki unsurların daha güçlü ve vurucu biçimde görselleştirilmesi ile oluşturulmaktadır. Tüm kültür endüstrisi ürünlerinde olduğu gibi süper kahraman filmlerinin de süper kahramanların görünen davranış kalıpları ve görsel özelliklerini içeren stereotip öğeleri bağlamında izleyici beğenisine göre değişim gösterdiği gözlemlenmiştir. Süper kahramanlar kendilerine ilgi duyulduğu ölçüde beyaz perdeye yansıtılacağından ticari bir meta olarak görsel ve içerik düzeyinde daha fazla değişimler olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Bould, M. (2015). *Bilimkurgu.* (S. Okan, & E. Genç, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
Çoker, N. B. (2016). *Bilimkurgu Sineması "1900-1970".* Ankara: Seyyah Kitap.

Demir, Ö. (2019, Aralık). Christopher Nolan Sinemasında Klasik Anlatı Tekniklerinin Kullanımı: Inception Filmi Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(32), 568-588.
Foss, B. (2016). *Sinemada ve Televizyona Anlatım Teknikleri ve Dramaturji.* (M. K. Gerçeker, Çev.) İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
Güvenç, A. Ö. (2020). *Folklor ve Sinema.* İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
Miller, W. (2016). *Senaryo Yazımı "Sinema ve Televizyon İçin".* (Y. Büyükerşen, Y. Demir, & N. Esen, Çev.) Hayalperest Yayınevi.
Türk Dil Kurumu. (2019). Güncel Türkçe Sözlük. *Süper*. Eylül 09, 2022 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: https://sozluk.gov.tr adresinden alındı
Türk Dil Kurumu. (2019). Güncel Türkçe Sözlük. *Kahraman*. Eylül 10, 2022 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: https://sozluk.gov.tr adresinden alındı
Türk Dil Kurumu. (2019). Güncel Türkçe Sözlük. *Stereotip*. Eylül 09, 2022 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: https://sozluk.gov.tr adresinden alındı
Ünal, Y. (2015). *Dram Sanatı ve Sinema "Klasik Anlatı Yapısının Kökenleri".* İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
Ünal, Y. (2015). Sinema Rüyaları Anlatır. A. O. Ersümer (Dü.) içinde, *Sinema Neyi Anlatır.* İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
Wikipedia. (2022, Mayıs 23). *Batman (Karakter)*. (Wikimedia Foundation) Eylül 05, 2022 tarihinde Vikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Batman_(karakter) adresinden alındı
Wikipedia. (2022, Eylül 07). *Superman*. (Wikimedia) Eylül 12, 2022 tarihinde Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Superman adresinden alındı

KLASİK ANLATI UNSURLARINDAN KATHARSİS VE ÖZDEŞLEŞME KAVRAMLARININ İNTERAKTİF SİNEMA FİLMLERİNDE KULLANIMI: BLACK MİRROR BANDERSNATCH FİLMİ ÖRNEĞİ

M. Furkan Can Halitoğlu [1], Doç. Dr. Özcan Demir [2]

[1] Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, - ORCID: 0000-0002-8505-1127
[2] Dicle Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, İletişim Bilimleri ABD, , ORCID: 0000-0001-9273-7672

ÖZET

Sinema tarihinin temel anlatım biçimlerinden olan klasik anlatı, temelini Aristoteles'in Poetikası'ndan almıştır. Özdeşleşme ve katharsis kavramlarını da içeren bir anlatı yapısı kuran klasik anlatı sineması, izleyiciyi film evrenine dahil etmekte ve bunun sonucundan katharsise ulaştırmaktadır. Sayısal teknolojilerin gelişmesi ile paralel olarak, sinemada kullanılan teknolojiler de gelişmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan interaktif sinema, geleneksel sinema izleme eyleminde pasif konumda olan izleyiciyi aktif bir konuma yerleştirmeyi amaçlamıştır. İnteraktif sinema, izleyiciye film anlatısı içerisinde seçimler sunarak öykünün nasıl ilerleyeceği konusunda, izleyicinin seçim yapabilmesini sağlamıştır. İnteraktif sinema filmlerinin temel özelliği olan, anlatının farklı sonlarla bitmesi, özdeşleşme ve katharsis kavramları bağlamında izleyici/kullanıcının yapacağı seçimlere bağlıdır. Bu izleme deneyimlerinde kullanıcıya dönüşen izleyicinin, klasik gösterim tekniklerine göre, yaşadığı özdeşleşme ve katharsis deneyimleri, daha etkili olma potansiyeline sahiptir. Çalışmada interaktif sinema yapımlarının gösterim teknikleri ve tarihi aktarılmış ve bu gösterim tekniklerinden, bireysel bir izleme deneyimi sunan Black Mirror: Bandersnatch filmi üzerinden film genelinde metinsel çözümleme yapılmıştır. Nitel araştırma tekniklerinden metinsel çözümlemenin araştırma yönetimi olarak belirlendiği çalışmada, kavramsal çerçevenin oluşturulmasında ilgili literatür taranmış, David Slade'in yönetmenliğini yaptığı "Black Mirror: Bandersnatch" filmi klasik anlatı sineması unsurlarından katharsis ve özdeşleşme kavramlarının interaktif sinema filmlerinde kullanımı bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Anlatı, İnteraktif Sinema, Özdeşleşme, Katharsis, Black Mirror: Bandersnatch

ABSTRACT

Classical narrative, which is one of the basic forms of expression in the history of cinema, has taken its basis from Aristotle's Poetics. Classical narrative cinema, which establishes a narrative structure that includes the concepts of identification and catharsis, incorporates the audience into the film universe and leads them to catharsis as a result. In parallel with the development of digital technologies, the technologies used in cinema have also developed. Interactive cinema, which emerged as a result of this, aimed to place the passive viewer in an active position in the act of watching traditional cinema. Interactive cinema has enabled the audience to make choices about how the story will progress by presenting choices within the narrative of the movie. The fact that the narrative ends with different endings, which is the main feature of interactive movies, depends on the choices made by the audience/user in the context of the concepts of identification and catharsis. The identification and catharsis experiences of the viewer, who turns into a user in these viewing experiences, have the potential to be more effective compared to classical screening techniques. In the study, the screening techniques and

history of interactive cinema productions were conveyed, and a textual analysis was made throughout the movie, from the Black Mirror: Bandersnatch movie, which offers an individual viewing experience from these screening techniques. In the study, in which textual analysis, one of the qualitative research techniques, was determined as research management, the relevant literature was scanned in the creation of the conceptual framework, and the film "Black Mirror: Bandersnatch" directed by David Slade was evaluated in the context of the use of the concepts of catharsis and identification, which are classical narrative cinema elements, in interactive cinema films.

Keywords: Classical Narrative, Interactive Cinema, Identification, Katharsis, Black Mirror: Bandersnatch

GİRİŞ

Günümüz sayısal teknolojilerinin gelişmesi ile sinemanın bir değişim ve gelişim içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu değişim hem sinema hem de izleyici için geçerlidir. Sinema, gösterim teknikleri ve yapım teknolojilerinde bağlamında değişmekte, izleyici de bu değişime katılmaktadır. Dijital yayın platformlarının ortaya çıkması ile seyircinin izleme kültürü değişmektedir. Bu bağlamda seyirci, zaman, yer ve aygıt fark etmeden istediği içeriği tüketebilmektedir.

Geleneksel sinemada seyircinin izleme eylemi edilgen bir yapıda iken dijital yayın platformları ve interaktif yapımlar sayesinde etken bir yapıya evrilmektedir. İzleyicinin konumu değişmekte, interaktif sinema ve yeni medya teknolojileri sayesinde kullanıcıya dönüşmektedir (Ünlü, 2020, s. 41.45). Bununla birlikte geleneksel sinemada kolektif olarak yapılan izleme anlayışı, interaktif film yapımları ile bireysel bir eyleme dönüşmektedir.

Türkçe karşılığı “etkileşimli” olan “interaktif” kelimesi, dilimize İngilizceden geçmiştir. Etkileşim, iki veya daha fazla nesnenin karşılıklı olarak birbirini etkilemesi olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Bu bağlamda interaktif sinema, film yapımı ile izleyici/kullanıcının etkileşip, birbirlerini etkilemesi durumudur. Bu yapımlarda izleyici/kullanıcı, içeriğe etki ederek dahil olmaktadır.

İnteraktif sinema, katılımcı sinema, sinema 3.0 gibi isimlerle de anılmaktadır. İnteraktivite (etkileşimlilik) özelliği ile film, izleyici ile iki yönlü bir iletişim kurarak içeriği kişiselleştirmektedir (Ünlü, 2020, s. 15). Dijital yayın platformları ile daha fazla gündeme gelen interaktif sinema yapımlarında izleyici/kullanıcı, karakter adına seçimler yapmakta ve anlatıyı yaptığı seçimlere göre değiştirmektedir. İzleyici/kullanıcının etken yapısı burada ortaya çıkmaktadır.

Temelini Aristoteles’in Poetikası’ndan alan klasik anlatı sineması, serim, düğüm, çatışma, doruk nokta ve çözüm aşamalarından oluşmaktadır (Demir, 2019, s. 568). Olaylar arasındaki nedensellik bağı klasik dramatik yapının temel niteliklerindendir (Ersümer, 2013, s. 41,103). Her bir sahne gelecek olan sahnenin sorusunu oluşturur ve bir önceki sahnede sorulan sorular sonraki sahnede yanıtlanmaktadır. Bu şekilde anlatının ilerlemesi sağlanmaktadır.

Klasik anlatı sineması öykülerinde gerçeklik kaygısı bulunmamaktadır yalnız gerçekçi öykülerle anlatının sürekliliği ve izleyicinin ilgisinin devam etmesi amaçlanmaktadır (Demir, 2019, s. 568). Gündelik hayatta olması mümkün olmayan ama bir mantıksallığı (inandırıcılığı) olan olay, tam tersine gündelik hayatta gerçekleşmesi mümkün olan ama bir mantığı (inandırıcılığı) olmayan olaya tercih edilmelidir (Ünal, DRAM SANATI VE SİNEMA Klasik Anlatı Yapısının Kökenleri, 2015, s. 103). Bu bağlamda izleyici için günlük hayatında karşılaşmasının mümkün olmadığı ama bir mantık çerçevesinde kurulmuş öykünün daha çok ilgi çektiğini ve izleyiciyi film evrenine dahil ettiğini söylemek mümkündür.

Aristoteles için tragedya, iyi insanların içine düştüğü kötü durumları anlatmak ve bu kötü durumlardan kurtularak karakterlerle özdeşlik kurulmasını sağlayıp, etik bakımdan iyileşmeyi ve arınmayı gerçekleştirmektedir (Can, 2006, s. 68). Anlatıda karakter, önce iyi bir durumda iken daha sonra kötü bir duruma düşer ve bu kötü durumdan kurtulup izleyiciyi katharsis'e ulaştırır. Tragedya'nın amacı izleyiciyle özdeşlik kurup onu katharsis'e ulaştırmaktır. Bu durum klasik dramatik yapının, serim, düğüm, çatışma, doruk nokta ve çözüm aşamalarında oluşmaktadır. İnteraktif sinema yapımlarında, izleyici/kullanıcının etkileşim kurduğu genellikle başkarakterdir ve bu etkileşim sayesinde başkaraktere seçimler yaptırıp anlatıyı ilerletmektedir. Bu bağlamda çalışma, klasik anlatı unsurlarından katharsis ve özdeşleşme kavramlarının interaktif sinema filmlerinde kullanımına bakmayı amaçlamıştır.

Katharsis ve özdeşleşme kavramları, klasik anlatı sinemasında kullanılan önemli unsurlardandır. İzleyiciyi film evrenine dahil edip doruk noktaya ulaştırmak ve bunun sonucunda katharsisi (arınma) yaşatmayı amaçlamaktadır. Bu kavramların interaktif sinema yapımlarında kullanımı çalışmanın kapsamını belirlemektedir.

Bu çalışmanın önemi, katharsis ve özdeşleşme kavramlarının interaktif yapımlarda kullanımını ortaya koymaktır. Çalışma, klasik anlatı unsurlarından katharsis ve özdeşim kavramlarının interaktif sinema yapımlarında kullanımı ele almış ve Black Mirror: Bandersnatch filmi üzerinden, film genelinde metinsel çözümleme yapılarak sınırlandırılmıştır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden metinsel çözümleme kullanılmıştır. Literatür taraması yapılmış, David Slade'in yönetmenliğini yaptığı "Black Mirror: Bandersnatch" filmi konu alınarak klasik anlatı sineması unsurlarından katharsis ve özdeşleşme kavramlarının interaktif sinema filmlerinde kullanımı incelenmiştir.

Çalışmanın temel varsayımı; klasik anlatı unsurlarından katharsis ve özdeşim kavramları Black Mirror: Bandersnatch filminde kullanıldığıdır. Son dönemde çıkan ve interaktif bir özelliğe sahip olan film bu bağlamda incelenmiş ve metinsel çözümleme yöntemiyle çözümle yapılmıştır.

2 - KLASİK ANLATI ÖZELLİKLERİ, ÖZDEŞLEŞME VE KATHARSİS KAVRAMLARI

Öykü anlatım biçimlerinden klasik anlatı, Aristoteles'in Poetikası'na dayanan bir sinema anlatım tekniğidir. Ersümer'e göre; sinemada, '1920'lerin Sovyet sineması, 1960'ların Yeni Dalga filmleri, Klasik Hollywood sineması ve Amerikan Bağımsız sineması' gibi farklı öykü anlatım biçimleri vardır. Ancak sinema tarihinde kitleleri etkileme gücü ve uzun yıllar boyunca değişmeden kullanılması bakımından baskın öykü anlatım biçimi, klasik anlatım biçimidir (Ersümer, 2013, s. 83). Özdeşleşme ve bunun sonucunda bir katharsis yaşatmayı amaçlayan klasik anlatı sineması, bu iki kavram temelinde bir anlatı yapısı kurmaktadır.

2.1 Klasik Anlatı Sineması ve Temel Özellikleri

Aristoteles Poetikada, tragedya, epos, komedya gibi sanatların hepsinin birer mimesis yani taklit olduğunu söylemektedir (Aristoteles, 1987, s. 11). Mimesis, tamamen bir taklit ya da kopyalamadan ziyade, yeniden üretme ve yansıtma anlamlarını da içermektedir (Bağır, 2018, s. 43). Klasik anlatı sineması, tragedya sanatını temel alan bir anlatım biçimidir. Aristoteles Poetika'da, tragedyanın bir eylemin taklidi olduğunu ve bu eylemin taklidinin ise öykü olduğunu söylemektedir (Aristoteles, 1987, s. 23). Klasik anlatılar öykü ve bu öykünün izleyiciye kolay aktarılması için bir olay örgüsü üzerinde kurulmaktadır. Metz, öyküyü, 'belirli bir başlangıcı ve sonu vardır' şeklinde tanımlamaktadır (Metz, 2012, s. 31). Öyküler, sebep-sonuç ilişkisi kurulmadan kronolojik bir sıralama ile anlatılan hikayelerdir. Olay örgüsü ise öykünün içerisinde olan olayların bir sebep-sonuç ilişkisi kurularak anlatılma biçimidir

(Ersümer, 2013, s. 24,25). Bu bağlamda eylemlerin taklidi olan öykü, zamansal bir sıralamayla verilirken, olay örgüsü bu zamansal sıralamadaki olayların arasında bir sebep-sonuç ilişki kurmaktadır. Klasik anlatıda olaylar arasında mantıksal bir bağ bulunmaktadır. Sebep-sonuç ilişkisi üzerinden kurulan mantıksal bağ klasik anlatı sinemasının önemli özelliklerindendir.

Klasik anlatı yapısında karakterler, anlatının başından sonuna kadar bir değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Anlatının başında iyi, mutlu ya da kötü ve umutsuz durumda olan karakter, anlatının sonuna kadar bu durumu tersine çevirmektedir. Anlatıların merkezinde bir karakter bulunmakta ve bu karakterin arzuları, hedefleri ve tüm bunların karşısında bulunan bir karşıt güçle birlikte anlatının ilerlemesi sağlanmaktadır (Bağır, 2018, s. 38). Bu doğrultuda klasik anlatı sineması belli bir başı ve sonu olan öyküyü, bir olay örgüsü ve sebep-sonuç ilişkileri doğrultusunda kurmakta ve bu şekilde anlatmaktadır. Bu anlatım biçimi çoğu zaman karakterler ve onların hedefleri etrafında şekillenmektedir.

Aristoteles, tragedyanın amacının, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhun tutkulardan temizlenmesi olduğunu söylemektedir (Aristoteles, 1987, s. 22). Klasik anlatı, bu duyguların izleyiciye geçmesi ve anlatının finalinde bu duygulardan arınmak için ise özdeşleşme mekanizmasını kullanmaktadır.

2.2 Özdeşleşme ve Klasik Anlatı

Sinemada özdeşleşme kavramı, izleyici ve film evreninde bulunan karakterler ve diğer film nesneleri aracılığıyla yapılmaktadır. Bir film teorisyeni olan Christian Metz sinemada özdeşleşmenin dayandığı mekanizmaları üç farklı bölümde açıklamaktadır. Bunlardan ilki seyircinin film evreninde gördüğü karakterlerle özdeşleşmesi. İkincisi kamerayla özdeşleşmesi. Üçüncüsü ise izleyicinin kendisiyle özdeşleşmesidir (Güçhan, 1992, s. 103,104). Klasik anlatıda özdeşleşme kavramı çoğunlukla filmde bulunan karakterler üzerinden yapılmaktadır. Metz'in bahsettiği kamera ile yapılan özdeşleşme ise, kameranın insan gözü gibi hareket ederek izleyici ile özdeşleşmesini sağlamaktadır.

Hitchcock'a göre; serüvene dayalı dramalarda karakterin bir amacının olması gereklidir. Bu amaç, filmin ilerleyebilmesi ve izleyicinin katılımını sağlamak için anahtar bir rol oynamaktadır. Ona göre izleyici, film evreninde bulunan karakterle özdeşleşmeli hatta onun amacına ulaşmasına neredeyse yardımcı olmaya çalışmalıdır (Truffaut, 1987, s. 98). Klasik anlatı sineması özdeşleşme temelinde bir anlatı yapısı kurmaktadır. Özdeşleşme klasik anlatıda, anlatıya bütünlük kazandırıp izleyiciyi film evreninin içine çekmek için kullanılan unsurlardandır (Ersümer, 2013, s. 89). Karakterin davranışları, anlatının başından sonuna kadar tutarlı ve inandırıcı olmak zorundadır. Bu tutarlı ve inandırıcı davranışlar dramatik yapıyı güçlendirip izleyicinin, karakterle kurduğu özdeşimi güçlendirmektedir (Ünal, DRAM SANATI VE SİNEMA Klasik Anlatı Yapısının Kökenleri, 2015, s. 72,73). Buradan hareketle karakterin amacına ulaşma süreci ve bu süreçteki tutarlı ve inandırıcı davranışları, izleyicinin, film evreni ve karakterlerle olan özdeşleşme sürecini doğrudan etkilediğini söylemek mümkündür.

Klasik anlatıda kurulan mantıksal bağ, izleyicinin film evrenine dahil olmasını sağlamaktadır. Bu dahil olma süreci inanmayı, inanma katılımı, katılım ise özdeşleşmeyi beraberinde getirmektedir (Ünal, DRAM SANATI VE SİNEMA Klasik Anlatı Yapısının Kökenleri, 2015, s. 103,105). Film izleyicisinin, film evrenine inanması, özdeşleşme mekanizması bakımından önemli bir konumdadır. Anlatı boyunca, karakterle ve film evreni ile özdeşleşen izleyici, tüm bunların sonucunda bir arınma (katharsis) yaşamaktadır.

2.3 Klasik Anlatıda Katharsis

Grekçe "temizleme, temizlenme, saflaşma" anlamlarında da kullanılan katharsis Türkçe'ye "arınma" olarak çevrilmiştir (Can, 2006, s. 63). Aristoteles, Poetikası'nda tragedyanın tanımını

yaparken katharsisten, 'uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkulardan temizlemektir' şeklinde bahsetmektedir (Aristoteles, 1987, s. 22).

Tragedya'nın birincil amacı olan katharsisin sağlanması ve bunun sonucunda bir arınma yaşanması için izleyicinin film karakterleri ve evreniyle özdeşlik kurması gerekmektedir. Klasik anlatı filmlerinde katharsise ulaşma, dramatik yapının son bölümü olan çözümde oluşmakta ve bu mekanizmanın gerçekleşebilmesi için başkarakterin baht dönüşünü tamamlaması gerekmektedir. Bu baht dönüşü aynı zamanda karakterin hedefini (amacını) oluşturmaktadır.

Klasik anlatı öyküleri rastgele değil katharsisin amacına göre seçilmektedir. Trajik olan olayların verilmesi izleyicinin katharsisi yaşaması bağlamında önemli bir konumdadır (Can, 2006, s. 67). Baht dönüşümü, tanınma ve duygusal etki, trajik öyküyü oluşturmakta ve trajik olayları ortaya çıkarmaktadır (Özdemir, 2018, s. 220). Klasik anlatı öykülerinde verilen iyi, kötü gibi zıtlıklar, karakterin karşısında bulunan karşıt güç ve hedefine ulaşma yolunda karşısına çıkan engeller, trajik bir olaya olarak örnek verilebilmektedir. Karakterin anlatı boyunca hedefine ulaşmasını arzulayan izleyici, onunla özdeşleşmekte, hatta karakter ile bir olup karşısına çıkan engelleri aşmakta ve katharsise ulaşmaktadır.

3 - İNTERAKTİF SİNEMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İNTERAKTİF (ETKİLEŞİM) KAVRAMI

Sayısal teknolojiler ile paralel olarak gelişen ve değişen sinemada yeni film yapımları ve gösterim teknikleri ortaya çıkmaktadır. Geleneksel izleme tekniklerinde pasif durumda olan izleyici, interaktif sinema ile etkin bir duruma geçmektedir. İzleyiciyi anlatıya dahil eden interaktif sinema yapımları, etkileşimli sinema, sinema 3.0 gibi isimlerle de tanımlanmaktadır.

3.1 İnteraktivite Kavramsal Tanımı

Sayısal teknolojilerinin gelişmesi ile dijital yayın platformları, sosyal medya uygulamaları gibi yeni iletişim ortamları gelişmiştir. Bu iletişim ortamlarında kullanıcının pasif durumdan etkin bir duruma geçtiğini ve bu ortamların kullanıcıya sunduğu etkileşme durumunun önemli bir özellik olduğunu söylemek mümkündür. Bu yeni iletişim ortamlarının gelişmesi ile interaktif kavramı ön plana çıkmaktadır.

Türkçe karşılığı "etkileşim" olan interaktif (interaction) kavramı dilimize İngilizceden geçmiştir. Kavram, TDK'ya göre, etkileşim ya da etkileşimli olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Varey'e göre (Varey, 2004 s.141); interaktif, arasında anlamına gelen "inter" ve hareket etme, eylemde bulunma anlamına gelen "action" kavramlarının birleşmesi ile oluşmuş ve "birbirini etkileme" anlamında kullanılmaktadır (akt. Ünlü, 2020 s. 6). Bu bağlamda, iletişim sürecinde belirli bir kaynak tarafından gönderilen ileti, alıcı/kullanıcı ile etkileşime girmekte ve iletişim sürecinde her iki tarafta birbirini etkilemektedir. Bu iletişim sürecinde gönderilen iletiler, etkileşme durumundan kaynaklı olarak değişmektedir.

3.2 İnteraktif (Etkileşimli) Sinema Nedir?

Etkileşim kavramı, bir iletişim sürecinde iki nesnenin karşılıklı olarak birbirini etkilemesi durumudur. İnteraktif sinema, bu bağlamda, izleyici ve film nesnesinin karşılıklı olarak birbirine etki etmesi olarak tanımlanmaktadır. Dijital platformlar ve gelişen teknoloji sayesinde, seyircinin izleme eylemi değişmiş ve bu değişim ile izleyici, kullanıcıya dönüşerek izleme esnasında filme etki edip izlediği içeriği kişiselleştirmektedir.

Geleneksel sinema üretim biçimlerinde de izleyici ve film arasında bir ilişki olmasına karşın, interaktif sinema filmlerinde bu ilişki karşılıklı olarak yapılmaktadır (ÖZ, 2012, s. 70). İnteraktif sinema yapımlarında izleyici/kullanıcı, film izleme sırasında anlatıyı istediği ve kendisine sunulan seçenekler dahilinde ilerletmekte ve istediği seçimi yaparak film izleme eylemini gerçekleştirmektedir. Yeni iletişim ortamları ile kullanıcılar kendi hayatlarını kontrol etme isteğini sanal olarak internet ortamında gerçekleştirmektedir (Göksu, 2019, s. 14).

3.3 İnteraktif Sinemanın Tarihsel Gelişimi

1980'lerde Laser Disc teknolojisinin ortaya çıkması ile bilgisayar destekli oyunlar ve oyun salonları popüler bir hale gelmiştir. Laser Disc teknolojisinden önce oyun firmaları, "komplike" ve "görsel hikayeli" video oyunlardan kaçınırken, bu teknolojinin sunduğu yüksek depolama kapasitesi sayesinde interaktif özellikler taşıyan ve belirli bir hikayesi olan video oyunlar yapmaya başlamıştır (Sayın, 2007, s. 33). Bu teknoloji ile interaktif sinema bir gelişim göstermekte ve farklı izleme deneyimleri oluşturmaktadır.

Sinema tarihinde interaktif özellik taşıyan birçok film denemeleri ve video oyunları yapılmıştır. Ancak gerçek anlamda interaktif özellikleri barındıran film, 1967 yılında Kanada'da "World Expo" isimli fuarda gösterime giren, "Raduz Cincera" tarafından yönetilen "Kinoautomat: One Man And His House" isimli filmdir. Kinoautomat'tan önce interaktif film olarak yapılan film denemelerinde izleyici, filmin sadece sonu için seçim yaparken, Kinoautomat ile birlikte izleyici, filmin birden fazla sahnesi için seçim yapmaktaydı. Bu anlamda Kinoautomat ilk interaktif film olarak kabul edilmektedir.

Film 2020 yılına kadar Çek Cumhuriyeti'nde on defa gösterilirken Dünya çapında toplamda on yedi gösterim yapılmıştır (Činčerová, 2010). Film gösterimi sırasında her sahnenin sonunda film durmakta ekran ikiye bölünmektedir. Bu sırada seyirci ellerinde yeşil ve kırmızı butonları olan cihaz üzerinden seçimler yapmakta ve filmi ilerletmektedir (Činčerová, 2010).
Raduz Cincera'nın ikinci interaktif filmi 1990 yılında Osaka'da gösterime giren "Cinelabyrinth" isimli filmdir. Cincera'nın yaptığı en karmaşık interaktif film yapımıdır (Sayın, 2007, s. 33). Film, labirent şeklinde tasarlanan bir gösterim salonunda izleyiciye sunulmuştur.

"I'm Your Man" 1992 yılında gösterime sunulan, Bob Bejan tarafından yönetilen, dvd oynatıcılarda ise 1998 yılında ile gösterime sunulan interaktif bir kısa filmdir (Atkinson, 2007, s. 23). Film boyunca izleyiciye üç farklı seçenek ve toplam altı noktada seçim yapma hakkı verilmiştir ve izleyicinin yaptığı seçimlere göre hikâye şekillenmektedir. Film, afişinde yer alan bilgilere göre, dvd oynatıcıda gösterime sunulan ilk interaktif film olarak tanıtılmıştır. I'm Your Man filminden sonra, 1995 yılında yine aynı şirket tarafından yapılan Mr. Payback isimli film izleyiciye sunulmuştur.

1999 yılında BBC tarafından, "BBC Red Button" interaktif bir televizyon hizmeti olarak kullanıcıya sunulmuştur. Bu hizmet ile 2005 yılında İngiliz Bilim-Kurgu televizyon dizisi "Doctor Who", "Attack Of The Graske" isimli interaktif bir mini bölüm çekmiştir. Dizinin seçim sahnelerinden önce "Doctor Who", kameraya (izleyiciye) bakarak konuşmakta ve izleyiciyi hikayeye katmak için bazı görevler vermektedir.

"13th Street: Last Call", Alman Jung von Matt/Spree firmasının özel bir program ile 2010 yılında gösterime sunduğu, dünyanın ilk korku filmi olma özelliğine sahiptir. (Arda, 2013, s. 122).

Late Shift (2017), Tobias Weber tarafından yazılıp yönetilen, 180 seçim noktası ve 7 farklı sona sahip bir interaktif yapımdır (Reseigh-Lincoln, 2018). Film, video oyun platformu olan Steam'de kullanıcıya sunulmaktadır.

Black Mirror: Bandersnatch 28 Aralık 2018'de, bir dijital yayın platformu olan Netflix'te yayınlanmıştır. Film, yayında bulunan "Black Mirror" isimli dizinin bir interaktif yapımıdır. Yönetmenliğini David Slade'in yaptığı filmin konusu, "kendi maceranı kendin seç" türünde bir kitabı oyun haline dönüştürmeye çalışan, bilgisayar programcısı Stefan'ın başından geçenleri anlatmaktadır. Filmde izleyiciye 10 saniyelik süre içerisinde seçim şansı sunulmaktadır. İzleyici seçim yapmadığı takdirde film kendi kendine seçim yapmakta ve hikâyeyi ilerletmektedir.

"1 Kezban 1 Mahmut" Türkiye'de yapılan ilk interaktif dizi olarak bilinmektedir. Yönetmenliğini Cenk Çelik'in yaptığı dizi, 2013 yılında YouTube üzerinden yayına başlamıştır (Delivizyon, 2022).

3.4 İnteraktif Sinema Filmlerinin Teknik Kökenleri

İlk interaktif film yapımı olarak bilinen "Kinoautomat: One Man And His House" filminde, gösterime çıktığı ilk yıllarda, özel olarak oluşturulmuş bir oylama sistemi kullanılmıştır (Činčerová, 2010). Seçim sahnelerinde izleyiciler yanlarında bulunan, iki butonu olan cihaz ile hangi seçimden ilerleyeceklerini seçmekte ve kullanılan oyların çoğunluğuna göre seçim yapılıp film ilerletilmektedir.

"13th Street: Last Call" filminde, gösterime başlamadan önce izleyicilerin telefon numaraları alınıyor ve sistem karışık olarak izleyicilerden birisini telefon üzerinde arıyor ve izleyici sinema perdesindeki karakterle konuşmakta ve film anlatısı bu şekilde ilerlemektedir. Film sırasında baş karakter ile etkileşime giren izleyici IVR isimli bir sesli komut yazılı sayesinde karakteri yönlendirmektedir (Arda, 2013, s. 122).

"Cinelabyrinth" filmi gösterimi, labirent şeklinde tasarlanan ve küçük seyretme alanlarının bulunduğu bir salonda yapılmıştır. İzleyiciler labirent şeklinde tasarlanan ve küçük izleme odaları bulunan gösterim salonunda filmde sunulan seçenekler dahilinde farklı odalara girip gösterime orada devam etmektedir (Şekil 3). "Cinelabyrinth" komplike gösterim yapısı sebebiyle başka herhangi bir yerde gösterimi yapılmamıştır (Sayın, 2007, s. 31,33). İnteraktif film yapımları ve gösterim teknikleri bağlamında "Cinelabyrinth", izleyiciyi hem fiziksel hem de zihinsel olarak film evrenine dahil ettiğini söylemek mümkündür.

"I'm Your Man" (1992) filmi, ilk gösterimini New York'ta özel yapım bir sinemada yapmış ve 1998 yılında da DVD oynatıcılarda yayınlanmıştır (Atkinson, 2007, s. 23). DVD oynatıcılarda Laser Disc teknolojisi ile gösterilen film, şimdilerde "molleindustria.org" isimli web sitesinde interaktif bir şekilde yayınlanmaktadır.

Doctor Who dizisinin 2005 yılında yayınladığı "Attack Of The Graske" isimli bölüm interaktif özelliğe sahip ilk televizyon dizisidir. İlk olarak BBC Red Button'da yayınlanmıştır. Dizinin interaktif bölümü "doctorwho.tv" adlı resmi sitede 2021 yılına kadar yayınlanmaktaydı. Ancak adobe flash player'in 2021 yılında güvenlik açıkları sebebiyle kaldırılması üzerine dizinin interaktif bölümü de kullanılamamaktadır (Core, 2022).

Late Shift (2017) filminin gösterimi, CtrlMovie isimli bir video oyun firmasının geliştirdiği yazılım ile yapılmıştır. Filmin sinema salonunda gösterimi yapılırken, izleyici CtrlMovie yazılımının oluşturduğu uygulamayı telefonuna yüklemekte ve oy kullanmaktadır. Film anlatısı bu şekilde ilerlemektedir. Aynı zamanda yazılım ev sinema sistemleri ve televizyon yayınlarına da entegre bir şekilde çalışmaktadır. Film, Steam platformu üzerinde belirli bir ücret karşılığında izlenmektedir (CtrlMovie, 2022).

2018 yılında bir dijital yayın platformu olan Netflixte yayınlanan, Black Mirror: Bandersnatch filmi halihazırda yayında olan Black Mirror isimli dizinin uzantısı olarak, interaktif özelliğe sahip bir şekilde gösterime sunuldu. Film'in senaryosu, Twine isimli, açık kaynak kodlu bir interaktif senaryo ve hikaye oluşturma yazılımı ile gerçekleştirildi. Yazılım, "The Interactive

Fiction Tecnology Foundation" İnteraktif Kurgu Teknolojisi Vakfı tarafından desteklenmekte ve ticari hakları bu kuruluşa aittir (Twine, 2022). Kullanıcılar yazılımı ücretsiz bir şekilde ve herhangi bir kodlama dili bilmeden kullanmaktadır. Yazılım, 2009 yılında Chris Klimas tarafından geliştirilmiştir (Klimas, 2021). Netflix'in kullandığı interaktif film teknolojisi zaman atlaması şeklinde ilerlemektedir. Kullanıcı interaktif içeriği izlerken seçim ekranına geldiğinde seçimini yapıyor ve film, kullanıcın seçim yaptığı zamana atlıyor ve içerik bu şekilde ilerliyor (What's On Netflix, 2022).

Türkiye'de yapılan, ilk interaktif dizi olan "1 Kezban 1 Mahmut" YouTube üzerinden yayınlanmış ve interaktif özelliği ise yine Adobe Flash Player ve YouTube'un kendi yazılımı ile sağlanmıştır.

4 - Black Mirror: Bandersnatch Filmi Hakkında Genel Bilgiler

Yönetmenliğini David Slade'in yaptığı film 2018 yılında Netflix'te yayınlanmıştır. Senaryosu aynı zamanda Black Mirror dizisinin de yaratıcısı olan Charlie Brooker tarafından yazılan filmin yapımcılığını, Russell McLean üstlenmiştir. Filmin süresi, izleyicinin ulaştığı sonlara göre değişmekle birlikte ortalama 1 saat 30 dakika uzunluğundadır. Toplamda ise 5 saat uzunluğa sahip olan film 14 farklı ödüle aday olmuş ve bunlardan, Primetime Emmy En İyi Televizyon Filmi, Primetime Emmy Yaratıcı Sanatlar, Bafta Cymru, Golden Trailer, Gold Derby Televizyon ödülleri, olarak toplam 5 adet ödül kazanmıştır (IMDB, 2022). Film, 5 farklı ana, 2 farklı gizli ve 7 farklı küçük son olarak 14 sona sahiptir. İzleyici/kullanıcının bu farklı sonlara ulaşması yaptığı seçimlere bağlıdır.

5 - Filmin Konusu

Film, Stefan Butler (Fionn Whitehead) isimli gencin, annesinden kalan bir kitabı oyun haline dönüştürmeye çalışmasını konu almaktadır. Annesini (Fleur Keith) küçük yaşta kaybeden Stefan'ın babası Peter (Craig Parkinson) ile ilişkisi çok iyi değildir. Şizofreni teşhisi konulan Stefan, düzenli olarak psikoloğu Doktor Haynes (Alive Lowe) ile hastalığından dolayı görüşmektedir. Oyununun yayınlanması için Tuckersoft firması ile görüşmeye giden Stefan, idolü olan, aynı zamanda da kendisi gibi oyun programcılığı yapan Colin Ritman (Will Poulter) ile tanışır ve hayatı alt üst olur. Oyununu yayınlamaya çalışan Stefan, kendisinin yönetildiğinin farkına varır ve dünyasını sorgulama başlar.

6 - Black Mirror: Bandersnatch Filminin Klasik Anlatı Unsurlarından Özdeşleşme ve Katharsis Kavramları Bağlamında Çözümlenmesi

Film, çok sayıda farklı büyük ve küçük sonlara sahiptir. Bu farklı sonlar özdeşleşme ve katharsis kavramları bağlamında izleyicinin yapacağı seçimlere göre farklılık göstermektedir. Filmin ilk sahnelerinde izleyici/kullanıcıya sunulan basit ve günlük yaşam seçimleri hikâyenin nereye gideceğini değiştirmemekle birlikte amacı izleyici/kullanıcıyı interaktivite özelliğine alıştırmaktır. Bunun sebebi izleyicinin alıştığı klasik izleme deneyiminin değişmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Özdeşleşme üzerine bir anlatı yapısı kuran klasik anlatı sineması, bu özdeşleşmeyi yaparken birincil olarak karakteri kullanmaktadır. Karakterin bir amacının olması izleyici için temel özdeşleşme unsurlarındandır. Hitchcock'un da bahsettiği karakterin bir amacının olması ve bu amaca izleyicinin neredeyse yardım etmeye kalkışması filmde gerçek anlamıyla kullanılmaktadır. İzleyici/kullanıcı karakterin amacına, onun adına seçimler yaparak yardım etmektedir. Filmde Stefan'ın amacı, oyununu tamamlayıp yayınlamak ve eleştirmenlerce

yüksek puan almaktır. İzleyici/kullanıcı bu amaca yönelik seçimler yapmaktadır. İzleyici/kullanıcıya filmin henüz başlarında sunulan oyunun yayınlanması seçeneği bu amacın tamamlanmasına yöneliktir fakat yapılan seçimin izleyici/kullanıcıyı katharsis anlamında bir doruk noktaya ulaştıracağını söylemek mümkün değildir. Klasik dramatik yapının çözüm bölümünde ortaya çıkan katharsis, seçilen bu son ile tam anlamıyla yaşanamamaktadır. Bunun nedeni olarak, film evreni ve karakter hakkında verilen bilginin kısıtlığı gösterilebilir.

Filmde kullanılan öznel çekim teknikleri izleyici/kullanıcıda oluşan özdeşleşme mekanizmasını olumlu bir yönde etkilemektedir. Colin'i takip edip onun evine giden Stefan'a, uyuşturucu kullanıp kullanmamak arasında bir seçim sunuluyor fakat iki seçenekte de Stefan uyuşturucuya maruz kalmaktadır. Uyuşturucu kullanımı sonrası kamera öznel çekim tekniğine geçerek, halüsinasyonlar gören Stefan ile izleyici/kullanıcıya aynı deneyimi yaşatmaktadır. Bu tekniğin kullanımı izleyici/kullanıcının karakterle aynı tecrübeyi yaşamasını sağlarken özdeşleşmeye yardımcı bir unsur olarak kullanılmaktadır. Bu noktada ortaya çıkan inanma ve katılım unsurları, izleyici/kullanıcının filmsel gerçekliğe inanması, özdeşleşmenin başarılı bir şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Katılım aşaması filmin başından sonuna kadar izleyici/kullanıcının fiziksel olarak yaptığı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Klasik anlatıda, izleyicinin film evrenine inanması kurulan mantıksal bağın ne derece güçlü olduğuna göre değişmektedir. Film evrenine inanan izleyici, devamında olumlu bir özdeşleşme süreci geçirmektedir. Filmde oluşturulan mantıksal bağ, izleyici/kullanıcının yapacağı seçimlere bağlıdır.

İzleyici/kullanıcı için temel özdeşim nesnesi olan karakterin davranışları, anlatının başından sonuna dek tutarlı ve inandırıcı olmak zorundadır. Dramatik yapının güçlenmesini sağlayan bu davranışlar izleyici/kullanıcının karakterle kurduğu özdeşimi de güçlendirmektedir. Filmde, bu davranışlar tamamen izleyici/kullanıcının elindedir. Karakter adına seçimler yapan kişi izleyici/kullanıcıdır. Bu bağlamda özdeşleşme unsuru olan karakteri yöneten izleyici/kullanıcının anlatı boyunca yaptığı tutarlı ve inandırıcı seçimler, karakterle kuracağı özdeşlik bağının ne derece güçlü ve başarılı olacağını belirlemektedir.
İzleyicinin ilgisinin devam etmesi, özdeşleşme süreci bakımından önemli bir konumdadır. Klasik anlatıda gerçeklik kaygısı bulunmamaktadır ancak bu ilgiyi devam ettirmek için kullanılan gerçekçi öykülerle anlatı sürekliliği devam ettirilmektedir. Filmde, Stefan'ın başından geçen olaylar günlük hayatta karşılaşabilecek olaylar değildir. Ancak bu olaylar gerçekçi bir şekilde işlendiği için ve izleyicinin ilgisinin devam ettirildiğini söylemek mümkündür.

Stefan henüz çocuk yaşta iken annesini kaybetmiştir ve bunun için hem kendisini hem de oyuncağını sakladığını düşündüğü için babasını suçlamaktadır. Çok sevdiği oyuncağını kaybettiği için annesi gideceği yere geç kalmış ve bunun sonucunda kaza yapacak olan trene binmek zorunda kalmıştır. Diğer tüm majör sonlara göre kathartik anlamda daha başarılı olan bu son, Stefan'ın zamanda geriye gidip annesini kurtardığı son olarak söylenebilir. Bu sonda, Stefan annesinin ölümüne sebep olan oyuncağını babasının gizli kasasında bulup yerine koymaktadır. Bunun sonucunda annesi, trene kendisiyle birlikte yetişip kazayı yaşamamaktadır. Ancak gelecekte olan Stefan'ı psikolog'un ofisinde sandalyede otururken öldürmektedir. Diğer tüm büyük ve küçük sonlara göre daha olumlu ve mutlu bir son olmaktadır. Bu sona ulaşan izleyici/kullanıcı için tüm sorular çözülmüş ve karakter için duygusal olarak bir baht dönüşümü yaşanmaktadır. Anlatı boyunca oyunun yayınlanması olan karakterin amacı, annesini kurtarmak olarak değişmektedir. Bu sona ulaşan izleyici/kullanıcının diğer tüm küçük ve büyük sonlara göre, tam anlamı ile bir katharsis yaşayacağını söylemek mümkündür. Annesini kurtaran Stefan, gelecekte ölmekte ancak izleyicide film boyunca uyandırılan acıma, üzüntü gibi duygular bu sonla birlikte katharsise ulaşmaktadır. Bunun sebebi, öykünün, trajik bir hal almasından kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Tarih boyunca gelişen sinema teknolojileri ve bunun sonucunda ortaya çıkmış olan interaktif sinema yapımları, pasif konumda olan izleyiciyi film evrenine ve anlatıya dahil ederek, izleyicinin film izleme eylemini aktif bir konuma yerleştirmiştir. Aynı zamanda günümüzde yaygın bir hale gelen dijital yayın platformları da izleyiciyi, aktif bir konuma yerleştirerek onu kullanıcıya dönüştürmüştür. Kolektif olarak yapılan film izleme eylemi artık bireysel bir olaya dönüşmüş ve izleyici/kullanıcı, film izleme eyleminde söz sahibi olmuştur.

Özdeşleşmeyi farklı yollarla yapan klasik anlatı sinemasında, genellikle izleyici karakterin hedefine ulaşmasını arzulamakta ve bunun sonucunda özdeşleşme devamında ise katarsisi yaşamaktadır. İzleyicide oluşan özdeşleşmenin en temel özelliklerinde birisi, karakterin hedefe ulaşma arzusudur. İnteraktif yapımlarda, anakarakter üzerinden verilen seçim aşaması, izleyici/kullanıcının, anakarakterin hedefine ulaşmasında yardımcı olmasını sağlamakta ve klasik anlatıda bulunan özdeşleşme mekanizması bakımından, izleyici/kullanıcıyı olumlu yönde etkilemektedir.

İnteraktif yapımların tarihsel gelişimine bakıldığında genellikle geleneksel sinemada olduğu gibi toplu bir izleme eylemi ve oylama sistemi ile yapılan seçimler göze çarpmaktadır. Dijital yayın platformlarının ortaya çıkması ile bu durum değişmiştir. İnteraktif sinema yapımlarının, dijital platformlarda yapılan gösterimleri, izleyici/kullanıcıya bireysel bir izleme deneyimi sunmaktadır. Bu bireyselliğin, toplu halde yapılan izleme eylemine göre özdeşleşme ve katharsis anlamında daha etkili olduğunu söylemek mümkündür. İzleyici/kullanıcı hem interaktif yapımın getirdiği etkileşim sayesinde anlatıyı istediği şekilde ilerletmekte, karaktere seçimler yaptırmakta, hem de dijital yayın platformlarının getirdiği bireysel izleme eylemiyle, toplu halde yapılan izlemeye göre daha etkili bir özdeşim ve katharsis süreci geçirmektedir. Ancak interaktif yapımların temel özelliği olan, farklı küçük ve büyük sonlar, klasik anlatı bağlamında yaşanan, katharsis ve özdeşleşme kavramlarının, izleyici/kullanıcıda ne derece etkili olacağı, yapılan seçimlerle birlikte anlatının nasıl sonlanacağına bağlıdır. Trajik olan olayın daha etkili olduğu klasik anlatıda, katharsis yaşanması için oluşması gereken koşullar da izleyici/kullanıcının yapacağı seçimlere bağlıdır. Yine de interaktif yapımlarda kullanılan yeni gösterim teknikleri ve teknolojileri, özdeşleşme ve katharsis kavramları açısından klasik gösterim teknolojilerine göre, izleyici/kullanıcıda daha fazla etkili olma potansiyeline sahiptir.

Kaynakça

(2021, 7 8). 30 5, 2022 tarihinde Game Guides: https://guides.gamepressure.com/black-mirror-bandersnatch/guide.asp?ID=48109#:~:text=List%20of%20all%20major%20endings%20in%20Bandersnatch%3A,arrested%2C%20Tuckersoft%20bankrupts%2C%20Colin%20lives adresinden alındı

(2022). (Amazon Company) 5 28, 2022 tarihinde IMDB: https://www.imdb.com/title/tt9495224/awards/ adresinden alındı

Arda, Ö. (2013). Sinema Endüstrisinde Yeni Boyut:İnteraktif Sinema. *Fortune Kampüs*, 122,123.

Aristoteles. (1987). *POETİKA.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Atkinson, S. (2007). The Versatility of Visualization: Delivering Interactive Feature Film Content. *Nebula*, 21,39.

Bağır, M. (2018). ARİSTOTELES'İN MİMESİS VE KATHARSİS KAVRAMLARI ÜZERİNDEN BİR FİLM İNCELEMESİ: DOGVİLLE. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, 36,55.

Can, H. (2006, 9 6). Aristoteles'te Katharsis Kavramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 63-70.

Činčerová, A. (2010). *The World's First İnteractive Film*. 5 20, 2022 tarihinde Kinoautomat: http://www.kinoautomat.cz/where-is-playing.html adresinden alındı

Core, T. D. (2022, 5 10). *Tardis Wiki - Fandom*. Tardis Wiki - Fandom TV: https://tardis.fandom.com/wiki/Attack_of_the_Graske_(video_game) adresinden alındı

CtrlMovie. (2022). *CtrlMovie*. 5 23, 2022 tarihinde Industry Leading Interactive Tecnology: https://ctrlmovie.com/technology adresinden alındı

Çakır, D. S. (2019). Ümit Ünal Filmlerinde Özdüşünümsellik. Ankara, Türkiye: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Delivizyon. (2022). *1 Kezban 1 Mahmut*. 5 25, 2022 tarihinde Delivizyon: https://delivizyon.com/1kezban1mahmut/1-bolum-sansursuz/ adresinden alındı

Demir, Ö. (2019). Christopher Nolan Sinemasında Klasik Anlatı Tekniklerinin Kullanımı:Inception Filmi Örneği. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 568-588.

Ersümer, A. O. (2013). *Klasik Anlatı Sineması.* İstanbul: Hayalperest Yayınları.

Göksu, D. O. (2019). Yeni Medya, Dijitalleşme ve Yeni İletişim Teknolojileri. O. Göksu içinde, *İletişimin Dijital Boyutu* (s. 304). İstanbul: Literatürk Academia.

Güçhan, G. (1992). Christian Metz'in Göstergebilimsel Psikanalitik Yaklaşımı İle Bir Film Çözümleme Denemesi: Bez Bebek. *Kurgu Dergisi*(10), 101,117.

Klimas, C. (2021). *Chris Klimas*. 5 25, 2022 tarihinde https://chrisklimas.com/ adresinden alındı

Metz, C. (2012). *Sinemada Anlam Üstüne Denemeler.* İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Naimark, M. (1998). *Neimark*. 5 31, 2022 tarihinde Interactive Art: http://www.naimark.net/writing/badidea.html adresinden alındı

ÖZ, P. T. (2012). Pelikülden Dijitale Sinemada Seyir Kültürü ve Seyircinin Değişen Konumu. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 65,73.

Özdemir, İ. (2018). Aristoteles'te Taklit ve Katharsis Açısından Tragedya. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 209,226.

Reseigh-Lincoln, D. (2018, 4 16). *Nintendo Life*. 5 16, 2022 tarihinde https://www.nintendolife.com/news/2018/04/chose_your_own_adventure_and_solve_the_case_as_late_shift_arrives_on_switch_this_month adresinden alındı

Sayın, A. F. (2007). Teoride ve Pratikte İnteraktif Sinema ve Tv. İstanbul, Türkiye: T.C Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Slade, D. (Yöneten). (2018). *Black Mirror: Bandersnatch* [Sinema Filmi].

TDK. (2022, 4 5). Türk Dil Kurumları Sözlükleri: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Tim Baysinger, J. M. (2020, 5 10). *The Wrap*. https://www.thewrap.com/black-mirror-bandersnatch-netflix-5-main-endings-secret-kill-dad-movie-set-mom-pearl-ritman-coronavirus/ adresinden alındı

Truffaut, F. (1987). *Hitchcock.* (İ. Hızlı, Çev.) İstanbul: AFA Yayıncılık A.Ş.

Twine. (2022). *An open-source tool for interactive stories*. 5 25, 2022 tarihinde Twinery: https://twinery.org/ adresinden alındı

Ünal, Y. (2015). *DRAM SANATI VE SİNEMA Klasik Anlatı Yapısının Kökenleri.* İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Ünlü, T. T. (2020). İnteraktif Sinemada İzleyicinin Karakter İle Özdeşleşmesi. *T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Yüksek Lisans*. TÜRKİYE: İstanbul Üniversitesi.

What's On Netflix. (2022, 1 7). 5 25, 2022 tarihinde Interactive Titles On Netflix: https://www.whats-on-netflix.com/library/interactive-titles-on-netflix/ adresinden alındı

Wikipedia. (2022, 2 15). https://en.wikipedia.org/wiki/I%27m_Your_Man_(1992_film)#/media/File:Im_Your_Man_DVD.jpg adresinden alındı

COVİD-19 PANDEMİSİNİN SİNEMA ALANINA ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT ON THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE AREA OF CINEMA

Doç.Dr., Zuhal AKMEŞE DEMİR[1],

[1] Dicle Üniversitesi, İletişim Fakültesi, -ORCID:0000-0003-3805-8649

ÖZET

Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan ve ardından bütün dünyayı etkisi altına alan ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi olarak tanımlanan COVID-19, dünya genelinde birçok alanda değişim ve dönüşümü beraberinde getirdi. Virüsün kontrolsüz bir biçimde yayılması, ülkelerin sağlık sistemlerinin ve altyapı çalışmalarının yetersizliği birçok insanın hayatını kaybetmesine yol açarken, birçok sektörde bu süreçte durma noktasına geldi. Sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan ciddi sıkıntılar yaşandı. COVID-19 pandemisinden en çok etkilenen sektörlerden biri de şüphesiz sinema sektörü oldu. Pandemide sokağa çıkma yasakları, sosyal mesafe kuralı ve benzer tedbirler dolayısıyla birçok sinema filminin çekimleri iptal edildi, film projelerinin takvimleri belirsiz bir tarihe ertelenirken televizyon dizileri çekimlere ara verdi. Birçok film festivali online festival düzenledi. Bu zorunluluklar bir anlamda sinema sektörünü durma noktasına getirirken diğer yandan da dijitalleşmenin sektördeki etkisini gözler önüne serdi. Bu çalışma Pandemi süreci ve sonrasında sinema sektöründe yaşanan değişim ve dönüşümleri odağına alarak pandeminin sinemaya etkilerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, pandemi, film üretimi, festivaller

Abstract

COVID-19, which emerged in the Wuhan province of China and then affected the whole world and was defined as a pandemic by the World Health Organization (WHO), brought many changes and transformations around the world. While the uncontrolled spread of the virus and the inadequacy of the health systems and infrastructure works of the countries led to the death of many people, many sectors came to a standstill in this process. There were serious social, cultural and economic problems. One of the sectors most affected by the COVID-19 pandemic was undoubtedly the cinema sector. Due to curfews, social distance rules and similar measures during the pandemic, the shooting of many movies was canceled, While the calendars of the film projects were postponed to an indefinite date, the television series took a break from

shooting. Many film festivals have organized online festivals. While these obligations brought the cinema industry to a standstill, on the other hand, it revealed the impact of digitalization on the industry. This study examines the effects of the pandemic on cinema by focusing on the changes and transformations in the cinema industry during and after the pandemic.

Key Words: Cinema, Pandemic, film production, festivals

GİRİŞ

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan ve 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından COVİD-19 adı verilen virüs nedeniyle pandeminin ilan edilmesi sosyal, kültürel ve ekonomik alanda birçok değişimi beraberinde getirmiş ve dengeleri bir anlamda altüst etmiştir. Türkiye'de bu hastalığın varlığı 10 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiş ve ilgili kurum ve kuruluşlar gerekli önlemleri almak adına harekete geçmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Pandemi tedbirleri, kalabalık insan guruplarından uzak durma, eve kapanma, sosyal mesafenin korunması, kapalı ve toplu alanlarda zorunlu haller dışında bulunmama gibi önlemleri kapsadığı için birçok iş ve iş kolunda aksamalar ortaya çıkmıştır. Sinema sektörü, film üretim sürecinden gösterim sürecine kadar insanların fiziksel ortamda bir arada olduğu bir sektördür. Film setlerinde çalışanların saatlerce bir arada olduğu, festivaller, gösterimler ve sinema salonlarının sosyal mesafenin aşıldığı kalabalık platformlar olduğu düşünüldüğünde sektörün pandemi sürecinden ciddi bir biçimde etkilendiğini ifade etmek mümkündür. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'nın 16 Mart 2020 tarihinde yayınladığı genelge ile umuma açık istirahat ve eğlence mekanları olarak nitelendirilen birçok mekânın geçici süre ile kapatılma kararının duyurulması ve bu mekanlar arasında sinema salonlarının da yer alması (İçişleri Bakanlığı Genelgesi, 2020), Türkiye'de faaliyet gösteren sinema salonları ve sinema profesyonellerini ciddi manada etkilemiştir. Çin'de pandeminin yayılmaya başladığı ilk aylarda yetmiş bin sinema salonu kapatılmış, pandeminin küresel bir boyuta ulaşmasıyla birlikte dünya genelinde sinema salonları geçici bir süreyle belirsiz bir tarihe kadar kapatılmıştır (Mezda, 2021: 78). Dünya genelinde yaşanan pandemi ve pandemi tedbirleri kapsamında sinema salonlarının kapatılması ile devam eden süreç bir anlamda sinema alanında faaliyet gösteren bütün profesyonel ve amatör kurum, kuruluş ve kişiler için yeni bir süreci başlatmıştır. Film üretim sürecinde düşünce aşamasıyla başlayan yapım öncesi aşamadan filmin festival, gala ve sinema salonlarında gösterime girdiği ve dağıtım gerçekleştiği aşamaya kadar faaliyet gösteren herkes bu durumdan

etkilenmiştir. Bu çalışma pandeminin ortaya çıkmasıyla birlikte sinema alanında ortaya çıkan değişim ve dönüşümleri sinema sektöründeki tüm aşamaları ve kişileri göz önünde bulundurarak genel hatlarıyla değerlendirmeyi ve pandemi sonrası durumla ilgili değerlendirmede bulunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikle sinema üretim sürecinde yer alan yapım öncesi (pre-production), yapım (production), yapım sonrası (post production), dağıtım ve gösterim aşamalarında nasıl bir değişim olduğunu ardından sinema profesyonelleri için önemli bir platform olarak değerlendirilen festivallerin durumunu ve son olarak pandemi nedeniyle kamusal alandan özel alana çekilen/çekilmek zorunda kalan izleyici ve profesyoneller için alternatife dönüşen dijital platformlar değerlendirilmektedir.

COVİD-19 PANDEMİSNİN SİNEMA ALANINDA YARATTIĞI ETKİLER

Sinema ortaya çıktığı ilk andan itibaren kitlelerin ilgisini çeken ve etkileyen bir kitle iletişim aracı olarak bilinmektedir. Sinema hem etkili bir kitle iletişim aracı hem bir sanat alanı hem de büyük bir endüstridir. Kaynağını yaşamdan alması, insana ait olanı yansıtması ve toplumsalın bütün temsillerine yer vermesi onu önemli kılar. Görsel ve işitsel unsurları bir arada kullanma olanağı ve kitlelere onu diğer kitle iletişim araçlarından farklı kılar. Kitlelere hitap etmesi nedeniyle birçok olayın biçimlenmesi ve toplumsal algının oluşması noktasında etkileyici bir araç olarak kullanılmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan birçok toplumsal, siyasal ve ekonomik olay hem sinemayı etkilemiş hem de sinema üretimlerinden etkilenmiştir. Toplumsal arenada yaşanan savaşlar, buhranlar, doğal afetler, salgınlar, teknolojik gelişmeler gibi olaylardan hem etkilenmiş hemde bu olayların ortaya çıkması ve bu süreçlerin biçimlenmesinde belirleyici roller üstlenmiştir. Yaşanan olaylar dönemsel olarak sinema filmlerine konu olmuştur.

2019 yılında dünyayı etkisi altına alan ve COVİD-19 olarak adlandırılan pandemi sürecini ele aldığımızda sinema alanının bu pandemi sürecinde birçok açıdan etkilendiği görülmektedir. Bu konu ile ilgili birçok akademik çalışma yapılmış ve tespitlerde bulunulmuştur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde pandeminin sinema üretim sürecine, sinema çalışanlarına, sinema endüstrisine, sinema salonlarına, oyunculara, sektör dinamiklerine ve genel olarak pandemi ile birlikte dijitalleşmenin sinemaya etkileri üzerine odaklandığı görülmektedir.

Pandeminin Sinema Üretim Süreçlerine Etkileri

Sinema üretim sürecini genel olarak yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası şeklinde kategorize etmek mümkündür. Yapım öncesi süreç genel olarak fikrin ortaya çıkması, olgunlaşması, filmin

yapılmasına karar verilmesi, gerekli araştırmaların yapılması, projenin geliştirilmesi, senaryo yazımı, planlama, bütçe planlaması, oyuncuların seçimi ve ekibin oluşturulması ve mekân tespitlerini bu sürece dahil etmek mümkündür. Pandeminin yapım öncesi sürece etkileri incelendiğinde yapım öncesi projenin geliştirilmesi ve olgunlaşması için yeterli zamanın ayrılması gerekir. Pandemide sektörün diğer alanlarında bir tıkanma yaşanması, sosyal mesafe ve kapanmalardan dolayı film ve dizi çekimlerine ara verilmesi, projelerin ertelenmesi yapım öncesi aşamada bekleyen projeler için kriz ortamını proje üzerinde daha detaylı çalışma, projeyi geliştirmek ve projenin olgunlaşması için yeterli zamanı ayırmak anlamında fırsat olarak değerlendirilebilir.

Film üretim sürecinin ikinci aşaması yapım aşamasıdır. Yapım aşaması bütün ön hazırlıkların tamamlandığı ve ekibin sahada çalıştığı aşamadır. Bu aşama yapım öncesi süreçte yapılan planlama doğrultusunda belli bir takvime göre ilerlemek zorundadır. En ufak bir kayma bütün planı altüst edebileceği gibi öngörülemeyen bir gider kalemi çıkaracağı gibi projenin bütçe ve maliyet planlamasını da olumsuz etkiler. Yapım aşamasında senaryo vücut bulur ve film oluşur. Pandemi sürecinde sosyal mesafe kuralı, yasaklama ve kapanmalar nedeniyle setlere ara verildiği için sinema sektöründe bu süreçten en çok etkilenen aşamalardan biri yapım sürecinde bulunan projeler oldu. Medya sektöründe genel anlamda film projeleri, dizi projeleri ve reklam projelerine ait çekimlere ara verilmek zorunda kalındı. Takvimi belirli ve planı önceden belirlenmiş projeler belirsizlik içerisinde ileri bir tarihe ertelendi. Kısacası bu ara verme, erteleme durumları alanda çalışan oyuncular, set emekçileri için bir işsizlik durumu yarattı ve onları ekonomik bir darboğazın içerisine soktu. Yapımcı ve sermayedarlar açısından da benzer olumsuzluklar getirdi. Projeler tamamlanmadığı için yapılan anlaşmalar, ödemeler, PR çalışmaları bu durumdan olumsuz etkilendi.

Yapım sonrası aşama (post-production); filmin ana malzemesi olan görüntüler çekilmiş yapım süreci tamamlanmıştır. Bu aşama kurgunun yapıldığı, filmin dijital ortamda dizayn edildiği, ses tasarımı efekt vb. dijital düzenlemelerin yapıldığı ve eş zamanlı filme ait PR ve tanıtım çalışmalarının yapıldığı kısımdır. Filmin bu aşamadan sonra izleyici ile buluşmak için dağıtım ve gösterim süreci başlar. Bu aşamada genellikle projelerin vizyon tarihleri belli olduğu için takvime uymak bütün aşamalarda olduğu gibi hayati bir önem taşımaktadır. Bu aşamayı pandemi açısından değerlendirdiğimizde, vizyon tarihi alan filmlerin vizyon tarihlerinin ertelenmesi, yapım sürecini tamamlamış projeler için bir yanıyla pandemi ve yaşanan süreç dolayısıyla bütün alanlarda olduğu gibi dezavantaj oluştururken, bir açıdan da filmi tekrar gözden geçirme, teknik işlemlerin daha geniş zamanda yapılması, projelerin tekrar tekrar

izlenerek gözden geçirilmesi için yeterli zamanın varlığı ve filmlerin tamamlanması için yeterli zamanın varlığı açısından avantaj sağladığını ifade etmek mümkündür.

Dağıtım ve gösterim süreçleri adından da anlaşıldığı üzere filmlerin yapılan anlaşmalar doğrultusunda satış, dağıtım ve gösterim ağına dahil olma sürecidir. Sinema salonlarının kapatılması bu sürecin sekteye uğramasında ve ağır kayıplar vermesinde belirleyici oldu. Pandemi nedeniyle sektörde yeni içerikler üretilemediği, salonlar kapatıldığı ve gelir elde edilemediği ya da düzenli akış bozulduğu için sinema sektörünün ciddi manada etkilendiğini ifade etmek mümkündür. Sinemasal faaliyetler sürdüren kuruluşlar ve sinema çalışanları için koruyucu önlemlere ilişkin hazırlık olmadığı ve yeterli destek verilmediği için birçok olumsuz durum ortaya çıktı. Krize direnemeyen küçük ve orta ölçekli kuruluşlar ve sinema salonları kapandı.

Pandeminin film Festivalleri Üzerindeki Etkileri

Film festivalleri sinema sektörünün önemli mecralarından biridir. Sinema profesyonelleri için üretimlerini sergiledikleri, bir arada oldukları festivaller, bir anlamda ürün ve hizmetlerin gösterimler aracılığıyla izleyici ile buluşturulduğu organizasyonlardır (Çakar Bikiç, 2020:1235; Uğurlu, Uğurlu, 2011,259). Film üreten profesyoneller, amatörler, bağımsız sinemacılar bu platformlar aracılığıyla üretimlerinin hem sinema profesyonelleri hem de izleyici ile buluşması için olanak bulurlar. Pandemi sürecinde sosyal mesafe, virüsün yayılma tehlikesi ve pandeminin insanlar üzerinde yarattığı korku bütün alanlarda olduğu gibi festivalleri de etkiledi. İnsanların kalabalık bir ortamda bir arada olduğu festivaller bu durumdan en çok etkilenen organizasyonlar oldu. Pandeminin ortaya çıkması nedeniyle takvimi belli olan ve her yıl yapılan birçok festival iptal edildi, bazı festivaller takvimlerini ileri bir tarihe ertelemek zorunda kaldı. Yaşanan kaotik ortam sebebiyle birkaç ay durum bu şekilde devam etti. Ancak bütün alanlarda olduğu gibi festival organizasyonları da dijital mecralara yönelerek bu kriz durumunu aşma eğilimini gösterdi. Çevrimiçi etkinliklerin ön plana çıktığı pandemi süreci bir anlamda festivalleri de değiştirdi ve dönüştürdü. Bu dönüşüm festivalleri hem biçim hem de içerik açısından etkiledi. Festivallerin dijital platforma adapte edilmesi festivallerin teknik şartnameleri, üretilen filmlerin teknik özellikleri, festival temaları, festival adları (Çakar Bikiç, 2020) festival gala organizasyonlarının düzenlenme biçimlerinde şekilsel ve biçimsel birçok değişimin yaşanmasına sebep oldu. Genel bir biçimde ifade etmek gerekirse pandemi koşullarının festival organizasyonlarını dijital platformlara yöneltmesi, festivallerin yapısal bir değişime uğramasına yol açtı.

Pandemi ve Dijital Yayıncılık Platformları

Dijital Platformlar, "İsteğe bağlı video (Video on demand/VoD) olarak genel kabul gören streaming platformlar olarak da ifade edilen dijital platformlar teknik olarak OTT (Over the Top/Her şeyin üzerinde) olarak ifade edilmektedir. OTT, içeriği doğrudan internet üzerinden dağıtan, video içerik sağlayıcılarının, streaming hizmetinin genel adıdır" (Erkılıç ve Erkılıç, 2020:108). Daha sade bir ifadeyle açıklamak gerekirse içeriği doğrudan internet üzerinden dağıtıma sokan video içerik sağlayıcı kuruluşların yayın akışı hizmetlerine genel olarak dijital platform denilmekledir. Bu içerik sağlayıcı kuruluşlar genellikle abonelik sistemiyle çalışırlar. Kullanıcı abonelik sistemi aracılığıyla bu platforma üye olur. Dilediği zaman dilediği yerde katalogda olması koşuluyla dilediği içeriği izleyebilir. Türkiye pazarında faaliyet gösteren dijital platformlara Netflix, Prime Video, BluTV, Exxen, Gain, Mubi, bein connect ve Disney+ örnek verilebilir (webrazzi.com, 2022). Bu dijital platformlar izleyiciye edindiği abonelik amacıyla içerik hizmeti vermektedir.

Pandemi sürecinin dijital platformlar üzerindeki etkisi incelendiğinde pandemi tedbirleri kapsamında insanların eve kapanma süreci, sosyal mesafe kuralı, sinema salonlarının kapanması, internetin ve online platformların temel ihtiyaca dönüşmesi ve insanların bu süreçte dijital platformlara yönelmesi bir anlamda dijital yayıncılık faaliyeti sürdüren kuruluşlar içim krizi fırsata dönüştürücü bir etki yarattığını ifade etmek mümkündür. Sinema endüstrisinin sekteye uğraması bu platformları güçlendirmiştir. Birçok yapımcının pandemi ve koşullar dolayısıyla dijitale yönelmesi, sinemada gösterime girmeyen film projelerini dijital platformlarda gösterime sunması, Jennifer Lopez (ellemagazin.com, 2022), Steven Spielberg (filmlovers.com, 2022), David Fincher (shiftdelete.com) gibi ünlü isimlerin dijital platformlarla anlaşma imzalaması bu platformlara yönelimi daha da artırmıştır. Dijital platformlara yönelik abonelik sayıları incelendiğinde panemi süreci ve sonrasında abonelik sayılarında ciddi artışların olduğu gözlemlenmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bütün dünyayı etkisi altına alan COVİD-19 sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik olmak üzere bütün alanlarda etkisini göstermiş, birçok krize sebep olmuştur. Dünya genelinde birçok endüstrinin işleyişi ve sürekliliğini sekteye uğrattı. Sinema endüstrisi yapısı, üretim biçimi ve hedef kitlesi dolayısı ile bu süreçte pandemiden en çok etkilenen endüstrilerden biri oldu. Film üretim sürecinin aksaması, pandemi tedbirleri kapsamında sinema salonlarının kapatılması, gişe hasılatlarının durması, içerik üretimi sıkıntısının ortaya çıkması, film üretim ve dağıtım

süreçlerinde ortaya çıkan değişimler, sinema çalışanlarının karşılaştığı işsizlik sorunu, devlet ve sinema örgütlerinin sinema çalışanlarına sunduğu desteklerin yetersizliği ve daha birçok nedenden ötürü sinema sektörünün ağır yara almasına sebep oldu.

Pandemi dolayısıyla film üretiminin sekteye uğraması içerik sorununu gündeme getirdi. Gösterim ve dağıtım için yeterli düzeyde üretiminin gerçekleşmemesi sinema endüstrisinde ciddi ekonomik zarara yol açtı. Ciddi anlamda kayıpların yaşanması bu alanda yatırım yapan yapımcıların birçok projeyi ertelemesine ve iptal etmesine neden oldu. Pandemi koşullarında çekim koşullarının zorlaşması ve maliyetin artması, pandemiye bağlı olarak paranın değer kaybetmesi bu alana yatırım yapan şirketlerin yatırımlarını geri çekmelerine varacak tedbirler almasını gündeme getirdi. Kısaca ifade edecek olursak pandemi süreci sinema sektörünün bütün alanlarında ağır bir kayıp yaşattı. Buna paralel olarak sinema üretimlerinin değerlendirildiği, ödüllendirildiği ve filmlerin sektöre ve dünyaya açılmasında önayak olan festivallerin de sekteye uğramasına, sonraki süreçte dijitale yönelmelerine ve biçim-içerik açısından form değiştirmelerine neden oldu. Pandemi etkisiyle evlere kapanan insanların sinema salonlarının yerine dijital yayınlara yönelmesi de ilerleyen süreçte sinema alanı üzerinde yaratacağı etkiler açısından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak bütün dünyayı etkisi altına alan covid-19 pandemisinin alanları etkilediği gibi sinema sektörünü de bütün boyutlarıyla etkilediğini, sektörün üretim dinamikleri ve tüketim alışkanlıklarını değişime uğrattığını ifade etmek mümkündür. Post pandemi olarak ifade edilen pandemi sonrasında bu etkilerin sonuçlarının neler olacağı da sürecin bütünsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Çakar Bikiç, N. (2020). Pandemi Etkisi: Kısa Film Festivalleri ve Yaşanan Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 8 (2), 1234-1261. DOI: 10.19145/e-gifder.726811.

Erkılıç, H. & Duruel Erkılıç, S. (2021). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Dijital Platformların Yükselişi: Sinema Değer Zincirindeki Değişim Sinema Endüstrisini Nasıl Etkiler? Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 2021 Özel Sayı: 2. Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu, Süreklilikler ve Kesintiler: Kültürler, Pazarlar ve Siyaset, 99-126. DOI: 10.24955/ilef.1037981

Mezda, K. (2021). Covid 19 Pandemisi Sürecinin Türkiye'deki Sinema Salonlarına Etkisi Üzerine Bir Analiz. Egemia Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi, (8), 72-90.

Uğurlu, H., Uğurlu, E. G. (2011). Uluslararası Eskişehir Film Festivali İzleyici Araştırması, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11-3: 259-276.

https://webrazzi.com/2022/04/05/turkiye-pazarindaki-dijital-yayincilik-platformlarinin-guncel-fiyatlari/

(Erişim tarihi: 19.08.22)

https://www.elle.com.tr/unluler-stil/magazin-haberleri/jennifer-lopez-netflix-ile-yeni-bir-anlasma-imzaladi

(Erişim Tarihi: 21.08.2022)

https://filmloverss.com/steven-spielberg-netflix-ile-anlasma-imzaladi/

(Erişim tarihi: 20.08.2022)

https://shiftdelete.net/david-fincher-netflix-i-secti-anlasma-imzalandi

(Erişim tarihi: 21.08.2022)

https://sgb.saglik.gov.tr/Eklenti/42666/0/2021-faaliyet raporupdf.pdf?_

(Erişim tarihi: 20.08.22)

https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderildi

(Erişim tarihi: 22.08.2022)

EDEBİYATTAN SİNEMAYA UYARLANAN FİLMLER: MUTLULUK FİLMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç.Dr., Zuhal AKMEŞE DEMİR[1],

[1] Dicle Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ORCID:0000-0003-3805-8649

ÖZET

Sinema tarihi incelendiğinde edebiyat alanında üretilen eserlerin sinema üretimlerinde kaynak olarak sıkça kullanıldığı gözlenmektedir. Bütün sanat üretimlerinde olduğu gibi sinema da içerik üretirken gündelik yaşam ve insan ilişkilerinden beslenmektedir. Bu anlamda insanı konu alan bütün sanat dalları ile etkileşim kurması ve onlardan beslenmesi son derece doğal bir durum olarak değerlendirilebilir. Sinemanın etkileşime girdiği ve içerik açısından en çok beslendiği alan ise edebiyattır. Tarihte edebiyattan sinemaya ilk uyarlanan eser Jules Verne ve H.G. Wells'in kitaplarından esinlenen Melies'in 1902 yılında çektiği *"Trip to the Moon/ Aya Yolculuk"* filmidir (sanatduvari.com, Çetin Erus, 2020:584). Melies'in filminden sonra birçok edebiyat eseri sinemaya uyarlanmaya devam eder. Günümüzde de edebiyat eserlerinin film üretim sürecinde başvuru kaynakları arasındaki yerini koruduğu gözlenmektedir. Bu çalışma edebiyat ve sinema ilişkisini odağına alarak, edebiyat uyarlamaları ile ilgili genel bir değerlendirme yapmakta, Zülfü Livaneli tarafından kaleme alınan Mutluluk romanı ve aynı adla 2007 yılında Abdullah Oğuz tarafından sinemaya uyarlanan Mutluluk filmini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, uyarlama, Türk Filmleri, mutluluk filmi

Abstract

When the history of cinema is examined, it is observed that the works produced in the field of literature are frequently used as a source in cinema productions. As in all art productions, cinema is nourished by daily life and human relations while producing content. In this sense, it can be considered as an extremely natural situation for Cinema to interact with and feed on all branches of art that are about human beings. The field in which cinema interacts and is most fed in terms of content is literature. The first work in history to be adapted from literature to cinema was created by Jules Verne and H.G. Inspired by Wells' books, it is the 1902 film "Trip to the Moon" by Melies. After Melies' film, many literary works continue to be adapted to the

cinema. Today, it is observed that literary works maintain their place among the reference sources in the film production process. This study focuses on the relationship between literature and cinema, makes a general assessment of literary adaptations, examines the novel Mutluluk which written by Zülfü Livaneli and the movie Mutluluk, which was adapted by Abdullah Oğuz in 2007 with the same name.

Key Words: Cinema, adaptation, Turkish films, Mutluluk

1. GİRİŞ

Sinema ve edebiyat ilişkisi sinema ortaya çıktığı andan itibaren başlamış ve günümüzde de varlığını sürdürmektedir. İki sanat alanında da üretilen eserlerin kaynağını yaşamdan alması ve insana ait meselelerin etkili bir biçimde üretimlerde yer alması belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sinema ve edebiyat ilişkisi ile ilgili birçok akademik çalışma yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında iki sanat alanı arasında yer alan benzerlik ve farklılıklar, anlatım biçimleri, metinlerarasılık, edebi eserlerin sinemaya uyarlanması gibi konuların incelendiği gözlenmektedir. Edebiyat eserlerinin sinemaya uyarlanması konusunu odağına alan bu çalışmada edebiyat ve sinema ilişkisi ele alınmakta uyarlama ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra Zülfü Livaneli tarafından kaleme alınan Mutluluk (2002) romanı ve aynı adla Abdullah Oğuz tarafından sinemaya uyarlanan *Mutluluk* filmi genel hatlarıyla incelenmektedir.

Bilindiği üzere sinemanın en etkili bağ kurduğu alanlardan biri edebiyattır. Romanlar ve filmler insana ait meseleleri, yaşanmışlıkları odağına alarak çok ayrıntılı hikâye anlatma, potansiyeline sahip formlardır. İki sanat alanı da kaynağını yaşamdan alır. İnsana ait bütün yaşanmışlıklar ve meseleler bir şekilde bu eserlerde karşılığını bulur. Yazarın yaratım sürecinde anlatım açısından sınırsız bir özgürlüğü vardır. Düşündüklerini, hayal ettiklerini derinlemesine, ayrıntılarıyla birlikte sayfalarca yazma özgürlüğüne sahiptir. Yönetmen ise filmin çerçevesini oluştururken hikayesini görsel ve işitsel unsurlardan yararlanarak, sinema sanatının teknik olanakları ölçüsünde hikayesini anlatmak durumundadır. Film gerçek zamanda geçtiği için hikayesini oluştururken öne çıkarmak istediği noktalar arasında bir seçme yapmak durumundadır. Film ve roman arasında anlatım açısından en belirleyici farklılıklardan biri filmin gerçek zamanda işlenmesi gerekliliği buna karşın romanların böyle bir zorunluluğunun olmamasıdır (Monaco, 2001:49). Romanın başlama ve bitiş noktası tamamen yazarın inisiyatifindedir. Bazı temel form farklılıkları dışında iki sanat alanında da gerçekleşen üretimlerin amacı hedef kitleye verilmek

istenen mesajın en etkili biçimde aktarmaktır. Yazar ve yönetmen yaratım sürecinde benzer kaynaklardan beslenir. Yönetmen bir film üretirken kendi yaşamından, etrafındaki insanların yaşadıkları olaylardan, insana dair yaşanmış meselelerden ve içerisinde bulunduğu toplumun geçmişinden ve kültürel değerlerinden beslenir. Sinema, bir sanat dalı olarak filmlerini insanlığın ortak kültürel ve sanatsal mirasını kullanarak üretir (Demir, 2019: 62) ve bütün sanat alanları ile bir etkileşim içerisinde olduğu için içerik üretirken başta edebiyat olmak üzere diğer sanat dallarından da beslenir. Özön (1995)'ün ifade ettiği gibi sinema tek bir sanat olmaktan ziyade sanatların bileşimi, aynı zamanda bir endüstridir. Kolektif bir çalışmanın ürünü olan sinema kitlelere seslenir. Bir roman, bir tiyatro eseri, sözlü kültürdeki bir hikâye, bir şiir, bir resim kısaca herhangi bir sanat üretimi senarist veya yönetmen için ilham kaynağı olabilir.

Sinemanın tarihsel gelişimi incelendiğinde birçok sanat eserinin (tiyatro oyunu, müzikal, hikâye, roman vd.) filmlere uyarlandığı görülmektedir. Sinema birçok sanat alanından beslenmesine rağmen sinemaya aktarılan eserlere baktığımızda en yaygın örneklerin tiyatro oyunları ve edebiyat eserlerinden uyarlama eserlerden yapıldığını söylemek mümkündür. Örneğin sinema tarihinde dünya sinemasında önemli kült filmler arasında gösterilen yönetmenliğini Michael Curtiz'in üstlendiği *Casablanka* (1943) filmi Murray Burnett'in yayımlanmamış oyunu *Everybody Comed to Rick's* adlı oyunundan sinemaya uyarlamış bir eserdir. Aynı şekilde *Rope* (1948), *The King and I* (1956), *12 Angry Men* (1957), *Inherit the Wind* (1960), *Who's Afraid of Virginia Woolf* (1966), *Anne of the Thousand Days* (1969), *Sleuth* (1972), *Kadın Hamlet* (1976), *Amadeus* (1984), *Hamlet* (1996), *8 Femmes* (2002), *Closer* (2004), *History Boys* (2006), *Sweeney Todd: The Demon Barber of the Fleet Street* (2007), Doubt (2008) ve *Macbeth* (2015) tiyatro oyunundan beyazperdeye aktarılmış filmlere örnek olarak gösterilebilir (Filmloverss, 2016). Edebiyattan sinemaya uyarlanan filmlere baktığımızda ise Charles Dickens'in *Great Expectations* (1998), William Shakespeare'nin *Romeo ve Juliet* (1996), *Hamlet* (1990), Herman Melville'nin *Moby Dick* (1956), Alexander Dumas'ın *Monte Cristo Kontu* (2002), L. Tolstoy'un *Anna Karenina* (1997), *Savaş ve Barış* (1956), Jane Austen'in *Aşk ve Gurur (*2005), Emile Zola'nın *Germinal (*1993), Boris Pasternak'ın *Doctor Zhivago* (1965), Nikolai Gogol'un *Taras Bulba* (1962), John Steinbeck'in *Fareler ve İnsanlar (*1992) , *Gazap Üzümleri* (1940), Victor Hugo'nun *Sefiller* (1998), Gustave Flaubert'in *Madame Bovary* (1991) adlı eserlerinden uyarlanan filmler (Onedio, 2022) ilk akla gelen edebiyat uyarlamalarına örnektir. Türk sinemasında da benzer bir durum söz konusudur. Perihan Mağden'in *İki Genç Kız* (2005), Yaşar Kemal'in *Ağrı Dağı Efsanesi* (1975), Necati Cumalı'nın *Susuz Yaz* (1963), Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* (1973), Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü* (1985), Cengiz Aytmatov'un *Selvi Boylum Al Yazmalım* (1977), Aziz Nesin'in

Zübük (1980), Yusuf Atılgan'ın *Anayurt Oteli* (1986), Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu (*1966) ve *Yaprak Dökümü* (1967) Türk Edebiyatından sinemaya uyarlanan eserlerden bazılarıdır (Kidega, 2022). Bu eserlerin bir kısmının farklı yönetmenler tarafından filme birkaç kez uyarlanmış versiyonları da bulunmaktadır. Bu eserlerden bazılarının ise film uyarlaması dışında televizyon dizisi olarak uyarlandığı da görülmektedir. Bu bağlamda hem dünya sineması hem de Türk sinemasındaki örneklerden hareketle edebiyattan sinemaya uyarlama tekniğinin sinema sektöründe sıkça uygulandığını ve tercih edildiğini ifade etmek mümkündür.

2. UYARLAMA VE SENARYO İLİŞKİSİ

Uyarlama kelimesinin ilk çağrıştırdığı anlam uyarlamak eylemidir. Kelimenin Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde; uyarlamak işi, adaptasyon (1), bir eseri çevrildiği dilin, konuşulduğu toplumun yaşayışına, inançlarına uydurma (2), birbirine uydurma (3), uyarlanmış, adapte edilmiş (4) şeklinde yer almaktadır (sozluk.gov.tr). Bu tanımlardan hareketle uyarlamayı en temel düzeyde bir sanat alanında üretilmiş bir eserin başka bir sanat alanına aktarılması, adapte edilmesi şeklinde ifade etmek mümkündür. Sinema- edebiyat ilişkisi söz konusu olduğunda, uyarlamayı herhangi bir edebi eserden filme dönüştürülen metnin sinemanın anlatı yapısına uygun bir biçimde düzenlenmesi, sinemanın biçimsel, teknik ve içeriksel özellikleri göz önünde bulundurularak ilgili metnin sinemaya adapte edilmesi olarak ifade etmek mümkündür. Özön'ün (1963) de uyarlama için yaptığı "Sinema için hazırlanmamış bir metni sinemaya uygun biçime sokma" tanımlaması bunu destekler niteliktedir. Bir eserin sinemaya uyarlanması hikâyenin olduğu gibi filme aktarılması eserin birebir kopyalanması anlamına gelmemektedir. Yönetmen söz konusu hikâyeyi etkili bir biçimde aktarmak için görsel işitsel unsurların kullanımına uygun anlatımın gereklerini karşılayabilmek adına kaynak niteliğindeki edebi eserde yer alan öğeler arasında bir seçim yapmak zorundadır (Çetin Erus, 2020: 584). Romanda yazarın gerçek zaman kaygısı olmadığı için dilediği kadar uzun ve detaylı bir anlatımı tercih edebilir. Bir karakteri, bir nesneyi, bir durumu derinlemesine sayfalarca anlatabilir. Filmin anlatım dili görüntüdür. Yönetmen yazarın sayfalarca anlattığı bir karakteri, nesneyi veya durumu görüntü ile belli bir zaman diliminde anlatmak zorundadır. Bu nedenle yönetmen eseri filme uyarlarken bazı seçimler yapmak, filmin hikayesini sinemanın olanakları ölçüsünde biçimlendirmek durumundadır. Farklı sanat alanlarında üretilmiş eserler sinemaya uyarlanırken yönetmen eseri aldığı sanat alanına göre uyarlama stratejisini belirler. Uyarlama filmler incelendiğinde bazı filmlerin kaynak eserle birebir aynı olduğu bazı eserlerin ise kaynak eserden farklılıklar sergilediği gözlenmektedir. Örneğin Albert Camus'un *Yabancı* adlı eseri

İtalyan yönetmen Luchino Visconti ve Türk yönetmen Zeki Demirkubuz tarafından sinemaya uyarlanmış bir eserdir. Akmeşe (2019), iki farklı yönetmenin filme aktardığı Yabancı romanına ait filmlerin karşılaştırmalı çerçeveleme çözümlemesini yaptığı "Adaptation of the Novel The Stranger: A Comparative Framing Analysis of the Films Lo Straniero and Yazgı" başlıklı çalışmasında İtalyan yönetmen Visconti'nin eseri birebir uyarlama tekniğiyle filme aktarırken, Demirkubuz 'un aynı eseri esinlenme/serbest uyarlama tekniğiyle sinemaya aktardığı tespitinde bulunmuştur. Yine dünya sinemasından örnekler incelendiğinde birçok edebi eserin farklı yönetmenler tarafından yeniden çevrimlerinin yapıldığı ve farklı uyarlama teknikleriyle filme aktarıldıkları gözlenmektedir.

Yanat Bağcı (2021), uyarlama ve senaryo ilişkisini ele aldığı çalışmasında; uyarlama filmlerin senaryoları oluşturulurken senarist tarafından karar verilmesi gereken ilk unsurun hangi uyarlama çeşidinin kullanılacağına karar verilmesi gerektiğini ifade ederek uyarlama türlerini eserin alındığı kaynağa göre (tiyatro uyarlamaları, edebiyat uyarlamaları, Film/dizi uyarlamaları, yeniden çevrim) ve kaynağa sadakatine göre (birebir uyarlama, yorumlama ve esinlenme) uyarlamalar şeklinde bir sınıflandırma yapmıştır. Uyarlama ile ilgili yapılmış akademik çalışmalar incelendiğinde genel olarak edebiyattan sinemaya uyarlamalar; gerçek ya da doğrudan aktarma (transportation), yorumlama ya da bazı değişiklikler yapılarak yapılan uyarlama (commentary) ve esinlenme ya da serbest uyarlama (analogy) şeklinde ifade edilmektedir (Kırel, 2004 :119; Çetin, 1999: 152; Scognomilo, 1973: 69). Birde romanın eleştirisine dönüşen ve yıkıcı uyarlama olarak ifade edilen uyarlamalarda vardır (Çetin Erus, 2020: 585). Akademik alanda yapılan çalışmalar ve edebi eserlere ait uyarlama örnekleri incelendiğinde uyarlama çalışmalarının sıklıkla tercih edildiği gözlenmektedir.

3. MUTLULUK: ROMANDAN FİLME YOLCULUK

Bu çalışma kapsamında Zülfü Livaneli tarafından kaleme alınan Mutluluk romanı ve aynı adla 2007 yılında Abdullah Oğuz tarafından sinemaya uyarlanan *Mutluluk* filmi incelemektedir. Filmin kaynağını oluşturan roman Ömer Zülfü Livaneli tarafından 2002 yılında kaleme alınmış ve ilk baskısı Remzi kitabevi tarafından yapılmıştır. Eser ulusal ve uluslararası platformlarda ilk andan itibaren ses getirmiş, büyük ilgi görmüştür. Farklı dillere çevrilmiş ve birçok ülkede basımı yapılmış olan Mutluluk romanı Amerika'da St. Martin's Press tarafından "Bliss" adıyla yayımlanmış ve birçok uluslararası ödül almıştır. 343 sayfadan oluşan eserin her baskısı 2000 adet olarak yapılmış ve filmin vizyona girdiği 2007 yılında 41. Baskısı yapılmıştır (Demir, 2020: 372; Kurt Öncel, 2014:239). Romanın konusu kısaca şu şekildedir. Van Gölü civarında bir köyde yaşayan Meryem (17) şeyh amcası tarafından tecavüze uğramış bir genç kızdır.

Yaşadığı tecavüz olayının iç yüzü kimse tarafından bilinmediği için bir töre cinayetine /namus cinayetine kurban olma durumu ile karşı karşıya kalır. Aile meclisi Gabar dağlarında komando olarak askerliğini yapmış amcasının oğlu Cemal'e Meryem'i öldürme görevini uygun görür. Profesör İrfan Kurudal İstanbul'da yaşayan aydın bir kişidir. Hayatın anlamsızlığı ve tükenmişliğine karşı her şeyi geride bırakarak bir tekne yolculuğuna çıkar. Hikâye Cemal ve Meryem'in bu ölüm yolculuğunda Profesörle karşılaşmaları bu üç ana karakterin mutluluğu arayış yolculuğunda yaşadıkları üzerinden ilerler. Meryem, Amcasının oğlu Cemal ve Harvard Üniversitesi mezunu Profesör İrfan Kurudal'ın kesişen hayatlarını merkeze alan eser, bu üç karakterin karşılaşması ve yaşadıkları olaylar üzerinden töre cinayetleri, dini inanç, din istismarı, ensest, dönemin siyasi olayları, işsizlik sorunu, terör ve genel olarak ülkenin durumunu okuyucuya satır aralarında aktarır.

Mutluluk filmi Livaneli tarafından kaleme alınan aynı adlı eserden 2007 yılında yönetmen Abdullah Oğuz tarafından filme uyarlanmıştır. Filmin senaryosu Abdullah Oğuz ve Elif Ayan tarafından kaleme alınmıştır. Başrollerini Talat Bulut (Profesör İrfan), Özgü Namal (Meryem) ve Murat Han'ın (Cemal) paylaştığı filmin müzikleri ise aynı zamanda romanın yazarı olan Zülfü Livaneli tarafından yapılmıştır (Beyazperde.com 2022). Toplam 4,537,217 TL hasılat yapan filmi 35 hafta toplamında 590.106 kişi izlemiştir (Boxoffice, 2022).

Roman ve film karşılaştırıldığında filmin ana karakterleri korumakla birlikte pek çok yan karakteri dışarıda bıraktığı, hikâyenin ana teması korunmakla birlikte bazı temaların eklendiği, özellikle hikâyenin son kısmında değişikliğe gidildiği görülmektedir. Roman ve film arasındaki farklılıkları kısaca şu şekilde ifade etmek mümkündür.

Çizelge 1. Roman ve Film arasındaki farklılıklar

	Roman- Film
Ana Tema	Romanın ana teması korunmuştur. Aşk teması yönetmen tarafından dahil edilmiştir.
Karakter	Romanda yer alan ana karakterler filmde de aynı şekilde yer almaktadır. Yan karakterlerin birçoğu filmde yer almamaktadır.
Mekanlar	Ana mekanlar korunmakla birlikte romanda üzerinde durulan ve olaylar için önem taşıyan bazı mekanlara yer verilmemiştir.
Hikâyenin sonuç kısmı	Romanda Meryem karakteri ege kıyısında tanıştıkları börekçinin oğlu Mehmet Ali ile evlenir. Cemal, köyde sevdiği kız Emine'ye kavuşmak için köye döner. Prof. İrfan eski hayatına geri döner. Filmde ise Cemal köye babasını öldürmek için döner. Ama öldüremez. Meryem'in babası durumu öğrenince yıllardır biad ettiği abisini öldürür. Yönetmen, Cemal ve Meryem 'i birleştirir

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mutluluk romanı ve filmi incelendiğinde karakterler, olay örgüsü, ön plana çıkarılan temalar ve akış bağlamında ana tema korunmakla birlikte farklılıklar göze çarpmaktadır. Roman ve filmin başlangıcı benzerdir. Göl kenarında tecavüze uğramış ve ölüme terkedilen baygın haldeki genç kız bir çoban tarafından bulunur. Tecavüze uğrayan genç kız iffetini koruyamadığı gerekçesiyle evde izbe bir yere hapsedilir ve kız için aile meclisi tarafından ölüm kararı çıkar. Bu kararın uygulanması için görevlendirilecek kişi kızın amcasının oğlu Cemal'dir. Askerden dönen Cemal'e Meryem'i öldürme görevi verilir. Aile reisi Ali Rıza Ağa'nın yönlendirmesi doğrultusunda Cemal Meryem'i öldürmek ve ailenin namusunu temizlemek için onu alır ve İstanbul'a gider. Meryem'i birkaç kez öldürme girişiminde bulunur ancak yapamaz. Onu öldürmeden köye dönemeyeceği için de çaresiz kalır ve yardım almak üzere askerlik arkadaşı Selahattin'i arar ve ondan yardım ister. Balıkçılık yapan Selahattin Cemal'e Ege kıyısının bir kasabasında bir kulübe ayarlar ve geçimlerini sağlamaları için Cemal ve Meryem'i oraya yönlendirir. Ege kıyılarına tekne ile açılan Profesör İrfan'la bu iki gencin yolları bu sahil kasabasında kesişir. Film ve romanda benzer bir akış olmakla birlikte roman ve filmin sonuç kısımları farklı biter. Romanda İrfan kendisine yardımcı olmaları için Meryem ve Cemal'i yanına alır. Üçlü arasındaki ilişki bir arada yaşamaları ve yaşanan olaylar sonucunda romanda İrfan çıktığı yolculuğunu yarım bırakarak eski yaşamına dönmeye karar verir. Gitmeden önce Meryem'e büyük bir miktar para verir. Meryem, kasabada tanıştığı börekçinin oğlu Mehmet Ali ile evlenmeye karar verir. Profesörün kendisine verdiği paranın bir kısmını Cemal'e vererek ondan kurtulmaya hayatından çıkarmaya çalışır. Cemal ise Emine ile evlenmek için köye döner.

Filmde ise durum tamamen farklı gelişir. Romanda yer almayan aşk teması devreye girer. Cemal ve Meryem arasında duygusal bir yakınlık oluşturulur. Bu yakınlaşma aslında bir anlamda filmin sonuç kısmının değişeceğinin sinyallerini verir. Meryem teknede yalnızken amcası ve adamları tarafından kaçırılmaya çalışılır. Bu durumu gören Cemal onu kurtarmak için hemen önlerini keser, Meryem kaçmaya çalışırken deniz kenarında Cemal ile karşılaşır. Yaşadığı şokun ve korkunun etkisiyle tecavüz sahnesini tekrar hatırlar ve Cemal'in kollarında ağlayarak "yapma amca, ne olur yapma" cümlelerini sarf eder. Cemal olayın iç yüzünü anlar ve tecavüzcünün kendi babası olduğunu farkına varır. Daha sonra babasını öldürmek için köye dönen Cemal'e neden döndüğünü sorduklarında gerçekler ortaya çıkar. Her ne kadar inkâr etse de herkes tecavüzcünün Ali Rıza ağa olduğunu anlar. Cemal babasını öldüremeden evden ayrılır. Cemal evden ayrılırken bir silah sesi duyulur. Filmin sonunda Ali Rıza ağayı vuran kişinin Meryem'in babası olduğu anlaşılır.

Roman ve film için genel olarak bir değerlendirme yaptığımızda ana temanın korunmakla birlikte, karakterler, olay örgüsü ve akışta yönetmenin tercihlerine bağlı farklılıkların olduğunu ifade etmek mümkündür. Sinemanın doğasından kaynaklanan bazı gereklilikler dışında bu farklılıkların yönetmenin filmin çerçevesini oluştururken ön plana çıkarmak istediği noktalar olduğunu söyleyebiliriz. Romanda ana öykü üç ana karakterin yollarının kesişmesi ve kişisel öyküleri üzerinden ilerlerken arka fonda ülkenin içerisinde bulunduğu durum, toplumun yapısı, değerleri, inanç sistemi, gündemdeki terör olayları, siyasi fraksiyonlar, ideoloji, töreler, töre cinayeti ve din istismarı gibi sorunlarında yer aldığı görülmektedir.

Genel olarak bir eserin başka bir alana adapte edilmesi demek o eserin birebir aktarılması veya birebir kopyalanması anlamına gelmediğini bilmek ve uyarlama eserleri değerlendirirken bunu göz önünde bulundurmak gerekir. Edebiyat veya başka bir sanat alanında üretilmiş bir eser sinemaya uyarlandığında, eserin yaratıcısının bir anlaşma veya tercih belirterek eserin uyarlanmasını bir koşula bağlamadığı sürece o eseri sinemaya uyarlayacak yönetmenin kendi bakış açısıyla yeniden biçimlendirmesi son derece doğal bir durum olarak değerlendirilebilir. Literatür incelendiğinde sinemada uyarlamaların sıkça kullanılan yöntemlerden biri olarak karşımıza çıktığı, bu uyarlama örneklerinin bazen doğrudan, bazen de serbest uyarlama şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Hangi sanat alanından olursa olsun ve hangi yöntemle uyarlanırsa uyarlansın sonuç itibariyle ortaya çıkacak olan yeni bir eserdir. Bu hem kitle iletişim araçlarının doğasından kaynaklanan farklılıklar hem de yönetmenin bakış açısı ve tercihlerinin ön plana çıkmasıyla açılanabilir. Bu nedenle değerlendirmenin üretilen eser üzerinden yapılması önem taşımaktadır. Örneklem olarak incelenen Mutluluk adlı roman ve film değerlendirildiğinde yönetmenin filmi tasarlarken öykünün ana dokusunu korumakla birlikte hikâyeye kendi bakış açısıyla yeniden bir form verdiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akmeşe, Z. (2019). Adaptation of the Novel The Stranger: A Comparative Framing Analysis of the Films Lo Straniero and Yazgı. Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences, (57), 1-23.

Çetin, Z. (1999). Bir anlatı formu olan romanın sinemaya uyarlanması, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi/İstanbul

Çetin Erus, Z. (2020). Türkiye Sinemasında Uyarlamalara Genel Bir Bakış. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 18, Sayı 36, 2020/2, 583-592.

Demir, B. (2020). Zülfü Livaneli'nin Mutluluk Adlı Romanı ile Filminin Göstergebilim Açısından Karşılaştırılması. Kesit Akademi Dergisi, 6 (25): 368-380.

Demir, Ö. (2019). Sinemada Metinlerarası Öğeler Olarak Mitler: Nerdesin Be Birader? Filmi Örneği. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (63), 83-108.

Kırel, S. (2004). Uyarlamak mı? Uyumlamak mı? "Tersyüz Adaptation". Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 1, 115-134.

Monaco, J. (2001). Bir Film Nasıl okunur? Çev. Ertan Yılmaz, Oğlak Yayıncılık/İstanbul, 2001.

Livaneli, Z. (2002). Mutluluk, Remzi Kitabevi/İstanbul.

Oğuz, A. (2007). Mutluluk filmi, ANS Productions/İstanbul.

Scognamillo, G. (1973). Türk sinemasında yabancı uyarlamalar. 7. Sanat, 9, 62-73.

Yanat Bağcı, Y. (2021). Uyarlama senaryo ve türleri. Turkish Studies, 16(2), 789-803.

https://filmloverss.com/tiyatro-sahnelerinden-beyazperdeye-uyarlanmis-17-basarili-film/2/

(Erişim tarihi 10.08.2022)

https://kidega.com/blog/sinemaya-uyarlanmis-en-iyi-turk-romanlari/

(Erişim tarihi: 10.08.2022)

https://onedio.com/haber/dunya-klasiklerinden-beyaz-perdeye-uyarlanmis-en-etkileyici-15-film-996975

(Erişim tarihi 10.08.2022)

https://sozluk.gov.tr/

(Erişim tarihi: 09.08.2022)

YENİ MEDYADAKİ KOMEDİ PROGRAMLARINDA SUÇUN MİZAHİ SUNUMU

Öğr. Gör. OLGUN KÜÇÜK [1], Dr. Öğr. Üyesi MEVLÜT CAN KOÇAK [2]

[1] Karabük Üniversitesi, Safranbolu Ş. Y. D. MYO, Radyo TV Programcılığı,

- ORCID ID: 0000-0002-9471-3540

[2]Karabük Üniversitesi, Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-9496-0541

ÖZET

İşlenmesi durumunda meşru yaptırım ve cezalara maruz kalınacak olan ve kamusal otorite tarafından müdahale gerektiren eylemler suç olarak adlandırılmaktadır. İnsanın suç işlemesinin altında yatan çeşitli etmenler olmakla birlikte bir fiilin yasaklanıp suç olarak adlandırılmasında genel olarak toplumsal düzen ve yarar gözetilmektedir. Suç kavramı medyada sıklıkla tartışılabilmekte ve suç oluşturan fiiller çeşitli medya içeriklerinde gösterilmektedir. Yeni medyada yayınlanan bazı programların içeriğinde ise suçluların ifadeleri ve itirafları yer alabilmektedir. Bu çalışmada incelenen program ise Hasan Can Kaya'nın sunduğu "Konuşanlar" isimli programıdır. Çalışmada "Konuşanlar" programına katılan konukların açıklamaları suç bağlamında incelenmektedir. Katılımcıların konuşmalarının çözümlenmesi için doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, programa katılanlardan bazılarının suç unsuru barındıran fillerinden program içinde bahsettikleri gözlenmektedir. Katılımcılardan bir kısmı gerçek hayatta karışmış oldukları hırsızlık vakalarını anlatırken diğer bazıları da usulsüz uygulamalarından ve dolandırıcılığa giren eylemlerinden söz etmişlerdir. Ticari müessese ve sağlık kliniği çalışanı iki katılımcı müşterilerini kandırdıklarını eksik hizmette bulunduklarını itiraf etmişlerdir. Program katılımcılardan biri yabancı bir ülkeyi dolandırarak menfaat sağladığını anlatırken bir diğeri korsan taksicilikten ve bu işi yaparken yasaları baypas etmenin yöntemlerinden söz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Yeni Medya, Suçun Mizahi Sunumu

1. GİRİŞ

Suç denir? Bir davranışın suç olmasını yasalar mı gelenekler mi belirler? Toplumsal yaşamda suç işleyenlere karşı ne türden caydırıcı önlemler alınmaktadır? Suç sayılan eylemlerin kitle iletişim vasıtası ile mizahi bir üslupla sunulmasının ne gibi sakıncaları olabilir? Toplumsal düzen bakımından tehdit oluşturabilecek suç davranışının eğlenceli içerikler oluşturmak için kullanılması suçun

sıradanlaşmasını da beraberinde getirebilir mi? Suç hakkında önemli düşünürler hangi görüşlere yer vermişlerdir?

Suç, kamusal alandaki kurallara karşı gelme, aykırı davranışta bulunma, sonucu bakımından kişisel alanın dışına çıkıp diğerlerini de olumsuz etkilediği düşünülen eylemler yapma olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle, meşru ceza ve yaptırımlara maruz kalınacak olan ve kamusal bir otorite tarafından müdahale gerektiren fiiller suç kapsamındadır. Suçla başa çıkma yükümlülüğü kamu otoritesi ve onun görevlendirdiği kurum ve kişiler yoluyla sağlanmaktadır. Hukuk ve yetki alanı bağlamında düşünüldüğünde suç oluşturan bir eylemi gerçekleştirip suçlu olmak, kanunlarda bazı istisnaları bulunmakla birlikte genel olarak kötü niyetli, pervasız ve kasıtlı davranışları ifade eder. Davranışın kasıtlı olarak gerçekleşmediği durumlarda (söz gelimi akıl sağlığı yerinde olamayanlar ve küçük yaştakiler) fiil suç olarak görülmez (Marshall, 1999, 702).

Emile Durkheim (2013, 25)'e göre, toplumsal yaşamda bazı davranışlar suç sayılıp yasaklanıyorsa bunun nedeni toplumun birtakım duygularına zarar vermesidir ve bu duygular genellikle toplumsal yapının kuruluşuyla ilgilidir. Ülken (1969, 269), toplumun düzenini yıkan ve değerlerine zarar veren her fiil suç olarak tanımlar. Suç sayılan eylemler toplumdan topluma farklık gösterebilir.

İşlenen suçlar için bazı caydırıcı unsurlar vardır. Tutuklanma, yargılanma, mahkûm edilme ve çeşitli cezalar bu caydırıcı unsurlardandır. Bununla birlikte caydırıcılık bireyi istenmeyen davranıştan vazgeçirmekten çok cezalardan kaçınma arayışı içine itebilir. Kişi, cezalardan kurtulabilmenin farklı yolları üzerine kafa yorabilir. Benson'a göre, cezalar kişiye ne yapmayacağını öğretmekle biberlikte genellikle ne yapacağını öğretmez (Benson, 2020, 80-81). Bu anlamda cezaların caydırıcılığı tehdit üzerine kuruludur ve doğru davranışın öğretilmesine çok katkı yapmaz. Suçlular cezalardan kurtulmak amacıyla çeşitli formüller geliştirirken, doğru olanı öğrenmek için genellikle çaba sarf etmezler.

Durkheim (2013, 105), suç ve ceza ile ilgili şunları söyler: *"Suç bir hastalık ise, ceza onun ilacıdır ve başka türlü görülmesine de olanak yoktur; görülüyor ki konuyla ilgili tüm tartışmalar, bu ilaç olma rolünü yerine getirmesi için suçun ne olması gerektiği noktası çevresinde dönmektedir. Ama eğer suç hiç de hastalıklı bir şey değilse, cezanın da onu iyileştirme gibi bir amacı olamazdı ve gerçek işlevi başka yerde aranmak gerekirdi."* Eagleton (2011, 99) yasa ve cezalandırma olayını Aziz Paul üzerinden açıklar. Aziz Paul'ün Romalılara yazdığı mektuptaki sözlerden alıntı yapar: "*Yasalar olmasaydı, günahın ne olduğunu bile bilmezdim… hayat vaat eden emrin ta kendisi benim ölümüm oldu."*

Bazı düşünürlere göre suç işlemek insan doğası için yadırganacak bir durum değildir. Bu düşünürler, insanın özünde suç işlemeye meyilli olduğunu ve bundan ancak bazı çekinceler sebebiyle vaz geçebildiğini söylerler. Bu düşünceye göre, bireyin ahlaklı davranışı altında yatan bir anlamda korkularıdır. İnsan hakkında bu türden bir yargıya varanlardan biri de Dostoyevski'dir. Dostoyevski insanın uyumlu davranışlarının aslında korkunun eseri olduğunu savunur. O, bunu *Suç ve Ceza* isimli romanının kahramanı Raskolnikov üzerinden açıklar. Çalmış olduğu parayı kullanmayıp gömen Raskolnikov kendisini öldürme davranışı ve hırsızlığa iten şeyin altında yatanları şu sözleriyle ifade eder:

"Ahlaki, vicdani herhangi bir nedene dayanmaksızın, yalnızca kendim için öldürmek istedim! Bu konuda kendime bile yalan söylemek istemedim! Anneme yardım etmek için öldürmedim, örneğin. Maddi olanaklara ve iktidara kavuşmak ve böylece insanlığa yardım etmek için de öldürmedim. Bütün bunlar palavra! Ben, öylece öldürdüm; kendim için, yalnızca kendim için yaptım bunu! İnsanlığa iyilik eden biri olmak, ya da bir örümcek gibi ağıma düşen kurbanlarımın özsularını emerek ömür sürmek, o anda benim için herhalde farklı şeyler değildi! Beni bu cinayete sürükleyen başlıca sebep, paraya duyduğum gereksinim de değildi; çünkü, paraya olan gereksinimim, bütün başka şeylere olan gereksinimimden daha fazla değildi. Bütün bunları şimdi anlıyorum... Anla beni: bütün o yollardan yeniden geçecek olsam, sanırım bu cinayeti tekrarlamazdım. O sıralar öğrenmek istediğim şey bambaşkaydı, bambaşka bir şey yön verdi ellerime; bir an önce öğrenmek istediğim bir şey vardı: ben de herkes gibi bir bit miydim, yoksa bir insan mı?" (Dostoyevski, 1999, 503-504).

Nietzsche (2009) 'de insanın suç işlemesinin altında kişilik yapısının ve haz olgusunun yattığını iddia eder. Ona göre, ahlak ve yasalar insanın suç işlemesine bir biçimde engel olunması amacıyla oluşturulur. Nietzsche, insanın içinde suç işlemeye meyilli bir canavar bulunduğunu ve ahlak denen şeyin bu canavara engel olmak için oluşturulmuş beyaz bir yalan olduğunu söyler. Nietzsche' ye göre, ahlakın kabulünde etmen olan yanılgılar olmasa insan bir hayvan olarak yaşamını sürdürür. İnsan, ahlaka yer vermekle kendini hayvandan daha üstün görerek bir üst konumlandırma gerçekleştirir. İçindeki hayvansal güdüye engel olmak için katı yasalar koyar. Bu sebeple insan, içinde hayvansal özellikler bir biçimde kalabilmiş olan hemcinslerinden nefret edebilir. Kölelerin eskiden bir eşya gibi görülmeleri de onların toplumsal düzene uyum sağlamada gösterdiği beceriksizlikle açıklanabilir. Kölelerin içlerindeki hayvansal itkiler medeni insan kadar engellenmediğinden daha doğal bir yaşam sürerler.

Yukarıdaki da geçtiği üzere suç olgusu haz duygusuna da bağlanabilir. İnsanın haz isteği çeşitli suçlar doğurabilir. Gültekin (2020), bu durumu şöyle açıklar; *"Suçun, şiddet ve cezayla*

ilişkisinden belki daha önemli olan; fakat göz ardı edilen ya da düşünül (e)meyen durum, bu eylemlerin birer haz kaynağına dönüşebilmesidir. Suçun gerek toplumsal yaşamda gerekse toplumlardan doğan sanat eserlerinin imge ve söylemleri aracılığıyla insanlara haz sağlayabildiğini düşünmek gerekir."

Suç kavramı edebiyatta, sosyolojide, psikolojide kendisine yer bulduğu gibi medyada da sıklıkla tartışılır. Sosyal medyada yapılan bazı programlarda katılımcıların yaşam öykülerine yer verilir. Bu öyküler gizemli olmaları ve suç unsuru taşımaları bakımından izlerkitlenin ilgisini çekebilir. İnsan merakı bu türden programların büyük kitleler tarafından takip edilmesini sağlayabilir. Program içeriklerinde zaman zaman suç unsuru barındıran açıklamalar da bulunur. Bu programlardan biri Hasan Can Kaya'nın sunduğu "Konuşanlar" programıdır. Bu çalışmada "Konuşanlar" programına katılan konukların açıklamaları suç bağlamında incelenecektir.

2. MEDYA VE SUÇ

Medya yapısı gereği suç trafiğini, suça karışanların yaptıklarını, suç oranlarındaki dönemsel değişimleri ve bu değişimlerin öznel tesirlerini ortaya koyan bir araç özelliğine sahiptir. Medya tarafından suçun konu edilip yeniden aktarılması kişileri olumsuz etkileyebilir (Er ve ark, 66). Medyada suç le birlikte suça karışan kişiler üzerinde özellikle durulması tartışmalara neden olmaktadır. Medyanın bu uygulamalarına olumsuz eleştiriler getirilmektedir.

Medya, hemen her konuyu şeyleştirip eğlence unsuru olarak sunar. Bir anlamda neyin ve hangi amaçla gösterildiğinin çok önemi kalmaz. Ön planda tutulan izleyici hazzıdır. Medya içerikleri, haber de buna dahil olmak üzere eğlenceli bir üslupla sunulur (Postman, 2010, 100-102). Program temalarının eğlence ağırlıklı olarak hazırlanması tüm türler için geçerlidir. Suç unsuru taşıyan olaylar dahi eğlenceli bir akış içinde verilebilir.

Suç teşkil eden unsurlar komedi anlatısı şeklinde verilerek neredeyse meşru bir çerçeveye yerleştirilir. Böylelikle yazılan/gösterilen/aktarılan suçların meşrulaşma tehlikesi ortaya çıkabilir. Bununla birlikte suç daha çok toplumsal bir olgu olarak düşünülebileceğinden, suçun sadece medya üzerinde meşrulaştırıldığını düşünmek fazla indirgemeci ve zorlama bir yorum olarak düşünülebilir (Sevimli ve Bektaş, 2019, 209). Suçun toplumsal dinamikler içinde ortaya çıkması ve çeşitli araçlar üzerinden meşrulaştırılması bir yana,

hemen tüm vakalar medyada bir mizansen dahilinde verilebilmekte, bunun içinde adli vakalar da yer almaktadır.

Adana'da, gasp iddiası ile polis tarafından gözaltına alınan şahıs gazetecilerin soruları karşısında yanındaki polisi göstererek 'Aha dayıya sor' ifadesini kullanmış ve bunun videosu kısa sürede milyonlarca kez izlenmiştir (URL-1). "Aha dayıya sor" ifadesiyle internet fenomeni haline gelen H. T. Bu olayın ardından yine adli olaya karışmış, bir lise öğrencisinin cep telefonunu gasp etmesi nedeniyle tutuklanmıştır. Bu hadise daha sonra Show TV'de yayınlanan "Güldür Güldür Show" programında mizah unsuru olarak kullanılmıştır.

Suçun ve suçlunun düştüğü durumun komiklik malzemesi olarak kullanılması bu eylemlerin sıradanlaşmasına yol açabilir. Sosyal medya ortamları da bu bağlamda ele alınabilir. İnsanlar itiraflarda bulunmak amacıyla sosyal medya kanallarını kullanmaktadır. Bu mecra, izlenme ve daha fazla takipçiye ulaşmak için legal olmayan unsurların da işlenebildiği bir ortama dönüşebilmektedir. Kişiler gerçek yaşamlarında zorlanarak verebileceği tepkileri sosyal medya üzerinde çok kolay bir şekilde verilebilir. Sosyal medya kullanıcılarından bir kısmı suçlarını buradan ifşa edebilmektedir. Bu durum kimi zaman da olağan bir olay edasıyla yansıtılır. Böylelikle içinde suç unsuru barındıran açıklamalar sosyal medya üzerinden yayılabilir.

Dünyada ve Türkiye'de birçok kişi zaman zaman sosyal medya ortamlarında suçun ifşasına yönelebilmektedir. Örneğin, Grammy ödüllü Rap şarkıcısı Cardi B, şarkıcılığa başlamadan evvel uyuşturucu kullandığını ve hırsızlığa karıştığını ifade etmiştir (URL-2). Oyuncu Hande Ataizi ise verdiği röportajda üniversite öğrenimi sırasında kitap çalmak zorunda kaldığını itiraf etmiştir. Ataizi, arkadaşlarıyla sahaflara gidip yoksulluktan dolayı kitap çaldıklarını hatta kimin daha pahalı kitap çalacağı yönünde iddiaya girdiklerini belirtmiştir (URL-3). Yine başka bir örnek olarak şarkıcı Kalben, katıldığı Youtube programında "üniversitedeyken bir yerden bir kazak, bir yerden de tişört çalmışlığım var" ifadesini kullanmıştır (URL-4). Sanatçı Nil Burak ise haberler.com YouTube kanalında yayınlanmış olan "Haber Bahane" programında ilk evliliğini 1970 yılında menajeri ile yaptığını ancak gerçek bir evlilik olmadığını söylemiştir. Burak, o zaman Türk olmadığı için sahneye çıkmasının yasak olduğunu bu sebeple kâğıt üzerinde bu evliliği yapmak zorunda kaldığını belirtmiştir. (URL-5).

Kimi durumlarda birey medyada suçunu farkında olmadan da ifşa edebilmektedir. Buna örnek olarak "Müge Anlı ile Tatlı Sert" adlı televizyon programı katılımcılarından bazılarının istemeyerek te olsa suçlarını itiraf etmeleri gösterilebilir. Türkiye Psikiyatri

Derneği eski başkanı Şeref Özer, bu tür itiraflarda iki durumun geçerli olduğundan söz etmektedir: "Biri, zanlıları programa çıkartan durum, diğeri ise onlara bu itirafları yaptıran durum". Programlara çıkış sebebinin, 'bilinçle' ilişkili olduğunu söyleyen Özer, bu kişilerin, "Eğer bu programa çıkmazsam çevrem suçlu olduğumu düşünür" psikolojisi ile bilinçli bir şekilde bu programlara katıldıklarını ifade etmektedir. Özer, suç işlemiş kişilere böyle itirafları yaptıran durumun ise psikiyatri biliminde, "bilinç dışı hareketler" olarak tanımlandığını söylemektedir. Kişinin, işlediği suçun baskısından kurtulmak için "bilinci dışında" hata yapmaya yönelebildiğini, cezalandırılmak isteyebileceğini aktaran Özer, canlı yayınların da zanlılar üzerinde polis sorgu odası baskısı yaratabildiğinin altını çizmektedir (URL-6).

Atay (2017), yukarıda bahsi geçen programlar için realite-şov tanımlaması yapar. Bu programlara katılanlar bir insanın ölümüne yol açtıktan sonra ortadan kaybolmak yerine insanların gözü önünde olmayı isteyebilir, televizyon stüdyosunda bulunmanın cazibesine kapılabilir. Altay, bu durum için; "Meşhuriyet çağı" bu işte! Ne hoca ne sanatçı ne siyasetçi ne de cani onun "ekran" denen anaforuna kapılmaktan kendisini alıkoyabiliyor." görüşüne yer verir.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Yöntem

Sosyal bilimler alanındaki araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi, gözlem yapma ve görüşmede bulunma imkanının olmadığı durumlarda, araştırma verilerine zenginlik katmak amacıyla ve araştırmanın geçerliğini artırmak için kullanılan bir tekniktir. Doküman analizi ile sadece yazılı veriler incelenmez. Görüntü ve video gibi malzemeler için de bu yöntemden yararlanılabilir. Bundan dolayı doküman analizi olay ve olgular hakkında bilgi içeren tüm yazılı ve görsel malzemeyi kapsar. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi, analiz için seçilen yazılı ve görsel dokümanların tespit edilmesi, üst ve alt tema kategorilerinin geliştirilip çözümlenmesi gibi süreçlerden oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2005, 187-190).

3.2. Analiz

Konuşanlar 8. Bölüm

Seyirci: "Arkadaşlarımla playstation oynamaya gittik, paraları topladık, adama vereceğiz, dediler ki, Mustafa sen ver, tamam dedim veriyim. Onlar oynarken ben paraları aldım gittim."

Sunucu: "Mustafa, bu cimrilik değil, bu hırsızlık."

Programa katılan seyirci yaptığı hırsızlığı stüdyo ortamında itiraf etmekte ve bu durum yeni medya üzerinden geniş bir izleyici kitlesine ulaşmaktadır.

Konuşanlar 8.Bölüm

Seyirci: "Orta son öğrencisiydik, Eminönü'ne beş arkadaş gittik. Dilenciye para bozduracağız diye dilencinin çantasını çalmıştık."

Programa katılan seyirci arkadaşlarıyla birlikte gerçekleştirdikleri hırsızlığı anlatmaktadır.

Konuşanlar 14. Bölüm

Seyirci: "Üniversitenin son sınıfında bir kızla tanışmıştım o zamanlar 110 civarı bir kilom filan vardı, 115 civarında. Bir kızla tanıştım, diyetisyendi."

Sunucu: "O senin için bir dönüm noktası oldu ve sen kilo vermeye karar verdin."

Seyirci: "Aynen, o zaten kilo vermemi sağladı, diyet listeleri hazırladı, boy kilo endeksini ölçtü vesaire bir sürü şey yaptı benim için. 4. sınıfın sonuna doğru bende onun bitirme tezini yazmıştım. Sayemde bitirme tezini vermişti. Bitirme tezini verdiğim gibi beni terk etti abi."

Seyirci programda anlattığı ansına göre, öğrencinin kendisi tarafından yazılması gereken bitirme tezini yazarak suç işlemiş ve kız arkadaşının haksız yere mezun olmasında pay sahibi olmuştur.

Konuşanlar 17. Bölüm

Seyirci: "Üniversitede yurttayken yan odadaki arkadaşlarımı ziyarete gittim. Onlar masanın başında bir şey dinliyorlar, pür dikkat…… Meğerse konu şuymuş; kızlar yurdundan bir kıza kolye hediye etmişler, onun içinde de bir verici var, diyalogları dinlemeye çalışıyorlarmış, orada kimin kimi beğendiği, kimin kiminle aldattığı konuşmalara şahit oldum."

Seyircinin anlattığına göre, kız öğrencilerin mahremiyeti ihlal edilip, özel konuşmalar ifşa edilmiş, özel hayatın gizliliğine riayet edilmemiştir.

Konuşanlar 19.Bölüm

Seyirci: "Birgün çok alkolüyüm arkadaşımla beraber. O kadar alkolüyüm ki arkadaş da aynı şekilde. Beni eve bırakacak, o da evine gidecek, Beşiktaş'tayız, sokağı döndüm, sağda kaldırımın üstüne bir tane araba park etmiş. Sokakta tabi babamın malı değil ama o anki reflekse kim bu kaldırımın önüne arabayı park eder, yan aynasını açtım bir tane yumruk koydum, aynayı indirdim. Annem camdan çıktı. Olum abinin arabasını niye parçalıyorsun…. Şöyle bir durum var abim yeni işe girmiş şirket arabasıymış."

Seyirci yukarıda yer alan açıklamalarında kardeşine şirket tarafından tahsis edilen araca zarar verdiğini açıkça belirtmektedir.

Konuşanlar 20.Bölüm

Seyirci: "Daha önce muayenehanede çalışıyordum. Bir hamfendinin dişi düştü ve benim yapıştırmam gerekiyordu ve tabi ki amatörlüğümden dolayı dişi delmiştim. Dişi delik bir şekilde belli etmeden yapıştırdım ve hala öyle duruyor büyük ihtimalle."

Seyircinin anlattığına göre, kadın müşterinin sağlığı ile oynanmış ve eksik tedavi hizmeti verilerek suç işlenmiştir.

Konuşanlar 42. Bölüm

Hasan Can Kaya: "Sizi tanıyabilir miyiz? "

Seyirci: "Benim ismim Hakan, şarküterim var doğal ürünler satıyorum iste tereyağı, bal, pekmez."

Hasan Can Kaya: "Gerçekten organik mi?"

Seyirci: "Çoğu organik."

Hasan Can Kaya: "Ne kadarı, yüzde kaçı organik."

Seyirci: "Yüzde 40'ı"

Hasan Can Kaya: "Çoğu olmuyor ki yüzde 40, azı oluyor, matematiksiz."

Seyirci: "Esnaf becerisini de katılınca yüzde 40, yüzde 80'e çıkıyor."

Ticaret yapan program katılımcısı müşterilerine doğru olmayan bilgiler vererek organik olmayan gıdaları da organik olarak sattığını yukarıdaki konuşmalarında dile getirmektedir.

Konuşanlar 43. Bölüm

Seyirci: "Almanya'dan geliyoruz biz."

Hasan Can Kaya: "Neresinden?"

Seyirci: "Bremen'den geliyoruz biz. "

Hasan Can Kaya: "Ne iş yapıyorsun?"

Seyirci: "İşsizim şu an."

Hasan Can Kaya: "Almanya maaş mı veriyor sana? "

Seyirci: "Almanya'da maaş veriyorlar, daha da kazanıyor çünkü ben pizza dağıtıyorum."

Hasan Can Kaya: "Kaçak dağıtıyorsun değil mi Almanya'da."

Seyirci: "Evet."

Hasan Can Kaya: "Çünkü devletten para gelmeye devam etsin diye."

Seyirci: "Evet."

Hasan Can Kaya: "Almanya'yı çok bozuktuk ha yemin ederim."

Gurbetçi genç, yanlış bilgi vermek yoluyla Alman hükümetini dolandırıp haksız kazanç sağladığını beyan etmektedir. Aynı zamanda bu durumu bir uyanıklık vesilesi gibi takdim etmektedir.

Konuşanlar 43. Bölüm

Hasan Can Kaya: "Bu gece ölmekte olsanız ne yapmadığınız için pişman olurdunuz? "

Seyirci: "İlk eşime ihanet etmediğim için. "

Seyirci, evlilikte boşanma nedeni olan bir davranışı geçmişte yapamadığından pişmanlık olarak bahsetmektedir.

Konuşanlar 49. bölüm

Hasan Can Kaya: "En yakın arkadaşına söylemediğin bir sırrın var mı? Varsa nedir? "

Seyirci: "Begüm'ün eski eşini, kendi de bilmiyor şu an öğrenecek, parkta köpek gezdiren başka bir kıza ayarladım. Begüm'ünde bundan haberi yok."

Programa katılan seyirci arkadaşına ihanet ettiğini yukarıdaki ifadeleriyle dile getirmektedir.

Konuşanlar 57.Bölüm

Hasan Can Kaya: "Ne iş yapıyorsun?"

Seyirci: "Korsan taksiciyim abi."

Hasan Can Kaya: "Olum bu yayınlanacak."

Seyirci: "Abi, 2019 da bir bayan vardı, kaçtım öyle yakaladılar. Çevirmeyi gördüm kaçtım, köşeyi dönerim indiririm yolcuyu, yolcu yoksa suçta yok."

Programa katılan korsan taksici hem mesleğini söylemekten çekinmemekte hem de kanundan kaçmanın yollarını izleyenlerle paylaşmaktadır.

Konuşanlar 57. Bölüm

Hasan Can Kaya: "Bu gece ölecek olsanız ne yapmadığınız için pişman olursunuz?"

Seyirci: "Dolandırıcı arkadaşlarım var onlarla takılıp parayı vurmadığım için pişman olurum."

Bu diyalogdaki seyirci, dolandırıcılığı mubah gören bir düşünceyi paylaşmaktadır.

Konuşanlar 57. Bölüm

Seyirci: "Başkalarının ödevlerini yapıyordum, not filan satıyordum, millet arkamdan konuşuyormuş böyle şey mi olur etik değil diye."

Seyirci eğittim-öğretimle bağdaşmayan usulsüzlüklerini programda anlatmaktadır.

Konuşanlar 2. Sezon 3.Bölüm

Seyirci: "Kaçakçılık yapıyorduk biz. Kaçak çay, kacak sigara filan. Kacak sigarayı verdi elime el arabasıyla ambara doğru getiriyorum, babam dedi ki bana biri sana soru sorarsa cevap verme, düz devam et. Bir tane adam geldi yanıma dedi ki sen İdris'in oğlu değil misin? Babamın adı İdris, evet dedim nereden tanıyorsunuz? Ben babanın arkadaşıyım dedi. Halbuki sivil polismiş, sonra bana dedi ki 50 paket lazım, ama dedim ki ben fiyatını bilmiyorum babama sorarsın. İyi tamam ben babanla bir fiyat konuşuyum dedi … Babamı daha sonra kaçakçılık şubeye götürdüler.

Seyirci, kaçakçılıktan sıradan bir meslek gibi söz etmektedir. Kanunsuz bir durumu sıradanlaştırılarak aktarılmaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Gerekçesi ne olursa olsun saldırganlık ve şiddet içerikli eylem ve suç oluşturan davranışlar, toplumsal gelişme ve uyuma darbe vuran, yavaşlatan veya tümüyle durduran diğer olaylar kadar müdahale edilmesi gerekli bir durumdur. Özellikle suç unsuru taşıyan olayların geniş kitlelere ulaşmasının engellemesi için bunlarla mücadele edilmesi ve toplumsal yaşam içindeki sıradan bir olaymış muamelesi görmemesi gerekir (Küçükcan, 2019, 29).

"Konuşanlar" isimli program katılımcılarından bazılarının suç teşkil eden davranışlarını program içinde aktardıkları görülmektedir. Hırsızlık, dolandırıcılık, yalan, ihanet, yanlış bilgi verme, kusurlu hizmet gibi olumsuzlukların itirafı yapılmaktadır.

Bazı katılımcılar bireysel ve toplu hırsızlık vakalarını programda içinde itiraf etmektedir. Kimisi dilencinin parasını çaldığını, kimi ise arkadaşlarının parasını çalıp kaçtığını anlatmaktadır. Hırsızlık gibi yüz kızartıcı bir suç espri malzemesi olarak kullanılmaktadır.

Bir kısım katılımcılar öğrencilikleri esnasında yapmış oldukları usulsüz ve kanunsuz işlerden bahsetmekte, arkadaşlarının yazması gereken tezleri menfaat sağlayarak yazdıklarını, para karşılığı ders notu sattıklarını anlatmaktadır. Bazı öğrenciler de dinleme cihazı kullanarak diğer öğrencileri gizlice dinlediklerini ve mahremiyet ilkesine aykırı davranışta bulunduklarını program içinde anlatmaktadır.

Konuşanlar programında, ticaret yapan ve sağlık hizmeti veren iki katılımcı müşterilerini kandırdıklarını, yanlış bilgi verdiklerini, kusurlu hizmette bulunduklarını açıkça beyan etmişlerdir. Bu ifadeleriyle izleyicinin zihninde olumsuz bir koşullanma oluşturabilecekleri gibi hem ticari kuruluşlar hem de sağlık hizmeti veren çeşitli klinikler için izleyicinin zihninde şüphe oluşmasının yolunu açmışlardır.

Programa katılan diğer bir şahıs dolandırıcılık yapmadığı için pişmanlık duyduğundan söz ederken gurbetçi bir katılımcı ise Alman hükümetini dolandırıp haksız kazanç elde ettiğini anlatmaktadır. Bu iki şahısın ifadeleriyle dolandırıcılık suç teşkil etmeyen sıradan bir vaka gibi sunulmaktadır.

Yine programda kaçakçılık yapan ve korsan taksici şahısların açıklamaları da yer almaktadır. Hem kaçakçılık süreci hem de korsan taksi ile yapılan illegal faaliyetler anlatılmaktadır.

Sonuç olarak; yukarıda geçen ve yasalarda suç sayılan fiillerin bir programın içeriğinde komiklik malzemesi olarak kullanılmış olması bu fillerin sıradanlaşmasına ve normal olaylar gibi algılanmasına yol açabilir. Yeni medya ortamında her yaş grubundan izleyicinin takip ettiği bu içeriklerin yanlış örnek oluşturması söz konusu olabilir. Suçun ve suçlunun mizahi bir üslupla yansıtılması bunlara karşı

toplumda bulunan bariyerlerin gevşemesine de yol açabilir. Bu sebeple toplumsal değerlerin reyting kaygısıyla ötelenememesinde yarar vardır. Uzun vadeli toplumsal ahenk ve düzen açısından bu türden programlarda daha hassas davranılması tüm bireylerin yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

Atay, T., *Görünüyorum O halde Varım "Meşhuriyet Çağı'nda Kültür ve İnsan.* Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2019.

Benson, N. C., *Psikoloji Bilinci ve Davranışları Daha İyi Anlamak İçin Çizgibilim.* (çev. Eda Okuyucu), Say Yayınları, İstanbul, 2020.

Dostoyevski, F., *Suç ve Ceza,* Parıltı Yayınları. İstanbul, 1999.

Durkheim, E. *Toplumbilimin Yöntem Kuralları.* (çev. Özer Ozankaya). Cem Yayınevi, İstanbul, 2013.

Eagleton, T., *Bir Deneme.* (çev. Şenol Bezci). İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Er, T., Elmas, A. ve Sayar, G. H. (2018). Suç ve medya, Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim, (2), 56—6, 2018.

Gültekin, G., *Suç Estetiği.* Hiper yayın, İstanbul, 2020.

Küçükcan, Ö. U., Medya Sarkacı: Kurgu İle Gerçeklik Arasında Suç, Türk Dünyası Araştırmaları, 123(242), 11-34, 2019.

Marsall, G., *Sosyoloji Sözlüğü.* (çev. Osman Akınhay & Derya Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

Nietzsche, F., *İnsanca Pek İnsanca-1.* (çev. Mustafa Tüzel). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul, 2015.

Postman, N., *Televizyon Öldüren Eğlence.* (çev. Osman Akınhay). Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.

Sevimli, M. A. & Bektaş, E., "Kolpaçino" Filmi Örnekleminde Popüler Komedi Filmlerinde Suç Unsurunun Meşrulaştırılması, Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi, 2 (2) , 198-211, 2019.

Ülker, H. Z., *Sosyoloji Sözlüğü*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

Yıldırım A. & Şimşek H., (2005). *Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Yayıncılık, Ankara. 2005.

URL-1: Https://www.youtube.com/watch?v=jqQfScoJAg4 (Erişim tarihi: 14.06.2022)

URL-2: https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/cardi-bden-uyusturucu-ve-hirsizlik itirafi, TGy9WPY6T0Cnb5RFAXB_fg/msXQoKWQxUCy9KWO1-76Za, (Erişim tarihi: 14.06.2022)

URL-3: https://www.milliyet.com.tr/cadde/parasizliktan-hirsizlik-yaptim-984023, (Erişim tarihi: 15.06.2022)

URL-4: https://www.internethaber.com/savunmasi-saskina-cevirdi-tisort-kazak-caldim-deyip-kalben-yaptigi-hirsizligi-itiraf-etti-foto-galerisi-2181991.htm?page=8, (Erişim tarihi: 14.06.2022)

URL-5: https://www.haberler.com/magazin/turk-muziginin-efsane-ismi-nil-burak-tan-cok-15004766-haberi/, (Erişim tarihi: 15.06.2022)

URL-6: https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37734594, (Erişim tarihi: 15.06.2022)

SAYIŞTAYIN DENETİM VE YARGI ALANI

Gökhan ÇAKMAK[1]
Kırıkkale Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi-
0000-0002-8475-6344

Özet

Geçmiş uygulamaları Orta Asya'ya kadar uzanan Türk Sayıştayı 1862 yılında Osmanlı Devleti döneminde Divan-ı Muhasebat adıyla kurulmuş, Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmeye devam etmiştir.
Anayasal kurum olma özelliğini günümüzde de devam ettiren Sayıştay 1876,1924,1961,1982 anayasalarında kendine yer bulmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Divan-ı Muhasebat yaptığı denetim ve yargılama faaliyetini Türkiye Büyük Millet Meclisi adına yapmaya başlamıştır.
Türk Sayıştayı dünya örnekleri ile karşılaştırıldığında kurul tipi Sayıştaylardan mahkeme özelliği bulunduran Sayıştaylar arasında yer almaktadır.
Sayıştay 1982 anayasası başta olmak üzere 5018 sayılı kanun, 6085 sayılı kanun ve Sayıştaya kanunlarla verilen görevleri düzenleyen yönetmelikler incelendiğinde kamu kaynaklarının nasıl ve ne şekilde kullanıldığını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetleme yetkisi bulunduran bir kamu kurumudur. Bu denetimini bünyesinde yetiştirdiği meslek mensuplarınca yani denetçileri vasıtasıyla yerine getirmektedir. Elbette yapılan denetimlerin etkili olabilmesi amacıyla raporlar oluşturulmakta büyük çoğunluğu kamuoyu ve parlamenterle paylaşılmakta ve ayrıca kanunların hesap yargısı adını verdiği yargılama süreci işletilmektedir.
Gerçekten de Sayıştay geçmişten günümüze incelendiğinde yargılama faaliyetini anayasalarda yer almadığı dönemlerde dahi kullanmıştır.
Söz konusu yargılamada denetçiler tarafından hazırlanan yargılamaya esas raporlar ilgili kamu idaresinde kamu zararına sebep olan kamu görevlileri hakkında oluşturulmakta Sayıştay dairelerinde yapılan yargılama sonucunda kamu zararı miktarı yasal faiziyle alınmasına ilişkin hüküm oluşturulmaktadır.
Sayıştayı doğrudan ilgilendiren kanunlar ile bazı diğer kanunları incelendiğinde çeşitli sebeplerle kurumların Sayıştay yargılaması dışında bırakıldığı görülmektedir.
İşbu çalışmamızda Sayıştay hesap yargısına tabi olan ve olmayan kamu kurumları, haklarında bulunan tartışmalar ve yargı kararları ile birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sayıştay,yargı,denetim alanı

GİRİŞ

Ülkemizde Sayıştay ilk olarak 1862 yılında dönemin padişahı Sultan Abdülmecid tarafından yayımlanan irade-i seniyye ile Divan-ı Muhasebat adıyla kurulmuştur. Osmanlı devletinin son döneminde kurulmasına rağmen diğer bazı kamu veya yargı kuruluşları gibi Osmanlı devletinin yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmasıyla birlikte günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.
1862 yılından önceki dönemlerde Osmanlı devletinde Baş baki kulluğu adıyla kurulan defterdarlığa bağlı bir komisyon tarafından günümüz Sayıştay benzeri faaliyetleri(denetim,yargılama) yerine getirilmiştir.[1]

[1] Ahmet AKGÜNDÜZ;Osmanlıdan Cumhuriyete Sayıştay (Divanı Muhasebat) Osmanlı Araştırmaları Vakfı s.20

Osmanlı devleti öncesi Türk devletlerinde ise Göktürklerde Kuyudat Memurluğu, Karahanlılardan Selçuklulara kadar olan Türk İslam devletlerinde ise Divan-ı İşraf devletin gelir ve giderlerinin denetlenmesi , mali işlere ilişkin kayıtların tutulması gibi faaliyetlerde bulunmuştur.[2]

Sayıştay 1921 teşkilatı esasi kanunu hariç tüm anayasalarda kendine yer bulmuş köklü bir anayasal kurumdur. En son 1982 anayasasında 160.md vd düzenlenmiştir. Buna göre Sayıştay 3 temel kurum türünü 3 temel fonksiyon ile araştıracaktır. Anayasamıza göre Merkezi yönetim kapsamındaki kamu kuruluşları, sosyal güvenlik kurumları, mahalli idareler olarak 3 türdeki kamu kurumlarını incelemek, denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama(hesap yargısı) şeklinde üç anayasal görevi bulunmaktadır. Yapacağı bu faaliyetleri anayasamızdaki ifadesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi adına yerine getirmektedir.

6085 sayılı Sayıştay kanunu incelendiğinde Sayıştay performans denetimi, uygunluk denetimi yapma yetkisi bulunmaktadır. Bu çerçevede yapmış olduğu denetimleri başta genel uygunluk bildirimi olmak üzere çeşitli adlar altında raporlaştırılmaktadır. Bu raporlar sayesinde başta halkın temsilcilerinden oluşan parlamento ve dahası kamuoyu bilgi sahibi olmaktadır.

Anayasa ve kanunlardan kaynaklanan bir başka Sayıştay yetkisi ise hesap yargısını harekete geçirme faaliyetidir.Bu çerçevede Sayıştay denetçileri vasıtasıyla yapılan inceleme ve denetimler sırasında kamu görevlisi tarafından kamu zararına kasıt,kusur veya ihmalen sebebiyet verildiğini tespit edebilmektedir.Tespit işleminden sonra Sayıştay denetçileri tarafından hazırlanan yargılamaya esas rapor oluşturularak kamu zararı yasal faizi ile birlikte sorumlu kamu görevlilerinden istenebilmektedir.Sayıştay dairelerinde yapılan yargılamalar neticesinde verilen hükümler Sayıştay temyiz kurulunda temyiz edilmektedir.Sayıştay dairelerinde verilen ilamlar temyiz kurulunda temyiz edilerek kesinleşmektedir.

Sayıştay kökenleri çok eskilere dayanan bir kamu kurumu olmasına rağmen özellikle 1961 anayasası ile birlikte günümüze kadar devam eden bir tartışma hasıl olmuştur.Sayıştayın hesap yargılaması yapmasından dolayı yargı fonksiyonu sürekli tartışılmış hatta Anayasa mahkemesi nezdinde sürekli dava konusu olmuştur.

Yaptığımız işbu çalışmada Sayıştayın Anayasa Mahkemesi ve diğer kurumlar için yaptığı rapor ve inceleme çalışmalarına ve Sayıştay hakkında yapılan doktrinde ve yüksek yargı kararlarındaki mahkeme olup olmamasıyla ilgili tartışmalara yer verilmemiştir.

A.SAYIŞTAY DENETİMİ VE HESAP YARGISINA TABİ KURUM VE KURULUŞLAR

Sayıştayın görev,yetki,sorumlulukları ile aynı zamanda hesap yargısı ile ilgili olarak 6085 sayılı Sayıştay Kanunu 2011 yılında yürürlüğe girmeden önce 832 sayılı Sayıştay kanunu uzun yıllar yürürlükte kalmış bulunmaktadır.Günümüzde 6085 sayılı Sayıştay kanunu ile bağlantılı olarak 5018 sayılı kamu yönetim ve mali kontrol kanunu da uygulayıcılar tarafından göz önünde tutulmaktadır.

A.1.Merkezi Yönetim Kapsamındaki Kamu İdareleri

Anayasa madde 160. ifadesi ile merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri Sayıştay tarafından denetlenmekte denetim sonucu tespit edilen kamu zararları sorumlulara hesap yargısı aracılığıyla başvurulmaktadır.

[2] https://www.sayistay.gov.tr/pages/74-osmanli-devleti-oncesi-donemi E.T.02.07.2022

Sayıştay denetiminin ve hesap yargısının muhatabı hangi kamu idareleri olduğu başta anayasa olmak üzere 5018 sayılı kamu mali yönetim ve kontrol kanunu ile 6085 sayılı Sayıştay Kanunu ile Sayıştay Denetim Yönetmeliğinde belirtilmiştir.
İlk olarak merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri 5018 sayılı kanuna ekli 1 2 3 sayılı cetvellerde yazılı kamu idarelerinden oluşmaktadır.
Kırk bir kamu idaresi 1 sayılı cetvelde ,yüz yetmiş dört kamu idaresi 2 sayılı cetvelde,on bir kurum 3 sayılı cetvelde tek tek sayılmak suretiyle belirlenmiştir.
5018 sayılı kanuna ekli cetveller incelendiğinde 1 sayılı cetvelde genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri olan Cumhurbaşkanlığı,anayasa mahkemesi,Yargıtay,Danıştay,bakanlıklar,emniyet genel müdürlüğü,jandarma genel komutanlığı,diyanet işleri başkanlığı,iletişim başkanlığı,Milli istihbarat başkanlığı gibi esasında devlet tüzel kişiliğini temsil eden kurum ve kuruluşlar yer almaktadır.
2 sayılı cetvelde ise özel bütçeli kamu idarelerinden a bendinde üniversiteler,yüksek öğretim kurumu,yüksek teknoloji enstitüleri b bendinde ise özel bütçeli diğer idareler başlığında Türk dil kurumu,kamu denetçiliği kurumu,mesleki yeterlilik kurumu,devlet su işleri genel müdürlüğü gibi kendi bütçeleri bulunan,kamu tüzel kişiliğine sahip kamu kurumları ve özel üniversiteler yer almaktadır.
5510 sayılı kanunun 3 sayılı cetvelinde ise devlet tüzel kişiliğinden ayrı kamu tüzel kişiliği bulunan ,görevli olduğu alanda özellikle serbest piyasayı düzenleyip regüle etme,cezalandırma gibi faaliyetleri yürüterek üst kuruluş gibi davranan düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar bulunmaktadır.
3 sayılı cetvelde bulunmamasına rağmen 5411 sayılı bankacılık kanununun 124.maddesine göre Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu da Sayıştay tarafından dış denetimi yapılacak kurum olarak belirlenmiştir.[3]
5018 sayılı kanun ile 6085 sayılı kanunda düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar ile ilgili hesap yargısının işletilmesi ile ilgili olarak bir çelişki bulunmaktadır.3 sayılı cetvelde yer alan düzenleyici ve denetleyici kuruluşların 5018 sayılı kanunun 2.maddesine göre hesap yargısına tabi olmadığı belirtilmiştir.6085 sayılı kanunun 5.ve 48.maddesinde ise böyle bir ayrıcalığa gidilmeden 1,2,3 sayılı cetvelde yer alan kurumların tamamının hesap yargısına tabi olduğu belirtilmektedir.
Sayıştay 8.dairesinin 2021 tarihinde verdiği 201/34 karar/ilam numaralı kararında 6085 sayılı kanunun 5018 sayılı kanuna nazaran daha sonra yürürlüğe girdiğini sonra gelen kanun öncelikli uygulanır prensibine göre 6085 sayılı kanunun uygulanacağını ayrıca5018 sayılı kanunun 71 maddesinde yer alan kamu zararı tanımında bu yönde bir ayrıcalığa gidilmediği belirtmiştir.
6085 sayılı kanunun kaldırılan hükümler başlıklı 82.maddesinde…Diğer kanunların Sayıştay denetiminden istisna veya muafiyet tanıyan hükümleri ile bu Kanuna aykırı hükümleri,yürürlükten kaldırılmıştır.”ifadesi ile yorumunu desteklemektedir.
Düzenleyici ve denetleyici kurumlar açısından da kamu zararı hasıl olduğunda sorumluların müştereken ve müteselsilen sorumluluğuna gidilmektedir.

A.2.Sosyal Güvenlik Kurumları

5018 sayılı kanunun 4.sayılı cetvelinde ise sosyal güvenlik kurumları olan sosyal güvenlik kurumu ile Türkiye iş kurumu yer almaktadır.
5502 sayılı sosyal güvenlik kurumu kanununun 2.maddesine göre kamu tüzel kişiliğine haiz olup idari ve mali açıdan özerk bir kuruluştur.Sosyal güvenlik kurumu çalışma ve sosyal politikalar bakanlığına bağlı bir idaredir.Aynı maddenin 2.fıkrasına göre de Sayıştay denetimine tabidir.

[3] Selami ER, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Dış Denetimi ve 5018 Sayılı Kanunda Yapılan Değişiklikler,Sayıştay dergisi sa.68 ocak mart 2008 s 37

4904 sayılı Türkiye İş kurumu(İşkur) kanununun 1.maddesinin 3.fıkrasına göre Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının ilgili kuruluşu olup, özel hukuk hükümlerine tâbi, tüzel kişiliği haiz, idarî ve malî bakımdan özerk bir kamu kuruluşudur.
Gerek 1982 anayasasının 160.maddesinin 3.fıkrası ile 6085 ve 5018 sayılı kanunda gerekse kuruluş kanunlarında Sayıştay denetçilerince denetlenen ve ilgili kamu görevlilerinin kamu zararına sebebiyet verdiği hallerde yargılamaya esas rapor düzenlenerek sorumluluğuna gidilebilen kurumlar arasında sayılmıştır.

A.3.Mahalli İdareler

Anayasanın 127.maddesine göre '…. il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir…' ifadeleriyle mahalli idarelerin halkın yerel ihtiyaçlarının karşılanması için oluşturulmuş karar organlarının seçimle geldiği devletten ayrı kamu tüzel kişiliklere sahip kuruluşlardır.[4]
Hukuk sistemimizde il özel idaresi,belediyeler ve köyler olmak üzere üç tür mahalli idare bulunmaktadır.
Sayıştay başkanlığı denetçiler vasıtasıyla il özel idareleri ve belediyeleri ve bu kuruluşlara bağlı birimleri düzenli olarak denetlemekte sorumlular hakkında yargılamaya esas rapor düzenleyerek kamu zararının giderilmesini sağlamaktadır.
Ülkemizde otuz büyükşehir belediyesi elli bir il belediyesi,dokuz yüz yirmi iki ilçe belediyesi,üç yüz seksen sekiz belde belediyesi ile elli bir il özel idaresi[5] ve bu sayılardan ayrı olarak özellikle yoğun nüfusun bulunduğu belediyelerde belediyelere bağlı idareler bulunmaktadır.Bu kadar büyük bir denetleme ve yargı alanı Sayıştay personel kapasitesi açısından gereğinden fazladır.Sayıştayın bu sorunu aşabilmesi açısından personel sayısının arttırılması ve taşra teşkilatının kurulması gerekmektedir.[6]

A.4. Diğer Kuruluşlar

6085 sayılı Sayıştay kanununun 4.maddesi gereği sermayesinde kamu payı bulunan kuruluşlar,kaynak ve fonların kullanımı,uluslararası anlaşmalardaki esaslar çerçevesinde uluslar arası kuruluşların hesap ve işlemlerini doğrudan doğruya denetleme ve hesap yargısını işletme yetkisi bulunmaktadır.
Kanun detaylı incelendiğinde sermayesinin kamu payı %50 den az olan şirketler öncelikli olarak bağımsız denetim kuruluşlarınca denetlenmekte bağımsız denetim kuruluşlarınca oluşturulacak raporlar esas alınarak Sayıştayca incelenmektedir. Söz konusu bu durum eleştiriye açık bir düzenlemedir.Bağımsız denetim kuruluşlarının oluşturdukları raporlar üzerinden dolaylı denetim sağlanması gerçek verimliliği ve kamu zararlarında oluşacak sorumluluğu ortaya çıkarmaktan uzaktır.
6085 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin 4/12/2014 tarihli ve E:2013/114, K:2014/184 sayılı iptal kararı öncesinde sermayesinde kamu payı %50 altında olan şirketler Sayıştay tarafından hiçbir şekilde incelenememekte iken iptal kararı sonrası 2016 yılında getirilen yeni düzenleme ile bağımsız denetim kuruluşu aracılığı ile denetim sistemi oluşturulmuştur.
6085 sayılı Sayıştay kanununun 4.maddesi aşağıdaki gibidir;

[4] Kemal GÖZLER ,Mahalli İdareler Hukuku Ekin Yayınları 2018 ,Bursa S.134
[5] https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx e.t 14.07.2022
[6] Hüseyin KARA, Yusuf KARAKILÇIK, 5018 Sayılı Kanun Kapsamında Yerel Yönetimlerin Denetimi: Getirdiği Yenilikler, Uygulamalar ve Karşılaşılan Eksiklikler, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6(3),727-738, Aralık 2016,s733

'… sermayesinde doğrudan veya dolaylı olarak kamu payı olan özel kanunlar veya Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile kurulmuş anonim ortaklıkları, diğer kamu idarelerini (kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları hariç),((a) bendinde sayılan idarelere bağlı veya bu idarelerin kurdukları veya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak ortak oldukları her çeşit idare, kuruluş, müessese, birlik, işletme ve şirketleri, (1) c) Kamu idareleri tarafından yapılan her türlü iç ve dış borçlanma, borç verilmesi, borç geri ödemeleri, yurt dışından alınan hibelerin kullanımı, hibe verilmesi, Hazine garantileri, Hazine alacakları, nakit yönetimi ve bunlarla ilgili diğer hususları; tüm kaynak aktarımları ve kullanımları ile Avrupa Birliği fonları dahil yurt içi ve yurt dışından sağlanan diğer kaynakların ve fonların kullanımını, ç) Kamu idareleri bütçelerinde yer alıp almadığına bakılmaksızın özel hesaplar dahil tüm kamu hesapları, fonları, kaynakları ve faaliyetlerini, denetler. (Ek paragraf: 14/1/2016-6661/19 md.) (a) ve (b) bentleri kapsamına giren şirketlerden doğrudan veya dolaylı olarak kamu payı %50'den az olup ilgili mevzuatı uyarınca bağımsız denetime tabi olan; şirketler, bunların iştirakleri ve bağlı ortaklıklarının denetimi, ilgili mevzuatı uyarınca düzenlenen ve Sayıştaya gönderilecek olan bağımsız denetim raporları esas alınarak yapılır. Sayıştay, münhasıran kendisine sunulan bağımsız denetim raporlarını esas alarak hazırlayacağı raporu Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar. (2) Sayıştay; yapılan andlaşma veya sözleşmedeki esaslar çerçevesinde uluslararası kuruluş ve örgütlerin hesap ve işlemlerini de denetler…'

Yukarıdaki kanun hükmü ile sermayesinde bulunan kamu payı %50 ve daha fazla ise Sayıştay tarafından denetlenebilecek sermayesindeki kamu payı%50 altında kalmakta ise bağımsız denetim raporlarının Sayıştayca incelenmesinden ibaret kalacaktır.

Kanaatimizce oransal bir ayırım doğru olmamıştır.Keza sermayesindeki kamu payının %1 ile %99 olması aynıdır.Toplumun her bir ferdinin vergileriyle oluşturulan bu kuruluşlardaki tüm kamu paylarının oranının ne olursa olsun denetlenmesi gerekmektedir.Denetim aynı zamanda toplumsal güveni de arttırarak idareye olan güveni de arttıracaktır.

B.SAYIŞTAY TARAFINDAN HESAP YARGISI İŞLETİLEMEYEN KURUM VE KURULUŞLAR

B.1.Kalkınma Ajansları

Türkiye'nin Avrupa Birliğine uyum süreçlerinde bölgesel kalkınma hedefi olarak gündeme gelmiş kuruluşlardır.[7]2006 yılında 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunun kabul edilmesiyle birlikte Türk hukuk sistemine girmiştir.

Kanuna göre kalkınma ajansları kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak gibi amaçları hedeflemektedir.

Ajanslar kamu tüzel kişiliğine sahip olup tüm işlemlerinde özel hukuka tabidir.

Kanun 2018 yılına kadar yürürlükte kalmış bu dönemde bu kuruluşların denetimi bağımsız denetim kuruluşlarınca yapılarak ortaya çıkan rapor içişleri bakanlığı ve devlet planlama teşkilatı tarafından eş zamanlı olarak kontrol edilmektedir.

Kanunun en başından itibaren 5018 sayılı kamu mali yönetim ve kontrol kanunundan muaf tutulmuştur.bu sebeple 2010 yılında 6085 sayılı Sayıştay kanunu çıkarılıncaya kadar Sayıştay tarafından denetlenememiştir.6085 sayılı kanun ile Sayıştay yetkilerinin genişletilmesi ile kalkınma ajansları denetlenmeye başlanılmıştır.

[7] Seyit KOÇBERBER;Kalkınma Ajansları Ve Sayıştay Denetimi,Sayıştay Dergisi SA:61 s.41

2018 yılında yürürlüğe giren 703 sayılı khk ile adı geçen 5449 sayılı kanun büyük ölçüde mülga edilmiştir.Kanunun 25.maddesinde denetim usulleri açıklanmış iken 703 sayılı khk ile bu hükümler kaldırılmıştır.
Kalkınma ajansları son olarak 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile yeniden düzenlenmiştir. İlgili kararnameye göre ajanslar sanayi ve teknoloji bakanlığı ile ilişkilendirilmiş ajansların muhasebe sistemi genel kabul görmüş muhasebe anlayışı ile düzenlenmesi zorunlu tutularak sanayi ve teknoloji bakanlığı tarafından inceleme ve soruşturma yapılabileceği öngörülmüştür.
Kalkınma ajansları hali hazırda 6085 sayılı kanun gereği Sayıştay tarafından denetlenmekte ancak kamu zararı söz konusu olduğunda bu zarar genel hükümlere göre adli mahkemelerde dava edilebilecektir.

B.2.Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları

Anayasanın 135.maddesine göre kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere kanunla kurulan ve kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluşlardır.
Adı geçen kuruluşların yönetimi kendi üyeleri arasında yapacakları seçimler sonucu oluşan kurullar vasıtasıyla yürütülür.
Meslek kuruluşları devletin idari ve mali denetimine tabidir. Adı geçen kuruluşlar üyelerinden aidatlar almakta ve bu aidatlar gelir kaynaklarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır.
Meslek kuruluşları 6085 sayılı kanun gereği Sayıştay denetimi dışında bırakılmıştır. Aynı şekilde kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları Sayıştay hesap yargısına da tabi değildir.

B.3.Varlık Fonu

Varlık fonları , kamuya ait ekonomik değerlerin farklı ve stratejik bir anlayışla yönetilmesi ve gelecek nesillere aktarmayı ,ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlayan yapılar olarak tanımlanabilmektedir.[8]
Dünyada özellikle gelişmiş ülkelerde görülen varlık fonu ile ülkemiz 2016 yılında 6741 sayılı Türkiye varlık fonu yönetimi anonim şirketinin kurulması ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun ile tanışmıştır.
Kanun ile profesyonel bir anlayışla yönetilen Cumhurbaşkanlığına bağlı özel hükümlerine varlık fonu anonim şirketi kurulmuştur.
Söz konusu şirket ve bu şirket tarafından kurulacak diğer şirketler bağımsız denetim kuruluşlarınca denetlenmektedir. TBMM plan ve bütçe komisyonu tarafından varlık fonu yönetimi altındaki şirketler ve fonlar bağımsız denetim kuruluşları tarafından hazırlanan denetim raporları üzerinden denetlenmektedir.
Kanunun 8.maddesinin 5.fıkrasında açıkça 6085 sayılı kanundan muaf tutulmuş ve Sayıştay denetiminin dışına çıkarılmıştır. Varlık fonu yönetimi anonim şirketi bünyesinde bulunan kamu işletmeleri Sayıştay raporları aracılığı ile TBMM kit komisyonu denetimine tabidir.

B.4.Türkiye Büyük Millet Meclisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün 177.maddesine göre harcamaların denetimi hesapları inceleme komisyonu tarafından yerine getirilir ve yaptığı denetimleri oluşturacağı raporla genel kurula getirerek meclis başkanlığının mali denetimini yerine getirmektedir.

[8] Sevinç AKBULAK ve Yavuz AKBULAK, "Ulusal Varlık Fonları", Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 2, C. XXV, (2008)s 238

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı hem seçilmiş hem de kamu sınavları aracılığı ile atanmış kişilerden oluşmaktadır.Örneğin Meclis Başkanı hem milletvekili seçimi ile halkın oylarını hem de meclis genel kurulunda yapılan seçim ile milletvekili oylarını almıştır.Meclis başkanı Meclis Başkanlığının en büyük amiridir ve seçimle geldiğine şüphe yoktur.Aynı şekilde başkanlık divanına bağlı çalışan meclis idare amirleri,başkan yardımcıları gibi birden fazla milletvekilinin görev yaptığı görevler bulunmaktadır.

Meclis içinde çeşitli sürekli kamu görevlerini yürüten kamu personeli bulunmakta ve bu personeller meclis başkanlığına bağlı olarak hizmetlerini görmektedir.Bu personel kamu personeli seçme sınavı kamu personeli yabancı dil sınavı gibi sınavlar aracılığı ile kamu personeli olarak atama yoluyla göreve başlamaktadır.

Tüm bu meclis başkanlığını oluşturan kişiler maaş hesaplanmasından meclis bahçesindeki temizlik ihalesine kadar akçeli işlerle muhatap olmaktadır.Bu sebeple meclis içinden oluşturulan bir komisyon ile değil meclis dışından başka bir komisyon veya kurum tarafından denetlenmesi daha akılcı olacaktır.

B.5.Sayıştay

Sayıştay 5018 sayılı kanuna ekli 1 sayılı cetvelde yerini almış genel bütçe kapsamında kamu idaresidir.6085 sayılı kanunun 79.maddesine göre her yıl TBMM adına TBMM Başkanlık Divanı tarafından görevlendirilen ve gerekli mesleki niteliklere sahip denetim elemanlarından oluşan bir komisyon tarafından, hesaplar ve bunlara ilişkin belgeler de esas alınarak yapılacağı öngörülmekteydi.Anayasa Mahkemesi 2013 yılında verdiği iptal kararı ile (İptal: Anayasa Mahkemesi'nin 28/2/2013 tarihli ve E.: 2011/21 K.: 2013/36 sayılı Kararı ile.) bu hüküm ortadan kalkmıştır.Ancak 5018 sayılı kanunun 69.maddesinde benzer bir hüküm hala yürürlüktedir.Bu durum her ne kadar çelişki oluştursa da uygulamada Sayıştay TBMM tarafından kurulan bir komisyon vasıtasıyla denetlenmeye devam etmektedir.[9]

B.6.Kamu İktisadi Teşebbüsleri(Kit)

Sermayesinin tamamı veya yarıdan fazlası kamu elinde bulunan ,sadece kar amacı değil aynı zamanda kamu hizmeti ve sosyal amaçları da hedefleyen kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluşlara Kamu iktisadi teşebbüsleri denilmektedir.[10]

Kamu iktisadi teşekkülleri cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kurulmaya başlanmış olup,adeta sermaye yetersizliğinden oluşamamış Türk sanayiciliğinin öncülüğünü yapmıştır.

Günümüzde özelleştirme ve yeniden yapılandırma çalışmaları sebebiyle sayıları azalsa da kitler hala önemini korumaktadır.

Anayasanın 165 .maddesine göre kamu iktisadi teşekküllerinin denetimi TBMM tarafından yerine getirilmektedir.3346 sayılı kanunun 2.maddesi gereği mecliste kurulan kit komisyonu denetim sağlamaktadır.

Görünüşte Sayıştayın yetki alanı dışında gibi gözükse de kit komisyonunun inceleyeceği bütün raporları Sayıştay denetçilerinin hazırlaması kanaatimizce doğru bir hareket olmuştur.Yüzlerce yıldır oluşan denetim geleneği kamu iktisadi teşebbüslerinde dolaylı olarak kullanılacak ve bu sayede kamu kaynakları doğru bir şekilde değerlendirilmiş olacaktır.

Komisyon faaliyetini Sayıştay denetçileri tarafından hazırlanan Kamu iktisadi teşebbüsler raporu aracılığı ile yerine getirmektedir.

---

[9] İsmail CİĞERCİ, Ali BALKI; Sayıştayların Denetlenmesi: Ülke Uygulamaları ve Türkiye. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2020, 7(1), 235-252 s.245

[10] Sevgi KORKUT , Parlementer Denetim Kapsamında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetlenmesi:TBMM Kit Komisyonu Ve Kitlerin Denetiminde Geleceğe Dönük Öngörüler,Yasama Dergisi Sa:6 s6

3346 sayılı kanuna göre sorumlular genel hükümlere göre adli yargıda soruşturma ve kovuşturmaları yapılmaktadır.

B.1.7.SİYASİ PARTİLER

Demokratik yaşamın değişmez unsurlarından olan siyasi partiler ülkemizde de önemli bir yer işgal etmektedir.Temel amaçları demokratik usul ve yöntemlerle kanunlara uygun olarak iktidarı ele geçirmek ve ülke yönetiminde söz sahibi olmaktır.

Anayasa ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olan Siyasi Partilere mali denetim getirmiştir.Bu mali denetimin ise sadece Anayasa Mahkemesi tarafından yapılacağı öngörülmüştür.Ancak Anayasa Mahkemesi 15 üye belli sayıda raportör ,büro ve destek personelinden ibaret çok önemli fonksiyonlar üstlense de personel kapasitesi sınırlı bir kurumdur.Bu sebeple Anayasa Mahkemesi bu görevini anayasanın 69.maddesi ve siyasi partiler kanununun 75.maddesi gereği Sayıştay yardımı ile yerine getirmektedir.Anayasa Mahkemesinin dosya üzerinden yapacağı denetim Sayıştayın siyasi partiler hakkında hazırlamış olduğu raporlar aracılığı ile gerçekleştirilebilmektedir.

Elbette Anayasa Mahkemesi görevlendireceği üye veya mahallin en kıdemli adli veya idari yargı hakimi niyabetinde yaptıracağı inceleme ve araştırmalar üzerinden de yapabilir.

Siyasi partiler üzerindeki denetim partilerin mali tabloları ve kesin hesapları üzerinde söz konusu olmaktadır.Sayıştay açısından ise buradaki görev sadece yardımcı olma,rapor hazırlama şeklindedir.6085 sayılı kanuna göre bir denetim veya hesap yargısı söz konusu olmamaktadır.

C.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarıdaki açıklamalarımız ile Sayıştay başkanlığının hem bir denetim mekanizması hem de bir yargılama mercii olduğu açıklanmıştır.Her ne kadar Sayıştayla ilgili olarak mahkeme niteliği akademik camiada sürekli olarak tartışılsa da biz bu çalışmada realite ile ilgilenerek bu tartışmalara ve yüksek yargı kararlarına değinmemiş bulunmaktayız.

Bu çalışma birçok kanun incelenerek hazırlanmıştır. Sayıştay gibi yüksek denetim kuruluşları özellikle batı ülkelerinde benzer bir anlayışla kurulmuştur. Ülkemizde çok eski yıllardan beri mali yüksek denetim anlayışı kamu kurumları nezdinde genel kabul görmüş durumda olup,kamu görevlileri yaptıkları iş ve işlemlerde bir denetime tabi olacakları bilincinde bulunmaktadır.

Sayıştay mevzuatı 5018 sayılı kanun ve 6085 sayılı kanun ile çok büyük ölçüde derli toplu hale getirilmiş, uygulayıcılar açısından bir bütünlük kazandırılmıştır.Birçok kamu kurumunun tek tek sayılmak suretiyle ekli cetvellerde yer alması kanunun yürürlük tarihinde devrim niteliğinde kabul edilmiştir.6085 sayılı kanun ile daha önceki Sayıştay kanununa nazaran birçok kamu kurumu kapsam içine alınmış,kamu kurumlarının Sayıştay tarafından denetlenmesi genişletilmiştir.

Yukarıda açıklandığı üzere kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütleri, kalkınma ajansları ve varlık fonu ile ilgili olarak Sayıştay muafiyetleri bulunmaktadır.

Meslek örgütleri her ne kadar özel birimler olsa da genellikle kanunlarla kurulur ve o mesleği icra eden bireyleri zorunlu üyelik ve aidat alınması sonucunu ortaya çıkarır ve bu kuruluşlar tüzel kişiliğe sahiptir.Bu sebeple vatandaşlardan alınan aidatların yine bireyler tarafından yapılan karşılıksız kazandırmaların bakanlık denetimlerinin yanında mali denetim ve hesap işlemleri hususunda çok uzun yıllar tecrübeye sahip olmuş Sayıştay tarafından denetlenmesinin şeffaflık anlayışı ,hesap verebilirlik açısından çok yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Anayasanın Siyasi partilerin mali denetimi ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesinin Sayıştaydan yardım alabileceğine dair hükmün son derece öngörülü olduğu görülmektedir.Günümüzde artan siyasi parti sayısı ,partilerin harcama ve gelir kalemlerinin artması gibi nedenlerle

Sayıştay gibi teknik tecrübeye sahip kurumun imkanlarından yararlanmak çok ciddi bir şekilde katkı sağlamaktadır.
Kalkınma ajansları ve varlık fonu ile ilgili olarak tüm dünyada benzer kuruluşların bulunduğu bir gerçek olup dünya ülkeleri ile rekabet etmek belli bir hareket serbestisi gerektirmektedir. Mali denetim,şeffaflık,hesap verebilirlik hareket serbestisini kısıtlamamakta bilakis bu kurumlara olan güveni,inancı ve toplumun kararlılığını perçinlemektedir.Bu sebeplerle Sayıştay muafiyetlerinin bu kuruluşlarda kaldırılması toplumsal güvenin sağlanmasına çok ciddi katkı verecektir.
Kamu iktisadi teşebbüsleri,varlık fonu,kalkınma ajansları genel anlamda Sayıştay hesap yargısına tabi olmayıp,bir kamu zararı bulunması halinde adli mahkemeler görevli olmaktadır.Ancak unutulmaması gereken husus adli mahkemelerin tecrübesi ile Sayıştay dairelerinin tecrübe kıyasının kamu zararı ile ilgili olarak yapılamayacak derecede Sayıştay daireleri lehinde olmasıdır.Belki de kanun koyucunun Sayıştayla ilgili olan birçok tartışmaya rağmen yargı yetkisini ısrarla muhafaza etmesindeki temel sebep bu drumdur.
Sayıştay mevzuatı olarak bilinen 5018 ve 6085 sayılı kanunların dışında farklı kanunlarda birtakım kurum ve kuruluşlara muafiyet verilmemeli bunun yerine Sayıştay kanununa eklemeler veya değişiklikler getirilerek kurulan mevzuat bütünlüğü bozulmamalıdır.

Sayıştay veya mali mevzuat olarak bilinen 5018 ve 6085 sayılı kanunların birbirleri ile olan çelişkiler giderilerek uygulama birliği tekrar tesis edilmesi önemli yararlar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmet AKGÜNDÜZ;Osmanlıdan Cumhuriyete Sayıştay (Divanı Muhasebat) Osmanlı Araştırmaları Vakfı S.20

Hüseyin KARA, Yusuf KARAKILÇIK, 5018 Sayılı Kanun Kapsamında Yerel Yönetimlerin Denetimi: Getirdiği Yenilikler, Uygulamalar ve Karşılaşılan Eksiklikler, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6(3),727-738, Aralık 2016,s733

İsmail CİĞERCİ, Ali BALKI; Sayıştayların Denetlenmesi: Ülke Uygulamaları ve Türkiye. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2020, 7(1), 235-252 s.245

Kemal GÖZLER ,Mahalli İdareler Hukuku Ekin Yayınları 2018 ,Bursa s.134

Selami ER, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Dış Denetimi ve 5018 Sayılı Kanunda Yapılan Değişiklikler,Sayıştay dergisi sa.68 ocak mart 2008 s 37

Sevgi KORKUT , Parlementer Denetim Kapsamında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetlenmesi:Tbmm Kit Komisyonu Ve Kitlerin Denetiminde Geleceğe Dönük Öngörüler,Yasama Dergisi Sa:6 s.6

Sevinç AKBULAK ve Yavuz AKBULAK, "Ulusal Varlık Fonları", Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 2, C. XXV, (2008): s 238

Seyit KOÇBERBER;Kalkınma Ajansları Ve Sayıştay Denetimi,Sayıştay Dergisi Sa:61 S.41

https://www.sayistay.gov.tr/pages/74-osmanli-devleti-oncesi-donemi E.T.02.0.2022

https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx E.T.14.07.2022

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN TUTUMU

Yüksek Lisans Öğrencisi, GİZEM AYDIN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

, 0000-0003-4919-3766

ÖZET

20. yüzyılda gerçekleşen iki Dünya savaşı ve birçok soykırım hareketi, daimi nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesinin gerekliliği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Uluslararası bir ceza mahkemesi kurma yolundaki çalışmaların nihayetinde, daimi bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması amacıyla toplanan Roma Diplomatik Konferansı sonucunda Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, yedi ret ve 21 çekimser oya karşılık yüz yirmi kabul oyuyla, 17 Temmuz 1998'de kabul edilmiştir.

Roma Konferansına Mehmet Güney Başkanlığında yedi kişiden oluşan bir heyet ile katılan Türkiye, Roma Statüsüne çekimser kalan devletlerden biridir ve halen de Statü'yü imzalamamıştır. Genel olarak Türkiye, uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları konusunda yapılan düzenlemelere yönelik taraf olma yönünde iradesini ortaya koymaktadır. Daimi bir uluslararası ceza mahkemesi fikri, Türkiye tarafından desteklense de bazı politik endişeler ve Statüdeki düzenlemelerin yetersiz bulunması nedenleri ile Roma Statüsüne taraf olunmamıştır. Ancak bu tutum, tamamen politik ortamdaki gelişmelerden kaynaklanan endişelere dayanmakta, söz konusu düzenlemelerin özüne ilişkin değildir. Türkiye'nin, Statüye taraf olması insan haklarına ve uluslararası hukuka saygının bir göstergesi olarak önem arz etse de, Kıbrıs sorunu ve terörle mücadele gibi konularda Uluslararası Ceza Mahkemesinin yaklaşımının öngörülememesi Türkiye açısından tereddüt oluşturmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin, Statüye taraf olmaya yönelik yasal düzenlemeler gerçekleştirdiği görülmektedir. Özellikle Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülüklerin gereği olarak Türk vatandaşlarının yargılanmaları için yabancı ülkeye verilmelerinin önünü açan Anayasa değişikliği ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda uluslararası suçlara yer verilmesi bu durumun en önemli göstergeleridir.

Türkiye açısından, Statüye taraf olunması halinde asıl sorun teşkil eden, Uluslararası Ceza Mahkemesi savcısının re'sen harekete geçme yetkisidir. Ancak Roma Statüsü'nün birinci maddesinde yer alan tamamlayıcılık prensibine göre, ulusal ceza yargısının yetkisi öncelikli, uluslararası ceza yargısının yetkisi ise ikinci ve tamamlayıcı niteliktedir. Bu doğrultuda Türk vatandaşlarının Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmaması, iç hukukumuzda yapılacak soruşturma ve yargılamada, Roma Statüsünde yer alan ceza hukukun genel prensiplerine uyulmasına ve iç hukuk mevzuatının Roma Statüsü ile uyumlu olmasına bağlıdır. Türkiye'nin, yeterli alt yapı ve hukuki düzenleme yapmadan Roma Statüsüne taraf olması halinde hukuki anlamda birçok sorunla karşı karşıya kalması söz konusu olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ceza Mahkemesi, Roma Statüsü, Türkiye, tamamlayıcılık ilkesi.

TURKEY'S ATTITUDE TOWARDS THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

ABSTRACT

The two World wars and many genocidal movements that took place in the nineteenth century have raised the idea of the necessity of a permanent international criminal court. Attempts to establish the International Criminal Court in the end, collected for the purpose of establishing a permanent International Criminal Court Rome Statute of the International Criminal Court the Rome Diplomatic Conference as a result of the rejection of seven and twenty-one abstention votes for a hundred and twenty, was adopted on 17 July 1998.

Turkey, which participated in the Rome Conference with a delegation of seven people chaired by Mehmet Güney, is one of the states that abstained from the Rome Statute and has not yet signed the Statute. In general, Turkey shows its will to become a party to the regulations made on international humanitarian law and human rights. Although the idea of a permanent international criminal court is supported by Turkey. it has not been a party to the Rome Statute due to some political concerns and insufficient regulations in the Statute. However, this attitude is based entirely on concerns arising from developments in the political environment, and is not related to the essence of the regulations in question. Although Turkey's being a party to the Status is important as an indicator of respect for human rights and international law, the unpredictability of the approach of the International Criminal Court on issues such as the Cyprus problem and the fight against terrorism constitutes hesitation on the part of Turkey. However, it is observed that Turkey has made legal arrangements to become a party to the Status. Especially obligations required to become a party to the International Criminal Court for the prosecution of Turkish citizens to a foreign country as part of the constitutional amendment that paved given in Turkish Criminal Law No. 5237 and the inclusion of international crimes are the most important indicators of this situation.

From the point of view of Turkey, the main problem in the event of becoming a party to the Status is the authority of the prosecutor of the International Criminal Court to act ex officio. However, according to the principle of complementarity contained in the first article of the Rome Statute, the authority of the national criminal judiciary is of a primary nature, and the authority of the international criminal judiciary is of a secondary and complementary nature. Accordingly, the non-prosecution of Turkish citizens at the International Criminal Court depends on the compliance of the general principles of criminal law contained in the Rome Statute in the investigation and trial to be carried out in our domestic law and the compliance of domestic legal legislation with the Rome Statute. If Turkey becomes a party to the Rome Statute without sufficient infrastructure and legal arrangements, it may face many problems in the legal sense.

Keywords: International Criminal Court, Roman Status, Turkey, the principle of complementarit.

GİRİŞ

Uluslararası suçlar ulusal ceza sistemleri içinde takibi yapılan suçlardan farklı özelliklere sahiptir. Zira uluslararası suçların sonuçlarından tüm uluslararası toplum etkilenebilmekte ve bu suçlar sebebiyle uluslararası toplumun düzeni bozulabilmektedir. Hal böyleyken, tüm

insanları ve uluslararası toplumu ilgilendiren uluslararası suçları işlediği iddia edilen kişilerin, uluslararası ceza yargısı içinde yer alan uluslararası ceza mahkemeleri tarafından yargılanmasının daha doğru olacağı fikri doğmuştur. Bu fikir, uluslararası ceza yargısına duyulan ihtiyacın gerekçelerinden biri olarak nitelendirilebilir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü oylamaya katılan 160 devletten 120'sinin olumlu, 7 devletin olumsuz ve 21 devletin de çekimser oyu ile 18 Temmuz 1998 tarihinde kabul edilmiş, 60 ülkenin Roma Statüsü'nü onaylaması ile Temmuz 2002 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, daimi bir uluslararası ceza mahkemesi fikrini en başından itibaren desteklemiş ve Roma Konferansına katılarak uyuşturucu ve terörizm suçlarının kurulacak mahkemenin yargı yetkisine dâhil edilmesi için çaba harcayarak bu süreçte aktif rol üstlenmiştir. Buna rağmen Roma Konferansında çekimser kalarak Statüyü imzalamamıştır. Ancak Türkiye'nin, bu tutumu tamamen politik kaygılara dayanmaktadır. Özellikle, Kıbrıs, Kuzey Irak ve terör örgütleri ile mücadele gibi hassas ve önemli konularda, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, siyasi bir baskı aracı olarak öne sürülme ihtimali Türkiye'nin temkinli adımlar atmasını zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası Ceza Mahkemesi karşısında Türkiye'nin tutumunu inceleme konusu olarak belirleyen bu çalışmada, uluslararası ceza yargısında, bireylerin cezai sorumluluğu düşüncesinin bir sonucu olarak kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesinin kuruluşu genel bir çerçevede incelenecek ve ardından Türkiye'nin Roma Statüsü karşısındaki tutumu ve çekinme sebepleri ele alınacaktır.

I. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN KURULUŞU

Uluslararası hukukun en temel amaçlarından biri, devletlerin uluslararası sorumluluğunun yanı sıra, kişilerin de bireysel olarak cezai yönden sorumlu tutulabilmeleri ve uluslararası topluma karşı işledikleri suçlar nedeniyle cezalandırılmalarının sağlanmasıdır. Bu düşünce aslında uluslararası hukukta oldukça yenidir. Zira tarihte yaşanan katliamların en önemli sebebi, bu katliamların sorumlularını yargılayarak cezalandırabilecek etkin bir mekanizmanın bulunmamasıdır.

Uluslararası hukukta savaş suçlarını yasaklayan birçok düzenleme bulunmasına rağmen, bu hususta eksikliği duyulan en önemli husus, bu suçları işleyen kişileri yargılayacak bir sistemin varlığıdır. Günümüze kadar kurulan daimi nitelikte uluslararası yargı organlarından gerek Uluslararası Adalet Divanı, gerekse Uluslararası Sürekli Adalet Divanı ile Sürekli Hakemlik Divanı sadece devletler üzerinde yargı yetkisine haizdi. İnsan hakları ihlallerini ele alan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, başvuru üzerine, gerçek kişilerin korunması amacını taşıyan[1] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ihlal edenleri yargılasa da, yalnızca devletler aleyhine karar vermekte, bireyleri yargılama ve cezalandırma yetkisine sahip değildir[2].

Uzun yıllar süren çalışmaların ardından, daimi bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması amacıyla toplanan Roma Diplomatik Konferansı, yüz altmış ülke temsilcilerinin katılımı ve iki yüz otuz altı hükümet dışı örgüt ile otuz üç uluslararası kuruluşun yakın takibi altıda toplanmıştır.

[1] **Bozkurt, Enver / Erdal, Selcen / Poyraz, Yasin** (2017) Devletler Hukuku, 9. Baskı, Ankara, Yetkin, s. 173.
[2] **Sur, Melda** (2015) Uluslararası Hukukun Esasları, 9. Baskı, İstanbul, Beta, s.299.

Konferans sonucunda, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, yedi ret ve 21 çekimser oya karşılık yüz yirmi kabul oyuyla, beklenenin aksine ezici bir çoğunlukla 17 Temmuz 1998'de kabul edilmiştir[3]. Roma Statüsü, gerekli olan 60 ülkenin onayının[4] alınmasının ardından Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 11 Mart 2003 tarihinde La Haye'de faaliyetlerine başlamıştır[5].

II. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ'NİN KURULUŞU SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

Genel olarak Türkiye, uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları konusunda yapılan düzenlemelere yönelik taraf olma yönünde iradesini ortaya koymakta ve bu konularda açılımlar yapmaktadır. Bununla beraber Türkiye, bazı politik endişeler ile özellikle uluslararası mahkemelere yönelik çekingen tavır sergilemektedir. Ancak bu tutum, tamamen politik ortamdaki gelişmelerden kaynaklanan endişelere dayanmakta, söz konusu düzenleme ve mahkemelerin ruh ve özüne ilişkin değildir[6].

Roma Konferansına Mehmet Güney Başkanlığında yedi kişiden oluşan bir heyet[7] ile katılan Türkiye, Roma Statüsüne çekimser kalan devletlerden biridir ve halen de Statü'yü imzalamamıştır. Ancak Roma Konferansı'nda, Türkiye'yi temsil eden heyetin başkanı, uluslararası toplumu kaygılandıran en ciddi suçların faillerini adalet önüne çıkarmayı amaçlayan tarafsız bir mahkemenin ihdas edilmesi fikrini başından beri desteklediğini bildirmiştir[8].

Daimi bir uluslararası ceza mahkemesi fikri, Türkiye tarafından desteklense de Türkiye, Statüdeki düzenlemelerin bir kısmının yetersiz olması nedeniyle imzalamaktan kaçınmıştır. Türkiye'nin çekinme sebeplerinin, Mahkemenin yetkisine giren suçlar arasında uyuşturucu madde ve terör suçlarının bulunmaması, saldırı ve insanlığa karşı suçların tanımı konusunda ceza hukukunda tam bir kesinliğin bulunmaması, bir devletin bir başka devletteki terör faaliyetlerini desteklemesi gibi bir tutum içerisinde bulunması gibi bir durumun değerlendirilmemesi ve dava açma hususunda liberal bir sistemin benimsenmiş olması olarak sıralanabileceği belirtilmiştir[9]. Ayrıca Türkiye'nin bu konudaki tereddütlerinin bir kısmı siyasi endişelere dayanmaktadır. Özellikle, Kıbrıs, Kuzey Irak ve terör örgütleri ile mücadele gibi

---

[3] **Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Önok, Murat** (2019) Uluslararası Ceza Hukuku, 5. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 336.

[4] Roma Statüsü'nün 126. maddesine göre, statünün yürürlüğe girme süreci altmış devletin bu statüyü onaylamasından sonra işleyecekti. Zira altmışıncı onay belgesinin BM Genel Sekreterliği'ne verilmesini takip eden altmış günden sonraki ilk gün Statü'nün yürürlüğe gireceği belirtilmişti. Bu süreç 1 Temmuz 2002'de tamamlanmış ve Roma Statüsü bu tarihte yürürlüğe girmiştir.

[5] Roma Statüsü, 31 Aralık 2000 tarihine kadar Statü'ye taraf olmak isteyen devletlerin imzalarına açık tutulmuştur. Bu tarihe kadar Statüye dâhil olacak devletler, sözleşmeye çekince koymak suretiyle taraf olabileceklerdi. Bu tarihten sonra ise ancak "katılma" yolu ile sözleşmeye dâhil olabileceklerdir. Statüyü 1 Şubat 2003 tarihi itibariyle imzalayan devlet sayısı 139'a, onaylayan devlet sayısı ise 90 rakamına ulaşmıştır.

[6] **Bayıllıoğlu, Uğur** (2007) "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:56, S: 1, s.51-121.

[7] **Çetin, Müge** (2010) "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu", Ankara Barosu Dergisi, C:68, S:3, s. 335-360.

[8] **Tarhanlı, Turgut** (2001) "Uluslararası Suçlar ve İnsan Hakları", Toplum ve Bilim Dergisi, S: 87, s. 97-112.

[9] **Tarhanlı**, s. 80.

hassas ve önemli konularda, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, siyasi bir baskı aracı olarak öne sürülme ihtimali daha temkinli adımlar atılmasını zorunlu kılmıştır.

Türkiye, Roma Konferansında, terör suçlarının Statüye dâhil edilerek Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisine girmesi için yoğun çaba sarf etmiş ve beraberindeki ülkelerle yaptığı teklifte Statüde, Mahkemenin yargı yetkisine giren suçların sayıldığı 5. maddeye (d) ve (e) fıkraları eklenerek terör ve uyuşturucu suçlarının eklenmesini istemiştir. Bu itibarla Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisini genişletmek istediği ifade edilmiştir. Ancak Konferansta ne uyuşturucu ne de terör suçları Statü kapsamına alınmamıştır. Bu duruma gerekçe olarak ise, bu suçlarla ilgili yapılacak soruşturmaların doğası gereği ulusal soruşturmalara daha uygun olduğu ve terörizmin genel kabul görecek bir tanımının yapılmasının güçlüğü gösterilmiştir. Gerçekten de terörizm, görünümü ve amaçları, değişen doğası nedeniyle tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Bu nedenle uluslararası toplum, terörizmin genel kabul gören bir tanımına ulaşamamıştır. Ancak bu durumun terörizmin tanımlanamaz nitelikte olduğu anlamına gelmeyeceği, terörizmin siyasi, hukuki, sosyal ve felsefi yönlere sahip karmaşık ve sübjektif nitelikte olmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Nitekim devletler, sahip oldukları farklı siyasi görüşler ve politik önceliklerle terörizm kavramına ilişkin yapılacak bir tanımlama ile kendilerine bir sınırlandırma getirilmesini istememektedirler[10]. Bu itibarla, Türkiye'nin, terör suçlarını Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisine dâhil etme çabasını anlamak zor olabilir. Nitekim özellikle PKK[11] terör örgütüne birçok devlet tarafından verilen destek ya da an azından sempati durumunu Türkiye yakın tarihinde yaşamıştır. Bu noktada Türkiye'nin, aleyhine terörist faaliyetlerde bulunan terör örgütü üyelerinin bazı devletler tarafından yargılanmaması ve iade edilmemesi nedenleriyle böyle bir çaba sarf etmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak bu yöndeki tutumun çok isabetli sonuçlar doğurmayacağı açıktır. Zira terör örgütü üyesinin, Türkiye aleyhine işlediği bir terör eyleminden dolayı Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanması, konunun uluslararası platforma taşınarak Türkiye'nin terör örgütüne karşı tutumunun irdelenmesi ve konunun uluslararası gündeme taşınması riskini taşımaktadır[12].

Türkiye'nin Roma Statüsüne taraf olmamasındaki en önemli etkenlerden biri, bölücü terör örgütünün ülkemize yönelik silahlı mücadelesinin ciddi bir tehlike olarak değerlendirilmesidir. Roma Statüsü'nün 8'inci maddesine göre, bir devletin toprakları üzerinde hükümet kurumları ile organize silahlı gruplar arasındaki silahlı çatışmalar ve çatışmalar sırasında işlenen savaş suçları Mahkemenin yargı yetkisine girmektedir. Bölücü terör örgütüne karsı yürütülen mücadelede yaşanacak insan hakları ihlallerine ilişkin iddiaların bir taraftan bireysel başvuru yolu ile Türkiye'ye karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine götürülmesi mümkünken; diğer yandan bireysel ceza sorumluluğu açısından Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisi gündeme gelebilecektir. Böyle bir durumda, sanık konumundaki terör örgütü üyelerinin savunmalarında kendi görüşleri çerçevesinde söz konusu terör eylemlerinin gerekçelerini gündeme getireceklerinden zaten birçok konuda şartlanmış Batı kamuoyu önünde Türkiye'nin

[10] **Topal, Ahmet Hamdi** (2005) "Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", Uluslararası Hukuk ve Politika, C: 1, S: 3, s. 77-92.

[11] 1984 yılında kurulan PKK bir terör örgütüdür. Avrupa ülkelerinin çoğu, Amerika, Kanada ve Avustralya gibi birçok örgütün terör örgütü listesinde yer almaktadır. Avrupa Birliği de PKK'yı 2004 yılında terör örgütü olarak tanımıştır. Ayrıca, NATO'nun çeşitli belge ve açıklamalarında, PKK'ya terör örgütü olarak atıfta bulunulmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa> s.e.t. 20.03.2022.

[12] **Bayıllıoğlu,** s. 64.

tüm iç ve dış siyasi tutumunun masaya yatırılması söz konusu olabilecek ve Türkiye son derece olumsuz bir durumun içinde kalacaktır[13].

Bütün bunlara rağmen, Türkiye terör suçlarının Uluslararası Ceza Mahkemesinin yetkisine dâhil edilmesi konusundaki çabasını sürdürmüştür. Özellikle Türkiye'nin diretmesiyle ileride yapılacak yeniden gözden geçirme konferansında uyuşturucu ve terör suçlarının, genel kabul gören bir tanımlamaları yapılarak Mahkemenin yargı yetkisine dâhil edilmesini tavsiye eden bir karar alınmıştır[14].

Bir diğer görüşe göre ise, Türkiye'nin Statü'ye çekimser kalmasının nedeni olarak bugün halen tartışmalı olan, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ermenilere yönelik yapıldığı iddia edilen sözde soykırım eylemleri ve bölücü terör örgütü PKK ile mücadelede kullanıldığı iddia edilen eylemlerinin uluslararası kamuoyu önünde Türkiye'ye karşı siyasi olarak ileri sürülme ihtimalinin bulunmasıdır[15].

Aybay'a göre ise Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi ile olan ilişkisi biraz gariptir. Zira Türkiye, Roma Statüsü'nün hazırlık çalışmalarına katılmış olsa da Statü'ye olumlu oy vermemiştir. Buna rağmen 2004'de yapılan Anayasa değişikliği ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın *"Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar"* başlıklı 38. Maddesinde Türk vatandaşlarının Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne teslim edilmesine olanak sağlayacak düzenlemeye yer verilerek *"Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez"* hükmü eklenmiştir. Bu hüküm, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na eklendiğinde Türkiye, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taraf değildi, halen de değildir. Uluslararası hukuk öğretisinde, devletlerin taraf olmadıkları sözleşmelerle bağlı olmaları ancak istisnai durumlarda söz konusudur. Dolayısıyla Türkiye açısından Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne "taraf olmaktan" doğacak herhangi bir yükümlülük söz konusu olmayacaktır[16]. Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsüne taraf olmayan devlet yalnızca belli bir suç için Mahkemenin Başyazmanına vereceği bir bildirimle Mahkemenin yargı yetkisini kabul ettiğini bildirirse, Mahkeme o bildirim çerçevesinde yargı yetkisini kullanabilecektir[17]. Türkiye açısından böyle bir durum söz konu olmadıkça veya Birleşmiş Milletler tarafından bağlayıcı bir karar alınmadıkça Türkiye'nin sorumluluğu söz konusu olmayacaktır[18].

---

[13] **Bayıllıoğlu,** s.65. Bu açıdan, Türkiye'nin Statü'ye taraf olmamasının nedeninin, kendi hayati çıkarları dolayısıyla vaki olan tereddütler olduğu ve fakat ABD gibi bazı devletlere iyi görünmek olmadığı belirtilmiştir. Bkz. **Önok, R. Murat** (2003) Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 102, 66 no'lu dipnot.

[14] **Hebel, Herman von/ Robinson, Darry** (1999*) "Crimes within the Jurisdiction of the Court"*, The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute, (Ed) Roy, S. LEE, The Hague, London, Boston, s: 79–126. (aktaran: Bayıllıoğlu, s. 65)

[15] Yazar bu görüşü ile birlikte, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiş olması sebebiyle zaman bakımından yetki dikkate alınarak bu tarihten önce işlenen suçlar nedeniyle yargı yetkisinin bulunmadığını, bu doğrultuda da bu hususların Statü'ye taraf olma konusunda tereddüt oluşturmaması gerektiğini, ayrıca Türkiye'nin bu tür suçların takibini yapması halinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yetkisinin söz konusu olmayacağını belirtmiştir. Bkz. **Tellenbach, Silvia** (2007) "Roma Statüsü Kabul Edilmeli midir? Sözleşmeye Taraf Olmayan Devletlerin Tereddütleri", Yenisey, Feridun (Editör), Uluslararası Ceza Divanı, 1. Baskı, İstanbul, Arıkan Yayınevi.

[16] Bu yöndeki görüşler için bkz **Aybay, Rona** (2013) Uluslararası Yargı, 1. Baskı, İstanbul, Alfa, s. 113-115.

[17] Roma Statüsü Madde: 12/3.

[18] **Aybay,** s. 115.

Bunun ile birlikte, sergilenen yol haritası Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne bireysel başvuru hakkını tanıması örneğinde olduğu gibi Roma Satatüsü'ne taraf olacağını göstermektedir[19]. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesinde yapılan değişiklikle Roma Statüsü'nün iç hukukumuzdaki önemine vurgu yapılmıştır. Anılan maddeye eklenen son fıkra ile usulüne uygun yürürlüğe konulmuş uluslararası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu kabul edilerek uluslararası antlaşmalar iç hukuk normu haline getirilmiş, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalar ile kanunların farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda uluslararası antlaşmaların esas alınacağı ve uluslararası anlaşmaların Anayasaya aykırılığının iddia edilemeyeceği hüküm altına alınıştır. Anayasa'nın 90. maddesine uygun olarak Anayasa'nın 38. Maddesi de değiştirilerek, *"Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez."* şeklinde ek fıkra eklenmiş ve böylece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmalarının iç hukuk yönünden yolu açılmıştır.

Ayrıca 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda Roma Statüsü'nde kabul edilen soykırım ve insanlığa karşı suçlar düzenlenmiştir. Soykırım suçu, Kanunun 76. maddesinde *"Bir planın icrası suretiyle, milli, etnik, ırki veya dini bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi maksadıyla, bu grupların üyelerine karsı aşağıdaki fiillerden birinin işlenmesi, soykırım suçunu oluşturur"* seklinde tanımlanmış, 77. maddede ise insanlığa karşı suçlar şu şekilde düzenlenmiştir: *"Aşağıdaki fiillerin, siyasal, felsefi, ırki veya dini saiklerle toplumun bir kesimine karsı bir plan doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karsı suç oluşturur."* Ceza Kanununda yapılan bu tanımlar Statü'de yapılan tanımlarla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Bütün bu düzenlemelerden Türkiye'nin, Statü'ye taraf olma istek ve iradesinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun diğer göstergeleri ölüm cezasının kaldırılması, Türkiye'nin 2004 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin amaçlarını desteklemek ve hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla devletlerden oluşan Uluslararası Ceza Mahkemesi Dostları oluşumuna katılması ve Başbakanın Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nde yaptığı konuşmadır[20].

Roma Statüsü imzalanıp usulüne uygun yürürlüğe girdikten sonra tamamlayıcılık ilkesi çerçevesinde bazı problemlerin gündeme gelme ihtimali vardır[21]. Ceza hukukunun genel ilkelerinden "non bis in idem" ilkesi[22], Roma Statüsünde güçlü bir şekilde dile getirilmiş ve yukarıda değindiğimiz tamamlayıcılık ilkesi gereği Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı

---

[19] **Domaç**, **Bilal** (2009) "Roma Statüsü'nün Kabulü Sürecinde Türkiye'nin Karşılaşabileceği Muhtemel Sorunlar ve Çözüm Yolları", Güvenlik Stratejileri Dergisi, C:5, Sayı:9, s. 167-192.

[20] O dönem Başbakan olan Recep Tayip Erdoğan, Ekim 2004 tarihinde Avrupa Parlamenter Meclisi'nde yaptığı konuşmada Türkiye'nin Roma Statüsü'nü onaylayacağını ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taraf olacağını açıklamıştır. Bkz. Erdoğan: Umarım 2005'te başlarız. (06/10/2014). BBC. Erişim adresi: <http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/10/041006_erdogan_akpm.shtml> s.e.t. 03/02/2021.

[21] **Duran, Batuhan** (2013) "Uluslararası Suçlar" (Doktora), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

[22] "Non bis in idem" ilkesi, somut bir olayla ilgili olarak belli bir kişi hakkında bir soruşturma veya kovuşturma başlatılmış ise, aynı şahıs hakkında aynı eyleminden dolayı ayrıca soruşturma veya kovuşturma yapılamayacağını ifade etmektedir. Keza bu kural gereğince, somut bir olayla ilgili olarak bir kişi hakkında verilmiş bir hüküm mevcut iken, aynı kişi hakkında yeniden soruşturma veya kovuşturma yapılamaz. Ayrıntılı bilgi için bkz: **Özgenç, İzzet** (2016) Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 12. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi. s. 1005. Bu ilkenin bir yansıması olarak 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda 172. Maddesinin ikinci fıkrasında: "Kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verildikten sonra kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak yeni delil elde edilmedikçe ve bu hususta sulh ceza hâkimliğince bir karar verilmedikçe, aynı fiilden dolayı kamu davası açılamaz." ve aynı Kanunun 223. Maddesinin 7. Fıkrasında: "Aynı fiil nedeniyle, aynı sanık için önceden verilmiş bir hüküm veya açılmış bir dava varsa davanın reddine karar verilir." şeklinde hüküm altına alınmıştır.

yetkisinin ancak ulusal yargılamaların isteksiz ve yetersiz olduğu hallerde söz konusu olacağı ifade edilmiştir. Ancak somut olayda bu değerlendirmeyi Uluslararası Ceza Mahkemesi yapacak ve ulusal mahkemelerin yargılama yapmakta isteksiz veya yetersiz olduğu kanısına ulaşırsa bir Türk vatandaşının Uluslararası Ceza Mahkemesi önünde soruşturma geçirme ve yargılanması söz konusu olabilecektir.

Türkiye açısından, Statüye taraf olması halinde asıl sorun teşkil eden Uluslararası Ceza Mahkemesi savcısının re'sen harekete geçme yetkisidir. Her ne kadar savcı, Statünün 15/3 maddesi uyarınca Ön Soruşturma Bürosundan ilgili soruşturmanın devamı için yetki almak zorunda ise de bu durumun yeterli bir güvence sağlamadığı ifade edilmektedir. Re'sen harekete geçme yetkisi kapsamında yetki kararını alan Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcısının, Türkiye aleyhine soruşturma yapma ihtimali bulunmaktadır. Böyle bir durumda terör örgütünü destekleyen bir takım kuruluşlar tarafından Türkiye aleyhine tahrif edilmiş veya kasıtlı belgelerle çeşitli ihbarlarda bulunulabilir[23] ve bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde terörle mücadele eden kamu görevlileri hakkında soruşturma açılabilir.

Roma Statüsünün 24. maddesinde, hiç kimsenin Statünün yürürlüğe girmesinden önce gerçekleştirmiş olduğu eylemi nedeniyle cezai sorumluluğunun söz konusu olmayacağı hüküm altına alınmıştır. Ancak doktrinde, Uluslararası Ceza Mahkemesinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin *Loizidou* kararında[24] olduğu gibi devam eden ihlal kavramına başvurarak Statünün yürürlüğe girmesinden önce gerçekleşmiş eylemleri yargı yetkisinde görme ihtimali ifade edilmektedir[25]. Bu nedenle Türkiye'yi işgalci güç gibi bir durumda göstermek isteyen devletler, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında bir kısım Türkiye vatandaşının, Kıbrıs'a yerleşmesini gerekçe göstererek bu durumun işgal altındaki alanlara sivil halkın nakledilmesi suçunu oluşturduğunu iddia edebilirler[26].

Türk vatandaşlarının Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmaması ancak iç hukukumuzda yapılacak soruşturma ve yargılamaya bağlıdır. Bunun yanında yapılacak yargılamada Roma Statüsünde yer alan ceza hukukun genel prensiplerine uyulması ve iç hukuk mevzuatının Roma Statüsü ile uyumlu olması gerekmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisine giren suçlar soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu olarak belirlenmiştir. Türk Ceza Kanununu 76. Maddesinde yer verilen soykırım suçu, neredeyse Statüdeki düzenleme ile aynıdır. İki düzenleme arasındaki tek fark Türk Ceza Kanununda yer alan *"bir planın icrası suretiyle"* şeklindeki ifadedir. Ancak planlama olmadan soykırım suçundan söz edilemeyeceği için bu ifade suçun uygulama alanını daraltmamaktadır[27].

İnsanlığa karşı suçlar bakımından ise, Türk Ceza Kanununun 77. Maddesinde yapılan düzenleme ile Roma Statüsündeki düzenlemeden farklı bir düzenleme getirilmiştir. Suçun manevi unsuru yönünden bir karşılaştırma yapıldığında Türk Ceza Kanununda "siyasi, felsefi, ırki veya dini saiklerle ifadesine yer verdiği ve dolayısıyla insanlığa karşı suçlarda özel kastı aradığı görülecektir. İkinci fark ise insanlığa karşı suç oluşturan eylemler yönündendir. Ceza Kanunumuzda insanlığa karşı suç oluşturan fiiller kastan öldürme, kasten yaralama, işkence, eziyet veya köleleştirme, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma, bilimsel deneylere tabi kılma, cinsel saldırıda bulunma, çocukların cinsel istismarı, zorla hamile bırakma ve zorla fuhuşa

[23] **Bayıllıoğlu,** s. 108.
[24] Loizidou v. Turkey (just satisfaction), European Court of Human Rights, Başvuru No: 15318/89, K.T. 28/07/1998. https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22002-9295%22]} s.e.t. 25/04/2022.
[25] **Duran** (2013), s. 77.
[26] **Domaç,** s. 178.
[27] **Duran** (2013), s.78.

teşvik etme olarak sayılmıştır. Dolayısıyla Roma Statüsünün 7. maddesinde yer alan toplu imha, sürgün veya halkın zorla nakli, cinsel kölelik, zorla kısırlaştırma, zulüm ve benzer nitelikteki diğer eylemler Türk Ceza Kanununda yer almamıştır.

Savaş suçları yönünden ise, iç hukuk mevzuatımızın bu konuda boşluklar içerdiği görülmektedir. Savaş suçları yönünden değerlendirilebilecek 1632 sayılı Askeri Ceza Kanununda az sayıda eylem askeri suç olarak sayılmış ise de savaş suçu olarak nitelendirilmemiştir. Ayrıca Statüde, savaş suçu olarak hüküm altına alınan birçok eylem Türk hukukunda suç olarak düzenlenmemiştir. Saldırı suçuna ise Türk hukukunda yer verilmemiştir[28].

Yukarıda da değinildiği gibi Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisi tamamlayıcı niteliktedir. Mahkemenin tamamlayıcılık yetkisini kullanmaması, taraf devletlerin maddi ceza hukukunu Statü ile uyumlu hale getirmesine ve yasakladığı suçları iç hukukunda kovuşturabilir hale getirmesine bağlıdır[29]. Bu doğrultuda Türk hukuk sisteminin Roma Statüsü ile uyumlu hale getirilmemesi tamamlayıcılık ilkesinin devreye girmesi ihtimalini doğuracaktır. Yeterli hukuki düzenlemeler yapılmadan ve doğurabileceği olumsuz sorunlar öngörülmeden kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisi bu konuda ne yazık ki Türkiye açısından olumsuz bir örnek teşkil etmektedir. Böyle bir durumun Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisinin kabulünden sonra yaşanmaması amacıyla öncelikle Roma Statüsünde düzenlenen suçların iç hukukumuzun bir parçası haline getirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Uluslararası Ceza Mahkemesi, yargılama yetkisine insanlık tarihinin en acı olaylarına sebep olan suçları almış olsa da bu yetkisini tamamlayıcılık ilkesi ile sınırlandırmıştır. Bu ilke ile ulusal yargı yetkisine öncelik tanınmıştır. Ancak, ulusal yargı mercileri failleri yargılama konusunda isteksiz veya yetersiz ise Uluslararası ceza Mahkemesinin yargı yetkisi devreye girecektir.

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi, henüz Roma Statüsüne taraf olmayan Türkiye açısından, Uluslararası Ceza Mahkemesi birçok sorun barındırmaktadır. Ancak bu sorunlar tamamen Türkiye'nin mevcut politik konumundan kaynaklanan endişelere dayanmaktadır. Zira Türkiye başından bu yana daimi bir uluslararası ceza mahkemesi düşüncesini desteklemektedir.

Türkiye'nin, yeterli alt yapı ve hukuki düzenleme yapmadan Roma Statüsüne taraf olması halinde hukuki anlamda birçok sorunla karşı karşıya kalması söz konusu olabilecektir. Bu nedenle Roma Statüsünün kabul edilmesi durumunda detaylı hukuki düzenlemeler yapılmalıdır. Bununla beraber Türkiye'nin sahip olduğu bazı problemler yapılacak mevzuat düzenlemeleri ile bertaraf edilemeyecek niteliktedir. Bu bağlamda Uluslararası Ceza Mahkemesi sistemi, Türkiye'ye karşı husumet besleyen devletler başta olmak üzere, Türkiye aleyhine faaliyette bulunan terör örgütleri tarafından amaç ve çıkarları doğrultusunda kötü niyetle kullanılabilecektir. Bu sebeple Ege, Kıbrıs ve terör sorunlarının devam ettiği süreçte Türkiye'nin taraf olması mümkün görülmemektedir. Bütün bunlara rağmen yukarıda değindiğimiz gibi Anayasamızda ve mevzuatımızda yapılan değişiklikler ile idarecilerin olumlu tutumları, Türkiye'nin Statüye taraf olma niyetini göstermektedir.

[28] **Duran** (2013), s. 79.
[29] **Domaç,** s. 177.

KAYNAKÇA

Aybay, Rona (2013) Uluslararası Yargı, 1. Baskı, İstanbul, Alfa.

Bayıllıoğlu, Uğur (2007) "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:56, S: 1, s.51-121.

Bozkurt, Enver / Erdal, Selcen / Poyraz, Yasin (2017) Devletler Hukuku, 9. Baskı, Ankara, Yetkin.

Çetin, Müge (2010) "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu", Ankara Barosu Dergisi, C:68, S:3, s. 335-360.

Domaç, Bilal (2009) "Roma Statüsü'nün Kabulü Sürecinde Türkiye'nin Karşılaşabileceği Muhtemel Sorunlar ve Çözüm Yolları", Güvenlik Stratejileri Dergisi, C:5, S:9, s. 167-192.

Duran, Batuhan (2013) "Uluslararası Suçlar" (Doktora), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Duran, Batuhan (2020) Uluslararası Suçlar, 1. Baskı, İstanbul, Aristo.

Hebel, Herman von/ Robinson, Darry (1999) "Crimes within the Jurisdiction of the Court", The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute, (Ed) Roy, S. LEE, The Hague, London, Boston.

Önok, R. Murat (2003) Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı, Ankara, Turhan Kitabevi.

Özgenç, İzzet (2016) Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 12. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi.

Sur, Melda (2015) Uluslararası Hukukun Esasları, 9. Baskı, İstanbul, Beta.

Tarhanlı, Turgut (2001) "Uluslararası Suçlar ve İnsan Hakları", Toplum ve Bilim Dergisi, S: 87, s. 97-112.

Tellenbach, Silvia (2007) "Roma Statüsü Kabul Edilmeli midir? Sözleşmeye Taraf Olmayan Devletlerin Tereddütleri", Yenisey, Feridun (Editör), Uluslararası Ceza Divanı, 1. Baskı, İstanbul, Arıkan Yayınevi.

Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Önok, Murat (2019) Uluslararası Ceza Hukuku, 5. Baskı, Ankara, Seçkin.

Topal, Ahmet Hamdi (2005) "Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", Uluslararası Hukuk ve Politika, C: 1, S: 3, s. 77-92.

Diğer Kaynaklar:

<http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/10/041006_erdogan_akpm.shtml> s.e.t. 03/02/2021

Loizidou v. Turkey (just satisfaction), European Court of Human Rights, Başvuru No: 15318/89, K.T. 28/07/1998. https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22002-9295%22]} s.e.t. 25/04/2022.

<https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa> s.e.t. 20.03.2022.

TÜRKİYE'DE KONUT POLİTİKALARI GELİŞİMİNİN KALKINMA PLANLARI PERSFEKTİFİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı, Hüsne TEMUR [1],
Doç. Dr., Seçil Gül MEYDAN YILDIZ [2]
[1]Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0002-1735-7132
[2]Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0001-9869-4159

ÖZET

İnsanların temel ihtiyaçlarından biri barınmadır. Barınma, ihtiyacımız olduğu gibi aynı zamanda temel bir hakkımızdır. Konut, geçmişten günümüze her zaman önemli olmuştur. Fakat konut kavramı çoğu zaman ekonomik ve sosyo-kültürel etkileriyle dikkat çekmektedir. Konut, dar gelirliler için barınma ihtiyacının karşılanacağı alan olarak düşünülürken yüksek gelir grubu için de yatırım aracı olarak görülmektedir. Bu nedenle de konut politikaları toplumun her kesimini etkilemektedir. Ülkemizde konut politikalarının gelişimi 1960'lı yıllardan itibaren "planlı dönem" çerçevesinde gelişmeye ve değişmeye başlamıştır. Bu çalışmada ülkemizdeki konut politikasının gelişim sürecini incelemek ve çalışmanın kapsamını sınırlandırmak amacıyla kalkınma planları ele alınarak irdelenmektedir. Kalkınma planlarında alınan hedefler konut politikasına yön vermektedir. Öyle ki sosyal konut üretimi, imar affı, imar barışı, kentsel dönüşüm uygulamaları, kooperatifçilik ve toplu konut üretim modelleri bunlara örnektir. Nitekim VIII. Kalkınma Planı'nda alt gelir gruplarının konut sorunu için alternatifli finansman modelinin geliştirilmesi, planlamada düzenli yapılaşma, konut üretiminde hem konut hem de çevre kalitesinin artıracak ilkeler belirlendiği, X. Kalkınma Planı'nda kentsel dönüşüme yönelik ilkeler oluşturulduğu özellikle yaşanan depremler sonrasında afet riski taşıyan alanlara yönelik tedbirlere öncelik verilmeye başlandığı görülmektedir. Uluslararası çalışmalarla önem kazanan sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve sağlıklı kentleşme modelleri, dünyadaki gelişmelere paralel olarak XI. Kalkınma Planı'nda da yer aldığı görülmektedir. Bu plan döneminde konuta yönelik amaçların başında dar gelirliler yer almaktadır. Bunun dışında ekonomik olarak karşılanabilir, kapsayıcı, yeterli, dayanıklı, yaşanabilir, güvenli, sürdürülebilir, temel altyapıya sahip, iklim değişikliğine dirençli konut üretiminin hedeflendiği görülmektedir. Bu çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılarak kalkınma planlarında alınan kararlar ve uygulanma sistematiği karşılaştırma yöntemi çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Planları, Konut Politikaları, Konut, Türkiye.

1.GİRİŞ

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)'nin Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü'ne göre konut: "Kum çukurlarından mağaralara, kaya oyuklarından ağaç kavuklarına, siperliklerden değişik biçimdeki kulübelere, çadırlardan ağaç ve taştan yapılma evlere kadar değişen biçimlerde; insanın yatıp kalktığı, kötü havalardan, yırtıcı hayvanlardan, baskınlardan korunduğu, işinin dışında vakit geçirdiği ve barındığı yer" şeklinde tanımlanmıştır [1]. Kentbilim Terimleri Sözlüğü'ne göre ise konut: "Bir ya da birkaç ev halkının yaşaması için yapılmış, insan yaşamının gerekli kıldığı uyuma, yemek pişirme, soğuktan ve sıcaktan korunma, yıkanma ve ayakyolu gibi temel gereksinme konularında kolaylıkları bulunan barınak" şeklinde tanımlanmıştır [2].

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere konut barınak olmanın ötesinde aile ve toplumun gelişebilmesi için her türlü imkânı sunmaktadır [3]. Konut, "barınak olmak, üretilen bir meta olmak, bir tüketim malı olmak, bir yatırım olarak spekülatif değer artışlarına el koyma yolu olmak, toplumda kişilere ve ailelere geleceklerinde bir güvence sağlama mekanizması olmak, kentsel çevrenin oluşturulmasında bir kültürel artifact olmak, emeğin yeniden üretilmesinde bir role sahip olmak" gibi çok sayıda işlevi bulunmaktadır [4].
Bütün bu işlevlerinin yanında konut anayasal bir haktır. Anayasamızın 57. maddesine göre, "devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler" [5]. 1982 tarihli anayasanın 57. maddesine (konut hakkı) göre devlet konut edinebilmek amacıyla vatandaşının ihtiyacını karşılamakla görevlidir.
İnsan Hakları Bildirgesi'nin 25. maddesine göre: "Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar" [6]. Konut, insan yaşamı için çeşitli işlevleri ve anayasal hak olması sebebiyle önemliyken devletlere de konut politikası üretimi konusunda sorumluluklar düşmektedir. Konut politikası: "Ailelerin konut gereksinmelerini karşılamak için devletlerce saptanan önceliklere göre alınan yasal ve eylemsel önlemlerin tümü" [7] şeklinde tanımlanmaktadır.
Konut politikası kentleşmeye bağlı olarak değişim ve gelişim içerisindedir. Bu değişim ve gelişimin anlaşılabilmesi için de tarihsel süreçte konut politikalarının incelenmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Geçmiş dönemlerdeki konut politikalarının anlaşılması, günümüz ve gelecekteki konut politikalarının değerlendirilmesi için önemlidir [8]. Bu nedenle bu çalışmada öncelikle Türkiye'deki konut politikalarının gelişimi dönemlere ayrılarak incelenmektedir. Daha sonra kalkınma planlarında konut ilke ve politikaları değerlendirilmektedir. Son olarak kalkınma planlarında alınan kararlar ve uygulama sistematiği literatür tarama ve karşılaştırma yöntemi kullanılarak açıklanmakta ve XI Kalkınma Planı konut ilke ve politikaları detaylı olarak ele alınıp incelenmektedir.

2.TÜRKİYE'DE KONUT POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

Ülkemizdeki konut politikalarının gelişim süreci Cumhuriyetin ilanı ile başlayan ve ulus devletin kuruluşunu içeren 1923-1950 yılları arası dönem, emek gücünün kentlere göç dönemi olan 1950-1980 yılları arası dönem, sermayenin kentlerde egemen olduğu 1980-2000 yılları arası dönem [9] ve 2000 sonrası konut politikaları olarak kalkınma planları çerçevesinde ele alınarak incelenmektedir.

1923-1950 Arası Dönemde Konut Politikaları

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte 1945 yılına kadarki dönem tek partili iktidar ve bu iktidar tarafından uygulanan politikalar ile anılmaktadır [10]. Çok partili döneme geçilene kadar çeşitli konut sorunları da ortaya çıkmıştır. Bu konut sorunları Tekeli [4] tarafından altı ana başlıkta özetlenmektedir. Bunlar:
Kurtuluş Savaşı sonrasında kaçan Yunan Kuvvetlerinin Batı Anadolu kentlerini yakması ile bu kentlerin tekrar imar edilmesinin gerekliliği,
Cumhuriyetin ilanıyla birlikte başkentin Ankara ilan edilmesi ve çağdaş yeni bir Ankara'nın oluşturulabilmesi için Ankara'daki konut sorunun çözülmesinin gerekliliği,
Sanayinin büyük kentlerde toplanması ve demiryolu güzergâhı üzerindeki küçük Anadolu kentlerinde yayılması ile işçi konutu yapılmasının gerekliliği,

Fabrikaların çevresinde yapılacak olan işçi konutlarıyla birlikte köylerdeki konutların da çağdaşlaştırılmasının gerekliliği,
1939 yılında Erzincan'da meydana gelen ve kenti yok eden deprem sonrası depreme dayanıklı konutların yapılmasının gerekliliği,
Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmeyle birlikte konut sunumunun en düşük seviyeyi görmesidir.
Tüm bu sorunlarla birlikte yeni kurulan ve örgütlenmeye ihtiyaç duyan devletin mevcuttan daha çok memura ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durumla birlikte de bu dönemde memurların konut sorunu gündeme gelmiştir. Çözüm olarak ise 1925 yılında 586 sayılı, 1928 yılında 1352 sayılı, 1929 yılında ise 1452 sayılı yasalar çıkarılmıştır. Bu yasalarla birlikte memurlar maaşlarının yarısı kadarını avans olarak alarak kooperatif kurabilecek, Maliye Bakanlığı memurlar için konut yapma yetkisi verebilecek ve memurlara konut tazminatı ödenebilecektir. Bu uygulamalar 1951 yılına kadar sürmüştür [7].
Bu dönemde kentlere olan nüfus hareketlerinin kısıtlı olması sebebiyle konut politikası geliştirilmesi zorunlu olarak görülmemiştir. Yine köylülerin barınma sorunları için de çözümler geliştirilmemiştir. Bu dönemde kıt kaynaklar sanayi için kullanılmaktadır. Kentli ve köylüler bu dönemde kendi imkânlarıyla barınma sonunu çözmeye çalışmaktadırlar. Kısaca bu dönemde konut, toplumsal bir sorun olarak görülmemektedir [11].

1950-1980 Arası Dönemde Konut Politikaları

Bu dönemde konut sorunu diğer döneme göre yoğunlaşmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası doğum oranı yükselirken ölüm oranları azalmaya başlamıştır. Nüfus artmaya başlarken kentleşme oranı da artmaya başlamıştır. Fakat böylesi bir nüfus ve kentleşme süresi içerisinde kent yönetimleri güçsüz kalmıştır. Kentlerde planlanmış arsa üretimi ve altyapı imkânlarının kısıtlı olması konut sorununu gündeme getirmiştir. Nüfusun hızla artmaya başlamasıyla birlikte büyük kentlerin belediye sınırı da yetersiz kalmaya başlamış ve büyüme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kent merkezlerindeki eski kentsel dokunun yıkılarak yerine yüksek katlı binaların yapılmasıyla birlikte kentler yağ lekesi biçiminde gelişim göstermeye başlamıştır. Bir yandan sanayileşmeye çalışan Türkiye diğer yandan hızla kentlere nüfus almaya başlamış ve gelen nüfusun yeterli iş bulamayışı sorunu başlamıştır. Kent sorunlarının azalmasını sanayileşmenin hızlanması anlayışını benimsenmiş ve böylece kentleşme yani konut yatırımları geri planda bırakılmıştır. Bu dönemde Türkiye'de kentleşmenin ucuzlatılması için yöntemler aranmış; konut standartlarının düşürülmesi ve konut büyüklüklerinin azaltılması yoluna gidilmiştir. Bu dönemde konut sorununa ekonomi ve kalkınma kapsamında bakılmaya başlanmıştır [4]. Bu dönemin diğer bir önemi ise 1963 yılı itibariyle kalkınma planlarının uygulanmaya başlamış olmasıdır. Konut politikalarının belirleyici olacak birçok hedef bu planlarda belirlenmeye başlanmıştır.
Ayrıca bu dönemde genellikle hazine arazilerinde kolayca yapılabilecek gecekondular da yapılmaya başlanmıştır. Gecekondu alanlarının meşrulaştırılmasından her ne kadar kaçınılsa da belirli tarihe kadar yapılan gecekondular 1948 yılında çeşitli aflarla yasalaştırılmıştır. Yerel yönetimler nüfusa yetecek imarlı arsayı karşılayamayınca çözüm olarak apartmanlaşma ve kat mülkiyeti gündeme gelmiştir. Konut sahibi olmak isteyen birden fazla kişinin arsa fiyatını birlikte ödeyerek kat sahibi olabileceği yapsatçı sunum biçimi benimsenmiştir. Zamanla arsa fiyatlarının artmasıyla birlikte orta sınıfın bireysel konut sunumu yoluyla konut sahibi olması zorlaşmıştır. Bu duruma alternatif olarak kooperatif eliyle konut sunumu biçimi geliştirilmiştir. 1960-1980 yılları arasında ise üçüncü olarak toplu konut sunumu biçimi ortaya çıkmıştır [12].

1980- 2000 Yılları Arasında Konut Politikaları

1980 yılında Türkiye'nin ekonomik politikalarında değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. İçe dönük ekonomik neoliberal bir çizgide dışa dönmeye başlamıştır. Bilgi çağının gerektirdiği

yatırımlara öncelik verilmeye başlanmıştır. İnşaat sektörü de bu durumdan etkilenerek gerek yapı malzemesi gerekse de girişim kapasitesi bakımından gelişmeye başlamıştır. Bir önceki dönemde ortaya çıkan toplu konut sunum biçimi 1984 yılında çıkarılan Toplu Konut Yasası ile daha önemli hale gelmiştir. Aynı zamanda 1984 yılında çıkarılan 2981 sayılı yasayla birlikte gecekondu alanlarının dönüştürülmesi gündeme gelerek dönüşüm yoluyla konut sunum biçiminin benimsenmesinin temeli atılmıştır.
1999 yılında yaşanan Kocaeli-Düzce depremi konut stokunun tekrardan gözden geçirilmesi kararını beraberinde getirmiştir. Fordist üretimden esnek üretime geçilmesi ve post modernist eğitimler sonucunda konut sunumu biçimleri de gelişmiştir. Alışveriş merkezleriyle bütünleşmiş rezidanslar ve güvenlikli siteler bu duruma örnek olabilir. Dönüşüm yoluyla konut sunumu biçimi de gecekondu alanlarıyla sınırlı kalmayıp deprem riskli yapıları da içine alarak kapsamını genişletmiştir [4].

3. KALKINMA PLANLARINDA KONUT İLKE VE POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

I. Kalkınma Planı'nda konut kavramı ana başlık olarak değerlendirilmemiştir. Gecekondu alanlarının sorunları, halk konutları kavramı ve lüks konut yapımının sınırlandırılması temel ilkeler arasında olmuştur [13].

II. Kalkınma Planı'nda konutta nitelik aranmaya başlanmıştır. Nitelikli ve yapılması mümkün en çok sayıda konutun üretimi ilkesiyle birlikte kooperatifleşme desteklenmiştir. İmkânı sınırlı aileler II. Kalkınma Planı'na da konu olmuştur. Gecekondu alanlarındaki sorunların parçacıl değil bütüncül olarak ele alınarak çözüme kavuşturulması gerektiği belirtilmiştir [14].

III. Kalkınma Planı'nda düşük gelirliler için kiralık konut yapımının yanında yüksek gelir grubu için de sosyal toplu konut kooperatifçiliği ilke olarak belirtilmiştir. Konut alanlarına yönelik yasal dayanakların (konut kanunu tasarısı ve konut kooperatifleri kanunu) oluşturulmasının gerekliliği bu planla birlikte gündeme gelmiştir [15].

IV. Kalkınma Planı'nda dar gelirli gruplarının konut gereksinimlerinin karşılanması, kamuya ait arsa ve arazilerde sosyal konut yapılması, kentsel arsa kullanımında kamu yaranının gözetilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Gecekondu önleme bölgelerinde konut üretimine özendirmekte bu plan kapsamında ilke olarak benimsenmiştir [16].

V. Kalkınma Planı'nda ihtiyaç sahipleri için bankalar aracılığıyla tasarrufa yönlendiren, toplu konut fonu ve toplu konutların teknik alt ve üst yapılarıyla birlikte bitirilmesi gerekliliği gibi ilkeler benimsenmiştir. Kamu lojman planı ilk olarak bu plan kapsamında ilke olarak benimsenmiştir [17].

VI. Kalkınma Planı'nda konutsuz kişilere yapılan sosyal konutlara ağırlık verilmesi, belediyelerin öncelikle alt gelir grupları için kiralık ve mülk konut üretimi için düzenlemeler yapması, kalkınma öncelikli yörelerde kamu lojman yatırımlarının yapılması, depreme dayanaklı bina yapımı ilke olarak benimsenmiştir [18].

VII. Kalkınma Planı'nda uygun finansman modellerinin oluşturulması, konuta yönelik sayısal bilgilerin oluşturulabilmesi için Konut Bilgi Bankası'nın oluşturulması ve konut sayımının periyodik hale getirilmesi, gecekondu ve afete yönelik mevzuatın günün şartlarına göre yenilenmesinin gerekliliği ilke olarak belirlenmiştir [19].

VIII. Kalkınma Planı'nda alt gelir grubun konut sorunu için alternatifli finansman modelinin geliştirilmesi, planlamada düzenli yapılaşma, konut üretiminde hem konut hem de çevre kalitesinin artıracak ilkeler belirtilmiştir [20].

IX. Kalkınma Planı'nda konuta yönelik ilkeler bulunmamaktadır.

X. Kalkınma Planı'nda kentsel dönüşüme yönelik ilkeler benimsenmiştir. Özellikle afet riski taşıyan alanlarda başta olmak üzere yaşam kalitesini artıran dönüşümlerde sosyal bütünleşmeyi destekleyen yaklaşımın benimsenmesi ve dar gelirlilerin başta olmak üzere barınma sorununa alternatif çözümlerin getirilmesi planın ilkeleri arasındadır [21].

XI. Kalkınma Planı'nın konuta yönelik amacı "dar gelirliler başta olmak üzere, herkesin yeterli, yaşanabilir, dayanıklı, güvenli, kapsayıcı, ekonomik olarak karşılanabilir, sürdürülebilir, iklim değişikliğine dirençli, temel altyapı hizmetlerine sahip konuta erişiminin sağlanması" şeklindedir. Konut ihtiyacının arz-talep dengesini gözeterek karşılanması, dar gelirli ve dezavantajlı gruplara yönelik 250 bin sosyal konut üretimi, konut sektörü verileri için tek kaynağın belirlenmesi planın politikaları arasındadır [22]. Çizelge 1'de kalkınma planlarında konut ilke ve politikaları görülmektedir.

EGE 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
10 - 11 EYLÜL 2022

Çizelge 1. Kalkınma Planları'nda Konut İlke ve Politikaları (1963-2023)

I. KALKINMA PLANI (1963-1967)	**II. KALKINMA PLANI (1968-1972)**
-Aynı bütçe ile daha fazla konut yapmak -Lüks konut yapımının kısılması -Halk konutu tipi konutların yapılması -Düşük kira halk konutlarını yapmak -Uygun fiyatlı arsa edinimi sağlamak -Gecekonduların arsa mülkiyeti sorununu çözmek	-Nitelikli konut yapma -Mümkün olan en çok sayıda konut üretimini sağlamak -Halk konutu yapımı -Toplu konut yapımı -Lüks konutun sınırlandırılması -Kooperatifleşme -İmkânı sınırlı ailelere öncelikli konut -Kendi emeği ile ev yapana destek -Kaynakların öncelikle gelişen kentlerde kullanılması -Gecekondu sorununun bütünüyle ele alınması -Spekülasyonun önlenmesi -Kamu elindeki arsa stokunun artırılması ve gerektiğinde kiralanması
III. KALKINMA PLANI (1973-1977)	**IV. KALKINMA PLANI (1979-1983)**
-Barınma politikasının uygulanması -Düşük gelir grupları için kiralık konut yapımı -Yüksek gelir grupları için sosyal toplu konut kooperatifçiliğinin desteklenmesi -Mali ile İmar ve İskân Bakanlıklarının ortak olarak yönetmelik düzenlemesi -Konut Kanunu Tasarısı -Konut Kooperatifleri Kanunu -Toplu sosyal konut yapımı -Ticari amaçlı yapılan konutların kontrolü	-Kamuya ait arazi ve arsalarda sosyal konut yapımı -Kentsel arsa kullanımında kamu yararının gözetilmesi için kanun düzenlemesi -Kentsel arsa üretimi -Konut gereksinimini karşılamak -Sağlıklı konuta kavuşabilme -Dar gelir grubu için konut gereksinmelerinin karşılanması -Konutun sosyal ve teknik altyapısıyla birlikte üretilmesi amacıyla tek tek üretim yerine toplu konut üretimi -Yerel yönetimlerin toplu konut kooperatifleşmesine öncelik yapma

	yolunda özendirilmesi -Çok yönlü yeni standart tanımlarının geliştirilmesi -Sosyal konut yapımı -Konut üretiminin endüstrileştirilmesi -Kamu yardımlaşma kuruluşlarının konuta ayırdıkları fonların artırılmasını sağlamak -Kamu lojman politikası -Gecekondu yapılarının standartlarının yükseltilmesi -Büyük kentlerde ortaya çıkan konut sorunun büyüyen kentlerde de çıkmaması için arsaların yerel yönetimler tarafından denetlenmesi -Gecekondu önleme bölgelerinde konut üretimini özendirmek -Yasal kira denetimi yolları -Depreme duyarlı yörelerde yapılacak konutlarda özel standartların uygulanması -İmar ve Gecekondu Yasaları'nın yeniden düzenlenmesi
V. KALKINMA PLANI (1985-1989)	**VI. KALKINMA PLANI (1990-1994)**
-İhtiyaç sahiplerini bankalar sistemi aracılığıyla tasarrufa yönlendirme -Toplu konut fonu -Toplu konut alanlarında eğitim, güvenlik gibi sosyal altyapılarının teknik altyapı ve üst yapısıyla birlikte bitirilmesi -Konutların inşaat ve kullanımında tasarruf sağlama -Gecekondu alanlarının ıslahı -Afete maruz bölgelerde yer alan köylere öncelik -Kamu lojman planı	-Konutsuz kişiler için yapılan sosyal konutlara ağırlık vermek ve konut büyüklüklerini düşürmek -Toplu Konut Fonu kaynaklarının rasyonel kullanılması -Belediyelerin öncelikle alt gelir grupları için kiralık ve mülk konut üretimi için düzenlemeler -"Kendi evini yapana yardım" programı -Konut tasarımı ve çevre niteliklerinin yükseltilmesi için mevzuat -"Modüler koordinasyon" kurallarına uyulmasının teşviki -Türkiye şartlarına uygun konut inşa teknolojilerinin belirlenmesi -Deprem bölgeleri için "depreme dayanıklı bina" yapımı -Konut sayımı -Konut inşaatı için vasıflı eleman yetiştirmek

	-Kalkınma Öncelikli Yörelerde kamu lojman yatırımları
VII. KALKINMA PLANI (1996-2000)	**VIII. KALKINMA PLANI (2001-2005)**
-Kalkınma öncelikli yörelerde konut üretiminin hızlanması -Uygun finansman modelleri -Merkezi yönetim ve yerel yönetim ile koordinasyon -Gecekondu mevzuatının yenilenmesi -Konut teknolojisindeki gelişmelerin desteklenmesi -Afete ilişkin mevzuatın yeniden düzenlenmesi -Afet riskinin en aza indirilmeye çalışılması -Konut sayımının periyodik hale getirilmesi -Konut Bilgi Bankası	-Konut üretimi ve sahipliliğinin teşviki -Alt gelir grubunun konut sorunu için alternatifli finansman modelinin geliştirilmesi -Düzenli yapılaşmayı sağlayacak yöntemler -Barınma sorununa çözüm amaçlı kamu kaynaklarının altyapısının hazır arsa üretimine yönlendirilmesi -Kaçak yapılaşma ve gecekondu yapımını önleme -Konut yapım sürecinde kalite kontrol yöntemi -Konut inşaatlarında kaliteli eleman yetiştirilmesi -Konut üretiminde yapı ve çevre kalitesinin artırılması -Coğrafi bilgi sistemlerine dayalı veri tabanı oluşturma
IX. KALKINMA PLANI (2007-2013)	**X. KALKINMA PLANI (2014-2018)**
-Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda konuta yönelik ana ilkeleri belirlenmemiştir.	-Afet riski taşıyan alanlarda başta olmak üzere yaşam kalitesini artıran dönüşüm projelerine ağırlık verilmesi -Sosyal bütünleşmeyi destekleyen yaklaşım -Farklı yaşam alanlarını kaynaştıran kentsel dönüşüm projeleri -Kentsel dönüşümde ideal alan büyüklüğü ve bütünlüğü korumak -Kentsel dönüşümde kamu harcamalarını asgariye indiren model ve yöntem -Çevreye duyarlı kentsel dönüşüm -Dar gelirliler başta olmak üzere barınma sorununa sağlıklı ve alternatif çözümler -Altyapısı hazır arsa üretimi
XI. KALKINMA PLANI (2019-2023)	
-Herkesin yeterli, yaşanabilir, dayanıklı, güvenli, kapsayıcı, ekonomik olarak karşılanabilir,	

sürdürülebilir, iklim değişikliğine dirençli, temel altyapı hizmetlerine sahip konuta erişiminin sağlanması -Konut ihtiyacının arz-talep dengesi gözetilerek karşılanması -Konut ihtiyacının belirlenebilmesi için konut stokunun ortaya konulması -Dar gelirlilere ve dezavantajlı gruplara yönelik 250 bin sosyal konut üretimi -Kamunun düzenleyici, denetleyici, yönlendirici ve destekleyici rolünün güçlendirilmesi -Kamu yönetiminde konuttan sorumlu birimler arasında düzenli işbirliği -Arz ve talep yönlü veri kaynaklarının geliştirilmesi -Konut sektörü verilerinin tek kaynaktan erişimin sağlanması -Konut talebi ve içeriğini belirlemeye yönelik araştırmaların artırılması

Kaynak: Yazarlar tarafından Kalkınma Planları (1963-2023) incelenerek hazırlanmıştır [23].

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizdeki konut politikalarının gelişim süreci incelendiğinde dönemsel olarak 1923-1950 yılları arası, 1950-1980 yılları arası, 1980-2000 yılları arası ve 2000 sonrası olmak üzere her dönemde konut bir sorun olarak görülmüş ve bu sorunu çözmeye yönelik çeşitli çözüm yolları aranmıştır. Ancak demografik hareketlilik, kentleşme, ekonomi ve konut sorunu için bütüncül bir kalkınma sağlayacak politika ortaya konulamamıştır.

1923-1950 arası dönemde henüz köyden kente nüfus artışının olmaması yani kentleşme hareketlerinin başlamaması nedeniyle konut politikası oluşturma gerekliliği de bulunmamaktadır. Bu dönemde konut toplumsal bir sorun olarak görülmediği için sonraki dönemlerde konut gerçek bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Nitekim 1950-1980 arası dönemi incelediğimizde köylerden kente hızla bir nüfus artışının yaşandığı görülmektedir. Öyle ki bu dönemde sadece konut sorun olarak görülmeyip kentlerin belediye sınırını da genişletme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Konut bu dönemde bir sorun olmasına rağmen öncelik sanayi yatırımlarına verilerek konut politikaları geri planda bırakılmış ve kentlerin kalkınması beklenmiştir. Konut sorunu yaşayan kişiler ise bu dönemde kendi imkânlarıyla gecekondular yapmaya başlamış ve bu alanlar çeşitli aflarla yasal hale gelmiştir. Konut politikalarına önem verilmemesiyle birlikte 1960'lı yıllarda artık planlı döneme girilmiş ve ilk olarak I. Kalkınma Planı kararları uygulanmaya başlanmıştır. Bu plan gecekondu alanlarının sorunları üzerinde durmuştur. Aynı bütçe ile daha fazla konut yapma kararı dönemin kentleşmeyi ucuzlatma kararıyla paralellik göstermektedir. II. Kalkınma Planı'nda ise toplu konut yapımı, kooperatifleşme gibi kavramların yer aldığı görülmektedir. Bu kararlar bir sonraki dönem konut politikası için temel oluşturmakla birlikte bu dönem kooperatifleşme ve toplu konut yoluyla konut ediniminin önünü açmıştır. III. Kalkınma Planı'nda ise düşük gelir grupları için kiralık konut yapımı, yüksek gelir grupları için sosyal toplu konut yapımı, toplu sosyal konut yapımı kararlarının toplumda farklılaşan gelir grupları için de politikaların oluşturulduğunu göstermektedir. IV. Kalkınma Planı'nda ise kamuya ait arsa ve arazilerde sosyal konut yapımı, sağlıklı kentlere kavuşabilme, kamu lojmanları, gecekondu alanlarının standartların yükseltilmesi gibi kararlarını içermektedir.

1980 ve sonrası dönemde ise ekonomik politikalarda değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde artık bilgi çağının gerekliliklerine göre yatırım yapılarak içe dönük ekonomik kararlardan çok dışa dönük ekonomik kararlar benimsenmeye başlanmıştır. Bir önceki dönemde ortaya çıkan toplu konut yoluyla konut edinimi bu dönemde yasalaşmış ve daha önemli bir hale gelmiştir. Aynı zamanda bir önceki dönemde gecekondu alanlarının standartlarının yükseltilmeye çalışılması kararı bu dönemde gecekondu alanlarının dönüşüm yoluyla yenilenmesini gündeme getirmiştir. Böylece bu dönemde dönüşüm yoluyla da konut edinimi sağlanmıştır. V. Kalkınma Planı'yla birlikte ihtiyaç sahiplerini banka sistemi aracılığıyla tasarrufa yönlendirme, toplu konut fonu gibi politikaların bu dönemde benimsenen

yeni ekonomik kararların etkisi olduğunu düşündürmektedir. VI. Kalkınma Planı yerel yönetimlerin mülk konut edinimi için düzenlemeler yapması, depreme dayanıklı bina yapımı gibi kararları içermektedir. Aynı zamanda bu planla birlikte konutun çevre niteliklerinin yükseltilmesi ve konutun tasarımı için mevzuat politikası oluşturulmuştur. VII. Kalkınma Planı'nda konutun teknolojik gelişmelerle desteklemesi, uygun finansman modellerinin geliştirilmesi, konut sayımlarının periyodik olarak yapılması gerektiği gibi ilkeler bulunmaktadır. VIII. Kalkınma Planı'nda düzenli yapılaşmayla birlikte çevre kalitesinin artırılması plan içeriğinde yerini almıştır. Bu planda Coğrafi Bilgi Sistemleri'ne dayalı bir veri tabanının oluşturulması ve kaçak yapılaşmanın önüne gerilmesi gerektiği de belirtilmiştir. IX. Kalkınma Planı'nda konuta yönelik ana ilkeler bulunmamaktadır. X. Kalkınma Planı'yla birlikte öncelik afet riskli alanlarda olmak üzere dönüşüm projelerine ağırlık verilmesi gerektiği ve bu projelerinde çevreye duyarlı olması gerektiği belirtilmiştir. XI. Kalkınma Planı'nda konut ihtiyacı için konut stokunun belirlenmesi gerektiği ve arz-talep dengesi gözetilerek konut ihtiyacının karşılanması böylece veri kaynaklarının arz-talep yönlü geliştirilmesi gerektiği ilkeleri bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

[1] TÜBA Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, (2022). (http://terim.tuba.gov.tr/), (Erişim Tarihi:01.09.2022).

[2] Keleş, R. (2021). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

[3] Mesken İdaresi ve Kiracı Eğitimi, (1968). Çev. Uluer Bilgen, İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, Sosyal Araştırma Dairesi-12, Çeviri Serisi-2, Ankara.

[4] Tekeli, İ., (2012). Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konutun Öyküsü. İlhan Tekeli Toplu Eserler-24, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

[5] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (1982). (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf), (Erişim Tarihi:01.09.2022).

[6] İnsan Hakları Bildirgesi, (1946). (https://www.ihd.org.tr/insan-haklarievrensel-beyannames/), (Erişim Tarihi:01.09.2022).

[7] Keleş, R. (2012), Kentleşme Politikası, Ankara: İmge Kitabevi.

[8] Önver, M. Ş., (2016). Konut ve Konut Politikası. IJOPEC Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.

[9] Şengül, T., (2001), Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar, İstanbul.

[10] Yücel, H., (2017). Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi. Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 347, Ankara.

[11] Çoban, A. N. (2012). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67 (03), 75-108.

[12] Tekeli, İ., (2009). Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek. İlhan Tekeli Toplu Eserler 13, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

[13] I. Kalkınma Planı, 1963-1967 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1963-1967.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[14] II. Kalkınma Planı, 1968-1972 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Ikinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[15] III. Kalkınma Planı, 1973-1977 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Ucuncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1973-1977.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[16] IV. Kalkınma Planı, 1979-1983 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1979-1983.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[17] V. Kalkınma Planı, 1985-1989 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Besinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1985-1989.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[18] VI. Kalkınma Planı, 1990-1994 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[19] VII. Kalkınma Planı, 1996-2000 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[20] VIII. Kalkınma Planı, 2001-2005 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[21] X. Kalkınma Planı, 2014-2018 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[22] XI. Kalkınma Planı, 2019-2023 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[23] (https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/), (Erişim Tarihi: 30.08.2022).

ULUSAL KALKINMA PLANLARINDA (1963-2023) AFET YÖNETİMİ

Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı, Hüsne TEMUR [1],
Doç. Dr., Seçil Gül MEYDAN YILDIZ [2]
[1]Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0002-1735-7132
[2]Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0001-9869-4159

ÖZET

Afetler, kentsel ve çevresel mekânı etkileyen önemli doğa olaylarıdır. Çoğu zaman can ve mal kaybına sebep olmakla birlikte ülkeleri ekonomik anlamda büyük zararlara uğratmaktadır. Kentlerin afete maruz kalma ve afetten etkilenme durumları farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle kentlerin afetlere maruz kalma ve etkilenme durumlarına yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Afet yönetimine yönelik kararların alt kademe planlara aktarılabilmesi ve uygulanabilmesi için de bu kararların üst kademe planlarda alınması gerekmektedir. Doğal, beşerî ve teknoloji kaynaklı olmak üzere üç başlıkta toplanabilen afet olgusu, orman yangınları, böcek istilası, salgın hastalıklar, mülteci hareketleri, göçler, sanayi, ulaşım, maden kazaları ve deprem, sel, erozyon vb. olarak çeşitlenen geniş kapsamlı bir sorundur.

Kalkınma planı ekonomik, sosyal, kültürel, idari ve çevre gibi konularda hem mevcut durum değerlendirmesini hem de gelişmeye yönelik hedefleri içeren yönlendirici, yol gösterici plan türüdür. Ülkemizde mekânsal planlama hiyerarşisinin en üst basamağını oluşturan kalkınma planları bu aşamada önemlidir. Kalkınma hedeflerinin sağlanabilmesi için afetlere yönelik hedeflerin oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın ana amacı kalkınma planlarında afet yönetimine yönelik hedef ve politikaları incelemektir. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden doküman inceleme ve karşılaştırma yöntemleri kullanılmıştır. Afet denildiği zaman ilk akla gelen deprem olmaktadır. Kalkınma planlarında da deprem öncelikli çözüm politikalarının oluşturulduğu saptanmıştır. Birinci, İkinci ve Üçüncü Kalkınma Planları'nda afet konusuna değinilmediği görülmektedir. Afet zararlarının azaltılmasıyla ilgili alınacak olan koruyucu ve önleyici önlemlerin afetten önce olması gerektiği ve yapılaşmaların denetlenmesi gerekliliği ilk kez Dördüncü Kalkınma Planı'nda gündeme gelmektedir. Ülkemizin aktif deprem kuşağı içerisinde olduğu ve her yıl önemli önemli can ve mal kayıplarının olduğu bu plan kapsamında vurgulanmıştır. Son iki planı içeren Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planları'nda afet ayrı bir başlık altında değerlendirilmeye başlanmıştır. 81 ilde Risk Azaltma Planları'nın (İRAP) hazırlanması, zorunlu deprem sigortasının dâhil olan konut ve işyeri sayısının artırılmasına yönelik önemli hedefler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Planları, Afet, Afet Yönetimi, Türkiye.

1.GİRİŞ

Türkiye'de Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'nın Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü'ne göre afet, "toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan

kaynaklı olay" şeklinde tanımlanmıştır. Aynı sözlüğe göre afet yönetimi ise "afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afet sonucunu doğuran olaylara zamanında, hızlı ve etkili olarak müdahale edilmesi ve afetten etkilenen topluluklar için daha güvenli ve gelişmiş yeni bir yaşam çevresi oluşturulabilmesi için toplumca yapılması gereken topyekûn bir mücadele süreci" şeklinde tanımlanmıştır [1]. Geleneksel Afet Yönetim Modeli'nde ise afet yönetimi; "…afet olaylarının can ve mal kaybına neden olmaması ya da bu kaybın azaltılması için afet öncesi ve sonrası alınacak önlemleri hem ayrı ayrı hem de bütünleştiren bir sistem" olarak ifade edilmektedir [2;3]. Afetlerle mücadelede geleneksel yaklaşıma göre 4 safha bulunmaktadır Bunlar; sakınım, hazırlıklı olma, müdahale ve iyileştirmedir [2,4]. Afet ile mücadele konusunda günümüz teknolojik koşullarına rağmen insanoğlunun doğal afetlerin önlenebilmesi açısından yapabilecekleri sınırlıdır. İnsanoğlu, bugün ve gelecekte olabilecek afetlerin etkilerinden kurtulabilmek ya da toplum üzerindeki etkilerini azaltabilmek için çeşitli araştırmalarla birlikte planlar geliştirmelidir. Aynı zamanda bu planların uygulanabilirliğini de sağlayabilmelidir. Toplumun afet konusunda bilinçli olabilmesini sağlamak ya da afetlerin etkisini azaltabilmek için yapılan çalışmalar afet yönetiminin bir parçası olacaktır [5]. Afetlerin etkisini azaltmak için yapılan çalışmaların uygulanabilir olması da ancak yasal dayanaklar ile sağlanacaktır. Özellikle ulusal kalkınma planlarında geliştirilen politikalar Türkiye'nin afet yönetimi anlayışına yön verecektir. Bu nedenle çalışmanın ana amacı, kalkınma planlarında afet ve risk yönetimine yönelik politikaları incelemektir. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. XI adet kalkınma planları incelenmiştir ve değerlendirme yapılmıştır.

2. ULUSAL KALKINMA PLANLARINDA AFET YÖNETİMİ

Planlama, "geleceğe yönelik olarak, istenilen hedeflere ulaşmak amacıyla, sistemli eylem programları hazırlama süreci olarak tanımlanabilir" [6]. Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre planlama, "hükümetler tarafından ulaşılacak amaçları belirleyen, tarım, ulaşım, sanayi vb. kesimlerdeki artış ölçüsünü tespit eden ve uygulanması gerekli çareleri önceden gösteren ekonomik ve sosyal programların belli süreler için hazırlanma işi" olarak tanımlanmaktadır [7]. Bu tanım aynı zamanda Türkiye'de mekânsal planlama hiyerarşisinin üst basamağını oluşturan kalkınma planları için de yapılabilir. Ulusal kalkınma planlarında temel amaç ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve idari anlamda gelişebilmenin detaya inmeden en genel hatlarıyla belirlenmesidir. Ülkemizin gelişebilmesi ve aynı zamandan plan hiyerarşisine göre alt kademe planlara yol gösterebilmesi için ulusal kalkınma planları önemlidir.
Önceki bölümlerden de bahsettiğimiz gibi afet sadece fiziksel anlamda kayıplara yol açmadığı bununla birlikte sosyal, ekonomik ve hatta psikolojik kayıplara da sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle de ulusal kalkınma planlarında afet yönetimine yönelik alınan kararların değerlendirilmesi önemlidir.
Bu bölümde, Türkiye'de hazırlanan XI adet kalkınma planında afet yönetimine yönelik politikaların ne düzeyde yer aldığı, afet yönetimiyle ilgili strateji ve ilkelerin afetin zararlarının azaltılması konusunda ne gibi çözüm önerileri getirdiği incelenecektir.

I. Kalkınma Planı'nda afetlerin yol açtığı sorunlar ve uygulanması gereken politika ve tedbirler konusunda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Doğal afet sözcüğü sadece konut ihtiyacının tahmininde geçmektedir. Bu planda kentlerde ve köylerde afet durumunda doğacak konut ihtiyacına yönelik tahminler yapılmıştır [8].

II. Kalkınma Planı'nda afetlerin yol açtığı sorunlar ve uygulanması gereken politika ve tedbirler konusunda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Afet sözcüğü konut tahmininde geçmektedir [9]:

"Yenilemeden doğacak yıllık konut birimi ihtiyacı 24 000, afetler ve kamulaştırmadan doğacak yıllık yaklaşık konut birimi ihtiyacı 4 000 olacaktır. Plan döneminde barınma yoğunluğunun oda başına 2 kişiye indirilmesi için yılda 10 200 konut birimi yapılması gerekecektir."

III. Kalkınma Planı'nda afetlerin yol açtığı sorunlar ve uygulanması gereken politika ve tedbirler konusunda hiçbir bilgi bulunmamaktadır [10]:

"Üçüncü plan döneminde yeni afetler nedeni ile şehirlerde meydana gelebilecek konut kaybımn 14 bin 200 olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, şehirlerde geçmiş dönemlerde afetler nedeniyle yıkılmış konutlardan 10 bininin yenilenmesi gerekmektedir."

"Kırda, yeni afetler nedeni ile meydana gelebilecek konut kaybı 28 bin olarak tahmin edilmektedir. Ayrıca, devletin geçmiş yıllar taahhüdünü tamamen yerine getirmesi halinde ek ihtiyaç 47 bin konut olabilecektir."

IV. Kalkınma Planı'nda ilk kez afetler olmadan önce önleyici ve koruyucu önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Afet öncesi alınan önlemlerle birlikte etkilerinin azaltılabileceği ve bunun da yapılabilmesi için yerleşme ve yapılaşma denetiminin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda bu planda Türkiye'nin aktif deprem kuşağı içerisinde olduğu ve her yıl büyük can ve mal kayıplarına neden olduğu vurgulanmıştır [11]:

"Doğal yıkımlara ve özellikle depreme duyarlı yörelerde yeni yapılacak konutlarda özel standartların uygulanması ve mevcut yapıların dayanım gücünün artırılması yolunda çalışmalar yapılacaktır."

V. Kalkınma Planı'nda afetlerin yol açtığı sorunlar ve uygulanması gereken politika ve tedbirler konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sadece birinci derecede afete maruz bölgelerde yer alan köylere öncelik verilerek, köy konutlarının ıslahına yönelik eğitim, uygulama ve teşvik faaliyetlerinin hızlandırılarak yürütüleceği belirtilmiştir [12]:

"Birinci derecede afete maruz bölgelerde yer alan köylere öncelik verilerek, köy konutlarının ıslahına yönelik eğitim, uygulama ve teşvik faaliyetleri hızlandırılarak yürütülecektir. Köy hayat tarzına uygun ve gelişmelere açık köy konutu tipleri geliştirilecektir."

"Ülkemiz şehirleşme, erozyon ve tabii afetlerin sonucu olan çevre kirlenmeleri ile hızlı sanayileşmenin ve tarımda modernleşmenin getirdiği çevre sorunları ile karşı karşıyadır."

VI. Kalkınma Planı'nda Deprem ve diğer doğal afetlerin yol açtığı sorunların azaltılması ve uygulanması gereken politika ve tedbirler konusunda önceki planlara göre oldukça ağırlık verilmiştir. Planda, yeni bir yapı denetim sisteminin geliştirileceği, inşaatlarda standart dışı malzeme kullanılmasının kesinlikle önleneceği, depreme dayanıklı yapı yapımına uygun olan teknolojilerin tespit edileceği, tüm yapılarda bu teknolojilerin kullanılmasının teşvik edileceği yer almıştır [13]:

"İnsan, doğa ve teknoloji arasındaki düzensiz ilişkiler sonucu ortaya çıkan ormansızlaşma, çoraklaşma, toprak erozyonu ve taşkın gibi afetlerin olumsuz etkilerinin

azaltılabilmesi için koruma, ağaçlandırma, gençleştirme, erozyon kontrolü ve mera ıslahı çalışmalarına öncelik verilecektir."

"Ayrıca, her yıl yenileme ihtiyacından dolayı 70 bin ve afet konutları olarak birikmiş ihtiyaç dâhil 5 bin civarında yeni konut yapılması gerekecektir. Bu durumda plan döneminde toplam 1.838 bin yeni konuta ihtiyaç olacaktır. Ayrıca onarılamaz durumda dan 600 bin köy konutunun yenilenmesi gerekmektedir."

"Deprem bölgelerindeki uygulamalarda, "depreme dayanıklı bina" yapımına uygun olan teknolojiler tespit edilerek tüm yapılarda bu teknolojilerin kullanılması sağlanacaktır."

VII. Kalkınma Planı'nda depremle birlikte diğer doğal afetlerin de yol açtığı sorunların azaltılmasına yönelik politika ve tedbirler ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu planla birlikte ülke genelinde arazi kullanım haritalarının hazırlanması aynı zamanda yerel deprem tehlike haritalarının oluşturulması gerektiği belirtilmiştir [14]:

"Afete ilişkin mevzuat günün şartlarına göre yeniden düzenlenecektir."

"Yüzde 92'si deprem bölgelerinde bulunan ülkemizde doğal afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması yönünde çalışmalar yapılacak, afet riskini en aza indirmek için gerekli önlemler alınacaktır."

"Ülke genelinde arazi kullanımı haritaları ve deprem haritaları çıkarılacak, kadastro çalışmaları hızlandırılacak ve bu çalışmalardan bölgesel ve fiziki planlama çalışmalarında yararlanılacaktır."

VIII. Kalkınma Planı'nda afet yönetimine yönelik koordinasyonun tek elden sağlanabilmesi ilke olarak benimsenmiştir. Afet yönetim sisteminin geliştirilmesi ve bu sistem içerisinde Ulusal Olağanüstü Hal Planı çalışmalarının da yer alması belirtilmiştir. Afet sırasında akmayacak bir haberleşme sisteminin geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu plan yaşanılan İstanbul ve Düzce depremi etkilerinin giderilmesi açısından önemli olmuştur. Aynı zamanda farklı ülkelerdeki kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapabilmek için ulusal bilgi sisteminin oluşturulmasının gerekliliği belirtilmiştir [15]:

"Marmara Bölge Planı ile, depremin yarattığı olumsuzlukların giderilmesi, kentsel alanlara yönelik göçün istikrarlı bir yapıya kavuşturulması, tarım, sanayi, ticaret, konut, turizm, vb. konulara ilişkin yerleşim alanlarının afet riskleri de dikkate alınarak hazırlanacak bir arazi kullanım planına göre yönlendirilmesi, çevre ve mekan kalitelerinin korunarak kentsel büyümenin denetim altına alınabilmesi ve sosyoekonomik orta vadeli gelişme deseninin belirlenmesi amaçlanmaktadır."

"....prefabrike konutun yapımı programlanmış, bunların 2000 Mayıs ayı itibarıyla 39.693'i, tamamlanmış, 38.431'i afetzedelere teslim edilmiştir. 2.120 prefabrike konutun yapımı devam etmektedir."

"Belediyeler, doğal afetlerde altyapı şebekelerinde meydana gelecek hasarlara karşı kısa sürede içme suyu temini ve atıkların bertarafı için eylem planları geliştirecektir."

"Doğal afet riski taşıyan yerleşim yerlerine yapılacak altyapı yatırımlarının projelendirilmesinde ve inşasında deprem yönetmeliğine uyulması için gerekli mevzuat değişiklikleri yapılacaktır."

"3194 sayılı İmar Kanunu ve ilgili yönetmeliklerinde yeni bir yapı kontrol sistemi ve afetlere karşı yapı dayanıklılığını sağlayacak teknik önlemleri içermek üzere revizyon çalışmaları tamamlanacaktır."

"Afet sonrasında kullanılan ve verimli sonuçlar vermeyen büyük miktardaki kaynakların küçük bir bölümü afet öncesinde bilinçli ve planlı bir biçimde kullanılarak afet zararlarının azaltılması için gerekli tedbirler alınacaktır."

"Afetlere dayanıklı yapı tasarımı uzmanlık gerektirdiğinden mühendislik lisans programlarında deprem ve diğer afetlerle ilgili konulara daha fazla ağırlık verilmesi sağlanacaktır."

"Teknik açıdan yeterli bulunan üniversitelerde Deprem Mühendisliği yüksek lisans programları oluşturulacak, mevcutlar geliştirilecektir. Mühendislerin uygulamadaki eksikliklerini azaltmaya yönelik çalışmalar başlatılacaktır."
IX. Kalkınma Planı'nda yeterince afet konusuna yer verilmemiştir [16]:

".... plan yapımında gelişmekte olan merkezi yerleşim birimlerine, turizm bölgelerine, koruma alanlarına ve afet riski yüksek yörelere öncelik verilecektir."

"2012 yılında Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu çıkarılmıştır."

X. Kalkınma Planı'nda afetin tüm sektörleri ekonomik, fiziki ve sosyal anlamda etkilemesi nedeniyle kalkınma politikalarında önemli olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle afet sonrası müdahale yerine afet öncesi risk azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesinin gerektiği vurgulanmıştır. Bunun içinde afet ile ilgili çalışma yapan kurum ve kuruluşların işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu işbirliğinin sağlanabilmesi amacıyla Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) buna bağlı olarak İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri oluşturulmuştur. Bu planda afet yönetimine yönelik temel amaç "makroekonomik, sektörel ve mekânsal planlama süreçlerinde afet risk ve zararlarının dikkate alınması; afetlere karşı toplumsal direncin ve bilinç düzeyinin artırılması; afetlere dayanıklı ve güvenli yerleşimler oluşturulması" şeklindedir. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen politikalar ise şu şekildedir [17]:

"Afet risklerinin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve denetimi ile afet esnasında ve sonrasında yapılan müdahale çalışmalarının etkinliğinin artırılması için kurumsal yetki ve sorumluluklar yeniden düzenlenecektir."

"Yüksek afet riskli alanlar öncelikli olmak üzere afet risklerinin belirlenmesine yönelik mikro bölgeleme çalışmaları tamamlanacak ve imar planlaması süreçlerinde afet riskleri dikkate alınacaktır."

"Bölgelerin sosyo-ekonomik ve fiziksel özelliklerine ve farklı afet türlerine göre değişen risk ve zarar azaltma çalışmaları hızlandırılacak ve afet riski yüksek yerlerin afet sonrası iyileştirme planları hazırlanacaktır."

"Afet risklerinin azaltılmasına yönelik uygulama mekanizmaları güçlendirilecek, afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede özel önem arz eden hastane, okul, yurt gibi ortak kullanım mekânları ile enerji, ulaştırma, su ve haberleşme gibi kritik altyapıların güçlendirilmesine öncelik verilecektir."

"Afetlere karşı daha etkin mücadele etmek üzere kamu kurum ve kuruluşları arasında hızlı, güvenli ve etkin bir veri paylaşımını sağlayacak afet bilgi yönetim sistemi kurulacak, etkin ve kesintisiz haberleşme temin edilebilmesi için iletişim altyapısı daha da güçlendirilecektir."

"Bina ve altyapı tesislerinin afetlere daha dayanıklı olarak inşa edilmesi sağlanacak ve inşaatların denetimi bağımsız, ehil ve yetkili kişi ve kurumlar aracılığıyla güçlendirilecektir."

XI. Kalkınma Planı'nda afet yönetimine yönelik temel amaç "afetlere karşı toplumsal bilincin artırılması, afetlere dayanıklı ve güvenli yerleşim yerlerinin oluşturulması ve risk azaltma çalışmaları yapılarak afetlerin neden olabileceği can ve mal kaybının asgari düzeye indirilmesi" şeklindedir. Bu amaç doğrultusunda; farklı afet türlerine göre çalışmaların yapılması, Türkiye Afet Risk Azaltma Planı'nın hazırlanması, İl Afet Risk Azaltma Planları'nın hazırlanması, olası afetler için afet önleme projelerinin geliştirilmesi, doğal afet sigortasının kapsamının genişletilmesi, iklim değişikliğinin etkilerinin göz önüne alınması, bütün afet türlerine göre afet tehlike haritalarının yapılması gibi politikalar geliştirilmiştir [18]:

"Afet tehlike derecesi yüksek olan yerlerde afet türlerine göre risk haritaları hazırlanacaktır."

"İstanbul'da olması muhtemel bir deprem sonrasında oluşabilecek can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için gerekli risk azaltma ve güçlendirme çalışmalarına devam edilecektir."

"Afet sonrası iyileştirme çalışmaları için kapasite güçlendirilecektir."

"Yerelde afet yönetiminden sorumlu birimlerin teknik ve idari kapasitelerinin güçlendirilmesi çalışmaları yapılacaktır."

"Afetlerin daha etkin yönetimi için coğrafi bilgi sistemi üzerinde kurulan ve afet anında tüm kaynakları etkin bir şekilde yönetebilen karar destek mekanizması geliştirilecektir."

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye gerek coğrafi gerekse stratejik konumu itibariyle çeşitli afet türlerini deneyimlemiştir. Bunlar arasında; orman yangınları, deprem, heyelan, sel, salgın hastalıklar, sayılabilir. Bu afetlerin etkilerini azaltabilmek için de bütüncül bir afet yönetimi anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Türkiye'de mekânsal planlama hiyerarşisinin üst basamağını oluşturan ve ülkemizin kalkınabilmesi için çeşitli konularda politikalar ulusal kalkınma planlarında oluşturulmaktadır. Afetler sadece fiziki etki değil bununla birlikte ekonomik, sosyal, psikolojik ve hatta çevre ile ilgili etkiler de oluşturduğu için afet yönetimi kavramına kalkınma meselesi olarak bakmak gerekmektedir. Bu bakış açısıyla ulusal kalkınma planları incelendiğinde; I., II. ve III. Kalkınma Planları'nda afet yönetimine yönelik politikaların oluşturulmadığı görülmektedir. Bu planlarda sadece olası afet durumunda gerekli konut tahminleri yapılmıştır.

IV. Kalkınma Planı'nda gerekli önlemlerin afet olmadan önce alınması gerektiği ilk kez belirtilmiştir. V. Kalkınma Planı'nda afet yönetimine yönelik yeterli bilgi bulunmamaktadır. Afetlerin yol açtığı sorunların azaltılması ve uygulanması gereken politika ve tedbirler VI. Kalkınma Planı itibariyle önem kazanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda VII. Kalkınma Planı'nda ülke genelinde arazi kullanım haritalarının ve yerel deprem tehlike haritalarının oluşturulması gerektiği gündeme gelmiştir. VIII. Kalkınma Planı'yla birlikte afet yönetimi konusunda ülke içinde koordinasyonun tek elden sağlanabilmesi, ülke dışında ise farklı kurum ve kuruluşlarla işbirliğinin yapılması politika olarak benimsenmiştir. IX. Kalkınma Planı'nda afet konusuna yeterli düzeyde yer verilmemiştir. X. Kalkınma Planı'nda afet sonrası yara sarma anlayışı yerine afet öncesi risk azaltma politikasının geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. XI. Kalkınma Planı'nda ise İl Afet Risk Azaltma Planları'nın 81 ilde hazırlanması gerektiği belirtilmiştir ve günümüzde bu planlar 81 ilde tamamlanmıştır. Aynı zamanda XI. Kalkınma Planı'nda ilk kez iklim değişikliğinin etkileri de göz önüne alınmıştır. Ulusal Kalkınma Planları'nda afet yönetimi konusuna yeterli düzeyde değinilmediği görülmektedir. Güvenli, sağlıklı, yaşanabilir ve afetlere dayanıklı kentlerin oluşturulabilmesi için afet yönetimine yönelik politika ve ilkelerin kalkınma planlarında detaylı olarak yer alması gerekmektedir. Aynı zamanda birçok afete maruz kalan ülkemiz için kalkınma planlarında sadece deprem üzerinde durmak yetersiz kalacaktır. Özellikle önümüzdeki yıllarda etkisini daha fazla hissedeceğimiz iklim değişikliği ile ilgili politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin maruz kaldığı ve kalacağı öngörülen bütün afetler ile ilgili kalkınma planlarında politikaların oluşturulması ve bunların uygulanması gerekmektedir. Bunun için de uygulanabilirliğin denetlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde büyük can ve mal kayıplarına sebep olan afetlerin etkilerini yaşamaya devam edeceğiz.

KAYNAKÇA

[1] Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, 2022. (https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu), (Erişim Tarihi: 01.09.2022).

[2] Özmen, B., Özden, T., (2013). Türkiye'nin Afet Yönetim Sistemine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 49: 1-28.

[3] Disaster Terminology (2005). Prehospital and Disaster Medicine. Wisconsin: Wisconsin University.

[4] Yücel, G., (2009). Depremden Fiziksel ve Sosyal Etkilenebilirlik Değerlendirme Modeli: Avcılar Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

[5] Kadıoğlu, M., (2008). Küresel İklim Değişikliğine Uyum Stratejileri. Kar Hidrolojisi Sempozyumu Bildiri Kitabı 27-28 Mart 2008 Erzurum, DSİ 8. Bölge Müd. Yay., 69-94.

[6] Ersoy, M. (2016). Kentsel Planlama Kuramları. İmge Kitabevi Yayınları.

[7] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2022. (https://sozluk.gov.tr/).

[8] I. Kalkınma Planı, 1963-1967 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1963-1967.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

[9] II. Kalkınma Planı, 1968-1972 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Ikinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

[10] III. Kalkınma Planı, 1973-1977 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Ucuncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1973-1977.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

[11] IV. Kalkınma Planı, 1979-1983 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1979-1983.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

[12] V. Kalkınma Planı, 1985-1989 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Besinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1985-1989.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

[13] VI. Kalkınma Planı, 1990-1994 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

[14] VII. Kalkınma Planı, 1996-2000 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

[15] VIII. Kalkınma Planı, 2001-2005 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

[16] XI. Kalkınma Planı, 2014-2018 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

[17] X. Kalkınma Planı, 2014-2018 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

[18] XI. Kalkınma Planı, 2019-2023 (Web Sayfası: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2022).

IZMIR
10 - 11 EYLÜL 2022

LEGAL ISSUES REGARDING REGULATION OF MEDIATION PAYMENT

Fidan Bahruz qızı Allahyarova
Baku State University, Faculty of Law
0000-0002-9895-3963

ABSTRACT

The procedure of conflict resolution with the help of an impartial and uninterested in the outcome of the dispute third party, mediation, has a number of indisputable advantages that make this procedure widely used and effective. Such advantages include voluntariness, the efficiency of the procedure, confidentiality, mutually beneficial resolution of a dispute, preservation of business, partnership relations, absence of a losing party, and relatively low cost. In order to ensure the effectiveness of the mediation institute, which is at the stage of formation in the Azerbaijan Republic, it is necessary to overcome certain obstacles which also regard the mediation costs.

Keywords: mediation, mediation costs, disputes, ADR, court

The analysis of world practice shows the high efficiency of mediation: up to 70-80% of disputes resolved with the participation of mediators end in an agreement. In order to ensure the effectiveness of the mediation institute in the Azerbaijan Republic, it is necessary to overcome certain obstacles that were observed in foreign countries and caused its low popularity such as lack of trust in the new institution, lack of mediators, and necessary practice, low level of legal culture, the hostility of the conflicting parties, etc. It is also of great importance to ensure the unity of the legislative system, which is directly related to the credibility of the procedure, its advertising, and raising the level of legal culture.

According to the article 3 of the Law of the Azerbaijan Republic “On mediation” No. 1555-VQ dated March 29, 2019 defining the scope of application of the mediation procedure, mediation shall be applied to the following issues:

disputes arising out of conflicts that are based on civil cases or economic disputes (including disputes with foreign elements);

disputes arising out of family relations;

disputes arising from labor relations;

disputes arising out of administrative law relations. [3]

Participation in initial mediation sessions for disputes arising from economic, family, and labor relations is obligatory. Parties can`t file a lawsuit in court without observing this rule.

In accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Azerbaijan Republic No. 308 from July 15, 2019 "On approval of the amount of fees for the provision of mediation services and other expenses during the primary mediation session", which entered into force on July 1, 2021, adopted in order to ensure the implementation of paragraph 1.10 of the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated April 3, 2019 No. 607 "On the application of the Law Azerbaijan Republic ” About Mediation "No. 1555-VQ dated March 29, 2019", the amount of fees and other expenses for the provision of mediation services during the primary mediation session for disputes arising from family and labor disputes is 50 manat. In commercial disputes, this amount is determined by the value of the claim:

1) claims, the cost of which does not exceed 500 manat- 20 manat,

2) claims from 501 to 1000 manat - 40 manat,

3) claims from 1001 to 5000 manat - 60 manat,

4) claims from 5,001 to 10,000 manat- 100 manat,

5) claims from 10 001 to 50,000 manat - 200 manat,

6) claims, the value of which exceeds 50,000 manat - 400 manat. [5]

As a general rule, the mediation service is provided by a mediator or a mediation organization on a paid basis. The terms and procedure for reimbursement of expenses related to the mediation process are determined by the agreement on the application of the mediation process.

However, when filing a claim to the court in accordance with Article 9 of the Law of the Republic of Azerbaijan Republic No. 223 of December 4, 2001 "On State Duty", certain categories of persons are exempt from paying state duty. For example, plaintiffs are exempted for payment of labor and other requirements related to labor activity; on claims for receiving alimony; for disability, other health injuries or compensation for damage caused as a result of the death of a breadwinner; on claims arising from the rights of authors, copyright, inventions, utility models, industrial designs, as well as other types of intellectual property; on allegations of violation of consumer rights; parties - on cases arising from administrative legal relations; on disputes on compensation of damages caused to an individual as a result of illegal actions of Investigation, preliminary investigation, prosecutor's office and judicial authorities - parties; budget organizations, municipalities – on claims filed with the courts and on all types of complaints; families of martyrs, war veterans, persons with disabilities identified in connection with the war, refugees and internally displaced persons, persons who, as a result of an accident at the Chernobyl nuclear power plant, contracted radiation sickness and radiation load-related illness or had these diseases, etc [6].

The absence of benefits in the mediation legislation in the form of exemption from payment of mediation costs for certain categories of persons exempt from court costs in accordance with civil procedure legislation entails a decrease in the level of ensuring their rights. Furthermore, these categories of people will not be interested in applying the mediation procedure, and participation in the preliminary mediation session will be of a formal nature, becoming a source of unnecessary costs for the interested party. This, in turn, necessitates the introduction of appropriate amendments to the legislation on mediation to ensure its greater effectiveness.

References:

Allahyarova F. Mediaciya i pravovye voprosy ee primeneniya, Qanun elmi hüquq jurnalı, № 01, 2022, p. 21- 27

Allahyarova F. Implementation of Mediation in the Republic of Azerbaijan, Российское право: образование, практика, наука jurnalı, № 01, 2022, p. 88- 92

https://e-qanun.az/framework/41828

https://e-qanun.az/framework/43096

https://e-qanun.az/framework/42902

https://e-qanun.az/framework/2860

PLOTİNOS'UN GÖKSEL CİSİMLERİN YAPISINA DAİR GÖRÜŞLERİ

PLOTINUS' THOUGHTS ON THE CONSTITUTION OF HEAVENLY BODIES

Dr. Öğretim Üyesi HÜSEYİN AYDOĞAN[1]
[1] Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
ORCID: 0000-0001-9125-5663

ÖZET

Antik çağın büyük filozofu Plotinos (204-270), Enneadlar eserinde kapsamlı bir felsefi sistem kurmuştur. Eserinin muhtelif bölümlerinde tanrı, akıl, ruh, doğa ve insan üzerine eğilmiştir. Öğrencisi Porphyrios'un düzenlemesine göre, II. *Ennead*'ın 1. Bölümü *Evren Üzerine* başlığını taşımaktadır. Filozof, bu felsefi risalesinde evrenin ezelî olduğunu bir kez daha tekrar etmektedir. Ama risalenin odak noktası daha çok göksel cisimlerin kalıcılığı ve sürekliliği üzerinedir. Şöyle ki: bu fiziki âlemde var olanlar, süreklilik ve kalıcılıklarını birey yani tekil olarak sağlayamaya güç yetiremedikleri halde, yukarı âlemde, göksel cisimler sürekliliklerini nasıl sağlayabiliyorlar? Yani bizim dünyamızda tekil bireyler kendi sonsuzluklarını ancak sahip oldukları formları sayesinde sürdürebilmektedirler. O nedenle kalıcı olan, tür ve cinstir. İnsan yahut at, tekil olarak ölüp gider. Fakat ait oldukları tür, başka yeni tekil bireylerde taşınarak bu süreklilik kalıcı olarak sağlanır. Plotinos, güneş ve yıldızlar gibi göksel cisimlerin ise, kendilerini formları bakımından değil tam tersine birey halde tekil olarak sürdürdüklerini belirtir. Bundan başka Plotinos, göksel cisimlerin de akıştan bağımsız olamadıklarını belirtmektedir. O halde evrensel akış içerisinde göksel cisimlerin bu sürekliliklerini nasıl sağladıklarının açıklığa kavuşturulması gerekir. Evrenin ve evrenin bu parçalarının da bir maddi bedeni var ise bu ne şekildedir? Hangi elementlerden oluşmaktadır? İşte bu çalışmamızda biz de söz konusu sorular odağında, göksel cisimlerin ve evrenin maddi doğasına dair Plotinosçu bir soruşturmanın izlerini sürmeyi planlıyoruz. Bunu yaparken Plotinos'da bulduğumuz yanıtların hangi dayanaklara sahip olduğunu da göstermek istiyoruz. Bu bağlamda Aristoteles ve bilhassa Platon'un düşünceleriyle bir karşılaştırmada bulunacağız. Sonuç olarak göksel cisimlerin, dört elementin bir karışımına değil yalnızca ateş ve toprağın birbirinden zaruret miktarınca istifadesini ihtiva ettiğini öne çıkaracağız.

Anahtar Kelimeler: Felsefe Tarihi, Plotinos, Evren, Göksel Cisimler, Bireysel Özdeşlik, Akış.

ABSTRACT

The great philosopher of antiquity, Plotinus (204-270), created a comprehensive philosophical system in his *Enneads*. In different parts of his work he dealt with God, mind, soul, nature and man. According to the arrangement of his student Porphyry, chapter 1 of the 2nd *Ennead* is titled *On the Cosmos*. In this treatise, the philosopher repeats once again that the universe is eternal. However, the focus of the treatise is mainly on the permanence and continuity of the celestial bodies. How can the heavenly bodies maintain their permanence in the upper world, while those who exist in our physical world are unable to maintain their permanence and continuity individually, that is, one by one? In other words: In our world, individuals can preserve their imperishability only thanks to their forms. Permanent are therefore the species and the genus. The human being or the horse dies in the singular. However, this permanence is

guaranteed by the fact that the kind to which they belong is transferred to other new individuals. Plotinus explains that celestial bodies like the sun and the stars do not preserve themselves in their forms, but on the contrary as individuals. Moreover, Plotinus says that the celestial bodies cannot be independent of the Flux. In this case it would have to be clarified how the celestial bodies ensure their permanence in the universal Flux. If the cosmos and these parts of the cosmos also have a material body, what is it like? What elements does it consist of? In this study, we want to follow in the footsteps of a Plotinian investigation of the material nature of the heavenly bodies and the cosmos, centering on these questions. In this context we will make a comparison with the ideas of Aristotle and especially Plato. Finally, we will emphasize that the celestial bodies do not contain a mixture of the four elements, but only the use of fire and earth to the extent necessary.

Keywords: History of Philosophy**,** Plotinus, Cosmos, Heavenly Bodies, Individual Identity, Flux.

GİRİŞ

Plotinos evren ve semavi-göksel cisimlerin yapısına değindiği bu felsefi risalesinde, odağına, evren ve evrene ait unsurların nasıl olup da ebedilik[1] taşıdığı meselesini alır. Temel problematik şudur: Görünür bu maddi âlemde cismani olan her şey oluş bozuluşa tabi ve bundan ötürü de birey olarak kendisini muhafaza edemezken, semavi cisimler nasıl oluyor da bireysel-tekil olarak kaim kalabiliyorlar. Yani dünya üzerinde canlılar sürekliliğini yalnız ve ancak formları sayesinde sağlayabilirlerken, dolayısıyla ölüp giden bir ferdin yerini o türün bir başka ferdi alırken, nasıl oluyor da ay üstü âlemdeki güneş, yıldızlar gibi Evren kısımları kendilerini bizzat tekil-fert olarak sürdürebiliyorlar? Dünyanın yerini neden başka bir dünya almıyor yahut güneşin yerini neden başka bir güneş almıyor? Söz konusu felsefi risalenin özü, bu soruların cevaplarına dayanmaktadır. Plotinos, bu bahse yönelik açıklamalarını büyük ölçüde Platon'a bağlı kalarak, kimi yerde ise Aristoteles'e dayandırarak yapmaya çalışır.

Bu çalışmada Plotinos'un *Âlem Üzerine* [*En.* II.1(40)] adlı felsefi risalesindeki temel problematikleri teşhis ettikten sonra, onları açıklamaya çalışarak hangi bağlantılara sahip olduğunu mümkün ölçüde göstermeye çalışacağız. Çalışmamız içerisinde *Enneadlar*ın Harder Almanca çevirisini esas alacak olup, tespit edebildiğimiz göndermeler için ise yer yer *Enneadlar*ın İngilizce Gerson edisyonundan faydalanacağız. Plotinos'un kimi yerlerde karşı çıktığı görüşleri, kimi yerlerde ise ödünç aldığı görüşleri belirginleştirip, bunları yapmasındaki amacı ortaya koymayı planlamaktayız. Şunu da henüz başta belirtmekte fayda görüyoruz: Semavi-göksel cisimler olarak karşılanan, Grekçe *aster* sözcüğü, bizim günümüzde kullandığımız anlamıyla yalnızca yıldızları değil aynı zamanda güneşi, ayı ve 'yer değiştiren yıldızlar' olarak gezegenleri de kapsamaktadır (Wilberding, 2006, s.5).

1. EVREN VE SÜREKLİLİK MESELESİ

Görünen dünyadaki değişim veya hiçbir şeyin aynı kalmadığı bahsi, kadim felsefenin muhtemelen en önemli sorunlarından biridir. Çünkü "kendisini duyularımızla algıladığımız fenomenler dünyası, kendisine idealar dünyasından aktarılan formları koruyabilme bakımından yetersizdir ve bu nedenle mutlak bir değişim içindedir. Maddî dünya, formları yalnızca belirli

[1] Kıdem, ezelîlik ve ebedilik: Kıdem, daha çok Yaratıcı-Bâri'nin cömertlik sıfatıyla ilgili olup âlemin ebediliği ile tezahür eder. Ezelîlik başlangıç olmaksızın, zaman aşkın hep var olma hali; ebedilik ise sonu gelmeyecek bir var oluş hali olarak anlaşılabilir (Erdemci, 2006, s. 157-159; Proklos, 2022, s.19).

zaman dilimleri içinde koruyabilir. O sürekli bir akış hali içinde bulunduğuna göre formları alır ve daha sonra yitirir (Kılıç, 2014, s.5).” Bu akış içinde olma hali, filozofların en fazla düşünme mesaisi yaptığı konuların başında gelmektedir. Herakleitos ve Kratylos’da en zirve halini bulan bu düşünüş, duyulur/maddi her şeyin, sürekli bir akış içinde olduğu ve diyakronik/artsüremli özdeşliğini koruyamadığı açıklamasını sunar (Wilberding, 2006, s. 42). Ama bu akış içinde, kendisini oluş-bozuluşa teslim etmeyen ya da daha yerinde bir deyişle bireysel özdeşliğini koruyabilen bir şey var olabilir mi? Her şeyin akıp gittiği, değişip-dönüştüğü bir evrende bundan âzâde kalıp kendisini koruyabilen, bozulmaz kalıcılığı ile de tüm diğer oluşa tâbi olan şeylere kaynaklık eden şey, Grek felsefesinin en başından beri bilindiği üzere *arkhe* sorusunun cevabı olarak takdim edilir. İşte Plotinos burada, akışa rağmen sürekliliğe sahip ve dolayısıyla kalıcı olabilecek şeyler üzerinde durmak istiyordur ve felsefi risalesinde bu konuya şöyle giriş yapar:

> “Evrenin bir bedene sahip olmasına rağmen ezelden beri var olduğunu ve her zaman var olacağını söylüyoruz. […] Evrende cisimlerin daimi oluş ve bozuluşları içerisinde aynı suretin/formun sürekli yeni bir nesnede taşınmasıyla korunması, hiçbir şekilde tekillerin aralıksız bir şekilde baki kalmaksızın, form bakımından sürekliliğin sağlanması söz konusuyken, dolayısıyla aşağıda bizim dünyamızda şeyler ancak formlarıyla sonsuz bir süreklilik içinde korunurken, neden gök cisimleri ve göğün bizatihi kendisi sonsuz sürekliliğini tekillerde-bireysel olarak sağlamasın? Biz buna karşı çıkarak şunu iddia ediyoruz: evrenin kendinden başka bir şey yoktur ki içinde deveran edebileceği bir durum söz konusu olsun. Evrenin dışında kalan hiç bir şey yoktur, çünkü o her şeyi kuşatandır, dışarısından bir etkiye maruz kalması muhaldir. Dolayısıyla onun geçici olmayışının asli sebebi bizce budur. Fakat biz evrenin bu halel getirilemeyişini yalnızca evrene atfediyoruz, onun parçaları olan güneş yahut yıldızlara değil. Çünkü onlar bütün ve tüm değildirler evrene kıyasla. Dolayısıyla onların tüm zamanlar için sahip olduğu süreklilik bu açıklamaya değil tıpkı ateş veya ona benzer şeylerde olduğu gibi formun devamlılığına dayanmalıdır. Ancak evrenin dışarıdan herhangi bir varlık tarafından halel getirilemez hali söz konusu olsa da, bu halel getirmeyi kendi kendisine yaptığı da kabul edilmelidir. Parçaları dönüşümlü olarak bozuluşa uğrarken, evrenin kendisinin de sürekli bozuluş içinde olduğu ve yalnızca formu bakımından kendisini kaim kıldığı söylenebilir. Yani evrenin maddi dayanağının [substratum] özü, sürekli akış içinde, formu ise başka bir varlık tarafından sağlanıyorken, evrene ait varlıkların kalıcılığının da insan ve atta olduğu gibi gerçekleşmesi söz konusu olabilir: insan ve at her zaman vardır ama taşıyıcıları her zaman değişir, aynı kalmaz. Dolayısıyla şöyle de bir sonuç çıkarılmamalıdır: evrenin bir parçası mesela gök, sonsuza dek sürecektir ve dünyaya ait nesneler ise yok olacaktır; bilakis hepsi aynı bozuluşa tâbidir, tek fark zamansal süredir, ki semavi cisimlerin daha uzun süreli bir zamana sahip oldukları belli bir gerçektir. […] Çünkü tanrı iradesine dayandırılacak açıklamada da şu soru cevapsız kalıyor gibi görünüyor: neden evrenin bir parçası, dediğimiz anlamda yani tekil olarak sürekli ve kalıcı iken, diğer parçası bu şekilde değil de formu bakımından kalıcı oluyor. Aynı şekilde semavi cisimlerde bu kalıcılık nasıl sürdürülüyor? Üstelik bunların hepsi evrenin birer parçası olmalarına rağmen (*En*. II.1.1).”

Plotinos buradaki temel problematiği, Aristoteles’in *Metafizik* eserindeki açıklamaya dayandırarak vazeder: “Bazı şeyler sayıca birdir, bazıları türce, bazıları cinsçe, bazılarıysa benzetme bakımından; sayıca bir olanlar, maddesi bir olanlar; türce bir olanlar ifadesi bir olanlar; cinsçe bir olanlar kategorilerinin şekli aynı olanlardır (1016b 31-35).” Aslına bakılacak olursa Grek düşünce geleneğinde bir şeyin zaman içerisinde kendi kişisel özdeşliğini koruyamadığı, dünkü ben ile bugünkü benin aynı bile kalmadığı meselesinin kökeni, Aristoteles’ten daha öncesine MÖ 6-5. Yüzyıllarda yaşamış şair Epikharmos’a kadar geri gider. Onun komedyasında geçen bir borçlunun, ödeme günü geldiğinde borç verilen gündeki ile aynı kimse olmadığını söylemesi ve buna dayanarak ödemeden kurtulmak istemesi bahsi buraya örnek gösterilmektedir (Wilberding, 2006, s. 41).

Plotinos, evrenin dışında hiçbir şeyin olmadığı, dolayısıyla hiçbir şey tarafından sarmalanmadığı bundan ötürü de onun her şeyi içerdiği ama başka bir şey tarafından içerilmediği açıklamasını da yapar. Kendisi dışında hiçbir şey bulunmayan bir şeyin, başka bir şey tarafından bozuluşa uğratılması elbette düşünülemez. Plotinos bundan ötürü Evren'in düzenli bir *süs* gibi yerli yerinde ve uyumlu olduğunu düşünmektedir. Bu aslında Platon'un *Timaios* eserine referans içermektedir. Çünkü orada da şöyle denir: "Demiurgos şekil olarak ona uygun ve doğasına akraba olanı verdi. Zira tüm canlıları kendi içinde kapsayacak olan canlı için uygun şekil, mevcut tüm figürleri kendi içine alacak figür olacaktır. Bu nedenle onu tornadan geçirerek yuvarlattı ve küresel -her yönde merkezden uçlara eşit uzaklıkta- yaptı. Bu tüm figürlerin içinde mükemmel ve tek tip olanıydı (33b-c)." İnsan ve at üzerinden kalıcılık tartışması yapılması da daha önce bahsini ettiğimiz Aristoteles alıntısına dayanır. Çünkü ay altı âlemde her şey, ay üstü âlemdeki sonsuzluğa ve sürekliliğe öykünerek kendisini türce sonsuz kılabilir ancak. Bundan ötürü de yetkinliğini ferdî olarak arttırıp kemale erişemeyen her canlı, o formu taşıyabilecek mümkün olduğunca sayıca çok birey üretir. Bu husus, hem Aristoteles ile hem de Platon'un özellikle *Yasalar* eseriyle örtüşmektedir. Çünkü *Yasalar*'da şöyle denir: "Demek ki, insan soyunda zamanın sonsuzluğu ile doğal bir ilişki vardır, sonsuza kadar ondan ayrılmaz ve ayrılmayacaktır, çünkü arkasında çocuklarının çocuklarını bıraktığı, her zaman aynı ve bir kaldığı için kuşaklar aracılığı ile ölümsüzlükten pay almakla, işte bu şekilde ölümsüz olur (721 c-d)." Plotinos açıklamalarını sürdürür:

> "Eğer bizler göğün ve ondaki tüm varlıkların bireylik-tekillik anlamında bir ebediliğe sahip olduğunu, ay altı âlemdeki şeylerin ise ancak formları bakımından bu ebediliğe sahip olduğu fikrini benimseyip bu görüşte ısrar edeceksek şunu göstermemiz gerekir: Bir bedene sahip gök, nasıl oluyor da tam anlamıyla bireysel-tekil özdeşliğe ve kalıcılığa sahip olabiliyor? Üstelik bu maddi bedenin özü, her daim sürekli akış halindeyken. Bu mesele, doğa ile ilgilenen düşünürler tarafından ele alındığı gibi Platon tarafından da bize öğretilmiştir. Platon, bu meselede diğer cisimler için değil semavi cisimler için de açıklama yapmıştır. Maddi bedene sahip olup görünür olan bu semavi cisimlerin özdeşlik ve hep aynı kalıcılığa nasıl sahip olabileceğini sorar. Belli ki bu hususta Platon, güneşin dahi sürekli bir oluş içinde olduğunu söyleyen Herakleitos'u takip etmektedir. Aristoteles için yahut onun beşinci element öğretisini benimseyen için bu, pek fazla güçlük teşkil etmez. Fakat bu görüşü kabul etmeyip de göğün maddi bedeninin, dünya canlılarınkiyle aynı türden elementlerden müteşekkil olduğu iddiasını sürdürecek birisinin onun bu bireyselliğini nasıl koruduğunu açıklaması beklenir. Bu soru özellikle, ilk etapta güneşte ve göğün diğer kısımlarında görünürlüğe gelir. Çünkü her canlı, ruhtan ve maddi özden meydana gelir; dolayısıyla göğün bireylik-tekillik anlamında ebedi olduğu iddia edilecek olursa, onun mecburen bu ikisinden veya ikisinden birinden yani ya ruh ya bedenden kaynaklandığı gösterilmelidir. Kalıcılığı-değişmezliği maddi bedene dayandıracak birisinin, bunu açıklamak için ruhun kalıcılığına yahut ruhun, canlıların teşekkülünde her daim hazır bulunuşuna ihtiyacı olmasa gerektir, fakat böyle değil de maddi bedenin kendinden ötürü [*per se*] geçici olduğu iddia edilecekse o zaman kalıcılığın nedenini ruhta aramak gerekir […] (En. II.1.2)."

Filozofun burada sürekli kalıcılık bağlamı içerisinde ruh ve beden beraberliğinden bahsettiği göze çarpmaktadır. Çünkü maddi âleme ait unsurların ve maddenin bizatihi kendisinin söz konusu kalıcılığa sahip olamayacağı gayet açıktır. Fakat bedensel var oluşa sahipse bir şey -bu güneş ve gök dahi olabilir, çünkü son tahlilde cismani ve görülebilirdir- o halde bu kalıcılığın onun bedenine yahut maddi doğasına değil ruhuna atfedilmesi gerekecektir. Plotinos bunu ilerde daha da açık kılacaktır. Fakat şimdilik sanki görülür gök ile kendinde ne ise o haliyle gök arasında bir ayrım yapıyor gibi görünmektedir. Tıpkı Aristoteles'in *Gökyüzü Üzerine* adlı eserinde yaptığı gibi: "Aslında burada da daire'nin varlığı ile 'şu' dairenin varlığı arasında büyük fark olacaktır; biri biçim, öteki tek nesnenin maddedeki biçimi. İmdi madem gökyüzü

duyulur bir nesne, tek tek nesneler öbeğine girse gerek, çünkü her duyulur nesne madde içinde bulunur. Tek tek nesneler öbeğine giriyorsa, buradaki gökyüzü olmak ile saltık anlamda gökyüzü olmak farklı olacaktır. Öyleyse bu gökyüzü ile saltık anlamda gökyüzü değişik olacak. Biri biçim, şekil olarak, öteki madde ile karışmış olarak (278a 10-15).” Fakat ilk bakışta bu, Aristoteles bağlantısıyla uyuşuyor gibi görünse de aslında Plotinos, Aristoteles’in beşinci element, *eterik* [aether] beden açıklamasıyla ikna olmuş gözükmemektedir. Çünkü hemen ardından kalıcılığı maddi bedene dayandıracak birisi diyerek kastedilen, Aristoteles’in kendisi olabilir, çünkü Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine* adlı eserinde şöyle der: “Ebedi, artması-eksilmesi olmayan, yaşlanmayan, nitelik değiştirmeyen, etkilenime uğramayan, ilk, önde gelen, cisim var (270b 1-3).”

Plotinos’un Aristotelesçi *eterik* beden varsayımını kabul etmemesi dikkat çekici görünmektedir. Drews, Plotinos’un bu tutumunu, Empedokles ve Platon’a bağlılık olarak yorumlamaktadır (Drews, 1907, s.198). Çünkü *aether* kavramı, ancak Aristoteles’te ayrı ve bağımsız bir element hüviyeti kazanır. Hâlbuki Platon, *Timaios* 58d’de aether’i bize, havanın en açık ve parlak türü olarak takdim eder. Kaldı ki Aristoteles’in beşinci element öğretisi o dönemde, Plotinos’dan çok daha önce Xenarchos (MÖ.1.yy) tarafından müstakil bir makale yazılarak eleştirilip reddedilmiştir (Wilberding, 2006, s. 62). Plotinos, gökteki ve diğer semavi cisimlerdeki söz konusu kalıcılığı, ruha dayandıracağı yeri daha sonra açıklayacaktır. Ama ondan önce, evren bedeni ve akış arasındaki ilişki açıklanmalıdır:

> “O halde madde ve evrenin maddi bedeni, sürekli akış halindeyken nasıl oluyor da evrenin ölümsüzlüğünde rol oynayabiliyor? Onun kendinden dışarı bir akışta bulunmadığı cevabımızı işte tam burada sunabiliriz. Yani akış bütünüyle kendinde, hiçbir şekilde kendinden dışarı olmadığı için o kendisiyle özdeş kalabiliyor, ne gelişiyor ne yok oluyor; dolayısıyla da yaşlanmıyor da. Gözlerimizi dünyaya çevirelim de bakalım, dünya nasıl da ezelden beri hem kütle hem de şekil bakımından sürekli hep aynı kalıyor. Hava hiçbir zaman azalmıyor aynı şekilde su da. […] Kendisinde herhangi bir dışarılığın mevcut olmadığı bir varlık için bedensellik-maddîlik, ruhla pek az çatışma içerisinde bulunur; bundan ötürüdür ki o, bir ve aynı organizma olarak kalabileceği kararlı devamlılığa sahip olabilir. Tıpkı toprağın yukarıda kalamaması gibi, ateş de aşağıda burada kalamayacak kadar süratli ve hararetlidir. Fakat ateş yukarıya kendi doğasına özgü dinginliğe ereceği o yere artık ulaşınca, tıpkı diğer elementler gibi onun da kararlılığını-dinginliğini yalnızca iki yönde arayacağına inanmak yanlış olsa gerektir. Çünkü daha yukarıya doğru gidebileceği bir yer olmadığı gibi aynı şekilde özsel doğasına aykırı gelerek onu aşağıya indirecek bir şey de yoktur. Ona kalan tek bir şey vardır: kendisini, uçuculuğuna, hafifçe hareket edilirliğine teslim ederek, mükemmel varoluş formuna dair doğal çekim gücüyle, Ruh tarafından gösterişli mevkiine sürüklenmek ve Ruhta cevelan etmek. […] Fakat bizim insani bedenimizin belirli bir formda teşekkül kazanmış kısımları, kendine mahsus teşekkül ve terkibini muhafaza edemez, bundan ötürü kalıcılığını devamlılığını sağlayabilmek için diğer varlıkların teşekkül ve tamamlayıcı kısımlarına ihtiyaç duyar. Fakat buna karşın yukarıda tedavül eden-akışta olan hiçbir şey olmadığında hiçbir gıda alımına ve beslenmeye gerek duyulmaz. Eğer orada mesela ateşi söndürecek herhangi bir şey tedavül etmiş-akışa geçmiş olsaydı o takdirde yeni bir ateşin tutuşturulması gerekirdi. Ve eğer bu başka bir semavi cisimden elde edilmiş ve ondan çıkartılmış olsaydı o zaman ondan önce bir başka [aracı] şeyin tutuşturulması gerekecekti. […] (En. II. 1. 3)”

Bu pasajda Plotinos’un oldukça ilginç bir izahına tanık olmaktayız: Maddi âlemde kabul ettiğimiz akışın, semavi âlemdeki akış ile aynı olmaması. Hatırlanacağı üzere daha önce filozof evrenin kendinden ibaret, dışında hiçbir şey bulunmayan varlığından söz etmişti. Burada o bahisle tutarlı olarak bu sefer maddi bedene sahip olsa dahi evrenin maddi bedeninin kendinden dışarı doğru bir akış taşımadığı söylenmektedir. Her maddi görünür varlık kendinden dışarı akış taşımakla seyrelmekte, azalmakta, aşınmakta yahut yaşlanmaktadır. Çünkü kendinden akışla

gidenin yerine, kendi bedenini tamlayabilmesi için yenilenmesi ve dolayısıyla haricinden o akıp gidenin yerine yenisinin ikame edilmesi gerekir. Fakat Evren, kendinden dışarı bir şey olmadığı için nasıl böyle bir akışa ev sahipliği yapabilir ki? Bu ancak muhaldir. O nedenle o akış, kendi içinde, kendi içine doğru olabilir ancak. Bundan ötürü de kendisinde ne yaşlanma ne de eksilme olacaktır. Parçalarında (güneş, yıldız vb.) –o da çok uzun bir süreye yayılmış– olabilir ama evrenin bizzat kendisinde böyle bir değişim söz konusu olamayacaktır.

Plotinos bu açıklamalarında ateş ve toprağa da değinir ve bu elementler söz konusu felsefi risalede çok daha ayrıntılı açıklamalarla sunulur. Fakat burada bu elementlerin ortaya çıkışı *Timaios*'a atıfla anlatılır: "Kübik figürü toprağa tahsis edelim. Zira dört türün içinde toprak, cisimlerin en hareketsiz ve en plastik olanıdır. Tabanları dengeli olan figür bu tasvire en iyi şekilde yanıt vermelidir. […] Buna göre bu figürü, toprağa tahsis edersek, açıklamamızın olasılığını koruyacağız ve geriye kalanlardan en az hareketli olanı suya, en hareketli olanı ateşe ve ortancayı havaya tahsis edeceğiz (55e-56b)." Bu pasajda dikkat çekici bir başka nokta da Plotinos'un, kendisinde herhangi bir dışarılığın mevcut olmadığı bir varlıkta bedenselliğin-maddîliğin, ruhla pek az çatışma içerisinde bulunduğunu söylemesidir. Bu bir üst paragrafta anlattığımız Evren durumuyla anlaşılabileceği gibi, verdiği ateş ve toprak örnekleriyle de koşutluk taşımaktadır. Toprağın doğasının yerde olması, ateşin ise yükselerek doğasına uygun yerde dinginlik kazanması gibi. Ateş örneği özellikle verilmiş olsa gerektir ki, bu, daha sonra semavi ateş karşılaştırmasında kullanılacaktır. Yukarı âlemde hiçbir şey kendinden dışarı akışta bulunmadığından ve sadece dinginlik yahut kararlı bir dairevi hareket hâkim olduğundan oradaki bir şeyin tükenmesi yahut bu tükenenin yerine başkasının konması gerekmeyecektir. Filozof, bu konuyu daha da irdelemek istiyor gibidir, çünkü kalıcılığı dayandıracak olduğu Ruh bahsi tam burada tasvir edilir:

> "Yani orada yukarıda bir şeyler tedavülde-akışta mı, oradaki varlıklar kelimenin kesin anlamında anlaşılmaksızın bir beslenmeye ihtiyaç duyuyor mu, ya da bu varlıklar bir kez oraya yerleştikten sonra doğaları uyarınca devamlı orada kalıyor da herhangi bir tedavüle-akışa maruz kalmıyorlar mı? Dahası onlar saf ateşten varlıklar mı yoksa ateşin baskın geldiği diğer elementlerden mürekkep varlıklar mı da, yine o ateş sayesinde yukarıdaki kürelerde süzülerek durabiliyorlar? İşte asli sebep olarak Ruhu, en başından itibaren saf ve baştan sona daha iyi olan bu bedene yerleştirmenin en uygun ânı gelmiş bulunmaktadır. […] Böylelikle göğün ölümsüzlüğü-bekası öğretisine güvenilir bir temel tesis etmiş olacağız. Kuşkusuz Aristoteles haklı olarak alevi, yükselme ve doygunluğundan ötürü cüretkâr parlamaya evrilen ateş olarak adlandırır. Fakat orada, yukarıdaki ateş ise böyle değil; ölçülü, latif, munis ve yıldızların doğasına yaraşır şekilde bulunur. En ağır süzülüp salınan ise Ruhtur: çünkü o en yüksek varlığa komşu olarak bulunur ve en muhteşem güce de ev sahipliği yapar. Bir kez ruhun sahasına girmiş olan bir şeyin ondan kopması düşünülebilir mi hem de ruhtan daha düşük bir varlığa sahip olmak uğruna? Ruhun, kaynağını Tanrıdan almakla tüm diğer bağlardan daha kudretli olduğunu kim görmek istemez? […] Dolayısıyla evrenin hiçbir zaman başlangıcının olmaması, onun geleceği ve sonu için de bir teminat oluşturmalıdır. Niçin ona kendi varlığından önce henüz mevcut olmadığı zamansal bir başlangıç noktası verilmeye çalışılır ki? Elementler hiçbir şekilde sütun yahut buna benzer şeylermiş gibi kullanılarak aşındırılamaz, onlar sonsuzca sürer ve dolayısıyla evren de öyle. Fakat onlar sonsuz değişim-dönüşümde olsalar dahi evren sonsuz sürekliliğe sahiptir. Çünkü bu değişim dönüşümün asli sebebi, [yani Ruh] sonsuz sürekliliğe sahiptir. […] (En. II. 1. 4.)"

Anlaşılan o ki Plotinos şimdiye dek beklettiği Evrenin kalıcılığı ve ebediliği meselesini burada Evren Ruhuna dayandırmak istemektedir. Çünkü *Timaios*'dan da hatırlanacağı üzere, meydana getirilen ilk önce maddi doğası olsa da Evren Ruhu, bedeninden önce gelmektedir. Yine aynı eserde zikredilen canlı bağlar öğretisinin en güçlü ve kararlı olanı, burada Ruh olarak sunulur.

Ruh, Tanrı'ya Nous'dan sonra en yakın olan olduğu için bu sürekliğe ve kalıcılığa kendinde sahiptir, edinilmiş değildir; bireysel ruhlardan çok daha üstündür (krş. Wilberding, 2006, s. 58). Bundan ötürü de bir başlangıcının olması düşünülemez; o sudûrun zorunlu bir sonucudur ancak (krş. Aydoğan(a), 2022, s. 115-144). Plotinos bu pasajda başka bir izleği de yine dünyevi ateş ile semavi ateş arasında kurar ve semavi ateşin yerdeki ateşten farklı olarak daha üstün olduğunun altını çizer. Böyle olmalıdır ki, Evren Ruhunun cevelanına ona karşı koymaksızın katılabilsin. Sudur ile bağlantısı içerisinde Evren Ruhunun mahiyeti, o nedenle daha ayrıntılı olarak yeniden açılır:

> "Burada aşağıda elementler ve canlılar süreklilik sağlayamazken nasıl oluyor da orada yukarıda semavi parçalar bunu sağlıyorlar? Çünkü onlar Platon'un da dediği gibi Tanrı tarafından yaratılmıştır, fakat burada aşağıdaki canlılar ise, Onun tarafından yaratılmış olan Tanrı[sal]lar tarafından yaratılmıştır. Çünkü Tanrı tarafından yaratılmış olan, fanilikle geçicilikle lekelenemez. Bu şu demek: göğün ruhu, evrenin yaratıcısı Demiurgos'dan hemen sonra gelir, bu bizim ruhlarımız için de geçerlidir. Bu göğün ruhundan bir suret ortaya çıkar ve adeta yukarıdaki âlemden dökülüp yayılarak dünya canlılarını yaratır. Bu ruh, yukarı âlemin ruhuna benzemeye çabalar ancak bunun için pek az güç yetirir. Çünkü o, kendi yaratması için çok daha düşük maddeyi kullanmak ve daha düşük bir yerde etkinlikte bulunmak zorundadır. Ayrıca yapı-teşekkül için yanına çektiği elementlerin bir arada kalma iradeleri de olmadığı için, burada aşağıdaki canlılar sonsuzca süreklilik sağlayamazlar. Fakat ruhun buradaki cisimler üzerindeki hükmü, yukarıdaki Ruhun dolayımsız-doğrudan hükmedişinde olduğu gibi işlemez. Göğe gelecek olursak o, bütün halde sürekliliğini koruması gerektiği için kısımları olan yıldızlar da sürekli olmak zorundadır. Yıldızlarda böylesi bir süreklilik olmasa, göğün kendisinde nasıl olacak? Göğün altındaki nesneler artık daha fazla göğün kısımları değildirler, çünkü gök aya inecek kadar uzanmaz. Buna karşılık biz insanlar, gökteki [göğün] tanrıların ve göğün bizatihi kendisinin lütfettiği ruh tarafından oluşturulmuşuzdur. Bu ruh, bizim bedenle ortaklığımızı, bir arada bulunuşumuzu düzenler. Çünkü bizim bizzat kendiliğimizi-asli benliğimizi belirleyen daha yüksek ruh, bedensel varoluşumuzun değil, değerli [iyiyle bağlantılı olan] varlığımızın asli nedenidir. Dolayısıyla maddi beden hali hazırda oluşturulduktan sonra bu daha yüksek ruh onun içine girer ve dionetik [ölçüp biçici] düşünmeyle onun bu maddi varoluşuna küçük bir katkı sunar (En. II. 1. 5)."

Plotinos'un bu açıklamalarında ilk göze çarpan şey Tanrı ile tanrısallar arasındaki karşılaştırmadır. İlkinin yaratması semavi varlıkları içerirken, ay altı âlemdeki varlıklar ise ikincilere dayandırılır. Bundan ötürü de ebedi değildirler. Bu mesele de aslında *Timaios*'da anlatılır: "İlahi olanın yapıcısı kendisi oldu; ölümlülerin soyunu yapma görevini ise kendi çocuklarına bıraktı. Onlar onu taklit ederek ölümsüz bir ruh ilkesini devraldıklarında, ruh için ölümlü bir beden inşa ettiler ve bedeni ruhun çevresine küre şeklinde sardılar (69c-d)." Fakat Tanrı tarafından yaratılmış olanlara ise, yine *Timaios*'a göre fanilik atfedilemez: "Tüm tanrılar doğduğunda, bu evrenin yaratıcısı onlara şu sözlerle hitap etti: Tanrılar, yapıcısı olduğum tanrılardan ve babası olduğum eserlerden, kendi ellerimin ürünü olanlar, benim rızam olmadan, çözülmezdir (41a-b)."

Burada aynı zamanda Evren Ruhundan, insan ruhlarının da nasıl bir suret üzere taştığı da açıklanır. Bu Ruh daha düşük bir ruhtur ve üstün olan Evren Ruhuna öykünmeye çalışır ancak bunu başaramaz. Çünkü Evren Ruhunun kendi bedeni olan Evren ile olan ilişkisiyle insan ruhunun insan bedeniyle olan ilişkisi birbirinden oldukça farklıdır. Öncelikle insan bedeni daha fazla maddeye gömülmüş haldedir ve ayrı ayrı birbirlerine zıtlık teşkil ettikleri halde ruh ile bir birleşmeye tabi olabilirler. Lakin evren bedeninde bu şekilde bir zıtlık yoktur; özü ile iradesi arasında onulmaz bir tezat bulunmamaktadır. Çünkü Drews'in ifadesiyle semavi varlıkların bedenleri Ruhlarıyla çatışmaz, ona karşı gelmezler. Bu nedenle de maddi bileşenleri kullanım yoluyla aşınmaz ve yaşlanmaz. Bundan ötürü Evren Ruhu, daha az zahmetle hükmünü icra

edebilmekte ve onları kolayca bir arada tutabilmektedir (Drews, 1907, s.198). O sebepledir ki, onun bir ahenk ve intizam üzere olduğundan söz edebiliyoruz. İşte artık Evren bedeninin mütemmim cüzlerini, onu oluşturan elementleri açıklamanın sırası gelmiştir:

> "Timaios'un anlattığına göre, evrenin maddi bedeni, toprak ve ateşten müteşekkildir: ateşle görünürlüğe gelirken toprakla da sabitlik kazanır. Bunun doğal sonucu olarak yıldızlar da saf olarak ortaya çıkmazlar ve baskın unsuru ateş olarak oluşturulur ve bu şekilde görünür sabitlik kazanır. […]Gerçekten de duyu algımızdan yola çıkacak olursak mesela dokunma duyusu ve görme duyusunun yargısına dayanarak, onların [yıldızların] baskın oranda yahut bütünüyle ateşten oluştuğunu varsayabiliriz. Ancak yine düşünce yoluyla bir çıkarımda bulunacak olursak onların, en azından sabitlikleri için toprak içerdiğini de varsayabiliriz. Fakat su veya havaya neden ihtiyaç duyuyor olsunlar ki? Böylesine devasa bir ateşsi âlemde suyun mevcut olacağını düşünmek abes olur. Aynı şekilde havanın da ateş içerisinde dolaşımda olacağını düşünemeyiz. İki ayrı uç elementi, belirli bir oran-orantıya göre buluşturan cisimlerin, kendi içinde bundan başka aracı basamağa, iki orta elemente ihtiyaç duyup duymadığı meselesi, fiziki cisimlere bakarak soruşturma konusu edilebilir. Örneğin toprak hiçbir ara-ortaya ihtiyaç duymaksızın su ile karışabilir. Dolayısıyla toprak ve suda, diğer elementlerin zaten içerilmiş olduğu söylenecek olsa bile bizim argümanımız zayıflamayacaktır. Belki şöyle karşı çıkabilirler: bu öğreti yine de, her ikisini [toprak ve ateşi] buluşturma yoluyla bir araya getirme amacına katkı sağlayamaz. O zaman biz de şöyle yanıt vereceğiz: ikisinden her biri, tüm elementleri içermesinden ötürü bu *bağlama* pekâlâ kurulabilir. Bu arada toprağın ateş olmaksızın görünürlük kazanıp kazanamayacağı ve ateşin de toprak olmaksızın sabit kalıp kalamayacağı sorusu yöneltilebilir. Eğer böyle olursa elementlerin hiç birinin varlığı, belki de saf ve katışıksız olmayacaktır; bilakis onlar her şeyin bir bileşimini içerir, sadece içerdiği baskın unsur yoluyla adlandırılabilir. Toprağın hiçbir şekilde susuz mevcut olamayacağı iddia edilebilir, çünkü suyun nemliliği-yaşlılığı toprağa bağlayıcı unsur görevi görür. Böyle bir açıklama, tekil elementlerin her birine özel bir varlık atfederken saf bir varoluşu onlara yakıştırmak yerine kendi başlarına hiçbir şey değillermiş de o nedenle diğerleriyle bir araya gelip birleşmeleri gerekirmiş şeklinde bir iddiada bulunmaya sevk edecektir ki, bu da anlamsız olacaktır. Çünkü eğer, suyun bağlayıcılık görevini kaldırarak toprağa yine toprak dışında başka bir bileşke unsuru gösterilemeyecekse o halde toprağın bir öze ve bir neliğe [to ti en einai] sahip olduğundan bahsedilebilir mi? Eğer gerçekten de niceliksel bir bileşen olmayacaksa, birini hemen bitişiğindeki bir başkasına bitiştirecek ne olabilir ki? Eğer çok az bir miktarda [zerre] saf toprak bulunacak olsa, o zaman toprağın su olmaksızın doğası gereği var olabileceği sonucu çıkarılabilir; ama böyle değilse ortada su tarafından bitiştirilecek hiçbir şey yok demektir. Havaya gelecek olursak: bir toprak kütlesinin kendi varoluşu için havaya neden ihtiyacı olsun ki, üstelik bu hava henüz daha hava olarak mevcut değil ve henüz cereyana, tahavvüle uğramamışken. Toprağın toprak olabilmesi için ateşin mevcudiyetine ihtiyaç duyduğu da söylenemez, zira toprak, tıpkı diğer elementler gibi ateşe, görünürlük kazanmak için muhtaçtır. Kuşkusuz görünürlüğün ışıktan ileri geldiğini söylemek için iyi bir nedenimiz var: çünkü karanlık bizim tarafımızdan görülmez olandır ve onu görünmez olarak tanımlarız, tıpkı duyulmayan bir sessizliği işitilmez olarak tanımlamamız gibi. Bundan ötürü toprağın mevcudiyeti için, içinde ateşin olmasına hiç gerek yok, ışık yeterli gelir. Karın kendinden ışıması yahut tüm soğuk şeylerin ateş olmaksızın kendiliğinden parlaması gibi. Ateşin bir kez onun içinde bulunmuş olduğu ve çekilip gitmeden önce ona renk verdiği şeklinde bir itirazda bulunulabilir. Fakat o zaman aynı soru, su için de yöneltilmelidir: toprakla katışık halde olmadan önce su, su değil miydi? Hava için de aynısı: havanın dirençsiz-kolay dağılabilir haliyle, toprak ihtiva ettiği söylenebilir mi? Ateş için de geçerli bu: kendinde içsel bir yapışkanlık ve üç boyutluluk olmadığı haliyle toprağa gereksinim duyduğu söylenebilir mi? Ateş fiziki bir madde olduğu için neden ona, üç boyutluluk anlamında değil de dirençlilik anlamında bir cisimselliğin-katılığın lazım gelmediği söylensin ki, üstelik sertlik ve katılık, toprağa özgü bir nitelik olarak bilinirken. Altın için de aynı şey geçerlidir aslında, çünkü o akışkan bir maddedir, yoğunluğu toprağın katışmasıyla elde etmez; bilakis sertleşme yahut donmanın başlamasıyla olur. Peki, o halde ateş de, ruhun mevcudiyeti ve gücü sayesinde varoluşuna neden tek başına erişemesin ki? Çünkü son tahlilde saf ateşten varlıklar, daimonlar[2] da vardır. […] (En. II. 1. 6)."

[2] Daimon: Tanrı ve insanlar arasında bulunan semavi varlıklar olarak kabaca karşılanabilir. Plotinos ve Daimon bahsine dair ayrıntılı bir inceleme için bk. Hüseyin Aydoğan(c), "Plotinos'un Daimon Üzerine Düşünceleri", *Al Farabi 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi: Tam Metin Kitabı* (Iksad Global Publishing House: 2022), 328-

*Enneadlar*ın Türkçe tam çevirisi olmadığı için ve mezkur risalenin de en önemli kısmı bu bölüm göründüğü için, farklı yorumlara ve okumalara konu edilir amacıyla geniş tercümesine yer verdiğimiz bu pasaj, kritik bilgiler içermektedir. Öncelikle Plotinos evren bedenini toprak ve ateşten müteşekkil olarak görmektedir. Bu anlaşılabilir bir durum. Çünkü Platon *Timaios*'da şöyle der: "Şimdi meydana gelen şey, bedensel ve dolayısıyla görünür ve elle tutulur olmalıdır ve hiçbir şey ateş olmadan görülür veya katı bir şey olmadan elle tutulur olamaz ve toprak olmadan hiçbir şey katı olamaz. Bu nedenle Tanrı evrenin bedenini kurmaya başladığında onu ateş ve topraktan yapmaya başladı (31b)." İkinci nokta ise Plotinos, yıldızların da benzer elementlerden oluştuğunu ama egemen unsurun ateş olduğunu söylemektedir. Şimdi burada bir problematik görünürlüğe gelmektedir: Bilindiği üzere iki karşıt uç, birbirlerine görece yakın iki ayrı orta elementle bağlanabilirler. Yani ateşin toprakla bağı kurulamaz. Çünkü biri en hareketsiz olan, öbürkü ise en hareketli olandır. Çünkü yine *Timaios*'da şöyle denir: "Aslında dünyanın katı biçimli olması gerekiyordu ve katılar hiçbir zaman bir değil, hep iki ortancayla birbirine bağlanır. Böylece tanrı, su ve havayı ateş ile toprak arasına koyarak ve onları alabildiğince birbiriyle aynı oranda yaparak –ki bu nedenle, ateşin havaya oranı neyse, havanın suya oranı odur ve havanın suya oranı neyse, suyun toprağa oranı odur- görünür ve elle tutulur bir dünyayı kurdu (32b)." Dolayısıyla bir maddi bedende bu iki uç elementin içerildiği söylenecek olursa onların uyumlu bütünlüğü için bir şekilde aracı bağların da olması gereklidir. En azından ay altı âlemde, bu kaide ile çalışılır. Fakat bu, semavi bedenlerde nasıl işletilebilir? Plotinos burada iki karşıt ucun herhangi bir aracı bağ olmaksızın var olabileceğini savunmaktadır.

Filozofa göre, semavi cisimlerde bu iki uç, geçişkenliği sağlayacak aracı unsurlar olmadan var olabilir ve bir bedeni teşkil edebilir. Filozofun daha sonra açıklayacağı 'istifade etme, zaruret miktarınca yararlanma' bahsinin habercisi bu satırlardır. Burada yalnızca semavi varlıkların bedenindeki baskın unsur olan ateşin, bu iki orta elemente neden ihtiyaç duymayacağı üzerine yoğunlaşılır. Yine *Timaios 59b*'ye atıfla verilen altın örneği bunu açık kılmak içindir. Özü itibariyle akışkan su türü olan altının kayalardan sızmasıyla donup sertleşmesi söz konusudur. Yoğunlaşmak için hep söylenildiği üzere toprağa ihtiyacı yoktur. Çünkü o en saf ve katışıksız olanıdır. Diğer taraftan Plotinos'a göre katılık için toprağa ihtiyaç duymayan bazı cisimler olduğu gibi, parlaklık için ateşe ihtiyaç duymayan cisimler de vardır. Buna gayet yerinde bir örnek olarak, kar yahut buz gibi soğuk cisimler gösterilir. Karın veya buzun, özünden kaynaklı yaydığı beyaz ışık için ateşe ihtiyacı yoktur. Zira ateş olmuş olsaydı bu soğuk nesnelerin doğasının dönüşüme uğraması ve daha fazla kendisi olarak, yani soğuk ve kar olarak kalamaması gerekirdi.

2. AKIŞ VE SEMAVİ BEDEN

Grek düşünce geleneğinde elementler öğretisi yani maddiliğin en temel yapıtaşlarının ne olduğu meselesi fazlasıyla düşünce mesaisi harcanan konulardan birisidir. Plotinos'un, Aristoteles'in beşinci elementine itibar etmediğine de daha öne dikkat çekmiştik. Fakat Plotinos buna ek olarak elementlerden biri olmazsa diğerinin de olamayacağı görüşüne de yakın durmamaktadır. Özellikle yukarıdaki son bölümde, bu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Su olmaksızın toprağın olamayacağı, toprak olmaksızın ateşin kendisini sürdüremeyeceği görüşü

340.

benimsenmemektedir. Kirchner'in de ifadesiyle elementlere karşılıklı bağımlık yerine bağımsız ve müstakil bir varoluş atfedilmeyecek olursa, o elementlerin, gerçekten de elementler olarak anılmasının bir anlamı kalmayacaktır (Kirchner, 1854, s.101).

Dolayısıyla Plotinos'un bu mevziinden fiziki cisimlerde içerilen dört elementin toplam orantısallığı öğretisine bir itiraz geliştirdiği söylenebilir. Bize kalırsa filozofun burada öncelikle ateş ve toprak dışında kalan elementleri yani su ve havayı, bir şekilde ilk ikisinin bunlara ihtiyacı olmadığı üzerinden dışarda tutmaktır. Çünkü bunlar, semavi varlıkların bedeninde bir şekilde engel oluşturabilir. Her ne kadar Plotinos başka risalesinde [IV.4.42] yıldızların harici bir akışa tabi olabileceğine dair bazı imalarda bulunup onlardan akışta olacak yahut onlara katılacak şeylerin hiçbir şekilde kendileri tarafından fark edilemeyeceğini ve etkilenim uyandıramayacağını belirtse de (Wilberding, 2006, s. 60), bu risalede dışsal akışın neredeyse olamayacağını savlamaktadır. Başka bir nokta ise bu semavi bedenlerin yerleşik öğretiye göre parlaklık için ateşe ve katılık için toprağa ihtiyaç duyacağı meselesi bulunmaktadır. Ateş ve toprak birbirleriyle bu semavi varlıkların bedeninde nasıl uzlaştırılacaktır. Plotinos, Ruh bahsini burada yeniden görünürlüğe taşımakta ve tüm bağlardan ve bağlayıcılardan daha yüce ve kudretli olan Ruhun, *kozmik sumpetheia* yordamıyla bu bağı zorlanmaksızın sağlayacağını ve bu ışıksal bedene sabitlik, latiflik ve birleşiklik kazandıracağını öne sürmektedir (Wilberding, 2006, s. 70). Her ne kadar tatmin edici bir izah olarak görünmese de, kanaatimizce filozof, bu öğretiyi, bahsini ettiğimiz 'istifade etme' açıklamasına giriş için kullanacaktır:

> "Fakat yıldızların yapısında-teşekkülünde toprak, semavi ateşle her hangi bir birleşmeye katılmaz, bilakis her ikisi de evrende mevcut olduğu için ateş topraktan yalnızca zaruret miktarınca istifade eder, ya da diğer türlü toprak, ateşten ve her element bir diğerinden bu kadarıyla istifa eder. Fakat katışma yerine intifanın-istifadenin geçerli olduğu burada, istifade etmenin, her iki elementten yani istifade eden ile onun istifadesine katkı sunandan oluştuğu anlaşılmasın. Bilakis evrende hâkim olan birliktelik sayesinde istifade eden ne ise öyle olmaklığını sürdürüp, istifadesine katkı sunan elementle katışmaz, kendi özel niteliğinde kalışını sürdürür. Mesela havaya katışmaz ama havanın latifliğinden-esnekliğinden istifade eder, toprak ise ateşin parlaklığından istifade eder. Bu birliktelik, onlara kendi bütün niteliklerini muhafaza etmeyi bahşeder; dolayısıyla bu ikililerin birlikteliği, yalnızca toprak ve ateş olarak değil katılık ve alevsilik olarak iş görür. Platon güneşten bahsederken bunu kasteder: 'topraktan oluşan ikinci kürenin üzerine Tanrı bir ışık çaktı.' […] Bu ateş, hiçbir şekilde diğer iki ateş türü gibi değildir. Bilakis ışık olarak anlaşılmalı ve alevden tamamen farklı görülmelidir, sıcaklıktan ise onda sadece çok ölçülü oranda bulunur. Bu ışık, maddi beden olsa gerektir; ışık, ondan [güneş bedeninden] aynı adla ışık olarak çıkar/intişar eder; dolayısıyla bu ışık bizim öğretimize göre gayri maddi olan ve semavi ışığın bir lütfu olarak temsil edilir. Bu ışık, ondan adeta çiçeklerin açışı gibi, pırıldayan bir ziyaymışçasına yayılır; O, en hakiki beyazlıktaki bedendir. […] Yine bahsedilen nitelikteki o semavi ateş de, en yüksek saflıkta ışık yaymasıyla yukarı âleme ait olmalı ve özüne uygun şekilde orada konaklamalıdır. Hal böyle olduğunda dünyadaki ateş alevinin, yukarıdaki varlık âlemine hiçbir zaman erişemeyeceği kabul edilmelidir. O sadece belirli bir yüksekliğe kadar uzanabilir ve baskın bir hava katmanıyla karşılaştığında söner. Fakat toprakla katışarak yükselecek olsa bir anda yere çakılır ve yukarıdaki ateşe ulaşmayı kati suretle başaramaz; o, ayın hemen altında durulup kalmak zorundadır. Çünkü oradaki hava, onu ya daha da cılızlaştıracak ya da sürekliliğini sağlayacak olsa bile çok ılıman bir dereceye kadar alevsi etkisini azaltacaktır. Öyle ki artık bir yerden sonra kendini harlayabilecek parlaklığa dahi mecali kalmayacak, ancak yukarıdaki ateş tarafından aydınlatılabilir hale gelecektir. Hâlbuki yukarıdaki semavi ışık, bir taraftan kendindeki çeşitli oran ve ölçü içerisinde kademelenerek büyüklük ve renk uyarınca yıldızların ayırt edilebilirliğini ortaya çıkartırken diğer taraftan da ışıktan müteşekkil maddi bedenin şeffaf dirençsizliği ve incelik-latifliği sayesinde görünmez olan ışığıyla kalan göğü oluşturur, tıpkı saf havanın görülememesi gibi (En. II.1.7)."

Sözünü ettiğimiz zaruret miktarınca istifade etme öğretisinin geliştirildiği satırlar, bu pasajda bulunmaktadır. Nedir o halde bu öğretinin önemi? Şimdi istifade öğretisi, aslında karışım yahut

katışım olgusuna karşıt bir öğreti olarak sunulmaya çalışılmaktadır. Söz konusu karışımda içerilen elementler her ne ise birbirleriyle iç içe geçerek bir halita oluşturmakta ve kendi özgünlüklerinden kayba uğramaktadırlar. Hâlbuki Plotinos, geçişkenliği sağlayacak ara elementleri de en baştan kabul etmemişti. O halde semavi varlıkların bedeninde bir karışım söz konusu olamayacaktır. Onun yerine, ancak işte bu istifade etme kavramı konulabilir. Bu öyle bir iştirak türüdür ki, istifade eden ile istifade edilen kendilerine özgü doğalarından kayba uğramazlar. Aslında burada maddi bir faydalanmanın, temasın bile olduğu meçhuldür. Çünkü Plotinos'a göre, toprak sadece katılık olarak tecessüm ederken, ateş ise parlaklık olarak tecessüm eder.

Vurgulanması gereken bir diğer nokta ise, burada ateşler arasında türce bir sınıflandırmaya gidilmesidir. İlk sırada yer alan Güneş, neredeyse ateş bile değil yalnızca lütfedici bir parlaklık, beyaz ziyadır. Onun maddi bedeni de, tam bu nedenle *ışık*tır. Plotinos bunu yine *Timaios*'a dayandırmıştır: "Tanrı -şimdi Güneş dediğimiz- Yer'den ikinci yörüngede bir *ışık* yaktı (39b)." Asıl ilginç olan husus şu ki, Güneş sıcaklık ve hararetle temsil edilmezken, altında sıralanan diğer iki tür tam olarak *ateş*tirler: Semavi-*superlunary* ve Dünyevi-*sublunary* ateş. Bu iki *ateş*, hem sıcak, hem alevsi tabiatlı, hem de parlak olduğu halde, Güneş yalnızca parlaktır ve *ışık*tır. O sadece semavi beyaz bir *ışık*tır denilebilir. Filozofun buradaki derecelendirmeleri, ateşin kendi doğasındaki hareketlilik ile ilgili olsa gerektir ve en aşağıdan yukarıya doğru hem parlayıcı hareketlilik hem de hararet giderek azalır ve dinginliğe erişilir. Güneş o nedenle bunların arasında en dingin ve latif bir sıcaklığa sahip olandır. Latif sıcaklık ne anlama gelmektedir? Plotinos aslında bunu da açık kılmak adına *Timaios*'u şerh etmektedir. Çünkü bu sözünü ettiğimiz ateşin, bir benzerini de insan olarak bizler kendi gözlerimizde taşıyoruz (Aydoğan(b), 2022). Fakat kimse gözümüzdeki ateşin yakıcı olduğunu savunamaz. O nedenle *Timaios*'da şöyle denir: "Organlardan ilk olarak bize ışık getirmesi için gözleri yaptılar. […] Yanma değil de yumuşak bir ışık sağlama özelliği olan bir ateş türünün, her birinin kendine ait cismi olmasını sağladılar (45b)."

Semavi ışık olarak adlandırılan en yüksek derecedeki bu ateş, hem yıldızları oluşturmakta hem de göğün yani gökyüzünün şeffaf ışığını, aydınlığını sağlamaktadır. Kaldı ki Plotinos'a göre, bu ateşi, diğer ikisinden ayıran bir başka özellik de beyaz oluşudur. Oysa diğer ateş türlerinin sarımsı olduğu noktasında şüphe bulunmamaktadır. Kanaatimizce bu türsel ayrım, aslında Plotinos'un aşkın Bir veya Platon'un aşkın İyi ideasıyla temsil ettiği anologinin de bir uzantısı olabilir (krş. Karakaya, 2017, s. 202). Çünkü orada da kavranır âlemdeki ideal ateş ve onun kopyası olarak bu dünyadaki ateş sunulur. Veya mağara analogisinde, mağara içinde duvardaki gölge ateş ve kaynağı; mağaradan yeryüzüne çıkıldığında da güneşin sudaki aksi ile 'haddizatında' Güneşin kendisi. Plotinos bu açıklamaları yaptıktan sonra semavi ışık olarak anlaşılabilecek ateş ile akış arasındaki ilişkiyi kurarak felsefi risalesinin giriş kısmında bahsettiği ebedilik ve geçicilik tartışmasını sonuca bağlar:

> "Bahsini ettiğimiz niteliğiyle bu ateş, meskûn olduğu yukarı âlemde tüm saf-katışıksız olanların en saf olanı olarak kararlı haliyle kaim olurken onda bir tedavül-akış nasıl vuku bulabilir ki? Doğası gereği böyle bir öze sahip olanın aşağıya hareket etmesi mümkün değildir, kaldı ki yukarıda onu zorla aşağıya yöneltecek bir varlık da bulunmaz. […]Fakat en yakınındaki kürenin -ki bu hava veya ateş de olabilir- ona tesiri ne olabilir ki, hava ona nasıl bir etkide bulunabilir? Ateşin doğasında da, böyle etkide bulunacak hiçbir özellik olmadığı gibi bir şeye neden oluşturacak herhangi bir müdahale yetkisi de yoktur. Çünkü semavi ateş, herhangi bir şey ona çarpmadan öncesinde hızlı cevelanı sayesinde yerini çok daha öncesinden değiştirecektir; kaldı ki, bu hararetin

oradaki etkisi, hem daha düşük hem de yeryüzündeki halinde olduğu gibi aynı güçte bulunması da mümkün değildir. Bu etkinin bir ısıtma olduğu söylenecek olursa, ısıtılacak olanın daha öncesinde kendinde sıcak olmaması gerekir. Ateşle ortadan kaldırılacak olanın ise, öncesinde ısınmış olması ve bu ısıtmayla birlikte kendi özüne aykırı gelecek bir hale geçmesi gerekir. Dolayısıyla göğün hiçbir şekilde sürekli kalıcılık için farklı bir elemente-maddi bedene ihtiyacı yoktur, aynı şekilde özüne uygun şekilde cevelanını mükemmele erdirecek bir şeye de. Doğrusal bir hareketin göğün özüne daha uygun olacağı hiçbir şekilde ileri sürülemez, çünkü semavi varlıklara ya dinginlik yahut da dairevi bir hareket uygun gelir. Diğer yön içeren hareket biçimleri ancak bir cebr-tahakküm altında bulunan varlıklara ait olmalıdır. Nitekim yukarı âlemdeki varlıklara hiçbir şekilde beslenme gereksinimi de ithaf edilemez, çünkü onlara dair dünyadaki varlıkların tâbi olduğu şart ve koşullara göre bir çıkarımda bulunulamaz. Çünkü onların bağlı-bitişik olduğu ruh, dünyadaki aynı ruh değildir; aynı yerde-mekânda bulunmaz; orada yukarıda, buradaki sonsuz akış içerisinde bulunan mürekkep organizmalarda olduğu gibi beslenmeyi gerektirecek hiçbir neden gösterilemez. Çünkü buradaki [dünyevi] cisimlerin daimi oluş-bozuluşları, onların bizatihi kendi maddi bedenselliklerinden ileri gelir; zira burada onlar, kendi varlıklarını idame ettirebilecek güçten mahrum bırakan düşük-bayağı bir doğanın tahakkümü altında bulunurlar. Dolayısıyla yalnızca oluş ve üretme yoluyla üzerlerindeki aşkın doğaya öykünür, orası için çabalarlar (En. II.1.8).”

Plotinos’un felsefi risalesinin bu son bölümünde, Evren ve evrenin parçaları olarak gösterilebilecek güneş ve gök gibi semavi varlıkların sözünü ettiğimiz ateşsi doğalarıyla nasıl olup da sürekli ve kalıcı oldukları çözüme kavuşturulmuş gözükmektedir. Risalenin henüz girişinde yer verilen akış içinde olanların oluş bozuluşa tâbi olması meselesi burada yeniden hatırlatılır. Orada da söylendiği üzere bu varlıklar ebediliğini birey olarak sağlarken, kendinden dışarı akışta bulunanlar ancak formları bakımından bu kalıcılığı sağlayabilmekteydiler. Şimdi bu son pasajda semavi varlıkların en üstün ateş formundaki doğalarıyla bu akıştan nasıl da muaf olduklarını öğreniyoruz. Çünkü diğer elementlerden müteşekkil komşu hiçbir küre bu üstün doğaya sahip olan varlıklar üzerinde etkide bulunamaz ve onlara erişemez bile. Ona en yakın doğa yine ateşsi başka bir küre olabilir ancak bu da yetkinliği her bakımından daha düşük olduğu için ona ilişebilmesi mümkün değildir. Zira *Timaios*’da da değinildiği gibi: “Türdeş ve özdeş olan hiçbir tür, kendisiyle aynı durumda olan türde herhangi bir değişime neden olmaz veya ondan ötürü bir değişime uğrayamaz (57a).”

Bölümde zikredilen bir başka husus da semavi varlıkların hareketlerinin dairevi oluşudur; bu herhangi bir erek uğruna yönlü bir hareket içeremeyeceklerinin de delili gibi gözüküyor. Onlar tam ve mükemmel oldukları için kendilerinden bir akış ortaya çıkmamaktadır. Kaldı ki semavi varlıkların taşıdıkları, insanların taşıdığından daha üstün olan Ruhları da böyle bir harici erek uğruna onları hareket etmekten alıkoyacaktır. Daha önce de söylediğimiz üzere semavi varlıkların doğasında, maddi bedenleri ile iradeleri arasında herhangi bir zıtlık yahut ayak direme bulunamaz. Bundan ötürü de herhangi bir şekilde beslenmeye yahut kendilerini tamlamaya ihtiyaç duymayacaklardır. Bu bahis, belki de en yetkin ifadesini, birkaç yüzyıl sonra Yeni Platoncluğun zirve düşünürlerinden Proklos’un (412-485) *Alemin Ezeliliği Üzerine*’sinin 10. Delilinde bulur (2022, s. 39).

SONUÇ

Plotinos’un Evren Üzerine yazdığı felsefi risalesini inceleme odağımıza almış olduğumuz bu çalışmada şu sonuçları ileri sürebiliriz: Eğer evrende bir akış varsa ve cismani olan her şey bu akışa tabi olduğundan ötürü bir oluş bozuluşa tâbi ise, Evrenin semavi parçaları olan gök, güneş yahut yıldızlar kalıcılığını tekil-birey olarak sürdüreceklerdir. Çünkü bizim fiziki âlemimizde bu akış, her şeyi eskitip, aşındırıp kendinden dışarı savurmakla bozulmaya uğratırken tekil

bireyler kalıcılığını sağlayamamaktadırlar. Bunu ancak formun sürekliliği ile başarabilirler. Bu sahip olunan türün her defasında kendisine başka bir taşıyıcı bulmasıyla gerçekleşir. Ancak semavi varlıklarda, dünyadan sonra başka bir dünyanın gelmeyişi yahut güneşten sonra başka bir güneşin gelmeyişi onların varlıklarının eskitilemediği ve kalıcı olduğunu göstermektedir. Bundan ötürü o varlıklar yenilenmeye ihtiyaç duymamaktadırlar.

Bir başka sonuç olarak da sözünü etmiş olduğumuz semavi varlıkların maddi bedenlerinin baskın unsur ateşten oluştuğunu sunabiliriz. İki zıt ucun bir araya gelmesi fiziki âlemde ortalar yoluyla olurken, burada bunların gereksizliğini öne sürebiliriz. Toprağa sadece katılık için, ateşe ise sadece parlaklık için sahip olan bu varlıkların bahsi geçen iki elementi bir karışım yoluyla değil ancak birbirlerinden zaruret miktarınca istifade etmek yoluyla ihtiva ettiklerini söyleyebiliriz. Diğer taraftan Plotinos, eğer bir bağlayıcılık söz konusu olacaksa da bunun ancak Ruh yoluyla olabileceğini belirtmektedir. Bu da, Evren Ruhu'nun, semavi varlıkların ruhuna fiziki âlemde taşınan bireysel ruhlardan daha yakın ve daha bitişik olduğunu göstermektedir. Hal böyle olduğunda sudûrun kaynağına daha yakın olan Ruhun da daha kudretli ve daha kuşatıcı olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla semavi varlıkların ruhunun da daha az maddiliğe gömülmüşlükten ötürü daha az bir çaba sarfedeceğini de ifade edebiliriz. Hâlbuki fiziki âlemde bedenlilik, birbirine karşıt unsurlardan oluştuğu için buradaki ruhun da daha fazla maddeye yönelmiş olduğunu ve böylelikle hükmünü icrası için daha fazla zahmete katlanacağını da ayrıca ekleyebiliriz.

Plotinos bu risalesinde büyük ölçüde Platon'un *Timaios* eserine bağlı kalmış olup metin içinde de gösterebildiğimiz kadarıyla yer yer bunlara atıfta bulunmuştur. Aristoteles'in kimi görüşlerini kabul ederken ve doğrudan adını zikrederken, *eterik* beden yahut cismin önceliği gibi hususlarda da ona katılmamış olduğuna işaret edebiliriz. Bu, Plotinos'un madde kavramında yaptığı bir ayrıştırmadan kaynaklanıyor gibi görünüyor. Çünkü Plotinos, etkin ve edilgin madde olarak yaptığı ayrımla maddeye hiçbir şekilde aktif güç yüklemek istememiştir. Dolayısıyla gerek bağlayıcılık gerekse yöneticilik ve hareketlilik açısından madde bütünüyle zayıf ve güçsüzdür. Görünür âlemdeki tüm güçler, ancak ve ancak kayıtsız şartsız Ruha ait olmalıdır.

KAYNAKÇA

Aydoğan, Hüseyin(a). "Plotinos Felsefesinde Sudur ve Hipostaz Sisteminin Düzeni Üzerine". *Eskiyeni* 46 (Mart 2022), 115-144. doi.org/10.37697/eskiyeni.1036417

Aydoğan, Hüseyin(b). "Plotinos'un Görme Üzerine Düşünceleri ve Metaforik Bir Yaklaşım". *Şarkiyat* 14/2 (2022). doi.org/10.26791/sarkiat.1120632

Aydoğan, Hüseyin(c). "Plotinos'un Daimon Üzerine Düşünceleri". *Al Farabi 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi: Tam Metin Kitabı.* Ed. Serkan Naktiyok. İksad Global Publishing House: 2022, 328-340.

Aristoteles. *Metafizik.* çev. Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.

Aristoteles. *Gökyüzü Üzerine*. çev. Saffet Babür. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1997.

Cornford, Francis Macdonald. *Platon'un Kozmolojisi Timaios Çevirisi ve Açıklaması.* çev. Özgüç Orhan. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2022.

Drews, Arthur. *Plotin und der Untergang der Antiken Weltanschauung.* Jena: Eugen Diederichs Verlag, 1907.

Erdemci, Cemalettin. "Proclus'un Alemin Kıdemine İlişkin Delilleri Üzerine". *Hitit İlahiyat Dergisi* 5/9 (2006), 153-170.

Karakaya, Mehmet Murat. "Esuluciya'da Akli ve Duyulur Kozmos". *Journal of Islamic Research* 28/2 (2017), 200-208.

Kılıç, Cevdet. "Platon'un Timaios'unda Tabiat Felsefesi, İnsan ve Biyolojisi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2014), 1-27.

Kirchner, Carl Hermann. *Die Philosophie des Plotin.* Halle: H. W. Schmidt Verlag, 1854.

Platon. *Devlet.* çev. Sabahattin Eyuboğlu - M.Ali Cimcoz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Platon. *Yasalar.* çev. Candan Şentuna – Saffet Babür. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.

Plotin. *Schriften in deutscher Übersetzung – Schriften 1-54.* 2 Cilt. çev. Richard Harder. yen. düz. Richard Harder, Rudolf Beutler, Willy Theiler. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2020.

Plotinus. *The Enneads*. ed. Lloyd P. Gerson. çev. George B. Stones, John M. Dillon, Lloyd Gerson vd. Cambridge University Press: 2018.

Proklos. *Âlemin Ezelîliği Üzerine*. çev. Boungiamin İmamefendi & E. Burak Şaman. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2022.

Wilberding, James. *Plotinus' Cosmology.* Oxford University Press: 2006.

ZERDÜŞTİLİKTE KÖTÜLÜK PROBLEMİ VE İNSANIN ROLÜ

Mıhdat AKTULGA

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Bölümü,
orcid.org/0000-0002-1913-782X.

ÖZET

Kötülük problemi, tarih boyunca insanların zihnini en fazla bulandıran konulardan birisidir. Konu hakkındaki tartışmalar, hem dini hem de felsefi boyutta farklı mülahazalar şeklinde devam etmiştir. Kötülüğün temellendirilmesiyle ilgili sorunun kaynağında, insanın kendi yaşamını anlama ve anlamlandırma çabası yatmaktadır. Bu da doğal olarak insanın bilme, öğrenme (Homo Sapiens) ve dinsel (Homo Religiousus) bir niteliğe sahip olmasıyla ilgilidir. Kötülük problemi, felsefe tarihi boyunca düşünürler arasında teodise argümanı çerçevesinde tanrıyı savunma şeklinde ele alınmıştır. Dini alanda ise mutlak iyi olan tanrı, iyi ve güzel her şeyin kaynağı olduğu için kötülük ve kötülüğün tüm tezahürlerinden azade kılınacak bir şekilde savunulmuştur. Tek tanrılı dinlerde tanrı, iyilik gibi kötülüğün de yaratıcısıdır. Ancak ne olursa olsun insan yaşamının birer parçası olan acı, ölüm, hastalık vb. olumsuz değerler tanrıya atfedilemez. Dolayısıyla bu dinlerde kötülük, ârizî ve insan eyleminin doğal bir sonucudur. Diğer taraftan Düalist anlayış, var oluşun kaynağını tek bir hakikate indirgeyen monoteism anlayışını reddeder. Bütünüyle kendi içinde mantıksal çıkarımlara dayalı bu öğretiye göre iyilik ve kötülük, birbirinden bağımsız var olan iki ilkedir. Zerdüşt düalizminde var oluş, kadim iki karşıt ilke veya iyi ve kötüyü temsil eden iki rakip güç bağlamında ele alınır. Ezeli iki ilkenin hem ruhsal hem de maddi formu vardır. Şu halde kötülük, özü itibariyle mutlak İyi Ruh Ahura Mazda'nın karşıtı olarak bilinen Kötü Ruh Angra Mainyu'nun ezelden beri süreklilik içerisinde meydana getirdiği yaratım aktiviteleriyle ilişkilidir. Bu sonsuz mücadele de insanın görevi, yeryüzünde tanrısal iradeyi destekleyici aktif bir hayat felsefesiyle kötülüğü ortadan kaldırmak ve iyiliği egemen kılmaktır.

Anahtar Kelimeler: Zerdüştilik, Kötülük Problemi, İnsan.

ABSTRACT

The problem of evil is one of the issues that confused people the most throughout history. Discussions on the subject continued in the form of different considerations in both religious

and philosophical dimensions. The source of the problem with the grounding of evil lies in man's effort to understand and make sense of his own life. This is naturally related to the fact that human beings have a knowing, learning (Homo Sapiens) and religious (Homo Religiousus) quality. The problem of evil has been dealt with in the form of defending God within the framework of the theodicy argument among thinkers throughout the history of philosophy. In the religious field, the absolute good god was defended in a way that would be freed from all manifestations of evil and evil, since he is the source of everything good and beautiful. In monotheistic religions, God is the creator of evil as well as good. However, no matter what, pain, death, illness, etc., which are a part of human life. negative values cannot be attributed to god. Therefore, evil in these religions is accidental and a natural consequence of human action. On the other hand, the Dualist understanding rejects the understanding of monotheism, which reduces the source of existence to a single truth. According to this doctrine, which is entirely based on logical inferences in itself, good and evil are two principles that exist independently of each other. In Zoroastrian dualism, existence is considered in the context of two ancient opposing principles or two rival forces representing good and evil. The two eternal principles have both spiritual and material form. So, evil is essentially related to the creative activities that the Evil Spirit Angra Mainyu, known as the opposite of the absolute Good Spirit Ahura Mazda, has brought about in perpetuity from time immemorial. In this endless struggle, the duty of man is to eliminate evil and make goodness prevail with an active philosophy of life that supports the divine will on earth.

Keywords: Zoroastrianism, The Problem of Evil, Human.

1. GİRİŞ

Zerdüştilik veya sonraki dönemde yaygın kullanılan ismiyle Mecusilik teolojisi, birbirine indirgenemeyecek karşıt ezeli iki ilke temelinde şekillenmektedir. Zerdüşt dininin kutsal metinlerinde tek tanrıcı anlayışa vurgu yapan bazı ifadelere rastlamak mümkündür. Bununla birlikte maddi ve manevi âlemlerin yaratıcısı Ahura Mazda'nın yaratım konusunda sınırlandıran bazı noktaların olduğunu da belirtmek gerekir. Gatalar'da kötülük, kötü ruh olan Angra Mainyu'ya atfedilir. İyilik ve kötülük, birbirinden tamamen ayrışmış bir biçimde ele alınmaktadır. İyilik ve kötülük ilkelerinin bir ucunda Spenta Mainyu diğer ucunda ise Angra Mainyu yer almaktadır. Bazı araştırmacılara göre iyi ruh Spenta Mainyu ve kötü ruh Angra Mainyu tek tanrısallığın farklı tezahürleri şeklinde anlaşılmalıdır. Ahura Mazda tarafından yaratılan İyi Ruh ve Kötü ruh, kendi başına varlığını sürdüren bir niteliğe sahip değildir. Bu

ikiz ruhlar, bağımsız olarak var olmazlar, ama birbirleriyle ilintilidirler; Ahura Mazda'nın yüksek birliğinde buluşurlar (Taraporewala, 2002). Buna göre Ahura Mazda, kendisinden sudûr edecek, iki ilkel ruh yarattı. İlk iki ruh, düşüncede, sözde ve eylemde biri iyidir, diğeri kötü (Ahunavaiti Gatha, 3/3;Yasna, 30/3) .[1]

Zerdüşt inancının monist olmaktan ziyade düalist bir karaktere sahip olduğunu savunan görüşe göre iyilik nasıl ki kozmosta kendi başına canlı ve dinamik bir özelliğe sahipse kötülük ilkesi de aynı şekilde bağımsız ve sanal olmayan bir gerçekliktir. İyiyi meydana getiren Ahura Mazda gibi ilkel ve asli bir unsur olan kötülüğün kökeni de Angra Mainyu denilen kadim ruh oluşturmaktadır (Mehr, 1991). Angra Mainyu, Ahura Mazda'dan doğası gereği farklı ve tek amacı kendisine bağlı şeytani güçler vasıtasıyla evrende iyiliğin tüm tezahürlerini yok etmek ve aynı zamanda kozmosa ölüm, kıtlık ve huzursuzluğu egemen kılmaktır. İyilik ilkesi Ahura Mazda'nın iyilik aktiviteleri gerçekleştirmesi gibi Kötülük ilkesi Angra Mainyu da evrende ve insan hayatında tecelli eden tüm olumsuzlukların yaratıcısıdır. Dolayısıyla Angra Mainyu, Ahura Mazda gibi sonsuz değilse bile onunla eş değer ve varlığı itibariyle benzer bir niteliğe sahiptir (Dhalla, 1914).

Görüldüğü üzere Zerdüştilik, kötülük problemi ile ilgili tartışmalarda tanrının varlığı ve yokluğu ile ilgili meseleye odaklamaz. Doğrudan iki ezeli kaynaktan yola çıkarak bu sorunla ilgili argümanları ortaya çalışır.

2. DÜALİZM VE DÜALİST TANRI KONSEPTİNDE KÖTÜLÜK

Düalizm, var oluşun her düzleminde birbirine indirgenmeyecek ve birbirinden kesin bir şekilde bağımsız iki tanrısal ilkenin varlığını kabul eden öğretiye denir. Düalizm düşüncesinde, ezelden beri varlığını devam ettiren iki tanrı ve bu tanrıların eylemleriyle şekillenen bir kozmos tasavvuru vardır. Bu tanrılar bir taraftan iyi, kötü, aydınlık, karanlık gibi karşıt kavramlarla ifade edilirken diğer taraftan evrendeki olumlu, olumsuz, faydalı, zararlı olay ve olgularda karşılık bulmaktadır. Zerdüşt'ün Gatalar'da Yalan ve Hakikat formülasyonu üzerinde anlattığı düalizm, esasen evrende birbirlerini dengeleyen iki eşit ve karşıt güçlerin var olduğuna dair

[1] Bu araştırmada Zerdüştiliğin farklı dillerde yayınlanan kutsal metinlerinden yararlanılmıştır. *Avesta & Zerdüştilerin Kutsal Metinleri*, çev. Fahriye Adsay - İbrahim Bingöl (İstanbul: Avesta Yayınları, 2012); Dinshaw J. Irani, *The Gathas: The Hymns of Zarathushtra* (New York: The Macmillan Company, 1924); Haşim Razi, *Avesta* (Tahran: İntişarat-ı Feruhe, 1984); F. Max Müller, ed., "The Yasna, Visparad, Âfrinagân, Gâhs and Miscellaneous Fragments", *The Sacred Books of the East*, çev. L. H. Mills, *The Zend-Avesta*, III (Oxford: At The Clarendon Press, 1887), XXXI: ; F. Max Müller, ed., "The Vendidad", *The Sacred Books of the East*, çev. James Darmesteter, *The Zend-Avesta*, I (Oxford: At The Clarendon Press, 1895), IV: .

inançtır (Hartz, 2009). Aşkın ve içkin olan Ahura Mazda ve Angra Mainyu'nun tüm yansımaları evrende, insanların ruhunda, zihinlerinde ve deneyimlerinde kendisini göstermektedir.

Zerdüştilikte Kötü Zihniyet olarak adlandırılan Angra Mainyu başlı başına kozmosun yıkıcı enerjisini ifade etmektedir. Avesta'da, yaşamsal ve ölümcül eylemlerin tamamen karşıt iki tanrının varlığıyla mümkün olacağı belirtilir (Ahunavaiti Gatha, 3/4 (Yasna, 30/4). Buna göre İyilik ve kötülüğü tercih etme temayülü, düşüncesi, istekleri sözleri, benliği, ruhu hiçbir zaman Angra Mainyu ile uyuşmayan Ahura Mazda tarafından meleklere ve insanlara da bir lütuf olarak sunulmuştur. Ancak kötü ruh Angra Mainyu'dan neşet eden divler, şeytanlar ve iradesini kötülüğün emirlerine göre kullananlar, doğru olmayan söz, düşünce ve eylemleri kozmik boyutun her tarafında şiddeti yaydılar (Ahunavaiti Gatha, (Yasna, 30/6).

Ahura Mazda, doğası gereği saflığı ve iyiliği temsil eder. Işık ve aydınlık ile iyilik ve bilgelik, Kutsal Ruh'un yeryüzüne tecelli etmiş yönünü oluşturur. Kötülüğün tanrıya mal edilmesi onun aşkın olma niteliğine aykırıdır. Bu da onun mükemmel ve güçlü vasıflarına zafiyet getirir. Tanrı olmanın temel gerekliliklerinden biri, kötülüğün ondan çıkmaması ve iyilikte kusurlu olmamasıdır. Ahura Mazda, çok hünerli bilge (Yasna, 10/10) ve her şeyin en iyisi (Yasna, 10/10) olduğundan ondan sadece iyilik çıkar. İnsanlığı acıya sürükleyen bir tanrıdan iyilik ve bilgelik çıkmaz. Ahura Mazda, bütün iyi yaratıkların yaratıcısı ve doğruluğun tüm tohumlarını kendi özünde barındıran saf yaratılışı sembolize eder (Yasna, 19/2-9). Kötülük ve kötülükle ilgili kusurların Ahura Mazda'ya mal edilmesi, onun mükemmel iyi olma vasfına aykırıdır. Çünkü tüm iyiliklerin ilkesini ve kaynağını kişileştiren Ahura Mazda başarı, şan, onur, fiziksel sağlık ve ölümsüzlüğü insanlara vadedendir.

Diğer taraftan tüm kötülüklerin ilkesi ve kaynağı olan Angra Mainyu, talihsizlik, felaket, savaş, hastalık ve ölümü kozmosun tüm düzlemlerine getiren ruhtur (Nigosian, 1982). Angra Mainyu, ateş, su, hava ve toprak gibi fenomenlere saldırarak yaşamsal tüm elementleri kirletmeye çalışır. Bundan dolayı Ahura Mazda, dünyanın yaratıldığı zamandan beri hiçbir zaman uykunun keyfini çıkarmadı ve her gün, her gece Mazainya Daevalarıyla savaştı (Yeşt, 11/12). Diğer taraftan Ahura Mazda, Zerdüşt'e divlerın, kötülerin, iyi olmayanların, kanunsuzların, kötüyü kabul edenlerin, iblislerin, zarar veren tüm varlıkların otoritesini reddetmeyi emretmiştir (Yasna, 12/4).

Zerdüşt öğretisinde kötülük, ahlaki ve tabii olarak iki kategoride ele alınmaz. İyilik nasıl ki kendi içerisinde tam ve tutarlı bir değer ise kötülükte aynı şekilde yaşamın her evresinde kendisini ortaya koyan zihinsel, duyuşsal ve fiziki bir değeri ifade eder. Bu iki ilkenin var olduğunun en açık kanıtı, dünyanın her yerinde gözlemlenebilir bir niteliğe sahip olmasıdır.

Birey, yaşam, ölüm, hastalık, sağlık, adalet, adaletsizlik, açlık, zenginlik gibi hayati faaliyetlerinin merkezindedir. Bu durum, esasen ne iyinin ne de kötünün doğasını değiştirdiği herhangi bir zamandan veya yerden bahsedilemeyeceğinin açık bir kanıtıdır (Zaehner, 1956). Kötülük, özü itibariye olumsuz olan her şeyi barındıran tanrısal bir güçten gelmektedir. Bu nedenle Kötülük, tıpkı iyilik gibi ontolojik açıdan zâtî ve külli bir realitedir. O halde kötülük, ârîzi değildir. Ahura Mazda, hayatı, sağlığı, bereketi, saflığı, mutluluk, cömertlik, verim ve temizliği yarattı. Angra Mainyu, ölümü, kışı, soğuğu, günahı, şüpheyi, bencilliği, hastalığı, kuraklığı, uğursuzluğu ve yıkımı yarattı. İki ayrı cevherden türeyen iyilik ve kötülük, birbirinin aktif düşmanıdır. Kötülük, Ahura Mazda'nın dışında ve insanın Druj'u takip etmesiyle gerçekleşir.

Zerdüşt'ün yeryüzünde temel düalizm olarak gördüğü şey, tüm kozmosa yansıtılır (Nigosian, 1982). Dünya'da tezahür eden çatışma, yaratılışın başlangıçtaki iyilik ve kötülüğü seçen iki zıt unsurdan kaynaklanmaktadır. Zerdüşt, bu ontolojik gerçeklik üzerine kötülüğü temellendirmektedir. Düalist kozmik inanç, doğal olarak insan yaşamında zıtlıklar temelinde ortaya çıkan nedenler zincirini başlatan bir a prioridir. Buna göre kötülük, insandan bağımsız bir varoluştur. İyilik güçlerine karşı bütün kötülük güçlerinin odağında Angra Mainyu yer almaktadır. Vicdansız ve ölümcül Kötü Ruh, İyi Ruh'un yaratıklarına 99,999 hastalık yaratarak onları çürümüşlüğe ve hastalığın ter türlüsüne mahkûm eder (Vendidad, 22/2-9). Ancak bütün iyi şeylerin yaratıcısı İyi Ruh, (Vendidad, 22/8-14) Angra Mainyu'nun ölümlülerin vücutlarına karşı yaratmış olduğu İşire'yi, Aguire'yi, Aghra'yı, Sarana'yı, Sarastya'yı, Azana'yı, Azahya'yı, Kurugha'yı, Avizaka'yı, Duruka'yı, Astairya'yı, hastalığı, ölümü, ateşi, kem gözü, çürümüşlüğü ve enfeksiyonu kovar (Vendidad, 21/18; 22/21). Ayrıca hastalık ve ölümün her türlüsünü, bütün Yatuları ve Pairikaları ve tüm kötü ruhlu Jainileri kovar (Vendidad, 21/19) Angra Mainyu ve onun tarafını temsil eden Daevler ve Druj, iyilik güçleriyle eşit niteliğe sahip düşünülebilir. Ancak özü itibariyle bilgisiz ve aptal olan Angra Mainyu'dan türeyen kötülük güçleri, iyilik güçleri karşısında büyük bir eksiliği barındırmaktadır. Bu durum Angra Mainyu ve destekçilerinin iyilik güçlerine karşı verdikleri savaşta, sonlarının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

3. İNSANIN TANIMI VE KÖTÜLÜK NOKTASINDAKİ İŞLEVİ

Gatalarda insan, Ahura Mazda'nın ruhu aracılığıyla kendisine kavrayış gücü verilen ve kendi özgür iradesiyle inançlarını yerine getiren bir varlık olarak tanımlanmaktadır (Taraporewala, 2002). Ahura Mazda, İnsana iyi ve kötülüğü bilecek ve seçim yapacak akıl ve

özgürlüğü vererek, onu onurlandırdı. Akıl ve irade insana asalet ruhunu kazandırdı. İnsanoğluna iyi akıl sayesinde doğruluk ve dindarlığı ruhunda ve bedeninde kalıcılaştıracak bir hayat verdi. Zerdüşt inancında gerçekliğin ve doğruluğun ölçütü olarak kabul edilen rasyonel akla kutsallık atfedilmez. Akıl, vahiy gerçeğiyle desteklenen veya Kutsal Ruh aracılığıyla insana hakikati kavrama şuurunu veren yetidir. Çünkü vahiy sayesinde akıl, Ahura Mazda'yı tanıdı ve onun mutlak bilgeliğine ulaştı (Ushtavaiti Gatha, 3/1 (Yasna, 45/1).

Zerdüştilikte akıldan sonra insanın en önemli kabiliyeti, seçme özgürlüğü veya iradesidir. İnsana anlam kazandıran en temel değer, ona kötülük yapma özgürlüğünün verilmesidir. İnsana doğru ve yanlışı bilme ve tercih etme özgürlüğü bahşedilmeden, onun içindeki cevheri keşfetmek mümkün değildir. Nitekim Zerdüşt öğretisinde kutsal ateş, ahlak seçiminde özgür insanı sembolize etmektedir. İnsan iyilik, kötülük, erdem ve erdemsizlik gibi özelliklerini özgür iradesine borçludur. Dolayısıyla Zerdüşt dininde irade özgürlüğü, insan ahlakının temelidir (Dhalla, 1941).

Zerdüşt inancında insan, mahiyetine bakmaksızın kötülüğün her türlüsüne karşı büyük bir mücadele içerisine girmelidir. Sorumluluk sadece yalan, aldatma vb. kötü davranışları dışlamakla yerine getirilmez. İnsanın en önemli vazifesi, Bilge Ruh tarafından yaratılan mükemmel evrenin saf doğasını kötü güçlerin şer eylemlerinden korumaktır. İnsan, şeytani ruhlara karşı mücadelede Ahura Mazda'nın kutsal yasası olan Aşa'nın koruyucusudur. Tensel ve tinsel temizliğine dikkat etmesi gereken insanın her bakımdan maddi dünyayı kötücül varlıkların kirlerinden arınması gerekir. Çünkü yeryüzünü en fazla neşeyle şenlendiren kişi, orada en fazla tahıl, ot ve meyve tohumu serpen, kuru olan toprağı sulayan veya bataklık olan toprağı kurutan ayrıca nazikçe ve dindarca toprağı işleyendir (Vendidad, 3/23-34).

İnsani eylemler sadece onun hem cinsleriyle sınırlı değildir. İnsan, İyi Ruh Ahura Mazda'yı temsil eden konumuyla evrende doğru düzenin müessiri olma özelliğine sahiptir. Bu sorumluluk bilinci ile iyi söz, iyi düşünce ve iyi eylemleri hayatının yaşamının merkezine yerleştirir. Zerdüşt inancında, kötülüğün mahiyetini bilme ve onunla savaşma noktasında insan ile ilahi iradenin ortak bir payda da buluşmasına önem verilir. Tanrı ile beşeri iradeyi bir araya getiren bu payda, Zerdüşt dininde Aşa kavramı ile açıklanır. Aşa, Ahura Mazda'nın evrende irade ettiği "ilahi düzen" veya onun kusursuz yasasına denir. Tanrının bu ulvi ve insan yaşamına hikmet ve bilgelik süsü getiren kanununa uygun yaşayan kişilere de Aşavan denir. Aşavanlar, Ahura Mazda tarafından yeryüzünde şiddeti cezalandırmak için atanmış kurtarıcılardır (Spenta Mainyu Gatha, 2/12 (Yasna, 48/12). Aşa, tanrı iradesi ile beşeri iradenin tek bir noktada buluşmasıdır. Aşa'ya sahip çıkmak ve "bütün iyi şeyleri" Ahura Mazda'ya atfetmek Mazdeist

dininin temel öğretisidir (Yasna, 12/9). Aşavan ise iki iradenin buluştuğu minval üzerine yaşantısını temellendiren kişidir. Zerdüşt'ün düzenini savunan bir Mazdeist, iyi düşüncelerle, iyi sözlerle, iyi konuşmalarla ve iyi eylemlerle hayatını sürdüren ve bütün kötü düşünceleri, sözleri ve işleri reddedendir (Yasna, 11/16-17).

Zerdüşt öğretisine göre birbirlerinin anti tezi olan iyilik ve kötülük ilkesinin temel gayesi, insan iradesine egemen olmaktır. İnsan, kozmik yaşamın en değerli varlığıdır. O halde insanı ele geçirmek kozmosa egemen olmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda Ahura Mazda ve Angra Mainyu, insan aklı ve iradesi üzerinden ölümcül savaşı evrenin her tarafında genişletme arzusunu güderler. Ancak Zerdüştilik inancında kötülüğün kökeni Kötü Ruh Angra Mainyu olduğuna göre İyi Ruh Ahura Mazda ve ona bağlı iyilik güçlerinin amacı, kozmosu şeytani güçlerden korumaktır. Ahura Mazda, Aşa Yasası ile insanları doğruluğa davet ederek onun her türlü kötülükten kendisini sakındırmasını istemektedir. Yaratıcı, bağışlayıcı, yardımsever, bütün iyi şeylerin yaratıcısına hürmet etmek, yaşama iyilik ve huzur katar. Ancak iyi, kötülüğün saldırmasıyla azalabilir ve veya zarar görebilir. Bu nedenle, ihtişamdan yoksun ve ölüm dolu olan Kötü Ruh ise insanlara inançsızlık, hainlik ve yalan getirir.

Angra Mainyu, kendi temsilcisi Druj (Ushtavaiti Gatha, 1/15 (Yasna, 43/15) aracılığıyla yeryüzünde kötülüğü hâkim kılmaya çalışır. Druj, bütün doğruları düşman ilan eden ve yeryüzünde kötülüğün, çirkinliğin ve ahlaksızlığın cisimleşmiş halidir. Sefil ve değersiz Druj, insanın dölüne ve cenine zarar verir. Vendidad, (18/30-45). Her iki güç arasında kalan insan, etkin bir varlık olarak seçimini yapar. İyiliği tercih edenler, Aşa aracılığıyla yeryüzünü imar ederek ev, bölge ve toprakların üzerine Ahura Mazda'nın egemenliğini kuracaktır (Ahunavaiti Gatha, 4/16 (Yasna, 31/16). Druj'u takip edenler de evi, klanı, bölgeyi ve ülkeyi perişanlığa ve harabeye dönüştürecektir. (Ahunavaiti Gatha, 4/17 (Yasna, 31/17). Druj taraftarları, insanlar arasında yalanı, yıkımı, sapkınlığı, şiddeti ve zalimliği artıranlardır.

Zerdüşt dininde yeryüzünde tecelli eden iyilik ve kötülüğün üzerindeki tinsel varlıkların etkisi inkâr edilmez. Çünkü doğası gereği insan, kendisini aşan zıt kutuplu tinsel güçlerin etkisi altındadır. Bu tinsel güçlerden iyi olanı, kişiyi olumlu, güzel düşünce, söz ve eylemlere; kötü olanı ise olumsuz, çirkin düşünce, söz ve eylemlere yönlendirmektedir. İyi Ruh, yaratıklarını uyanık bir biçimde korur; asla uyumaz, Mazda'nın yaratıklarını uyanık bir biçimde kollar; havaya kalkmış değneğiyle maddi dünyayı güneşin aşağılarda olduğu saatten itibaren korur (Yeşt, 11/11). Ahura Mazda'nın iyi düşüncesiyle donatılan kişi, yalanın gerçek düşmanı ama doğrunun güçlü bir destekçisi olur. Tümüyle ölüm dolu olan Angra Mainyu ve onun kötü yaratıkları, yeryüzünde kötülüğü hâkim kılmak için mücadele ederler. İyilik güçleri de

insanları, hırsızlarla, soyguncularla, büyücülerle, kanun bozanlarla, kanunları hileyle değiştirenlerle mücadele etmeye ve bu mücadelede aktif olmaya çağırmaktadır (Yasna, 61/3).

Zerdüşt dininde insanın kendi iradesini tanrısal iradeye kanalize ederek Ahura Mazda'ya ve diğer varlıklara karşı sorumluluklarını yerine getirmeye son derece çalışması önemlidir. Çünkü Zerdüşt, insanı kötülüğe karşı tüm varlığı, bedeni, zihni ve ruhuyla teşvik etmeye çağırdı (Dhalla, 1938). Zerdüşt'ün mesajında insanların şeytani tanrılarla savaşarak onların üstesinden gelme ve kötülük güçlerince yozlaştırılan dünyayı orijinal ve mükemmel haline geri getirme amacı vardır (Boyce, 1979). Çünkü kötülük, hem Ahura Mazda'nın hem de insanoğlunun en büyük düşmanıdır. İyilik ve kötülük arasında kalan insanın seçimine dikkat etmesi gerekir. Zira bu seçim, evrenin kontrolü için mücadele eden aydınlık ve karanlık güçlerinin akıbetine tesir edecektir. Bunun yanında kişinin yaptığı seçim, hem dünyevi hem de uhrevi açıdan onun kaderini belirleyecektir. Bu nedenle Zerdüşt inancına göre insanın görevi sadece iyi olmak değil, yaşamı boyunca kötülüğe karşı aktif bir mücadele azmi ile savaşmaktır. İyilik ve kötülük güçleri arasında gerçekleşen bu büyük savaşta insan, iş arkadaşı ve Yardımsever Ruh olan Spenta Mainyu'nun yanında savaşçı bir yoldaş olmalıdır (Masani, 1938).

Kötülük, kozmosta dinamik ve saldırgan olduğu için insan, ona karşı direnmeli ve onun üzerinde hâkimiyet kurmalıdır. Dünya bir savaş alanı olduğu için kişinin buna her zaman hazırlıklı olması gerekir. Kişi, kötülüğün her türüne karşı verdiği mücadelede korku ve yılgınlığa yer vermemelidir. Bireyin faal bir hayat ilkesiyle yaşamını sürdürmesi bu savaşta kendisine yardımcı olacaktır. İnsanın dünyevi nimetlerden ve bedensel ihtiyaçlardan feragat etmesi, kötülükle mücadele de kendisini olumsuz etkilediğinden Zerdüştlükte asketizm anlayışı hoş karşılanmaz. Zira insanın kurtuluşu dünyadan kaçmaktan ziyade nerede olursa olsun kötülüğün her çeşidiyle savaşmak ve bu konuda iyiliğin her zaman güçlü ve galip geleceği inancıyla gayret göstermektir (Moore, 1912). Bu sebeple Zerdüşt dininde, bedeni terbiye eden çileci ibadet ve uygulamalar yerine bireyin fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı olmasına, sosyo-ekonomik açıdan toplumun gelişimini sağlayan iş bölümüne dayalı faaliyetlere büyük önem verilir.

4. SONUÇ

Zerdüşt inancında evrendeki iyi ve kötülüğün arka planında iyi ve kötü iki tanrının varlığına inanılır. Bu ezeli iki tanrı arasındaki amansız mücadele başlangıçtan dünyanın sonuna kadar sürekli yaşanacaktır. Zerdüştlikte kötülük problemine bakış açısının Yahudilik, Hıristiyanlık ve

İslam gibi monoteist dinlerden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Zira tek tanrılı dinlerde tanrı, iyi ve kötü bütün her şeyin sorgulanamaz yaratıcısı kabul edilir. Tevhidi dinlerde kötülüğün varlığı, tanrının hikmeti ve her şeyi öngörebilir niteliğiyle ilintili olarak ele alınır. Buna göre tanrı, iyiliğe hizmet etmesi için kötülüğü yaratmış ancak O, insanların tercihini iyi olandan yapmasını arzu eder. Monoteist dinlerde şeytan, kötülüğü yaratan değildir. Şeytan kötülüğü dünyada yayan bir figürdür. Monoteist düşüncede edilgen olan şeytani güçlerin düalist öğretide daha aktif ve yaratım eylemlerinde bulunan varlıklar mesabesinde kabul görüldüğünü ifade etmek gerekir. Ancak Zerdüşt düşüncesinde tanrı ile şeytan arasındaki ilişkinin mahiyeti farklıdır. Nitekim Zerdüştilikte en büyük şeytan olarak adlandırılan Angra Mainyu, kötülüğün ontolojik anlamda tek yaratıcısı kabul edilir. İnsan ise akıl ve iradesini olumlu veya olumsuz yönden kullanan ve bu bağlamda iyi veya kötü her türlü düşünce, söz ve eylemin gerçekleştiricisidir. Bu durumda ahlaki kötülüğün gerçekleştiricisi konumundaki insanın aklı ve iradesini Ahura Mazda'nın kutsal yasası olan Aşa doğrultusunda kullanarak tabii ve ahlaki kötülüğü engelleme işlevi söz konusudur.

KAYNAKÇA

Dhalla, Maneckjı Nusservanjı. *History of Zoroastrianism*. New York: Oxford University Press, London Toronto, 1938.

Dinshaw J. Irani. *The Gathas: The Hymns of Zarathushtra*. New York: The Macmillan Company, 1924.

F. Max Müller, ed. "The Vendidad". *The Sacred Books of the East*. IV. *The Zend-Avesta,* I. Oxford: At The Clarendon Press, 1895.

F. Max Müller, ed. "The Yasna, Visparad, Âfrinagân, Gâhs and Miscellaneous Fragments". *The Sacred Books of the East*. XXXI. *The Zend-Avesta,* III. Oxford: At The Clarendon Press, 1887.

Fahriye Adsay - İbrahim Bingöl, trc. *Avesta & Zerdüştilerin Kutsal Metinleri*. İstanbul: Avesta Yayınları, 2012.

Farhang Mehr. *The Zoroastrian Tradition: An İntroduction to the Ancient Wisdom of Zarathustra*. Shaftesbury: Element İnc, 1991.

George Foot Moore. "Zoroastrianism". *The Harvard Theological Review* 5/2 (1912): 180-226.

Haşim Razi. *Avesta*. Tahran: İntişarat-ı Feruhe, 1984.

İrach J. S. Taraporewala. *Zerdüşt Dini: Zerdüşt'ün Gathaları Üç Unutulmuş Din: Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm*. Trc. Nice Damar. İstanbul: Avesta Yayınları, 2002.

Maneckjı Nusservanjı Dhalla. *Homage Unto Ahura Mazda*. 1941.

Maneckjı Nusservanjı Dhalla. *Zoroastrian Theology: From the Earliest Times to the Present Day*. New York, 1914.

Mary Boyce. *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. London: Routledge & Kegan Paul, 1979.

Nigosian, S. A. *World Religions*. Evanston, Illinois: McDougal, Littel & Company, 1982.

Paula R. Hartz. *Zoroastrianism*. New York: Chelsea House Publishers, 2009.

R. C. Zaehner. *The Teachings of the Magi: A Compendiom of Zoroastrian Beliefs*. New York: The Macmillan Company, 1956.

Sir Rustom Masani. *Zoroastrianism: The Religion of the Good Life*. London: George Allen & Unwin Ltd., 1938.

EGE 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
10 - 11 EYLÜL 2022

SAMSUN'UN SAĞLIK TURİZMİ POTANSİYELİ ÜZERİNE BİR İNCELEME SAMSUN'DAKİ HASTANELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

ARİF ÇETİN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Samsun.

ORCİD ID:0000-0001-8045-4077

Özet

Bu çalışmada Samsun'un medikal sağlık turizmindeki mevcut durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Son yıllarda teknolojideki gelişmeler, maliyetlerin artması, ulaşım imkanındaki kolaylıklar nedeniyle sağlık turizminin önemi artmıştır. Sağlık turizmi çeşitleri, sunulan pazardaki turistlerin ihtiyaçlarına, hizmetin çeşitliliğine, kaynakların farklılıklarına göre üçe ayrılmaktadır. Medikal Turizm, termal turizm ve spa&wellness turizmi, ileri yaş ve engelli turizmi. Hastanelerin sağlık turizmiyle ilgili yöneticileriyle mülakatlar yapılarak bilgi edinilmiştir. Bu bilgiler analiz edilerek yorumlanmıştır. Samsun'un turizmde yatırımlarının olması, sağlık tesislerinin bulunması nedeniyle sağlık turizmi potansiyeli üzerine bir inceleme yapılması gerekmektedir. Bu çalışmayla sağlık turizmi potansiyeli belirlenerek bu alandaki eksiklikleri, yapılması gerekenleri, yapılan yatırımların daha iyi nasıl değerlendirilebileceği, yapılacak yatırımlara da bilgi vermesi sağlanacaktır. Samsun sağlık turizmi potansiyeli iyi olan bir şehirdir. Samsun'da hastanelerde gelişmiş teknolojik tıbbi araç ve gereçler, alanında uzman hekimler ve kalifiye sağlık personelleri bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Turizmi, Medikal Turizm, Termal Turizm ve Spa&Wellness Turizmi, İleri Yaş ve Engelli Turizmi

Abstract

In this study, it is aimed to determine the current situation of Samsun in medical health tourism. In recent years, the importance of health tourism has increased due to developments in technology, increase in costs, and ease of transportation. Types of health tourism are divided into three according to the needs of the tourists in the offered market, the diversity of the service and the differences in the resources. Medical Tourism, thermal tourism and spa & wellness tourism, elderly and disabled tourism. Information was obtained by conducting interviews with the managers of the hospitals related to health tourism. This information has been analyzed and interpreted. Since Samsun has investments in tourism and health facilities, it is necessary to conduct a study on the potential of health tourism. With this study, the potential of health tourism will be determined and it will be provided to inform about the deficiencies in this area, what needs to be done, how the investments made can be evaluated better, and the investments to be made. Samsun is a city with good health tourism potential. In Samsun, hospitals have advanced technological medical tools and equipment, specialist physicians and qualified health personnel.

Keywords: Health Tourism, Medical Tourism, Thermal Tourism and Spa&Wellness Tourism, Elderly and Disabled Tourism

Giriş

Turizm faaliyetleri dinlenme, eğlenme, yeni yerler kültürler tanımak amacıyla ve sağlık üzerine olumlu katkıları vb. nedenlerle eski çağlardan bu yana yapılmaktadır. Sağlık turizmi de insanların sağlık harcamalarını daha uygun ücretlerle daha kaliteli yerlerde yaptırmak istemeleri, teknolojideki ve ulaşımdaki yenilikler, kolaylıklar sayesinde son yıllarda önemi daha da artmıştır. Samsun'un turizmde yatırımlarının olması, sağlık tesislerinin bulunması nedeniyle sağlık turizmi potansiyeli üzerine bir inceleme yapılması gerekmektedir, Bu çalışmayla sağlık turizmi potansiyeli belirlenerek bu alandaki eksiklikleri, yapılması gerekenleri, yapılan yatırımların daha iyi nasıl değerlendirilebileceği, yapılacak yatırımlara da bilgi vermesi amaçlanmaktadır.

Sağlık, insanların en önemli varlığıdır ve Dünya Sağlık Örgütüne göre yalnız hastalık ve sakatlığın olmayışı değil bir bütün olarak bedenen, ruhen ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali olarak tanımlanmaktadır(Karaca:2021:3). Sağlık turizmi; insanların sağlıklı olmak, şifa bulmak ve tedavi olmak gayesiyle sürekli bulundukları yerlerin dışına yaptıkları seyahatlerden doğan olaylar ve ilişkiler bileşimidir (Karaca, 2021:4). Sağlık turizmi çeşitleri, sunulan pazardaki turistlerin ihtiyaçlarına, hizmetin çeşitliliğine, kaynakların farklılıklarına göre üçe ayrılmaktadır. Medikal Turizm, Termal Turizm ve Spa & Wellness Turizmi, İleri Yaş ve Engelli Turizmi.

Tatildeyken dinlenme, eğlenme ve kaplıcalar sağlığı olumlu yönde etkilerken bir niş olarak medikal turizm ortaya çıkmıştır. Medikal turizmde tatilci olan insanlar tıbbi tedavi almak için de seyahatlerde bulunmuşlardır. Zengin ülkelerdeki tedavi masraflarının yüksek oluşu ve bekleme sürelerinin uzun oluşu bu seyahatleri etkilemiştir. İnternetin hızla yaygınlaşması ve medikal turizm aracı kuruluşlarının artışı bu seyahatleri kolaylaştırmıştır. Yeni teknolojilerin bazı ülkelerde benimsenmesi ilgiyi artırmıştır (Connell, 2006: 1093-1100).

Medikal turizm, genel cerrahi operasyonlar veya uzmanlık gerektiren tıbbi bakım ve hizmetlerin hastalara maliyetlerin önemli bir faktör olduğu tıbbi bakım amacıyla turizm sektörüyle işbirliği yapılmasıdır. Bu çalışmalarda hem turizm sektörü hem de sağlık sektörü rol almaktadır.(Kiremit, 2008:4).

Dünyada medikal turizm birçok ülkenin dikkatini çektiği için bu alanda yoğun yatırımlar yapılmaktadır. Medikal turizmde bazı ülkeler tedavi konularında branşlaşırken bazı ülkelerde tüm tedavileri sunmaya çalışmaktadır (Buzcu, 2021:97). Ülkenin ve destinasyonun olumlu imajı potansiyel ziyaretçilerin tıbbi amaçlarla ziyaret etmelerini artırmada etkili olmaktadır. Şifalı sulardan tarihin çok eski dönemlerinden itibaren faydalanılmaya başlanmıştır. İnsanlar şifalı sulardan ve bitkilerden imkanların sınırlı olduğu dönemlerde hastalıklarına çare aramışlardır. Spa'lar, ruhun, bedenin ve zihnin yenilenmesini amaçlayan çeşitli profesyonel hizmetler vasıtasıyla genel feraha ayrılmış yerlerdir (ISPA, 2022:1). Spa'lar, ruhun, bedenin ve zihnin yenilenmesini amaçlayan çeşitli profesyonel hizmetler vasıtasıyla genel feraha ayrılmış yerlerdir (ISPA, 2022:1).

İleri yaş ve engelli turizmi, doğumda beklenen ortalama yaşam süresinin artması, dünya nüfusunun hızlı bir şekilde yaşlanması, gelirin artması, yaşam standartlarının yüksek bir hale gelmesi, seyahatlerin daha kolay hale gelmesi, emeklilik ile birlikte boş vakitlerin artması ve hayatlarının geri kalanını genellikle tek başlarına yaşamalarının bir sonucu olarak ilgi çeken bir pazar haline gelmiştir (Tengilimoğlu ve Tosun, 2021:121).

Dünya nüfusunun yaklaşık %15'i engelli insanlardan oluşmaktadır (Dünya Engellilik Raporu, 2011: 1). Turizm sektörü için yeni ve potansiyeli yüksek bir pazar olan "engelli turizmine" katılım ABD'de ve Avrupa ülkelerinde ciddi rakamlara ulaşmaktadır.

Yöntem

Hastanelerin sağlık turizmiyle ilgili yöneticileriyle mülakatlar yapılarak bilgi edinilmiştir. Bu bilgiler analiz edilerek yorumlanmıştır.
Yarı Biçimsel mülakat yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan sorular yüzyüze görüşme tekniği kullanılmıştır

Bulgular

Bu çalışma Samsun'un medikal sağlık turizmindeki mevcut durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmayla sağlık turizmi potansiyeli belirlenerek bu alandaki eksiklikleri,

yapılması gerekenleri, yapılan yatırımların daha iyi nasıl değerlendirilebileceği, yapılacak yatırımlara da bilgi vermesi sağlanacaktır.

Araştırma Sorusu 1:Samsun'a sağlık turistleri nerelerden gelmektedir?

Araştırma Sorusu 2: Hastaneler hastalarını hangi araçları kullanarak ulaşmaktadır?

Araştırma Sorusu 3:Hastaneler hangi zorluklarla karşılaşmaktadırlar?

Araştırma Sorusu 4:Hastaneler'de hangi branşlarda hizmet verilmektedir? Bu branşlardaki başarıyı hangi faktörler etkilemektedir?

Samsun'a Irak, Suriye, Azerbaycan, İran gibi yakın komşu ülkelerden tedavi amacıyla insanlar gelmektedir. Ayrıca çevre illerden de hastalar gelmektedir. Özellikle yaz döneminde gurbetçi vatandaşlar bulundukları ülkelerde uzun bekleme süreleri ve maliyetlerin yüksek olması nedeniyle de Samsun'da tedavi olmayı tercih etmektedir. Samsun'un orta karadeniz'de olması ulaşım olanaklarının iyi olması, konaklama imkanlarının olması tercih edilmesinde etkili olmaktadır.

Hastaneler hastalarını sosyal medya, reklam, önceki gelen hastaların tavsiyeleri, açık hava reklamları ve aracı kişiler aracılığıyla bulmaktadır. Hastanelerdeki tercümanlar mevcut hastalarla olan ilişkileri ve gelecek olan hastaları yönlendirmede etkili olmaktadır. Sağlık turizmi acentaları yurtdışında bulunan ofisleri, personelleri reklam ve tanıtım araçlarıyla Potansiyelin artırılmasında etkili olmaktadır.

Hastaneler vize sıkıntısından, yabancı dil sorunundan ve otellerin engelli hastalar için donanımlarının eksikliği gibi zorluklarla karşılaşmaktadır. Otellerle anlaşma yapan hastane yönetimi otel tercih edilirken hijyen ve güvenliğe dikkat etmektedir.

Saç ekimi,kbb, göz, plastik cerrahi, ortopedi, kadın hastalıkları ve doğum, üroloji, çocuk ve ergen psikiyatri, psikiyatri, Genel Cerrahi, Kalp ve Damar cerrahi gibi medikal hizmetler verilmektedir. Medikal turistler Samsundaki hekimlerin başarılı olması, gelişmiş teknolojik tıbbi araç ve gereçlerin bulunması, tedavi maliyetinin uygun olması ve güvenilir olması gibi nedenlerle tercih edilmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak Samsun sağlık turizmi potansiyeli iyi olan bir şehirdir. Samsun'da hastanelerde gelişmiş teknolojik tıbbi araç ve gereçler, alanında uzman hekimler ve kalifiye sağlık personelleri bulunmaktır. Sağlık turizmi potansiyelinin artırılması için daha fazla reklam ve tanıtım yapılmalıdır. Bir noktaya odaklanarak öne çıkmak markalaşmak gerekmektedir. Bu konuda devlet özel hastaneleri desteklemelidir. Alternatif tıp biraz daha geliştirilmelidir. Özel hastaneler birbİrini desteklemelidir daha az rekabetçi olunmalıdır. Hastanelerin karşılaştığı zorluklar yabancı dil sorunu, vize sıkıntısı, otellerdeki engelliler için donanımların yetersizliği vb sorunların çözümü için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Devletteki hastanelerin sağlık turizmindeki payının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

Connell, J. Medikal Turizm: Deniz, Güneş, Kum ve …Cerrahi, Tourism Management, 2006

Kiremit, A.Ş. *Turizmin Gelişiminde Bir Alternatif Olarak Medikal Turizm: Bir Sağlık Kuruluşunda Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Ankara, 2008.

Buzcu, Z. Medikal Turizm, *Multidisipliner Yaklaşımla Sağlık Turizmi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021,

https://experienceispa.com/resources/spa-goers (Erişim Tarihi:20.05.2022).

Tengilimoğlu, D. , Tosun, N. *İleri Yaş ve Engelli Turizmi, Sağlık Turizmi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2021

https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1345/diwnu3i5.pdf (Erişim Tarihi:25.06.2022).

Karaca, Ş. *Multidisipliner Yaklaşımla Sağlık Turizmi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021

AKILLI KENT KAVRAMI VE UYGULAMALARININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA NASIL ALGILANDIĞINI BELİRLEMEYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA[1]

Doç. Dr. ULUÇ ÇAĞATAY [1], Prof. Dr. AHMET UÇAR [2]

[1] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Yenipazar Meslek Yüksekokulu,
– 0000-0003-1194-3293
[2] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
- 0000-0002-2533-7887

ÖZET

Türkiye'de özellikle 1950'li yıllardan itibaren hız kazanan yoğun kentleşme süreçleriyle birlikte kentlerde ekonomik, sosyal ve yönetimsel açılardan çok sayıda sorunun ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Kentleri hem fiziksel yönüyle hem de toplumsal boyutlarda etkileyen bu tür sorunların üstesinden gelebilmek, verimsizlikleri ve plansızlıkları aşabilmek ve daha hızlı çözümler üretebilmek amacıyla son dönemlerde akıllı kent uygulamalarından yararlanılmaya başlanmıştır. Akıllı kentlerin getirmiş olduğu teknolojik imkanlar vasıtasıyla ekonomi, çevre, yönetişim, yaşam kalitesi, vatandaş odaklı yönetim, güvenlik, yapılar, mekan yönetimi, sağlık, ulaşım, enerji gibi alanlarda daha etkin ve verimli kamusal hizmetler sunulabilmektedir. Bu öncelikler kapsamında hazırlanan bu çalışmada, Aydın Adnan Menderes ve Manisa Celal Bayar Üniversitelerinde ön lisans ve lisans düzeyinde öğrenim gören öğrenciler tarafından akıllı kentlerin nasıl algılandığı ölçülmeye çalışılmış ve çıkan sonuçlar üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmaya her iki üniversiteden rastgele seçilmiş toplam 213 kişi katılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde araştırmaya katılan öğrencilerin genel bilgileri (yaş, cinsiyet, üniversite öncesi yaşanılan yer, yaşanılan yerin nüfusu) ile ilgili durumlar tespit edilmiştir. İkinci bölümde öğrencilere on beş adet akıllı kent uygulaması verilerek bunların kendileri için önemli olup olmadığı sorulmuş ve ardından bu uygulamaların her birini daha önceden kullanıp kullanmadıkları ölçülmeye çalışılmıştır. Üçüncü ve son grupta ise katılımcılara akıllı kentlerle ilgili on iki adet ifade verilerek bunların kendileri için ne anlama geldiği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonuçları Microsoft Excel programı ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Kentler, Kentleşme, Bilgi Teknolojileri

GİRİŞ

Günümüzde kentler, insanların yaşadığı, çalıştığı ve kaynak tükettiği bir alan olarak bilinmesinin yanı sıra, şirketlerin ve kamu idarelerinin topluma hizmet sunduğu bir çevre olarak da görülmektedir[2]. Son dönemlerde gelişmiş ülkelerde kentlerin nüfuslarının artışı bir nebze durmuş olsa da gelişmekte olan ülkelerde kentsel nüfusun büyümesi devam etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (2014) raporundaki tahminlere göre, 2050 yılında dünya nüfusunun %70'inin kentlerde yaşayacağı, benzer şekilde Avrupa Parlamentosu tarafından yapılan

[1] Bu bildiri aynı adla 2022 yılında gerçekleşen Kartepe Zirvesine gönderilmiş olup, zirve programında yer almakla birlikte sözlü sunum gerçekleşmediği için tam metin olarak yayımlanmamıştır.
[2] Manuel Herrera vd., "On-line learning of predictive kernel models for urban water demand in a smart city", *Procedia Engineering* 70 (2014) s.791

çalışmalara göre ise, 2030 yılına yaklaşılırken, her 10 kişiden 6'sının kentlerde bulunacağı ve sonuç olarak 2050 yılında bu sayının 7 olacağı tahmin edilmektedir[3].
Bilhassa büyük kentlerde daha fazla yoğunlaşan nüfus artışları kent yönetimlerini çevre, güvenlik, alt yapı, ulaşım gibi birçok konuda yeni stratejiler geliştirmeye zorlamaktadır[4]. Bu açıdan bakıldığında, kentleşmenin doğa ve insan üzerinde oluşturduğu olumsuzlukların en aza indirilmesi, nüfus ve kentleşmenin etkisinin azaltılarak daha verimli, yaşanılır kentler oluşturulabilmesi için yeni planlama modellerinin geliştirilmesi ve oluşturulması önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir. 90'lı yıllardan itibaren, yeşil kent, eko kent, yaşanabilir kent, dijital kent, akıllı kent ve benzeri terimler ile adlandırılan girişimler üzerinde çalışılmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan "Akıllı Kent" kavramı, birçok yaklaşımın temel niteliklerini içine alan ve halen gelişmekte olan bir süreç olarak gündemde yerini almaktadır[5].
Son dönemlerde gerek mobil cihazların toplumsal hayata girişi, gerekse internetin etkinliği, sadece iş yapma biçimlerini değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda yaşam tarzlarını da değiştirmiştir. Bu süreçte, bilgi işlem, mobil iletişim, kablosuz iletişim gibi bilgi teknolojilerinde ciddi ilerlemelerin gerçekleşmesi sonucunda, yeni nesil internet teknolojisi olarak düşünülen "Nesnelerin İnterneti" için birtakım yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır[6].
Akıllı kent uygulamaları sonuç olarak kullanıcı odaklı teknolojilerdir. Dolayısıyla bu uygulamaların etkinliği ve verimliliği, kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verebilme düzeyleriyle doğru orantılı olacaktır. Bu öncelikler doğrultusunda hazırlanan bu çalışmada Akıllı Kent uygulamalarının üniversite öğrencileri tarafından ne düzeyde kullanıldığı ve nasıl algılandığı ölçülmeye ve belirlenmeye çalışılmıştır.

2.AKILLI KENT KAVRAMI VE TANIMI

Akıllı Kent kavramının gelişimi teknoloji, sosyal ve ekonomik faktörler, yönetişim düzenlemeleri ile politika ve iş uygulamalarının etkileşimiyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Akıllı Kentlerin herhangi bir geçerli tanımı da bu hususlara bağlı olarak şekillenmektedir. Akıllı Kent ile ilgili ortaya çıkmış 'Intelligent City' Zeki Kent, 'Knowledge City' Bilgili Kent, 'Sustainable City' Sürdürülebilir Kent, 'Talented City' Yetenekli Kent, 'Wired City' Kablolu Kent, 'Digital City' Digital Kent, 'Eco-City' Eko Kent şeklinde birçok değişik kavram olmasına rağmen, bunların dışında en yaygın kullanım olarak gerek kent düzeyinde gerek ise küresel düzeyde ve ayrıca Avrupa ülkelerinde "Smart City" kavramı tercih edilmektedir.[7].
Akıllı Kentlerin çok değişik tanımının olduğu bilinmektedir. Bu tanımlardan bazıları Bilgi İletişim Teknolojilerine (BİT) odaklanırken, daha detaylı tanımlar sürdürülebilirliği, yaşam

---

[3] Ahmet Uçar, Sühal Şemşit ve Nilüfer Negiz, "Avrupa Birliği Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye'deki Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Kayfor15 Özel Sayısı*, C.22 (2017), s.1786
[4] Adnan Söylemez, "Akıllı Kentlerde Atık Yönetimi ve Dünya'dan Akıllı Atık Yönetimi Üzerine Örnekler", *Yasama Dergisi*, 37, (2004), s.88. (erişim: 21.01.2022)
[5] Ümmühan Kaygısız ve Sonay Zeki Aydın, "Yönetişimde Yeni Bir Ufuk Olarak Akıllı Kentler", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 / 18, (2017): s.59 ve Levent Memiş, "Akıllı Teknolojiler, Akıllı Kentler ve Belediyelerde Dönüşüm", "*Yasama Dergisi*", 36 (2017), s.70-71
[6] Mohammed Shahanas ve Bagavathi Sivakumar, "Framework for a Smart Water Management System in the Context of Smart City Initiatives in India*", Procedia Computer Science* , 92, (2016), s. 142 – 143
[7]"Mapping Smart Cities in the EU", son güncelleme 2 Ocak, 2014, http://www.europarl.europa.eu/RegDat a/etudes/etudes/join/2014/5074 80/IPO L-ITRE_ET(2014)507480_EN.pdf ve Uçar, Şemşit ve Negiz, "Avrupa Birliği Akıllı", s.1787

kalitesini ve kentsel refahı artıran sosyo-ekonomik boyutlar ile yönetişim gibi çok paydaşlı alanları içermektedir[8]. Başlangıçta BİT'lerin öneminin zamanla artmasından dolayı, akıllı şehirler dünyanın her yerinde görülmeye başlanmış ve sonrasında kapsamı genişleyerek "akıllı ekonomi", "akıllı hareketlilik", "akıllı vatandaş", "akıllı yönetişim", "akıllı yaşam" ve son olarak "akıllı çevre" diye bilinen altı temel boyuta göre sınıflandırılmaya başlanmıştır[9].

Batty ve diğerlerine göre akıllı kent[10], kentleri daha işlevsel, verimli ve rekabet edebilir kılan, yine yoksulluk, sosyal yoksunluk ve kötü çevre sorunlarına çözümler üretebilen son on yılda bilgi ve iletişim teknolojileri konusundaki fikirlerin bir birleşmesi olarak ortaya çıkan bir kavramdır. Bu yaklaşımın dayandığı en önemli argüman bu teknolojileri koordine ve entegre ederek şehirde yaşayanların hayat kalitelerinin artırılmasına imkan tanımasıdır.

Öte yandan Hall ve arkadaşlarının tanımı ise, bir şehrin alt yapı ve güvenlik bütününe odaklanarak yapılmıştır. Onlara göre, yollar, köprüler, tüneller, demiryolu / metrolar, havaalanları, limanlar, iletişim, su, enerji, hatta büyük altyapılar dahil olmak üzere tüm kritik altyapılarının koşullarını izleyen ve bütünleştiren ve yine şehirdeki binaların, kaynakların kullanımını daha iyi optimize ederek, önleyici bakım faaliyetlerini planlayarak ve güvenlik sistemlerini artırarak vatandaşlarına hizmetleri en üst düzeye çıkarabilen bir kent akıllı kenttir[11].

Yine farklı bir tanıma göre akıllı kent, temel anlamda teknolojinin kentlerde daha yaygın kullanımı ile daha sürdürülebilir bir yaşamın ve kentleşmenin gerçekleştirilebilmesi olarak tanımlanabilir [12].

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı akıllı şehirler konusunda 2019 yılında 2020-2023 AKILLI ŞEHİRLER STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI başlığı ile önemli bir belge hazırlatmıştır. Bu belgede akıllı şehrin ne olduğu, Dünya'da ve Türkiye'de akıllı şehir görünümü ve gelecekte akıllı şehirlerin oluşturulması konusunda birçok strateji ve hedeflere yer verilmiştir. Bu planda, akıllı şehrin gelecekte şehirleri daha dinamik hale getireceğine vurgu yapılmakta ve dolayısıyla teknoloji ve verinin yenilikçi kullanımı, organizasyonel değişim ile birlikte ele alınarak, gelecekteki şehirler için daha etkin, etkili ve sürdürülebilir yollarla farklı dinamik şehir vizyonlarının gerçekleştirilebileceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanışında literatürde yapılmış olan birçok tanımdan yola çıkılarak şöyle bir tanım yapılmıştır: *"Paydaşlar arası iş birliği ile hayata geçirilen, yeni teknolojileri ve yenilikçi yaklaşımları kullanan, veri ve uzmanlığa dayalı olarak gerekçelendirilen ve gelecekteki problem ve ihtiyaçları öngörerek hayata değer katan çözümler üreten daha yaşanabilir ve sürdürülebilir şehirler"*[13].

Gül ve Çobanoğlu'nun yaptığı tanım da bu tanımda belirtilen özellikleri taşımaktadır. Zira onlara göre akıllı kent, kentte hizmetlerin sunulması ve katılımcılık uygulamalarında bilgi teknolojilerini kullanan, yenilikleri takip eden ve aktif olarak öğrenen vatandaş ve kurumların yer aldığı çevreci bir kenti ifade etmektedir [14].

---

[8] "Mapping Smart Cities"

[9] Nizar Boussarsar vd., "Smart Eco-Urban Cities: Ubiquitous Public Park, Pervasive watering, electricity and irrigation system", (Conference: Advanced Information Networking and Applications Workshops,At: Gwangju, Korea, 2015), s.1

[10] Michael Batty vd., "Smart cities of the future", *The European Physical Journal Special Topics*, 214/1, (2012),s. 483.

[11] Robert E. Hall vd., "The vision of a smart city" (2nd International Life Extension Tehnology Workshop, Paris, France, September 28, 2000) s.1

[12] Fatih Terzi ve Mehmet Ocakçı "Kentlerin Geleceği: Akıllı Kentler", *İTÜ Vakfı dergisi*, 77, (2017), s.12

[13] Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı, erişim: 15.01.2022, https://www.akillisehirler.gov.tr/wp-content/uploads/EylemPlani.pdf. s12

[14] Ayça Gül ve Şermin Atak Çobanoğlu, (2017), "Avrupa'da Akıllı Kent Uygulamalarının Değerlendirilmesi ve Çanakkale'nin Akıllı Kente Dönüşümünün Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Kayfor15 Özel Sayısı*, 22, (2017) s.1544.

Bir başka tanımda akıllı kentler için, kentlerin sürdürülebilirliğini gerçekleştirebilmek amacıyla kaynakların kullanımını iyileştirmek ve zararlı gaz emisyonlarını azaltmak hususunda Bilgi ve İletişim Teknolojisi (BİT) sistemlerinin kentsel ortamlarla bütünleşmesine dayandığı söylenmektedir [15].
Örselli ve arkadaşlarına göre, bütün bu akıllı kent tanımlarının her biri değişik konular üzerine odaklanmakta ve konuya farklı bakış açılarıyla yaklaşmaktadır. Onlara göre akıllı kentler, kaynakları daha verimli kullanan ve vatandaşlara daha iyi hizmet vermeyi ön planda tutan bir modernleşme çabası olduğu söylenebilir [16].

3. ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde kullanım imkanı bulan Akıllı Kent uygulamaları, son dönemde Türkiye'de de giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Akıllı kent uygulamalarının hedef kitlesi genel anlamda kentlerde yaşayan bireylerdir. Dolayısıyla bu uygulamaların başarısı, kullanıcıların memnuniyeti ile doğru orantılı olarak gelişmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile bütünleşik bir yapıda kullanılan Akıllı Kent çalışmalarını en çok kullanma potansiyeli olan kitlenin genç nüfus olabileceği ve gençlerin yeni gelişen teknolojilere daha kolay uyum sağlayabileceği düşünüldüğünden, Akıllı kent hizmetlerinin genç nüfus tarafından nasıl algılandığını belirlemeye yönelik yapılan araştırmaların önem düzeyinin yüksek olacağı açıktır.
Bu gerekçeye dayalı olarak hazırlanan bu çalışmada Aydın Adnan Menderes ve Manisa Celal Bayar Üniversitelerinde öğrenim gören öğrenciler hedef kitle olarak belirlenmiştir. Öncelikli olarak katılımcılara Akıllı Kentler ile ilgili kısa eğitimler verilerek, araştırma kapsamında cevap vermeleri istenen ifadelere yönelik olarak nelerin kastedildiği kendilerine anlatılmıştır.
Araştırmada kullanılan veriler, veri toplama yöntemlerinden bir tanesi olan anket yöntemiyle elde edilmiştir. Söz konusu anket çalışması kapsamında belirlenen demografik sorulara ek olarak üç farklı grup altında yer alan hususlara yönelik olarak katılımcıların görüşleri alınmıştır. Araştırmaya her iki üniversiteden rastgele seçilmiş toplam 213 kişi katılmıştır. Geçerli bir anket formu düzenleyebilmek için akıllı kentlere yönelik çalışmalar incelenmiş ve daha önce yapılmış anket çalışmalarından faydalanılmıştır. Bu çalışmalar; TÜBİTAK'ın Akıllı Şehir Memnuniyet Anketi[17], Antalya Büyükşehir Belediyesi Anket Sistemi,[18] Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatının Akıllı Şehirler Anketi[19] ile Bursa Büyükşehir Belediyesinin Akıllı Şehir Anketidir [20]. Elde edilen veriler Microsoft Excel programıyla analiz edilmiş ve yüzdelik dağılımları belirlenmiştir.

[15] Lorena Parra, vd., "Development of a Conductivity Sensor for Monitoring Groundwater Resources to Optimize Water Management in Smart City Environments", Sensors 2015, 15(9), pp.20990-21015 (https://doi.org/10.3390/s150920990), s. 20991
[16] Erhan Örselli, Zekeriya Bilici ve Veysel Babahanoğlu, "Akıllı Vatandaş, Akıllı Kentler ve Türkiye", (4nd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), Venice, Italy, June 28-30, 2018). s.3

[17] "Akıllı Şehir Memnuniyet Anketi" erişim: 03.01.2022, https://anket.tubitak.gov.tr/index.php/237299?lang=tr
[18] "ABB Anket Uygulama Yazılımı", erişim: 03.01.2022, http://anket.abb.bel.tr/index.php?sid=17388&lang=tr
[19] "Akıllı Şehirler Anketi", erişim: 03.01.2022, http://arsiv.uclg-mewa.org/akilli-sehirler-anketi-9f.html
[20] "Akıllı Şehirler Anketi", erişim: 03.01.2022, http://akillisehir.bursa.bel.tr/akilli-sehir-anketi/

Çalışmanın ilk bölümünde araştırmaya katılan öğrencilerin genel bilgileri (yaş, cinsiyet, üniversite öncesi yaşanılan yer, yaşanılan yerin nüfusu) ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. İkinci bölümde öğrencilere on beş adet akıllı kent uygulaması verilerek bunların kendileri için önemli olup olmadığı sorulmuş ve ardından bu uygulamaların her birini daha önceden kullanıp kullanmadıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Üçüncü ve son grupta ise katılımcılara akıllı kentlerle ilgili on iki adet ifade verilerek bunların kendileri için ne anlama geldiği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde beşli Likert Ölçeği kullanılmış ve yanıtlar "Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Fikrim Yok", "Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde düzenlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Bulguları ve Analizi

3.2.1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Araştırmaya katılan 213 öğrencinin %57'si kadın %43'ü erkektir. Katılımcıların yaş gruplarına göz atıldığında %70'inin 18-21 aralığında, %28'inin 22-25 aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Geriye kalan %2'lik kısım ise 26 yaşının üzerinde olanlardır. Katılımcıların yaş bilgilerinin gösterimi Görsel 1'de ve cinsiyet bilgilerinin gösterimi ise Görsel 2'de görüldüğü gibidir.

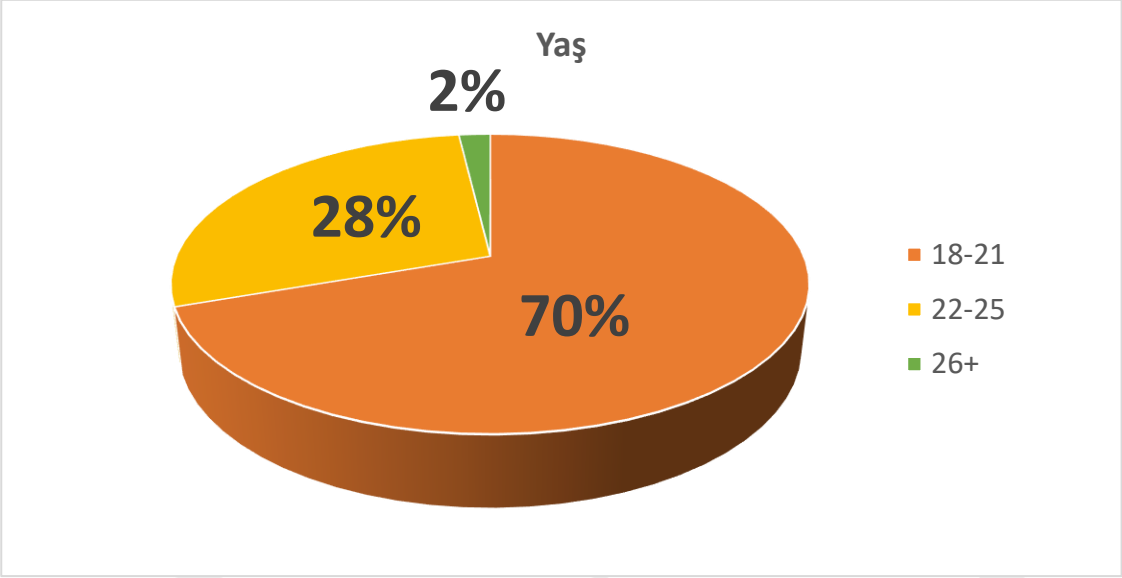

Görsel 1: Katılımcıların Yaş Dağılımlarının Gösterimi.

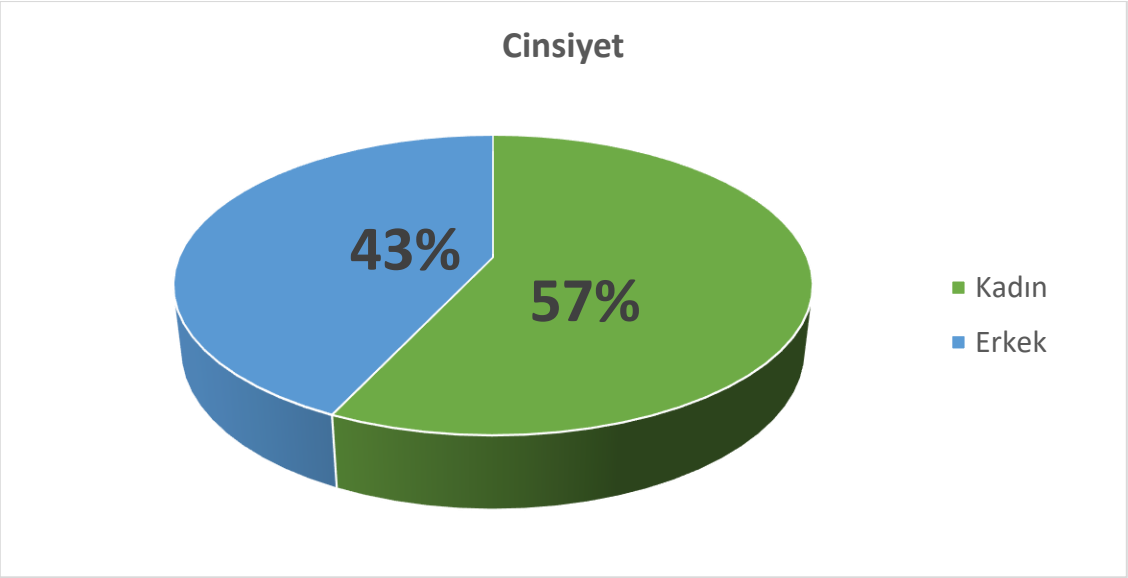

Görsel 2: **Katılımcıların Cinsiyet Dağılımlarının Gösterimi.**

Katılımcıların üniversite öncesi yaşadıkları yerlere bakıldığında %57'sinin il merkezinde, %31'inin ilçe merkezinde ve %12'sinin diğer yerleşim merkezlerinde yaşadığı belirlenmiştir. Yaşanılan yerlerin nüfus dağılımına bakıldığında ise %40'ının 1.000.001 ve üzerinde olan yerlerde, %32'sinin nüfusu 100.001 ile 1.000.000 aralığı olan yerleşimlerde, %18'inin nüfusu 10.001 ile 100.000 olan birimlerde ve %10'unun ise nüfusu 10.000'in altında olan yerlerde yaşadığı görülmüştür. Görsel 3 ve Görsel 4'de katılımcıların üniversite öncesi yaşadıkları yerler ve bunların nüfus dağılımları gösterilmektedir.

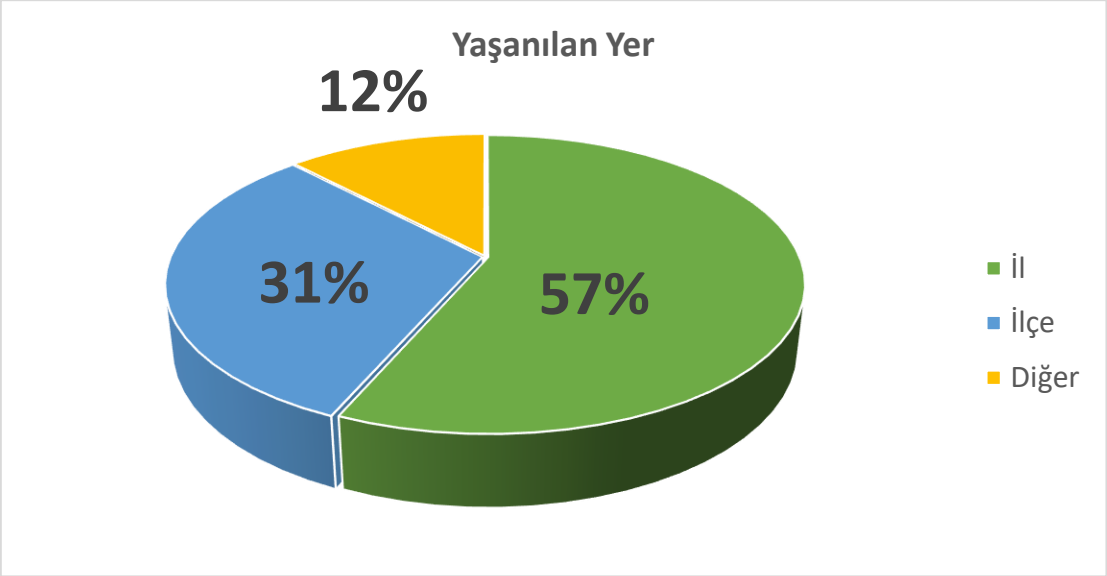

Görsel 3: Katılımcıların Yaşadıkları Yerlerin Dağılımlarının Gösterimi

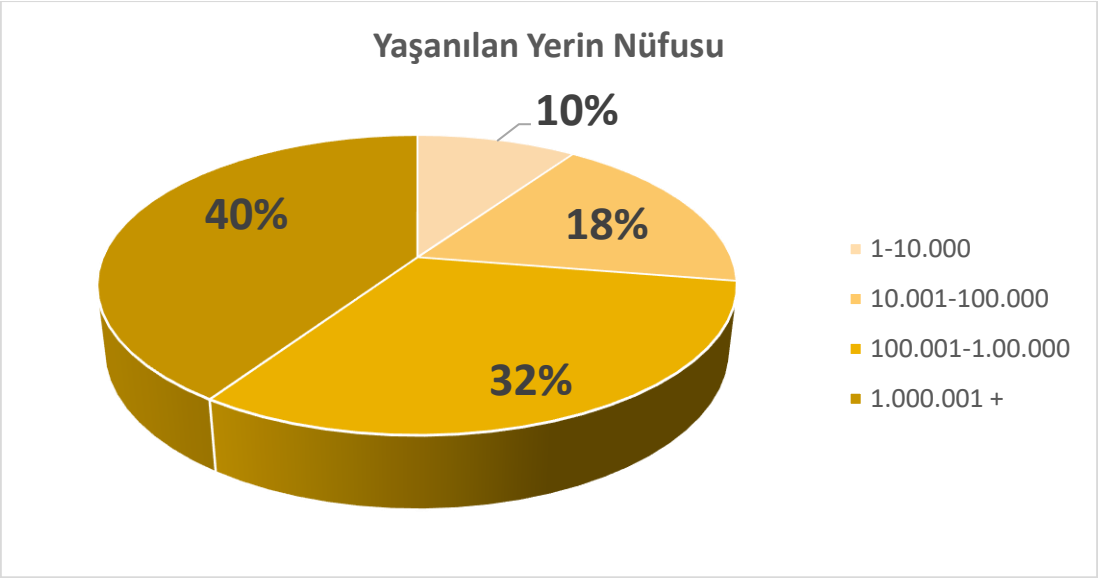

Görsel 4: Katılımcıların Yaşadıkları Yerlerin Nüfusla Dağılımlarının Gösterimi.

3.2.2. Akıllı Kent Uygulamalarından Yararlanma ve Önem Düzeylerinin Belirlenmesi

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılara seçilen on beş tane akıllı kent uygulaması ile ilgili sorular yöneltilmiş ve sorulan soruları iki farklı düzeyde cevaplamaları istenmiştir. Bunlardan ilki, her bir uygulamayı ne kadar önemli gördüklerini belirttikleri kısımdır. İkinci bölüm ise yine aynı uygulamaları daha önceden kullanıp kullanmadıklarını belirlemeye yönelik olarak verdikleri yanıtlardan oluşmaktadır. Edinilen cevapların sayısal analizleri aşağıda gösterildiği gibidir. Ayrıca bu kısmın sonunda bölümün özet bilgileri toplu olarak Çizelge 1'de verilmiştir.

a) "Kablosuz İnternet Noktaları" ile ilgili sorulara verilen cevaplara göz atıldığında katılımcıların %92'sinin bu uygulamayı önemli gördüğü, %3'ünün önemsiz olarak değerlendirdiği, %5'inin ise bu konuda fikrinin olmadığı gözlemlenmiştir. Yine bu uygulamayı "Kullandım" diyenlerin oranı %60 iken "Kullanmadım" diyenlerin oranı %40'da kalmıştır.

b) "Kent Rehberi Uygulamaları" konusunun araştırıldığı kısma bakıldığında öğrencilerin %70'inin bunu önemli olarak değerlendirdiği, %2'sinin önemsiz gördüğü, %28'inin ise fikrinin olmadığı tespit edilmiştir. Kullanım oranlarına verilen cevaplara bakıldığında %43'ünün bu uygulamayı kullandığı, %57'sinin ise kullanmadığı belirlenmiştir.

c) Akıllı Kent hizmetlerinden diğer bir tanesi olan "Toplu Taşıma Uygulamaları" ile ilgili bulgulara göz atıldığında katılımcıların %92'sinin önemli, %1'inin önemsiz bulduğu, geri kalan %7'lik kısmının ise fikrinin olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, kullanım durumları ile oranlara bakıldığında %83'lük kısmın bu hizmetten yararlandığı, %17'lik kısmın ise yararlanmadığı ortaya çıkmıştır.

d) Bir diğer uygulama olan "E-Ödeme İşlemleri" ile ilgili kısım için öğrencilerin hiçbir tanesinin Önemli Değil cevabı vermediği belirlenmiştir. Cevaplara bakıldığında %90'lık bölümün bu uygulamanın önemli olduğunu düşündüğü, %10'luk bölümünün ise herhangi bir fikrinin olmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin E-Ödeme İşlemlerini kullanma düzeyi olarak ise %74'ünün kullandığı, %26'sının ise bu uygulamayı kullanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

e) "Akıllı Otopark Uygulamaları" için yöneltilen soruya verilen cevaplara göz atıldığında yine hiçbir katılımcının "Önemli Değil" cevabı vermediği gözlemlenmiştir. Burada toplam cevapların %80'inin "Önemli", %20'sinin ise "Fikrim Yok" seçeneği ile ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu uygulamayı kullanma seviyelerine bakıldığında ise %35'inin kullandığı, %65'inin kullanmadığı tespit edilmiştir.

f) Son dönemlerde kullanım alanları genişleyen bir başka teknoloji olan "Sokak Aydınlatma Sistemleri" için öğrencilerin verdiği cevaplara bakılınca %93 oranında Önemli" olduğu, %1 oranında Önemli Olmadığı, %6'sının ise herhangi bir fikir sahibi olmadığı görülmüştür. Aynı

uygulama için "Kullandım" diyenlerin oranı %79 olarak belirlenmişken "Kullanmadım" diyenlerin oranı %21'de kalmıştır.

g) Kentsel altyapı çalışmaları ile ilgili önemli konulardan bir tanesi olan "Su, Elektrik ve Doğalgaz Sayaç ve Dağıtım İşlemleri" uygulamasının önem düzeyine yönelik olarak katılımcıların değerlendirmelerine bakıldığında %87'lik kısmın "Önemli", %3'lük kısmının "Önemsiz" olarak gördüğü tespit edilmiştir. Bu uygulama ile ilgili olarak "Fikrim Yok" cevabı verenlerin oranı ise %10'dur. Kullanım düzeylerine bakıldığında ise katılımcıların %72'sinin bu uygulamayı kullandığı, %28'inin kullanmadığı görülmüştür.

h) Kentte yaşayan vatandaşların günlük hayatlarını yakından ilgilendiren bir diğer teknoloji olan "E-Belediye İşlemleri" için ankete katılan öğrencilerin %83'ü bu uygulamayı "Önemli", %2'si "Önemsiz" görmüş, %15'i ise "Fikri Olmadığını" belirtmiştir. Kullanım oranlarına bakıldığında ise "Kullandım" cevabı verenler %53 seviyesinde iken "Kullanmadım" diyenler %47 düzeyindedir.

i) İnternet teknolojilerinin ve e-devlet uygulamalarının çıkışıyla birlikte ilk olarak kullanılan uygulamalardan bir tanesi olan "Bilgilendirme ve Tanıtım İşlemleri" ile ilgili olarak yöneltilen soruya verilen cevaplara göz atıldığında öğrencilerin %77'sinin bu hizmeti "Önemli" gördüğü, %8'inin "Önemsiz" gördüğü belirlenmiştir. "Fikrim Yok" diyenlerin oranı ise %15'de kalmıştır. Ayrıca katılımcıların %56'sının bu teknolojileri kullandığı %44'ünün kullanmadığı tespit edilmiştir.

j) "Hava Kirliliği ve Gürültü Takip Sistemleri" için verilen cevaplardaki oranlara bakıldığında bu hizmeti Olumlu olarak değerlendirenler %80 düzeyinde iken Olumsuz değerlendiren hiçbir katılımcı bulunmamıştır. Geriye kalan %20'lik kısım ise Fikrinin Olmadığını beyan etmiştir. Öte yandan bu hizmetin kullanım oranının düşüklüğü göze çarpmaktadır. Öğrencilerin sadece %26'lık bölüm "Kullandım" cevabı verirken, %74'lük bölümü "Kullanmadığını" ifade etmiştir.

k) Kent içi toplu taşıma uygulamalarında veya filo takibiyle uğraşan işletmeler tarafından giderek artan orana kullanım imkanı bulan "Araç Takip Sistemleri" teknolojilerine yönelik olarak % 74 oranında Olumlu, % 4 oranında Olumsuz cevap verilmiş, "Fikrim Yok" diyenler ise % 22 seviyesinde gerçekleşmiştir. Katılımcıların %31'i bu uygulamayı kullandığını belirtirken kullanmayanların oranı ise %69'dur.

l) Genel anlamda hem kent içi güvenliği sağlamak üzere devletin yetkili birimleri tarafından hem de bireylerin kendi amaçları doğrultusunda ev ya da işyerlerinde kullandıkları "Kent İçi Kamera Sistemleri" için katılımcıların %87'sinin "Önemli", %4'ünün "Önemli Değil" ve %9'unun "Fikrim Yok" yanıtı verdiği tespit edilmiştir. Bu hizmeti "Kullandım" diyenlerin oranı %42 düzeyindeyken "Kullanmadım" diyenler %58 oranında gerçekleşmiştir.

m) Bir diğer Akıllı Kent hizmeti olan "Akıllı Apartman ve Ev Sistemleri" için verilen cevaplar değerlendirildiğinde bu uygulamayı "Önemli" görenlerin oranı %85, "Önemsiz" görenlerin oranı %4 ve "Fikrim Yok" diyenlerin oranı ise %11 olarak belirlenmiştir. Kullanım düzeylerine göz atıldığında ise %48'lik kesimin bu hizmeti kullandığı, %52'lik bölümün ise kullanmadığı görülmüştür.

n) Akıllı "Isıtma ve Soğutma Sistemleri" teknolojileri kapsamında katılımcılardan gelen cevaplara göz atıldığında %93'lük bölümünün bunu Olumlu bulduğu, %7'lik kısmının ise "Fikrim Yok" şeklinde değerlendirdiği gözlenmiştir. Bu uygulama için Olumsuz cevap veren herhangi bir katılımcı bulunmamıştır. Bu teknolojiyi kullananların oranı oldukça yüksek gerçekleşmiş ve %77 seviyesinde olduğu görülmüştür. Kullanmayanların oranı ise sadece %23'dür.

o) Bu bölümle ilgili olarak ölçülen son uygulama "Web Tabanlı Görüş Bildirme" hizmetidir. Ankete katılan öğrencilerin %77'si bunu Önemli olarak değerlendirirken yalnızca %1'lik bölümü Önemsiz olarak ifade etmiştir. %22'lik bölümü ise Fikrinin Olmadığını belirtmiştir.

Kullanıp kullanmadıklarına dönük cevaplara bakıldığında ise %47'sinin kullandığı, %53'ünün ise kullanmadığı tespit edilmiştir.

Çizelge 1: Katılımcıların Akıllı Kent Uygulamalarından Yararlanma ve Önem Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik verdikleri Cevapların Dağılımı

	Önemli Değil (%)	Fikrim Yok (%)	Önemli (%)	Kullandım (%)	Kullanmadım (%)
Kablosuz İnternet Noktaları	3	5	92	60	40
Kent Rehberi Uygulamaları	2	28	70	43	57
Toplu Taşıma Uygulamaları	1	7	92	83	17
E-Ödeme İşlemleri	0	10	90	74	26
Akıllı Otopark Uygulamaları	0	20	80	35	65
Sokak Aydınlatma Sistemleri	1	6	93	79	21
Su, Elektrik, Doğalgaz Dağıtım İşlemleri	3	10	87	72	28
E-Belediye İşlemleri	2	15	83	53	47
Bilgilendirme ve Tanıtım İşlemleri	8	15	77	56	44
Hava ve Gürültü Kirliliği Takip Sistemleri	0	20	80	26	74
Araç Takip Sistamleri	4	22	74	31	69
Kent İçi Kamera Sistemleri	4	9	87	42	58
Akıllı Apartman ve Ev Sistemleri	4	11	85	48	52
Isıtma ve Soğutma Sistemleri	0	7	93	77	23
Web Tabanlı Görüş Bildirme	1	22	77	47	53

3.2.3. Akıllı Kent Uygulamalarına Yönelik İfadelerin Değerlendirilmesi

Akıllı Kentlerin üniversite öğrencileri arasında nasıl algılandığını belirlemek amacıyla hazırlanan bu çalışmada, bir önceki bölümde gösterilen uygulamaların yanı sıra on iki adet ifade üretilerek katılımcılara yönlendirilmiştir. Bu ifadelere verilen cevapların yüzdesel dağılımları şu şekilde gerçekleşmiştir:

"Akıllı Kent Uygulamaları İhtiyaçlarımı Karşılıyor" ifadesi için verilen cevaplara göz atıldığında katılımcıların %6'lık bölümün "Kesinlikle Katılmıyorum", %19'unun "Katılmıyorum", %25'inin "Fikrim Yok", %39'unun "Katılıyorum" ve %11' inin ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde cevapladığı görülmüştür. Görsel 5'de bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

"Akıllı Kent Uygulamaları Beklentilerime Cevap Veriyor" ifadesi için verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin %5'lik kısmının "Kesinlikle Katılmıyorum", %24'ünün "Katılmıyorum", %29'unun "Fikrim Yok", %36'sının "Katılıyorum" ve %6' sının ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yanıt verdiği tespit edilmiştir. Görsel 6'da bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

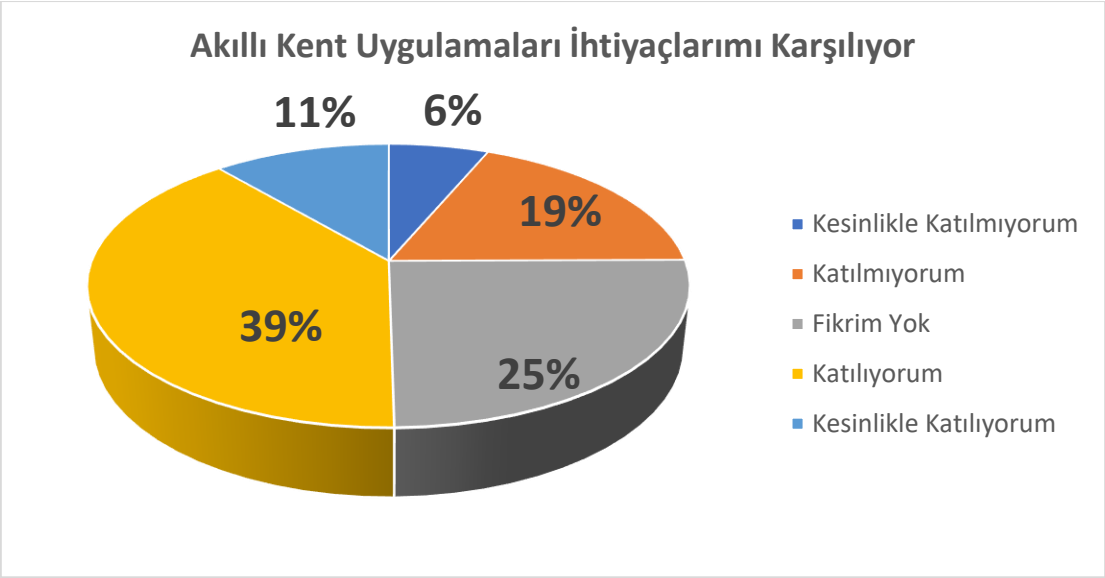

Görsel 5: "Akıllı Kent Uygulamaları İhtiyacımı Karşılıyor" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı.

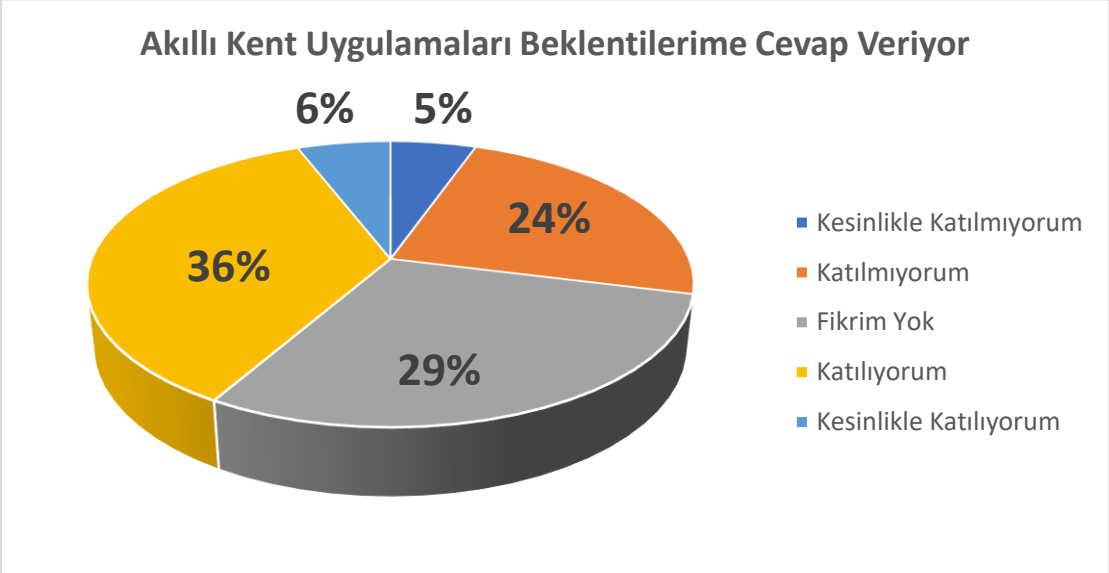

Görsel 6: "Akıllı Kent Uygulamaları Beklentilerime Cevap Veriyor" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

"Akıllı Kent Uygulamaları İşlerimi Kolaylaştırır" ifadesi için verilen cevaplara göz atıldığında katılımcıların %4'lük bölümün "Kesinlikle Katılmıyorum", %11'inin "Katılmıyorum", %10'unun "Fikrim Yok", %63'ünün "Katılıyorum" ve %12' sinin ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde cevap verdiği belirlenmiştir. Görsel 7'de bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

"Akıllı Kent Uygulamalarının Kullanımı Maliyetlidir" ifadesi için verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin %9'luk kısmının "Kesinlikle Katılmıyorum", %24'ünün "Katılmıyorum", %40'ının "Fikrim Yok", %23'ünün "Katılıyorum" ve %4' ünün ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yanıt verdiği görülmüştür. Görsel 8'de bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

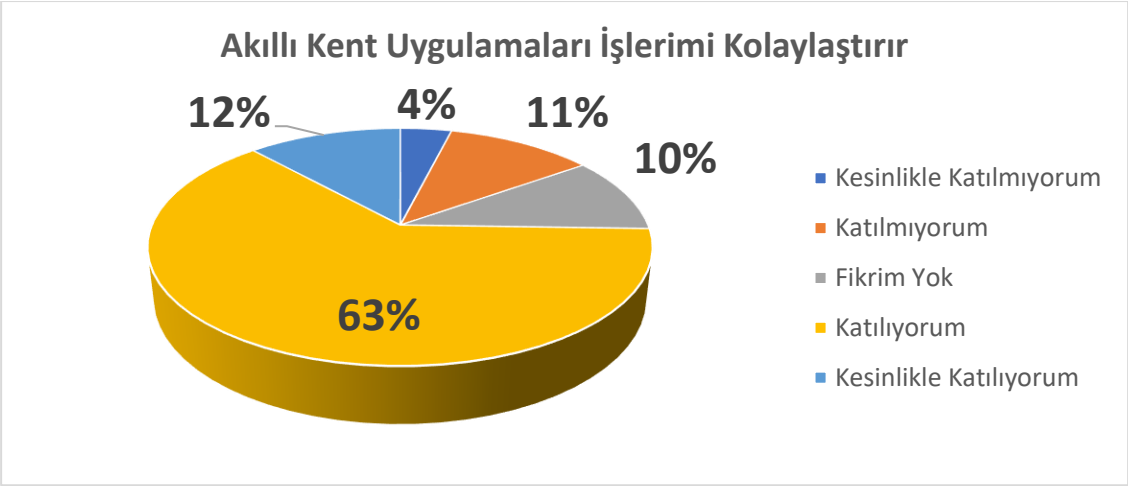

Görsel 7: "Akıllı Kent Uygulamaları İşlerimi Kolaylaştırır" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

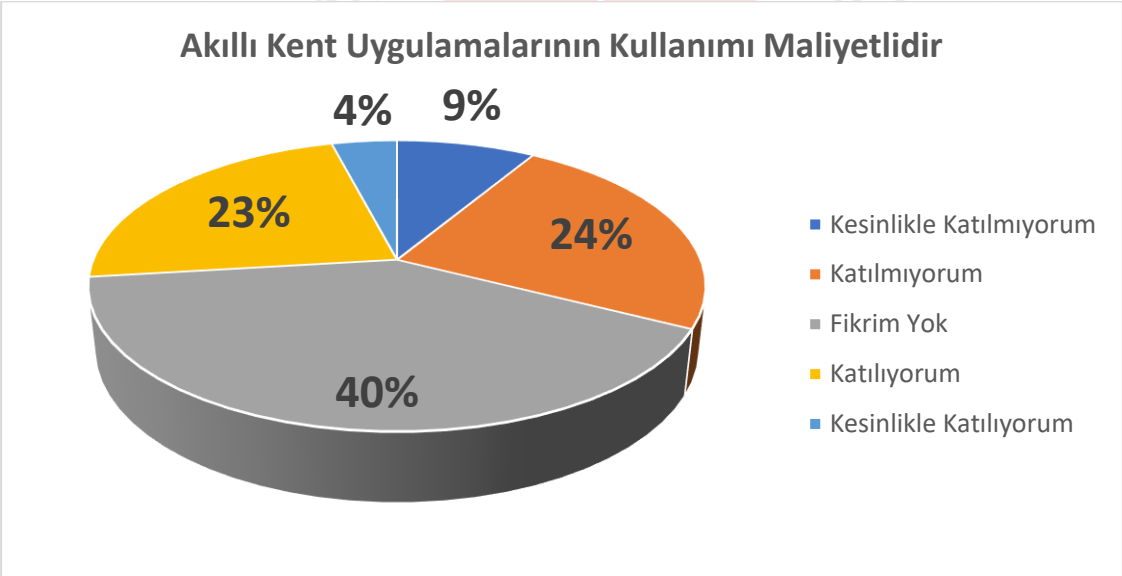

Görsel 8: "Akıllı Kent Uygulamalarının Kullanımı Maliyetlidir" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

"Akıllı Kent Uygulamalarını Kullanmak Güvenlidir" ifadesi için verilen cevaplara göz atıldığında katılımcıların %2'sinin "Kesinlikle Katılmıyorum", %8'inin "Katılmıyorum", %26'sının "Fikrim Yok", %54'ünün "Katılıyorum" ve %10' unun ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde cevapladığı görülmüştür. Görsel 9'da, bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

"Akıllı Kent Uygulamalarını Kullanmak Bana Endişe Vermektedir" ifadesi için verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin %22'lik kısmının "Kesinlikle Katılmıyorum", %34'ünün "Katılmıyorum", %23'ünün "Fikrim Yok", %14'ünün "Katılıyorum" ve %7' sinin ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yanıt verdiği gözlenmiştir. Görsel 10'da bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

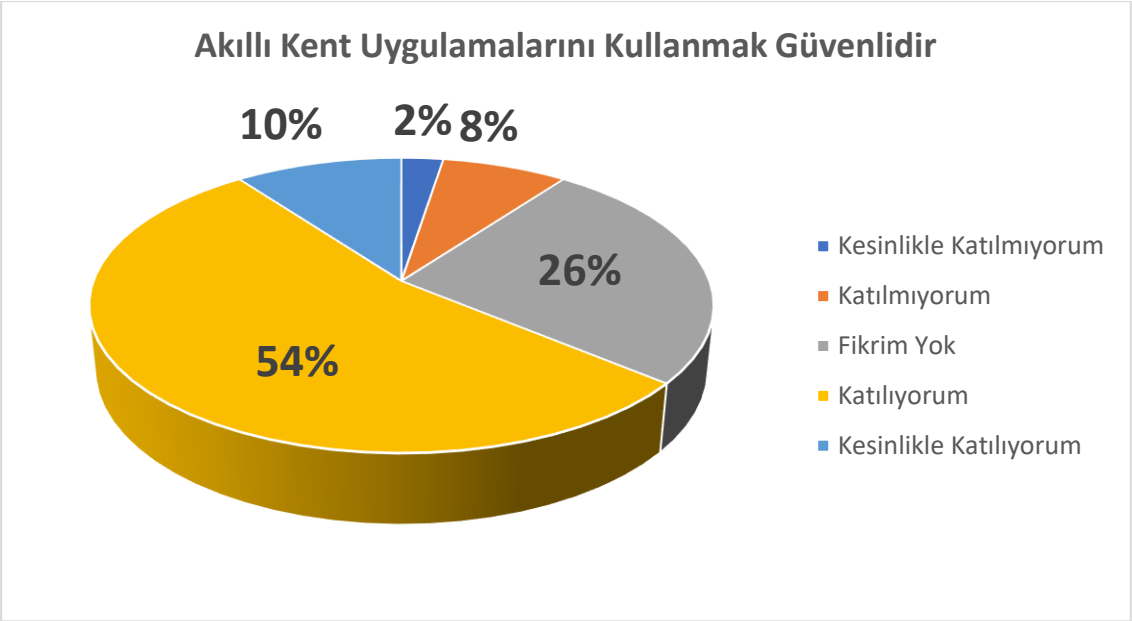

Görsel 9: "Akıllı Kent Uygulamalarının Kullanmak Güvenlidir" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

"Akıllı Kent Uygulamalarını Kullanmak Belediyedeki İşlerimi Hızlandırır" ifadesi için verilen cevaplara göz gezdirildiğinde katılımcıların %3'ünün "Kesinlikle Katılmıyorum", %5'inin "Katılmıyorum", %17'sinin "Fikrim Yok", %63'ünün "Katılıyorum" ve %12' sinin ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde cevapladığı görülmüştür. Görsel 11'de bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

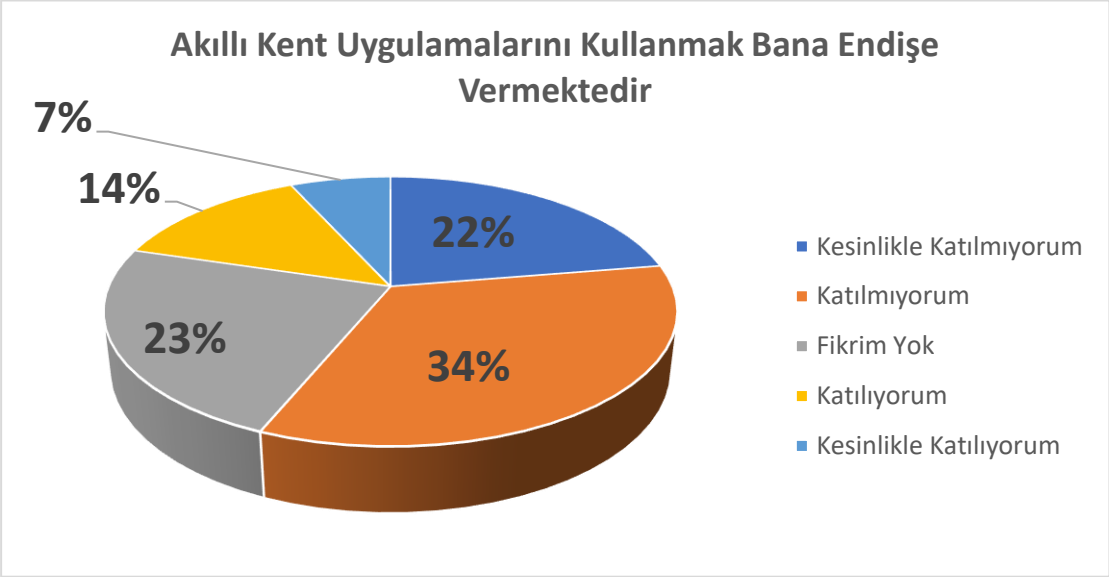

Görsel 10: "Akıllı Kent Uygulamalarının Kullanmak Bana Endişe Vermektedir" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

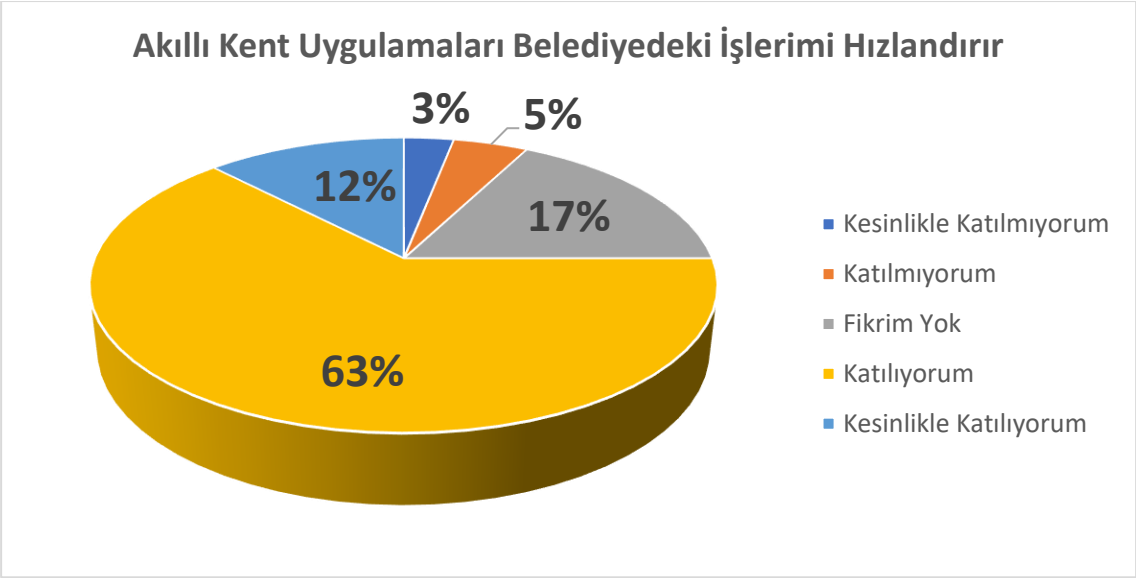

Görsel 11: **"Akıllı Kent Uygulamalarının Kullanmak Belediyedeki İşlerimi Hızlandırır" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı**

"Akıllı Kent Uygulamaları Günlük İşlerimi Hızlandırır" ifadesi için verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin %4'ünün "Kesinlikle Katılmıyorum", %3'ünün "Katılmıyorum", %16'sının "Fikrim Yok", %63'ünün "Katılıyorum" ve %14' ünün ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yanıtladığı gözlenmiştir. Görsel 12'de bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

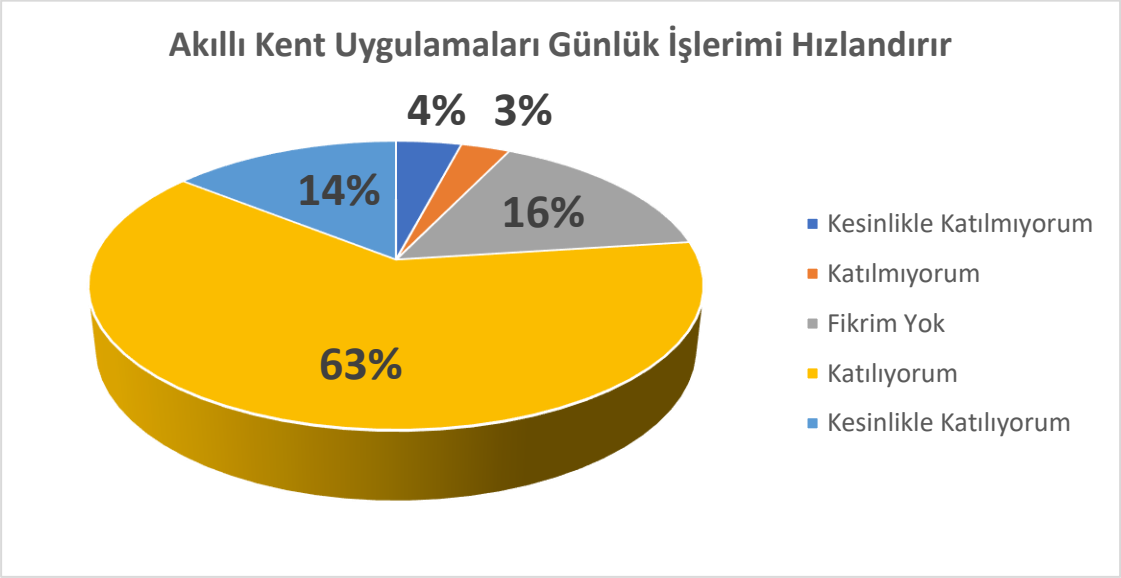

Görsel 12: "Akıllı Kent Uygulamaları Günlük İşlerimi Hızlandırır" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

"Akıllı Kent Uygulamalarını Öğrenmek Kolaydır" ifadesi için verilen cevaplara göz atıldığında katılımcıların %4'ünün "Kesinlikle Katılmıyorum", %2'sinin "Katılmıyorum", %21'inin "Fikrim Yok", %60'ının "Katılıyorum" ve %13' ünün ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde cevapladığı görülmüştür. Görsel 13'de bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

"Akıllı Kent Uygulamalarını Kullanmak Bağımlılık Yapabilir" ifadesi için verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin %17'lik kısmının "Kesinlikle Katılmıyorum", %29'unun "Katılmıyorum", %31'inin "Fikrim Yok", %16'sının "Katılıyorum" ve %7' sinin ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yanıt verdiği gözlenmiştir. Görsel 14'de bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

"Akıllı Kent Uygulamalarını Kullanmaktan Kaçınırım" ifadesi için verilen cevaplara göz atıldığında katılımcıların %30'unun "Kesinlikle Katılmıyorum", %35'inin "Katılmıyorum", %14'ünün "Fikrim Yok", %12'sinin "Katılıyorum" ve %9' unun ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde cevapladığı görülmüştür. Görsel 15'de bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

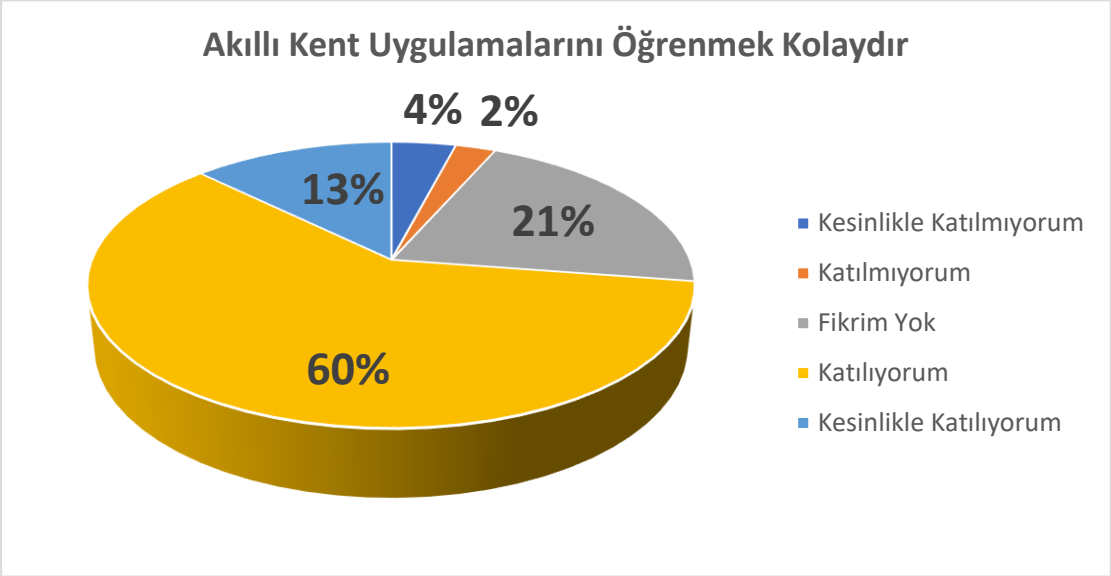

Görsel 13: "Akıllı Kent Uygulamalarını Öğrenmek Kolaydır" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

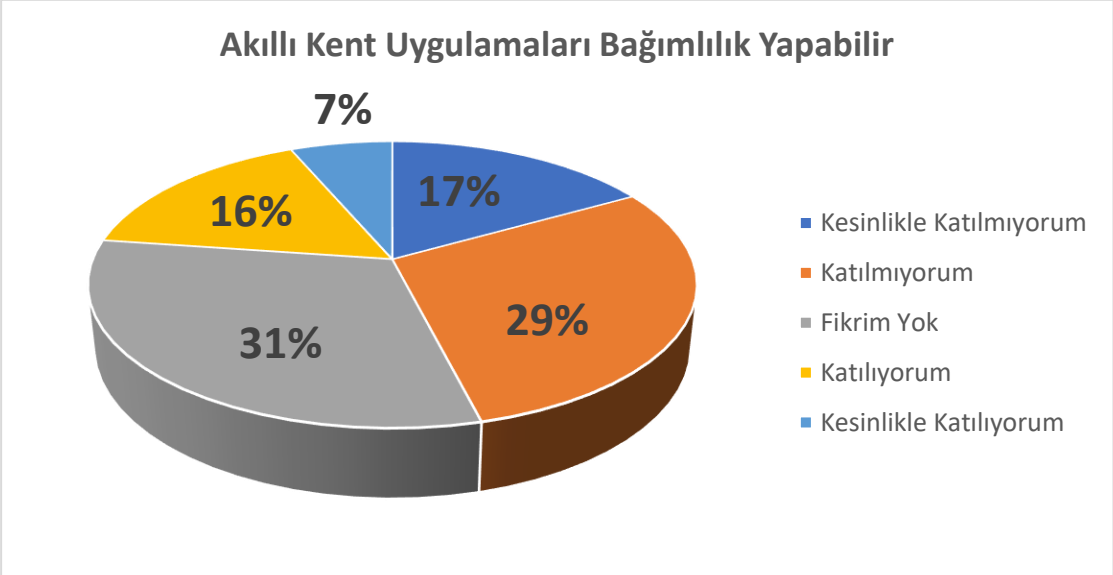

Görsel 14: "Akıllı Kent Uygulamaları Bağımlılık Yapabilir" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Son olarak "Akıllı Kent Uygulamaları Yaşam Kaliteme Katkı Sağlar" ifadesi için verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin %4'lük kısmının "Kesinlikle Katılmıyorum", % 4'ünün "Katılmıyorum", %16'sının "Fikrim Yok", % 61'inin "Katılıyorum" ve %15' inin ise "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yanıt verdiği gözlenmiştir. Görsel 16'da bu ifadeye verilen cevaplar gösterilmektedir.

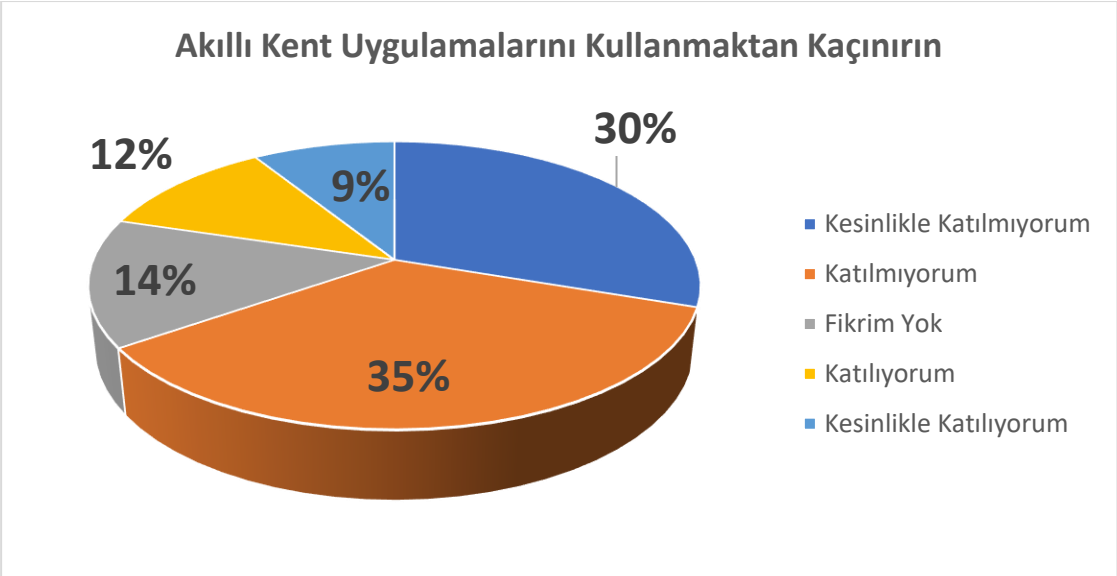

Görsel 15: "Akıllı Kent Uygulamalarını Kullanmaktan Kaçınırım" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

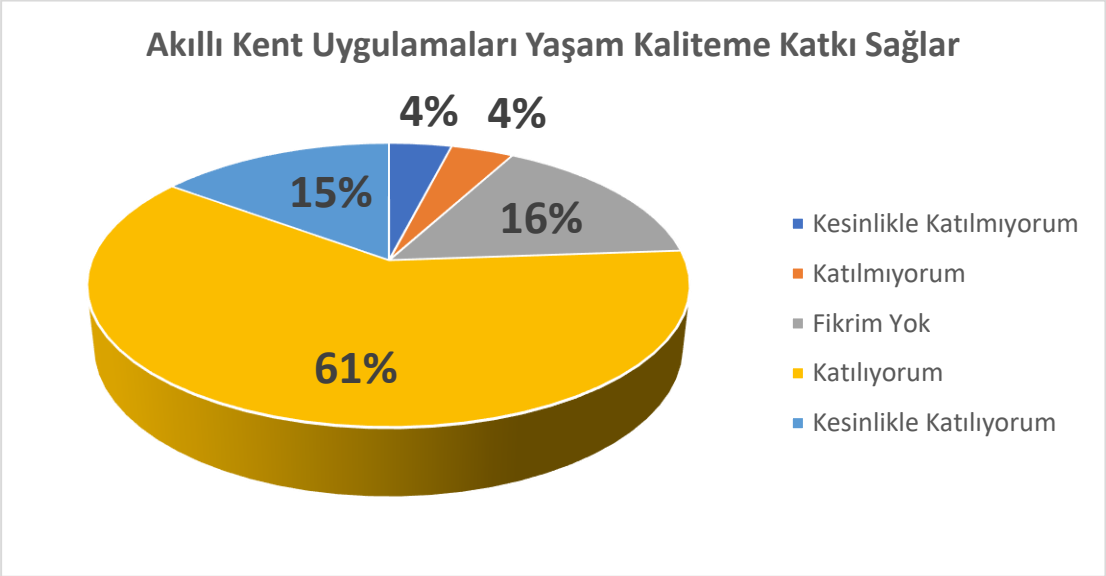

Görsel 16: "Akıllı Kent Uygulamaları Yaşam Kaliteme Katkı Sağlar" İfadesine Verilen Cevapların Dağılımı

4. SONUÇ

Akıllı Kent uygulamaları bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılarak gerek kent yönetimlerini etkin ve verimli hale getirmeyi gerekse kentte yaşayan vatandaşların yaşam kalitelerini arttırmayı hedefleyen uygulamalardır. Bu uygulamalar potansiyel olarak toplumun tüm kesimleri tarafından kullanılabilse de bunların çoğunlukla büyük ölçekli il ve ilçelerde genç nüfus arasında daha yaygın olarak kullanılabileceği düşünülmektedir. Bunun en önemli sebebi gençlerin yeni çıkan teknolojilere adapte olabilme ihtimallerinin yaşlı nüfusa göre daha yüksek düzeyde gerçekleşebileceğidir. Bu sebeplerden dolayı bu çalışma için katılımcı grubu olarak Aydın ve Manisa illerinde üniversitede öğrenim gören öğrenciler seçilmiştir.

Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde seçilen on beş adet Akıllı Kent hizmetinin tamamının katılımcılar tarafından "Önemli" olarak görüldüğü belirlenmiştir. Bu uygulamalar için "Önemli Değil" ya da "Fikrim Yok" diyenlerin oranları oldukça düşük seviyede seyretmiştir.

Söz konusu uygulamaları kullanma düzeylerinde ise değişkenlikler gözlenmiştir. Örneğin, "Toplu Taşıma Uygulamaları", "E-Ödeme İşlemleri", "Sokak Aydınlatma Sistemleri" ile "Isıtma ve Soğutma Sistemleri" hizmetlerinin kullanma miktarları katılımcılar arasında yüksek seviyelere erişmişken, "Kent Rehberi Uygulamaları", "Akıllı Otopark Uygulamaları", "Hava ve Gürültü Kirliliği Takip Sistemleri" gibi birtakım uygulamalar için öğrenciler "Kullanmadım" cevabını daha fazla tercih etmişlerdir.

Akıllı Kentler ile ilgili üretilen ifadelere verilen cevaplara bakıldığında ise, bu uygulamaların beklentileri karşılama, ihtiyaçlara cevap verme, işleri kolaylaştırma, yaşam kalitesine katkı sağlama gibi olumlu özelliklerine "Katılıyorum" veya "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde verilen yanıtların sıklığı göze çarpmaktadır. Bu uygulamaları kullanmanın kişilere endişe verdiği veya bağımlılık yapabileceği şeklindeki cevaplarda ise çoğunlukla "Katılmıyorum" ya da "Kesinlikle Katılmıyorum" tarzındaki cevapların fazlalığı gözlenmektedir. Buradan da Akıllı Kent uygulamalarının gençler tarafından genel anlamda bilindiği, önemli görüldüğü ve olumlu olarak değerlendirildiği sonucu çıkartılabilmektedir.

KAYNAKÇA

Antalya Büyükşehir Belediyesi, "ABB Anket Uygulama Yazılımı", erişim: 03.01.2022, http://anket.abb.bel.tr/index.php?sid=17388&lang=tr

Batty, Michael, Kay W. Axhausen, Fosca Giannotti, A. Pozdnoukhov, Amando Bazzani, M. Machowicz, Georgios Ouzounis, Y. Portugali "Smart cities of the future", *The European Physical Journal Special Topics*, 214/1, (2012): 481-518

Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Ortadoğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı,"Akıllı Şehirler Anketi", erişim: 03.01.2022, http://arsiv.uclg-mewa.org/akilli-sehirler-anketi-9f.html

Boussarsar, Nizar, Youssef Kamoun, Mouna Ketatni, Anis Benhajji and Seifallah Jemal, "Smart Eco-Urban Cities: Ubiquitous Public Park, Pervasive watering, electricity and irrigation system", Conference: Advanced Information Networking and Applications Workshops,At: Gwangju, Korea, March 24-27, 2015

Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Akıllı Şehirler Anketi", erişim: 03.01.2022, http://akillisehir.bursa.bel.tr/akilli-sehir-anketi/

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, "Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı", erişim: 15 Ocak 2022, https://www.akillisehirler.gov.tr/wp-content/uploads/EylemPlani.pdf. S.12

European Parliament, "Mapping Smart Cities in the EU", son güncelleme 2 Ocak, 2014, http://www.europarl.europa.eu/RegDat a/etudes/etudes/join/2014/5074 80/IPO L-ITRE_ET(2014)507480_EN.pdf

Gül, Ayça ve Şermin Atak Çobanoğlu, (2017), "Avrupa'da Akıllı Kent Uygulamalarının Değerlendirilmesi ve Çanakkale'nin Akıllı Kente Dönüşümünün Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Kayfor15 Özel Sayısı*, 22, (2017): 1543-1565

Hall, Robert E., B. Bowerman, Joseph Braverman, F. Taylor, Helen Todosow, U. Von Wimmersperg , "The vision of a smart city" 2nd International Life Extension Tehnology Workshop, Paris, France, September 28, 2000

Herrera, Manuel, J. İzquiredo, R. Perez Garcia ve D. Ayala Cabrera, "On-line learning of predictive kernel models for urban water demand in a smart city", *Procedia Engineering* 70 (2014) s.791-799

Kaygısız, Ümmühan ve Sonay Zeki Aydın, "Yönetişimde Yeni Bir Ufuk Olarak Akıllı Kentler", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9 / 18, (2017): 56-81

Memiş, Levent, "Akıllı Teknolojiler, Akıllı Kentler ve Belediyelerde Dönüşüm", "*Yasama Dergisi*" , 36 (2017): 66-91

Örselli, Erhan, Zekeriya Bilici ve Veysel Babahanoğlu, "Akıllı Vatandaş, Akıllı Kentler ve Türkiye", 4nd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), Venice, Italy, June 28-30, 2018

Parra, Lorena, Sandra Sendra, Jaşme Lloret ve Ignacio Bosch , "Development of a Conductivity Sensor for Monitoring Groundwater Resources to Optimize Water Management in Smart City Environments", 15(9), (https://doi.org/10.3390/s150920990), (2015): 20990-21015

Shahanas, Mohammed ve Bagavathi Sivakumar, "Framework for a Smart Water Management System in the Context of Smart City Initiatives in India*", Procedia Computer Science* , 92, (2016): 142 – 147

Söylemez, Adnan, "Akıllı Kentlerde Atık Yönetimi ve Dünya'dan Akıllı Atık Yönetimi Üzerine Örnekler", *Yasama Dergisi*, 37, (2004):87-100

Terzi, Fatih ve Mehmet Ocakçı "Kentlerin Geleceği: Akıllı Kentler", *İTÜ Vakfı dergisi*, 77, (2017): 10-13

TÜBİTAK, "Akıllı Şehir Memnuniyet Anketi" erişim: 03.01.2022, https://anket.tubitak.gov.tr/index.php/237299?lang=tr

Uçar, Ahmet, Sühal Şemşit ve Nilüfer Negiz, "Avrupa Birliği Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye'deki Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Kayfor15 Özel Sayısı*, C.22 (2017): 1785-1789

ASSESMENT OF THE TOURISM GOALS INCLUDED IN THE REGIONAL PLANS

Doç. Dr. Uluç ÇAĞATAY [1], Prof. Dr. Ahmet UÇAR [2]

[1] Aydın Adnan Menderes University, YenipazarVocational School,– 0000-0003-1194-3293

[2] Manisa Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,

- 0000-0002-2533-7887

ABSTRACT

The concept of region generally refers to the parts of the earth whose boundaries are determined according to certain criteria. Although different meanings have been assigned to it in the historical process, today it is mostly used to describe spatial organizations created against the new structures that come with globalization. On the other hand, regional planning is a tool used to integrate the regions created in this context in economic, social and environmental terms. Regional planning in Turkey can be considered as a type of planning in which the goals in development plans are organized spatially to achieve these goals and which directs how the physical plans to be produced should be. The main element referenced in Turkey in terms of which areas the regional plans will cover is the Level 2 classification based on the Statistical Classification of Regional Units adopted with the harmonization process with the European Union. Within the scope of this level, Turkey has been divided into 26 regions and one Development Agency has been assigned for each region. Development agencies are the main actors at the local level in making a regional plan. In this context, there are 26 regions and regional plans in Turkey. In this study, first of all, some selected regional plans will be examined, then it will be determined what their goals related to tourism are and they will be evaluated comparatively with each other. In addition, it will be expressed how much space tourism occupies in other sectoral targets for development.

Key Words: Regional Plans, Tourism, Development Agencies, Local and Regional Development

BÖLGE PLANLARINDA YER ALAN TURİZM HEDEFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Bölge kavramı genel olarak sınırları belirli ölçütlere göre belirlenen yeryüzü parçalarını ifade etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde kendisine farklı anlamlar yüklenmiş olsa da günümüzde daha çok küreselleşmeyle birlikte gelen yeni yapılara karşı oluşturulan mekânsal organizasyonları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bölgesel planlama ise bu kapsamda oluşturulan bölgelerin ekonomik, sosyal ve çevresel açılardan bütünleştirilmesinde kullanılan bir araçtır. Türkiye'de bölge planlaması, bu amaçlara ulaşmak için kalkınma planlarındaki hedeflerin mekânsal olarak organizasyonun yapıldığı ve üretilecek fiziksel planların nasıl olması gerektiğine yön veren bir planlama türü olarak değerlendirilebilir. Bölge planlarının

hangi alanları kapsayacağı konusunda Türkiye'de referans alınan temel unsur, Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle birlikte kabul edilen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasında esas alınan Düzey 2 sınıflandırmasıdır. Bu düzey kapsamında Türkiye 26 adet bölgeye ayrılmış ve her bir bölge için bir adet Kalkınma Ajansı görevlendirilmiştir. Kalkınma ajansları bölge planı yapılmasında yerel düzeydeki temel aktörlerdir. Bu kapsamda, Türkiye'de 26 adet bölge ve bölge planı bulunmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle seçilen bazı bölge planları incelenecek, daha sonra turizme ilgili hedeflerinin neler olduğu belirlenecek ve birbirleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Ayrıca kalkınmaya yönelik diğer sektörel hedefler içerisinde turizmin ne kadar yer kapladığı da ifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bölge Planları, Turizm, Kalkınma Ajansları, Yerel ve Bölgesel Kalkınma

1. INTRODUCTION

The concept of region can be regarded in different meanings according to its usage. It can sometimes be regarded as a city level, in another time it can also be used to define a larger part of the Globe (Keleş, 2015: 232; Karakılçık, 2014: 32; DPT, 2000: 7). Today when region is regarded, it can be considered together with its development dimension. The concept of region not only includes growth that means numarical increasing of annual ouput and gross national product in a country (Üstünel, 2000:51-52; Begg et al, 2001:537), but some qualitative transformation such as industrialisation, modernization, and development issues, as well (Parlak, 2011: 419; Yavilioğlu, 2002: 59). Background of sistematically implemented policies, made and used for development of the regions, doesnot date back to old times.

The primary aim of these policies' imlementation is to resolve regional inequalities that mean diversification of income and social stucture and emerge as a result of regulating goods, services and investments inequally in different regions of a country (Salihoğlu, 2012:34). Regional inequality that means the people in different regions have neither opportunity of finding job, nor equal real wage for equal work comprises of combination of social opportunity inequlities which are defined as economical opportunity inequalities and the people living in different regions don't benefit from health services, education services and cultural events in same proportion (Dinler, 2014:111). In the past, while regional development policies usually comprises public incentives applied by the state for resolving regional inequalities, infratructure investments and organizing industry by the state, lately it is rather considered as the concept of sustainability explaining the relations between economy and echology (Toprak, 2014: 4; Keleş, 2013: 107; Ertürk, 2012: 351) and the regions suitabe for the target to be in the center of global competition. Nowadays "regional planning" is one of the most common policy instrument for making and implementing an effective regional development policy. Regional planning policies are at the forefront of the agenda now since some other implemented development policies and instruments are inadequate, and don't solve the issues, also there are some effects of new trends caused by globalisation (Karakılçık, 2014: 93).

2. REGIONAL PLANNING IN TURKEY

Especially for the last 20-30 years, the increase of the effects of globalization and the changes occured in the axis of competitiveness have played important roles in changing the content of region term in Turkey. In this respect, the prominent region definition concerning regional development in Turkey is the Nomenclature of Units for Territorial Statistics (NUTS). This

classification is a zoning system adopted in Turkey during the European Union harmonization process based on the nomenclature of territory used with the regional policies in European Union. The objective of the Nomenclature of Units for Territorial Statistics that is entered into force by the decree of the Council of Ministers dated 28.08.2002 and numbered 2002/4720: the priorities such as to gather and develop regional statistics, to analyze the regions socioeconomically, to identify regional policies framework and to build a comparable statistical database proper to the regional statistics degree of the European Union. According to the related Council of Ministers' decision, a three leveled structure is presented as Level 1, Level 2 and Level 3. In Level 3, every single province of 81 provinces is considered as a unit. In Level 2, there are 26 Units for Territorial Statistics that are defined by the classification of the provinces listed in Level 3 according to specific criterion. In Level 1, there are 12 Units for Territorial Statistics again that are defined by the classification of the units listed in Level 2 (Can, 2011:45).

By the 1961 Constitution Act, State Planning Organization was established and planned development period has began in Turkey. In this period, within the scope of regional development policies, several projects have began to be devised related to the region development. Some of these projects are; Southeastern Anatolia Project, East Marmara Planning Project, Zonguldak Project, Çukurova Region Project, Keban Project, Antalya Project, Eastern Anatolia Project, East Marmara Project, East Karadeniz Region Development Plan and Yeşilırmak Basin Development Plan (Keleş, 2015:359-368). These projects have been produced to find solutions for some issues arised up to now. For instance, the scope of East Marmara Planning Project is to seek solutions for the socioeconomic problems of the regions that includes intense urbanization and large cities (Dinler, 2014:103-106). The Southeastern Anatolia Project is one of the best known and still applicable projects produced for this aim.

While globalization and indigenization oriented progresses that occured after 1960's and accelerated in 2000's causes fundemental changes, within the context of planning and regional development plans new perspectives and approaches have emerged. Parallel to the fundemental transitions around the world, in our country regional planning concept has transformed. Regional plans on one hand has focused on to reduce the inter-regional differences in terms of development, on the other hand began to set goals regarding to the regional local opportunities to be activated and competitive capacities to be increased (Karakılçık, 2014:361). Nowadays, in Turkey regional plans are prepared convenient to the national development plans and served as a model for landscaping plans applicable for smaller areas and costruction plans. Therefore, the priorities of region plans must be taken into consideration while preparing the relevant plans. Currently, the regional boundaries that are taken as a basis for the region plans prepared for Turkey, figure the Level 2 units which are mentioned in Nomenclature of Units for Territorial Statistics above. Thus, in this context there are 26 regions and 26 region plans are prepared throughout the country. By converting State Planning Organization that was authorised in regional planning before to Ministry of Development, a set of authorities related to regional planning have transferred to this ministry. Nowadays, although the coordination duty related to regional planning is assigned to the Ministry of Development, there are other units authorised in regional planning which are Development Agencies located in each Level 2 region.

If the region plans that can also be found in the web pages of Development Agencies are examined, in almost all of them it is possible to come across with some goals that interest tourism issue directly or indirectly. Although in some of the plans tourism oriented priorities are explained under title of main strategies and development axis, in some plans they are

explained at the level of the subtitles defined under the relevant axis. In this study, the whole region plans aren't researched, just only it is tried to evaluate the region plans in which tourism issue is discussed at the main strategies and development axis level.

2.1. Western Mediterranean Regional Plan 2014-2023

Western Mediterranean Region comprises Antalya, Burdur and Isparta provinces. The vision of Regional Plan has been defined as "to be region with the highest life quality of Turkey by increasing employment and rivalry, and Pioneer in sustainable local development" (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2014:41). The Plan has five basic development targets. These titles contain the following: Modernising Agriculture and Providing Rural Development, Diversification and Extending of Tourism, Increasing Rivalry in Industry, Improving Infrastructure of Transport, Logistic and Comunication(Technologies), Improving Life Quality and Sustainable Environment.

Firstly, under nine titles, major issues of tourism sector in the region has been tackled within the development target releated with Diversification and Extending of Tourism. These issues are the following (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2014:75):

Intensifying Tourism activities in certain towns in a narrow coastal line
Intensifying Tourism activities between May and September
Planning Tourism activities mainly for European tourists
Not atracting the tourists with high incomes to the Region
Contributing in a limited level to the city economy by Tourists
Missing tourism potential of natural areas upcountry
Not bringing cultural structure into the forefront
Inadequacy of infrastructure and superstructure in residential areas
Shortage of mass transport due to lack of an active railway network

To be able to eradicate the stated major issues and maximise tourism potential of the Region, three basic priorities have been defined within the develeopment target "Diversification and Extending of Tourism". These priorities and targets are as follows (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2014:75-76):

<u>Priority 1: Extending Tourism Activities in the region-wide geographically</u>

Infrastructure and conditions in the selected rural resitential areas for Ecotourism activities will be improved.
Cruise tourism activities in Antalya will be increased.
Potantially attraction centers for cultural and religious tourism will be organized for tourist visits and advertised.
Amateur sport activities for tourists will be carried out in relevant natural areas of the region.
Profession-oriented tourism education for necesseties of tourism sector will be increased.
Brand identity of Antalya will be extended with the emphasis of Western Mediterranean, dispersing tourism actities in all parts of the Region with wide product range will be encouraged.

<u>Priority 2: Extending Tourism Activities into 12 Months</u>

Some efforts will be done in the Region to organise national and international competitions in different sport branches.
Golf tourism will be extended in the Region.
Standart of ski resorts in the Region will be improved.
Health tourism activities will be incentivized in the Region.
Fair and congress organisations held in the Region will be increased.

Priority 3: Diversification Target Group in Tourism

New marketing policy will be made for the Region investigating tourism resorts preferred by tourists with high income.
Competetive Policies between the regions will be improved by investigating tourism resorts presenting smiliar services with the Region.
The Region will be advertised in the target tourism market.

2.2. South Aegean Regional Plan 2014-2023

South Aegean Region comprises Muğla, Aydın and Denizli provinces. The vision of South Aegean Regional Plan has been defined as; "South Aegean will be a global tourism attraction center with high life quality, producing based on innovation and protecting the nature" (Güney Ege Kalkınma Ajansı, 2014:52). The plan has four basic development targets. They are with the titles as follows: Affluent Human Capital and Strong Social Structure, High Added Value and Innovation-Oriented Production, Permenant Tourism in Four Season, Livable Areas and Sustainable Environment.

There are two sub-titles under the title "Four Season Tourism". The first of them is "Publicity in Tourism and Branding". Within the scope of this sub-title, firstly an introduction has been written by determining an issue. In this context, the first issue to be discussed and solved in tourism in the Region is not to collaborate and to take initiative powerfully. The second issue is the lack of publicity strategy to display these differences of the Region although the Region has numerous different destinations and alternative tourism ranges. The third issue is not to be able to use IT Technologies in a desirable level while advertising the Region. The fourth issue is that a tourism center performing the branding process succesfully can not be revealed, however, the Region has a great number of destinations well-known in the country and the World-wide.

Priority of the subtitle of "Publicity in Tuorism and Branding" is defined as "Tourism of the Region will be advirtised based on innovation, collobaration and branding" and in this context, the measures to be taken as follows (Güney Ege Kalkınma Ajansı, 2014:80):

Common publicity activities will be improved enabling the collobaration among the private sector, public agencies and NGO's to ensure the publicity in tourism efficiently.
Investigation and analysis study will be done for strengthening data base in tourism publicity.
Privitazed publicity strategies will be improved for tourists from different market and income groups.
Publicity efforts and actiivties will be carried out by strategising for giving a brand city image to well-known destinations with alternative tourism ranges (thermal, yatch, nature, parachute etc..)

The second subtitle is "The Diversification in Tourism and Quality" under the title of development target called "Four Season Tourism". In this sense, although the Region has important tourism centers such as Pamukkale, Karahayıt, Marmaris and Kuşadası, it has been indicated that the potential of these centers cannot be benefited adaquately. Secondly, the Region has a remarkable tableland tourism, in addition to these, it has some places with the chracters of historical, natural and cultural, moreover, potential of activites about sport tourism, cruise tourism, paragliding and motocross, but it has been emphasised that disadvantages such as infrastructure and superstructure issues and lack of tourism consciousness haven't been eradicated completely yet. Finally, it has been indicated that tourism is usually limited with the summer season and occupancy rate isn't over %50 percent levels when investigated occupancy of the hotels and extent of this as to the months.

The priority of subtitle "4-Season Tourism" is defined as "Regional tourism will be diversified, spread to 4 seasons and service quality will be improved". The measures to be taken in this context are itemized as below (Güney Ege Kalkınma Ajansı, 2014:86-87):

Thermal tourism will be developed as focused to health, cooperation with the other tourism areas will be improved and an active advertising campaign will be conducted,
Congress tourism infrastructure will be strengthened and advertisement of it will be done,
In the areas suitable for summer range tourism, jogging, bicycle and hiking activities will be developed in an integrated fashion,
In rural areas agri-tourism will be improved by promoting home hostels and boutique hotels,
Yacht tourism and sea sports such as diving, sailing, surfing, kite-surfing will be improved in sea tourism-oriented areas,
Infrastructure to enable professional clubs to do camping will be developed,
Infrastructure of adventure sports such as parachuting and motocross will be improved in the region,
In the areas of the region which has a potential for winter sports, required infrastructure and advertisement work will be conducted,
Regional products and culture will be tried to be integrated into tourism,
By completing Infrastructure of ancient cities and museums, their connections between themselves and with tourism centers will be strengthened,
Keeping museum and ancient cities open during evening hours, keeping them lit and including them in tourism agencies programs,
Advertisement activities in cruise tourism will be improved, community and cooperation in the region will be increased, by incentivising ports gaining a personality it will be made a regional destination.

2.3. East Mediterranean Region Plan 2014-2023

East mediterranean region includes Hatay, Osmaniye and Kahramanmaraş provinces. Vision of the regional plan is defined as follows: "The region with high life standards and power of competition with its qualified human source and improved infrastructure capabilities". There are 8 improvement priorities in the plan. These are: Increasing power production capability, Improving competition power in industry, Doing structural transformation and rural development, Improving logistics sector, benefiting tourism potential, improving city infrastructure and improving social infrastructure (Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2014:45)

"Benefiting tourism potential" development target's main purpose is defined as "Making TR63 region a brand in health, belief and gastronomy by its alternative tourism sources and improving

tourism potential of the region by nature and cruise tourism". In order to perform this, 5 priorities and measures for each are specified as mentioned below (Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2014:146):

Priority 1: TR63 region's being a brand in health tourism by its thermal sources

Measure 1: TR63 region's being one of the regions of development in health tourism as prioritized in 10th development plan.

Measure 2: Improving Reyhanlı Hamamat, Ilıca and Haruniye hot springs for thermal tourism with private investments.

Measure 3: Improving infrastructures of Erzin, Ekinözü, Kokar hot springs primarily for domestic tourism.

Measure 4: Incentivising private investments in Hatay to deliver service to Middle Eastern countries as well.

Priority 2: Improving TR63 region's belief and culture tourism infrastructure

Measure 1: Giving priority to improving tourism infrastructure of the values in TR63 region's belief and culture destinations and supporting private sector investments that would contribute to development of these values.

Measure 2: Creating an Upper Mesopotamia Belief Tourism Corridor among TR63 region and close TR62, TRC1, TRC2 and TRC3 regions in Mersin-Adana-Hatay-Kahramanmaraş-Gaziantep-Şanlıurfa-Mardin-Diyarbakır route.

Measure 3: Creating touristic routes intended for cultural tourism.

Measure 4: Developing projects intended for using qualified funds in improving tourism infrastructure of the values that are located in Belief and Culture tourism route.

Measure 5: In qualified national and international fairs, conducting activities to improve awareness and promotions intended for belief and culture tourism.

Priority 3: Developing gastronomy tourism in TR63 region

Measure 1: Supporting national and international certification efforts to improve gastronomy tourism potential in Hatay province.

Measure 2: Creating an Upper Mesopotamia Gastronomy Tourism Corridor in Mersin-Adana-Hatay-Kahramanmaraş-Gaziantep-Şanlıurfa-Mardin-Diyarbakır route and conducting promotion of it.

Measure 3: In cooperation with east mediterranean and southeastern provinces, organising gastronomy events which will take place in a different city every year.

Priority 4: Developing alternative tourism diversification in TR63 region as integrated with rural development policies

Measure 1: Improving nature and rural tourism mobility in Erzin, Dörtyol, Altınözü, Samandağ and Yayladağı cities of Hatay province, Nurhak, Ekinözü, Çağlayancerit, Afşin and Göksun cities of Kahramanmaraş province, Kadirli, Bahçe, Düziçi and Hasanbeyli cities of Osmaniye province.

Measure 2: Diversifying products and services in tourism sector and in rural areas creating theme tourism areas (touristic/cultural villages/areas) in the direction of region's dominant characteristics.

Measure 3: Developing programs for integration of tourism policies and handcraft works in order to diversify economic activities in rural areas.

Priority 5: Increasing share of sea and natural water sources in tourism sector

Measure 1: Making Arsuz, Samandağ and Yayladağı shores a destination for diving, surfing and sailing sports.

Measure 2: Including Aslantaş, Kılavuzlu and Menzelet dams as well as Ceyhan River in destinations for off-road, rafting and kano sports.

Measure 3: Completing physical infrastructure and promotion works in order to make Samandağ a destination point in cruise tourism.

2.4. West Black Sea Region Plan 2010-2013

West Black Sea Region includes Zonguldak, Bartın and Karabük provinces. Vision of the region plan is defined as "by widening its sectoral frame with the entrepreneurship it internalized, being a region that is competitive and whose living standards have been improved" (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2010:3). 6 main targets are defined in the plan for this vision. These include: Changing the dependent employment structure by improving the sectors that show potential, improving environmental standards and transportation/infrastructure capabilities, reaching a competitive place in logistics, improving tourism as well as diversifying, conducting rural development, having a fair social development by improving life quality and urban consciousness.

Under the main target of "Improving and diversifying tourism", there are 4 sub targets defined. These are as below (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2010: 105-107):

Reducing deficiencies of the region's in recreation and tourism,
Resolving the environment pollution which limits development of tourism and improving the accessibility of the region,
Using the ancient cities in the region in tourism,
Improving the branding skills and types in tourism

3. RESULT

Nowadays regional planning implements are the most common instruments used for making and imlementing regional policies effectively and efficiently. Primary aim of regional planning is to resolve inequalities between regions and sustain regional development within a certain

frame of plan (Karakılçık, 2014: 100). On the other hand, since the end of 1900s especially rapid developments based on the axis of globalization and localisation caused some important transformations in the Worldwide and so regional plannig concept has transformed, as well. Along with these transformations while regional plans are focusing on decreasing divergence of regional development on the one hand, on the other hand the planners have started to set some goals for motivating regional local potentials and increasing competetive powers (Karakılçık, 2014: 361).

In Turkey, regional planning studies were started along with the begining of planned development period and with the establishment of State Planning Organisation (DPT) in the same period. These plans were implemented in only certain specified planning regions, not all over the Country. In Turkey, the Nomenclature of Units for Territorial Statistics (NUTS) was started to be implemented by transiting a new regionalization system along with the adjustment programmes performed after EU had accepted Turkey as a candidate member in 1999. In this context, three leveled zoning system was started to be implemented and dividing level 2 into 26 regions, in each region a Development Agency was established and regional plans were started to be produced.

The basic priorities related with that region for future have been determined and attempts have been started to fulfill them. The issues of tourism is one of the sectors mentioned in regional plans. Although the priorities related with tourism are mentioned at high level as main strategies and development targets in some regional plans, they are considered as lower level in other plans. Within the scope of this study, it has been carried out some evaluations on regional plans defining the issue of tourism as only main strategy and development target.

In this context, when the related plans are examined, it has been seen that issues such as diversification of tourism and extending into each month of the year, including the places with natural, historical and cultural feature into tourism and travel agents by advertising, diversification of target markets, branding in tourism, increasing congress, health and sport tourism facilities, improving the activities for gastronomy tourism are concentrated on.

REFERENCES

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2014), *Bölge Planı 2014-2023*, http://www.baka.org.tr/uploads/1391759531TR61Duzey2Bolgesi2014-2023BolgePlani.pdf, (Erişim Tarihi: 10.08.2022)

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2010), *Bölge Planı 2010-2013*, http://bakka.gov.tr/assets/sayfalar/Raporlar/BAKKABolgePlaniSurum_1_539842_805255.pdf , (Erişim Tarihi: 12.08.2022)

Begg, D.,, Fischer S., ve Dornbusch R., *"Ekonomik Büyüme", Makro İktisat*, Ed: Vildan Serin, Çev: Ayça Eker Şimşek, Alkım Yayınları, İstanbul, 2001.

Can, E., *Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü-İzmir Kalkınma Ajansı Örneği,* Altın Nokta Yayınevi, İzmir, 2011.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2000), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu,* www.kalkinma.gov.tr, (Erişim Tarihi: 19.08.2022)

Dinler, Z., *Bölgesel İktisat,* Ekin Yayınevi, Bursa, 2014.

Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, (2014), *Bölge Planı 2014-2023,* http://www.dogaka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dogaka.gov.tr_603_GE7J97UV_TR63-Bolge-Plani-2014-2023.pdf, (Erişim Tarihi: 11.08.2022)

Ertürk, H., *Çevre Bilimleri,* Ekin Yayınevi, Bursa, 2012.

Güney Ege Kalkınma Ajansı, (2014), *Bölge Planı 2014-2023,* , http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19utnqk2s1tbcm0h1g6i1973po38.pdf, (Erişim Tarihi: 12.08.2022)

Karakılçık, Y., *Yeni Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye'de Bölge Yönetimi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

Keleş, R., *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası,* Yakın Kitabevi, İzmir, 2013.

Keleş, R., *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

Parlak, B. ve Ökmen M., *Yerel Yönetimler,* Ekin Yayınevi, Bursa, 2015.

Salihoğlu, Güliz, "Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma", *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük,* Ed: Melih Ersoy, Ninova Yayınları, İstanbul, 2012.

Toprak, Z., *Çevre Yönetimi ve Politikası",* Albi Yayınları, İzmir, 2012.

Üstünel, B., *Ekonominin Temelleri,* Dünya Yayınları, İstanbul, 2000.

Yavilioğlu, C., "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002.*

DİN GİRİŞİMCİLİK İLİŞKİSİNDE İSLAM'IN GİRİŞİMCİLİĞE BAKIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç.Dr. ZEHRA NURAY NİŞANCI

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Orcid No: 0000-0003-1782-237X

ÖZET

Din, bireysel ve toplumsal hayatın ayrılmaz ve önemli bir parçasıdır. Bir yaşam biçimi olarak din, sosyokültürel sistemin temel bileşeni rolü ile insanların niyetlerini ve tercihlerini değiştirebilmektedir. Din ve dinin önerdiği değerler, toplumun etik yapısının temelini oluşturmakta, belirli davranışları teşvik ederek ya da davranışa ilişkin niyeti ve cesareti etkileyerek toplumu şekillendirmektedir. Bu bağlamda insanların sosyal, psikolojik, kültürel, iktisadi yaşamlarının, dinin emir ve yasaklarının etkisi altında olduğu söylenebilir.

Din ve girişimcilik, sınırları birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış, tamamen birbirinden farklı iki sistem değildir. Birbiri içine girmiş ve birbirini destekleyen sistemlerdir. Girişimcilik, yaklaşık üçyüz yıldır araştırmacıların gündemindedir ve din girişimcilik ilişkisi son dönemlerde öne çıkan bir tema olarak dikkat çekmektedir. Dinlerin girişimcilik üzerinde etkili olup olmadığı yönünde literatürde ciddi araştırmalar yapılmaya devam edilmektedir. Eskiden beri yapılan tartışmalardan biri, İslam dininin, girişimcilik davranışı üzerinde etkili olup olmadığı konusudur. Dinin girişimciliği teşvik ettiği ya da girişimcilik davranışı üzerinde caydırıcı etkisi olduğu iki farklı taraftar grubunu karşı karşıya getirmektedir. Bu çalışmanın amacı, din girişimcilik ilişkisi kapsamında İslam'ın girişimciliğe bakışını ve İslami girişimcilik kavramını İslam'ın temel kaynaklarından ve literatürde yapılan çalışmalardan yararlanarak ortaya koymaktır. Bu kapsamda araştırmanın yöntemi, literatür tarama ve karşılaştırmadır. Literatüre göre İslami girişimcilik, iş ortamında İslami inanç sistemine uygun fırsatların keşfi, değerlendirilmesi ve kullanılması olarak tanımlanmaktadır. İslam, bireylerin eğilimini ve davranışını etkileyerek girişimciliği teşvik etmekte, girişimcilik faaliyet ve davranışları içerisine temel değerler sistemi yerleştirmektedir. Bu sistem, bir bütün olarak toplumun amaçlarına ulaşmasında ekonomik faaliyetlerin önemini vurgulamakta ve Müslüman girişimciler için getirilen sınırlamalarla toplum içinde zararlı faaliyetleri azaltmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, İslam, Girişimcilik, İslami Girişimcilik

GİRİŞ

Din, insan hayatının en önemli bileşenlerinden biridir. Toplumsal yapının ve özellikle de toplumdaki etik yapının oluşumunda önemli rol oynayan din, belirli davranışları teşvik ederek veya yasaklayarak toplumu şekillendirmektedir (Dodd ve Seaman, 1998:71). Birçok insan için din, etik kodlar ve meslek seçimleri de dahil bireysel kararların kaynağıdır. Ancak dinler doğrudan meslek seçimlerini emretmemekte, bu seçimleri dolaylı olarak şekillendirmektedir (Rietveld ve Hoogendoorn, 2022:1309). Bu bağlamda dinin, bireylerin kararları ve yaşam biçimleri üzerinde çok yönlü etkilerinin olduğu söylenebilir.

Girişimcilik, bireylerin yeni iş girişimleri oluşturması olarak tanımlanmaktadır ve bir ülkenin ekonomik denklemlerini değiştirebilecek bir faktördür (Vargas-Hernández, 2010:121). Girişimci ise toplumun en büyük değişim ajanıdır ve toplumun gelişim ve değişiminde rol alan en önemli unsurlardan biridir. Literatürde din ve girişimcilik arasındaki ilişki az sayıda da olsa çalışmalara konu olmuştur. Bu araştırmalar arasında, Dodd & Seaman (1998); Carswell & Rolland (2004); Audretsch vd.(2007 ve 2013); Dodd & Gotsis (2007); Dana (2010); Liu vd.2019; Block vd. (2020) ve Abduli vd. (2022)'nin çalışmaları sayılabilir.

Din ile girişimcilik arasındaki ilişki karşılıklı bağımlı ve aynı zamanda karmaşıktır. Din insanların girişimcilik faaliyetlerini, girişimci olup olmama kararlarını, işletmelerini yönetme biçimlerini ve iletişim ağlarının kapsamını etkilemektedir (Dodd ve Seaman, 1998:71). Gerçekten de insanların hayata bakış açıları, yaşam biçimleri, yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli kaynakları elde etme yolları, kariyer alternatifleri ve meslek seçimleri, inanç sistemi olarak "din" ve "din temelli değerler" in etkisi altındadır. Bu çalışmanın amacı, din girişimcilik ilişkisi bağlamında İslam'ın girişimciliğe bakışını ve İslami girişimcilik kavramını İslam'ın temel kaynaklarından ve literatürde yapılan çalışmalardan yararlanarak ortaya koymaktır. Bu kapsamda araştırmanın yöntemi, literatür tarama ve karşılaştırmadır. Çalışmada, din, girişimcilik, İslam ve İslami girişimcilik kavramları ele alınacak, din girişimcilik ilişkisi ve İslam'ın girişimciliğe bakış açısı, girişimciliği teşvik edip etmediği, alanda yapılmış araştırma sonuçlarından ve İslam'ın temel kaynaklarından yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

GİRİŞİMCİLİĞE BAKIŞ

Literatürde girişimci ve girişimcilikle ilgili çok farklı tanımlarla karşılaşılabilmektedir (Kuratko, 2009; Hébert ve Link, 2009; Landström ve Lohrke, 2010; Bögenhold, 2019:146). Farklı disiplinlerin tanımlamalarındaki farklılık dışında, girişimcilik disiplini içerisinde de anlamsal olarak farklı tanımlara rastlandığı (Bögenhold, 2019: 145); literatürde halen tek bir girişimci tanımının kabul edilmediği (Carland, 1988:178) ve bu konuda bir karışıklık yaşandığı belirtilmektedir (Drucker, 1985: 21). Konu ile ilişkili çokça yayın olmasına ve konuya oldukça ilgi gösterilmesine rağmen girişimcilik tanımları oldukça tartışmalıdır. Örneğin, kendi işletmesine sahip avukat, doktor, muhasebeci gibi bireyler kimilerine göre "girişimci" iken, kimilerine göre değildir. Uzun zamandır başarılı girişimci olarak kabul edilen birçok insan, şu an bazı tanımlamalarda belirtilen özellikleri taşımamaktadır (Cunningham ve Lischeron, 1991: 45). Piyasada girişimcilik faaliyetleri yürüten birçok kişi, kurum, işletme ya da girişimin tek bir kategoride ele alınması uygun değildir (Bögenhold, 2019:145). Gerçekten de bugüne kadar kendi adına işletmesi olan herkes girişimci olarak kabul edilirken, bugün neredeyse sadece yaratıcı, inovatif iş fikirleriyle ön plana çıkan kişiler girişimci olarak tanımlanmaktadırlar. Oysa daha düne kadar sermaye, insan, doğal kaynakları bir araya getiren tüm bireylerin girişimci oldukları ifade ediliyordu. Günümüzde de üretim faktörlerini bir araya getiren bireylerin girişimci olduğunu kabul edenler vardır. Dolayısıyla dün olduğu gibi bugün de konu oldukça tartışmalıdır.

Girişimci/entrepreneur kelimesi, Fransızca kökenli, "arasında" anlamına gelen "entre" ve "almak" anlamına gelen "prendre" sözcüklerinden türetilmiştir (Bolton ve Thompson, 2002; Akt.Yang ve Goralski, 2011:158). Entreprendre, girişmek, teşebbüs etmek; üstlenmek; (birine) takılmak, sataşmak; işine karışmak anlamlarına gelmektedir (http://www.fransizcasozluk.net). Girişimcilik ile ilgili çalışmaları başlatan klasik düşünürler arasında en bilinenleri R. Cantillon(1680-1734) ve J. B. Say (1767-1832)'dır. Girişimci terimini kullanan ilk ekonomist Cantillon'dur (Săvescu, 2019:86) ve O'na göre girişimciyi, pazarda "belli bir fiyat üzerinden mal/mallar satın alarak belirsiz fiyat üzerinden" satma davranışına iten, bu faaliyet karşılığında elde edebileceği kârdır. Ancak bu davranış risk içermektedir (Alada 2001:47). Cantillon

yaklaşık 1700'lerde girişimciyi risk alan ve işletme için yönetim sağlayan rasyonel bir karar verici olarak tanımlarken (Kilby, 1971; Akt. Carland vd.1988:178). Fransız ekonomist Say'a göre ise girişimci, kazancı ve verimliliği düşük iktisadi kaynakları, verimliliği ve kazancı daha yüksek bir alana kaydıran kişidir (Drucker, 1985:21). Girişimciliğe ilişkin belki de en önemli katkı A. Schumpeter (1883-1950) tarafından yapılmıştır (Aidis, 2003:4). Schumpeter girişimciyi, yenilikçilik ile özdeştirerek (Schumpeter, 2000:51), kaynakları yenilikçi bir biçimde birleştiren birey olarak tanımlamış (Schumpeter, 2000; http://papers.ssrn.com); yeni ürün; yeni üretim yöntemi; yeni pazar; yeni tedarik kaynakları ve yeni pazar yapıları şeklinde beş yenilik türünden oluşan bir liste önermiştir (Schumpeter, 1934;'den aktaran Oslo Kılavuzu, 2005/ Türkçe, 2006:33). Girişimciler yenilikleri ilk ticarileştirenler (Hill, 2011:68) olmakla birlikte, aynı zamanda bir işle ilgili girişimi, organize eden, yürüten ve risk alan kişilerdir (Siropolis, 1994:51). Kısaca girişimcilik, yenilik ve yaratıcılık faaliyetlerinin öncelenerek belli bir risk ile atıl kaynakların birleştirilmesi ve yönetilmesi süreci; bu süreç sonunda ortaya çıkan yapı, örgüt/organizasyon/işletme/girişim; bu faaliyetleri üstlenenler de girişimcidir (Nişancı, 2015:1).

Girişimcilik, insanların günlük hayatları ve genel yaşamları üzerinde kesin, tanımlanabilir önemli etkilerde bulunmaktadır. Giyim kuşam, yeme içme, ikamet ve konaklama, değer yargıları, kısaca insanların yaşam tarzı, girişim ve girişimcilerin etkisi altındadır. Dünya Girişimcilik Platformu (GEM, 2001), yüksek girişimcilik faaliyetleri gösteren ülkelerin, ortalama ekonomik büyümenin üzerinde gelişme gösterdiğini kabul etmektedir (Türkiye'de Girişimcilik, 2002: 40). Makro düzeyde her türlü ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel gelişmenin temelinde; mikro bazda, başta psikolojik olmak üzere her türlü sağlıklılığın sürekli kılınması ve yaşamın zevkli hale getirilmesinde en etkin faktörlerden biri girişimciliktir. Genel olarak ekonomik sistemin güçlendirilmesinde, istihdamın arttırılması ve işsizlikle mücadelede, yeryüzünün bütün coğrafyalarında insanlık refahının yükseltilmesinde, yoksulluğun azaltılarak toplumsal barışın sağlanmasında, kültürel zenginlik ve çeşitliliğin küresel boyuta taşınmasında, girişimcilik önemli bir rol oynamaktadır. Bilginin üretilmesi ve üretim sürecine yansıması, ürün ve hizmetlerde çeşitlilik ve kalitenin sağlanması, insan istek ve ihtiyaçlarının karşılanması, inovasyonun gerçekleştirilmesi, dezavantajlı grupların aktifleşerek sosyal hayata katılması, ekolojik duyarlılığın yükseltilmesi; bireyin finansal başarı kazanma, iş güvencesi sağlama ve hayallerini gerçekleştirmesi gibi bir çok etkinliğin kaynağında girişimcilik vardır (Nişancı vd. 2015: 29). Küresel düzlemde güç, ulusal düzlemdeki kalkınmanın yansımasıdır. Katma değer yaratarak milli gelirin yükselmesine, refahın artmasına, ülkenin gelecek ve istikbalinin güvence altına alınmasına çok kritik katkı yapan girişimciler ve onların gerçekleştirdiği girişimcilik faaliyetleri ulusal kalkınmanın garantisidir. Unutulmamalıdır ki, "girişimcilik, zenginlik yaratma faaliyetidir (Boone & Kurtz, 2013:188); iyi bir kariyer seçeneğidir (Global Entrepreneurship Monitor 2013 raporu); ekonomik büyüme, kalkınma ve refahın olmazsa olmazlarındandır.

DİN VE GİRİŞİMCİLİK

Din, Tanrıya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal kurum, diyanet; inanılıp, çok bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü olarak tanımlanmaktadır (https://sozluk.gov.tr). Dini inançlar, bir dereceye kadar, toplumu şekillendiren kurumları belirlemekte; hukuk sistemlerinin gelişimini etkilemekte (düzenleyici boyut); insanların ne yapması gerektiğini tanımlayarak davranışları etkileyen değerleri ve normları tespit etmekte (normatif boyut) ve bireylerin bilişsel yeteneklerinin gelişimini (bilişsel boyut) etkilemektedir (Audretsch vd. 2013: 776). Bu bağlamda din, toplum üzerinde hem düzenleyici, hem norm koyucu ve şekillendirici hem de bireysel yetenekleri geliştirici rol oynamaktadır. Din, toplumlarda değerleri teşvik etmekte; değerler ise girişimciliğe yönelik algı,

tutum ve niyetleri şekillendirmektedir (Dodd ve Seaman 1998; 71; Dana, 2010: 87; Rehan vd. 2019: 557).

Son zamanlarda din, girişimcilik araştırmalarıyla tanıştırılmış ve önemli miktarda araştırmanın ilgisini çekmiştir (Dodd ve Seaman 1998; Carswell ve Rolland 2004; Audretsch vd. 2007; Dana 2010; Audretsch vd. 2013; Henley 2017; Parboteeah vd. 2015). Din girişimcilik ilişkisi üzerine yapılan araştırmalarda farklı dinlerin, mensuplarının girişimcilik kararlarını şekillendirdiği belirtilmektedir (Audretsch vd.2007; Audretsch vd. 2013; Abduli vd. 2022). Araştırma sonuçlarına göre, bazı dinler serbest meslek olarak girişimciliği kolaylaştıran ve teşvik eden kurumlarla ilişkilendirilirken, diğerleri serbest meslek üzerinde olumsuz etkileri olan kurumlarla ilişkilendirilmektedir (Audretsch vd. 2013:774). Yani dinler, serbest meslek sahibi olmayı/girişimciliği kolaylaştırabileceği gibi, girişimciliğe engel de olabilmektedirler. Yakın zamanda Makedonya'da yapılan bir araştırmada da bireyler, dini, bir toplumda girişimciliği şekillendiren önemli bir unsur olarak kabul etmektedirler (Abduli vd. 2022:1).

Girişimciler, içinde bulundukları sosyal yapının, mensup oldukları dinin ve sahip olmuş oldukları kültürün ürünüdürler (Dana, 2010; ix). Dinin öneminin yüksek olduğu toplumlarda girişimciler, kısa dönemde ticari çıkarlarına zarar verse bile, kararlarında dini kriterleri kullanma eğiliminde olurlar (Dodd ve Gotsis, 2007:93).

İSLAM VE GİRİŞİMCİLİK: İSLAMİ GİRİŞİMCİLİK

İslâm, sözlükte "kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak" anlamlarındaki silm (selm) kökünden türemiş bir kelimedir (https://islamansiklopedisi.org.tr) ve TDK'da Müslümanlık olarak tanımlanmaktadır (https://sozluk.gov.tr). İslam, özellikle sayıları giderek artan taraftarları ile dünyanın ikinci büyük dinidir (Ramadani vd. 2017:VII) ve toplumun genel amaçlarına ulaşmaya katkı koyacak ekonomik faaliyetlere dahil olmanın önemini vurgulayan dünyadaki tek dindir (Ashraf, 2019:1).

Son zamanlarda akademik çevrede ivme kazanan bir olgu olarak dikkat çeken İslami girişimcilik, İslam ve girişimciliğin toplamından daha fazlasıdır (Mebroui ve Mosbah, 2020: 462) ve fırsatların keşfedilmesi, değerlendirilmesi ve kullanılması faaliyetlerinin İslam'a uygun olarak gerçekleştirilmesidir (Ratten vd. 2017: 15). İslami yasalar, İslami girişimcilik faaliyetlerini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Ashraf, 2019:1). İslam dininin girişimci davranışı teşvik etmediğine dair yanlış bir algı olsa da, gerçekte, üretken veya girişimci faaliyetlerde bulunmak, İslam'ın öğretilerinde son derece teşvik ve hatta talep edilmektedir (Kayed ve Hassan, 2011; Adas, 2006; akt. Ashraf, 2019: 3). İslam, Kur'an ve Hadis'teki birçok metin aracılığıyla, bazı araştırmacıların kabul ettiği gibi dolaylı değil, doğrudan bir biçimde girişimciliği teşvik etmektedir (Mebroui & Mosbah, 2020: 462).

Girişimcilik, İslam ekonomisinin bir parçasıdır ve kaynakların kontrolü ötesinde bir fırsat arayışıdır. Peygamber Hz. Muhammed (sav) ve arkadaşları buna örnektir. Dünyada başarılı girişimci olan birçok Müslüman vardır ve İslam her zaman tüm Müslümanları yenilikçi ve aktif bir girişimci olmaya davet etmektedir (Faizal vd. 2013: 191). İslam, girişimcilerin kendi seçimleriyle ve ulusal ekonominin sürekliliğini sağlamak için girişimciliği farz kifayah (toplu yükümlülük) kabul eder (Vargas-Hernández vd.2010). Farz kifayah (kolektif yükümlülükler) kavramı, İslam'ın toplumun asgari ve temel ihtiyaçlarını belirli bir faaliyetten karşılama veya ulusal zorluk ve yükümlülükleri karşılama yeteneği olarak kabul edilir (Faizal vd 2013: 195).

İslam'da girişimcilikle ilgili temel bağlayıcı kurallar Kur'an ve hadislerde detaylı bir biçimde yer almaktadır. Müslüman girişimcilere uygulanan kısıtlamaların ve yasakların birçoğu ahlaki açıdan zararlı kabul edilmektedir (Hassan & Hippler, 2014:170). Alkol almak ve kumar oynamak gibi İslami kanunların yasakladığı ve ahlaki açıdan zararlı tüm faaliyetler, aslında istikrarlı, adil ve dengeli bir ekonomiyi koruma amaçlıdır (Ashraf, 2019: 1-2). İslam, kişinin kendisinin, ailesinin ve toplumun geçimini sağlamak için helal kazanmaya (İslam yasalarına göre meşru olmaya) önem verir. İslami ilkelere göre her Müslüman, geçimini helal yoldan kazanmaya çalışmakla yükümlüdür. İslam dininde, öncelikle Yüce Allah'ı hoşnut etmeye odaklanılarak her türlü ticari faaliyette bulunulabilir. Tüm ticari faaliyetler İslami uygulamaların ahlaki ve etik standartlarına uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Bu, tüm Müslümanların dini yükümlülüklerini yerine getirmek ve bir bütün olarak topluma fayda sağlayan genel İslami hedefe katkıda bulunmak anlamına gelir (Ashraf, 2019: 3). Gerçekten İslami girişimcilik çerçevesinde, din ve ekonomik faaliyetler birbirinden ayrılamaz (Hassan ve Hippler, 2014: 170). İslam girişimciliği teşvik eden dünyadaki dinlerden birisidir.

SONUÇ

Girişimcilik, serbest piyasa ekonomilerinde olduğu gibi İslam ekonomisinin de bir parçasıdır. İstihdama kaynaklık etme, inovasyona ve refaha katkı sağlama nitelikleriyle dikkat çeken girişimcilik, ekonomik gelişme için önemli bir mekanizma haline gelmiştir (Acs ve Audretsch, 1988: 678). İslami girişimcilik, İslam ve girişimcilik kavramlarının bir araya gelmesi ile oluşmakta; İslam'a uygun fırsatların keşfi, değerlendirilmesi ve kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır. İslamiyet'te girişimcilik faaliyetleri ile din arasında bir ayrışma yoktur. Kur'an ve Hadisler aracılığıyla bireylerin davranışlarına yönelik belirlenen emir ve yasakların muhatabı Müslümanlardır. Bu manada girişimci önce Müslüman sonra girişimcidir.

İslam'ın ekonomik kalkınmayı ve girişimciliği etkileme biçimi konusunda bilim adamları arasında fikir birliği sağlanamamıştır. Bazı araştırmacılar, İslam'ın girişimciliği caydırdığını, bazıları da teşvik ettiğini savunmaktadır. Gerçekten İslam, bireylere, toplumlara ve tüm ekonomilere katkıda bulunan girişimcilik ekosisteminin gelişmesine elverişli bir değer sistemi yerleştirmektedir (Mebroui ve Mosbah, 2020:466). Bu değer sistemi, bir bütün olarak toplumun amaçlarına ve refaha ulaşmasında ekonomik faaliyetlerin önemini vurgularken toplum içinde zararlı faaliyetleri azaltmayı amaçlamaktadır. Ayrıca İslam, doğru, dürüst, yardımsever girişimci kişiliği oluşturmak için uygun sosyal ve etik yapının oluşturulmasına temel oluşturmaktadır (İlter, 2016: 34). İslam, Müslüman bir birey olarak kötülükleri yok etme, iyilikleri yaymada girişimciye sorumluluk yüklemekte ve sorumluluklarını yerine getirmesinde İslami inanç sistemine uygun hareket etmesini beklemektedir.

İslam, dolaylı değil, doğrudan bir biçimde girişimciliği teşvik etmektedir. Peygamber Hz. Muhammed (sav) ve arkadaşları buna örnektir. Dünyada başarılı girişimci olan birçok Müslüman vardır ve İslam her zaman tüm Müslümanları yenilikçi ve aktif bir girişimci olmaya davet etmektedir (Faizal vd. 2013:191). İslam, bireyleri girişimciliğe yönlendirirken insanlığa atfedilen bir görev olarak "dünyanın yeniden inşası" (Kur'an-ı Kerim, Hûd 61) görevi ile bireyleri çalışmaya ve girişimciliğe teşvik etmektedir. Ampirik kanıtlar, din sisteminin girişimciliği etkilediğine ve din ile ekonomik davranışlar arasında bir bağlantı olduğuna işaret etmektedir (Audretsch vd.2007: 1).

Son olarak İslami girişimcilik, adaleti, dürüstlüğü, cömertliği, liyakati, hoşgörüyü, işbirliğini ve yardımseverliği teşvik etmekte; yalanı, rüşveti, faizi, aldatmayı, sömürmeyi, usulsüzlüğü, tefeciliği, tekelleşmeyi yasaklamaktadır. Girişimcinin, her daim iyi işler yapmasını, sadece

bireysel değil toplumsal fayda yaratmasını, bunu yaparken de İslam'ın izin verdiği yol ve araçları kullanmasını istemektedir.

KAYNAKÇA

Abduli, S., Zeqiri, J., Ibraimi, S., & Zuferi, R. (2022). Islamic Entrepreneurship Perception Among Employees in North Macedonia. *FIIB Business Review*, 23197145221105939.

Acs, Z. J., & Audretsch, D. B. (1988). Innovation In Large And Small Firms: An Empirical Analysis. *The American Economic Review*, 678-690.

Alada, A. D. (2001). İktisadi düşünce tarihinde girişimcilik kavramı üzerine notlar. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (23-24), 47-52.

Ashraf, M. A. (2019). Theory of Islamic entrepreneurship: a conceptual paper. *International Journal of Entrepreneurship*, *23*(3), 1-12.

Ashraf, M. A. (2020). Determinants of Islamic entrepreneurial intentions: an analysis using SEM. *Journal of Islamic Marketing*.

Audretsch, D. B., Boente, W., & Tamvada, J. P. (2007). Religion and entrepreneurship. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1136703 7.2.2020)

Audretsch, D. B., Boente, W., & Tamvada, J. P. (2013). Religion, social class, and entrepreneurial choice. Journal of Business Venturing, 28(6), 774-789.

Block, J., Fisch, C., & Rehan, F. (2020). Religion and entrepreneurship: a map of the field and a bibliometric analysis. *Management Review Quarterly*, *70*(4), 591-627.

Boone,L.E.& Kurtz,D.L.(2013);Çağdaş İşletme, Çev.Edit: Azmi Yalçın, 14.Bas. Çev. Nobel, Ankara.

Carland, J.W.; Hoy, F. & Carland, Jo.A.C. (1988) . Entrepreneurship: Critical Perspectives on Business and Management. Edt. Krueger, N. F. (2002). 2. Cilt. İçinde 37. Bölüm. s:178. Taylor & Francis https://books.google.com.tr/books?id=xDe6ilk LCggC&dq=Cantillon +(1700),+(Kilby+1971)+ Girard,+1962&hl=tr&source=gbs_navlinks_s 2.2.2020

Carswell, P., & Rolland, D. (2004). The role of religion in entrepreneurship participation and perception. *international journal of entrepreneurship and small business*, *1*, 280-286.

Cunningham, J. B., & Lischeron, J. (1991). Defining entrepreneurship. *Journal of small business management*, *29*(1), 45-61.

Dana, L. P. (Ed.). (2010). *Entrepreneurship and religion*. Edward Elgar Publishing.

Dodd, S. D., & Gotsis, G. (2007). The interrelationships between entrepreneurship and

Dodd, S. D., & Seaman, P. T. (1998). Religion and enterprise: An introductory exploration. *Entrepreneurship theory and practice*, *23*(1), 71-86.

Drucker, P. F.(1985); İnnovation and Entrpreneurship, Harper &Row, Publishers.

Faizal, P. R. M., Ridhwan, A. A. M., & Kalsom, A. W. (2013). The entrepreneurs characteristic from al-Quran and al-Hadis. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, *4*(4), 191.

Global Entrepreneurship Monitor (2013). Global Report. Amaros, J.E.& Bosma, N. http://www.gemconsortium.org/docs/3106/gem-2013-global-report 18.1.2015.

Hébert, R. F., & Link, A. N. (2009). *A history of entrepreneurship*. Routledge.

Henley, A. (2017). Does religion influence entrepreneurial behaviour?. *International Small Business Journal*, *35*(5), 597-617.

Hassan, M. K., & Hippler, W. (2014). Entrepreneurship and Islam: an overview. *Available at SSRN 3263110*.

Hill, Charles W.L.(2011), Global Business Today (seventh edition) McGraw-Hill Irwin

Iannaccone, L. R. (1998). Introduction of economics of religion. Journal of Economic Literature, 36(3), 1465-1495

İlter, B. (2016). Perception of entrepreneurial culture in the Islamic marketing. *IOSR Journal of Business and Management*, *18*(9), 29-35.

Kent, C. A., Sexton, D. L., & Vesper, K. H. (1982). Encyclopedia of entrepreneurship. *University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1496225 6.1.2020

Kuratko, Donald F.(2009), Entrepreneurship, 8e, Copyright 2009; https://books.google.com.tr/books?id=C3hUm9viQoMC&pg=PA30&dq=characteristics+of+entrepreneurs&hl=tr&sa=X&ved=0CCsQ6AEwAWoVChMI6MmX8PrQxwIVhw9yCh1qdAla#v=onepage&q=characteristics%20of%20entrepreneurs&f=false 30.08.2015.

Landström, H., & Lohrke, F. (Eds.). (2010). *Historical foundations of entrepreneurial research*. Edward Elgar Publishing.

Liu, Z., Xu, Z., Zhou, Z., & Li, Y. (2019). Buddhist entrepreneurs and new venture performance: the mediating role of entrepreneurial risk-taking. *Small Business Economics*, *52*(3), 713-727.

Mebroui, T., & Mosbah, A.(2019 2020) Islamic Entrepreneurship: Issues and Debates. International Journal of Management and Commerce Innovations Vol. 7, Issue 2, pp: (461-468), Month: October 2019 - March 2020, ISSN 2348-7585 (Online)Available at: www.researchpublish.com

Muamar, M., & Bagis, F. (2022). Business Performance Analysis of Purwokerto Muslim MSMe in Personality and Entrepreneur Characteristic. *El-Barka: Journal of Islamic Economics and Business*, *5*(1), 135-149.

Nişancı, Z. N.(2015). "Girişimcilik Ve Girişimcilikte Seçme Konular". Edt: İsmail Bakan içinde 1. Bölüm. Girişimcilik Üzerine Temel Kavramlar. 1.Baskı. ss.1-22. Gazi.

Nişancı, Z. N.; Oğrak, A. & Özmutaf, N. M. (2015). "Amerika'da Yaşayan Türk Kökenli Girişimcilerin Girişimcilik Nitelikleri Kapsamında Algıları: Pıttsburgh Gıda Sektöründe Bir Araştırma". Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(4). 28-44.

Oslo Kılavuzu (2006). Yenilik Verilerinin toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler. Tübitak, OECD/AB 2005. Türkçe Şubat, 2006 3. Baskı.

Parboteeah, K. P., Walter, S. G., & Block, J. H. (2015). When does Christian religion matter for entrepreneurial activity? The contingent effect of a country's investments into knowledge. *Journal of Business Ethics*, *130*(2), 447-465.

Ratten, V., Ramadani, V., Dana, L. P., & Gerguri-Rashiti, S. (2017). Islamic entrepreneurship and management: Culture, religion and society. In *Entrepreneurship and management in an Islamic context* (pp. 7-17). Springer, Cham.

Rehan, F., Block, J., & Fisch, C. (2019). Entrepreneurship in Islamic communities: How do Islamic values and Islamic practices influence entrepreneurship intentions?. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*. 13(5).557-583.

Rietveld, C. A., & Hoogendoorn, B. (2022). The mediating role of values in the relationship between religion and entrepreneurship. *Small Business Economics*, *58*(3), 1309-1335.

Săvescu, D. (2019).Characteristics of education in entrepreneurial economy. Journal of Research and Innovation for Sustainable Society (JRISS) Volume 1, Issue 2, 86-91.

Schumpeter, J. A. (2000). Entrepreneurship as innovation. *Entrepreneurship: The social science view*, 51-75. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1512266 6.1.2020

Siropolis, Nicholas; Small Business Management; Sixth Edition,Boston.

TDK (2022). https://sozluk.gov.tr din 8.9.2022

Türkiye'de Girişimcilik (2002). Pdf. Tüsiad Yay. No:T/2002-12/340. İstanbul.

Vargas-Hernández, J. G., Noruzi, M. R., & Sariolghalam, N. (2010). An exploration of the affects of Islamic culture on entrepreneurial behaviors in Muslim countries. *Asian Social Science*, *6*(5), 120.

Yang, C. & Goralski M.A.(2011). A Comprative Study On Native-Born And Foreign-Born Female Entrepreneurs: A narrative Approach. in Business Research Yearbook, Volume: XVIII 2011, Number 1, Edt.Goralski, M.A.; Leblanc, H. P.III; Adams, M.G.,pp.158-163.

http://www.fransizcasozluk.net 10.6.2022

https://islamansiklopedisi.org.tr/islam#1-etimoloji-ve-tanim 10.9.2022

EXAMINING THE EFFECTS OF COVID-19-INDUCED MORTALITY THREAT ON SUBJECTIVE WELLBEING, RISK AVERSION, AND ENVIRONMENTAL CONCERN

Fatih SONMEZ, PhD

Department of Business Administration, Muş Alparslan University, Turkey

ORCID: 0000-0002-4054-0269

ABSTRACT

In the normal course of life, individuals frequently engage in thoughts about death. In addition to factors such as illness, aging, or chronic predisposition to thoughts about death, many elements from the outer world can trigger thoughts of death and activate death-related thoughts at a conscious or unconscious level. While numerous stimuli can easily trigger thoughts of death in the ordinary course of life, extraordinary situations such as pandemics can make mortality much more salient and increase the accessibility of such thoughts. During the COVID-19 pandemic, individuals are more often exposed to stimuli that remind them of their mortality and frequently hear about incidences of death, which could trigger a diverse set of reactions. This study reports an experiment conducted to investigate the effects of thoughts of death on three different variables: subjective wellbeing, risk aversion, and environmental concern. Drawing on the Terror Management Theory's dual-process model, the experiment had an efficient design allowing for the examination of both the proximal and distal effects of thoughts of death on subjective wellbeing and risk aversion at once and also allowing for the examination of the distal effect on environmental concern. The experiment also employed belongingness and life goals measurements before manipulating thoughts of death in order to examine the potential moderating roles of these variables in the effect of death thoughts on the outcome variables. The study found no effect of thoughts of death on subjective wellbeing and environmental concern; however, the results of the manipulation check cast substantial doubt on the success of the mortality salience manipulation, which introduced the possibility that the underlying reason for the null results was the failure of the mortality salience manipulation. As for risk aversion, the data was not analyzed due to the inconsistencies that undermined the quality of the data. Implications and future research directions are discussed.

Keywords: *mortality salience, COVID-19, pandemic, thoughts of death, wellbeing, risk aversion, environmental concern.*

INTRODUCTION

Individuals frequently engage in thoughts about death, consciously or unconsciously. In addition to factors such as illness, aging, or chronic predisposition to thoughts about death, many elements from the outer world can trigger death thoughts and activate death-related thoughts at a conscious or unconscious level. While numerous stimuli can easily trigger thoughts of death in the ordinary course of life, extraordinary situations such as pandemics can make mortality more salient and increase the accessibility of such thoughts [1][2].

Research has shown that thoughts of death lead to reactions that could affect a diverse set of behaviors, such as aggression [3][4], conformity [5], creativity [6][7], desire for uniqueness [8],

stereotyping [9], in-group identification [10][11], outgroup bias [12][13], risk taking [14][15], materialism [16][17], and so on.

Terror Management Theory distinguishes between the proximal and distal responses to death thoughts [18][19]. Proximal responses refer to immediate and conscious reactions to thoughts of death, whereas distal responses refer to delayed, non-conscious reactions. When examining the proximal effects of mortality salience (MS; awareness of the inevitability of death), researchers measure the outcome variable of interest immediately after manipulating thoughts of death, whereas they employ distracting tasks or unrelated measurements that would not interfere with death thoughts between the mortality salience manipulation and the outcome variable when examining the distal effects.

The current experiment was designed to examine the effects of COVID-19-induced thoughts of death on three unrelated outcome variables: subjective wellbeing, risk aversion, and environmental concern. The experiment had an efficient design allowing for the examination of both the proximate and distal effects of thoughts of death on subjective wellbeing and risk aversion at once and also allowing for the examination of the distal effect on environmental concern. The experiment also employed belongingness and life goals measurements before manipulating thoughts of death in order to examine the potential moderating roles of these variables in the effect of death thoughts on the outcome variables.

MATERIALS AND METHODS

Participants

Participants were recruited through the researcher's network. Most of the participants were Muş Alparslan University students. In total, 230 participants took part in the study. However, 67 participants dropped out before the attention-check question, five were international students, and nine failed the attention check. Excluding these participants left a final sample of 149 participants (%73.2 females; %66.4 students; Mage = 27.47, SD = 7.83).

Materials

Mortality salience manipulation: To manipulate thoughts of death, a paragraph regarding the deadliness of COVID-19 was combined with an open-ended question from the classic MS manipulation [20]. Participants in the control condition went through a parallel process but received prompts concerning a neutral topic on the world film industry and film awards. The wording was comparable to the text and the questions in the MS condition (for the full material, see [21])

Goal Orientation: Goal orientation was assessed using the 35-item Aspiration Index [22][23]. The Aspiration Index measures the importance of seven different life goals: personal growth, meaningful relationships, community contributions, wealth, fame, image, and health. The importance of each life goal is measured by five items. Participants rated the items on a scale ranging from 1 (not at all important) to 7 (very important).

Achieved Belongingness: Achieved belongingness was assessed using six items from the General Belongingness Scale [24][25]. The response scale ranged from 1 (strongly disagree) to 7 (strongly agree).

Subjective Wellbeing: Subjective wellbeing was measured using two different materials: Cantril ladder [26] for life evaluation and happiness and the three-item Satisfaction with Life Scale (SWLS) [27].

Risk Aversion: Risk aversion was measured using Holt and Laury's (2005) risk preference elicitation task [28]. Participants were presented with ten separate lotteries with each of them having two options and were asked to make their choices between the two options for each lottery. The choices were non-incentivized.

Environmental Concern: Environmental concern was assessed via Schultz's (2001) environmental concern measure, which measures three aspects of environmental concern by 12 items [29]. Participants rated how much they were concerned about environmental problems because of the consequences for themselves, for other people, and for the biosphere on a scale ranging from 1 (not at all concerned) to 7 (extremely concerned).

Attention Check: A 7-point question was employed to identify both inattentive participants and international students. Participants were instructed to tick "6" if they were international students but not to make a choice otherwise. Those who ticked "6" were identified as international students, and those who ticked any other option were identified as inattentive.

Manipulation check: To check for the success of the mortality salience manipulation, a word fragment completion task aiming to assess the accessibility of death thoughts was employed [30]. At the end of the experiment, participants were presented with 10 fragmented words, each of which was missing two letters. Half of the words could be completed only as death-neutral words, whereas the other half could be completed either as death-neutral or as death-related words. Participants were asked to fill in the missing letters to form the first word that came to their minds. The number of words completed as death-related terms was regarded as indicative of the accessibility of death thoughts and used for assessing the manipulation's success.

Procedure

The experiment was conducted online via Qualtrics™ between March 17 and April 6, 2021. After providing consent, participants indicated their age, gender, and studentship status and proceeded to the next page to respond to the belongingness and goal orientation measures. Then, they were randomly assigned to either the mortality salience or the control condition and responded to the respective questions. They were then randomly assigned to two groups again and viewed either the subjective wellbeing or the risk aversion measure first, based on the group they were assigned. After responding to the subjective wellbeing and risk aversion measures, they responded to the attention check question and proceeded to the next page where they responded to the environmental concern measure. Finally, they engaged in the manipulation-check task and were debriefed and thanked.

RESULTS

To examine the effect of COVID-19-induced thoughts of death on subjective wellbeing, separate *t*-tests were conducted for proximal and distal effects. Also, each subjective wellbeing variable (the Cantril life evaluation ladder, happiness ladder, and the SWLS) was analyzed separately. Examining the proximal effect of MS on subjective wellbeing, no difference was found between the experimental and the control group either on the Cantril life evaluation ladder (p = .78), happiness ladder (p = .93), or the SWLS (p = .95). The results for the distal effects of MS was also similar. There was no statistically significant difference between the groups either on the Cantril life evaluation ladder (p = .75), happiness ladder (p = .46), or the SWLS (p = .70).

Before examining the effects of MS on risk aversion, the number of risky choices participants made and the point they switched to the higher utility choices needed to be coded. However,

screening out the responses showed that most of the participants (53%) did not properly respond to the Holt-Laury measure. For example, in the last lottery in the task, option A was a 100% chance of winning ₺100 and a 0% chance of winning ₺80, whereas the option B was a 100% chance of winning ₺190 and a 0% chance of winning ₺5. Interestingly, 67 participants chose option A, which is not the choice one would expect. Another problem was multiple switching, where participants bounced between higher risk and lower risk options multiple times. Therefore, the effect of MS on risk aversion was not analyzed, because the data was not reliable.

To examine the effect of MS on three aspects of environmental concern, three separate *t*-tests were run. However, no differences were found between the experiment and the control group, either in the concern for the self (p = .23), for other people (p = .55), or for the biosphere (p = .46).

The first possible reason that comes to mind for the non-significant results is that the MS manipulation did not work. To check whether this is the case, a *t*-test was conducted on the number of words that were completed as death-related in the puzzle that served as the manipulation check after excluding participants who did not properly complete the puzzle. Results showed that participants in the MS condition produced a comparable number of death-related words (M = 1.77, SD = 1.13) to the participants in the control group (M = 1.69, SD = 1.16), which suggested that the manipulation possibly did not work ($t(124)$ = -.4, p = .70). As there was a high possibility of failure in the MS manipulation, the moderating roles of goal orientation and belongingness in the relationship between MS and three outcome variables were not investigated (the dataset is openly available at https://osf.io/ymq8n).

DISCUSSION AND CONCLUSION

This experiment was planned to investigate the effects of COVID-19-induced thoughts of death on three unrelated variables: subjective wellbeing, risk aversion, and environmental concern. However, due to the substantial doubt about the success of the mortality salience manipulation, results were documented in a single paper instead of three different papers. The MS manipulation employed in the current experiment had been validated through the same manipulation-check task earlier in a study conducted in the early months of the COVID-19 pandemic, even when the number of fragmented words was less than in the current experiment [31].

The most likely reason for the failure of the MS manipulation could be that, at the time of the current experiment, individuals got habituated to thoughts of death due to the constant exposure to COVID-19-related stimuli that reminded them of death for more than one year, so they had not been affected enough to engage in defensive behaviors. Another reason could be that the interval between the manipulation questions and the manipulation-check task was so long to cause death-related thoughts to recess to the baseline among the experimental group, leading to comparable levels of death-thought accessibility between the groups. Sample heterogeneity is also among the possible reasons behind this failure. The sample of the abovementioned study was relatively homogeneous, whereas the sample in the current study was highly heterogeneous as it recruited participants of different characteristics in terms of education, age, and employment.

Finally, the effect of MS on risk aversion was not analyzed in the current study, because participants failed to provide reliable responses. However, an investigation of the literature revealed that the inconsistency in the responses to the Holt-Laury risk-elicitation task was not unique to the current study. A previous study also documented inconsistent response patterns to the Holt-Laury task [32]. The authors discussed that the Holt-Laury task is not

comprehensible for some populations. Therefore, it is likely that this task was difficult to comprehend for some participants in the current study; they thus failed to provide reliable responses to the task.

As the COVID-19 pandemic has become an entrenched part of daily human life, individuals have got habituated to living with this life-threatening disease. Therefore, researchers interested in the effects of thoughts of death may need to find a more efficient yet safe way of manipulating such thoughts. Also, researchers should keep the interval between the manipulation and its check as short as possible. Another conclusion would be that researchers should give careful consideration to the tasks/measures they employ in their studies. A task may not be suitable for a particular sample, even though it had previously been validated in different samples.

EGE 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
10 - 11 EYLÜL 2022

REFERENCES

G. Arslan. 'Understanding Wellbeing and Death Obsession of Young Adults in the Context of Coronavirus Experiences: Mitigating the Effect of Mindful Awareness'. *Death studies*, vol. 46.8, pp. 1923–1932, 2022.

Y. X. Cui, et al. 'Benevolent Creativity Buffers Anxiety Aroused by Mortality Salience: Terror Management in COVID-19 Pandemic'. *Frontiers in psychology*, vol. 11, 601027, 2020.

H. A. McGregor, et al. 'Terror Management and Aggression: Evidence That Mortality Salience Motivates Aggression against Worldview-Threatening Others'. *Journal of personality and social psychology*, vol. 74.3, pp. 590–605, 1998.

S. McPherson, and J. Joireman. 'Death in Groups: Mortality Salience and the Interindividual-Intergroup Discontinuity Effect'. *Group processes & intergroup relations: GPIR*, vol. 12.4, pp. 419–429, 2009.

T. Williams, et al. "The security of obedience: Evidence that mortality salience promotes conformity to authority among individuals raised by authoritarian parents." ser. *Culture + the State 4*. J. Gifford, and G. Z. Mailloux, Eds. 2003, vol. 4: Alternative Interventions.

C. Routledge, et al. "The life and death of creativity: The effects of mortality salience on self versus social-directed creative expression." *Motivation and Emotion*, vol. 32.4, pp. 331–338, 2008.

C. Routledge, and J. Juhl. "The creative spark of death: The effects of mortality salience and personal need for structure on creativity." *Motivation and Emotion*, vol. 36.4, pp. 478–482, 2012.

P. E. Walsh, and J. L. Smith. "Opposing standards within the cultural worldview: Terror management and American women's desire for uniqueness versus inclusiveness." *Psychology of Women Quarterly*, vol. 31.1, pp. 103–113, 2007.

J. Schimel, et al. "Stereotypes and terror management: evidence that mortality salience enhances stereotypic thinking and preferences." *Journal of personality and social psychology*, vol. 77.5 905–926, 1999.

M. Herrera, and F. Sani. "Why does ingroup identification shield people from death anxiety? The role of perceived collective continuity and group entitativity." *Social Psychology*, vol. 44.5, pp. 320–328, 2013.

Z. P. Hohman, and M. A. Hogg. "Mortality salience, self-esteem, and defense of the group: mediating role of in-group identification." *Journal of Applied Social Psychology*, vol. 45.2, pp. 80–89, 2015.

K. I. Bradley, et al. "The effect of mortality salience on implicit bias." *Death studies*, vol. 36.9, pp. 819–831, 2012.

E. Harmon-Jones, et al. "The effects of mortality salience on intergroup bias between minimal groups." *European Journal of Social Psychology*, vol. 26.4, pp. 677–681, 1996.

O. T. Ben-Ari, et al. "The impact of mortality salience on reckless driving: a test of terror management mechanisms." *Journal of personality and social psychology*, vol. 76.1, pp. 35–45, 1999.

R. L. Miller, and R. D. Mulligan. "Terror management: The effects of mortality salience and locus of control on risk-taking behaviors." *Personality and Individual differences*, vol. 33.7, pp. 1203–1214, 2002.

J. Arndt, et al. "The blueprint of terror management." *Handbook of experimental existential psychology*. The Guilford Press, New York. J. Greenberg, S. Koole, and T. Pyszczynski, Eds. 2004

T. Kasser, and K. M. Sheldon. "Of wealth and death: Materialism, mortality salience, and consumption behavior." *Psychological science*, vol. 11.4, pp. 348–351, 2000.

T. Pyszczynski, et al. "A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: an extension of terror management theory." *Psychological review*, vol. 106.4, pp. 835–845, 1999.

T. Pyszczynski, et al. "Proximal and distal defense: A new perspective on unconscious motivation." *Current Directions in Psychological Science*, vol. 9.5, pp. 156–160, 2000.

A. Rosenblatt, et al. "Evidence for terror management theory: I. The effects of mortality salience on reactions to those who violate or uphold cultural values." Journal of personality and social psychology, vol. 57.4, pp. 681–690, 1989.

F. Sonmez. 'The Effect of COVID-19-Induced Mortality Salience on Delay Discounting: A Replication'. Journal of the Economic Science Association, vol. 7.2 pp. 159–166, 2021.

T. Kasser, and R. M. Ryan. "Further examining the American dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals." Personality and social psychology bulletin, vol. 22.3, pp. 280–287, 1996.

F. Sonmez. Psychometric Properties of the Turkish Version of the Aspiration Index and the Relationship Between Aspirations and Subjective Well-being. Manuscript in Preparation, 2022.

G. P. Malone, et al. "The general belongingness scale (GBS): Assessing achieved belongingness." Personality and individual differences, vol. 52.3, pp. 311–316, 2012.

E. Duru. "The psychometric properties of the general belongingness scale: a study of reliability and validity." Turkish Journal of Psychological Counseling and Guidance, vol. 5.44, pp. 37–47, 2015.

H. Cantril. Pattern of human concerns. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. 1965.

O. N. E. Kjell, and E. Diener. "Abbreviated three-item versions of the satisfaction with life scale and the harmony in life scale yield as strong psychometric properties as the original scales." Journal of Personality Assessment, vol. 103.2, pp. 183–194, 2021.

C. A. Holt, and S. K. Laury. "Risk aversion and incentive effects: New data without order effects." American Economic Review, vol. 95.3, pp. 902–912, 2005.

P. W. Schultz. "The structure of environmental concern: Concern for self, other people, and the biosphere." Journal of environmental psychology, vol. 21.4 pp. 327–339, 2001.

J. Greenberg, et al. "Role of consciousness and accessibility of death-related thoughts in mortality salience effects." Journal of personality and social psychology, vol. 67.4, pp. 627–637, 1994.

F. Sonmez. "How thoughts of death and intrinsic/extrinsic goal orientation affect well-being during the pandemic." Journal of Consumer Affairs, vol. 56.1, pp. 292–318, 2022.

G. Charness, and A. Viceisza. "Comprehension and risk elicitation in the field: Evidence from rural Senegal." International Food Policy Research Institute, Discussion Paper 01135, 2011.

BOSTON GÜZEL SANATLAR MÜZESİNE DAİR BİR İNCELEME

Ümit ÖZKANLI
Bitlis Eren Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

ÖZET

1870 yılında kurulan ve 1876 yılında açılan Boston Massachusetts'teki Güzel Sanatlar Müzesi, Amerika'nın en geniş müzelerinden biri olup Amerika sanatlarının en geniş kalıcı müze koleksiyonlarından birini içerir. Mimar John Sturgis ve Charles Brigham, Copley Square'de Gotik üslupta yapılan bina Huntingon üzerinde bir bölgeye taşınmış ve 1909 yılının Mayıs ayında Copley Square'deki bina kapanmıştır. Ek olarak 1915 yılında Evans Binası faaliyete geçmiştir. 1927 yılında Mimar Guy Lowel'in tasarladığı bina kalıcı olarak tamamlandı. 1987 yılında Boston Güzel Sanatlar Müzesi Okulu var olan yapısının iki kat daha büyük olarak tasarlandı ve geliştirildi. Dekoratif Sanatlar Bölümünün yer aldığı binanın doğu tarafı ek galeriler ve depoları, Forsyth Wickes Koleksiyonunu içerecek biçimde büyütülmüştür. Batı kanadında 1981 yılında açılmış olan bölüm doğal ışığıyla Pei'nin Modernist Tasarım estetiğini yansıtarak özel sergiler için Gund Galerisini, büyük bir konferans salonunu ve kafeteryaları barındırır. 1999 yılında Mimar Foster ve ortakları Amerika Sanatı için yeni bir ek binayı, yenilenen Avrupa Sanatı Galerileri, Çağdaş Sanat için yeni geniş alanları, müzenin genişleyen ve büyüyen öğrenim mekânları, yıl boyunca süren bir cam avlu eğlencesi ve yeni bir Gund Galerisini barındıracak şekilde genişlettiler. Boston Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonu, Mısır Sanatını, Fransız Empresyonistlerin ve Post Empresyonistlerin eserlerini, Amerikan Sanatı, Japon Sanat eserlerini kapsamaktadır. Araştırma nitel karakterde olup, Boston Güzel Sanatlar Müzesini incelemek ve müze hakkında bilgilendirmek amaçlıdır. Veri toplama aracı olarak kitaplardan, internetten elde edilen dökümanlar, fotoğraflar toplanarak veri analizi yapılmıştır. Araştırma Boston Güzel Sanatlar Müzesinin yapısıyla sınırlandırılmıştır. Elde edilen bulgular sayesinde Boston Güzel Sanatlar Müzesinin tarihçesi, işlevi ve yapısı hakkında değerlendirmelerde bulunularak, müzenin kompleks analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boston, güzel sanatlar, müze, galeri

ABSTRACT

Founded in 1870 and opened in 1876, the Museum of Fine Arts in Boston, Massachusetts is one of the largest museums in America and contains one of the largest permanent museum collections of American arts. Architects John Sturgis and Charles Brigham moved the Gothic-style building in Copley Square to an area above Huntingon, and in May 1909 the building in Copley Square closed. Additionally, the Evans Building became operational in 1915. In 1927, the building designed by Architect Guy Lowel was permanently completed. In 1987, the Boston School of Fine Arts was designed and developed to be twice the size of its existing structure. The east side of the building, which houses the Decorative Arts Department, has been enlarged to include additional galleries and warehouses, the Forsyth Wickes Collection. Opened in 1981 in the west wing, the section reflects Pei's Modernist Design aesthetic with its natural light and

houses the Gund Gallery for special exhibitions, a large conference hall and cafeterias. In 1999, Architect Foster and his partners expanded a new annex for the Art of America to house the renovated European Art Galleries, new expansive spaces for Contemporary Art, the museum's sprawling and growing learning spaces, a year-round glass courtyard entertainment, and a new Gund Gallery. The Boston Museum of Fine Arts collection includes Egyptian Art, French Impressionists and Post-Impressionists, American Art, Japanese Art. The research has a qualitative character and aims to examine the Boston Museum of Fine Arts and to inform about the museum. As a data collection tool, data analysis was carried out by collecting documents and photographs obtained from books, the internet. Research is limited to the structure of the Boston Museum of Fine Arts. Thanks to the findings, a complex analysis of the museum was made by making evaluations about the history, function and structure of the Boston Museum of Fine Arts.

Keywords: Boston, fine arts, museum, gallery

GİRİŞ

Sanat tarihi içerisinde belli dönemlere ait sanat eserlerinin günümüze kadar ulaşması, korunması ve halka gösterilmesi, sergilenmesi anlamında güzel sanatlar müzeleri önemli bir rol oynamaktadır. Dünyaca ünlü müzeler içerisinde yer alan, Amerika'daki Boston Güzel Sanatlar Müzesi bu önemli müzelerden biridir. Bu nedenle Boston Güzel Sanatlar Müzesi yapısı, konumu, tarihçesi ve güzel sanatlarla doğrudan ilişkili olduğu için barındırdığı koleksiyonlar hakkında bilgi edinmek adına incelemeye değerdir. 1870 yılında kurulmuş olan müze, Amerika sanatının en geniş sanat koleksiyonlarından birini içerdiği gibi, Mısır, Japonya Sanatlarını, Fransız Empresyonist ve Post Empresyonist sanatçıların eserleri gibi çok sayıda sanat eserlerine ev sahipliği yapmıştır.

BOSTON GÜZEL SANATLAR MÜZESİ

Boston Massachusetts'teki Güzel Sanatlar Müzesi, Amerika'daki en geniş müzelerden biridir ve Amerika sanatlarının en geniş kalıcı müze koleksiyonlarından birini içerir. Müze 1870 yılında kuruldu ve şimdiki yeri 1909 tarihine dayanır. Müzecilik görevine ilaveten Güzel Sanatlar Müzesi Okuludur ve Japonya Nagoya'daki Nagoya/Boston Güzel Sanatlar Müzesi olan kardeş müzeyle birleşmiştir. [5] Resim 1. de Boston Güzel Sanatlar Müzesi görülmektedir.

Resim 1. Boston Güzel Sanatlar Müzesi

Tarihçe

Müze 1870 yılında kuruldu ve Boston Athenaeum Sanat Galerisi'nden büyük bir ölçüde alınan koleksiyonuyla 1876 yılında açıldı. [8] Eskiden Boston Yakınındaki Back Bay'da Copley Square üzerinde yer alan ve John Hubbard Sturgis tarafından tasarlanan oldukça süslü kiremit renkli Gotik üslupta yapılmış bina içerisinde bulunan müze 1909'da şimdiki yeri olan Boston "Avenue of Arts", Huntington Avenue'ye taşınmıştır [9].

Lowell'ın tasarımının ilk safhasının tamamlanmasından sadece iki yıl sonra Bayan Robert Dawson resim galerilerinin mekânı için Fenway boyunca bir kanadı olan müzenin sonraki bölümü için gerekli olan inşa ücretinin tamamını bağışta bulundu. Evans Binası 1915'te açıldı. 1982 ve 1986 yılları arasında Evans Binası yenilendi ve bir ısı kontrol sistemi kuruldu [1].

Müze bugünlerde yenilenme içindedir ve yakında Lars Zimmerman tarafından modellenen Norman Foster'le Foster ve Ortakları tarafından yeni bir ilavesi olacaktır [3].

Güzel Sanatlar Müzesi Okulu

1876 ve 1909 yılları arasında Boston Güzel Sanatlar Müzesi Okulu Copley Square Binasının bodrum katındaydı. Müze 1909 yılında Huntington Avenue'ye taşındığı zaman okul ana binanın batısında geçici bina içerisine taşındı. 1927 yılında Mimar Guy lowell tarafından tasarlanan kalıcı binanın yapımı tamamlandı. 45,000 foot karelik kırmızı tuğladan bina, gelişmiş sınıflara, stüdyo ve kütüphane faaliyetlerini kapsar. 1987'de Mimar Graham Gund tarafından var olan yapının iki katından daha büyük olarak tasarlanan okul binası yakın zamanda yenilendi ve geliştirildi. Bina bir konferans salonu, geniş bir kütüphane, geniş stüdyolar ve sınıflar, geniş bir giriş bölümü, kafeterya ve büyük galeri ve sergi alanlarını barındırır [4]. Resim 2. de Boston Güzel Sanatlar Müzesi Okulu görülmektedir.

Resim 2. Boston Güzel Sanatlar Müzesi Okulu, Mimar: Guy Lowell, 1927, Restorasyon ve Geliştirme: 1987, Graham Gund Mimarları.

Dekoratif Sanatlar Binası

Guy Lowell, 1907'deki ana planında müzenin Avrupa ve Amerika Dekoratif Sanatlarının geniş koleksiyonunu barındıran bir ek bina düşünmüştü. 1928 yılında tamamlanan Dekoratif Sanatlar Binasının özelliği 50 den fazla galeriyi üç kattan oluşan dönemlere ait odaları kapsamasıydı. Gelişmenin diğer bir önemli özelliği ise peyzaj mimarı olarak bilinen Arthur Shurtleff'ın tasarladığı geniş bir avlu ve heykel bahçesinin oluşturulmasıydı [2]. Resim 3. te Dekoratif Sanatlar Binası görülmektedir.

Resim 3. Dekoratif Sanatlar Binası, Mimar: Guy Lowell, Açılış Tarihi: Kasım 1928

İZMİR
10 - 11 EYLÜL 2022

Yeni Güzel Sanatlar Müzesi İnşası

Mayıs 1999'da müze, alanının ana planını büyütmek ve geliştirmek için uluslararası ünlü mimar firması olan Foster ve ortaklarını görevlendirdiler. Bilgi merkezi için daha iyi bir merkezi bölge bulmanın yanı sıra bina projesi Amerika Sanatı için yeni bir ek binayı, yenilenen Avrupa Sanatı Galerileri, Çağdaş Sanat için yeni geniş alanları, müzenin genişleyen ve büyüyen öğrenim mekânları, yıl boyunca süren bir cam avlu eğlencesi ve yeni bir Gund Galerisini barındırmaktadır. Bunun yanı sıra büyüme, daha geniş bölge sanatını koruma mekânlarını sağlayacak ve önemli derecede ziyaretçi hizmetleri ve kolaylıkları sağlayacaktır [2]. Resim 4. te Yeni Güzel Sanatlar Müzesi İnşası görülmektedir.

Resim 4. Yeni Güzel Sanatlar Müzesi İnşası, Mimar: Foster ve Ortakları, Başlama: Mayıs 1999, Şematik Tasarımın Yapılışı: Şubat 2002, I. Safhanın Tamamlanması: Yaklaşık olarak 2010

Koleksiyon

Boston Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonu, Mısır Sanatına ait heykeller, lahitler, mücevherler, Paul Gauguin'in "Nereden Geliyoruz? Neyiz? Nereye Gidiyoruz?" adlı eseriyle Manet, Renoir, Degas, Monet, Van Gogh, Cezanne ve diğer birçok sanatçıların eserlerini içeren Fransız Empresyonist ve Post Empresyonist eserler, John Singleton, Copley, Winslow Homer ve John Singer Sargent'in eserlerinin bulunduğu 18. ve 19. yy. Amerika Sanatı, Japonya'da bulunmayan Japon Sanat eserleri müze koleksiyonunun en geniş bölümünü oluşturan 5000 parçalık Japon seramiğinden oluşan Morse Koleksiyonunu kapsamaktadır [7]. Resim 5. te Kral Mikerinos ve Kraliçe heykeli, Resim 6. da Paul Gauguin, Nereden Geliyoruz? Neyiz? Nereye Gidiyoruz adlı eseri görülmektedir.

Resim 5. Kral Mikerinos ve Kraliçe

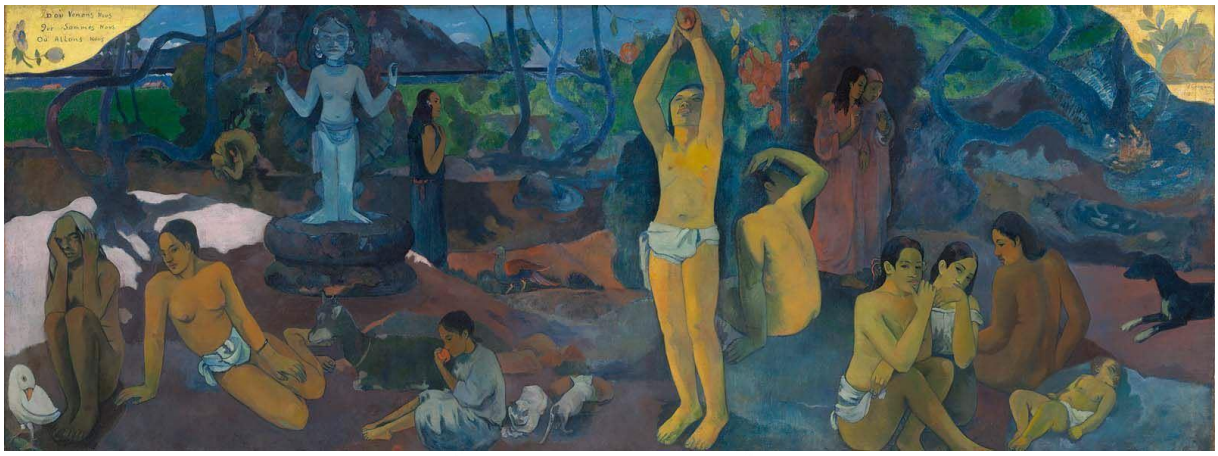

Resim 6. Paul Gauguin, Nereden Geliyoruz? Neyiz? Nereye Gidiyoruz?

Müzenin dış tarafında Japon bahçesi sessiz, sakin bir alan sağlarken Gund Galerisi geçici sergilere ev sahipliği yapar.

Ünlü Küratörler

Sylvester Rosa Koehler, İlk Baskı Küratörü (1887–1900)

Ernest Fenollosa – Doğu Sanatı Küratörü (1890–1896)

Benjamin Ives Gilman – Küratör (1893–1894?); Kütüphaneci (1893–1904); Sekreter (1894–1925) Müdür Yardımcısı (1901–1903); Geçici Müdür (1907)

Albert Lythgoe – Mısır Sanatının ilk Küratörü (1902–1906)

Okakura Kakuzō – Doğu Sanatı Küratörü (1904–1913)

Fitzroy Carrington – Baskı Küratörü (1912–1921)

Ananda Coomaraswamy – Doğu Sanatı Küratörü (1917–1933)

William George Constable – Curator of Paintings (1938–1957)

Cornelius Clarkson Vermeule III – Klasik Sanatlar Küratörü (1957–1996)

Jonathan Leo Fairbanks – Amerika Dekoratif Sanatları ve Heykelleri Küratörü (1970–1999)

Theodore Stebbins – Amerika Resimleri Küratörü (1977–1999)

Anne Poulet – Heykel ve Dekoratif Sanatlar Küratörü (1979–1999) [6]

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Boston Güzel Sanatlar Müzesi aynı zamanda bir Güzel Sanatlar Okuludur. Bina içerisinde geniş atölyeler, konferans salonu, kütüphane, büyük galeri ve sergi alanlarını barındırmasıyla Sanat ve sanat eğitimi adına büyük hizmetler sunmaktadır. Sonradan daha çok genişletilen Güzel Sanatlar Müzesi içerisinde Klasik Sanatların yanı sıra Çağdaş Sanatlara da ev sahipliği

yapmaktadır. Böylece geniş bölgelerin sanatını koruma, izleme, öğrenme imkânı sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

[1] "Architectural History - Museum of Fine Arts, Boston". Museum of Fine Arts, Boston. 2010-10-11. Retrieved March 4, 2012. https://www.mfa.org/about/architectural-history

[2] Dobrzynski, Judith H. (10 November 2010). "Boston Museum Grows by Casting a Wide Net". The New York Times. Retrieved 14 May 2016.

[3] "MFA Boston Will Reopen September 26 with Art of the Americas Galleries, "Women Take the Floor" and "Black Histories, Black Futures"". MFA. September 9, 2020. https://www.mfa.org/press-release/mfa-boston-will-reopen-september-26

[4] "MFA Library: William Morris Hunt Memorial Library: Exhibitions". library.mfa.org. Museum of Fine Arts Boston. Retrieved 2020-02-29. https://library.mfa.org/mfalibrary/exhibitions

[5] "Museum of Fine Arts Annual Report". Museum of Fine Arts. Retrieved 20 May 2016. https://www.mfa.org/annual-report-2015/numbers.html

[6] Museum of Fine Arts, Boston, Curators, 17 August 2022 https://en.wikipedia.org/wiki/Museum_of_Fine_Arts,_Boston#cite_note-54

[7] "Museum of Fine Arts, Boston, to Receive Landmark Gifts of Dutch and Flemish Art Including Rembrandt Portrait and Other Golden Age Masterpieces". Museum of Fine Arts, Boston. Retrieved 2017-10-12. https://www.mfa.org/news/masterpieces-of-dutch-and-flemish-painting

[8] Southworth, Susan & Southworth, Michael (2008). AIA Guide to Boston (3rd ed.). Guilford, Connecticut: Globe Pequot Press. pp. 345–47

[9] The Brickbuilder. Boston, MA: Rodgers & Manson. 8 (12): 237. December 1899. Retrieved 7 March 2015.

SANATIN KONSERVASYONU OLARAK TATE MÜZELERİ

Ümit ÖZKANLI
Bitlis Eren Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

ÖZET

Tate Müzeleri, içerisinde Güzel Sanatlara dair eserleri barındıran dünyaca ünlü sanat müzeleri arasında yer almaktadır. Tate Müzeleri; Tate Britain Tate Modern, Tate Liverpool ve Tate St. Ives müzelerinden oluşmaktadır. Londra merkezinin biraz dışarısında, Milbank'taki Thames Nehri yakınında yer alan Tate Britain binası 1987 yılında açılmıştır. Bu binada 1500'lü yıllardan günümüze kadar gelen eserlerin bulunduğu Tate Koleksiyonu eserleriyle İngiliz tarihini anlatmaktadır. 12 Mayıs 2000 yılında açılmış olan Tate Modern binası ise 20. yüzyılın çağdaş sanat eserlerini barındıran önemli bir koleksiyonu kapsamaktadır. Tate Modern'in yapılış amacı 1900'lerden günümüze kadar gelen sanat eserlerinin bulunduğu Uluslararası Modern Sanat Milli Koleksiyonu ile 1500 yılından bu yana gelen British Milli Koleksiyonu eserlerini sergilemek için yapılmıştır. Tate Modern'de eserlerin sergilenme yöntemi dört ana tema içerisinde olduğundan geleneksel tarihsel sıralama yönteminden farklıdır. Buradaki amaç 20. Yüzyılda gelişen olaylarla ilgili sanatsal değişimlerin izlenebilmesidir. 1988 yılında "Mersesyside Development Corporation" isimli bir kamu kuruluşunun çalışmaları sayesinde Tate Liverpool binası kurulmuştur. Binada 1500'lü yıllardan günümüze kadar gelen Tate Koleksiyonundan eserler bulunmaktadır. Eski bir gaz fabrikasının yerine inşa edilen ve Porthmeor plajına bakan Tate St Ives binası 1988 ve 1993 yılları arasında yapılmıştır. Galeri 2015 yılında genişletilmiştir. Tate St Ives galerisi, adını aldığı bölgeyle bağlantıları olan modern İngiliz sanatçıların yapıtlarını sergilemektedir. Çalışmanın amacı sanat eserlerini korumada, sergilemede önemli bir yere sahip olan Tate Müzelerini incelemek ve tanımaktır. Araştırma nitel karakterde olup, betimleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, sanat eserlerinin konservasyonu (korunması, sergilenmesi) bağlamında Tate Müzelerinin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır. Veri Toplama aracı olarak internet, sanat kitapları ve dergiler kullanılmıştır. Verilerin analizinde internetten, kitaplardan ve dergilerden elde edilen bilgilerden çıkan sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tate Müzeleri, Güzel Sanatlar, Galeri, Sergi

ABSTRACT

The Tate Museums are among the world-famous art museums that contain works of Fine Arts. Tate Museums; Tate Britain Tate Modern, Tate Liverpool and Tate St. Ives museums. Located a little outside of central London, near the River Thames in Milbank, the Tate Britain building was opened in 1987. The Tate Collection, which contains artifacts from the 1500s to the present day, tells British history with its works. The Tate Modern building, which was opened on May 12, 2000, includes an important collection of contemporary art from the 20th century. The purpose of Tate Modern was built to exhibit the works of the International National Collection of Modern Art, which includes works of art from the 1900s to the present, and the British National Collection, which has been coming since 1500. The method of exhibiting works at Tate Modern differs from the traditional method of historical sequencing, as there are four main themes. The aim here is to follow the artistic changes related to the events that developed in the 20th century. The Tate Liverpool building was established in 1988, thanks to the work of a public institution called the "Mersesyside Development Corporation". There are artifacts from the Tate Collection, dating back to the 1500s, in the building. Built on the site of a former gas factory and overlooking Porthmeor beach, the Tate St Ives building was built between 1988 and 1993. The gallery was expanded in 2015. The Tate St Ives gallery showcases works by modern British artists with links to the area from which it is named. The aim of the study is to examine and get to know the Tate Museums, which have an important place in preserving and exhibiting works of art. The research has a qualitative character and the descriptive method has been used. The study is limited to the examination of Tate Museums in the context of conservation (preservation, exhibition) of works of art. Internet, art books and magazines were used as data collection tools. In the analysis of the data, the results obtained from the information obtained from the internet, books and magazines were evaluated.

Keywords: Tate Museums, Fine Arts, Gallery, Exhibition

GİRİŞ

Tate Müzeleri bölgede hem yapı itibariyle hem de içerisinde barındırdığı sanat koleksiyonunu sürekli büyütüp geliştirmektedir. Koleksiyonda farklı dönemlere ait sanat eserlerinin konservasyonunu yaparak koruyan, sergilenmesini, izlenmesini sağlayan Tate Müzeleri büyüdükçe yeni müze binalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu anlamda Tate müzeleri aynı zamanda geçmişi günümüze taşıyan, yaşatan galeriler olarak düşünülebilir. Tate Britain Galesinde Raphael öncesi resimlerden 20. yy. a ait eserleri içerisinde barındırır. Bu

farklılıkların yanyana olmasıyla yeni sanat anlayışının kavranmasını kolaylaştırır. Tate Modern Müzesinde klasik tarihsel gruplandırma yerine dört ana tema üzerinde sergileme yaparken sanatı etkilemiş olan 20. yüzyıl olayların takibinin sanat eserleri üzerinden yapılmasını da sağlar. 1500'lü yıllardan günümüze kadar konservasyonu yapılmış olan İngiliz Ulusal ve Uluslararası Modern sanat eserlerini sergileyen Tate Liverpool Binası sanatçılara ve sanat eserlerine farklı açılardan bakılmasını sağlar. Ayrıca halkı sanat konusunda bilgilendirmek için seminer odaları, konferans salonları bulunur. 1993 yılında açılmış olan Tate St Ives Binasında 1920 yılından öncesi ve sonrasında devam eden, çeşitli konuları ele alan sanat eserleri sergilenir. Bu çalışma, Tate Müzelerinin sanatı koruma, halka sanatı sevdirme, bilinçlendirme ve bilgilendirme anlamında büyük olanaklar sağladıklarından dolayı Tate Müzelerinin detaylıca araştırılması ve incelenmesi amacını taşımaktadır.

TATE BRITAIN

Resim 1. Tate Britain Galerisi, Londra

Tate Britain binası 1897 de açılmıştır. 1932 yılında galerinin ismi Tate Galeri olarak resmi bir şekilde onaylanmıştır. Böylece 1917'de galeri sadece İngiliz Milli Sanat Galerisi olmamış, aynı zamanda galeriye uluslararası modern sanatın milli bir koleksiyonunu biçimlendirme sorumluluğu verilmiştir. Kendi bölgesinin aslında sadece küçük bir parçasını kaplayan galeri, kendi çift koleksiyonunun büyümesini sağlamak için sürekli gelişmiştir. Bölgenin son dörtte

birlik kısmı 1979 da doldurulmuş ve galeri o zamanlar doğuya çıkan sokakla birlikte sokağın üzerinden geçen askeri hastanenin kullanılmayan bölümünü almıştır. İngiltere'nin büyük Romantik sanatçılarından JMW Turner'in binlerce suluboyası ve 300 Turner Bequest yağlıboyası için doğrudan ev sahipliği yapan, Turner Koleksiyonu için Clore Galerisi binasına girilen bu alan 1987 de açılmıştır [10]. Resim 1. de Tate Britain Galerisi görülmektedir.

Koleksiyon

Tate Britain 1500'lü yılların en eski eserlerinden ve günümüz sanatından modern sanata kadar tarihlenen dünyaca ünlü Tate Koleksiyonundan eserlerle İngiliz tarihini anlatır. Bu, aynı binanın içerisinde bulunan Raphael öncesi resimlerle eski ustaların resimleri kadar Lucian Freud, Francis Bacon ve Rachel Whiteread gibi çağdaş ve modern sanatçılar tarafından yapılan işleri görebileceğiniz anlamına gelir. Koleksiyon aynı zamanda Milliais'in Opelia'sı, Waterhouse'un Shalott'un Kadını, Turner tarafından yapılan Norham Kalesini içerir. Koleksiyonu bütün yıl görmek ücretsizdir ve sergi düzenli bir şekilde değişmektedir. Bu yüzden eski işleri görmek kadar yeni işleri görmekte mümkündür [17].

Kraliçe 1. Elizabeth dönemine ait zengin portre koleksiyonu; bazı zamanlar İngiliz ressamlık sanatının babası olarak isimlendirilen William'ın çalışmaları; Gainsborough ve Reynolds'un 18. yüzyıldaki portre çalışmaları;George Stubbs'un hayvan resimleri çalışmaları;19. yy da İngiliz sanatında devrim yapan Raphael öncesi Brotherhood'un ressamlarının çalışması; Stanley Spencer, Henry Moore, Barbara Hepworth, Francis Bacon ve 1990 ların Young British Artists (YBAs) un 20. yy daki çalışması İngiliz sanatının Tate koleksiyonunun göze çarpanlardan birkaçıdır [9].

TATE MODERN

Tate Modern Galerisi, 12 Mayıs 2000 yılındaki açılışından bu yana Londra'nın mihenk taşlarından yapılan 20. yy. modern ve çağdaş sanat yapıtlarını içeren en önemli bir koleksiyon olma özelliği almıştır. Galerinin gayesi sadece pasif teşhir değil. 20. yy da sanatı algılama biçiminde farklılıklar olsa bile serginin tutumu önyargıları zorlayacak bir niteliktedir. Eserler eski sanat anlayışından ziyade çağdaş sanat anlayışını daha açık bir biçimde anlamayı gerektirmektedir [1].

Yapı

Tate Modern 2000 yılında Uluslararası Modern Sanat Milli Koleksiyonu (1900'lerden bu yana) göstermek için yapılmıştır. Bunlar Tate Koleksiyonunun 1500'den bu yana British Milli Koleksiyonu ve Uluslararası Modern Sanat biçimlerinin parçalarıdır. Uluslararası Modern Sanat önceleri önceden Tate Galery olan ve şimdi Tate Britain olan yerde İngiliz sanatıyla yan yana sergileniyordu [2] Resim 2. de Tate Modern Binasının kıyıdan bakılan dış görünümü, Resim 3. te binanın içeriden görüntüsü bulunmaktadır.

Resim 2. Tate Modern Binasının kıyıdan görüntüsü

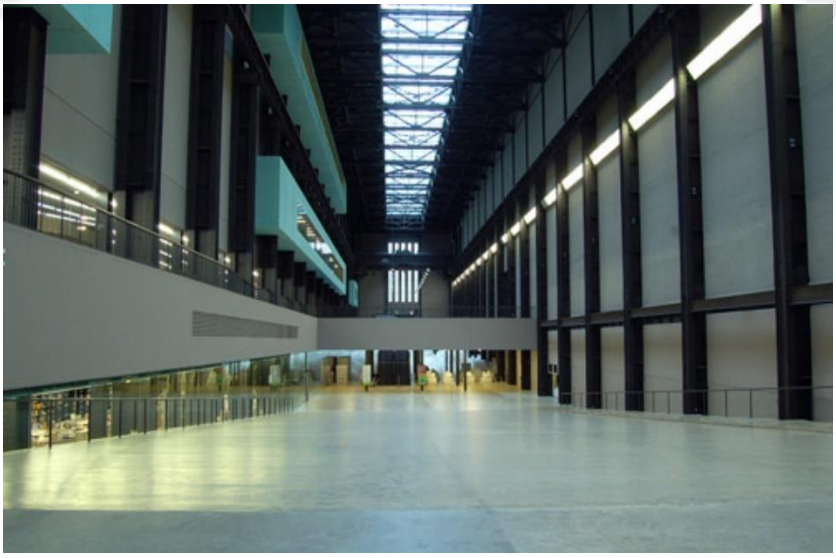

Resim 3. Tate Modern Binasının içeriden görüntüsü

Modern sanatın Tate koleksiyonu iki galeri katında sergileniyor, üçüncü kat ise geçici sergiler için ayrılıyor.

Koleksiyon

Tate Modern'in eserleri sergileme yöntemi de oldukça etkileyicidir. Yüzyıllık döneme ait olan eserler dört ana tema içerisinde gruplandırılarak klasik tarihsel yönteminden farklılık göstermektedir. Bunun yapılmasının amacı 20. yüzyılı etkilemiş olan olaylara sanatın yaklaşımındaki değişimleri takip etmek [9].

İlk grupta "Tarih, Toplum, Bellek" başlıkları altında olan konuların çoğu mitoloji, tarih, edebiyat ve İncil'deki olaylardan oluşmaktadır. Sanatçılar eserlerinde olayları sosyopolitik ve ahlak çerçevesinde ele almışlardır.

İkinci gruptaki temanın ismi "Çıplaklık, Vücut, Hareket" kavramlarından oluşmaktadır. Sanatçılar, tarihsel süreçte insan vücudunun çıplak veya giyinik biçimde yeniden yaratılış tutkusunu evrensel bir dürtü olarak incelenmesini değerlendirmektedir [16].

1990'lı yıllarda gelişen, sanatçı kendi bedeninin kullanarak yaptığı kısa veya geçici süreli oluşturulan video, fotoğraf ve film gibi sanat eserlerinin bulunduğu sanat anlayışını kapsıyor [12].

Üçüncü grupta "Manzara, Madde ve Çevre" başlıklı eserler yer almaktadır. Doğanın resimle belgelenmiş olması Empresyonizmin büyük sanatçılarından Monet ve Cezanne'nin eserlerindeki önemli farklılıklarla görülmektedir [7].

Son bölümde 17. yy. başlarına dayanan "Natürmort, Nesne, Gerçek Hayat" isimli peyzajlar ve natürmortlar bulunmaktadır. İnsanoğlunun dünyevi zevkleri çeşitlenip değiştikçe, çürüyüp bozulacak yiyecek ve içecekler değerini yitirerek, bizden sonra ayakta kalacak eşyalar olduğunun birer simgesi olarak görülüyor. 20. yy. başlarında natürmort resimler Salvador Dali ve Braque gibi sanatçılar tarafından yeniden yorumlanıp soyutlanarak kübist eserler oluşturulmuştur. "Şömine Rafı Üzerinde Klarnet ve Bir Şişe Rom" isimli eseriyle Braque, "Natürmort" isimli eseriyle Picasso ilginç örnekler vermektedir. Sonraları Kübizm yavaşça şekil değiştirerek sanatta geçerli olanın gerçeğin ifade edilişi olarak şekillendiği görülmektedir [7]. Resim 4. te Braque'ın "Şömine Rafı Üzerinde Klarnet ve Bir Şişe Rom" isimli tablosu, Resim 5. te Picasso'nun "Natürmort" isimli tablosu görülmektedir.

Resim 4. "Şömine Rafı Üzerinde Klarnet ve Bir Şişe Rom" ,Braque

Resim 5. "Natürmort", Picasso

Yapıtlardaki düzenlemelerde artık hazır nesneler yer almaktadır. Resim de heykel de denilemeyen bu tip eserlerden Marcel Duchamp'ın "Pisuar" isimli eseri örnek olarak karşımıza çıkar. Günlük yaşantımızda kullandığımız tüketim malları, ambalajlar, vb gibi materyallerden yapılan düzenlemelerin tek başlarına bir anlamları yok fakat galeride bir sanat nesnesi olarak yer almaktadırlar. Bir oda içerisinde Fischli ve Weiss tarafından düzenlenen eser, inşaat atıklarıyla yapılmıştır [13]. Resim 5. te Marcel Duchamp'ın "Pisuar", Resim 6. da Fischli ve Weis'in "İsimsiz" çalışması görülmektedir.

Resim 5. "Pisuar" Marcel Duchamp

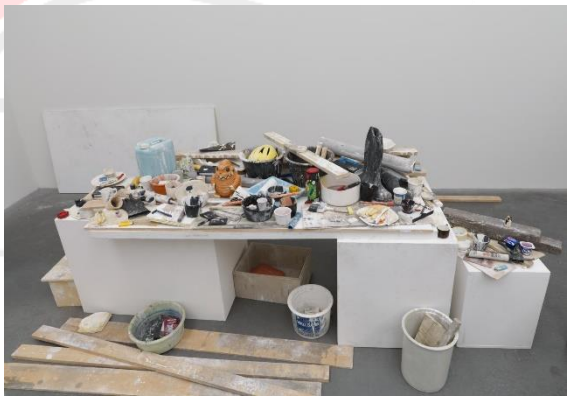

Resim 6. "İsimsiz" Fischli ve Weiss

TATE LIVERPOOL

İngiltere'nin kuzeyindeki liman kenti Liverpool'da bulunan Tate Liverpool, Tate Koleksiyonu'ndan seçmeleri sergileyen dört Tate galerisinden oluşan aileden biridir. Bu, 1500 yılından günümüze İngiliz sanatının ve uluslararası modern sanatın ulusal koleksiyonunu içerir.

Diğer üç galeri Londra'daki Tate Britain ve Tate Modern ve güneybatıdaki Cornwall'daki Tate St Ives'dir. Tate Koleksiyonunun tamamı çevrimiçi olarak mevcuttur [14]. Resim 7. de Tate Liverpool binası görülmektedir.

Resim 7. Tate Liverpool

Tate Liverpool 1988'de açıldı ve Tate Koleksiyonunu Kuzey İngiltere ile paylaşmak için kuruldu. Ulusal, uluslararası modern sanat koleksiyonundan seçmeler sergiliyor. Aynı zamanda, 1960'larda bir liman olarak sert düşüşünü takiben Liverpool'un yenilenmesinde de rol oynamıştır. Tate Liverpool, on dokuzuncu yüzyılın en iyi endüstriyel bina gruplarından biri olan Albert Dock'ta dönüştürülmüş bir depoda yer almaktadır [18].

Sanat Galerisine Dönüşüm

Albert Dock depolarının bir kısmının Tate için modern bir sanat galerisine dönüştürülmesi, mimar James Stirling, Michael Wilford ve Associates tarafından tasarlanmıştır. James Stirling'in 1992'de ölümüyle sadece ilk aşama tamamlanmıştı, ancak Mayıs 1998'de tamamlanan ikinci aşama, eski uygulamayı içeren Michael Wilford ve Partners'ın tasarımlarına uygulanmıştır.

Galeri'nin yeniden geliştirilmesi, Mart 1996'da Miras Piyango Fonu'ndan 3.8 milyon £, Merseyside'ın beş ilçesinden Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonlarından 1.5 milyon £ ve kamu ve özel kaynaklardan gelen bağışların verilmesiyle mümkün olmuştur. İnşaat çalışmaları Kasım 1996'da başlamış ve Galeri Nisan 1997'den Mayıs 1998'e kadar halka kapatılmıştır.

Yeniden geliştirme planı yeni galeriler yaratmış, eğitim faaliyetleri ve etkinlikleri için daha fazla alan sağlamış ve ziyaretçi olanaklarını iyileştirmiştir. Yeni bir oditoryum, seminer odaları, ağırlama odaları ve kurumsal eğlence tesisleri bulunmaktadır. Ayrıca ziyaretçilerin sergilenen

eserler ve sanatçılar hakkında daha fazla bilgi edinmeleri için ayrılmış bilgi alanları da bulunmaktadır [5].

Koleksiyon

Tate Koleksiyonunun yirminci ve yirmi birinci yüzyıl sanat eserleri, düzenli olarak değiştirilen bir dizi yenilikçi temalı sergi aracılığıyla Tate Liverpool'da sergileniyor. Çok çeşitli sanatçılardan ve eserlerden yararlanmak, sanatın anlamı üzerine birçok farklı bakış açısı sağlar [6].

Özel Sergiler

Tate Liverpool'un ayrıca önemli bir çağdaş sanat sergileri programı vardır. Bu programın kapsamı uluslararasıdır ve Liverpool'a en iyi çağdaş sanatın sergilendiği bir dizi sergiye sahiptir [6].

Program

Tate Liverpool iki ana sergi türüne ev sahipliği yapar: Tate Koleksiyonundan seçilen sanat sergileri ve çağdaş sanatın özel sergileri (hem kamusal hem de özel diğer koleksiyonlardan ödünç alınan eserleri bir araya getirir). Galeri açıldığından bu yana seksenin üzerinde farklı sunum gösterilmiş ve 300'den fazla farklı sanatçıyı içermiştir.

Galeri her zaman modern ve çağdaş sanat alanına dâhil olan geniş ve zorlu çeşitlilikteki nesneleri göstermiştir: fotoğraf, baskı resim, video, performans ve enstalasyonun yanı sıra resim ve heykel, İngiliz sanatının yanı sıra yabancı eserler de sergilendi (bazıları bu ülkede ilk kez Tate Liverpool'da görüldü). Galeri, Fransa, İspanya, Portekiz, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İrlanda, Kore ve Japonya'daki kurumların yanı sıra Büyük Britanya'daki galerilerle çalıştı [4].

TATE ST IVES

Tate St Ives 1993'te açılmıştır ve Alfred Wallis'in evinin ve eserleri sergilenen birçok sanatçının kullandığı stüdyoların yakınında, Porthmeor Plajı'na bakan muhteşem bir alana sahiptir. Sanat eserlerini yaratıldıkları çevre ve atmosferde göstermek için tasarlanmıştır [8]. Resim 8. de Tate St Ives Binası görülmektedir.

Resim 8. Tate St Ives

St Ives Sanatı

Sanatçılar on dokuzuncu yüzyıldan beri St Ives'e çalışmaya geliyorlar. 1880'lerden itibaren, Newlyn, St Ives ve batı Cornwall hinterlandı, -Brittany'deki Pont-Aven kıtasal sanat kolonisi çizgisinde- yarı-komünal bir yaşam ve çalışma biçimi arayan sanatçılar için hedef olarak kesin olarak haritadaydı [15]. Bir yüzyıldan fazla bir süredir, Newlyn okulunun oluşturduğu gelenekten çok az farklı bir gelenekte gerçekçi olarak gözlemlenen deniz ve manzara resimleri üreten birçok sanatçı var. Bununla birlikte, St Ives'in sanat tarihindeki yeri, modernist gelenek ve sonraki dallarında çalışan ressamlar ve heykeltıraşlar tarafından üretilen çok farklı bir sanat türüyle en sıkı şekilde tanımlanır. 'St Ives Okulu' terimi, 1940'lardan itibaren batı Cornwall'da aktif olan, soyut sanatın potansiyelini keşfeden ve daha sonra soyut biçimsel dili peyzaj temaları ve konuları ile birleştirmeye çalışan ardı ardına ressam ve heykeltıraşlara gevşek bir şekilde uygulanmıştır [11].

St Ives'in avangard sanatçılarla ilişkisi, 1925'te Cedric Morris'in kasabada kalmasıyla başladı. Orada yaptığı resimler, 1926'da St Ives'i ziyaret eden ve iki yıl sonra Ben Nicholson ile birlikte dönen Christopher Wood tarafından görüldü. Bu ziyarette, Ağustos 1928'de, kozmopolit Wood ve Nicholson, çalışmaları kısa sürede sofistike sanat çevrelerinde dikkat çeken ve özellikle

Nicholson'ı derinden etkileyecek olan, kendi kendini yetiştirmiş denizci-ressam Alfred Wallis'i 'keşfetti [11].

Modernizm, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nicholson ve Barbara Hepworth'un oraya yerleştiği ve Naum Gabo gibi diğer modernist sanatçıların bir çevresini çektiği St Ives'de sağlam bir şekilde yerleşti. Bu sanatçılar, tecritten ziyade esasen Avrupalı olan entelektüel ve estetik bir bakış açısını paylaştılar, ancak St Ives'de ürettikleri yapıtlar yine de genellikle yerel çevrelerinin fiziksel formlarından ve ışığın kalitesinden derinden etkilendi [3].

İsimleri St Ives ile bağlantılı olan sanatçıların çoğu, batı Cornwall'ı çalışmak için bir yer olarak seçen gelirlerdi, ancak önemli istisnalar oldu. Bunlar arasında, genellikle 'naif' veya 'ilkel' bir sanatçı olarak sınıflandırılsa da St Ives'de şimdiye kadar yapılmış görsel olarak en güçlü ve akılda kalıcı resimlerden bazılarını üreten Alfred Wallis de var. Savaş sonrası nesilde, St Ives doğumlu ressam Peter Lanyon, sanatın hem teknik olarak cüretkâr olabileceğini hem de yerellik duygusuna dayanabileceğini savunarak, manzara ve soyut unsurların ayırt edici bir birleşimini yarattı. St Ives'deki sanat, burada çalışmış olan bir dizi yetenekli bireysel sanatçının hikâyesi de değildir [15].
Sanatsal grupların ve toplulukların faaliyetleri, şehirdeki stüdyo ve galerilerin yoğunlaşması ve sanat pratiği çeşitlerinin aktif öğretimi hem farklı bir geleneği güçlendirmek hem de yeni eserler ve fikirler üretmek için bir araya geldi.

St Ives Sanatı Konuları

| 1920'den Önce | Bir Sadelik Vizyonu 1920–1930 | Primitivizm ve Modern Sanat | Savaş Yılları 1939–1945 | Eylemde Soyutlama | Manzara Üzerine Soyut Varyasyonlar 1945–c.1955 | Genişleyen Ufuklar c.1955–1964 | Uluslararası İlişkiler | Deney ve Çeşitlilik 1964–1975 | Devam Eden Gelenekler ve Yeni Yönler | Diğer Kaynaklar [3].

TARTIŞMA

Tate Britain Galerisi Tate Koleksiyonunda bulunan sanat eserleriyle İngiliz tarihini anlatmakla yalnızca İngiliz Milli Sanat Galerisi değil, bunun yanı sıra uluslararası modern sanatın milli bir koleksiyonunu oluşturmayı üstlenmiştir. Tate Modern Galerisi eserleri sadece sergileme amaçlı göstermez aynı zamanda 20. yy. sanatını anlamayı da sağlar.
Tate Liverpool Galerisi sadece Ulusal, uluslararası modern sanat koleksiyonundan seçilmiş eserleri sergilenmesinde değil aynı zamanda Liverpool'un yenilenmesinde de aktif rol

oynamıştır. Tate Liverpool hem kamusal hem de özel diğer koleksiyonlardan ödünç alınan eserleri bir araya getirir.

Tate St Ives Galerisi, Newlyn okulu geleneğine yakın tarzda gerçekçi manzara resimleri yapan sanatçıların eserlerini barındırmanın yanında modern anlayışta ve farklı türde sanatçıların eserlerine de yer vermektedir.

SONUÇLAR

Tate sanat eserleri koleksiyonunun büyümesi nedeniyle eserlerin konservasyonunun ve sergilenmesini sağlamak için Tate Britain binasının yanı sıra Tate Modern, Tate Liverpool, Tate St Ives binaları yapılmıştır. Tate Müzesini oluşturan bu binaların içerisinde yüzlerce yıllık sanat eserleri, modern ve çağdaş sanat eserlerini bulunduran ve sergileyen galeriler bulunmaktadır. Tate Müzeleri Sanat eserlerini sadece korumak ve sergilemekle kalmamakta, içerisindeki sanat okullarıyla, stüdyolarla, konferans ve seminer salonlarıyla sanat eğitimi de vermektedir.

KAYNAKLAR

[1] Arriaga, A and Aguirre, I. (2013) Concepts of Art and Interpretation in Interviews with Educators from Tate Britain. International Journal of Art & Design Education. 32 (1): pp.126.

[2] Dewdney, A., Dibosa, D. and Walsh, V. (2013) Post-critical museology: theory and practice in the art museum. Oxon: Routledge, p.206

[3] “Discover Art” Tate. Retrieved 24 August 2022. https://www.tate.org.uk/art

[4] Findlay R. and Jones, S. International Partnership, Tate Report 2015/16, www.tate.org.uk/publishing, p.37

[5] Findlay R. and Jones, S. Make It Happen, Tate Report 2015/16, www.tate.org.uk/publishing, p.44

[6] Findlay R. and Jones, S. Pushing The Boundaries at Tate Liverpool, Tate Report 2015/16, www.tate.org.uk/publishing, p.13

[7] Gayford, (2005) M. A New Space for a New Art, Tate Modern: The First Five Years, pp. 8-9

[8] "History of Tate St. Ives". Tate. Retrieved 30 March 2019. https://www.tate.org.uk/about-us/history-tate/history-tate-st-ives

[9] Hubard, O. (2014) Concepts as Context: Thematic Museum Education and its Influence on Meaning Making. International Journal of Art & Design Education 33(1): pp.103 115.

[10] McClellan, A. (2008) The Art Museum From Boullee to Bilbao. Berkeley, California: University of California Press.

[11] "Our History". schoolofpainting.co.uk. UK: St Ives School of Painting. Retrieved 2 September 2016. https://www.schoolofpainting.co.uk/about-us/our-history/

[12] Serrell, B. (1996) Exhibit labels: an interpretive approach. London: AltaMira.

[13] Smith, C. (2005) The Political Impact, Tate Modern: The First Five Years, pp. 17

[14] "Tate Gallery Liverpool". BBC Genome, BBC Two England, 24 May 1988, 21.00. Retrieved 25 May 2017 https://genome.ch.bbc.co.uk/38410f11fa6946cab62fcc8be03b61aa

[15] Tate St Ives, St Ives School, Tate Gallery Accessed 9 September 2017. https://www.tate.org.uk/art/art-terms/st-ives-school

[16] Whitehead, C. (2012) Interpreting art in museums and galleries. London: Routledge.

[17] Wolff, J. (1983) Aesthetics and sociology of art. London: G. Allen & Unwin.

[18] Youngs, Ian (29 March 2018). "The man who's been hands-on with priceless art for 40 years". BBC News. Retrieved 29 March 2018. https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-43540079

FÜTÜRİZMDE DİNAMİZM VE HIZIN ESTETİĞİ[1]

Anıl ALTINDAŞ[1], Prof. Dr. Selda MANT MENAY[2]

[1]Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana sanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,

ORCİD İD : 0000-0003-1249-6325

[2] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü

ORCİD İD : 0000-003-1681-3770

ÖZET

Bu araştırmada fütürizmde dinamizm ve hızın estetiği konusu ele alınmıştır ve hareket halinde bulunan insanların fotografik sekansları üzerine çalışan fütürist ressamların eserleri incelenmiştir. Çalışma, bu akım üzerine çalışan sanatçılar (Giacomo Balla, Umberto Boccioni, Flippo Tommaso Marinetti, Luigi Russolo, Gino Severini) ve sanatçıların eserlerinin incelemeleri ile sınırlı tutulmuştur. Yapılan literatür taramasından elde edilen veriler ise betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. TDK (2021) Fütürizm kelimesini "gelecekçilik" olarak çevirmiştir. Sanatta devamlı değişen, gelişen ve yeni hayatın getirmiş olduğu hareketliliği savunduğu düşünülen Fütürizm, 20. yüzyılda gündeme gelen toplumsal sıkıntılar karşısında direnen, eskiyen duyarlılık ve anlatım üsluplarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fütürist bildirgeye bakıldığında eskinin yıkılmasının amaçlandığı görülür. Hız, dinamizm ve modernleşme, resimlerin oluşumlarında temel ilkeler olarak sıralanmıştır. Araştırma sonunda Giacomo Balla'nın eserlerinde gündelik hayattan sahneleri gözlemlediği ve bunları "fotoğrafik" olarak tanımlanabilen bir işlemle tuvale aktardığı gözlemlenmiştir. Eserlerinde Empresyonizm'in (İzlenimcilik) yüzeysel renk bütünlüğü ve Neo Empresyonizm'in (Yeni İzlenimcilik) noktalamacılığından etkilendiği görülmektedir. Umberto Boccioni'de fütürist resim sanatında işitsel ve görsel duyuları aktarmaya çalışmıştır. Fütürizm akımının öncüsü olarak kabul edilen Marinetti ise teknolojiyi benimseyerek, zamana hâkim olan sanat anlayışını yıkmak ve köklü değişiklikler meydana getirmek istemiştir. Luigi Russolo ise fütürizm akımının belirgin ögelerinden olan makinelerin gücünü, enerjiyi, dinamizm ve hareket gibi olguların tersine daha soyutsal bir ifade olan koku ve ses gibi konuların üzerine eğilerek eserler vermiştir. Gino Severini bazı çalışmalarında farklılık yaratarak hareket

[1] Bu çalışma Anıl Altındaş'ın "Fütürizm'de Dinamizm ve Hızın Estetiği"(2022) konulu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

duygusunu pekiştirmek adına tuvali çapraz tutarak kullanmış ve resmetmiştir. Tuvali bu şekilde kullanması ise o zamanlar için oldukça sıra dışı bir hareket olarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinamizm, Fütürizm, Hızın Estetiği

DYNAMISM AND AESTHETICS OF SPEED IN FUTURISM

ABSTRACT

In this research, dynamism and aesthetics of speed in futurism are discussed and The works of futurist painters working on photographic sequences of people in motion were examined. The work is based on artists working on this movement (Giacomo Balla, Umberto Boccioni, Flippo Tommaso Marinetti, Luigi Russolo, Gino Severini) and limited to the examinations of the works of the artists. The data obtained from the literature review were analyzed by descriptive analysis method. TDK (2021) translated the word futurism as "futurism". Futurism, which is thought to defend the ever-changing, developing and dynamism brought by the new life in art, It emerged as a reaction against the aging sensitivity and expression styles that resisted the social problems that came to the fore in the 20th century. Looking at the futurist declaration, it is seen that the aim is to destroy the old. Speed, dynamism and modernization are listed as the basic principles in the formation of the paintings. At the end of the research, it was observed that Giacomo Balla observed scenes from daily life in his works and transferred them to the canvas with a process that can be defined as "photographic". In his works, it is seen that she was influenced by the superficial color integrity of Impressionism and the punctuation of Neo Impressionism. Umberto Boccioni also tried to convey auditory and visual senses in futurist painting. Marinetti, who is accepted as the pioneer of the futurism movement, wanted to destroy the understanding of art that dominates the time and bring about radical changes by adopting technology. Luigi Russolo, on the other hand, has produced works by focusing on the power of machines, energy, dynamism and movement, which are prominent elements of the futurism movement, on subjects such as smell and sound, which are more abstract expressions. In some of his works, Gino Severini used and painted the canvas diagonally in order to reinforce the sense of movement by making a difference. Using the canvas in this way was interpreted as a rather unusual move for those times.

Keywords: Dynamism, Futurism, Aesthetics of Speed

1.GİRİŞ

Fütürizm, temelde özgürlüğe ulaşma, gelenekselden uzaklaşma, hız ve dinamizmi ele alarak, heyecanlara ve sanatta özel olanlara yönelme düşüncesine dayanmaktadır (Ercan, 1989, s. 189). Fütürizm, İtalyan şair olan Marinetti'nin 1909'da yayımlamış olduğu bildiriyle ortaya çıktığı görülen yeni hayatın övülmesi, geleneksel edebi kurallarının yıkılması amacının güdüldüğü ve Gerçeküstücülük, Dadacılık gibi akımlara öncülük eden edebiyat çığırı ve gelecekçilik olarak ifade edilmiştir. Avangart bir akım olarak yorumlanmakta ve gelecekçilik anlamını taşımaktadır.(Kaplanoğlu, 2008, s. 177).

Sanatta devamlı değişen, gelişen ve yeni hayatın getirmiş olduğu hareketliliği savunduğu düşünülen Fütürizm, 20. yüzyılda gündeme gelen toplumsal sıkıntılar karşısında direnen, eskiyen duyarlılık ve anlatım üsluplarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fütürizm akımının, geçmişten gelen bütün gelenek ve estetik anlayışlar karşısında bir duruş sergilemesinin yanında İtalyan sanatına da yeni bir heyecan getirmiştir (Bozan, 2019, s. 7).

Giderek sayıları arttığı görülen Fütüristler, Marinetti liderliğinde bazı ilginç söyleşiler, etkinlikler, sergiler, sanat gösterileri ve konserler ile kamuoyunun dikkatini çekmişlerdir. Fütüristler, her şeyin hareket halinde olduğunu ve değiştiğini düşünmektedirler. Hareket halinde olan varlıkların gözde bıraktıkları etkiler algılanıncaya dek hareket yeniden değişmektedir. Boccioni, konuyla ilgili olarak dörtnala koşan atın dört ayağının olmadığını; yirmi ayağının bulunduğunu söylemiştir. Hızlı hareket ettiği görülen bir cisim ya da insan çizgilerinin de benzer olarak hava içinde eridiğini belirtmiştir. Bu nedenle insan gözünün, onun yapısını fark edemeyeceği; çabuk ve hızlı hareket eden cismin sanki parçalanan moleküller halinde olacağını eklemiştir. Bu durum bilimsel olarak gerçek fütüristlerin sanat görüşünü oluşturmuştur. Aliyazıcıoğlu (2010, s.19), fütürizmin güç, hız ve kuvvete karşı duyulan çağdaş büyülenme ile birlikte makinelerin dinamizmi konularını vurguladığını, aynı zamanda geçmişteki durağan ve eski moda sanat kuramlarının da bu anlayış kapsamında reddedildiğini aktarmıştır.

Genel anlamda bu akımın sanatçıları, hareketsiz bir şekilde yerde duran bir aracın estetik ve biçimsel özelliklerinden ziyade bu aracın hızlanarak; olabildiği kadar süratli yer değiştirebilmesinin önemli olduğu düşüncesindelerdir. Saldırganlık ve hızı, yurtseverlik ve savaşı yücelten geçmişin kutsal kalıntılarının saklanmış olduğu yerler saydığı müze ve kitaplıkları yıkacağı konusunda söz veren Marinetti, tüm bu sözlerin arasında "güzelliğin yeni

biçimi ve hızın güzelliği" sözünün (Akalın, 2019, s. 582) burada önemli olduğunu belirtmek gerekir.

2. FÜTÜRİZMİN TANIMI

Fütürizm, İtalyanca'da futurismo kelimesinden türemiş; İngilizce'de gelecekçilik anlamına gelen "futur" kavramıyla ifade edilmektedir. Nitekim, TDK (2021) Fütürizm kelimesini "gelecekçilik" olarak çevirmiştir. İtalya'da ilk başlarda şiir sanatında kendisini gösteren fütürizm, 20. yüzyılın ilk başlarında hayat biçimleri ve bu yeni hayattan oluşan teknolojik gelişmelerle biçimlenmiştir. Fütürizm, modern yaşantının oluşturmuş olduğu heyecanlardan ortaya çıkan bir sanat akımı şeklinde tanımlanmaktadır. Bu akımın temelinde sanatta devamlı değişen, gelişen ve yeni yaşamın getirdiği hareketlilik savunulmaktadır. 20. yüzyılın ilk başlarında oluşan toplumsal sıkıntılar karşısında direnen, eskiyen duyarlılık ve anlatım üslupları karşısında bir tepkidir. Fütürizm akımının, geçmişten gelen bütün estetik anlayış ve gelenekler karşısında bir duruş sergilemenin yanında İtalyan sanatına getirilen yeni bir heyecanı simgelediği görülmektedir (Bozan, 2019, s. 7).

3. FÜTÜRİZMİN DOĞUŞU VE TEMELLERİ

Fütürizm, 1789 Fransız Devrimi'ne kadar uzanan tarihsel bir serüvene sahiptir. Sonrasında İngiltere'de yaşanan Endüstri Devrimi'nin de akıma katkı sağladığı görülmektedir. Endüstrileşme beraberinde bilim ve teknoloji alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin hızlanması ve teknolojinin ilerlemesi beraberinde yenilikler ve keşifleri de getirmiştir (Bozan,2019,s.2). Fütürizmin de bu dönemle birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. İtalya'da ortaya çıkarak zamanla Rusya ve Fransa'da da yayılmıştır. Diğer sanat akımlarında da olduğu gibi fütürizmin de ait olduğu coğrafyanın bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Coğrafyanın siyasi, fiziki ve ekonomik şartlarının sosyolojik yapıyı, bu yapının da insanların ruh halini etkilediği düşünülebilir. Bu durumda bu süreç içinde yaşanan başlıca olayları aktarmak gerekir.

1903'ten sonra ulaşım endüstrisinin ve uçak sanayisinin hızla ilerlemesi; batı dünyasında yaşayan insanların çoğunluğunun maddi yaşamında rahatlama sağlayan gelişmeler olmuşlardır. Söz konusu gelişmelerin sonrasında geometrik parçaların ön plana çıktığı ve düzenli olarak hareket ettiği görülen makinelerde gözlemlenen teknolojik başarılar gündeme gelmiştir (Lynton, 2004, s. 78). Bütün bunlarla birlikte günlük hayatta önemli olan elektrik, otomobil ve bisikletle geniş çapta hızlanan şehir içi ulaşımın da bu alandaki gelişmeler olduğu görülmektedir (Başaran, 2007, s. 5-6). Tüm bu gelişmeler sonucunda özellikle 1909 ile 1919

yıllarının arasında zirvede olduğu görülen Fütürist akımın, özellikle İtalya'da önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir.

Fütürist hareket 1879 ile 1944 yıllarının arasında yaşayan İtalyan şair ve yazar Filippo Tommaso Marinetti tarafından kurulmuştur. Bu akımın, 20 Şubat 1909 tarihinde Paris'te yayımlanan "Le Figaro" gazetesinin ilk sayfasındaki "Le Futurisme" (Görsel 1) isimli bir manifestoyla başladığını belirtmek gerekir. Marinetti'nin bu yıkıcı manifestosuna bakıldığında, uzun süredir "bir eskici dükkânı olarak" değerlendirilen İtalya'nın, "üzerini mezarlıklar gibi örten sayısız müzeden, profesörler, arkeologlar, turist rehberleri ve antikacılar kangreninden" kurtarılmasının istendiği görülmektedir. Gruba, kütüphane raflarını ateşe vermelerini, müzelerin sular altında kalması için kanal yollarını değiştirmeleri ve mağrur şehirlerin temellerini yıkmaları öğütlenmiştir. Çünkü o sanatı; şiddet, haksızlık ve acımasızlıktan ibaret olarak görmüştür (Göktan, 2015, s. 19).

Marinetti tarafından yayımlanan bildirgeye bakıldığında makineye övgü yönelttiği ve gücü, hızı ve savaşın güzelliğini bir mitos durumuna getirdiği görülmektedir. Bununla birlikte durağanlık karşısında dinamizmin ilkelerinin altını çizmiştir. Güzelliğin artık yalnızca kavgada olduğu; saldırgan niteliği bulunmayan hiçbir başyapıtın olmayacağı söylenmiştir (Altıntaş ve Akalın, 2019, s. 133).

LE FIGARO

Le Futurisme

Görsel 1: Gelecekçilik Bildirgesi

Söz konusu fütürist bildirge; resim sanatına da uyarlanmıştır. Ressam ve heykeltraş olan Umberto Boccioni 1910'da "Fütürist Resim Manifestosu" isimli bir bildirge yayımlamıştır. Burada dinamizm içerisinde tek bir anın resmedilmesinin yerine, dinamikleşen algının resmedilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır (Antmen, 2014, s. 67). Bu manifestoda; fütürizmin temel ilkeleri arasında sayılan "hareket-hız-dinamizm-gelecek" kavramlarının arasındaki ilişkinin açıklandığı görülmektedir (Saltık, 2019, s. 61). Bildirgede eskinin yıkılması

ve yeni teknolojiye, makineye ve harekete yer açma eğilimi sergileyen Fütürizmin resim sanatına bakışında da genel hatlarıyla aynı felsefeyi kabul ettiği görülmektedir.

Ayrıca Boccioni 1912'de Fütürist Heykel Manifestosu'nu yayımlamıştır. Boccioni, yaptığı heykellerde özellikle dinamizmi aktarma çabasına girişmiştir. Bu disipline iki önemli yenilik getirdiği görülmektedir. Bunlardan ilki, geleneksel gereçlerin yerine cam, demir ve ahşap gibi farklı malzemeleri bir arada kullanmasıdır. İkicisi ise nesnelerin kinetik özelliklere göre çevrelerini kapsadıkları görüşünden hareketle, "çevresel heykel" ismini verdiği anlayışı gündeme getirmesidir.

Fütürizmin diğer bir bildirgesi de Luigi Russolo tarafından 1913 yılında kaleme alınan "Gürültü Sanatı"dır. Russolo bu bildirgede fütürist akımın geleceğinin teknolojiyi dikkate alarak ilerlemesi gerektiğini aktarmıştır. Aletler, makineler, araçlar ve tren gibi ses hatta gürültüyle çalıştıklarından geleceğin de gürültünün üzerine inşa edileceği düşüncesindedir.

4. FÜTÜRİZMDE DİNAMİZM VE HIZ

Fütürist akım kapsamında sanat eserlerinin hem tematik hem de teknik olarak etkilendiği üç temel unsur bulunmaktadır: teknoloji, hız ve dinamizm. Bu etkenlerin, fütüristlerin eskiyi reddetme, yeniyi var etme sebebi olduğu görülmektedir. Fütürizm akımını anlayabilmek için öncelikle özne ve nesne ilişkisinin incelenmesi gerekir.

4.1. Özne

Özne kelime anlamı olarak nesneye karşıt, ondan ayrı bir şekilde var olan; algısı, varlık bilinci, düş gücü ve sezgisi olan; algılamaya, bilmeye, duymaya, yönelen; karşısında bulunanları algılamak, bilmek, kavramak için yönelen; düşüneni, duyanı, işiteni ve tasarlayanı, kısaca olanaklı yaşantıların tümünü taşıyan şeklinde tasarımlanan "ben" anlamına gelir (Güçlü vd., 2002, s. 1113).

Sanatçı özne, bilgilerini biriktirerek; nesneyi, bilgi nesnesi olmaktan çıkarmakta ve sanat nesnesine dönüştürmektedir. Bunu yaparken de kendi yaşantısı ile ilişkisinde nesneyi baz alıp sorgulamakta mevcut nesnenin yeniden üretilmesini sağlamaktadır.

4.2. Nesne

Nesne, bir öznenin kavrama, düşünme, algılama ve tasarlama gibi edimlerle kendine yöneldiği, kendisi ile bağ kurduğu her şeyi ifade etmektedir. Bu açıklamadan hareketle gerçekliğin bütünlüğü çerçevesinde düşünce, duygu ve duyu gibi veri olan her varlığın, her bağlantı ve ilişkili bir nesne olma imkânı taşıdığını söylemek mümkündür.

Bir sanatçının, nesne seçiminde veya onu algılama durumunda kendisini belli bir koşullanmaya sokarak bir yargıya ulaşabildiği görülmektedir. Yani gördüğü bir nesneden ziyade, öyle olması gerekliliğini düşündüğünü kavrayarak betimleyebilmektedir. Bunun en önemli örneğini, "dörtnala koşan atların bacaklarının konumunun düşlenmesi ve betimlenmesi" oluşturmaktadır. Fotoğraf makinesi icat edilmeden önce, yüzyıllarca binlerce kişinin koşan atları seyrettiği, at koşuları ve sürek avlarında hazır bulunan, savaşlarda şahlanarak fırlayan ya da av köpeklerinin ardında koşan atları betimleyen baskı ve resimlerden hoşlanmışlardır.

4.3. Fütürizm ve Özne-Nesne İlişkisinin Niteliği

Fütüristler, yenidünyayı anlatan yeni sanatın temel malzemesini makine, enerji ve makine olarak değerlendirmişlerdir. Trenler, vapurlar, uçaklar, köprüler, tersaneler, fabrikalar; hızın, enerjinin ve gücün kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu kaynakları hayatın hareketliliğinin sembolü olarak değerlendirdikleri gibi insan gücünün de bir kanıtı olarak görmektedirler. İnsanoğlu kendisinin kumanda edebileceği makinelerle geleceğini kurabilir. Makineye hâkim olan insanlar böylelikle mutlu geleceği de garantileyeceklerdir. Fütürist akımın etkisi altındaki sanatçıların tümü insanın mutlu olmasını sağlayacak geleceğin makineyle mümkün olacağı konusunda hemfikirdirler. Bu sebeple makineye, enerjiye, hıza ait olan her ne varsa hepsini eserlerde kullanıp; akımın temel ilkesine göre hareket etmektedirler. Malzeme sanat dalına göre farklılıklar sergilese de sanat dallarının tümü tarafından izlenen iki yol bulunmaktadır (Saltık, 2019, s. 64):

1. Tematik yapıyı enerji, makine, dinamizm ve hız üzerine kurma,

2. Hızın, makinenin ve enerjinin varlığını sanat dallarında kullanılan çeşitli teknikler ile eserlere yansıtmak. Resimde varlıkların hareketlerini hatırlatan çizimler yapma, şiirdeyse makine gürültüsünün çağrıştırıldığı ses yapılarını kullanma örnek olarak verilebilir.

5. HER ZAMAN HER YERDE HIZ

Fiziksel dünyada; iki hareket arasında geçen süreye zaman veya maddenin yer değiştirme hızı denilmektedir. Fütüristler endüstriyel gelişmelere duyulan hayranlıklarla, hızı resmetmeyi hedeflemişlerdir. Endüstrinin gelişimiyle oluşan bu hızın sanatçıların çoğunda objeyi parçalayarak yok etme eğilimi oluşturmuştur (Şener, 2010, s. 28). Bu anlamda fütürizm de hız odaklı resimler sanatçılar tarafından oluşturulmaktayken, dünyanın birçok yerinde "Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanatçılar tarafından, makineleşmeyi vurgulayan yaklaşımlar benimsenmiştir. Modernizm, yakın çekimlerde net ve kesin çizgileri ile keskin resimler

yakaladığı görülen ABD, Avrupa ve Japonya'da bulunan sanatçıların eserlerinde açık bir şekilde görülebilmektedir (Farthing, 2014, s. 356).

Bu akımın en önemli niyetlerinden birisi, eş zamanlılık (Simultaneité)'tır. Simultaneité, sanatçının kafasında bulunan hatıraların ve çeşitli heyecanların birbirine girdiği anda, yaratıcı hareket çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Fütüristler arasında bulunan Boccioni burada dördüncü bir "boyut"tan bahseder. Ancak bu noktaya yeteri kadar değinilmemiştir. Bu da oylum fikri; yani seyircilerin de resme dahil edildiği düşüncesidir (Turani, 2012, s. 601).

Manifestoda resimlerde yapmak istenilenin, kâinatta bulunan dinamizmde bir anı tespit etmekten ziyade dinamizmin kendini duyurmak olduğu maddesi yer almıştır. Burada, fütüristlerin sanat görüşünün çok açık bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Bu anlamda Fütürist sanatçıların hızın estetiği, dinamizm ve harekete görsellik kazandırmak için, biçimlerin ve renklerin bazen keskin çizgisel hatlar ile bazen daha yumuşak noktacı bir teknik ile ayrıştırılmasına dayandırılan bir tarz yeni izlenimci divizyonizm yöntemine başvurdukları belirtilmiştir. Eadweard Muybridge ile Etienne Jules Marey'in ardışık fotoğraflarıyla Louis Bergson'un zaman ve gerçeklik konusundaki fikirlerinin kendileri için fayda sağlayacak bir sonuç oluşturacağını düşünmüşler. Bir eylemin belirli bir anıyla ilgili görüntüleri üst üste bindirmeyi denemişler ve böylece geleneksel betimlemelerden kurtuldukları görülmüştür. Kübizm'deki gibi, birden fazla açı ve anın aynı yüzey üzerinde göstermelerinden kaynaklı yeni mekan ve zaman algısı Fütüristleri de etkilemiştir (Yılmaz, 2013, s. 126).

Gelinen noktada, sanatın en önemli fonksiyonu, şayet bireyin kendisini ifade etmesiyse; Fütürist sanat, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde büyük kırılmalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Fütürist sanatçılar için gelecek, modern teknoloji ve hızla ifade edilmiştir. Hız, sürat ve modernleşme, resimlerin oluşumlarında temel ilkeler olarak sıralanmıştır.

6. FÜTÜRİST SANATÇILAR

Bu akımda Umberto Boccioni, Carlo Carra, Giacomo Balla, Gino Severini, Luigi Russolo ve Tommaso Marinetti gibi isimlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

6.1. Giacomo Balla (1871-1958)

Balla, "geleceğe", giderek daha fazla sanayileşen ve teknolojik dünyayı yansıtan sanata yatırım yapmıştır. Giacomo Balla'nın Sokak Lambası, bu bağlamda, Fütürist hareket için bir tür gösteri parçası olmuştur. Balla bu çalışmada geleneksel olan tüm konuları bir kenara itmiş ve bunun yerine tamamen modern ve teknolojik bir nesneyi resmetmiştir: Roma'da yaşadığı sıralarda

kurulmakta olan yeni, elektrikli sokak lambalarından biri. Elektrikli şehir aydınlatmalarının kullanılmaya başlanması, teknolojinin gelişmeye başladığının ve geleceğin işaretidir buda Fütüristler'in istediği şeydir.

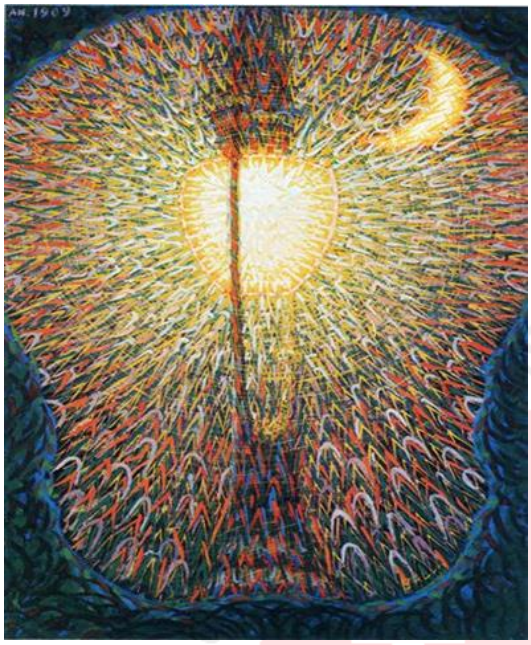

Görsel 2: Giacomo Balla, Sokak Lambası (Street Light), 1909, 174.7 cm × 114,7 cm, Modern Sanat Müzesi, Tuval üzerine yağlı boya, ABD.

Resmin sağ üst kısmında sokak lambasına bitişik küçük bir hilal yer almaktadır. Sokak lambası resimde geleceği temsil ederken, küçük ay da geçmişi temsil etmektedir. Özellikle gelenekçi klasik resimlerde gördüğümüz ayın nazik ışığı altındaki romantik ve duygusal resimler yerini yarış arabası, tren ya da ayın loş ışığını bastıran sokak lambasına bırakacaktır.

Balla, Fütürizm'in kurulduğu yıllarda ressam olarak kariyerini çoktan kurmuştu. Fütüristlere katılmadan önce, post-Empresyonist bir tarzda çalışmaktaydı. İtalya'da ön planda olan post-Empresyonist tarzlardan biri "Bölmecilik" (Divisionism)'ti. Bu teknik tuval üzerinde renkleri parça parça bölmeye ve onları karıştırmak yerine fırça darbelerinin belirgin olarak kalmasına fırsat tanıyordu. Bu tarzın en iyi bilinen örnekleri ise ressam Georges Seurat'ın eserleridir. Balla, Sokak Lambasını her ne kadar Fütürist hareketin başlarında boyamış olsa da, buradaki tarzı hâlâ bölmeciliği kapsamaktadır.

Lambadan yayılan ışığın ve enerjinin gücünü yansıtmak amacıyla tekrarlanan bir V şeklinde – ki bu tekrarlarda Fütürist akımın tipik özelliğini yansıtmaktadır- belirgin, atak fırça darbelerini kullanmıştır. Sokak Işığının yoğun renkleri ise - lambanın ortasındaki ampulden çıkan beyaz ve sarı ışık- Empresyonist bir bölücü tekniktir. Balla bu çalışmasında Empresyonizm'in ve Fütürizm'in bir karışımını ortaya koymuştur.

6.2. Umberto Boccioni (1882 – 1916)

Resim İtalya'nın ilk modern sanayi şehri olan Milano'da yeni bir elektrik santralinin inşaat alanını temsil ediyor. Resmin üst kısmında inşaat halindeki bina, uzun bacalar ve solunda elektrikli bir tramvay görülüyor. Ancak resim ön planda yer alan sahneye bakılınca, makinelerin gücünden ziyade insan ve hayvan gücünü betimlemesi bakımından modern şehir yaşamından uzaklaşır. Modern şehir ile onu inşa etmek için gereken fiziksel güç arasındaki bu zıtlık, İtalya'nın 20. yüzyılın başlarındaki gecikmiş olan sanayileşmesini aktarmakta. Eserde devasa atları saran, dinamik bir şekilde zor duruşlar sergileyen figürlerin etrafını kaplayan canlı, dönen fırça darbeleri dikkat çekiyor. Boccioni, bu resimde modern şehrin içindeki bir inşaat alanını gücün ve dinamizmin sembolik bir görüntüsü haline getirmektedir.

Görsel 3: Umberto Boccioni, Şehrin Yükselişi (The City Rises), 1911, 199.3x301 cm, Modern Sanat Müzesi, Tuval Üzeri Yağlı Boya, New York, ABD.

Şehrin Yükselişi'nde Boccioni, atların hareketli ve güçlü formlarının yanı sıra, modern şehrin ve çalışanlarının yüksek enerjisini parlak renkler kullanarak aktarıyor. Sanatçı resimde, resmi tamamlayan renklerin yanında küçük fırça darbeleriyle parlak, titrek bir yüzey oluşturabileceği bir teknik kullanmıştır. Resimde gölgeler' in olmadığını; bunun yerine, girdap şeklinde formlar ve beyaz boya ışınları, öğeleri parlayan bir ışıkla çevrelemektedir. Fütürist ressamların savunduğu evrensel dinamizm anlayışına uygun olarak Boccioni eserde, küçük ve kesik çizgilerden oluşan fırça darbelerini, enerji oluşturmak için durağan olmayan ve sürekli hareket halinde olan öğeleri resmetmiştir. Kompozisyon yukarı doğru yükselirken hiçbir şey sabit görünmüyor. Figürler ön planda sağdan sola doğru bir yükseliş göstermekteler. Arka planda ise sahnenin endüstriyel bacalarının bulutlu, açılı manzaralarına dönüştüğü yerde soldan sağa doğru yükselen ikinci bir diyagonal oluşmaktadır. Şehrin Yükselişi'nde figürlerin yüzleri belirgin değildirve onlar belirli kişileri temsil etmezler. Onlar şehrin kalabalığının bir parçası,

modern şehrin yeni kitleleri yani potansiyel olarak ezici güçteki insanlardır tam da Fütürist ressamların olmasını istedikleri gibidir.

6.3. Flippo Tommaso Marinetti (1876 – 1944)

Bu tipografi parole in libertà'da yayınlanmıştır. Çarpık metin ve sembolleri içeren tipografi; elementlerin karışımına, matematiksel işaretlere ve benzeşmeyen kelime eşleşmelerine yer verir. Marinetti'nin bunu yapmadaki amacı, konusunu ekonomik olarak sergilemektir. Marinetti tarafından yapılan çalışmalarda, kitlelere hızlı bir şekilde, daha ekonomik ve kolaylıkla ulaşmanın amaçlandığı görülmektedir. Bu nedenle çeşitli afiş, kitap ve el ilanı gibi basılı yayın yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Şiirlerde verilmek istenen mesajlar, süratin, şiddetin ve gürültünün tipografisinin eğip bükerek aktarıldığı sanatçıların eserleri bir anlamda "tipografi tasarımı"na katkıda bulunmuştur (Kozlu ve Benuğur, 2014, s. 243).

Görsel 4: Flippo Tommaso Marinetti, Kaleydoskop-Özgür Sözcükler, 1919, 34.9

Yapılan örnek çalışmalar incelendiğinde Fütüristin tipografiyle sözcük/kelimelerin özgürlüğe kavuştuğu görülür, serbest tipografinin böylece temellerinin atıldığını söylemek mümkündür (Bektaş, 1992, s. 44). Geleneksel anlayış kapsamında sözcük/kelimelerin sadece bilgilendirme amacı güttüğü görülürken; Fütüristlerin sanatsal bilgi iletme alanında devrim gerçekleştirdikleri gözlemlenmiştir (Becer, 2007, s. 72).

6.4. Luigi Russolo (1885-1947)

Resmin kendi içinde parçalara ayrılması ve otomobilin sanki bir yapbozun parçalarıymış gibi yeniden birleştirilmesi, kübist etkileri yaratmaktadır. Araba gibi bir nesneyi yapı-bozumuna uğratarak düzenleyip, yeni bir yoruma kavuşturan sanatçı bu sayede tanıdık olana farklı bir

Görsel 5: Luigi Russolo, Otomobilin Dinamizmi (Dynamism of a Car), 1913, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 139 cm × 184 cm, Musée National d'Art Moderne, Paris, Fransa.

bakış açısı sunmuştur. Görüntüler, sıcak renklerden oluşan ve üst üste binen ses dalgaları ile yoğunlaştırılmıştır. Arabadan çıkan ses dalgaları resimde kesitler meydana getirmiş gibidir. Yatay yönde yığılmış kırmızı kesitler, otomobilin hareket yönünü belirtir. Soldaki okların gittikçe sıkışması ise aracın son derece yüksek bir hızda hareket ettiğini göstermektedir. Ayrıca dikkatli bakıldığında resmin üst kısmında yer alan kesitlerin içerisinde hızla geçilmekte olunan binalar gözükmektedir. Resmin alt kısmında yer alan kesitlerde ise aracın gölgesi farklı renk tonlarıyla resmedilmiştir. Otomobilin dinamizmi, hız ve makineye odaklanması sebebiyle, Filippo Tomasso Marinetti'nin Fütürizm Manifestosu'nda belirtilen Fütürist stili örneklemektedir (Kaplanoğlu, 2008, s. 81).

6.5. Gino Severini (1883 – 1966)

Görsel 6: Gino Severini, Dansçı = Pervane = Deniz (Dancer = Propeller = Sea), 1915, 78 x 75 cm, The Metropolitan Museum of Art, The Alfred Steiglitz Collection, Tuval Üzerine Yağlı Boya, New York, ABD.

Çeşitli renklerden meydana gelmiş olan soyut çalışma bir dansçının, pervanenin ve denizin hareketini temsil ediyor. Mavi, yeşil, sarı ve kırmızı renklerden oluşan eğrisel şekiller denizi ve uçak pervanesini tasvir etmekte. Resmin sol köşesinde yer alan mor, mavi ve yeşil formlar ise denizin dalgalarıdır. Resmin ortasında yer alan pembe, mor ve sarı renklerden oluşan keskin, düz kenarlı şekiller ise dansçıyı tasvir etmektedir. Tuvalde eşit şekilde dağılmış olan parlak renk tayfı, dinamizmi ve hareketi sağlar. Fütüristler, hareket ve endüstrileşmiş dünyanın dinamik hızlarından etkilenmişlerdir ve bu çalışma, görünürde aslında birbiriyle ilgisi olmayan nesneler arasında bir bütünlük sağlamaya çalışmıştır. Gino Severini bu çalışmasında bir farklılık daha yaratarak hareket duygusunu pekiştirmek adına tuvali çapraz tutarak kullanmış ve resmetmiştir. Tuvali bu şekilde kullanması ise o zamanlar için oldukça sıra dışı bir hareket olarak sayılabilir.

GENEL DEĞRLENDİRME VE SONUÇLAR

Fütürist bildirgeye bakıldığında eskinin yıkılmasının amaçlandığı görülür. Gelişmekte olan teknolojiye, makineye ve harekete odaklanan Fütürizmin resim sanatına bakışında da genel hatlarıyla aynı felsefeyi kabul ettiği görülmektedir. Fütürist ressamlar, güncel olanı ve geleceğin temel alındığı her şeyin yüceltilmesi gerektiği düşüncesindedirler.

Hız, dinamizm ve modernleşme, resimlerin oluşumlarında temel ilkeler olarak sıralanmıştır. İtalya'ya bakıldığında Sanayi Devriminin geç yaşanması sebebiyle ortaya çıkan zorlu şartlar, sanat İtalyan sanatçıların etkilenmesine neden olmuştur. Bunun baskısıyla bazı İtalyan sanatçıların her şeyi yıkarak yeni modern sanat alanı oluşturma isteği duydukları görülmektedir. Fütüristler, güzellik veya ahenk gibi nitelikleri tema olarak işlememişlerdir. Hatta eskide kalan sanatsal bütün konuları yok sayıp terk etmişlerdir. Onların yerine modern yaşamın ve teknolojinin hayata getirdiği hızı dikkate almışlardır. Bunun nedeni Fütürist sanatçılar için gelecek, modern teknoloji ve hız kavramıyla yansıtılmıştır. Fütürizm akımında sanatçılar eserlerinde dinamizm etkisine ulaşabilmek için canlı konular seçmişlerdir. Renkleri ise aynı amaçla kullandıkları görülmüştür. Genellikle sokaklar, savaş ve hız temalı eserlerin üretildiği görülmüştür.

Giacomo Balla eserlerinde gündelik hayattan sahneleri gözlemlemiş ve bunları "fotoğrafik" olarak tanımlayabileceğimiz bir işlemle tuvale aktarmıştır. Bunu yaparken de fotoğraflarda hareketlerin ritmik tekrarını görmemize imkan sağlayan ''kronofotografi'' tekniğinden yararlanmıştır. Kronofotografi 1880'lerde Etienne-Jules Marey adındaki bilim adamı tarafından bulunmuştur. Ardışık hareketlerin anlık olarak tek bir fotoğraf karesinde

gösterilmesine imkân sağlamaktadır. Umberto Boccioni, fütürist resim sanatında işitsel ve görsel duyuları aktarmaya çalışmıştır. Kendisi İtalyan ressam ve heykeltıraştır. 1912'de Fütürist Heykel Manifestosu'nu yayımlamıştır. Sonrasında heykeli tercih etmiş ve sanat hayatına bu yönde devam etmiştir. Marinetti, fütürizm akımının öncüsüdür. Akımın bildirisi Marinetti tarafından ele alınmıştır. Akıma sadece resim alanında değil edebiyat alanında da öncülük etmiştir. Fütüristler, Marinetti liderliğinde bazı ilginç söyleşiler, etkinlikler, sergiler, sanat gösterileri ve konserler ile kamuoyunun dikkatini çekmişlerdir. Sanatçının yazmış olduğu şiirlerinin yanı sıra tipografileri de bulunmaktadır.

Luigi Russolo, fütürizm akımının belirgin ögelerinden olan makinelerin gücünü, enerjiyi, dinamizm ve hareket gibi ögelerin tersine daha düşünsel bir anlam ifade eden kokular ve seslere ağırlık vererek; çalışmalar üremiştir. Ayrıca müzik alanında da akıma hizmet etmiş olan sanatçı eserlerinde müzik ve resmi birleştirip Fütürist bir tarzla yansıtmıştır. Fütürizmin bir diğer bildirisi de Russolo tarafından yazılmıştır. Gino Severini, sanat hayatının başlarında Seurat'nın "Noktacılık" tekniğinden etkilenmiştir. "Yeni-İzlenimcilik" ve özellikle "Noktacılık"tan etkilenen sanatçı daha sonraları Kübizm akımından da etkilenmiş ve bu akımları Fütürizm ile bağdaştırmıştır. Çalışmalarında makinelerin dinamik işleyişinden ziyade modern olan kentsel hayata odaklanmıştır. Bu sayede Fütürist akımın kapsamını genişletmiştir.

KAYNAKÇA

Akalın, T., Fütürizm Akımının Tarihsel Süreci Bağlamında Fotoğraf Sanatına Kısa Bir Bakış, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (Özel Sayı). (2019)

Aliyazıcıoğlu, Ö., Fütürizm'in Sahne Tasarımına Getirdikleri, DEÜ GSF Dergisi, 4(1). (2010)

Altıntaş, O. ve Akalın, T. *Resim Sanatının Kökeni ve Günümüze Geliş Evreleri-Mağara Resimlerinden Çağdaş Sanata,* Ankara: Anıl Yayıncılık, 2019.

Antmen, A., *Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar,* Sel Yayınları/İstanbul, 2014.

Başaran, B., *Fütürizm'den Siberpunk'a: Yirminci Yüzyıl Sanatında Teknolojinin Değişen Yansıması,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,2007.

Becer, E., *Modern Sanat ve Yeni Tipografi,* Dost Yayınevi /Ankara,2007.

Bektaş, D. *Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi*, Yapı Kredi Yayınları / İstanbul,1992.

Bozan, Y., *Fütürizm Akımı Kapsamında Ünlü Sanatçılar ve Figüratif Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya,2019.

Farthing, S. *Sanatın Tüm Öyküsü*, Hayalperest Yayınevi / Çin, 2014.

Göktan, Ç. M. *Fütürizm Sanat Akımının Oluşumunda Fotoğrafın Önemi,* Ulakbilge, 3(5). (2015)

Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. ve Yolsal, Ü. *Felsefe Sözlüğü,* Bilim ve Sanat Yayınları/ Ankara, 2002.

Kaplanoğlu, L. *Özne Nesne İlişkisi Bağlamında Kübizm, Fütürizm ve Dada,* Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008.

Kozlu, D. ve Benuğur, Ş., Çağdaş Sanatta Görsel ve Kavramsal Bir İmge Olarak Yazının Kullanımı, Art-e Sanat Dergisi, 7 (14), 2014.

Lynton, N., *Modern Sanatın Öyküsü*, Remzi Kitapevi/ İstanbul, 2004.

Saltık, E., *Fütürizm, Letrizm*, Anadolu Üniversitesi Yayınları/ Eskişehir, 2019.

Turani, A., *Dünya Sanatı Tarihi,* Remzi Kitabevi / İstanbul,2012.

Yılmaz, M., *Modernizmden Postmodernizme,* Ütopya Yayınevi / Ankara, 2013.

IZMIR
10 - 11 EYLÜL 2022

PERFORMANS SANATINDA BEDEN VE MARİNA ABRAMOVİC ÖRNEĞİ[1]

Özge BODUR[1], Prof. Dr. Selda MANT MENAY[2]

[1]Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana sanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,

ORCİD : 0000-003-0994-9063

[2]Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü

ORCİD : 0000-003-1681-3770

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, performans sanatı ve performans sanatının tarihsel sürecini, çıkış noktalarını araştırmak, yaşanılan ve yaratılan eylemlerin, soru ve sorunsalları üzerinden incelemeler yapmaktır. Bu çalışma ile birlikte performans sanatında önemli bir yeri olan sanatçı Marina Abramovic'in hayatı ve yaşadığı deneyimleri, yapmış olduğu performans gösterileri hakkında bilgi edinilmiş olacaktır. Araştırma tarama modeli ile desenlenmiştir. Performans sanatı, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan, izleyicinin önünde canlı olarak icra edilen yaşayan bir sanat biçimidir. Performans sanatı yazılan kurallardan bağımsızdır. Her şey orada o zamanda olur ve tekrarı olmaz. Performans sanatının dünya genelinde ilk gösterilen örnekleri 1900'lü yıllara dayanmakta ve Dada hareketi ile Fütüristler ve Sürrealistler ile ilişkilendirilmektedir. Genel olarak 1960'li yıllardan itibaren "performans sanatı" alışılmışın dışına çıkarak yeni avangart bir dil yakalamıştır. Toplumun yaşadığı siyasal, ekonomik ve gündeme ait sorunlar, performans sanatının oluşumunu güçlü kılan temel etmenler olmuştur. Bu akım geleneksel anlayışın dayattığı kuralları ve normları reddetmiş; disiplinler arası, sınırları olmayan izleyiciyi içinde barındıran yeni bir sanat anlayışı olarak, sanatın sınırlarını genişletmiştir. Performanslarda değişik etmenler, deneysel, doğaçlama, oyun ve hayat, beden, şiddet, kan, acı, ses, mekân, kimlik başlangıçtan bitişe kadar, performansın içinde hissedilmektedir. Bu etmenlerin her yerde hissedilebilecek temel kavramlar olduğunu savunan performans sanatçıları sanatlarını bu temel düşünceyle şekillendirmişlerdir.

[1] Bu çalışma Özge Bodur'un "Performans Sanatında Beden ve Marina Abramoviç Örneği"(2022) konulu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Performans sanatçıları kendi iç dünyalarını, duygu ve düşüncelerini özgürce her yerde ifade edebileceklerini, sanatın sanat olması için sadece şık müzelerde ve galerilerde sergilenecek eserler olmadığını, izleyicilere çarpıcı bir dil ile aktarmışlardır. Çalışmada, performanslarında bedenini, mekânı ve izleyicisini de aktif bir şekilde kullanan Marina Abramovic Rhytm 10, Rhytm 5, Rhytm 2, Rhytm 4 ve Rhytm 0 performansları ile bilinç ve bilinçdışını devre dışını bırakan performanslar gerçekleştirmiştir. Bilinç ve bilinçdışının yanında fiziksel ve zihinsel olarak da performanslarda kendini farklı durumlarda yansıtmıştır. Performanslarında kendi ve bedeni aktif olan Abramovic, Rhytm 0 son performansında izleyici aktif, kendinin pasif olduğu bir performans sergilemiştir. Toplumun yalnız ve kalabalıktaki cüretkâr tavırlarını gözler önüne sermiştir. Güzellik fikri, sanatın güzelliği, kavramsal bir şekilde sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beden, Marina Abramovic, Performans Sanatı

BODY AND MARINA ABRAMOVIC EXAMPLE IN PERFORMANCE ART

ABSTRACT

The purpose of this research is to investigate the historical process and starting points of performance art and performance art, and to examine the questions and problematics of the actions lived and created. With this study, information will be obtained about the life and experiences of the artist Marina Abramovic, who has an important place in performance art, and the performances she has made. The research was designed with scanning model. Performance art is a living art form that emerged in the 1960s, performed live in front of an audience. Performance art is independent of the written rules. Everything happens there at that time and does not repeat. The first examples of performance art worldwide date back to the 1900s and are associated with the Dada movement, Futurists and Surrealists. In general, since the 1960s, "performance art" has gone beyond the ordinary and caught a new avant-garde language. The political, economic and current problems of the society have been the main factors that make the formation of performance art strong. This movement rejected the rules and norms imposed by the traditional understanding; It has expanded the boundaries of art as a new understanding of art that includes an interdisciplinary, borderless audience. In performances, different factors, experimental, improvisation, play and life, body, violence, blood, pain, sound, space, identity are felt in the performance from the beginning to the end. Defending that these factors are basic concepts that can be felt everywhere, performance artists have shaped their art with this basic idea. Performance artists have conveyed to the audience in a striking language that they can freely express their inner world, feelings and thoughts

anywhere, that art is not just works to be exhibited in elegant museums and galleries. Abramovic, who actively uses her body, space and audience in her performances, performed performances that disable the conscious and unconscious with Rhytm 10, Rhytm 5, Rhytm 2, Rhytm 4 and Rhytm 0 performances. In addition to the conscious and unconscious, she reflected herself in different situations in her performances physically and mentally. Abramovic, who is active in herself and her body in her performances, showed a performance in which the audience is active and herself passive in the last performance of Rhytm 0. It has revealed the society's solitary and daring attitudes in the crowd. The idea of beauty, the beauty of art, is conceptually constrained.

Keywords: Body, Marina Abramovic, Performance Art

1.GİRİŞ

Tarih boyunca insanların yaşadıkları zaman dilimleri, sanat anlayışlarında değişiklik gösterir. Yaşanılan bu zaman dilimleri tarih ve sanat için de önemli anlara tanık olmuştur. Değişen sanat anlayışıyla birlikte sanatçılar kabul edilen, geleneksel sanat anlayışının dışına çıkmayı başarmışlardır. Görünen somut sanat anlayışından çok, fikirlerin ön planda olduğu kavramsal sanat anlayışı gelişim göstermeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri ile sanat camiasında ve sanatçılarda farklı alanlara yönelme, farklı düşünce ve kavramlar arayışlarına girmişlerdir. 1960'lı yıllardan 1970'li yıllara kadar hız kesmeden devam eden Performans Sanatı yeni bir sanat anlayışı olarak hala varlığını sürdürmektedir. Performans sanatı günümüze kadar başlı başına sanatsal bir ifade biçimi olarak gelişim göstermiştir. Performans sanatı tabi ki birçok alanda çeşitli eylemlerle seyirciye sunulmuştur. Seyirci önünde sanatçının canlı olarak sergilediği eylemler farklı tür ve alanlara da konu olmuştur. Gerek tiyatro, dans, şiir, video ve plastik sanatlarda karşımıza çıkmaktadır. Sanatçılar yaratımsal süreçlerinde en çok düşüncelerini seyirciye iletmek istemişlerdir. Bu yaratımsal dili en büyük ifade araçları olarak kullanmışlardır. Estetik değer ve yargılarından çok her sanatçı toplumun problemlerine dikkat çekmeye çalışmıştır.

2.PERFORMANS SANATI

"Performans" kelimesi, Türkçeye "Gösteri" olarak çevrilmektedir. Kelimenin köken anlamına bakıldığında bir işi göstererek yapmak, izleyiciye bir şeyler göstermek anlamına gelmektedir. ''Performans, içerisinde bir amaç, hikâye, etkileşim, performansı gerçekleştiren kişi veya kişileri barındıran ve bu kişilerin haricinde izleyiciye ihtiyaç duyulan bir eylem, bir süreçtir. Çünkü bir işin performans niteliği taşıması için gerçekleştiren ve bu gerçekleşen olaya tanıklık

eden kişiler olması gereklidir. Bu yüzden performansta izleyici ve izlenen kişi birbirine bağımlı hale gelir'' (Martınez ve Demiral, 2014,s.182).

Performans sanatı 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır.

"Performans Sanatı, disiplinler arası veya odaksal olarak da tek bir sanat dalında icra edilmesiyle işlevselliğini ortaya koymaktadır. Bu işlevsellik; sanatçıyı, izleyici, kitleyi ve ortaya çıkan sanatı ortak bir amaçta buluşturur. Tüm sanat dallarını içinde barındıran Performans Sanatı sınırı olmayan toplumsal kitleye ulaşmada ise oldukça dikkat çeken ve bütünleştiren bir yaklaşımdır" (Denizci, 2019 s. 4).

İzleyicinin önünde birebir canlı olarak icra edilir. Yalnızca bir an içinde var olan performans sanatı, birçok örnek sunar izleyenlerine. Bir kez yapılır ve tekrarı yoktur. Bu nedenle seyircinin belleğinde varlığını sürdürmeye devam eder. Performans sanatının ortak özellikleri arasında şunlar özetlenebilir; toplumda yerleşmiş kuralları reddetmek, karşı ve aykırı olmak. Yapılan performans sanatları bir anlık ta olsa dünyadaki yerimizi sorgulatır.

3. PERFORMANS SANATININ KAVRAM VE EYLEM BOYUTU

Performans Sanatı kavram ve eylem boyutu içeriğinde birçok hissiyatı barındırır. Mekân-Beden, Kimlik-Hayat-Aidiyet, Şiddet-Kan-Acı, Bilinç-Bilinçdışı. Performansın duygusu, bu kavramların eyleme geçmesiyle izleyiciye ulaşır. Sanatçı, izleyiciye ulaştırmak istediği aura etkisini, performansının çevresini sarmış bir kalkan görevi ile yapar. İzleyici var olduğu her an vücudunu çevreleyen performansın enerjisi ile aslında sanatın merkezinde yer alır. Performansın kavram ve eylem boyutunda yapılan hareketlerin çoğu mekân ve beden üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda en önemli temsilcileri arasında en güzel örnek Fransız sanatçı Yves Klein'dir. Klein'in "Mavinin boyutu yok". Mavi huzurun kendisidir şeklinde bir renk tanımı olmuştur. Sınırsız uçsuz bucaksız olan mavi rengi, Klein geniş bir alanda kullanmıştır. Mavi rengin derinliği sonsuzluğu boş kanvaslar üzerinde can bulmuştur. Mavi rengin tonları çıplak kadın bedenlerinde, rengin pigmenti ile yayılmıştır. Rengin içinde yuvarlanan bedenler, kanvasların fırçaları olmuştur. Yaşayan ve canlı fırçalar olarak tasvir edilmiştir. Daha önceki çalışmalarında da fırça kullanmayan sanatçı, kendi benliğiyle çatışma halinde olmuştur. Rulolarla resim yapan Klein, fırçaları tamamen kendi bütünlüğüyle reddetmiştir. Klein'i çıplak kadın bedenleriyle resim yapmaya iten temel etken, bedenin oluşturduğu erotizm duyusundan çok, var olan doğayı doğa tarafında aktarma güdüsünde yatmaktadır. İnsan bedeni işlenmemiş ve doğaldır, doğa gibi çıplak olan insan bedeni resmin öznesi ve fırçası olarak yer almıştır.

Görsel 1. Yves Klein, Anthropométrie De L'époque Bleue (Mavi Dönemin Antropometrileri), Galerie Internationale d'Art Contemporain, 253, Rue Saint Honoré, Paris, Fransa, 9 Mart 1960

Bu anlamda antropometri alanında insan bedenini performans şeklinde ele alan ilk sanatçılardan biri olan Yves Klein'in performansını eylem ve kavram boyutunda ele alabiliriz. Mekânı ve bedeni salt kadın vücuduyla ele almıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda sanat sunulan gerçeğin çok çabuk tüketildiğini kabul etmiş olur.

3.1. Mekan- Beden

Mekân, yerin anlamında herhangi bir nesnenin ya da kimsenin kapladığı dönüşümlü boşluk anlamına gelir. Mekân kişiden ve bireyden ayrı bir boşluk olarak kabul edilmiştir. Orta çağdan itibaren mekân anlayışı da farklılık göstermiştir. Mekân birey için bir araç olmaktan çok amaç olmuştur. Birey kendi yaşamını sürdürdüğü duvarlardan oluşan bir mimarı yapıya, birden çok anlam yüklemektedir. Yaşadığı kavramlar onun gerçek benliğinde mekânda bir form oluşturmaktadır. Sanat eseri veya sanatın kendisi mekân ile iç içe oluşan bir kurgudur. Mekân kendi iç kurgusunda sanat nesnesini algılayan bir bütündür. Mekân ile beden ilişkisi Rönesans dönemine kadar dayanmaktadır.

Beden ve mekânı performans olgusunda ele almak, aralarındaki bağlamsal ilişkiyi açıklamaktadır. Mekân içinde bulunduğu bedenin sınırlarını zorlar, sanatçı ve performansıyla ilgili bir ilişki kurar. Performans sanatında mekân, sanatçıların ilgi odağı olmuştur. Sanatçı mekân ve bedeni arasındaki ilişkiyi birçok faktör ile temsil etmiştir. Bu varoluş ilişkisini kuran en önemli performans sanatçılarından biri Marina Abramovic'tir. Mekânı kendi bedeni ile deneyerek, çok ciddi ve zor performanslar gerçekleştirmiştir. Marina mekânın yanında bedeni de çok etkili kullanmıştır.

3.2 Kimlik-Hayat-Aidiyet

Kimlik kişinin cinsiyetini, kültürünü belirlemekten çok birçok problematik sorunları da ele almıştır. Bellek, yaşam, hayat, doğum, ölüm, yok oluş gibi faktörler kimliğin güncel hayatını göstermektedir. Kimlik varoluştan, yok oluşa kadar süre gelen kişinin varlığını ispat eden bir faktör olmuştur. Sanatçı var olduğu süre boyunca kendi kimliği ve sanat kimliği ile akıllarda yer edinmiş olur. Kimlik kavramı sanatçılar tarafından irdelenmiştir.

"Bu bağlamda yaratılan her sanat nesnesi kuşkusuz sanatçının ve yaşadığı toplumun kartvizitini oluşturan eşsiz bir dokümandır. Bu dokümanın oluşturulmasında sanatçı sadece toplumsal bir misyon sahip değil, tarihe de rehberlik edecek bir sürece de işaret etmektedir. Sanatçının yarattığı her nesne onun hem sanatsal kimliğini hem de öznel kimliğini oluşturur. Bu perspektifle çağdaş sanatçının sıklıkla referans aldığı ve irdelediği en önemli konulardan bir de kaçınılmaz olarak kimlik sorunsalıdır"(Uçar, 2014, s.421). Toplum tarafından her dönem, kişilere farklı kimlik anlamları yüklenmiştir. Önemli olan bireyin kendine yüklediği, kendini tanımlamak için kullandığı özelliklerin bütününe verdiği benliğidir.

Görsel 2. Olivier de Sagazan, Transformation, Performans Sanatı, 50 Dakika, Gaelle de Sagazan

Olivier de Sagazan, Transformation performansıyla, kimliğin gerçeğini insanın asıl başlangıç doğasını göstermektedir. Performans sanatında sanatçının kimliği, yarattığı eserlerindeki kimliği gerçek hayatındaki yansımasıdır. Sanatsal üretim sanatçının hayatının bir ifadesidir. Sanatta hayat etkeni, sanat nesnesi için önemli bir rol taşır. Birey sahip olduğu inanç ve kişisel özelliklerine eğilimlerine göre hayatını yönlendirir. Çağdaş sanatta, sanatçının kimliği, hayatını da içinde barındırmaktadır. Sanatçı hayatının geçtiği birçok evrede kendi kimliğini sanatına yansıtır. Hayat gibi aidiyet duygusu da bireyin, kimlik ve hayatının bağı rolündedir.

3.3. Şiddet-Kan-Acı

"Öyle bir zamanda doğmuşum ki ya cani ya da sanatçı olması gerekiyor insanın"

Lichard Linder

Şiddet toplumun var olduğu süre boyunca hep sosyal bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Şiddet, kan, acı toplumun yaşadığı şiddetin görselleştirildiği ürünlerdir. Şiddet bireyin, duygularının, davranışlarının kontrol dışı hareketlerinden oluşmaktadır.

Vito Acconci'nin 1970 yılında gerçekleştirdiği performansı ile toplumun sorunlarını, siyasal ilişkilerine atıfta bulundu. Sanatçı bedeninde uyguladığı çeşitli, saldırgan eylemleri ile dikkat çekmiştir. Sanatçının vücudunda, kolları, bacakları ve omuzlarındaki ısırma izleri ile gerçekleştirilen performans da kamera ile gösterim elde edilmiştir. Vücudunda beliren ısırma izlerini ve dişlerini gösteren doku yazıcı mürekkebi ile kaplanmıştır. Bu kapladığı mürekkebin dokusu ile birlikte bedeninin dokusunu çeşitli yüzeylerde kullanmıştır. Performansını canlı bir izleyici önünde icra etmemiştir. Sanatçının bedenindeki ısırılma izleri, vücudun ve derinin yapısını ortaya çıkarmaktadır.

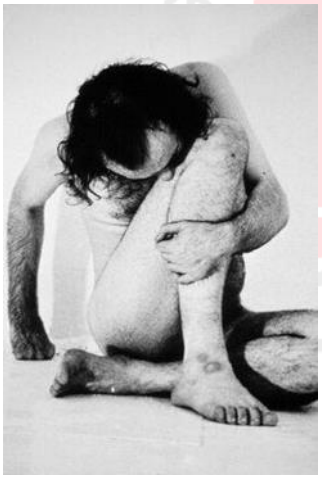

Görsel 3. Vito Acconci's, Trademarks,1970, New York

3.4.Bilinç-Bilinçdışı

Bilinç diğer bir adıyla zihin, yapısal olarak dış dünyanın ve bedenin içinden gelen uyarıları fark eden bölgedir. Bilinç, bedenin var olan algısını ve sürecini kapsamaktadır. Bu süreç iletişim veya kişinin davranışlarıyla çevreye iletilir. Bilinç farklı aşamalar ile incelenmiştir. "Sigmund Freud (d.1856-ö.1939), psikoloji tarihinde en çok tanınan ve en derin izleri bırakmış olan düşünürlerden biridir. Freud, bir nörolog ve psikiyatr olmasına rağmen çalışmalarıyla yalnız tıpta veya psikoloji alanında değil, edebiyattan sinemaya kadar birçok farklı alanda etkide

bulunmuştur ve kendisi günümüzde hala konuşulmaya devam eden bir isimdir. Freud'un temellerini attığı psikanalitik yaklaşım, psikoloji alanındaki en temel yaklaşımlardan birisi olarak anılmaya devam etmektedir. Psikanalitik kuram, Freud'dan sonra kendi içinde alt akımlara ayrılmış olsa da Freud'un görüşleri hemen hepsinin temelini teşkil etmektedir. Freud'un görüşleri ekseninde şekillenen psikanalitik yaklaşıma özelde Freudyen psikoloji diyebiliriz. Freudyen psikolojinin bize kazandırdığı çok sayıda kavram olmakla birlikte muhtemelen bunlar arasında en önemlisi "bilinçdışı" kavramıdır ve Freud bilinçdışının kâşifi olarak isimlendirilebilir" (Sevinç, 2019, s. 126).

4. MARİNA ABRAMOVİC'İN (1946-) YAŞAMI

Sırp performans sanatçısı olan Marina Abramovic 30 Kasım 1946 tarihinde Belgrad, Yugoslavya'da doğmuştur. 1940 yılında Yugoslavya'nın pek de parlak olmadığı dönemlerde, anne ve babasının savaş kahramanı olduğu, devrimci bir ailenin ilk kız çocuğundan biri olarak dünyaya gelmiştir. Annesi "Danica Rosic" ve Babası "Vojin Abramovic", ebeveynleri tarafından varlıklı bir ailenin çocuğudur.

Görsel 4. Belgrad'da Dört Yaşındaki Marina, 1951

Çocukluğundan itibaren sevgiye ve aile yaşamına hasret bırakılan bir çocukluk geçiren sanatçı, aslında yaşamının dönüm noktalarını bu dönemde yaşamıştır. Varlıklı ama zor bir ailede büyüyen, yetişen Marina yirmi dokuz yaşına kadar birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Baskıcı ve otoriter bir ailede büyüyen Marina, her zaman kuralların dışında davranmak istese de bu pek mümkün olmamıştır. Ailesi tarafından şiddet gören bir çocuk ama aynı zamanda her

istediği de önüne gelen bir çocukluğa sahip olmuştur. Her ne kadar kendini ve ailesinin varlıklı olduğunu bilse de, Marina için maddi değerlerden çok manevi değerler ağır basmıştır.

3.1. Marina Abramovic'in Sanat Eğitimi

Küçük yaşlarda ailesi tarafından sanata teşvik edilen Marina, ilk olarak rüyalarını, korkularını resmetmiştir. Ama zaman ilerledikçe, on dört yaşındayken babasından istediği yağlı boya seti ile resim sanatına ilk gerçek adımını atmıştır. Her zaman sanata ilgi duyan Marina, babasının da ayarladığı bir ressamdan ders almaya başlamıştır. Filo Filipovic isimli ressam ile resim derslerine başlayan Marina, aslında var olan sonsuzluğu burada deneyimlemiştir. İlk resim derslerini almaya başlayan Marina, Filipovic'in, soyut peyzaj dediği şeyleri resmederken oldukça etkilenmiştir ve bu dersler onun üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Resim ders deneyimleri, Marina'ya sürecin sonuçtan daha önemli olduğunu göstermiştir. Bir çalışmanın başlama evresi, oluşturulma süreci ve bu sürecin bozulması ve bitiş süreci Marina için önemli bir deneyim olmuştur.

4.2.Marina Abramovic'in Sanata Bakışı ve Performans Sanatı Hakkındaki Görüşleri

Marina Abramovic, çalışmalarına natürmort kompozisyonları ile başlamıştır. Sanatçının akademiye başladıktan sonraki düşünceleri ve sanatsal fikirleri değişime uğramış, sanatını farklı bir aşamaya ve farklı bir üsluba taşımıştır. O sanatı için zihnin ve bedenin bir arada olması, kullanılması gerektiğini biliyordu. Duygusuz bir şekilde yaptığı natürmort çalışmaları onun için anlamsız resimler olmuşlardı her zaman. Sanat onun için farklı bir anlama gelmiştir. Duygusal ve ruhani bir kayboluşu simgelemekle birlikte her şeyin farkında olduğu bir fiziksel yolculuktur. Sanatının en uç noktalarını ve kendinin en uç noktalarını görmek istemiştir. Marina için bedeni yeni bir sanattır ve o bu sanatının nasıl bir savaş olduğunu görebiliyordur. İçinde yaşadığı ruhsal enkazlar ve bedeni bu yorucu, tehlikeli yolculuğu ortaya çıkaran en temel faktör olmuştur. Marina kendisini iki boyutla sınırlandırmak yerine daha farklı bir şeyle sanatını yaratabileceğini düşünmüştür.

5.MARİNA ABRAMOVİC'İN PERFORMANSLARI

5.1 Rhytm10

Edinburg'da 1973 yılında Marinanın ilk olarak gerçekleştirdiği, izleyicisiyle buluştuğu performansıdır. Rhytm 10 performansında Marinanın duyguları çok gerçektir. Tam anlamıyla bir çılgınlık olan performansın aslı bir oyun geleneğine dayanmaktadır. Bu, Rus ve Yugoslav

köylülerinin arasında oynanan bir içme oyununudur. Performansın ana unsuru olan bıçak, gerçek oyunda da yer alır. Elinizi açıp, parmaklarınızın arasında hızlıca hareket ettirdiğiniz bıçağı, parmağınızı her kestiğiniz anda bir içki içmek zorunda kalırsınız ve bu durum sarhoş olmanın etkisiyle bilincin devre dışı kalmasını sağlar.

Görsel 5. Marina Abramovic, Rhythm 10, Performans 1 Saat, Museo d'Arte Contemporanea, Villa Borghese, Roma, 1973

"Performansta hedeflenen ise bedenleri temsiliyetin zincirlerinden kurtarmak ve onu spontan gelişmelere cevap verebilen bir hale sokmaktır. Abramović Rhythm serilerinde, kendi vücudunda yaratmış ve uygulamış olduğu şey ile izler bırakmış ve geçirdiği dönüşüm süreçlerine işaret etmiştir. Gösteri anı, oyuncu ve seyircinin dondurulduğu an olmaktan çıkmış, oyuncu canlı bir performansta ortaya çıkabilecek tehlikeleri açığa çıkarmış, bu potansiyel tehlikeyi sadece hatırlatmakla kalmamış, somut olarak kendisini ölüm veya yaralanma riskiyle karşı karşıya bırakmıştır"(Özinan,2017, s. 17).

5.2. Rhytm 5

1974'te ÖKM'nin Nisan toplantısında yeni bir performans fikri sunan Marina, zihnini ve bedenini tutuşturan bir düşünce ile Beuys'a fikrini sunmuştur. Aldığı geri dönüt, dikkat etmesi gerektiğinden yana olmuştur. Ateşi temel alan performans da, Beuys'a göre ateşe çok dikkatli yaklaşılması gerektiğinden dem vurmuştur. Ama Marina için bu tür duygular ne vücudunda ne zihninde yer almıyordu. Her şeyi göze almıştı, aklındaki iş tam anlamıyla bir çılgınlıktı. Zihnindeki düşüncenin adı Rhytm 5 olacaktı. Performansının temelinde yer alan "Beş" birçok figürü temsil etmek üzere tasarlanmıştır.

5.3. Rhytm 2

Abramovic, Ekim 1974'te Zagreb'deki Çağdaş Sanat Müzesi'nde gerçekleştirdiği Ritim 2 performansında bilincini ve bilinçdışı kaybını kontrollü bir şekilde kaybettiği bir performansı

Görsel 6. Marina Abramović, Rhythm 5, 1,5 Saatlik Performans, Öğrenci Kültür Merkezi, Belgrad, 1974

yaratmıştır. Marina, katatoni ve şizofreni hastalarının kullandığı ilaçları kendi bedeninde kullanacaktır ve bu ilaçların etkilerini filme alır. Performansının ilk kısmında, akut katatoni tedavisi içi kullanılan haplardan alır ve bu hastalığın ilacı olan haplardan yuttuktan kısa bir süre sonra, bedenin de tamamen kontrol dışında gerçekleşmeye başlayan bazı hareketler sergilenir. Elli dakika süren bu ilk kısımda, kas hareketleri vücudu tamamen ele geçirmeye başlar. Marina ilk kısımda zihinsel olarak ne olduğunun farkındadır ama vücudu tamamen tepkisiz kalmıştır. Zihni tamamen bilincinin olduğunu gösterirken, bedeni bilinçdışı kalmıştır. İkinci kısımda yuttuğu hap değişmiştir ve bu performansın başka bir ilerleyişi olabileceğini gözler önüne sermiştir. Yedi saat süren performans iki kısma bölünmüştür.

Görsel 7. Marina Abramović, Rhythm 2, Performans, 7 Saat, Çağdaş Sanat Müzesi Zagreb, 1974

"Şizofreni; sanrılar, varsanılar, organize olmayan davranışlar, negatif semptomlar ve sosyal işlev bozukluğu ile karakterize edilen bir psikiyatrik hastalıktır. Şizofreni hastaların tedavisi farmakolojik tedavileri ve psikososyal tedavileri içermektedir. Farmakolojik tedavilerden antipsikotik ilaçlar şizofreni tedavisinin temelini oluştursa da araştırmalar psikososyal yaklaşımların klinik düzelmeyi hızlandırdığını bildirmiştir" (Summakoğlu, Ertuğrul,2018, 48).

Performansın ikinci kısmına geçen Marina, birinci kısımda tekrarladığı adımları tekrar canlandırmıştır, öncekinden farkı sadece şizofreni hapı yutması olmuştur.

5.4. Rhytm 0

Rhythm serisinin son çalışması olan Napoli'de gerçekleştirilen performans altı saat sürmüştür. Marina, Rhythm 0 performansının, Belgrad'da hakkında yazılan ve söylenenlere bir cevap niteliğinde olmasını istemiştir. Marina tamamen seyircinin aktif kendinin pasif olduğu bir performans tasarlamıştır. Rhythm 0 performansının konusu ise oldukça kolay ifade edilmiştir. Seyircinin eline verilen güç, aktif ve pasif ilişkisinin en iyi örneği olmuştur. Yapılan performans çalışmalarının hepsinde sanatçı ve pasif izleyici rol model olurken Rhythm 0 performansıyla bu düşünceye meydan okunmuştur. Performansında tüm sorumluluğun kendine ait olduğunu belirten Marina, kendisinin bir nesne olduğunu seyircilerinde istediklerini yapmalarında özgür olduklarını belirtmiştir. Studio Morra duvarına asılan bir kâğıtta Abramovic "Ben nesneyim. Bu süre zarfında tüm sorumluluğu üstleniyorum." Altı saat süren performans pek çok içeriği ve duyguyu içinde büyüterek devam etmiştir. Marina performansı için seyirciye bıraktığı yetmiş iki nesneden oluşan bir masa hazırlamıştır.

Resim 8. Marina Abramović, Rhythm 0, Performans 6 saat, Studio Morra, Napoli, 1974

Performansın ilk başladığı üç saat boyunca, sanatçı ve izleyiciler çekingen olarak hareket etmeye başlamışlardır. Marina'ya sevgi ile yaklaşan seyirciler, ellerine gül vermişlerdir, ona gayet sevecen ve iyimser davranmışlardır. Marina'yı sevmeye başlayanlar, yanağını öpmeye başlayan seyirciler için ilk üç saat bu şekilde ilerlemiştir. Performansın ilerleyen saatlerinde,

hem seyircilerin tutumu hem de performansın gidişatı değişmeye başlamıştır. Sanatçı çeşitli yerlerde çeşitli pozlara taşınmıştır. Sevgi ile başlayan performans şiddet ve tacizle devam etmiştir. Abramovic tepkisiz bir şekilde uzaklara bakmaya devam etmiştir ve bundan daha fazla cesaret bulan izleyiciler daha saldırgan hale gelmişlerdir. Ölüm ve yaşam arasındaki zamanı belirleyen performans izleyicilerin daha fazla cüretkâr davranmasıyla, yaşamdan uzaklaşmıştır. İzleyiciler sanatçının vücudunu derin kesiklerle kestikten sonra sanatçının kanını içmişlerdi, eylem ve şiddet performansın geldiği en son noktayı göstermektedir. İzleyicilerin nesnelleştirdiği bu performans, tabancanın Marinanın eline yerleştirilmesiyle yetmiş iki objenin de kullanılabilirliği izleyiciler performansta göstermiştir. Masada cansız olarak duran objeler Marina ve performansı için bir tehdit yaratmamıştır. İzleyicilerin hangi objeyi, nasıl kullanacakları Marina ve performansı için tehdit haline gelmiştir.

Toplum içinde var olan izleyiciler kalabalığın cesaret verici gücünü kendi bedenlerinde hissetmişlerdir. İnsanın varlığını, doğasını meydana çıkaran bu performans, kalabalığın ve yalnızlığın deneyi olmuştur.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

1960'lı yıllardan itibaren performans sanatçıları var olan sanatın dışına çıkmış, kendilerine yeni öncü bir dil yaratmışlardır. Sanatın, toplum üzerindeki sorunlarına ışık tutan sanatçılar performanslarını, toplumun sorunları üzerine inşa etmişlerdir. Canlı bir unsur içeren performansların, sanatı, modern statik bir resim veya heykelden daha iyi yansıttığına inanmışlar ancak insan resimlerinin ve heykellerinin de performatif yönleri olabileceğini görmeye başlamışlardır. Performans sanatı yıkıcı bir sanat olmuştur. Performans, yaşam arasındaki boşlukta işlenmiştir. Performans sanatını diğer sanatlardan ayıran özelliklerden biri de sanatın yerleşmesini reddetmesi olmuştur.

Performans sanatında sunulan performanslarda, sanatın kavram ve eylem boyutu önemli bir etkiye sahip olmuştur. Mekân, beden, kimlik, hayat, aidiyet, şiddet, kan, acı bilinç ve bilinçdışı önemli unsurlar olarak performans sanatının içinde yer alırken değişen zaman ile sanat anlayışı kendi problemini çözmek veya belirli bir yola ulaşmak için kendi algoritmalarını tasarlamıştır.

Yaşadığı dönemin şartları, ailevi sorunları ve arkadaşlık ilişkileri Abramovic'in kimliğinin oluşmasında büyük bir etken olmuş. Zihnin ve bedeninin birlikte kullanıldığı performans sanatı seyirciyi fiziksel bir yolculuğa çıkarmış, bu fiziksel yolculukta sanatçının ve seyircinin kendisini bulması hedeflemiştir. Fiziksel ve ruhani olan bu yolculukta sanatçı ve izleyici de en uç noktalarda kendilerini görmüştür. Hala güncel sanatçı olan Abramovic, katıldığı birçok

röportajında performans sanatının sürekli devinim halinde olduğunu, tarihsel bir gelişimi olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda performans sanatı ve sanatçısı zamanla değişim ve gelişim göstererek günümüzde hala varlığını sürdürmektedir. Esnek bir tavır sergileyen performans sanatına tek bir açıyla bakılamaz. Performanslarında kendini ve sanatını güncel tutan Abramovic, yarattığı ritim serileri ve diğer performansları ile sanatın sürekli güncel olması gerektiğini vurgulamış.

Rhytm 10, Rhytm 5, Rhytm 2, ve Rhytm 0 performansları ile bilinç ve bilinçdışını devre dışını bırakan performanslar gerçekleştirmiştir. Bilinç ve bilinçdışının yanında Abramovic, fiziksel ve zihinsel olarak da performanslarda kendini farklı durumlarda yansıtmıştır. Önceki performanslarında kendi ve bedeni aktif olan Abramovic, Rhytm 0 son performansında izleyici aktif, kendinin pasif olduğu bir performans sergilemiştir. Toplumun yalnız ve kalabalıktaki cüretkâr tavırlarını gözler önüne sermiştir. Sanatçı veya sanat eseri güzel mi olmalı? Güzellik fikri, sanatın güzelliği kavramsal bir şekilde sınırlandırılmıştır.

KAYNAKÇA

Denizci, D. *Performans Sanatı ve 1960'lardan Sonra Kadın Performans Sanatçıları,*

Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Erzurum, 2019.

Özinan, E. Erika-Fischer Lichte'nin Performans Anlayışı ile Marina Abramoviç'in

Rhytm Serisine Bakmak. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Müzik ve Sahne Sanatları*

Dergisi, 11, 26. 2017.

Sevinç, K. Freudyen Psikolojide Bilinçaltı ve Bilinçdışı Kavramları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar. Kilitbahir, (15), 125-158, 2019.

Summakoğlu, D. Ve Ertuğrul, B. ***Şizofreni ve tedavisi.*** Lectio Scientific, *2*(1), 43-61, 2018.

Uçar, A. Çağdaş Sanatta Kimlik Açılımı ve Yeni Önermeler. Ege Eğitim Dergisi, 15(2), 416-428, 2014.

PİYANO EĞİTİMİNDE BONA VE SOLFEJ ÇALIŞMASININ ESERE ADAPTASYON SÜRECİNE ETKİSİ

Sehergül KAYNAK [1], Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU [2]
[1] Trabzon Üniversitesi Müzik Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi
https://orcid.org/0000-0003-2399-7205
[2] Prof. Dr. Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD
https://orcid.org/0000-0003-0064-9144

ÖZET
Piyano eğitimi süreci, özellikle küçük yaşlarda yürütülen derslerde kimi zaman soyut kavramların ya da bazı teorik bilgilerin aktarılması gibi sıkıntıları da içinde barındırır. Konunun doğru anlaşılması da uygulama için önemlidir. Dolayısıyla özellikle de küçük yaşlarda piyano eğitimi verilirken, bazı kavramların öğretilmesinde farklı yöntem veya yaklaşımların kullanılması zorunlu bir hal almaktadır. Bu uygulamalar kimi zaman bir eserin tümüyle kavranması ve esere adapte olmak ile ilgili de olabilmektedir. Eser içerisindeki teknikler ve terimler kavranmış olsa da esere adapte olabilmek için, eseri doğru tanımak önem kazanmaktadır. Bu çalışmada piyano eğitiminde eser çalışması öncesinde solfej ve bona kullanımının, esere adaptasyon ve başarıya etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Tekrar stratejileri kapsamında planlanan bona ve solfej yapma çalışmaları, üzerinde çalışılacak piyano eseri öncesinde öğrenciler ile belli bir plan dahilinde çalışılmıştır. Çalışma özel bir müzik kursunda öğrenim gören ve çeşitli kriterler kapsamında (yaş, piyano çalma düzeyleri, kursa gelme süreleri vb.) aynı seviyede olduğu belirlenen 10 öğrenci ile yapılmıştır. Öğrenciler deney ve kontrol grubu olmak üzere 5'erli iki gruba ayrılmıştır. Çalışma her iki grupla araştırmacılar tarafından hazırlanan eserler ile yapılmıştır. Araştırmacılar biri ön test sürecinde, diğer ise son test sürecinde değerlendirilmek üzere iki farklı eser hazırlamıştır. Kontrol grubundaki 5 kişiye ilgili eserler solfej ve bona kullanmadan öğretilmiş, her iki uygulamada da kontrol grubu ile klasik biçimde tekrarlar yapılarak çalışılmıştır. Deney grubuna ise ikinci eser solfej ve bona uygulanarak öğretilmiştir. Deney grubundaki her bir öğrenci ile ilgili eser çalışımadan önce eserin bonası ve solfeji yapılmıştır. Her bir öğrenci ile bireysel olarak yürütülen süreç sonunda değerlendirmeler yapılarak puanlar oluşturulmuş ve başarı durumları gözlenmiştir. Deney grubunun kontrol grubuna göre esere yönelik piyano çalma becerisinde, esere daha çabuk uyum sağlamada daha başarılı olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Piyano, Solfej, Bona, Tekrar Stratejileri.

1. GİRİŞ
1.1.Müzik Eğitimi
Planlı bir eğitim sürecinden geçmiş bireyler, kazanım ve yoğunluk gözetmeksizin müzik eğitimi görmektedir. Müzik eğitimcilerinin tümü belli başlı temel kazanım ve içerikleri öğrencilere edindirmeyi hedeflemektedirler. Müzik eğitimi aslında bir duyu eğitimidir. Bu eğitim ışığında öğrenciler işitme duyuları ile sanat eğitimi gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda sanat eğitimi için duyu eğitimi ve buna bağlı olarak aslında bir duyarlılık eğitimi

olduğu unutulmamalıdır (Bağcı, 2009). Öğrenciden beklenen hedef davranışlar ise bilişsel, duyuşsal ve devinişsel olarak sınıflandırılmaktadır. Devinişsel kazanımlar seslendirilen eser veya çalgı gibi müziğin temelini oluşturan davranışlardır. Sergilenen bu davranışların diğer bir boyutu ise müziksel okumadır. Bu konudaki asıl amaç müziksel performans yoluyla düzey, konum ve kişi fark etmeksizin hedeflenen kazanımlar sonucunda müzik yapmayı sağlamaktır (Özdemir, 2012).

Bu bağlamda bir çalgı eğitiminin nota eğitimi ile verilmesinin daha doğru olduğu söylenebilir. Öğrencilerin enstrüman çalarken özellikle piyano eğitiminde sistematik bir iş yapmak yerine müzik yapmayı hedeflemeleri gerektiği düşünülebilir. Bunu sağlamak amacıyla temel nota bilgisi verildikten sonra öğrencilerle seviyelerine uygun solfej ve bona çalışmalarının öğrenci başarısına katkısı olacağı düşünülebilir.

1.2. Solfej ve Bona

Gürpınar, (2014) solfeji "bir ezginin hem ritim hem de ses frekans değerlerinin sistemli bir biçimde doğru olarak seslendirilmesi eylemi" olarak tanımlarken, Özgür ve Aydoğan, (2004) ise "bir müzik yazısının, diğer bir ifade ile müziğin harfleri olarak da nitelendirilebilecek notaların isim, ses yüksekliği, nota süresi, hız, seslendirme şiddeti (gürlük) ve ayırtılarıyla (nüans) seslendirilmesine müziksel okuma (solfej) denir" biçiminde tanımlamaktadır. Müziksel okuma, yapılan okumanın özelliğine göre farklı biçim ve şekillerde (ritimsel okuma, deşifre okuma, tonal ya da makamsal okuma vb.) yapılabilir. Notaları ritmik değerlerine göre, örneğin Bona'nın kitabından veya doğru nota seslerini vererek değerlerine göre solfej kitabından okuma sırasında, 1.2.3.4. zamanları belirten vuruş adı verilen el hareketleri yapılır (Tabakoğlu, 2013, s.18).

Bu tanımlara göre bona yapmak notaların vuruş değerlerine göre okunması, solfej ise notaların vuruş sürelerinin yanında doğru seslendirilerek okunması olduğu sonucuna varılabilir.

1.3. Öğrenme Stratejileri

Öğrencinin öğrenme sırasında aktif katılım sağlamasının öğrenme sürecinde etkili olacağı düşünülmüştür. Bu düşünceye göre öğrencinin hazır bulunuşluk ve öğrenme esnasındaki aktifliğinin birbiriyle bağlantılı olduğu bilinmektedir. Etkin bir öğretim için öğreticinin verdiği bilgilerin öğrenci tarafından bilgiyi nasıl öğreneceği, nasıl anımsayacağı ve nasıl düşünmesi gerektiği konusunda öğrencileri güdülemek amaçlanmalıdır. Öğretmenler, öğrenme ürünleri ve öğrenme süreci olmak üzere iki farklı hedefleri bulunarak sınıfa girerler. Öğrenme ürünlerinde en önemli unsur öğrencilerin ders sonunda neyi bilmeleri veya yapmaları gerektiğidir. Öğrenme süreçlerinde ise öğrencilerin öğrenmenin gerçekleşmesi için kullanmaları gerektiği teknik ve stratejilerin ne olması gerektiğinin farkına varmalarını sağlamaktır. İyi bir öğretim sürecinde bu iki hedefin gerçekleşmesi amaçlanmaktadır (Demirel, 1993). Öğrenme stratejileri esasen "öğrenme nasıl gerçekleşir?" sorusunu aydınlatan bir yapıdır. Hayatın hemen her safhasında bir şeyler öğrenirken veya çalışırken yaptığımız ve bazen farkına bile varmadığımız davranışların çoğu, aslında birer öğrenme stratejisi olarak ifade edilebilir (Çelikkaya ve Kuş, 2010).

Bu nedenle bir çalgı eğitiminde de öğrencilere öğretilmesi gereken hedef kazanım verilirken aynı zamanda ilerleyen süreçte öğrencilerin bunu nasıl öğreneceğini de öğretmenin etkili bir yöntem olduğu söylenebilir.

Öğrenme stratejilerinden biri olan anlamlandırma stratejisi, öğrencinin yeni aldığı bilgiyi daha önce öğrendiği bilgiler ve uzun süreli bellekte yer etmiş bilgi ya da tecrübelerle ilişkilendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Özer, 2001).

Öğrencilerin çoğunlukla kullandığı yöntemlerden biri ise tekrar yöntemleridir. Bu süreçte öğrenci kolay bir yol olan tekrarlama ile öğrenme sürecine başlar ve daha sonrasında edindiği bilgiyi zaten var olan bilgiyle bağdaştırarak zihninde anlamlandırır. Bu bağlamda öğrenci kendi öğrenme stratejisini bulurken edindiği bilgiyi bu stratejilerle daha anlamlı hale getirir (Kurtuldu ve Güçlü, 2010). Tekrar stratejilerini kullanmak öğretilen bir bilginin unutulmaması ve uzun süreli bellekte kalmasında büyük rol oynamaktadır. Bu anlamda tekrar stratejilerinden faydalanırken önemli görülen bölümleri zihinde tekrarlama, öğrenilen konuyu belli aralıklarla tekrarlama, anlaşılmayan yerleri tekrarlama, önemli olduğu düşünülen bilgileri göz önünde bulundurarak hatırlanmasını sağlamak vb. gibi çalışmalar yapılabileceği düşünülebilir (Çelikkaya, 2010).

Bu bilgiler ışığında piyano eğitiminde öğrencilerin tekrar stratejileri kapsamında bona ve solfej çalışmalarının bilgiyi edinmede ve uzun süreli belleğe yerleştirmede daha etkili olacağı düşünülmektedir. Genel olarak bakıldığında tekrar stratejilerinin ve bu stratejiler kapsamında yapılabilecek planlardan biri olan bona ve solfej ile tekrar çalışmaları yapmanın fayda sağlayıp sağlamadığı bu çalışmada merak edilmiştir. Dolayısıyla çalışmada amaç olarak "piyano eğitiminde eser çalışması öncesinde solfej ve bona kullanımının, esere adaptasyon ve başarıya etkisinin incelenmesi" amacı belirlenmiştir.

2.YÖNTEM

Bu araştırmada deneysel yöntem kapsamındaki kontrol gruplu ön test son test modeli kullanılmıştır. Model kapsamında iki grup oluşturulmuş (deney ve kontrol grupları) ve basit deneysel desen düzeninde çalışma uygulanmıştır.

2.1.Çalışma Grubu

Çalışma grubunu araştırmanın yürütüldüğü şehirde faaliyet veren özel bir müzik kursunda piyano dersi alan öğrenciler içinden seçilmiş toplam 10 kişi oluşturmaktadır. Kursta yer alan diğer tüm öğrenciler içerisinde bu öğrencilerin seçiminde yakın tarihlerde piyano eğitimi almaya başlamış ve süre olarak eğitimlerinin aynı (yaklaşık 1 yıl) olması, aynı seviyedeki metodları ve eserleri çalıyor olmaları ve yaşları birbirine yakın (2000-2003 doğum tarihli öğrenciler) olmaları gibi kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler seçilen öğrenciler için ilk denklik kriterleri olarak da kabul edilmiştir.

2.2.Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması için ilk olarak ön test ve son test sürecinde değerlendirilmek üzere iki adet eser araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Biri re minör, diğer sol majör tonlarda, sol elde

eşlik figürleri ve akorlar ile seyreden ve sağ elde solfej/bona yapmaya da uygun bir melodinin yer aldığı eserler yazılmıştır. Daha önceden duyulmuş, kursta diğer öğrencilerden izlenmiş olması gibi riskler düşünülerek eserler araştırmacılar tarafından yazılmıştır. Yazılan eserlerden ilki ön test uygulaması için kullanılmıştır. İlk eser her iki grupla da bir ders saatinde ve bireysel olarak çalışılmıştır. İlk çalışmada klasik tekrarlar yapılmış, adı geçen uygulama ya da farklı bir yöntem kullanılmamıştır. Önce yavaş daha sonra hızlandırılarak ve bölümlere ayrılarak çalışılan ilk eser esnasında hatalı çalınan ritim kümeleri ve notalar için uyarılar verilmiştir.

Ön test uygulamasının tamamlanması sonrasında takip eden hafta son test uygulanmıştır. Son test uygulamasında kontrol grubu ile bu kez ikinci eser yukarıda anlatıldığı gibi yine klasik biçimde çalışılmıştır. Farklı uygulama son test sürecinde deney grubu ile yürütülmüştür. Deney grubundaki öğrenciler ile bireysel derslerde araştırmacılar tarafından hazırlanan ikinci eser çalışılmadan önce eserin bona ve solfeji yaptırılmıştır. Eser ilk olarak piyano ile deşifre edilmiş ve eserde problem olduğu belirlenen yerler için ilaveten bona ve solfej çalışması planlanarak yapılmıştır. Bona ve solfejler seçilmiş bölümler için üçer kez (üç kez bona, üç kez solfeji) Yaklaşık 10 dakika süren bona ve solfej uygulaması sonrasında eser tekrarlar yapılarak çalışılmaya devam edilmiştir. Son test uygulamasında da tüm çalışmalar bir ders saatinde (ortalama 40 dk) ve her bir öğrenci ile bireysel olarak ayrı ayrı çalışılmıştır.

2.3.Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesi süreci için öğrencilerin ön testteki ve son testteki performanslarını puanlama uygulaması devreye sokulmuştur. Puanlama genel anlamda bir piyano performansını değerlendirmeyi içerdiği için uygulamada hazır bir puanlama anahtarı tercih edilmiştir. Puanlama için Kurtuldu (2010) tarafından kullanılmış olan piyano performansı puanlama anahtarı tercih edilmiştir. Puanlama anahtarı araştırmacılar ve aynı kurstaki iki öğretmen de dahil toplam 4 kişi tarafından kullanılmıştır. Puanlama neticesinde elde edilen veriler için ortalama puanlar hesaplanmış, gruplardaki öğrencilerin ön test ve son teste dair başarı puanları elde edilmiştir. Elde edilen puanlar istatistiksel olarak da incelenmiştir. Kişi sayısının az olması nedeniyle istatistik süreç için parametrik olmayan karşılaştırma testleri uygun bulunmuştur. Bu kapsamda her iki grubun verilerini karşılaştırmak için Mann Whitney U Testi kullanılmıştır. U testinin sonuçlarını incelemek ve anlamlı fark durumunu sınamak için kabul düzeyi $p<,05$ olarak belirlenmiştir.

3.BULGULAR

Bulgular bölümünde veriler iki farklı çizelge biçiminde sunulmuştur. İlk çizelgede deney ve kontrol grubundaki 10 öğrencinin ön test ve son test sürecinde aldığı ham puanlar yer almaktadır. Diğer çizelgede ise istatistiksel olarak her iki ölçüm düzeyine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 1: Deney ve Kontrol Gruplarının Puan Dağılımları

Öğrenciler	Ön test	Son test
Deney 1	65,00	85,00
Deney 2	65,00	90,00
Deney 3	65,00	75,00

Deney 4	70,00	85,00
Deney 5	70,00	95,00
Kontrol 1	65,00	65,00
Kontrol 2	65,00	65,00
Kontrol 3	70,00	75,00
Kontrol 4	60,00	55,00
Kontrol 5	70,00	65,00

Çizelge 1'e bakıldığında öğrencilerin ön test sürecinde birbirine yakın sayılabilecek düzeyde, ortalama 65 – 70 aralığında sonuçlar elde ettiği görülebilir. Yapılan ön testten elde edilen puanlar, öğrencilerin ilk düzeyde denklik durumuna da işaret etmektedir. Son test ölçümü için bakıldığında ise deney grubundaki öğrencilerin puanlarını geliştirdikleri ve kontrol grubuna göre daha iyi notlar aldığı gözlenmiştir. Kontrol grubu öğrencileri ise ilk ve ikinci çalışma kapsamında benzer puanlar almışlardır.

Çizelge 2: Ölçümlere İlişkin U Testi Sonuçları

Ölçüm	Gruplar	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	p
Ön Test	Deney	5,80	29,00	11,00	-0,346	,729
	Kontrol	5,20	26,00			
Son Test	Deney	7,90	39,50	0,50	-2,55	,011
	Kontrol	3,10	15,50			

Çizelge 2'de yer alan verileri incelendiğimizde ön test düzeyinde p<,05 için anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu duruma göre ön test ölçüm aşamasında gruplar düzeyinde bir fark oluşmadığı söylenilebilir. Son test puanları açısından bakıldığında ise p<,05 düzeyine göre farka rastlanmıştır. Sıra ortalaması ve sıra toplamı değerlerine göre bakıldığında, oluşan puan farkının deney grubu yönünde olduğu ortaya çıkmaktadır. Sıra ortalamasında 7,90 puan ve sıra toplamında 39,50 puan dağılımı, deney grubu yönündeki eğilime işaret etmektedir. Buna göre bu ölçümde puan farkının deney grubu yönünde gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır.

4.SONUÇ

Yapılan gözlemler sonucunda öğrencilerin bir eseri nasıl çalışmaları gerektiği konusunda bilgi sahibi olmalarının ve tekrar stratejileri kapsamında eseri çalmadan önce solfej ve bona çalışması yapmalarının öğrenci başarısına olumlu yönde etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Deney grubu öğrencilerinin bir eseri çalışırken önce nasıl olması gerektiğini, solfej ve bona çalışması yaparak zihnine yerleştirip daha sonra tekrar stratejileri ile destekleyerek uzun süreli belleklerine yerleştirmelerinin önemini kavradıkları gözlenmiştir. Deney grubu öğrencileri son test aşamasında belli bölümlerde yaptıkları hataların farkına varıp bu bölümleri analiz ederek nasıl düzeltmeleri konusunda fikir sahibi olabilmişlerdir. Kontrol grubu öğrencileri ödev verilen eseri seslendirirken yaptıkları hataları fark etmemekle birlikte nasıl düzeltecekleri konusunda fikir sahibi olamamışlardır. Bu durum sonucunda ise eseri seslendirirken bir bütünlük oluşturmakta zorlanmışlardır. Yaşanılan bu problemler ise öğrencilerin eser çalışırken çalışma arzu ve isteklerini olumsuz yönde etkilemiş olabileceği için puanlarının daha düşük olması

olarak yorumlanabilir. Bu nedenle piyano eğitiminde bir eser çalışılırken öğrencilerin bir eseri seslendirmeden önce ön çalışma amacıyla solfej ve bona yaparak eseri tekrarlamalarının, öğrenci başarısını olumlu yönde etkileyeceği kanısına varılmıştır.

Piyano eğitiminde strateji kullanımı ve seçilen strateji kapsamında doğru uygulamalar yapılması, doğrudan öğrenci başarısı üzerinde etken olabilmektedir. Tekrar stratejilerinin müziksel bir yaklaşımla birleştirilerek uygulanması için tercih edilen bona ve solfej uygulaması da seçilen grup düzeyinde etkili olmuştur. Piyano eğitiminde strateji kullanımı ve bu stratejilerin müziksel uygulamalarla pekiştirilerek zenginleştirilmesi gibi çalışmaların arttırılmasında fayda vardır. Yapılacak denemelerin arttırılması, literatürü zenginleştirmek kadar örnek sayısını da artıracağı için daha doğru uygulama ve fayda yollarını da bulmaya yardımcı olacaktır. Daha geniş çalışma grupları, farklı yaş grupları, daha farklı öğrenci veya katılımcı tipleri ile bu tip çalışmaların zenginleştirilmesi de önemli katkılar sağlayacak bilgilerdir.

EGE 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
10 - 11 EYLÜL 2022

5. KAYNAKÇA

Bağcı, H. (2009). *Eşlik alanının armoni ve solfej eğitimindeki başarı düzeyine etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çelikkaya, T. (2010). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kullandıkları öğrenme stratejileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(3), 65-84.

Çelikkaya, T., & Kuş, Z. (2010). Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin öğrenme stratejilerini kullanma durumları. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi (29)*, 321-336.

Demirel, M. (1993). Öğrenme stratejilerinin öğretimi. *Eğitim ve Bilim*, *17*(88), 52-59.

Gürpınar, E. (2014). İşbirlikli öğrenme yöntemine dayalı çoksesli solfej uygulamalarının müziksel işitme-okuma-yazma ve koro ders başarılarına etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kurtuldu, M. K. (2010). Piyano sınavı değerlendirme ölçeğinin puanlayıcılara yönelik geçerlik ve güvenirliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(31), 224-232.

Kurtuldu, M. K. ve Güçlü, H. E. (2010). Piyano eğitiminde planlı ve eşit tekrar çalışmasının öğrencilerin başarısı üzerindeki etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(34), 196-204.

Özdemir, G. (2012). *Müziksel okuma (solfej) performans testi tasarımı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özer, B. (2001). Özer, B. (2001). Öğrenmeyi öğretme, öğretimde planlama ve değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11* (1-2), 161-172.

Özgür, Ü. ve Aydoğan, S. (2004). Müziksel işitme okuma eğitimi ve kuram, birinci kitap. Ankara: Sözkesen Matbaa

Tabakoğlu, V. (2013). Bona ve müzik teorisi notları. Ankara: İşbilen Yayınları.

PİYANO EĞİTİMİNDE FORTE VE PİYANO TERİMLERİNİN ÖĞRETİLMESİNDE ANLAMLANDIRMA STRATEJİSİNİN ETKİSİ

Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU [1], Sehergül KAYNAK [2]
[1] Prof. Dr. Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD
https://orcid.org/0000-0003-0064-9144
[2] Trabzon Üniversitesi Müzik Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi
https://orcid.org/0000-0003-2399-7205

ÖZET
Piyano eğitimi sürecinde kimi zaman bazı terimlerin öğrenilmesi ve buna bağlı olarak doğru biçimde uygulanması birbirine paralel bir şekilde ilerlemektedir. Bilhassa küçük yaşlarda alınan piyano eğitiminde bazı kavramların aktarılması, basit anlatımlar ve örneklerle mümkün olmamaktadır. Bunun gibi uygulamaların farklı öğretim yaklaşımları veya teknikleri ile desteklenmesi neticesinde daha kalıcı öğrenme gerçekleşmesi mümkündür. Gerek bazı terimlerin ya da kavramların, gerekse seslendirme tekniklerinin öğretilmesinde küçük yaşlarda yöntem desteği önem kazanır. Bu bakış açısıyla yürütülen çalışmada piyano eğitiminde forte ve piyano terimlerinin öğretilmesinde anlamlandırma stratejilerinin terimlerin öğrenilmesine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma için genel koşulları (yaş, kurs süresi vb.) ve piyano çalma becerileri denk olan 8 öğrenci ile yapılmıştır. Çalışmada özel bir kursta piyano dersi alan ve yaşları 7 ila 8 arasında değişen öğrenciler yer almışlardır. Öğrenciler deney ve kontrol grubu olmak üzere rastgele biçimde 4'erli iki gruba ayrılmıştır. Çalışma her iki grupla da araştırmacılar tarafından hazırlanan eserler ile yapılmıştır. Biri ön test, diğer son test ve üçüncüsü de hatırlama uygulamasında kullanılmak üzere 3 farklı eser hazırlanmıştır. Kontrol grubundaki öğrenciler ile tüm uygulamalarda klasik çalışma biçiminde süreç yürütülmüştür. Deney grubuna ise forte ve piyano terimleri anlamlandırma stratejileri yardımı ile anlatılmıştır. İlgili terimler çeşitli hayvan figürlerine benzetilerek aktarılmış, son yapılan hatırlama uygulamasında ise her iki gruba müdahale etmeden çalışmaları izlenmiştir. Çalışmalarda piyano eğitimcisi olan 3 farklı öğretmen öğrenci performanslarını izleyerek değerlendirme yapılmış ve öğrencilere ait başarı puanları elde edilmiştir. Elde edilen puanlar için ortalama hesaplaması yanında istatistik işlemler de yapılmış ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Yürütülen çalışma neticesinde deney grubundaki öğrencilerin, kontrol grubunda yer alan öğrencilere göre her iki terimi kısmen daha iyi ayırt edebildiği ve uygulamada daha hızlı tepki verdikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Piyano Eğitimi, Öğrenme Stratejileri, Anlamlandırma Stratejisi, Forte, Piyano

1.GİRİŞ
Küçük yaş grupları ile piyano eğitiminde öğretilen bazı kavramlar çocuklar tarafından yeterince anlamlandırılamayabilir ve uzun süreli bellekte kalmayabilir. Bu yaş grupları için yeni kavramlar öğretilirken anlamlandırma stratejilerinin uygulanmasının öğrenilen kavramları uzun

süre bellekte tutmasında ve uygulanmasında olumlu yönde etkilerinin olabileceği düşünülmüştür.

Anlamlandırma kelimesi Güncel Türkçe Sözlükte "anlamlandırmak işi" olarak tanımlanmış iken, anlamlandırmak kelimesi ise "anlamını açıklamak, "anlam vermek", "anlam kazandırmak" şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2021).

Anlamlandırma stratejileri bilginin olduğu gibi uzun süreli belleğe geçişinden ziyade anlamlı bir bütün olarak yerleşmesini sağlarlar. Yeni gelen bilgiye anlam verilebilmesi için bireyin konu ile ilgili önbilgileri olmalı ve yeni bilgiyi mevcut bilgilerle ilişkilendirebilmelidir. Bu strateji kapsamında yer alan bazı stratejiler; 1-Eski bilgiler ile bağlantı kurarak yeni bilgileri öğrenme, 2-Çeşitli kavramları hikâyeye dönüştürme, 3- Kavramları günlük yaşantıyla ilişkilendirme, 4-Konuları zihinde canlandırma, 5- Kavram haritaları oluşturma, 6-Özet çıkarma, 7-Kısa notlar alma vb. stratejiler kapsamında düşünülebilir Yukarıdaki tekniklerin hepsinde esas olan bilgilerin anlamlı hale getirilmesidir (Çelikkaya, 2010, s.68).

Anlamlandırma stratejisi olarak tanımlanan strateji, öğrencilerin yeni bir bilgiyi daha önce öğrenmiş oldukları ve uzun süreli belleklerinde halihazırda var olan bilgilerle ilişkilendirmesi biçiminde tanımlanmaktadır (Özer, 2001).

Anlamlı öğrenme süreci sunulanları kaydetmekten veya düzenlemekten yani ezberden farklı bir süreçtir. Ezberleme sürecinde yeni öğrenilen şeyler birbirleriyle veya öncekilerle bütün hale getirilmez ve onlardan anlam çıkarılmaz. Bu nedenledir ki ezberlenen de bilgiler kısa bir süre sonra unutulacaktır. Anlamlı öğrenmede ise öncelikle var olan bilişsel yapıdan ilgili kavramlar fark edilir ve ayıklanır. Sonra, yeni öğrenilen bilgiler ile öncekiler bütünleştirilir ve son olarak da önceki ve sonraki bilgilerin halleri yeniden yapılandırılır (Açıkgöz, 2004, s. 76).

Eğitimde anlamlı öğrenmeye ihtiyaç duyulan önemli bir alan ise soyut kavramlar ve özel uygulama terimleri nedeniyle müzik eğitimi alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni olan ya da soyut kalabilecek bazı kavramları, terimleri, konuları kavratmak için bazı benzetimleri kullanmak, müzik eğitimi alanında başvurulan bir yöntemdir. Bu da müzik eğitimi sürecinde anlamlandırma stratejilerinin aktif bir yeri olduğuna önemli bir işaret olarak yorumlanabilir.

Müzik eğitimi sürecinde edinilecek bilgilerin, çalınacak eserlerin ya da etütlerin hemen hepsinde kalıcılığının sağlanması veya çabuk biçimde hatırlanması için önceki öğrenmelerle dayanan ve aynı zamanda yeni oluşmuş bilgiyle de ilişki kurabilecek anlamlandırma aktiviteleri gereklidir. Müzik eğitiminde ve çalgı eğitiminde kullanılan anlamlandırma stratejileri sıklıkla müziksel terimlere ilişkin benzetimler yaratmak, bilgileri özetlemek, notaların yanlarına not almak, soyut bilgi ve kavramları somutlaştırmak, imajlar veya sözel semboller ile pekiştirmek şeklinde ifade edilebilir (Nacaroğlu, 2019). Müzik eğitiminin önemli uygulama alanlarından biri olan piyano eğitiminde de durum aynıdır. Öğretilecek konu, kavram, terim ya da tekniğin pekiştirilmesinde çeşitli öğrenme stratejilerini kullanmak kimi zaman kaçınılmaz bir ihtiyaç olabilmektedir.

Piyano eğitimi sayesinde öğrencilerin edinmesi beklenen kazanımları içeren bir piyano dersi sürecinde, tercih edilecek öğretme/öğrenme yaklaşımlarının, öğrencilerin bu kazanımları elde etmesi açısından önemli olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda piyano eğitiminde öğrenme stratejilerinden tüm piyano eğitimcilerinin ve öğrencilerin yararlanması da önemli olmaktadır. Öğrenme stratejilerinin piyano eğitimi süreçlerinde kullanılmasındaki ana amaç, öğrencilerin belirlenmiş hedeflere daha kısa sürede ulaşmasını sağlamak ve her birinin etkin birer öğrenici gibi kendi öğrenme görevlerini gerçekleştirme süreçlerine destek vermektir (Kandemir, Yokuş, 2020).

Bu bakış açısıyla yürütülen çalışmada piyano eğitiminde küçük yaşlarda kimi zaman öğrenilmesi güç olabilecek bazı kavramlardan olan piyano ve forte terimlerinin uygulanmasına yönelik bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma için seçilen öğrenciler ile anlamlandırma stratejilerine dayalı benzetimler ile çalışılmış ve başarıları gözlenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın amacı ise "piyano eğitiminde forte ve piyano terimlerinin öğretilmesinde anlamlandırma stratejilerinin terimlerin öğrenilmesine etkisinin incelenmesi" olarak belirlenmiştir.

2.YÖNTEM

Bu araştırmada kontrol gruplu ön test – son test ve hatırlama testi odaklı karışık desenli deneysel model kullanılmıştır. Model kapsamında iki adet grup oluşturulmuş (deney ve kontrol) ve uygulamalar bu gruplar yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

2.1.Çalışma Grubu

Araştırma için tercih edilen çalışma grubu, çalışmanın yapıldığı şehirde bir özel müzik kursunda piyano eğitimi alan öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrenciler kavramlara yaklaşım ve bakış açıları ile konuları ve anlatılan örnekleri algılamaları konusunda yakın tepkileri alabilmek adına yaşları yakın olan (7 ila 8 yaş), yakın süredir piyano dersi alan (ortalama 5 – 6 ay) ve uygulama öncesinde çaldıkları eser ya da alıştırmalarda aynı ya da benzer çalışmaları yapan öğrenciler içerisinden seçilmiştir. Bu seçim yaklaşımı ile kurstaki tüm piyano öğrencileri içerisinde bu özellikleri en yakın veren 8 öğrenci tespit edilmiş ve rastgele 4'er kişilik deney ve kontrol gruplarına atanmıştır.

2.2.Verilerin Toplanması

Veri toplama süreci öncesinde ilk olarak araştırmacılar tarafından ön test, son test ve hatırlama testi için kullanılacak olan piyano eserleri yazılmıştır. Öğrencilerin düzeyine ve metotlardan takip ettikleri piyano eserlerine benzer eserler yazılmış ve uygulanmıştır. Daha önceden duyulmuş, çalınmış olması riskine karşın eserlerin araştırmacılar tarafından yeni ve özgün olması tercihi kullanılmıştır. Oluşturulan eserler re minör tonunda sağ elde melodi, sol elde akorlar ve eşlik figürleri olan eselerdir. Yazılan ilk eser ortalama bir ders saati (yaklaşık 40 dk) süresince deney ve kontrol grupları ile ilgili terimler olmaksızın (piyano ve forte) klasik biçimde tekrarlar yapılarak ve pekiştirilerek çalışılmıştır. Bu ilk süreç ön test olarak kabul edilmiştir.

Öğrenme gerçekleştikten bir hafta sonra diğer eser bu kez piyano ve forte terimleri eklenerek öğrencilere verilmiştir. Kontrol grubuna sadece terimlerin tanımı yapılarak uygulamaları istenmiştir. Piyano teriminin daha düşük kısık sesle çalma, forte teriminin ise daha gür sesle çalma olarak tanımlanmış ve yine tekrarlar yaparak çalışılmıştır. Deney grubuna ise terimler aslan (forte) ve kedi (piyano) benzetmesi yapılarak anlatılmıştır. Deney grubunda forte terimi gür sesli aslan kükremesi tanımı ile, daha düşük sesli çalma anlamındaki piyano terimi ise kedi miyavlaması tanımı ile sunulmuştur. Deney ve kontrol gruplarında dersler ön test sürecindeki gibi yaklaşık bir ders saati üzerinden ve bireysel yürütülmüştür. Daha sonra hatırlama testi uygulanması amacı ile sonraki derste yine araştırmacılar tarafından hazırlanan bir başka eser, her iki grup için de açıklama ve uyarı yapılmadan öğrencilere verilmiş ve çalmaları istenmiştir. Bu son uygulama da hatırlama testi gibi diğer hafta başında çalışılmış ve tüm süreçler değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

2.3.Verilerin Çözümlenmesi

Yapılan gözlem sonucunda öğretilecek terimlerin uygulanmasına yönelik sonuçlar araştırmacılar tarafından hazırlanan bir değerlendirme çizelgesine göre belirlenmiştir. Deney ve kontrol grubu öğrencilerine uygulanan yöntemden elde edilen veriler Çizelge-1'deki kriterler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Piyanoda özel iki terime yönelik bir uygulama yapıldığı için hazır bir değerlendirme anahtarı kullanılmamış, çalışmaya özel bir puanlama anahtarı hazırlanmıştır. Puanlama anahtarı araştırmacılar da dahil olmak üzere toplam 5 kişilik piyano eğitimcisi tarafından kullanılarak öğrenciler adına genel puanlara dönüştürülmüştür. Bu 5 kişi içerisinde aynı kursta görev yapan bir öğretmen de yer almaktadır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde ortalama puanların hesaplanması yanında istatistiksel olarak da olası farkların hesaplanması yapılmıştır. Kişi sayısı az olduğu için parametrik olmayan testler tercih edilmiş ve bu süreç için Mann Whitney U testi üç ölçüm basamağı için de ayrı ayrı uygulanmıştır. U testi hesaplamalarında manidarlık için p<,05 düzeyi kabul edilmiştir.

Çizelge 1: Değerlendirme Ölçütleri

DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ	**PUAN**
1.Eser içerisinde piyano gürlük terimini fark etti mi?	10
2.Eser içerisinde forte gürlük terimini fark etti mi?	10
3.Eseri çalarken piyano gürlük terimini uygulayabiliyor mu?	15
4.Eseri çalarken forte gürlük terimini uygulayabiliyor mu?	15
5.Eser içerisinde gürlük terimlerini uygularken eserin bütünlüğünü koruyabiliyor mu? (kesintisiz çalabilme)	15
5.Eser içerisinde gürlük terimlerini uygularken eser içerisindeki notaları doğru çalabiliyor mu? (entonasyon)	15
6.Eseri çalarken piyano ve forte gürlük terimlerinin farkını yeterince hissettirebiliyor mu?	25

3.BULGULAR

Bu bölümde bulgular ilk olarak genel puanların dağılımı ve istatistiksel çizelgeler biçiminde sunulmuştur. İlk çizelgede deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin her üç süreçten (ön test, son test ve hatırlama testi) aldıkları genel puanlar yer almaktadır. Diğer çizelgede ise bu ölçümlere ilişkin U testi sonuçları verilmektedir.

Çizelge 2: Deney ve Kontrol Gruplarının Puan Dağılımları

Öğrenciler	Ön test	Son test	Hatırlama
Deney 1	68	88	80
Deney 2	70	90	85
Deney 3	70	85	85
Deney 4	70	85	85
Kontrol 1	65	70	70
Kontrol 2	70	75	70
Kontrol 3	71	75	71
Kontrol 4	65	75	70

Çizelge 2 incelendiğinde öğrencilerin ön test sürecinde birbirine yakın sonuçlar elde ettiği gözlenmiştir. Bu sonuçlar ilk seçim kriterleri olan yaş, süre gibi kriterler ile de örtüşmektedir. İlk seçim sonrası yapılan ön testte öğrencilerin denklik durumu da sağlanmış durumdadır. Son test ve hatırlama uygulaması çalışmalarında ise deney grubundaki öğrencilerin kısmen daha başarılı puanlar aldığı gözlenmiştir. Kontrol grubu öğrendiği bilgi kapsamında başarısını biraz arttırmış ve hatırlama testinde de bunu sürdürmüştür. Deney grubunda ise ön teste göre son test puanların gözlenir bir artış varken, bu puanlar kısmen hatırlama uygulamasında da korunmuştur.

Çizelge 3: Ölçümlere İlişkin U Testi Sonuçları

Ölçüm	Gruplar	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	p
Ön Test	Deney	4,88	19,50	6,50	-0,464	,642
	Kontrol	4,13	16,50			
Son Test	Deney	6,50	26,00	,000	-2,38	,017
	Kontrol	2,50	10,00			
Hatırlama	Deney	6,50	26,00	,000	-2,42	,015
	Kontrol	2,50	10,00			

Çizelge 3'te yer alan U testi verileri incelendiğinde ön test düzeyinde $p<,05$ düzeyine göre anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığı gözlenmektedir. Bu durum bu ölçüm aşamasında gruplar açısından bir fark oluşmadığı yönünde yorumlanabilir. Son test ve diğer hatırlama testi puanları açısından bakıldığında ise $p<,05$ düzeyine göre fark bulunmuştur. Her iki ölçümde de sıra değerlerine göre değerlendirilirse farkın deney grubu yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Sıra ortalamasında 6,50 puan sıra toplamında ise 26 puanlık birikim eğilime işaret etmektedir. Buna göre bu iki ölçümde puan farkı deney grubu lehinde gerçekleşmiştir denilebilir.

4.SONUÇ

Yapılan çalışmada anlamlandırma stratejileri ile benzetimler yapılarak öğretilen terimlerin hatırlanması ve uygulanmasında olumlu etkileri olup olmayacağı incelenmek istenmiştir. Kontrol grubundaki öğrencilerde terimlerin bazılarını fark etmeme, anlamını karıştırma gibi problemlerin yanında piyano gürlük terimini uygularken ritimde aksaklık ve yavaşlama, forte gürlük terimini uygulamaya çalışırken ise fazla kuvvet uygulanmasından dolayı farklı notalara basarak doğru ve temiz çalamama problemleri gözlenmiştir. Aynı zamanda bu öğrencilerde piyano gürlük teriminden forte gürlük terimine geçecekleri esnada daha fazla duraksama olduğu göze çarpmıştır. Deney grubu öğrencilerinde ise eseri seslendirirken eser bütünlüğünün sağlanamaması gibi hatalar gözlenmiştir. Alınan ortalamalar sonucunda deney grubunun özellikle terimleri hatırlama ve fark etme açısından daha belirgin bir başarı gösterdiği gözlemlenip bunların yanında diğer unsurlarda da kontrol grubuna göre başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Takip eden hafta neticesinde yapılan hatırlama uygulamasında da deney grubu lehinde başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

Buna göre yorumlandığında başlangıçta denk olan her iki grubun sonraki iki çalışmada uygulanan strateji yardımıyla farklılaşma gösterdiği söylenilebilir. Bu çalışma sonucunda küçük yaş grubu öğrencilerine piyano eğitimi verilirken, öğretmenin anlamlandırma stratejilerinden faydalanmasının, yapılan gözlemler ve uygulanan değerlendirme çizelgesinden alınan ortalamalar sonucunda olumlu etkileri olabileceği öngörülmüştür. Genel hatlarıyla bakıldığında piyano eğitiminde çeşitli konuların ve bunun gibi bazı özel dikkat gerektiren hususların öğretilmesinde anlamlandırma stratejilerinden faydalanmanın olumlu etkileri olabileceğini söylemek mümkündür. Piyano eğitimcilerinin bilhassa küçük yaş gruplarında bu ve benzeri yaklaşımları kullanması, önemli faydalar sağlayacaktır. Bu tip çalışmaların arttırılması ve farklı yaş grupları ile ya da farklı desenler ile denemelerin yapılması da katkı sağlayabilecek çalışmalar olabilir. Daha geniş katılımlı uygulamalar, farklı stratejiler ya da benzer uygulamaların farklı konu ya da uygulama biçimleri ile yinelenmesi de literatürü zenginleştirecek ve piyano eğitimine yeni başlayan eğitimciler için rehber olabilecek uygulamalar olabilir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, K. Ü. (2004). Aktif öğrenme. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.

Çelikkaya, T.(2010) Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kullandıkları öğrenme stratejileri *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 11*(3), 65-84.

Kandemir, Ö., ve Yokuş, T. (2020). Piyano Eğitiminde Öğrenme Stratejilerinin Kullanılma Durumunun Piyano Eğitimcileri ve Öğrencilerinin Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 21(1), 334-345.

Nacaroğlu, D. (2019). *Müzik öğretmeni adaylarının kullandıkları öğrenme stratejilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Özer, B. (2001). Özer, B. (2001). Öğrenmeyi öğretme, öğretimde planlama ve değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11* (1-2), 161-172.

TDK (Türk Dil Kurumu) (2021). Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/

AÇIK DERS/OPEN COURSE SİSTEMİ İÇİN MODEL ÖNERİSİ

Dr. Öğr. Üyesi ŞERİFE GÜVENÇOĞLU [1],

[1] İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Müzik Teorisi Bölümü – 0000-0003-4708-6326

ÖZET

Günümüz bilgisayar teknolojisinin yardımı ile tüm dünyada son yirmi yıldır, toplu eğitimde ve uzaktan eğitimde Açık Ders sistemi daha çok tercih edilmeye başlamıştır. Dünyada ilk olarak 1999 yılında Almanya Tübingen Üniversitesi'nde başlamış olan Açık Ders sistemi, öğrenciye, derslerin videolarının ve notlarının internet üzerinden de aktarılması esasına dayanmaktadır. Bugün ise MIT, UCLA, Berkeley gibi dünyadaki birçok saygın eğitim kurumu Açık Ders sistemine programlarında yer vermekte ve başarıyla uygulamaktadırlar. Bu yüzden Açık Ders/Open Course çok fazla talep görmekte ve öğrenci potansiyeli giderek katlanır biçimde artmaktadır. Yaklaşık on yıldır da Amerika'nın en büyük yatırım şirketlerinin bulunduğu Silikon Vadisi'nde online eğitim yapan girişimci şirketler bulunmaktadır. Bu sistemi uygulayan kurumlar hem eğitime katkıda bulunmakta hem de ciddi rakamlarda finansal destek sağlamaktadırlar. 2019 yılından beri dünyada ve Türkiye'de Covid-19 nedeniyle yaşanan pandemi sürecinde eğitimin neredeyse tamamının online yapılması zorunluluğu yaşanmıştır. Bu süreç tüm dünyaya online eğitimin önemini ve uygulanabilir en etkin yöntem olduğunu göstermiştir. Çalışmamızda Covid-19 pandemisinden önce İTÜ TMDK'da (İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı) önerdiğimiz ve Türk müziği konservatuarlarında okumayan, Türk müziğiyle ilgili ciddi eğitim almak isteyen kişilere yönelik önerdiğimiz Açık Ders modeli önerisi ele alınmış ve örneklemelerle işlevselliği gösterilmiştir. Bu meyanda internet kaynaklarından, Zoom, Ninova vs. gibi platformlardan ve müzik teknolojisinden azami ölçüde yararlanmak bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Açık Ders, Müzik Eğitimi, Türk Müziği, Pandemi, Online Eğitim

1-GİRİŞ

2019'da ortaya çıkan Covid-19 hastalığı salgını ile Türkiye ve dünyada online eğitimin değeri ve önemi anlaşılmak durumunda kalmıştır. Bu doğrultuda, buna henüz hazırlıklı olmayan eğitim sistemleri hızlı bir şekilde bu sisteme entegre olmaya çalışmışlardır. Bugün de bu ihtiyacın önümüzdeki yıllarda da artarak devam edeceği fark edilmiştir. Modelimiz Covid-19 pandemisinden önce 2013 yılında Dr. Öğr. Üyesi Şerife Güvençoğlu, Müzik Teknolojileri Bölümü Yüksek lisans öğrencisi Alper Zengintaş ve Teknolojist Yusuf Ekin Güvençoğlu'nun ortak fikrinden ortaya çıkan Avrupa ve Amerika'da yıllardır başarıyla uygulanan *OpenCourseWare*(OCW) sisteminin Türk müziği öğretimine uygulanması ve başarısının araştırılması projesinin sonuç raporundan geliştirilmiştir.

2-AÇIK DERS/OPEN COURSE NEDIR?

Açık ders; öğretim elemanlarının, öğrencilerin ve hayat boyu öğrenmeyi hedefleyen herkes için hazırlanmış, çoğunlukla ücretsiz, eğitim amaçlı oluşturulmuş elektronik ortamda bulunan derslerdir. Öğrenciler, açık ders malzemelerinden yararlanarak eğitim almakta oldukları ya da ilgi duyduğu derslerden eğitim alabilir.

Son elli yılda giderek artan bir hızda gelişen bilgisayar teknolojisi, günümüzde hayatın hemen her alanına girdiği gibi, eğitim alanında da oldukça yoğun bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Ancak ülkemizdeki müzik eğitimcileri arasında, bu teknolojik gelişmelerin kullanım oranı, dünya ile yeterince paralel değildir (Beşer, 2009:112).

1999 yılında Massachusetts Institute of Technology (MIT)'de başlatılan Open Course Ware sisteminin başarısı görüldükten sonra kısa sürede iki bin civarında dersin notları, ders videoları, derste verilen ödevler ve sınavlar MIT'in Open Course Ware internet sitesinde yayınlanmaya başladı. MIT'in öncülüğünü yaptığı bu sistem, 2010 Mart ayı itibarıyla ayda yaklaşık bir milyonun üzerinde kişi tarafından kullanılan bir sistem haline gelmiştir (d'Oliviera ve diğerleri, 2010:525526).

2000 yılında University of Wisconsin'de başlayan, bilgisayar bilimleri dersleri için planlanmış "eTeach" yazılımı ile, örgün öğretim ile AçıkDers sisteminin birleşimi olan "Flipped Classroom" sistemi ile bu paralellik sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu sistemde ders anlatımları ve notlar öğrenciye internetten ulaştırılmakta. Sınıfta ise bu bilgiler eşliğinde tartışmalar ve çalışmalar yapılmaktadır.

MIT ve New York University'nin desteklediği "OpenStudy" programı ise, internet erişimi olan her öğrenci için bir ders sistemi, sınav sistemi ve sertifika sistemi sağlamaktadır. Bu sistem ücretlidir ve bu ücret sistemin devamlılığı için kullanılmaktadır.

Türkiye'de ise Açık Ders Malzemeleri adıyla, Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) 19 Ekim 2006 tarihinde başlattığı proje, ülke çapında birçok üniversite tarafından desteklenmiştir (Türkiye Bilimler Akademisi, 2011:5). Ancak sistemdeki ders sayısı, diğer ülkelerdeki ders sayısı ile kıyaslanamayacak kadar düşüktür ve müzik ile ilgili bir derse de rastlanılamamıştır (http://www.acikders.org.tr/course/, 01.06.2022).

3-TÜRK MÜZİĞİNİN ÖĞRETİMİNDE AÇIK DERS/OPEN COURSE YÖNTEMİ

Alanında ilk ve tek özgün proje özelliğinde olan "Türk Müziği Öğretiminde Açık Ders / Open Course Modeli" projesi ile ses sistemi ve karakter özelliği bakımından dünya müzikleri arasında en çok merak edilen, ilgi çeken ve beğenilen Türk Müziği, Türkiye'de ve dünyada daha fazla bilinir hale gelecek ve geniş kitlelerce öğrenilebilir olacaktır.

Yöntemimiz derslerin videolarının ve notlarının internet üzerinden online olarak aktarılması esasına dayanmaktadır. İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı ders müfredatlarında yer alan "Türk Musikisi Solfeji ve Teorisi/Makam Teorisi" derslerinin görsel ve işitsel teknikleri kullanan güncel teknoloji yardımıyla internet üzerinden uygulanmasıdır.

Modelimizde yöntem olarak "Flipped Classroom" sistemi kullanılmıştır. Bundaki amaç, örgün öğretim öğrencilerinin başarılarının artırılmasıdır. Bu sistem, konvansiyonel öğretim ile AçıkDers sisteminin bir bileşimi olduğundan, elde edilen sonuçları AçıkDers sisteminin başarısı açısından da yorumlamak mümkündür.

Bu yöntem doğrultusunda şu aşamalar izlenecektir;

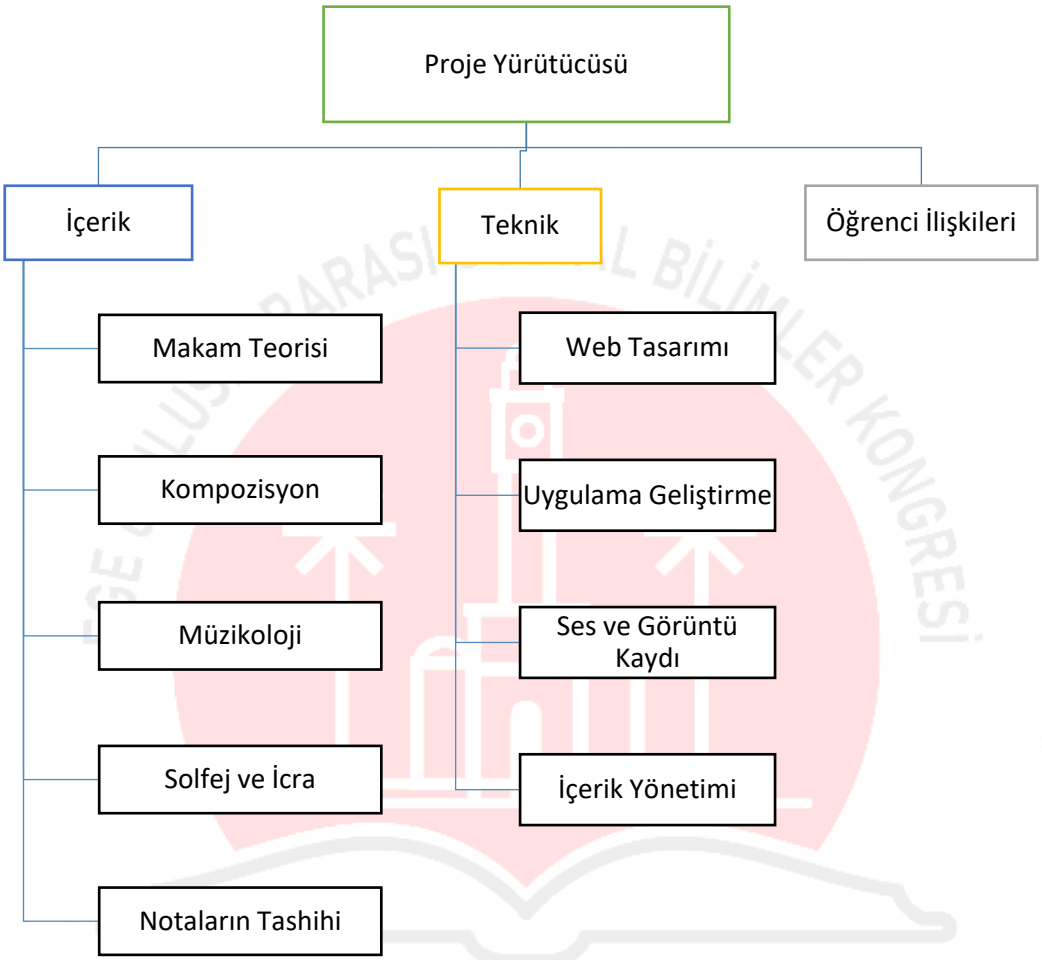

Projedeki görevler ve tanımları aşağıdaki gibidir. Bu görev sistemi, seçilen pilot ders için olsa da gerekli düzeltmeler ve eklemelerle birlikte Konservatuvar'daki diğer derslere de uygulanabilir.

-Proje Yürütücüsü: Projenin koordinasyonu, yürütülmesi, içerik ve teknik kısımların derse uyumluluğu ve elde edilen sonuçların analizinden sorumludur.

-İçerik: Ders malzemelerinin hazırlanması ve kontrolünden sorumludur.

--Makam Teorisi: Ders müfredatındaki makamlar hakkında teorik bilgilerin var olan kaynaklardan derlenmesi ve internet üzerinden erişilebilecek şekilde bilgisayara aktarılmasından sorumludur.

--Kompozisyon: Makamlar hakkındaki var olan etüdlerin derlenmesi ve yenilerinin yazılmasından sorumludur.

--Müzikoloji: Örnek eserlerin farklı notalarının derlenmesi, karşılaştırılması ve makamlar hakkında müzikolojik bilgilerin derlenmesinden(edisyon-kritik) sorumludur.

--Solfej ve İcra: Örnek eserlerin ve etütlerin çalgı ile öğretici icraları ve solfejlerinden sorumludur. Ayrıca bu elemanlar ders kayıtlarında da bulunarak ders esnasında makam dizilerini ve çeşnileri, ayrıca örnek olarak analizi yapılacak eserleri seslendirir.

--Notaların Tashihi: Örnek eserlerin eldeki notalarının temize çekilmesi ve bilgisayara aktarılmasından, tüm notaların görsel olarak aynı standartta olmasından sorumludur.

-Teknik: Dersin internet üzerindeki kısmı için gerekli teknik altyapıdan sorumludur.

--Web Tasarımı: Ders içeriğinin öğrenciye aktarımında kullanılacak web sitesinin teknik altyapısından ve tasarımından sorumludur.

--Uyg. Geliştirme: Ders için kullanılacak sınav ve ödev sisteminin geliştirilmesinden sorumludur.

--Ses ve Gör. Kaydı: Ders için kullanılacak görsel ve işitsel içeriğin kaydı ve düzenlenmesinden sorumludur.

--İçerik Yönetimi: Ders içeriğinin web sitesine aktarılması, sınav ve ödevlerin sonuçlarının yürütücüye aktarılmasından sorumludur.

-Öğrenci İlişkileri: Öğrencilerden proje ile ilgili geridönüşler alarak bu bilgileri projenin geliştirilmesi için raporlamaktan sorumludur.

Koutsoupidou Theano'nun *Online Distance Learning and Music Training: Benefits, Drawbacks and Challenges* adlı makalesinde; "Online eğitim, aynı ve farklı ülkelerden insanlara ve yaşam rutinlerine, kendi evlerinin sınırları içinde erişebilecekleri değil, arzuladıkları bir yolu izleyerek eğitim alma fırsatı verir" (Koutsoupidou, 2013, 148-149). Bu ifadelerden görüleceği gibi online dersler eğitim sürecine katkı sağlamaktadır. Bununla beraber bizim modelimiz, internet üzerinden bir kerede bir program satın alma ile daha sonra internet ihtiyacı olmadan da uygulanabilmektedir. Proje modeli Türk müziği konservatuar öğrencilerine bilgilerini pekiştirmenin yanı sıra, özellikle ulaşım, zaman, finansal gibi kısıtlamalar ile Türk makam müziği eğitimine kolay erişim sağlamayan insanlara da fırsat sağlaması ile günümüzde ve gelecekte önemli bir enstrüman olacaktır. Bu meyanda ülkemizde kurumsal olarak ilk olacak olan projemiz online Türk makam müziği eğitimi, gerek online eğitim literatüründe, gerekse kolay erişim ve sadece bir telefon ya da bir bilgisayar vasıtası ile istenilen ortamda Türk makam müziği eğitimine katkısı ile müzik literatüründe önemli bir yer alacaktır.

Covid-19 pandemisi ile görüldü ki, eğitim sistemimiz online eğitim için yetersizdir. Bununla beraber, bu sadece eğitim sistemi ile ilgili değil, eğitimi alan öğrenciler için de geçerlidir. Canlı şekilde online eğitim içorunlar yaşadığıin sınırsız internete erişim ihtiyacı vardır. Pandemi sürecinde birçok öğrencinin bu nedenle sorunlar yaşadığı görüldü. Üniversiteler buna çözüm için, dersleri kendi web sitelerine yüklediler. Bununla beraber, derslerin web sitelerine yüklenmesi, daha sonra ulaşılabilmeyi sağlasa da öğrenciler ders sırasında oluşan teknik sorunlar, ses kesintileri, bağlantı sorunları ve dersle ilgili olmayan çeşitli konuları da izlemek ya da bunları ayıklamak durumunda kalmışlardır, bu da dersin konusuna olan dikkati dağıtmakta ve verimi düşürmektedir. Açık ders/open course Türk makam müziği projesiyle Türk makam müziği derslerinin paket halinde sunulması, sınırsız internete gerek olmadan,

teknik ses sorunları ya da konu dışı başka handikaplar ile karşılaşılmadan istenilen eğitim alınabilmektedir.

4-BULGULAR

Çalışmamızda Türk Müziği eğitiminde, meşk sisteminin teknoloji yardımıyla var olan eğitim metoduna entegre edilmesi ve bunun başarısını araştırmak üzere, deney dersi olarak İTÜ TMDK bünyesindeki tüm bölümlerin ortak dersi olan Türk Müziği Solfeji ve Teorisi II adlı ders seçilmiştir. Deney grubu olarak dersi o dönem alan sınıf, kontrol grubu olarak da öğretim görevlisinin önceki dönemlerdeki aynı dersinin sınıfları seçilmiştir. Bu iki grup arasındaki karşılaştırma; bölümlerine göre öğrenci final sınav notu ortalamalarının ve genel sınıf final sınav notu ortalamalarının karşılaştırılması şeklinde yapılmıştır.

Çizelge 1'de dokuz kontrol grubu ve bir deney grubunun genel not ortalamaları listelenmiştir. Kontrol grupları kronolojik olarak sıralanmıştır. Kontrol grupları KG kısaltmasıyla, deney grubu ise DG kısaltmasıyla gösterilmiştir. Notlar 4'lük sistemde yazılmıştır.

KG 1	KG 2	KG 3	KG 4	KG 5	KG 6	KG 7	KG 8	KG9	DG
2,10	1,52	1,27	1,14	1,94	1,54	1,67	2,09	2,36	2,77

Bu genel ortalama serisini bir grafik üzerinde incelemek gerekirse aşağıdaki gibi bir grafik ile karşılaşmaktayız.

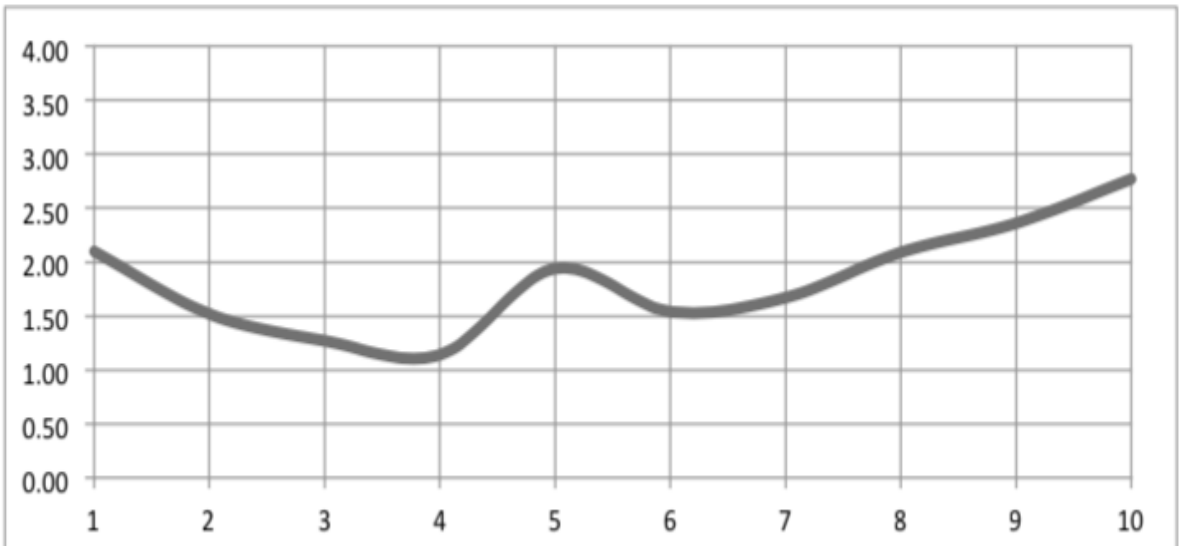

Çizelge 1- Kontrol Grupları ve Deney Grubunun not ortalamaları.

Çizelge 2'de ise, kontrol ve deney gruplarının bölümlere göre ayrı ayrı not ortalamaları gösterilmiştir. Veri olmayan dönemler için VY kısaltması kullanılmıştır.

	KG 1	KG 2	KG 3	KG 4	KG 5	KG 6	KG 7	KG 8	KG 9	DG
Genel	2,10	1,52	1,27	1,14	1,94	1,54	1,67	2,09	2,36	2,77
Müzik Teknolojileri	*VY*	1,25	2,50	1,50	0,00	*VY*	*VY*	2,17	*VY*	3,10
Müzikoloji	2,00	*VY*	1,46	*VY*	1,25	1,75	3,00	2,75	*VY*	3,50
Müzik Teorisi	2,00	2,70	1,00	1,50	2,00	1,63	0,00	1,83	*VY*	2,13
Ses Eğitimi	2,33	1,00	*VY*	1,17	2,42	1,58	1,75	1,50	2,33	4,00
Türk Halk Oyunları	*VY*	0,00	0,94	0,50	*VY*	0,00	2,63	2,50	2,38	2,50

Çizelge 2- Kontrol Grupları ve Deney Grubunun Bölümlere göre not ortalamaları.

5-SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevcut eğitim sisteminin hazırlanacak görsel ve işitsel video kayıtları ile olası hatalardan uzaklaşarak kalitesinin en üst düzeyde sağlanması ve bunun sonucunda eğitimde öğrenci başarısının artırılması yanında, Türk makam müziğine ilgi duyan fakat bugüne kadar değişik nedenlerle yeterli eğitim alamamış değişik yaş ve değişik mesleklerdeki Türk ve Yabancı Ülke insanlarına açık ders/open course yöntemi ile eğitim olanağının sağlanması ve buna bağlı olarak Türk makam müziğinin tanıtılmasını/sevilmesini ve yaygınlaşması amaçlanmaktadır.

Bu model ile, eşit aralıklı olmayan ve Avrupa müziğine göre daha komplike bir ses sistemine sahip ve performans pratikleri açısından dünyada en çok ilgi çeken müzikler arasında olan Türk makam müziğinin, tanıtılması, yaygınlaştırılması gerçekleştirilmiş olacaktır. Aynı zamanda, projeyi yapan ve destek verenlere de olumlu ve önemli geri dönüşler yapılması beklenmektedir.

Ayrıca open coursa/açık ders Türk makam müziği eğitim-öğretim sistemimizde böyle bir modeli uygulamaya almamızla;

Eğitim sistemimizde standardizasyon sağlamanın yanında sistemin devamlı yenilenebilme ve güncellenebilme özelliği nedeniyle niteliksel bir gelişme olacaktır.

Öğrencilere ve kullanıcılara sunulması yukarıda belirttiğimiz niteliksel gelişmelere çok önemli katkılar kazandıracaktır.

Sistemin öğrencilerin dışında isteyen herkesin kullanımına açık olması Türk makam müziği ve uygulanan diğer dallarda önemli pozitif ivmeler sağlayacaktır.

Sistemin ayrıca okul dışı eğitime de açık ve uygulanabilir olması, açılacak bir sertifika programı ile (örneğin London College of Music (LCM) sınavları gibi) yurtiçi ve yurtdışı kurslar ile, önemli ekonomik girdiler kazandıracaktır.

Sistem, kurulacak web sitesi üzerinden ülke içinde ve dünyada, Türk makam müziğI ile ilgili olan başka mesleklerden insanlara da öğrenme fırsatı yaratacaktır.

Uygulanacak sistemin her an yenilenebilir olması nedeniyle sahip olacağı dinamik özellik öğrencilerle ve değişen evrensel eğitim sistemleri ile organik ilişkiyi geliştirecektir.

Ayrıca, daha sonra sistem üniversite eğitimine entegre edilerek, bir sertifika programı açılması suretiyle, alınan programın sınav sistemi ile değerlendirilip sertifika verilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular neticesinde görülmektedir ki, Türk Müziği öğretiminde, meşk sisteminin teknoloji yardımıyla örgün öğrenimde kullanılması, öğrenci başarısının artırılmasında bir etken olmaktadır. Çünkü günümüzdeki mevcut öğretim yöntemiyle Türk Müziği öğretiminde olmazsa olmaz teorik ve pratik uygulama çalışmaları yani "meşk" dediğimiz öğrenme yöntemi sadece dersteki zaman dilimi ile sınırlı kalmaktadır. Oysaki dersin içeriğinin doğru biçimde özümsenmesi için bol tekrar ve pratik yapmaya ihtiyaç vardır. Çalışmadaki web sitesi sayesinde dersin içeriğine kolayca erişim sağlanmış ve bu ihtiyacın karşılanması mümkün olmuştur. Çalışma tamamlanıp kontrol grupları ile deney grubu karşılaştırıldığında ortaya çıkan veriler çalışmanın başarılı olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

Beşer, U., *Müzik Eğitimcileri ve Teknoloji Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2009.

D'Oliviera, C., Carson, S., James, K., & Lazarus, J. (30.07.2010). MIT Open Course

Gerçek, G. H. (2008). Geleneksel Türk Sanat Müziğinde Meşk Sisteminden Notalı Eğitim Sistemine Geçişle İlgili Bazı Düşünceler. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. (Erişim tarihi: 08.11.2022)

Güvençoğlu, Ş, Zengintaş, A ve Güvençoğlu, Y. E. (2014), Türk Müziği Öğretiminde Etkileşimli Bir Yöntemin Uygulaması ve Başarısının Araştırılması, İTÜ BAP Projesi İstanbul, İstanbul.

Güvençoğlu, Ş, Zengintaş, A ve Güvençoğlu, Y. E. (2015) Türk Müziği Eğitiminde Yeni bir Yaklaşım: Açık Ders, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/383094 (Erişim tarihi: 08.11.2022)

Gerçek, G. H. (2008). Geleneksel Türk Sanat Müziğinde Meşk Sisteminden Notalı Eğitim Sistemine Geçişle İlgili Bazı Düşünceler. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. (Erişim tarihi: 08.11.2022)

https://acikders.tuba.gov.tr/dokumanlar/acikders_proje_tanitim_(Erişim tarihi: 07.09.2022)

http:// www.acikders.org.tr/course/ (Erişim tarihi: 08.09.2022)

http://ocw.mit.edu (Erişim tarihi: 08.09.2022)

https://fnl.mit.edu/may-june-2021/on-the-20th-anniversary-of-opencourseware-how-it-began/

(Erişim tarihi: 08.09.2022)

http:// www.acikders.org.tr/course/ (Erişim tarihi: 10.09.2022)

http://ocw.mit.edu (Erişim tarihi: 08.09.2022)

Theano, K., *Online Distance Learning and Music Training: Benefits, drawbacks and challenges*, International Conference in Open & Distance Learning, Athens, Greece,2013

TÜRK MAKAM MÜZİĞİ'NDE MAKAM VE SEYİR KOMPOZİSYONU

Dr. Öğr. Üyesi ŞERİFE GÜVENÇOĞLU [1], Araş. Gör. ORKUN ZAFER ÖZGELEN[2]

[1] İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Müzik Teorisi Bölümü – 0000-0003-4708-6326

[2] İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Müzik Teorisi Bölümü – 0000-0003-3597-7703

ÖZET

Seyir, bir kavram olarak karşımıza Abdülbaki Nasır Dede'nin *Tedkik ü Tahkik* adlı edvarında çıkmaktadır: "Çargâh, acem ve gerdaniye ve muhayyer perdesinde ziyade seyir ile sabâ agaze edip çargâh perdesinde karar ider". 17. yüzyıldan itibaren yazılan edvarlarda makamların tarifi ve eğitimi; makamlarda kullanılan perdeler, perdelerin birbirleriyle ilişkileri, makamın seyri göz önünde bulundurularak, meşk denilen bir yöntem ile yapılmakta idi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra oluşan rasyonel fikir yapısının da etkisi ile, Türk Makam Müziği nazariyat sisteminin daha radikal şekilde değişmeye başladığı görülmektedir. Bu doğrultuda Türk makam müziğini yazıya geçirmekte batı notasının kullanılmasında mutabık kalınmış ve perde aralıkları buna göre belirlenmiştir. Bu süreçte perdeden çok aralık, makamdan çok dizi kavramı yaygınlaşmıştır. Bununla beraber bu anlayışın ilk temsilcileri olan Rauf Yekta Bey ile Hüseyin Sadettin Arel, makam anlatımlarında seyir kullanımına devam etmişlerdir. Çalışmamızda Türk makam müziği eğitiminde seyrin işlevselliği ve seyir yapma metodu ele alınmıştır. Bu meyanda herhangi bir makamda seyir kompozisyonu nasıl yapılabilir ve makamın hangi özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır gibi kriterler çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Seyir, Makam, Türk makam müziği, Edvar, Hüseyin Sadettin Arel, Rauf Yekta Bey

ABSTRACT

Seyir appears as a concept in Abdülbaki Nasır Dede's book Tedkik ü Tahkik: "Çargâh, acem ve gerdaniye ve muhayyer perdesinde ziyade seyir ile sabâ agaze edip çargâh perdesinde karar ider". Description and training of makams in edvars written since the 17th century; The frets used in the maqams, the relations of the frets with each other, were made with a method called meşk, taking into account the course of the maqam. It is seen that the theory system of Turkish Maqam Music began to change more radically with the effect of the rational thought structure formed after the establishment of the Republic of Turkey. In this direction, it was agreed to use the western notation in transcribing Turkish maqam music, and the pitch intervals were determined accordingly. In this process, the concept of interval rather than fret, and scale rather than maqam became widespread. However, Rauf Yekta Bey and Hüseyin Sadettin Arel, the first representatives of this understanding, continued to use seyir in their maqam narrations. In

our study, the functionality and the method of seyir in Turkish maqam music education are discussed. In this context, the main subject of our study is how to make a composition of seyir in any makam and what features of the makam should be considered.

Key Words : Seyir, Maqam, Turkish Maqam Music, Edvar, Hüseyin Sadettin Arel, Rauf Yekta Bey

1. GİRİŞ

Seyir kavramı terim olarak olmasa da, yöntem olarak 15. yüzyıldan beri kaleme alınmış edvar (nazariyat/teori) kitaplarında yer almaktadır. Örneğin Yusuf bin Nizameddin Kırşehri edvarında Bestenigâr makamını tarif ederken şu ifadeleri kullanmaktadır; "Bestenigâr oldur kim Gerdaniye agaz ide, Çargâh yüzünden Segâh karar ide" (Kırşehri, 2014:39). 18. yüzyılda Türk makam müziği teorisini daha eski edvarlar ile karşılaştırıp daha ayrıntılı bir şekilde kaleme alan Kantemiroğlu edvarında makamları tarif ederken perdelerin birbirleriyle ilişkisini göz önünde bulundurarak 'agaze' adını verdiği nağme seslendirme yöntemini kullanmıştır. Bunu edvarında şu şekilde açıklamıştır; "musiki agazesi, tam veya yarım perdelerin birinin sesinin (ağız ya da saz ile) başka sese geçmeden, bir müddet devamlı olarak verilmesidir" (Tura, 2001:39). Kantemiroğlu bu agazenin icra edilmesinin makamı tarif etmediğini bunun ancak perdelerin hareketi ile olacağını vurgular (Tura, 2001:39).

Seyir, bir kavram olarak karşımıza Abdülbaki Nasır Dede'nin *Tedkik ü Tahkik* adlı edvarında karşımıza çıkar; "Çargâh, acem ve gerdaniye ve muhayyer perdesinde ziyade seyir ile sabâ agaze edip çargâh perdesinde karar ider" (Tura, 2006). Kantemiroğlu ve Nasır Dede'de görüldüğü gibi, 18. yüzyıldan itibaren yazılan edvarlarda makamların tarifi, perdelerin birbirleriyle ilişkisinden ve makamın inici, çıkıcı ya da inici-çıkıcı bir karaktere sahip olmasından kaynaklanan bir anlayış ile yapılmaktadır. II. Mahmud'dan itibaren görülen batılılaşma etkisi ile bu anlayışın değiştiği gözlemlenmektedir. Bunun ilk emarelerinden biri, *Haşim Bey Mecmuası* adı ile bilinen *Mecmua-i Karha ve Nakşha ve Şarkiyyat* başlıklı eserde görülmektedir. Haşim Bey mecmuasında makamlar ile batı müziği tonal dizilerini karşılaştırmıştır ve "... alafrangada bu makama sol ton tabir iderler" gibi ifadeler kullanmıştır (Yalçın, 2013:22-24). Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin aydınlanmacı ve rasyonel fikir yapısının da etkisi ile Türk makam müziği nazariyat sisteminin daha radikal şekilde değişmeye başladığı görülmektedir. Bu meyanda, Türk makam müziğini yazmakta batı notasının kullanılmasında mutabık kalınmış ve dahi aralıklar da buna göre belirlenmiştir. Artık perdeden çok aralıklar, makamdan çok dizi kavramı yaygınlaşmıştır. Bu sistemin ilk kurucularından olan Rauf Yekta Bey yazdığı ve yayımladığı eserlerinde artık "Rast makamı batı müziğindeki sol majörden başka bir şey değildir" ifadesine yer vermekte beis görmemiştir (Yekta, 1896). Suphi Ezgi ve Hüseyin Sadettin Arel de Türk makam müziği hakkındaki çalışmalarında bu anlayışı sürdürmüştür. Bununla beraber, gerek Rauf Yekta, gerekse Suphi Ezgi ve Hüseyin Sadettin Arel seyri Türk makam müziği eğitim sisteminin bir parçası olarak görmekten vazgeçmemişlerdir. Üstelik Rauf Yekta Bey *Lavignac* ansiklopedisindeki "Türk Musikisi" maddesinde dönemin en çok kullanılan makamlarından 30 tanesi için semai usulünde seyirler yazmıştır (Signell, 1986:61-62).

Tarihsel ve eğitimsel olarak Türk makam müziği sürecine baktığımızda, seyir olmaksızın makamın tam olarak öğrenilemeyeceği açıktır. Birbirine benzer, hattâ aynı perde ve dizilere sahip olan makamların öğrenilmesi ancak makamın seyri ve perdelerin ilişkileri ile alakalıdır. Makamın seyir özeliğini belirlemek için 17. yüzyıldan bu yana bestelenmiş eserleri incelediğimizde, karşılaştığımız özellikleri sıralamaya çalışırsak;

Makamın pest ya da tiz perdelerden başlaması (çıkıcı, inici, inici-çıkıcı seyir karakterinde olması)

Makamın kullandığı perdelerin makamın karakterini vermesi,

Makamda kullanılan perdelerin birbirleriyle ilişkisi,

Makamda kullanılan melodik aralıklar,

Makamın isminin (bunlar yer, mekân, hattâ kişi dahi olabilir) melodik seyrine etkisi

Makamın diğer makamlar ile ilişkisi (örneğin mürekkep makamlar)

gibi kriterler karşımıza çıkmaktadır. Bunlar daha genişletilebilir.

Eski ya da yeni fark etmeksizin Türk makam müziği üstatlarının mutabık olduğu konu, bu müziğin 'fem'i muhsin'den yani güzel ağızdan öğrenileceğidir. Bu öğrenme metodunu oluşturan yapı taşı ise, hiç şüphesiz seyirdir ve daha sonra eserlerdir. Önceliğin seyre verilmesinin nedenini Doğu toplumunun yazılı kaynaktan çok, oral yolla yani ağızdan-ağıza veya kulaktan-kulağa yöntemi ile bilgileri gelecek nesillere aktarmasına bağlayabiliriz. Bu öğretim sisteminin adına 'meşk' denilmektedir. Güzel ağızdan öğrenilmeyen bir şey yanlış da olabilir. Her makam ile ilgili tespit edilen örnek eserleri inceleyerek yukarıda belirlenen kriterler doğrultusunda, kullanılan aralıkları, perdeleri, perdelerin birbirleri ile ilişkilerini çözümleyerek bir seyir mantığı çıkarmaya çalışacağız.

2. MAKAM ve SEYİR KOMPOZİSYONU

2.1. Makam

Türk makam müziği literatür ve tarihi sürecinde bir çok makam tanımlamaları yapılmıştır. Bu tanımlamalar kişiden kişiye değiştiği gibi, dönemsel olarak makamın uygulanış ve anlayış biçimi ile de farklılık göstermektedir. 17 ile 19. yüzyıllarda bestelenen eserler ışığında makam anlayışını ele aldığımız çalışmamızda, yine bu yüzyıllardaki en önemli kaynaklardan biri olan Kantemiroğlu edvarındaki makam tanımlaması ile başlarsak:

Makam iki türlüdür: bir türü basit makam, öteki türü bileşik makamdır. Basit makam sekiz tam perde arasından herhangi birini kendi perde çemberine kutup olarak alıp, gerek ince seslerden kalınlara, gerek kalınlardan incelere doğru hareketiyle, kutup edindiği perdenin makamı olduğunu kendi başına gösteren makamdır. Bileşik makam iki, üç veya dört makamın bir araya gelmesinden oluşur. Birkaç makamın perdelerini birbirine karıştırarak gezindikten sonra o makamlardan birinin karar perdesine gelip karar verir (Tura, 2001:40-41).

Makam: Müteahhirîn (sonradan gelenler; Safiyuddin Abdülmüminden sonrası kastediliyor) ve kudemâ-i müteahhirîn itibârlarından müstâfâd olan vech-i münâsib ile, madde-i asliyyesi üzerinde, sıma'ında kendüye mahsus bir heyet sahibi olup , şunun gibi, uhrâya inkısamı kaabil olmayan lâhindir (başka parçalara bölünmesi mümkün olmayan ezgidir), (Tura, 2006:35).

Makam: bir oluş tarzıdır. Kendisini teşkil eden çeşitli nispetlerle ve aralıkların düzenlenmesiyle vasfını belli eden mûsikî skalasının hususî bir şeklidir. (Yekta, 1986:67)

Makam: Durak ve güçlü denilen nağmelerle dizinin diğer sesleri beynindeki münâsebet cihetinden seslerin icrasıdır. Lâhnî bir dörtlü ile bir beşliden teşekkül etmiş, tam durakla güçlü nağmelerine mâlik ve müstakîl dizilere ve onlarla inşâ edilen ezgilere umûmiyet üzere makam ismini verdik (Ezgi, 1933:48).

Dizide veya lâhinde seslerin durakla ve güçlü ile münâsebetlerinden doğan husûsiyete "makam" denilir. Şu halde makam: bir durakla bir güçlünün etrafında bunlara bağlı olarak toplanmış seslerin umumî durumudur (Arel, 1968:14).

Bir dizide durak ve güçlünün önemi belirtilmek ve diğer kurallara da bağlı kalmak suretiyle nağmeler meydana getirerek gezinmeye denir (Özkan, 2006:94).

Tanımlardan anlaşılacağı üzere makam algısı dönemsel değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte 17 ve 18. yüzyıllardaki açıklamalarda makam daha çok nağme ve perde üzerinden tanımlanırken, 19 sonu ve 20. yüzyılın başında dörtlü, beşli, durak, güçlü ve tiz durak üzerinden gösterilmektedir. Biz çalışmamızda nağme ya da melodi bazlı tanımlamalardan daha çok yararlandığımızı söyleyebiliriz. Çünkü bir makamda seyir yapmak, nağmeler veya melodiler üretmek ve o makamın perdeleri üzerinde dolaşmak olarak söylenebilir. Bu nağme ve melodilerin didaktik kurallar çerçevesinde oluşturulması, makamın da seyir ile daha iyi anlaşılabilir hale geldiği düşüncesini desteklemektedir.

2.2. Seyir

Makamda ezgilerin dolaşımını düzenleyen kurallara 'seyir' denir. Makama karakter ve bütünlük kazandıran seyir, makamı anlamanın en temel yoludur. Seyir, taksim gibi serbest yani usulsüz yapıldığı gibi, bir usul ile birlikte de tatbik edilebilir. Kitapta verdiğimiz örnekler usullü seyir örnekleridir. Buradaki amaç, hem makamları seyir ile anlatmak, hem usullerin Türk makam müziğindeki rolünün önemine atıfta bulunmaktır. Aslında usuller, özellikle sözlü eserlerde usul-vezin ilişkisi bağlamında daha fazla önem kazansa da, daha çok usulsüz olarak icra edilen seyir, taksim, gazel, kaside vs. gibi formlarda dahi, melodilerde belirli ritmik kalıplar kullanılarak kendi içinde usul oluşturduğu fark edilecektir. Bunun tersi olarak usullü eserlerde, point d'orgue (puandorg-durgu) ya da fermata (durgu) , , işaretleri, belirli müzik cümlelerinin son notasına konulduğunda, usulsüz hissi verilebilmektedir. Müziğin soyut bir sanat olduğu göz önünde bulundurularak, bir çok manipülasyona açık olduğu unutulmamalıdır (Güvençoğlu, Özgelen, 2021:10).

Kantemiroğlu edvarında seyir bir terim olarak geçmemekle beraber, önce 'âgâze' kavramından bahsedilmektedir. Kantemiroğlu âgâzeyi şu şekilde tanımlamaktadır: "Tam veya yarım perdelerden birinin sesi başka sese geçmeden, bir müddet devamlı olarak verilirse, o perde

seslendirilmiş, âgâze edilmiş olur, fakat hangi makamın icra edildiği belli değildir" (Tura, 2001:39). Kantemiroğlu daha sonra nağme tanımlaması yapmaktadır: "Âgâze edilen seslerin hareket haline nağme denir. (Tura, 2001:39) Nağmeyi bizim bugün kullandığımız seyir kavramına eşdeğer olarak, nağmenin hareketi bağlamında ele alan Kantemiroğlu, bir nevi seyir tarifini ifade edecek vurgular yapmaktadır. Bu meyanda nağmenin hareketini seyir olarak tanımlayabiliriz. Çalışmanın giriş kısmında da değindiğimiz gibi, seyir bir kavram olarak Nasır Dede'nin eserinde karşımıza çıkmaktadır ve 18. yüzyıldan sonra bu kavramın kullanıldığı görülmektedir.

Dilde, yazıda, bir müzik eserinde kompozisyon ne ise, seyirde de kompozisyon benzer kuralları içerir. Yani bir seyirde giriş, gelişme ve sonuç bölümleri olmalıdır. Bu bilgiler ışığında, Türk makam müziğinde kullanılan "Nakış" ve "Şarkı" adlı iki formun kuruluş biçimi ve yapısal özelliklerinden yararlanarak, makam seyri ile ilgili iki ayrı model oluşturmaya çalışacağız.

Nakış büyük formlardan, Şarkı ise küçük formlardan sayılmaktadır. Nakış formunun yapısı şu şekildedir:

Çizelge 1. Nakış Formu

1. mısra - A + 2. mısra - B + terennüm - C = A (1. Hane)
3. mısra - A + 4. mısra - B + terennüm - C = A (2. Hane)

Nakış, TDK (Türk Dil Kurumu)'ya göre Beste ve Semai formunun dört yerine iki haneli olanı olarak tanımlanmaktadır. Yalçın Tura'nın tarifine dayanarak; 14. ile 18. yüzyıl arasında, besteciler Eski yani "Tam Nakış" özeliği taşıyan eserler ortaya çıkarmışlar, 18. y.yıldan sonra günümüze kadar olan dönemde ise Nakış formunu "Yeni Nakış" veya "Miyanlı Nakış" diyeceğimiz tarzda kullanmışlardır[1]. Her ne şekilde olursa olsun Nakış iki bölümlüdür. İki bölümden oluşacak seyir modelimizde ikinci A'yı A^1 olarak kullanmayı tercih ettik. Nedeni ise ikinci bölümdeki melodilerin birinci bölüm melodilerinden biraz farklı yapıda olabileceğidir. Neticede iki bölümlü ve makamın önemli perdeleri, perdelerin yönelimleri ve önemli kalışları gibi unsurları içeren kısa soluklu bir seyir modelini uygulamış olacağız. Bu doğrultuda seyir, AA^1 şeklinde tasarlanmalıdır. Buna göre göre seyrimizin diyagramı şu şekildedir:

[1] Güvençoğlı, Şerife. Türk Musikisinde Nakış Formu, Yüksek Lisans Tezi, İst.1988)

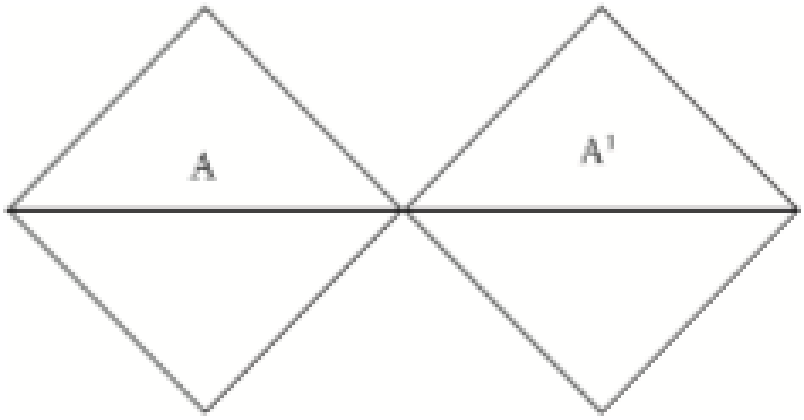

Görsel 1. Nakış Diyagramı (Güvençoğlu, Özgelen, 2021:11)

Şarkı formunun yapısı ise şu şekildedir:

Çizelge 2. Şarkı Formu

1. mısra **A (Zemin)**
2. mısra **B (Nakarat)**
3. mısra **C (Meyan)**
4. mısra **B (Nakarat)**

Genellikle dört mısralı güftelerden meydana gelen terennümsüz ve dört bölümlü eserlere şarkı denir. Şarkılarda önce A (zemin) kısmı bestelenir, sonra B (nakarat) bölümü bestelenir C (meyan) bölümü çeşni ve geçkilerin gösterildiği bölümdür. Son bölüm B (nakarat) 2. bölümün tekrarı niteliğindedir.

Önerdiğimiz seyir modelinde A bölümü makam tanıtımının yapıldığı giriş bölümüdür. B bölümünde melodiler çeşitlendirilerek, ilave bir kaç çeşni de yapılabilir. C bölümünde ise çeşnilerin ve geçkilerin gösterilmesi gerekir. Dördüncü bölüm B^1'de A bölümünden de melodi alıntılarının yapılabileceği ve makamın karakterine uygun olarak seyrin sonlandırıldığı bölümdür. Nakış örneğinde olduğu gibi, son bölümü B^1 olarak kullanmayı tercih ediyoruz. Bu doğrultuda seyir, $ABCB^1$ şeklinde tasarlanmalıdır. Buna göre seyrimizin diyagramı şu şekildedir;

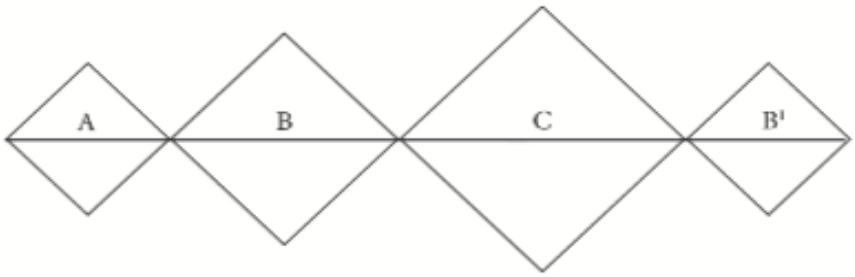

Görsel 2. Şarkı Formunun Diyagramı (Güvençoğlu, Özgelen, 2021:12)

Bilindiği gibi taksim formunun bir müzik faslında kullanıldığı çeşitli alanlar/bölümler vardır. Örneğin, baş taksim, ara taksim, son taksim, geçiş taksimi gibi çeşitleri bulunan taksimde tek bir makam, iki veya daha fazla makam ve makamlar arasında gezintiler yapılır. Taksim formuna benzerliği açısından, seyirde de öğrenme geliştikçe ilerleyen zamanlarda başka bir makama geçki yapılabilir. Bunun için makamların güçlü ve durak perdelerindeki 4'lü veya 5'liler bu geçkileri kolaylaştırıcı bir role sahiptir. Örneğin, Rast makamından (basit) Suzinak makamına geçki, Rast perdesindeki Rast çeşnisi ortak olduğundan rahatlıkla yapılabilir. Ya da Hicaz-Uzzal makamından, Hüseyni makamına geçki, güçlü perdelerindeki ortak çeşni kullanılarak yapılabilir. Bununla beraber bir makamdan, hiçbir ortak özelliği bulunmayan bir makama geçmek de mümkün olabilir.

Nakış formu üzerinden Rast makamında ve Türk Aksağı usulü ile bestelenmiş bir seyir örneğini gösterirsek:

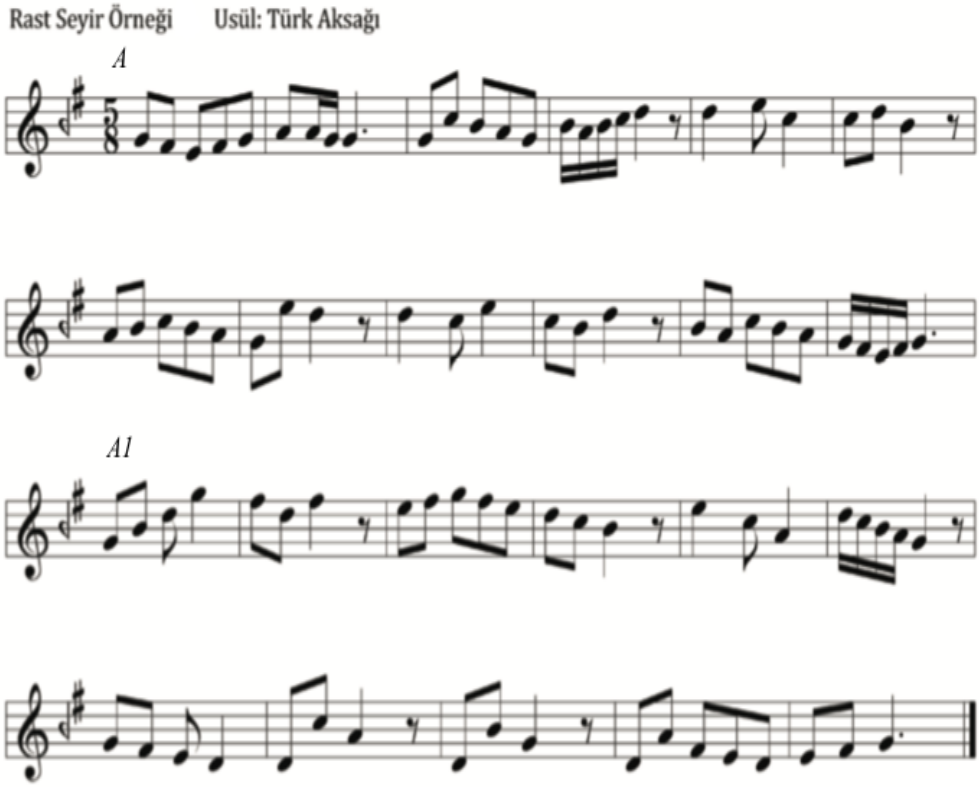

Görsel 3. Rast Makamında Iki Bölümlü Seyir Örneği (Güvençoğlu, Özgelen, 2021:18)

Yukarıdaki görselde görüldüğü gibi, Rast makamındaki seyir iki bölümlü olarak kurgulanmış ve Rast makamının çıkıcı seyir karakterine uygun olarak Rast perdesinden başlanmış ve makamın durak civarındaki çeşniler kullanılmıştır. İkinci bölümde ise herhangi bir geçki yapmadan, makamın ses sahasını biraz daha genişletip Rast perdesinde karar verilmiştir. Örnek seyir kısa soluklu ve Rast makamını kısaca tarif eden bir makam ve seyir kompozisyonuna örnek verilebilir.

İkinci olarak, Şarkı formu üzerinden dört bölümlü olarak kurgulanmış ve Sofyan usulünde bir seyir örneğini verirsek:

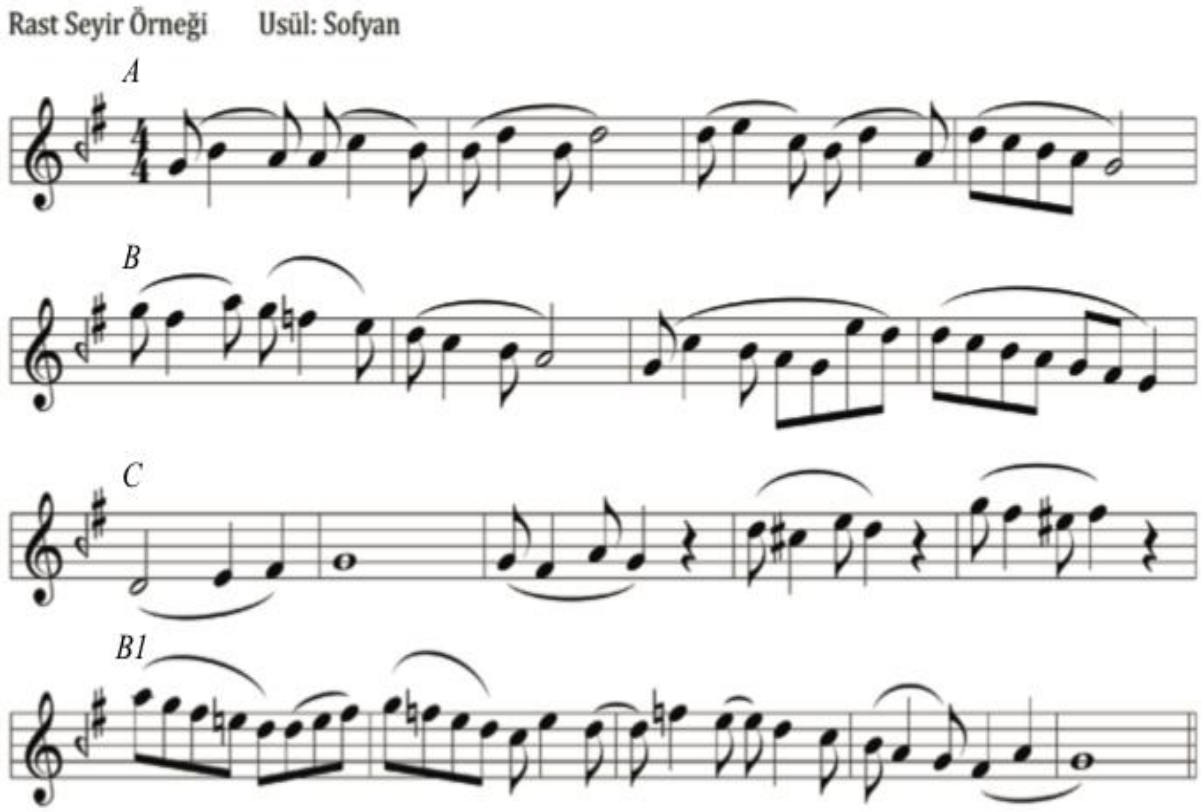

Görsel 4. Rast Makamında Dört Bölümlü Seyir Örneği (Güvençoğlu, Özgelen, 2021:17)

Yukarıdaki görselde görüldüğü gibi, Rast makamındaki seyir dört bölümlü olarak kurgulanmış ve birinci Rast makamının çıkıcı seyir karakterine uygun olarak Rast perdesinden başlanmış ve makamın durak civarındaki çeşniler kullanılmıştır. İkinci bölümde makamın ses alanı biraz daha genişletip, yine Rast makamında çok kullanılan Acem perdesi ile 'Acemli Rast makamı' yapısı kullanılarak Hüseyniaşiran perdesinde Nişarbur çeşnili kalınmıştır. Üçüncü bölümde makam pest bölgeye genişletilerek Yegâh perdesine inilmiş ve ardından Neva'da Rast çeşnisi yapılarak nim Hicaz perdesi ile yedenlenmiş ve ardından Evç perdesinde Segâh çeşnisi gösterilerek, çeşni ve perde geçkileri yapılmıştır. Dördüncü bölümde birinci ve ikinci bölümlerdeki nağmelerden ödünç alınmış yapılar ile Rast perdesinde karar verilmiştir. Örnek seyir görece uzun soluklu olmamasına ragmen, ses sahası kullanımı, genişleme, geçşni ve perde geçkileri ile genişletilmiş bir Rast makamını kısaca tarif eden bir makam ve seyir kompozisyonuna örnek verilebilir.

4. SONUÇ

Sonuç olarak Türk makam müziğinde herhangi bir makamda didaktik bir seyir yapmak, sadece notalar ve çeşniler üzerinde gezinmek değil, makamın seyirsel özellikleri ele alınarak bir kompozisyon fikri çerçevesinde yapılması gereken bir performanstır. Bunun için Türk makam müziğindeki Nakış ve Şarkı formlarının yapısı, eğitim içinde didaktik bir yeri de olan seyir icrası için bir model ve kompozisyon için uygun olarak görülebilir. Böylelikle makamları öğrenen ya da öğrenme sürecinde olan biri için, Türk makam müziği nazariyat derslerinin çıktılarından biri olan seyir yapmak daha kurgusal bir hale bürünecek ve kafa karışıklığının önüne geçilmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Arel, Sadettin, Hüseyin, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1968.

Ezgi, Suphi, *Nazari ve Ameli Türk Musikisi*, Milli Mecmua Matbaası, İstanbul, 1933.

Güvençoğlu, Şerife, *Türk Musikisinde Nakış Formu*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.

Güvençoğlu, Şerife-Özgelen, Orkun, Zafer, *Türk Müzikçisinin Seyir Defteri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2021.

Haşim, bey, *Mecmua-ı Karha ve Nakışha ve Şarkıyat*, Çevr. Ahmet Gürsel Tırışkan, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1864.

Kırşehri, Yusuf, N., *Risale-i Musiki*, Çevr. Ubeydullah Sezikli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Özkan, İsmail, Hakkı, *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.

Signell, K.,L., *Makam, Modal Practice in Turkish Art Music*, Da Capo Press, New York, 1986.

Tura, Yalçın, *Kitabı İlmil Musiki ala Vechil Hurufat,* Çeviriyazım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Tura, Yalçın, *Tedkik ü Tahkik*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Yalçın, Gökhan, *Haşim Bey Mecmuası'nın 'Makam ve Tonalite Karşılaştırması' yönünden İncelenmesi*, Turkish Studies, Volume 8/6, 22-24, Ankara, 2013.

Yekta, Rauf, *Türk Musikisi*, Çevr. Orhan Nasuhioğlu, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1986.

INTEGRATING SCIENCE, TECHNOLOGY, AND NATURAL APPROACHES TO ENSURE GLOBAL FOOD SECURITY AND ACHIEVE SUSTAINABILITY

Dr .Sumanta Bhattacharya

Research Scholar at MAKAUT, Public–Foreign-Defence Policy Analyst, C.E, CH.E, M.Tech, MA in Development Studies, LLB, MA in Security and Defence Law, DIA&D, DG&GS, PGDEDS, MPI(oxford University) ORCID ID: 0000-0003-2563-2787

Abstract

Around 9 million people per year pass away from starvation, making the food issue one of the largest crises of our time. There are now 811 million individuals that are hungry worldwide. We need to raise our food production by 70% to keep up with the expanding population. The land is no longer suitable for cultivation due to climate change and the overuse of natural resources. The frequency of natural disasters including floods, cyclones, and drought has increased due to deforestation. Food shortages are a big issue worldwide due to soil degradation, excessive fertilizer use, and taking of land for development projects. Food wastage is another significant issue. India has the highest rate of food waste, in fact, 60% of the food spoils due to a lack of cold storage, modern machinery, and technology. The number of youngsters who are malnourished is rising. The issue is exacerbated by poor reproductive health during pregnancy and a lack of dietary literacy. Vertical farming, hydroponics, aquaponics, usage of nanotechnology, and biotechnology for crop cultivation are some of the modern methods we employ to create food. There is a desire for urban farming in many countries as we don't have a lot of land suitable for cultivation. Countries like Brazil practice rooftop farming to achieve food security. Crops that offer the body the most healthful nourishment must be grown. Farmers want market access, high-quality seeds, vocational training, an end to the use of chemical fertilizers, a seed bank, agricultural loans, and other resources. To assist agriculture and infrastructure for cold storage, solar irrigation pumps, and use of green technologies to contribute to the creation of a sustainable rural development, rural electrification is urgently needed. Women should be required to work in the agricultural industry, and community-based farming and kitchen gardens should be encouraged. Utilizing biochar and nano char to protect soil health and nutrients. We should implement organic and natural farming practices and improve horticulture. The solution to the dual issues of biodiversity loss and climate change is agroforestry, which can also increase food security. The most harmful activity that affects the environment the most is agriculture.

Keywords: Food security, agroforestry, farmers, urban farming, food waste, malnourished ,rooftop farming

Introduction

Food crisis a global issues , human activity is responsible for the rise of food crisis in the world , agricultural sector is the most destructive activity on the earth , deforestation was a product of agricultural in earlier ages and demand for more food with the rising purpose resulted in more

deforestation , use of chemical fertilizers and pesticides , poor quality seeds , lack of rural electrification and warehouse . Due to absences of vocational training among the farmers the issues have increased . Conflict and war has also contributed to the global food crisis with the trade market effected , biology and chemical weapons over the year have destroyed the agriculture land . Ecological imbalance , climate change is a process of it . When a war takes place the export and import business is affected , for instance in the South China sea and the Indo-Pacific crisis is affecting the trade 80 % of the trade pass through that region . Food wastage is very common , India waste the maximum amount of food especially in the urban region , Indian weddings and parties are the examples of how huge amount of food is wastage every day . Where the other part of the country especially in urban slums and rural regions are facing food crisis , millions of people sleep without food . Hardly half of the society have access to 3 meals a day . Malnutrition is very common among children below the age of five years . As per FAO 189.2 million people in India are undernourished as per 2020 [1]. 20 % are under weight below the age 5 , 34.7 % are stunted and 51.4 % of the women during the reproductive age is suffering from anaemic.

230 million people go hungry daily [2] , Poverty is main reason behind this , lack of education and proper health prevention has led to rise in population , giving birth to 5 to 6 children and unable to provide them with basic meals , Climate change has resulted in soil erosion , rise in sea level , soil salinity , water crisis , drought , floods and cyclones which has affected the quality of land and make the land unfit for cultivation . Today with growing population new techniques and advancement in technology is producing food – Vertical farming , biotechnology , nanotechnology , Artificial intelligence , machine learning , hydroponics and aquaponics , organic farming , natural farming , agroforestry and many more. Can technology feed the future with a huge gap in developed , developing and undeveloped countries .

Food crisis – the biggest challenge of the 21st century .

The biggest hurdle for the agriculture sector to flourish after the Independent India has been lack of land reforms , majority of the countries which received freedom from colonialism , introduced new policies in every sector and brought in land reforms in Singapore , Japan and South Korea which is a major reason why they are so advanced and each and every individual access to basic necessity and use advance technology and adopt sustainable development approach . India didn't bring any land reforms which has affected the small and middle size land holders . Green revolution benefitted the states of Punjab , Haryana and Western Uttar Pradesh because of good irrigation system .Today , different technologies are being used to produce food in the era of climate change .

Nanotechnology

Nanoparticle-enabled pesticides, herbicides, and insecticides have a greater attraction for water than traditional chemical fertilisers because their surface charges are higher. This process improves soil quality and crop growth by removing harmful compounds from fertiliser by increasing their solubility in water.

. Insecticides like azadirachtin become hydrophobic when mixed with chitosan nanoparticles, easing the process of toxic waste disposal from farmland by blocking the uptake of the pesticide's harmful components by plant cells. Adding nano chitosan, silica, or polymer mixtures to fungicides improves their efficacy by increasing the fungicides' water solubility and stability. Nanoparticles made of copper, zinc, and their oxides (including silver) are safe for the environment and effective in preventing plant diseases transmitted through the soil.

One of the newest innovations in nanotechnology is nanosensors, which can be used to qualitatively and quantitatively detect pollutants in agricultural fields. Quantum dots and gold nanoparticles are now used to detect potentially hazardous substances in the environment. Monitoring soil quality, determining the presence of viruses and other pathogens during cultivation, and tracking people on the move are all possible thanks to nanosensors and the wireless networks that support them. Inspection of food, intelligent food packaging, and enhanced infrastructure for storing food grains are all possible applications of nanochip technology. Nanosensors are tiny sensors that can pick up on and translate incredibly subtle environmental shifts into actionable data. Nanobiosensors integrate biology, chemistry, and nanotechnology to increase crop yield. They can detect bacteria, toxins, pollutants, and the freshness of food, among other things, and are used to keep an eye on environmental conditions.

Nano-smart dust and gas sensors will enable environmental contamination assessments. During food storage, packing, and transport, these instruments are typically used to detect spoilage. In comparison to traditional sensors, nanosensors have increased sensitivity and selectivity, as well as near real-time detections, low cost, and portability[5].

Weeds can be eradicated and the soil's salinity, pH, cation exchange potential, and microbial population all controlled by using nano herbicides, which react rapidly with soil particles. Because of their ability to trap and hold onto water, carbon nanotubes are useful in both water-rich and water-poor agricultural settings. Due to their small size and high surface area per mass, nanoparticles can actively engage with particles in the soil matrix, leading to increased resistance, less soil decomposition, and protection against potentially disastrous environmental problems like soil erosion and degradation and a boost in agricultural output. By enhancing the storage capacity of soils and increasing the activity of urease, dehydrogenase, and phosphatase fertilizers, the addition of 200 mg carbon nanoparticles to 1 kg of soil facilitates the accumulation of nitrogen and phosphate ions. Translocation of water and nutrients into plant cells is enhanced by nanoparticles because of their small size.

Vertical Farming

Since neither water nor pesticides nor fertilizers nor soil are needed for indoor farming, also known as vertical farming, it offers many benefits over conventional farming. Most importantly, crops can be grown all year long, in a controlled, climate-controlled, and closely monitored environment, and farmers can rest easy knowing their crops are healthy and safe. In contrast to conventional farming, which is highly dependent on environmental factors like weather and soil quality to yield crops, organic farming is immune to climatic shifts, doesn't

limit itself to growing food only during certain times of the year, and doesn't require any fertile or arable land. Due to the COVID-19 pandemic and the resulting worldwide food shortages, the popularity of vertical farming—a method of cultivating plants without the use of soil—has increased. Vertical farming has been used to increase productivity while decreasing overhead costs by incorporating greenhouse roof washers and mechanical seed planters. The market for vertical farming in North America is expanding rapidly. With a growing population, agriculture has incorporated urban farming, and now businesspeople are investing in this sector, increasing not only the output but also the quality of their products.

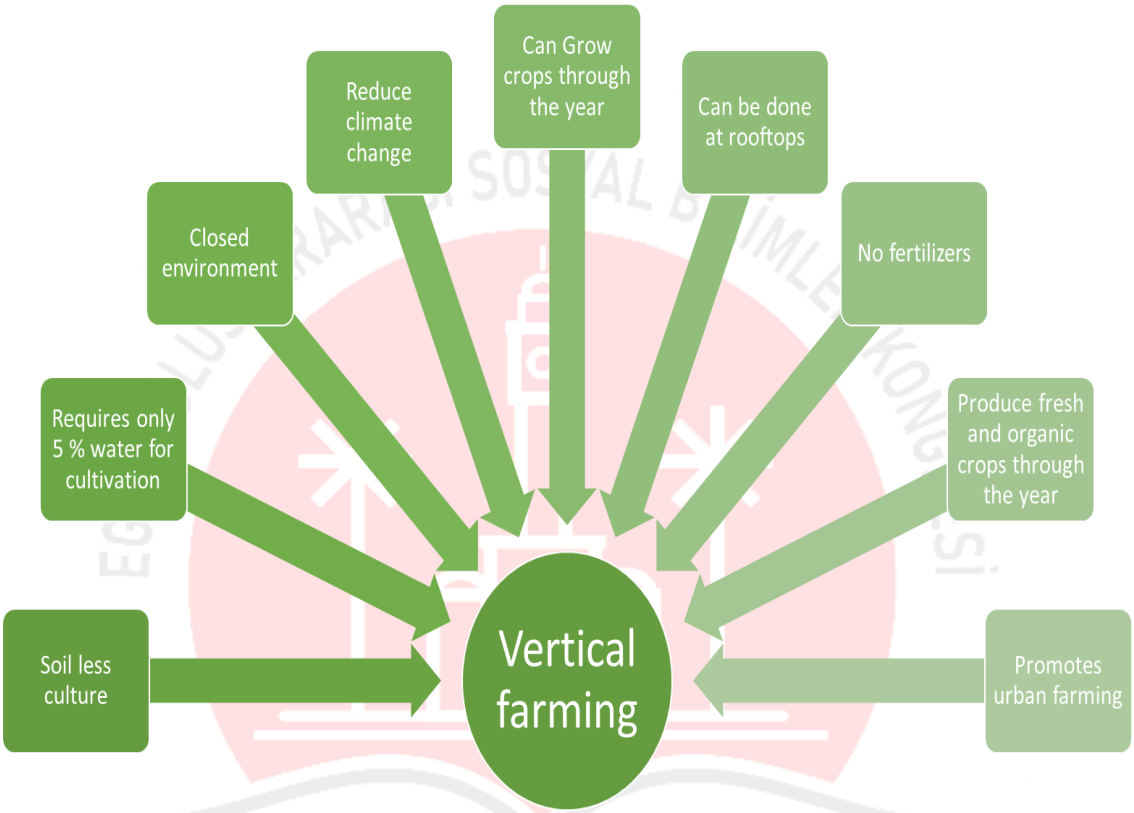

Figure 1 : Benefits of vertical farming

Vertical farming leads to the production of organic and fresh food which is available throughout the year and the production is done as per the requirement so that there is no wastage of food .

Biotechnology promotes a soilless culture

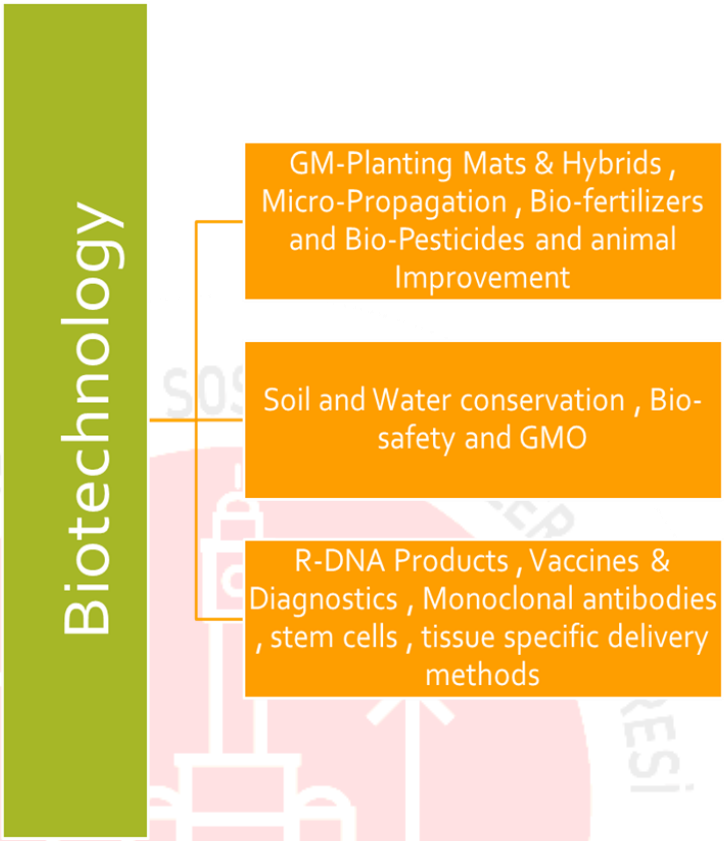

Figure 2 : Biotechnology and Agriculture

End of hunger and achieve food security , Farming system for nutrition approach has started to improve the nutritional status of small famers , Nutrition literacy is being provided tin many states ,explaining which crops are important to grow for healthy growth and development , nutrition based awareness programme , nutrition garden of fruits and vegetables supporting invention in poultry and fishery .

Community Nutrition garden has been started by women in many states to promote the growth of nutrition based crops especially millets and pulses .Kitchen gardens are also growing in both rural and urban areas . Pathway of Nutrition sensitive Agriculture by empowering women , women nutrition and Rural area is best for nutrition crops but lacks marketing and store system .Moreover people across India needs education on nutrient and healthy food , earlier crops were grown which has good amount of nutrient

In developing and underdeveloped countries where digitalization has not reached alternative methods like organic farming , natural farming , agroforestry , kitchen garden and community

based farming is very common , people have started growing plants in the rooftop , urban farming has become very common .

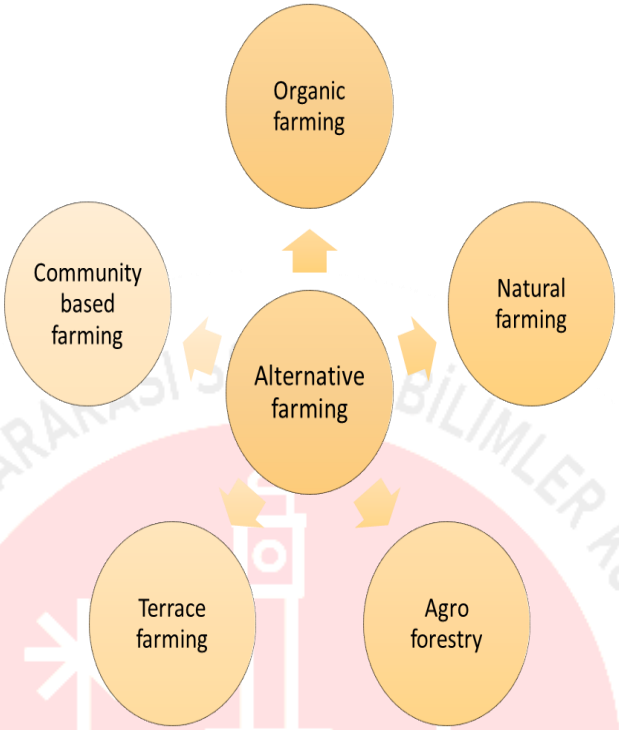

Figure 3 : Alternative methods of farming

Way Forward

Women should participate in agriculture activities , use of green technology , compulsory vocational training for farmers , introducing them to new techniques for growing crops , Rural electrification is the need of the hour To protect the most vulnerable Indian citizens, particularly those with lower incomes and savings, we must implement a national food insurance programme.

We must implement food loans to guarantee nutritional stability for the economically vulnerable.
group of people . we need to establish food banks so that both rural and urban areas can expand to their full potential. For maximum food safety and management, we should implement a once-weekly programme of providing free food to those living in rural and tribal areas. People's access to healthy food should be mandated in order to promote their full cognitive and physical development.
To ensure maximum growth in a resilient social and economic environment, it is imperative that we ensure a special food package for physically disabled people.
To ensure long-term social and economic growth, we must guarantee that all retirees from all levels of government, as well as those from semi-government and PPP model employers and the private sector, have access to basic food security protections.

We must introduce a special urban and rural food package to provide maximum food security and management to a wide range of communities.

Conclusion

Through the use of recombinant DNA technology, other cutting-edge methods adapted from many fields of genetic engineering, and the improvement of plant nutrient and water uptake capacity through nanotechnology, the crops are becoming more stress tolerant. Instead of using conventional chemical fertilizers, organic fertilizers and insecticides created through bioengineering and combined with specially designed nanomaterials improve the fertility of agricultural soil and increase crop output. We are moving toward alternative farming methods as a result of the widespread land degradation, paradigm shift in weather pattern, and deterioration in soil quality in rural regions. An emerging area of agriculture is the practices of vertical farming in artificial environments. The use of hydroponics, aquaponics, aeroponics, and other similar systems lessens the reliance of agriculture on soil. The productivity of vertical farming is increased by the adjunct use of Nano- and biotechnology , we can achieve food security and become sustainable by combining technology and natural process of farming which less wastage .

Reference

1.Hunger in India – India Food Banking Network .

2.Varma S; 2012 , January , Superpower ? 230 Million Indians go Hungry daily . Times of India .

3. Nutrition and Food Security –UN India.

4. Mittal D; Kaur G; Singh P; Yadav K ; Ali SA ; 2020 , December , NanoPartcile – Based Sustainable Agriculture and Food Science : Recent Advances and Future Outlook , Frontiers , Nanotechnology for Energy Application ,

5.The latest nanotechnology advances for agriculture , 2021 , May , Nanowerk

6.The new trend of plant biotechnology , the rise of soilless culture, 2021 , April , HOPAX Fine chemicals

7.Agriculture Biotechnology and Plant Sciences , Department of Biotechnology , Ministry of Science and Technology , GOI.

8.Bhattacharya S; Sachdev BK ; 2021 ; February, Food security for sustainable development and hunger management in every socio-economic level to establish hunger free society, International Journal of Creative Research thoughts 9(2)

EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: MINT ÜLKELERİNDEN KANITLAR

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Orhan ÖZER [1]
[1] Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İktisadi ve İdari Programlar Bölümü
- 0000-0002-3222-9913

ÖZET

Toplumu oluşturan bireylerin özgür olması, büyük ölçüde ekonomik ve siyasal özgürlüklerin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Ekonomik özgürlük, siyasal özgürlüğün sağlanması için gerekli olan bir araç olmasının yanı sıra bireysel özgürlüğün sağlanması için ulaşılması gereken bir amaç olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda ekonomik büyümeyi teşvik etmesi nedeniyle bireysel ve toplumsal refah seviyesinin arttırılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması, iktisadi özgürlüğün ve refahın arttırılması için uygulanacak politikaların belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada 1995-2020 yılları arasında MINT ülkelerinde (Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye) ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki kesirli frekanslı Fourier panel eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar, tüm ülkelerde ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümeyi etkilediğini göstermektedir. Söz konusu ülkelerin ekonomik özgürlük endeksinde ortaya çıkan % 1'lik artış uzun dönemde ekonomik büyümenin Meksika'da % 0.58, Nijerya'da % 4.04, Türkiye'de % 2.66 artmasına yol açmaktadır. Endonezya için tahmin edilen katsayı ise istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar aynı zamanda Meksika hariç tüm ülkelerde ekonomik büyümenin ekonomik özgürlüğü teşvik ettiğine işaret etmektedir. Buna göre ekonomik büyümede ortaya çıkan % 1'lik artış uzun dönemde ekonomik özgürlük endeksinin Endonezya'da % 0.26, Nijerya'da % 0.17, Türkiye'de % 0.27 artmasını sağlamaktadır. Panel boyutunda ise uzun dönemde değişkenler arasında karşılıklı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, ekonomik özgürlük endeksinde görülen % 1'lik bir artış ekonomik büyümenin % 1.84, ekonomik büyümede görülen % 1'lik bir artış ise ekonomik özgürlük endeksinin % 0.29 artmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, MINT ülkelerinde ekonomik özgürlük ve büyüme arasında sıkı bir ilişki olduğunu ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Ekonomik Özgürlük, MINT Ülkeleri

1. GİRİŞ

Bireysel özgürlüğün siyasi, maddi refahın ise ekonomik bir konu olduğuna ilişkin yaygın düşünce esasen bir yanılsamadan ibarettir (Friedman, 1962). Bireysel özgürlüğün sağlanması yalnızca siyasal özgürlüğün değil, aynı zamanda ekonomik özgürlüğün de sağlanmasına bağlıdır. Dahası, ekonomik özgürlük siyasal özgürlük için de olmazsa olmaz bir koşuldur.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için düşük ve istikrarsız bir ekonomik büyüme, yoksulluğun varlığına ve devam edeceğine ilişkin olumsuz bir sinyal olarak görülür. Neoklasik iktisat teorisi ekonomik büyümeyi emek, fiziki sermaye, beşeri sermaye ve teknoloji faktörlerindeki değişimlerle açıklamaktadır. Fakat ekonomik özgürlüğün de iktisadi büyüme için açıklayıcı bir faktör olabileceği ve aynı zamanda büyümenin etkisi altında kalabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir (Berggren, 2003: 193). Bu ilişkinin pozitif olması halinde ortaya çıkan geri besleme döngüsü, gelişmekte olan ülkeler için bir fırsat penceresi açmaktadır.

Ekonomik özgürlüğün iktisadi büyüme ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Son çeyrek yüzyıla ait veriler, ekonomik özgürlüğün arttığı ülkelerin ortalama büyüme hızının, ekonomik özgürlüğün azaldığı ülkelerin ortalama büyüme hızına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Miller, Kim, Roberts ve Tyrrell, 2022). Ekonomik özgürlük endeksi, iktisadi verimliliği etkileyen geniş bir dizi politika değişkenini temsil ettiğinden bu istatistik şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla bu endeks, bir ülkenin genel ekonomi politikası hakkında önemli bilgiler sunar (Cole, 2003: 196-197). Daha fazla ekonomik özgürlük aynı zamanda piyasa aktörlerinin kendi çıkarlarının peşinden koşmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmakta ve bu da bireysel ve toplumsal üretkenliğin artmasını sağlamaktadır.

Yakın zamana kadar, bu alanda yapılan çalışmalarda karşılaşılan en önemli sorun, ekonomik özgürlüğün hesaplanması ile ilgili olmuştur. Fakat 1995 yılından itibaren Heritage Vakfı tarafından hesaplanan ekonomik özgürlük endeksi, bu problemin ortadan kalkmasında önemli rol oynamıştır. Bu endeks, 4 geniş ekonomik özgürlük kategorisine ayrılmış 12 nicel ve nitel faktöre dayalı olarak hesaplanmaktadır. Mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü ve yargı etkinliği faktörleri hukukun üstünlüğü kategorisi; kamu harcamaları, vergi yükü ve finansal sağlık faktörleri kamu büyüklüğü kategorisi; iş özgürlüğü, emek özgürlüğü ve parasal özgürlük faktörleri düzenleyici verimlilik kategorisi; ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük faktörleri ise serbest piyasalar kategorisi içerisinde yer almaktadır. Bu 4 kategorinin veya 12 faktörün aritmetik ortalaması, ülkenin ekonomik özgürlük puanını göstermektedir. Ekonomik özgürlük puanının 0-49.9 aralığında olması ülkenin ekonomik açıdan özgür olmadığı, 50-59.9 aralığında olması çoğunlukla özgür olmadığı, 60-69.9 aralığında olması kısmen özgür olduğu, 70-79.9 aralığında olması çoğunlukla özgür olduğu, 80-100 aralığında olması ise özgür olduğu anlamına gelmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde, yapılan çalışmaların büyük bir kısmında ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyümeyi teşvik ettiği bulgusuna ulaşıldığı görülmektedir:

Williamson ve Mathers (2011), regresyon analizi ile 1971-2004 dönemi için 141 ülkeyi analiz etmişlerdir. Beş yıllık ortalama değerlerin kullanıldığı çalışmada, ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kültürden daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Piatek, Szarzec ve Pilc (2013), Granger nedensellik testini kullanarak 1990-2008 yılları arası için 25 geçiş ülkesini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular ekonomik özgürlüklerin büyümeyi pozitif yönde etkilediğine işaret etmektedir.

Hussain ve Haque (2016), panel veri analizi ile 2004-2014 dönemi için 57 ülkeyi ele almışlardır. Ulaşılan sonuçlar ekonomik özgürlüğün büyümeyi teşvik ettiğini göstermektedir.

Şahin (2016), Granger nedensellik testi aracılığıyla 1980-2015 dönemi için Türkiye'yi değerlendirmeye aldığı çalışmasında, değişkenler arasında ekonomik özgürlükten büyümeye doğru olmak üzere tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Güney (2017), genelleştirilmiş en küçük kareler yaklaşımını kullanarak 1990-2014 dönemi için Türkiye ve BRICS ülkelerini analiz etmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre ekonomik özgürlük ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Ayrıca dış ticari liberalizasyonun büyüme üzerindeki pozitif etkisinin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Santiago, Fuinhas, ve Marques (2018), panel ARDL sınır testi yaklaşımı ile 1996-2013 yılları arası için Güney Amerika ve Karayipler'de yer alan 21 gelişmekte olan ülkeyi incelemişlerdir. Buna göre uzun dönemde ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisi negatiftir.

Dam ve Şanlı (2019), panel ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak 1995-2016 yılları arası için Türkiye ve BRIC ülkelerini ele almışlardır. Elde edilen bulgulara göre ekonomik özgürlük büyüme üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Kılcı ve Akıncı (2020), Maki eşbütünleşme testi aracılığıyla 1995-2018 dönemi için Türkiye'yi değerlendirmeye almışlardır. Ulaşılan sonuçlara göre ekonomik özgürlük uzun dönemde büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Göcen (2021), Bootstrap panel Granger nedensellik testini kullanarak 1996-2019 yılları arası için gelişmekte olan dokuz ülkeyi analiz etmiştir. Buna göre yedi ülkede ekonomik özgürlükten büyümeye doğru, bir ülkede büyümeden özgürlüğe doğru, bir ülkede ise değişkenler arasında karşılıklı ilişki bulunmaktadır.

Bu çalışmada Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye'den oluşan MINT ülkelerinde ekonomik özgürlük ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Bu ülkeler özellikle büyük bir nüfusa ve yüksek iktisadi büyüme potansiyeline sahip olmaları bakımından dikkat çekmektedirler. Fakat bu ülkelerde ekonomik özgürlüğün tatmin edici seviyede olmadığı gözlemlenmektedir. 2022 yılına ait ekonomik özgürlük endeksi verilere göre, 177 ülke arasında Endonezya 64.4 puanla 63. sırada, Meksika 63.7 puanla 67. sırada, Türkiye 56.9 puanla 107. sırada, Nijerya 54.4 puanla 124. sırada yer almaktadır (Miller vd., 2022). Bir başka ifadeyle, Endonezya ve Meksika kısmen özgür, Türkiye ve Nijerya ise çoğunlukla özgür olmayan ülke sınıfında yer almaktadır. Dolayısıyla bu iki değişken arasındaki ilişkinin incelenerek uygun politika önerilerinde bulunulması oldukça önemlidir. Çalışmanın bundan sonraki aşamalarında ilk olarak veri ve yöntem aktarılacak, daha sonra uygulamaya geçilecek ve son olarak da genel değerlendirme ve sonuçlara yer verilecektir.

2. VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı MINT ülkelerinde ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamaktadır. Ekonomik özgürlüğü temsilen Heritage Vakfı tarafından oluşturulan ekonomik özgürlük endeksi, ekonomik büyümeyi temsilen Dünya Bankası'ndan temin edilen 2017 sabit fiyatları ile GSYİH kullanılmıştır. Doğal logaritması alınan veri seti yıllık olup, 1995-2020 dönemini kapsamaktadır.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamak amacıyla Olayeni, Tiwari ve Wohar (2020) tarafından geliştirilen kesirli frekanslı Fourier panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Bu test, serilerde doğrusal olmama durumunu, bilinmeyen sayıda ve karakterde yapısal kırılmaları ve kesitler arasındaki bağımlılığı dikkate almaktadır (Olayeni vd., 2020). Ayrıca kesirli frekansların itibara alınması sayesinde yapısal kırılmaların geçiciliği veya kalıcılığı hakkında da bilgi sağlamaktadır. Testi uygulamak için aşağıdaki model tahmin edilir (Olayeni vd., 2020; Yilanci ve Kilci, 2021):

$$Y_{i,t} = \beta_{0,i} + \beta_{1,i} Z_{i,t} + \nu_{i,t} \tag{1}$$

Daha sonra kalıntılar elde edilir:

$$\hat{\nu}_{i,t} = Y_{i,t} - (\hat{\beta}_{0,i} + \hat{\beta}_{1,i} Z_{i,t}) \tag{2}$$

Elde edilen kalıntıları, yumuşak geçişli yapısal kırılmalardan arındırmak amacıyla aşağıdaki model tahmin edilir:

$$\tilde{\nu}_{i,t} = \hat{\nu}_{i,t} - \hat{\alpha}_i - \hat{\omega}_i \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) - \hat{\psi}_i \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \tag{3}$$

Burada k frekansı, t trendi, T örneklem büyüklüğünü temsil etmektedir. Olayeni vd. (2020), uygun frekans değerini belirlerken maksimum değeri iki olarak belirlemişlerdir ($k = 0.1, 0.2 \ldots 1.9, 2$). Bilindiği üzere, gelişmekte olan ülkelere ilişkin iktisadi göstergeler, genellikle daha fazla sayıda yapısal kırılma içermektedir. Bu çalışmada ele alınan ülkelerin tamamı gelişmekte olan ülke statüsünde olduğundan, uygun frekans değeri belirlenirken maksimum değer üç olarak alınmıştır. Son olarak, aşağıdaki model yardımıyla temel ve alternatif hipotezler sınanmaktadır:

$$\tilde{\nu}_{i,t} = \rho_i \tilde{\nu}_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \tag{4}$$

H_0: $\hat{\rho}_i = 1$ şeklinde ifade edilen temel hipotez, değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığını ifade etmektedir. Hesaplanan test istatistiğinin Bootstrap simülasyonu ile elde edilen kritik değerlerden büyük olması halinde temel hipotez reddedilmekte ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu kabul edilmektedir.

3. UYGULAMA

Son yıllarda giderek daha fazla başvurulan panel veri analizi, genellikle zaman serisi analizine göre daha fazla bilgi içermesi gibi önemli bir avantaja sahiptir. Fakat kesitler arasında bağımlılık olması ve bunun ihmal edilmesi, bu analizin sağladığı avantajın büyük ölçüde ortadan kalkmasına yol açmaktadır (Hoechle, 2007: 281). Bu nedenle değişkenlerin durağanlık durumları incelenmeden önce, kesitler arasındaki bağımlılığın araştırılması gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığının sınanmasına ilişkin sonuçlar Çizelge 1'de görüldüğü gibidir.

Çizelge 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	LEF		LY	
Test	t-istatistiği	Olasılık Değeri	t-istatistiği	Olasılık Değeri
LM	32.576*	0.000	119.258*	0.000
CD_{lm}	7.672*	0.000	32.695*	0.000
CD	7.592*	0.000	32.615*	0.000
LM_{adj}	3.858*	0.000	10.881*	0.000

Not: *, %1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Çizelge 1'de dört farklı test sonucu yer almaktadır. Kullanılan veri setinde zaman boyutunun kesit sayısından büyük olması nedeniyle Breush ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi dikkate alınmıştır. Her iki değişken için de kesitler arasında bağımlılığın olmadığını ifade eden temel hipotezin reddedildiği görülmektedir. Aynı zamanda diğer testlerde de benzer sonuca ulaşıldığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla değişkenlerin durağanlık durumlarının incelenmesinde ikinci kuşak panel birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir. Bunun için, Bai ve Ng (2004) tarafından önerilen PANIC birim kök testi uygulanmıştır. Test sonuçları Çizelge 2'de görüldüğü gibidir.

Çizelge 2. PANIC Birim Kök Testi Sonuçları

	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
Değişken	t-istatistiği	Olasılık Değeri	t-istatistiği	Olasılık Değeri
LEF	-0.716	0.474	-0.725	0.469
LY	-0.050	0.960	-1.637	0.102
ΔLEF	5.543*	0.000	5.514*	0.000
ΔLY	4.619*	0.000	4.478*	0.000

Not: *, %1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Çizelge 2'de görüldüğü üzere LEF ve LY'nin durağanlığı ilk olarak düzeyde sınanmıştır. Hem sabitli hem de sabitli ve trendli seçenekleri için olasılık değerlerinin 0.1'den büyük olması, değişkenlerin birim köklü olduğunu ifade eden temel hipotezin reddedilemediğini göstermektedir. Bunun üzerine değişkenlerin birinci farkı alındıktan sonra yeniden birim kök testi uygulanmıştır. Olasılık değerleri incelendiğinde fark değişkenlerinin birim köklü olduğunu ifade eden temel hipotezin her iki seçenek için de reddedildiği görülmektedir. PANIC birim kök testi sonuçları, iki değişkenin de I(1) olduğunu göstermektedir. Bu durumda değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamak için kesirli frekanslı Fourier Panel eşbütünleşme testini uygulamak mümkündür. Bağımlı değişkenin LY olduğu model için test sonuçları Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 3. Panel Eşbütünleşme Testi (Bağımlı Değişken: LY)

GLS					
Ülke	k	İstatistik	%1	%5	%10
Meksika	2	-3.669***	-4.908	-3.806	-3.381
Endonezya	2.9	-4.843**	-5.162	-4.212	-3.835
Nijerya	2.9	-5.118**	-5.274	-4.306	-3.849
Türkiye	2.9	-5.346*	-5.055	-4.173	-3.673
Grup	İstatistik		Olasılık Değeri		
Ortalama	-4.744**		0.018		
Maksimum	-5.346*		0.006		
Medyan	-5.118**		0.010		
PP					
Ülke	k	İstatistik	%1	%5	%10
Meksika	2	-4.006**	-4.478	-3.049	-2.703
Endonezya	2.9	-4.617*	-6.464	-4.390	-3.860
Nijerya	2.9	-7.532*	-6.917	-4.733	-4.135
Türkiye	2.9	-5.179***	-9.033	-5.979	-4.550
Grup	İstatistik		Olasılık Değeri		
Ortalama	-5.333**		0.030		
Maksimum	-7.532*		0.007		
Medyan	-5.179**		0.033		

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir. Bootstrap olasılık değerleri 1000 replikasyon ile hesaplanmıştır. Maksimum k değeri 3 olarak alınmıştır.

Çizelge 3'te görüldüğü üzere uygun frekans değeri Meksika için 2, diğer ülkeler için 2.9 bulunmuştur. Tüm kesitler ve panel için hesaplanan istatistik değerlerinin Bootstrap kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda değişkenlerin eşbütünleşik olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmektedir. Aynı prosedür LEF'nin bağımlı değişken olduğu model için de uygulanmıştır. Test sonuçları Çizelge 4'te görüldüğü gibidir.

Çizelge 4. Panel Eşbütünleşme Testi (Bağımlı Değişken: LEF)

GLS					
Ülke	k	İstatistik	%1	%5	%10
Meksika	2.9	-1.367	-4.753	-3.687	-3.282
Endonezya	2.9	-3.910***	-5.208	-4.114	-3.674
Nijerya	2.4	-5.547**	-5.776	-4.536	-3.972
Türkiye	1.9	-4.548**	-5.444	-4.169	-3.791
Grup	İstatistik		Olasılık Değeri		
Ortalama	-3.868***		0.080		
Maksimum	-5.647*		0.006		
Medyan	-4.548**		0.026		
PP					
Ülke	k	İstatistik	%1	%5	%10
Meksika	2.9	-3.093	-5.735	-3.765	-3.209
Endonezya	2.9	-3.940***	-5.811	-4.018	-3.519
Nijerya	2.4	-7.613*	-6.476	-4.275	-3.627
Türkiye	1.9	-3.373***	-5.458	-3.806	-3.264
Grup	İstatistik		Olasılık Değeri		
Ortalama	-4.505**		0.028		
Maksimum	-7.613*		0.002		
Medyan	-3.940***		0.053		

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir. Bootstrap olasılık değerleri 1000 replikasyon ile hesaplanmıştır. Maksimum k değeri 3 olarak alınmıştır.

Çizelge 4'te görüldüğü üzere uygun frekans değeri Meksika ve Endonezya için 2.9, Türkiye için 2.4, Nijerya için ise 1.9 bulunmuştur. Test istatistikleri incelendiğinde, Meksika dışındaki tüm ülkelerde ve panelde değişkenlerin eşbütünleşik olmadığını ifade eden temel hipotezin reddedildiği görülmektedir. Uzun dönemli katsayıların hesaplanması için Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) yaklaşımından yararlanılmıştır. Bağımlı değişkenin LY olduğu modeller için yapılan tahminler Çizelge 5'te görüldüğü gibidir.

Çizelge 5. Uzun Dönem Katsayıları (Bağımlı Değişken: LY)

Ülke	Katsayı	St. Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
Meksika	0.576***	0.316	1.822	0.087
Endonezya	1.178	1.057	1.114	0.282
Nijerya	4.045*	0.871	4.644	0.000
Türkiye	2.661**	1.008	2.639	0.018
Grup	1.841*	0.424	4.346	0.000

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Çizelge 5 incelendiğinde, Endonezya dışındaki tüm ülkelerde ve panelde uzun dönemli katsayıların anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre ekonomik özgürlük endeksinde ortaya çıkan %1'lik artış uzun dönemde ekonomik büyümenin Meksika'da %0.58, Nijerya'da %4.04, Türkiye'de %2.66 artmasına yol açmaktadır. Panel boyutunda ise ekonomik özgürlük endeksinin %1 artması büyümeyi %1.84 artırmaktadır. Bağımlı değişkenin LEF olduğu modeller için yapılan tahminler Çizelge 6'da görüldüğü gibidir.

Çizelge 6. Uzun Dönem Katsayıları (Bağımlı Değişken: LEF)

Ülke	Katsayı	St. Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
Endonezya	0.259*	0.027	9.646	0.000
Nijerya	0.173*	0.023	7.463	0.000
Türkiye	0.266*	0.029	9.062	0.000
Grup	0.291*	0.061	4.766	0.000

Not: *, %1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Çizelge 6 incelendiğinde, üç ülkede ve panelde uzun dönemli katsayıların anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre ekonomik büyümede ortaya çıkan % 1'lik artış uzun dönemde ekonomik özgürlük endeksinin Endonezya'da % 0.26, Nijerya'da % 0.17, Türkiye'de % 0.27 artmasına neden olmaktadır. Panel boyutunda ise büyümede meydana gelen %1'li artış, ekonomik özgürlük endeksinin %0.29 artmasına yol açmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada 1995-2020 döneminde MINT ülkelerinde ekonomik özgürlük ve büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki kesirli frekanslı Fourier panel eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular, dört ülkede de ekonomik özgürlüğün büyümeyi teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. Bu ülkelerin ekonomik özgürlük endeksinde ortaya çıkan % 1'lik artış uzun dönemde ekonomik büyümenin Meksika'da % 0.58, Nijerya'da % 4.04, Türkiye'de % 2.66 artmasını sağlamaktadır. Endonezya için tahmin edilen katsayı ise istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur. Elde edilen bulgular aynı zamanda Meksika dışında üç ülkede iktisadi

büyümenin ekonomik özgürlüğü artırdığına işaret etmektedir. İktisadi büyümede ortaya çıkan % 1'lik artış uzun dönemde ekonomik özgürlük endeksinin Endonezya'da % 0.26, Nijerya'da % 0.17, Türkiye'de % 0.27 artmasına yol açmaktadır. Grup bazında ise uzun dönemde değişkenler arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik özgürlük endeksinde görülen % 1'lik bir artış ekonomik büyümenin % 1.84, ekonomik büyümede görülen % 1'lik bir artış ise ekonomik özgürlük endeksinin % 0.29 artmasına neden olmaktadır.

Ulaşılan sonuçlar, ekonomik özgürlüğün iktisadi büyümeyi negatif yönde etkilediğini bulan Santiago vd. (2018) ve Dam ve Şanlı'nın (2019) aksine; ekonomik özgürlüğün büyümeyi pozitif yönde etkilediğini bulan Piatek vd. (2013), Hussain ve Haque (2016), Güney (2017) ve Kılcı ve Akıncı'yı (2020) desteklemektedir. Ayrıca ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisinin, büyümenin ekonomik özgürlük üzerindeki etkisinden daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, özellikle ekonomik özgürlük seviyesi düşük olan ülkelerde çok daha belirgindir. Dolayısıyla Türkiye ve Nijerya gibi ülkelerde, ekonomik özgürlüğü artırmaya yönelik politikalara öncelik verilmesinin, uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde olumlu yansımaları olacağı tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

Bai, J., Ng, S. (2004). A Panic Attack on Unit Roots and Cointegration. Econometrica, 72(4), 1127-1177.

Berggren, N. (2003), The Benefits of Economic Freedom: A Survey. The Independent Review, 8(2), 193-211.

Breusch, T. S., Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. The Review of Economic Studies, 47(1), 239-253.

Cole, J. H. (2003). The contribution of economic freedom to world economic growth, 1980-99. Cato Journal, 23(2), 189-198.

Dam, M. M., Şanlı, O. (2019). Ekonomik Özgürlüğün Büyüme Üzerindeki Etkisi: BRIC-T Ülkeleri Üzerine Bir Panel ARDL Analizi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33(4), 1027-1044.

Friedman, M. (1962). Capitalism and Freedom, Chicago: University of Chicago Press.

Göcen, S. (2021). Gelişen Ülkelerde Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Panel Granger Nedensellik Testi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35(3), 865-878.

Güney, T. (2017). Türkiye ve BRICS Ülkelerinde Ekonomik Özgürlüğün Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. International Review of Economics and Management, 5(2), 30-47.

Hoechle, D. (2017). Robust Standard Errors for Panel Regressions with Cross-Sectional Dependence. The Stata Journal, 7(3), 281-312.

Hussain, M. E., Haque, M. (2016). Impact of Economic Freedom on the Growth Rate: A Panel Data Analysis. Economies, 4(2), 1-15.

Kılcı, E. N., Akıncı, A. (2020). Türkiye'de Ekonomik Özgürlük Düzeyinin Ekonomik Büyüme ve Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin Araştırılmasına Yönelik Bir Analiz. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(2), 47-59.

Miller, T., Kim, A. B., Roberts J. M., Tyrrell, P. (2022). Highlights of the 2022 Index of Economic Freedom. Washington, DC: Heritage Foundation.

Olayeni, R. O., Tiwari, A. K., Wohar, M. E. (2020). Fractional Frequency Flexible Fourier Form (FFFFF) for Panel Cointegration Test. Applied Economics Letters, 28(6), 1-5.

Piatek, D., Szarzec, K. Pilc, M. (2013). Economic Freedom, Democracy and Economic Growth: A Causal Investigation in Transition Countries. Post-Communist Economies, 25(3), 267-288.

Santiago, R., Fuinhas, J. A., Marques, A. C. (2018). The Impact of Globalization and Economic Freedom on Economic Growth: The Case of the Latin America and Caribbean Countries. Economic Change and Restructuring, 53, 61-85.

Şahin, İ. (2016). Türkiye'de 1980-2015 Yılları Arası Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Yolsuzlukların Ekonomik Büyümeye Etkileri. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 317-334.

Williamson, C. R., Mathers, R. L. (2011). Economic Freedom, Culture, and Growth. Public Choice, 148(3), 313-335.

Yilanci, V., Kilci, E. N. (2021). The Feldstein-Horioka Puzzle for the Next Eleven Countries: A Panel Data Analysis with Fourier Functions. Journal of International Trade & Economic Development, 30(3), 341-364.

https://www.heritage.org (Erişim tarihi: 10.06.2022)

https://www.worldbank.org (Erişim tarihi: 10.06.2022)

WEB OF SCIENCE (WoS) VERİ TABANINA DAYALI BİBLİYOMETRİK ANALİZ: MALİYE ALANINDA YAYIMLANMIŞ MAKALELER

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep DEMİRCİ ÇAKIROĞLU

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,

ORCID ID: 0000-0002-2613-2525.

ÖZET

Bibliyometrik analize ilişkin çalışmalar uzun bir geçmişe sahiptir. 1960'lı yıllardan beri bilimsel alandaki ana konuları ve araştırma alanlarını belirlemek için bibliyometrik araştırmalar yapılmıştır. Son dönemde de yapılan birçok akademik çalışmada bibliyometrik analizin kullanıldığı görülmektedir. Bu analiz yöntemi kullanılarak çalışmalar; yazar sayısı, yayım yeri bilgisi, yayımlandığı yıl, yapılan atıf sayısı, hangi çalışmaların hangi ülkelerde yapıldığı, anahtar kelimelerin birbiriyle ilişkisi ve kullanımı gibi belirli parametreler ele alınarak incelenmektedir. Son dönemde önemli ölçüde kullanımı artan bibliyometrik analiz maliye disiplini içerisinde de kullanılmaya başlamıştır. Bu anlamda çalışmanın amacı maliye alanında yapılan makalelerin bibliyometrik bir yaklaşımla incelenmesidir. Literatür analizinin yapıldığı çalışmada kaynak olarak Web of Science (WoS) veri tabanı seçilmiştir. İlgili veri tabanında maliye alanında yayımlanan çalışmalar belirli kısıtlamalarla derlenmiştir. Bu kapsamda WoS'ta İngilizcedeki kullanımıyla kamu maliyesinin karşılığı olarak "public finance" anahtar kelimesi seçilmiş ve bu alandaki çalışmaların tespiti sağlanmıştır. "Public finance" anahtar kelimesiyle 55,896 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalar ekonomi ve hukuk kategorileri şeklinde sınırlandırılmış, ayrıca sadece 2000-2022 yılları arasında yayımlanan makaleler tercih edilmiştir. Son olarak da Social Science Citation Index (SSCI) seçilerek maliye alanında bu indekste taranan makalelere ilişkin bilgilere ulaşılması amaçlanmıştır. Seçili kısıtlamalar ile birlikte 7900 makalelik bir veri seti oluşturulmuştur. Veri seti ilk olarak araştırmacı tarafından kontrol edilmiş, sonrasında bu makalelerdeki ilgili bilgiler WoS veri tabanı elektronik ortamından alınarak R programına aktarılmıştır. Yapılan görsellere yönelik işlemler RStudio programı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki analizler merkez ülke, yazarlar, yapılan atıf, makalenin yayımlandığı akademik dergiler, bu alanda en fazla kullanılan anahtar kelimeler, vb. parametrelere göre yapılmıştır. Maliye alanında SSCI'da taranan dergilerde yayımlanan makalelerin incelendiği bu çalışma ile araştırmacılara yol gösterici olunabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Maliye, Maliye Bilimi, Kamu Maliyesi, Bibliyometrik Analiz.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS BASED ON WEB OF SCIENCE (WoS) DATABASE: PUBLISHED ARTICLES IN PUBLIC FINANCE

ABSTRACT

Studies on bibliometric analysis have a long history. Since the 1960s, bibliometric research has been carried out to identify the main topics and research areas in the scientific field. It is seen that bibliometric analysis is used in many recent academic studies. Studies using this analysis method; It is examined by considering certain parameters such as the number of authors, the place of publication, the year of publication, the number of citations, which studies are made in which countries, the relationship and use of keywords. Bibliometric analysis, which has been used significantly in recent years, has also started to be used in the discipline of public finance. In this sense, the aim of the study is to examine the articles in the field of public finance with a bibliometric approach. The Web of Science database was chosen as the source in the study in which the literature analysis was carried out. Studies published in the field of public finance in the relevant database have been compiled with certain restrictions. In this context, the keyword "public finance" was chosen as the equivalent of public finance, with its use in English in WoS, and the studies in this field were determined. With the keyword “Public finance”, 55,896 studies were reached. These studies were limited to the categories of economy and law, and only articles published between 2000 and 2022 were preferred. Finally, by choosing the Social Science Citation Index (SSCI), it is aimed to reach information about the articles scanned in this index in the field of public finance. A dataset of 7900 articles was created with the selected constraints. The data set was first checked by the researcher, then the relevant information in these articles was taken from the electronic environment of the WoS database and transferred to the R program. The operations on the tables, graphics and figures were carried out through the RStudio program. The analysis in the research was based on the country of origin, authors, citations, academic journals in which the article was published, the most used keywords in this field, etc. made according to the parameters. It is thought that this study, which examines the articles published in the journals scanned in SSCI in the field of public finance, can be a guide for researchers.

Keywords: Finance, Science of Finance, Public Finance, Bibliometric Analysis.

GİRİŞ

Maliye bilimi mali olayların neden ve sonuçlarını incelemektedir. Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin gelir elde etmesi ve harcama yapması mali olayları oluşturmaktadır. Bu kapsamda maliye bilimi; devletin kamusal ihtiyaçları karşılamak üzere mal ve hizmet üretmesi, bu mal ve hizmetlerin üretilebilmesi için yapılan harcamalar ve bu harcamaların finansmanında kullanılacak gelirleri inceleme konusu yapmaktadır (Bozdoğan ve Bozdoğan, 2011: 35).

Maliye bilimi uzun yıllar iktisat biliminin bir alt dalı olarak kabul edilmiştir. Ancak 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında bağımsız bir disiplin olarak sosyal bilimlerin içerisinde yer

almıştır. Bu bilimin merkezinde devletin faaliyetleri bulunmaktadır. Eski tarihlerde insanların yerleşik hayata geçmesiyle birlikte ihtiyaçların ortaya çıkması, devlet olgusunu da beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaçlar dönemler itibariyle artmış ve çeşitlenmiştir. Devlete sadece iç ve dış güvenlik sorumluluğu yükleyen jandarma devlet modelinin yanında ekonomideki üretim faktörlerinin tamamının devlete ait olduğunu ve üretimin tamamen devlet tarafından yapılması gerektiğini ifade eden sosyalizm görüşü bulunmaktadır. Ayrıca güvenlik hizmetlerine ek olarak sağlık, eğitim, bayındırlık, ulaştırma, madencilik, sanayi, vb. işlerin de devlet tarafından yapılmasının zorunlu olduğunu ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Sonuçta devletin üstlendiği görevler zaman ve iktisadi görüşler içerisinde artmış ya da azalmıştır. Ama temelde devletin görevleri denildiğinde klasik (geleneksel) ve modern (iktisadi) görevler olmak üzere ikili bir ayrıma gidilmektedir. Savunma, iç güvenlik, diplomasi ve adalet devletin klasik görevlerini oluşturmaktayken; kaynak dağılımında etkinlik, gelir dağılımında adalet, iktisadi istikrar ve iktisadi büyüme ve gelişme devletin modern görevleri arasında sayılmıştır. Bu bakımdan maliye bilimi; devletin ve devletin yetki vermiş olduğu diğer kamu tüzel kişilerinin üstlenmiş oldukları görevleri yerine getirebilmesi için vergi koyması-toplaması, vergileri kamu harcamasına dönüştürmesi, gelir ve gider arasında bir dengenin kurulması, gerektiğinde borçlanmaya başvurulması ve bu borçların idare edilmesi, mülk ve teşebbüslere sahip olması ve bunların idaresi ile ortaya çıkan sonuçları incelemektedir (Ay, 2019: 3-7).

Devletin faaliyetlerini inceleme konusu yapan maliye bilimi zaman içerisinde kendi alt disiplinleri ile önem kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda maliye alanında yapılan teorik ve ampirik çalışmalar hızla artmaktadır. Çeşitli indekslerde taranan dergilerde yayımlanan makaleler, yazılan kitap ya da kitap bölümleri, projeler, bildiriler, vb. çalışmalar maliye alanında yapılan çalışmalardandır. Makaleler açısından sosyal bilimlerde en önemli kabul edilen indekslerden biri Social Science Citation Index (SSCI)'dir. Bu kapsamda çalışmada SSCI'de taranan dergilerde maliye alanında yayımlanan makalelerin bibliyometrik analiz ile incelenmesi amaçlanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar ile SSCI'de taranan dergilerde maliye alanında hangi tür yayınların daha çok kabul aldığı, hangi tür dergilerin daha fazla tercih edildiği, bu alanda en çok yayın yapar yazarlar ve alınan atıflar gibi veriler gösterilmiştir. Çalışmada yapılan analizin bu indekste taranan dergilerde yayın yapmak isteyen araştırmacılara yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Maliye alanında yayımlanan makalelerin incelendiği çalışmada bibliyometrik analiz tekniği kullanılmıştır. Bibliyometri kelimesi, *"yayınlarda ve belge türlerinde görülen modellerin matematiksel ve istatistiksel analizini"* ifade eder (Şeref ve Karagöz, 2019: 302). Bibliyometrik analizde literatürdeki çalışmaların bir kısmı ya da tamamı alınarak bilimsel çalışmalardaki durum ve değişim ortaya konulmaktadır (Bozdoğan, 2020: 178). Yapılan analizle bilimsel çalışmaların; yıllar içindeki değişimi, yazarları, konusu, atıf yapılan yazarlar ve kaynaklar, dergiler, en çok kullanılan anahtar kelimeler, vb. verilerin istatistiksel olarak incelenmesi ve elde edilen veriler doğrultusunda belirli bir disiplindeki genel yapının ortaya konulması mümkün olmaktadır (Şeref ve Karagöz, 2019: 302). Bu doğrultuda çalışmada kaynak olarak Web of Science veri tabanı seçilmiştir. İlgili veri tabanında maliye alanında yayımlanan

çalışmalar belirli kısıtlamalarla derlenmiştir. Bu kapsamda WoS'ta İngilizcedeki kullanımıyla kamu maliyesinin karşılığı olarak "public finance" anahtar kelimesi seçilmiş ve bu alandaki çalışmaların tespiti sağlanmıştır. "Public finance" anahtar kelimesiyle 55,896 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalar ekonomi ve hukuk kategorileri şeklinde sınırlandırılmış, ayrıca sadece 2000-2022 yılları arasında yayımlanan makaleler tercih edilmiştir. Son olarak da Social Science Citation Index (SSCI) seçilerek maliye alanında bu indekste taranan makalelere ilişkin bilgilere ulaşılması amaçlanmıştır. Seçili kısıtlamalar ile birlikte 7900 makalelik bir veri seti oluşturulmuştur. Veri seti ilk olarak araştırmacı tarafından kontrol edilmiş, sonrasında bu makalelerdeki ilgili bilgiler WoS veri tabanı elektronik ortamından alınarak R programına aktarılmıştır. Yapılan görsellere yönelik işlemler RStudio programı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki analizler; yıllara göre makalelerin dağılımı, en fazla yayın yapılan ve atıf alan dergiler, yazarlar, etkin kurumlar, ülkelerin bilimsel yayın üretimi, ülke işbirlikleri, anahtar kelimelerin analizi ve maliye alanında en çok çalışılan konu başlıkları olmak üzere çeşitli parametrelere göre yapılmıştır.

ANALİZ VE BULGULAR

Maliye alanında SSCI'da taranan dergilerde 2000-2022 yılları arasında yapılan 7900 makale 490 farklı kaynakta yayımlanmıştır. Tek yazarlı çalışmaların sayısı 2199'dur. Yayın başına ortalama atıf sayısı 21.47'dir. Görsel 1'de maliye alanında yayımlanan makalelerin yıllara göre dağılımı verilmiştir.

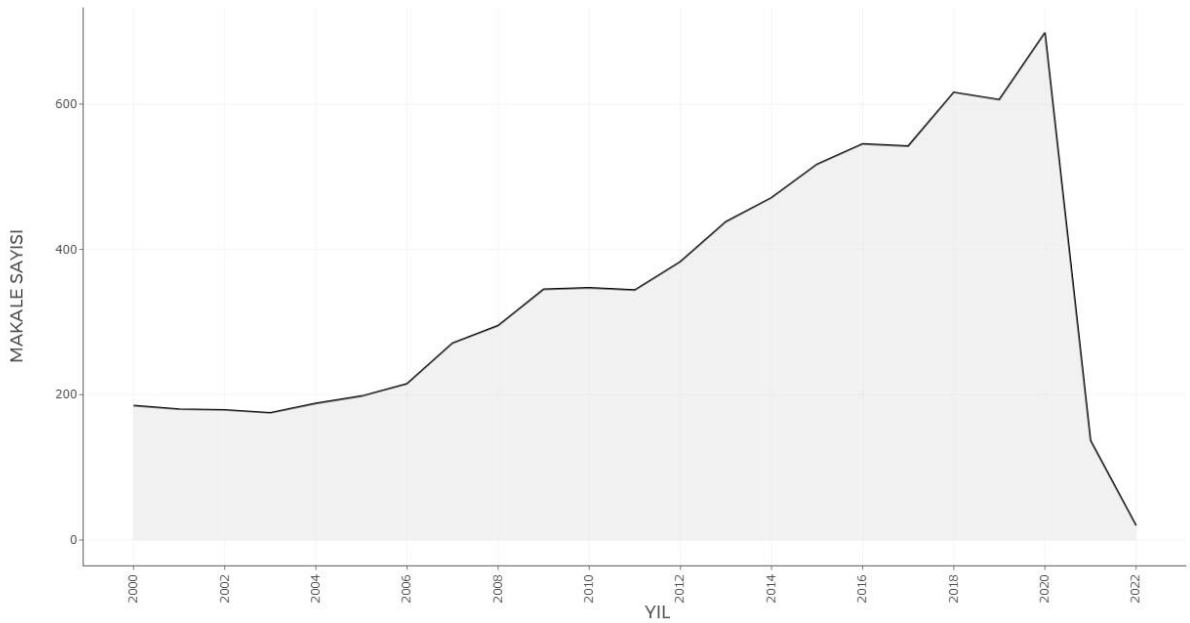

Görsel 1. Maliye Alanında 2000-2022 Yılları Arası Yayımlanan Makalelerin Dağılımı

Görsel 1 incelendiğinde maliye alanında SSCI'lı dergilerde yayımlanan makalelerin bazı yıllar haricinde genellikle artış trendinde olduğu görülmektedir. 2000 yılında 185 olan makale sayısı incelenen son yıl olan 2022'nin henüz tamamlanmaması sebebi ile 20 adettir. En çok makalenin yayımlandığı yıl ise 698 ile 2020 yılıdır.

Akademik bir alanda üretilen bilimsel yayınların ve faaliyetlerin incelenebilmesi için en temel göstergelerden biri söz konusu alandaki akademik dergilerdir. Bu kapsamda görsel 2'de en fazla yayın yapılan ilk 10 dergi yer almaktadır.

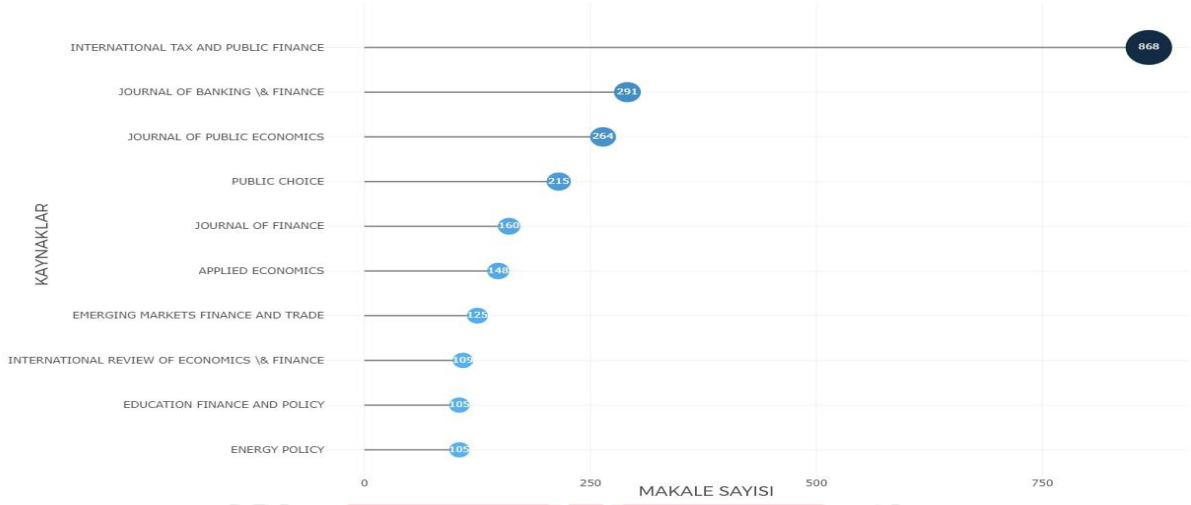

Görsel 2: Maliye Alanında En Fazla Yayın Yapılan İlk 10 Dergi

Maliye alanında en fazla yayın yapılan dergi 868 makale ile "International Tax and Public Finance" dergisi olmuştur. Bu dergiyi sırasıyla "Journal of Banking/& Finance" ve "Journal of Public Economics" izlemektedir. Yayınların sayısı kadar dergilerin almış oldukları atıf sayılarının incelenmesi de dergilerin etkililiklerinin tespit edilebilmesi için gerekli bir husustur. Bu sebeple görsel 3'te yerel ve küresel olarak toplamda en fazla atıf alan dergiler gösterilmektedir. Buna göre en fazla atıf alan dergi 24730 atıf ile "Journal of Finance" olmuştur. Bu dergi aynı zamanda H ve G endeksleri olarak da en fazla kaynak etkisine sahip dergidir. En fazla yayın yapılan dergi olan "International Tax and Public Finance" ise 12296 atıf ile ikinci sırada yer almaktadır. 10478 toplam atıf ile "Journal of Banking /& Finance" üçüncü sırada iken "Journal of Financial Economics" 9566 ile dördüncü sıradadır.

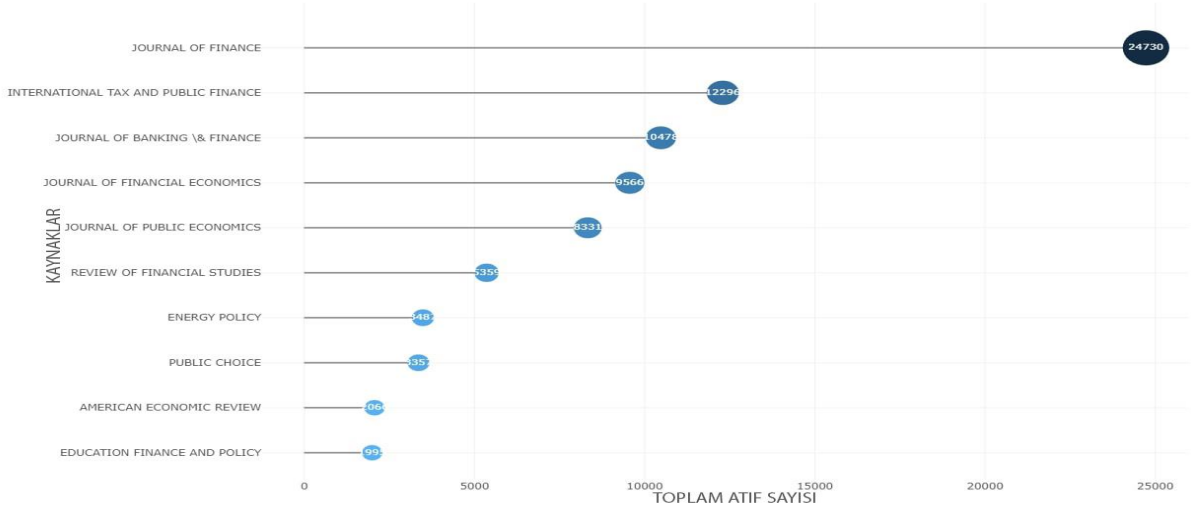

Görsel 3: Maliye Alanında En Fazla Atıf Alan İlk 10 Dergi

İlgili veri seti içerisinde yer alan yazarların yayımladıkları eser sayıları bakımından sıralaması görsel 4'te yer almaktadır.

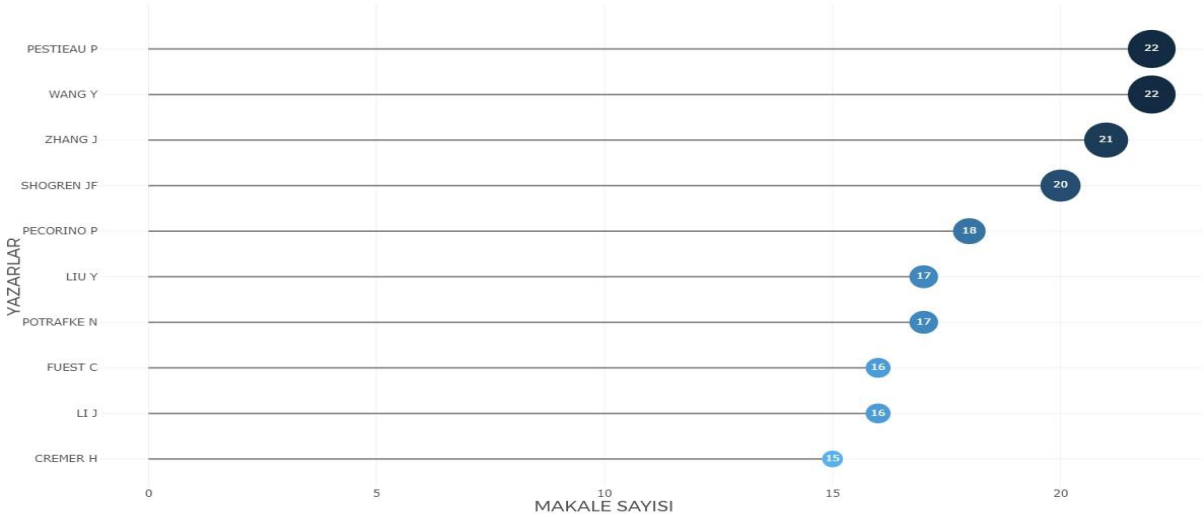

Görsel 4: Maliye Alanında En Fazla Yayın Yapan Yazarlar

Maliye alanında SSCI'da taranan dergilerde en fazla yayın yapan ilk 10 yazarın yer aldığı listenin birinci sırasında 22 makale ile Pestieau P ve Wang Y yer almaktadır. Sırasıyla 21 makale ile Zhang J üçüncü ve 20 makaleyle Shogren JF dördüncü sıradadır.

Maliye alanında yayımlanan makaleler kapsamında etkin olan kurumlara görsel 5'te yer verilmiştir. Bu alandaki 7900 makaleye 3665 farklı kurum katkı sağlamıştır. Bu kapsamda görsel incelendiğinde 169 makale ile Harvard Üniversitesi en etkin kurum olarak göze çarpmaktadır. Bu üniversiteyi 137 makale ile Oxford Üniversitesi ve 136 yayınla Shanghai Üniversitesi takip etmektedir.

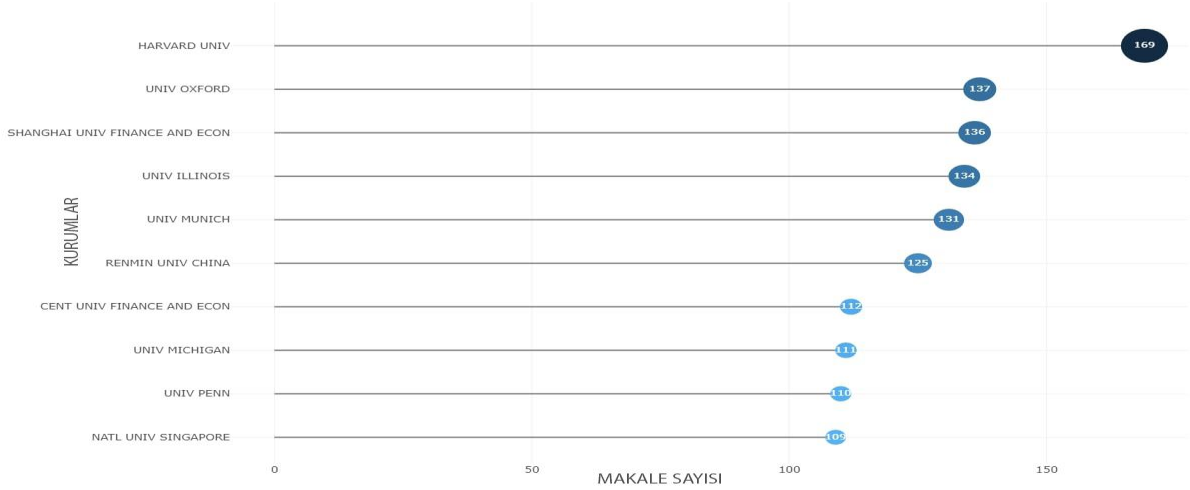

Görsel 5: Maliye Alanında Yayımlanan Makaleler Kapsamında Etkin Olan İlk 10 Kurum

Görsel 6'da ülkelerin ilgili veri setinde verdikleri eser sayısına göre renklendirilmeleri sonucunda oluşan dünya haritasına yer verilmiştir. Renkler yayın sayısına göre yüksek yayın sayısından düşük yayın sayısına doğru koyu maviden griye denk gelecek şekilde belirlenmiştir.

Bu bağlamda 7693 makale ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ilk sırada yer almaktadır. ABD'nin ardından 2375 makale ile Çin ikinci, 2050 makale ile Almanya ise üçüncü sıradadır. Bu listede Türkiye 194 makale ile yirminci sırada bulunmaktadır. En az yayına sahip olan ülke olan Özbekistan'da ise yayın sayısı 1'dir. Gri ile gösterilen Orta Asya ve Afrika ülkelerinde konuya ilişkin çalışma tespit edilememiştir.

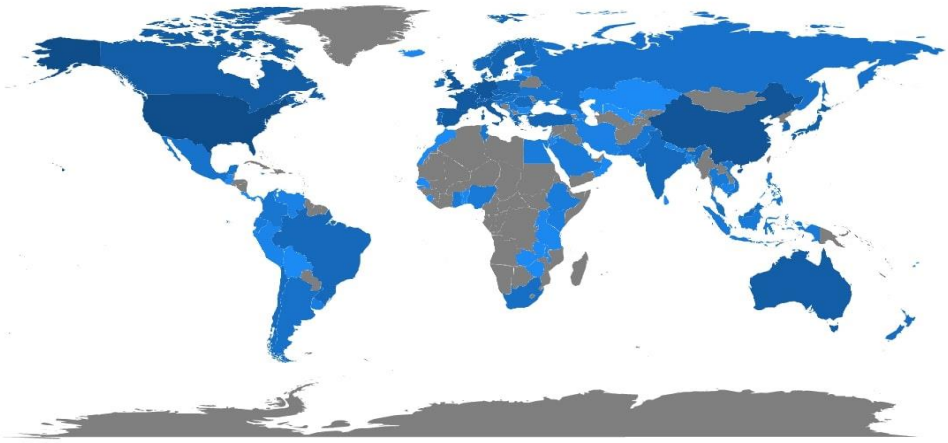

Görsel 6: Maliye Alanında SSCI'da Taranan dergilerde Yayımlanan Makalelerin Ülke Bazında Dağılımı

Görsel 7'de ise ülkeler arasındaki işbirliği haritasına yer verilmiştir. En fazla işbirliği ABD ile Çin arasında yapılmıştır. ABD'nin Çin ile olan işbirliği sayısı 239 iken bu ülkeyi sırasıyla Birleşik Krallık (195) ve Almanya (110) izlemektedir. ABD'den sonra en fazla işbirliğine sahip olan ülke Almanya'dır. Almanya'nın Birleşik Krallık ile 103 işbirliği bulunmaktadır. Ülkeler arasında işbirliği haritasına Türkiye için bakıldığında ABD (20), Birleşik Krallık (14), Çin (4), Avustralya (3), Fransa (3), Almanya (3), İspanya (3), Kanada (2), Yunanistan (2), İtalya (1), Hollanda (1) ve Lüksemburg (1) ülkeleri ile işbirlikleri bulunduğu görülmektedir.

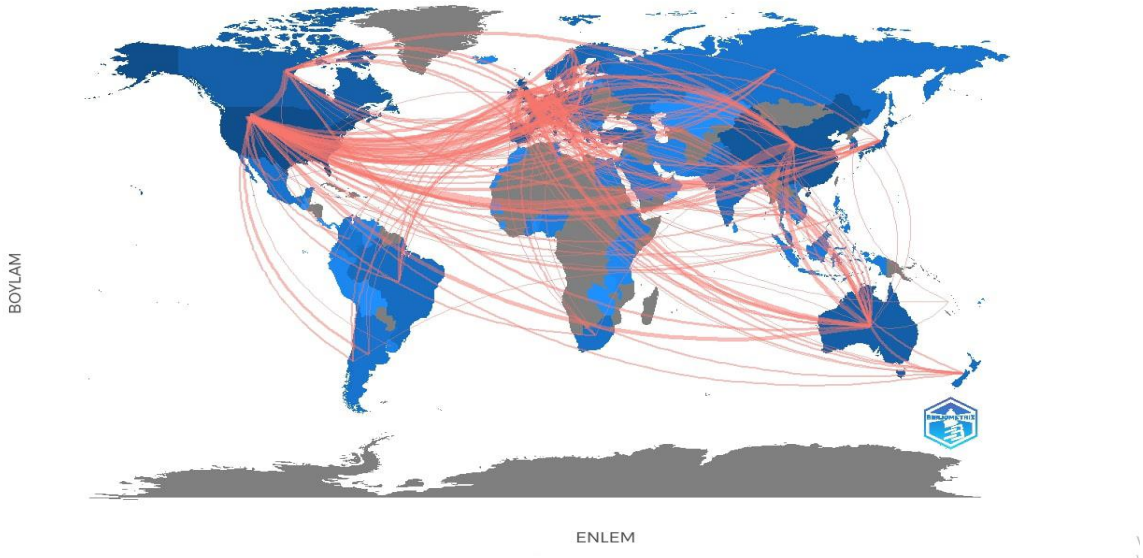

Görsel 7: Ülkelerin İş Birliği Haritası

Veri setine ilişkin temel bilgilerin yer aldığı dokümantasyon incelemesinden sonra içerik olarak da çalışmalar incelenmiştir. Bu incelemenin amacı makaleler arasındaki bağlantıların tespit edilmesi ve maliye alanının genel bir şemasının oluşturulmasıdır. İncelemeye konu 7900 makalede yer alan ve yazarlar tarafından oluşturulan anahtar kelimelerin, kelime bulutu analizine tabi tutulması sonucu görsel 8'de yer alan kavramlar tespit edilmiştir.

Görsel 8: Kelime Bulutu

Görselde görüldüğü üzere maliye alanında en çok kullanılan anahtar kelime 481 kez tekrarlanan "model" kelimesi olmuştur. Bu kelimeyi "policy", "growth", "performance", "market" ve "taxation" kelimeleri izlemektedir. Bu kapsamda maliye alanında modelleme, politikalar, büyüme, performans ve vergileme gibi alanlarda daha fazla çalışılmakta ve bu anahtar kelimeler daha sıklıkla kullanılmaktadır. Görsel 9'da ise anahtar kelimelerin birlikte kullanım ağı verilmiştir. "Growth", "policy", "model" ve "taxation" genellikle bir grupta kullanılırken; "market", "performance", "investment" gibi anahtar kelimeler de diğer grubu oluşturmuştur.

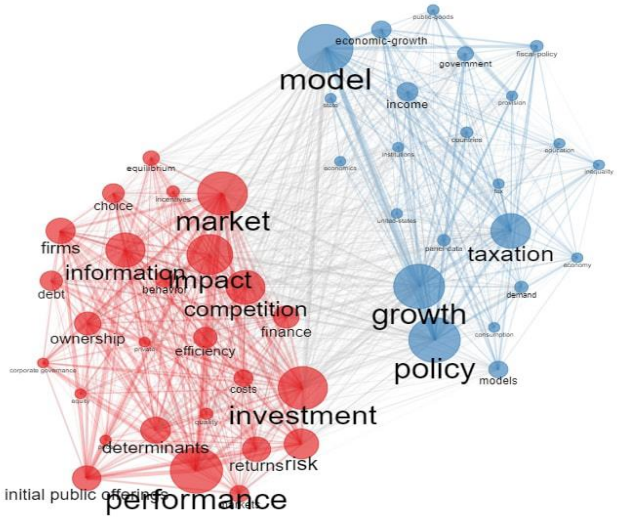

Görsel 9: Anahtar Kelimelerin Birlikte Kullanım Ağı

Görsel 10'da maliye alanında yıllara göre trend olan terimler yer almaktadır. 2000'li yılların başında maliye alanında "underperformance", "distortionary taxation", "production" "property taxes" gibi konular daha fazla çalışılmışken günümüze yaklaşıldığında "media", "political connections", "technical efficiency" gibi son dönemlerde birçok disiplin tarafından da tartışılmakta olan konulara ağırlık verildiği görülmektedir.

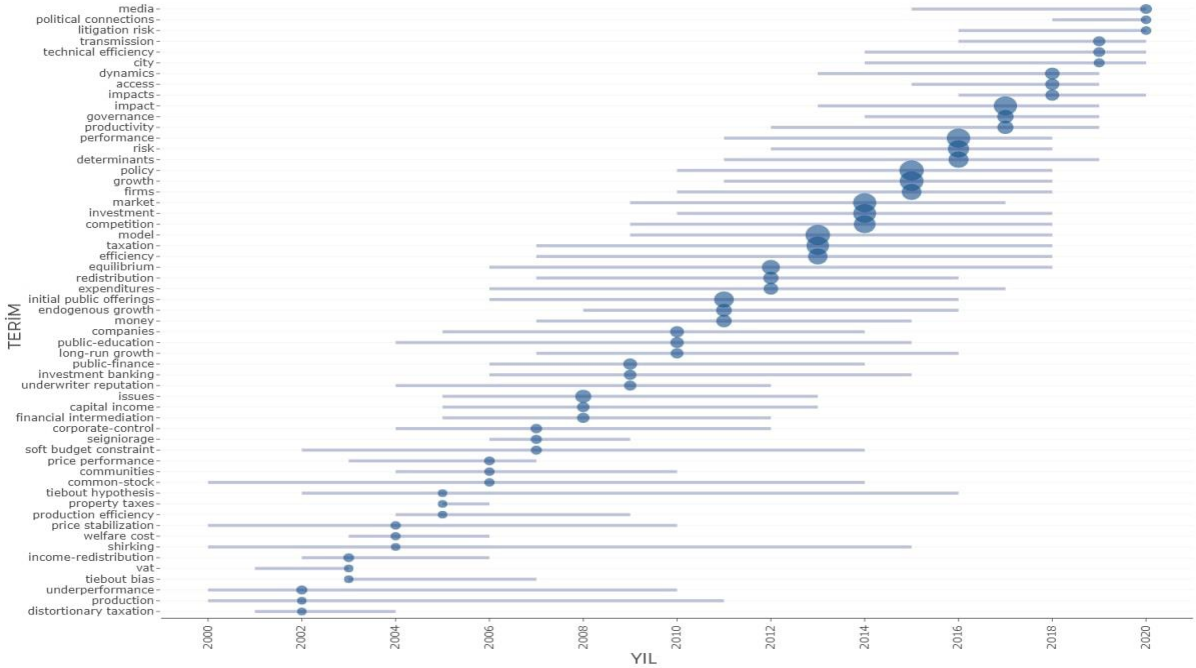

Görsel 10: Maliye Alanında Yıllara Göre Trend Olan Terimler

SONUÇ

Çalışmada Web of Science veri tabanında 2000-2022 yılları arasında SSCI'da taranan ekonomi ve hukuk kategorilerindeki dergilerde yayımlanan 7900 makale bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Makro bir bakış açısı sunulabilmesi için de ilgili literatüre ait makaleler haritalandırılmıştır. Araştırmadaki analizler merkez ülke, yazarlar, yapılan atıf, makalenin yayımlandığı akademik dergiler, bu alanda en fazla kullanılan anahtar kelimeler, vb. parametrelere göre yapılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda SSCI'da taranan dergilerde yapılan makalelerin bazı yıllar istisna olmakla birlikte genellikle bir artış eğiliminde olduğu görülmüştür. En fazla makalenin yayımlandığı yıl olan 2020'de pandeminin de etkisi ile 698 adet çalışma yayımlanmıştır. Alanda en fazla makale yayımlamış olan dergi ise 868 ile "International Tax and Public Finance" dergisi olmuştur. Dergi aynı zamanda toplamda 12296 atıf ile en fazla atıf alan dergiler arasında ikinci sırada yer almaktadır. En fazla atıf alan dergi ise 24730 atıf ile "Journal of Finance" olmuştur. Bu dergi aynı zamanda H ve G endeksleri olarak da en fazla kaynak etkisine sahip dergidir. SSCI'da taranan dergilerde incelenen yıllar içerisinde en fazla yayın yapan yazarlar 22 yayın ile Pestieau P ve Wang Y'dir. Bu alanda yapılan çalışmalara 3665 farklı kurumun katkı sağladığı ve en fazla yayın üreten kurumun Harvard Üniversitesi olduğu

da en önemli bulgulardan biridir. İncelenen 7900 çalışmanın 7693 tanesinin ABD tarafından yapılması oldukça dikkat çekici bir veridir. Aynı zamanda işbirlikleri konusunda da ABD yine birinci sırada yer almaktadır. ABD'den sonra ise Çin'in bu alanda en aktif ülke olduğu da analizlerden görülmektedir. Bu alanda yayın yapan 101 ülke içerisinde Türkiye 194 makale ile yirminci sırada bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin 12 farklı ülkeyle 57 farklı çalışmada işbirliği bulunmaktadır. Bu durum Türkiye içerisinde SSCI'lı dergilerde yapılan yayın sayısının artmakta olduğunu göstermektedir.

Maliye alanında en çok kullanılan anahtar kelime 481 kez tekrarlanan "model" kelimesi olmuştur. Bu kelimeyi "policy", "growth", "performance", "market" ve "taxation" kelimeleri izlemektedir. Bu kapsamda maliye alanında modelleme, politikalar, büyüme, performans ve vergileme gibi alanlarda daha fazla çalışılmakta ve bu anahtar kelimeler daha sıklıkla kullanılmaktadır. İncelenen yıllar arasında yapılan son analizde ise maliye alanında yapılan çalışma başlıklarının gösterdiği gelişme incelenmiştir. 2000'li yılların başında maliye alanında "underperformance", "distortionary taxation", "production" "property taxes" gibi konular daha fazla çalışılmışken günümüze yaklaşıldığında "media", "political connections", "technical efficiency" gibi son dönemlerde birçok disiplin tarafından da tartışılmakta olan konulara ağırlık verildiği görülmektedir. Bu anlamda günümüzde özellikle teknoloji ve sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte özelde vergileme genelde ise maliye alanında önemli sonuçlar ortaya çıkabileceği ve bu anlamda çalışmalarda bu konuların ağırlıklı olacağı da söylenebilmektedir. Aynı zamanda ileride benzer konularda çalışacak araştırmacılara; farklı veri tabanlarındaki yayınların incelenmesi, çalışmaların belirli zaman aralıklarıyla yenilenmesi ve farklı parametrelerin kullanılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Bozdoğan, D., & Bozdoğan, K. (2011). Türkiye'de maliye alanında yapılmış akademik çalışmaların nicel görünümü. *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3(1),* 33-46.

Ay, H. (2019). *Kamu Maliyesi.* İzmir: Nobel Akademik Yayıncılık.

Şeref, İ., & Karagöz, B. (2019). Scopus veri tabanına dayalı bibliyometrik değerlendirme: Mevlana Celâleddin Rumî üzerine yapılan araştırmalar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 14,* 298-313.

Bozdoğan, A. E. (2020). Web of Science veri tabanına dayalı bibliyometrik analiz: Bilim merkezleri/müzeleri üzerine yapılan eğitim araştırmaları makaleleri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 14(31),* 174-191.

TÜRKİYE'DE KAMU SAĞLIK HARCAMALARI İLE SAĞLIK HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi SERKAN IŞIK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, https://orcid.org/0000-0001-5678-6020

ÖZET

Son yıllarda kamu harcamaları dünyada önemli ölçüde artma eğilimindedir. Buna paralel olarak sağlık harcamalarının da hem büyüklüğü hem kompozisyonu büyük oranda değişmiştir. OECD ülkelerinde sağlık harcaması ortalaması 2010 yılından 2020'ye yaklaşık %1,5 artmıştır. Ancak ülkemizde bu oran aynı dönemde gerilemiş olup, ülkemiz OECD ülkeleri arasında en düşük sağlık harcaması oranına sahip ülke konumunu korumuştur. Bununla birlikte ülkemizde, TÜİK verilerine göre sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyi 2003 yılından bu yana oldukça artmıştır. Sağlık harcamalarının büyük kısmını oluşturan ve sağlık hizmetlerinin temel sunucusu konumunda bulunan devlet hastaneleri ve üniversite hastanelerinde sunulan hizmetlerden memnuniyet düzeyi ise azalmış, özel sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet seviyesi oldukça yükselmiştir. Kamu sağlık harcamalarının, sağlık hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyini yükseltecek şekilde ayarlanması oldukça önemli bir konudur.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Sağlık Harcamaları, Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi.

GİRİŞ

Yaşanan pandemi süreciyle birlikte önemi daha da artan sağlık hizmetlerinin sunumu, son yıllarda küresel bazda en çok tartışılan konulardan biridir. Sağlık alanında sunulan hizmetlerin yeterliliği, maliyeti, etkinliği, bu hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyi gibi konular tartışmanın ana başlıklarıdır. Dünya nüfusundaki artış ve nüfusun kompozisyonundaki değişim, teknolojideki ve sosyal refah devleti anlayışındaki değişimler gibi etkenler sağlık hizmetlerinin sunumunda ve bu hizmetlere bakışta farklılıklar yaratmıştır.

Ülkemizde de yaklaşık yirmi yıllık süreçte sağlık hizmetleri bağlamında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu süreçte sağlık hizmetlerinin sunumundan sosyal güvenlik sistemine kadar yapısal değişimler yaşanırken kamu harcamaları da bundan etkilenmiştir. OECD ülkeleri arasında en az sağlık harcaması yapan ülke olan Türkiye'de, sağlık harcamalarının büyük kısmı kamu sektörü tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle büyük ölçüde bütçeden yani vergilerle finanse edilen sağlık harcamalarının sonuçları kamu ekonomisi bakımından da önemlidir.

Bu çalışmada öncelikle dünyada ve ülkemizde sağlık harcamalarının yapısı ortaya konarak ülkemizde yapılan sağlık harcamalarının alt kalemleri itibariyle ayrıntılı incelemesi yapılacak, daha sonra ülkemizde sunulan sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet düzeyi ve yıllar itibariyle bu düzeydeki gelişim TÜİK verileri aracılığıyla ortaya konarak sağlık kuruluşlarının hizmetlerinden duyulan memnuniyet verileri ile birlikte yorumlanacaktır. Son olarak kamu

sağlık harcamaları ile sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet arasındaki ilişki veriler ışığında değerlendirilerek çalışma sonlandırılacaktır.

DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE SAĞLIK HARCAMALARI

Kamu harcamaları, ekonomi biliminin en önemli çalışma alanlarından biridir. Devletler kamusal ihtiyaçların giderilmesi için harcama yapmak zorundadırlar. İşte kamusal ihtiyaçları gidermek için yapılan kamu hizmetlerini yaparken katlanılan maliyetler kamu harcamalarıdır. İktisat bilimi açısından kamu harcamalarının düzeyi, bileşimi, zamanlaması gibi pek çok değişken önemli çalışma alanlarıdır. Ayrıca kamu ekonomisinin büyüklüğü de genellikle kamu harcamaları üzerinden ölçülmektedir.

Kamu harcamaları kamu hizmeti sunmanın yanında son derece önemli iktisadi araçlardır. Kamu harcamalarının düzeyi, bileşimi gibi faktörler değiştirildiğinde önemli ekonomik değişimler yaratılmaktadır. Örneğin enflasyonist dönemlerde kamu harcamalarının azaltılarak ya da bileşimi değiştirilerek ekonomiye müdahale edilmektedir. Bunu yapabilmek için, son derece teknik belgeler olan kamu bütçelerinin kapsamlı ve gerçekçi olarak hazırlanması gerekmektedir. Dolayısıyla kamu harcamaları çok boyutlu incelenmesi gereken önemli ve kapsamlı bir alandır. Bu nedenle; analiz edilmesi hayati önemde olan kamu harcamaları incelenirken belli sınıflandırmalar yapılması daha anlamlı sonuçlara ulaşabilmek için zorunludur.

Kamu harcamaları sınıflandırılırken, gerçekleştirilmesi amaçlanan görevler ya da kamu giderlerinin ekonomik nitelikleri veya harcama birimleri dikkate alınmaktadır (Akdoğan, 1999: 81). Karmaşık konuların açıklanmasında sınıflandırmanın önemi büyüktür (Erdem vd., 1996: 54). Kamu harcamaları en sık kullanılan haliyle iki başlıkta ve buna bağlı alt başlıklar halinde incelenmektedir. Kamu harcamalarının sınıflandırmasında ilk ayrım idari sınıflandırmadır. İkinci sınıflandırma ise bilimsel sınıflandırmadır. Bilimsel sınıflandırmada kamu harcamaları bilhassa iktisadi özellikleriyle tasnif edilmektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan sağlık harcamalarının analizinde fonksiyonel sınıflandırma kullanıldığından bilimsel sınıflandırma ayrıntılı olarak anlatılmayacaktır.

Kamu harcamalarının idari sınıflandırması bütçe tekniğiyle ilgili bir meseledir. İdari sınıflandırmalar birimler ya da onların işlevlerine göre yapılmaktadır (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2015: 79). İdari sınıflandırma da iki alt başlıkta incelenmektedir. İdari sınıflandırmanın ilki organik sınıflandırmadır. Bu tasnifte kamu harcamaları, harcamayı yapan kurumlar bazında gruplandırılmaktadır. İdari sınıflandırmanın ikincisi ise fonksiyonel sınıflandırmadır. Bu tasnifte harcamayı yapan birim yerine hizmet dikkate alınır. Söz konusu hizmetler bütçelerde belirlenmiş ve temel kamu fonksiyonlarına göre ayrıldığı için pek çok ülkede benzerlik gösterir. Eğitim, sağlık, savunma hizmetleri temel fonksiyonlara örnek olarak gösterilebilir. Ancak belirtmek gerekir ki; kamu harcamalarını sayıldığı şekilde tasnif etmek her zaman çok kolay olmamaktadır.

Sağlık; Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından, sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedenen, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, erişilebilir en yüksek sağlık standardından yararlanma, ırk, din, siyasi inanç, ekonomik veya sosyal durum ayrımı yapılmaksızın her insanın temel haklarından biridir (WHO, 2022). Sağlık

hizmetinin kamusal mal niteliği tartışmalı olmasına rağmen; hem ülkemizde hem de dünyada devletler sağlık alanında önemli bir rol üstlenmektedir. Sağlık hizmetleri maliye literatüründe yarı kamusal malların eğitim hizmetleriyle birlikte en bilinen örneklerindendir. Yarı kamusal mallar, bireysel fayda yanında topluma da sosyal fayda sağlayan mallardır. Eğer özel fayda sosyal faydadan küçükse, sosyal faydalar üretimde dikkate alınmayacaktır ve piyasa tarafından bu mal daha az üretilecektir. Bu nedenle söz konusu malın olması gerektiği seviyede üretilebilmesi için devlet müdahalesi gerekmektedir (İpek, 2014: 13). Eğitim hizmetleri gibi sağlık hizmetlerinde, hizmetin yeterli düzeyde sunulması beşerî sermaye oluşumuna ve gelişimine katkıda bulunacaktır. Beşerî sermaye de uzun dönemde büyüme ve kalkınma bakımından itici güç rolü üstlenecektir (Savaşan, 2014: 283). Çünkü sağlık hizmetleri, yaşam kalitesini ve işgücü verimliliğini arttıracaktır (Şener, 2001: 367).

Dünyada Sağlık Harcamaları

Sağlık harcamaları hemen her ülke bütçesinde en önemli kalemlerden biridir. Yaşanan pandemiyle birlikte sağlık harcamalarının hem miktarı hem kompozisyonu önemli değişim göstermiştir. Ancak geçici durumlar dışında sağlık harcamalarının yapısının anlaşılması, kamu ekonomisinin doğru analizi için oldukça önemlidir. Çalışmada, dünyada yapılan sağlık harcamaları OECD verileri üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

COVID-19, OECD ülkeleri genelinde 2020'de ve 2021'in ilk yarısında beklenen ölüm sayısında %16'lık bir artışa neden olmuştur. Ayrıca beklenen yaşam süresi, karşılaştırılabilir verilere sahip 30 ülkenin 24'ünde düşmüş, düşüşler özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde (-1,6 yıl) ve İspanya'da (-1,5 yıl) önemli boyutta gerçekleşmiştir (OECD, 2022a).

Dünyada sağlık harcamalarının gelişimi OECD ülkeleri üzerinden incelendiğinde; son tahminlere göre, COVID-19 pandemisine yönelik ek ihtiyaçlar nedeniyle harcamalardaki istisnai yüksek büyüme (%8,1) nedeniyle 2020 yılında ortalama sağlık harcaması artış göstermiştir. Bu süreçte özel harcamalar ortalama %3'ten fazla düşmüştür. Sağlık alanındaki önemli harcama artışı ve yaygın ekonomik gerilemenin bir sonucu olarak, OECD ülkelerinde sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı 2019'da %8,8 iken 2020'de %9,7'ye yükselmiştir (OECD, 2022b).

Çizelge 1. OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları (2010-2020) (GSYİH Yüzdesi)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Avustralya	8,4	8,5	8,7	8,8	9,8	10,2	10,1	10,1	10,1	10,2	10,6
Avusturya	10,2	10,0	10,2	10,3	10,4	10,4	10,4	10,4	10,3	10,5	11,5
Belçika	10,2	10,4	10,5	10,5	10,6	10,8	10,8	10,8	10,8	10,7	10,8
Kanada	10,7	10,4	10,5	10,4	10,3	10,7	11,0	10,9	10,8	11,0	12,9
Şili	6,8	6,8	7,0	7,4	7,8	8,3	8,5	9,1	9,2	9,3	9,8
Kolombiya	7,1	6,8	6,7	7,0	7,2	7,5	7,5	7,7	7,6	8,1	9,0
Kosta Rika	8,0	8,1	7,8	7,7	7,7	7,6	7,3	7,0	7,3	7,2	7,9
Çekya	6,9	6,9	7,0	7,7	7,6	7,2	7,1	7,4	7,5	7,6	9,2
Danimarka	10,6	10,4	10,5	10,3	10,3	10,3	10,3	10,1	10,1	10,1	10,5
Estonya	6,3	5,8	5,8	6,0	6,4	6,6	6,7	6,6	6,7	6,8	7,8
Finlandiya	9,1	9,2	9,6	9,8	9,8	9,6	9,4	9,1	9,0	9,2	9,5
Fransa	11,2	11,2	11,3	11,4	11,5	11,4	11,5	11,4	11,2	11,1	12,2

Almanya	11,1	10,8	10,9	11,0	11,0	11,2	11,2	11,3	11,5	11,7	12,8
Yunanistan	9,6	9,2	8,9	8,4	7,9	8,2	8,4	8,1	8,1	8,2	9,5
Macaristan	7,4	7,5	7,4	7,2	7,0	6,9	7,0	6,7	6,6	6,3	7,3
İzlanda	8,4	8,2	8,2	8,2	8,2	8,1	8,1	8,3	8,4	8,5	9,5
İrlanda	10,5	10,6	10,6	10,3	9,5	7,3	7,4	7,1	6,9	6,7	7,1
İsrail	7,0	7,0	7,1	7,0	7,1	7,1	7,2	7,2	7,3	7,5	8,3
İtalya	8,9	8,8	8,8	8,8	8,9	8,9	8,7	8,7	8,7	8,7	9,6
Japonya	9,1	10,5	10,7	10,7	10,7	10,8	10,7	10,7	10,7	11,0	11,1
Güney Kore	5,9	6,0	6,1	6,2	6,5	6,7	6,9	7,1	7,5	8,1	8,4
Letonya	6,1	5,7	5,4	5,4	5,5	5,7	6,1	6,0	6,2	6,5	7,4
Litvanya	6,8	6,5	6,3	6,1	6,2	6,5	6,6	6,5	6,5	7,0	7,5
Lüksemburg	6,7	6,0	5,3	5,2	5,2	5,1	5,1	5,1	5,3	5,4	5,7
Meksika	5,7	5,5	5,7	5,8	5,6	5,7	5,6	5,5	5,4	5,4	6,2
Hollanda	10,2	10,2	10,5	10,6	10,6	10,3	10,3	10,1	10,0	10,2	11,2
Yeni Zelanda	9,6	9,5	9,7	9,4	9,4	9,3	9,2	9,0	9,0	9,0	9,7
Norveç	8,9	8,8	8,8	8,9	9,3	10,1	10,6	10,3	10,0	10,5	11,3
Polonya	6,4	6,2	6,2	6,4	6,3	6,4	6,5	6,6	6,3	6,4	6,5
Portekiz	10,0	9,7	9,7	9,4	9,3	9,3	9,4	9,3	9,4	9,5	10,5
Slovakya	7,7	7,3	7,6	7,5	6,9	6,8	7,0	6,8	6,7	6,9	7,3
Slovenya	8,6	8,5	8,7	8,7	8,5	8,5	8,5	8,2	8,3	8,5	9,5
İspanya	9,1	9,2	9,2	9,1	9,1	9,1	9,0	9,0	9,0	9,1	10,7
İsveç	8,3	10,4	10,7	10,9	10,9	10,8	10,9	10,8	10,9	10,8	11,5
İsviçre	9,9	10,0	10,2	10,5	10,6	11,0	11,3	11,5	11,2	11,3	11,8
Türkiye	**5,0**	**4,7**	**4,4**	**4,4**	**4,3**	**4,1**	**4,3**	**4,2**	**4,1**	**4,4**	**4,6**
Birleşik Krallık	10,0	9,9	9,9	9,8	9,8	9,8	9,7	9,6	9,7	9,9	12,0
ABD	16,2	16,1	16,1	16,0	16,2	16,5	16,8	16,8	16,6	16,7	18,8

Kaynak: (OECD, 2022c) OECD Health Statistics 2021.

Çizelge 1'de OECD ülkelerinde sağlık harcamalarının milli gelirden aldığı paylar gösterilmiştir. Burada ilk dikkat çeken nokta 2020 yılındaki artışlardır. Bu durum yukarıda gerekçeleri açıklanan durumun sayısal olarak ifadesidir. Dikkat çeken ikinci nokta ise Türkiye'nin sağlık harcamalarının OECD ülkeleri içinde en düşük düzeyde olduğudur.

OECD ülkelerinin 1990'larda ve 2000'lerin başında, genel olarak sağlık harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranında neredeyse sürekli bir artış görülmektedir. 2008 ekonomik krizinin ardından, sağlık harcamalarındaki büyüme OECD ülkeleri genelinde genel ekonomik performansla geniş ölçüde eşleştiğinden, söz konusu oran nispeten sabit kalmıştır. Bununla birlikte, COVID-19 krizinin ekonomik aktiviteyi ciddi şekilde kısıtlaması ve sağlık harcamalarının artma eğilimi göstermesiyle birlikte, sağlık harcamalarının milli gelire oranı önemli ölçüde artmıştır (OECD, 2022d: 188). Pandemi döneminde ABD, Almanya, Fransa gibi gelişmiş ekonomilerde söz konusu oran %10'un üzerine çıkmıştır.

Türkiye'de Sağlık Harcamaları

Türkiye'nin toplam sağlık harcamaları yıllar itibariyle nominal olarak bakıldığında ciddi oranda artmıştır. Ancak bu artış bizimki gibi enflasyonist ekonomilerde yanıltıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle diğer kamu harcamalarının analizinde olduğu gibi sağlık harcamaları da analiz edilirken GSYİH'ye oranı olarak alınır. Nominal rakamlar ise trendi

göstermesi açısından kıymetlidir. OECD verileriyle, Türkiye'nin 2010 yılından bu yana sağlık harcamalarının milli gelire oranı ortalaması %4,4 düzeyindedir. Bu oran OECD ülkeleri içinde en düşük ortalamadır.

Çizelge 2. Türkiye'de Sağlık Harcamaları (2003-2020)

Yıllar	Toplam Sağlık Harcaması (Milyon TL)	Kişi Başına Sağlık Harcaması (TL)	Toplam Sağlık Harcamasının Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı (%)
2003	24.279	363	5,1
2004	30.021	444	5,2
2005	35.359	517	5,2
2006	44.069	636	5,5
2007	50.904	726	5,7
2008	57.740	813	5,8
2009	57.911	804	5,8
2010	61.678	843	5,3
2011	68.607	924	4,9
2012	74.189	987	4,7
2013	84.390	1.108	4,6
2014	94.750	1.228	4,6
2015	104.568	1.337	4,4
2016	119.756	1.511	4,6
2017	140.647	1.751	4,5
2018	165.234	2.030	4,4
2019	201.031	2.434	4,7
2020	249.932	2.997	5,0

Kaynak: TÜİK Sağlık Harcamaları İstatistikleri, 2020

Toplam sağlık harcamaları nominal rakamlar üzerinden incelendiğinde, harcamaların 2003 yılından bu yana yaklaşık on kat arttığı görülmektedir. Aynı dönemde kişi başına sağlık harcamaları ise sekiz kattan fazla artmıştır. Ancak aynı dönem için toplam sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı verileri incelendiğinde, herhangi bir artış olmadığı hatta 2020 yılı pandemi dönemindeki artışa rağmen 2003 yılı verilerine göre düşüş olduğu görülmektedir.

Çizelge 3. Sağlık Harcamalarının Bileşimi (2003-2020)

Yıllar	Genel devlet sağlık harcamasının toplam sağlık harcamasına oranı (%)	Özel sektör sağlık harcamasının toplam sağlık harcamasına oranı (%)
2003	71,9	28,1
2004	71,2	28,8
2005	67,8	32,2
2006	68,3	31,7
2007	67,8	32,2
2008	73,0	27,0
2009	81,0	19,0
2010	78,6	21,4
2011	79,6	20,4
2012	79,2	20,8
2013	78,5	21,5

2014	77,4	22,6
2015	78,5	21,5
2016	78,5	21,5
2017	78,0	22,0
2018	77,5	22,5
2019	78,0	22,0
2020	79,2	20,8

Kaynak: TÜİK Sağlık Harcamaları İstatistikleri, 2020

Çizelge 3, TÜİK verileriyle 2003-2020 yılları arasında sağlık harcamalarının kamu ve özel sektör arasındaki dağılımını göstermektedir. Tablodaki verilere göre, toplam sağlık harcamalarının büyük kısmı kamu sektörü tarafından yapılmaktadır. Söz konusu oran 2003 yılından 2009 yılına kadar artarak zirveyi görmüş, bu yıldan sonra ise büyük boyutta bir değişim yaşanmamıştır. Tabloda bulunmamakla birlikte; yine TÜİK verilerine göre hanehalkının kendi cebinden yaptığı sağlık harcamasının toplam sağlık harcamasına oranı, 2020 yılında %16,0 olarak gerçekleşmiştir. Bu da sağlık harcamalarının finansmanı ve dolayısıyla kamu hizmetlerinden memnuniyet beklentisi açısından değerlendirilmesi gereken bir noktadır.

Sağlık harcamalarını daha iyi anlayabilmek için, harcamaların çoğunluğunu oluşturan kamu sağlık harcamalarının bileşimine de bakılması gerekmektedir. Aşağıdaki tablo, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü'nden alınan 2021 yılı genel yönetim bütçe giderlerinin fonksiyonel sınıflandırılma yoluyla elde edilen sağlık hizmetleri kaleminin ayrıntısını göstermektedir.

Çizelge 4. 2021 Yılı Kamu Sağlık Harcamalarının Görünümü

	(Bin TL)
VII-SAĞLIK HİZMETLERİ	**282.266.111**
Tıbbi Ürünler, Cihaz ve Ekipmanlara İlişkin İşler ve Hizmetler	**236.854**
İlaç ve İlaç Benzeri Ürünlerin Temini Hizmetleri	114.512
Diğer Tıbbi Ürünler	13.709
Terapik Alet ve Araç Hizmetleri	108.633
Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri	**13.281.395**
Genel Poliklinikler	12.983.588
İhtisaslaşmış Poliklinikler	1.411
Dişçilik Hizmetleri	143.386
Yardımcı Sağlık Hizmetleri	153.010
Hastane İşleri ve Hizmetleri	**64.734.733**
Genel Hastane Hizmetleri	64.696.202
İhtisas Hastaneleri Tarafından Verilen Hizmetler	34.840
Tıp Merkezi ve Doğumevlerinde Verilen Hizmetler	3.681
Hastane Bakım ve Nekahat Merkezlerinde Verilen Hizmetler	0
Sınıflandırmaya Girmeyen Hastane İşleri ve Hizmetleri	10
Halk Sağlığı Hizmetleri	**30.846.989**
Sağlık Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	**92.741**
Sağlık Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	92.741
Sınıflandırmaya Girmeyen Sağlık Hizmetleri	**173.073.399**
Sınıflandırmaya Girmeyen Sağlık Hizmetleri	173.073.399

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü

Çizelge 4'te yer alan verilere göre, sağlık hizmetleri için devlet 282 Milyar TL harcama yapmış ve bu harcamaların yaklaşık %61'i "Sınıflandırmaya Girmeyen Sağlık Hizmetleri" kaleminin altında toplanmıştır. Bu kalemin sağlık harcamaları içindeki payı düşünüldüğünde, mali saydamlık gereği alt kalemlerin daha detaylı gösterilmesi ve incelenebilmesi gereklidir. Diğer kalem, harcamaların yaklaşık %22'sini oluşturan "Hastane İşleri ve Hizmetleri" iken, yaklaşık %11'ini oluşturan alt hesap ise "Halk Sağlığı Hizmetleri" kalemidir.

SAĞLIK HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET DÜZEYİ

Yaşam memnuniyeti ölçümlemeleri dünyada uzun yıllardır yapılmakta, ölçüm sonuçlarına göre de politikalar oluşturulmaktadır. Ülkemizde de 2003 yılından bu yana Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Yaşam Memnuniyeti Araştırması (YMA) yapılmaktadır. "Yaşam Memnuniyeti Araştırması ile Türkiye'deki bireylerin öznel mutluluk algısı, sağlık, sosyal güvenlik, örgün eğitim, çalışma hayatı, gelir, kişisel güvenlik, adalet, ulaştırma hizmetleri, kişisel gelişim gibi temel yaşam alanlarındaki memnuniyetleri ölçülmekte ve bunların zaman içindeki değişimi takip edilmektedir." (TÜİK, 2022: X).

Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nda; genel mutluluk ve memnuniyet düzeylerinden, kamu hizmetlerinden memnuniyete kadar alt kalemler de dâhil olmak üzere son derece detaylı veriler sunulmaktadır. Bu verilerden bir bölümü sağlıkla ilişkilidir. Çalışmanın konusunu içeren sağlık hizmetlerinden memnuniyet konusu, Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nda kamu hizmetlerinden memnuniyet başlığı altında sunulmuştur.

Öncelikle; nüfusun "genel sağlık durumundan memnuniyet" düzeyine bakıldığında, 2003 yılında genel sağlık durumundan çok memnun olduğunu söyleyenler %10,3 iken, memnun olduğunu söyleyenler %46,8'dir. 2021 yılında ise genel sağlık durumundan çok memnun olduğunu söyleyenler %6,8 iken memnun olduğunu söyleyenler %62,6 olarak ölçülmüştür. Buna göre; memnuniyet düzeyi 2003 yılında %57,1 iken 2021 yılında %69,4 olmuştur. 2021 yılında erkeklerin %75,5'i, kadınların %63,4'ü genel sağlık durumlarından çok memnun ya da memnun olduklarını ifade etmişlerdir (TÜİK, 2022: 20).

TÜİK'in yayımladığı Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nda, Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet derecesi de ölçülmektedir. Bu ölçümleme yapılırken kamu hizmetleri; eğitim, sağlık, ulaştırma ve asayiş gibi alt başlıklar itibariyle incelenmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyi de ilgili çalışmadan alınarak aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 5. Kamu Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi

Yıllar	Memnun	Orta	Memnun değil	Fikri yok
2003	39,5	39,3	21,2	-
2004	46,9	19,9	33,2	-
2005	55,3	19,1	25,6	-
2006	52,3	18,0	29,7	-
2007	66,5	15,3	18,3	-
2008	63,4	16,7	19,9	-
2009	65,1	15,7	19,3	-
2010	73,0	13,8	13,1	-
2011	75,9	12,0	12,2	-
2012	74,8	13,1	12,0	-

2013	74,7	10,6	14,7	-
2014	70,6	11,8	16,7	0,9
2015	72,3	12,2	14,5	0,9
2016	75,4	11,6	12,3	0,7
2017	71,7	13,0	14,7	0,7
2018	70,4	13,9	15,1	0,5
2019	67,1	15,4	16,9	0,6
2020	72,1	16,4	10,9	0,6
2021	68,1	14,2	17,2	0,4

Kaynak: TÜİK (2022), Türkiye İstatistik Kurumu, Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2021.

Çizelge 5'te, kamunun sunduğu sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeylerinin 2003-2021 yılları arasındaki gelişimi sunulmuştur. Tabloda en dikkat çeken konu sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyindeki artıştır. Buna göre; yıllar içinde dalgalanmalar olsa da 2003 yılında %39,5 düzeyinde olan sağlık hizmetlerinden memnuniyet 2021 yılında %68'e yükselmiştir. En yüksek memnuniyet düzeyi 2016 yılındaki %75,4'tür ve bu yıldan itibaren pandemiye kadar önemli ölçüde düşüş görülürken, oran 2020 yılında tekrar %72,1'e yükselmiştir. Kamu sağlık hizmetlerinden memnun olanların ortalaması, inceleme dönemi itibariyle yaklaşık %66'dır.

Kamu hizmetlerinden memnun olmama düzeyi de doğal olarak yıllar itibariyle düşmüştür. Pandemide sağlık hizmetlerinden memnun olmama oranı %10,9'a kadar düşmüş, 2021 yılında ise %17,2'ye tekrar yükselmiştir. Kamu sağlık hizmetlerinden memnun olmayanların ortalaması ise inceleme dönemi itibariyle yaklaşık %17,7'dir. Benzer şekilde, orta ölçüde memnun olduğunu söyleyenlerin ortalaması ise yaklaşık %16'dır.

Sağlık hizmetlerinden memnuniyetle ilgili sunulacak son veri sağlık kuruluşlarının hizmetlerinden memnuniyet verisidir.

Çizelge 6. Sağlık Kuruluşlarının Hizmetlerinden Memnuniyet (2010-2021)

Yıl		Üniversite Hastanesi	Devlet Hastanesi	Özel muayenehane	Özel poliklinik	Özel hastane	Kurum doktoru	Aile sağlığı merkezi
2010	Memnun	68,54	74,84	39,02	65,20	66,15	54,31	73,17
	Orta	12,48	12,81	25,90	19,40	17,48	15,93	14,14
	Memnun değil	18,99	12,34	35,08	15,40	16,37	29,77	12,69
2011	Memnun	71,20	76,40	65,10	64,90	70,40	61,70	78,40
	Orta	15,80	11,40	3,10	17,30	15,20	29,60	10,90
	Memnun değil	12,90	12,20	31,80	17,80	14,40	8,70	10,80
2012	Memnun	72,10	75,70	57,20	59,60	67,10	73,90	77,70
	Orta	14,60	12,60	32,00	26,80	16,80	12,90	11,60
	Memnun değil	13,30	11,60	10,80	13,60	16,20	13,20	10,70
2013	Memnun	68,50	75,50	64,30	63,90	64,90	61,00	77,20
	Orta	14,50	10,10	13,20	16,80	12,80	18,60	10,10
	Memnun değil	17,00	14,40	22,50	19,30	22,30	20,40	12,70

2014	Memnun	57,22	72,38	45,21	55,59	57,77	59,80	73,42
	Orta	15,43	11,34	20,91	13,48	13,73	21,08	11,48
	Memnun değil	26,37	15,50	33,88	30,93	27,41	19,13	14,14
	Fikri yok	0,98	0,79	-	-	1,10	-	0,97
2015	Memnun	70,31	75,02	45,70	47,54	60,33	67,01	73,19
	Orta	12,55	11,06	5,79	28,40	16,10	16,25	12,38
	Memnun değil	16,02	13,19	48,51	22,60	22,55	16,74	13,20
	Fikri yok	1,12	0,74	-	1,47	1,02	-	1,23
2016	Memnun	69,29	77,79	64,31	60,13	64,34	56,15	76,28
	Orta	14,60	10,44	20,19	18,79	15,42	16,68	11,90
	Memnun değil	16,11	11,08	15,50	21,08	19,72	27,18	11,06
	Fikri yok	-	0,70	-	-	0,52	-	0,76
2017	Memnun	66,60	73,19	51,34	57,24	61,52	54,36	73,69
	Orta	16,77	12,23	18,74	15,82	15,68	16,18	12,86
	Memnun değil	16,16	13,90	29,92	26,94	22,14	29,45	12,75
	Fikri yok	0,48	0,67	-	-	0,66	-	0,70
2018	Memnun	63,74	72,65	38,73	59,56	57,54	48,75	72,01
	Orta	18,90	12,34	25,19	11,73	19,60	23,09	14,20
	Memnun değil	17,36	14,45	17,70	23,77	22,20	28,16	13,44
	Fikri yok	0,00	0,57	18,37	4,94	0,65	0,00	0,36
2019	Memnun	57,77	67,94	55,91	54,48	55,96	64,69	69,99
	Orta	21,85	15,09	31,11	29,40	17,27	11,72	14,72
	Memnun değil	18,26	16,25	12,98	16,13	26,11	23,59	14,91
	Fikri yok	2,12	0,72	0,00	0,00	0,66	0,00	0,38
2020	Memnun	69,24	72,96	77,66	45,46	60,18	70,60	74,70
	Orta	18,98	15,47	11,05	27,25	22,29	14,46	15,66
	Memnun değil	11,23	10,92	11,29	27,29	16,63	14,94	9,05
	Fikri yok	0,55	0,64	0,00	0,00	0,90	0,00	0,59
2021	Memnun	65,02	69,12	87,09	56,62	58,36	51,95	70,06
	Orta	18,07	13,26	0,00	13,63	15,00	24,66	15,09
	Memnun değil	16,48	17,16	12,91	29,75	26,12	23,38	14,52
	Fikri yok	0,43	0,47	0,00	0,00	0,52	0,00	0,33

Kaynak: TÜİK (2022), Türkiye İstatistik Kurumu, Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2021.

Çizelge 6'da verilen sağlık kuruluşlarının hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri incelendiğinde, 2010 yılından 2021'e kadar devlet hastaneleri ve üniversite hastanelerinden memnuniyet düzeyinin düştüğü görülmektedir. Hatta devlet hastanelerinde sunulan hizmetlerden memnun olmayanların düzeyi %12,34'ten %17,16'ya yükselmiştir. Bu süreçte özel muayenehanelerden alınan hizmetlerden duyulan memnuniyet radikal biçimde artmış ve memnuniyet düzeyi %39,02'den %87,09'a yükselmiştir. Kamu sağlık harcama verileriyle birlikte değerlendirildiğinde, artan kamu harcamalarına rağmen sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet düzeyindeki düşüş harcamaların etkinliğini sorgulanır hale getirmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Pandemi süreciyle birlikte sağlık hizmetlerinin sunumu önceki yıllara kıyasla daha önemli bir hale gelmiştir. Sağlık hizmetlerinin nasıl sunulması gerektiği, nasıl finanse edileceği, yapılan sağlık harcamalarının etkinliği gibi konular dünyada en sık tartışılan konulardan olmuştur.

Dünyada kamu harcamalarının uzun yıllardır arttığı bilinmektedir. Buna paralel olarak sağlık harcamaları da artmaktadır. Örneğin OECD ülkelerinde sağlık harcamaları, 2010-2020 yılları arasında yaklaşık %1,5 artmıştır. Ülkemizde de son yıllarda sağlık harcamaları nominal olarak katbekat artmıştır ancak milli gelire oranına bakıldığında önemli bir değişim gözlenmemektedir. Zaten OECD ülkeleri içinde sağlık harcamalarının milli gelire oranına bakıldığında sağlığa en az pay ayıran ülke Türkiye'dir. 2020 yılında 38 OECD ülkesinin sağlık harcamasının milli gelir içindeki payının ortalaması %9,67 iken Türkiye'de bu oran %4,6 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde sağlık harcamalarının yaklaşık %80'i kamu sektörü tarafından yapılmaktadır.

Türkiye'de sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyi TÜİK tarafından Yaşam Memnuniyeti Araştırması adıyla her yıl yayımlanmaktadır. Bu çalışmaya göre; 2003 yılında %39,5 düzeyinde olan sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyi 2021 yılında %68'e yükselmiştir. 2003-2021 yılları arasında ölçülen sağlık hizmetlerinden en yüksek memnuniyet düzeyi 2016 yılındaki %75,4'tür. 2021 yılı itibariyle sağlık hizmetlerinden memnun olmayanlar ise %17,2'dir. Sağlık kuruluşlarının hizmetlerinden memnuniyet düzeyine bakıldığında ise kamu sağlık hizmetlerinin büyük kısmının sunulduğu devlet hastaneleri ve üniversite hastanelerinden duyulan memnuniyet düzeyi azalmakta, özel muayenehanelerden alınan hizmetlerden duyulan memnuniyet ise önemli ölçüde artmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda kamu sağlık harcamaları reel olarak artmamıştır. Sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet düzeyi de 2009 yılından bu yana yaklaşık olarak %65-75 arasında dalgalanmaktadır. Kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin etkin sunumu için yapılmakta, vergilerle finanse edilen sağlık harcamaları neticesinde de sunulan hizmetlerden memnuniyet düzeyinin yüksek olması gerekmektedir. Ülkemizde sağlık harcamaları OECD ülkeleriyle kıyaslandığında ortalamanın neredeyse yarısı düzeyindedir. Yurttaşların ihtiyaçlarını giderecek doğrultuda yapılacak kamu sağlık harcamalarının arttırılması, sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet düzeyini arttıracak, bu da vergiye gönüllü uyumun arttırılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akdoğan A. (1999), Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara.

Edizdoğan N. ve Çetinkaya Ö. (2015), Kamu Maliyesi, Ekin Yayınevi, Bursa.

Erdem M., Şenyüz D., Tatlıoğlu İ. (1996), Kamu Maliyesi, Ekin Yayınevi, Bursa.

İpek S. (2014), Kamu Maliyesi, Yerleşke Kitap Kırtasiye, Çanakkale.

OECD (2022c), Health Statistics 2021, https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=HEALTH_ECOR&lang=en

OECD (2022d), Health at a Glance 2021,

OECD, (2022a), https://www.oecd.org/health/covid-19-pandemic-underlines-need-to-strengthen-resilience-of-health-systems-says-oecd.htm (Erişim Tarihi: 23.08.2022)

OECD, (2022b), https://www.oecd.org/health/health-data.htm (Erişim Tarihi: 23.08.2022)

Savaşan F. (2014), Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına Kamu Ekonomisi, 4. Baskı, Dora Yayınevi, Bursa.

Şener O. (2001), Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://muhasebat.hmb.gov.tr/

TÜİK (2021), Türkiye İstatistik Kurumu, Sağlık Harcamaları İstatistikleri, 2020. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamalari-Istatistikleri-2020-37192#:~:text=Hanehalklar%C4%B1%20taraf%C4%B1ndan%20tedavi%2C%20ila%C3%A7%20vb,%16%2C0%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.

TÜİK (2022), Türkiye İstatistik Kurumu, Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2021, Ankara.

WHO (2022), World Health Organization, https://www.who.int/about/governance/constitution (Erişim Tarihi: 23.08.2022)

FAKİR GENCİN HİKÂYESİ'NDE ANLATICININ KİMLİĞİ

Dr. Öğr. Gör. Gökçe ULUS

Atılım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, https://orcid.org/ 0000-0002-2658-410X

ÖZET

28 Haziran 2022 tarihinde ebediyete intikâl eden Fahrettin Cüreklibatır, bilinen adıyla "Cüneyt Arkın", 2014 yılında *"Cüneyt Arkın / Fakir Gencin Hikâyesi"* adlı kitabını yayımlamıştır. Türkiye'de çok tanınan ve bir dönem Türk sineması için akla gelen ilk isimlerden olan Cüneyt Arkın'ın edebi tür olarak özyaşamöyküsünü kullanarak gerçek kimliğini, arada kalışlarını, çıkmazlarını okurla paylaşmış olması dikkat çekicidir. Bu eser; yazarın, hayatını kendi istediği şekilde ve ölçüde anlatması, odak noktasında kendisi ve kimliğini oluşturan konular olması hasebiyle bir özyaşamöyküsüdür. Yazar hayatının son yıllarına geldiği farkındalığıyla geçmişle hesaplaşır. Olayların akışı baştan sona kesintisiz verilmemişse de yazar, okurun merak edebileceklerinden ziyade kendi önemli gördüğü noktalara değinmiştir. Kişisel internet sitesinde özyaşamöyküsünü net çizgilerle ortaya koymuş; ancak kitabında hayat hikâyesini alışılagelmiş biçimde sırasıyla anlatmamış, önemli olayları (doğum, evlilik, eğitim hayatı, ölümler vb.) paylaşmamıştır. Ünlü oyuncu yıllar boyu yaratılmış olan imajın görünmeyen tarafını sergiler. Kitap Cüneyt Arkın adıyla yayımlanmıştır; fakat alt başlıklarda Cüneyt Arkın'ı bir başka kişinin anlattığı görülmektedir. Büyük bir hayran kitlesine sahip meşhur bir oyuncunun böyle bir tercihte bulunmasının sebebi nedir? Gerçek "ben" ve görünen "ben" ayrımı yapmak mümkün müdür? Yazar; "Cüneyt Arkın" mıdır, arka plandaki "Fakir Genç" midir? "Fahrettin" kimliği hangi noktalarda belirgin olmakta, söz konusu ikilik hangi durumlarda belirginleşmektedir? Bunlara ve benzeri sorulara bu eser sınırları içinde yanıt aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Özyaşamöyküsü, Fakir Gencin Hikâyesi, Cüneyt Arkın, Anlatıcı

THE IDENTITY OF THE NARRATOR IN THE "STORY OF THE POOR YOUNG MAN"

Abstract

Fahrettin Cüreklibatır, who died on June 28, 2022, known as "Cüneyt Arkın", published his book "Cüneyt Arkın / The Story of the Poor Young Man" in 2014. He is a well-known actor in Turkey and was one of the first names that come to mind for Turkish cinema for a while. He wrote the literary genre of autobiography. He remarkably shared his true identity, some of his problems and depressions with his readers. This work; It is important for the author to tell his life in the way and to the extent he wants, because the focus is on himself and the issues that make up his identity. The author confronts his own past with the awareness that he has reached the last years of his life. There is no chronological narrative. But the author has explained the

points that he considers important. He revealed his autobiography in clear lines on his personal website. However, he did not tell his life story in the usual way and did not share important events (birth, marriage, education life, deaths, etc.) in his book. The famous actress displays the hidden side of the image that has been created over the years. The book was published under the name "Cüneyt Arkın"; but in the subheadings, it is seen that another person told about Cüneyt Arkın. What is the reason for a famous actor to make such a choice? Is it possible to distinguish between the real "me" and the external "me"? Author; Is it "Cüneyt Arkın" or "Poor Young Man" in the background? At what points does the identity of "Fahrettin" become evident? In what situations does this dichotomy arise? These and similar questions will be answered within the boundaries of this work.

Key Words: Autobiography, The Story of the Poor Youth, Cüneyt Arkın, Narrator

GİRİŞ

Edebî türlerin en özgürlerinden sayılabilecek olan özyaşamöyküsü (otobiyografi), yazarın "ben"i anlatmasıyla meydana gelmektedir. Bu türün sınırlarını kesin çizgilerle belirlemek güçtür. Yazar kendini anlattığı için mutlak doğru izlenimi uyandıran özyaşamöykülerinin de aslında kurmaca metinler oldukları bilinmektedir. Lejenue "Gerçek bir kişinin, vurguyu kendi bireysel yaşamı, özellikle kişiliğinin tarihi üzerine yaparak kendi öz varoluşundan çıkardığı geçmişe dönük anlatı" (Lejenue, 1999) olarak tanımlamaktadır.

Yazar; kendi yaşamını, anlatmaya değer gördüğü nokta ve özellikleriyle, uygun gördüğü ölçüde okura sunar. Postmodern eleştiriye göre taraflı gerçeklerden oluşan bu tür için yazarın hesaplaşmaları ve dili önemlidir. Özyaşamöyküsü ile ilgili olarak Georg Mish, kişinin kendi kimliğinin ve "öteki" insanlardan ayrıldığı özelliklerinin bilincine varmasının hikâyesi olduğunu; Dilthey de pozitivist düşüncenin ihmâl ettiği bireysel hayatın otobiyografide ifade bulduğunu söylemektedir (Aksoy, 2009).

Fakir Gencin Hikâyesi, Cüneyt Arkın imzası ile yayımlanan bir özyaşamöyküsüdür. Yazarın ben'i anlatması, okurla bir sözleşme yaparak yazmaya başlaması, itiraflar, öz sorgulamalar bu kabulü desteklemektedir.

Tahsin Yücel, özyaşamöykülerinde yazarların hemen hepsinin bir düzene uyduklarını, anlaşılırlık gereği bir uzam ve zamana bağlı kaldıklarını söylemektedir. *"... Hemen hepsi yerleşik alışkı ve gereksinimlerin sonucu olarak yaşamın doğum, iş, evlilik, analık ya da babalık, üretim ya da yaratım gibi toplumca önemli sayılan olay ve konumlarının uzam ve zaman içinde sıralanışını izler*." (Yücel, 1999: 192). *Fakir Gencin Hikâyesi* bu bakış açısının dışında tutulabilir. "*Ortaklaşmış bir biçimin kişisel olarak yenilenmesi*" (Lejenue, 1999: 165) tabirindeki yenileşme *Fakir Gencin Hikâyesi*"nde ben ikiliği, zamanın kronolojik akışa bağlanmadan kullanımı ve ele alınan olaylarda kendini göstermektedir. Net bir zaman akışı yoktur. İlk manzume 1937'den başlar ve yazarın kitabı yazdığı güne kadarki hayatını anlatır. Bugünün eleştirisini yaparken 80'li yıllara, çocukluğuna, sonra tekrar bugüne ya da gençliğine dönüş görülebilir.

Genel kabul doğrultusunda yazılmayan bu eserde akla ilk gelen konular yer almaz. Örneğin güzellik/yakışıklılık veya oyunculuk yeteneği çevresinde narsizme kayan anlatılar ve alışılagelen Yeşilçam hatıraları yoktur. Doğum bir cümle ile geçilir, eğitim hayatının ayrıntıları ile evlilik hikâyesi yoktur. Baba olan "ben" anlatılırken eş ve çocukların adı birkaç yerde yardımcı unsur olarak anılır.

Eserin başında üçüncü kişi ağzından yazılan manzumeden Cüneyt Arkın'ın (bu ad yazarın seçimidir) 1937'de bozkırda doğduğu, zor bir çocukluk dönemi geçirdiği, önce doktor sonra "artiz" olduğu öğrenilmektedir. Manzumenin sonunda "geçenlerde öldü / reklam filmi çekerken" (Arkın, 2014: 5) ifadesi metne girildikçe anlam kazanmaktadır. Eser, yazar 77 yaşındayken yayımlanmıştır. Buradaki ölüm semboliktir. İdealist oyuncu reklâm filmlerinde hayatını idame ettirebilmek için oynamak zorunda kalmıştır.

Altmış dört başlıktan oluşan kitapta manzum özetten sonra bir iç hesaplaşmaya girilir. Bir film yıldızı olarak yarattığı algıya uygun bir kimlik olup olmadığını sorgulamaktadır. Okurun beklenti düzeyi ilk başlıkta oluşturulur.

"*... Peki filmlerimde böyleydim de özel hayatımda aynı doğrucu, halkını, yurdunu seven insan mıydım? En basitinden, namuslu, dürüst bir insan mıydım? Halkıma ne kadar dürüst davrandım? Hayatım boyunca kendime hep bunları sorarak, kendimle hesaplaştım durdum.*" (Arkın, 2014: 8)

Eseri kaleme alış amacının okura sunulmasıyla Lejenue'nin sözünü ettiği yazar-okur sözleşmesine (Otobiographical Pact) uygun bir giriş yapılmaktadır. Anlatıcı ben ve anlatılan ben'in aynı kişi olduğu bilgisi verilmektedir. Yine Lejenue'nin tanımından yola çıkılarak düşünüldüğünde yazar varoluşunu bireysel yaşantısı ile kurar ve ben'i oluşturan kavramları kişiliğinin tarihi ile açıklar. Sorunsal "gerçek bir kişi" kavramında başlar. Bu sebeple üzerinde durulacak konu burada düğümlenmektedir.

1. GÖRÜNEN "BEN"

Görünen, tanınan "ben" Türk sinemasının öne çıkan isimlerinden biri olan Cüneyt Arkın'dır. Uzun yıllar halk arasında büyük ilgi uyandıran, kendi söylemiyle "genç kızların sevgilisi, yaşlıların yiğidi, gençlerin kahramanı, yenilmez savaşçı"dır (Arkın 2014: 57); bununla paralel olarak imzası da Cüneyt Arkın'dır. Bu isimle şöhrete ulaşan kişi aslında Anadolulu bir doktordur. Eserde "ben" sorununu bu durum yaratmaktadır. Yazar, ilahlaştırılan (ilahlaştırmanın başkalarınca yapıldığı ifade edilir, bu noktada kendini övme yoktur) Cüneyt Arkın için "*insanların her şeyiydi, ama kendisi değildi*" (Arkın, 2014: 57) der. Öyleyse bu metinde en az iki kişilik bir kurgu söz konusu olmalıdır: Cüneyt Arkın ve Fahrettin Cüreklibatır.

Cüneyt Arkın, hayran olunan bir oyuncu olarak "görünen" bir "kahraman"dır. İnsanlar onu, oynadığı rollerle özdeşleştirir. O da kahramana dışarıdan bakar. "*Ona dokunmak bile mübarek bir şeydi, insan değildi, insanların her şeyiydi; ama kendisi değildi.*" der. Ortada çok net bir biçimde yaratılan Cüneyt Arkın algısı vardır. Zalimin karşısında, hakkı yenenin yanında, şeref kavramının savunucusu, halkını, yurdunu seven, istediği her şeye sahip olabilecek olan bir

idoldür. O, siyasi kutuplaşmada taraf olmamıştır; olsa büyük kitleleri peşinden sürükleyebilecek etkiye sahiptir.

"Her gün sokaklarda onlarca gencin öldürüldüğü, sorgusuz sualsiz cinayetlerin işlendiği bu yıllarda Cüneyt Arkın'ın bir kaza kurşununa kurban gitmesi sorun bile olmazdı.

Korkmuştum. Belli etmedim. Ama gencin ses tonu, el hareketleri beni daha çok öfkelendirmişti." (Arkın, 2014: 14)

Buradaki ikiliği açıkça ortaya koyan yazar imaj olan kimliğin cesaretinin arkasında gerçek bir "ben" olarak korkusunu bastırmak ve diğer kimliği yaşatmak zorunda kalır. Duruşunu beklentilere ve ideal olana göre tayin etmesi gerekir. Uç grupların kanlı-kansız yollara başvurarak onu saflarına çekmeye çalıştığını anlatan yazar, bu baskılara prim vermemiştir; Cüneyt Arkın'ı siyasete bulaştırmayarak insanî değerlerin savunuculuğundan uzaklaştırmaz.

Cüneyt Arkın'ın insanlar için önemsenen bir kimlik olduğu bilinmektedir. Adanır'ın (2003: 141) sözünü ettiği oyuncu sineması yaratımında akla gelen ilk isimlerdendir Cüneyt Arkın. Yönetmeniyle değil "Cüneyt Arkın filmi" ifadesiyle anılan filmlerde oynamıştır. Filmlerinde cesaretin, doğruluğun, mücadelenin simgesi hâline geleceği rollerde seyirci karşısına çıkmıştır. İdealist kimlikler olarak öğretmen, doktor, mühendis, yüzbaşı, komiser, dedektif, kaptan, savcı, avukat, piyanist rollerinin yanı sıra Battalgazi, Kara Murat, Malkoçoğlu, Kara Pençe, Kılıç Bey, Kılıç Aslan, Süleyman Sah, Başbuğ Toluğ Bey, Selahaddin Eyyubî, Köroğlu, Ebu Müslim Horasanî rolleri ona toplumsal bir değer yüklemiştir. Bunu kullanmak isteyen farklı kesimden insanlar ona zor günler yaşatmışlardır. Cüneyt Arkın'ın güçlü duruşu ile Fahrettin'in mantıklı koruyuculuğu arasında bir noktada duran yazar, kendi doğrularından şaşmamak için mücadele vermiştir.

Dönemin magazincileri halkın Cüneyt Arkın'a verdiği değeri kullanmak isteyip yazara kabul etmeyeceği bir teklif sunmuşlardır. Bu teklifi kabul etmesi ahlak anlayışına uymayan oyuncu hakkında asılsız pek çok haber çıkmıştır. Onu karalamaya yönelik bu haberlere halk itibar etmemiştir. Oynadığı rollerle bütünleşmiş, halkın hayran olduğu, güvendiği bir kahraman olmuştur. Oyuncu, canlandırdığı rollere aynı ölçüde kendi de değer vermekte ve saygı duymaktadır. Maddî sorunların baş gösterdiği bir dönemde gelen, çok yüksek getirisi olacak reklam teklifini reddeder. Gerekçesi ise Türk gençliğinin tarihi olduğunu söylediği Malkoçoğlu'nun küçük düşeceği bir senaryo olmasıdır. Belli bir yaştan sonra, oynadığı karakterlerin saygınlığını düşünen oyuncu, Türk halkının gözünde Cüneyt Arkın yerinin sağlam olduğunu görmüştür. İlerlemiş yaşında, İstanbul'un fethi kutlamalarında Fatih'i canlandırıp at üstünde gezerken; hâlâ insanları heyecanlandırmakta, duygulandırmaktadır. Filmlerinde savunduğu her şey, onun görüntüsünde somutlaşmaktadır.

"Delikanlı tıpkı Cüneyt Arkın gibi bakıyor, onun gibi gülüyor.

Hayran kaldık.

Bana bile Cüneyt Arkın gibi baktı.

Gidip adım yazılı sandalyeme oturdu. Kimse bir şey diyemedi." (Arkın, 2014: 25)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere bir Cüneyt Arkın modeli vardır. Yazar, sette o isme sahip kişi olsa da isim bir görüngüyü ifade etmektedir. Bu noktada Fahrettin, Cüneyt Arkın'ın adına çalışmakta, ona hizmet etmektedir.

Yıllarca karton kişilikli insanları yaşadığını (!) ifade eden yazar, kendi olamamaktan şikâyetçidir. Bu yüzden ölümden korkmaz ve gereksiz güç gösterileri, tehlikeli hareketler yapmaktan çekinmez. Durduk yerde bir bar fedaisinin silahını alıp kafasına dayayabilmektedir. Cüneyt Arkın güç ve cesaret timsali olduğu için insanlar ondan çekinir. O ise ölüme yaklaştığında, kendi olmadığı kimlikten kurtulacağı için korku duymamaktadır.

2. GERÇEK "BEN"

Fakir Gencin Hikâyesi'ndeki ben katmanları yalnızca "Cüneyt Arkın" ve "Fakir Genç" ifadelerinden ibaret değildir. "Fakir Genç" Fahrettin adlı bir Anadolu delikanlısıdır. Yazar anlattığı hikâyelerde kendisinden yer yer "o" diye söz eder. Okurun karşısına çok yönlü bir başkişi sunulur; köylü, çiftçi bir ailenin çocuğu, fakir genç, tıp fakültesi öğrencisi ve sonrasında aile babası Doktor Fahrettin.

Fahrettin yer yer, Cüneyt Arkın'la dalga geçmektedir. Cüneyt Arkın adıyla tanınan yazar kitapta gerçek kişi olarak yer almamaktadır. Yazarın kabul ettiği kimlik Fahrettin'dir. "*Cüneyt Arkın'ın İtirafları*" ve "*Ben Doktorum*" başlıklı bölümler bunun bir göstergesidir. "*Münir Özkul'la Ağladım, Fikret Hakan'ı Öz Abim Gibi Sevdim, Karıma Hasret, Kedim Öldü, Ben Doktorum, Çocuklarımızın Önce Hayallerini Öldürüyorlar Sonra Kendilerini, Aydınlarımız Türkiye'den Kaçıyor, Sevdam Benim Sıdıka Ablam, Hasret Oğlum Murat, Mavişim Polat, Çocuklarımızı Kendi Ellerimizle Öldürüyoruz, Ben Neriman'ı Çok Sevdim, Memleketime Dayanamadım, Diri Diri Mezara Gömüldüm"* başlıklı bölümlerde Cüneyt Arkın'ın yaratıcısı Fahrettin'in ağzından aktarılır. Bu başlıkların hepsinde iyelik eki kullanılmıştır. Görülen odur ki benimsenen kimlik yani "ben" Fahrettin'dir. Cüneyt Arkın "O" dur. Yazarın imzası Cüneyt Arkın olarak kapağa vurulduysa da diyaloglarda ve yazarın kendini anlattığı kısımlarda ismi hep Fahrettin'dir. Cüneyt Arkın isminin öne çıktığı başlıklar üçüncü kişi ağzından aktarılmaktadır. "*Cüneyt Arkın'ın Korkunç İtirafları, Cüneyt Arkın Sahneye Çıktı, Cüneyt Arkın'ın Dublörü*" gibi. Ancak bu başlıkların altında anlatılanlar da Fahrettin'in bakış açısıyla, duyuşuyla kaleme alınmakta, "ben" dili kullanılmaktadır.

"Cüneyt Arkın'ın Korkunç İtirafları" başlıklı ilk bölüm kitabın yazılış amacını bildiren, yazarın otuz sekiz yaşından başlayıp çocukluk ve gençliğine döndüğü kısımdır. Burada ben'i sorgulayacağı önbilgisini verirken açlık vurgusu yapmaktadır. "*Açlık onursuz bir şeydir, insanı insanlıktan çıkarır"* (Arkın 2014: 9) diyen yazar açlıktan bitki köklerini yemek zorunda kaldıklarını anlatır. Fahrettin kimliğiyle yaşadıkları, çocukken fakirliğin getirdiği hırpanilik, hayvan ve ekşi küspe kokusu yüzünden yalnız kalışı, üniversite yıllarındaki maddî imkânsızlıklar, ilk cinsel deneyiminde yaşadığı utanç, iç çamaşırı takıntısı gibi anlatıları itiraf saymak mümkündür.

Fahrettin açlığı bilen biridir. Bu nedenle ekmeğe takıntı derecesinde kıymet vermektedir. Ruhunda derin izler bırakan anılarının müsebbibi açlıktır. Fahrettin'in Cüneyt Arkın adına

çalışmasının altında bu gerekçe yatmaktadır. Malkoçoğlu filminin setinde omurgası kırılıp felç olan oyuncu "Doktordum. Anladım." der ve ilk hissettiği sakat kalma korkusu değil açlık korkusu olur:

"Çılgınlar gibi dur duraksız, tatilsiz, insanüstü çaba, gayret ve çalışmalarım, kalelerden uçmalarım, iki atın arasında son sürat düşmana hücum etmem, rüzgâr gibi giden atın karnı altına girmem, inip binmem gibi başarılı çabalarımın altında yatan acaba bu açlık korkusu muydu?

Demek ki yıllarca bu çılgın açlık korkusuyla beraber yaşamıştım. Beni asla terk etmemişti." (Arkın, 2014: 17)

Kitabın kapağında *"işte bu yüzden ben hep dargın bakan bir çocuktum…"* cümlesi yer almaktadır. Cüneyt Arkın'ın "etkileyici", fakir genç Fahrettin'in yaşadığı sefaletten kaynaklı "dargın" bakışları vardır. Bu, elinde olmayan bir durumdur ve insanüstü emek harcayarak fakirliğin üstesinden gelecektir.

Gökalp Alpaslan'a göre (2016: 31) yazar; üstü örtülmüş acıları deşmenin, zamanın tozunu üflemenin bütün acılarını göze alarak özyaşamöyküsünü yazar. "*Cüneyt Arkın'ın İtirafları"* bölümünde ben ve Cüneyt Arkın farklı kişilerdir. Yazar; nasıl çalıştığını, sevildiğini ilerlemiş yaşında geriye bakarak yorumlar. Aç, yoksul bir gencin nasıl Cüneyt Arkın haline geldiğini anlatır. "O" kullanımıyla Medrano Sirki'nde çalıştığını, öğrendiklerini sinemada uyguladığını anlatırken birinci kişi kullanımıyla günde 12–16 saat çalıştığını söyler. Hayran olunan, göz önünde bulunan Cüneyt Arkın'dır; insanların karşısına çıkarken korkan, çalışırken yorulan, ailesini geçindiren, doğru bildiğinden şaşmayan ise Fahrettin'dir. Beklenen "korkunç" itiraf, eserde yalnız bir yerde olumsuz hal almaktadır. Yazarın, "Eski Savcı Kemal Beyefendi" dediği kişiyle ilgili bir anısı vardır. Kemal Bey'in azmettirici olduğu olaydan yola çıkarak hiçbir tehdide boyun eğmediğini, ailesini her zaman koruduğunu, doğru bildiklerinden şaşmadığını ifade eden yazar bir hata yapmıştır. Savcı Kemal Bey'le karşılaştıklarında ona saldırarak ailesinin hayatını tehlikeye atmış ve ardından onları kaçırmak durumunda kalmıştır.

"Baştan bu yana faşist baskılara boyun eğmemiştim. Kendi hayatımın önemi yoktu. Ama çocuklarımın hayatını tehlikeye atmıştım. Onları her an öldürebilirlerdi. Bu dayanılmaz, çok ağır sorumluluğu nasıl yüklenmiştim?" (Arkın, 2014: 15)

Yazar; faşistler diye anlattığı mafya gruplarından tehditler aldığını, baskı gördüğünü, sakatlanışını, porno akımına kapılmadığını mağrur bir eda ile anlatmaktadır. Talihsiz kazalara rağmen onurundan taviz vermeden ailesini ayakta tutmak zorundadır. Fahrettin de Cüneyt Arkın gibi dürüst, namuslu ve güçlüdür; ama insani yönünü, duygularını dile getirmekten kaçınmaz:

"Gece öksüz çocuklar ağlarken insanın yüreğini parçalayan bir iç çekişleri vardır. İşte ben de öyle iç çeke çeke sabaha kadar ağladım. Biraz rahatladım. Kararımı verdim. Ayağa kalkacak, şerefimle çalışıp kazanacaktım.

Bu acımasız olay Cüneyt Arkın'ın pek çok yanını ortaya çıkarmıştı." (Arkın, 2014: 19)

Bu olaylar karşısında göz önünde Cüneyt Arkın olsa da atacağı adımlara Fahrettin'in düşünce yapısıyla karar vermektedir. Sık sık "Ben doktorum" ifadesini kullanır ve ekranlardaki korkusuz kahramandan beklenen yaklaşım yerine aldığı tedbirlerden, korkularından, çektiği ıstıraplardan bahseder.

Yazar, gençlere alkol ve uyuşturucunun zararları gibi konularda konferanslar vermeye başladığında gençleştiğini, mutlu olduğunu, daha önemlisi insan olduğunu hissettiğini söylemektedir. Gerçek kimliğini yaşayabildiği ve kitabını yayımladığı bu dönemde, ele aldığı konulardan görüldüğü üzere, siyasî duruşunu daha açık sergiler.

Cüneyt Arkın ve Fahrettin, ortak özellikleri bulunan iki kimliktir. İkisi de cesur, namuslu, çalışkan, dürüsttür. Bir görüngü olan Cüneyt Arkın'ı reddetmeyen yazar onu aslında tam anlamıyla benimseyememiştir. "Ben Cüneyt Arkın'ım" demez, "*Cüneyt Arkın'ın düşmeye hakkı yoktu.*" (Arkın, 2014: 59) der. Düşen, korkan, öfkelenen, heyecanlanan "ben" hayvanları ve insanları çok seven, ağlayabilen Fahrettin'dir.

3. "BEN"İN PARÇASI OLAN KİŞİ VE KONULAR

Özyaşamöyküsü ile anı arasında gidip gelen başlıklar eserin çoğu yerinde bulunmakla birlikte, bu bölümlere yazarın kimliğini oluşturan unsurlar olarak yaklaşmak da uygun olmaktadır. Ünlü oyunculardan Türkan Şoray, Münir Özkul, Fikret Hakan, Eşref Kolçak, Kadir Savun, Erol Taş, Münir Özkul, Tanju Okan, Orhan Günşıray, Hüseyin Peyda, Tarık Akan ile hatıralar bulunmaktadır. Adını andığı herkes onun yaralarına bir noktada dokunabilmiş kişilerdir. Bu yazılar bir oyuncunun ağzından aktarılmamıştır. Yeşilçam gerçeklerinin farkında, yoğun duygular içinde, alçakgönüllü birinin aktarımlarıdır. Burada da Fahrettin kendini hissettirir.

"Gönül Yazar öylesine can evimden vuruyordu ki, ister istemez yaralı yüreğimi sonuna kadar açtım. O aylarca süren bostan bekçiliğinde yaşadığım korkunç yalnızlık, dost köpeklerim, vefalı sıpam, asla genç kızlıklarını yaşayamayan ablalarım, elleri nasırlı anam, kamburu çıkık babam.

Açlıklarımız, toprağı kazıp çıkardığımız acı köklerle karnımızı doyurmaya çalışmalarımız, cehalet, yoksulluk, çaresizlik, açlık, işte bunları tek tek yaşayarak konuşmaya başladım. Senaryodan çıkmış, artık düpedüz kendimi anlatıyordum." (Arkın, 2014: 35)

Gerek Yeşilçam'dan gerekse özel hayatından aktardığı hatıralarında adı geçen kişiler, yazarın Fahrettin kimliğini gören kişilerdir. Son başlık "*Diş Hekimi Cengiz Çelikten'e Mektup*"tur. Yazarın bu eski dostu öğrencilik yıllarında onun çektiği sıkıntılara ortak olmuş bir dostudur. O ve arkadaşları edebiyata meraklı gençlerdir. Onlardan bahsettiği yerlerde kendisi hep Fahrettin kimliğindedir.

"*Cengiz "Fahrettin" dedi. "Arkadaşlar, burada bizimle kalmana razı oldular."*

Sevinçle hepsini tek tek kucaklayıp teşekkür ettim. Artık sıcak bir evim vardı.

(...)

Yıllar geçti. Cüneyt Arkın olmuştum." (Arkın, 2014: 171)

Ailesinden hüzünle bahseden yazar için özellikle ablaları üzüntü kaynağıdır. Onların trajik hikâyelerini değiştiremediği, onlardan uzak yaşadığı için mutsuz ve pişmandır. "*Hayatım boyunca rahmetle biriktirdiğim ne varsa hepsini minnetle ayaklarının dibine döküp "Hepsi senin, çünkü beni sen büyüttün ablam" diyebildim mi?* (Arkın, 2014: 14)

Kitapta anlatılan olaylar yazarın kendini sorgulamasına neden olan şeylerdir. "*Ben Doktorum*" başlıklı bölümde Fahrettin'in Anadolu'da şahit olduğu feci olaylar aktarılmaktadır. Eğitimsizlik ve bağnazlık yüzünden karısını, kız kardeşini muayene ettirmeyen adamların ölümlere yol açtıklarını anlatır.

"*Zavallı kadın gece yarısı öldü.*

Kendime sorup duruyordum.

"Ben ne işe yarıyorum?"

Ben doktorum." (Arkın, 2014: 119)

Fahrettin, oynamak durumunda kaldığı kola ve ilaç reklamlarını kendine yakıştıramaz. O bir görüntünün beynidir. Ölümden korkmadığını, hayata bağlı olmadığını uç cesaret örnekleriyle anlatmaktadır. Ancak bunlar birer kahramanlık hikâyesi değil; tam aksine kendini herhangi bir insan olarak gören birinin anlatılarıdır. Sinema sektöründe yaşanan sıkıntılar, işsizlik gibi sorunlar "*İnsanlık Şerefi*" başlıklı manzumeden itibaren sistem eleştirisine döner.

"Düşen ne varsa ayaklar altına

Elin ayağın tutarken

Alıp yerden

Şerefini ve insanlığını

Yükseklere kaldıramıyorsan

Geriye kalan

Sahip olduğun ne varsa

Artık hiçbir değeri yoktur." (Arkın 2014: 68)

Bu manzume sosyal tenkit olmaktan ibaret değildir; yazarın okurla paylaştığı hikâyelerinde kendi duruşunu göstermektedir. O, sakatlandığı dönemde içinde bulunduğu zor koşullara rağmen hata yapmadığını anlatmıştır. Değindiği diğer konularda da bir sahiplenme mevcuttur. Gençlerle ilgili konuları çok sık dile getirmektedir. Kendi gençliğini örnek niteliğinde ortaya koyan yazar, bütün gençleri sahiplenmektedir. Yazar için üzerine düşünülmesi gereken sosyal ve siyasal problemler vardır. Filmlerinde dürüst, merhametli, adalet timsali olan Cüneyt Arkın'ın arka planında duyarlı bir Fahrettin yaşamaktadır. Fahrettin'in ele aldığı konu ve sorunlar karaktere insanî vasıflar yüklemektedir. Değinilen konular hırsızlık, suça teşvik, cehalet, vatanseverlik, Gezi Parkı olayları, eğitim sisteminin çarpıklığı, Tekel işçilerinin mücadelesi, madenciler, niteliksiz yöneticiler, hayvana ve insana şiddet, zulüm, Anadolu

gerçekleri karşısında bir doktorun çaresizliği, gençlerin sorunları, uyuşturucu, kürtaj, sağlık, beyin göçü, içki yasağı, tecavüz, çarpık kentleşme, Amerika'nın kirli siyaseti, özgürlük, faşizan baskılar… Bu çeşitliliğin içinde konulara yüzeysel olarak değinmişse de bakış açısının tutarlı olduğunu söylemek mümkündür. Farkındalığı yüksek, iyi eğitimli, toplumundan ve dünyadan kopmamış olduğunu göstermekte olan yazar bu metinlerde yine Fahrettin'dir.

SONUÇ

"Cüneyt Arkın / Fakir Gencin Hikâyesi" bir özyaşamöyküsüdür. Eserin değerlerinden biri meşhur bir sinema sanatçısının yazar konumuna geçip disiplinlerarası netlik yakalamayı sağlayan bir özyaşamöyküsü ortaya koymasıdır. Bu kapsamda çalışma "ben" kavramı ekseninde ele alınmış ve bu noktada bir aidiyet sorunu tespit edilmiştir. Tanınan, hayran olunan aktör "Cüneyt Arkın" bir görüngüdür. Onun yaratıcısı hayata maddî manevî büyük zorluklarla ayakta kalmaya çalışan, aydın bir doktor olan "Fahrettin"dir.

Görünen "ben" olan Cüneyt Arkın'ın çizdiği güçlü imaj, onurlu duruşundan taviz vermeyen, gerçek "ben" olan Fahrettin'le bütünleşmiştir. Bu iki kişilik birbirine hizmet eder. Yazarın "ben" kabulünde yakışıklılık, şöhret timsali olan kahraman Cüneyt Arkın değil; açlığı bilen, doktor, duygusal, çocuklarını korumak zorunda olan bir baba (çocuklarından başka şekilde söz etmez), geçmişte açılan yaraları tam kapanmamış bir Anadolu insanı öne çıkmaktadır. Ablaları, annesi ve babası onun (Fahrettin'in) Cüneyt Arkın olmamış halleridir. Kitapta Cüneyt Arkın imzası bulunsa da yazar aslında Fahrettin'dir. İnsanların gözündeki "Cüneyt Arkın" algısına zarar vermeden, kendi olabilmek için mücadele etmiştir.

Özyaşamöyküsü olan bu eserde sosyal eleştirinin çok geniş yelpazede ele alınmasının açıklaması "ben"i oluşturan fikrî boyuttur. Özyaşamöykülerinde alışık olunmayan bir durum olsa da bu çalışma için böyle kabul edilebilir. O, yetmiş yedi yaşındayken hayatı sorgulayıcı yönünü dışa vurarak kaleme aldığı eleştirel denemeleriyle ve yaptığı çıkarımlarla Cüneyt Arkın'ı öldürmüştür. Geçmişin muhasebesini yapan, eski dostlarına çağrıda bulunan, insanlara yol göstermeye çalışan Fahrettin olarak kalmıştır.

Bu kitapta fakirlikten yola çıkılan ve aydın farkındalığı ile orta halli bir hayata erişilen bir yolculuk vardır. Yaşanmışlıklar ne kadar çok olsa da meşhur biri hakkında merak edilen pek çok soruya cevap verilmez. Yazar; sınırları kendi belirlemiş ve "ben"i yaratan, beyaz camın ardındaki Cüneyt Arkın'ın aslında insanî özellikleri ağır basan Doktor Fahrettin olduğunu anlatır.

KAYNAKÇA

ADANIR, O. (2003). *Sinemada Anlam ve Anlatım.* İstanbul: Alfa Kitabevi.

AKSOY, N. (2009) *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ARKIN, C. (2014) *Fakir Gencin Hikâyesi.* İstanbul: Epsilon Yayınları.

GÖKALP ALPASLAN, G. (2016). *Özyaşamöyküsünde Yazarın Yeniden Doğuşu.* Ankara: Ürün Yayınları.

LEJENUE, P. (1999) "Özyaşamöyküsü" *Kitaplık,* 37, Yaz: 163-174.

YÜCEL, T. (1999) "Kısa Özyaşamöyküsü" *Kitaplık*, 37, Yaz: 189-192.

http://www.cuneytarkin.com.tr (28.06.2022 tarihinde erişilmiştir.)

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARINDA KARMA YÖNTEM YAKLAŞIMININ KULLANILMASI

Dr. Öğr. Üyesi, EMRAH UTKU GÖKÇE[1]

[1] Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Manyas MYO,

ORCID: 0000-0002-9319-1672

ÖZET

Bu çalışma, karma yöntem (*mixed method)* yaklaşımının ne olduğuna ve özellikle Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininde bir araştırmanın karma yöntemle nasıl yapılacağına odaklanmaktadır. Karma yöntem yaklaşımının, metodolojik kökleri pragmatizme dayanır. Pragmatizm, araştırma yönteminin çoğulcu ve çeşitli olmasını savunur. Bu bağlamda karma yöntem yaklaşımı hem pozitivist temelli nicel hem de konstrüktivist temelli nitel araştırma yaklaşımlarını bir araya getiren üçüncü bir yöntem yaklaşımı olarak karşımıza çıkar. Pragmatizm, pozitivizm ve konstrüktivizm arasındaki kutuplaşmaya dâhil olmaz ve her iki metodolojinin orta noktasına kendini konumlandırır. Karma yöntem yaklaşımı, problemleri çözme konusunda nicel ve nitel yöntemlerin birbirini tamamlayacağını savunur. Burada hatırlanması gereken bir husus da çoklu yöntemin karma yöntemden farklı olduğudur. Çoklu yöntem yaklaşımı, nicel veya nitel araştırma yaklaşımının farklı desenlerinin birlikte kullanılmasına dayanır. Karma yöntem ise nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanılmasına dayanır. Karma yöntem temel olarak üç ana desenden oluşur. İlki paralel/eş zamanlı (nicel+nitel) desendir. Bu desende nicel ve nitel analizler ayrı ayrı yapılır ve ortaya çıkarılan bulgular birleştirilir. İkincisi, açıklayıcı sıralı (nicel→nitel) desendir. Bu desende araştırmaya nicel yöntemlerle başlanır. Elde edilen nicel bulgular nitel yöntemler kullanılarak çözümlenir. Üçüncüsü, keşfedici sıralı (nitel→nicel) desendir. Bu desende araştırmanın ilk aşamasında nitel yöntemlere dayandırılarak tasarlanır ve nitel bulgular elde edilir. Ardından nitel bulgular hipotez olarak inşa edilir ve nicel yöntemler kullanılarak test edilir.

Karma yöntem, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler araştırmalarında ortaya çıkarılacak bulguları çeşitlendirme ve ilgili araştırmayı genişletme kabiliyetine sahiptir. Nicel yöntemler teorileri ve hipotezleri test eder, geniş örneklemlerle veri setleri oluşturur, değişkenler arasındaki korelasyonlara ve nedensel ilişkilere odaklanır. Ancak nicel analizde bağımlı ve bağımsız değişken salt matematiksel ve istatistiksel ifadelerle ele alınır. Araştırmada tamamlayıcılığı sağlayabilmek için nedenselliği ortaya çıkaran süreçleri (*process tracing*) anlamak ve açıklamak adına nitel yöntemlere başvurulmalıdır. Bu da mülakat ve odak grup görüşmeleriyle mümkün olur. Özellikle uluslararası ilişkilerde savaş ve barışın nedenleri devletlerin materyal kapasitelerinin hesaplanmasıyla nicel yöntemlerle açıklanır. Bu salt istatistiksel bir açıklama olacağı için karma yöntem yaklaşımı çerçevesinde nitel yöntemler devreye sokulabilir ve bürokratik elitlerle yapılacak bir mülakat savaş ve barışın neden gerçekleştiğine yönelik daha derin anlayışı ortaya çıkarabilir. Araştırma nitelden nicele olarak da kurgulanabilir. Nitel analiz dar gruplar üzerinde çıkarımlar yapar ve genelleştirilemez bulgulara sahiptir. Nitel bulgular hipotezleştirilerek nicel yöntemler ile doğrulanıp

yanlışlanabilir ve daha geniş bir alanda ölçekler ile ilgili bulgular genelleştirilebilir. Sonuç olarak, karma yöntemlerin Uİ araştırmalarına çok boyutlu katkı sağlayacağı bu çalışmanın temel vargısıdır.

Anahtar Kelimeler: Metodoloji, Karma ve Çoklu Araştırma Yaklaşımı, Uluslararası İlişkilerde Yöntem

1. GİRİŞ

Karma yöntem araştırma yaklaşımı, hem nicel hem de nitel verilerin toplanarak araştırma içinde bütünleştirilmesidir (Creswell ve Clarck, 2018; Creswell, 2021). Nicel ve nitel yöntemlerin sadece bir araya getirilmesi karma yöntem araştırması için yeterli değildir. Nicel ve nitel yöntemleri belirli bir sıraya göre kullanmak ve birleştirmek gereklidir (Creswell, 2021). Karma yöntemin felsefi kökleri pragmatik metodoloji içinde bulunabilir. Pragmatizm, bilimsel yöntemi seçme konusunda esnektir (Creswell, 2017; Gökçe, Toktay ve Arpat, 2022). Yöntemler, araştırma sorusunu çözecek araçlardır. Pragmatizme göre doğru ya da yanlış yöntem yoktur. Araştırmacının avantajına yarayan "iyi" ya da "kullanışlı" yöntemler vardır (Chernoff, 2007). Bu görüşlerinden dolayı pragmatizm, natüralist metodolojiden ayrılır. Çünkü natüralist ya da sosyal bilimlerdeki karşılığıyla pozitivist metodoloji bilimsel bir araştırmanın gerçekleşebilmesi için muhakkak en doğru bilgiyi sağlayacak olan empirist bir araştırmanın yapılması gerektiğini savunur. Nicel araştırma yaklaşımı pozitivizmi kendi metodolojik temeline yerleştirir. Pozitivizmin tam karşısında da konstrüktivist metodoloji konumlandırılır. Konstrüktivizm, insandan bağımsız gerçekliğin var olmadığını (pozitivistler bu gerçekliğin var olduğunu savunur) gerçeklik olarak adlandırılan her şeyin insan tarafından inşa edildiğini savunur. Etrafımızda var olan gerçekliğin anlaşılması için yorumlamalara ihtiyaç vardır ki bu da nitel yöntemlerle gerçekleştirilir (Moses ve Knutsen, 2020). Pragmatizm gerçekliğin idealde nasıl araştırılacağı tartışmasına girmeden doğrudan araştırma sorusuna en iyi cevabı verecek yöntemlerin kullanılmasını hedefler (Baert, 2017). Pragmatik felsefe çerçevesinde karma yöntem, pozitivist temelli nicel ve konstrüktivist temelli nitel çalışmaların tam ortasında yer almaktadır (Toraman, 2021).

Karma yöntemler 2006 itibariyle giderek artan bir ivmede araştırmalarda kullanılmaktadır (Timans, Wouters ve Heilbron, 2019). Küresel boyutta, bu ivmeye paralel olarak Uİ çalışmalarında karma yöntemlerin daha fazla kullanılmaya başlandığı varsayılabilir. Fakat Türkiye özelinde genel bir tarama yapıldığında Uİ alanında karma yöntemlerin pek de kullanılmadığı yönünde bulgular[1] mevcuttur. Uİ araştırmacıları tarafından karma yöntemlerin neden kullanılmadığına dair akla gelen ilk açıklayıcı sebep, karma yöntemlerin Uİ araştırmacıları tarafından bilinmemesi ya da teorik bağlamda bilinse bile pratikte uygulanamaması yönündedir. Zaten Türkçe literatüre bakıldığında karma yöntemlerin Uİ araştırmalarında nasıl kullanılacağına yönelik sadece bir makalenin (Çakır ve Türkeş, 2021) olduğu görülmektedir. Uluslararası literatürde, Lamont (2015) ve Huddleston ve arkadaşlarının (2022) çıkardığı Uİ merkezli araştırma yöntemleri kitabı karma yöntemin nasıl uygulanması gerektiği hakkında bilgi sunmaktadır.

[1] TR Dizin'de basit bir taramayla genel tablo görülebilir.

Uİ araştırmacıların neden karma yöntemleri kullanmadığı bu çalışmanın odak noktası değildir. Çalışma Uİ araştırmacılarının en temel seviyede karma yöntemleri nasıl kullanabileceğine odaklanmaktadır. Bu odak çerçevesinde, Uİ araştırmalarında karma yöntemin nasıl kullanılacağı bu çalışmanın temel sorusudur. Çalışma sadece Uİ araştırmacıları için değil siyasal ve sosyal bilimlerde çalışan araştırmacılar için bir izlek oluşturmayı amaçlamaktadır. Tanımlayıcı ve didaktik yöntem çerçevesinde çalışma oluşturulmuştur ve Uİ'ye yöntem özelinde katkı yapmayı amaçlamaktadır.

2. KARMA YÖNTEM DESENLERİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARINDA KULLANIMI

Karma yöntem, nicel ve nitel yaklaşımın bir arada kullanılmasına dayanır. Teddlie ve Tashakkori (2008), Creswell ve Clarck (2018) uluslararası literatürde karma yöntemlerin öncüleridir. Türkiye'de ise Plano Clark'ın doktora öğrencisi olan Sinem Toraman (2021), karma yöntem araştırmalarında önde gelen isimdir. Karma yöntem, temel olarak üç ana desenden oluşur (Creswell, 2021, s. 36). İlki paralel/eş zamanlı (nicel+nitel) desendir. Bu desende nicel ve nitel analizler ayrı ayrı yapılır ve ortaya çıkarılan bulgular birleştirilir. İkincisi, açıklayıcı sıralı (nicel→nitel) desendir. Bu desende araştırmaya nicel yöntemlerle başlanır. Elde edilen nicel bulgular nitel yöntemler kullanılarak çözümlenir. Üçüncüsü, keşfedici sıralı (nitel→nicel) desendir. Bu desende araştırmanın ilk aşamasında nitel yöntemlere dayandırılarak tasarlanır ve nitel bulgular elde edilir. Ardından nitel bulgular hipotez olarak inşa edilir ve nicel yöntemler kullanılarak test edilir.

Burada hatırlanması gereken bir husus vardır. Çoklu yöntem yaklaşımı karma yöntem yaklaşımıyla aynı değildir. Çoklu yöntem yaklaşımı, nicel veya nitel araştırma yaklaşımına ait farklı desenlerinin birlikte kullanılmasına dayanır[2] (Kasirye, 2021). Örneğin, bir araştırma nitel yaklaşıma göre oluşturulsun. Araştırmacı nitel yaklaşım içindeki desenleri (etnografi, fenomenoloji, durum çalışması vb.) aynı anda kullanıyorsa bu çoklu yaklaşıma örnektir. Ya da nicel yaklaşım içinde ilişkisel desen ile nedensel desen aynı anda kullanılıyorsa bu çoklu yaklaşıma örnektir. Örneğin, dünden bugüne Türk büyükelçileri nazarında Ortadoğu algısının ne olduğu sorusuna cevap arayan bir araştırma tasarlayalım. Algı çalışmasını nitel yaklaşım çerçevesinde hem durum çalışması hem de fenomenolojik desen çerçevesinde ele alabiliriz. Durum çalışması çerçevesinde Ortadoğu algısının ne durumda olduğu geçmişten günümüze bilgi ve belgeler üzerinden taranır; algılar kategorilere göre tasniflenebilir. Aynı zamanda şu an içinde, elit mülakatlar yapılarak günümüz büyükelçilerinin deneyimleri ve algıları çerçevesinde Ortadoğu'ya yönelik ne düşündükleri ortaya çıkarılabilir. Bu çalışma çoklu yöntem araştırmasına örnek olarak verilebilir.

2.1. Paralel/Eş Zamanlı Karma Desen: Nitel+Nicel

Paralel/eş zamanlı desende, araştırma sorusu hem nicel yöntem hem de nitel yöntem kullanılarak birbirinden bağımsız araştırılır ve analiz edilir. Daha sonra elde edilen bulgular

[2] Daha geniş bir tartışma için bknz: (Anguera ve diğ., 2018)

birleştirilir. Bulguların ne derece birbirleriyle uyuştuğu değerlendirilir (Creswell, 2021, s. 37). Paralel karma desen Uİ çalışmalarında nasıl kullanılır?

Şekil 1: Paralel Karma Desen

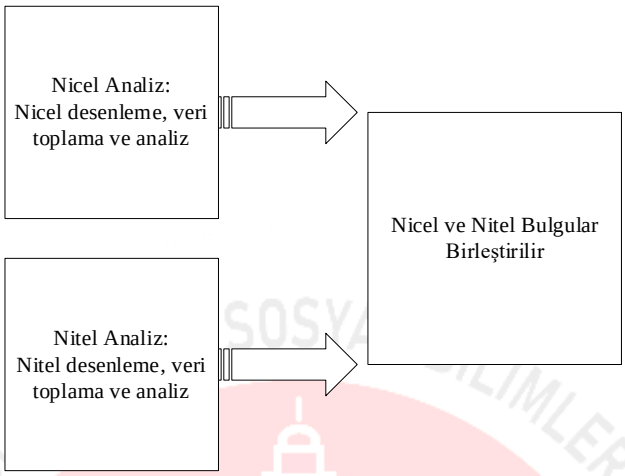

Kaynak: Creswell (2021) ve Toraman (2021)'dan yola çıkarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Örneğin, Türkiye'deki Uİ bölümlerinde okuyan üniversite öğrencilerinin hangi kuramsal bakış eğilimine sahip olduklarını analiz etmek için bir çalışma planlayalım. Realist, liberal, konstrüktivist ve Marksist olmak üzere araştırma dört kuramsal boyuta ayrılsın. Hem nicel hem de nitel yöntem aynı anda fakat ayrı ayrı desenlenir ve eş zamanlı karma çalışma başlatılır. Nicelin mi yoksa nitelin mi önce başlayacağının bir önemi yoktur. Nicel yöntem bağlamında tanımlayıcı desen seçilir ve eğilimleri ölçen bir ölçek geliştirilir örnekleme uygulanır. Tanımlayıcı istatistik ile eğilimler hesaplanır. Nicel çalışmadan bağımsız olarak ve paralel zamanda nitel yöntem bağlamında durum çalışması deseni seçilir. Mülakat yapılacak kişiler ya da odaklanılacak gruplar belirlenir. Kod tablosuna göre elde edilen veriler kodlanır. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulur. Hem tablolar hem de grafiklerle bulgular birleştirilir (Creswell ve Clarck, 2018). Sorulan araştırma sorusuna göre nitel ve nitel desenlerde farklılık meydana gelebilmektedir. Bu yüzden karma yöntemlerin kullanılabilmesi için nicel ve nitel yöntemlerin çok iyi bilinmesi gerekmektedir.

2.2. Açıklayıcı Sıralı Karma Desen: Nicel→Nitel

Açıklayıcı sıralı desende, araştırma nicel tasarlanır ve hemen ardından nitele evrilir. Çalışma nicel esaslı olduğu için aslında nicel bulguların daha derinlemesine anlaşılması amacıyla nitel yöntemlerden faydalanılır. Nicel araştırmalar teorileri ve hipotezleri test eder, geniş örneklemlerle veri setleri oluşturur, değişkenler arasındaki korelasyonlara ve nedenselliğe odaklanır. Nicel analiz, bağımlı ve bağımsız değişkeni salt matematiksel ve istatistiksel ifadelerle ele alır. Bu durum sebep-sonuç ilişkisini derinlemesine açıklamaya engeldir. Araştırmada tamamlayıcılığı sağlayabilmek için derin nedenselliği ortaya çıkaran süreçleri (*process tracing*) anlamak ve açıklamak adına nitel yöntemlere başvurulur. Bu da mülakat ve odak grup görüşmeleriyle mümkün olur (Tashakkori ve Teddlie, 2008).

Şekil 2. Açıklayıcı Sıralı Desen

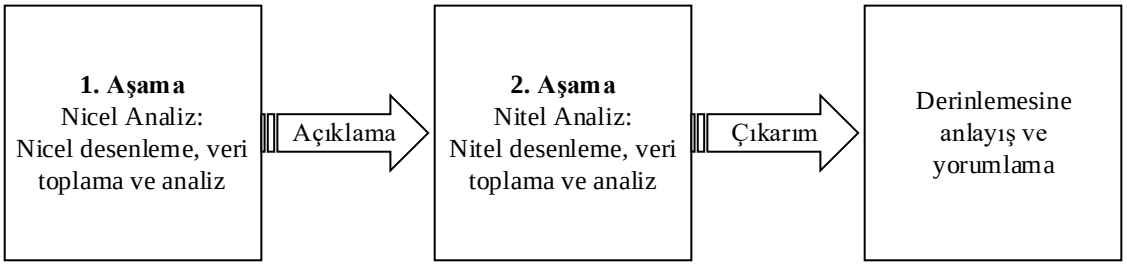

Kaynak: Creswell (2021) ve Toraman (2021)'dan yola çıkarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Örneğin Türkiye'de Uİ alanında çalışan akademisyenlerin araştırmalarında hangi yöntemleri kullandıklarını ve yöntem tercihi ile matematik becerileri arasında bir ilişkinin var olup olmadığını analiz etmek için bir çalışma planlayalım. Akademisyenlerin yöntem tercihleri ile matematik becerileri arasında pozitif bir ilişki vardır hipoteziyle çalışmaya başlayalım. Açıklayıcı sıralı desende birinci aşama, nicel yöntemlerin kullanımına yöneliktir. İlk olarak araştırmanın evren ve örneklemi tanımlanır. Ardından nicel desenler içinden tanımlayıcı ve korelasyon/ilişkisel desen tercih edilir. Tanımlayıcı desen hangi yöntemlerin ne kadar kullanıldığını gösterecek sıkılık ve yüzdeleri ortaya çıkarır. Korelasyon deseni ise yöntem tercihleri ile matematik becerileri arasında bir ilişki olup olmadığını eğer varsa ne yönde (pozitif ya da negatif) olduğunu ortaya çıkarır. Veri toplama aracı anket ya da ölçek olabilir. Örneklemden veri toplanır ve elde edilen bulgular ile tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistik analiz yapılarak hipotez doğrulanır ya da yanlışlanır. Tam bu noktadan sonra derinlemesine bir anlayış ortaya koymak ve ilişkiyi derinlemesine anlamak amacıyla ikinci aşamaya geçerek nitel yöntemlerden faydalanılır. Nitel durum çalışması çerçevesinde örnekleme dahil olan akademisyenlerle mülakatlar yapılır ve içerik analizi ile veriler analiz edilir. Elde edilen bulgular ile akademisyenlerin yöntem tercihleri ile matematik becerileri arasındaki pozitif ya da negatif ilişki derinlemesine anlaşılır. Nicel yöntemler bu ilişkiyi grafikler ile açıklar. Nitel yöntemler ise akademisyenlerin eğitim süreçleri, matematiğe olan sevgisi, matematik ve yöntem arasında kurduğu ilişkiyi deneyimleri üzerinden sözle ifadelerle anlaşılmasını sağlar. Açıklayıcı sıralı desende geniş bir örneklem alanından yola çıkarak örneklem alanının içindeki gruplarla görüşmelerle çalışma daha detaylı hale getirilmektedir.

2.3. Keşfedici Sıralı Karma Desen: Nitel→Nicel

Keşfedici sıralı desende araştırma ilk olarak nitel tasarlanır ve daha sonra nicele evrilir. Nitel yöntemlerin kullanımıyla elde edilen bulgular daha geniş bir alanda çalışılmak üzere nicel yöntemlere göre tasarlanır. Nitel araştırmadan elde edilen veriler kategoriler haline getirilir. Bu kategoriler daha sonraki süreçte nicel ölçeklerin boyutlarını oluşturur. Tikelden yola çıkarak elde edilen bulgular tümel hakkında çıkarımda bulunmak için kullanılır. Nitel çalışmalar daha çok bir hipotezle başlamaz. Nitel araştırmanın sonunda ulaşılan vargılar nicel araştırmalar için hipotez olmaya adaydır. Aslında nitel çalışmayla keşfedilen hipotezin kendisidir. Genel içinde bu hipotezler test edilir. Hipotezlerin doğrulanmasıyla teori inşasına katkı yapılabilir (Creswell ve Clarck, 2018).

Şekil 3. Keşfedici Sıralı Desen

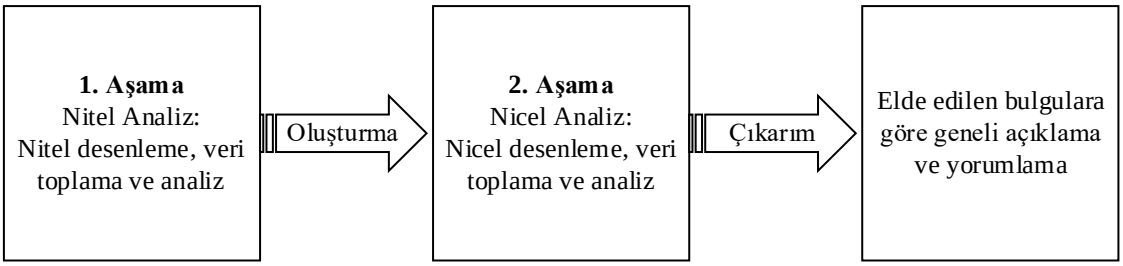

Kaynak: Creswell (2021) ve Toraman (2021)'dan yola çıkarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Örneğin, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi'ndeki öğrencilerin savaş hakkındaki düşüncelerini ve Türkiye'nin hangi durumlarda savaşması gerektiğine yönelik görüşlerini analiz edelim. Keşfedici sıralı desen çerçevesinde birinci aşamada, öğrencilerin savaş üzerine düşüncelerini ortaya çıkarmak için fenomenolojik desene başvurulabilir. Buradaki temel amaç savaştan ne anladıklarını ve ne algıladıklarını ortaya çıkarmaktır. Veri toplama aracı mülakat olabilir. Öğrencilere, savaş hakkındaki düşünceleri, savaşı deneyimleyip deneyimlemedikleri, savaşları neden meydana geldiği, Türkiye'ye karşı savaş tehdidi oluşturacak aksiyonların neler olabileceği, Türkiye'nin hangi durumlarda savaşa girmesi gerektiğine yönelik sorular sorulur ve görüşler toplanır. Elde edilen görüşler içerik analizine tabi tutulur. Savaşa dair kavramların yoğunluklarına göre kod atamaları yapılır. Kodların yığılımı kategorileri oluşturulur (Gökçe, 2022). Tam da bu noktada çalışmanın ikinci aşaması başlar. Genelin görüşlerini açıklamak için nicel yöntemlere başvurulur. Nitel analizle ortaya çıkarılan kategorilerden yola çıkarak ölçek ve anket geliştirilir. Ardından tanımlayıcı-tarama deseni bağlamında anket ve ölçek uygulanır. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistik analizine tabi tutulur. Genelin görüşleri hakkında bulgulara ulaşılır. Nitel bulgular ve nicel bulgular yorumlanır.

3. SONUÇ

Çalışma Uİ araştırmacılarının en temel seviyede karma yöntemleri nasıl kullanabileceğine odaklanmıştır. Karma yöntem, hem nicel hem de nitel yöntemleri kullanarak Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler araştırmalarında ortaya çıkarılacak bulguları çeşitlendirme ve ilgili araştırmayı genişletme kabiliyetine sahiptir. Nicel yöntemler teorileri ve hipotezleri test eder, geniş örneklemlerle veri setleri oluşturur, değişkenler arasındaki korelasyonlara ve nedensel ilişkilere odaklanır. Ancak nicel analizde bağımlı ve bağımsız değişken salt matematiksel ve istatistiksel ifadelerle ele alınır. Araştırmada tamamlayıcılığı sağlayabilmek için nedenselliği ortaya çıkaran süreçleri (*process tracing*) anlamak ve açıklamak adına nitel yöntemlere başvurulmalıdır. Bu da mülakat ve odak grup görüşmeleriyle mümkün olur. Özellikle uluslararası ilişkilerde savaş ve barışın nedenleri devletlerin materyal kapasitelerinin hesaplanmasıyla sadece nicel yöntemlerle açıklanmamalı nitel yöntemler devreye sokularak, bürokratik elitlerle yapılacak bir mülakat savaş ve barışın neden gerçekleştiğine yönelik daha derin anlayışı ortaya çıkaracaktır. Bununla birlikte tek başına nitel yöntemlerin kullanımı da araştırma bulgularını eksik bırakabilir. Nitel analiz dar gruplar üzerinde çıkarımlar yapar ve genelleştirilemez bulgulara sahiptir. Nitel bulgular hipotezleştirilerek nicel yöntemler ile doğrulanıp yanlışlanabilir ve daha geniş bir alanda ölçekler ile ilgili bulgular genelleştirilebilir. Nicel bulgular nitel bulguları tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Sonuç olarak, karma yöntemlerin

Uİ araştırmalarına çok boyutlu katkı sağlayacağı bu çalışmanın temel vargısıdır. Çalışma sadece Uİ araştırmacıları için değil siyasal ve sosyal bilimlerde çalışan araştırmacılar için bir izlek oluşturacaktır.

Kaynakça

Anguera, M. T., Blanco-Villaseñor, A., Losada, J. L., Sánchez-Algarra, P., & Onwuegbuzie, A. J. (2018). Revisiting the difference between mixed methods and multimethods: Is it all in the name? *Qual Quant*(52), 2757-2770.

Baert, P. (2017). *Sosyal Bilimler Felsefesi: Pragmatizme Doğru.* (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

Chernoff, F. (2007). *Theory and Metatheory in International Relations.* New York: Palgrave Macmillan.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları.* (S. B. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.

Creswell, J. W. (2021). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş.* (M. Sözbilir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.

Creswell, J. W., & Clarck, V. L. (2018). *Designing and Conducting Mixed Methods Research.* California: SAGE Publications.

Çakır, A. A., & Türkeş, S. (2021). Bilimsel Çalışmalarda Karma Yöntem Nasıl Kullanılır? *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(42), 1-15.

Gökçe, E. U. (2022). Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında Açıklamaya ve Anlamaya Dayalı Nitel Araştırma Süreci, Yöntemler ve Bilgisayar Destekli Veri Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*, 37-53.

Gökçe, E. U., Toktay, Y., & Arpat, B. (2022). Araştırma Yöntemleri Üzerine Temel Rehber Kitaplar: Araştırmacılar İçin Bir Tanıtım. K. Çiftyıldız içinde, *Disiplinler Arası Sosyoekonomik Yaklaşımlar* (s. 17-29). Ankara: Ekin Yayınları.

Huddleston, R. J., Jamieson, T., & James, P. (2022). *Handbook of Research Methods in International Relations.* Cheltenham: Edward Elgar Publising.

Kasirye, F. (2021, Mayıs 27). *An Overview of Mixed and Multi Method Research.* www.advance.sagepub.com: https://advance.sagepub.com/articles/preprint/An_Overview_of_Mixed_and_Multi_Method_Research/14681643 adresinden alındı

Lamont, C. (2015). *Research Methods in International Relations.* London: Sage Publications.

Moses, J. W., & Knutsen, T. L. (2020). *Bilmenin Yolları: Toplumsal ve Siyasal Araştırmalarda Rakip Metodolojiler.* (K. İlbaşı, & E. B. Ersöz, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

Tashakkori, A., & Teddlie, C. (2008). *Foundations of Mixed Methods Research: Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences.* California: Sage Publications.

Timans, R., Wouters, P., & Heilbron, J. (2019). Mixed methods research: what it is and what it could be. *Theory and Society volume*(48), 193-216.

Toraman, S. (2021). Karma Yöntemler Araştırması: Kısa Tarihi, Tanımı, Bakış Açıları ve Temel Kavramlar. *Nitel Sosyal Bilimler*, *3*(1), 1-29.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİNDE UYGULANAN ASKIDA YEMEK SOSYAL SORUMLULUK PROJESİNİN EKONOMİK ETKİLERİNİN ANALİZİ

MURAT KARA
Süleyman Demirel Üniversitesi, 0000-0002-4693-2028

ÖZET

Modern dünyada pazarlamayı eskinin aksine şirketlerden ziyade tüketiciler yönlendirmektedirler. Şirketler ne yaparlarsa yapsınlar pazarlama politikalarını tüketici eksenli olarak yapmak ve uygulamak zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda günümüz dünyasında şirketlerin pazarlama bilimine yönelmelerine neden olmaktadır. Eskiye oranla çok sayıda şirket pazarlama bilimine yoğunlaşmaktadır. Ancak şirketlerin en büyük dezavantajlarından biri dünyada çok sayıda yetişmiş pazarlama uzmanı olmasına karşın az sayıda pazarlamayı özümseyen uzmanın bulunmasıdır. Çoğu şirket ve marka niçin potansiyelinden daha az kâr elde ettiğini, niçin iflasa sürüklendiğini çoğu zaman pazarlama takımını değiştirdiğinde anlamaktadır. Günümüz dünyasında markaların en büyük önceliklerinden biri de tüketicileri müşteri haline getirebilmektir. Ancak çoğu marka tüketicileri müşteri haline getirememektedir. Hatta bazı ünlü markalar dahi tüketici müşteri ayrımını özümseyememektedirler. Tüketiciyi müşteri haline getiremeyen markaların ise uzun vadede yaşama şansı bulunmamaktadır. Günümüz pazarlama dünyasında tüketicileri müşteri haline getirmenin en önemli etkenlerinden biri de markaların yapmış olduğu sosyal sorumluluk kampanyalardır. Günümüzde tüketiciler markalardan ısrarla toplumsal konulara odaklanmalarını istemektedirler. Tüketiciler markalar ne kadar toplumsal konulara odaklanırsa o ölçüde markanın müşterisi olma eğilimi göstermektedirler. Günümüzde kadın veya erkek yaşlı veya genç ayrımı gözetmeksizin tüketicilerin çok büyük çoğunluğu markaların toplumsal konulara bakışıyla marka tercihlerini şekillendirmektedirler. Sanılanın aksine günümüzde tüketicilerin neredeyse tamamına yakını markaların toplumsal konularla ilgili politikalarını anlayabilmekte ve markaları yönlendirmektedirler. Günümüz dünyasında tüketicilerin en büyük avantajlarından bir de tercihlerinin çok fazla sayıda olmasıdır. Son yıllarda ülkemizde üniversitelerde de sosyal sorumluluk kampanyaları hızla yaygınlaşmaktadır. Bu çalışmada Süleyman Demirel Üniversitesinde 2020 yılı başında uygulamaya konulan ve halen devam etmekte olan Askıda Yemek Sosyal Sorumluluk Projesinin ekonomik etkileri incelenmiştir. Günümüz modern pazarlama anlayışında doğru planlanan ve uygulanan sosyal sorumluluk kampanyalarının bu kampanyalara katılan tüm aktörler için bir kazan kazan fırsatı yarattığı da unutulmaması gereken bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk Kampanyaları, Pazarlama, Algılar.

1. GİRİŞ

Günümüzde pazarlama çok farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Editörlüğünü Sam Atkinson ’un yaptığı İşletme Kitabında pazarlama; ürünlerin ve/veya hizmetlerin müşterilere ve/veya şirketlere satışını desteklemek olarak tanımlanmaktadır. [1] Philip Kotler Pazarlama Yönetimi adlı kitabında pazarlamayı; kişilerin ve örgütlerin ihtiyaç hissedilen ve değeri bulunan ürün ve

hizmetleri yaratıp, sunup değiş tokuşunu yaptıkları toplumsal bir işlem olarak tanımlanmaktadır. [2] Amerikan Pazarlama Birliği en son yayınlanan tanımında pazarlamayı; tüketiciler, müşteriler, ortaklar ve toplum için değerli olan tekliflerin yaratılması iletilmesi, sunulması ve değişiminin sağlanması olarak tanımlamaktadır. [3] Yukarıdaki pazarlama tanımlarından da görüldüğü gibi günümüz modern pazarlama anlayışında sosyal fayda ön plana çıkmaktadır. Günümüzde gerçekten de tüketiciler markalardan ısrarla toplumsal konulara odaklanmasını beklemektedirler. Tüketicilerin bu kadar yoğun bir biçimde markalardan toplumsal konulara yoğunlaşma istekleri günümüz tüketicilerinin bilinç düzeylerinin artmasıyla ilgilidir. Günümüzde dünyanın neredeyse tamamında artan teknoloji ve sosyal medya kullanımlarında, tüketicilerin aktif halde bulunması nedeniyle ayırt etmeksizin tüm yaş guruplarında tüketicilerin bilinç düzeyi yükselmiş ve geçmişin aksine pazarlamayı tüketiciler yönlendirir hale gelmiştir.

Philip Kotler A'dan Z'ye Pazarlama Pazarlamayla İlgilenen Herkesin Bilmesi Gereken 80 Kavram adlı kitabında dünya genelinde en çok beğenilen markaların kendi çıkarlarına değil, toplumsal konulara da hizmet etme kuralını benimseyen markalardan oluştuğunu belirtmektedir. [4] Martin Lindstrom Small Data adlı kitabında markaların kimliklerimizdeki boşlukları doldurduğunu belirtmektedir. [5] Tüketicilerin markalardan çok fazla bir biçimde sosyal konulara odaklanmasını istemeleri de kimliklerindeki boşlukları doldurmak istemeleriyle alakalı olarak değerlendirilebilir.

2. PAZARLAMA YAKLAŞIMLARI

Jim Blythe Pazarlama İlkeleri adlı kitabında pazarlama anlayışının günümüze; üretim yaklaşımı, ürün yaklaşımı, satış yaklaşımı, tüketici yaklaşımı, sosyal pazarlama yaklaşımı ve ilişkisel pazarlama yaklaşımı evrelerini geçerek geldiğini belirterek. Üretim yaklaşımında ne üretirsem satarım mantığının egemen olduğunu, ürün yaklaşımında ürünlere gereksiz özellikler eklenebildiğini, satış yaklaşımında satılamayan ürünlerin satıcılarla satılabileceği fikrinin öne çıktığını, tüketici yaklaşımında pazarlamanın odağına tüketicilerin oturduğunu, sosyal pazarlama yaklaşımında ise; markaların toplumsal konulara odaklandığını ve son olarak ilişkisel pazarlama yaklaşımında ise ömür boyu müşteri kavramına odaklanıldığını belirtmektedir. [6] Günümüzde gelinen noktada ise hızla pazarlamada hakimiyetin markalardan tüketiciye geçtiği bir ortama geçilmiştir. Dünya genelinde yaşanan Kovid-19 salgını dönemi de pazarlamada tüketicinin gücünü daha da pekiştirmiştir. Günümüzde markaları büyük ölçüde müşteriler yönetmektedir. Markalarını müşterilerinin yönetimine bırakmayan işletmeler ve bu işletmelerde çalışanlar hızla yok olma süreci içine girmektedirler. Dünya genelinde son yıllarda artan sosyal sorumluluk kampanyalarında müşterilerin pazarlama konusunda etkin olmasının yanında işletme çalışanlarının da aynı zamanda markalarının müşterisi olmaları da etken olmaktadır.

3. SOSYAL SORUMLULUK KAMPANYALARI

Ceyda Aydede Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler adlı kitabında halkla ilişkilerin bir markanın algılanışıyla ilgili olduğunu belirtmektedir. [7] Jack Trout Pazarlamanın 22 Kuralı adlı kitabında; pazarlamanın ürünlerin değil algıların savaşı ile ilgili olduğunu belirtmektedir. [8] Hamish Pringle ve Marjorie Thompson Marka Ruhu adlı kitaplarında markaların sosyal

sorumluluk kampanyalarını tek başlarına kendileri yapabilecekleri gibi bir vakıf veya dernek aracılığıyla da birlikte yürütebileceklerinin belirterek, bağışların çok kısa süreli iken sosyal sorumluluk kampanyalarının uzun yıllar sürebileceğini belirterek, doğru planlanan ve uygulamaya konan sosyal sorumluluk kampanyalarında sosyal sorumluluk kampanyasına katılan tüm tarafların kazançlı çıkabileceklerini belirterek, sosyal sorumluluk kampanyalarının toplumla özdeşleşmeyen şekillerde planlandığında veya topluma yeterince anlatılamadığında ise kampanyaya katılan tüm aktörlerin zararlı çıkabileceklerini belirtmektedirler. [9] Günümüzde toplumsal konularla ilgilenmeyen markalar tüketiciler tarafından önemsenmemekte ve yok olma eğilimi içerisine girmektedirler.

4. SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ VE YEMEKHANELERİ HAKKINDA

David Aaker Markalama adlı kitabında günümüzde marka sadakatinin elde edildikten sonra kalıcı hale geldiğini ve bu sadakati rakiplerin kırmasının çok zor olduğunu belirtmektedir. [10] Süleyman Demirel Üniversitesi de sürekli olarak ‘’ Biz, 300 Bin Kişilik Büyük Bir Aileyiz’’ sloganını kullanarak marka bağlılığının önemini vurgulamaktadır.
1992 yılında kurulan Süleyman Demirel Üniversitesi bugün 15 fakülte, 4 meslek yüksek okulu, 6 enstitü 45 bin kayıtlı öğrenci, 250 bin mezun ve 1746 akademik personeli ile eğitim öğretimine devam etmektedir. Süleyman Demirel Üniversitesi ihtiyaç sahibi öğrencilerine ‘’Askıda Yemek’’ sosyal sorumluluk kampanyasının yanı sıra yemek bursu da vermektedir. [11] Süleyman Demirel Üniversitesinde her yıl yaklaşık 1500 öğrenciye yemek bursu verilmektedir. [12] Süleyman Demirel Üniversitesinin 10’u Isparta yerleşkede 1’i Eğirdir de 1’i Yalvaçta olmak üzere 12 yemekhanesi bulunmaktadır. [13] Süleyman Demirel Üniversitesinde öğlen yemekleri saat 11:00 ile 14:00 arasında akşam yemekleri ise saat 15:00 ile 18:00 arasında yenilebilmektedir. 3 Eylül 2022 itibariyle öğrenci yemek ücreti 1 öğün 6,50 TL haftalık kartlı yemek ücreti ise (5 günlük) 15 TL’dir. Haftalık kart alınması durumunda günlük 1 öğün yemek ücreti 3 TL’ye gelmektedir. [14] Süleyman Demirel Üniversitesi yemekhanelerinde Eylül 2022 tarihinde verilecek yemekler çizelge 1’de görüldüğü gibidir.

Çizelge 1: Süleyman Demirel Üniversitesi Eylül 2022 Aylık Yemek Listesi

1 Eylül 2022 Perşembe	Kremalı Mantar Çorbası Piliç Kanat Izgara Nohutlu Pirinç Pilavı Çoban Salatası (1000 kcal)	Yaz Tatili Dolayısıyla Akşam Yemeği Hizmetimiz Yoktur.
2 Eylül 2022 Cuma	Mercimek Çorbası Zeytinyağlı Barbunya Kıymalı Kol Böreği Kase Ayran (950 kcal)	Yaz Tatili Dolayısıyla Akşam Yemeği Hizmetimiz Yoktur.
5 Eylül 2022 Pazartesi	Andolüz Çorbası Etli Türlü Peynirli Makarna Kase Yoğurt (950 kcal)	Yaz Tatili Dolayısıyla Akşam Yemeği Hizmetimiz Yoktur.

6 Eylül 2022 Salı	Toyga Çorbası Garnitürlü Izgara Köfte Patates Salatası Kazandibi (1150 kcal)	Yaz Tatili Dolayısıyla Akşam Yemeği Hizmetimiz Yoktur.
7 Eylül 2022 Çarşamba	Domates Çorbası Tavuk Şinitzel Tel Şehriyeli Pirinç Pilavı Kase Ayran (1100 kcal)	Yaz Tatili Dolayısıyla Akşam Yemeği Hizmetimiz Yoktur.
8 Eylül 2022 Perşembe	Yayla Çorbası Zeytinyağlı Kuru Fasulye Tavuklu Bulgur Pilavı Karışık Turşu (900 kcal)	Yaz Tatili Dolayısıyla Akşam Yemeği Hizmetimiz Yoktur.
9 Eylül 2022 Cuma	Ezogelin Çorbası Macar Gulaş Sade Pirinç Pilavı Şeftali (1000 kcal)	Yaz Tatili Dolayısıyla Akşam Yemeği Hizmetimiz Yoktur.
12 Eylül 2022 Pazartesi	Mercimek Çorbası Etli Taze Fasulye Meyane Pilavı Kase Yoğurt (950 kcal)	Akşam Yemeği Hizmetimiz Başlamamıştır.
13 Eylül 2022 Salı	Tarhana Çorbası Terbiyeli Köfte Makarna Salatası Karpuz (1000 kcal)	Akşam Yemeği Hizmetimiz Başlamamıştır.
14 Eylül 2022 Çarşamba	Gemici Çorbası Köri Soslu Tavuk Sote Arpa Şehriyeli Pirinç Pilavı Çoban Salatası (1000 kcal)	Akşam Yemeği Hizmetimiz Başlamamıştır.
15 Eylül 2022 Perşembe	Domates Çorbası Bahçıvan Kebabı Sade Bulgur Pilavı Kadayıf Tatlısı (1300 kcal)	Akşam Yemeği Hizmetimiz Başlamamıştır.
16 Eylül 2022 Cuma	Arpa Şehriye Çorbası Etli Nohut	Akşam Yemeği Hizmetimiz Başlamamıştır.

	Sade Pirinç Pilavı Kase Ayran (1000 kcal)	
19 Eylül 2022 Pazartesi	Ezogelin Çorbası Etli Bezelye Sade Makarna Armut (950 kcal)	Ezogelin Çorbası Etli Bezelye Sade Makarna Armut (950 kcal)
20 Eylül 2022 Salı	Tel Şehriye Çorbası Soslu Fırın Köfte Sebzeli Bulgur Pilavı Fırın Sütlaç (1150 kcal)	Tel Şehriye Çorbası Soslu Fırın Köfte Sebzeli Bulgur Pilavı Fırın Sütlaç (1150 kcal)
21 Eylül 2022 Çarşamba	Köylü Çorbası Fırın Tavuk But Arpa Şehriye Çorbası Çoban Salatası (1000 kcal)	Köylü Çorbası Fırın Tavuk But Arpa Şehriye Çorbası Çoban Salatası (1000 kcal)
22 Eylül 2022 Perşembe	Domates Çorbası Patlıcan Musakka Sade Bulgur Pilavı Cacık (1000 kcal)	Domates Çorbası Patlıcan Musakka Sade Bulgur Pilavı Cacık (1000 kcal)
23 Eylül 2022 Cuma	Kremalı Tavuk Çorbası Zeytinyağlı Barbunya Peynirli Kol Böreği Üzüm Hoşafı (1050 kcal)	Kremalı Tavuk Çorbası Zeytinyağlı Barbunya Peynirli Kol Böreği Üzüm Hoşafı (1050 kcal)
26 Eylül 2022 Pazartesi	Terbiyeli Şehriye Çorbası Etli Türlü Sade Bulgur Pilavı Kase Yoğurt (950 kcal)	Terbiyeli Şehriye Çorbası Etli Türlü Sade Bulgur Pilavı Kase Yoğurt (950 kcal)
27 Eylül 2022 Salı	Mercimek Çorbası Çiftlik Köftesi Peynirli Makarna Üzüm (1000 kcal)	Mercimek Çorbası Çiftlik Köftesi Peynirli Makarna Üzüm (1000 kcal)
28 Eylül 2022 Çarşamba	Kremalı Sebze Çorbası Zeytinyağlı Kuru Fasulye Kabune İrmik Helvası (1150 kcal)	Kremalı Sebze Çorbası Zeytinyağlı Kuru Fasulye Kabune İrmik Helvası (1150 kcal)

29 Eylül 2022 Perşembe	Tarhana Çorbası Piliç Baget Haşlama Arpa Şehriyeli Pirinç Pilavı Çoban Salatası (1000 kcal)	Tarhana Çorbası Piliç Baget Haşlama Arpa Şehriyeli Pirinç Pilavı Çoban Salatası (1000 kcal)
30 Eylül 2022 Cuma	Yayla Çorbası Tas Kebabı Tereyağlı Erişte Pilavı Kase Ayran (1000 kcal)	Yayla Çorbası Tas Kebabı Tereyağlı Erişte Pilavı Kase Ayran (1000 kcal)

Kaynak: SDÜ [15]

5. ‘’ASKIDA YEMEK’’ SOSYAL SORUMLULUK KAMPANYASININ UYGULANIŞI

Süleyman Demirel Üniversitesi 27 Şubat 2020 tarihinde resmi Twitter hesabından attığı tweet’te askıda yemek uygulamasının faaliyete geçtiğini duyurmuştur. [16] Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi de 24 Şubat 2020 tarihli Facebook hesabından yaptığı paylaşımda ‘’Askıda Yemek’’ sosyal sorumluluk kampanyasına destek olmaya ve çevrenizle de bu projeyi paylaşmanız gerektiğini belirtmektedir. [17]

Süleyman Demirel Üniversitesinin 2020 yılının başlarında hayata geçirdiği ‘’Askıda Yemek’’ sosyal sorumluluk kampanyası şu şekilde uygulanmaktadır. Öncelikle bu sosyal sorumluluk kampanyasını Süleyman Demirel Üniversitesi tek başına yürütmektedir. Bilgisayar uygulaması ile katılımcılar kampanyaya bağışlarını yapabilmektedirler. Süleyman Demirel Üniversitesi bu kampanyaya sadece kendi personel ve öğrencilerini değil tüm hayırseverleri kampanyaya aktif olarak katılmaya davet etmektedir. Toplanan bağışlardan Süleyman Demirel Üniversitesinde aktif olarak öğrenim gören ihtiyaç sahibi öğrenciler yaralanabilmektedir. Süleyman Demirel Üniversitesi askıdan yemek almak isteyen öğrencilerden herhangi bir belge talep etmeyerek öğrencilerine güvendiklerini bildirmektedir. Yasal mevzuat hükümleri saklı kalmak kaydıyla online uygulama sayesinde bağış yapanlar ile online uygulama üzerinden bağıştan yararlananlar hiçbir şekilde birbirlerini tanımamaktadırlar. Bu kampanya ile Süleyman Demirel Üniversitesi toplumsal iyilik bilincinin gelişmesini amaçlamaktadır. [18]

Kampanyaya bağış yapmak isteyen kişiler ve kurumlar https://askidayemek.sdu.edu.tr/ web adresinden bağışlarını online olarak yapabilmektedirler. 4 Eylül 2022 itibariyle 1 günlük askıda yemek bağışı yapmak isteyen kişi sadece 6,50 TL ödeyerek bir öğrenciye bir öğünlük yemek yardımı yapabilmektedir. Öğrencilere bir dönemlik yemek bağışı yapmak isteyen bağışçı 450 TL ödemekte ve öğrenciye 2 dönemlik yemek bağışı yapmak isteyen bağışçı ise 900 TL ödemektedir. Süleyman Demirel Üniversitesi kampanyaya yapılan bağışları ve kampanyada kullanılan yemekleri anlık bir şekilde https://askidayemek.sdu.edu.tr/ web adresinde paylaşmaktadır. 4 Eylül 2022 itibariyle kampanyanın başladığı günden bu yana 6563 adet askıdan yemek alınmıştır. Askıda 4 Eylül 2022 itibariyle 90 adet yemek 96 adet bir dönemlik yemek bursu ve 9 adet 2 dönemlik yemek bursu bulunmaktadır. [19] Kampanyaya bağışçı olarak katıldınız ve ödeme yaptığınızda gerek ekranda gerekse mail ve cep telefonunuza gelen kısa mesajla kampanyaya katılımınız için teşekkür edilmektedir. Kampanyanın en güzel

yanlarından biri de bağışınızı yapar yapmaz https://askidayemek.sdu.edu.tr/ web adresinde bağışınızın eklendiğini toplam askıdaki yemek sayısından görebilmenizdir. Örneğin web sitesinde askıda 89 yemek görünürken siz bağış yaptığınızda anında askıda yemek sayısı 90'a çıkmakta ve bunu görebilmektesiniz. Yaptığınız 6,50 TL'lik bağışla ihtiyaç sahibi bir öğrenci bir öğün yemek yiyebilmektedir. Örneğin ihtiyaç sahibi öğrenci 14 Eylül 2022'de askıdan yemek aldığında çizelge 1'de görüldüğü gibi gemici çorbası, köri soslu tavuk sote, arpa şehriyeli pirinç pilavı ve çoban salatasından oluşan menüyü yiyebilmektedir.

6. SONUÇ

Günümüzde tüketiciler markalardan toplumsal konulara odaklanmalarını beklemektedirler. ''Biz, 300 Bin Kişilik Büyük Bir Aileyiz '' sloganını kullanan ve benimseyen Süleyman Demirel Üniversitesi de 2020 yılının başında ''Askıda Yemek'' sosyal sorumluluk kampanyasını hayata geçirerek toplumsal konulara olan duyarlılığını bir kez daha göstermiştir. Süleyman Demirel Üniversitesi ülkemizde çok iyi niyetle sosyal sorumluluk kampanyası şeklinde başlayıp bağış kampanyalarına dönüşen sosyal sorumluluk kampanyalarının aksine ''Askıda Yemek'' sosyal sorumluluk kampanyasını başarılı bir şekilde uygulamaya devam etmektedir. Süleyman Demirel Üniversitesi ''Askıda Yemek'' sosyal sorumluluk kampanyasıyla marka imajını ve tanınırlığını artırmaya devam etmektedir. Kuşkusuz bu sosyal sorumluluk kampanyası Süleyman Demirel Üniversitesinin olumlu marka imajını daha da pekiştirmektedir. Kampanyaya katılan değerli bağışçılar ise neredeyse 1 simit fiyatına ihtiyaç sahibi bir Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencisine mükemmel bir öğün yemek sunabilme fırsatı yakalamaktadır. Kampanyadan yararlanan ihtiyaç sahibi Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencisi de hiç kimseye çoğu zamanda anlık gelişen ekonomik durumunu belirtmeden yemeğini yiyebilmektedir. Süleyman Demirel Üniversitesinin 2020 yılı başında uygulamaya koyduğu ve hâlen aktif bir biçimde devam eden ''Askıda Yemek'' sosyal sorumluluk kampanyasından kampanyaya katılan tüm aktörler kazanç sağlamaktadır. Süleyman Demirel Üniversitesinin sosyal sorumluluk kampanyasından yararlanmak isteyen öğrencilerinden herhangi bir belge talep etmemesi de öğrencilerine verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Süleyman Demirel Üniversitesinin uygulamakta olduğu ''Askıda Yemek'' sosyal sorumluluk kampanyası Dünya da ve Türkiye'de başarıyla uygulanan sosyal sorumluluk kampanyaları arasındaki yerini alacaktır. Özetle Süleyman Demirel Üniversitesin uygulamakta olduğu 'Askıda Yemek'' sosyal sorumluluk kampanyasının da gösterdiği gibi doğru planlanan ve doğru anlatılan sosyal sorumluluk kampanyaları kampanyaya katılan tüm aktörlere kazanç sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Atkinson, S., İşletme Kitabı, Alfa Basın Yayın Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2014.

[2] Kotler, P., Pazarlama Yönetimi, Beta Yayınları, ABD, 2000.

[3] https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/

(Erişim tarihi: 03.09.2022)

[4] Kotler, P., A'dan Z'ye Pazarlama Pazarlamayla İlgilenen Herkesin Bilmesi Gereken 80

Kavram, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2006.

[5] Lindstrom, M., Small Data, Optimist Yayınları, İstanbul, 2016.

[6] Blythe, J., Pazarlama İlkeleri, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2001.

[7] Aydede, C., Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler Kampanyaları, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2007.

[8] Trout, J., Pazarlamanın 22 Kuralı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2007.

[9] Pringle, H., Thompson, M., Marka Ruhu, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2000.

[10] Aaker, D., Markalama, MediaCatKitapları, İstanbul, 2015.

[11] https://aday.sdu.edu.tr/uploads/docs/tanitim-turkce.pdf

(Erişim tarihi: 03.09.2022)

[12] https://sksdb.sdu.edu.tr/tr/hizli-erisim/yemekhane-14638s.html

(Erişim tarihi: 03.09.2022)

[13] https://sksdb.sdu.edu.tr/tr/yemekhane-sube-mudurlugu/birim-gorev-tanimi-6189s.html

(Erişim tarihi: 03.09.2022)

[14] https://sksdb.sdu.edu.tr/tr/kolay-ulasim-linkleri/sikca-sorulan-sorular-11372s.html

(Erişim tarihi: 03.09.2022)

[15] https://w3.sdu.edu.tr/aylik-yemek-listesi

(Erişim tarihi: 03.09.2022)

[16] https://twitter.com/sd_universitesi/status/1232984513623609344

(Erişim tarihi: 04.09.2022)

[17] https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=874083593048834&id=323547284769137

(Erişim tarihi: 04.09.2022)

[18] https://askidayemek.sdu.edu.tr/About

(Erişim tarihi: 04.09.2022)

[19] https://askidayemek.sdu.edu.tr/

(Erişim tarihi: 04.09.2022)

KOVİD-19 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE PAZARLAMA TRENDLERİ

MURAT KARA
Süleyman Demirel Üniversitesi, 0000-0002-4693-2028

ÖZET

2019 yılı sonlarında Çin'de başlayan ve tüm dünyaya yayılan Kovid-19 salgını ile tüm dünya an itibariyle mücadele etmektedir. Kovid-19 salgını zaman zaman şiddetini artırmakta zaman zaman ise şiddetini azaltmaktadır. Bulunan aşılarla birlikte Kovid-19 salgınının dünya genelinde kontrol altına alınabildiğini an itibariyle rahatlıkla gözlemleyebilmekteyiz. Günümüz modern pazarlama anlayışında güç markalardan tüketicilere geçmiş bulunmaktadır. Tüketicilerin pazarlama alanında bu kadar güçlü konumda olmalarında en önemli aktörlerden biri de sosyal medya uygulamalarında tüketicilerin etkin olmalarından kaynaklanmaktadır. Organizasyonların temelinde güçsüzlük hâkimken sosyal medya uygulamalarının temelinde güçlülük hâkim olmaktadır. Tüm dünyada pazarlamadaki gücün markalardan tüketicilere geçmesiyle birlikte etik dışı pazarlama olarak tanımlayabileceğimiz pazarlama uygulamaları neredeyse tamamen sonlanma noktasına gelmiş bulunmaktadır. Kriz ve kaoslarda sıklıkla gördüğümüz korkuya dayalı pazarlama anlayışları yerini umuda doğru pazarlama anlayışlarına bırakmaktadır. Eskiye oranla günümüzde markaların tüketicilerin anlık boşluklarından yararlanabilme olanakları çok sınırlı hale gelmiştir. Günümüzde sadece genç kuşakta değil tüm kuşaklarda artan bir tüketici bilinci gözlemlenmektedir. Tüketici bilincinin güçlenmesinde sosyal medya kadar tüketici lehine yapılan yasal düzenlemelerde etkili olmaktadır. Pazarlama uygulamalarında gücün tüketiciye geçmesiyle birlikte markalarda kendilerini tüketici odaklı modern pazarlama anlayışına adapte etmeye yoğunlaştırmaktadırlar. Kovid-19 salgını markaların tüketici odaklı modern pazarlama anlayışına dönüşlerini hızlandırmıştır. Kovid-19 döneminde markalarda dönüşüme direnen çalışanlarda hızlı bir şekilde azalmaktadırlar. Dünya genelinde Kovid-19 döneminde pazarlama alanında yaşanan bu değişimler Türkiye'de kendini hissettirmektedir. Bu çalışmada Kovid-19 salgını döneminde dünyayla paralel bir şekilde Türkiye'de de değişen pazarlama trendleri ele alınmıştır. Kuşkusuz pazarlama doğa bilimi olmasa da tüm dünya genelinde evrensel genel kabul görmüş kuralları olan bir bilim dalı olma yolunda hızla ilerlemektedir. Kovid-19 salgın süreci Türkiye'de de tüketici odaklı modern pazarlama uygulamalarına markaların ve çalışanların geçişini hızlandırmakla birlikte Kovid-19 salgının olumlu yönlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kovid-19, Pazarlama Trendleri, Tüketiciler, Değişim.

1. GİRİŞ

2019 yılı sonlarında Çin'de başlayan Kovid-19 salgını çok kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart 2020'de Kovid-19'u pandemi olarak ilan ettiğini duyurdu. [1] Kovid-19'un pandemi olarak ilan edilmesiyle birlikte dünya genelinde panik havası oluştu. Dünya genelinde yaygın bir panik havası oluşumunda sosyal medyanın etkin olarak

kullanılması da etkili oldu. Kovid-19 salgını nedeniyle başlangıçta sağlık kaygısıyla başlayan panik kısa sürede sağlık kaygılarıyla birlikte ekonomik kaygıları da ön plana çıkardı. Dünya genelinde insanlar ve markalar ekonomik açıdan gelecek kaygısı yaşamaya başladılar. Dünya genelindeki tüm hükümetler bütçe imkanları doğrultusunda kişiler ile markaların ekonomik kaygılarını giderecek önlemler aldılar ve hâlâ da almaya devam etmektedirler. Kovid-19 salgını; sürü bağışıklığı kazanılması, bulunan aşılar ve toplumların sağlık konusundaki hassasiyetleri ile kontrol altına alınmış gibi gözükse de Kovid-19 an itibariyle dünya genelinde pandemi olarak devam etmektedir. Türkiye'de de Kovid-19 nedeniyle gerek Sağlık Bakanlığı gerekse ekonomi yönetimi tarafından dünya genelindeki diğer ülkelerle paralel tedbirler alınmakta ve alınmaya devam etmektedir. Kovid-19 nedeniyle dünya genelinde oluşan ekonomik kaygıların beklenenden kısa sürmesinde dünya genelinde hükümetlerin uyguladığı Keynesyen ekonomi politikaları kadar pazarlamada gücün markalardan müşteriye tamamıyla geçmesi de etkili olmuştur. Geçmiş yıllarda Kovid-19 gibi beklenmedik krizlerde markalar korkuyu pompalarken günümüzde pazarlamanın mutlak hâkimi olan müşteriler Kovid-19 salgınında da görüldüğü gibi umudu pompalamaktadırlar.

2. PAZARLAMA VE PAZARLAMAMA KAVRAMI ÜZERİNE

Pazarlama tanımları yıllar içinde pazarlamadaki evrimle birlikte sürekli olarak değişmektedir. Günümüzde dünya genelinde en çok kullanılan ve kabul gören pazarlama tanımlarından biri de Amerikan Pazarlama Birliğinin 2017 yılında yapmış olduğu en son pazarlama tanımıdır. Amerikan Pazarlama birliği bu son tanımında pazarlamayı; tüketiciler, müşteriler, ortaklar ve toplum için değer taşıyan tekliflerin yaratılması, iletilmesi, sunulması ve değiş tokuşu olarak tanımlamaktadır. [2] Amerikan Pazarlama Birliğinin tanımında da görüldüğü gibi pazarlama da tüketici, müşteri, partner ve toplumların bir etkileşim içinde olduğu vurgulanmaktadır. Pazarlamama ise; üreticinin talebi karşılayamaz hale gelmesi ile oluşmaktadır. [3] Geçmiş yıllarda üreticinin talebi karşılayamaması çoğu zaman tesadüfi olarak gerçekleşirken bunun yanında sayıları azımsanamayacak derecede şirkette art niyetli bir biçimde pazarlamama uygulamalarına gitmekteydi Günümüzde pazarlamayı mutlak bir biçimde müşterilerin yönetmesiyle birlikte geçmiş dönemlerde bazı markaların etik olmayan bir biçimde yapmış oldukları pazarlamama uygulamaları da büyük ölçüde ortadan kalkmış ve kalkmaya devam etmektedir. Kovid-19 döneminde dünya genelinde başta sağlık sektörü olmak üzere birçok sektör çökerken pazarlamanın Kovid-19 döneminde bırakın çökmeyi en ufak bir sarsıntı geçirmemesinde ve beklentilerin aksine Kovid-19 döneminde pazarlamama uygulamalarına başvurulmamasında en önemli etken geçmişin aksine pazarlamayı artık müşterilerin yönetmesinden kaynaklanmaktadır. Pazarlamayı müşteriler yönettikçe pazarlamada etik dışı olaylar daha da azalmakta ve daha fazla bir biçimde toplumsal fayda sağlayan uygulamalar görülmektedir.

Globalleşmenin de katkısıyla birlikte tüm dünyada eş zamanlı bir biçimde pazarlamada güç müşteriye geçmiş ve pazarlamayı müşteriler yönetmeye başlamışlardır. Gelişmiş ülkelerde müşterilerin pazarlamayı yönetme fonksiyonları çok daha yüksekken gelişmekte olan ülkelerde ise bu oranlar hızla yükselmeye devam etmektedir. An itibariyle dünya genelindeki ülkelerin neredeyse tamamında pazarlamayı müşterilerin yönetme fonksiyonu %51 ve çok üstünde gerçekleşmektedir. Türkiye'de de dünya ile paralel bir biçimde pazarlamayı müşteriler

yönetmektedirler. Özellikle Kovid-19 döneminde Türkiye'de de dünyayla paralel bir biçimde pazarlamada yönetimi müşterilere devretmeye direnen şirketler ile bu yönetim değişikliğine direnen çalışanların yok olma sürecine girdiklerini rahatlıkla gözlemleyebilmekteyiz.

3. KOVİD-19 DÖNEMİNDE PAZARLAMA TRENDLERİ

David Aaker Markalama adlı kitabında markaların 1980'lerden sonra bir varlık olduğu düşüncesi ortaya çıktıktan sonra pazarlama sorumluluklarının rolünün değiştiğini belirtmektedir. [4] Martin Lindstrom Small Data adlı kitabında pazarlamanın yirmi birinci yüzyılda varlığını sürdürebilmesi için online yani büyük veri ile offline yani küçük veri evliliğinin şart olduğunu belirtmektedir. [5] Hamish Pringle ve Marjorie Thompson Marka Ruhu adlı kitaplarında; sosyal sorumluluk kampanyalarının asla geçici bir heves olmadıklarını vurgulamaktadırlar. [6] Martin Lindstrom duyular ve Marka adlı kitabında markaların ısrarlı bir biçimde görme ve ses duyularına odaklandığını dokunma, koklama ve tat alma duyularına odaklanmayıp fırsatları teptiklerini belirtmektedir. [7] Philip Kotler A'dan Z'ye Pazarlama Pazarlamayla İlgilenen Herkesin Bilmesi Gereken 80 Kavram adlı kitabında ürün merkezli pazarlamadan müşteri merkezli pazarlamaya geçen bir trendin yakalandığını belirtmektedir. [8] Al Ries ve Jack Trout Pazarlamanın 22 Kuralı adlı kitaplarında doğanın kanunları gibi pazarlamanın da kanunları olabileceğini vurgulamaktadırlar. [9] Jack Trout Konumlandırma stratejileri adlı kitabında stratejinin basitlikle ilgili olduğunu belirtmektedir. [10] Al ve Laura Ries Marka Yaratmanın 22 Kuralı adlı kitaplarında markaların şirket içinde değil tüketici zihinlerinde değişebileceklerini belirterek bir markanın doğuşunun reklamla değil halkla ilişkiler çalışmasıyla olması gerektiğini belirtmektedirler. [11] John ve Doris Naisbitt Çin'in Megarendleri adlı kitapların da Çin'in bugünkü gelişmişlik düzeyine ulaşmasının en önemli nedeninin 1970'lerin sonunda başlayan eğitim devrimi olduğunu belirtmektedirler. [12] Jesper Kunde Şirket Dini adlı kitabında markaların da dini kitaplar gibi kitapçıkları olması gerektiğini ve bu güçlü ruh ile hedeflerine ulaşması gerektiğini belirtmektedir. [13] Jack Trout ve Al Ries Pazarlama Savaşı adlı kitaplarında askeri savaşların bir noktada son bulduğunu ancak pazarlama savaşlarının asla son bulmadığını belirtmektedirler. [14]

Kovid-19 dönemin de de yukarıda belirtilen pazarlama trendleri müşteri odaklı bir biçimde devam etmiştir. Kovid-19 dönemine kadar müşteri odaklı pazarlama trendlerine direnen işletmeler ve çalışanlar Kovid-19 döneminde hızlı bir biçimde müşterilerin yönettiği pazarlama anlayışına geçmişler ve geçmeye devam etmektedirler. Müşterilerin yönettiği pazarlama anlayışına işletmeler hızlı bir biçimde geçmeye devam ederken müşterilerin yönettiği pazarlama anlayışına direnen çalışanlar ise biraz geçte olsa bu durumu benimsemeye başlamaktadırlar. Kovid-19 salgının belki de en olumlu yanlarından biri olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de müşterilerin yönettiği pazarlamaya geçişin hızlanmasıdır.

4. SONUÇ

Dünya genelinde an itibariyle hâlen devam etmekte olan Kovid-19 salgınında; başta sağlık sektörü olmak üzere birçok sektör sekteye uğrarken ekonomi bilimi başta olmak üzere birçok bilim dalının uygulamaları tartışılmaya açılmışken pazarlama bilimi Kovid-19 salgınından hiç yara almadan güçlenerek çıkan ender bilim dallarından biri olmuştur. Kovid-19 salgınına girilmeden önce de pazarlama da çok hızlı bir biçimde dünya genelinin çoğunluğunda

müşterilerin yönettiği pazarlama uygulamalarına geçilmiş durumdaydı. Günümüzde dünya genelinde en kabul gören pazarlama trendi müşterilerin yönettiği pazarlama anlayışıdır. Daha genel bir ifadeyle müşterilerin yönettiği pazarlama anlayışı hızla genel kabul görmüş pazarlama kuralları arasına girmektedir. Pazarlamayı müşterilerin yönetmesindeki en önemli etkenlerden birisi de globalleşme ve sosyal medya uygulamalarının yaygınlaşmasıyla çok hızlı bir biçimde bilinç ve eğitim düzeyleri yükselen tüketicilerdir. Günümüzde dünyanın neredeyse her ülkesinde tüketiciler markaların yanlışlıklarına anında tepki koyabilmektedirler. Markaların büyük bir çoğunluğu Kovid-19 salgınına girilirken markalarını müşterilerine emanet etmeye başlamışlardı. Kovid-19 döneminde dünya genelinde markaların korku pazarlamasına daha doğru bir ifadeyle pazarlamama uygulamalarına gidemeyişlerinin en büyük nedenlerinden biri de uluslararası markalar başta olmak üzere markaların müşteriler tarafından yönetilmesi olmuştur. Günümüzde markaları yöneten müşteriler acımasız rekabetten ziyade uzlaşmadan yüksek kâr hadlerinden ziyade toplumsal faydalara yönelmektedirler. Kovid-19 sürecine kadar işletmelerini, markalarını müşterilere teslim etmeyen sermaye sahipleri de Kovid-19 sürecinde hızlı bir biçimde markalarının yönetimlerini müşterilerine teslim etmeye hız vermiş durumdadırlar. Ancak markaların müşteriler tarafından yönetilmesine alışamayan çalışanların tutumu çok hızlı bir biçimde olmasa da kırılmaya başlamıştır. Özetle Kovid-19 sürecine girilirken daha çok uluslararası işletmelerin markalarının yönetimini müşteriye devretme süreci Kovid-19 salgını ile birlikte tüm işletmelere yayılmış bir biçimde devam etmektedir. Dünya genelinde yaşanan pazarlamadaki bu değişim trendi Türkiye'de de bazı istisnai sektörler hariç kendini göstermektedir. Markaların yönetiminin müşteriye bırakılması trendini kavrayamayan işletmeler ile çalışanlar önümüzdeki süreçte yok olmaya mahkûm olacaklar gibi gözükmektedir. Kovid-19 salgının gösterdiği gibi pazarlama hiçbir döneminde bugünkü kadar umut verici ve toplumsal konulara odaklanmamıştı.

KAYNAKÇA

[1] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548

(Erişim tarihi: 06.09.2022)

[2] https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/

(Erişim tarihi: 06.09.2022)

[3] https://www.pazarlamasyon.com/demarketing-pazarlamama

(Erişim tarihi: 06.09.2022)

[4] Aaker, D., Markalama, MediaCatKitapları, İstanbul, 2015.

[5] Lindstrom, M., Small Data, Optimist Yayınları, İstanbul, 2016.

[6] Pringle, H., Thompson, M., Marka Ruhu, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2000.

[7] Lindstrom, M., Duyular ve Marka, Ümit Şensoy, Optimist Yayınları, İstanbul, 2006.

[8] Kotler, P., A'dan Z'ye Pazarlama Pazarlamayla İlgilenen Herkesin Bilmesi Gereken 80

Kavram, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2006.

[9] Trout, J., Pazarlamanın 22 Kuralı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2007.

[10] Trout, J., Konumlandırma Stratejileri, Optimist Yayınları, İstanbul, 2005.

[11] Ries, A., Ries, L., Marka Yaratmanın 22 Kuralı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2008.

[12] Naisbitt, J., Naisbitt D., Çin'in Megatrendleri, Optimist Yayınları, İstanbul, 2011.

[13] Kunde, J., Şirket Dini, MediaCatKitapları, İstanbul, 2002.

[14] Trout, J., Ries, A., Pazarlama Savaşı, Optimist Yayınları, İstanbul, 2007.

EGE 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
10 - 11 EYLÜL 2022

MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMLERİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Canan YILDIRAN [1]
[1] Karabük Üniversitesi, orcid.org/0000-0001-8245-197x

ÖZET
Araştırmanın amacını Karabük Üniversitesi Meslek Yüksekokullarında eğitim ve öğretim görmekte olan öğrencilerin girişimcilik yönelimlerinin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Öğrencilerin girişimcilik yönelimlerinin demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, iş deneyiminin bulunması, iş fikrine sahip olunması ve ailede girişimcinin olması durumu) göre ne şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. İlgili araştırma 2021-2022 Eğitim ve Öğretim yılında Karabük Üniversitesi'ndeki Meslek Yüksekokulu programlarında eğitim görmekte olan 413 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde ise kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilerden toplanan veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırmada uygulanan anket formu iki bölümden oluşmakta olup, birinci bölüm katılımcıların demografik değişkenlerine ilişkin beş soru ifadesi yer alırken; anketin ikinci bölümünde Boltan ve Lane (2012) tarafından oluşturulmuş olup, Türkçe'ye uyarlaması Ercan ve Yıldıran (2021) tarafından gerçekleştirilmiş olan girişimcilik yönelimi ölçeği kullanılmıştır. Girişimcilik yönelimi ölçeği on soru ifadesinden oluşmaktadır, üç alt boyutu içermektedir ve beşli likert tipindedir. Risk alma alt boyutunda üç; yenilikçilik alt boyutunda dört ve proaktiflik alt boyutunda ise üç soru ifadesi yer almaktadır. Araştırmada demografik değişkenlerin frekans değerleri incelenmiş olup; girişimcilik yönelimi ve alt boyutları ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi için de bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre girişimcilik yöneliminin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği; risk alma alt boyutunun ve yenilikçilik alt boyutunun iş fikrine sahip olması değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği; proaktiflik alt boyutunun ise ailede girişimcinin olması durumu değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra girişimcilik yöneliminin ve alt boyutlarının sınıf ve iş deneyiminin bulunması değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği de belirtilmelidir.
Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimcilik Yönelimi, Meslek Yüksekokulu

EVALUATION ON THE ENTREPRENEURSHIP ORIENTATIONS IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES OF VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS

ABSTRACT
The aim of the research is to evaluate the entrepreneurship orientations of the students studying at Karabuk University Vocational Schools. It has been tried to determine how the entrepreneurship orientations of the students differ according to the demographic variables

(gender, class, work experience, having a business idea and having an entrepreneur in the family). The related research was carried out with 413 students studying in Vocational School programs at Karabuk University in the 2021-2022 academic year. Convenience sampling method was used to determine the research sample. The data collected from the students within the scope of the research were obtained by the survey method. The questionnaire form used in the research consists of two parts, while the first part contains five question statements regarding the demographic variables of the participants; in the second part of the questionnaire the entrepreneurship orientation scale, which was created by Boltan and Lane (2012) and adapted into Turkish by Ercan and Yıldıran (2021), was used. Entrepreneurship orientation scale consists of ten question statements, includes three sub-dimensions and is in a five-point Likert type. Three in the risk-taking sub-dimension; there are four questions in the innovativeness sub-dimension and three in the proactivity sub-dimension. Frequency values of demographic variables were examined in the study; independent sample t-test was also used to analyze the relationships between entrepreneurship orientation and its sub-dimensions and demographic variables. According to the findings obtained as a result of the research, entrepreneurship orientation showed a significant difference according to the gender variable; risk taking sub-dimension and innovativeness sub-dimension showed a significant difference according to the variable of having a business idea; on the other hand, it has been determined that the proactivity sub-dimension differs significantly according to the variable of having an entrepreneur in the family. In addition, it should be noted that entrepreneurship orientation and its sub-dimensions do not show a significant difference according to the variables of class and work experience.

Keywords: Entrepreneurship, Entrepreneurship Orientation, Vocational

1. GİRİŞ

Hızlı gelişmeler karşısında yaşanan değişimler ve dönüşümler bireylerin, ülkelerin, kültürlerin ve ekonomilerin güncellenmesini gerekli kılmıştır. Hayatın her alanında yaşanan bu dönüşümler, zihin ve düşünce yapılarında da gelişmelere ve genişlemelere aracı olmuştur. Alan araştırmalarında ve pratik yaşamlarda da en bariz şekilde fark edilen husus genç nüfusun dünyayı algılayışının daha farklı olduğu söylenebilir. Hem bireysel hem de toplumsal rekabet boyutunun arttığı göz önünde bulundurulursa, geçmişteki önemini asla kaybetmeden ve hatta önemi daha da artarak devam eden girişimcilik karşımıza çıkmaktadır. İnternetin ve teknolojik uygulamaların getirmiş olduğu kolaylıklar ve ülke yönetimlerinin destekleri sayesinde bireysel üreticilerin yani girişimcilerin hem ülke bazında hem de dünya bazında arttığı görülmektedir. Genç nüfusun daha özgüvenli olmaları, fikir sahibi olmaları, üretmek ve ortaya bir çıktı koyabilmeyi istemeleri ve bu süreçleri de klasikleşmiş iş yapış ya da iş yönetim çerçevesine sıkıştırmadan, sınırlarının dışına çıkarak özgürce hayata geçirmeleri girişimcilik olgusunu daha değerli kıldığı ifade edilebilir. Bireylerdeki kazanç elde etmenin yanı sıra, fayda sağlama, kazan-kazan anlayışı, doğaya ve insani değerlere duyulan saygı, markalaşma isteği bireylerin içindeki girişimcilik coşkusunu 21. yüzyılın getirileri sayesinde icra edebilmektedir.

Girişimcilikteki büyüme oranları dünya genelinde bir gerçektir. Girişimcilerin rolü hem sanayileşmiş ve yeni sanayileşen ülkelerde hem de Doğu Avrupa'nın piyasa ekonomilerinin çoğunda artış göstermektedir (Boone & Krutz, 2011:191).

Çağın getirdikleri dönüşümlere uyum sağlayabilen ülke ekonomileri ise kalkınmaya, gelişmeye ve büyümeye doğru ilerleyebilecektir. Bu süreç ise ülke vatandaşlarının daha refah bir ortamda yaşamlarını sürdürebileceği için, bireylerin de daha üretken olmalarına olanak sağlayacaktır. Şüphesiz girişimciliğin bir yaşının olmadığı belirtilmelidir. Lakin genç nüfusa sahip bir ülke olarak ve geleceğin de gençlere miras kalacağı düşünüldüğünde genç nesillerin girişimcilik yönelimlerinin desteklenmesinin doğru karar olacağı da vurgulanmalıdır.

Özdemir (2013) girişimcilik yönelimi ile üniversite öğrencileri arasında yakın bir ilişkinin olduğunu ve Güreşçi (2014) ise gençlerin enerjik olmalarından dolayı iş fırsatlarını işe dönüştürebilmeleri konusunda daha coşkulu olduğunu ifade etmiştir. Yani genç bireylerdeki girişimcilik yönelimlerinin aslında potansiyel girişimciler olarak adlandırılabileceği de belirtilebilir.

Bu araştırmada bir devlet üniversitesinin meslek yüksekokulu programlarında eğitim görmekte olan öğrencilerin girişimcilik yönelimlerinin demografik değişkenler açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Katılımcıların cinsiyet, sınıf, iş deneyimi, iş fikri ve ailesinde girişimcinin bulunması değişkenlerine göre girişimcilik yönelimlerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Girişimci, kârlı fırsatları arayabilen ve bir işi kurup yürütebilen bu süreçte gerekli riskleri de üstlenebilen, özel bir girişim sistemi içinde risk alabilen kişidir (Boone & Kurtz, 2011:184). Efil (2013) ise girişimciyi, kâr elde etmek için risk alabilen, bir ihtiyacı karşılamak için üretim yapabilen ve üretim yapmak için de üretim faktörlerini birlikte ele alabilen birey olarak ifade etmektedir.

Girişimcilik kavramı, bir pazara yeni bir girişi belirtmek için kullanılırken; girişimcilik yönelimi ise pazara yeni girişin nasıl varsayılacağı üzerinden açıklama gerçekleştirmektedir. Bir örgütteki girişimcilik seviyelerini belirlemek için özerklik, yenilikçilik, risk alma, proaktiflik ve rekabetçi saldırganlık olarak beş farklı boyutta ele alınmaktadır. Bu boyutlar ise örgütteki girişimcilik seviyelerini belirlemek için kullanılmaktadır (Lumpkin & Dess, 1996). Girişimcilik, ister bir birey tarafından gerçekleştirilsin isterse bir takım tarafından gerçekleştirilsin, büyüme niyetine sahip olan girişimcilerin yenilikçi sezgiye sahip olmalarının yanı sıra somut olarak yönetim becerilerine ve iş ile ilgili teknik bilgilere de sahip olduklarını veya işe başladıkları örgütlerde her ikisinin de varlığına sahip olduklarını gösteren bulgular bulunmaktadır (Pearce & Robinson, 2012:385). Girişimciliğin, kişilik özelliklere, davranışsal ve durumsal faktörlere ve demografik değişkenlere dayandığı belirtilmiştir (Harris, Gibson & Taylor, 2008:57). Girişimcilik, karşılaşılan fırsatları ve riskleri değerlendirebilme aşamalarında risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik ile sağlanabilen bir kavram olduğu ifade edilebilir (Smith, Rees & Murray, 2016:193; Nasution, Mavondo, Matanda & Ndubisi, 2011:337).

Girişimcilik yönelimi, bireyin girişimciliğe yönelmesini ve kendisine güvenmesini içermektedir (Güreşçi, 2014:25). Girişimcilik yönelimi, bir bireyin girişimci olabilme kapasitesi, yetkinliği ve istekliliği ya da girişimci olmaya yönelik içsel olarak hissettiği dürtüsü olarak tanımlanmaktadır (Taatila & Down, 2012). Hatta girişimci firmaların girişimci bireylerin doğal bir uzantısı olduğu da vurgulanmaktadır (Lau, Shaffer & Au, 2007:126).

Bolton ve Lane (2012) risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik özelliklerinin bir bireyin girişimcilik yöneliminin belirlenmesinde güvenilir sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir.

Risk alma özelliği, yeni bir işe girişmek riskleri içerdiğinden dolayı, girişimcilerin başarılı olabilmesi için risk alma eğilimine doğal olarak sahip olmaları gerekmektedir (Shepherd, Douglas & Fitzsimmons, 2008). Bolton & Lane (2012) ise kişisel risk üstlenme ve taahhütlerde bulunma istekliliği olduğunu belirtmektedir.

Yenilikçilik özelliği, Drucker (1998) girişimciliğin kalbinin yenilik olduğunu ve hatta yeniliğin girişimciliğin özel bir fonksiyonu olduğuna dikkat çekmektedir. Bolton ve Lane (2012) ise bireyin yaratıcılığının yanı sıra yeni fırsatları takip etme yeteneği olduğunu belirtmektedir.

Proaktiflik özelliği, Lumpkin ve Dess (1996:146) tarafından proaktiflik, fırsatları arayarak gelecekteki ihtiyaçları öngörmeyi ve buna göre hareket etmeyi amaçlayan süreçler şeklinde tanımlanmıştır. Bolton ve Lane (2012)'e göre proaktiflik gelecekteki sorunları veya talepleri tahmin etme yeteneğidir.

Covin, Rigtering, Hughes, Kraus, Cheng ve Bouncken (2020) yenilikçilik, bireylerin işlerin gerektirdiği görevlere uygunluğunun yanı sıra yeni çözüm yollarının bulunmasıdır. Bu süreçte bireylerin yeni değerler yaratabilme fırsatlarını tahmin edebilmeleri ve bu fırsatlara yönelik davranışlar geliştirebilmeleri proaktiflik olup, belirsiz sonuçlara yönelebilme isteği ise risk alma olarak ifade edilmektedir.

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Araştırmanın amacını, Karabük Üniversitesi Meslek Yüksekokullarında eğitim görmekte olan öğrencilerin girişimcilik yönelimlerinin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Meslek Yüksekokullarındaki öğrencilerin girişimcilik yönelimleri ve alt boyutları demografik değişkenlere göre farklılık gösterecek mi sorusunu takiben oluşturulan hipotezler şu şekildedir.

H_1: Girişimcilik yönelimi demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, iş deneyimi, iş fikri, ailedeki girişimci) göre farklılaşmaktadır.

H_{1a}: Girişimcilik yönelimi alt boyutu risk alma demografik değişkenlere göre (cinsiyet, sınıf, iş deneyimi, iş fikri, ailedeki girişimci) farklılaşmaktadır.

H_{1b}: Girişimcilik yönelimi alt boyutu yenilikçilik demografik değişkenlere göre (cinsiyet, sınıf, iş deneyimi, iş fikri, ailedeki girişimci) farklılaşmaktadır.

H_{1c}: Girişimcilik yönelimi alt boyutu proaktiflik demografik değişkenlere göre (cinsiyet, sınıf, iş deneyimi, iş fikri, ailedeki girişimci) farklılaşmaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Karabük Üniversitesi Meslek Yüksekokulu programlarında (Adalet Meslek Yüksekokulu; Eflani Meslek Yüksekokulu; Eskipazar Meslek Yüksekokulu; Ovacık Spor Meslek Yüksekokulu; Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar Meslek Yüksekokulu; Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu; Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu; Yenice Meslek Yüksekokulu) eğitim gören toplam 13765 öğrenci oluşturmaktadır. Bu kapsamda örneklemin belirlenmesinde kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmaktadır. Analiz için gerekli olan örneklem büyüklüğü 384 olarak hesaplanmış olup (Arıkan, 2021:89; Coşkun, Altunışık & Yıldırım, 2019:164; Şahin, 2012:127), 413 öğrenciden veriler toplanmıştır.

3.3. Veri Toplama ve Analizi Yöntemi

Araştırmada kullanılan veriler anket yöntemi aracılığıyla temin edilmiştir. Verilerin toplanması için düzenlenen araştırma ölçeği iki bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde katılımcıların demografik değişkenlerinin belirlenmesi için 5 soru ifadesi

bulunmaktadır. İkinci bölümde ise 10 soru ifadesinden oluşan girişimcilik yönelimi ölçeği yer almaktadır. Araştırmada kullanılan anketin uygulanabilirliğine ilişkin gerekli izinlerin alınabilmesi için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na gerekli başvuru yapılmış olup, E-78977401-050.02.04-147570 sayılı karar ile anketin uygulanabilir olduğuna karar verilmiştir. Anket verileri Haziran-Ağustos 2022 tarihinde temin edilmiştir.

Katılımcıların girişimcilik yönelimlerinin belirlenmesi için Bolton ve Lane (2012) tarafından oluşturulmuş, Türkçe'ye uyarlaması Ercan ve Yıldıran (2021) tarafından gerçekleştirilmiş olan ölçek kullanılmıştır. Girişimcilik yönelimi ölçeği 10 soru ifadesinden oluşmaktadır, 3 alt boyutu içermektedir ve beşli likert tipindedir. Risk alma alt boyutunda 3; yenilikçilik alt boyutunda 4 ve proaktiflik alt boyutunda ise 3 soru ifadesi yer almaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan girişimcilik yönelimi ölçeğinin güvenirliğini ölçmek için uygulanan Cronbach's Alpha (α) test sonucu ,822 bulunmuştur. Cronbach's Alpha (α) değerinin geçerli olabilmesi için minimum değerin 0,70 olması gerekmektedir (Coşkun, Altunışık & Yıldırım, 2019:149). Araştırmada kullanılan girişimcilik ölçeğinin güvenilir olduğu ifade edilebilir.

Araştırmada katılımcıların demografik değişkenlere göre dağılımlarının belirlenmesi amacı ile frekans analizinden yararlanılmıştır. Girişimcilik yöneliminin ve alt boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılıklarının incelenmesi için bağımsız örneklem T-testi gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan bu testler İstatistik Paket Programı kullanılarak yapılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Değişkenlere Ait Bulgular

Araştırmanın demografik değişkenlere ait bulgular başlığında Karabük Üniversitesi Meslek Yüksekokullarında eğitim görmekte olan 413 öğrenciye ilişkin cinsiyet, sınıf, iş deneyiminin bulunması, iş fikrine sahip olunması ve ailede girişimcinin olması durumu değişkenlerine dair dağılımlar yer almaktadır.

Çizelge 1. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Erkek	128	31
Kadın	285	69
Toplam	413	100

Çizelge 1'de katılımcıların cinsiyet değişkenine göre dağılımları incelendiğinde %31'ini erkek ve %69'unu ise kadın oluşturmaktadır.

Çizelge 2. Sınıf Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
1. Sınıf	124	30
2. Sınıf	289	70
Toplam	413	100

Çizelge 2'de katılımcıların sınıf değişkenine göre dağılımları incelendiğinde %30'unu birinci sınıf ve %70'ini ise ikinci sınıf oluşturmaktadır.

Çizelge 3. İş Deneyimi Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Evet	266	64,4
Hayır	147	35,6
Toplam	413	100,0

Çizelge 3'te katılımcıların iş deneyimi değişkenine ilişkin dağılımlar incelendiğinde %64,4'ünün iş deneyimi olduğu ve %35,6'sının ise iş deneyimi olmadığı görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun iş deneyimine sahip olması, soru ifadelerinin bilinçli bir şekilde cevaplandığını göstermektedir.

Çizelge 4. İş Fikri Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Evet	287	69,5
Hayır	126	30,5
Toplam	413	100,0

Çizelge 4'te katılımcıların iş fikrine sahip olunması değişkenine ilişkin dağılımlar incelendiğinde %69,5'inin iş fikrine sahip olduğu ve %30,5'inin iş fikrine sahip olmadığı görülmektedir. Görüldüğü üzere azımsanmayacak kadar yüksek bir oranda öğrencilerin bir iş fikrine sahip olduğu önemli bir husustur. Hangisi ne kadar gerçekleştirilir ya da ne kadar yenilikçi bir iş fikridir şüphesiz ki bambaşka bir araştırma konusu olarak ele alınmalıdır. Lakin zihinsel olarak fikirlerin üretiliyor olması öğrencilerin içlerinde barındırdıkları girişimcilik coşkusunu göstermektedir. Muhakkak imkanlar dahilinde de ister bireysel olarak ister bir kurum çatısı altında sahip olunan fikirlerin gerekli destekler sayesinde hayat bulacağı da vurgulanmalıdır. İşte bu noktada yönetimlere ve eğitim kurumlarına düşen görevlerden biri ise fikirlerin teşvik edilmesi ve desteklenmesidir.

Çizelge 5. Ailedeki Girişimci Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Evet	209	50,6
Hayır	204	49,4
Toplam	413	100,0

Çizelge 5'te katılımcıların ailedeki girişimci olması değişkenine ilişkin dağılımlar incelendiğinde %50,6'sının ailelerinde girişimci birey(ler) olduğu ve %49,4'ünün ise ailelerinde girişimci birey(ler) olmadığı görülmektedir.

4.2. Hipotez Testleri

Araştırmanın hipotez testleri başlığında girişimcilik yöneliminin ve alt boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılıklarının tespiti için gerçekleştirilen analizler yer almaktadır. Farklılıklara ilişkin analizler de girişimcilik yönelimlerinin cinsiyet, sınıf, iş deneyimi, iş fikri ve ailedeki girişimci değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için bağımsız örneklem T-testi uygulanmıştır.

Katılımcıların girişimcilik yönelimi ve alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasındaki bağımsız örneklem T-testinin sonuçları Çizelge 6'da görülmektedir.

Çizelge 6. Girişimcilik Yöneliminin ve Alt Boyutlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-testi

	Cinsiyet	$\bar{X}$	Std. Sapma	F	Sig. (p)
Girişimcilik Yönelimi	Erkek	3,8508	,64856	6,773	,010
	Kadın	3,7842	,49462		
Risk Alma Alt Boyutu	Erkek	3,6562	,79691	2,534	,112
	Kadın	3,4971	,64678		
Yenilikçilik Alt Boyutu	Erkek	3,9102	,73825	3,061	,081
	Kadın	3,8877	,60560		
Proaktiflik Alt Boyutu	Erkek	3,9661	,73034	1,746	,187
	Kadın	3,9333	,62599		

N:413, Erkek:128, Kadın:285, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 6'da görüldüğü üzere, p değeri 0,05'ten büyük olduğu için (,112) risk alma alt boyutunun; (,081) yenilikçilik alt boyutunun; (,187) proaktfilik alt boyutunun cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Fakat girişimcilik yönelimi ölçeğinin bütün alt boyutları bir bütün olarak ele alındığında p değeri 0,05'ten küçük olduğu (,010) tespit edilmiştir. Bundan dolayı girişimcilik yöneliminin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirtilmelidir. Talih Akkaya, Yıldız ve Koldere Akın (2014) tarafından yapılan araştırmada cinsiyet değişkeni ile girişimcilik eğilimleri arasında kısmen anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yüksel, Cevher ve Yüksel (2015) tarafından yapılan araştırmada cinsiyet değişkeni ile girişimcilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Taysı ve Canbaz (2015) tarafından yapılan araştırmada ise cinsiyet değişkenine ait anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Özbek (2016) tarafından yapılan araştırmada cinsiyet değişkeni ile öğrencilerin girişimcilik düzeyleri arasında herhangi bir ilişki olmadığı belirtilmektedir. Aydeniz ve Akkuş (2017) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin girişimcilik yönelimlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Yavuz ve Yavuz (2017) tarafından yapılan araştırmada girişimcilik yönelimi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Küçükeşmen, Türkoğlu ve Şimşek (2019) tarafından yapılan araştırmada cinsiyet değişkeni ile girişimcilik düzeyi arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Erçelik ve Mengeş (2019) tarafından yapılan araştırmada cinsiyet değişkeninin girişimcilik eğilimini etkilediği tespit edilmiştir. Bozyokuş, İyigün ve Ezentaş (2019) tarafından yapılan araştırmada cinsiyet değişkeni ile girişimcilik eğilimi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Erbir (2020) tarafından yapılan araştırmada cinsiyet değişkeni ile girişimcilik yönelimi arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Akbaş ve Arpat (2020) tarafından yapılan araştırmada girişimcilik yöneliminin cinsiyet değişkeni ile ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. Tepe Küçükoğlu, Baynazoğlu ve Berber (2020) tarafından yapılan araştırmada cinsiyet değişkenine göre katılımcıların girişimcilik kariyerine yönelimlerinin çoğunluğunun erkeklerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların girişimcilik yönelimi ve alt boyutları ile sınıf değişkeni arasındaki bağımsız örneklem T-testinin sonuçları Çizelge 7'de görülmektedir.

Çizelge 7. Girişimcilik Yöneliminin ve Alt Boyutlarının Sınıf Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-testi

	Sınıf	X̄	Std. Sapma	F	Sig. (p)
Girişimcilik Yönelimi	1.	3,7556	,58731	,400	,528
	2.	3,8260	,52848		
Risk Alma Alt Boyutu	1.	3,5108	,74649	1,919	,167
	2.	3,5617	,67938		
Yenilikçilik Alt Boyutu	1.	3,8407	,70807	1,328	,250
	2.	3,9178	,62148		
Proaktiflik Alt Boyutu	1.	3,8871	,68126	,119	,730
	2.	3,9677	,64946		

N:413, Birinci Sınıf:124, İkinci Sınıf: 289, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 7'de görüldüğü üzere, p değeri 0,05'ten büyük olduğu için (,528) girişimcilik yöneliminin; (,167) risk alma alt boyutunun; (,250) yenilikçilik alt boyutunun; (,730) proaktiflik alt boyutunun sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Sınıf faktörünün girişimcilik yönelimi bakımından ilgili araştırma çerçevesinde önemli bir değişken

olmadığı söylenebilir. Duran, Büber ve Eren Gümüştekin (2013) tarafından yapılan araştırmada birinci ve ikinci sınıf öğrenciler arasında anlamlılık seviyesinde herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir. Özbek (2016) tarafından yapılan araştırmada sınıf değişkeni ile öğrencilerin girişimcilik düzeyleri arasında herhangi bir ilişki olmadığı belirtilmektedir. Aydeniz ve Akkuş (2017) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin girişimcilik yönelimlerinin sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Arıbaş (2019) tarafından yapılan araştırmada sınıf değişkeninin girişimcilik düzeyleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiş olup, birinci sınıf öğrencilerin ikinci sınıf öğrencilere göre daha fazla girişimci olduğu görülmüştür. Küçükeşmen, Türkoğlu ve Şimşek (2019) tarafından yapılan araştırmada sınıf değişkeni ile girişimcilik düzeyi arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Katılımcıların girişimcilik yönelimi ve alt boyutları ile iş deneyimi değişkeni arasındaki bağımsız örneklem T-testinin sonuçları Çizelge 8'de görülmektedir.

Çizelge 8. Girişimcilik Yöneliminin ve Alt Boyutlarının İş Deneyimi Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-testi

	İş Deneyimi	X̄	Std. Sapma	F	Sig. (p)
Girişimcilik Yönelimi	Evet	3,8624	,52867	,051	,821
	Hayır	3,7007	,56587		
Risk Alma Alt Boyutu	Evet	3,6090	,67044	1,707	,192
	Hayır	3,4331	,73860		
Yenilikçilik Alt Boyutu	Evet	3,9492	,62628	,018	,894
	Hayır	3,7959	,67870		
Proaktiflik Alt Boyutu	Evet	4,0000	,64817	,362	,548
	Hayır	3,8413	,66932		

N:413, Evet:266, Hayır:147, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 8'de görüldüğü üzere, p değeri 0,05'ten büyük olduğu için (,821) girişimcilik yönelimin; (,192) risk alma alt boyutunun; (,894) yenilikçilik alt boyutunun; (,548) proaktiflik alt boyutunun iş deneyimi değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. İş deneyimi faktörünün girişimcilik yönelimi bakımından ilgili araştırma çerçevesinde önemli bir değişken olmadığı söylenebilir. Keleş, Kıral Özkan, Doğaner ve Altunoğlu (2011) tarafından yapılan araştırmada iş deneyimi olan katılımcıların girişimcilik eğilimlerinin yüksek, iş deneyimi olmayan katılımcıların ise girişimcilik eğilimlerinin çok yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özbek (2016) tarafından yapılan araştırmada iş deneyimi değişkeni ile öğrencilerin girişimcilik düzeyleri arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı belirtilmektedir.

Katılımcıların girişimcilik yönelimi ve alt boyutları ile iş fikri değişkeni arasındaki bağımsız örneklem T-testinin sonuçları Çizelge 9'da görülmektedir.

Çizelge 9. Girişimcilik Yöneliminin ve Alt boyutlarının İş Fikri Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-testi

	İş Fikri	X̄	Std. Sapma	F	Sig. (p)
Girişimcilik Yönelimi	Evet	3,9209	,48153	3,358	,068
	Hayır	3,5405	,59534		
Risk Alma Alt Boyutu	Evet	3,6736	,63499	4,676	,031
	Hayır	3,2566	,75444		
Yenilikçilik Alt Boyutu	Evet	4,0166	,59126	4,015	,046
	Hayır	3,6171	,68970		
Proaktiflik Alt Boyutu	Evet	4,0407	,61411	3,398	,066
	Hayır	3,7222	,70648		

N:413, Evet:287, Hayır:126, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 9'da görüldüğü üzere, p değeri 0,05'ten büyük olduğu için (,068) girişimcilik yöneliminin; (,066) proaktiflik alt boyutunun iş fikri değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Fakat (,031) risk alma alt boyutunun; (,046) yenilikçilik alt boyutunun iş fikri değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmektedir.

Katılımcıların girişimcilik yönelimi ve alt boyutları ile ailedeki girişimci değişkeni arasındaki bağımsız örneklem T-testinin sonuçları Çizelge 10'da görülmektedir.

Çizelge 10. Girişimcilik Yöneliminin ve Alt Boyutlarının Ailedeki Girişimci Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-testi

	Ailedeki Girişimci	X̄	Std. Sapma	F	Sig. (p)
Girişimcilik Yönelimi	Evet	3,9354	,47706	3,415	,065
	Hayır	3,6711	,58191		
Risk Alma Alt Boyutu	Evet	3,6635	,65697	2,526	,113
	Hayır	3,4265	,72302		
Yenilikçilik Alt Boyutu	Evet	4,0419	,58351	3,190	,075
	Hayır	3,7439	,67841		
Proaktiflik Alt Boyutu	Evet	4,0654	,59510	5,400	,021
	Hayır	3,8186	,69897		

N:413, Evet:209, Hayır:204, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 10'da görüldüğü üzere, p değeri 0,05'ten büyük olduğu için (,065) girişimcilik yöneliminin; (,113) risk alma alt boyutunun; (,075) yenilikçilik alt boyutunun ailedeki girişimci değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Fakat (,021) proaktiflik alt boyutunun ailedeki girişimci değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmektedir. Keleş, Kıral Özkan, Doğaner ve Altunoğlu (2011) tarafından yapılan araştırmada ailesinde işyeri sahibi olan katılımcıların girişimcilik eğilimlerinin çok yüksek, ailesinde işyeri sahibi olmayan katılımcıların ise girişimcilik eğilimlerinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Özbek (2016) tarafından yapılan araştırmada ailede kendi işine sahip kişilerin bulunması durumu değişkeni ile öğrencilerin girişimcilik düzeyleri arasında herhangi bir ilişki olmadığı belirtilmektedir. Bozyokuş, İyigün ve Ezentaş (2019) tarafından yapılan araştırmada aile bireylerinden işyeri sahibi olan katılımcıların hedef odaklı, bireysel karar verebilen ve özgürce hareket etmeyi göze alabilen kişiler olduğu ve bu katılımcıların kariyer olarak girişimciliği düşündükleri tespit edilmiştir. Erbir (2020) tarafından yapılan araştırmada ailede girişimcinin olması durumu, girişimcilik yöneliminin yüksek olduğunu gösterdiği belirtilmektedir.

SONUÇ

Girişimcilik, ekonomi için dinamik bir güç olmasından dolayı önemlidir. Bir iş fikrinin bulunması, iş fikrinin hayata geçmesi ve o işin devam ettirilmesi kolay olmamaktadır. Girişimci bireylerde cesaret, yetenek, yaratıcılık gibi özellikler bulunmalıdır. Bunların yanı sıra girişimcilik eğiliminde belirleyici başka etkenlerin olduğu da unutulmamalıdır. Bunlardan bazıları olarak eğitim, rol modelleri, iş deneyimleri, aile faktörü sayılabilir (Bozkurt & Endurur, 2013:59). Her bir bireyde mevcut bir girişimcilik potansiyelinin olduğu da belirtilmelidir (Fidan & Çiftçi, 2010:58).

Saraçoğlu, Duran ve Taşkın (2010) girişimcilerin önem kazanıp, ekonomide de bu öneme sahip olmasının nedeni olarak, girişimciliğin ekonomik, teknolojik, sosyal ve psikolojik gelişmelerdeki dinamikliğe çabuk uyum sağlaması olduğu belirtilmektedir. Fidan, Çetin ve Yurdasever (2021:510) ülke ekonomileri ile o ülkedeki girişimci sayıları arasında bir ilişkinin olduğu da belirtilmektedir.

Çağımızın getirilerinden biri hiç şüphesiz bireyselliğe dayalı girişimciliğin popüler hale gelmesi olmuştur. Ülke ekonomisinde girişimciliğin önemli bir yer tuttuğu ve ekonomiye, istihdama fayda sağladığı için de girişimci bireylere verilen değer artmaktadır. Bu doğrultuda hem meslek yüksek okullarının önemini vurgulamak hem de özellikle genç bireylerin girişimcilik yönelimlerini belirlemek amacı ile demografik özelliklerin etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Alan araştırması gerçekleştirilerek girişimcilik yönelimlerin hangi değişkenlere göre farklılaştığının belirlenmesi sağlanmıştır. Kariyer seçimlerinin belirlendiği üniversite döneminde öğrencilerin girişimciliği bir kariyer olarak görüp görmediği bu gibi araştırmalar ile sağlanacağı ve literatüre katkı sağlayacağı da belirtilmelidir.

Bireylerin girişimciliğe yönelme sebeplerinden bazıları, daha esnek çalışma saatleri veya bireysel karar verebilme konusunda özgürlük olduğu söylenebilir. Her ne sebepten olsa da bireylerin iş fikirlerinin değerlendirilmesi ve teşvik edilmesi oldukça önemlidir. Özellikle üniversite öğrencileri ile girişimcilik yönelimleri, eğilimleri ve niyetleri gibi araştırma sonuçlarının kamu ve özel sektör tarafından takip edilmesi ve potansiyel girişimci adayı olan üniversite öğrencilerinin iş fikirlerinin ve coşkularının değerlendirilmesi de ilgili çalışmaların sadece literatürde kalmayarak sosyal ve ekonomik olarak hem bireyin kendini gerçekleştirmesi yolundaki psikolojisini, hem sosyoloji olarak toplumların ilgili kurumlara güveninin sağlanması ve toplumsal refah seviyesinin artmasında ekonomik katkı sağlayacağı, istihdamı arttıracağı da unutulmamalıdır.

Araştırma sonucunda girişimcilik yöneliminin cinsiyet değişkeniyle; girişimcilik yöneliminin alt boyutlarından risk alma ve yenilikçilik alt boyutunun iş fikri değişkeniyle; proaktiflik alt boyutunun ise ailede girişimcinin olması değişkeniyle arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. H_1; H_{1a}; H_{1b}; H_{1c} hipotezinin kısmen kabul edildiği görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin girişimcilik yönelimlerinin belirlenmesinde eğitim kurumlarının da etkisi olduğu ifade edilebilir. Öğrencilerin sahip oldukları girişimcilik potansiyellerinin doğru yönlendirilmesi için eğitim içeriklerinin geliştirilmesi, güncellenmesi, koçluk ve mentorluk gibi fırsatların da sağlanması önem arz etmektedir. Gelecek araştırmalara öneri olarak, birinci ve ikinci öğretim kapsamında karşılaştırmalar; meslek yüksekokulu programları ve bölümleri arasında incelemeler; girişimcilik eğitimi alan ve almayan öğrenciler arasında araştırmalar yapılabilir. Ayrıca, duygusal zekâ, akademik zekâ ve sosyal zekâ türleri ile girişimcilik yönelimleri arasındaki ilişkiler de incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akbaş, T. T. & Arpat, B. (2020). Ön Lisans Öğrencilerinde Girişimcilik Eğiliminin Demografik Değişkenler ile İlişkisi. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 15(57), 1-14.

Arıbaş, A. N. (2019). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerinin Belirlenmesi. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1), 90-106.

Arıkan, R. (2021). Araştırma Yöntem ve Teknikleri. Gözden Geçirilmiş 4. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Aydeniz, N. & Akkuş, B. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Munzur Üniversitesi Örneği. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(13), 162-177.

Bolton, D. L. & Lane, M. D. (2012). Individual Entrepreneurial Orientation: Development of A Measurement Instrument. Education+Training, 54(2/3), 219-233.

Boone, L. E. & Kurtz, D. L. (2011). Contemporary Business. New Jersey: John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd. 14th Edition.

Bozkurt, Ö. & Endurur, K. (2013). Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 8(2), 57-78.

Bozyokuş, H., İyigün, E. & Ezentaş, R. (2019). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Uygulamalarının İncelenmesi. Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi, 2(3), 222-238.

Coşkun, R., Altunışık, R. & Yıldırım, E. (2019). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Covin, F. G., Rigtering, J. P. C., Hughes, M., Kraus, S., Cheng, C-F. & Bouncken, R. B. (2020). Individual And Team Entrepreneurial Orientation: Scale Development and Configurations for Success. Journal of Business Research, 112, 1-12.

Duran, C., Biber, H. & Eren Gümüştekin, G. (2013). Girişimcilik Hislerine Eğitimin Katkısı: Kütahya Meslek Yüksek Okulu Makine Programı Örneği. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 8(2), 33-56.

Drucker, P. F. (1998). The Discipline of innovation. Harvard Business Review, 76, 149–157.

Efil, İ. (2015). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon. Bursa: Dora Yayıncılık, 13. Baskı.

Erbir, M. (2020). Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğiliminin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Kayseri Üniversitesi Örneği. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 312-335.

Ercan, S. & Yıldıran, C. (2021). Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 16(1), 91-105.

Erçelik, M. A. & Mengeş, E. (2019). Girişimcilik Eğilimlerinin Bazı Demografik Özellikler Yönünden İncelenmesi: Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Üzerinde Görgül Bir Araştırma. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 6(5). 418-429.

Fidan, Y. & Çiftçi, S. (2010). Farklı Fakültelerdeki İşletme Öğrencilerinin Girişimciliğe Bakışları. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(4), 58-73.

Fidan, Y., Çetin, S. & Yurdasever, E. (2021). İşletme Lisans Öğrencilerinde Girişimcilik Düşüncesinin Değişimi 2005 ve 2020 Karşılaştırması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10(1), 506-536.

Güreşçi, E. (2014). Girişimcilik Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: İspir Hamza Polat MYO Örneği. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 9(1), 23-38.

Harris, M., Gibson, S. & Taylor, S. (2008). Examining the Impact of Small Business Institute Participation on Entrepreneurial Attitudes. Journal of Small Business Strategy, 18(2), 57-76.

Keleş, H. N., Kıral Özkan, T., Doğaner, M. & Altunoğlu, A. E. (2011). Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 5(9), 107-118.

Küçükeşmen, E., Türkoğlu, M. E. & Şimşek, A. (2019). Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Ampirik Bir Çalışma. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(6), 588-610.

Lau, V.P., Shaffer, M.A. & Au, K. (2007). Entrepreneurial Career Success from a Chinese Perspective: Conceptualization, Operationalization, and Validation. Journal of International Business Studies, 38, 126-146.

Lumpkin, G. & Dess, G. (1996). Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking it to Performance. Academy of Management Review, 21(1), 135-172.

Nasution, H. N., Mavondo, F. T., Matanda, M. J., & Ndubisi, N. O. (2011). Entrepreneurship: Its Relationship with Market Orientation and Learning Orientation and As Antecedents to Innovation and Customer Value. Industrial Marketing Management, 40, 336-345.

Özbek, A. (2016). Giyim Üretim ve Moda Tasarımı Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi, 2(2), 1-24.

Özdemir, L. (2013). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), 41-65.

Pearce, J. A. & Robinson, R. B. (2012). Strategic Management Formulation, Implementation, and Control. New York: McGraw-Hill Education, 12th Edition.

Saraçoğlu, M., Duran, C., & Taşkın, E. (2010). Girişimcilikte Yaratıcılığın Üç Boyutu: Birey, Süreç ve Ürün. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 1-14.

Shepherd, D. A., Douglas, E. J. & Fitzsimmons, J. R. (2008). MBA Admission Criteria and an Entrepreneurial Mind-set: Evidence from "Western" Style MBAs in India and Thailand. Academy of Management Learning and Education, 7, 158-172.

Smith, L., Rees, P. & Murray, N. (2016). Turning Entrepreneurs into Intrapreneurs: Thomas Cook, A Case-Study. Tourism Management, 56, 191-204.

Şahin, B. (2012). Metodoloji. A. Tanrıöğen (Ed.), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, ss. 109-130, 3. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Taatila, V. & Down, S. (2012). Measuring Entrepreneurial Orientation of University Students. Education + Training, 54(8/9), 744-760.

Tepe Küçükoğlu, M., Baynazoğlu, M. E. & Berber, Ş. (2020). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Kariyer ve Girişimcilik Yönelimleri. Yönetim ve Ekonomi, 27(1), 91-108.

Talih Akyaka, D., Yıldız, E. & Koldere Akın, Y. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Girişimci Kişilik Özelliklerinin Değerlendirilmesi: Yalova Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 5(8), 108-122.

Taysı, K. & Canbaz, S. (2015) Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerini ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Electronic Journal of Vocational Colleges, May, 59-67.

Yavuz, A. & Yavuz, H. İ. (2017). Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Taşkent MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(21), 89-100.

Yüksel, H., Cevher, E. & Yüksel, M. (2015). Öğrencilerin Girişimci Kişilik Özellikleri ile Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 143-156.

EN ETKİN 50 ÜST DÜZEY İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİCİSİNİN (CHRO) LİNKEDIN PROFİLLERİNİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. SAMET ÖZDEMİR

[1]SAKARYA Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-4753-7772

ÖZET

İşletmeler büyüdükçe daha fazla çalışanı istihdam etmekte ve bu istihdam sürecinin yönetimi için daha kapsamlı ve büyük insan kaynakları departmanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Örgüt içinde büyüyen ve önemi artan insan kaynakları departmanları üst yönetim karar organlarında da temsil edilmeye başlanmıştır. İnsan kaynaklarının örgüt içindeki en tepe noktası için hem dünyada hem de artık Türkiye'de CHRO unvanı kullanılmaktadır. Bu unvanın özel sektörde yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte çeşitli insan kaynakları zirveleri yapılmakta ve başarılı yöneticiler kamuoyuna duyurulmaktadır. Bu kapsamda paylaşılan Türkiye'de "En Etkin 50 CHRO" listesi 2016 yılından bu yana ilan edilmektedir. 2016, 2018, 2019, 2021 ve son olarak 2022 yılı mayıs ayında güncellenerek ilan edilen bu liste, sektör uzmanları ve öğretim üyelerinden meydana getirilen araştırma danışma kurulu tarafından, görev yapılan işletmenin ciro büyüklüğü, çalışan sayısı, sektördeki itibarı gibi kriterler çerçevesinde oluşturulmaktadır. İnsan kaynakları yönetiminin artan önemine dikkat çekmek için ilan edilen "En Etkin 50 CHRO" araştırması, faaliyet gösterdikleri işletmelerde insan kaynakları fonksiyonunu en üst düzeyde temsil eden ve performanslarıyla dikkat çeken yöneticileri kapsamaktadır. Bu araştırmada ise bahsi geçen listede yer alan yöneticilerin LinkedIn profilleri belirlenen kriterler açısından içerik analizine tabi tutulmuştur. Üst düzey insan kaynakları yöneticilerinin çalıştıkları işletmeler, sektörler, kişilerin cinsiyetleri, uyrukları, aldıkları lisans ve lisansüstü eğitimler ve deneyimleri gibi çeşitli bilgilerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Yapılan inceleme sonucunda; kadın yöneticilerin erkek yöneticilere oranla daha fazla olduğu, yöneticilerin en çok mezun olduğu üniversitenin Boğaziçi Üniversitesi olduğu, yöneticilerin lisans bölümlerinin işletme ve endüstri mühendisliği bölümleri olduğu, yöneticilerin yarıya yakınının yüksek lisans diplomasına sahip olduğu, CHRO pozisyonunu dolduran yöneticilerin ortalama 23,3 yıl deneyime sahip oldukları, CHRO unvanını ortalama 4,8 yıldır taşıdıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi, CHRO, Yönetici, LinkedIn, Sosyal Medya

GİRİŞ

İşletmelerin insan kaynakları uygulamalarının başarısı önemli ölçüde işletme yapısına bağlıdır. İyi bir işletme yapısı olan işletmelerin her alanda olduğu gibi insan kaynakları yönetimi (İKY) açısından da başarılı sonuçlar üreteceği öngörülebilir. İyi bir işletme yapısı hem çalışanların etkinliğini artırır hem de yapılmakta olan işlerin gözetim ve denetiminin yapılmasını kolaylaştırır (Yıldız, 1989). İşletmelerin büyüklüklerine göre örgüt yapıları değişeceğinden insan kaynakları departmanının da yapılanması farklılıklar gösterecektir. İnsan kaynakları departmanının yapılanması hakkında üzerinde anlaşmaya varılan herhangi bir şemanın

varlığından söz etmek mümkün olmasa da örgüt içinde insan kaynakları departmanının hiyerarşik yeri ve bu departmanda nitelik ve nicelik açısından yerine getirilmesi gereken işlerin varlığı insan kaynakları yapılanmasını belirlemektedir (Ardıç ve Özdemir, 2017: 8).

Küçük işletmelerde insan kaynakları uygulamaları ya işletme sahibi ya da ana sorumluluğu başka görevler olan yöneticilerce yürütülürken orta ölçekli işletmelerde işlerin artması ve diğer birimlerin ana görevlerinin yoğunluğu ve insan kaynaklarının etkin bir şekilde yönetilebilmesinin uzmanlaşmayı gerektirmesi sebebiyle ayrı bir departmana ihtiyaç duyulmaktadır (Sadullah, 2013: 10). İşletme büyüdükçe işlerin karmaşıklaşması kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu sebeple İK departmanında işler ve beraberinde çalışan sayısı artar bu da yeni bir yapılanma ihtiyacını beraberinde getirir. Büyük işletmelerde ise örgüt yönetimindeki CEO, genel müdür ya da yönetim kurulu başkanı unvanına sahip tepe yöneticiye doğrudan bağlı bir insan kaynakları koordinatörlüğünün varlığından bahsedilebilir (Ardıç ve Özdemir, 2017: 10). İnsan kaynakları yöneticilerinin üst kademelere yükseltilmesi ve onlara insan kaynakları koordinatörü, direktörü, şefi, grup başkanı, bölüm başkanı ya da CHRO (Chief Human Resources Officer) gibi unvanların verilmesi, önemli bir yapısal, stratejik ve sembolik seçim olarak değerlendirilmektedir (Abt ve zu Knyphausen Aufseß 2017. Bu nedenle bir işletmede bir CHRO'nun varlığı stratejik karar vermede insan kaynaklarına verilen önemin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. İnsanların bir işletmenin en önemli varlığı olarak görüldüğü ve giderek daha fazla teknoloji odaklı bir bilgi toplumunda (Kasworm 2011) yeni çalışma yöntemleri icat etmek, yüksek performanslı bir kültür oluşturmak, liderler geliştirmek veya yetenekleri işe almak gibi insan kaynakları konuları, en stratejik gündemlerin başında gelir (Boselie ve Paauwe 2005; Josephson ve Reinken 2008).

İş dünyası CEO (Chief Executive Officer / Yönetim (İcra) Kurulu Başkanı) ve CFO (Chief Financial Officer / Mali İşler Direktörü)'nun ardından CHRO (İnsan Kaynakları Direktörü) kavramını ortaya çıkarmıştır (lean.org, 2022). Türkiye'de de giderek kullanımı yaygınlaşmaktadır. Bir kısım araştırmacı ve uygulayıcılar CHRO'ların hem günümüzde hem de gelecekte çok önemli birer güç odağı olacağı fikrini ortaya atmaktadır (Wright vd., 2011). CHRO'ların CFO'lara eşit veya onlardan daha fazla ağırlığa sahip olmasının sadece bir an meselesi olduğu görüşü savunulmaktadırlar (Donkin, 1999; Welch ve Welch, 2005; Groysberg vd., 2011: 67–68; Charan vd., 2015).

CHRO'ların işletme içerisinde sahip oldukları roller ve sorumluluklar incelendiğinde dört ana kategori ortaya çıkmaktadır. (Deloitte Consulting 2006). Kısaca ifade edilecek olursa (Deloitte Consulting, 2006);

Mevcut işgücü eğilimleri ve mevcut işgücü ile örtüşen bir iş stratejisinin yönünü belirlemede kilit bir rol oynarlar,
İlham verici işler üreten esnek çalışma uygulamalarının yanı sıra yenilikçiliği ve iş birliğini teşvik eden kurumsal yapıların uygulanmasına yardımcı olurlar,
Günlük İK yönetiminin sorumluluğunu üstlenirler,
Küreselleşmeden etkilenen bir iş dünyasında tüm faaliyetlerin ulusal ve uluslararası yasa ve düzenlemelere uymasını sağlar ve yönetim kurulu geliştirme ve yönetici yedek planlaması yaparlar.

Hem popülerliği giderek artan hem de oldukça önemli işlevler yürüttüğü anlaşılan tepe insan kaynakları yöneticisi pozisyonu (CHRO) Türkiye açısından da önemli insan kaynakları başlıklarından biri haline gelmiştir. 2016 yılından başlayarak 2018, 2019, 2021 ve son olarak 2022 yılında "En Etkin 50 CHRO" listesi ilan edilmiştir (chrosummit.com, 2022). Kurumsallaşma aşamasında olan bu süreç danışmanlık şirketleri tarafından yürütülmektedir. Bu liste belirlenirken; Fortune 500, ISO 500 gibi sıralamalar, borsaya kote edilmiş şirketler, bankalar ve araştırmaya yapılan başvurular baz alınarak ciro, kârlılık, sektördeki yeri, çalışan sayısı yönünden binin üzerinde olan işletmelerin incelendiği belirtilmektedir (chrosmummit.com, 2022). Daha sonra bu şirketlerin insan kaynakları yöneticilerine sektör temsilcileri ve akademisyenlerin oluşturduğu bir araştırma danışma kurulu tarafından belirlenen mülakat soruları gönderilmiş ve gelen yanıtlara göre kurul içinde yapılan oylama sonucu Türkiye'nin "En Etkin 50 CHRO"su açıklanmıştır (chrosummit.com, 2022).

Bu araştırmada da sonuncusu 2022 yılında ilan edilmiş olan "En Etkin 50 CHRO" listesinde yer alan insan kaynakları yöneticilerinin LinkedIn profillerindeki bilgilerin incelenmesi amaçlanmıştır. LinkedIn'in başlıca kullanım amacının insan kaynakları alanı ve profesyoneller arası iletişim açısından hedef kitleye en yakın sosyal mecra olduğu ifade edildiğinden (Vardarlıer, 2014) çalışma için uygun bir zemin oluşturacağı düşünülmüştür.

Birçok araştırmacı LinkedIn'den yararlanarak çeşitli araştırmalar yürütmüştür. Sorensen (2009), web tabanlı üç sosyal ağ sitesi (Facebook, MySpace ve LinkedIn) için kullanıcı açısından güvenin nasıl ele alındığını; Archambault ve Grudin (2012) tarafından yapılan çalışmada Microsoft çalışanlarının Facebook, LinkedIn ve Twitter kullanımları; Bonson ve Bednarova (2013), Avrupa bölgesindeki 12 ülkede şirketlerin LinkedIn'i ne ölçüde kullandığını, Cülcüloğlu (2013), işe alım yapan kurumların, işgörenleri işe almak için sosyal medyayı nasıl kullandıklarını (ne ölçüde, kaç, ne sıklıkta, vb.); Acar, Gürsoy ve Ünsal (2014), LinkedIn'in büro yönetimi ve sekreterlik alanındaki eğitimcilerin, öğrencilerin ve çalışanların kariyer gelişimi açısından önemini, Öz, Keklik ve Kılıç (2015), işletmelerin işe alım süreçlerinde hangi sosyal ağ araçlarını kullandıklarını, bu araçları işe alım sürecinin hangi aşamasında kullandıklarını, bu yöntemin nitelikli adaylara ulaşım oranlarını nasıl etkilediğini; Tüfekçi (2015), işgören temini (seçme yerleştirme) yapan insan kaynakları profesyonellerinin sosyal ağların işe alım sürecinin çeşitli aşamalarında ne ölçülerde kullandığını ve algılanan etkisinin ne olduğunu; Blank ve Lutz (2017), Büyük Britanya'da altı sosyal medya (Facebook, LinkedIn, Twitter, Pinterest, Google+ ve Instagram) platformunun kullanıcı özelliklerini; Nizamoğlu (2018), çalışmasında insan kaynakları yetkililerinin personel işe alım süreçlerinde sosyal ağları ne kadar etkin kullandıklarını; Bakırtaş ve Sekendür Turgu (2021), bireylerin bir iş mecrası olan LinkedIn kullanım alışkanlıklarını inceleyen eserler ortaya koymuşlardır. Nitel araştırma yöntemlerinin benimsendiği araştırmanın devam eden bölümlerinde en etkin 50 insan kaynakları yöneticisinin cinsiyet, eğitim, deneyim, çalıştıkları işletmelerin sektörü gibi çeşitli kriterler açısından LinkedIn profillerinden elde edilen veriler sunulacaktır.

ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ

Araştırmanın Amacı ve Sorusu

Bir işletmedeki insan kaynakları uygulamalarını yürüten tepe yöneticiyi ifade eden CHRO pozisyonunun kullanımı son yıllarda giderek artmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de

düzenli bir biçimde ilan edilen "En Etkin 50 CHRO" listesinde yer alan İK yöneticilerinin LinkedIn profillerinde paylaştıkları bilgileri incelemek ve cinsiyet, eğitim, deneyim, çalışılan sektör gibi kriterler üzerinden bir değerlendirme yapmaktır. Araştırmanın amacına uygun olarak nitel bir araştırma tasarlanmıştır. Yapılan literatür taramasında ulusal yazında CHRO'ların konu edildiği bir araştırmaya rastlanmaması hem araştırmanın özgünlüğünü hem de önemini ortaya koymaktadır.

Bilindiği üzere; LinkedIn, iş dünyasındaki insanların başkalarıyla iletişim kurmasını ve bilgi alışverişinde bulunmasını sağlamak için hizmet veren profesyonel bir sosyal ağ sitesidir (Ayaz, 2021: 128). Popülaritesinin büyük bir çoğunluğunu siteye üye olan profesyoneller için önemli iş fırsatları sunmasıyla elde eder (Kuduğ, 2011: 28). Kullanıcıların profil yaratmasına, diğer profesyoneller ile bağlantı kurmasına, grup oluşturmasına ya da var olan gruplara katılmasına izin verir. Bunların dışında şirketler için düşündükleri pozisyonlara uygun adayların belirlenmesi, çalışanlar için de iş arama ve bulma gibi insan kaynakları yönetimi kapsamında kullanılabilecek önemli özelliklere de sahiptir (Kuduğ, 2011: 28). Bu platform, iş hayatında yer alan profesyonellerin ağlarını geliştirme, iş bulma, satış trendi takip edebilme ve iş paydaşları ile bir araya gelebilme gibi amaçlarla kullandıkları bir sosyal ağdır (Del Giudice, Della Peruta ve Carayannis, 2014). İş dünyasında oldukça yaygın bir biçimde kullanılan bu sosyal ağ sitesinde belirtilen amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranacaktır:

50 İK yöneticisinin kadın / erkek oranı nedir?
Lisans ve lisansüstü eğitimleri nelerdir?
Ne kadarlık bir çalışma deneyimine sahiplerdir?
Çalıştıkları işletmelerin sektör ve ulusal kökenleri nelerdir?

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamında "En Etkin 50 CHRO" listesinde adı geçen yöneticilerin LinkedIn profilleri incelenecektir. 25 Temmuz – 1 Ağustos 2022 tarihleri arasında listede bulunan yöneticilerin hesapları teker teker görüntülenmiş ve belirlenen kriterlere yönelik veriler Excel dosyasına kaydedilmiştir. Yapılan inceleme sonucu 50 yöneticiden 50'sinin de LinkedIn profiline sahip olduğu anlaşıldığından listedeki tüm yöneticiler araştırma kapsamında dahil edilmiştir.

Verilerin Analizi

Türkiye'nin en etkin 50 insan kaynakları yöneticisinin LinkedIn profilleri içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi birbirine benzeyen verileri belirlenmiş kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Profillerde geçen bilgiler içerik analizi kapsamında analiz edilerek sıklıkları ortaya çıkarılmıştır.

Araştırmanın Bulguları

linkedin.com sitesinde yapılan aramalar sonucunda Türkiye'nin "En Etkin 50 CHRO" listesinde yer alan tüm yöneticilerin bir LinkedIn hesabına sahip oldukları anlaşılmıştır. Her profile tek tek ulaşılmış ve yöneticinin cinsiyeti, uyruğu, lisans eğitimini aldığı üniversite ve bölümü, varsa lisansüstü eğitimini aldığı üniversite ve bölümü, toplam iş deneyimi ve üst düzey insan kaynağı pozisyonundaki deneyimi, çalıştığı kuruluşun adı, sektörü ve köken ülkesi ayrı

ayrı Excel'e kaydedilmiştir. Oluşturulan bu Excel tablosundan hareketle çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Aşağıda sırasıyla bu bulgulara yer verilecektir.

Cinsiyet ve Yönetici Uyruklarına İlişkin Bulgular
CHRO'ların önemli bir kısmını kadın yöneticiler oluşturmaktadır. CHRO'ların cinsiyet dağılımı %58 kadın, %42 erkek şeklinde ortaya çıkmıştır. 50 en etkin yöneticiden sadece biri yabancı uyruklu (Ukrayna) bir çalışanken kalan 49 yöneticinin tamamı Türk'tür.

Lisans ve Lisansüstü Eğitim Bilgilerine İlişkin Bulgular
CHRO'ların tamamının bekleneceği üzere lisans eğitimi bulunmakla birlikte yabancı uyruklu CHRO dışında kalan 49 CHRO Türk üniversitelerinde lisans eğitimi almışlardır. Üniversitelerin isimleri ve mezun olan yönetici sayıları aşağıdaki Çizelge-1'de gösterilmektedir.

Çizelge-1. CHRO'ların Lisans Eğitimi Aldığı Okullar

Üniversite Adı	Mezun CHRO Sayısı	Üniversite Adı	Mezun CHRO Sayısı	Üniversite Adı	Mezun CHRO Sayısı	Üniversite Adı	Mezun CHRO Sayısı
Boğaziçi Üniv.	10	Hacettepe	4	9 Eylül	2	Çukurova	1
İstanbul	7	Marmara	3	Koç	2	Gazi	1
İTÜ	7	Anadolu	2	Ankara	1	Uludağ	1
ODTÜ	5	Bilkent	2	Celal Bayar	1	Yabancı Üniversite	1

Üniversitelerin isimlerine bakıldığında ilk sırayı on yöneticinin mezun olduğu Boğaziçi Üniversitesi (%20) alırken ikinci sırayı yedişer (%14) yöneticinin mezun olduğu İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi almıştır. Onları beş (%10) yöneticiyle Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve dört (%8) yöneticinin lisans eğitimi aldığı Hacettepe Üniversitesi takip etmektedir. Yine mezun olunan üniversitelerin büyük kısmının devlet üniversitesi olduğu anlaşılmaktadır.

CHRO'ların mezun oldukları lisans bölümlerine bakıldığında ise hem sosyal bilimler hem de mühendislik bölümlerinin sıkça tercih edildiği ortaya çıkarılmıştır. Çizelge-2'de bölümler ve mezun olan yönetici sayıları paylaşılmıştır.

Çizelge-1. CHRO'ların Mezun Oldukları Lisans Bölümleri

Bölüm Adı	Mezun CHRO Sayısı	Bölüm Adı	Mezun CHRO Sayısı	Bölüm Adı	Mezun CHRO Sayısı
İşletme	9	Astronomi ve Uzay Bilimlri	1	Matematik	1
Endüstri Müh.	8	Hidrojeoloji Müh.	1	Pedagoji	1
İktisat	6	İngiliz Dili ve Edebiyatı	1	Psik. Dan. ve Rehberlik	1
Çalışma Eko. ve End. İliş.	5	İnşaat Müh.	1	Siyaset Bilimi	1

Psikoloji	3	Jeofizik Müh.	1	Siyaset Bilimi ve Kamu Yön.	1
Siyaset Bilimi ve Ulu. İliş.	3	Kamu Yönetimi	1	Sosyoloji	1
İşletme Müh.	2	Kimya Müh.	1	Uluslararası İlişkiler	1

Mezun olunan bölümlere bakıldığında; ilk sırayı 9 (%18) CHRO'nun mezun olduğu işletme bölümünün aldığı görülmektedir. İşletmeyi 8 (%16) CHRO'nun mezun olduğu endüstri mühendisliği bölümü takip ederken, üçüncü sırayı 6 (%12) CHRO'nun tamamladığı iktisat bölümü almıştır.

CHRO'ların yüksek lisans ve doktora eğitimleri de araştırma kapsamında incelenmiştir. LinkedIn profillerine ekledikleri bilgilere göre 50 CHRO arasında master eğitimini tamamlayanların oranı %46 (23 yönetici) oranındayken; %54'ü herhangi bir lisansüstü eğitime sahip değildir. Sadece 2 üst düzey yöneticinin (%4) doktora eğitimi aldıkları anlaşılmaktadır. Bu eğitimlerin yanısıra etkin İK yöneticilerinin alanlarına özgü çeşitli kurs, seminer ve yerli yabancı üniversitelerin yaz okullarına katıldıkları görülmektedir.

Deneyime İlişkin Bulgular

Görev yaptıkları kurumlarının kariyer yolculuklarında en tepe noktasına çıkan 50 en etkin yöneticinin deneyimlerine bakıldığından ortalama deneyim 23,3 yıl şeklinde ortaya çıkmaktadır. En az deneyime sahip CHRO'nun toplam deneyimi 13 yıl olarak hesaplanmıştır. En çok toplam deneyime sahip yöneticinin sahip olduğu deneyim ise 37,5 yıl olarak ortaya çıkmaktadır. Son pozisyonları olan CHRO koltuğunda geçirdikleri sürelere bakıldığında ise ortalama olarak 4,8 yıl boyunca bu görevi sürdürdükleri anlaşılmaktadır. En yeni CHRO yaklaşık 6 aydır bu görevi sürdürürken, en kıdemli CHRO yaklaşık 17 yıldır bu görevi ifa etmektedir.

Çalışılan Kurumun Sektör ve Ulusal Kökenine İlişkin Bulgular

CHRO'ların görev yaptıkları kurumların sektörleri çeşitlilik göstermektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin en büyük şirketleri arasında yer alan bu kurumlar arasında en büyük kısmı % 32 ile holding türü yapılanmalar oluşturmaktadır. Holdingleri; %8 ile bankacılık, yine %8 ile havacılık ve %6 ile enerji şirketleri takip etmektedir. Geriye kalan şirketlerin sektörleri arasında beyaz eşya, demir-çelik, dijital, gıda, hazır giyim, içecek, ilaç, imalat, kimya, kozmetik, otomotiv, perakende, sigorta, telekomünikasyon ve tütün ürünleri işletmeleri bulunmaktadır.

İşletmelerin ulusal kökenlerine bakıldığında CHRO'ların görev yaptıkları kurumların %76 ile Türk işletmeleri oldukları, kalan işletmelerin kökenlerinin ise sırasıyla %4 Almanya, %4 Amerika Birleşik Devletleri, %4 Fransa işletmeleri olduğu anlaşılmıştır. Bu ülkelerin dışında Azerbaycan, İngiltere, Katar, İspanya, Hollanda ve İsviçre kökenli işletmelerde görev yapan insan kaynakları tepe yöneticilerinin Türkiye'nin "En Etkin 50 CHRO" listesinde bulundukları görülmektedir.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

"En Etkin 50 CHRO" listesinde yer alan tepe İK yöneticilerinin LinkedIn profillerinin incelendiği bu araştırmada; ağırlıklı olarak kadın yöneticilerin listeye girdiği (%58), yöneticiler arasında en çok Boğaziçi Üniversitesi (%20) mezunlarının olduğu, lisans bölümleri arasında en çok işletme (%18) ve endüstri mühendisliği (%16) bölümlerinin bitirildiği, lisansüstü eğitim oranının (%46) azımsanmayacak seviyede olduğu, yöneticilerin sahip oldukları deneyimin ortalama 23,3 yıl ve pozisyonda bulundukları ortalama sürenin 4,8 yıl olduğu bilgilerine ulaşılmıştır. Araştırmanın bir kısıtı olarak; elde edilen bilgilerin yöneticilerin kişisel LinkedIn hesaplarındaki paylaşımlardan elde edildiği ve bunların tamamın doğru ve eksiksiz olarak değerlendirildiği de ifade edilmesi gereken önemli bir husus olarak belirtilebilir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

CHRO pozisyonu özellikle büyük işletmelerde hem dünyada hem de Türkiye'de yaygınlığını giderek artıran yeni bir unvan haline gelmiştir. Türkçe karşılığı konusunda henüz tam bir fikir birliği olmamakla birlikte; sektör temsilcileri tarafından tıpkı CEO, CFO, CIO, CTO gibi İngilizce haliyle kullanılmaktadır (hürriyet.com, 2022). İnsan kaynakları departmanının üst yönetimde temsil edilen en tepe noktası olduğu bilinen CHRO unvanı, Türkiye açısından özellikle 2016 yılından bu yana ilan edilen "En Etkin 50 CHRO" listeleri ve bu kapsamda organize edilen sektör zirveleri ile popüler hale gelmektedir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda her yıl ilan edilen listelerin takip edilmesiyle yıllar arasında görülen değişim, CHRO'ların sahip oldukları nitelikler ve en tepe noktaya ulaşana kadar yürüdükleri kariyer yolları araştırılabilir. Yine LinkedIn dışında yöneticilerin röportajları, haklarında çıkan haberler ya da varsa biyografileri incelemelere konu edilebilir.

KAYNAKÇA

Abt, M., & Knyphausen-Aufseß, D. Z. Chief human resources officers on top management teams: an empirical analysis of contingency, institutional, and homophily antecedents. Business Research, *10*(1), 49-77, 2017.

Acar, S., Gürsoy, H., & Ünsal, N. Ö. İlişkisel Toplumda Sosyal İş Ağlarının Kariyer Gelişimi Açısından Önemi: Lınkedın Örneği. Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges). 2014.

Archambault, A. & Grudin, J. A longitudinal study of Facebook, LinkedIn, & Twitter use, CHI '12: Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems, 2741-2750, Austin, Teksas, ABD, 2012.

Ardıç, K., & Özdemir, Y., *İnsan Kaynakları Yönetimi* (Ders Notları), Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 2017.

Ayaz, A. Dokuz Eylül Üniversitesi Mezunlarının Kariyer Gelişimini Araştırma: LinkedIn Analizi. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi, *3*(1), 124-135, 2021.

Bakırtaş, H. & Sekendür Turgu, G. Linkedın Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (26), 246-266, 2021.

Blank, G. & Lutz, C., "Representativeness of Social Media in Great Britain: Investigating Facebook, Linkedın, Twitter, Pinterest, Google+ And Instagram", American Behavioral Scientist, 61(7), 741-756, 2017.

Bonsón, E. & Bednárová, M., "Corporate Linkedın Practices Of Eurozone Companies", Online Information Review, 37(6), 969-984, 2013.

Cülcüloğlu, E. *Social media in recruitment, Netherland:* Yüksek Lisans Tezi, New Media and Digital Culture in the Humanities Faculty of Utrecht University. Utrecht, Hollanda, 2013.

Del Giudice, M., Della, Peruta, M. R. & Carayannis, E. G., *Social Media and Emerging Economies: Technological, Cultural And Economic Implications*, Springer, London, 2014.

https://chrosummit.com.tr/tr/en-etkin-50-chro

(Erişim Tarihi: 26.07.2022).

https://www.hurriyet.com.tr/egitim/ceo-cto-cio-cso-ciso-nedir-ne-is-yapar-terimlerin-acilimlari-ve-gorevileri-41829009

(Erişim Tarihi: 02.08.2022).

https://www.lean.org.tr/chro-icin-yeni-bir-rol-stratejiden-once-insan/

(Erişim Tarihi: 25.07.2022).

Kuduğ, H., Sosyal Ağ Analizi Ölçütlerinin İş Ağlarına Uyarlanması, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir. S.3-23-24-25-28, 2011.

Nizamoğlu, N. Ö., Personel seçimi ve iş bulma sürecinde sosyal medya kullanımının rolü, Pamukkale Üniversitesi Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Denizli, 2018.

Öz, M. K., Keklik, B., & Kılıç, R., *İnsan Kaynakları Tedarikinde Sosyal Medyanın Rolü Üzerine Bir Araştırma.* 23. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, 592-597, 2015.

Sadullah, Ö., İnsan Kaynakları Yönetimine Giriş, içinde *İnsan Kaynakları Yönetimi*, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.

Sørensen, L., "User Managed Trust In Social Networking: Comparing Facebook, Myspace And Linkedın", I. International Conference on Wireless Communication, Vehicular Technology, Information Theory and Aerospace & Electronic Systems Technology, 421-437, 2009.

Tüfekçi, Ö. F., *İnsan Kaynakları Temininde Sosyal Medyanın Kullanımı ve Konuya İlişkin Bir Araştırma,* İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

Vardarlıer, P., İnsan Kaynakları Yönetiminde Sosyal Medyanın Rolü, Beykent Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Yıldırım, A. & Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2008.

BAKARA SURESİ'NİN 137. AYETİ BAĞLAMINDA "ALLAH'IN KULLARINA YETECEĞİ" HABERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğretim Üyesi Hacı ÇİÇEK
Adıyaman Ünv. Eğitim Fak. Arap Dili Eğitimi Bölümü.
orcid.org: 0000-0003-4735-6349

Özet
İslâm inancında Allah'a iman, hayatın özü ve odak noktası durumundadır. Mümin kimse, hayatının bütün evrelerinde, Allah'ı merkeze alan kişidir. Ona göre Allah, bütün gücü kendisinde toplayan yegâne varlıktır. Güç ve kuvvet, sadece ona aittir. Kul, gücünü ancak Allah'ın yardımıyla elde edebilir, onun yardımı olmadan hiçbir şeyi başaramaz. Göze görme, kulağa işitme, ele kavrama, dile konuşma gibi verilen yetenekler, Allah'ın dilemesi ve müdahalesi olmadan uygulama alanına geçemez. Bu olgu mümin insana, hayatın her alanında özgüven kazanımını ve kayıtsız şartsız Allah'a teslimiyetini getirecektir. Söz konusu kişisel özgüven ve teslimiyet "Lâ Havle vela Kuvvete illa Billah" (Güç ve kuvvet ancak Allah'a aittir) ibaresinde odaklanmıştır. Ayrıca Allah'ın kudretinden, güç ve kuvvetinden şüphe duymak, mümin kimsenin inancıyla zıt bir durumdur. Müminin bütün değerleri, duyguları ve eylemleri, Allah'ın hoşnutluğunu kazanma amaçlıdır. Nitekim mümin, kıldığı namazın, kestiği kurbanın, yaptığı ibadetlerin, hayatının ve ölümünün, kendisini yaratan Allah için olduğunun bilincindedir (Enâm, 6/162). Mümin kimse aynı zamanda kendisini yaratanın, doğru yola eriştirenin, yediren ve içirenin, hastalandığında kendisine şifa verenin, kendisini öldürecek ve sonra da diriltecek olan tek gücün, Allah olduğunu bilir; bu bilinçle Allah'ın huzuruna varmaya gayret eder (Şuarâ, 26/78-81). Bu itibarla Allah, kendisine yönelen kimsenin elinden tutar, onu korur, kendisine yeter. Kur'ân'da bu olaya değinen birçok ayet bulunmaktadır. Söz konusu alanda Allah'ın garantör olması, kişisel ya da toplumsal bağlamda tedbirsiz kalmayı gerektirmez. Aksine Allah'ın söz konusu takviyesi, kişinin daha çok motive olmasını sağlayacaktır. Bu çalışmada, Allah'ın, kendisine teslim olan kuluna kol kanat gerdiği, koruma altına aldığına dair ayetlerin analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Allah, Kur'ân, Hz. Peygamber, Koruma, Yeterli olma.

AN EVALUATION ON THE NEWS THAT "GOD WILL BE SUPPORTED FOR HER SERVANTS" IN THE CONTEXT OF VERSE 137 OF SÛRAT al-BAQARA

Abstract
In Islamic belief, belief in Allah is the essence and focal point of life. A believer is a person who puts Allah in the center at all stages of his life. According to him, Allah is the only being who gathers all power in himself. Power and strength belong to him alone. The servant can attain his power only with the help of Allah, and without his help he cannot achieve anything. The abilities given to the eye, such as seeing, hearing, grasping the hand, speaking to the tongue, cannot be put into practice without Allah's will and intervention. This phenomenon will bring a believer to gain self-confidence in all areas of life and to surrender unconditionally to Allah. The aforementioned personal self-confidence and submission is focused in the phrase "Lâ Hawla wala Quwata illa Billah" (Power and strength only belongs to Allah). In addition, doubting the might, power and strength of Allah is contrary to the belief of a believer. All values, feelings and actions of a believer are aimed at gaining the pleasure of Allah. As a matter of fact, the believer is aware that the prayer he performs, the sacrifice he performs, the worship he performs, his life and death are for Allah, who created him (Enâm, 6/162). A believer also knows that Allah is the one who created him, guides him to the right path, gives him food and drink, heals him when he is sick, and the only power that will kill him and then resurrect him; with this awareness, he tries to reach Allah's presence (Shuara, 26/78-81). In this respect, Allah takes the hand of the person who turns to Him, protects him, and is sufficient for him. There are many verses in the Qur'an that refer to this event. The fact that Allah is the guarantor in the area in question does not necessitate being careless in a personal or social context. On the contrary, the aforementioned reinforcement of Allah will make the person more motivated. In this study, the analysis of the verses that Allah takes his servant under his wings and takes them under protection has been analysed.

Keyvords: God, Qoran, Hz. Mohammed, Protection, Sufficient

Giriş

Kur'ân, genel anlamda insanın zayıf yaratıldığından söz etmiştir.[1] Allah'ın yardımı ve koruması, mümin kulların vahye dayalı değerlere sahip olup olmamasıyla; başka bir deyişle ilâhî kriterlere göre yükümlülüklerini üstlenip üstlenmemesiyle doğru orantılıdır diye söylenebilir.

Kişinin inancı, bir bakıma sığınağını da belirleyici faktör olarak kabul edilebilir. Sığınak ve barınak bağlamında müminin merkezinde Allah; inanmayanın merkezinde ise çeşitli makam ve merciler vardır. Örneğin, Hz. Nûh, Tufan'da dev dalgalar arasında bir batan bir çıkan oğluna "*Yavrucuğum! Bizimle gemiye bin, inkarcılarla olma*" demek suretiyle emniyetin, sadece Allah'ın denetimindeki gemide olduğunu vurgulamış; ama inkârcı oğlu "*Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım*" diye cevap vermiş, Allah'ın emrini göz ardı ederek dağın yüksekliğine itibar etmiş; dolaysıyla tevessül ettiği nesnenin kendisine bir yararı olmamıştı. Çünkü o, Allah'ın sonsuz kudretini görmezden gelerek salt fizik kanunlarına itimat etmişti.[2]

İman ile küfür arasında kesin bir çizgi olduğu gibi müntesipleri arasında da gerek kültürel gerekse pratik bağlamda kesin bir çizgi vardır. İnanmayan insanın dünyasında Allah'ın hiçbir müdahalesi yok iken mümine göre ise Allah, onun bütün dünyasını kuşatmış, kudreti şüpheye mahal vermeyecek derecede gerçektir ve onun kudretinden şüphe duymak, küfür[3] diye nitelenmiştir. Allah'ın, mümin kimsenin bütün dünyasını kuşatması, onu korumasına alması; müminin tedbirsiz davranması anlamına gelmemelidir. O, imkanları dahilindeki bütün tedbirlere tevessül ettikten sonra koruması mutlak olan rabbine sığınmalı; hayatın bütün aşamalarında bu argümana sahip olmalıdır.

Konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle '*Kefâ*' kelimesinin sözlük ve ıstılahî anlamını vermemiz uygun olacaktır.

1.Kefâ Kelimesinin Sözlük ve Istılahî Anlamı

K-f-y fiil kökünden türemiş bir kelime olan *Kefâ*; yeterli olmak, korumak, ihtiyacı karşılamak; kelimeden türemiş olan kifayet ise bir konuda boşluğu doldurma ve amaçlanana ulaşma[4], bir şeye yetişmen[5] gibi anlamlara gelir. Örneğin Kur'ân'da "*Kefâ*" sözcüğü ile iki ayette "*Allah,*

---

[1] *Nisâ*, 4/28.

[2] Bkz. *Hûd*, 11/42-43.

[3] Fahruddîn Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 7/28,32; Nizâmuddîn Hasen b.Muhammed b. Hüseyn el-A'rec en-Nîsâbûrî, *Garâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-furḳân,* (Beyrût: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2/29; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, (Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001), 15/165.

[4] Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât,* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412), 719; Ebû Fadl Cemalüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrût: Müessesetü'l A'lamî, 2005), 15/225; Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa'd el-Yemenî, *Şemsü'l-'ülûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm,* (Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1999), 9/5867.

[5] Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, (Beyrût: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.), 5/413; Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, 10/209.

müminlere (yardım etmede) savaşta kâfi geldi"[6], *"Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter"* denilecektir.[7] "*Kefeynâke*" lafzıyla gelen başka bir ayette ise "*Biz, seninle alay edenlere karşı sana yeteriz*" diye vurgulanmıştır.[8] Buradaki anlam, "*Nefsin, sana hesapçı olarak yeter*" demektir.[9] İhlas suresindeki "denk" anlamına gelen "küfüv" kelimesinin de "kefâ" sözcüğü ile ilişkisi vardır.[10]

Kefâ kelimesinin mastarı olan *kifâyet* ise güç, kuvvet, yeterlilik[11], yeterli miktar, bir şeyi yapabilmek gibi anlamlara gelir. Fıkhî bağlamda herkesten bizzat istenmeyen ve toplumda birkaç kişinin yapması halinde diğerlerinden sorumluluk düşen ibadet için "farz-ı kifâye" denmiştir.[12] Aynı fiilden türemiş olan *iktifâ* kelimesi "yetinmek" ve "kanaat etmek" demektir.[13] Mesela namazın her rekatında okunduğundan ve onunla yetinildiğinden Fatiha suresinin bir adı da "*el-Kâfiye*"dir.[14]

Kelimenin hem sözlük hem terim anlamları bir arada incelendiğinde Allah'ın, kuluna kâfi gelmesi ve yetinmesinin anlamı; kuluna yardım etmesi, ona vekil olması ve yol göstermesi, onu her durumda görmesi, yaptıklarını bilmesi; olumlu ve olumsuz fiillerine şahit olması, bunun akabinde kulunu hesaba çekmesi demektir.[15]

Kefâ kelimesinin sözlük ve ıstılahî anlamını verdikten sonra ona muadil bazı kavramları tespit etmeye çalışacağız.

2.Kefâ Kelimesine Muadil Bazı Kavramlar

Kur'ân ayetleri dikkatlice incelendiğinde kefâ sözcüğüyle yakından ilişkili bazı sözcüklere şahit oluyoruz. Onları şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.1. Hasbu/ اَلْحَسْبُ

حَسْبُكَ (hasbuke) kelimesi, lügavî bağlamda كَفَاكَ (kefâke) "*sana yeter*" sözcüğüyle eşanlamlıdır.[16] Mesela Allah, düşmanların aldatma ve kötülüklerine karşı hem peygamberini

---

[6] *Ahzâb*, 33/95.
[7] *İsrâ*, 17/14.
[8] *Hicr*, 15/95.
[9] Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, 4/195.
[10] Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, 10/210. Kefâ sözcüğü için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* (İstanbul: el-Matba'atu'l-İslâmiyye,1982), 613-614.
[11] Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mücmelü'l-lüga* ve *es-sâhibî fî fıkhi'l-lüga,* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 1/233.
[12] Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcilârifîn b. Nûreddîn Alî el-Münâvî, *et-Tevkîf ʿalâ mühimmâti't-teʿârîf,* (Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 1990), 259.
[13] Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, 9/51;
[14] Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mü'cemü'l-lügati'l-Arabiyye el-muâsıra,* (Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008), 3/1947-1948.
[15] Bkz. Fikret Karaman ve Diğerleri, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 313-314.
[16] Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşiî el-Belhî el-Ahfeş el-Evsat, *Meʿâni'l-Kurʾân*, (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1990), 1/26.

hem müminleri destekleyeceğine, düşman eline bırakmayacağına dair buyurduğu ayetlerde "*hasbuke*" yani "*sana yeter, sana kâfidir*" sözcüğünü vurgulamıştır. [17]

"Hasbuke" sözcüğü, aynı zamanda tevekkül etme bağlamında gerek yardım dilenecek gerekse şartsız itimat edilecek mercinin, sadece Allah olduğu[18] anlamına gelmektedir. Nitekim lügatçilere göre "*hasîb*" kelimesi, "*kâfi*"; "*muhâsib*" ise "*müvâkil*" sözcüğünün karşılığıdır ki itimat edilen vekil demektir.[19] Ayetteki *"Kim Allah'a dayanıp güvenirse, O, kendine yeter"*[20] kesiti "*kefâ*" sözcüğüyle neredeyse birebir örtüşen formdadır.[21]

Nitekim Allah, Hz. Peygamber'e "şayet onlar, yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter" demesini emretmiştir. Burada aynı fiilden "*Hasbiyellah*" حَسْبِيَ اللهُ sözcüğü kullanılmıştır.[22]

2.2.'Asemu/اَلْعَصَمُ

Kefâ ile yakından ilişkili olan kavramlardan bir diğeri de el-'Asemu/اَلْعَصَمُ sözcüğüdür. 'A-se-me fiilinden türemiş olan '*ismet* kelimesi *şerden uzak durma* anlamına gelir.[23] Bu kelime, Arap dili ve edebiyatında kimi yerde ip, bağ anlamına da gelmektedir. Çünkü ip ve bağ, kişiyi olumsuzluktan ve tehlikelerden koruyan objelerden sayılır.[24]

Hz. Nûh'un oğlu "*Dağa sığınırım, o beni sudan kurtarır*[25]*"* şeklinde verdiği cevapta '*asemu* yüklemini kullanmıştır. İstifal veznindeki اِسْتَعْصَمَ ista'same fiili ise bir yere sığınmak, iltica etmek, günaha, direnmek, karşı koymak demektir.[26]

Türkçedeki korunmuş, günahsız ve suçsuz anlamlarına gelen masum kelimesi de aynı fiilden türemiştir.[27]

3-Koruma/Yeterli Olma Bağlamında Vurgulanan Ayetler

3.1.Bakara Suresi'nde

Bakara suresindeki 137. ayet hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Aslında bütün yorumların, birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

---

[17] *Enfâl*, 8/62.
[18] Bkz. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân ʿan tefsîri'l-Ḳurʾân* , (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 2002), 3/193.
[19] Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye fî ʿilmi meʿâni'l-Kurʾân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fünûni ʿulûmih,* (Birleşik Arap Emirlikleri: nşr. Câmiatu'ş-Şârika, 2008), 2/1407, 4/2871.
[20] *Talâk*, 65/3.
[21] "Hasbu" kelimesinin bulunduğu ayetler için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* 200-201.
[22] *Tevbe*, 9/129.
[23] Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, 1/313.
[24] Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm el*-Fârâbî, Mu'cemu dîvâni'l-edeb*, (Kâhire: Dârü 'ş-Şa'b, 2003), 1/201.
[25] *Hûd*, 11/43.
[26] Ebü'l Hüseyn Ahmed b. Fâris Zekeriyya İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*, (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1991), 4/331.
[27] Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *ez-Zâhir fî meânî kelimâti'n-nâs*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle,1992), 1/470.

Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed en-Nîsâbûrî'ye göre (ö.750/1329) ayet, Allah'ın, Hz. Peygamber'e verdiği en büyük teminat olduğunu, ondaki فَسَيَكْفِيكَهُمْ "feseyekfîkehum" kelimesinin başında bulunan "sin" harfinin, gecikse bile Allah'ın yardımının mutlaka gerçekleşeceği anlamına geldiğini belirtmiştir.[28]

Vâhidî (ö.468/1076), "*Onlara karşı Allah sana yeter*" sözünü, siyasî/politik bağlamda ele almıştır. Onun yorumuna göre ayet, Hz. Peygamber'e ve müminlere düşman Benî Kurayza Yahudilerinin öldürülmesi, esir alınması; Benî Nadr'in sürgün edilmesi[29] ve Necrân Hristiyanlarına cizye uygulanması konusunda Allah'ın, Peygamberine garantörlük yapması şeklinde anlaşılmalıdır.[30] Beyzâvî (ö.685/1286) söz konusu hitabı bir *teselli* ve *rahatlatma* diye vurgularken[31]; Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö.745/1344), her halükârda Hz. Peygamber'in, düşmanlarına galip geleceği bağlamında tefsir etmiştir.[32] Semîn el-Halebî (ö.756/1355), hitabın "*Ey Peygamber, onların sana besledikleri her türlü düşmanlık ve kine karşı Allah sana yeter*!" anlamına geldiğini[33] söylerken; İbn Acîbe ise (ö.1224/1809) aynı ifadeyi "Ey Muhammed, Ehl-i Kitab'ın, vahye iltifat etmemeleri seni üzmesin! Onların duyarsız davranmalarına aldırma! Allah, onlara karşı sana yardım edecek, samimiyetini bildiğinden dualarına karşılık verecektir!" diye yorumlamıştır.[34]

Reşid Rızâ (ö.1935) Allah'ın, inanmayanlara karşı Hz. Peygamber'e ve müminlere yeterli olmasının belli bir zaman dilimiyle sınırlı olmadığını; hangi zamanda ve nerede olursa olsun müminler, sorumluluklarını yerine getirdikleri sürece Allah'ın onlara yardım edeceğini söylemiştir. Reşid Rızâ, bunu *"Şüphesiz ki Allah kendisine (dinine) yardım edenlere yardım edecektir. Şüphesiz ki Allah kuvvetlidir, güçlüdür"*[35] ayetiyle izah etmiştir.[36]

---

[28] Nîsâbûrî, *Garâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-furkân,* 1/414.

[29] Muhammed b. Ali Şevkânî (ö.1250/1834), her iki Yahudi kabilenin dışında Benî Kaynuka'yı saymıştır. Bkz. *Fethu'l-kadîr*, Dârü İbn Kesîr, Dımaşk, 1993, 1/171. Ayrıca bkz. Ahmed b. Mustafa Merâgî**,** *Tefsîr,* (Kâhire: Matbaatü Mustafâ el-Babî, 1946), 1/223.

[30] Bkz. Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî en-Nîsâbûrî, *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Mecîd*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/222; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbâr es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân,* (Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997), 1/146; Ebü'l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*, (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1987), 1/196, Ebü'l-Ferec Cemâludîn Abdurrahmân b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 2001), 1/116.

[31] Nasıruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, (Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1418), 1/109. Ayrıca bkz. Muhammed Cemâluddîn Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1418), 1/408.

[32] Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît,* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, H/1420), 1/654.

[33] Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm Semîn, *ed-Dürrü'l-masûn fî ʿulûmi'l-kitâbi'l-meknûn,* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, ts.), 3/588; Ebû Hafs Siracuddîn Ömer b. Ali b. Adil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb,* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 6/193.

[34] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd,* (Kâhire: nşr. Hasan Abbâs Zekî, 1998), 1/171, 3/106.

[35] *Hacc*, 22/40.

[36] Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm* (*Tefsîrü'l-menâr*), Kâhire: nşr. Heyet,1990), 1/399.

3.2.Mâide Suresi'nde

Allah'ın, kendi peygamberini insanların kötülük ve tehlikelerinden koruyacağına dair indirdiği en çarpıcı ayetlerden biri de aşağıdaki ayet olduğu söylenebilir.

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni (insanlara) tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, Onun peygamberliğini yapmamış olursun. Allah, seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kafirler topluluğunu doğru yola iletmez"[37]

Hz. Peygamber, söz konusu ayetin nüzulünden önce müşrik ve Yahudilerin kendisine suikast yapmasından endişe duyuyordu. Hem gazvelerde hem diğer zamanlarda kendisini Sa'd b. Ebi Vakkâs (ö.55/675) gibi sahabiler koruyordu.[38] Böylece ayet, kendisindeki korku ve endişeyi gidermiş oldu[39] ve daha sonra Hz. Peygamber, çevresinden koruma istemedi.[40]

Bu konuda Hz. Peygamber'in, dinlenmek için ağacın gölgesine sığındığı esnada bir bedevî Arabın kılıcını çekerek "Şimdi, seni benden kim koruyacaktır?" tehdidine karşılık "Rabbim, beni koruyacaktır" cevabını verdiği, akabinde Arabın elindeki kılıcın yere düştüğü ve Hz. Peygamber'e hiçbir zarar veremediğine dair bilgiler mevcuttur.[41]

Ayette Allah, Hz. Muhammed'e kendisine indirdiği mesajı olduğu gibi yalın ve sade şekliyle insana duyurmasını, bu zaman zarfında can emniyeti noktasında endişelenmemesini istiyor. Bir bakıma kendisini insanlardan koruma garantisini vermiş oluyor.[42] Çünkü Allah'ın, kulunun yanında olması, onu koruma altına alması, kişiye en büyük özgüveni kazandırma belgesidir. Allah, vahyini eğip bükmeden, insanların kınamasından çekinmeden, mahalle baskılarına aldırmadan olduğu gibi aktarması karşılığında Peygamber'ine insanlardan koruma güvencesini veriyor.[43]

İbn Âdil Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer en-Nu'mânî ise (ö.775/1374) korumanın bedensel olmadığını, sadece kalp ve imanla ilişkili olduğunu belirtmiştir.[44]

---

[37] *Mâide*, 5/67.

[38] Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1420), 3/51; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 6/244.

[39] Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîrü Mukâtil*, (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, ts.), 1/492.

[40] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiʿü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 10/468-469; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Ḳurʾân (en-Nüket ve'l-uyûn)*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 2/54.

[41] Taberî, *Câmiʿü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 10/106; Saʿlebî, *el-Keşf ve'l-beyân ʿan tefsîri'l-Ḳurʾân* , 4/90; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/118; İbnü'l-Cevzî el-Bağdâdî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, 1/568.

[42] Saʿlebî, *el-Keşf ve'l-beyân ʿan tefsîri'l-Ḳurʾân* , 5/332; Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, Letâʾifü'l-*işârât,* (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, ts.), 1/438.

[43] Geniş bilgi için bkz. Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân,* (Kâhire: Dârü'ş-Şürûk, 2003), 2/936.

[44] İbn Âdil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb,* 2/330.

3.3. Hûd Suresi'nde

Suredeki bir ayet (Hûd, 11/43), vahye teslim olmayan, salt aklı öne çıkaran, Allah'ın kudretini görmezden gelip fizik kanunlarına güvenen kimsenin başına neler gelebileceğine dair bir panorama çizmektedir, denebilir.

Örneğin, Hz. Nûh, Tufan olayında kabaran dev dalgalarda savrulan oğluna "*Yavrucuğum! Bizimle beraber gemiye bin, inkarcılarla olma*"[45] diye seslenmiş; güven ve emniyetin, Allah'ın denetim ve gözetimindeki gemide olduğunu söylemiş ama inkârcı oğlu "*Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım*"[46] diye cevap vererek Allah'ın emrini göz ardı etmiş, dağın yüksekliğine itibar ederek kaçınılmaz sonunu getirmişti.

Buradaki ayetteki koruma/korunma fiili, *'aseme*'nin türevi ile kullanılmıştır.

4.Kefâ Kelimesinin Ayetlerde Farklı Sözcüklerle Vurgulanması

Kefâ kelimesi, Kur'ân'ın bazı yerlerinde farklı formlarda kullanılmıştır. Farklı olsa da anlam bağlamında birbiriyle çok uzak oldukları söylenemez. Kefâ Kur'ân'da şahit, vekil ve yardımcı sözcükleriyle birlikte gelmiştir.

4.1.Şahit Olarak Allah Yeter Anlamında

"Sana gelen iyilik, Allah'tandır. Başına gelen kötülük de nefsindendir. Seni insanlara peygamber gönderdik. Şahit olarak Allah yeter."[47]

Bu ayette Allah, Hz. Peygamber'e verdiği bolluk, bereket ve nimetin ilahî birer ihsan olduğunu; kendisine dokunan zorluk ve olumsuzlukların ise öz nefsinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Daha sonra da Hz. Peygamber'in, insanlara vahyi ileten bir elçi olduğunu, insanların kimi zaman vahyi kabul, kimi zaman reddedeceklerini bildirmiş; dolaysıyla bu süreçte acul davranıp kendisini yıpratmamasını[48], zira kabul edenlerin kazançlı çıkacağını, kabul etmeyenlerin ise hüsrana uğrayacağını söylemiştir. Allah, aynı ayette, evrende olup bitenlerin kendi ilmi dahilinde meydana geldiğini, kendisine hiçbir şeyin gizli kalmadığını, bu konuda şahit olarak kendisinin yeterli olduğunu belirtmiştir.[49]

İbn Abbâs (ö.68/688), Hz. Peygamber'e dokunan iyilikten kastın Bedir Savaşı; kötülükten kastın ise Uhud savaşı olduğu görüşündedir. Zira Uhud'da Hz. Peygamber'in yüzü yaralanmış, dişi kırılmıştı.[50]

---

[45] *Hûd*, 11/42.
[46] *Hûd*, 11/43.
[47] *Nisâ*, 4/79. Ayrıca bkz. *Nisâ*, 4/166.
[48] *En'âm*, 6/35.
[49] *Âl-i İmrân,* 3/18.
[50] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 8/561.

4.2.Vekil Olarak Allah Yeter Anlamında

4.2.1.Nisâ Suresi'nde

"(Münafıklar), "Biz sana itaat ediyoruz" derler; ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı, senin dediğinden başkasını gizlice kurar. Allah da onların gizlice kurduklarını yazar. Sen onlara yüz verme, Allah'a dayan; vekil olarak Allah sana yeter."[51]

Ayette "onlara yüz verme!" ile "Allah, sana yeter!" ifadeleri arasında "Onlar, her ne kadar senden yana görünseler de sana itaat ediyoruz diye dil dökseler de 'onlara güvenme!', 'Allah'a dayan!' ve 'Kalben mutmain olarak Allah'ın sana yeteceğini, kâfi geleceğini bil!" mealinde bir ilişki vardır, denebilir.[52] Begavî (ö.516/1122), Allah'ın, Hz. Peygamber'e 'Onlara yüz verme!' ile 'Allah'a dayan!' şeklindeki hitabı, muhayyerlik değil, emir kipi olduğu görüşündedir.[53]

Hz. Peygamber, "*Beni seven Allah'ı sevmiş, bana itaat eden ise Allah'a itaat etmiştir*" (Âl-i İmrân, 3/31)[54] ayetine işaret edince münafıklar: "*Bu adamın dediklerini duymuyor musunuz? Bu adam, resmen şirk koşuyor. Bize, bir taraftan Allah'tan başkasına kulluk yapmayınız söyler dururken, diğer taraftan da Hıristiyanların, Meryem oğlu İsa'yı rab edindikleri gibi kendisini rab edinmemizi istiyor*" benzeri sözlerle insanların zihinlerini bulandırmaya çalışıyorlardı.[55]

Gerek müşriklerin gerekse Ehl-i Kitap gerekse münafıkların sosyal, ekonomik ve psikolojik baskılarına karşı Allah, sürekli Peygamberine kendisine yönelmesini, kâfi geleceğini bildirmiştir.[56]

4.2.2.İsrâ Suresi'nde

Kefâ sözcüğünün vekil anlamında geldiği ayetlerden bir diğeri de *"(Samimi) kullarım üzerinde senin hiçbir gücün yoktur. Vekil (güven kaynağı) olarak Rabbin yeter*"[57] mealindeki ayettir.

Zeccâc el-Bağdâdî, (ö.311/923), "Buradaki ikinci şahıstan kasıt, İblistir. Müminlerden her kim ona karşı durumunu Allah'a arz edip teslim olursa Rabbi onu koruma altına alacak, bütün işlerinde onun garantörü olacak; dolaysıyla iblisin onun üzerinde hiçbir tasarruf imkânı olmayacaktır" şeklinde bir yorumda bulunmuştur.[58]

---

[51] *Nisâ*, 4/81.
[52] Taberî, *Câmiʿü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 8/566; Vâhidî, *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 2/85.
[53] Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1/666.
[54] Müslim, *İmâre*, 8.
[55] Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîrü Mukâtil*, 1/392; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/539; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 10/150.
[56] *Nisâ*, 4/132, 171.
[57] *İsrâ*, 17/65.
[58] Bkz. Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Meʿâni'l-Kur'ân ve iʿrâbüh,* (Beyrût: Alemü'l-Kütüb, 1988), 3/251. İblis ve yarenlerinin, Allah'a teslim olmuş müminler üzerinde hiçbir tasallutlarının olmayacağına dair bkz. *Hicr*, 15/42; *Nahl*, 16/99-100; *İsrâ*, 17/65; *Sebe'*, 34/20-21.

Kuşeyrî (ö.465/1072), ayetteki hitabın hususî olmayıp umumî olduğunu söylemiştir.[59] Çünkü Allah, her konuda müminlerin kefaletini kabul etmiş, samimi davranmaları şartıyla onları şeytanın hile ve desiselerine karşı koruyacağını buyurmuştur.[60] Nesefî ise (ö.710/1310) Allah'ın garantör olduğu kişileri "salih müminler" şeklinde nitelemiştir.[61]

Konuya ilişkin İslâm alimlerinin yorumları ve bakış açıları farklı olsa da vahyi kayıtsız şartsız kabul eden, onun vazettiği ilke ve prensipler doğrultusunda ömür tüketen bütün müminlerin bu kapsam alanına girdiği söylenebilir.

4.2.3.Ahzâb Suresi'nde

Kefâ kelimesinin "yeterli olduğu" anlamında en çok geçtiği surenin Ahzâb suresi olduğu söylenebilir. Müşriklerin Hz. Peygamber ve sahabesine düşmanlıkta zirve yaptığı bir süreçte Allah, Peygamberine ve müminlere bir teselli ve esenlik vermektedir:

"*Allah'a güven, vekil (güven kaynağı) olarak Allah yeter*"[62]

Bu sözün muhatabı kıyamete değin gelecek olan bütün müminlerdir. Kendisine verilen görevi Allah'a güvenerek hakkıyla yerine getirmesini, bütün dünya düşman olsa bile aldırmaması söylenmektedir. Bütün işlerinde yardımcı, dayanak ve vekil olarak Allah'ın yeter olduğu vurgulanmaktadır. Her şeyin Allah'ın kefaletinde ve garantörlüğünde olduğu zikredilmektedir. Allah, karşıt güçlere nasıl tavır koyması gerektiğini şu şekilde belirlemiştir:

"Kâfirlere ve münafıklara itaat etme! Onların eziyetlerine aldırma! Allah'a güven! Vekil olarak Allah yeter." [63]

"Savaşta, inananlara Allah yeter. Allah çok kuvvetlidir; çok güçlüdür."[64]

İnsanın bütün değerleriyle sınandığı, bütün genişliğine rağmen dünyasının daraldığı alan, savaş meydanıdır. Allah, bu süreçte de inanlara tedirgin olmamaları, düşmanları sayıca fazla olmalarına rağmen kendilerine yardım edeceğini; bu konuda zatının yeterli olduğunu, zira çok kuvvetli ve güçlü olduğunu bildirmiştir. Nitekim Allah, birçok yerde ve zamanda azıcık müminleri çok topluluklara karşı galip getirdiğini bildirmiştir.[65]

Yol, ne kadar engebeli de olsa kâfir ve münafıkların güttükleri politika ne kadar acımasız da olsa Allah, yolun sonunda inananlara büyük bir lütuf ve mükafat vadediyor.[66] Tüm

---

[59] Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât,* (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, ts.), 2/357.
[60] Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/290.
[61] Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl,* (Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998), 2/267.
[62] *Ahzâb*, 33/3.
[63] *Ahzab*, 33/48.
[64] *Ahzâb*, 33/25.
[65] *Bakara*, 2/249.
[66] *Ahzâb*, 33/47.

bu aşamalara karşılık Hz. Peygamber ve müminler, düşmanlara ve kurdukları tuzaklara karşı yardımcı olarak Allah'ı yanı başlarında görmeyi hak ediyorlar.[67]

4.3.Yardımcı Olarak Allah Yeter

4.3.1. Nisâ Suresi'nde

Kefâ kelimesinin bazı sure ve ayetlerde "Allah'ın mümin kuluna yardım etmesi" anlamında kullanıldığı müşahede edilmiştir. Onlardan biri de Nisâ suresindeki şu ayettir: "*Allah düşmanlarınızı çok iyi bilendir. Dost olarak Allah yeter; yardımcı olarak da Allah yeter*."[68]

Muhammed Mütevellî Şa'râvî (ö.1998), ayetin "*Allah düşmanlarınızı çok iyi bilendir"* kesitini "Siz, az çok düşmanlarınız hakkında bilgi sahibisiniz ama Allah, bütün boyutlarıyla düşmanlarınızın komplolarını biliyor, nasıl davranacağınız hakkında size yol gösteriyor. Düşmanlık, bazen sizin nefsinizden, çoluk çocuğunuzdan[69], eş dostunuzdan da kaynaklanabilir. Allah, hangi çeşit düşmanlık olursa olsun, nereden gelirse gelsin, sürekli sizin yanınızdadır, sizi korumaktadır" şeklinde tefsir etmiştir.[70]

İbn Cerîr et-Taberî (ö.310/923) ayetin "Ey Muhammed ve müminler! Allah, Yahudilerin size olan kin ve adavetini biliyor; öyleyse ona güvenip teslim olun, işlerinizi ona havale edin ki size yardım etsin, elinizden tutsun, düşman eline bırakmasın!" anlamına geldiği kanaatindedir.[71]

Fahreddin Râzî (ö.606/1209), müminlere düşmanlık beslemede Ehl-i Kitap'tan Yahudilerin öne çıkmasının gerekçesini Kur'ân'ın verdiği haberle (Mâide, 5/82) açıklamıştır.[72] Konuya ilişkin son söz olarak şunlar söylenebilir: Ayet, içerdiği mesaj itibariyle Yahudilerin düşmanlık ve oyunlarına yönelik Müslümanların dikkatini çekiyor. Müslümanları, kendilerini tekrar sapıklığa döndürmek isteyen kötü niyetlilere karşı uyanık olmaya davet ediyor. Çünkü Müslümanlar, kavuştukları hidayetin değerini iyi biliyorlar, kendilerini yeniden cahiliye örf adetlerine döndürmeye çalışanlara iltifat etmiyorlardı. Onlar İslâm'ı sevmiş, yakından bildikleri cahiliye kültüründen kendilerini cahiliyeye döndürmek isteyenlere karşı da nefret duyar hale gelmişlerdi. Yüce Allah, onların kalplerindeki bu canlı duyguyu yakinen biliyordu. Bu nedenle bir sonraki ayette Yahudilerin, Müslümanların düşmanları oldukları açıkça dile getirilmiş,

---

[67] Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye fî ʿilmi meʿâni'l-Kurʾân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fünûni ʿulûmih,* (Birleşik Arap Emirlikleri: nşr. Câmiatu'ş-Şârika, 2008), 2/1397.

[68] *Nisâ*, 4/45.

[69] *Tegâbun*, 64/14.

[70] Muhammed Mütevellî Şa'râvî, *el-Havâtır havle'l-Kurʾâni'l-Kerîm,* (Kâhire: Matbaatü Ahbâr el-Yevm, ts.), 4/2278.

[71] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiʿü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 8/566; Vâhidî en-Nîsâbûrî, *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-Mecîd*, 2/61; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, 1/415; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl,* 1/361; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît,* 5/657; Ebûbekir Cabir Cezâirî, *Eyserü't-tefâsir li kelâmi'l-aliyyi'l-kebîr*, (Medîne: Mektebetü'l-Ulûm, 2003), 1/484.

[72] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 10/91.

yıkıcı girişimlerine dikkat çekilmek istenmiştir. Böylece Medine'de Müslüman topluluk ile Yahudiler[73] arasındaki düşmanlık açığa vurulmuş, saflar iyice belirginleşiyordu.[74]

4.3.2.Enfâl Suresi'nde

Kefâ kelimesinin '*Allah'ın yardım etmesi*' anlamında kullanıldığı başka bir sure de Enfâl suresidir: *"(Ey Muhammed) onlar, sana tuzak kurmak isterlerse Allah, sana yeter. Seni yardımıyla ve müminlerle destekleyen O'dur."*[75]

Allah, ayette mümin kullarına yardım etmeyi vadetmiş, hatta bunu kendisine bir hak diye beyan etmiştir.[76] Ayette geçen "*müminlerle"* kelimesinden kasıt, Medineli müminlerdir.[77] Allah, Hz. Peygamber'i ve Muhacirleri Ensârla takviye etmiş, düşmana karşı güçlü hale getirmiştir.[78] Ebussuûd Efendi (ö.982/1574), bu ayetin Hz. Peygamber'in, ileride düşmanlarına karşı galip geleceğine dair bir işaret olduğunu belirtmiştir.[79] İbn Acibe (ö.1224/1809) ise Allah'ın, düşmanlarının bütün tuzak ve entrikalarına karşı Hz. Peygamber ve müminleri korumasını, onlar için en büyük bir mükafat ve şeref olarak değerlendirmiştir.[80]

"Ey peygamber! Sana uyan müminlerle beraber Allah, sana yeter"[81]

Bu ayetin, henüz çatışma vuku bulmadan Bedir savaşı sürecinde indiğine dair görüşler[82] olduğu gibi Hz. Peygamber'e otuz üç erkek, altı kadının; daha sonra ise Hz. Ömer'in İslâm'a girmesinden sonra indiğini söyleyenler vardır.[83] Bu görüş İbn Abbâs, Abdullah b. Ömer b. Hattâb (ö.73/693) ve Enes b. Malik'in (ö.93/712) görüşüdür.[84] Çünkü Hz. Ömer'in (ö.23/644) İslâm'a girmesiyle Müslümanlar güçlenmiş, artık İslâm daveti gizli aşamadan aleni hale geçmiştir.[85]

Malum olduğu üzere kavminin sıkıntıya girmesi nedeniyle daralan Hz. Peygamber, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur. Allah, buna rağmen kavmin vahye sırt dönmesi halinde,

[73] Burada özellikle Medine ve civarında mukim Kaynuka, Kurayza, Nadir ve Hayber Yahudileri kastedilmiştir. Bkz. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984), 5/71.
[74] Bkz. Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân,* 2/674-675.
[75] *Enfâl*, 8/62.
[76] *Rûm*, 30/47.
[77] Vâhidî, *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Mecîd*, 447; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/42; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl,* 1/654.
[78] Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân,* 2/276.
[79] Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-ʿakli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm,* 4/33.
[80] İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd,* 2/344.
[81] *Enfâl*, 8/64.
[82] Mâverdî, *Tefsîrü'l-Ḳur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn)*, 2/331; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. el-Muhâribî İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1422), 2/549.
[83] Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân,* 2/277; Vâhidî, *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Mecîd*, 447.
[84] Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît,* 5/348.
[85] Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 2/308.

Peygamberine moral vermiş, kendisine güvenmesini istemiş ve sadece Rabbinin yeterli olacağını bildirmiştir.[86]

Zemahşerî (ö.538/1143), ayetin Bedir savaşı arifesinde indiğini, ayette geçen Hz. Peygamber'e ittiba eden (uyan) kesiti de "Allah da sana yeter, müminler de sana yeter" şeklinde yorumlamıştır.[87] Fahreddin Râzî; Allah'ın, Hz. Peygamberi korumasını, düşman unsurlara karşı yeterli oluşunu belli bir süreyle sınırlamanın yanlış olduğunu, aksine koruma ve yeterli oluşun, Hz. Peygamber'in bütün hayatını kapsadığını belirtmiştir.[88]

4.3.3.Furkân Suresi'nde

Kefâ sözcüğünün birçok ayette "yardım", "yardımcı" formunda gelmesi, mümin kul için Allah'ın yardımının ne denli önem arz ettiğinin bir göstergesidir. Söz konusu yardımın, kimi zaman cihat meydanında kimi zaman sosyal güvenlik alanında kimi zaman ise psikolojik bağlamda olması mümkündür.

"Elçi şöyle diyecektir: Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'ı yalnız bıraktı. İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar var ettik. Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin sana yeter."[89]

Furkân Suresi'ndeki iki ayette daha çok, Hz. Peygamber'in beşerî arzuları doğrultusunda hemen gerçekleşmeyen sonuçlar, kavminin vahye ilgi göstermeyip onu yalanlaması nedeniyle daralması; bu süreçte de Allah'ın, kendisini yalnız bırakmayıp teselliyle motive etmesi açıklanmaktadır, söylenebilir.[90]

Kimi tefsirciler bu olayın kıyamet gününde sergileneceği kimileri ise -Mukâtil b. Süleyman başta olmak üzere (ö.150/767)- bunun Kureyş'in Hz. Peygamber'i yalanladığı süreçte gerçekleştiği yönünde yorum yapmıştır.[91] İkinci grubun yorumları Hz. Peygamber'in davet siyaseti açısından daha isabetli olduğu söylenebilir.

Müşrik ve inkârcı çevrelerin Hz. Peygamber'i yalanlamaları çeşitli şekillerde tezahür ediyordu. Bazen onu Allah'a iftira atmakla[92] bazen cin çarpılmış olmakla[93] bazen yemek yediğinden, su

---

[86] *Tevbe*, 9/128-129.

[87] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/233. Zemahşerî'den başka aynı görüşü paylaşanlar için bkz. İbn Atıyye, *el-Muḥarreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*, 2/549; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/43.

[88] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 15/501. Ayrıca bkz. Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-ʿakli's-selîm,* 4/33.

[89] *Furkân*, 25/30-31.

[90] Vâhidî en-Nîsâbûrî, *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-Mecîd*, 3/339.

[91] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, 3/319; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/27; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kurʾân,* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997), 4/208; İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kurʾâni'l-mecîd,* 4/95.

[92] *Furkân*, 25/4.

[93] *Hicr*, 15/6; *Saffât*, 37/36; *Duhân*, 44/14, *Kalem*, 68/51.

içtiğinden ve çarşı pazarda dolaştığından[94] ötürü sade bir vatandaş olmakla davet sürecini etkisizleştirmeye çalışıyorlardı.

Müşriklerin bütün ekonomik, kültürel ve psikolojik baskılarına, kamuoyunu kirli siyasetleriyle manipüle etmelerine rağmen Allah, kendi peygamberini ve ona tabi olanları, yardımıyla destekleyeceğini, onları kendi hallerine bırakmayacağını ve bu konuda garantör olduğunu bildirmiştir. Bu olgu hem Peygamber'i hem kendisine inananların moralini yüksek tutmuş, inançları uğrunda maruz kaldıkları baskılara göğüs germe erdemlerini artırmıştır.

Kefâ kelimesinin ne anlama geldiğini, hangi sure ve ayetlerde geçtiğini analiz ettikten sonra, şimdi de bazı kaynaklarda geçen Hz. Osman'ın (ö.35/656) şehadeti esnasında kanının Mushaf'taki (*Bakara*, 2/137) ayetin üzerine damladığına dair konuyu irdelemeye çalışalım.

5.Bakara Suresi 137. Ayetinin Hz. Osman'ın Şehadetiyle İlintisi Var mı?

Hz. Osman'ın, Kur'ân'ı çok kıraat eden sahabiler arasında yer aldığı bilinmektedir. Hatta şehit edildiği sırada önünde Mushaf olduğu, onu okuduğu malumdur. O esnada, kan damlalarının "*Onlara karşı Allah sana yeter*" mealindeki ayetin (*Bakara*, 2/137) üzerine düştüğüne dair kaynaklar işaret etmiş, birçok kişi düşen kanı gördüğünü söylemiştir.[95] Mesela Nâfi' b. Ebi Nuaym (ö.169/785), tamir etmesi amacıyla yıllar sonra kendisine gönderilen Hz. Osman Mushafı'nda söz konusu kanı gördüğünü[96]; bu durumu Hz. Aişe ile Medine'ye giden Amra bnt. Arta el-Adeviyye[97] dile getirmiştir.

Abdullah b. Mübârek (ö.181/797) ile Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni el-Bağdâdî (ö.351/962), Mushaf'ın üzerine düşen her kan damlasının Hz. Osman'a cennette birer derece kazandırdığını; dolaysıyla günahlarına keffaret olduğunu söylemiştir.[98]

---

[94] *Furkân*, 25/7.

[95] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/434; Nîsâbûrî, *Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-furkân,* 4/417; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî, *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-iʿâne ʿalâ maʿrifeti baʿzı meʿânî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr*, (Kâhire: Matabaatü Bulâk, H/1285), 2/369; Ebü'l-Fidâ İmâduddîn İsmâîl b. Şihâbuddîn İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, (Riyâd: Dârü't-Tayyibe, 1999), 1/34.

[96] Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-ʿazîm*, (Riyâd: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, H/1419), 1/244.

[97] Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/340.

[98] Bkz. Ebû Abdurrahman Abdullâh b. el-Mübârek el-Mervezî, *Kitâbü'l-cihâd*, (Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1972), 104; Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni' b. Merzûk el-Ümevî el-Bağdâdî, *Mu'cemü's-sahâbe,* (Medînetü'l-Münevvere: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, H/1418), 1/160; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdülber en-Nemerî, *el-İstîʿâb fi maʿrifeti'l-ashâb,* (Beyrût: Dârü'l-Ciyl, 1992), 3/3046; Ebü'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Muhibbüddîn Ahmed b. Abdullâh et-Taberî, *er-Riyâzü'n-nadire fî fezâ'il (menâkıb)i'l-ʿaşere,* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3/72; Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 19/456; Selâhaddin Halîl b. Aybek b. Abdullâh es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefayât,* (Beyrût: Dârü İhyai't-Türâs, 2000), 20/30.

Türk edebiyatında da Hz. Osman'ın şehit edilişi esnasında kanının Mushaf üzerine düştüğünü söyleyenler vardır; onlardan Âşık Paşa (ö.733/1332) ve Şemseddîn Sivâsî'yi (ö.1006/1597) saymak mümkündür.[99]

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle şunlar söylenebilir, olaya ilişkin bazı yorumlar yapılabilir: Sosyal hayatta olağanüstü durumların meydana gelmesi her zaman mümkündür. İnsan, söz konusu olağanüstülükleri kimi zaman bir tesadüf kimi zaman ise bir tevafuk diye değerlendirebilir. Bu iki durumdan birini kabul edip içselleştirmek, kişinin olaya ilişkin hassasiyetine göre değişebilir. Birçok ilim ehlince kabul edilen bu olayı göz ardı etmek, hatta görgü tanıklarının şehadetini inkara kalkışmak, İslam hukuku bağlamında mümin ve adil şahitleri, bir bakıma tekzip anlamına gelir ki bunun bir vebal olacağı kanaatini taşıyoruz. İlmî kaynaklarca sözü edilen olaya ilişkin karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

1-Hz. Osman'ın şehit edilmesi gerçek olduğu gibi kaynakların verdiği bilgiye göre şehadeti esnasında Kur'ân okuduğu ve kanının Mushaf üzerine damladığı da bir gerçek olarak kabul edilmelidir.

2-Hz. Peygamber'e hitaben "*Onlara karşı Allah sana yeter*" ayetindeki "*onlar*" grubundan kasıt, özelde Ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hristiyanlar, genelde ise bütün inkârcı düşman çevrelerdir.[100] İbn Abbâs'a göre ayet, Medine'deki Yahudilerin liderleri Ka'b b. Eşref, Mâlik b. Dayf, Vehb b. Yahûdâ, Ka'b b. Üseyd ve Ebû Yâsir b. el-Ahteb ile Necrân Hristiyanları hakkında nazil olmuştur.[101]

3-Nüzul sürecinde ayetin maksadı hangi şahıs veya grup olursa olsun, nihayetinde onların hepsi vahye ilgi göstermeyen, Hz. Peygamber'e kin ve adavet besleyen çevrelerdir. Ele aldığımız çalışmada bu konuda herhangi bir ihtilafın olmadığı sonucuna varılmıştır diyebiliriz.

4-Ka'b b. Eşref , Mâlik b. Dayf, Vehb b. Yahûdâ, Ka'b b. Üseyd ve Ebû Yâsir b. el-Ahteb vb. kimseler hakkında nazil olan ayeti, itikat bağlamında Hz. Osman'ın katillerine uyarlamak yanlış olacaktır. Halife'yi katledenlerin büyük günah işlediklerinde herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Sorgulanmayan zatın sadece Allah olduğu[102], peygamberler de dahil ahirette bütün insanların sorgulanacağı[103] naslarla sabittir. Bu itibarla tarihsel olayları *"Onlar bir ümmetti, gelip geçtiler; onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size aittir.*

[99] Geniş bilgi için bkz. Âşık Paşa, *Garibnâme,* Haz. Kemal Yavuz, (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 30; Şemseddîn Sivâsî, *Menâkıb-ı Çehâr-ı Yâr-i Güzîn*, Haz. Mehmet Arslan, (İstanbul: Sivas Belediyesi Basın ve Halkla İlişkiler Yayını, 2017), 361.
[100] Mukâtil, *Tefsîr*, 1/142; İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiʿü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 3/116;
[101] Sa'lebî en-Nîsâbûrî, *el-Keşf ve'l-beyân ʿan tefsîri'l-Ḳurʾân,* 1/282, 284;
[102] *Enbiyâ*, 21/23.
[103] *Arâf*, 7/6.

Siz, onların yaptıklarından sorguya çekilmeyeceksiniz" haberi ışığında[104] tefekkür ve tedebbür etmekle sorumluyuz diye düşünüyoruz.

Sonuç

İnsan, diğer varlıklara kıyasla akıl, zekâ, muhakeme, istidlal ve istinbat gibi değerler ile takviye edilmiş olsa da yapısı itibariyle zayıf bir varlık olduğu söylenebilir. Karşılaştığı olayların dozuna göre kimi zaman sabr-u sebat kimi zaman sabit-kadem kimi zaman ise yılgınlık gösterip serzenişte bulunabilir. Buna, beşer olmaları noktasında peygamberler de dahildir. Onların kimi zaman zayıf kaldıkları, durumlarını Allah'a arz ederek şikâyette bulundukları söz konusudur.

Kavmini bireysel ve toplumsal düzeyde gece gündüz, açık gizli hakka çağıran Hz. Nûh'un, uzun bir süreci kapsayan çağrısının sonunda yeryüzünde inkarcılardan kimseyi sağ bırakmamasını dilediği (Nûh, 71/5-9,26) görülmektedir. Kavminin vahye sırt çevirmesi sonunda hiçbir ilahî yönlendirmeyi beklemeden sorumluluk alanını terk eden, yanlışını ve zalimlerden olduğunu itiraf eden Hz. Yunus'a (Enbiyâ, 21/87) şahit olunmaktadır.

Mekke ve çevresini (Enâm, 6/92; Şûrâ, 42/7) önceki kardeşleri gibi İslâm'a davet eden Hz. Peygamber'in bir süre sonra kavminin vahye ilgi göstermediği, Kitab'ı göz ardı ettiği (Furkân, 25/30), bu yüzden mahzun olduğu (Mâide, 5/41), imkân bulması halinde Allah'ın huzuruna çıkıp şikayetini arz etmesi adına göğe bir merdiven dayamaya çalıştığı (Enâm, 6/35) haber verilmiştir. Tüm bu olumsuz tablolara karşılık Allah'ın onu ve beraberindeki müminleri yalnız bırakmadığı, koruması altına aldığı görülmüştür. Bu ise en netameli dönemlerde bile Hz. Peygamber ve müminlerin maneviyatlarını güçlendirdiği, sağlam bir dayanak ve sığınağa sahip olmaları dolaysıyla karşılaştıkları her musibet ve sıkıntıya içtenlikle göğüs germe azmi kazandırdığı müşahede edilmiştir.

Ayetteki (Bakara, 2/137) "feseyekfîkehumullah" ifadesinin fiil kökü olan "kefâ" kelimesi kimi yerde yeterli olmak ve korumak; kimi yerde bir işe yetişmek ve onu yapmak; kimi yerde ise kollamak anlamına gelmiş olsa da tüm anlamların, darda kalan ve yardıma muhtaç kimseleri koruma formatında odaklandığı söylenebilir.

Son olarak vurgu yapılması gereken nokta; davet bağlamında peygamberlerin izinden gidenlerin, söz konusu argümanlardan birer ders/ibret almaları gerektiğidir. Aksi takdirde vahyin vermek istediği mesajın belli bir zaman ve mekân dilimiyle sınırlı bırakılması anlamına gelecektir.

[104] *Bakara*, 2/134, 141.

Kaynakça

Abdullah b. Mübârek, Ebû Abdurrahmân b. Vâzıh el-Hanzalî el-Mervezî. *Kitâbü'l-cihâd*. thk. Nezîh Hammâd Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1972.

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Matba'atu'l-İslâmiyye,1982.

Ahfeş el-Evsat, Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade. *Meʿâni'l-Kurʾân.* Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1990.

Âşık Paşa. *Garibnâme.* Haz. Kemal Yavuz. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân.* Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl.* Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1997.

Cezâirî, Ebûbekir Câbir. *Eyserü't-tefâsir li kelâmi'l-aliyyi'l-kebîr.* Medîne: Mektebetü'l-Ulûm, 2003.

Ebû Bekir el-Cezâirî, Câbir b. Mûsâ b. Abdülkâdir. *Eyseru't-tefâsîr li kelâmi'l-aliyyi'l-kebir*. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l- Hikem, 2003.

Ebû Hayyân el-Endülüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muhît*. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1999.

Ebussuûd Efendi. *İrşâdü'l-ʿakli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm.* Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga.* Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001.

Fârâbî, Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm. *Mu'cemu dîvâni'l-edeb*. Kâhire: Dârü'ş-Şa'b, 2003.

Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn.* Kâhire: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.

İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf. *el-İstîʿâb fî maʿrifeti'l-ashâb,* Beyrût: Dârü'l-Ciyl, 1992.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kurʾâni'l-mecîd.* Kâhire: nşr. Hasan Abbâs Zekî, 1998.

İbn Âdil, Ebû Hafs Siracuddîn Ömer b. Ali en-Nu'mânî. *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr.* Tunus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Atıyye el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib el-Muhâribî. *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. Riyâd: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, H/1419.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *Mucmelu'l-lüga ve es-sâhibî fî fikhi'l-lüga.* thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultan. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris Zekeriyya. *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga.* Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1991.

İbn Kâni', Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Merzûk el-Ümevî el-Bağdâdî. *Mu'cemü's-sahâbe.* Medînetü'l-Münevvere: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, H/1418.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm.* Riyâd: Dârü't-Tayyibe, 1999.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Beyrût: Dârü Sâdır, 1300.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr.* Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrût: 2001.

İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *ez-Zâhir fî meani kelimâti'n-nâs*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1992.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât.* thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412.

Karaman, Fikret ve Diğerleri. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn. *Mehâsinü't-te'vîl.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1418.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu'li ahkâmi'l-Kur'ân.* Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâ'ifü'l-işârât.* Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, ts.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. Kâhire: Dârü'ş-Şurûk, 2003.

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-nuket ve'l-'uyûn).* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed. *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fünûni 'ulûmih.* thk. Komisyon. Birleşik Arap Emirlikleri: nşr. Câmiatu'ş-Şârika, 2008.

Merâgî, Ahmed b. Mustafâ. *Tefsîrü'l-Merâgî.* Kâhire: Mektebetü ve Matba'atu Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1946.

Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl.* thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1980.

Muhibbüddin et-Taberî, Ebü'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Muhibbüddîn Ahmed b. Abdillâh. *er-Riyâzü'n-nadire fî fezâ'il (menâkıb)i'l-'aşere.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîr*. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2002.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûreddîn Alî. *et-Tevkîf 'alâ mühimmâti't-te'ârîf*, Alemü'l-Kütüb, Kâhire: 1990.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998.

Neşvân el-Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Sa'd b. Ubeydullâh. *Şemsu'l-'ülûm ve devâ'ü kelâmi'l-Arab mine'l-külûm.* Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1999.

Nîsâbûrî, Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyn el-A'rec. *Garâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-furkân.* Beyrût: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Ömer, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mü'cemü'l-lügati'l-Arabiyye el-muâsıra.* Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008.

Râzî, Fahruddîn. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Rızâ, Reşîd. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm* (*Tefsîrü'l-menâr*). Kâhire: nşr. Heyet, 1990.

Safedî, Selâhuddîn Halîl b. Aybek. *el-Vâfî bi'l-vefayât.* Beyrût: Dârü İhyai't-Türâs, 2000.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Ḳur'ân.* Beyrût: Dârü İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân.* Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997.

Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcabbâr. *Tefsîrü'l-Kur'ân.* Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997.

Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm. *ed-Dürrü'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn.* Dımaşk: Dârü'l-Kalem, ts.

Sivâsî, Şemseddîn. *Menâkıb-ı Çehâr-ı Yâr-i Güzîn*. Haz. Mehmet Arslan, İstanbul: Sivas Belediyesi Basın ve Halkla İlişkiler Yayını, 2017.

Suyûtî, Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr.* Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr.* Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1993.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'zı me'ânî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr*. Kâhire: Matabaatü Bulâk, H/1285.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-mecîd.* thk. Komisyon. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *Meʿâni'l-Kurʾân ve iʿrâbüh.* Beyrût: Alemü'l-Kütüb, 1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*. Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1987.

Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîrü'l-münîr.* Beyrût: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır, 1991.

DAVET SÜRECİNDE PEYGAMBERLERE ATILAN İFTİRALARDAN "SEFİH" NİTELEMESİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğretim Üyesi Hacı ÇİÇEK
Adıyaman Ünv. Eğitim Fak. Arap Dili Eğitimi Bölümü.
orcid.org: 0000-0003-4735-6349

Özet

Peygamberler, insanlığın en bahtiyar ve kutlu insanlarıdır. Onlar, bahtiyar ve kutlu oldukları kadar, en çok çile çeken ve toplumu yönlendiren kesimler tarafından baskıyla karşılaşan kimselerdir. Malum olduğu üzere hiçbir peygamber, toplumun önderlerince güler yüzle karşılanmış değildir. Peygamberler tarihi, peygamberlerin, henüz peygamberlik görevlerini üstlenmeden önce toplumları tarafından danışılan kimseler olduklarını haber vermektedir. Durum bu merkezde olmasına rağmen, toplumun olumsuzluklarını gündeme getirmelerinden sonra akılsızlık ve ahmaklıkla itham edilmişlerdir. Peygamberleri, akılsızlıkla itham edenlerin ölçüsü nedir? Onlara göre akıllı veya akılsız olmanın kriterleri nelerdir? Peygamberler, gerçekten akılsız kimseler midir? Peygamberlerin biyografileri dikkatlice okunup irdelendiğinde onların, ergenlik dönemlerinden itibaren toplumun dikkatini çeken, en nazik zamanlarda toplum tarafından görüş ve yorumlarına baş vurulan kimseler olduğu anlaşılacaktır. Onların ithamlarının yegâne amacı, peygamberleri toplumun nezdinde küçük düşürmek, davetlerini etkisiz hale getirmektir. Çünkü peygamberler, bazı kesimlerin çıkarlarına göre belirlediği statüko ve politikaya karşı duran ve bu uğurda her tehlikeyi göze alan cesur şahsiyetlerdir. Nitekim peygamberlerin bir kısmı bu yolda memleketinden göç etmiş kimisi şehit edilmiştir. Bu çalışmada, peygamberlerin sıklıkla karşılaştığı sefih/akılsız nitelemeler ve onların topluma takındığı davranışlar ele alınmıştır.
Anahtar Kelimeler: Peygamberler, Davet, Sefih, Toplum, İftira.

AN EVALUATION OF THE ATTRIBUTION OF "IDIOT" AMONG THE SLANDERS THROWN AT THE PROPHETS DURING THE INVITATION PROCESS

Abstract

Prophets are the happiest and most blessed people of humanity. As much as they are happy and blessed, they are also the people who suffer the most and face oppression by the people who direct the society. As it is known, no prophet was greeted with a smiling face by the leaders of the society. The history of the prophets informs us that prophets were people consulted by their community even before they took on their prophetic duties. Although the situation was in this center, they were accused of stupidity and stupidity after they brought up the negativities of the society. What is the measure of those who accuse the prophets of foolishness? According to them, what are the criteria for being smart or stupid? Are prophets really fools? When the biographies of the prophets are carefully read and examined, it will be understood that they were the people who attracted the attention of the society from their adolescence period and whose opinions and comments were sought by the society at the gentlest times. The sole purpose of their accusations is to humiliate the prophets in the eyes of the society and to neutralize their invitation. Because prophets are brave personalities who stand against the status quo and politics determined by some groups according to their interests and take all kinds of risks. As a matter of fact, some of the prophets migrated from their homeland on this road, and some were martyred. In this study, the debauched/irrational characterizations frequently encountered by the prophets and their behaviors towards the society are discussed.

Keywords: Prophets, Invitation, Idiot, Society, Slander.

Giriş

İnsan, varlık aleminde konumu itibariyle donanımlı kılındığı gibi sorumlu kılınmıştır. Müsbet manada insanlık tarihine yön verenler, hep akıllı ve zeki kimseler olmuştur. Delilerin ve en küçük bir sorunu bile analiz etmekten yoksun kimselerin, olumlu anlamda insanlık tarihine yön

verdiği müşahede edilmemiştir. İz bırakanların bir kısmı bilim insanı, bir kısmı asker, bir kısmı teknokrat, bir kısmı ise bürokrat kesimden olagelmiştir ama etkin oldukları alan daha çok, dünya ile sınırlı kalmıştır, söylenebilir.

Beşeriyete yön verenlerin kimisi kısmı insanların dünyasını, kimisi hem dünyasını hem ahiretini kuşatmıştır. Bu kategoride iz bırakan, insanlığı etkileyen ve içinden yetiştiği topluma şekil verenlerin başında peygamberler gelmektedir. Peygamberler, yüklendikleri misyonlarına karşılık toplumlarından hiçbir ücret istememiş[1]; onları dünyanın geçici, ahiretin ise daha hayırlı ve kalıcı olduğu noktasında[2] motive etmişlerdir. Yüklendikleri misyonun getirisini Allah'tan beklemişler; çünkü onun vadettiği ecir daha büyük ve mutluluk vericidir.[3]

Sosyal ilişkilerin ve davet sürecinin başladığından bu yana neredeyse bütün peygamberlere ve takipçilerine reva görülen şey, itibar suikastı olduğu söylenebilir. Halbuki peygamberler, daha önce aynı kesim tarafından ümit bağlanan, kendilerine danışılan akıllı şahsiyetler olarak kabul edilmiştir.[4] Ama davetin, kişisel ve grupsal çıkarlarıyla uyuşmadığını gören söz konusu çevre, daha yolun başında iken peygamberleri akıllı davranmamak ve reel-politik hareket etmemekle itham edip kitlelerin gözünden düşürmek olmuştur. Peygamberler, sefih, aklı kıt diye nitelendirildikleri gibi sapık, beyinsiz[5], sihirbaz[6], bozguncu[7], yalancı[8], cinlenmiş[9] diye itham edilmiş; aristokrat tabaka tarafından güdülen çirkin politikalarla toplumdan dışlanmaya çalışılmıştır.[10]

Konumuzun daha iyi anlaşılması açısından "sefih" kelimesinin sözlük ve terim anlamını vermemiz yerinde olacaktır.

1.Sefih Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Arapçada s-f-h fiilinden türemiş olan sefih sözcüğü malını düşünmeden israf harcayan, nereye harcadığını bilmeyecek kadar aptal olan, aklı kıt[11], cahil, ahmak[12], zevk ve eğlenceye düşkün,

---

[1] *Şuara*, 26/109, 127, 145, 164, 180. Konuya dair geniş bilgi için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye,1982), 12-14.
[2] *A'lâ*, 87/17.
[3] *Nahl*, 16/41.
[4] *Hûd*, 11/62.
[5] *A'râf*, 7/60, 66.
[6] *Neml*, 27/13-14.
[7] *A'râf*, 7/127.
[8] *Hûd*, 11/27.
[9] *Müminûn*, 23/24-25. Ayrıca bkz. *En'âm*, 6/7; *Hûd*, 11/7; *Yûnus*, 10/2; *Enbiyâ*, 21/3; *Sebe'*, 34/43; *Saffât*, 27/15; *Zuhruf*, 43/30; *Ahkâf*, 46/7; *Kamer*, 54/2; *Müddessir*, 74/24.
[10] Geniş bilgi için bkz. Hacı Çiçek, "Toplumları Baskı ile Yönlendiren İki Grup İnsan Profili: Mele'/Eşrâf ve Mütrefîn/Varlıklılar", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/18 (Temmuz-July 2022), 590-608.
[11] Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-lüga*, (Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001), 6/81; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010), 1075.
[12] Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts.), 3/231. Hz. Ali'nin akılsız/sefih hakkındaki nitelemesi şöyledir: "Zenginliğin en üstünü akıl; yoksulluğun en büyüğü ahmaklıktır. Ahmakla dost olmaktan sakın!", "Akıllı kişinin dili kalbinin; ahmak kişinin kalbi ise dilinin gerisindedir." bkz.

uçarı olan[13]demektir. Sefahet ise zevk ve eğlence gibi yasak şeylere düşkünlük, akılsızlık edip gereksiz yere, sonunu düşünmeden, nefsi tatmin etmek adına harcama yapmaktır. Sefih kelimesinin çoğulu "sufehâ"dır.[14] Mastarı ise sefeh ve *sefâhetu*'dur. Kelime, hilmin zıddıdır.[15] Arap dilbilimcilerine göre sefâhet, akıl noksanlığı, başka bir ifadeyle akıl hafifliği demektir. Araplar, kötü dokunmuş elbise için ثَوْبٌ سَفِيهٌ "sevbun sefîhun" nitelemesinde bulunur[16], تَسَفَّهَتِ الريحُ الشجرَ "teseffehet er-rîyhu eş-şecere" sözü ile "rüzgâr ağacı savurdu" demek isterler.[17]

2.Kur'ân'ın Sefih Diye Nitelediği Şahıs ve Gruplar

Peygamberlerin davet alanını daraltmak, onları toplumdan dışlamak için "sefih/aklı kıt" yakıştırmasında bulunan çıkarcı politik ve bürokratik kesimin gayesi, kendilerini toplumun merkezine oturtmak, statülerini korumak olduğu görülmüştür.

Buna karşılık, Kur'ân'ın ayetleri dikkatlice incelendiğinde "sefih" sözcüğünün çeşitli anlamlarda kullanıldığı görülecektir. Kur'ân'ın, bu kavram dahilinde ele aldığı kişi ve grupları özet olarak aşağıdaki şekilde tasnif etmek mümkündür.

2.1.Şeytanın Sefih Diye Nitelenmesi

Şeytan/İblis, Kur'ân'ın sefih diye nitelediği ilk kişiler arasında bulunmaktadır. Kur'ân, terkipleri bağlamında şeytan ile cinlerin mayalarının aynı olduğunu bildirmektedir.[18] Bu itibarla insanlara vesvese vermede[19], onları kötü yola teşvik etmede ve yoldan çıkarmada ortak özelliğe sahiptirler.

"(iman eden cinler) Doğrusu şu: Bizim düşük akıllı-beyinsizlerimiz, Allah'a karşı 'gerçek dışı bir sürü saçma şeyler' söylemişler."[20]

Ayette geçen ş-t-t kelimesi haktan sapma ve doğruluktan ayrılma[21] anlamına geldiği gibi asılsız, doğruluktan uzak kalan[22], yalan dolan, zulüm ve haksızlıkla söylenen, maksadını aşan saçma

---

Ebû'l-Hasan Muhammed b. Huseyn b. Mûsâ Şerîf Radî, *Nehcü'l-belâga*, (Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1992), 688-690.

[13] Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, haz. Komisyon, (Ankara: 1998), 1931; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (Ankara: Birlik Yayınları, 1982), 3098.

[14] *Bakara*, 2/13, 142; *Nisâ*, 4/5; *A'râf*, 7/155..

[15] Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, (Kâhire: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.), 4/9; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh tâcü'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye*, (Kâhire: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987); Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr b. Side el-Mursî, *el-Muḥkem ve'l-muhitu'l-a'ẓam,* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 4/221; Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* (Beyrût: Dârü Sâdır, 1300), 13/597.

[16] İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-Luga*, (Beyrût: Dârü'l-Ciyl, 1991), 3/79.

[17] Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Hudar el-Cevâlîkî, *Şerhu edebi'l-kitâb li ibn Kuteybe*, (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, ts.), 237.

[18] *Arâf* 7/12; *Sâd*, 38/76.

[19] Bkz. *Nisâ,* 4/117-120; 7/*Arâf* 11-17; *İbrahim*, 14/20; *Hicr*, 15/30-42; *Nahl*, 16/98-100; *İsrâ,*17/65.

[20] *Cin*, 72/4.

[21] Ahmed Muhtâr, *Mu'cemu'l-lügati'l-Arabiyye el-muâsıra,* 2/1201.

[22] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 7/333.

söz[23] anlamlarına da gelmektedir. Mesela Arapçadaki "şattu'n-nehr" tamlaması "Sudan uzak kalan nehir kıyısı" demektir.[24]

Ayetin metninde "*sefîhüna*" yani "*beyinsizimiz*" kelimesi, bir şahıs için kullanıldığı gibi bir grup için de kullanılır. Tek şahıstan kasıt iblis; gruptan kasıt ise cinlerden bir topluluk demektir.[25] Ayetten anlaşıldığı üzere mümin cinlerin, inkârcı cinlerin Allah'a saçma sözleri anlamaları, dinledikleri Kur'ân sayesinde olmuştur. Çünkü ancak aptal ve beyinsizler, Allah'a saçma şeyler isnat edebilir.[26]

Cahiliye döneminde Arap adam, yolculuğa çıkıp bir vadide akşamladığında yüksek sesle "*Ey bu vadinin azizi! Emrin altındaki ahmakların şerrinden sana sığınıyorum*" diye bağırırdı. O, "aziz" sözüyle cinlerin başkanını kastediyordu. Mekke müşrikleri, kendilerini cinlerin koruyacağına inanıyorlardı. Oysaki bu algı, bir kuruntudan ibarettir.[27]

Şeytan/İblis, Kur'ân'da beyinsiz/akılsız diye nitelenmiştir. İblis, kendisi gibi aynı mayadan gelen cinleri[28] Allah'tan başkasına tapmaya çağıran beyinsiz/akılsız biridir. İblis, Allah'a ortak koşuyor ve çocuk isnadında bulunuyor, cinler de ona inanıyor; çünkü onun yalan yanlış konuşacağına ihtimal vermiyorlardı. Ama mümin cinler, Kur'ân'ı dinledikten sonra İblis'ten uzak durmuşlardır.[29]

Kur'ân'ı işitip dikkat kesilmeleri, cinlere bir sürpriz oluşturmuştur. Kur'ân'ın, cinleri çarpan ilk özelliği, onun harikulâde bir nazma ve üsluba sahip olmasıdır. Kur'ân, onların kalplerini titretmiş, duygularını sarmış, gönüllerinde fırtınalar koparmıştır. Onlar, yaşadıkları tabloyu, diğer arkadaşlarıyla paylaşmış, muciz Kitab'ın, kalplerinde bıraktığını onlara aktarmış, *biz harikulâde bir Kur'ân dinledik* demek suretiyle duygularını paylaşmışlardır. Yukarıda geçen bu ifadelerinden, vahye kulak veren ve hemen ona iman eden cinlerin, gerçek zevk sahibi kimseler oldukları şeklinde bir sonuç çıkarılabilir.[30] Çünkü altın ve kıymetli madenin değerini ancak sarraf anlar.

---

[23] Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, 6/212; Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletu'l-me'âcim el-Arabiyye*. çev. Muhammed Selîm en-Na'îmî, (Bağdat: Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1979), 6/305.
[24] Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât,* 453.
[25] Ebü'l-Ala Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân,* çev. Komisyon, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 6/443.
[26] Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân,* (Kâhire: Dârü'ş-Şurûk, H/1412), 6/3728.
[27] Müşriklerin, cinlere dair yanlış algıları için bkz. Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. el-Muhâribî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 5/380; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî el-Gırnâtî, *et-Teshîl li-ulûmi't-tenzîl,* thk. Abdullah el-Hâlidî, (Beyrût: Dârü 'l-Erkam, H/1416), 2/418; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân,* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997), 5/495; Muhammed Tâhir b. Muhammed et-Tûnusî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984), 29/225; Muhammed Mahmud Hicâzî, *et-Tefsîrü'l-vâdıh*, (Beyrût: Dârü'l-Cîyl el-Cedîd, 1993), 3/760.
[28] *Kehf*, 18/50.
[29] *Cin*, 72/1.
[30] Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3721.

Ne var ki cahil cinler, aynen Mekke müşrikleri gibi atalarının kof inançlarına bağlı kalarak küfürlerinde ısrar etmiş, Allah'a saçma sözler isnat etmede direnmişlerdir.[31]

Aslında beyinsiz ve akılsızlara inanıp itimat edenler de beyinsizler/akılsızlar sınıfında yer almıştır. Oluşan bu resim/tablo, Allah'a asılsız şeyler isnat edenlerin, -biyolojik ve anatomik bağlamda akıllı olsalar da- manen beyinsiz ve akılsız oldukları anlamına gelmektedir. Peygamberleri sefihlikle itham eden toplumlar arasında Mekke müşrikleri de yer almaktadır. Onlar, birçok ortağın yanı sıra cinleri de Allah'a ortak koşan bir toplumdur.[32]

Buradaki ayetle müşriklere Hz. Peygamber'in, onlara gönderildiği gibi cinlere de gönderildiği bildirilmektedir. Bazı cinlerin, Kur'ân'ı dinlediklerinde onun muciz boyutunu anladıkları, müşrikler gibi direnmeyip ona iman ettikleri; insanların vahiyle mükellef oldukları gibi cinlerin de mükellef oldukları; cinlerin, insanların sözünü dinleyip anladıkları; iman edenlerin, kavmine gidip onları imana davet etmekle yükümlü oldukları müşriklere hatırlatılmış, bazı mesajlar verilmiştir.[33] Ayetlerin akışında, cinlerin hatalarından özür beyan ettikleri de anlaşılmaktadır. Onlar latif, saf ve arı duru yapıları nedeniyle hiçbir kimsenin Allah'a asılsız ve yalan söz isnat etmeyeceğini sanmışlardır.[34]

2.2.İnanmayanların Sefih Diye Nitelenmesi

İnkârcılar, peygamberleri ve onlara iman edenleri sefih diye nitelediği gibi Kur'ân'da da inkârcıların aynı kavramla nitelendikleri bilinmektedir. Kur'ân'ın sefih diye nitelediği şahıs ve gruplar, sure ve ayetlerin ışığında şu şekilde tasnif edilebilir.

2.2.1.Bakara Suresi'nde

Müminlere sefih nitelemesinde bulunanlara dair rivayetler, farklı çevreleri gösterse de sonuç, aynıdır. Onların müşrik ya da münafık çevreden olmaları, İslam'a ve Müslümanlara düşmanlık beslemeleri, onları topluma sefih ve cahil cühela[35] diye lanse etmeleri[36] noktasında ittifak etmelerini engellemez. Gerek müşrik gerek Yahudi gerekse münafıklar, müminlerin yanlış yolda olduklarını, Muhammed'in maceralarına alet olduklarını dillendiriyorlardı.

[31] Ahmed b. Mustafâ Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* (Kâhire: Matba'atü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1946), 29/96.
[32] *Enâm,* 6/100; *Sebe*, 34/40-41; *Saffât*, 37/158.
[33] Geniş bilgi için bkz. Muhammed Cemâluddîn Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl,* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1418), 9/330.
[34] Nâsıruddîn Ebû Said Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, (Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1418), 5/251.
[35] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân,* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 1/293.
[36] Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesud el-Bagavî, *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 1/67.

"Onlara, 'insanların iman ettiği gibi siz de iman edin!' dendiğinde, 'Biz hiç beyinsizlerin iman ettiği gibi iman eder miyiz!' derler. Biliniz ki, beyinsizler ancak kendileridir, fakat bunu bilmezler."[37]

Müminleri sefih, akılsız, reel politik düşünmeyen, çağın gereklerine göre hareket etmeyen diye niteleyenler, bir bakıma kendilerini dev aynasında, üstün akıllı; müminleri ise aklı ermezler olarak görmektedirler.[38] Onlara göre İslâm'ı samimiyetle kabul edenler aptal, akılsız ve sefih kimselerden başkaları değildir.

Peygamberleri akılsızlıkla itham edenlerin kervanına münafıklar da katılmıştır. Münafıklar, en beyinsiz kimselerin, müminler olduğunu iddia etmiştir. Müminler, samimî olduklarından toplumda ahmak ve beyinsiz diye lanse edilmişlerdir. Mekke'de müşrikler, Medine'de ise münafıklar, Bilâl Habeşî (ö.20/641), Habbâb b. Eret (ö.37/658) ve Suheyb er-Rumî (ö.38/659) gibi yoksul müminleri sefih olmakla itham ediyorlardı. Münafıklar, adı geçen müminlerin beyinsiz/ahmak olmadığını biliyorlardı ama onlara kin ve adavetlerinden alay ediyorlardı.[39]

Vâhidî (ö.468/1076), münafıkların *'Biz hiç beyinsizlerin iman ettikleri gibi iman eder miyiz!'* şeklinde söyledikleri bu sözün, aleni olmaktan çok, aralarında seslendirdikleri bir söz olduğunu ama Allah'ın, onların foyalarını meydana çıkardığını kaydetmiştir.[40]

Kaynaklar, münafıklardan Abdullah b. Übey b. Selûl'ün (ö.9/631) belirleyici olduğu konusunda müttefiktir. Hem küstah hem kurnaz ve edebiyat yapmasını bilen bir profil çizen birisiydi. Bir ara İbn Selûl ve yandaşları, sokakta birkaç sahabinin karşıdan geldiklerini görmüşlerdi. İbn Selûl, yanındakilere: "*Bakınız! Ben, şu gelen budalaları başınızdan nasıl savacağım*" demiş ve yaklaştıkları zaman, hemen Hz. Ebubekir'in elini tutarak "*Merhaba Benî Teym'in efendisi, Peygamber'in mağaradaki arkadaşı, nefsini ve malını Hz. Peygamber'e harcamış olan Hz. Sıddık!*"; Hz. Ömer'in elini tutarak "*Merhaba Benî Adiy'in efendisi, dininde güçlü, nefsini ve malını Allah'a harcamış olan Hz. Faruk*!"; daha sonra Hz. Ali'nin elini tutarak "*Merhaba Hz. Peygamber'in amcası oğlu, damadı, Resulullah'tan başka bütün Benî Haşim'in efendisi*" demiş, bunun üzerine (Bakara, 2/13-14) ayetleri nazil olmuştur. Hz. Ali ise onu, münafıklığından dolayı kınamış ve bir daha buna tevessül etmemesi için uyarmıştır.[41]

---

[37] *Bakara*, 2/13.

[38] Onlar, İslâm'ı samimiyetle kabul edip, kendilerini her türlü zorluk, tehlike ve problemlere atan kimseleri aptal ve sefih olarak niteliyorlardı. Onlara göre, doğruluk ve Hak için bütün ülkeyi kendilerine düşman edinmeleri aptallıktan başka bir şey olmazdı. Haklıya ve haksıza aldırmaksızın sadece kendi çıkarlarını korumak, onlara göre büyük bir faziletti. Ebü'l-Ala el-Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân,* çev. Komisyon, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1/47.

[39] Ebü'l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*, (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1987), 1/63-64.

[40] Ebü'l-Hasan Ali Vâhidî, *el-Veciz fî tefsîri'l-Kitabi'l-Aziz*, (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1994), 13.

[41] Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/65; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/47; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali, *el-Bahrü'l-muhît,* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1999), 1/1221; Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed b. Huseyn

Uhud savaşından Medine'ye dönen İslâm ordusunun içinde, nerdeyse yara almayan kalmamıştı. İbn Selûl'un oğlu Abdullah da yaralıydı, bazılarının yarası oldukça ağırdı. Münafık ve Yahudiler, sahabenin başına gelenlerden dolayı, adeta sevinçten uçuyorlardı. İbn Selûl, yaraları nedeniyle bütün geceyi inleyerek geçiren oğluna: "Benim dediklerime kulak asmadın. İşte, gençleri peşine takan Muhammed'le Uhud'a çıkmamış olsaydın şimdi bu felaketle karşılaşmazdın! Ben, sonucun böyle olacağını zaten biliyordum" dediğinde, oğlu: "Allah, kendi elçisine ve Müslümanlara bir şey emretmişse, onda mutlaka bir hayır vardır" cevabını vermiştir. Bu konuda Allah, şunu söylüyor: "*Onlar, oturup kardeşleri hakkında, "Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi" diyenlerdir. De ki: "Eğer sözünüzde doğru iseniz, ölümü başınızdan savın*!"[42] Allah, vahye iltifat etmeyen, peygamberlerin davetinden yüz çevirenleri aşağıdaki ayetle beyinsiz, kendini bilmez diye nitelemiştir: "*İbrahim'in yolundan, kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? Andolsun ki, biz onu dünyada seçtik; şüphesiz o, ahirette de iyilerdendir*."[43] Bazı kaynaklar, ayetin sebeb-i nüzulü hakkında şunu kaydetmiştir: "Yahudi bilginlerinden Müslüman olan Abdullah b. Selâm, yeğenlerinden Seleme ve Muhacir'i, İslam'a davet etmiş, onlara "Biliyorsunuz ki Allah, Tevrat'ta İsmail'in çocuklarından adı Ahmed olan bir kişiyi göndereceğini, ona iman edenin hidayete ereceğini, inanmayanın ise lanete uğrayacağını yazmıştır" diye uyarıda bulunmuştur. Abdullah'ın bu sözü üzerine Seleme, İslam'a girmiş, Muhacir ise onun davetini reddetmiş, bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.[44]

İbrahim'in dini, Hanîf/dosdoğru olduğu halde ona yüz çeviren müşrikler, Yahudi ve Hıristiyanlar ahmak, kendini bilmez unsurlardır. Çünkü adı geçen üç grup, kendilerini Hz. İbrahim'in takipçileri diye görüyordu ama Allah, "*İbrahim ne bir Yahudi ne bir Hıristiyandı; ama kendini Allah'a teslim ederek her türlü batıldan yüz çevirmiş bir Müslümandı. Müşriklerden de değildi*"[45] demek suretiyle onları yalancı çıkarıyor; Hz. İbrahim'in takipçisi ve varisi olarak Hz. Peygamber'i ilan ediyordu.[46]

---

el-A'rec en-Nîsâbûrî, *Garâibu'l-Kur'ân ve reğâibu'l-furḳân,* (Beyrût: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 1/169; Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/78; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm,* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/46; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,* Ruslân, (Kâhire: nşr. Hasan Abbas Zekî, 1998), 1/82; Vehbe b. Mustafa ez-Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-vasît*, (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 2001), 1/15. Başka bir rivayette ise İbn Selûl'e "*Yeter artık, Allah'tan kork! Münafıklık etme, çünkü münafıklar Allah'ın en kötü yaratıklarıdır*" diyen kişinin, Hz. Ömer olduğu yönünde bilgiler zikredilmiştir. Bkz. Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî, *Tefsîrü Mukâtil*, (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2002), 1/15.

[42] *Âl-i İmrân*, 3/168.

[43] *Bakara*, 2/130.

[44] Bagavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1/152; Ebü'l-Ferec Cemâludîn Abdurrahmân b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 2001), 1/114.

[45] *Âl-i İmrân*, 3/67.

[46] Taberî *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kurân*, 3/89.

Başka bir ifadeyle ayette, şu vurgu bulunmaktadır: "Ey kendilerini Hz. İbrahim'in takipçileri diye zanneden Araplar! Siz, sürekli "*Şüphesiz biz babalarımızı bir yol üzerinde bulduk, biz de onların izlerini/dinini takip ediyoruz*" diyorsunuz.[47] Hz. İbrahim'in, atalarınız arasında en değerli ve şerefli kimse olduğunu da itiraf ediyorsunuz. Öyleyse atanız Hz. İbrahim'in sakındığı gibi siz de putlardan ve batıl yere kutsanan totemlerden sakının, uzak durun![48]

Zemahşerî (ö.538/1143) ise ayet hakkında "Şayet birisi, akıllı kimselerin asla vaz geçmeyeceği, yüz çevirmeyeceği bir şeyden uzak durup yüz çeviriyorsa, doğrusu o; gerçek anlamda kendini değersizleştirmiş, alçaltmıştır. Çünkü kişi, bu hareketiyle akıl sahibi kimselere karşı çıkmış, muhalefet etmiş olmaktadır" diye bir tespitte bulunmuştur.[49]

Müşrik, münafık ve Yahudilerin, Müslümanlar aleyhinde ittifak ettikleri bilinmektedir. Mesela onlar, -kendilerini ilgilendirsin veya ilgilendirmesin- Kıble değişimi olayında bile kamuoyunu manipüle ediyorlardı.[50] İbn Abbas (ö.68/687-88), onların Medine Yahudileri; Hasan-ı Basrî (ö.110/728), onların Mekke müşrikleri; Süddî (ö.127/745) ise onların Medine münafıkları olduğunu söylemiştir.[51] Zaten adı geçen üç çevre, Hz. Peygamber'in nübüvvet ve risaletini kabul etmiyorlardı.[52] Ne var ki ibadet bağlamında kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen konularda bile müminlere müdahale ediyor, onları farklı şekillerde Hz. Peygamber'den uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Bu nedenle ayet, onların bu tavırlarını beyinsizlerden kaynaklanan özellikler arasında saymıştır:

"*İnsanlardan bazı beyinsizler "Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları (Müslümanları) çeviren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da batı da yalnızca Allah'a aittir. Dileyeni (layık gördüğünü) doğru yola ulaştırır.*"[53]

Ayette kastedilen, Kıble'nin Kudüs'teki Mescid-i Aksa'dan, Mekke'deki Mescid-i Haram'a çevrilmesidir. Hz. Peygamber, o zamana kadar namazda yüzünü Kudüs'e çeviriyordu. Bu yöneliş, hicretin ikinci yılının ortalarına kadar devam etti. Daha sonra vahiyle yüzünü Kâbe'ye çevirmesi döndürmesi emredildi. Vahiy kaynaklı bu değişikliğin önemini kavrayamayan bazı beyinsizler, müminlerin zihninde şüphe uyandırmaya çalışmıştır.[54]

---

[47] *Zuhruf*, 43/23.
[48] Fahreddîn Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb*, (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 21/542.
[49] Zemahşerî, *Keşşâf,* 1/190.
[50] Hicâzî, *et-Tefsîrü'l-vâdıh*, 1/88.
[51] Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî el-Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,1994), 3/367. Ayrıca bkz. Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm,* 1/171; Bagavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1/174; Şihabuddin Mahmud Alusî, *Ruhu'l-me'ani fi tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-sebi'l-mesani*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 1/401.
[52] Muhammed Seyyid Tantavî, *et-Tefsîrü'l-vasît li'l-Kurâni'l-Kerîm* (Kâhire: Dârü'n-Nahda, 1997), 1/295.
[53] *Bakara*, 2/142.
[54] Hicâzî, *et-Tefsîrü'l-vâdıh*, 1/80. Bu değişikliğin asıl önemini kavrayamayan bazı anlayışsız kişiler, müminlerin zihninde şüphe uyandırmak için çeşit çeşit fikirler öne sürmeye başladılar. Beyinsiz oldukları için, Allah'ın belli

2.2.2.Enâm Suresi'nde

Cahiliyede genelde kadının hiçbir değeri yoktu. Erkek, kadının bütün haklarından yararlanmasına rağmen o, neredeyse hiçbir hakkını kullanamıyordu. Kadının sigortası durumundaki nikah mihri elinden alınıyordu.[55] Sadece erkeklerin yiyebildiği, kadınların tamamen mahrum kaldığı bazı yiyecekler vardı. Mesela bazı gebe hayvanların karınlarındaki canlı yavrular, sadece erkeklere ait olup kadınlara haramdı. Ama yavru ölü doğduğunda, kadın-erkek onu yemede ortaktı. Allah, bu cahil ve sefihçe davranışına karşılık kendilerini cezalandıracağını bildirmiştir:

"*Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar, elbette kaybetmişlerdir. Onlar, elbette sapmışlardır ve doğru yolda değillerdir*." [56]

Seâlibî (ö.875/1471), son derece aşağılık bir gelenek olan *beyinsizce çocuklarını öldürme,* bütün Araplar tarafından değil; daha çok, Rabia ve Mudar kabileleri tarafından uygulandığını kaydetmiştir.[57] Öteden beri sürüp gelen bu uydurma örf ve adetler, her ne kadar atalardan, dinî lider ve reislerden miras kalmış olsa da bu; onların doğru yolda oldukları, fıtrî bir değer taşıdığı anlamına gelmez. Bu, hangi çağda ve coğrafyada olursa olsun, çocuklarını öldürmeye izin veren, Allah'ın herkese yetecek miktarda verdiği rızıkları haram kılan, kuruntularınca dinde yenilikler icat edip bunları Allah'a atfedenler, -atalar ve dinî liderler de olsa- onların yaptığını meşru ve mazur gösteremeyeceği anlamına gelmektedir. Bu itibarla Yüce Allah, kadınları en doğal özlük haklarından yoksun bırakanları ve çocuklarını öldürenleri sefih diye nitelendirmiştir.

2.2.3.Araf Suresi'nde

"*Kavminden kâfir olan yöneticiler/ileri gelenler (Hud'a) şöyle demişti: "Doğrusu biz seni elbette bir beyinsizlik içinde görüyor ve yalancılardan olduğuna inanıyoruz*."[58]

Doğrusu "*sefih*", "*ahmak*" ve "*beyinsiz*" gibi ithamlar, Hz. Hud ve inananlara söylendiği gibi asırlar sonra Hz. Peygamber'e, ona iman edenlere de söylenmiştir: Âd kavmi, Hz. Hud'un beyinsizlik ve yalancılıkla özdeşleştiği vehmindedir. Aslında Hz. Hud, onların vahye karşı çıkmaları nedeniyle beyinsiz olduklarını bilmesine ve bunu gözlemlemesine rağmen, onların

---

bir nokta veya yön ile sınırlı olduğunu, kıble değişikliğinin Allah'tan yüz çevirmek anlamına geldiğini düşünüyorlardı. Bu saçma fikir, doğunun da batının da Allah'a ait olduğu ilân edilerek cevaplandırılmıştır. Kıble'nin belli bir yönde olması, Allah'ın sadece o yönde olduğu anlamına gelmez. Kendilerine hidayet verilenler bu tür kısır görüşlerle kendilerini meşgul etmezler. Bkz. Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân,* 1/106-107.

[55] *Bakara,* 2/231.

[56] *En'âm,* 6/140.

[57] Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân,* 2/521.

[58] *Arâf,* 7/66.

üslubuyla karşılık vermeyip edebini korumuş; kaba tavırlarını görmezden gelmiştir, denebilir. Bunların sonraki müminlere aktarılmasındaki amaç, onların beyinsiz ve ahmaklara nasıl davranması gerektiğini öğretmek içindir.[59]

Burada çok ilginç bir tablonun ortaya çıktığı söylenebilir: Müşrikler, bir taraftan elleriyle yontukları putlara tapmakta beis görmüyor, her türlü saçma sözler söylüyor, garip davranışlar sergiliyor; diğer taraftan ise peygamberlerin tevhide çağrılarını ve kula kulluk yapmaktan sakındırmalarını garip görüyorlar. Bu, cehalet ve aptallığın en uç noktasıdır.[60]

Burada her dönemin müşrikleri tarafından psikolojik yansıtmanın oluşturulduğu görülmektedir. Kendileri beyinsizce hareket etmelerine rağmen savunma mekanizmalarını harekete geçirerek akıllı, zeki, milleti için son derece hayırhah peygamberleri akılsız, zekâ özürlü ve beyinsiz diye itham ediyorlar.

"(Hud da onlara) şöyle demişti: "Ey kavmim! Bende herhangi bir beyinsizlik yoktur; aksine ben âlemlerin Rabbinin (seçtiği) bir elçiyim."[61]

Hz. Hud'un, onlara verdiği cevap, aslında kendisinden sonra gelecek bütün peygamberler ve davet adamları adına söylenmiş bir cevaptır. Kendisinde beyinsizlik olan birisi, toplumu ideal anlamda nasıl yönlendirebilir? Kendisinde akıl kıtlığı olan birisi, insanları incitmeden, çevresindeki nesneleri/objeleri kırıp dökmeden nasıl durabilir? Halbuki Hz. Hud, insanın tahammül edemeyeceği ithamlarla karşılaşmasına rağmen sabrediyor, kibarlığını kaybetmiyor, alemlerin Rabbi tarafından seçilen bir elçi olduğunu söylüyor.

Şimdiye kadar, her dönemdeki müşrik ve zorba kimselerin, peygamberleri sefihlikle itham etmelerine dair iftiralar müşahede edildi. Onların saçma sözler olduğu Allah tarafından vurgulandığı da anlaşıldı. Aşağıdaki ayet ise vahye karşı ikircikli davrananların, toplumun mümin kesiminde endişeye neden olduğuna dair bir ipucu veriyor:

"Musa dedi ki: İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği yüzünden bizi helak edecek misin? Bu, senin imtihanından başka bir şey değildir."[62]

Hz. Musa, kavminin öğüt almayan beyinsizlerden dolayı Rabbine yöneliyor, ondan yardım diliyor, Allah'a teslimiyetini takdim ediyor. Öfkesini topluluğun üzerinden kaldırmasını ve içlerindeki beyinsizlerden dolayı kendilerini helâk etmemesini niyaz ediyor. Onun ricası, soru formunda şekilleniyor.[63] Bir bakıma şöyle demek istiyor: "Allah'ım, içimizdeki beyinsizlerin

---

[59] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 2/116.
[60] Ebü'l-Kâsım Zeynulislâm Abdulkerim b. Hevâzin b. Abdulmelik el-Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l-işârât,* (Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyye, ts.), 544.
[61] *Arâf,* 7/67.
[62] *Arâf,* 7/155.
[63] İnsan bazen en küçük bir kızgınlık anında iradesini kaybedip parlayabilir. Kontrolsüz bir şekilde öfkesine kapılabilir ve sonucu düşünmeden körü körüne bir işe girişebilir. Bu nitelikler, duygularına ve hırslarına hâkim

yaptıklarından dolayı bizi helâk etmen, rahmetine yakışmaz. Bu, senin bize uyguladığın bir sınavdır. Bu sınavla dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletirsin." Böylece Hz. Musa meydana gelen olayın esprisini kavramış, bunun bir sınama olduğunu bilmiştir. Çünkü o, Allah'ın yaptıklarından gafil değildir. Zaten bütün sınamaların can alıcı noktası budur. Nitekim Allah, bu sınamanın özünü kavrayanları hidayete erdirir, kavramayanları ise sapıklıkta bırakır. İşte Hz. Musa, bu sınavı geçiyor ve Allah'ın desteğini istiyor "*Bizim velimiz sensin, bizi bağışla, bize merhamet et! Sen bağışlayanların en üstünüsün"* diye münacatta bulunuyor.[64]

2.3. Rüşd Çağına Ermemiş Çocuğun Sefih Diye Nitelenmesi

Kur'ân'ın, lügavî anlamda "sefih" diye nitelediklerinden biri de henüz rüşd çağına ermemiş kimsedir. Bu konuda Allah, şöyle buyurmuştur:

"*Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere (muhakemesi henüz gelişmemiş olanlara) vermeyin! Onlarla (kendi mallarıyla) onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin*!" [65]

Ayetin vermek istediği mesaj özele şöyledir: Allah'ın, korumanız ve işletmeniz için sizin sorumluluğunuza emanet ettiği yetim, dul, hasta ve benzeri korunmaya muhtaç kimselere ait malları, henüz onu çekip çevirebilecek olgunluğa erişmemiş olan çocuklara ve aklı ermeyenlere vermeyin! Fakat onları muhtaç durumda da bırakmayın, o malları işleterek elde edeceğiniz gelirle, onların yeme içme ve giyim kuşam gibi ihtiyaçlarını karşılayın! Bu arada, iyiliklerinizin altında ezilmemeleri için onlara gönül alıcı tatlı ve güzel sözler söyleyin![66]

---

olamayan aşırı insanın, başka bir deyişle cahil insanın davranışıdır. Cehalet kavramı, bu yönüyle hilim kelimesinin zıddıdır. *Halîm* duygularını frenlemesini, kör ihtiraslarını yenmesini, ne olursa olsun, canını sıkmayıp sakin olmasını bilen, insanlar arasındaki ilişkilerde ihsan ve *adalet* ile hareket eden, zulümden kaçınan, şehvetlerine gem vurabilen, yersiz kibir ve gurura kapılmayan kimsedir. Hilmin dış görüntüsü vakar, cehlin belirtisi ve fizîkî davranış hali ise zulümdür. Zulüm, cehlin özel bir şeklidir. Cehl, kavramın içi, zulüm ise onun dışıdır. Bkz. Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, (Ankara: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 193-194.

[64] Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dârü'ş-Şurûk, H/1412), 3/1377.

[65] *Nisâ,* 4/5. Bu ayetin anlamı çok geniş kapsamlıdır. Müslüman topluluğa, hayatın devam ettirilmesi için çok gerekli olan servetin, hiçbir zaman aklı ermezlere ve onu doğru dürüst kullanmayı başaramayan kişilere verilmemesi gerektiği; çünkü bu tür kişilerin serveti israf ederek toplumun ekonomik ve kültürel sistemini, uzun dönemde de ahlâkî düzenini bozabileceği öğretilmektedir. Özel mülkiyet hakları mutlaka korunmalıdır, fakat aynı zamanda kişinin onu istediği şekilde sınırsızca kullanıp, toplumu ifsat etmesine de izin verilmemelidir. Bir kişinin hayatî ihtiyaçları da söz konusu olduğunda bunlar karşılanmalıdır. Fakat kişinin bu hakkı zorlayarak, toplumunun ahlâkını, kültürünü ve ekonomik düzenini bozacak kadar ileri götürmesine izin verilmemelidir. Bu ayete göre, her servet sahibi kendi servetini birine emanet etmeden önce o kişinin ehil olup olmadığına dikkat etmelidir. Daha geniş planda ise İslâm devleti, kendi servetlerini kullanmaya ehil olmayanların veya kötü yollarda kullananların temel ihtiyaçlarını karşılamak şartıyla, onların servetlerinin idaresini ele alabilir. Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân,* 1/290-292.

[66] Mahmut Kısa, *Kur'an-ı Kerim ve Kısa Açıklamalı Meali*, Armağan Kitaplar, Konya, 2009, 77.

Sonuç

İnsanlık tarihine yön veren faktörlerden kâğıt, matbaa, barut ve pusula gibi cansız objeler olduğu gibi toplumlara önderlik ederek onları bulundukları yerden -gerek akidevî gerekse sosyo-kültürel bağlamada- daha ileri düzeye çıkaran liderler vardır.

Kur'ân, yapısı itibariyle insanın tahammülsüz ve çıkarcı olduğunu, çıkarının tehlikeye girdiğinde veya başına bir fenalık geldiğinde sızlanıp durduğunu bildirmiştir (Meâric, 70/19-20). Çıkarcılık ve sızlanma dozunun, bürokrat kesimde daha ileri düzeyde olduğu görülmüştür. Bu sosyal tabakanın, kendini merkeze oturttuğu, diğer insanları ise parya statüsünde gördüğü tespit edilmiştir. Örneğin Hz. Nuh'un müşrik toplumundaki ekâbir, Hz. Nuh'tan çevresindeki müminleri kovması şartıyla iman edeceklerini söylemiştir (Hûd, 11/30). Hz. Nuh'tan binlerce yıl sonra aynı kültür ve mantaliteye sahip Mekkeli müşriklerin lider kadrosu da Hz. Peygamber'e aynı öneride bulunmuştur (Enâm, 6/52). Mesela lider kadrodan Ebu Leheb'in, köle insanlar ile aynı sofrayı paylaşmayı kendisi için bir statü kaybı olarak gördüğü bilinmektedir.

Kur'ân, bir taraftan bu grubun karakteristik özelliklerinden söz etmiş; diğer taraftan ise namazlarını devamlı kılan, mallarından muhtaç ve mahrumlara pay ayıran, hesap gününün gerçekliğine inanan ve Allah'ın azabından çekinenlerin, söz konusu olumsuz niteliklerden arındıklarını vurgulamıştır (Meâric, 70/21-27).

Durum bu merkezde iken içinde büyüdükleri topluma karşı gayeleri salt şefkat, merhamet ve adalet olan peygamberlerin, benmerkezci grup tarafından "akılsız", "ahmak", "beyinsiz" ve "aklı kıt" anlamlarına gelen "sefih" iftirasıyla itham edildiği görülmüştür. Müfteri grubun, sosyal ve ekonomik statülerini kaybetme telaşına girdikleri; tehlike gördükleri kutlu insanları iftira kampanyaları ile halkın gözünde düşürdükleri müşahede edilmiştir. Bu karalama politikasının, belli bir dönem veya coğrafyaya özgü olmadığı; aksine peygamberlerin misyon ve vizyonunu taşıyan bütün özne şahıslara reva görüldüğü tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle mekân ve zamanları, dil ve renkleri farklı olsa da bütün müşriklerin peygamberlere ve onların misyonlarını yüklenenlere karşı aynı argümanları seslendirdikleri tespit edilmiştir.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye,1982.

Alusî, Şihabuddin Mahmud. *Ruhu'l-me'âni fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-sebi'l-mesânî.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1415.

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010.

Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferra. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân.* Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Beyzâvî, Nasıruddîn Ebu Said Abdullah b. Ömer. *Meâlimü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı. Beyrût: Dârü İhya Türâsi'l-Arabî, 1997.

Cevâlîkî, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Hudar. *Şerhu edebi'l-kitâb li ibn Kuteybe*. thk. Mustafa Sâdık Râfiî. Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, ts.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sıhâh tâcu'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. Kâhire: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

Çiçek, Hacı. "Toplumları Baskı ile Yönlendiren İki Grup İnsan Profili: Mele'/Eşrâf ve Mütrefîn/Varlıklılar", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/18, Kars: Temmuz-July 2022.

Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük.* Ankara: Birlik Yayınları, 1982.

Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Tekmiletü'l-me'âcim el-Arabiyye.* çev. Muhammed Selîm en-Na'îmî. Bağdat: Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1979.

Ebû Hayyân el-Endelusî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muḥîṭ*. Beyrût: Dârü 'l-Fikr, 1999.

Ebussuûd Efendi. *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm.* Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tehzîbü'l-lüga.* Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001.

Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn*. Kâhire: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.

Hicâzî, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîrü'l-vâdıh*, Dârü'l-Cîyl el-Cedîd, Beyrût, 1993.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Baḥrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd.* Kâhire: nşr. Hasan Abbas Zekî, 1998.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr.* Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Atıyye el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî el-Gırnâtî, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl,* Dârü'l-Erkam, Beyrût, H/1416.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Cemheretü'l-lüga.* Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed. *Mü'cemü mekâyisi'l-lüga.* Beyrût: Dârü'l-Ciyl, 1991.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Beyrût: Dârü Sâdır, 1300.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mursî. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam.* thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâludîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr.* thk. Abdurezzâk el-Mehdî. Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 2001.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât.* thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1991.

İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,1975.

Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn. *Mehâsinü't-te'vîl.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1418.

Kefevî, Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî. *el-Küllîyât mu'cemu fi'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lügaviyye*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, ts.

Kısa, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerim ve Kısa Açıklamalı Meali*, Armağan Kitaplar, Konya, 2009.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynulislâm Abdulkerim b. Hevâzin. *Letâ'ifü'l-işârât.* Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyye, ts.

Kutub, Seyyid. *fî Zılâli'l-Kur'ân*. Beyrût: Dârü'ş-Şurûk, H/1412.

Merâgî, Ahmed b. Mustafâ. *Tefsîr.* Kâhire. Mektebetü Mustafâ el-Babî el-Halebî,1946.

Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîr*. Beyrût: Dârü İhyâ et-Turâs, 2002.

Neşvân el-Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydullâh. *Şemsü'l-ulûm ve devâ'u kelâmi'l-Arab mine'l-kulûm.* Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1999.

Nîsâbûrî, Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed b. Huseyn el-A'rec. *Garâibü'l-Kur'ân ve reğâibü'l-furkân.* Beyrût: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Ömer, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mu'cemü'l-lügati'l-Arabiyye el-muâsıra.* Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008.

Râzî, Fahreddîn. *Mefâtîhü'l-gayb*. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Rızâ, Reşîd. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm* (*Tefsîrü'l-menâr*). Kâhire: nşr. Heyet,1990.

Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân.* Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997.

Suyûtî, Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.

Şerîf Radî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Huseyn b. Mûsâ. *Nehcü'l-belâga.* thk. Muhammed Abduh. Beyrût: Dârü'l-Marife, 1992.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Tantavî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîrü'l-vasît.* Kâhire: Dârü'n-Nahda, 1997.

Türkçe Sözlük. *Türk Dil Kurumu.* Ankara: haz. Komisyon. 1998.

Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz.* Dârü'l-Kalem, 1994.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Komisyon, Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-kâmûs.* Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l Ekâvil fî Vucûhi't-te'vîl.* Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1987.

Zühaylî, Vehbe b. Mustafa, et-*Tefsîrü'l-vasît*, Dârü'l-Fikr, Dımaşk, 2001.

Zühaylî, Vehbe b. Mustafa, et-*Tefsîrü'l-münîr,* Dârü'l-Fikr el-Muâsır, Dımaşk, H/1418.

IMPROVING COMPLIANCE TO INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAWS AMONGST THE NORTH EAST NIGERIAN TROOPS DURING COUNTER-INSURGENCIES.

AYODELE, Segun Moses*
Humanitarian and Refugee Studies,
University of Ibadan, Nigeria.
* *Commissioned Officer,*
National Drug Law Enforcement Agency, Nigeria.

Abstract:

This study introduces a unified research on the Nigerian Army base in the North East. An original contribution is also to be made concerning the connection between welfare, training, remuneration and operational status of the troops with their level of compliance with existing International Humanitarian Laws (IHL). Essentially, a geographically objective study on the existing status of the North-eastern troops during counter-insurgencies against a non-state armed group (NSAG) called '*Boko Haram*' will be a relative approach to analysing the socio-legal dynamics of motivating compliance with these laws.

The goal of this study comes in threefold. First is to aim at an extensive review on the current level of compliance with applicable International Humanitarian Laws in Nigeria. Then, examine determinant aspect of this military base. Finally, the study aims at proposing rational hypotheses on different approaches to be exhausted to improve compliance with these laws in future counter-insurgencies. A set of military managerial-oriented variables will be explored to recommend viable approaches to this ends. These findings finally indicate that improving various existing aspects of perceived humanitarian and military considerations, trainings, operational status, warfare ethics may be a very good explanation to conform soldiers into compliance with applicable International Humanitarian Laws.

Keywords: Humanitarian, International, Military, Counter-insurgencies.

Introduction:

The growing level of non-compliance with international humanitarian laws during the periods of war and armed conflicts is one that has become an issue of global concern not only to international organizations like the United Nations but also to governments across the world and human right bodies such as the Red Cross and Red Crescent, Amnesty International among others. The fact that many of these wars and armed conflict usually spur from an escalation of hostilities tends to make the parties involved to prioritize their hatred and passion for revenge over compliance with international laws or respect for basic humanitarian principles. At the 33rd International Conference of the Red Cross and Red Crescent, the question of non-compliance with international humanitarian laws was one of the issues raised (ICRC, 2019). It was however stated that the main cause of these violations is the failure to implement existing norms and rules either due to lack of the political will or for other reasons rather than inadequacy

of the rules. As a matter of fact, many researchers are seeming to uphold the argument that one of the other reasons that may be contributing to non-compliance could be the poor welfare and training accorded to these armed forces especially in developing countries like Nigeria.

In Nigeria, for necessary and practice reasons, being a member of international humanitarian organization implies a duty to embark on practical military measures to ensure compliance with international humanitarian laws both in peace time and in armed conflicts (Balogun, 2014). However, blameful of the lack of political will on the part of the government, since the military began taking measures against terrorism in the North-eastern of the country, compliance with international humanitarian law has not been up to scratch with civilians (especially women and children being the worst hit). Hence, critical analysis of this situation in the North-east will be attempted. The core of attention is to link this situation and explain the telling impacts of military welfare, trainings, remunerations and operational status of the North-eastern army base ensuring compliance among troops.

Statement of Problem

Nigeria has been involved in a non-international armed conflict (NIAC) against the jihadist rebel groups and non-state armed group called 'Boko Haram' since 26 July, 2009 (Bukar, 2021). Aiming at ridding the country off 'western influence', the sectarian Islamic group has placed a greater concentration on the North-east expanding territorially between 2013 and 2014, controlling a greater portion of Borno, Yobe and Adamawa state (Bukar, 2021). In attempt to advance the ideology of the group, tens of thousands of civilians have been caught up in a numerous bloodsheds resulting from serial bomb blasts and mass shootings as allegedly orchestrated by the terrorist group. Currently, the armed group pulls a large portion of north-east Nigeria as the stronghold of its operations.

Since, the early rise of this insurgency, the military has stressed the need for a multidimensional response that tackles the drivers of insecurity in the region, including chronic weaknesses in service delivery, corrupt governance, and environmental degradation (Brechenmacher, 2019). However, little or no emphasis has been placed on the compliance with international humanitarian laws.

For the purpose of international humanitarian law, non-international armed conflict (NIAC) is one of two distinguished form of armed conflicts which involved armed conflicts in which one or more non-governmental armed groups are involved or between the state and such groups (ICRC, 2008). The issue of the Boko Haram fits the description of NIACs due to the magnitude and scale of operation of the group and by the general description of a NIAC provided in the common ***Article 3 of the Geneva Conventions of 1949*** (Pejic, 2011). Fortunately, the International Criminal Court has declared the conflict between the north-eastern Nigeria and Boko Haram as of non-international character (Balogun, 2014).

Regardless of this declaration, this study has observed that the unwillingness of the Nigerian government to enforce compliance with international humanitarian law (IHL) has led to several breaches during counter-insurgencies. This has included targeted civilians and civilian objects, acts of torture, rape and sexual violence not only by the Boko Haram sect but also the Nigerian army (Bukar, 2021). The study also understands that major factors consequent of the unwillingness of the Nigerian government to improve compliance with IHL are not all about the law. The Nigerian army is facing fundamental managerial issues like poor welfare, training as well as pay which has negatively impacted the operational status of the armed forces in the zone. This impact has depreciated the level of ethics and professionalism among troops with

the core values as provides in Article 1 to the 1949 Geneva Convention and other related obligations to the laws of war being breached. This has spurred constant atrocities on civilians especially against women and girls, which they are made to endure from both sides of the conflict.

Research Objectives

Within the scope of non-international armed conflicts with the Boko Haram sect, study is expected to achieve the following outcomes:

1. To investigate the current state of non-compliance with international humanitarian laws amongst the North-eastern troops.
2. To examine the linkage between the state of welfare, training and operational status with the level of compliance with international humanitarian laws amongst North-east Nigerian troops.
3. To determine whether an improvement or adjustments in any of the welfare, training or operational status policies could stir up or improve the level of compliance with international humanitarian laws amongst North-East Nigerian troops.
4. To provide useful policy advice and considerations for the Nigerian government and the administration of the Nigerian military.

Literature Review

The Nigerian military has taken the issue of compliance with various rules of international humanitarian law to the back seat of warfare ethics. It is often overlooked, less addressed and may even be deemed unimportant. In the North-east, the deprecating level of compliance with IHL has been blamed on the government political unwillingness to ensure compliance. It is one thing to ratify conventions and treaties into the laws of Nigeria. It is another to take steps to improve compliance to these laws. A clear intention to improve compliance may be seen in the state of welfare accrued to soldiers before, during and after counter-insurgent operations. Balogun (2014) found that compliance with international humanitarian law has often been difficult because nations put their own interest over those of the international community. According to him, the northern region of Nigeria, in particular has been the 'hot bed for uprisings' in armed conflicts, although conflicts are not restricted only to the region in Nigeria (Balogun, 2014).

Duke (2017), while expounding on political willingness, suggested that the country's security agencies should be modernized by training personnel in unconventional warfare in order to avoid extra-judicial killings and any form of human rights abuse of the Boko Haram members, as well as innocent Nigerians. A classical support for this view is the fact that observing from World War I (1914-1918), the technique of warfare has evolved. The great war normalized the use of machine guns for warfare. The World War II (1939 - 1945) witnessed more use of powerful explosive tanks. The trend of armed conflicts then reduced after during the 1950s (Dupuy, 2018). Dupuy (2018) observed that 2017 was one of the most violent year, globally since the cold war. However, as viable as Duke's (2017) recommendation may seem to ensure compliance with international humanitarian laws, it evokes the question as to what other observes perceive may spur compliance with international humanitarian laws in Nigeria.

While not many studies have looked into the improvement of welfare with major consideration to the north-east, Ekpo (2018) observed the readiness of the government to improve military welfare from the viewpoint of budgeting. He argued that the government has struggled to address the challenge 'on multiple tracts' by increasing the budget allocated to defense in the country from a total of N100 billion ($625 million) in the year 2010 to N927 billion ($5.9 billion) in 2011, approximately N1 trillion ($6.25 billion), in 2012. To buttress his position, Ekpo (2018) explained that the proscription of Boko Haram and the Ansaru militants on 2013, led to 11 convictions in that year. It was also claimed the government placed more emphasis on training troops on 'urban warfare', counter-terrorism and counter-insurgency (Ekpo, 2018). Personnel management was also being a major focus for the military as well as equipment for close quarter combats, military intelligence and amphibious operations, tactical communication and so on. On account of recent figures, Amata (2021) observed that the government has allocated a total of N3.3 trillion to the Nigerian Army, Navy and the Air force in the last seven years, and the proposed allocation in 2022 will bring figures to $4.27 trillion.

However, going by this observer's report, as much funds were allocated for the welfare of military personnel in the North-eastern part of Nigeria, there was little or no emphasis on the compliance with international humanitarian laws. A classical support for this position can be drawn from the report released by the United Nations Human Rights Council on 9 December, 2015 and 31 March, 2021.

Theoretical Framework

This study assumes the Expectancy theory of job satisfaction and the Grotian first two theories of humanitarian intervention. The most widely accepted explanation to the expectancy theory of job satisfaction is that of Victor Vroom. The theory argues that the intensity of a propensity to act in a particular way largely depends on the strength of an expectation that the act will incur a given outcome and on the attractiveness of the particular outcome to the individual (Thangaswamy and Thiyagaraj, 2017). This theory founds the theory of motivation in business. The implication of this theory to job is that an employee may be motivated to perform better when there is a strength of certainty that his performance will breed good performance appraisal and that this will ultimately result into realization of personal goal in terms of reward (Thangaswamy and Thiyagaraj, 2017). Thompson (2021) while explaining Vroom's expectancy theory stated that if an employee is given an opportunity to make a job related choice, his decision will mostly be what motivates him, and this will increase his efficiency at work so long as this choice has a personal value to him.

Hence the position that Motivation = Valency x Expectancy (Thangaswamy and Thiyagaraj, 2017).

Valency in this is sense implies the competency as it relates to the service rendered. This theory then argues that motivation is a function of three key components: 'an effort- performance expectation that increased effort will lead to good performance (expectancy), a performance outcome perception that good performance will lead to certain outcomes or rewards (instrumentality); and the value or attractiveness of a given reward or outcome to an individual (valence)' (Thompson, 2021). The benefit of this theory is that it affords employers a system to how motivation in a work environment operates and make decisions on what kind of motivation fits the business.

The Grotian theories of humanitarian intervention as it is called is largely attributed the dutch lawyer, poet and humanist Hugo Grotius. The first theory asserts that it is a common principle of natural law that all states purnish violations of the 'law of nations', regardless of where and

against whom the violation occur, for the sake of preserving the sanctity of international law (Criddle, 2015). Grotius second theory initiates that states may even intervene as temporary legal guardians for people who may have suffered a degree of intolerable hardship and violation at the hands of their own state. This second theory has been argued to be one of the few controversies to the theory of sovereignty as postulated by the jurist Jean Bodin.

Michelle (1971) while making analogy of the expectancy theory with the overall performance of Naval aviation officers in the U.S derived the common assumption that turnover rates can as well be decreased by increasing pay, promotional opportunities as well as other job-related incentives. The verity of this assumption is not far-fetched. The North-eastern troops, for example, are more likely to abide by international humanitarian laws and as well guarantee strength in the level of their professionalism where they are motivated by improved welfare, trainings and most importantly pay. Where troops, for example, perceive their well-being in preparation for warfare as a motivation, they are translated to combatants with high level of professionalism, efficiency and worshippers of war ethics. Vroom (1964) stated the correlation between job satisfaction and turnover has always been of positivity. However, these results are not always significant in terms of statistics. Since it is established that employees are of the disposition to work efficiently where they are motivated to do so, the North-eastern troops stand as no exception.

These theories stand as imperative to this study because the overall welfare, training as well as mode of remuneration if improved, will in turn seek out motivations in troops, and as well preserve the sanctity of international humanitarian law in the fight against insurgency in North-east Nigeria.

Methodology

Cases of Violations of Humanitarian Laws during Counter-Insurgencies

- **Executions following the Boko Haram Giwa Barrack attack in Borno State:** The 14th day of March, 2014 saw unknown gunmen suspected to be Boko Haram members attack Giwa Barrack, Maiduguri in broad daylight and released hundreds of detainees from their prison cells (UN Human Right Council, 2021). According to the UN intelligence, some of the detainees offered to join the sect, while the majority sought refuge in homes near to the barrack. A special rapporteur showed a video released by the Boko Haram sect of setting lots of car ablaze having displaced most of who resided in the barrack (UN Human Right Council, 2021). After the fighters left, the military and members of the Civilian Joint Task Force (CJTF) orchestrated a city-wide search around the barrack area in Maiduguri. Hundreds of former detainees who had escaped were gathered in various locations and summarily executed in broad day light (UN Human Right Council, 2021). Amnesty International reported that military as well as other security agencies killed at least 640 men and boys. 66 of whose bodies were buried in mass graves across Maiduguri, Borno state (UN Human Right Council, 2021).
- **Killings resulting from revenge attack in Baga Town, Borno State:** Following the killing of a soldier in Baga, a revenge attack was staged by the Multinational Joint Task Force (MNJTF) on 17 June 2013. The soldiers of the MNJTF were reported to have killed an estimated 200 civilians, and displaced over 3000 homes during the revenge attack.

However, the commander of the MNJTF outrightly denied such wrong doing, stating that the Boko Haram sect had burned 30 homes during the attack.

- **Rann Bombing:** On 17 January 2017, an Internally Displaced Person (IDP) camp was bombed by the airforce. Eye witnesses claim that they saw a jet circling up the area around 11. am (UN Human Right Council, 2021). This was followed by another jet which was alleged to bombed the area. Another jet was also reported to have dropped a second bomb over the IDP camp later that day. Although the exact number of casualties were unconfirmed, the United Nations Special Rapporteur received 127 names of victims of whom, two-third were children (UN Human Right Council, 2021). It was also claimed by witnesses that 167 persons were buried in the Rann cemetary the next day, with more than 110 persons serious injured and 91 taken to hospitals for treatment. On July 2017, the army released a statement alleging that the bombing took place as a result of 'lack of appropriate markings', stating that they never expect people to be in mass across such location (UN Human Right Council, 2021).

In response to these violence and security challenges posed by the armed forces, the government set up committees to investigate the root cause of these atrocities. While the 2011 Galtimari committee report called an increased level of responsibility on the part of the community, local, state and federal government in curbing these escalated extra-judicial killings, the Turaki committee, in 2013, resolved that security agencies required a dire improvement in the quality of service and training (Human Rights Watch, 2013). According to the committee, up-to-date equipments may also prove exigent in curbing these killings on the part of security agencies. An enquiry was also set up the military authorities which was concluded in December 2014. It was claimed that the extra-judicial killings allegedly perpetrated by the army were occasionally orchestrated by members of Boko Haram wearing military uniforms and using fire arms seized from the military (UN Human Right Council, 2015). It failed to accrue any responsibility to the government nor security agencies. Judging by these serious breach of international humanitarian law during counter-insurgencies in the north-east, will it be safe to suggest that the position of Ekpo (2018) and Amata (2021) in stating that the government spending big on the defence sector is not enough?

Bukar (2021) while explaining the tripartite fundamental issues with the North-eastern troops pointed out that challenges of discipline and lack of training within the armed forces is one among many issue which greatly inhibits the effectiveness of compliance. He further accentuated that installing discipline into members of the armed force on their actions and inactions will forestall sexual violence, extra-judicial killings, molestations and the heightened breach of international humanitarian laws. Dietrich (2013) made two recommendations to both parties on the way forwarding citing this situation. One of which was compliance with international legal standards, including international human right and humanitarian laws (Dietrich, 2012). The second, he suggested that parties adopt viable policies, tools and practices to ensure that military troops understand the strategic, ethical and legal essence of protecting civilians during conflicts. This, he proffered, can be realized through adequate training, enforcement, as well as sustainable leadership from the military authorities as well as other decision makers (Dietrich, 2012).

It could be inferred that while the governments boast of making huge arrangements for develop the military through budgeting, Dietrich (2013) as well as the report of the Turaki Committee called for improvement in the overall well-being of soldiers in the north-east. These policy considerations on welfare, training as well as remunerations in affording benefits of compliance with international humanitarian laws (IHL) will be examined later on in this study.

Applicable Humanitarian Laws in Nigeria

International humanitarian law, also known as 'law of armed conflict' or 'law of war' is a part of international law that regulates the conduct of war (jus in bello) (Com, 2012). It is the law that limits the conduct of conflicting parties towards persons who are not participating in such hostilities and regulates the means and method through which warfare is carried out by combatants. Parties who breach obligations and rights under this law are deemed to have committed 'War Crimes'. According to the International Committee of the Red Cross (ICRC), *'International humanitarian law is a set of rules which seek, for humanitarian reasons, to limit the effects of armed conflict. It protects persons who are not or are no longer participating in the hostilities and restricts the means and methods of warfare. International humanitarian law is also known as the law of war or the law of armed conflict'.* It is worth the note that international humanitarian law does not dictate whether a state used force or results in armed conflict, however it regulates how the conflict is carried out.

International humanitarian law (IHL) covers two broad areas in warfare: the protection of those who are not, or no longer, taking part in hostilities, as well as restriction on the means (the kinds of weapons) and method of warfare (tactics employed) (ICRC).

The major part of international humanitarian law can be found in the four Geneva Conventions of 1949. International humanitarian laws make two distinctions concerning armed conflicts. It should be noted that asides these two types no other kind of conflict is recognized:

i. International armed Conflicts, between two or more opposing states (IAC)

ii. Non-international armed conflicts, between governmental and non-governmental armed group or between such groups, so long as they exist within the state.

The International Humanitarian law also establishes a discrepancy between non-international armed conflicts (NIACs) under the meaning of Common Article 3 of the Geneva Conventions 1949 as well as non-international armed conflict under the stipulation of Article 1 of Addition II Protocol. The conflict between the Nigerian armed force and the Boko Haram insurgents can be construed as a NIAC. A classical support for this position is the fact that the sect is a Non-State Armed Group (NSAG) and terrorism is a way again the state. For the purpose of this study, the laws that apply will strictly be examined, which in this context is Article 3 of the Geneva Conventions of 1949 as well as Protocol II of 1977 Additional.

Non-International Conflicts Within the Context of Nigeria's Insurgency in the North-East.

It may be recalled that Non-international armed conflicts (NIACs) are those which occurs within the territory of a single state. Not all internal conflicts in a state falls within the ambit of Non-international armed conflicts. An NIAC may involve either government armed forces in conflict with Non-state armed group (NSAG), or may involve two non-state armed groups. Non-international armed conflicts are most prevalent today. In fact, 2017 was observed to be one of the most violent year, globally since the cold war (Dupuy, 2018).

The provisions in Common article 3 of the Geneva Conventions of 1949 applies to such nature of armed conflict which is not of an international character and occurring in '*the territory of the High contracting party'* (ICRC, 2008). Owing to the universal ratification of the four Geneva

Conventions (GCs), the phrase '*the territory of the High contracting party'* has lost its importance in practice over the years. The implication of this is that given the fact that nearly all countries in the world are signatories to this convention, any armed conflict between a governmental armed forces in any case with a non-state armed group or between two non-state armed group cannot but take place in the territory of one contracting parties to the four Geneva Conventions of 1949. A more limited minimum rule applies within the following provisions in Article 3:

(1) Persons taking no active part in the hostilities, including members of armed forces who have laid down their arms and those placed ' hors de combat ' by sickness, wounds, detention, or any other cause, shall in all circumstances be treated humanely, without any adverse distinction founded on race, colour, religion or faith, sex, birth or wealth, or any other similar criteria.
To this end, the following acts are and shall remain prohibited at any time and in any place whatsoever with respect to the above-mentioned persons:

(a) violence to life and person, in particular murder of all kinds, mutilation, cruel treatment and torture;

(b) taking of hostages;

(c) outrages upon personal dignity, in particular humiliating and degrading treatment;

(d) the passing of sentences and the carrying out of executions without previous judgment pronounced by a regularly constituted court, affording all the judicial guarantees which are recognized as indispensable by civilized peoples.

(2) The wounded and sick shall be collected and cared for.

An impartial humanitarian body, such as the International Committee of the Red Cross, may offer its services to the Parties to the conflict.
The Parties to the conflict should further endeavour to bring into force, by means of special agreements, all or part of the other provisions of the present Convention.
The application of the preceding provisions shall not affect the legal status of the Parties to the conflict.'

The status of the parties to a non-international armed conflict are not affected to such extent that a government must recognize the status of those rebelling against it (Balogun, 2014). Any such thing will give validity to the serious crime of treason. For example, during the Nigerian Civil War (1967 - 1970), the federal military government at the time mandated the armed force to comply with the principles provided in the four Geneva Conventions but that didn't imply that the independence of Biafra was recognized (Balogun, 2014; Umozurike, 1999). The provision of Article 3 of the four Geneva Conventions of 1949 has been described as a 'convention in Miniature', and this owes to the fact that the basic minimum standards of international humanitarian laws to be applied in conflict situation is contained in it (ICRC). The International Court of Justice reiterated this fact in the case of ***Nicaragua v. United States 1986 I.C.J. Reports p.114, par. 218 and 219,*** stating that the provisions in Article 3 provides the elementary considerations of humanity there is under customary international law to be applicable in any armed conflict.

The provision of Article 3 of the four Geneva Conventions of 1949 is also supplemented by Additional Protocol II of 1977 although the protocol has been described as more restrictive in nature when compared to Article 3 (Omoruyi and Fenemigbo, 2015). This provision provides

regulations only to armed conflicts between the state's armed force and "dissident armed forces or other organized armed groups which, under responsible command, exercise such control over a part of its territory as to enable them to carry out sustained and concerted military operations and to implement this Protocol" (Mack, 2018). Therefore, it could be said that the Additional Protocol II is only applicable is cases between the Nigerian military and an insurgent group or any other armed group like the Boko Haram insurgents. However, it's scope does not cover conflicts between two or more insurgent groups or Non-state armed group within the territory of a particular state (Verhoeven, 2007).

Another point of construction to consider is the phrase *'under responsible command'*. The phrase need not imply that such armed group possesses an hierarchical system similar to a typical feature of the military, so long as it is definitely constituted and capable of carrying out sustained and concerted operations or has such de facto authority (Omoruyi and Fenemigbo, 2015; Junod, 1997; Verhoen, 2007). It has also been considered that such non-state armed group (NSAG) must have exerted control over a considerable amount of territory to carry out its operations in order to be recognized under the protocol (Omoruyi and Fenemigbo, 2015; Junod, 1997).

A critical perusal of the provisions of Article 3 of the four Geneva Conventions of 1949 as well as the Additional Protocol creates an argument that the Boko Haram is a non-state armed group sufficient to meet these critical and thus should international humanitarian law must be observed in accordance to these provisions: Article 13 - Protection of Civilian Population: Civilians shall enjoy protection from the military and must not be used as objects of attack. Acts of threat and terror are thus prohibited during these times of hostility; Article 14 - Protection of objects indispensable to the survival of the civilian population: Methods of combat through starvation of civilians is prohibited. Thus, fouling agricultural products, means of production as well as distributive routes is a war crime; Article 15 - Protection of works and installations containing dangerous force: Works of dangerous force such as dams, nuclear electrical generating stations etc. must not be used as object of attack) Article 16 - Protection of cultural objects and of place of worship - Historical monuments, arts or places of worship are not to be used as support for military efforts; Article 17 - Prohibition of forced movement of Civilians - Civilians shall not be compelled to leave their territory for reasons connected to the conflict.

However, it appears, given cases of violation as recorded in the review, that these provisions are rather not complied with by the North-east military troops. Hence, it becomes vital to this study to access the current state of managerial variables which is expected to ensure compliance with these laws.

Current State of Welfare:

Welfare is essential for warfare. However, the perception of welfare among troops is quite different from what it is believed to be among civilians. In this wise, there is a central demarcation between military benefits and its welfare. Nigeria's current state of welfare has, for some reasons, been described as one which is not yielding any significant results. According to a news press release from Nextier SPD (2020), Niger currently has approximately 120,000 in the armed force from over an overwhelming population of 200 million. Comparing this military strength with that of Pakistan which just as populated as Nigeria, it was revealed that the Pakistani armed force comprises of a total of 1,204,000 personnel and 550,000 soldiers as reserves (Nextier, 2020). Nigeria, however has no reserves with her troops spread thin across the country. Considering the land mass, and its population strength, this military strength of the outrageously challenging for the country.

While multiple military forces and vigilante groups operate in the North East against the Boko Haram and ISWAP, the Civilian Joint Task Force boasts to have the largest faction deployed to the area with only 31,000 members (Felbab-Brown, 2020). As exaggerated as this may still be insufficient for a highly populated region, the Office of the High Commissioner for Human Rights received special reports that security forces did not deploy in several cases where civilians were attacked by the Boko Haram insurgents. Many interviewees had described the military forces as well as other security agencies as 'dysfunctional, overstretched and ill-equipped', and the consequences of these is expected (UN Human Right Council, 2015). This has put civilians as at the troubling end of the conflict as soldiers now depend on escape routes and do not show other levels of professionalism during counter-insurgencies.

Accessing the state of insecurity in Nigeria begs the question to why the governments spends less than 1% of her GDP on the defence sector. The International Monetary funds suggested that a country with less security issues should spend at least 1.5% of her nation's GDP. Spending this less on the defence sector shows the unwillingness on the part of the government to immerse itself in equipping the military to meet the current security challenges of the country. This little consideration in funding has critically dented the morale of soldiers in complying with existing war tactics and obligations expected of them.

Shifting focus from the inadequate funding of the military troops in North-eastern Nigeria, the issue of corruption threatens the welfare of the military just as other institutions in Nigeria. No one needs be told that corruption negates development in all ramifications. Duke et al (2017), while examining the extent of malfeasance in the military force explains that the level of corruption has undermined the fundamentals of waging of waging war against the Boko Haram insurgents. Nigeria seems to be putting a lot of trillions into the issue of insecurity in the country in recent years, however cases of embezzlement tend to procure benefits for military officers at the detriment of the welfare of troops. Duke et al., (2017) also observed that corruption continues to put the Nigerian state in the losing end of the fight against the Boko Haram insurgents. According to the Minister of Information, Alhaji Lai Mohammed, weapons, equipments and ammunitions purchased by the former president were refurbished, substandard and lacked some basic components (Point blank, 2016).

Current State Of Training

Warfare is constantly changing and the state of training plays a dynamic role of adapting the defence sector in Nigeria with these changes. As a matter of fact, the extent of success in combat and professionalism in the armed forces are determined by the adequacy of training officers undergo. Ultimately, the goal of military training is to ensure that troops go to war or engage in conflict in such a way that they are able to accomplish strategic, operational, and tactical objectives (Greer, 2019).

The state of military training in Nigeria can be traced to the establishment of the Royal British West African Frontier Force (RBWAFF) which later evolved into the 1956 Nigerian Regiment of the Royal West African Frontier Forces (RWAFF), and finally the Armed Forces of the Federal Republic of Nigeria at independence in 1960 (Duke, 2019). Soldiers in the pre-colonial and colonial period were trained to assist the British colonials during the World Wars. It should be noted that colonialism really had a telling influence on post-independence civil military relation and trainings in West Africa, and Nigeria was not an exception. This has been blamed on the colonial authorities for not seeking to build military institutions with national characters as military relations and adequate governance were not envisaged by them (Salihu, 2017). Following, the attainment of independence in 1960, the government, in line with attaining Nigeria's foreign policy objectives, changed the course of military training to a peace-making

oriented outfit (Duke, 2019; Akinboye, 1988). In fact, according to Malan et al. (1997), the involvement of the Nigerian police and army in the United Nation's peacekeeping tour in DR Congo from 1960 - 1964 signalled the beginning of the era of Nigeria's training for peacekeeping missions. The forms of training at this time were mostly drills conducted by the Nigerian military in conjunction with the Congolese army as their mission was to help the Congolese Government maintain law and order, and provide training and technical assistance (United Nations).

Currently in the north-east, the Special Forces which is often regarded as the Nigerian Army most effective fighting units had its training school moved to Buni Yadi in 2016 (Premium times, 2016). According to the former chief of army staff, (Ret.) Lieutenant General Tukur Burutai, the location gives a strategic strength for the force to respond to insurgencies. It interests to note that Buni Yadi was once controlled by the Boko Haram insurgents. According to him, trainings on the camp is meant to enhance personnel resilience to any challenge that may be faced in the face of conflicts. In another breadth, it is collected that the Nigerian Army officials in the North-east have been trained to be put on a defensive (Felbab-Brown, 2020). This has contributed less to the operational status of the military force.

The issue of corruption has also undermined the quality of training which soldiers are made to go through in preparation for counter-insurgencies. Duke (2017) observed that corruptions has challenged the readiness of the north-eastern military in their readiness against the Boko Haram terrorist in terms of the limitedness and unavailability of adequate logistical support for troops. According to him, this has attacked the maintenance of facilities such as training camps, command centres, different army bases as well as garrison among others; It was also pointed out that regardless of the huge budget soldiers still suffer lags in acquiring and furnishing their service such as uniforms, belts, jungle boots as well as medical services (Ogun, 2011; Osokogu, 2011; MNTP, 2012).

Current State of Remuneration

The military possesses one of the unique pay and allowance policy in the country. While there seems to be little or no records payment accountability from the military authorities in Nigeria, there are also little attention from observers on this matter. A classical reason for this might be the fact that military personnel are presumed to be paid huge sums for the service of going for warfare at the detriment of living with their family. However, some Nigerian troops at Lafiya Dole city in Maiduguri, around October 2017 laid claims to journalist that they have not been paid their allowance in the last two months. According to them, this situation had exposed them to hunger and 'deflated' their morale (Premium times, 2017). According to them, these Rational Cash allowances have been what takes care of their feeding, and the default in payment of the RCA has left them with little or no spirit to fight. However, the military authorities disclaimed this fact stating that they are unaware of this situation.

Nigerian Army Ranks and Respective Salaries

S/N	CATEGORIES (Commissioned Officers)	SALARY
1	Field Marshall	Yet to be attained
2	General	N1,500,000
3	Lieutenant General	N1,000,000
4	Major General	N950,000
5	Brigadier General	N750,000
6	Colonel	N550,000
7	Lieutenant Colonel	N350,000
8	Major	N300,000
9	Captain	N220,000
10	Lieutenant	N180,000
11	2nd Lieutenant Gen.	N120,0000

S/N	CATEGORIES (Non-Commissioned Officers)	SALARY
1	Warrant Officer Class 1	N90,000
2	Warrant Officer Class 2	N80,000
3	Staff Sergeant	N68,000
4	Sergeant	N63,000
5	Corporal	N58,000
6	Lance - Corporal	N55,000
7	Private	N49,00
8	Recruit	N/A

Source: Mysalaryscale: Salary Payments as imputed by Nigerian Army officials (Anonu, 2020).

In Nigeria, there has always been ambiguous notions concerning how the budget allocations to the defence sector has been expended. It may be recalled that while corruption keeps munching off the development of the military, it may be a reason behind the non-transparency as to payment of soldiers.

The impacts of welfare, training and remuneration on the overall compliance of North-eastern troops with International Humanitarian Laws

Just like it is in every institution, for subordinates to be law abiding, fundamental aspects of their well-being must be dealt with. The military in North-east Nigeria is no exception. For these troops to tackle insurgency effectively and in compliance with international human law, particular aspects of professionalism with war ethics must be motivated. Studies have shown that low morale in soldiers affects their capability to win a battle. For a battle to be deemed won, the strategy, plans and instructions must have considerably fallen into place. A recent report showed that the Nigeria's Defense Headquarters received and approved applications of voluntary retirement by about 356 soldiers. The retiring soldiers, majority of which were from the North-eastern troops, cited 'loss of interest' as the main reason for retirement. The state of welfare, training and remuneration are fundamental aspects that, when improved, the compliance with laws becomes a friendly disposition.

Ikpeze (2015) understood the indispensability of training among the Nigerian army where he stressed that education and training gaps are needed to be filled in order to guarantee dependable, efficient and sustainable international humanitarian law expertise amongst troop generally. Keeping army officials aware of developments and practices of international

policy makers on IHL sustains compliance amongst troops. According to him '*A phased but aggressive enlightenment campaign focusing on compliance with international humanitarian law and human rights for all members of the Nigerian armed forces and Nigerian citizens should be organised by government in conjunction with the ICRC at all levels in Nigeria'* will ensure compliance amongst troops (Ikpeze, 2015)

Dami et al (2018) while examining the influence of combat exposure on topic of PTSD among the north-eastern troops in a study of 249 participants explained the need for active teams of mental health practitioners to frequently examine and prepare the minds of troops at most times before engaging warfare. This proposition led to a conclusion that the welfare and other provisions of military combatants must not be taken with levity. According to them, making sure that troops psychological welfare is balanced will on a long run promote achievement of organizational goals. A clear inference to this proposition states the uniqueness of the psychological welfare of army officers to their overall conduct during counter-insurgencies. Trauma is a universal phenomenon, and the military in Nigeria is of no exception. Many combatants are at the risk of exposure to post traumatic stress disorders (PTSD) which has been denting their disposition in compliance with international humanitarian laws. Where soldiers who, at the time of combats, are suffering from disorder resulting from previous engagements, are brought back without periodical assessments and treatments, authorities should expect less results as to compliance with the organizations goals.

Another major issue that has greatly determined the state of compliance of troops with international humanitarian law is the extent of training in the army. The law of armed conflict is a basic knowledge taught in most defence academies in Nigeria. However, it is somewhat disappointing that this knowledge has been only 'good on paper' for recruits in north-east. The ICRC (2002) while explaining the benefits of being versed in international humanitarian laws made made observations that knowledge and compliance with the rules of IHL will lead to fewer casualties in armed conflicts and the opposing group may as well as surrender being assured that prisoners of war will be treated with decency. Another key observation was the fact that since international humanitarian laws are built of reciprocity, parties to an armed conflict are likely to treat detainees better if they are convinced that the enemy does same. This will also lead to avoidance of destruction of lives and properties of civilians.

The issue of training and how it relates to the level of professionalism among the armed force is one that writers have described as a key to societal acknowledgement. Babatunde (2000) cited that among writers who are in favour of this argument includes in relation to the military are, Samuel Huntington, James R.Golden, and Morris Janowitz. Training is no doubt the foundation of success in any military operation (Babatunde, 2000). The relationship between this and the aim of training in international humanitarian law is that it impacts the disposition of officers to compliance with IHL during military operations. Janowitz (1982), for example, observed that military professionalism is characterized by a soldier's ability to be educated in political as well as military affair, possess managerial skill and become versed in domestic and international affairs. Janowitz view has been described as pragmatic in assessments (Babatunde, 2002).

Corruption as it relates to the overall compliance with international humanitarian has been an issue of topic among researchers that has been linked with both the welfare, training and remuneration of troops in the north-eastern armed force. Corruption, being the enemy of development of the armed force has been blamed by Duke (2017) as the reason behind

obstructions in the process of administering fair, just, impartial and efficient obligations. Banini (2019) reiterated that corruption within the defence sector weakens the military's capacity to respond to security threats in time. In terms of the welfare and operational status of the armed forces in the north, corruption has been tied to the limitedness and unavailability of logistical support for the north-eastern troop during counter-insurgency. The consequence of this has been observed by soldiers in targeted places using civilians as objects of attacks. The issue of logistical support has been the most important aspect that the military deals with. A lag in the supply of equipment will lead to catastrophe, and based on the instinct of survival among the military, it is not surprising that they there are violations against international humanitarian laws.

The issue of corruption has also obstructed the improvement of pay among military officers. Felbab-Brown (2021) pointed out that although militias have no legal standing or assured financial and other resources, the Nigerian military rely on them for intelligence gathering, defensive operations, holding territories and even offensive actions. Duke (2018) while comparing the budget allocated to the defence sector as well as the current state of things in the north-east, explain that tackling the issue of corruption is of utmost need in the Nigerian Defence Authourity. This will allow for the overall balance in the strategies employed by the military in curbing the destabilization orchestrated by the Boko-Haram insurgents. It may be recalled that some unknown soldiers who complained the non-payment of their allowance threatened a 'deflation' in their morale (Premium Times, 2017). The issues that exist within the Nigerian military ultimately affects the perception and morale of soldiers in waging wars for the Nigerian state. This perception will also impact the extent of compliance with any international humanitarian law, despite the fact that they were trained to do abide them.

Summary of Findings

The absence of any formal mandate restricts compliance with international humanitarian laws in Nigeria, and stemming from the findings of this study, there is a lot to be done in improving the current state of welfare, training and pay among the north-eastern troops. For international humanitarian law to take its place in the conduct of combatants during warfare, there must be must be motivations asides from the normative letters in humanitarian conventions and threat of sanctions.

The north-eastern troops whose aim is to restore the security in the region both internally and externally are observed to be the part of the displacement agents as well as threat to the live and property of civilians. Allowances and pays are unscrupulously managed, state of socialization as well as practice in international humanitarian law are insignificant, and this affects the overall welfare of troops. It has also been observed that soldiers are armed inferior weaponry, limited ammunition and lack of adequate medical services. Duke (2018) fears that the Nigerian state may decline to what Thomas Hobbes postulated as 'the state of Nature', being a state of 'untameable' insecurity, lawlessness, and brutal killings. This however tasks the Nigerian government, military agencies as well as other stakeholders to act towards improving the social as well financial sphere of the north-eastern troops in the following areas:

1. Medical Treatments on Combat Exposures to PTSD: To ascertain that a particular class of people are under the ambits of a law, the question of their sanity must be resolved. The exposure of military troops to incessant warfare with debriefing in between times increases the likelihood of getting post-traumatic stress disorder (Dami, 2018). Thus, the need to provide

medical examinations, trauma debriefing and consultancy measures, before, during and after counter-insurgencies become dire to improve the accountability of these soldiers to the international community as it regards international humanitarian laws. Also, in the course of duty and long deployments, officials should also be relieved occasionally of the harsh realities of warfare with shift breaks and vacations to maintain sanity (Dami, 2018). This will achieve an extent of stability in the cognitive welfare of soldiers during warfare, resulting in their compliance with the ethical goals of international humanitarian laws during counter-insurgencies.

2. Capacity Building: For the military to adequately comply with the rules of international humanitarian law, there is need to adapt them with complex humanitarian developments around the world. Hence, the need to be constantly instilled with modern tactics of warfare becomes imperative. Duke (2019) suggests that any armed force that lacks the needed flexibility in its mode of operation and managerial process will wither and fail. In other to avert this, suggestions are made to the military to proliferate its numbers of training school to instill major developments in modern warfare and the laws regulating it. This must be done with partnership with countries at the forefront of international best practices of warfare.

3. Curriculum developments on doctrinal training in academies and training institutions: The growing dependence on training in the armed forces is one that should not be overlooked. Marafa (2020) observed that curriculum developments of military training will develop the comprehension and professional competence of militias. An application of this development in terms of indoctrination into the rules of international humanitarian laws will require a level dedication from the defence academy. Therefore, military authorities must at all regions create for thorough socialization with the rules of armed conflicts as well grow cadets with the growth of international humanitarian law. Not only must this be done, there must also be periodical revision of these curriculum to conform with international best practices of military education.

4. Review of military tactics: The military tactics of the north-eastern troops which is employed during counter-insurgencies must be reviewed. This will help to revisit a sense of belonging and consolidate them with humanitarian realities of the region. The security of the region must be at the centrepiece of these review, as well as communication measures for evacuation of civilians in extra-ordinary cases.

5. Expenditure accountability: One of the most formidable of roles of accountability in any institution is the reduction in corruption. Hence, accountability measures that will sustain the transparency in the expenditure of budgeted resources is needed to check and reduce cases of malfeasance, misfeasance and other forms of funds aggrandisements. Measure like periodic audit for military expenditures in relation to the annual budget accrued will help curb corruption as well as improve the concentration of resources to suit the welfare, training and remuneration of soldiers, especially in the north-east.

The Nigerian armed force is at the forefront of military in Africa. Therefore, there is need to improve these sets of managerial factors in order to sustain her exemplariness in not only combat, but also compliance with international humanitarian laws in Africa. These determinants can be improved through a defence sector reform with these areas at the fore of the roadmap.

Reference

Amata D. (2021). #ChartOfTheDay: Budgetary Allocation to the Nigeria Armed Forces Dataphyte https://www.dataphyte.com/latest-reports/development/chartoftheday-budgetary-allocation-to-the-nigeria-armed-forces/ Accessed 03 March, 2022.

Balogun O. (2014). *Compliance with international humanitarian law: Nigeria as a case study* https://www.academia.edu/32904685/compliance_with_international_humanitarian_law_nigeria_as_a_case_study. Accessed March 2, 2022.

Brechenmacher, I. (2019) Stabilizing northeast Nigeria after Boko Haram. Carnegie endowment. https://carnegieendowment.org/2019/05/03/stabilizing-northeast-nigeria-after-boko-haram-pub-79042. Accessed: March 4, 2022.

Bonen A. (1982) Professionalism from Lieutenant to Colonel ,Air University Review,http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1982/jan-feb/bonen.html

Bukar, I. (2021). *A critical analysis of the challenges of effective enforcement of international humanitarian law: a study of the fight against Boko Haram in Nigeria* https://pureportal.coventry.ac.uk/en/studentTheses/a-critical-analysis-of-the-challenges-of-effective-enforcement-of

Corn, Geoffrey, S. (2012). *The law of armed conflict : an operational approach*.New York: Wolters Kluwer Law & Business. ISBN 9781454806905. OCLC 779607396.

Dami, B., Abel James, Dagona Zubairu, Haruna karick & Samuel Dakwak. (2018). *Combat exposure and PTSD among military combatants in North East Nigeria*. Journal of Psychology and Clinical PsychiatryVolume 9 Issue 4 - 2018

Dietrich V. (2013). *Das 2. Garde-Regiment z. F. bei Vouziers: 19.—27. Oktober 1918.* Access on Kindle: https://www.amazon.com/Das-2-Garde-Regiment-bei-Vouziers-ebook/dp/B00ARIN9AI/ref=sr_1_1?qid=1646678056&refinements=p_27%3ADietrich&s=books&sr=1-1

Dupuy, K. and Siri, A. (2018). Trends in Armed Conflict, 1946–2017, *Conflict Trends*, 5. Oslo: PRIO. Access at https://www.prio.org/publications/11181

Duke, O., Dickson D., and Okon, B. (2018). *Corruption and the Challenge of Boko Haram Terrorism in Nigeria: A Case of the Nigerian Armed Forces.* Asian Research Journal of Arts & Social Sciences. DOI: 10.9734/ARJASS/2017/34025

Ekpo, E. (2018). *Towards Containing Terrorism in North East Nigeria: A Befitting Strategy for a Protracted War*. Vol. 8 (7). https://www.iiste.org/Journals/index.php/PPAR/article/view/43555

Felbab-Brown, V. (2020) Global initiative against transnational organized crime. https://globalinitiative.net/profile/vanda-felbab-brown/

ICRC [2008]. How is the Term "Armed Conflict" Defined in International Humanitarian Law? International Committee of the Red Cross (ICRC) Opinion Paper, March 2008.

ICRC, Introduction to the law of Armed Conflict Basic Knowledge https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/law1_final.pdf Accessed March 7, 2022

Junod, S. S. *Commentaire des Protocoles Additionels du 8 Juin 1977 aux Conventions de Genève du 12 août 1949*, (Geneva, International Committee of the Red Cross: 1986), p. 1376. Cited and quoted in Verhoeven, S. (n.65), 10.

Mack, M. (2008). 'Increasing Respect for International Humanitarian Law in Non-International Armed Conflicts, '(Geneva: ICRC, 2008), p.9.

Nigerian Navy Transformation Plan (NNTP). Capacity building for transforming Nigerian Navy operations – The logistics imperatives; 2012. Available: http://navy.mil.ng/PAPER%201%20%20NIGERIAN%20NAVY%20TRANSFORMATION%20PLAN%20 (NNTP)

Ogun, S. O. (2011). Contemporary strategy and Nigeria's defense policy: A critical study of the joint task force in Niger Delta.Unpublished Master's thesis submitted to the department of Political Science. University of Nigeria, Nsukka; 2011.

Osokogu (2011). FNN. Logistic planning in joint military operations. In: Bassey CO and Dokubo CQ, editors. Defense policy of Nigeria: Capability and context – A reader. Author House: Bloomington;

Pejic, J. (2011) "The Protective Scope of Common Article 3: More Than Meets the Eye" International Review of the Red Cross Volume 93 Number 881 March 2011 pp. 191-192 doi:10.1017/S1816383111000130.

Point Blank News (2016). Boko Haram: Lai Mohammed accuses Jonathan of buying substandard weapons. 2016;1:2. Available: http://www.pointblanknews.com/pbn/exclusive/boko-haram-lai-mohammedaccuses-jonathan-of buying-substandardweapons/ (Accessed 04 March 2022).

Power of Humanity, Red Cross and Red Crescent, 2019 9–12 December 2019 in Geneva 33rd International Conference https://rcrcconference.org/about/33rd-international-conference/

Today News Africa, "Shocking: In Final Report, Nigerian Military Clears Airmen Who Bombed Refugee Camp In Rann, Killing 115 Boko Haram Victims", available at: https://todaynewsafrica.com/shocking-final-reportnigerian-military-clears-airmen-bombed-refugee-camp-rann-killing-115-bokoharam-victims/.

'The Law of Armed Conflict, Lesson 10: Non-International Armed Conflict,' < www.icrc.org/eng/assets/files/other/law10_final.pdf > p.5, accessed on 20 March 2022.

Umozurike, U. O. (1991). *Introduction to International Law.* Ibadan, Spectrum: 2nd Ed.

Verhoeven, S. (2007). 'International and Non-International Armed Conflicts,' in *Institute for International Law K.U. Leuven,* Working Paper No. 10, 2007, p. 10.